

A TIHANYI APÁTSÁG TÖRTÉNETE.

MÁSODIK KORSZAK

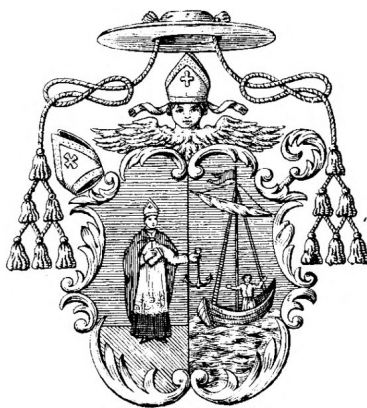
TIHANY MINT FIÓKAPÁTSÁG. 1701-TŐL NAPJAINKIG.

IRTA

SÖRÖS PONGRÁCZ

PANNONHALMI FŐISKOLAI TANÁR, A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

LEVELEZŐ TAGJA.

BUDAPEST,

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

1911.

A PANNONHALMI SZENT-BENEDEK-REND TÖRTÉNETE.

A MAGYAR KERESZTÉNYSÉG, KIRÁLYSÁG ÉS BENCZÉS-REND
FÖNNÁLLÁSÁNAK KILENCZSZÁZADOS EMLÉKÉRE

KIADJA

A PANNONHALMI SZENT-BENEDEK-REND.

SZERKESZTI

ERDÉLYI LÁSZLÓ dr.

PANNONHALMI BENCZES, KOLOZSVÁRI EGYETEMI TANÁR,

A M. TUD. AKADEMIA LEVELEZŐ TAGJA.

TIZENEGYEDIK KÖTET

A TIHANYI APÁTSÁG TÖRTÉNETE. II.

BUDAPEST,

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

1911.

Nihil obstat.

Dr. Aegidius Schermann,
censor.

Nr. 16.

Imprimatur.

In S. Monte Pannoniae, die 4. Januarii anno 1911.

Tiburtius,
archiabbas et ordinarius.

ELSŐ FEJEZET.

A tihanyi apátság Altenburg, majd Pannonhalma fiók- apátsága lesz.

Az országgyűlés a benczés apátságokat jogos tulajdonosaiknak akarja adatni. Simoncsics Gellért pannonhalmi főapát a magyar benczés apátságok megváltása jogát külföldi monostoroknak engedi át. Az altenburgi apátság hadi czélokra adott pénzért királyi adományozásból Tihany birtokába jut. Telekesi tihanyi apát kárpótlás fejében lemond. Altenburgi szerzetes a tihanyi apáti széken. A belső mozgalmak s a hazai viszonyokban való járatlanság következményei. Much Placid altenburgi apát, pénzzel kárpótolva, Tihanyt Göncz Czelesztin pannonhalmi főapátnak engedi át. Turnay Ányos, az egyetlen tihanyi fogadalmas tiltakozásai az apátság elidegenítése ellen. Pannonhalma átveszi Tihanyt. A magyar kincstár simonia s a királyi jog megsértése, a királyi beleegyezés hiánya czimén nem ismeri el az egyességet, lefoglalja Tihanyt és pert indít az egyezkedő felek ellen. Göncz főapát a bécsi egyetem jogi karával bebizonyíttatja, hogy nem követett el simoniát, mikor Tihanyt megszerezte. Új egyesség az altenburgi apáttal, mely csak egyszerű átengedésről szól s nem köt ki pénzbeli kártalanítást. Megegyezés a kancellárián. Új zavarok a kincstár emberének kiűzése miatt. Nehézségek a pannonhalmi főapát ellen eljáró bíróság kirendelésénél. A főapát ismét kincstári birtoklásba eresztí az apátságot. Tárgyalások a per megszüntetésére s a királyi hozzájárulás megszerzésére. A király elrendeli Tihany átadását. Turnay felségfolyamodványa és a simonia vádjának fölújítása. A kancellária a főapát mellett. Az apátság incorporatioja s az első apát kinevezése. Turnay jövő sorsa.

Az 1687-iki országgyűlés rendjei követeléseik sorába iktatták, hogy a benczések eladományozott vagy lefoglalt monostorai újra azok birtokába jussanak, kiknek számára a jámbor idők vallásosan buzgó férfiai alapították őket. Ámde a magyar kincstár pozsonyi kamarája tanácsára ehhez a kívánsághoz hozzácsatolták azt a záradékot, hogy megváltásukért fizetni kell, mivel a császári kincstár a fölszabadító hadjárat költségeihez milliókkal járult s adósságait nem tudja fedezni.

A magyar benczés monostorok visszaváltása Pannonhalma föladata lett volna. Ez azonban sokkal szegényebb volt, hogysem a szükséges pénz elő tudta volna teremteni. Simoncsics Gellért főapát ekkor, hogy a monostorokat legalább a Rendnek biztosítsa, arra szánta rá magát, hogy a megváltás jogát átengedte az osztrák örökös tartományok benczés apátjainak, sőt a bajor, sváb, frank és svájczai apátságokat is fölszólította, áldozzanak javaikból e nemes czélra, mely az Isten dicsőségét, a vallásosság ápolását és Szent Benedek szerzetének megerősítését mozdítaná elő.¹

¹ A pannonh. Szent-Benedek-Rend tört. IV. 150. l.

Elhangzott a fölhívás, de eredménytelenül. Csak később történtek egyes lépések, hogy a magyar benczés apátságok osztrák monostorok birtokába jussanak, Így Altenburg, ez a régi benczés apátság, körülbelül egyidejűleg I. Lipót 1701 április 9-iki rendeletével, mely a magyar szent korona területén az egyházi javadalmak jogainak s birtokainak visszaállítását megígérte, a tihanyi apátság megszerzéséhez fogott.

A tihanyi apátsági javadalom nem szűkölködött ugyan birtokos nélkül, Telekesi István egri püspök volt Szent Ányos monostorának apátja; ez azonban nem zavarta Regondi Rajmund altenburgi apátot abban, hogy alkut ne kezdjen az apátságért. Az udvarral való összeköttetése, Kollonics Lipót primás támogatása s az a 10.000 forint, melyet Arad vára megerősítésére följánlott, megtették a hatást: július elejére már biztos ígéretre támaszkodhatott, hogy, ha Tihany bármily czimen üresedésbe jő, az ő fiókapátsága lesz. Sőt már írás is volt a megállapodásról. Mikor ugyanis 1701 július 9-ikén a bécsi hadipénztár utasítást kapott, hogy vegye át az altenburgi apáttól az Arad megerősítésére adott összeget, I. Lipót azt is megjegyezte, hogy ő Tihanyt Altenburgnak adományozta.¹

Ebben az időtájban bizonyára már Telekesivel is megvolt a megegyezés, hogy pénzbeli kárpótlás fejében lemond az apátságról. Nem valószínű ugyanis, hogy a nélkül altenburgi és tihanyi apátnak nevezte volna magát Regondi; már pedig azon folyamodását, mely július 19-ikén került a pozsonyi kamara elé és benne az a kérelem volt, adja ki neki a kamara az esetleg nála levő s az ő tihanyi apátságát érdeklő okleveleket, mint a két apátság apátja irta alá.² Telekesi 6000 forintot kapott lemondása fejében.³

Hogy forma szerint mikor intézték el a lemondást, nem tudjuk. Abban az oklevélben, melylyel Lipót király Tihanyt Altenburgnak adományozta, még Telekesi van az apátság birtokosául megnevezve. Lipót király augusztus 11-iki adománylevele Tihanynak Altenburg részére való adományozását azzal okolja meg, hogy Regondi hűséges szolgálataival már eddig is érdemeket szerzett, a primás és más magyar urak ajánlották a felségnek, hogy Tihanyért beadott kérelmét teljesítse és Regondi, mint «igaz hazafi» — mosonmegyei volt — 10.000 forintot ajándékozott Arad megerősítésére. Az adománylevélben, mely arra az időre szólt, mikor Tihany, akár Telekesi halála, akár lemondása következtében, akár azért, mivel ez oly javadalomhoz jutott, melylyel a tihanyi apátság össze nem fér, üresedésbe jő, a felség kikötötte, hogy úgy Regondi, mint utódai, valahányszor az apáti szék megürül, alkalmas és megfelelő férfiakat tartoznak az apáti méltóságra kinevezni és neki s utódainak, mint magyar

¹ A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. X. 829. l.

² Oklevéltár 1. sz.

³ U. o. 77. sz.

királyoknak, megerősítés végett bemutatni. Az Altenburgtól anyagiakban csak úgy, mint lelkiekben függő apátok kötelessége lesz a tihanyi apátság elveszett javait visszaszerezni, az apátság területén levő egyházakat restaurálni, az istentisztelet végzéséről jó és jártas lekipásztorok által gondoskodni s úgy ezeknek, valamint a tanítóknak tisztességes ellátását biztosítani.

Ezen előzmények után szeptember 19-ikén megtörtént Regondinak a tihanyi apátságba való beiktatása, mely ünnepélyes alkalommal vér szerint való atyjafia és földije, Regondi Gotthárd jelent meg a magyar kamara előtt, mint az apát teljes hatalmú megbizottja.¹

Regondi apát egy ideig maga viselte a tihanyi apáti czimet, de már 1703. elején vagy inkább 1702. végén Reyser Ámánd altenburgi benczés személyében fiókapátot állított Tihany élére. Reyser kezdettől fogva apátnak czimezte ugyan magát, de királyi megerősítésben csak 1710 július 30 ikán részesült, mikor I. József a Regondi Rajmund lemondása és átengedése következtében rászállott tihanyi apátságot neki adományozta.²

Pusztult helyen eltöltött küzdelmes évek voltak akkor Reyser apátságának kezdete és megerősítése közt. Eljött oly apátságba, melynek még a védőszentjéről sem igen volt tájékozva, hiszen csak 1704 december 22-ikén írták meg neki Altenburgból, hogy Szent Ányos Attila idejében orleansi püspök volt;³ oly apátságba melynek népeivel beszélni nem tudott, szokásaikat csak úgy, mint az ország törvényeit nem ismerte. És eljött oly időben, mikor az ország szélében, hosszában fegyverzajjal volt tele s Tihany előző ura, Telekesi is azok sorába lépett, kik alkotmánytiszteletet s alkotmánybiztosítékot követeltek Magyarország részére az uralkodótól. Csakhamar Tihany táján, majd a félig rommá lett monostorban lobogtak a kurucz zászlók, Rákóczi küzdelme támogatására fegyverkezett a tihanyi népség. A népeivel való küzdelem, menekülés, haszontalan birtokperек keserítették életét. Szegény volt s a perek is szegényítették. 1710 július 2-ikán Pannonhalmától kellett 400 forint kölcsönt kérnie.⁴ Iparkodott apáti tisztségét betölteni, de a neki idegen viszonyok közt sikertelenül fáradozott.

Reyser apát 1716 február havában bekövetkezett halála után az altenburgiak fontolóra vették azon nehézségeket és terheket, melyeket nekik Tihany birtoklása okoz. Magyarul tudó rendtagokat kellett volna nevelniök, hogy velük benépesíthessék a tihanyi monostort, melynek most egyetlen tagja volt; mert csak a magyar rendtagokkal tehettek eleget azon kötelezettségnek, melyet I. Lipót adománylevele reájuk rótt, hogy az apátság birtokain a nép vallásos szükségleteiről

¹ Oklevéltár 2. sz.

² U. o. 8. sz.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20., nr. 1.

⁴ U. o.: fasc. 25. A. nr. 2.

gondoskodjanak; a magyar törvénykezésben, jogban jártas férfiúnak kellett volna a monostor élére állania, hogy a meglevő birtokokat védhesse, az elveszetteket lehetőleg visszaszerezze, a javakat jövedelmezővé tehesse, hiszen Altenburg a nagy távolság miatt még anyagilag is csak csekély hasznot húzhatott az apátságból; sőt olyasmit emlegettek, hogy rá is kellett fizetniök.

Göncz Czelesztin, pannonhalmi főapát, kinek az volt a törekvése, hogy a régi, mostanság világiak vagy idegenek kezébe jutott benczés apátságokat a magyar benczéseknek visszaszerezze, bizonyára ismerte a tihanyi állapotokat s az altenburgi hangulatot. Jó alkalmat talált tehát az apáti szék megüresedésében arra, hogy Tihanyt megszerezze. Bizonyára ő maga vetette föl az altenburgi apát előtt az eszmét, hogy költségei megtérítése fejében engedje át ezt a magyar apátságot Pannonhalmának.

Much Placid altenburgi apát a konventjével folytatott tanácskozás, megbeszélés eredményeként elfogadta a pannonhalmi főapát ajánlatát. 1716 június 7-ikén már a győri káptalan előtt állott, hol mint a maga és konventje megfontolt elhatározását kijelentette, hogy nyomós okok, nevezetesen a tihanyi apátság birtokainak tőlük való nagy távolsága, mely miatt azokra kellően vigyázni nem tudnak, a magyar nyelvben jártas altenburgi szerzetesek hiánya, mely miatt pedig sem az istentiszteletet nem tudják úgy elvégezni, mint a hogy kellene, sem a birtokokat nem tudják gyümölcsözővé tenni, sőt hiánynyal küzdenek Tihanyban, hova Altenburgból kell a szükségletek fődözésére pénzt küldeni, őt és konventjét arra birták, hogy a tihanyi apátságot és birtokait, nevezetesen Tihany mezővárost, Endréd, Kis-Kapoly, Teleki, Aszófő, Nagy- és Kis-Szamárd, Jaba, Barkó, Berki, Gyönköd, Lullya, Töröki, Jód, Nagy-Kapoly, Szántód, Apáti, Kövesd, Örvényes, Fülöpi, Tósok falvakat és pusztákat, Balaton-Füred, Kis-Szölös részbirtokokat összes tartozékaikkal és haszonvételeikkel Göncz Czelesztin pannonhalmi főapátnak és konventjének engedjék át. Ezen átengedés fejében a pannonhalmi főapát 20.000 — 20 garasával avagy 60 krajczárjával számított, Ausztriában forgalomban levő — rajnai forintot fizet, beleegyezik, hogy a birtokukon levő állatállomány az altenburgiaké legyen, kik egyszersmind a még őket illető tartozásokat, hátralékos jobbágyszolgálmányokat is megvehetik, viszont pedig az altenburgiak a javak és reájok vonatkozó irások átadásán kívül kötelezik magukat arra, hogy, ha netalán valamely őket terhelő adósság volna, megfizetik, sőt az ily adósságból eredő károkért, költségekért is kárpótolni fogják Pannonhalmát.¹

A káptalan előtt tett nyilatkozat gyakorlati megvalósítását 1716 július 3-ikán akarták elvégezni. A főapát Tihanyba küldte Grasso Villebald pannonhalmi

¹ Oklevéltár 10. sz.

szerzetest, hogy itt az altenburgi apát két megbizottjától, Róberttől és Gotthárdtól átvegye az apátságot s tartozékait. Hogy pedig az átadás kellő ünnepélyességgel történjék, Grasso meghívta az apátságba Bogyai Györgyöt, Kenessey Istvánt, Dóczy Péter zalamegyei főszolgabíró, Mersics György szolgabíró, Berényi Tamás és Balogh János esküdteket. Alig kezdték meg az átadást, szólásra emelkedett Turnay Ányos, tihanyi szerzetes.

A rajta esett sérelem — kezdte beszédét — és az ebből támadt fájdalmas érzés ösztönzi arra, hogy az eljárás ellen tiltakozzék. A kánonok határozataira, Szent Benedek szabályára s a törvényes igazságra hivatkozva, óvást tett az ellen, hogy őt, ki a tihanyi apátságban először tett fogadalmat s a fogadalmasok közül egyedül van életben, noha tizenhárom éven át sok fáradsággal szolgált, Ámánd apát kormánya alatt ennek életéért s az apátság fennmaradásáért üldözést, fáradsá-

*P. Ányos Turnai O. S. Ben.
Professus Tihanyensis*

Turnay Ányos aláírása és pecsétje. 1710.

ságot, verést, életveszedelmet viselt el, most az apátság eladásakor egyszerűen s igazságtalanul mellőzték; élete fönntartása miatt ellene kell mondania az apátság átadásának s átvételének. Folytatólag a két apátság megbizottjaihoz fordult s főlshólitotta őket, mutassák meg neki a meghatalmazásukat, terjeszszék elő azon okiratokat, melyek szerint ezen ügghöz a felség beleegyezését megnyerték s az esztergomi biboros-érsek, mint Tihany főpásztora, előzetes tudomásával és hozzájárulásával foganatosítják az átadást s átvételt; hadd lássa a királyi adománylevelet, mely Tihanyt Pannonhalma birtokává tette. Végül pedig kijelentette, hogy a rajta elkövetett sérelem miatt magasabb helyen törvényes keresetet indít, fönntartja magának a jogot, hogy az igazságszolgáltatás rendes és rendkívüli útjait fólhasználva, a rajta esett sérelmet megbizonyíthassa, igazát kikereshesse.¹

A tiltakozó Turnay magyar származású volt; atyját Turnay Jánosnak, anyját Hembs Erzsébetnek hívták s a pozsonymegyei Szent-Györgyön született. Mint aféle vegyes nyelvű városban, megtanult magyarul, németül és talán tótul s fől-

¹ Oklevéltár 12. sz.

nevelkedve, a tihanyi apátság tagjai közé kért fölvételt. Az altenburgi apátság oly föltétel alapján kapta meg a tihanyi apátságot, hogy a hivek lelki gondozására is vállalkozik, tehát szüksége volt magyarul tudó rendtagokra s ezekről vagy Altenburgban, vagy Tihanyban gondoskodnia kellett. Így Turnay, kit tehetséges embernek mondanak, szíves föl vételre talált Tihanyban, hol 1704 február 20-ikán Reyser Ámánd apát előtt fogadalmat tett.¹ Rákóczi harczai idején sokat fáradozott az apátság érdekében, 1706 márczius elején magát Rákóczi Ferenczet is fölkereste Egerben, hogy Tihany számára védelmet szerezzen.² A következő időkben mint az új rendtagok mestere, mint az apátság perjele és jószágkormányzója szolgált a monostornak.³ Reyser halála után Much apát őt tette a monostor anyagi és lelki ügyeinek vezetőjévé; biztosította, hogy Altenburgban mint derék, érdemes férfiút nagyra becsülik és kilátásba helyezte neki, hogy, ha a törvényekben s a gazdálkodásban való jártasságával a tihanyi apátságot föllendíti, nemcsak évdíjat ad neki, hanem az ő s konventje növekvő becsülését is érezni fogja. Hogy pedig még inkább ösztönözze, hogy Tihany érdekeiről meg ne feledkezzék, figyelmeztette reá, hogy hiszen ő ebben az apátságban szenteltetett Istennek, ebben kell neki élnie és meghalnia.⁴

Ezen nyilatkozatok után s mint egyetlen magyar rendtag, Turnay bizonyára számított rá, hogy ő kerül a Reyser halálával megüresedett apáti székbe. S ime, most azt kell látnia, hogy Tihanyt Altenburg eladta, róla szó sem esett, ellátásáról nem gondoskodtak, sőt Altenburg sem akarja befogadni, hanem az apát, mint magát kifejezte, fontos és komoly okokból fölhatalmazást ad neki, hogy bárhol és bármily javadalmat elfogadhasson.⁵

Turnay nem kért elbocsátást s azzal a mit kapott, különben sem volt megelégedve. Ugyanakkor, mikor az apátság átadása és átvétele ellen tiltakozott, ez ellen az elbocsátó levél ellen is kifogást tett; mert, noha az apát és az altenburgi konvent nevében volt kiállítva, a konvent pecsétjével nem volt megerősítve s az egésznek a megfogalmazását igen homályosnak, általánosságban tartottak találta. Ő maga fogalmazott magának elbocsátó levelet, megkívánta, hogy egy évi időt engedjenek neki, mely alatt a maga jövőendő sorsáról gondoskodhassék s követelte, hogy ezen idő alatt Tihanyban lakhassék s ez az apátság gondoskodjék ellátásáról, ruházatáról.⁶

Még nem tudott róla, hogy Altenburgban 1716 június 9-iki keltezéssel, az apát és főbb konventtagok aláírásával s az apát és konvent pecsétjével megerősítve kiállították számára az új, a tőle kívánt formájú elbocsátó levelet és ezt a

¹ Oklevéltár 3. sz.³ U. o. 36. és 37. sz.⁵ Országos levéltár: acta particularia. nr. 120.² U. o. 4. sz.⁴ U. o. 9. sz.⁶ Oklevéltár 12. és 14. sz.

győri káptalannal is írásba foglaltatták, mely részletezte, hogy Kollonics biboros pappá szentelte, a tihanyi apátságban tizenhárom éven át tisztes, jámbor életet élt és a javadalom elfogadására vonatkozó fölhatalmazásnál megemlítette, hogy mint benczést és éles elméjű férfiút maga a konvent is ajánlja¹: mikor megjelent a győri káptalan előtt s július 11-ikén szóról-szóra megismételte a Tihanyban tett kijelentéseit.² Győrből a veszprémi káptalan elé sietett, hol július 12-ikén harmadszor fejezte ki tiltakozását.³

Pannonhalma és Altenburg nem sokat törődtek Turnay óvásaival. Az utóbb említett monostor két megbízottja, Róbert altenburgi jószágkormányzó és Gotthárd, az apátság bécsi prefektusa, ugyanazon a napon, melyen a győri káptalannal írásba foglaltatta a Turnaynak adott elbocsátó levelet, egyszersmind kiállította a nyugtatványt, hogy a pannonhalmi főapáttól a Tihanyért járó 20.000 forintot megkapta;⁴ Pannonhalma meg már elküldte a maga emberét, Horváth Antal benczést Tihanyba, hogy az apátsági javak kormányzását átvegye.

Azt hitték, az ügy be van fejezve s a mi formaság még hiányzik, hamarosan s nehézség nélkül elintézhető. Turnay tiltakozásában több okból mondta ugyan érvénytelennek az apátság megváltását, de ezekből csak a királyi beleegyezés hiányát vették komolyan. Arra, hogy még kánonellenes eljárásról, simoniáról is vádolják a két monostor fejeit, bizonyára nem gondoltak. Hiszen ha a messzebb mult példái nem lebeghettek is szemük előtt, mikor Váradi Péter kalocsai érsek 5000 aranyat fizetett VI. Sándornak, a miért ez a péterváradi apátságról lemondott,⁵ Tolnai Máté pannonhalmi főapát évdijat fizetett Isvalies Péter reggioi biboros-érseknek, a miért a szekszárdi és pécsváradi apátságokat átengedte,⁶ de bizonyára ismeretes volt előttük, hogy Patachich György boszniai püspök sem egészen ingyen mondott le a zalavári apátságról,⁷ sőt napjaikban találtak oly példát, mely teljesen azonos volt az ő eljárásukkal. Előttük volt a magyar premontrei prépostságok sorsa, melyet az altenburgi apát s a pannonhalmi főapát egyaránt ismerhettek. Schöllingen Ferencz perneggi prépost a török ellen vívott harcokra adott 230.000 forint segély fejében I. Lipóttól megkapta a jászóvári, leleszi, váradhegyfoki, csornai, türjei és horpácsi premontrei prépostságokat. Mikor azonban ezek nem jövedelmeztek neki úgy, mint várta, 1710-ben Jászót és Leleszt 125.000, Váradhegyfokot 50.000 forintért eladta a morvaországi lukai

¹ Mellékelve van Turnay felségfolyamodványához.

² Oklevéltár 14. sz.

³ Veszprémi káptalani levéltár: prothocollum capit. eccl. Wesprim. vol. IV. fol. 345—346.

⁴ Oklevéltár 13. sz.

⁵ Fraknói: Magyarország és a római szentszék. II., 271—272. ll.

⁶ Fraknói: A szekszárdi apátság története. 81—83. l., Sörös: A pécsváradi benczés apátság. 28—29. ll.

⁷ A pannonh. Sz.-Benedek-R. története. VII., 228. l.

premontrei apátságnak, Csornát, Türijét, Horpácsot pedig 59.000 forintért a gradeczinak. Senkinek sem jutott eszébe, hogy azzal vádolja a szerződő feleket, hogy simoniát, szentségárulást követtek el, hiszen mindenki tudta, hogy sem az eladó, sem a vevő nem akart valami lelki joghatósághoz jutni, hanem pusztán a birtokokról volt szó. Maga az uralkodó sem tett nehézséget. I. József 1711-ben, tehát utólagosan, megerősítette a birtokok eladására vonatkozó szerződéseket.¹ Bizvást számíthatott tehát rá úgy az altenburgi apát, mint a pannonhalmi főapát, hogy nekik sem fognak más mértékkel mérni, hanem a király utólagosan az ő szerződésükhöz is megadja legfőbb kegyuri beleegyezését.

A pannonhalmi rendtagok is ebben a véleményben voltak. Mikor Vidlics Ferencz bakonybéli apát a főapátság somogyi tizedei miatt július 14-ikén Endréden volt, örvendezve írta Horváth Antalnak, hogy, a mit oly sokáig óhajtottak, azt az égiek segítségével immár elérték; dicséri érte az Istent és Te Deum-ot is akart Tihanyban az örvendetes eseményért tartani, azonban különböző nehézségek² miatt ezen szándékát meg nem valósíthatja.

Az örvendezés s a békés birtoklás nem sokáig tartott. A két apátság közt létesült egyezséget felső helyen úgy a királyi kegyuri jog figyelembe nem vevése, mint egyházi szempontból sérelmesnek találták. Pedig ha a kincstárról volt szó, az egyházi kánonok határozataira sem voltak kényesek. Csak az imént történt, hogy a kancellária azt ajánlotta a fölségnek, hogy az üresedésben levő babocsai apátság betöltésekor előre meg kell a kinevezendő apáttal egyezni, hogy Babocsa városát a kincstár számára engedi át. Igaz, III. Károly még egyszerűbb megoldást talált; kijelentette, hogy az adománylevélben Babocsát nem kell említeni, de ez sem felelt meg az egyházi kánonoknak. Most azonban lelkiismeretkedtek és a pozsonyi kamara utasítást kapott, hogy a tihanyi apátságot és javait foglaltassa le a kincstár javára.³ A kamara szeptember 15-én, a nélkül, hogy közelebbi magyarázatot, megokolást adott volna, csupán a fontos és nyilvánvaló okokra való hivatkozással, Wagner János Kristóf pécsi kincstári provisornak küldött meghagyást, hogy a rendeletet hajtsa végre, azokat pedig, kik az apátsághoz jogot formálnak, ennek bebizonyítása, igazolása végett s hogy igazságot kapjanak, utasítsa a kamara elé.⁴ Wagner sietett a parancsnak eleget tenni s október 6-ikán már Pécsről jelentette, hogy az apátságot, tartozékait s 1716-iki jövedelmeit a kincstár számára minden ellenállás és ellenmondás nélkül lefoglalta, a jövedelmeket magához vette, a javak kormányzására pedig külön

¹ L. Farkas Róbert terjedelmes munkáját: A jászóvári premontrei kanonokrend története a visszaállítástól napjainkig, a rend jubileumi (1902-i) névtárában, 14., 17., 21—22. ll.

² A levél mellékelve van Turnay felségfolyamodványához.

³ Országos levéltár: orig. ref. 1716.

⁴ Oklevéltár 15. sz.

megbízottakat hagyott Tihanyban, kit esküvel is lekötött, hogy a kincstár érdekében hűségesen fog szolgálni. Nehézség csupán az évi jövedelmek miatt támadt. A főapát ugyanis, mikor az apátságot átvette, a jobbágságnak az 1716-ra járó kilenczedet elengedte. Ő tehát, hogy a kincstár ettől a jövedelemtől el ne essék, a kamara további rendelkezéséig a főapátság somogyi tizedeit lefoglalta. Mivel pedig olyasmit hallott, hogy a főapátnak, a ki most nem zavarta meg a foglalatást, az a szándéka, hogy katonáival visszafoglaltatja az apátságot, fölhevítte erre a hírre a kamara figyelmét, hogy utólag valami meglepetés ne történjék; mert ő ez ellen semmit sem tehet, hiszen messze lakik Tihanytól s a szükséges katonai erővel sem rendelkezik.¹

A főapát, noha óvást tett a miatt, hogy megidézése, kihallgatása, bűnösségének bebizonyítása nélkül elítélték, erőszakos ellenállással nem zavarta a kamara eljárását, de azért nem volt tétlen, hogy szerzett jogainak oly alapot biztosítson, melyen fölveheti a küzdelmet a lefoglalt apátságáért. Részben be is fejezte már a védelemre szükséges eszközök beszerzését, mikor magának III. Károlynak november 24-iki, az udvari kamara által a magyar kamarához küldött rendelete fokozott tevékenységre ösztönözte. A királyi rendelet, noha ily parancsra tulajdonképen már nem volt szükség, meghagyta a magyar kamarának, hogy a tihanyi apátság javait foglaltassa le; mert a pannonthalmi főapát s az altenburgi apát Tihanyt illetőleg kötött egyezségükkel megsértették az ő adományozó jogát, simoniába estek, azaz a szentségárulás kánoni vétségét követték el és utasította a kamarát, hogy a királyi ügyigazgató támogatásával indítsa meg a pert a főapát ellen; mivel az altenburgi apátot magyar bíróság előtt nem lehet perbe fogni, majd az udvari kamara ügyésze fogja őt fölszólítani, adja vissza a pannonthalmi főapátnak az ettől fölvetett 20.000 forintot és szállíttassa vissza azokat az ingóságokat, egyházi fölszereléseket, melyeket Tihanyból elvitetett.²

Göncz főapát első sorban a legfenyegetőbb vádat, a simonia vétségét iparkodott magától elhárítani s mire ez a királyi rendelet megjelent, volt is a kezében fegyver, melylyel sikeresen védekezhetett. Valószínű, hogy mindjárt akkor, mikor Tihanyt a kincstár részére lefoglalták, megtette a lépéseket, hogy oly jogi vélemény birtokába jusson, melylyel igazolni tudja, hogy az altenburgi apáttal kötött egyezsége miatt nem lehet simoniával vádolni. Ezen célból a bécsi egyetem jogi karát kérte meg, vizsgálja meg a kérdést s adjon róla neki tudományosan megokolt véleményt. Az egyetem kara teljesítette a kérelmet és 1716 november 14-ikén tartott ülésében elfogadta és kiadta a főapátnak azt a

¹ Oklevéltár 16. sz.

² Oklevéltár 18. sz. és az udvari kamara ugyanazon a napon kelt, a pozsonyi kamarához intézett irata, közös pénzügyminiszteri levéltár: Hungarica.

munkálatot, mely minden oldalról megvilágítván az ügyet, végső eredményül azt állapította meg, hogy Tihany eladása és megvétele miatt a szerződő felek nem estek a simonia vétségébe.

A tényállás — mondja a kar okoskodása — az, hogy Titiusnak volt egy 20.000 forint lefizetése fejében királyi engedelemmel a maga monostorába kebelezett apátsága, melylyel az a kötelezettség járt, hogy az apáti méltóságra alkalmas egyént tartozott a felségnek bemutatni. Titius ezt a kötelességét teljesítette, de a kinevezett apát a kormány évei alatt nemcsak megtakarítani, félretenni nem tudott a jövedelmeiből, hanem anyamonostorától is segítséget kért; hozzá annak az országnak, melyben az apátság volt, nyelvét, törvényeit, határozatait nem ismerte, így azután perekbe keveredett, birságokkal sújtották, elítélték, halála után adósságot hagyott maga után. Mikor az anyamonostor ezt látta és hozzá annak is tudatára jutott, hogy a maga, az illető ország nyelvében járatlan tagjaival nem tud az istentisztelet emelésére, a lelkipásztorkodásra vonatkozó kötelességének eleget tenni, Titius apát ezt a sok pénzen szerzett és nemcsak hasznot nem hajtó, hanem a maga monostorára még terhet is róvó apátságot a monostorától fizetett 20.000 forint megtérítése és azon követelés mellett, hogy a vevő alkalmas apátokról gondoskodjék, a vallásosság emelésére gondja legyen, a javakat jobban használni tudó Semproniusnak birtokába cserztette, körülbelül ezen szavakkal: «Eladom neked a maga épségében az egész apátságot minden hozzátartozó jószággal egyetemben». Fontos azonban annak a megjegyzése, hogy az eladás okai közt előfordult az a kifejezés, hogy az azokért a jószágokért fölvetett pénzt sokkal nagyobb hasznára tudja fordítani.

Ebből a tényállásból származik az az egyvalakitől fölvetett kérdés: simoniás-e a Titius és Semproniusztól kötött adás-vevési szerződés.

A simonia mellett szól először az, hogy az összes kánonjogtudósok egyhangzó véleménye szerint egyházi javadalmat, jószágot nem szabad eladni, mivel ezekkel lelki javak is kapcsolatosak, épen azok, melyek végzése, teljesítése végett azon jószág adatott. Mivel pedig az apátság nagyobb javadalom, melyhez birtok és lelki joghatósággal járó méltóság tartozik, kétségtelen, hogy eladása nyilvánvaló simonia nélkül lehetetlen.

Támogatja, nagyban erősíti ezt a véleményt másodszor Gergely pápának a roueni püspökhöz s általában a francia főpapokhoz intézett nyilatkozata, mely szerint nem ment Simon bűnétől az olyan, a ki egyházat vagy praebendának nevezett egyházi javadalmat úgy ad, vagy fogad el, hogy az ügyben pénz is szerepel. Már pedig Tihanyért, ezért a kiváló javadalomért, praebendáért Titius 20.000 forintot fogadott el Semproniusztól; így tehát mindketten simoniát követtek el.

A simonia bűne mellett szól harmadszor a kánonok azon nyilatkozata, hogy, ha a püspök praebendákat, a főesperes prépostságokat ad el, egyházi tisztjének gyakorlásától fölfüggesztendő. Kánoni elv ugyanis, hogy a püspök, ki ingyen kapta a maga püspökségét, ennek részeit is ingyen tartozik adományozni. Titius ingyen kapta az apátságát,¹ tehát ha magának nem tartotta, ingyen kellett volna Semproniusnak átengednie. Ezt a fölfogást támogatja ez a kánoni határozat: «A ki tehát az egyházi javakat, melyek Isten ajándékai, mivel Isten ajándékozta a hiveknek, ezek meg Istennek s melyeket ő ingyen ad, a maga hasznára megveszi, vagy eladja, Simonnal együtt azt hiszi, hogy Isten ajándékát pénzen lehet megszerezni».

Ezek után negyedszer kérdés tárgya, incorporálva volt-e a vitás apátság Titius monostorába, vagy sem. Ha nem volt az apátság incorporált, ha Titius a maga személyére kapta, kétségtelenül lelki javat birt. S nem lehet azt mondani, hogy nem az apátságot, hanem csak jövedelmeit, javait adta el, hiszen a szerződésben benne van: «Vendo tibi totalem et integram abbatiam». Különben egyházjogi szempontból még maguknak a javaknak eladása is simonia, a mennyiben ezek a javak lelki címhez vannak kapcsolva s így annak természetében részesednek. Ha pedig az apátság incorporálva volt Titius apátságába, még inkább bekövetkezett a simonia vétsége. Mert bár meg van engedve, hogy két konvent plébániáit s az ezekhez tartozó jószágokat elcserélje s abban az esetben, ha az egyik plébánia birtokai több jövedelmet adnak, szabad a különbséget pénzzel kiegyenlíteni, de ezt két külön szerződéssel kell elintézni, nehogy olybá vétsék a dolog, mintha maga a plébánia is adás-vevés tárgya volna: illi contractus nequaquam sibi invicem misceantur. Már pedig a Titius és Sempronius egyezsége erre nem volt tekintettel, Titius magát az apátságot adta el, nyíltan kimondta: «Vendo tibi totalem ei integram abbatiam».

Hogy a simonia megtörtént, biztosra vehető ötödször III. Sándor pápának egy nyilatkozata alapján, melyből kiderül, hogy valamely egyház hozzátartozhatik ugyan valamely eladott birtokhoz, de maga nem lehet adás-vevés tárgya. Titius és Sempronius szerződésében a tota et integra abbatia az eladás fő tárgya, obiectum principaléja és a javak, a járulékok, accessoria. Ebben pedig kétségtelenül megvan az a tárgyi kellék, mely a simonia bűnének elkövetéséhez szükséges.

Ámde, mondja igazi céljára terve a vélemény, mindezen és még más fölhozható bizonyítékok ellenére igazabb a fönntebbiekkel ellenkező vélemény, mely azt tanítja, hogy a Titius és Sempronius közt létesült szerződés nem simoniás.

¹ Csak mellékesen utalunk rá, hogy ez nem felel meg az igazságnak. Titius ugyan már ingyen kapta, de elődje megfizetett érte, vagyis Altenburgnak Tihany pénzében volt.

Mielőtt pedig ezen állítás bebizonyításába fogna, előrebocsátja, hogy föl kell tennünk, hogy az adás-vevési szerződés megkötésekor a szükséges ünnepies formákat megtartották; maguk az apátsági javak megéri a 20.000 forintot; az apátság és javai be voltak kebelezve Titius monostorába s ez tulajdonjogon birta.

Ezek előrebocsátása után rátér a szerződés jogosságának bizonyítására, melyhez abból meríti az első erősséget, hogy Titius ezt az apátságot elcseréltette volna valamely Sempronius monostorába kebelezett egyházi javadalammal s ha esetleg az apátság javai többet értek volna, Titius minden simonia nélkül pénzben vehette volna föl az értékkülönbséget. Ha pedig a csere magában véve szabad s abban pénz is szerepelhet, akkor abban sincs nehézség, hogy pénzért cserélje el a birtokot. Csak nem kell azt gondolni, hogy a Titius és Sempronius közt létrejött szerződés értelmében a 20.000 forint az apátságért mint lelki joghatósággal bíró egyházi méltóságért és nem pusztán az apátsági jószágokért adatott. Kétségtelenül jobb lett volna, hogyha a szerződésben az apátság helyett az apátsági jószágokról beszéltek volna, mivel akkor most szóba sem jöhetne, történt-e simonia vagy sem; de azért így sem lehet róla kétség, hogy nem lelki javak eladására gondoltak, hiszen a szerződésben benne van az altenburgiaknak az a nyilatkozata, hogy azért válnak meg Tihanytól, mert ama javaknak, azaz az apátság eladott földi javainak árát hasznosabb célra fordíthatják.

Megerősíti azt a véleményt, mely a simoniát tagadja, másodszor az, hogy valamely egyház, annak kegyurasága s a hozzátartozó javak is eladhatók, ha az utóbbiak árát az előbbieket miatt nem emelik. Tehát Titius is eladhatta az apátságot s annak javait, mert azon czimen, hogy apátságról van szó, nem emelte a vételárt.

Hiába hozzák föl ez ellen, hogy a szerződés szövegében az van: «Vendo tibi abbatiam totalem ac integram, universaque bona». Ebből nem szabad azt következtetni, hogy az apátság volt az eladásnál az obiectum principale. Kizárja ezt és vele a simoniát harmadszor az, hogy a szerződésnél nem a szavakat kell számba venni, hanem a szándékot. Már pedig világos, hogy Titiusnak nem az volt a szándéka, hogy apátságát mint apátságot adja el s ezen lelki czimen többet kapjon érte s föl lehet tenni, hogy maguk az apátsági birtokok megérnek 20.000 forintot. És épen a szándék az, melyre a simoniánál nagy figyelemmel kell lenni, hiszen akkor lesz valamely eladás vagy vétel simoniás, ha lelkieket vagy az anyagiakkal kapcsolatos lelkieket akarnak eladni vagy megvenni.

Ezt azonban kizárja azon negyedik ok, mely miatt Titius nem is adhatott el mást, mint a birtokokat. Az apáti czim ugyanis az apostoli felség adományozásától, a lelki joghatóság meg a megyés főpásztor engedélyezésétől függ. Mivel pedig ez így van, Titius nem követhetett el valódi simoniát.

Még jobban kiderül, hogy az adás-vevésnél nem volt simonia, hogyha tüzetes vizsgálat alá vétetnek azok az okok, melyek alapján a kari vélemény első részében az volt fejtegetve, hogy igenis simonia történt az apátság eladásakor.

Mindjárt az első argumentum olyan, mely nem bizonyíthatja, hogy simonia történt. Az ott fölhozott javadalom ugyanis olyan, melynek valaki csak a jövedelmét élvezi addig, míg a javadalommal kapcsolatos kötelességeket végzi, míg itt incorporált, Titius monostorának egyéb birtokaihoz kapcsolt javadalomról van szó, az ilyen pedig a kellő formások megtartásával elidegeníthető. Ugyanczt kell mondani a második és harmadik helyen fölhozott okokra, melyekkel a simoniát bizonyítani akarnák, mivel mindkét eset csak arra vonatkozik, mikor valaki a személyére szóló, hivatala fejében élvezett javadalmát akarná és pedig értékénél magasabb áron eladni, nem pedig örökösen, tulajdonjoggal birt beneficiumra.

A negyedik helyen fölhozott ellenvetésnek csak a második része tartozik ide, melyben t. i. az incorporált javadalmakról van szó. E tekintetben azonban megjegyzendő, hogy nem kell szükségképen külön szerződéssel elintézni az ily incorporált javadalom eladásakor az anyagi és lelki ügyeket; ha a szerződésből világos, hogy csupán anyagiak eladásáról van szó, akkor egy szerződés is elég. Már pedig Titius szerződésében, noha arról beszél, hogy totalis et integra abbatia adatik el, ebből tehát azt lehetne következtetni, hogy a lelkiek is eladás alá kerülnek, a valóságban nincs a lelkiekről szó, miként kétségtelenné teszi az a mondat, mely a javakért, jóságokért fölveendő összeg hasznosabb értékesítését említi.

Nem bizonyít ötödször a simonia mellett III. Sándor pápa nyilatkozata sem; mert ez az acrai és cardoniumi szerzetesek közt történt földbérletet a miatt kifogásolta, hogy a cardoniumi szerzetesek a bérbe adott területen levő egyház miatt magasabb bérösszeget kívántak. Titius esetében ez az ellenvetés nem állja meg a helyét, mivel, mint több ízben jelezve volt, föl kell tenni, hogy maguk az apátsági javak megérnek 20.000 forintot és magából a szerződésből nyilvánvaló, hogy a lelki jogok miatt semmiféle ár sem követeltetett.

Mivel tehát a kérdéses esetben gyanítani lehet s föl kell tenni, hogy nem volt meg a szándék, hogy valamely lelki dolog tegye az eladás tárgyát, bizonyos, hogy a szándék jó volt, azért akár két külön tárgy az apátság és annak birtokai, akár ezek annak járulécai vagy az ezeké: a szerződésről nem lehet abban a véleményben lenni, hogy simoniás, Hozzá még, van kánonjogász, a ki tanítja, hogy a szerzetesek javai a rendi káptalan vagy konvent beleegyezésével eladhatók. Mindezekből pedig az az eredmény, hogy Titius a maga szerződésében megtartotta a szükséges formásokat, azaz megszerezte konventjének bele-

egyezését, monostorába kebelezett, ahhoz tartozó, tehát elidegeníthető javakat adott el, nem az apátságért mint ilyenért, mint ius spiritualiért kért pénzt, tehát jogosan cselekedett.

Mindezekhez még hozzáteszi a kari vélemény, hogy a hir szerint a jezsuiták is eladták a leleszi és jászói prépostságokat a perneggi apátnak, ez meg a lucainak,¹ mások meg más javakat adtak el, de azért sohasem lehetett hallani, hogy azt mondták volna, hogy ezek a szerződések simoniások és a legkevésbé lehet föltenni, hogy az említett jezsuiták és más praelatusok, főpapok, kik válásosságukkal s egyházi jogi jártasságukkal egyaránt kitűntek, adás-vevésbe bocsátkoztak volna, ha ez tilos lett volna.²

Erre a jogi véleményre, mely különösen kiemelte a szerződő felek jóhiszeműségét, bizvást támaszkodhatott Göncz; azért felség előtt nem tartotta szükségesnek, hogy a simonia rebesgetett vádjával szemben védekezzék s nyíltan megvallotta, hogy pénzbelileg kárpótolta az altenburgi apátot, a miért Tihanyt az ő főapátságának átengedte. Mentegetődzés nincs a folyamodásában, hanem csak kérelem: adja III. Károly neki és konventjének Tihanyt s ezen esetben mindazt teljesíti, a mit I. Lipót az altenburgiaktól kívánt; gondos őre lesz az apátságnak s minden tehetségével rajta lesz, hogy az apátsági falvakban az istentisztelet a kellő s kívánatos módon végeztessék.³ A főapát a felséghez benyújtott folyamodásával egyidejűleg a kancelláriát is megkérte, támogassa a királynál, hogy ez beleegyezésével szentesítse Tihanynak Pannonhalmához kapcsolását s ezzel szüntesse meg azt a szégyenletes és csak a környék nem katolikusait megörvendeztető állapotot, mely a jámbor alapítók szándékával is ellenkezik, hogy az apátság mint kincstári birtok szerepel. Öreg kora miatt már csak hónapokat ígérhet magának, hátralevő napjait azonban szeretné azon terve megvalósítására használni, hogy konvent kerüljön a tihanyi apátságba.⁴

A főapát személyesen ment Bécsbe, hogy folyamodásait kedvezően intéztesse el. A kancellárián folytatott tanácskozás eredménye az a megállapodás lett, hogy a főapát, kinek embere, Horváth Antal, még mindig Tihanyban tartózkodott, hogy ellenőrizze, figyelemmel kísérje a viszonyokat, beleegyezett abba, hogy a kincstár emberét az apátsági javak kezelésében nem zavarja, belenyugszik, hogy a kincstár az apátságot egy évre lefoglalja s az időközi jövedelmeket sem kívánja magának. A megindulás tehát azon az alapon történt volna, hogy a főapát oly birtokot, illetve javadalmat kér, mely a kincstár s így a felség rendelkezése alatt van. A kancellária ajánlóan, pártolóan fogja a felség elé ter-

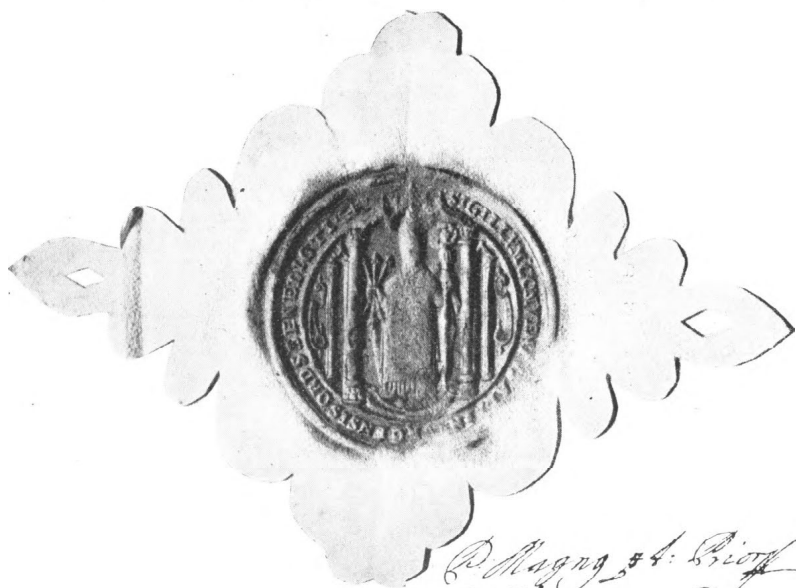
¹ A hallomás után fölhozott esetek, mint arról szó volt, kissé másképen történtek.

² Oklevéltár 17. sz.

³ U. o. 21. sz.

⁴ U. o. 21. sz.

jeszteni a főapát azon kérelmét, hogy adja meg királyi beleegyezését Tihanynak Pannonhalmához való csatolásához.¹ Ez a megállapodás új alapra helyezte az Altenburg s a főapátság közt megkötött egyezséget. Ha a főapát a kincstártól, a felségtől kéri Tihanyt, nem volt rá szükség, hogy azt emlegessék, hogy a főapátság Altenburgtól megvette ezt az apátságot, hanem legfőlebb arra, hogy az altenburgiak oly nyilatkozatot adjanak, mely a jövőre biztosítékul szolgál,

P. Magnus 34. Prior
P. Ermbertus. Subprior
P. Bruno Senior
P. Marianus.

Az altenburgi konventtagok és pecsétjük. 1716.

hogy Tihanyt illető jogaikról lemondottak, azt a pannonhalmi főapátokra ruházták át. Altenburg minden nehézség nélkül megtette, hogy a főapátnak a kívánt okiratot kiállítsa, hiszen ő a kárpótlást már megkapta; a főapát meg szívesebben látta, ha oly formában kapja meg Altenburgnak Tihanyról való lemondását, mely egyházjogilag is kifogástalan s még a rosszakarát sem intézhet ellene támadázt. Lehetséges, hogy a főapát maga ment Altenburgba, lehet, hogy Much apát ment Bécsbe, az bizonyos, hogy a főapát kezéhez vette az altenburgi apáttól és konventjétől egyaránt megerősített s aláírt, december 5-i keltezéssel

¹ Oklevéltár 26. sz.

Altenburgban kiállított oklevelet, melyben egy szóval sincs említve, hogy Pannonhalmra 20,000 forintot fizetett Tihanyért, hanem az apát és konventja arra a kijelentésre szorítkoznak, hogy, mivel az altenburgi monostornak magyar embere nincs s e miatt sem a vallásos, sem a gazdasági teendőket nem tudják elvégeztetni, a tihanyi apátságról s javairól teljesen lemondanak, összes Tihanyt illető jogait átruházzák Göncz főapátra s utódaira.¹

A kincstár a főapáttal való megállapodás értelmében Horváth György személyében új megbízottat küldött Tihanyba, hogy az apátsági javak kormányzását átvegye. Horváth György el is ment Tihanyba, átvette a birtokokat, de nem sokáig lehetett rajtuk békében. Göncz főapát, így mondta ő maga, visszaútja előkészületei közt megfélekezett róla, hogy Horváth Antalt bécsi útjának eredményéről értesítse, figyelmeztesse, hogy a kincstár küldöttje ellenében semmit se cselekedjék, neki a további teendőkre utasítást adjon.² Így azután Horváth Antal, ki Vidlics apáttal bizonyára megbeszélte a teendőket, mert a cselekvéskor őt is Tihanyban találjuk, az apátság székhelyére hívta Vizkelety József és Mersics György zalamegyei szolgabírákat, Balogh János esküdtet s ezek jelenlétében december 6-ikán Vidlicscsel egyetemben (egyébként a kincstár iránt teljes tisztelettel) tiltakozott az ellen, hogy Horváth György, a kincstár embere, minden meghatalmazás nélkül beleártotta magát az apátság kormányzásába, beszédte a jövedelmeket, őt teljesen ki iparkodott zárni a javak kezeléséből, az apátsági jobbágyokat birságolta, elcsukatta, verette. A tiltakozás nyomán a megye tisztviselői megintették Horváth Györgyöt, hogy a birtokok kezelésébe, a jövedelmek beszédésébe többé bele ne avatkozzék, sőt az eddig beszédett, kicsikart jövedelmeket is térítse vissza; a jobbágyoknak meghagyták, hogy neki többé ne engedelmeskedjenek, ne szolgáljanak; az idegeneknek meg pénzök vesztese alatt tilalmazták, hogy Horváth Györgytől valamit megvenni ne merjenek. Mindezen tiltakozások, letiltások után a megyei tisztviselők fölszólították Horváthot, adja elő a jövedelmeket. Ez azonban semmit sem tudott (vagy inkább semmit sem akart) előadni, mire a szolgabírák a két benzést az apátsági javakba és a belölök húzott jövedelmekbe visszahelyezték.³

A kancellária, noha a kincstár kívánságára már a székesfehérvári katonai parancsnokság is megbízást kapott, hogy szükség esetén fegyveres erővel védje és támogassa a kincstárt, az udvari kamara kezdeményezésére pedig előkészüle-

¹ Oklevéltár 19. sz.

² *Consternatus intelligere cogar, non admissum esse fiscum regium per patrem Anthonium Horváth. Quod inde accidisse putem, quod... in ipso reditu positus ante reditum dicto patri committere nequiverim, qualiter a talismodi repulsionibus supersederet.*

³ Oklevéltár 23. sz.

tek történtek, hogy a főapát s az altenburgi apát ellen per indíttassék, csak valami félév múlva tette szóvá Göncznek ezt az eljárását, mely, mint mondta, egyenes ellentéte volt a főapát nyilatkozatának. Bécsben megigérte, hogy az apátságot s az időközi jövedelmeket átengedi a kincstárnak, emberei meg eltávolítják a kincstár megbizottját. Fölszólította, adjon gyors és részletes magyarázatot, mivel a pozsonyi kamara katonai segítséget kért a kincstár érdekeinek védelmére.¹ A főapát hamarosan megadta a választ. Mentegette magát, hogy Vidlics az ő és konventje tudta nélkül s akarata ellenére járt el, mert ő megtartotta és sértetlenül meg akarja tartani a kancelláriának tett ígéretét, hogy az apátságot egy éven át a kincstár birtokában hagyja, az időközi jövedelmeket sem kívánja. Erről uti előkészületei között elfeledte értesíteni Horváth Antalt, elfeledte neki meghagyni, hogy a kincstár embereivel szemben repulsiót ne használjon. Csak mikor Győrré, lakására ért, hallotta nagy megdöbbenésére, hogy Horváth a kincstárt nem eresztette a birtokba. További keresetre, panaszra azonban már nincs szükség, mert embereivel a fiscust az apátság birtokába visszavezettette.²

Mielőtt a főapát a kancellária kérdésére magyarázatot adhatott volna, az udvari kamara 1717 április 6-ikán figyelmeztette a magyar kamarát, hogy a pannonthalmi főapát s az altenburgi apát ügyében meg kell indítani a törvényes eljárást. Mivel pedig a főapátnak nincs az országban egyházi főhatósága, egyik megyés főpásztor alá sem tartozik, külön, kirendelt bíróság elé kellene idézni. Csáky Imre gróf kalocsai érseket, a törvénykezés rendszerének kidolgozására rendelt bizottság elnökét lehetne fölkérni a vizsgálat vezetésére; ő azután az udvari kamarával egyetértve, melynek egy tanácsosa, Krapf, éppen Pozsonyban van, továbbá a királyi ügyigazgatóval, Majthényi Jánossal és a magyar kamarától kijelölt alkalmas egyénnel alaposan tanulmányozván az ügyet, dönthetne benne.³

A magyar kamara nem fogadta el ezt az ajánlatot, hanem április 14-ikén értesítette a megindítandó perről a Regensburgban tartózkodó esztergomi érseket, Keresztély Ágost szász herczeg, biborost és megkérte, vállalja el a megindítandó perben a bírói tisztelet.

Keresztély Ágost, ki igen szerette volna a pannonthalmi főapáttal a maga főpásztori joghatóságát elismertetni és már korábban azt írta neki, hogy «mint az apostoli királyság primása és született követ, igenis, principálisa a szentmártoni főapátnak és hogy neki az apostoli szentszéktől van jogosultsága és hatalma arra, hogy a főapátot maga s utódai iránt primási, született apostoli követi minőségében kellő tiszteletadásra, sőt engedelmességre szorítsa», örömmel fogadta a magyar kamara fölszólítását, mivel új alkalom kínálkozott neki, hogy

¹ Oklevéltár 26. sz.² U. o. 27. sz.³ U. o. 24. sz.

tervét valóra váltta. Április 30-iki levelében nemcsak elvállalta a bíraskodást, hanem meg is okolta, miért teszi. A tihanyi apátság, mondta, illetve azon javak, melyeket eladtak, elidegenítettek, elvitázhatlanul az ő érseki joghatósága alá tartoznak s ezért úgy az altenburgi apátot, a ki Tihanyt adományul kapta, mint a pannonhalmi főapátot, a tihanyi apátság javainak lefoglalóját (még akkor is, ha ez főapáti állásában nem volna az ő érseki joghatóságának alávetve, a mit különben nemcsak állítani, hanem komoly alapon és hiteles erősségekkel bizonyítani is kellene) bármikor törvénybe lehet ő elébe idézni, hogy számot adjanak az elkövetett simoniáról, a szent korona s a felség adományozó jogának s a kincstár jogainak megsértéséről. Mivel tehát a felség azt határozta s a kamarának azt a meghagyást küldötte, hogy a jogaira oly sérelmes eladás és elidegenítés bírói vizsgálat és döntés alá bocsáttassék, a kincstár nevében meg kell indítani a keresetet s azután az esztergomi érseki bírói szék elé kell utalni, hogy ez igazságot szolgáltatson. Ő ugyan maga személyesen nem bíraskodhatik, mivel a felség intézkedése szerint Regensburgban kell maradnia, de majd megbízást ad valamelyik főpapnak, hogy helyette s nevében ítélkezzék. A mennyiben különben Tihanynak eladása, kincseinek elszállítása titkon, az apátság közvetlen joghatósági felsőbbségének (vagyis az esztergomi érseknek) tudta és beleegyezése nélkül történt, az esztergomi szentszéki ügyész is meg fogja idézni a pannonhalmi főapátot, az altenburgi apátot, hogy a kánonok rendelkezéseinek áthágása miatt számot adjanak.¹

Majthényi királyi ügyigazgató, az érsek levelének mellékelésével, sietett a kancelláriát értesíteni, hogy a primás hajlandó a bírói tisztt elvállalására és kérte, hogy a nála meglevő királyi könyvekből irassa ki az apátság adományozására vonatkozó Lipót-féle oklevelet, hogy az érsek láthassa, melyek voltak az adományozás feltételei s általában mindazon iratokat, melyekből a további eljáráshoz szükséges fölvilágosításokat meg lehet szerezni.

A kancellária 1717 május 25-iki nyilatkozatában sem az udvari, sem a magyar kamara ajánlatát nem tartotta elfogadhatónak, mivel ebben az ügyben, a mennyiben az állítólagos simonia miatt is perleni akarják az apátokat, nem ítélhet sem vegyes bíróság, sem az esztergomi érsek, hanem csak a római szentszék és már az apostoli székkal való összeütközés elkerülése végett is óvakodni kell attól, hogy valamely delegált bíróság próbáljon ítélkezni, hiszen ismeretes, mily makacs a szentszék a maga jogai védelmében s mennyire vigyáz, hogy a maga jogain semmiféle sérelmet ne engedjen elkövetni.²

A kancellária nyilatkozata, melyből az következett, hogy az országban sem

¹ Oklevéltár 25. sz.

² U. o. 28. sz.

világi, sem egyházi bíróság nem illetékes rá, hogy ezen ügyből kifolyólag a főapátot perbe fogja, arra vall, hogy közben a főapát sem vesztegette az időt, hanem elhárította azon nehézségeket, melyek miatt a per megindításának gondolata fölmerült. A kancellária, miként nyilatkozatából megtetszik, nem látja bebizonyítotttnak a simonia vádját, csak állítólagos simoniáról beszél, tehát Göncz főapát már megismertette vele a bécsi egyetem jogi karának véleményét. De, miként a kancellária a magyar kamarával tudatta, megszüntette a főapát a tulajdonképeni okot is, mely miatt perbefogását elrendelték: akarata ellenére történt cselekedetnek nyilvánította a kincstár megbizottjának Tihanyból való eltávolítását s az apátságot javaival együtt ismét a kincstár birtokába eresztette. Ezzel tehát az ügy ismét abba a helyzetbe jutott, melyben Horváth Antal repulsió-szerű eljárása előtt volt.

A kincstár érdekei nem forogván többé veszedelemben, könnyebbé vált a megalkuvás. Majthényi királyi ügyigazgató a magyar kamara beleegyezésével tárgyalást kezdett Göncz főapáttal s 1718 február 6-ikán megtalálta a megegyezés módját. A királyi ügyigazgató kijelentette, hogy a kincstártól támasztott összes követelésről lemond, ennek nevében minden keresetet semmisnek nyilvánít s kötelezte magát, hogy ezen lemondáshoz, megsemmisítéshez ki fogja eszközölni a kamara s a felség hozzájárulását, mely megtörténvén, módja lesz a főapátnak, hogy az altenburgi apátság átengedő nyilatkozatához a királyi beleegyezést megszerezze s ennek alapján a tihanyi apátságot úgy, a mint a kincstár részére történt lefoglalásakor volt, ismét birtokába vehesse.

Természetes, hogy Majthényi ígéreteinek megvolt az ára s a főapát nem is vonakodott azt megadni. Megígérte, hogy mihelyt megkapja a királyi beleegyezést, mely számára Tihanyt biztosítja, még az apátsági javak átvétele előtt, a közös jó előmozdítására s a hadi szükségletek fedezésére 3000 forintot fog a kincstár részére a kamarai számvevőségénél letenni s elengedi a kincstárnak az apátság eddig beszedett jövedelmeinek megtérítését, sőt neki adja az átvételig befolyó jövedelmeket is.¹

Majthényi állotta a szavát s az udvari kamara közvetítésével a felség elé juttatta a főapáttal való megállapodását. Miután ezen még annyi változás történt, hogy Göncz főapát a korábban ígért összeget 500 forinttal megtoldotta,² III. Károly, kinek most a pannonhalmi főapát s az altenburgi apát közt 1716 december 5-ikén megkötött egyességet mutatták be, mivel többé nem volt vételről szó, kincstári birtok volt Tihany, hanem csak az altenburgiaknak Tihanyról

¹ Oklevéltár 29. sz.

² A kincstár nyugtatványa későbből, augusztus 1-jéről van kiállítva. U. o. 32. sz.

való lemondására volt szükség, 1718 július 14-ikén megerősítette az egyezséget, a magyar kamarának pedig meghagyta, hogy a tihanyi apátságot összes javaival s tartozékaival együtt adassa vissza Göncz Czelesztin főapátnak.¹

Az udvari kamara július 27-ikén értesítette a főapátot a királyi elhatározásról,² a magyar kamara pedig, miután a főapát augusztus 1-jén a kikötött 3500 forintot megfizette, augusztus 8-ikán megküldte Budára az utasítást, hogy, az időközben befolyt jövedelmek megtartásával, a kincstár nevében adják vissza Tihanyt a főapátnak;³ rá egy hétre, augusztus 15-ikén Wagner, ki korábban az apátsági javakat a kincstár részére lefoglalta, szintén megkapta a meghagyást, melynek értelmében át kellett adnia az apátságot, a kincstárt illető időközi jövedelmekről meg pontos, részletes számadást kellett benyújtania.⁴

Mindenki azt hitte, hogy ez a sok kellemetlenséggel, huza-vonával járó peres kérdés végre rendbe jött. Pedig újabb csalódás érte a reménykedőket.

Turnay az egész per alatt csendben volt. Kételkedni sem lehet, hogy érdekelték az események, figyelemmel kísérte a fejleményeket, sőt azt is tudjuk, hogy gyűjtötte az erősségeket, melyekkel azután szép szerével vagy újabb perrel mégis csak megszerezhesse az annyira áhított Tihanyt. 1716 december 22-ikén bizonyítványt kért és kapott Heissler tábornoktól, melyben ez elismerően nyilatkozott Turnaynak buzgóságáról, melyet mint az ő tábori papja tanúsított s a Rákóczi fölkelése idején mutatott hazafias hűségéről.⁵ Heister Szigbert gróf szintén adott neki írást, melylyel érdemes voltát bizonyította s a felség jóindulatába ajánlotta.⁶ Volkra János gróf, veszprémi püspök egyenesen az apátság Turnaynak juttatása végett adott neki ajánló iratot, mivel azon véleményét fejezte ki benne, hogy, ha ugyan a felség kegyelmes intézkedése más nem lesz (!), igazságtalanság, hogy Turnayt szerzett jogától megfosztva fogadalomtételle helyének elhagyására kényszerítik.⁷ Ezen írások mellett már dolgozott azon a nagy emlékiraton, sőt talán már készen is volt vele, melyben a bécsi egyetem véleményével szemben azt bizonygatta, hogy Tihany megszerzése igenis simoniás volt.

Turnaynak a terve ugyanis az volt, hogy kísérletet tesz Göncz főapátnál, adományozza neki az apátságot. Ha megkapja Tihanyt, csendben marad. Ha azonban a főapát válasza elutasító lesz, a felséghez fordul s a maga jogainak, érdemeinek hangoztatása, Tihany simoniás megszerzésének bizonyítása mellett attól fogja kérni, hogy a tihanyi apátság fejévé tegye.

¹ Oklevéltár 30. sz.

² U. o. 31. sz.

³ U. o. 33. sz.

⁴ U. o. 25. sz.

⁵ Országos Levéltár: acta particularia nr. 120.

⁶ Pár soros latin ajánlás, melyet Turnay alább részletesen tárgyalt felségfolyamodványához mellékel.

⁷ Ezt a nyilatkozatot is Turnay folyamodványából ismerjük.

A főapáthoz nem közvetlenül fordult, hanem Illésházy Miklós grófot kérte meg, szóljon érdekében. A gróf vállalkozott a közvetítésre s 1719 január 21-ikén ezeket írta a főapátnak: «Úgy értem, hogy a tekintetes kamaránál jó rendbe vevén Kegyelmed a tihanyi apátság iránt való dolgait, kezéhez is fogná venni Kegyelmed proxime azon apáturságot és praemissis praemittendis odavaló apáturt is fog Kegyelmed aztán praesentálni alázatosan urunknak ő fölségének. Folyamodott hozzánk a pater Thurnay, Kegyelmednek commendálnám személyét azon apáturságra, bizván ahoz, nemcsak kedve keresője leszen Kegyelmednek, de különb-különbféle adminiculumi lehetvén azon pusztá apáturságnak és ecclesiának s klastromnak restauratiójához, azt helybenállítani Istennek ő szent fölségének nagyobb tisztességére fogadja s igéri. Kegyelmed gondolkodjék felőle, bár vétett volna is Kegyelmednek, de annyiival nagyobb virtus lenne Kegyelmedtől s consequenter érdeme Isten előtt azt tarthatni s innend a dominica oratóiban levő czikkelnek is, ugymint: Et dimitte nobis etc. valóságosan eleget tenne Kegyelmed, úgy itélik az emberek. Aztán odavaló professusnak is mondja magát lenni, másként, ha accomodatiója nem leszen, félő ne desperáljon a szent szerzetnek is prostitutiójával, élhetetlen levén; simpliciter pedig a klastromba menni fél vindictától, ne essék rajta holtig való animadversio, kiből is hasonlóképpen lelkében is periclitáltathatnék. Elvárom azért Kegyelmed választját és véle való szándékjáról is tudósítását».¹

Göncz főapát válasza tagadó volt, mert konventjének munkás tagjait nem akarta mellőzni idegenért. Mikor erről Turnay értesült s azt is megtudta, hogy a főapát megtette a lépéseket, hogy Grasso Villebald számára a tihanyi apátságra való királyi megerősítést kieszközölje, rálépett a másik utra s a felséghez fordult.

Folyamodása tulajdonképen terjedelmes értekezés, mely az ügy ismertetése után azt iparkodik bebizonyítani, hogy a pannonhalmi főapát s az altenburgi apát simoniát követtek el s ugyanezen bűnbe estek az apátságok konventjei, mivel a szerződéshez hozzájárultak. Ámde a simonia bűnének az a büntetése, hogy elkövetője nem fogadhat el egyházi javadalmat, sőt azt is elveszti, a mi birtokában van. Pannonhalma nem maradhat Tihany birtokában, ennek vissza kell szállania Altenburgra. Altenburg feje azonban még apátot sem mutathat be a felségnek, mivel a simonia miatt ezt a jogát is elvesztette, hanem az apátság adományozása a fiscus joga lett; de pannonhalmi vagy altenburgi benczésnek sem lehet adni az apátságot, mivel azok a szerződéshez való hozzájárulásukkal elvesztették az apáti székre való alkalmasságukat. Az apáti székre csak őt lehet

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20., nr. 3.

kinevezni; mert neki fogadalma czimén Tihanyhoz joga van s a szerződés ellen kezdettől tiltakozván, simoniába nem esett és kéri is a felséget, adja neki a tihanyi apátságot.

Turnay mindenekelőtt tiltakozik azon új szerződés ellen, melyet a főapát s az apát kötöttek, mivel ez, noha mélységesen hallgat róla, hogy a Tihanyért adott pénz az altenburgi apátnál, Tihany meg a pannonhalmi főapátnál maradt, nem változtathat azon, hogy előbb oly szerződésük volt, melyben egyházi, lelki dologról pénzbeli megállapodásra jutottak. A régi szerződés a gyakorlatba vétellel is megerősítettén, ezt egyszerűen semmisnek tekinteni nem lehet és hiába erősítették meg az újat a felséggel, hiába akarja a főapát egyik szerzetesét, ki különben szintén részes a simoniában, apáti megerősítés végett a felség elé terjeszteni: az új szerződés nem mentheti a főapáttól s az apáttól elkövetett vétet, sőt még a királyi megerősítés sem használ ennek a szerződésnek, mert a felség hozzájárulása az igazság elhallgatásával szereztetett meg. A főapát s az apát oly véleményt szereztek ugyan a bécsi egyetemtól, hogy nem követtek el a Tihanyra vonatkozó szerződéssel simoniát, de a karnak az az okoskodása, hogy itt nem lelki, hanem földi javak eladásáról van szó, nem állja meg a helyét; mert nem a birtokhoz kapcsolódik az apátság, hanem az apátsághoz, mint lelki jóhoz, csatlakoznak az alapítványi javak. De meg az altenburgi apát és konventje nem is adhatják másnak az apátságot, hiszen I. Lipót oklevele erre nem adott nekik jogot.

Tekintsük azonban magát a két szerződést, az elsőt, melyet eladás s a másodikat, melyet lemondás formájában kötöttek, mindkettőről ki fog derülni, hogy simoniás.

Az első szerződésből, melyet a gyakorlat is megerősítván, hiába akarnának megváltoztatni, nyilvánvalóan kiderül, hogy az altenburgi apát a tihanyi apátságot, javait és velök kapcsolatos jogait, magát az apát — bemutató jogot s az apátság kegyuri jogát 20.000 rajnai forintért örökre eladta a főapátnak és konventjének. Ámde minden apátság lelki jó s ilyen számba mennek azok a javak is, melyek alapítványszerűleg vannak hozzáadva; az apát-bemutató jog tulajdonképpen kegyuri jog, szintén lelki jó. Mivel tehát a főapát s az apát ezekre kötöttek szerződést, simoniát követtek el; mert valamely lelki jó s ezzel kapcsolatos dolog megvételére irányuló akarat simonia.

A valóságos simonia bűnét akkor követik el, ha valamely javadalomért vagy ennek birtokáért pénzt adnak. Ilyen simonia esetében azonban az illető javadalom adományozása érvénytelen, sőt az, a kinek adták, alkalmatlanná válik a javadalom elfogadására s megtartására.

De nemcsak az eladással jár simonia, hanem a szerződésyszerű, anyagi kár-

pótlással kapcsolatos lemondással is. A lemondásnak szabadnak, tisztának, ingyenesnek kell lennie: gratis accepistis, gratis date. Midőn tehát a lemondáskor anyagi jót adnak a lelkiért, ugyancsak a simonia bűnét követik el az egyezkedő felek. Minden, a mi lelki, Isten ingyen kegyelme, a kegyelem pedig megszűnik kegyelem lenni, ha nem ingyenes. Akár javadalomcseréről, akár javadalomról való lemondásról van szó, ha annak fejében a felek szerződésében pénzről, anyagi dologról is szó esik, bekövetkezik a simonia. Gergely pápa nyíltan megírta, hogy, ha valamely adó vagy elfogadó úgy ad, vagy fogad el egyházat, egyházi javadalmat, hogy az adásnál, elfogadásnál pénz szerepel, akár az adó kívánja a pénzt, akár a ki megkapja a javadalmat, ajánlja föl, az eljárás simoniás s ha a felek (mint Tihanynál megtörtént, mert az adó megtartotta a pénzt, az elfogadó az apátságot) elkövetett vétkeket jóvá nem teszik, eljárásuk következményeiben megmaradnak, örökös büntetést vonnak magukra. Ha valamely püspök praebendákat, főesperes prépostságokat vagy más egyházi javadalmakat ad el, egyházi tisztjétől föl kell függeszteni, mondja az egyik kánon. Nem menti a simoniát, hangzik egy másik nyilatkozata, ha azt leplezni törekszenek azt mondva, hogy csak javak eladásáról van szó, mert azonkívül, hogy a kisebb praelatusok nem választhatják szét a javadalom lelki jussát a haszonvétel jogától, egyébként az következne, hogy simonia nincs is. Az ilyen finom megkülönböztetést s az így remélt menckvést rég lehetetlenné tette Paschalis pápa nyilatkozata, mely szerint nagyon csalódik az, a ki úgy beszél, hogy ő nem a fölszentelést veszi meg, hanem azokat a javakat, melyek a fölszentelésből erednek, hiszen a földi egyház, a püspökök, az apát vagy más ilyesmi test nélkül semmit sem tehet, miként a lélek nem élhet testileg test nélkül, ha tehát valaki ezeknek egyikét, mely nélkül a másik nem lehet, eladja, egyiket sem hagyta eladatlanul. Ezért mondja egyik kánonban II. Incze: «Ha valaki javadalmat, perjelséget, dékánságot, tisztet vagy egyházi előléptetést átkos kapzsiságból pénzen szerez, a gonoszul szerzett tisztség nélkül szűkölködjék s úgy a vevő, mint az eladó és közvetítő a becselenség bélyegét vonja magára; senki se merjen tehát valamely javadalomért valami szokás czimén előzetesen vagy utólag valamit követelni, mert ez simonia.

A simoniának a fönntartott kiközösítésen kívül még az a következménye is van, hogy érvénytelenné teszi a javadalom adományozását, a javadalomról való gondoskodást, valakinek a javadalomra való kiválasztását és pedig annyira, hogy utólagos adományozással, javadalomra való kiválasztással sem lehet annak a birtokába juttatni, ki azt előbb simoniasan elfogadta; sőt ha a pápa a simonia alól fölmentette is az illetőt, még akkor sem nyeri el a javadalomhoz való képességet, mert magát a simoniás cselekvényt a pápa sem igazolhatja. Sőt IV. Pius «Romanorum pontificum», V. Pius pedig «Intolerabilis» kezdetű bulláik-

kal nemcsak azt a büntetést szabták a simoniás javadalomadómanóyozásra, hogy az ily collatio semmis, maga a javadalom főntartandó a kegyur javára, a vétkes püspök vagy magasabb rangú pap az egyházba lépéstől eltiltatik, a kisebb rangú pedig főntartott kiközösítés alá esik, hanem azt is, hogy a ki simoniásan fogadott el és vett javadalmat, valamint az, a ki eladta, ne csak képtelen legyen a jövőben azon javadalom elfogadására, hanem még korábbi javadalmaitól is megfosztandó. A simoniás lemondás akkor sem kötelező, ha esküt tettek volna rá, mert az erkölcstelen; simoniás szerződéseket nem erősíti meg az eskü.

Ha továbbá valaki a kegyur beleegyezése nélkül mond le valamely javadalomról, akkor ez a lemondás a kegyur iránt tanúsított megvetés miatt semmis s a lemondó nem térhet vissza azon javadalomra, melyről lemondott, hanem a kegyur az iránta tanúsított hálátlanság büntetéséül másnak adhatja. Ha a lemondás simoniás, akkor, noha magában véve ugyan érvénytelen, az a következménye mégis meglesz, hogy a lemondóra a visszatérhetés lehetősége megszűnik s az ily javadalmat, mint megüresedettet, egy harmadik kérheti magának.

A tihanyi apátságra való bemutató jog szintén elveszett Altenburgra. A bemutató jog tulajdonképen kegyuri jog. Mivel pedig az altenburgi apát ezt is eladta, tehát az egyházi bírótól kiszabandó büntetésen kívül még az éri, hogy elveszti a javait, azok a kincstárra szállnak s így velük azé lesz a patronatus, a bemutató jog. A kegyurnak pedig, ez a doktorok és kánonok tanítása, perfolyam alatt is van joga praelatust kinevezni. Az a pénz meg — veti közbe Turnay — mely az eladott kegyuraságért és más lelki javakért vagy ezekkel kapcsolatos dolgokért befolyt, annak az egyháznak a tulajdona lesz, melyet az ily szerződéssel sérellemmel illettek. Különben meg, ha az egyházi kegyur hat hónap alatt be nem mutat valakit, az egyháztól való gondoskodás joga arra száll, a kié a megerősítés joga, ebben az esetben tehát a felségre. Mivel tehát az altenburgi apát a még 1716 február havában elhunyt apát helyébe alkalmas egyént nem prezentált, a jogát már elvesztette; sőt mivel az apátság kormányzására magát alkalmatlannak találván, konventjével egyetértve, 20.000 forintért eladta, a pannonhalmi főapát pedig megvette, ezen menthetlenül simoniás cselekedetnek is az a következménye, hogy a bemutató jogát elvesztette és az elkövetett simonia miatt nincs ilyen joga a pannonhalmi főapátnak sem; a két konvent tagjai viszont a simoniás egyezségbe való beleegyezésükkel alkalmatlanná tették magukat arra, hogy az apáti méltóságra jelölhetőek legyenek.

Általános egyházi szabály, hogy a konventtagok ellenére idegen kolostorból nem lehet előljárót, praelatust adni, nem szabad őket kényszerhelyzetbe juttatni s megfosztani azon joguktól, melyet a maguk monostorában azzal szereztek, hogy fogadalommal kötötték le magukat, hogy abban állandóan megmaradnak;

már pedig, ha más monostorból kerül a praelatus, még ha ugyanazon rend tagja is, a kérdéses konvent tagjai megfosztatnak a javadalmat illetőleg fogadalmukkal szerzett joguktól. Annak, a ki a testületből való, könnyebb megismerni az alkalmas voltát s még akkor is biztosabb ez az eljárás, ha a testület tagjával szemben esetleg valamely méltóbb, de idegen forogna szóban; amaz jobban ismeri az övéit, rendszerint jobban szereti egyházát s a közösséget, melynek előbb is tagja volt, mint az idegen, következésképen az szerencsésebben fog kormányozni, jobban szíven viseli egyháza sorsát, pontosabban megtartja a helybenlakás kötelességét. A konventbelinek azért is elsőbbséget kell adni, mert ez már szolgált a kérdéses egyházért, fáradozott érte. A fogadalommal a szerzetes mintegy lelki házasságra lép monostorával, annak teljesen átengedi magát, viszont azonban jogot szerez a monostorhoz, s még praelatusa sem kényszerítheti, hogy a rend más monostorába menjen. Egyrészt tehát a monostor kötelessége, hogy a benne fogadalmat tett szerzetest eltartsa, másrészt a szerzetesé, hogy monostorának szolgáljon. Miként a világi papot nem lehet arra kényszeríteni, hogy, ha nem vétett, javadalmát elhagyja, úgy a szerzetest sem, hogy a monostorához szerzett jogáról, attól járó ellátásáról lemondjon.

Hogy valaki praelatus, szerzetes előljáró legyen, szükséges, hogy azon monostorban, melynek élére kerül, fogadalmat tett legyen. Egyházi rendelet továbbá, hogy azok, kik perjelséget, kormányzóságot vagy valamely más nagyobb javadalmat idegen szerzetesre biznak, arra az esetre a javadalomról való rendelkezés jogát elvesztik s ez a kegyurra száll; azok pedig, kik idegen monostorban javadalmat, tisztséget fogadtak el, annyira alkalmatlanokká válnak az ilyesek viselésére, hogy nemcsak a kapott javadalmat, tisztet nem élvezhetik, hanem még a jövőben sem lehet ilyeneket reájuk ruházni.

Nem árt azonban az egyezkedő felek egyikétől elkövetett simonia annak a félnek, a mely bele nem egyezett. Nem árt tehát a pannonhalmi főapáttól, az altenburgi apáttól s konventjeiktől elkövetett simonia neki, ki a hiteleshelyek előtt tiltakozott, nyílt és világos szavakkal ellentmondott az adás-vevésnek.

De ha nem történt volna is simonia, még mindig méltatlan volna, hogy a tihanyi apátság az egyesítés által szolgálója legyen Pannonhalmának, melynek főapátja nem az alapítók szándékának teljesítése, nem a lelkek gondozása végett, hanem pusztán a pannonhalmi gazdálkodás hasznára és kényelmére akarja megszerezni. Ámánd apát életében is próbálkozott már a főapát, hogy Endrédet az ott levő, elhagyott várral megszerezze, hogy itt somogyi tizedei számára gyűjtőhelye, magtára legyen. Van már Pannonhalmának, nem tudni ugyan milyen jogon, négy apátsága, Bakonybél, Béla, Telki, Dömölk s a főapát ezek apátjait sem engedi resideálni, hanem a bakonybéli somogyi tizedszedő, a telkii Modor-

ban, más előjáró alatt, hitszónok, a dömölki az apáti méltóság nem csekély gyalázatára jószágkormányzószkodik; a bélairól nem kell szólni, mert az már teljesen elgyengült aggastyán; az apátságok jövedelmét meg a főapát szedi, ragadozza el, arra azonban semmi gondja, hogy lelkipásztorkodás folyjon bennük, sőt nyoma sincs, hogy egyházak, apáti székhelyek, a dömölki templom a gondatlanság miatt közel van az összeomláshoz. A főapát elődeitől megkezdett, részben elkészült épületek az időjárás viszontagságainak kitéve, befejezetlenül állanak s a főapát, noha incorporált apátságaira sem tud kellő gondot fordítani, mégis hatodik apátságának a híres Tihanyt akarná megszerezni, simoniásan 20.000 forintot fizetett érte, királyi hozzájárulást kért ezen eljárásához, holott azt a pénzösszeget és egyéb, kamatra adott tőkéit az istentiszteletre, az elhanyagolt apátsági egyházak helyreállítására kellene és kellett volna fordítania. A pannonthalmi főapátnak és konventnek elég incorporált, de nem igen gondozott egyháza van, hozzá készpénze, fekvősege, nincs semmi szükség további egyesítésre, főleg mikor a kánonjog is azt kívánja, hogy az egyesítéseket korlátozni kell, vissza kell szorítani, mert ezek, mint a főapátság példája mutatja, az istentisztelet hanyatlására vezetnek s az alapítók szándékolt, jámbor célja megghiusul. Gyűlöletes dolognak mondja a jog az egyesítéseket, mivel minden egyháznak külön vezető kell.

Az egyesítés következtében a csatolt javadalom egy testté lesz a másikkal, elveszti czimét, kiváltságait, javadalmát, a másiknak birtoka, tagja lesz s elvesztvén kiváltságait, mint a trienti zsinat mondja, annak természetét, minőségét, kiváltságait, szokásait ölti magára, melyhez csatoltatott. A kisebb javadalmakat csak az egyház hasznára, vagy szükségből szabad egyesíteni. Tihany azonban Magyarország jelesebb praelaturái közé tartozik, apátválasztó és bemutató joga van, törvény és ősi szokás értelmében kegyuraságot gyakorol, más egyházmegyében is van, mint Pannonthalma, előjárójától helybenlakást kíván, tehát Pannonthalmával nem egyesíthető. Az ily egyesítés megakadályozására különben elegendő, ha egy káptalan- vagy konventtag tiltakozik ellene.

Mindebből az következik, hogy az altenburgi apátnak Tihanyról a pannonthalmi egyesítés érdekében történt lemondása érvénytelen s érvénytelen még akkor is, ha ehhez királyi hozzájárulás történt, mivel ez a kegyelem subreptióval, a simoniás szerződés elhallgatásával eszközöltetett ki, pedig erről fölvilágosítást kellett volna adni; nem valószínű ugyanis, hogy a felség mások jogainak sérelmére adjon ki okiratot s ezt meg ne említse, főleg akkor, mikor a javadalmak egyesítése csak az egyházak szüksége, haszna végett lehetséges, pedig Pannonthalmánál ezen esetek egyike sem forog fenn. A kegyurnak is érdeke, hogy a kegyuraságához tartozó javadalmak jövedelmei el ne idegeníttessenek, ne egyesít-

tessenek, meg ne rontassanak s azért szembe kell helyezkednie az ily új, egyesítést célzó intézkedésekkel.

A fölhozott okokból kiderül, hogy, ha a tihanyi apátságnak a Pannonhalmával való egyesítést el kellene tűrnie és viselnie, az, illetve fogadalmasai az apátválasztó és bemutató aktív és passzív joguktól, mely pedig szerzetesi állapotok természete s a rendszabály szerint őket megilleti, örökre megfosztatnának. Ha ugyanis a jövőben pusztán a pannonhalmi főapáté volna az apátkinevező s bemutató jog, sohasem lehetne törvényes és szabályos konventet és monostort alakítani; sőt még ha megalakítanak is, az maga, mivel a főapát kormányozná, káptalanilag, konventileg nem tárgyalhatna azokról, a melyek az egyház hasznára, szükségleteire kellenének, vagy az anyagiakra vonatkoznának; ez pedig homlok-egyenest ellenkezik a rendszabállyal.

Mivel ő az egyetlen, még élő tihanyi fogadalmas és fogadalma letétele óta, főleg pedig a legujabban elnyomott mozgalmak alatt mint noviciusmester, perjel, jószágkormányzó és több ízben mint plenipotentarius úgy az istentisztelet emelésére, mint a lelkek gondozására, az apátság javainak s jogainak megvédésére és gyarapítására sokat tett, Heister Szigbert tábornok, a felség magyarországi hadvezére oldalán elhunyt apátjának engedélyével és parancsából a felség ügyeinek előmozdítására nem keveset szolgált, ama veszedelmes időkben mint Veszprém-, Zala- és Somogy megye kiküldöttje köztudomás szerint sok ezer lélek s az ország alsó részei javára hűséges és fáradhatatlan munkásságot fejtett ki, melylyel azokat a fegyverektől, tűztől, pusztulástól megvédte, működése közben fogságot szenvedett, Rákóczi hívei, kik többnyire eretnekek voltak, kivont kardokkal több ízben halálra vitték, kegyetlenül megverték és már halálfélelmeket állott ki s mivel ő az említett simoniás adás-vevésbe sohasem egyezett bele, hanem annak a győri, veszprémi káptalan és több hitelre méltó férfiú előtt nyilván, világosan ellenemondott s tiltakozott ellene, így fogadalmával szerzett jogához szorosan ragaszkodván, az egyházi büntetésektől ment maradt. Mind-ezen, az egyház, haza s a felséges uralkodóház körül szerzett érdemeiben bízva, számít a felség jószágára, kegyelmére s alázattal kéri, hogy legfőbb hatalmával s királyi tekintélyével adományozza neki a tihanyi apátságot, melynek javára már két, egy 30.000 s egy 1500 forintos alapítványt is szerzett, több benczés ígérletét bírja, hogy igen szívesen szolgál alatta az apátságban, egy noviciusmester, egy lelkipásztor lenne, több nemes ifjú pedig növendéknek menne a monostorba.¹

Turnay felségfolyamodványa, noha célzata teljesen világos volt, oly tényekre

¹ Oklevéltár 36. és 37. sz.

hivatkozott, melyek már kellő czáfolatra találtak, illetve, mint a rendi fiókapátságokra vonatkozók, túlzottak, sőt egyenesen hamisak voltak, hiszen Telkiben, Bélán a főapát nem rendelkezhetett, belőlük jövedelmet nem húzott, annyi hatással mégis volt a felségre, hogy felfüggesztette a kötött egyezséget érvényesítő beleegyezésének megadását s az udvari kamarával újabb vizsgálat tárgyává tette Tihany megváltása ügyét.

Az udvari kamara a főapát javára nyilatkozott. Megismételte korábbi nyilatkozatát, hogy simonia nem történt, hanem csak a királyi beleegyezés előzetes ki nem kérése miatt lehet szót emelni. Bizonyos ugyanis — írja a kamara — hogy Magyarországon az egyházi javak nemcsak egyik rendtől a másikhoz, hanem világi férfiak birtokába is eljutottak, mint az 1567-iki 31. cikkelyekből s a tapasztalásból egyaránt világos. S ez a birtokbavevés nem ingyenesen, hanem többnyire pénz fejében történt, mit nem lehet kétségbe vonni, mivel a tények bizonyítják. Hiszen a jezsuitáknak majdnem összes kollégiumai és székházai, továbbá a papnevelők és konviktusok abból keletkeztek, hogy Pázmány, Lippay, Szelepcsényi, Széchényi s más erényben, tudásban kiváló főpapok jelentékeny összegek lefizetésével megszerezték a kincstártól egyes üresedésben levő, vagy elhagyott javadalmakat s ezekből tettek alapítványokat. Ebből következik, hogy Magyarországon nem lehet kérdés tárgya, eladhatók-e az egyházi javak, hiszen a tapasztalás eléggé igazolja, hogy lehet. Csak arról lehet beszélni, jogos-e ez az eljárás és a királyi kincstárnak szabad volt-e az ily javakért pénzt követelnie.

Szilveszter pápa bullája szerint az apostoli királynak az egyházak kormányzásában olyan joga van, mint a pápának;¹ s ennek a rendelkezésnek megfelelően mondja a Hármaskönyv I. része 10. cz., hogy a pápa részére — a lelki joghatóság miatt — csak az érsekek s püspökök megerősítése maradt meg. A Septem. decret. lib. I. tit. 3—7-ből pedig világos, hogy a római pápa vagy az ő engedélyével más, ki egyházi javakat, kegyuraságot birtokol, szükség esetén az egyházi javakat nemcsak megterhelheti, hanem el is adhatja. Hogyne lett volna szabad tehát I. Lipót királynak, mikor az altenburgi apáttól pénzt kölcsönzött, ennek fejében a tihanyi apátságot odaadnia?

Fölmerül azonban egy másik kérdés, vajjon az egyik konvent eladhatja-e az ily szerzett javakat egy másiknak azért, hogy a megszerzésükre fordított összeget visszaszerezze? Általános vélemény az, hogy a mint jogosan meg lehetett az ily javakat szerezni, jogosan el is lehet őket idegeníteni; mert a tulajdonos a maga jószágán tulajdonos. A mit ugyanis a kánonjog a lelki javakról s

¹ Hogy valóban ez a fölfogás kezdett elterjedni, arra v. ö. Karácsonyi: Ki koholta a Sylveszter-bullát? Századok, 1909. 373—374. II.

s az ezekkel kapcsolatos jókról mond, az nem vonatkozik a tulajdonosaikra, hanem csak azok haszonélvezőire. Ezek a simonia nélkül nem idegeníthetik el javadalmaikat.

A pannonthalmi főapát csak abban vétett, vagy inkább tévedt, hogy, miként tennie kellett volna, előzetesen, a Tihanyért adott pénz lefizetése előtt nem gondoskodott a királyi beleegyezés megszerzéséről. Ezt a beleegyezést azonban a király utólagosan is megadhatja. És mivel a főapát ezen tévedése váltságául utólagos folyamodásával kapcsolatosan 3500 forintot fizetett a kincstárnak, mit simonia nélkül megtehetett s a kincstár simonia nélkül elvehetett, nincs semmi akadálya, hogy a tihanyi apátságnak egyik benczés konvent részéről a másiknak való átengedése (nevezzék az erre vonatkozó iratot adás-vevési szerződésnek, vagy cselekvélnek) királyi helybenhagyásban ne részesüljön s az erről szóló irat a szokásos formában ki ne adassék.

Ha az udvari kamarának csak a legkisebb kétsége lett volna róla — így záródik a jelentés — hogy a javadalom átruházásakor simonia történt, vagy az ügyet kellően meg nem hányta, vetette volna, egy lépést sem tett volna a felségnél.

III. Károly 1719 augusztus 30-án ráírta erre a véleményre a maga «placet»-jét¹ s ezzel megkezdődött az ügy gyors és végleges lebonyolítása.

A királyi elhatározás megtörténtéről az értesítést megkapván, Göncz a kancelláriához fordult, hogy azt okirat formájában is állíttassa ki számára.

A kancellária a főapát kérésére külön előterjesztést intézett a királyhoz, melyben részletesen föltárta az ügy lefolyását és kérte, hogy a főapát s az altenburgi apát közt létrejött egyezséget s az ebből következő lemondást, jogátruházást elfogadni, jóváhagyni s királyi beleegyezéssel megerősíteni kegyeskedjék; tegye ezt meg, mivel a főapát kötelezte magát, hogy a Lipót-féle oklevélben foglalt összes kötelezettségnek eleget tesz, az istentisztelet végzésére alkalmas és elegendő rendtagokról gondoskodik, az apátság javainak kezelését is teljes ügybuzgósággal végezteti, míg az altenburgi apátság ezeknek a királyi adományozáskor kikötött feltételeknek eleget nem tehet; ne legyen a királyi hozzájárulás megtagadására ok, hogy az altenburgi apát előre megegyezett a főapáttal Tihany átadására s nem szerezte meg előzetesen a királyi² beleegyezést; ezért nem lehet haragudni.

A királyi kancellária október 2-ikán megkapta az udvari kamarától az értesítést, hogy a felség az előterjesztést elfogadta s megengedte, hogy a királyi beleegyezését tartalmazó okirat a szokott formában kiállíttassék.³ A kancellária

¹ Oklevéltár 38. sz.² U. o. 39. sz.³ U. o. 40. sz.

sietett az oklevél kiállításával s III. Károly október 12-ikén aláírta az átiratban az I. Lipót-féle adományozást is magában foglaló oklevelet, melylyel a pannonthalmi főapát s az altenburgi apát egyezségét elfogadta, jóváhagyta s királyi beleegyezésével megerősítette.¹

Alig hogy ez megtörtént, Göncz főapát tihanyi apátul való megerősítés végett III. Károly elé terjesztette Grasso Villebald pannonthalmi benczést, kit ő már október 7-én kinevezett az apáti tisztre.² A felség teljesítette a főapát kérelmét s október 16-án királyi kegyurasága alapján Grassot tihanyi apáttá nevezte ki³ s ugyanazon a napon meghagyta a magyar kamarának, vezettesse be az új apátot javadalmának birtokába.⁴

Miután a főapát október 20-ikán a királyi beleegyezést tartalmazó okiratért, valamint az apáti kinevező levélért lefizette az egyenként járó 450 forint díjat,⁵ október 27-ikén és november 9-ikén megtörtént Grassonak az ünnepélyes birtokbaiktatása.⁶

Az ügy tehát, némi utólagos áldozat árán, az összes felekre kedvezően végződött. Talán még Turnay jövődő pályafutásánál is figyelembe vették azt, hogy neki valóban joga volt hozzá, hogy a tihanyi apátságtól ellátást követeljen és nem feledkeztek meg azon szolgálatairól sem, melyeket Rákóczi szabadságharcza idején a császári seregeknek tett. 1729 márczius 10-ikén, mikor már pápai proto-notarius volt, III. Károly a kapornaki benczés apátságot adományozta neki.⁷

¹ Oklevéltár 42. és 44. sz.

³ U. o. 44. sz.

⁵ U. o. 46. és 47. sz.

⁷ Országos levéltár: Lib. reg.

² U. o. 41. és 43. sz.

⁴ U. o. 45. sz.

⁶ U. o. 44. és 48. sz.

XXXVI. 251—253. ll.

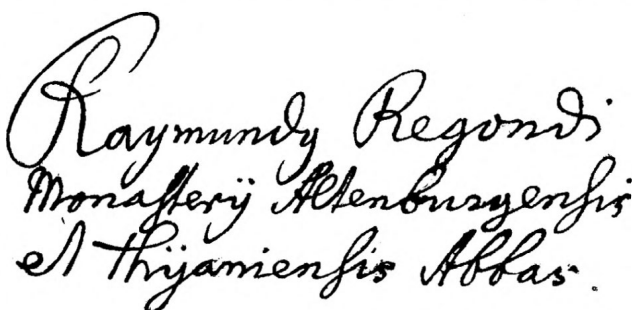
MÁSODIK FEJEZET.

Az apátok története.

Az altenburgiak kormányévei: Regondi Rajmund és Reyser Ámánd apátok. Megegyezés Much Placid altenburgi apát és Göncz Czelesztin pannonhalmi főapát közt Tihanynak a magyar benczések kezébe vételére. Grasso Villebald. Az apátság ügyeit egy ideig kormányzó intézi. Lécs Ágoston. Vajda Sámuel. Az eltörlés ideje. A Rend visszaállítása után az apátság sokáig betöltetlen. Horváth Pál. Bresztyenszky Béla. Az apátság alapításának nyolczszázados emlékünnepe. Simon Zsigmond. Halbik Cziprián.

REGONDI RAJMUND, ki Tihanyt Szent Benedek fiai számára megszerezte, egy ideig nem nevezett ki külön apátot, hanem, noha a királyi adománylevél szerint kötelessége lett volna az altenburgi monostor valamelyik érdemes tagját Tihany apáti székébe ültetni, maga intézte az ujonnan megszerzett apátság ügyeit. Mint Altenburg és Tihany apátja szerepelt¹ s Regondi Gotthárd rokonát küldvén el a maga képviselőjében, 1701 szeptember havában a monostor és javai birtokába iktattatta magát. Jó egy évvel utóbb adott ugyan Tihanynak külön apátot, királyi megerősítést azonban csak kilencz évvel utóbb kérte és nyerte meg.

I. Regondi idegenbeszakadt magyar volt. I. Lipót Magyarország valóságos fiának mondja, ki az óvári uradalom területén született.² Közelebbről megjelöli születése helyét az alten-

Regondi Rajmund altenburgi és tihanyi apát aláírása. 1701.

burgi «megholtak jegyzéke», mely szerint «Lapidendis», tehát valószínűleg a mosonmegyei Kaisersteinbruck, Császárkőbánya volt a szülőföldje. 1673 deczember 8-ikán lett az altenburgi monostor fogadalmas tagja.³ Úgy látszik, monostorában csak úgy megkedvelték, mint utóbb az udvarnál s ez a munkásságát, tehetségeit méltányoló szeretet juttatta Altenburg élére.

1702 vége felé jobbnak látta Regondi, ha teljesíti a királyi adománylevél parancsát s apátot nevez ki Tihany számára.

¹ Oklevéltár 1. sz.

² U. o. 2. sz.

³ Römer Flóris: Zala vármegye története (kézirat), IV. 53. l.

2. *Reyser Amand* (1702—1716) lőn Regondi választottja. Reyser alsó-ausztriai származású férfiú volt, ki az Ybbs s a Duna összefolyásánál fevő városban, Ybbsben született. 1668 november 5-ikén tett Altenburgban fogadalmat¹ s idővel érdemes szolgálatai a monostor kiválóbb s tekintélyesebb tagjává tették. Regondi apát és altenburgi konventje 1695 október 19-ikén azzal jutalmazták meg, hogy évi 400 forint díjazást biztosítottak neki azzal a kikötéssel, hogy ezen összegből, élelmezését és lakását kivéve, minden szükségletéről, kocsijáról, lovairól, cseléd-ségéről gondoskodni tartozik.² Ezen tekintélyes javadalmazás, melynek élvezetében az altenburgi apátok rendelkező jogának fönntartásával s a mennyiben a rendi határozatok megengedik, 1697 április 3-ikán a bécsi pápai nuncius is megerősítette,³ bizonyosága annak, hogy monostorának hasznos szolgálatokat tett. Hogy pedig Regondi apát bensőbb, bizalmasabb emberei közé kellett tartoznia,

Ámánd Tihanyi
Reyser Amand

Reyser Ámánd tihanyi apát aláírása és pecsétje. 1703.

mutatja, hogy midőn arra szánta magát, hogy a tihanyi monostort valamelyik szerzete kormányára bizza, felé írányult gondolata.

Bizony nagyon tájékoztatlanul érkezett Tihanyba. Kisebb baj volt, hogy azt sem tudta,

ki is az a Szent Anyos, a kinek tiszteletére Tihanyt emelték és csak később kérdezősködött utána Altenburgban;⁴ nagyobb nehézséget okozott neki, hogy nem tudott magyarul s a magyar viszonyokban teljesen járatlan volt.

Az új apátban megvolt a jóakarát, hogy a Tihanyt Altenburgnak adományozó királyi oklevél rendelkezéseinek eleget tesz. Alig érkezett meg Tihanyba, tanulmányozni kezdte apátsága egyházi viszonyait s hamarosan hozzáfogott, hogy munkatársakat teremtsen magának. Úgy látszik, a tihanyi plébánossal, Baranyai Jánossal nem volt megelégedve, ezt eltávolította⁵ s maga kezdett lelkeskedni. Persze ez nehezen ment neki, azért Pannonhalmától kért segítséget. Kérelme meghallgatásra talált, mivel 1704-ben Vaszlai Gottfried pannonhalmi fogadalmas⁶ működött, mint kisegítő lelkész Tihanyban. Ekkorra azonban már magyar noviciusa is volt. Tekintve, hogy az első, előttünk ismert tihanyi foga-

¹ Römer, i. h.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 21., nr. 8.

³ U. o.

⁴ U. o.: fasc. 20., nr. 1.

⁵ 1703-ban olim parochus Tihaniensis jelzéssel fordul elő a keresztelték anyakönyvében.

⁶ Ad Sanctum Martinum professus. U. o.

dalmas 1704 február 20-ikán ígérte Reysernek, hogy Szent Benedek szabálya szerint engedelmes lesz neki, erkölceit megjavítja, a szerzetesi fogadalmakat megtartja,¹ ez már az előző év februárjában megkezdte noviciusi évét.

Csendes, nyugalmas időben, rendezett birtokviszonyok közt talán sikerült volna Reysernek legyőznie azon nehézségeket, melyekkel mint idegen léptenyomon találkozott. A jóakarát nem hiányzott benne, Apáti kormányzása azonban oly időre esett, mikor a külső körülmények is akadályokat gördítettek elébe. Az országos mozgalom, mely Rákóczi Ferencz fegyverfogása nyomán támadt, a Balaton partjain is élénk támogatásra talált s 1703 folyamán Tihany sem kerülhette el a hatását. Lehet, hogy már 1703 május 1-én, midőn négy hajdút fogadott magának s ezeknek az apátsági börtön foglyainak őrizete, személyének kiszolgálása mellett azt is kötelességükké tette, hogy hetenként egyiköknek Győrre kell menni,² az a cél vezette, hogy a távolabb eső részekkel való összeköttetését és saját személyének védelmét biztosítsa. Ennek szükségesége előbb bekövetkezett, mint talán gondolta.

Míg a tihanyi félsziget békésebb, félénkebb népe a fegyverzaj közeledtére szétfutott s Reysernek 1704 júniusában kéréssel, fenyegetéssel kellett őket visszatérésre biztatni, addig a régi tihanyi katonáskodó nép, főleg pedig annak kálvinista elemei, ismét fölcsaptak végbelinek s ezen a czimen azután, mivel hogy az ország szabadságáért vannak fegyverben, megtagadták a földesuri szolgáltatásokat, lefoglalták az apátság haszonvételeit, magába a monostorba is behatoltak s tekintet nélkül arra, hogy az apátnak s néhány szerzetesének is alig volt helye, prédikátorukat s ennek feleségét is ott helyezték el, a monostorban levő szerzeteseket bántalmazták, magát az apátot halálra keresték, majd karddal támadva ellene, apátságából kiűzték.

Az apát a labancz csapatok védelmére bizta magát s Fehérvárott nyert fegyveres segítséggel tért vissza Tihanyba. Nyugalma azonban nem sokáig tartott. A mint Rákóczi helyzete erősödött, az apát helyzete ujra veszedelmessé vált. Noha iparkodott, hogy magatartásával ne vonja magára a felkelő hadak haragját, támogatta is őket, úgyhogy magának Rákóczinak megírhatta, hogy, ha már nem használt, csak nem is ártott, a jobbagyság, katonaság erőszakoskodásai nem szűntek meg. Bottyán János, majd Károlyi, maga Rákóczi Ferencz védelmükről biztosították az apátot, de mégsem érhetette el, hogy monostora a fegyveresek prédája ne legyen,³ kik még azokon is véres boszút állottak, kik az apát leveleit a kurucz tábornokokhoz, vagy a fejedelemhez elvitték, a küldött választ

¹ Oklevéltár 3. sz.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 27., nr. 1.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 14., nr. 16.

elfogták, maguknál tartották, sőt valóságos vallásüldözést indítottak az apátság javain.¹ Alkudozásokkal, vallásos és anyagi kérdésekben tanúsított engedékenységgel, a kurucz tábornokok biráskodása, egyességet javalló, békességet parancsoló törvénykezése segítségével sikerült ugyan közbe-közbe kis békességhez jutnia, de igazi nyugalom csak a fegyveres állapot megszüntetésekor következett be.

Most azután az lett volna Reyser föladata, hivatása, hogy a harczok alatt szenvedett sebeket orvosolja s a korábbi időkből rendezetlenül maradt birtokügyeket tisztázza, lakók nélkül szűkölködő falvait, pusztáit telepésekkel megszállatva jövedelmezőkké tegye. Reyser működött is ebben az irányban, iparkodott jobbágyaival, népeivel új egyezségeket létesíteni, falutelepítésre is volt gondja, ámde a magyar viszonyokban, a magyar jogban való járatlansága miatt nagyobb eredményt mégsem tudott elérni, birtokpereivel pedig csak fokozta az apátság terheit.

Már 1708-ban tiltakozással akarta apátságának Nim, Lullya, Kás jószágokra vonatkozó jogait fönntartani,² noha ilyen jogokról komolyan nem lehetett beszélni.³ Mikor pedig 1710-ben a felség is megerősítette apáti méltóságában,⁴ még jobban azon volt, hogy teljesítse a királyi okirat szavait s apátsága veszendőbe ment javait visszaszerezze. 1714 folyamán Török, Fud és főleg Fok visszaszerzésére iparkodott írásos bizonyítékokat gyűjteni,⁵ majd Arács és Füred kizárólagos birtoklása, Nagy- vagy másként Nemes-Pécsel, Köveskál megszerzése foglalkoztatta.⁶ Az eredménytelen törekvések csak arra voltak jók, hogy, legalább Altenburgban azt mondták, Tihany az anyamonostor támogatására szorult és Reyser mégis adósságot hagyott maga után;⁷ később pedig azt okozták, hogy hamis nyomra terelvén az apátokat, sok költséggel, idővesztéssel oly javakért pereltek, melyekért vagy egyáltalán nem, vagy legalább akkor már nem lehetett siker reményével küzdeni.

A szerzés gondolata annyira elfoglalta az apátot, hogy alig hallunk róla, hogy más irányban is tudott érdeklődni. Hogy azonban a birtokpererek nem jelentették nála, hogy a szükség, a szegénység kérelme meg nem hatotta, mutatja Telekivel szemben tanúsított jósága. Midőn az itt lakó jobbágyság nyomorúságát látta, készségesen bérbe adta neki az apátsági malom felét (a másik felét egy özvegyasszony bérelte), hogy a község javára használja.

¹ U. o.: act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 5. és 25. A. nr. 1.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 6., v. ö. nr. 10.

³ L. A. pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. X. 62. l.

⁴ Oklevéltár 8. sz.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 4., nr. 66., fasc. 5., nr. 2. A. és Országos levéltár: act. eccl. camer. fasc. 68., nr. 6.

⁶ Országos levéltár: concept. exped. 1714. ex Jun. nr. 14. és 24.

⁷ V. ö. pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 25. A., nr. 8.

Kifáradva a meddő küzdelemben, törekvéseiből alig valamit megvalósítva halt meg Reyser 1716 február 13-án, 65 éves korában.¹

Az árvaságra jutott monostor ügyes-bajos dolgait kezdetben a perjel, minden valószínűség szerint az első tihanyi fogadalmas, Turnay Ányos, intézte. 1716 február 18-án «pater prior földesuroktól» vettek föl az aszófőiek egy kis kölcsönt.² Lényeges változás e tekintetben a következő hónapban sem történt. Much Placid, Altenburg apátja, már megbarátkozott a gondolattal, hogy Tihanyon tülád s azért nem is nevezett ki apátot, hanem márczius 28-ikán Turnayt bizta meg az apátság javainak kormányzásával, jogainak védelmével. Hogy azonban Altenburg érdekei kellő ápolásban, figyelemben részesüljenek, Kolumbán altenburgi szerzetest, bizonyára ugyanazt a Wieland Kolumbánt, ki már 1712-ben is megfordult Tihanyban,³ rendelte melléje.⁴ Ez az ideiglenes kormányzás nem sokáig tartott, mivel Much Placid hamarosan megegyezett Pannonhalma fejével, Göncz Czelesztin főapáttal, eladta neki Tihanyt s az adásvévesi szerződést június 7.-én írásba is foglaltatták.

Placidus Abbas Altenburgensis.

Much Placid altenburgi apát aláírása és pecsétje. 1716.

Göncz főapát abban a hiszemben volt, hogy hamarosan rendelkezhetik az apátsággal. Az apátsági javak átvételének idejére a főapátság somogyi tizedeinek administratorát, Horváth Antal pannonhalmi rendtagot, bizta meg az apátság ügyeinek vezetésével. A későbbi napok gondja lett volna, hogy apátot nevezzen ki Tihany számára. A gyors megoldásban azonban nagyot csalódott a főapát. Hosszas pert kellett viselnie az apátságért, melyre fogadalma alapján Turnay tartott számot s a melyet a kincstár, simoniának bélyegezván az Altenburg és

¹ Oklevéltár 37. sz. Reysernek néhány irodalmi alkotása is fönmaradt. Az altenburgi apátság kéziratai közt van 1690-ben írt műve, mely az elmélkedés módjáról szól és egy másik, 1701-ből, mely elmélkedéseket tartalmaz. A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. IV. 573. l.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 25. A. nr. 7.

³ A keresztelte anyakönyvében találkozunk a nevével.

⁴ Oklevéltár 9. sz.

Pannonhalma közt létesült egyességet, a maga számára foglalt le. Szellemi fegyverekkel, újabb anyagi áldozatokkal végre sikerült Göncz főapátnak elérnie, hogy Tihany a magyar benczések birtokában maradt, Pannonhalma fiókapat-sága lett.

Alig hogy a főapát jogait biztosította, gondoskodott róla, hogy a Lipót-féle adománylevél rendelkezése szerint Tihanynak apátot adjon s ennek királyi megerősítését kieszközölje. Választása Grasso Villebald pannonhalmi rendtagra esett.

3. *Grasso Villebald*, ki 1719-től 1740-ig volt Tihany apátja, a pozsonymegyei Puszta-Födemesen született 1677-ben. Fiatalon lett benczés és 1697 október 13-ikán tett fogadalmat Pannonhalmán. Kezdetben a főmonostorban tanult. 1702 márczius 12-ikén fölvette a kisebb papi rendeket. 1704-ben, bölcséleti tanulmányai befejezéseül Szent Tamás szellemében összeállított tételeket védelmezett. Hittudományi nevelése a nagyszombati egyetemen történt, hol hittudományi doktorrá avatták.¹ Nagyszombati tanulmányai bevégezése után Dolny István csanádi püspök, esztergomi nagyprépost 1706 június 24-ikén alszerpappá, 27-ikén szerpappá, 29-ikén pedig áldozópappá szentelte föl.

Grasso rendi működése hosszabb időn át gazdasági téren folyt le. Eleinte pinczemester volt Pannonhalmán, majd kis-megyeri jószágkormányzó s a győri főapáti ház felügyelője lett.² Ezen utóbbi állásaiban nemcsak a gazdaság föllendítésére végzett munkásságával, építkezéseivel, hanem a főapát személye iránt tanúsított gondos figyelmével is módja volt magát megkedveltetni. Aránylag fiatal korban érezte Göncz főapát jutalmazó kegyességét, mely 1719 október 7-ikén az imént megszerzett tihanyi monostor apáti székébe helyezte.³ A főapát sietett a kinevezett apát számára a királyi megerősítést kieszközölni s október 16-ikán már királyi okirat is biztosította Grassonak Tihany birtokát,⁴ melybe, a szokásos kinevezési díjak lefizetése után, október 27-ikén forma szerint, november 9-ikén pedig valósággal is bevezették.⁵

Noha kezdetben igen sok kellemetlenséget szerzett neki s apáti működésére is bénítólag hatott az a szentszéki per, melyet Keresztély Ágost szász herceg, esztergomi bíboros érsek azért indított ellene, mivel az ő főpásztori joghatóságának megkerülésével Nádasdy László gróf csanádi püspökkel avattatta magát apáttá s a mely a primás jogainak elismerésével csak 1721 január 28-ikán ért véget,⁶ kezdettől fogva buzgón teljesítette apáti kötelességeit. És a szorgos

¹ A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. IV. 555. és 681., V. 397. és 731. II. Hittudományi doktor czímét egy 1722 augusztus 16-iki levél is említi. Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 6. nr. 4.

² Egyetemi könyvtár: Kaprinay kéziratai és Oklevéltár 66. sz.

³ Oklevéltár 41. sz.

⁴ U. o. 44. sz.

⁵ U. o. 45., 47. és 48. sz.

⁶ U. o. 55. és 56. sz.

munkásságra szükség is volt. Pusztult, elhagyott állapotban vette át apátságát, monostorában mindössze két hasznavehető czellát talált, az istentiszteletet a templom katakumbájában kellett végezni, egyházi fölszerelésekben pedig teljes volt a szegénység, mivel a mi keveset Reyser szerzett, meg Csery Marián tihanyi fogadalmas az apátságnak hagyott, az altenburgiak az apátság eladásakor magukkal vitték.¹

Hogy az apátsági javakról mentől jobban gondoskodhassék, kormányzása kezdetétől fogva szorgalmasan megjelent a megyegyűléseken, vagy legalább megbízottal képviseltette magát. Hogy pedig apátsága tekintélyét emelje, arra is kísérletet tett, hogy Zalamegye közgyűlésein a horpácsi préposttal szemben praecedentiája legyen.² A birtokvédelem miatt nemcsak prókátorokat vallott, 1720-ban egyszerre 17-et³ hanem személyes közreműködésével is iparkodott biztosítani a meglevő

javakat s fenntartani az apátság jogait azokra, melyekről azt hitte, hogy még megmenthetők, visszaszerezhetők. 1723-ban tiltakozott ellene, hogy Majthényi György bárót és Szo-

Vilibald Tihanyi Apát

Grasso Vilibald névaláírása és czimeres pecsétje. 1735.

bathin Jánost Boglár birtokába bevezették, mivel ehhez a jószághoz Tihanynak jussa van. Óvást tett Lullya fölosztása ellen azon czimen, hogy itt apátságát rész illeti meg⁴ s utóbb gyűjtött is rá tanubizonyságokat, hogy Horváth Antal, majd a kincstári birtoklás idején Wagner Kristóf tisztartó bizonyos rétet használtak a lullyai pusztán.⁵ Köveskál nádori eladományozásakor ezen jószág miatt is tiltakozott, mivel, így vélte és mondotta, alapítványos faluja Tihanynak s így más kezébe nem engedhető. Antal Jánostól az apátság köcsei, csicsali részeit akarta volna visszaszerezni.⁶ Kis-Pécsel birtoklása miatt Pálffy Miklós gróf ellen tiltakozott.⁷ Midőn pedig Harrach Alajos gróf Somogyban jószágokat kapott s ezekbe magát bevezettette, Grasso 1727-ben tiltakozott az ellen, hogy a grófot Szárszó birtokába is bevezették s általánosságban mindazon javak miatt, melyek apátságát érdekelhetik.⁸

¹ U. o. 37. és 61. sz.

² Zalamegye levéltára: protocolla de annis 1716—1723. 365., 504., 541., 560. ll.; de annis 1724. sequ. 47., 220—224., 287., 858. ll.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 3. nr. 26.

⁴ U. o.: fasc. 4. nr. 2—4.

⁶ U. o. nr. 6. és 7.

⁵ U. o. nr. 5.

⁷ U. o.: fasc. 14. nr. 7. és 10.

⁸ U. o.: fasc. 4. nr. 11.

De nemcsak szóval, hanem a határok rendezésével is védte az apátsági javakat. 1724-ben határjárást tartatott Telekiben,¹ majd 1733-ban Szántód, Endréd, Kőröshegy közt.²

Mindezen munkássága előkészület volt arra a nagy perre, melynek megindítása foglalkoztatta. Betegeskedése, kinzó hurutja, mely ellen a főapáttól is kért valami orvosságot, egyéb ügyes-bajos dolga nem terelte el ettől a céljától. Szorgosan gyűjtötte az adatokat, melyek az apátság veszendőbe ment birtokaira vonatkoztak, tanuvallomásokat vétetett föl³ s 1733-ban pedig Nagy- és Kis-Pécsel, Vászoly, Fülöpi, Füred, Dörgicse, Arács, Kékkő zalamegyei, Bálványos, Igal, Boglár, Csehi, Gamás, Péntekhely, Kislak, Csege, Lullya, Tetves, Csicsal, Pócza, Somogyi, Szőlős veszprémmegyei, Csur fejérmegyei jószágokra adatott ki III. Károlylyal levélkereső parancsot⁴ s az ezen birtokok miatt szükséges idézéseket is foganatosította. A perfolyam megindulása azonban, noha Szegedy Ferencz veszprémmegyei alispán még 1739 május 9-ikén is «bizonyosság-intő pöcsétet» adott ki, melynek erejével a «téhanyi apátur valakiket meghiteltetni kíván», tanuságot tartoztak érdekében tenni,⁵ csak utóda alatt vette kezdetét s így ennek kellett learatnia a szerencsétlen vetés után a termést. Panaszkodott is később a főapát, hogy Grasso az ő tudta nélkül, idegen tanácsra ment bele a perekbe, melyekhez iratai sem voltak még kellő rendben.⁶

Az anyagiak mellett a szellemiek iránt is volt érzéke. Személyes kiadásai szerények lévén, apátsága aránylag csekély jövedelme, melyet azzal is szaporított, hogy a monostorához tartozó somogyi javak tizedét a főapáttól mérsékelt összegért kibérelte,⁷ néhány pusztá faluba telepéseket szerzett, elég volt neki arra, hogy az istentisztelet s az oktatásügy érdekében áldozatot hozhasson, lelkipásztorokról gondoskodhassék, iskolát, kápolnát emelhessen, apátsági monostorát és egyházát kellő díszre emelje. Sajnos, épen ezen legbecsesebb alkotásait 1736-ban a tűz majdnem teljesen tönkre tette s utódára kellett hagynia a tihanyi templom és monostor helyreállítását.⁸

Apáti működésének utolsó ismert tette a hála megnyilatkozása volt. Mivel, mint 1740 május 28-iki okiratában mondja, Török András az apátság kincstári birtoklása idején Tihany érdekében hasznos szolgálatokat tett, jogai fönntartásán sokat fáradozott, az ő és felesége, Bánics Erzsébetnek az aszófői hegyben levő szöleit, melyek összesen negyedfél holdat tettek ki, sőt az esetleg, hat hold

¹ U. o.: fasc. 18. nr. 6.

² U. o.: fasc. 16. nr. 2.

³ V. ö. pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 5. nr. 1. A. és fasc. 19. nr. 12.; act. archiabbat. fasc. 8. nr. 92.

⁴ U. o.: fasc. 4. nr. 17.

⁵ U. o.: fasc. 19. nr. 23.

⁶ U. o.: fasc. 20. nr. 22.

⁷ U. o.: fasc. 7. nr. 24. és fasc. 20. nr. 7.

⁸ Oklevéltár 61. és 62. sz.

nagyságig, még szerzendő szöleiket is a tized, hegyvám s általában minden teher alól fölmentette. Ugyanezen mentességet kiterjesztette örököseikre, Török Sándorra, Gáspárra, Andrásra és Józsefre is. Ezen engedmény fejében Török és felesége magukat és örököseiket arra kötelezték, hogy a szőlőket el nem idegeníthetik, hanem a megnevezettek s az ő egyenes ágon való leszármazottjaik halála után, mint a család lelkiüdvösségéért tett adomány az esetleg rajtok levő épületekkel együtt az apátságra fognak szállni.¹

Grasso halála, mely 1740 augusztus 8-ikán 63 éves korában következett be, szélesebb körben részvétet keltett. A még háza népével szemben is tanúsított alkalmazkodása, vendégszeretete, nyájassága, becsületes őszintesége, türelme, feddhetetlen élete rendtársainál és ismerőseinél egyaránt jó emlékezetet biztosítottak számára.²

Az apát halála után Sajghó Benedek főapát személyesen ment Tihanyba, hogy egyrészt számba vegye Grasso elég jelentékeny, 4238 forint 18 krajczárt tevő hagyatékát,³ másrészt pedig az apátság kormányzásáról gondoskodjék. Mivel az apáti széket mindjárt be nem tölthette, augusztus 15-én a már előzetesen is Tihanyban tartózkodó⁴ Mórocz Bélát az anyagi s a lelki ügyek vezetésére teljes joghatósággal fölruházott kormányzónak nevezte ki.⁵ A kinevezés tényét, úgy látszik, a nyilvánosság elé juttatták. Legalább mikor az augusztus 29-iki zalamegyei közgyűlésen Vizkelety Pál tiltakozott ellene, hogy rokonsága Kis-Pécselt el ne idegenítse s a szomszédság ellen is óvta, egyebek közt Mórocz Bélát is eltiltotta a jószágtól.⁶ A kormányzó működése kevés ideig tartott; mert a főapát a következő hónapban Lécs Ágostont tihanyi apátnak nevezte ki.

4. *Lécs Ágoston* (1740—1760) Modorban született 1698 december 28-ikán. Lehet, hogy édes anyját még kisebb korában elvesztette; később mostohája volt. Családi viszonyaiból annyit tudunk, hogy több testvérje, leány, fiú, volt s az egyik Anzelm néven Ferencz-rendi szerzetes lett. Benczésnek Sajghó Benedekkel együtt öltözött be. Ez az ifjúkori együttlét barátságot teremtett Sajghó és Lécs között, mely később is megmaradt. Miután 1717 január 15-ikén szerzetesi fogadalmat tett, 1722-ig bölcseleti tanulmányokat végzett Pannonhalmán,⁷ majd a hittudományok végzésére Nagyszombatba ment. A kisebb papi rendeket s az alszerpapságot még Pannonhalmán, 1720 október havában elnyervén, nagyszombati egyetemi tanulmányai közt 1723 november 11-ikén Nádasdy László gróf

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 6. nr. 7.

² Oklevéltár 63. sz.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 22. nr. 1.

⁴ V. ö. u. o.

⁵ Oklevéltár 64. sz.

⁶ Zalamegye levéltára: protocolla de annis 1736—1741. 869. l.

⁷ V. ö. Történ. Tár 1909. 322. l.

csanádi püspök, győri nagyprépost szerpappá, 1724 október 26-ikán pedig áldozópappá szentelte. Egyetemi tanulmányait, pappá szentelése után,¹ mint a hittudományok borostyánosa s a bölcselet mestere végezte be.

Kezdetben Pannonhalmán bölcseletet tanított, majd, 1731-ben, Varsányban lelkészkedett. A bölcselet oktatását 1732-ben a theologiai tanszékkal cserélte föl. A mellett, hogy állása kötelességeit pontosan teljesítette, mint a zenében jártas férfiú, ki orgonán, hegedűn egyaránt játszott, a világi organistát sokszor helyettesítette, sok megbízásban is eljárta. 1732-ben hosszasabban, négy héten át Győrött tartózkodott, hogy Jávorka főapátsági jószágfelügyelő iratait rendezte. Mikor kirendelték, végezte a vendégek fogadását, ha kellett, vezette a processiókat, elnökölt s mint oppugnans szerepelt a theologiai vitákon, eljárta «pro apostolatu» Láziba, német prédikációt tartani Tárkányba, Varsányba, a hivek lelki gondozására Péterdre. Sok irányú elfoglaltsága mellett szorgalmasan végezte tanári teendőit is és, miként megmaradt erkölcsstani előadásai bizonyítják, nem riadt vissza a fáradozástól, hogy szaktárgyában a tudomány színvonalán maradjon. Hogy kiválóbb tanár volt, mutatja az, hogy 1733 január 4-ikén a győri káptalan kérelmére a Széchenyi-féle papnevelő theologiai tanára lett. Azonban Győrből is sűrűn megfordult Pannonhalmán, résztvett a theologiai vitákban, sőt, mint májusban Láziban, plébániai teendőket is végzett. Győrött október 27-ikéig maradt, mikor Sajghó főapát főmonostori alperjellé és noviciusmesterré tette.

Pannonhalmán hivatalos teendői mellett végezte a régi excursiókat is; prédikált Tárkányban, Bábolnán, majd, miután a szent-lászlói fürdőn, melyet lábbaja ellen használt, összeszedte maga, a távolabb eső Komáromban is. Szép és buzgó működése közt azonban könnyelműséget követett el. Csupord Incze primitiájakor 100 forintot kapott, hogy misemondó ruhát vegyen rajta. Ezt azonban nem tette meg, hanem Lécs és Sajnovics Placid társaságában a pénzt elköltötte. A főapát erre november 24-ikén Lécsset mint proprietariust szobafogságra ítélte, majd 26-ikán alperjeli állásától is megfosztotta. Miután bünbánatot tartott, december 3-ikán a főapát fölmentette az excommunicatio alól, de állását nem adta neki vissza.

A bukást hirtelen követte az emelkedés. Annak a levélnek a hatása alatt, melyet Schleicher Elek 1735 január 15-ikén Győrré küldött s melyben a főapátot pazarlása miatt megintette, Sajghó rögtön Pannonhalmán termett, Schleichert 17-ikén a perjelségtől elmozdította és Lécs Ágostont nevezte ki helyébe.²

¹ 1725-ben mint áldozópap védelmezte a nagyszombati templomban az Istenről szóló tant. A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. V. 429. l.

² Schleicher és Lécs följegyzései a pannonhalmi perjeli naplóban, továbbá A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. V. 585., 629., 675., 685., 687., 692. ll.

Lécsnek új tisztségében első dolga volt, hogy a főapát iránta érzett jóindulatát, barátságát arra használta, hogy enyhítsen Schleicher és általában azok sorsán, kik a főapáttal összeütközésbe jöven, büntetést vontak magukra. Perjeli teendőit, noviciusmesteri hivatalát gondosan végezte. Lelkiismeretes pontosságának jele, hogy egy alkalommal, midőn vendégei érkeztek, nem étkezett ezekkel, hanem az ebédlőbe ment, csak hogy egy novicius próbaszónoklatát meghallgassa. Szoros hivatalos teendői mellett végzett más munkát is és mint régebben, perjeli állásában sem hagyta abba az Isten igéjének hirdetését. Mint a hiteleshely vezető embere, ennek teendőiben is eljár. Egy alkalommal ilyen működése közben súlyos baleset érte. 1736 április 10-ikén végrendelkezési ügy miatt lement a városba. A kocsis ügyetlensége miatt a plébánia előtt fölfordult és úgy megütötte, vagy megsértette a lábát, hogy csak 22-ikén mondhatott először misét s még akkor is nehezebbre esett a járás.¹

Perjeli tiszjét 1740 szeptember 19-ikéig viselte. Ezen a napon a főapát a káptalanban kijelentette, hogy Lécs tihanyi apátnak nevezte ki.² Miután Lécs még ezen a napon hűséget és engedelmességet fogadott a főmonostornak és fejének,³ Sajghó megerősítés végett a felség elé terjesztette.⁴

Lécs nem várta meg a királyi megerősítést, hanem Csupord Incze társaságában már november 29-ikén apátságába utazott. A megerősítés egyébként nem sokáig késett; mert a kancellária kedvező véleménye alapján 1740 december 1-jén Mária Terézia királyi hozzájárulása is megtörtént.⁵ Az apáttá avatást nem tartották valami sürgősnek, mivel csak 1741 február 17-ikén állította ki az esztergomi érsek az engedélyt, hogy Lécs, bármely az apostoli székkal közösségben levő püspökkel megáldathatja magát⁶ és csak május 3-ikán benedícolta Patáchich Gábor kalocsai érsek, kinek maga a főapát és Maltzan János gróf szent-benedeki prépost segédkeztek, Pannonhalmán Lécs apáttá.⁷

Alig költözött Lécs apátságába, megkezdte a vallásosság föllendítésére, az anyagi ügyek rendezésére irányuló munkásságát. E tekintetben nem érhetne gáncs; annál több megszólásra adott okot az élete. Beszélgettek ugyan, később olyasmit is, hogy már apátsága előtt sem élt szerzeteshez méltó életet,¹ hanem gyanus, megszólásra okot szolgáltató ismeretségei voltak egyes asszonyokkal; alig ment az apátságába, itt meg Révay Polyxena bárónéval,² Plumbergi Károly báró özvegyével, kezdett belső barátságot vagy viszonyt, a mi sokakat megbotránkoztatott. Maga a főapát is hamarosan tudomást nyert róla, hogy Lécs

¹ Lécs följegyzései a perjeli naplóból.

² Szabó Jakab naplója a pannonhalmi rendi levéltárban: act. archiabbat. fasc. 58. nr. 99.

³ Oklevéltár 65. sz.

⁴ U. o. 66. sz.

⁵ U. o. 67. és 69. sz.

⁶ U. o. 70. sz.

⁷ U. o. 71. sz.

nem jó uton jár. Hogy tudott róla, látszik 1742 márczius 18-ik leveléből, melyben ír róla Lécsnek, hogy szinte megdermedt, mikor tudomására jutott, hogy az apát alatt beszakadt a Balaton és figyelmezteti, hogy az élet elvesztésénél mennyivel nagyobb szerencsétlenség a lélek veszte, bukása s azzal zárja sorait, hogy óvakodjék tehát az apát a Balaton jegétől, de még inkább a világias sikamlósságoktól s a testi hivalkodásoktól.¹

Lécs Agoston apát arc képe.

Lécs nem tudta, vagy inkább nem akarta mérlegelni, átérezni főapátja, jóakarója szavait, nem szakított a veszedelmes ismeretlenséggel. Sajghó azonban, ki Lécsnek még családi dolgai iránt is érdeklődött,² időközönként fölrázta az apát szunnyadozó lelki ismeretét. Mikor 1744 január 1-jén irt neki és sajnálkozását fejezte ki azon, hogy az apátnak kellemetlenségekkel kell megküzdenie, azt a megjegyzést tette, hogy ezeket a kellemetlenségeket talán az Isten küldi büntetésül, megálázásul; vizsgáljuk meg hát, hogy vannak ügyeink, rendben vannak-e nálunk minden, nem szolgáltatunk-e rá okot, hogy Isten bajokkal látogasson meg bennünket.³

Az intés elhangzott; de Sajghónak fájdalommal kellett tapasztalnia, hogy a gyengéd szavak, az atya elnéző jósága, a barát szerető figyelmeztetése nem hozzák meg az eredményt. Most azután a rendfő teljes komolyságával s hatalmával, tovább nyuló türelmet s elnézést nem engedő határozottsággal tárta Lécs elé, mi vár rá, ha a régi utról le nem tér. Köszöni, mondja 1745 január 4-iki levelében, az ujév alkalmával kifejezett fiúi érzelmeket s biztosítja az apátot, hogy maga is mindig gyengéd vonzalommal viseltetett fiai, főleg pedig az eré-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20. nr. 19.

² V. ö. u. o. nr. 21.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20. nr. 22.

nyességre törekvő gyermekei iránt. Hogy pedig ezek közt Lécs mily közel volt szívéhez, tihanyi apáttá nevezésével nyilvánvalóan bebizonyította. De hát, fájdalom, ha ugyan igaz, a mit hír hoz, a hozzáfűzött szép reménységből nagy csalódásra ébredt. S ez oly fájdalommal tölti el, hogy ébredésekor arra irányul az első gondolata és munkájában, imádságában végigkíséri a keserűség, miért kell épen neki oly szerencsétlen apának lennie, kinek ily fiai vannak. S az a szerencsétlen tihanyi apátság is ugyan mivel érdemlette meg, hogy ott szinte örökségképen tanyázzon a kéjtelenség és a képmutatás szelleme? «Mit tegyek én szerencsétlen, folytatja levelét. Kihallgassam a vádlottat? Tagadni fog. Bizonyítson ellene az egész szomszédság, tagadni fog. Komolyan megintsem? De hisz már megintettem s ha másodszor, harmadszor intem, azzal sem fog törődni. Hallgassak, mint eddig? Jaj nekem, ha hallgatok. Heli rettentő példája ijeszt s Rendem pusztulása, botránya megzavarja gondolataimat. S mivel dolgaim miatt nincs időm az írásra, meg a jogos, méltó fájdalom sem engedi, hogy bővebben írjak, Istenre s mindenre, a mi szent, kérem, végre-valahára hagyja abba azokat a gyanus társalgásokat s összejöveteleket, melyek a botrány melegágyai. Jusson észébe, hogy szerzetes, hogy pap s hozzá főpap! Egy bűnből mennyi uj! Ne vonja ama helyre s az egész Rendre Heli fiainak átkát! Mielőtt ez megtörténne, ha már atyai intéseim és könyörgéseim, ha az ilyest cselekvők rettentő büntetése, az isteni harag el nem ijesztik, vissza nem tartják, abbahagyom minden más dolgom, kénytelen-kelletlen megindítom a kánoni nyomozást és nem fogok visszariadni még a gyűlöletes dolgoktól sem, noha tudom, hogy újabb gyalázatosságok fognak fölszínre kerülni. De állásom kötelessége sürget és kényszerít. Gondolja tehát Uraságod, mi lesz jobb: ezt a bűzös légkört, ezt a rothadást komoly bűnbánattal, magánosan hullatott könnyekkel megtisztítani, vagy okának lenni, hogy mi ama nyilvános lépéseket megtegyük.»¹

A főapát levele, úgy látjuk, csak óvatosabbá tette Lécsset. Kerülte a botrányt, de nem szakította meg a viszonyt. A bárónéval később, mikor ismét férjhez ment, még mindig jóban volt, úgyhogy ez elég szabadon rendelkezett az ő tartózkodása helyével, Tabbal szomszédos vagy közelben levő apátsági birtokokon, főleg pedig Szántódon. Ha a főmonostorban oly áldatlan helyzet nem támad a főapát és szerzetesei közt, ha e miatt azután Sajghó nem lett volna annyira elfoglalva, lekötve s a vele együttérző rendtársakra ráutalva, Lécs egyéb kiváló tulajdonai mellett sem kerülte volna ki Sajghó büntető kezét.

Az a küzdelem, mely a főapát és szerzetesei között folyt, Lécsset nemcsak azon barátság miatt érdekelte, mely őt a főapáthoz kötötte, hanem azért is,

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20. nr. 24.

mivel a főapát ellen összegyűjtött vádak közt az ő kinevezése is szerepelt. A főapát jellemzésére fölhozták, hogy olyan rendtársat nevezett ki apátnak, mint Lécs, ki már előzetesen botrányos életet élt, apátsága épen nem javított rajta s az apáttá nevezést nem törvényes, szabályos formában végezte, mivel Lécsot kánoni választás, a főmonostori konvent megkérdezése nélkül, egy-két ember tudtával nevezte ki apátnak.

Sajghó állandó levelezésben és, ha tehetne, személyes érintkezésben volt Lécscel. Midőn Pannonhalmán még olyan volt a helyzet, hogy a bécsi pápai nuncius abban bizakodott, hogy ő is rendet teremtsen, békességet létesítsen a főapát és szerzetesei között, s előzetes tárgyalások után Sajghó főapátot és Zichy Ferencz gróf győri püspököt Bécsbe hívta, hogy velök a további teendőket megbeszélje, a főapát Lécsot maga mellett akarta látni s megírta neki, menjen utána Bécsbe.¹ Augusztusban pedig levélben tudatta vele, hogy, mialatt ők Bécsben jártak, megfordultak ott a pannonhalmi konvent megbízottjai is és a nunciusnál is voltak. Ő előbb ért Győrré, mint ezek; várt rájuk s mikor Győrré mentek, elfogatta s a főapáti házban hat napra elcsukatta őket. Pannonhalmára visszatérve sikerült neki egy pillanatra csendet parancsolnia, sőt még a mozgalom vezetője is alávetette magát neki. Az volt a terve, mint Lécsnek írta, hogy szétszórja az ellenkezőket, mivel mozgatni kell ezeket a nyugtalan elemeket. Néhányat közülük Tihanyba küld; de ne ijedjen meg az apát, nem fogja őket sokáig ott hagyni; ha különben kihágást követnének el, csak értesítse, majd megbünteti őket, hogy a jövőre okuljanak.

Sajghó bizott benne, hogy legyűri az ellene támasztott mozgalmat. Októberben meglehetősen írta Lécsnek, kit arra kért, hogy mindenszentek előtt látogasson el hozzá, hogy a kalocsai érseket sikerült rábírnia, hogy a rebellis szerzetesek ellen tartandó vizsgálat elnökségét elvállalja. Kérte az apátot, vegye rá a veszprémi nagyprépostot, hogy erre az alkalomra ő is menjen el Pannonhalmára. Azt is tudatta az apáttal, hogy végre sikerült neki szerzetesei vádoló iratát megszereznie, melyben különféle panaszokat emeltek ellene, de meg a tihanyi apát ellen is.

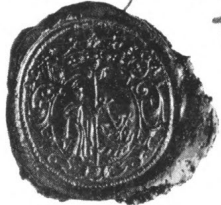
A Sajghótól tervezett vizsgálatból nem lett semmi. Miután a szerzetesei vádjaival szemben memorandumot adott be a királynénak, nem bolygatta az ügyet, noha tudta, hogy azok épen nem nyugosznak, hanem új adatokat gyűjtenek ellene s azzal is ijeszteni akarták, hogy azt mondták, íróasztaláról elvitték Lécs hozzá intézett leveleit és más két iratot, melyek ellene fordíthatók. Sajghó még mindig nem hagyta abba a reménykedést, hogy béke lesz. «Úgy látszik,

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20. nr. 26.

írja 1745 december 23-ikán Lécsnek, hogy az én szerzeteseim elő akarják venni a józanabb eszüket. A minap ugyanis Bécsben levén, a helytartótanáctól a kancelláriára átküldött vádaskodásaikra beadott felelettemmel teljesen megállítottam a malmuk vizét; a királynénak pedig ismételten és világosan bebizonyítottam, hogy a pápai követséghez való folyamodásuk törvénytelen, vádaskodásuk hamis és hazug, az állítólagos sérelmeket az 1735-iki vádak alapján koholták, pedig ezeket akkor maguk a lázongás vezetői visszavonták. A kancellárián s az épen Bécsben levő főpapok nem győztek eléggé csodálkozni szerzeteseim kegyetlenségén. Minderről különben a mai capitulum culparum alkalmával ezeknek maguknak is szoltam s nyilatkozatom igen zavarólag hatott rájuk. Bárcsak önként tartanának bűnbánatot, nehogy esetleg végzetes okuláshoz jussanak.» Biztatja az apátot, ő se tartson semmitől. De hogy bátor, nyugodt lehessen, ehhez tiszta lelki-

ismeret kell. Ezt pedig szerezzé meg; mert most is, hogy Bécsben járt, az egyik tanácsos elmondta neki, hogy az elmúlt nyáron mit hallott azon a vidéken. «Mentegette, írja tovább, de legyen rajta, hogy ne adjon okot ily megszóló beszédekre.

Agostonius Lecs Abbat Tihany

Lécs Ágoston tihanyi apát aláírása és pecsétje. 1756.

Minden okot el kell távolítani... Mától kezdve komoly elhatározáshoz kell jutni s nem szabad alkalmat adni a gonosznak; mert nincs oly titok, mely napvilágra ne jusson... Egyébként részemről rajta leszek, hogy Főtisztelendő Uraságod tekintélyét fönntartsam és a mennyiben az Isten félelmében a jövőben is engedelmes fiamnak tapasztalom, mindig atyai érzülettel és védelemmel fogok iránta viseltetni.»¹

Egy héttel utóbb csalódottan olvashatta a főapát, hogy monostora belső ügyei nem kerülnek el a külső beavatkozást: Mária Terézia királyné úgy intézkedett, hogy, a mint meglesz az új primás, vizsgálatot tartat.

1746 elején Koptik Odó dömölki apát próbálkozott, hogy ő majd békét teremtsen. Február 5-ikén levelet írt Lécsnek, menjen hozzá, mivel ő, mint közvetítő, mediator, módot talált rá, hogy a főapát s a rendtagok megbéküljenek. Minap a főapát is kérte, hogy, ha tud, hozzon létre békét s azért szeretne ebben az ügyben Léccsel beszélni. Hogy a tihanyi apát esetleges gyanakvását, vonakodását

¹ Pannonhalmai rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20. nr. 29.

eltávoztassa, kérte, legyen róla meggyőződve, hogy inkább meghal, mintsem Lécs vagy forrón szeretett főapátja tisztességét csökkenteni engedje.

Lécs ezt a levelet megküldte a főapátnak, hogy ettől irányítást kapjon, miként viselkedjék Koptik ajánlkozásával szemben. Sajghó nem szívesen látta «a föltozkodott közvetítő» ajánlkozását, kiről azt tartotta, hogy Vajda Sámuellel együtt Kuti Dénes hajójában ül. Fölöslegesnek tartott minden közvetítést, hiszen az ügy a primás elé fog kerülni. De azért mégis kíváncsi volt, miféle terve van Koptiknak s kérte Lécsset, hogy, ha teheti, 26-ikáig látogassa meg Pannonhalmán. Lécs ezt nem tehette ugyan meg, levélben azonban tudatta Sajghóval Koptik szándékait. Lécsnek ez a levele nem maradt meg, de a főapát márczius 2-iki feleletéből világos, hogy a főapáttól bizonyos feltételekhez való hozzájárulást kívánt. Sajghó azonban «merő csalárdság» számba vette a dömölki apát szándékát s kijelentette, hogy eddig még nem küldte meg neki a feltételeket, de ne is próbáljon a dicső közvetítő ilyesmivel tolazkodni, mert nem fogadja el őket, semmiféle szerződésre nem hajlandó lépni. «Isten kegyelméből pásztor vagyok, nem béres, mondja levele végén. Üvöltsenek a farkasok, a hogy akarnak, hallatszék bár lármájuk Bécsig, állok rendületlenül, míg az égből vagy ember által segítséget ad az Isten.»¹

Sajghó nem félt a tervezett vizsgálatról, sőt azt akarta, hogy mentől előbb meglegyen. Kérésére megtette a királyné, hogy a győri püspök elnöklete alatt bizottságot nevezett ki, mely a főapát és a pannonhalmi rendtagok vizsálykodása okait megvizsgálja, ítéletet hozzon s az ellenkedő felek közt megegyezést hozzon létre. Sajghó arra számított, hogy a bizottság Szent István napja után Pannonhalmán lesz s ezért arra kérte Lécsset, hogy augusztus 21-ikére induljon Pannonhalmára, hogy itt vigasztalására s támogatására legyen. Annyira bizott benne a főapát, hogy őt kellemetlen ítélet nem érheti, hogy arra biztatta az apátot, használja föl az indulásáig levő ugy három heti időt annak tanulmányozására, miféle büntetés jár a rágalmozó szerzeteseknek. A vizsgálatot azonban, mint erről Lécsset bizonyára értesítette, nem akkor tartották meg, mikor Sajghó várta. Augusztus 21-ikén újra irt neki s tudatta az apáttal, hogy a kirendelt bizottság az ezen a napon Győrött tartott tanácskozásakor úgy határozott, hogy 27-ikére az összes rendtagok jelenjenek meg Pannonhalmán. Így levén a dolog, kérte Lécsset, hogy a ház őrizetét Monni Lukács laikus testvérre bízva, a többi tihanyi rendtaggal jelenjék meg Pannonhalmán. Két nappal később, 23-ikán kijavította ezt a hiradását s tudatta az apáttal, hogy nem kell az összes rendtagoknak megjelenni, bár megjelenhet mindegyik, ha akar. Nos hát, ha vala-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20. nr. 31. és 32.

melyik tihanyi szerzetes apátja vagy főapátja ellen vádat akar emelni, itt az idő, jelenjék meg Pannonhalmán s álljon a bíróság elé.¹

Sajghó főapát leveleinek hangja nyilván mutatja, hogy nem gondolt rá, hogy szerzetesei diadalmaskodjanak rajta és Lécs szintén abban a véleményben volt, hogy a bizottság a főapátnak ad igazat. Szeptember 15-iki, Pestről írt levelében, melyben tudatta a főapáttal, hogy apátságának Grassotól örökölt pere nincs ugyan még eldöntve, de a perfolyam eddig nem kedvező, a főapát ügyéről is szólt s értesítette a főapátot, hogy Pesten nagy részvét mutatkozik iránta s az a fölfogás hogy példás büntetéssel be kell a jövő lázongások útját vágni.²

A vizsgáló bizottság 1746 október 5-ikén kihirdetett határozata nem igazolta Sajghó és Lécs reménykedéseit; mert nem egy tekintetben kedvezőtlen volt a főapátra: szerzetesei nem részesültek büntetésben, az ő hatalma pedig jelentékenyen korlátoztatott. Nem volt kedvező az ítélet a tihanyi apátra sem; mert, noha apáti kinevezésének jogossága ellen nem tett kifogást a bizottság, elrendelte, hogy a főapát 2—3 rendtaggal indíttasson ellene fegyelmi vizsgálatot, térítse jó utra s a botrányt szüntesse meg.³

A bizottság távozása után maradt minden a régiben; Sajghó két rendtaggal megintette ugyan Lécset, hogy hagyja abba az emlegetett viszonyát, de erősebb intézkedést nem tett; a bizottságtól megszerkesztett rendi statutumokat nem tette közzé, a nyugalmat s békét pedig azzal akarta megteremteni, hogy — a mit különben maga a bizottság is előmozdított⁴ — az elégedetlenebb, a mozgalomban vezérkedő elemeket eltávolította a főmonostorból. Ezzel azonban ép az ellenkezőjét érte el, mint a mit akart. A főmonostorban nem lett béke, mert a visszamaradtak még a növekedést is pártjukra vonták s kijelentették, hogy addig nem engedelmесkednek a főapátnak, míg az elhelyezett társakat vissza nem hívja; az apátságokban növekedett az elégtelenség, mivel az új tagok csak szították a főapátellenes hangulatot, azok meg, kiknek távozniok kellett, duzzogva, kelletlenül engedelmесkedtek; megtörtént, hogy egyik Tihanyból Pannonhalmára helyezett rendtag egyszerűen ellene szegült a főapátnak, nem ment oda, más meg, a kit Tihanyba tett, hamarosan visszaköltözött Pannonhalmára.⁵ Az ellentét 1747-ben valóságos fegyveres küzdelemmé fajult. Végre a királynénak kellett közbelépnie s 1747 május 29-ikén kiadott s az 1746-iki statumokat kiegészítő utasításával rendezte a főapát s a rendtagok viszonyát.

Most azután nem lehetett azzal elintézni a Lécs ellen emelt vádatokat, hogy

¹ U. o. nr. 33—35.

² U. o. nr. 36.

³ A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. V. 29., 31. ll.

⁴ Ex mandato consilii die 6. Octobris missus

Tihanyinum R. P. Samuel, olvassuk Szabó Jakab naplójában.

⁵ A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. V. 34. l.

a főapát megintette, hanem rákerült a sor a vizsgálatra is. Királynéi parancstól kényszerítve, október 2-ikán Hiblár Zsigmond főmonostori perjelt és Somogyi Dániel dr. theologiai tanárt küldte a főapát Tihanyba s meghatalmazást adott nekik, hogy az apátság tagjait, tisztjeit, népeit megidézhessek, eskü alatt kihallgathassák s meghagyta nekik, hogy az eredményről neki jelentést tegyenek.¹ Hogy járt el ez a két meghatalmazott, mit tudott meg és mit jelentett, nem tudjuk. Azt látjuk, hogy a vizsgálat nyomán Tihanyban dispositiók történtek, Sajghó intézkedett, hogy megkezdjék a karimádságot; de azt is látjuk, hogy 1749 novemberében Révay Polyxena éppen Lécsét nevezte ki plenipotentariusának.²

Az bizonyos, hogy Lécs ezen magaviselete már csak azért sem volt okos, mert gyanúsításra, megszólásokra adott okot. Ha idejekorán változtatott volna rajta, bizonyára méltánylásra talált volna azon buzgólkodása miatt, melyet a vallásos élet föllendítése, az istentisztelet, az apátsági javak gyarapítása s jövedelmezőbbé tétele tekintetében kifejtett.

A tihanyi templomot és monostort fölépítette, harangokat, misemondó ruhákat, kelyheket szerzett; Endrédről, valamint Telekiből eltávolította a kálvinista lelkészt, tanított, mindkét helyre katolikus papot küldött; Zamárdi számára harangot vett; az örvényesi templom megújítását pedig azzal segítette elő, hogy a község félévi árendáját elengedte és 80 gerendát ajándékozott neki; a körüleső helyeken s az apátsági falvakban oly buzgón térítgetett, hogy 1741—1747 közt 38 kálvinistát, lutheránust vezetett a katolikus egyházba.

Tihanyban a majorsági birtokon új gazdasági épületeket emelt, az Óvárban s a Cser-hegyen egy-egy szőlőt szerzett; Nagy-Kapolyon majorságot létesített; Szőlősen per útján visszaszerezte az apátság régi kuriáját; Szántódon vendéglátás céljaira szép házat építtetett; Örvényesen egy régi malom mellé, melyet helyreállíttatott, ujat is szerzett; Endréden új csűr s új malom készült; Telekiben két egykereű malmot vett; a Balatonon való átszállásra több hajót szerzett s hogy az átkelő nép rossz időben helyet találjon, a somogyi parton házat, félszert építtetett.

Az apátság érdekét szolgálták pereit is, melyek közül nemcsak a szőlősi volt hasznos, hanem azok is, melyekkel néhány helyen a határokat rendeztette.³ Noha maga sem nagy reménységet fűzött az eredményhez, buzgón dolgozott, hogy a Grassotól kezdeményezett, de igazában csak 1744-ben megindult perben valami sikert tudjon fölmutatni.⁴ Hogy a királyi tábla tárgyalását személyesen figyelemmel kísérhesse, 1746 július havától szeptember 28-ig Pesten tartózko-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 30. nr. 12. és szól róla Szabó Jakab naplója is.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 4. nr. 41.

³ Oklevéltár 74. sz.

⁴ V. ö. pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 4., nr. 32., 36., 37. és fasc. 10., nr. 9.

dott.¹ Az eredmény azonban az lett, hogy az apátság, mely különben több birtokot illetőleg maga is abba hagyta a keresetet, hol elévülés, hol alaptalan kereset czimén, hol a kellő bizonyító anyag hiánya miatt pervesztes lett. Megtette ugyan Lécs, hogy azon birtokokért, melyekre keresetét abba nem hagyta, a hét-személyes táblára fölbbezett, ez azonban 1750 január 22-ikén megerősítette a tábla ítéletét.²

Mikor a Rendben úgy, a hogy meglett a béke s ez a nagy per is véget ért,

A tihanyi monostor és templom délkelet felől.

Lécs sűrűn utra kelt, hogy rokonainál látogatásokat tegyen, egyes ünnepségeken, az országgyűléseken, megyegyűléseken megjelenjék. 1750 január havában Szekszárdon át Kölesdre, majd Pécsre utazott. 1751 április havában Pozsonyba ment, hogy az országgyűlés tárgyalásain jelen legyen. Ugyanezen évben, Szent Ágoston napján Sauska Ferencz rendtársa kíséretében fullajtárral, inassal megindult hatos fogatával Tihanyból az új primás, Csáky Miklós gróf üdvözlésére, 1752-ben pedig jelen volt, midőn Nagyszombatban beiktatását tartotta. Visszaútjában benézett Modorba, hol rokonai voltak, majd Pozsonyba ment, hol egyet-mást vásárolt.³

¹ U. o.: fasc. 25. B., nr. 8.

² U. o.: fasc. 3., nr. 29. és fasc. 20., nr. 40.

³ Ezen utakról az apátsági bevételeket, kiadásokat

tartalmazó számadások szólnak, melyek a tihanyi apátság iratai közt a pannonhalmi rendi levéltárban vannak.

1753 folyamán, 1754 elején ismételten betegeskedett, orvosra szorult. Nem is tett nagyobb utat, hanem apátsága ügyeivel foglalkozott. Rendeletet eszközölt ki, melynek erejével bármikor kérhette, hogy számára Somogy megye tanúvallatást végeztessen, apróbb bérbeadásokat végzett, templomi fölszereléseket szerzett. 1754 nyarára azonban összeszedte magát s július 18-ikán elindulhatott Pozsonyba, honnan azután a környékre is tett kirándulásokat. Ugyanezen évben megjelent Tapolczán a megyegyűlésen, mely épen vallási ügyeket tárgyalt, hogy a felső-örsi bucsúról visszatérő tihanyiak megtámadása miatt panaszt emeljen a balaton-fürediek ellen s vendégül látta asztalánál a megyei tisztviselőket, mivel a zalamegyei gyűléseket általában szorgalmasan látogatta.¹

Utolsó éveinek tevékenysége közt legjelentékenyebb, hogy 1755-ben Schuster József özvegyétől kibérelte, majd megszerezte ennek savanyúvízi fürdőjét s ezzel kiegészítette az apátságnak még Grasso apáttal megalkotott fürdőtelepét. Kisebb egyházi ügyek, perek előkészítése foglalták le további idejét. Úgy látszik, nem számított rá, hogy közel leskelődik rá a halál; mert 1759 november 23-ikán még személyesen jelent meg a veszprémi káptalan előtt, hogy itt prókátort valljon.² Rá két hónapra temetése volt az apátnak,³ ki 1760 január 21-ikén költözött el az élők sorából.⁴ Erdemeit Somogyi Dániel, a későbbi főapát ezen szavakba foglalta össze: «Non immerito abbatiae (Tihaniensis) restaurator dici potest».⁵

Lécs halála után, február 6-ikán Jankovics Márton pannonthalmi alperjel és Galgovics Paulin spiritualis a főapát megbízásából Tihanyba mentek, hogy az itt levő állapotokról jelentést tegyenek.⁶ Valószínű, hogy a fölszereléseknek megfelelő volt a pénztár is és semmi akadálya sem mutatkozott, hogy az apátságot be ne lehessen tölteni. Sajghó választása egykori ellenfelére, Vajda Sámuel dr.-ra esett s őt nevezte ki Lécs utódának.

5. *Vajda Sámuel* dr. (1760—1795.) a vasmegyei Jánosházán, régi birtokos nemes családból⁷ 1718 február 18-ikán született. 1735 november 28-ikán benczés lett⁸ s a következő évben, november 21-ikén szerzetesi fogadalmat tett. Két évi böl-

¹ V. ö. Zalamegye levéltára: protocolla de annis 1741—1744. 247., 871. ll.; de annis 1744—1748. 51., 93., 251., 638. ll.

² Veszprémi káptalani levéltár: protocollum capituli ecclesiae Vesprimiensis 1759. vol. 16., nr. 55.

³ Pannonthalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 4., nr. 4. litt. N.

⁴ Szabó Jakab naplója.

⁵ Antiquarium stb.

⁶ Szabó Jakab naplója és Oklevéltár 79. sz.

⁷ Vajda Sámuel hugaasszonyát, Sajtóskáli Niczky Zsigmondnét *Bucsei* Vajda Rózának említi. Nagy Iván ellenben (Magyarország családai stb. XI. ro. I.) Vajda Antalt, ki Vas megye alispánja lett s kit Vajda apát öcscsének nevez, a *Rába-bogyoszlói* Vajdák ivadékanak mondja.

⁸ Lécs följegyzése a perjeli naplóban.

cseleti tanulmányát Pannonhalmán végezte s ezen idő alatt 1737 május 20-ikán Sajghó főapát föladta neki a kisebb egyházi rendeket, 1738 augusztus 12-ikén pedig Csáky Miklós gróf váradi püspök alszerpappá szentelte. Theologiai tanulmányokra Nagyszombatba ment. 1741 május 4-ikén Patachich Gábor kalocsai érsek Pannonhalmán szerpappá szentelte. Miután 1742 június havában mint a szépművészetek és bölcsélet doktora, a hittudományok borostyánosa Benyovszky Pál jezsuita elnöklete alatt a hittudományi doktorság elnyerése végett nyilvános vitát állott ki, mely alkalommal Andreucci Jeromos jezsuita művét (*Memoriale confessarium sive de sacramento et ministro poenitentiae*) osztotta szét a hallgatóságnak emlékül és a hittudományok doktora lett, augusztus 20-ikán Majthényi Ádám püspök, esztergomi érseki helyettes Nagyszombatban miséspappá avatta.

Vajda Pannonhalmán kezdte meg rendi működését, hol egy ideig bölcséletet tanított, majd 1743 augusztus 7-ikén a dogmatika tanára lett. Tanárkodása mellett a lekipásztorkodás terén is dolgozott és tanítványai csak úgy megbecsülték, szerették, mint a Pannonhalmával szomszédos községek hivei, kiknek, mint kedvelt magyar hitszónok, nem egyszer volt lelki épülésükre.

Békés, áldásos munkásságát két évvel utóbb nagyon is megzavarták azok az összeütközések, melyek Pannonhalmán a főapát s a rendtagok közt voltak s a melyekben Vajda maga szerepet vivő egyéniség volt. Már az élesebb összeütközések kezdetén egyik megbízottja volt a konventnek, midőn ez a bécsi pápai nunciushoz lépett föl panaszokkal Sajghó főapát ellen. Noha ekkor rövidebb fogságot szenvedett, majd Pannonhalmáról is távoznia kellett, az 1747-iki harcos napok alatt megint csak a főapát ellenfelei közt látjuk. Sajghó nem vádolta Vajdát; az egész «rebellio» idején irt leveleiben nem nyilatkozik róla élesebben, noha sajnálattal látta, hogy Kuti Dénes hatása alá került, kinek szerepe ebben az összeütközésben nem eléggé világos, noha a főapát ezt tartotta az egész kavargás intézőjének. Vajda az új küzdelem idején is megcsenvedett érte, hogy nem tartotta magát távol a viszálykodástól. Mikor a konvent 1747 április 15-ikén Jankovics Márton társaságában Bécsbe küldte, hogy itt a kancellárián tegyék szóvá a főapát ellen fölmerült panaszokat, a bécsi érsek fogságába került. Mikor pár hétig szenvedték a bizonytalanság gyötrelmeit, május 5-ikén «filii et clientes minimi» aláírással fordultak a főapáthoz, szánták-bánták, a mit ellene tettek; kérték, bocsásson meg nekik, szabadítsa ki őket, a jövőben tisztelettel, köteles szeretettel lesznek hozzá.¹ A főapát nem is bánt velök szigorúan, de a győri

¹ Másolatban megvan Zsoldosnak *Collectio ludicrorum* című, a pannonhalmi könyvtár benczés kéziratai közt levő gyűjteményében.

püspök, kit a királyné vizsgálatartás végett Pannonhalmára küldött, büntetésre méltónak találta őket. Vajdát másodmagával egyik czellába zárták, hol hetenként egy napon még kenyéren, vizen való bőjttel is bűnhődött. Augusztus 16-ikán szabadult ki s lelkigyakorlatra kellett mennie a győri jezsuitákhoz.

Sajghó főapát nem sokáig érezte vele, hogy fájdalmat okozott neki. 1749 szeptember 9-ikén ismét theologiai tanárrá tette s a következmények szerint ezen időtől szeretet, becsülés fűzte egymáshoz a korábbi ellenfeleket. Vajda szorgalmasan működött tanári székében, közreműködött a bölcseleti és theologiai vitatkozások megtartásánál, a győri Ferencz-rendiekhez is elment oppugnansnak, prédikált Győrött, Felső-Örsön, Szent-Ivánban s egyebütt, A főapát megtisztelő megbízásából 1751-ben ő és Somogyi Dániel mentek el az új primás, Csáky Miklós gróf beiktatására. 1757 május havában pedig azzal mutatta ki Sajghó főapát iránta tanúsított bizalmát, azzal jutalmazta érdemes munkásságát, hogy a

Vajda Samuel Tih. Apát ura -
(1790-i levélén.)

dömölki apátság kormányzójának nevezte ki.

Vajda új megbízásában is azon volt, hogy kötelességeit odaadón teljesítse. A mellett, hogy a szükség szerint egyéb rendi megbízásokban is működött, mint 1754-ben, mikor a főapát megbízásából ő és Pajgoth Tibor iparkodtak eloszlatni azon nehézségeket, mely a savanyúvizi fürdőnek Lécs apáttól való megvétele nyomán támadtak, azon volt, hogy Dömölkön rendezett viszonyokat teremtsen. Az ő kormányzósága idejéhez fűződik az apátsági székház alapkövének letétele.¹ Úgy egy hónappal utóbb, 1760 április 16-ikán azzal mutatta ki a főapát, hogy Vajda szerzetesi erényeit, tehetségeit, fáradozásait megbecsüli és méltányolja, hogy, miután előbb hűségesküt tétetett vele, hogy új méltóságában is engedelmes, tisztelettudó fia lesz,² a tihanyi apátság élére állította.

A kinevezés napján bőséges költséget adva neki s Galgovics Paulint utitársául rendelve, Sajghó Győrré küldte az új apátot, hogy innen másnap Bécsbe induljon s a főapáti kinevezéshez a királyi megerősítést is megszerezze. Mosonyon, Bruckon át ment Bécsbe, hol 29-ikén lefizette a kancellária meleg ajánlására³ egy héttel előbb kiállított⁴ királyi megerősítő oklevél díját, 810 rajnai forintot. Innen Pozsonyba utazott, hol május 2-ikán megjelent a kamara előtt és forma szerint beiktattatta magát apátságába.⁵ Május 4-ikén ismét Győrött volt, hol megbízást adott a naplóíró Szabó Jakab laikus fráternek, hívja meg nevében azokat, kiket apáttáavatásakor vendégeül óhajtott látni: Puchner báró

¹ A pannonh. Szent-Benedek-R. tört. V. 30., 36., 40., 399., 686. ll.; pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 79., nr. 48., Szabó Jakab naplója; Fuxhoffer-Czinár: Monasteriol. I. 171. l.

² Oklevéltár 80. sz.

³ U. o. 81. sz.

⁴ U. o. 82. sz.

⁵ U. o. 83., 85. és 86. sz.

püspököt, Liszt kanonokot, Sebők Mihályt. Maga az apáttaáavatás május 11-ikén reggel 8 órakor kezdődött Pannonhalmán. Még két napig maradt Vajda a főmonostorban, azután, május 13-ikán apátságába utazott.

Apátságában egyik első intézkedése a kegyeletnek, tiszteletnek s hálának kimutatása volt a főapát iránt: monostora számára megfestette annak arczképét.¹

Vajda apátsága első éveiben sűrűn távol volt monostorától. 1760 szeptemberében Győrön át Bécsbe utazott. A következő év februárjában ismét itt volt, majd Pannonhalmát látogatta meg. Szeptemberben a főapát megbízásából Bécsben járt, majd ugyanennek fölkérésére Somogyi Dániel pannonhalmi perjel társaságában Esztergomba érkezett, hogy Barkóczy primást üdvözlje.² 1763 augusztus közepén ismét Pannonhalmán volt, hol megjelent a főapátnál tartott tanácskozáson is, melynek az volt a célja, hogy a Pirnecker halálával megüresedett bakonybéli kormányzóság betöltsék. Alig kétséges, hogy része volt abban, hogy a szavazatok többsége egykori fogolytársára Jankovics Mártonra esett, kit azután 22-ikén kormányzói állásába is beiktatott.³ 1764-ben, Szent Benedek napján ő tartotta Pannonhalmán az ünnepélyes istentiszteletet. Ekkor hosszasan tartózkodott a főmonostorban; de júniusban ismét visszatért, hogy beszéljen a főapáttal, ki beteges levén, őt bizta meg, hogy az országgyűlésen személyét képviselje.⁴ Pozsonyból szorgalmasan értesítette a főapátot az országgyűlés folyamáról, majd személyesen is fölvilágosította róla, mivel Szent Istvánkor ő pontifikált a főmonostorban. Augusztus 22-ikén ismét Pozsonyba utazott. Itt maradt most egészen karácsonyig. Az ünnepekre Pannonhalmára ment, hogy a főapátot most és 1765 ujév napján helyettesítse. Rövid időre megtekintette apátságát, majd elnézett volt kormányzói székhelyére, Dömökre, innen meg szülőfalujába, Jánosházára. Mindezen utjai azonban csak rövid ideig tartottak, mivel Szent Benedekkor már megint ő végezte az ünnepélyes szentmisét Pannonhalmán. Ugyanezen célból volt a főmonostorban augusztus közepén, majd 1767-ben.⁵

De azon rövides időkben, midőn apátságában lehetett, mint gondos gazda vezette monostora anyagi ügyeit, mint egyházának buzgó pásztora iparkodott a hitéletet föllendíteni, bucsúkat eszközölt ki s azon munkálkodott, hogy Jézus szentséges szívének ő előtte oly kedves tisztelete apátsága területén is lendületet nyerjen.

¹ Az apátság kiadásai közt jegyezte föl 1760 június 27-nél: Domino Aradi anticipato pro imagine archiabbatis fl. 16., den. 43½.

² Utjairól legtöbbször csak a kiadások jegyzékéből értesülünk. Esztergoni útjára v. ö. pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 79., nr. 48.

³ A pannonh. Szent-Benedek-R. tört. IX. 380. l.

⁴ A pannonh. Szent-Benedek-R. tört. V. 151. l.

⁵ V. ö. Szabó Jakab naplóját.

Sajghó főapát halála után hosszas időt kellett a főmonostornak szentelnie. A Rend megbízásából ő és Majthényi Antal mentek Bécsbe, hogy a királynét Sajghó haláláról értesítsék s az új főapát választására az engedélyt kikérjék. Miként Vajdának Somogyi Dánielhez, volt tanártársához, a főmonostor perjeléhez nap-nap után küldözgetett leveleiből látszik, kezdetben sok nehézséggel kellett megküzdeniök. Azt, hogy kánoni választással lehessen a főapáti széket betölteni, nem tudták elérni, hanem február 8-ikára mégis megvihették Pannonhalmára a hirt, hogy a Rend nem kap kormányzót s a királyné megengedte, hogy jelölés formájában eleterjeszthesse, kit óhajtana főapátnak.¹ Vajda apát a főapát kijelölése és kinevezése közt levő időt Pannonhalmán töltötte s ott maradt Somogyi főapát megáldásán, melynél egyik segédkező volt, sőt még májusban is és részt vett a főapátnál tartott tanácskozásokon, melyek egyik fő célja az üresedésben levő fiók- és címzetes apátságok betöltése volt.²

Az új főapát kormányzása fölszabadította azon munkától, melyet eddig Pannonhalma rótt rá és több gondot fordíthatott apátságára. Most, hogy otthon volt és részletesebben foglalkozott apátsága ügyeivel, elődeinek tetteivel, kezébe kerültek a Grassotól kezdeményezett és Lécstől letárgyaltatott nagy birtokpörre vonatkozó iratok. Úgy látszik, megkíséرتette a gondolat, hátha mégis lehetne valamire menni, itt-ott valamit visszaszerezni s Mária Terézia rendeletére a királyi táblával kiadatta a terjedelmes tárgyalás iratait.³ Arra, hogy perújítást kért volna, semmi adatunk; s valószínű is, hogy a per behatóbb tanulmányozása után fölhagyott az eredménynyel nem kecsegtető s mellé sok költséget kívánó perlekedés szándékával. Akadt más apróbb peres ügy, volt rendezni való, itt-ott szerezni is kellett, a bérletek, szerződések, melyekkel, a hol csak tehetette, könnyített a jobbjai, népei sorsán, mindig adtak dolgot.

A gazdaságok tekintetében szorgalmas és hűséges munkatársa lévén a somogyi javak kormányzójában, Bán Oszvaldban, személyes gondját csak a zalai és veszprémi javak kötötték le.

Az apátsági javak jövedelmét lelkiismeretesen kezelte. Személyére, nem számítva irodalmi kiadásait, utazásait, keveset költött s így lehetővé vált neki, hogy az apátságába helyezett rendtagokról tisztességesen gondoskodhassék, apátsági egyházát, melyet valóban jegyesének tekintett, értékes fölszereléssel gazdagítsa, szépítse, előkészítse arra, hogy fölszentelhető legyen és gyakorolhassa az áldozatkésztséget a közérdek, a neki oly kedves jótékonytságot a szűkölködők javára. E tekintetben az állami érdekek, miként egyéb adományai mellett az eszéki

¹ A pannonh. Szent-Benedek-R. tört. IX. 384—386. ll.

² Szabó Jakab naplója.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 29.

hidra följánlott 1000 forint mutatja, ép oly készséges támogatóra találtak benne, mint idősebb és fiatalabb rendtársai, kiket könyveik kiadására, bölcseleti tételeik kinyomatására adott ajándékaival segített; mint a szerény viszonyok közt élő Kónyi János, ki 1776 november 21-ikén «egynéhány könyvekért» 21 forint 30 krajczárt kapott az apáttól és máskor is élvezte segítségét; mint a szegény tanulók, megszorult jobbágyok stb., úgyhogy nagyon is méltán mondta róla Hollósi Egyed: «Lába a sántának, szeme volt a vaknak, gondviselő édes atyja nyomorultnak».¹

A vallásos élet föllendítésére irányuló buzgóság arra ösztönözte az apátot, kinek lelke tele volt vallásos gyengédséggel, úgyhogy Taruffi apát,² pápai nunciussnak nála tett látogatása után panaszkodva emlegette, hogy távozott a nélkül, hogy valami bucsút hagyott volna maga után, hogy irodalmi téren hasson ott, hol az élőszó erejével nem nyerheti meg a lelkeket. Egyéb elfoglaltsága mellett irodalmi munkássága kötötte le, melynek legjelentősebb terméke Jézus életéről irt munkája, melynek utolsó kötetét 1776 kora tavaszán kezdte szétküldözgetni.

Csendes foglalkozásában nagyon megzavarta az a terv, hogy a Rend vegye át a jezsuiták föloszlatása óta biztos vezetés nélkül szűkölködő kőszegi gymnasiumot.³ Ő a Rendnek a nyilvános tanításra való vállalkozását különben sem helyeselte, mivel attól félt, hogy ezt nyomon követi a szerzetesi fegyelem meglazulása; de meg azért sem, mivel ehhez jelentékenyebb pénzösszegre lett volna szükség. Mikor Vajda olyasmit hallott, hogy ezt tőle várnák, 1776 deczember 8-ikán levelet irt Novák Krizosztomnak, hogy ő nagyobb összeget nem adhat s ha mégis Tihanynak kellene a költséget előteremteni, akkor inkább lemond az apátságról és másnak, szándéka szerint Nováknak, engedi át. Novák deczember 18-ikán iparkodott megnyugtatni az apátot. Vajda azonban Novák levele után is aggságoskodott. Ha a kőszegi kollegium átvételére 10—12 ezer forint tőke kell, írja neki 1777 január 1-jén, ezt a tihanyi pénztár nem tudja kifizetni, hacsak nála szemesebb, a gazdálkodásban szorgosabb atya gondjaira nem bizzák. Ezért gondolt már korábban Novákra, kiben, a mint látja, megvan mindaz, a mi az apátság külső és belső vezetésére alkalmassá teszi. Ujra biztatja, hogy ne legyen oly csekély véleménynyel önmagáról, ne féljen az apáti állástól, mert ha ebben az időben, mely oly alkalmas rá, hogy a Rend érdekei előmozdítottassanak, vona-

¹ Az adományokról az apátsági számadáskönyvekből nyerünk részletesebb kimutatást. V. ö. Kónyi János életéhez cz. közleményem, Egyet. Philol. Közlöny. 1907. 166—170. II. és Hollósi versét: Pannoniai sz. hegynek és tihanyi szigetnek fő-tisztelendő Vajda Sámuel tihanyi apátúr úr ellen való nyájas panaszi.

² V. ö. Fraknoi: Oklevéltár a magy. kir. kegyuri jog történetéhez, XXVIII. I.

³ Pacher Donát: A pannonth. Szent-Benedek-Rend kőszegi gymn. tört., 44—45. II.

kodek elfogadni, azt a vádat vonja magára, hogy személyes érdekeit többre becsüli a Rend javánál. Ő az Isten nagy jóságának venné s boldogabban halna meg, ha apátságát előbb oly méltó utód kezeire bízhatná.¹ Novák azonban újra csak azt tudatta az apáttal, hogy bármily készségesen szolgál neki más ügyben, ebben nem tehet a kedvére. Ha Isten az ő földi helyettesei, az előljárók útján úgy fog intézkedni, hogy apáti tisztszen működjék, félve bár és gyengesége tudatában, engedelmeskedni fog, a maga akaratából azonban nem tesz lépést, hogy oly állásra emelkedjék.² A kőszegi gymnasium átvételének terve egyébként hamarosan abbamaradt. Mikor 1777 július havában Pannonhalmán járt, bizonyára a legilletékesebb ajakról, a főapátéról kapott tudósítást, hogy Kőszeg a piaristák

A tihanyi monostor déli oldala.

fogják átvenni s így az apát ismét nyugodtan folytathatta megszokott munkásságát.

Pannonhalmáról haza, majd Veszprémbe utazott, hogy Bajzáth József püspök beiktatásán való megjelenésével tiszteletét kimutassa. Ugyanezen cél vitte a hónap folyamán Fehérvárra is, hol Nagy Ignác püspök installatióját tartották. Még az év folyamán Bakonybélbe is el kellett mennie. Itt ugyanis Fehérvári Lőrincz rendtaggal volt baj. Ez már régebben «csunya bünt» fogott rá az apátra s azt mondta, hogy ezt gyónásból tudja. E miatt azután Rómában följelentették, a gyóntatástól eltiltották és fogságba helyezték. Később a ciszterciekhez akart menni, de itt nem tartották meg. Ismét Bakonybélbe küldték, hol erkölcs-

¹ Oklevéltár 90. sz.

² U. o. 91. sz.

telen s vallástalan életet élt, czivódott az apáttal. Az így támadt viszálykodás elbirálása Garampi József gróf, pápai oldalköveti jogokkal fölruházott bécsi nunczius elé került, ki maga helyett Vajda apátot bizta meg a szükséges vizsgálat megtartásával. Az apát Garampi teljes meglegedésére végezte el a megbízását, mely a bakonybéli apátot tisztázta, Fehérvárra pedig oly kellemetlen eredménnyel végződött, hogy ez jobbnak látta más rendbe kérni fölvételt.¹

1778-ban nagy dologra készült az apát: székhelye templomának fölszentelésére. Szeptember 13-ikára tűzte ki az ünnepség napját, melyre a főapátot, a rendi apátokat is meghívta² s a melynek elvégzésére Bajzáth veszprémi püspököt kérte föl. A püspök, kinek főpásztori joghatóságát Vajda csupa békeszeretetből, alázatosságból elismerte, mint megyés főpásztor végezte a szertartást s mint ilyen egyházlátogatást tartott, megerősítette a Vajda apáttól szervezett Rózsafüzér-társulatot.

A következő évben betegeskedett az apát. Hugykőbaj gyötörte, de a Veszprémből hívott orvos segített rajta, mert többé ezen bajáról nem panaszkodott. Így azután egészsége helyre állván, társadalmi kötelezettségeinek és hajlamainak eleget teendő, gyakrabban kelt utra. 1780 május 21-ikén meghívót kapván az egyetem alapítása s a Theresianum megalkotásáért június 25-ikén tartandó ünnepségre,³ néhány napra Budára ment. A következő évben szeptember elején Pannonhalmán volt, hogy Novák Krizosztom, az új bakonybéli apát fölavatásánál segédkezzék.⁴ Októberben meg hosszabb tartózkodásra Máriaczellbe utazott.

A következő években irodalmi elfoglaltsága mellett, melyekből a VI. Pius pápa imádságos könyvének lefordítása miatt elég sok kellemetlensége volt, a helytartótanács szóvá tette, hogy lefordította, terjesztését megtiltotta,⁵ apátsága egyházi jogi viszonyának új rendezése, illetve az ebből támadt nehézségek, plébánia-alapítások szereztek neki gondot: a veszprémi püspök joghatósága alól az esztergomi érseké alá került s a megyei főpásztor rendeletére új plébániákat kellett fölállítania Aszófön és Zamárdiban.

Aggodalmas idők voltak ezek az évek. Már 1782-ben az a hír járta, «hogy ujesztendő napra általában minden szerzetnek vége lenne» és huga, Vajda Anna, kérte is az apátot, hogy ha valóban úgy esnék, ne máshova, hanem Szombat-helyre, az ő szegény házához vegye lakását, hol azután, míg Isten élteti, csekély tehetsége szerint mindenekben szolgálatjára kíván lenni.⁶ Pray György,

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: archiabbat. fasc. 63., nr. 114. és act. abbat. Tihan. fasc. 30., nr. 18. és 19., v. ő. A pannonh. Szent-Benedek-R. tört. IX. 410. l.

² Oklevéltár 92. l.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 24., nr. 5.

⁴ A pannonh. Szent-Benedek-R. tört. IX. 392. l.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 24., nr. 8.

⁶ U. o.: fasc. 20., nr. 47.

kivel az apát barátságos összeköttetésben volt 1783—1784-iki leveleiben szintén s különböző rendek pusztulását ujságolta, noha nevezet szerint a benczéseket nem említette.¹ A helytartótanács 1785—1786 folyamán igen tudakozódott az apátság tőkéiről, alapítványairól.² Érthető, hogy ezek a hírek megremegtették Vajdát, ki szívvel-lélekkel benczés volt; félve gondolt rá, hogy ő, az 50 évvel előbb fogadalmat tett szerzetes, kénytelen lesz elhagyni a monostori lakás neki oly kedves csendjét, a rendi testvérek szeretett társaságát.

Ily aggasztó körülmények közt utazott Vajda apát Pannonhalmára, hogy itt 1786 november 21-ikén megújítsa 50 év előtt Istennek tett szent fogadását. Somogyi főapát szerető gondoskodással várta,³ de az ünnepség örömébe bizonyára belevegyült a fenyegető jövő fakasztotta fájdalmas szomorúság.

Ez az ünnepi alkalom volt az utolsó, hogy Vajda társai körében időzhetett a szent hegyen. Azon a napon, melyen Vajda fogadalmát megújította, már utban volt Pannonhalmára a kancellária tudósítása, hogy II. József 1786 október 23-iki rendeletével a pannonhalmi benczés szerzetre kimondotta, hogy úgy kell vele eljárni, mint a többi kolostorral.⁴ Vajda csak otthon, apátságában értesült a felség rendeletéről. «Bizony, csaknem fogyott életem, írja december 12-ikén a vele baráti viszonyban levő Hollósi Egyednek, mikor a szent-mártoni pusztulásnak első hírét hallottam! Ha pater prior uram karomnál fogva nem kapott volna, már neki tántorodtam a falnak, aligha fejemet be nem fakasztottam volna. Azután is két éjjel bús gondolatimban egy szempillantásig sem alhattam. Már most tágul szívemnek fájdalma; de rajtatok különösen, idősebb kedves atyámfiak, még most is gyakran úgy elszomorodom, hogy alig lélekzek». Kivánt volna Pannonhalmára menni, de az idő, az utak egyaránt rosszak voltak; Tihanyban kellett várnia, mi lesz az ő apátságával. Egy ideig még «barátságosan» éltek,⁵ együtt volt a kis konvent, Vajda élvezte az apátsági javak jövedelmét,⁶ 1787 január 11-ikén azonban Tihany sorsa is megpecsételtetett, innen is távoznunk kellett a rendtagoknak.⁷ Keseredett szívvel írta Vajda apát január 25-ikén Hollósinak: «Úgy vagyon: már Tihanyban is eltöröltetett a szerzet és a kik egyaránt vétkeztünk, hasonlóképpen vesztünk is el». Isten büntetését látja az eltörlésben, a megszégyenülésben. «Akárhogy szépítjük dolgunkat, de nem ok nélkül jött reánk e csapás. 14-ik napja ma, hogy fosztogatnak».⁸

A tihanyi apátság
pecsétje. 1785.

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20., nr. 48. és 49.

² U. o. nr. 52. és fasc. 23., nr. 27.

³ U. o.: fasc. 20., nr. 60.

⁴ A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. V. 712. l.

⁵ Oklevéltár 106. sz.

⁶ 1786 december 18-ikán jegyezte be Vajda az utolsó bevételt.

⁷ Oklevéltár 112. sz.

⁸ U. o. 107. sz.

Vajda, ki apátsága utolsó hónapját arra használta föl, hogy a tihanyi rendtársak jövőendő sorsán tőle telhetőleg könnyítsen, a Rend föloszlatása után rokoni körbe ment, Szombathelyen vett lakást. Szerényen rendezkedett be; mindössze egy öreg szolgál, kit, mivel, úgy látszik, ministrálni szokott neki, leveleiben «öreg confiteor» néven emleget s egy huszár volt mellette. Abból a 4 forint napidíjból, melyet az uralkodó rendelt neki, többre nem is került. Huga, a ki Szombathelyre hívta, csakhamar meghalt, de azért ott maradt a háznál az elhunyt leányának, Bezerédj Péternének gondja alatt.¹ Onnan élénk összeköttetést tartott fenn Novák Krizosztommal, Hollósi Egyeddel, a Balaton körül lelkészkedő rendtársakkal. Kezdetben, míg lábbaja elő nem vette, kissé utazgatott is, hogy a Rend sorsáról híreket halljon. 1788 tavaszán megfordult Bécsben. 1789-ben, miután Szombathelyen Somogyi főapáttal találkozott, egy Ferencz-rendi társaságában meglátogatta Kismartont, Lantzendorft, Bécset. Július 16-ikán Pápára készült, hogy a főapátot meglátogassa. És bizonyára volt is Pápán, mivel augusztus 29-ikén azt írta Hollósinak, hogy a főapát ajánlatot tett neki, vegyék ki Szombathelyen közösen Szegedi prépost házáat; ő azonban nem akart lakást változtatni.

Közben-közben elfogta a bizalom, hogy a számkivetés napjai megszűnnek s viszontlátja kedves Tihanyját. Azért is bizakodott, mert az apátsági javak ügyvédje némely ügyben hozzá fordult fölvilágosításért, tőle kérdezte, volt-e az apátságnak pallós-joga, sőt még azt is megkérdezte tőle, jóvá hagyja-e a kiskapolyi határrendezést.²

Igaz, maga is úgy mondta, hogy még csak «árkon kívül való hegymester», de azért mégis beleélte magát a gondolatba, hogy *baza* mehet Tihanyba. Azt hitte, hogy Lipót király 1790 április 13-iki ígérete után, melyet Somogyi Dániel főapátnak tett, hogy mintegy két hónap alatt meglesz a Rend visszaállítása, «immár» vállalkozhatik az utra. Meg is írta a tihanyi tiszttartónak, mi a szándéka. Ez jelentést tett a budai királyi tanácsnak s azt az értesítést küldték Vajdának, hogy kimehet Tihanyba, beszállhat az apátságba, de, mint július 27-ikén Hollósinak írta, kemény szókkal tilalmaztatott, kezét ki ne nyujtsa se a jószágoknak, se a gazdaságnak legcsekélyebb igazgatására. Így azután nem ment. Pedig annyira hitte, hogy Tihanyban maradhat, hogy már portékái egy részét is Tihanyba küldte s most Fuxhoffer Demjént kellett megkérnie, vitesse azokat az aszfői plébániára s tartsa ott addig, míg majd mégis csak haza mehet Tihanyba.

¹ Év nélkül, június 23-ikáról keltezett, Cervus Ádámmal írt levél a pannonthalmi rendi levéltárban.

² Oklevéltár 108. sz.

Szivósan élt benne a remény, hogy nem sokáig él idegenben. Mikor Novák Krizosztom azt írta neki, minden gondját letette Bakonyja felől, azt felelte neki, hogy ha ő kegyelme a budai zürzavarban elvesztette a hitét, ne akarja őt is eretnekké tenni; mert ő még erősen hisz Lipót király ígéretének, melyet az ülésnek hallatára mondott.

1791-ben elbetegeskedett az apát, lábai kisebesedtek s alig tudott misézni. Nem is hiszi, írja Hollósinak, hogy Jeruzsálem falai építésére valaha alkalmas legyen. De lesz más, ki a pusztulásnak utálatosságát, mely a szent hegyen áll, nyakkal alávesse a Balatonba. Lábbajához járult utóbb a szédülés is, mely anyyira meglepte, hogy egyszer a miséjét is abba kellett hagynia. Ebben az évben azonban még megjelent az országgyűlésen, melytől fölirattal szorgalmazták a főapát s a fiókapátok a Rend visszaállítását; de már 1792-ben az országgyűlésen való megjelenés alól is fölmentette magát.

A muló évek lelohasztották eleven reménységét és mikor értesült róla, hogy a kamara hogyan építget, szépítget Balaton-Füreden, azt írta Hollósinak, hogy ily körülmények közt álomban sem lehet reményleni az apáturság visszaadását. «Hanem bezzeg, panaszojja tovább, a tihanyi kálvinisták, noha talán hat gazda sincs közöttük, már belekaptak az oratoriumnak rakásába a helyen, mely az Ó-várnak lábában a régi czinterem mellett fekszik. Azok tehát nálunk előbb kezdik a kórust». Ilyes hang mutatkozik 1792 július 2-iki levelében is. «Abban a században, írja ugyancsak Hollósinak, melyet «állj helyre barát» századjának neveznek, Édes Barátom, mi ketten már a ritka szakállunkat nem fogjuk e föld hátán billegetni.»¹

Azonban hamarosan s örömmel föl hagyott a borus hangulattal. Július 24-ikén, mikor megírta Hollósinak, hogy Szent János nyakavágása napján, ha Isten épségben s életben tartja, meglesz az új (arany) miséje, egyben örömmel újságolta neki, hogy az új király, I. Ferencz «minden kerengés nélkül megigérte a benediktinusok helyreállításokat elsőben ugyan öneki, másnapon pedig gróf Brunswick Antal urnak is».

A jó hír elősegítette erősbödését és el tudott készülni aranymiséjére. Szorgalmasan hivatgatta a rendtársakat, a bakonybéli apátot, magát a főapátot is, ki azonban lábbajával mentve magát, nem jelent meg. Az aranymise Szily János püspök kívánságára Szombathelyen, a Ferencz-rendiek templomában volt. Az ünnepi beszédet Csödy Pál nagyprépost tartotta, kinek kedves gondolata volt, hogy beszéde jutalmául azt kérte Vajdától, hogy viszont legyen szónoka, mikor

¹ Hollósi Egyedre rossz jók voltak az apátúr, mivel megérte a Rend visszaállítását s még hat évig lakhatott Pannonhalmán.

ő fogja aranymiséjét mondani. Az istentisztelet után Szily püspök, kinek épen születésnapja volt, látta vendégekül Vajdát s azokat, kik ennek tiszteletére összegyültek. Hollósi Egyed Pannonhalma s a tihanyi félsziget nyájas panaszait foglalta versekbe, melyeket azért hangoztattak, hogy Vajda, kinek érdemeiről mindkettő magasztalva emlékezik meg, egyiköket sem részesítette azon örömben, hogy aranymiséjét náluk mondta volna.

Vt DeVs eVersl slt restauVrator honorls
I SaMVeL; Votls faC pla saCra noVis

hangzott Hollósi ünneplő költeményének mottója. Bizonyos, hogy ez ünnepélyes alkalommal lelke egész melegével kérte Urát e jámbor szolgája, hogy a szétszórt Rend újra egygyé lehessen.

Aranymiséje után ismét csak gyengén volt. Lábai fájtak, viszkedtek, nem tudott aludni; elment a kórusra, itt elmondta a breviáriumot s azután reggel felé tért kissé pihenőre. De sem szenvedései, sem egyéb kellemetlenségek nem tudták megtörni a jó kedélyét. Nincs levele, hogy egészséges humora valamikép ki ne csillanna. November 13-iki levelében megírta Hollósinak, hogy a vármegyei subsidium repartíciójakor 3 aranyat vetettek rá, mert hát nemes ember, pensiója van s így ő is fizethet annyit, mint más birtokos megfelelő jövedelem után. Ezt az «illetlenséget» megírta ugyan a bakonybéli apátnak, tegyen róla jelentést a helytartótanácsnál, de jobb az Istenhez folyamodni; mert hát, zárja levelét, «papramorgó világot élünk».

Az újévet szomorú hangulatban kezdte: abban volt, hogy a Rend visszaállításából semmi sem lesz. Meglátogatta azonban Novák apát s egyszerre rózsásnak látta a jövőt. Hollósi kilátásba helyezte neki, hogy meglátogatja. Hát csak siessen, írja neki május 10-ikén, mert ha nem iparkodik, nem leli Szombathelyen, annyira erősítik mindenfelől, hogy vége van számkivetésünknek és hogy csak az óra nem tölt reá, ismét visszamennek sajátjukba s fekete barátok lesznek. Tegnap ment el tőle a «bakonyi apáthur», a ki «annyit beszélt neki, hogy no!» De mert az óra nem telt oly gyorsan rá, mint szerette volna, ismét úgy nyilatkozott, hogy nem lesz abból semmi, hogy a Rend kirablott házai ismét helyreálljanak. Pedig ekkor nem is volt rossz hangulatban. Egészsége javult, megjött a kedve a tréfára. «Majd már elbirom magam, írja Hollósinak és kiugrom a sánták czéhéből és felfogadom, hogy soha, még soha tart, nem is kívánom látni becsületes czéhládájukat». Júniusi levelében is lemondó, bizalmatlan a hangja. Az év eleje óta biztatgatták a visszaállítással s ime, nem lett belőle semmi. «Hajtsuk meg tehát fejünket Isten ostora alatt és e számkivetésben maradjunk meg csendes elmével. Már én bizony utálat nélkül nem is hallhatom, mikor e dolgot valaki feszegeti előttem». Egyébként egy kis vigat most is

adott a szomorúhoz. A subsidiumban, mondja Hollósinak, a főapát fizetett 60 forintot, a dömölkí 200-at, ő pedig 206 forintot és 57 krajczárt. «Mindhármunk jövedelme egyenlő, hanem engem nyilván azért taksált nagyobbra a vármegye, hogy én vagyok a legvényebb. Mióta a világ fönnáll, még Amerikában sem voltak oly barbárusok, hogy a vénségre adót vetettek volna».

Vajda leveleiben nem szokott tüzetesebb megokolást adni, miért nem bizik a visszaállításról keringő hírekben, ígéretekben. E tekintetben kivétel 1793 augusztus 27-iki levele, melyet Hollósi közlegő nevenapjára irt. A jó kívánság mellett kifejezi azon óhaját is, bárcsak elkövetkeznék az az idő, melyben a maguk házában köszönhetnék, ölelhetnék egymást. «Most ugyan, írja folytatólag, hal-lom, igen jószívű fejedelmünk vagyon, kitől minden jót várhatunk; de azt is mondják ám, hogy igen gonosz lelkek incselkednek környüle. Most is hatalmas az udvarnál Lacy, Switen, Rosenberg, hányan-hányan mind semmi hitű klubbis-ták és (a mi károsabb) a budai helytartótanácsunk egy hajszállal sem gondol-kodik jobban és eszesebben, mint sem amazok. Ennek a folyó esztendőnek kezdetétől fogvást mindenfelől biztattak bennünket; már a vége felé van az esztendő és mi mégis széjjel vagyunk hányva. Talán harmadnapja, hogy Königs-hoffból újra igen biztató levelét vettem méltóságos főapát urunknak; de elhídje, én ám én! akárki biztasson. Holott immár annyiszor megcsalt ez a hamis világ». Hogy azonban akarva sem tudott nem remélni, ez a levele is megvallja: a vége az, hogy Novák apát, ki Bécsben van, talán hoz valami jó hirt.

Novemberben még elment az apát Györré, de majd jobban elbetegesedett. A lábai elsebesedtek, misézni sem tudott, gutaütés kerülgette. Az elaggott, elbetegesedett apát már rendi dolgokról sem igen irt, inkább családi ügyekről értesítette a vele levelezgető Hollósit. A háziszerektől vagy inkább a heveréstől lába meggyógyult ugyan, de fáradt, feledékeny lett. Hollósihoz irt levelei is kezdtek elmaradni. Mikor e miatt kérdezősködtek, nem is az apát irt, hanem Kulcsár István, a néhai benzés növendék, ki értesítette Hollósit, hogy az apát ugyan örült a neki küldött levélnek, de bizony már lassodik mindenben, szem-látomást közeleg az elenyészéshez. Szerencse volt, hogy gyomra egészséges ma-radt s így jóval tovább maradt életben, mint gondolták volna. Csak két évvel utóbb, 1795 szeptember 29-ikén lehelte ki nemes lelkét. Utolsó perczeinél sze-rető barátja, Szily megyés püspök volt mellette.¹

Isten szíve szerint való pap, áldozatkész, jótékony, önsanyargató lélek szállt el az élők közül. Mondják, úgy tudja a hagyomány, hogy hust sohasem evett.

¹ Vajda és Hollósi levelezése a pannonhalmi rendi levéltárban van: act. archiabbat. fasc. 58., nr. 26. V. ö. fasc. 4., nr. 25. és Egy és más Kulcsár Istvánról czimen irt tárczámat, Komáromi Ujság. 1908. január 9-iki sz.

Hogy ez nem csak később keletkezett jóakaró tulzás, hanem valóság, arra utalást találunk Hollósinak az apát aranymiséjére írt költeményében, hol a következőket mondja róla: «Sanyarú életnek ki nagy szeretője volt, régi szenteknek mily nagy követője: itt délszinre hoznom nem volna okosság, élő embert ekép dicsérni hiuság».

Még hét év mult el addig, míg bekövetkezett az az idő, melyet az elhunyt apát oly epedve várt, hogy a Rend visszaállítatott pusztá klastromaiba. 1802 március 21-ikén értesítette a főapáttá kinevezett Novák Krizosztom a Balaton somogyi partján tartózkodó rendtagokat, hogy április 25-ikén megtörténik a benzéseknek Pannonhalmára való bevezetése és ezzel a Rend visszaállítása; ugyanekkor figyelmeztette őket, vigyázzanak, hogy a rendi vagyonban kártétel ne történjék s a mennyiben csak tehetik, jelenjenek meg Pannonhalmán a bevezetésre.¹

A tihanyi apátság javait, melyeket a főapát június végén maga is megtekintett,² Genszky Ráfael és Zsoldos Xavér rendtagok vették át Kollonics László kalocsai érsektől és Burgmann István helytartótanácsi számvevőtől.³ Később hallatszott ugyan panasz, hogy az átvétel nem történt oly pontosan, mint kellett volna, de hát ez ép oly érthető, mint az, hogy a kamarai tisztek, kik tudták, hogy a Rend azt tartja meg közölök, a kit akar,⁴ az utolsó napokban egyből-másból nem csináltak valami nagy lelkiismereti kérdést.⁵ Nagyobb baj volt ezeknél az átvevésnél, átadásnál támadt elnézéseknél, apró visszaéléseknél, hogy a főapát nem töltötte be az apátságot, sőt még az anyagi kormányzat is váltakozott világi és benzés megbizottak közt. Ebből azután már ezrekre menő kára származott az apátságnak s következésképp az egész Rendnek.⁶ Három lustrum után, mely azt is meghozta az apátságnak, hogy Novák főapát ismét a veszprémi püspök főpásztori joghatósága alá juttatta, végre a legfelsőbb parancsra egybegyült rendi káptalan gondoskodott a tihanyi apáti méltóság betöltéséről s kinevezés végett Horváth Pál komáromi igazgatót ajánlotta a felségnek.

6. *Horváth Pál* (1817—1832) Szent-Békállán született 1753 február 5-ikén.⁷ Huszonegyéves korában nyert felvételt a Rendbe s 1775 április 18-ikán fogadalmat tett. A kisebb rendeket Somogyi főapát adta föl neki 1776 február 22-ikén, az alszerpapságot Szily János győri segédpüspök márczius 2-ikán. A bécsi egyetemen befejezván matematikai és bölcseleti tanulmányait,⁸ 1778 július 12-ikén

¹ Oklevéltár 111. sz.

² A helytartótanács egy rendeletére írta: Percept.
in Tihany 30. Junii 1802.

³ Oklevéltár 112. sz.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat.
fasc. 81. litt. e.

⁵ U. o. litt. f. melléklete.

⁶ U. o. litt. y.

⁷ A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. V. 747. l.

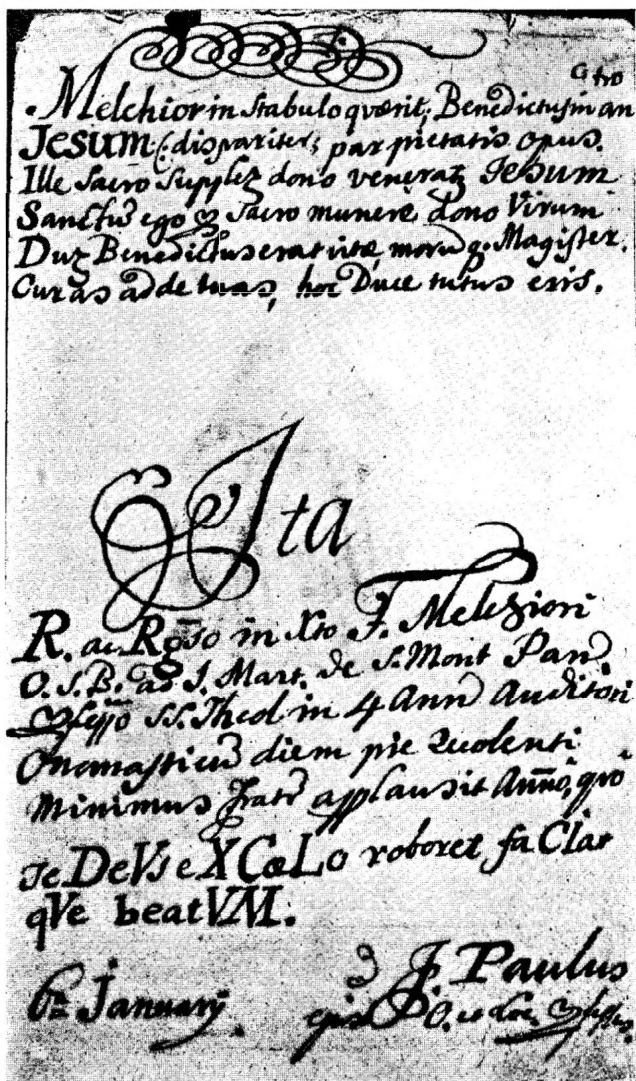
⁸ Fuxhoffer-Czinár, id. m. I. 172. l.

Eszterházy Pál gróf sebastopolisi püspök, győri segédpüspök Pannonhalmán szerpappá, majd deczember 7-ikén Nagy István esztergomi segédpüspök Esztergomban pappá szentelte.¹

Már tanulmányai a tanári pályára utalták s a Rend itt is alkalmazta. 1778—1785 folyamán tanár, egyben 1783-ban helyettes igazgató volt Komáromban.² A fajmagyar, hazaszerető fiatal tanár, ki a magyar szent koronának a császári kincstárba szállítása-kor elborultan írta: «Nézd magyar és keseregj, koronádat Bécsbe Pozsonyból kétfejű sas gyorsan felviszi körme között» és csipős gúnynyal emlékezik meg kéziratosszerűben a koronázatlan uralkodóról,³ kevés ideig maradt Komáromban. Tanári pályáját a lelkeszível cserélve föl, 1786-ban Varsányba ment s itt működött a Rend visszaállításaig.⁴

A Rend a tanítás kötelezettségével állíttatván vissza, értékesíteni kellett az alkalmas erőket. Az 1802 október 4-ikén kihirdetett dispositio szerint Horváth Sopronba rendeltetett a humaniorák tanárának s miután utóda 23-ikán

átment Varsányba, ő is megindult új helyére. Győrött 26-ikán gyóntatási engedélyt kért a püspöktől, azután Sopronba ment.⁵ 1802—1805 folyamán tanár, az

Horváth Pál névnapj üdvözlő verse. 1776.

¹ Antiquarium.

² Fuxhoffer-Czinár, id. m. I. 137. és 172. ll.

³ A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. V. 583. l.

⁴ U. o. 747. l.

⁵ Diarium Sancti Martini ab anno 1802.

1805—1807-iki iskolai évek alatt pedig igazgató volt Sopronban.¹ A soproni igazgatói tisztből a pannonhalmi főmonostor perjeli állására helyezte át Novák főapát.

Perjeli hivatala nehéz időkbe esett, mivel a kötelességteljesítés mellett a főapát és rendtagok közt lappangó elégedetlenséget is neki kellett mérsékelni. Mikor utóbb apát lett, az üdvözlő versben céloztak is e szerepére a rendtársak:

«Harczoljon a kor s szórja csapásait,
A bölcs nem indul. Nyolcz zavaros telet
Türt a derék. Védlelke ő lőn
A fiatal, remegő seregnek».

A rendi ügyek a személyieken kívül is nagyon elfoglalták. A Pannonthalmával szomszédos jószágokat, plébániákat nem is számítva, hivatalos utjaiban megfordult Sopronban, Esztergomban, Bakonybélben, Pozsonyban, Komáromban, Tihanyban, Kőszegen, Pápán, Dömölkön. Állása kötelességeit úgy teljesítette, oly feddhetetlen életet élt, hogy, midőn az 1811-iki rendi káptalan királyi biztos jelenlétében az anyagi és lelki ügyek vezetésére segédeket rendelt Novák főapát mellé, coadiutor spiritualisnak őt választották meg.² A növekvő elfoglaltság azonban nem vált hasznára. Betegeskedni kezdett, 1811 őszén Győrött járt orvosnál, 1812 július és augusztus folyamán pedig egy hónapot a füredi savanyúvizen kellett töltenie egészsége helyreállítása végett.³ Elhihetjük Novák főapátnak, hogy nem pusztán a maga akaratából, hanem, mint mondja, Horváthnak ismételt sürgetésére s mivel kijelentette, hogy beteges állapota miatt hivatala terheit nem viselheti, mentette föl a lelkiekben való segéd tisztétől.⁴ 1814-ben csak perjel és noviciusmester volt. A következő évben pedig október 24-ikén Komáromba ment, hogy itt a benzés székház feje s a gymnasium igazgatója legyen.⁵

A királyi rendeletre egybegyült rendi káptalan, míg a Novák tisztességes nyugalom helyezésével szükséges ügyekben határozott, egyben felsőbb parancs értelmében az üres apáti székek betöltésére is megtette az ajánlatokat. Az 1816 október 21-iki ülésen Horváth Pál 38, Taucher Ágoston 28, Genszky Ráfael 22, Mollik Tóbiás 20 szavazatot kapott az apáti méltóságra. A megállapodás az volt, hogy a ki a legtöbb szavazatot nyeri, a tihanyi apátságra fog az uralkodónak ajánlatni. Ennek megfelelően a rendi káptalan Horváth Pálnak tihanyi apáttá való kinevezését kérte I. Ferencztől.⁶

¹ Fuxhoffer-Czinár, id. h.

² Pannonthalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 62. litt. r és s.

³ Diarium Sancti Martini ab anno 1802.

⁴ Pannonthalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 62. litt. bb.

⁵ Diarium Sancti Martini ab anno 1802.

⁶ Protocollum actorum conventus Sancti Martini ab anno 1816. usque 1841. 4—7. ll.

A felség teljesítette a Rend kérelmét és Horváthot 1817 február 28-ikán tihanyi apátnak, egyuttal a szent szerzet kormányzó apátjának nevezte ki, kötelezván őt, miként a rendi káptalan óhajtotta, hogy apátsága jövedelmeiről a pannonhalmi konvent idősbjeinek számot adjon s fölös jövedelmeit a rendi közös czélokra fordítsa.¹

Ezzel a kinevezéssel, azt mondhatni, teljesen beteljesedett, a mit 1809-ben nevenapján kívántak neki:

*Praefueras pridem; Te nunc vocat Ordo priorem,
 Tandem restabit: primus ut esse queas.*²

Igy azután, nem mulasztva el, hogy a tanári kart a jámborsággal kapcsolatos, hazafias érzéssel párosított tudás fontosságára s az önfegyelmzés tekintetében ne figyelmeztesse, megvált a komáromi háztól³ s miután Kurbély György veszprémi püspök apáttá avatta, átvette apátsága s az egész Rend kormányát.⁴

A regensi tiszt sokkal jobban lekötötte, hogysem apátságával behatóbban foglalkozhatott volna. Míg Pannonhalmi ügyeiben hamarosan tájékozódást szerzett,⁵ addig apátságában megesett vele, hogy,

Horváth Pál Tihanyi Apát
[Signature]

Horváth Pál aláírása és pecsétje. 1831.

midőn a szántódi jószágkormányzó valami szerződésről fölvilágosítást kért tőle, Tihanyba utasította, mivel ő bizony nem tudja, hogy valamikor hogy kötötték meg a szerződést. A személyes felügyelet hiánya csakhamar megboszulta magát az apátsági jószágokon,⁶ majd lehetővé tette, hogy egy lelkiismeretlen rendtag, kinek sáfárkodását már Bakonybél is érezte, jószágkormányzói minőségében igen jelentős összeggel károsítsa meg az

¹ Oklevéltár 117. sz.

² A vers Simon Zsigmondnak a pannonhalmi könyvtár benczés kéziratai közt őrzött jegyzeteiben maradt meg.

³ Gyulai Rudolf: A komáromi benediktinus gymn. és társház története, 19. l.

⁴ A pannonhalmi konvent őt és a bakonybéli apáttá nevezett Tauchert nyomtatásban is kiadott versekben úgy apáttá avatásukkor, mint apátságaikba való beiktatásukkor közösen üdvözölte.

⁵ V. ö. A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. IX. 119. l.

⁶ Tihanyi apátsági levéltár, capsa 7. p. I. nr. 63.

apátságot.¹ Ez a körülmény azután rábirta az apátot, hogy 1827 augusztus havától 1828-ig Tihanyban tartózkodjék,² hol előzőleg csak átutazólag vagy kegyeleti okból jelent meg, mint 1824 nyarán, mikor a balaton-füredi fürdőn elhunyt Taucher Ágoston bakonybéli apátot a tihanyi kriptában eltemette.³

Kevéssel utóbb, hogy Novák főapát elköltözött az élők sorából, Horváth Pál 1828 december 28-ikán aranymiséjét ünnepelte.⁴ Most azonban végre remélhette, hogy nyugalomra térhet, megpihenhet csendes apátságában.

1829 január 15-ikén főapátot választó káptalan gyűlt össze Pannonhalmán. Mivel a regens a feléje irányuló bizalmat korára való hivatkozással elhárította, Rimely Mihály, Kovács Tamás és Guzmics Izidor lettek a jelöltek. A királyi kinevezés sokáig, október 18-ikáig elhúzódott, mikor azután a második helyen jelölt Kovács Tamás neveztetett ki főapáttá. Horváth Pál az 1829 december 9-iki pannonhalmi konventülésen üdvözölte az új főapátot s átadta neki a Rend kormányát. Az új főapát, ki az ülésen még régi perjeli helyén foglalt helyet, rövid kis beszéddel, majd a regenshez menve, csókkal köszönte meg az apát szíves szavait.⁵

A tihanyi apátság nagyobb pecsétje. 1817.

Az agg apát «elérkezettnek látta az időpontot, hogy a pihenést, melyre nemes szíve, üdvös tevékenysége annyira érdemesítették, tihanyi fészkeben keresse. A távozót a társak egyetemes hálája, osztatlan rokonszenve kísérte magányába. Még intézkedhetett, hogy az aszófői templom ujjáépítését megkezdjék, de bevégzését már meg nem érte. 1832 október 10-ikén, szeliden, mint élt, jobblétre szenderült».⁶

Az apáti szék Horváth Pál halála után öt éven át üresen állott. Mikor Kovács Tamás főapát 1837-ben bekérte a szavazásra joggal bíró rendtagok, az u. n. konventuálisok szavazatát, kit ajánlanának neki a tihanyi és dömölki fiók-apátságokra, a szavazatok épen nem kedveztek annak, a ki Tihany élére került. Ámde Czinár Mór dr., ki már 1832-ben elutasította magától az apáti méltóságra ajánló szavazatokat, most sem volt hajlandó rá, hogy a rendtagok szavazatát

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. oo. és tihanyi apátsági levéltár, c. 25. nr. 24.

² V. ö. a Protocollum actorum conventus Sancti Martini ab anno 1816. usque 1841. 1828 augusztus 19-ike után levő bejegyzését.

³ A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. IX. 120. l.

⁴ A főmonostor «Öröm-ének»-kel csatlakozott a tisztelgőkhöz.

⁵ Protocollum actorum conventus Sancti Martini ab anno 1816. usque 1841. 116. l.

⁶ Halbik Cziprián: Adatok Pannonhalmi multjához (az 1880-iki rendi névtárban), XCIV. l.

elfogadja. Sőt nemcsak ő, hanem az utána következőleg legtöbb szavazatot nyert két rendtárs is lemondott a szavazatokról s így bekerült a rendtagok jelöltjei közé Bresztyenszky Béla dr.¹

7. *Bresztyenszky Béla*, vagy, mint keresztlevelében olvassuk, Briestanszky, ki 1838-tól 1850-ig volt Szent Ányos monostorának feje, a Brjesztennei Bresztyenszky-család sarja. A család czimere csücskös talpú egyenes paizsban ágaskodó, jobb lábával görbe kardot tartó kétfarkú oroszlán, a paizson koronás sisak, melyen oromdiszül mellét tépő pelikán áll. Atyját Antalnak hívták, anyja a nem nemes származású Pritz Anna volt. A későbbi tihanyi apát, kit 1786 augusztus 5-ikén kereszteltek meg s atyja nevét kapta a keresztségben, harmadik fiuk volt. Míg a családfő élt, 30 holdas birtokából és posztószövő mesterségéből tisztességesen eltartotta a családját. Azonban hamarosan meghalt ő is, felesége is és kiskorú fiaik árván maradtak. Hogy a kis családi vagyont később ne kelljen megosztani, gyámjuk elhatározta, hogy a fiatalabb Antalt, ki már öt éve a német-prónai elemi iskolába járt, taníttatni fogja s ezért a privigyei gymnasiumba iratta be. Két évig tanult itt, majd két éven át Székesfejerváron s mindkét helyen szép eredményt mutatott föl.² Mint végzett rhetor a Szent-Benedek-Rendbe kért föl-

Bresztyenszky Béla arcképe.

¹ Mattyasóvszky Kasszián Bresztyenszky Adalbert élete cz. dolgozata 31. l. Bors Mihály néhai szántódi jószágkormányzóra hivatkozva azt írja, hogy a rendtagoknak két jelöltjük volt: Bresztyenszky és Czinár s hogy ez utóbbi azt mondta volna, ha neki örömet akarnak szerezni, szavazzanak Bresztyenszkyre. Ez azonban nem egészen így volt. Maga Czinár így mondja el a dolgot: Apertis die 2. Octobris omnium (conventualium) votis, — eo, qui ante quinquennium electus renuntiavit, iterum plurimis votis honorato, sed dignitati denuo et iam non solo, uti tunc, sed *cum aliis duobus renuntiantes, numero votorum proximos* ... Adalbertum Bresztyenszky ... Tihaniensem et Leonem Gácsér ... Dömölkiensem abbatem (archiabbas) nominavit. Fuxhoffer-Czinár, id. m. 147. l. V. ö. a Rimely főapát iratai közt a pannonhalmi könyvtárban levő rendtörténetet, mely bizonyítja, hogy Czinár munkájában magáról beszélt.

² Mattyasóvszky, id. m. 4—6. ll.

vételt. Kérelme meghallgatásra talált s 1803 november 5-ikén ráadták a szerzet öltönyét, mely alkalommal Béla nevet kapott.¹

A noviciatus után Győrré ment a kétéves bölcseleti tanfolyamra, majd vissza Pannonhalmára theologiára. 1807 augusztus 30-ikán Novák főapát kezébe letette a szerzetesi fogadalmakat, majd egy évvel utóbb, mint végzett II. éves theologus megkapta a kisebb papi rendeket. A magasabb rendekre Vilt József győri püspök 1810 augusztus 29—31-ik napjain szentelte föl Pannonhalmán.

Novák főapát Bresztyenszkyt, a ki «kitünő» eredménynyel fejezte be theologiai tanulmányait, Győrré helyezte, hol az I. grammatikai osztály tanára lett. A tanítás mellett szorgalmasan tanult s 1812 augusztus 27-ikén Pestre ment bölcseleti doktorátusra.² Kevéssel utóbb, 1814-ben szélesebb működési térhez szeretett volna jutni és, a nélkül, hogy erre a főapát engedélyét kikérte volna, a nagyváradí akadémián üresedésben levő tanári állásért folyamodott. Ezenközben történt, hogy Branischa Józsefet, a győri akadémián a matematika tanárát, szélhűdés érte és helyettesítéséről kellett gondoskodni. Paintner Mihály főigazgató azonnal irt a pannonhalmi perjelnek, Horváth Pálnak és kérte, hadd vonja vissza Bresztyenszky a nagyváradí katedráért benyújtott folyamodását s a Rend dicsőségére maradjon Győrött mint Branischa helyettese.³ Ugy látszik, most tudták meg Pannonhalmán, hogy Bresztyenszky a Renden kívül akar állást szerezni s ezért a főapát dorgálásban részesítette, sőt olyasmit is mondhatott neki, a miből Bresztyenszky azt következtette, hogy Novák nem fogja neki megengedni a győri akadémián való tanítást. Bizonyára nem az ő kezdeményezése nélkül történt, hogy a helytartótanács 1814 április 14-ikén hivatalosan fölhevta a főapátot, mentse föl Bresztyenszkyt az engedelem nélkül való folyamodásért kiszabott büntetés alól. Novák, a ki a megintés után nem tartotta szükségesnek, hogy Bresztyenszkyvel szemben szigorúbb legyen, egyszerűen azt felelte, hogy ő a kérelmezőt nem büntette, husvétől fogva előadásait is megtarthatta az akadémián.⁴

A győri akadémián való helyettesítést csakhamar a rendes tanárság követte. Branischa meghalt s ekkor Paintner arra kérte a főapátot, egyezzek bele, hogy Bresztyenszkyt rendes tanárrá való kinevezésre terjeszthesse föl. A főapát némi ellenvetés után beleegyezését adván, Bresztyenszky 1815 október 11-ikén a győri akadémia matematikai tanszékére rendes tanárnak neveztetett ki.

¹ Meg kell jegyeznünk, hogy Martyasóvszky id. m. 8. l. téved, mikor azt mondja, hogy Bresztyenszky mindig Adalbertnek irta a rendi nevét; mert pl. az 1845-iki zamárdii egyességben is a Béla nevet használta.

² Pro philosophico gradu examen facturus. Diarium Sancti Martini ab anno 1802.

³ Acsay Ferencz: A győri kath. főgimnázium története, 469. l.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 62. litt. s.

Tanári pályáján, mely biztosította számára tanítványai tiszteletét, szeretetét, nem szorítkozott arra, hogy csak az iskolában terjeszsze elő tudását, hanem irodalmi művekben is közzétette kutatásai, előadásai eredményeit. Munkássága méltánylásra talált. A pesti egyetem bölcseleti kara 1821-ben bekebelezett bölcseleti doktorrá választotta meg, a jenai minearologiai társulat 1826-ban tiszteleti tagjai sorába iktatta, majd 1836 szeptember 10-ikén a Magy. Tud. Akadémia levelező tagja lett.

Tudós munkássága mellett talált időt rá, hogy a szükség szerint egyéb szolgálatot is tegyen. 1818—1838 közt az akadémiai segélyző-egyesület pénztárosa volt, 1818—1819-ben helyettes hitszónok s a hittan tanára, 1834—1836-ig helyettes, majd 1836 október 11-ikétől 1838 február haváig rendes könyvbíráló, akadémiai könyvtárőr; sőt még arra is vállalkozott, hogy a győri leánynevelő-intézet számára német szindarabot fordított.¹ Közéleti, társadalmi szereplését Győr és Moson megyék azzal méltányolták, hogy táblabíráik sorába emelték.² S hogy működésében a fegyelmezett szerzetes és buzgó pap mindig meglátszott, bizonyosága, hogy 1837-ben a zalavári apáti méltóságra a jelöltek egyike volt.³

28 éves tanári működés volt mögötte, midőn a felség a főapát előterjesztésére 1838 február 3-ikán tihanyi apátnak megerősítette. A kinevezés után megvált tanári székétől s miután március 30-ikán a főapát kiállította számára az apáti kinevező oklevelet, majd április 22-ikén Kopácsy József veszprémi püspök Pannonhalmán apáttá avatta,⁴ székhelyére, Tihanyba utazott.

Apátsága területén először mint a főapát megbízottja szerepelt, ki maga helyett őt küldötte ki azon bizottságba, mely a Veszprém és Somogy megyék közt támadt összeütközésben Siófok hovatartozásáról volt hivatva dönten. Ugyancsak még az apáti szék üresedése idejéből való főapáti ígéret teljesítése is, hogy a somogymegyei árvaházra 200 forintot ad, az ő kötelessége lett.⁵

Mivel Tihanyban nem találta meg azt a rendet, melyet kívánt volna, kezdetben elég teendője volt. Megkezdte a monostor és székház környékének fásítását, 1841-ben tervbe vette, hogy a monostor számára vízvezetékét létesít s azért az apátságában megfordult göttweigi rendtársakkal, Pollhammer Miksa házgondnokkal, Wandrat Henrik apáti titkárral megküldette magának annak a négyalapátos szélmótnak a tervrajzát, melyet a göttweigiek használtak s melyet ő alkalmasnak gondolt a Balaton vizének a monostorba való fölhajtására.⁶ Hogy

¹ Mattyasóvszky, id. m. 10—12 ll., Magyar tud. akadémiai almanach 1863-ra, 270. l.

² Oklevéltár 118. sz.

³ A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. II. 140. l.

⁴ Protocollum actorum conventus Sancti Martini ab anno 1818. usque 1841. 399. l.

⁵ U. o. 400., 405. l. V. ö. tihanyi apátsági levéltár, c. 26. nr. 14. és c. 20. nr. 22.

⁶ Tihanyi apátsági levéltár, c. 13. nr. 22.

azonban apátsága középpontján kívül más birtokaira is volt gondja, mutatja az 1842 január 13-iki konventülésen a központi jószágkormányzótól előterjesztett jelentés, mely úgy hangzott, hogy a tihanyi gazdaság emelkedik, a Balaton somogyi partján és Tihanyban új beszálló vendéglők épültek, Szántódon cselédház, Savanyúvízen templom készült, Jabán okos gazdasági újításokat léptettek életbe.¹

Ezekben a hónapokban az a veszedelem fenyegette az apátságot, hogy, legalább egy időre, elvonják tőle Bresztyenszkyt, kinek működése pedig már eddig is szemmel látható hasznára volt. Ugyanis 1841 január 5-ikén meghalt Kovács főapát s a Rend vezető nélkül maradt. Bresztyenszky az árvaság napjaiban hasznos szolgálatot tett Rendjének azzal, hogy kellő fölvilágosításával, melyet Kopácsy primásnak adott, elhárította azon akadályt, melyet a helytartótanács a káptalani helynökké választott Szabó Dávid megerősítése elé gördített.² Talán ez a szereplése és Kopácsy barátsága okozták, hogy az 1841-iki főapát-

Bresztyenszky Béla
Tihanyi apát.

Bresztyenszky Béla aláírása és pecsétje.

választás céljából egybegyűlt rendi káptalan után, melyen Bresztyenszky eleven részt vett, s a főapáti méltóságra is szépen kapott szavazatokat,³ felsőbb helyen fölmerült a gondolat, hogy a főapát kinevezését el kell halasztani s ezt az időt fölhasználni, hogy a főapátok s a rendtagok közt való viszony rendeztessék. Hogy pedig ezen idő alatt egy kézben legyen a Rend kormánya, Bresztyenszkyt kell kormányzónak kinevezni.⁴ Végre sikerült azon akadályokat elhárítani, melyeket Rimely Mihály főapáttá nevezése elé gördítettek s ezzel abbamaradt Bresztyenszky kormányzóvá nevezése is.

1842-ben meg kellett volna jelennie Pannonhalmán, hogy a rendi statutumok szerkesztésében résztvegyen,⁵ Balaton-Füreden is voltak ügyes-bajos dolgai, de családi baj, egyik testvére betegeskedett, majd meg is halt,⁶ azt okozta, hogy az első munkásságban egyáltalán nem vehetett részt, más tagot kellett helyette

¹ Protocollum act. conventus Sancti Martini 1841—1869. 116. l.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 24. nr. 25., Halbik, id. m. XCVII. l.

³ U. o. 63., 73., 74., 80., 82. ll.

⁴ Biographia et diarium Michaelis Rimely archiabbatiss ab anno 1842. usque annum 1858. a Michaelae archiabbate 1858. 21—22. ll.

⁵ Protocollum act. conventus Sancti Martini 1841—1869. 123. l.

⁶ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II. nr. 38.

választani, a másodikat pedig csak később intézhette el. Ugyezen évben Veszprém-megye őt kérte föl, hogy Zichy Domonkos grófot, az új veszprémi püspököt, székfoglalásakor mint a megyei küldöttség szónoka üdvözlje.¹

A következő években gazdasági gondjai, Tihanyban a selyemhernyó-tenyésztés meghonosítása, lecsapolási munkák, füredi és aszófői építkezései, a somogyi gazdaság lábra állítása, a tagosítási és elkülönzési munkálatok, melyeken maga is dolgozott, majd a tervbe vett püspöki egyházlátogatás és ezzel kapcsolatban apátsága egyházi viszonyainak tanulmányozása sok költséget és munkát okoztak az apátnak. Nem igen lehetett szó róla, hogy teljesítse a matematikai osztály föltételét, mely ahhoz fűzte Bresztyenszky akadémiai tiszteleti tagul való, egyébként «köz megegyezéssel» tett ajánlását, hogy írásban tegyen ígéretet, hogy az osztály ülésin meg fog jelenni.²

1847-ben, ha nem valami soká, de mégis erősebben foglalkoztatta István főherczeg királyi helytartó fogadása. Midőn ez az országot bejárta, Zala és Veszprém megyék küldöttségeinek fogadására Tihanyt jelölték ki. Az apátnak földesuri minőségében s mint Zalamegye táblabírájának³ egyaránt azon kellett lennie, hogy a főherczeg jól érezze magát. A tihanyi megjelenés alkalmával a főapát mutatta be a főherczegnek a fiókapátokat, kik azután a balaton-füredi fürdőre is elkísérték a fenséges vendéget.⁴

Az 1847-iki országgyűlés után, mely István főherczeget az ország nádorának választotta meg, Bresztyenszky Pozsonyba ment. Itt tartózkodásának legérdekesebb ténye a családja sorsával való foglalkozás. Mivel Endréden éppen folytak a tagosítási munkálatok s az apát úgy okoskodott, hogy, ha a jobbágynak kiadta az őket megillető telki állományt, a többi földdel szabadon fog rendelkezni, 1848 január 1-én, újévi ajándéku, adománylevelet állított ki, melylyel az endrédi tagosítás után fönmaradó földből két fitestvére mindegyikének 2—2 jobbágytelket ajándékozott.⁵

Kevéssel rá, hogy székhelyére visszaérkezett, a bekövetkezett politikai változások foglalkoztatták. Az új törvények a jobbágyszolgálmányok eltörlésével tetemesen leszállították az apátsága jövedelmeit s új gazdálkodásra kellett berendezkednie. Majd meg a horvát csapatok szántódi látogatása és fosztogatása okoztak neki anyagi kárt és lelki gyötrelmet. Nem volt elég, hogy a gyülevész

¹ U. o., c. 20. nr. 31

² Akadémiai Értesítő, 1906. 639. l. A választáson, a kikötött feltétel teljesítése elmaradván, Bresztyenszky nem kapta meg a szükséges szavazatokat.

³ V. ö. tihanyi apátsági levéltár, c. 20. nr. 25.

⁴ Biographia et diarium Michaelis Rimely stb. 74—75. ll.

⁵ Diarium prioratus archicoenobii S. M. de S. M. P. ductum a 6. Aug. 1838. usque 3. Dec. 1856. 265. l. Az adományhoz a Bresztyenszkyek nem juthattak hozzá, noha a Rend, ha tehette volna, az apát halála után átengedte volna nekik az adományozott telkeket.

had károkat okozott az apátságnak, még azt is szemére hányták az apátnak, hogy ő gondoskodott róla, ő élmezte. A hírlapokban megjelent támadó cikkek igen elszomorították az apátot s arra a lépésre birták, hogy Zalamegye 1848 november 2-iki közgyűlésén vizsgálatot kért maga ellen, mivel, mint mondta, már nem tűrheti, hogy néhány hírlapban névtelen cikkek azzal vádolják, hogy az ellenséggel czimboráskodott. A megyei állandó választmány megigérte a vizsgálat teljesítését s még az ülés alatt ki is nevezte a vizsgáló bizottság tagjait; hogy azonban ez eljárt volna megbízásában, arról nincs tudomásunk.¹

1849-ben súlyos hólyag-kő betegsége támadt az apátnak. Heissler dr., veszprémi orvos, szorgos gonddal kezelte az apátot, de nem tudott rajta segíteni. 1850 február 15-ikén délelőtt, a haldoklók szentségeivel ellátva, az örökkévalóságba költözött. Halála mély részvétet keltett. Sok szegény és nem kevés kulturális intézet jótevőjét, támogató tagját veszítette,² az apátság körültekintő fejét, a Rend szeretett tagját, maga a főapát pedig kedves emlékü tanárát gyászolta benne. A főapátot a hideg s a rossz utak megakadályozták, hogy, a mint szerette volna, maga adja meg neki a végső tisztességet, így azután, miként a főapát is óhajtotta, a boldogult jó barátja, betegségében sűrű látogatója, Villax Ferdinánd zirczi apát szentelte be a megholtat s kísérte a monostor kriptájába.³

Rimely Mihály főapát az idő s utak megjavulván, márczius 1-jén Tihanyba utazott, hogy az apát halála következtében szükséges intézkedéseket megtegye, leltárt vétessen föl. Miután, fontosabb ügyekben a végső intézkedést magának tartván fön, az apátság perjelét és jószágkormányzóját a teendőkre utasította és fölhatalmazta,⁴ márczius 13-ikán visszatért Pannonhalmára.⁵

Évek multak és szóba sem került, hogy az apátságot be is kellene tölteni, Rimely főapát azt tartotta, «a főapát ítéletétől függ és jogától, mikor tartja üdvösnek a fiókapátságokat apátokkal betölteni».⁶ Így azután árva maradt az apátság. Egy ideig csak mentek a dolgok, vagy inkább: egy ideig nem derült ki semmi baj. Ha itt-ott elhangzott is valami gyanakvó szó, nem vették számba. Mielőtt azonban a szegény és nyomorúság napjai elkövetkeztek volna, volt Tihanynak fényes örömnapja is.

Az apátság 1855-ben nevezetes ünnepségre készült s a főmonostorban is

¹ Novák Mihály: Zala vármegye az 1848—49. évi szabadságharcban (Zalaegerszeg, 1906.) 147. l., Biographia et diarium Michaelis Rimely stb. 158. l.

² V. ö. tihanyi apátsági levéltár, c. 26. nr. 29. és c. 27. nr. 5.

³ Mattyasóvszky, id. m. 34—35. ll., Rimely főapát 1850 február 15-iki levele, a tihanyi apátság 1827-től kezdődő protocollumában és Diarium prioratus stb. 164. l.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. vv.

⁵ Diarium prioratus stb. 165. l.

⁶ Biographia et diarium Michaelis Rimely archiabbatis stb. 403. l.

rajta voltak, hogy lehetőleg fényesen sikerüljön. Petheő Demjén főapáti titkár október 28-ikán figyelmeztető és buzdító sorokat ír a tihanyi alperjelnek, tegyék meg az előkészületeket az ünnepségre. «A tihanyi apátságra nézve nevezetes a jelen év, írja levelében, mert ez zárja be létezésének nyolczadik századát. Nyolcz század, mily csekélység az örökkévalósághoz képest, de mily sok idő a mulandókra nézve.

Hány intézet megszűnt, hány nevezetes család kihalt, hány város, helység elpusztult azóta? Hol vannak jámbor elődeink, kik a tihanyi félszigetben éjjeli, nappali imádsággal az Urat dicsérték és magasztalták? Elköltöztek; csak emlékek maradt fenn a hálados utódokban! Hol vannak vagy azok, kik e században a szent falak között az Urnak szolgálnak? Elhamvadtak, vagy hamvadnak hideg tetemeik, a halál mély álmát aluszzák, míg az angyalnak harsogó trombitája föl nem költi a rettenetes napra, mely a fizetés napja. Ott takarítottak el a szelidlelkű, szentéletű Horváth Pál apátnak meghűlt tisztos tetemei; ott tétetett nyugalomra a Füreden meghalt Taucher Ágoston apátnak, a gondos, ájtatos atyának lelketlen teste; ott hamvad az ifjúság oktatásában megöszült derék férfiúnak, Bresztyenszky Béla apátnak néhány év előtt eltakarított, nemes lelkétől megfosztott teste. Oh, mily bő tárgyat nyújt az elmélkedésre nyolcz századnak leforgása! Nyolcz század előtt alapította első András a tihanyi félszigetben Szent Benedek fiainak javára az apátságot, mely sok viszontagságot kiállva, kül-, belellenségtől zaklattatva ma is fönnáll. És kinek kell ezt köszönnünk, ha nem az Urnak, ki fölötte őrökdi; mert ha az nem virraszt fölötte, hasztalan vigyáz, ki azt őrzi.

Adjunk tehát hálát, hálát a jótétemény nagyságához illőt, teljék meg szívünk hálával és nyilvánítsuk azt külsőleg is. Ez forró kívánsága a méltóságos főapát urnak, szerzetünk atyjának, ki e mostoha időben a szerzet hajóját úgy kormányozza, hogy szirtbe nem ütődik, az álnok ellenektől vesztére irányzott nyilak megtompulnak. Az ő meghagyásából tisztelettel fölszólítom, folytatja az alperjelhez intézett levelet, méltóztassék Egyed és Pius urakkal az ünnepély elrendezéséről tanácskozni. Az ünnepélyt Szent Anián védszent napja után, november 18-ikára eső pünkösdi utánni 25. vasárnapon lehetne megtartani, a népnek előre kihirdetni, Veszprémből talán főtisztelendő Koronczi kanonok ur vagy más szives lenne a nagymisért tartani sub infula, a szomszéd papok talán az assistentiát megtennék, úgy jó volna a templomi szónoklatra valakit fölkérni. Be lehetne rendelni az uradalmi tiszteket és a szépen elrendezett ünnepélyről néhány sorral tudósítani a Religio című egyházi folyóirat olvasóit.»

Rimely Mihály főapát maga is élénken érdeklődött az ünnepség iránt s kifejezte az alperjelhez írt levelében, hogy, ha kívánsága szerint cselekedhetik,

elmegy Tihanyba; de ez hivatalos ügyeitől, főleg pedig egészségi állapotától függ, ez pedig nem engedi meg a késő őszi utazgatást.

A konvent tagjai rendezgettek, elkészítették a vendégek számára a lakásokat. Majd Fink Jusztin alperjel chronostichonokat szerkesztett, melyek az apátság történelmének főbb változásait tüntették föl s Ramasetter Károly veszprémi intézetében kinyomatták, hogy a vendégeknek szétoszthassák. A negyedréti nyomtatvány első és harmadik oldalán van a szöveg, míg a második s a negyedik üresen maradtak. Maga a czimlap 1855-re utal:

LVSVS CHRONOSTICI

FATA

NOTATV DIGNIORA

ABBATIAE TYHON

NEC NON

GAVDIA SACRI CONVENTVS

IN FESTO SECVLARI

ENVNCIANTES

DIE XVIII NOVEMBRIS

IUXTA SOLENNIA SANCTI ANIANI QVOQVE CELEBRATO

A harmadik oldalon az alapítás, a tatárok pusztítása, a XIII. század végén dühöngő belső zavargások, Károly Róbert békét hozó uralma, az apátságnak a főapátsággal való egyesítése (erről két egymást követő sor szól, de az első hibás), az apátsági épületnek s templomnak Lécs Ágoston apáttól való restaurálása, a II. József alatt történt eltörlés, a Rend visszaállítása, az utolsó hat sorban pedig a nyolczszázados emlékünnap vannak chronosticonokba foglalva:

SVB ANDREA REGE HVNGARIAE EXSTRVCTA ABBATIA TIHON COEPIT AVREA EVANGELII CHRISTI VERBA LIBERE NVNCIARE

QVI HANC EX VOTO EREXIT CAESO DEBELLATOQVE HENRICI EXERCITV.

TARTARORVM INCVRSIONE VASTATA ABBATIA LIBERE EXPILATVR, PAVPER FIT.

TENVTA ABBATIAE SAEVI DEPRAEDANTVR, TESTE EPISCOPO SACRIS OPERARI INOPS NON VALET.

CAROLVS ROBERTVS RAPTA TENVTA LVBENS LEGE LATA REDDI IVBET.

PER VARIA FATA TRANSIENS ABBATIA ARCHIABBATIAE MONTIS PANNONIAE LEGALITER ADNECTITVR

VILEBALDOQVE BENEDICTINO TRADITVR.

AVGVSTINVS LÉCS ABBAS COENOBII ECCLESIAEQVE RVINAE PROXIMAE EXCELLENS RESTAVRATOR.

LVGVBR¹ IOSEPHVS EDICTO SVFFERENS COENOBIA MATRIS SORTI NEXA.

REGIS VOLVNTATE REGNIQVE VOTO REDIVIVA OFFICIO, SICVT DEBET, SE DEVOVET.

DVRIS LICET FORTVNAE CASIBVS IACTATA ABBATIA COELI FVLTA PRAESIDIO OCTO SECVLA SVPERVIXIT.

HOCCE SPECIALI DEI BENEFICIO PERCITI FILII EIVS GRATIAS EX PVRO CORDE EXHIBERE GESTIVNT CONSERVATOR.

REGNI GVBERNACVLA GLORIOSE TENENTE FRANCISCO IOSEPHO LIBERTATIS ECCLESIAE FAVTORE ATQVE CONSERVATORE SECVLARIS FESTI PIO IN PATRES SENSU CELEBRANDI NOBIS PROVINCIA FACTA.

ITAQVE GRATI ANIMI SENSVS IN COELESTES, ATQVE PLAVSIBVS NOSTRIS PIISQVE GAVDIIS CONSENTIENTES EST INFINITVS.

VIVAT CAESAR FRANCISCVS IOSEPHVS, VIVANT CARDINALIS SCITOVSZKI, RANOLDER EPISCOPVS ATQVE ARCHIABBAS.

OMNES LIBENTER VISI HOSPITES ET QVI GRATITVDINE TENTI ISTVC CONFLVXERE, VIVANT!!!

¹ Eredetileg INFVSTOQVE volt nyomva s ez van tentával kijavítva.

Maga az ünnepség, a főapát jelenlétében, a megállapított napon, november 18-ikán folyt le, melyről az egyik jelenlevő, Szabó György veszprémi káplán küldött tudósítást a Religionak. Előrebocsátván a tihanyi apátság alapítását és történetét, áttér az ünnep leírására. «A tihanyi apátság nyolczszázados történetének ezen főbb vonalainál itt-ott megállapodván s nemzetünk nyolczszázados vallási s polgári életére komolyan visszatekintvén, oly szomorú időszakokat látunk magunk előtt, melyeknél önkéntelenül is hálaadásra kell buzdulnunk, hogy azoknak veszélyei által az isteni gondviselés nem engedi nemzetünk vallási és polgári életét az enyészet nagy sírjába temettetni.

A legszentebb hála ezen forró érzete hevíté a pannonhegyi Szent Benedek-rendűek méltóságos főapátjának, Rimely Mihály urnak kebelét, ki daczára a kellemetlen őszi utazásnak november 18-ikára Tihanyba jött, hogy az apátság alapíttatása nyolczszázadik esztendejének végén a tihanyi kolostor, város és vidék lakóival a mindenek fölött kegyesen örködő gondviselésnek ünnepélyes hálaadást tartson.

A legmagasztosb érzelmektől feszülő kebellet jelentünk meg igen számosan vidékbeliek a tihanyi nyolczszázados ünnepélyes hálaadásra.

A ritka ünnep egyházi szónoklattal nyitatték meg főtisztelendő Köves János felső-örsi prépost ur által, ki vezérmondatának ezen szent szavait: «Mondá az Isten, legyen erősség a vizek között és válaszsza el a vizeket a vizektől», igen helyesen alkalmazá a tihanyi félszigetre, Istennek bámulandó mindenhatóságát mutatván ki annak létrehozásában. Mert mint ő mondá: «Tihany korántsem egy vízből fölpattant buborék, avagy egy égből leesett csillag, hanem az Isten keze által létesített csodálatos hely». A főtisztelendő szónok ur szentbeszédje folytán Isten kezét ismertette meg hallgatóival Tihanynak és apátságának történetében, tárgyavatottan festé a fölébenehezült, de szerencsésen továbbvonult nyolczszáz év viszontagságait; kiemelte Szent Benedek jeles Rendjének tihanyi apátságából nemzetünk vallásosságára s polgárosodására koronként kiszivárgó leghasznosabb működését; záradékul pedig Tihany nyolczszázados ünnepén hálaadó imára buzdítván mindnyájunkat, Isten áldását kérte szentséges atyánk IX. Pius pápára és a felséges császár és királyunkra az egész uralkodóházzal együtt, nemkülönben országunk bíboros főpásztorára, az apostoli buzgóságú veszprémi megyés püspökre, Szent Benedek jeles szerzetének köztisztület és szeretetben álló pannonhegyi főapátjára, a buzgó szerzet minden tagjaira s Tihany városának s vidékének minden lakóira.

A szentbeszéd után következett az uj-szövetség vérontás nélküli áldozatának bemutatása, melyet a papi buzgóságáról ismeretes Markl Ignác apát, veszprémi kanonok s püspöki helyettes ur ajánlott föl hálaadásul a seregek urának teljes

egyházi segédlet mellett. Tihany leányai koszorúkkal ékesítve, égő gyertyákkal kezökben állották körül a szentélyt s a szentély alatti katakombát, Endre királyunk nyolczszázados temetőhelyét. Hálaérzéstől telt kebleink a buzgóság legmagasb fokára hangoltattak, hallván egyházi magyar énekeinket a kedves emlékű elhunyt Szent Benedek-rendű Kovács Márk által hosszú fáradsággal (betanítva) tihanyi nép ajkairól a legszabályosabban s legkellemesebben elhangzani. Szentmiseáldozat után a «Téged Isten dicsérünk» hálaadó magyar énekétől vissz-

A tihanyi monostor és templom északnyugatról tekintve.

hangzott a derék s gazdagon aranyozott hat oltárral ékeskedő szentegyház, melynek végeztével hálaérzelmeinket kebleinkbe zárva vonultunk a százados kolostor csendes falai közé.

A kolostornak magyar vendégszeretetről ismeretes lakói gazdag terítékű asztalhoz ültették a nyolczszázados ünnepen megjelenteket. A vendégkoszorút a fentebb már nevezett egyházi méltóságokon kívül képezték főtisztelendő Koroncz László, Oszterhueber Ferencz, Reperger Pál veszprémi kanonok urak, a zalamegyei cs. k. világi hatóság részéről tekintetes Varga Lajos főbíró ur, több egyháziak, Szent Benedek-rendűek, világi urak s a tihanyi apátsághoz tartozó Füred, Aszófő, Örvényes, Szöllős, Szántód, Zamárdi, Endréd, Kapoly, Teleki

helységek képviselő polgárai. Ebéd közben a tihanyi apátságnak nagytiszteletű Fink Jusztin Szent Benedek-rendű tihanyi házi gondnok ur által ügyesen chronosticonba szőtt viszontagságai osztattak szét a minden rangú vendégek között. Ebéd vége felé méltóságos Rimely Mihály szent-mártoni főapát ur emelt poharat szentséges atyánk, IX. Pius pápa, a felségesen uralkodó császári pár, a veszprémi püspök, a főtisztelendő pontificans és szónok egészségökért s kitörő éljenek közt ürité áldomását. Ezután főtisztelendő Markl Ignác apát-kanonok s püspöki helyettes ur szívhez szóló komoly hangon tolmácsolá e nyolczszázados ritka ünnep jelentőségét s méltóságos pannonhegyi főapát egészségeért és Szent Benedek jeles Rendjének jólétéért s századok utáni virágzásáért ürité poharát. Meglepő volt később hallanunk tekintetes Varga Lajos helvét vallású cs. k. főbíró urnak terjedelmes áldomás-beszédét, melyben Szent Benedek szerzetének érdemeit Európa nemzeteinek anyagi jólétére s szellemi művelődésére nézve szent alapítójától kezdve korunkig festé. Tudományos beszédét, melyet tapsvihar követett, mindvégig feszült figyelemmel hallgattuk.»¹

Nem mult el egy évtized s a fönnállásának uj századába lépett apátság siralmas helyzetbe jutott. Megismétlődött a század elején elkövetett lelkiismeretlenség s mikor végre-valahára felsőbb nyomás következtében Tihany apátot kapott, nemcsak gazdaságai voltak elhanyagolva, hanem nagy terhek nehezedtek rá Pannonthalmával szemben, mely tartozásai jelentős részéért eleget tett helyette.

A helytartótanács elnöke, Károlyi László, már 1861 november 2-ikán sürgette a főapátot, nevezze ki Schmidt Szörény kassai főigazgatót apátnak, azonban a főapát sem anyagi, sem személyi okokból nem volt rá hajlandó.² Ép úgy tagadó választ adott 1863 szeptember 15-ikén Pálffy Móríc grófnak, ki mint királyi helytartó tudakolódzott, miért marad oly soká betöltetlenül a tihanyi apátság.³ Most azonban már nem nyugodtak bele, hogy az apátság törvényes feje nélkül legyen, hanem a helytartótanács október 16-ikán, majd 1864. január 16-ikán megsürgette az apáti szék betöltését,⁴ 1864 november 30-ikán pedig egyenes meghagyás érkezett a helytartótanáctól a főapáthoz, «hogy az üresedésben levő tihanyi és dömölki apátságok betöltéséről a szerzet tagjaival értekezzék és terjeszsen föl alkalmas, méltó egyéneket királyi megerősítés végett.» A főapát, ki az eddig tanúsított késedelmeskedést most betegségével mentegette, jónak látta tovább nem halasztani az ügyet, hanem bekérte az összes rendtagok szavazatát. A december 29-iki konventülésen kihirdetett eredmény szerint a tihanyi apátságra 54 rendtag Simon Zsigmondot, 18 Kruesz Krizosztomot, 12 Jahn Mainrádot,

¹ Az ünnepségre vonatkozó levelezés, Szabó leírása be vannak vezetve az apátsági protocollumba s mellékelve van a *Lusus chronostici* egy példánya is.

² *Biographia et diarium Michaelis Rimely archiabbatis* stb. 387. l. ³ U. o. 403. l. ⁴ U. o. 409. l.

10 a helytanácstól ismét meglehetősen követelő hangon kívánt Schmidt Szörényt, 9 Petheő Demjént, 5 Fojtényi Kassziánt, 4 Jedlik Ányost, 3—3 Ruth Jeremiást, Ruzsicska Nepomukot, Kovátsits Marcellt, Körmendy Kamillt, 1—1 Fenix Farkast, (Orsonics?) Jánost, Hollósy Jusztiniánt, Jeney Ernőt ajánlotta a főapátnak. A főapát még az ülésen kijelentette, hogy a társak ajánlását tekintetbe veszi és a legtöbb szavazatot kapottat tihanyi apátnak kinevezi.¹

8. *Simon Zsigmond* (1864—1891) Sopronban született s 1814 február 3-ikán keresztelték meg, a mikor Antal, Lajos neveket kapott. Nemes család sarja, melynek czimere gömbölyű talpú egyenes paizsban ágaskodó, mindkét lábával három kalászt tartó oroszlán, a paizson oromdiszül koronán álló gólya, melynek jobb lábában ugyancsak három kalász van. Atyja Simon László, fia születésekor Sopronmegye jegyzője, anyja Háczy Zsuzsána volt. Iskoláit Sopronban végezte s az 1828—1829-iki iskolai év második felében, mikor atyja már a megye alispánja volt s Répce-Szemerén lakott, oly fényes eredményt mutatott föl, hogy 47 tanuló közt a második eminens volt.² Ezzel a bizonyítvánnyal jelentkezett Pannonhalmán, hol a Rendbe föl is vétetett. 1829 október 16-ikán adták rá a rendi öltönyt s ugyanekkor Zsigmond nevet kapott.

A noviciatus után a III. évi bölcséleti tanfolyam végzésére Bakonybélbe ment. Itt is kitűnő tanuló volt³ s könnyű szerrel tette le 1833 július 29-ikén Győrött a tanárvizsgálatot.⁴ A hittudományok tanulására Pannonhalmára tért vissza. 1835 április 21-ikén a Szent István-kápolnában letette a szerzetesi fogadalmakat, május 18-ikán pedig Kovács főapát föladta neki a kisebb rendeket.

Mint növendékkori naplótöredékéből látszik, lelkiismeretesen készült a szerzetesi életre. Erre vallanak azok az önmehtagadási gyakorlatok is, melyeket 1835 nagybőjtjére fogadott. Megígérte, hogy naponként elmondja a Krisztus szenvedéséről szóló litániát vagy az 50. zsoltárt, a lelki olvasmányra a szokottnál több időt fordít, bort s általában szeszes italt nem iszik, naponként egy-egy tál ételhez, főleg ha kedvelt ételét hozzák, nem nyul, pénteken este levesen kívül főtt ételt nem eszik, megvonja magától a reggelit s az ozsonnát, ha föl-ébred, a szokottnál korábban fölkel, a fecsegéstől tartózkodik.⁵

Miután az alszerpapi rendet már 1835 július 11-ikén fölvette, 1836 július 31-ikén szerpap, majd 1837 július 26-ikán áldozópap lett.⁶

¹ L. Simon Zsigmondnak a bakonybéli apáthoz írt 1865 január 2-iki levelét a főapáti irattárban és *Protocolium actorum conventus Sancti Martini 1841—1869.* 352. l.

² Keresztlevele s bizonyítványa a pannonhalmi rendi levéltárban van.

³ Bizonyítványát l. A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. IX. 244.

⁴ Tanári oklevele a pannonhalmi rendi levéltárban van.

⁵ Simon Zsigmond iratai, jegyzetei közt a pannonhalmi könyvtár benzés kéziratai gyűjteményében.

⁶ *Antiquarium.*

Rendi működését Pannonhalmán kezdte meg, hol 1837—1838 folyamán hitszónok volt. Innen Győrre ment és 1838—1842-ig mint főgymnasiumi tanár, 1842—1850-ig mint akadémiai hitszónok és rendes hittanár működött s közben, nem valami jó kedvvel, 1847 legvégétől 1848 márczius végeig a kellemetlen s neki szintén terhére eső könyvbíráói tisztelet is viselte. A bekövetkezett mozgalmak napokat nem töltötte Simon Győrött, hanem április 25-ikén Sopronba ment, itt és vidékén, néhány héten át pedig Badenben tartózkodott.¹ Az 1850—1851-iki iskolai évvel ismét a gymnasiumhoz került tanárnak; de a következő iskolai évtől már az intézet igazgatói állását töltötte be.²

Igazgatói állásában érte a főapát bizalma, hogy a pannonhalmi főmonostori perjeli állásra egyik jelöltjeül terjesztette a rendtársak elé s ezek szeretete, mely, mint az 1856 január 3-ikán tartott konventülésen kiderült, a szavazatok többségét neki juttatván, a perjeli állásra emelte.³

A választás után a helytartótanács soproni osztályánál bejelentette, hogy igazgatói tisztjétől megválík, bemutatta a győri főgymnasiumnak az utódát, Szabó Otthmárt, elbucszúzott a tanári kartól s az ifjúságtól, megtette a bucsulátogatásokat, aláírta az első félévi bizonyítványokat s február 11-ikén Pannonhalmára utazott, hol a főapát a február 15-iki konventülésen installálta perjeli hivatalába.

A magában véve is terhes perjeli állás Simonra még több körültekintő gondot és munkát rótt attól, hogy a főapátot az 1861-iki országgyűlés alatt szélhűdés érte. A régi munkásságon kívül tehát új érdemeket is jutalmazott a Rend és feje, midőn Simon Zsigmondot Tihany apáti székébe ültette.

A főapát még 1864 december 31-ikén fölterjesztette Simont királyi megerősítés végett.⁴ Magánlevélből már február 23-ikán értesültek róla Pannonhalmán, hogy a felség Simon Zsigmondot apáti méltóságában megerősítette, a kancellária hivatalos tudósítása azonban, mely február 23-iki keltezéssel tudatta, hogy a megerősítés 19-ikén aláíratott s fél napi késéssel márczius 5-ikén este felé érkezett a főmonostorba. Noha Simon Zsigmond készen tartotta apáti kinevező okiratát,⁵ a főapáttal mégsem irathatta alá, mivel Rimely ekkor már újabb szélhűdés következtében eszméletlenül feküdt ágyában s pár napi agonia után, márczius 8-ikán meghalt.

Simon, kit a konvent mint kinevezett és megerősített apátot tisztelt, ily viszo-

¹ Acsay, id. m. 445—446. és 452. ll., Németh Ambrus: A győri kir. tudomány-akadémia története, III. 85—89., 126—127. ll.

² Simon Zsigmond iratai, jegyzetei közt levő fogalmazványban van erről szó.

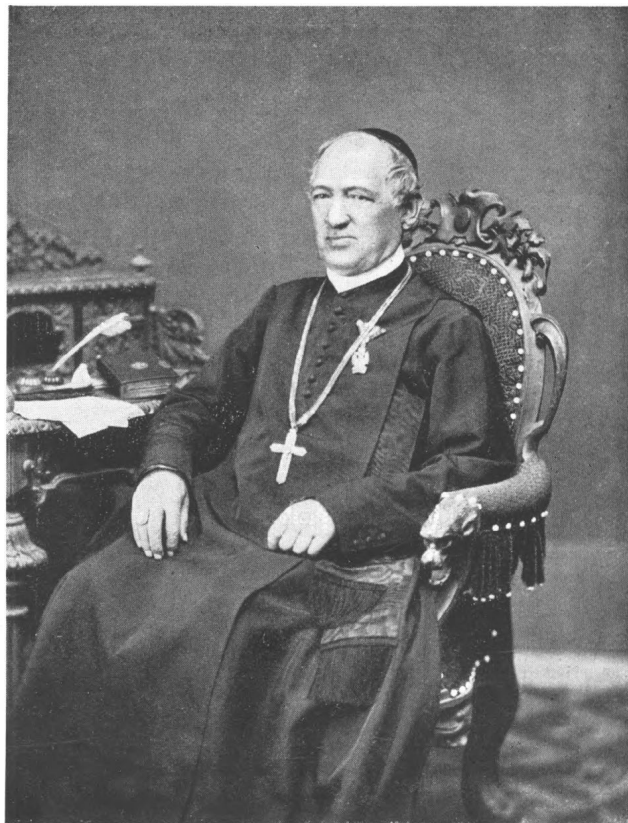
³ Diarium prioratus archicoenobii Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae ductum a 6. Aug. 1838. usque 3. Decemb. 1856. 414—415. ll.

⁴ Protocollum actorum conventus Sancti Martini 1841—1869. 252. l.

⁵ Oklevéltár 122. sz.

nyok közt, nem annyira azért, mintha jogi nehézséget talált volna, hanem inkább a megválasztandó főapát iránt való figyelemből s hogy az ügyek zavartalan menetét biztosítsa, nem avattatta magát apáttá, hanem mint kormányzó perjel átvette a Rend vezetését. Noha hűlés következtében elég súlyosan megbetegedett s jó egy hónapon át alig mehetett ki lakásából, előkészítette az új főapát választását. A választás után azonban, melyen ő maga is 23 szavazatot kapott az első helyre,¹ nyilatkozatra hívta föl a választókáptalant, megmaradjon-e a főapáti kinevezésig perjeli hivatalában. Mivel oly nyilatkozatok hangzottak el, hogy a Rend kárára volna, ha az ügyekbe beavatott perjel távoznék, a pannonhalmi konvent pedig biztosította, hogy azzal a tisztelettel s engedelmességgel fog iránta viseltetni, mely őt érdemeinél s állásánál fogva megilleti, Simon kijelentette, hogy ily szíves nyilatkozatok után nem ellenkezhetik a hallott óhajokkal; állásában megmarad, míg a kormányt a kinevezett főapátnak át nem adhatja.

Apátsága felől nagyon kedvezőtlen jelentések érkezvén Pannonhalmára, október folyamán így egy hetet Tihanyban töltött;² hosszasabban azonban nem maradhatott távol, mivel már várták a főapát kinevezését. Ez november 3-ikán történt meg, mikor is a Rend első jelöltje, Kruesz Krizosztom nyerte el a főapáti méltóságot. Az új főapát december 1-jén írta alá az előző napról keltezett, Simont

Simon Frigand
Apát.

¹ Protocollum actorum conventus Sancti Martini 1841—1869. 407—408. ll.

² Napló 1864—1868. 83—84. ll.

tihamyi apátságában a maga részéről is kinevező oklevelet,¹ melylyel az elmaradt formaság is pótoltatván, mi sem állott több utjában, hogy a további lépések megtéssenek és Simon Zsigmond apátságába magát beiktathassa.

A főapát elrendelte a főmonostori perjeli állásra való szavazást és december 5-ikén fölbontotta a szavazatokat. Simon üdvözölte a legtöbb szavazatot nyert Jahn Mainrádot, mint utódát s megköszönte a főapátnak, hogy a perjel-választást elrendelvén, lehetővé tette, hogy végre oda mehessen, hova a rendtársak bizalma, a boldogult főapát kinevezése s az apostoli király megerősítése küldötte.»²

Kruesz főapát kérésére Simor János primás december 26-ikán Esztergomban az apácák templomában, miután anyaegyházának, Pannonhalmának hűséget és engedelmességet fogadott, apáttá avatta Simont.³ Az új apát, ki Esztergomból egyenesen székhelyére utazott, december 29-ikén, egy évre megválasztása után, elfoglalta apáti székét s 1866 január 14-ikén megtartotta első apáti miséjét.⁴ Így azután megelőzte a főapátot az apáti áldás fölvételében s midőn Falcinelli nuncius Kruesz apáttá avatására Pannonhalmára utazott, a főmonostori konvent fölkérésére ő fogadta Győrött s mint apát segédkezett Kruesz megáldásakor.⁵

Midőn Simon apátsága kormányzását átvette, tudta, hogy sok teher törlesztése, sok hiány pótlása vár rá. És a már halaszthatlanná vált balaton-füredi építkezések, újítások azt okozták, hogy a terhek még növekedtek. Igaz, a közönség meglegedése s hogy Szapáry Géza gróf, Zalamegye főispánja előterjesztésére a felség 1868-ban a III. oszt. vaskorona-rendet adományozta neki,⁶ megnyugtathatták, hogy a közvéleménytől sürgetett kívánságnak tett eleget, mindamelllett az új, kölcsönökből végeztetett beruházások sok gondot okoztak az apátnak. Csak az tette lehetővé, hogy ezek a terhek törleszthetők, majd új kölcsönökkel új beruházások voltak létesíthetők, hogy az apát személyes igényei nagyon szerények voltak. Így azután arra is módja nyílt, hogy temploma számára értékesebb felszereléseket vegyen, az apáti ékszereket gyarapítsa, közszükségletekre, pl. a nagy-kanizsai főgymnasiumra, Szeged segélyezésére, vagy rendi czélokra, pl. a főapátsági tanítói nyugdíjalapra, Monte Casino segélyezésére jelentékenyebb összegeket ajándékozhasson.⁷

Pedig egyébként Simon nem volt jó gazda. Túlságos elnéző volt tisztjeivel

¹ U. o. 90. l. és Oklevéltár 134. sz.

² *Protocolium actorum conventus Sancti Martini* 1841—1869. 425. l.

³ Az erről szóló bizonyítványok a pannonhalmi főapáti irattárban vannak.

⁴ Tihanyi plébánia és iskola körüli jegyzékek stb. a tihanyi plébániai irattárban.

⁵ Kruesz 1866 május 26-iki, Simonhoz intézett levelének fogalmazványa a főapáti irattárban.

⁶ L. Kruesz főapát és Simon N. János, az apát «igaz hive és vére» április 28-iki gratulatióit a tihanyi apátsági levéltárban. Tihanyba április 26-ikán vitte meg a táviró a kitüntetés hírét. Perjeli napló a pannonhalmi könyvtár benczés kéziratai közt.

⁷ Az ezekre vonatkozó s hasonló iratokat l. a tihanyi apátsági levéltárban.

szemben, sőt még akkor sem akarta, hogy változás történjék, mikor már figyelmeztették, hivatalos vizsgálat tartásával bizonyították neki, hogy baj van; mint mondani szokás, tartotta az embereit. Kruesz főapát egyénisége azonban, mivel, ha más nem használt, az erős, sőt éles szótól sem riadt vissza, belekényszerítették az apátot, hogy kevésbbé legyen elnéző s a főapát kezdeményezésére, ösztökélésére tett beruházások a birtokok jövedelmét is fokozták.¹

A főapát szavai, továbbá hogy végre rendeztettek a tagosítási munkálatok, telekeladásokból is jött be pénz, később újabb terhek viselésére képesítették az apátságot. Úgy Balaton-Füreden lehetővé vált, hogy, bár kölcsönből, újabb beruházások történjenek, mint pedig Tihanyban sikerült az apátsági templomot diszesen, fényesen restauráltatni. Igaz, hogy az új alkotások kezdeményezésének, az ügyek rendezésének dicsősége Kruesz és Vaszary főapátok nevéhez fűződik, de mint munkatárs kivette a részt a munkából Simon apát is és azért megérdemli, hogy rész jusson neki az elismerésből is.

Simon szereplése nem szorítkozott apátsága területére. Szerette a társadalmi működést, érdeklődött a közügyek iránt, szívesen szerepelt a megyei közéletben. Viszont, főleg Zalamegyében, az apátot is megbecsülték, szívesen bevásárolták egyes bizottságokba s ha a megye képviseléről volt szó, mint pl. mikor 1880-ban a Pécssett időző uralkodó üdvözlétéről volt szó, akkor sem feledkeztek meg róla.

Az apát hosszú élete alatt aránylag keveset betegeskedett. Komolyabb baja csak pannonthalmi perjel korában, mindjárt apáttá nevezése után és 1882-ben volt, mikor bélhártyalobbot kapott, melynek következményei egy időre oly súlyosak voltak, hogy az apát fölvette a végső szentségeket s környezete már nagy aggodalomban volt élete miatt.² Szerencsésen kiállotta a bajt s bár hónapokon át gyengélkedett, végre megerősödött. Még kilencz éven át vezette apátsága ügyeit, mikor végre tüdőgyulladás következtében 1891 márczius 13-ikán, a végső utra elkészülve, visszaadta lelkét teremtményének.

Az apát halála után, ha fölösleget nem hagyott is hátra, a törzsvagyon terhére és hosszabb törlesztésre fölvelt kölcsönt nem számítva, rendezett anyagi viszonyok között volt az apátság.³ Az apátság újabb betöltéseig elmult idő pedig csak kedvezőbbé tette az apátság vagyoni, gazdasági viszonyait. Három évig nem volt betöltve az apáti méltóság, midőn végre Halbik Cziprián személyében kapott vezetőt a monostor.

9. *Halbik Cziprián* (1894—), keresztnévén Gáspár, 1840. évi július hó 6-ikán

¹ V. ö. A pannonthalmi főapátsági konventülések jegyzőkönyvei 1870—1892., 159—161., 180., 183. ll.

² Kopeczky Vidor perjel 1882 augusztus 1-i levele a főapáti irattárban.

³ A halála után fölvelt leltár megvan a tihanyi apátsági levéltárban s a főapáti irattárban is.

született a veszprémmegyei Dákán polgári szülőktől. Atyja Halbik Gáspár, édesanyja Hus Katalin volt.¹ Elemi iskoláit szülőföldjén, a gymnasium négy alsó osztályát Pápán, két felsőbb osztályát pedig Győrött végezte. A VI. osztályból szép bizonyítvánnyal folyamodott benczésnek. Fölvétetvén, 1857 szeptember 8-ikán beöltözött.

Halbik Ciprián
tihanyi apát

További tanulmányait Pannonhalmán végezte és pedig egy évig mint novicius, két évig mint a VII. és VIII. osztály növendéke. 1860-ban érettségi vizsgálatot tévén, megkezdte theologiai tanulmányait, melyeket — mint általában összes tanulmányait — lankadatlan szorgalommal és szép sikerrel 1864-ben fejezett be.²

1862. évi június hó 12-ikén ünnepélyes fogadalmat tett s még ugyanezen évben alszerpap lett. Hogy a rend végleg kebelébe fogadta, megérdemelt jutalma volt szorgalmának, szerzeteshez illő magaviseletének, melyekért az 1862 július 28-ikán tartott tanulmányi gyűlés különös dicséretben részesítette.³ 1863-ban szerpappá, majd 1864 július hó 31-ikén Simor János győri püspöktől áldozópappá szenteltetett. Miután a következő

napon iurisdictionalis vizsgát tett, augusztus 3-ikán, Simon Zsigmond perjel manuductorsága mellett, a Boldogasszony-kápolnában elmondotta első miséjét.⁴

Nyilvános tevékenységét 1864-ben kezdte meg mint székesegyházi hitszónok

¹ Keresztlevele a pannonhalmi rendi levéltárban.

² Bizonyítványai u. o.

³ Protocollum actorum consessuum litterariorum lycei archiabbat. de S. M. P. 1840—1871. 127. l.

⁴ Napló 1864—1868. 26—27. ll.

Pannonhalmán, hol e minőségben egy évet töltött el. 1865-ben a győri főgymnasiumhoz került tanárnak. Itt 12 évig működött, míg 1877-ben Komáromba került mint igazgató. A következő évben a miniszter, mint huzamosan s eredményesen működő tanárt, fölmentette őt a tanárvizsgálat letevésének kötelezettsége alól.¹ Még egy évet töltött Komáromban igazgatói tisztje mellett mint házfőnök s a Király püspök-féle ösztöndíj-alapítvány igazgatója is működven, mikor a komáromiak nagy sajnálatára, kik igen megszerették a kedves megjelenésű, finom modorú benczést, új hivatáskörbe, Pannonhalmára távozott.

Mint könyvtárnok s a Rend történetirója kezdte meg működését, mely a következő időkben mind szélesebb téren mutatkozott. 1885—1891 közt mint alperjel és a főapátsági egyházterület esperese, főiskolai igazgató, Király püspök alapítványának központi felügyelője szolgálta szerzetét, megtartva e mellett a könyvtárosi állást is, melyet különös érdeklődéssel és gondnal töltött be. Működése, egyéni szeretetreméltósága már 1882-ben annyira megnyerte társai tetszését, hogy 50 szóval második helyen főmonostori perjelnek jelölték.² Későbbi munkássága csak fokozta vele szemben a bizalmat. 1888-ban már 81 szavazó óhajtott perjelségét, az 1891 május 26-iki konventülésen fölbontott szavazatok szerint pedig első helyen ajánlatott a perjeli tisztre.³ Főapátja a maga bizalmát csatolta a rendtársakéhoz s kinevezte a főmonostor perjelének. Három évet töltött ebben az állásban és, tovább sem adván ki gondoskodásából a könyvtárt, mint az országos levéltár őre és olvasója, a Rend pénztárosa s a győr-szent-mártoni irgalmas nénék társházának igazgatója is gyarapította érdemeit.

Perjeli tisztje hamarosan kormányzó perjelséggé vált. Vaszary Kolos főapát 1891 október 27-ikén Magyarország herczeg-primásává s esztergomi érsekké neveztetvén ki, midőn ezen királyi kinevezéshez a pápai megerősítés is hozzájárult, december 27-ikén a Rend kormányzásáról lemondott. Így azután, a főapátsági egyházterület gondozásán kívül, melyről a káptalani helynök gondoskodott, a többi rendi ügyek vezetése, irányítása az ő feladata lőn. Miután a volt főapátot, ezen alkalommal is ragyogtatván szónoki tehetségét, elbucúztatta, az új főapát-választás előkészítése kötötte le figyelmét és erejét.

Régi bizalmas barátja, Fehér Ipoly foglalta el a főapáti széket, ki a tihanyi és bakonybéli apáti székek betöltésére határozván magát, bekérte a rendtagok szavazatát, kit ajánlanak ezen apáti székekre. 1894 márczius 17-ikén bontották föl a szavazatokat. 101 szavazat Halbik Czipriánt, 71 Villányi Szaniszlót, 59 Wagner Lőrinczet ajánlotta apátnak.

Halbik Czipriánt mindenkor a vallásosság, hivatalos teendőiben való fárad-

¹ A pannonhalmi főapátsági konventületek jegyzőkönyvei 1870—1892. 124. l.

² U. o. 174. l. ³ U. o. 333. l.

hatatlanság, szorgalmas pontosság, előljáróival szemben a készséges engedelmesség és tiszteletadás, rendtársaival szemben a bizalmat keltő testvériesség és szeretet jellemezték.

Szoros kötelességein kívül az irodalmi téren is már régtől figyelemreméltó munkásságot fejtett ki. Megjelentek tőle ifjúsági olvasmányok, egyházi beszédek, könyvismertetések és bírálatok, életrajzok, történelmi értekezések, ismeretterjesztő cikkek.

A közügyekben évek óta résztvett mint Györmegye köztörvényhatósági bizottságának választott tagja. Magatartását a politika és közügyek terén higgadt mérséklet jellemezte, mely távol állott minden szélsőségtől, hanem inkább megnyerő szelidségével hatott mindenkor jótékonyan. Ugyanezen tulajdonságai, komoly, bizalmat keltő magatartása, szónoki lendülettel rendelkező előadása nyerték meg számára mindazon körök rokonszenves tiszteletét, a melyekkel csak érintkezett.

Mindezen tulajdonságai lebegtek rendtársai szemei előtt, midőn apáti méltóságra ajánlották.¹

A tihanyi apátság mai pecsétje.

A főapát nem sokáig késett a kinevezéssel. Az április 8-iki főmonostori konventülésen már kijelentette, hogy örömmel látta, hogy a Rendnek az apáti állásokra való jelölésében oly fölfogás nyilvánult, a melynek ő is hódol, mely szerint az apáti székek nem tekinthetők nyugalmi helynek, hanem a Rend szervezetében fontos munkakörrel fölrüházott állásoknak. Szívesen teljesítette tehát a Rend óhajtatását és az előző napon, április 7-ikén, Halbik Czipriánt tihanyi,² Villányi Szaniszlót pedig bakonybéli apátnak nevezte ki³ s kinevezését legmagasabb jóváhagyás végett ő felségének fölterjesztette.⁴ A király május 6-ikán Lainzban kelt elhatározásával fejezte ki jóváhagyását.⁵

Fehér Ipoly főapát a május 29-iki konventülésen tudatta, hogy az ő kinevezéséhez a felség jóváhagyása is hozzájárult. Halbik Cziprián ezen hiradásra meghatottan fejezte ki legmélyebb háláját és jobbágyi hódolatát a felség iránt és forró köszönetét nyilvánította a rendtársaknak, főleg pedig a főapátnak, hogy őt a közpályán működő legszebb jutalmában, az elismerésben részesítették; legfőbb vágya e bizalmat a Rend és annak feje iránt ezentúl is tanúsítandó törhetlen ragaszkodásával meghálálni.⁶

¹ V. ö. főapáti irattár, 1894 ápr. 7.

² Oklevéltár 125. sz.

³ A pannonn. Sz.-Benedek-R. tört. IX. 607. l.

⁴ A pannonhalmi főapátsági konventülek jegyzőkönyvei 1892—1900. 57. l.

⁵ Budapesti Közlöny 1894. 119. sz.

⁶ A pannonhalmi főapátsági konventülek jegyzőkönyvei 1892—1900. 62. l.

Miután a főapát Halbik Czipriánt a római szentszéktől nyert engedély alapján augusztus 26-ikán Pannonhalmán apáttá avatta, Tihany árvasága végleg megszűnt.

Ha az egységes rendi gazdálkodás közepette nincs is meg a fiókapátoknak az a szabad rendelkezése, mely az alkotások sikerét és értékét az apátok személyéhez kötné, az új apát kormányja alatt mégis nem egy sikert mutat föl Tihany, melyben az apát személyes munkája is értékesült. Maguknak a zala- és

A tihanyi monostor és templom északról.

veszprémmegyei javaknak kormányzása az apát személyes gondja alatt folyt és foly. Az apáti könyv- és levéltár szakszerű beosztása, a könyvtár nagy fáradtsággal megszerkesztett katalógusának elkészülése az apát gondját s munkásságát dicsérik. Tihany új iskolája részben az apát személyi áldozatkészségének eredménye. Monostora szükségleteinek szorgalmazása eredményezte, hogy a már Bresztyenszkytól tervezett vízvezeték elkészült s ma jelentékeny áldozatokkal létesített szélmotor hajtja föl a vizet a monostorba. Kezdeményezés, megbeszélés tárgya volt az apátsági épületnek acetylennel való világítása is, ez azonban technikai okok miatt nem mutatkozván czélszerűnek, abbamaradt. A legutóbbi évben az egész monostor alapos belső restaurálás alá vétetett.

A külső gazdaságokban Halbik apátsága alatt történt a balaton-füredi fürdő újabb épületekkel való gazdagítása, a világítás megjavítása, a szép eredményt fölmutató szénsavas fürdők berendezése. Míg a gazdaságokban, főleg a somogyi részekben, hol a cselédség, majd a tisztikar fizetésemelésben részesült, hasznos és jövedelmező beruházások, a zalai részen erdősítés történtek, addig az apátság törzstőkéit előnyösen egészítették ki azon összegek, melyek apátságra kevésbé becses, részben terhes balaton-füredi korcsma, telekii ház, háztelek és malmok, az aszófői malom, zamárdii legelőterület-rész eladásáért befolytak. Hasznos lesz az apátságra a zamárdii legelőterület Balaton partján fekvő részének villattelkekül való, már előkészített, áruba bocsátása is.

Kegyuri, templomi, iskolai ujítások javítások történtek a már említett tihanyi építkezésen kívül, Zamárdiban, hol a leégett templom és iskola kívánták, noha biztosítva voltak, az apátság áldozatkészségét s Halbik apátsága alatt épült föl a balaton-füredi iskola, melynek költségeit felében az apátság viselte.

HARMADIK FEJEZET.

Egyházi jogi fejlődés.

Lelki joghatóság. Tihany az esztergomi érsek főpásztori joghatósága alá tartozott. Az érsek védi is a jogát s Grassot per uiján elismerésére kényszeríti. A gyakorlat következtében Tihany a pannonhalmi főapát főpásztori joghatósága alá kerül, noha a veszprémi püspök is ki akarná rá terjeszteni a joghatóságát. Vajda apát alárendeli apátságát a veszprémi püspöknek. Királyi rendelet következtében újra az esztergomi érsek lesz Tihany főpásztora. Nehézségek a fiókegyházakban. A Rend eltörlése alatt a veszprémi püspök főpásztori joghatósága erősödik meg az apátságban. A lelkeszküldés miatt összeütközés támad Novák főapát s Kurbély veszprémi püspök közt. A főapátság belenyugszik a veszprémi püspök főpásztori joghatóságába. — *Az apát-ujítás.* A tihanyi apátot az anyamonostor apátja nevezi ki s a felség megerősíti. A pannonhalmi konvent az apátkinevezéshez kánoni választást követel, de siker nélkül. A szokásjog kifejleszti a pannonhalmi konvent megkérdésének kötelességét s a visszaállító oklevél meghagyja a főapátoknak, hogy apátkinevezéskor a seniorokat meghallgassák. Novák nem nevez ki apátot, mire a felség parancsára a rendi káptalan jelöl apátokat, kik közül a felség az első jelöltet kinevezi. Szokásba jő az összes rendtagok véleményének megkérdése. Aggások, hogy az apát, ha a főapát kinevezte, a király megerősítette, de a főapáttól a kinevező oklevelet át nem vette, elfoglalhatja-e a javadalmát. — *Az apátavatás joga.* Az esztergomi érsek maguknak kívánják a tihanyi apátok megáldása jogát. Tihany a veszprémi püspök joghatósága alá kerülvén, az apátavatás joga a veszprémi püspökre száll. Törekvések, hogy az apátavatás joga a főapátoké legyen. A veszprémi püspök ellenkezése.

LELKI JOGHATÓSÁG. Midőn I. Lipót 1701 augusztus 14-ikén kelt intézkedésével a tihanyi apátságot az altenburgi benczéseknek adományozta és kimondotta, hogy úgy az anyagiakban, mint a lelkiekben az altenburgi apáttól fog függni, de azért az illetékes főpásztorok, nevezetesen a megyés püspök jogai fönmaradnak, ez az intézkedés nem akart mást, mint Tihanyt Altenburghoz való jogviszonyát szabályozni s azért a királyi oklevél szavai nyilván annyit jelentenek, hogy Tihanyt más egyházi hatóságokhoz való jogviszonyán nem akar a felség változtatni, azt meghagyja abban az állapotban, melyben eddig volt.

A korábbi jogállapot pedig, némi ingadozás mellett is, azt mutatja, hogy Tihany a megyés püspök joghatósága alól kivett s az esztergomi érsek joghatósága alá tartozó apátság volt. Ennek megfelel Lipót intézkedésében az, hogy Kollonics Lipót esztergomi érseket Tihany főpásztorának nevezi.¹

Az esztergomi érsekség tudatában volt azon jogának, hogy Tihany mint

¹ Oklevéltár 2. sz.

kiváltságos apátság az érseki joghatóság alá tartozik, annak apátjait az érsek áldja meg s e jogának védelmére azonnal kész volt, mihelyt veszedelem fenyegette.

Mikor Pannonhalma az altenburgi apátságtól Tihanyt megváltotta, de azt, hogy Tihany valóban Pannonhalma birtokába jusson, III. Károly azon czímen, hogy a főapát s az altenburgi apát közt létrejött egyesség királyi kegyuraságára sérelmes és az egyházi törvényekkel is ellenkezik, megakasztotta, a tihanyi apátságot a kincstár részére lefoglaltatta, sőt a megkötött egyesség miatt és mert az altenburgi apát Tihany kincseit, fölszereléseit a maga monostorába vitette, vizsgálatot rendelt el, a magyar királyi kamara ezen intézkedéseket tudomására hozta Keresztély Ágost szász herczeg, bibornok, esztergomi érseknek.

Az érsek 1717 április 30-ikán Regensburgból felelt a kamarának s levelében erősen kiemeli, hogy ebben az ügyben ő illetékes bíró lehet. Tihany ugyanis elvitázhatatlanul az ő közvetlen joghatósága alá tartozik s azért az elkövetett simonia, a szent korona jogán, a királyi adományozás és a kincstár jogain esett sérelem miatt úgy az altenburgi apátot, mint a pannonhalmi főapátot az ő érseki bírósága elé lehet idézni; az altenburgi apátot azon a czímen, hogy átvette az ő joghatósága alá tartozó Tihanyt, a főapátot pedig — még akkor is, ha, föltéve, de meg nem engedve, mint főapát nem tartozik joghatósága alá, a mit különben nem pusztán állítani, hanem bizonyítani kellene — azon alapon, hogy a tihanyi apátság javait kezében tartja. Mivel a felség a kamarára bizta, hogy ezt a királyi jogokra oly sérelmes ügyet megtámadja, a fiskus nevében kellene a pört megindítani, arról őt értesíteni s akkor azután, mivel neki a fölség akaratából Regensburgban kell tartózkodnia, majd megbizná valamelyik magyar püspököt, hogy ítéletet hozzon. Egyébként mivel az apátság elidegenítése, kincseinek elhordása annak tudta és beleegyezése nélkül történt, kinek közvetlen joghatósága van az apátságon, szentszéki ügyésze is meg fogja az apátot és főapátot idézni, hogy kánonellenes eljárásukról számot adjanak.¹

Az érsek ezen biráskodására nem került rá a sor, mert a főapátnak utólag sikerült a királyi beleegyezést megnyernie, Tihanyt a magyar Szent-Benedek-Rend számára biztosítani. 1719 októberében azután előterjesztést tett III. Károlynak a tihanyi apátság betöltése végett s a felség a neki bemutatott Grasso Villebald számára kiállította az adománylevelet.

Keresztély Ágost csak utóbb értesült róla, hogy Tihany ügye tisztázódott, de ekkor azután tüstént ír a főapátnak s fönntartja Tihanyt illető főpásztori jogait. «Midőn méltán dicsérem Uraságodat azért a buzgóságért, melyet a Rend

¹ Oklevéltár 25. sz.

régi alapítványainak visszavételében és megszerzésében tanusít — írja a főapátnak 1720 június 11-ikén Pozsonyban kelt levelében — ugyanekkor szerencsekívánataimat fejezem ki, hogy terve szerencsés uton eredményesen megvalósult. Mivel pedig Főtisztelendő Uraságod, mint a magyar ügyekben jártas férfiú előtt nem lehet ismeretlen, hogy az emlegetett tihanyi apátság senki más alá nem tartozik, hanem mindenképen, teljes joggal, közvetlenül az esztergomi érsek-joghatósága alá van vetve, apátjának megerősítését, investituráját, megáldását senkitől mástól nem szabad kérni, hanem csak az esztergomi érsektől, mint annak törvényes és egyedüli főpásztorától. Teljességgel meg vagyok tehát győződve, hogy Főtisztelendő Uraságod mindezt szentül megtartja és az apostoli szék kiváltságleveleivel, az ősi szokással és gyakorlattal világosan, kifejezetten biztosított jogaim sérelmére semmit sem szándékozik tenni. Ellenkező esetben meg fogom védeni, fönn fogom tartani jogaimat. Miként azonban Főtisztelendő Uraságod eddig annyiszor tapasztalta személye, monostora, Rendje iránt táplált jóindulatomat, úgy viszont nem kételkedem, hogy nem fog az ellenkezőre okot szolgáltatni».¹

Göncz főapátnak volt rá oka, hogy a személye iránt tanusított kegyes jóindulat mellett is nagy óvatosságot tanusítson a biboros érsek joghatósági kívánságaival szemben, melyek neki, mint Pannonhalma főpásztorának már annyi kellemetlenséget szereztek és még mielőtt ezt a világosan szóló levelet megkapta volna, már úgy intézkedett, hogy Grasso apáttá avatása az esztergomi érsek joghatóságára való tekintet nélkül történjék s a megyés püspök, a veszprémi se szerepeljen: Grassot Nádasdy László gróf csanádi püspök, győri nagyprépost által áldatta meg. Lehetséges, hogy azt gondolták, majd elhárítják a nehézséget, ha az esztergomi érsek fölszólal azzal, hogy hiszen a győri püspökség is az ő joghatósága alá tartozik és Nádasdyt följogosította a püspöki ténykedések végzésére.

Az esztergomi érsek beváltotta szavát, hogy jogaiból nem enged. 1720 szeptember 11-ikén helyettese, Spáczay Pál arbei püspök, esztergomi szent-tamási prépost, madocsa apát november 7-ére a nagyszombati szentszék elé idézte Grassot, hogy az érsek panaszára törvényt lássanak a miatt, hogy annak tekintélyét, joghatóságát, bullákkal biztosított kiváltságait megsértve, tudta és beleegyezése nélkül a csanádi püspökkel apáttá avattatta magát s apátsága lelki kormányzását is átvette.²

A szentszéki idézés érthető aggodalomba ejtette Grassot, ki a főapáttól kért tanácsot. Göncz Czelesztin Győrött kapta meg az apát levelét és október 4-ikén

¹ Oklevéltár 49. sz.² Oklevéltár 50. sz.

hamarosan felelt is rá. «A modern időkben teljesül rajtunk — írja Grassonak — a régi mondás: Incidit in Scyllam, qui vult vitare Charibdim. Nem akarunk függeni az esztergomi érsektől és beleütközünk a megyés püspök joghatóságába. Mindkettőt nem kerülhetjük el. Boldogemlékű Lipót császár adománylevelében benne van, hogy a tihanyi apát tartozik magát úgy az anyagiakban, mint lelki ügyekben alávetni az altenburgi apátnak — most a pannohalmi főapátnak, ettől függ: *citra praeiudicium nihilominus iurium ordinariorum et episcopi dioecesan*. Ebből azt látom, hogy a tihanyi apát nem az esztergomi érsektől, hanem a megyés püspökétől függ. Itt van az ideje, hogy a megyés főpásztor védje meg a maga jogait és ne hagyja zavarni a tihanyi apátot. Hallgassa meg tehát a megyés püspököt, terjeszsze eléje az esetet, hogy, ha bizik magában, akadályozza meg az idézést; ha van, ne fosztassék meg jogától s ne tegye ki magát annak, hogy a jövőben még többet kelljen küzködni».¹

Grasso, úgy látszik, észrevette, hogy a főapát tanácsának alapvető fogatkozása van. A Lipót-féle oklevél nem beszél csupán a megyés püspök jogairól, hanem beszél azokról, kiknek az apátsághoz joguk van. De meg, hogyan menjen most támogatásért, védelemért ahhoz, kinek előbb nem adott maga fölött jogot, kinek be nem mutatták, kitől kánoni bevezetést, fölavatást nem kért? Nem is tette; hanem elismerte az esztergomi érseki szentszék idézésének jogosságát s ezzel természetesen annak főpásztori hatóságát s ezzel igyekezett az ügyet elintézni. Mindenekelőtt a szentszékhez fordult s hitére kijelentette, hogy nem is álmodta volna, hogy ilyes vétséget követett el, mint a melyért megidézték. Halasztást kér azonban az idézéssel szemben, mert ily rövid idő alatt védelmére sem készülhet el, de különben is biztosra veszi, hogy a főmagasságú bibornokkal, fenséges herceggel megegyezésre jut törvénykezés nélkül is, melylyel csak a sok környékbeli kálvinistának szereznének örömet.² Nagyobb biztonság kedvéért november 4-ikén személyesen is megjelent a szentszék előtt s kieszközölte, hogy az ügy szentszéki tárgyalását, ha ugyan addig el nem intézné a bibornokkal, a következő év január végére halasztották.³

Grasso november 10-ikén írásbelileg fordult az esztergomi érsekhez s ennek válasza arra vall, hogy a tihanyi apát azzal próbálta meg a per megszüntetését, a mit főnnebb érintettünk, hogy jóhiszeműleg áldatta meg magát a csanádi püspökkel, hiszen mint nagyprépost ez is Keresztély Ágost egyházmegyéjében van s így tulajdonképen nem lehet arról szó, hogy ő ki akarta volna magát vonni az érsek joghatósága alól. Az érsek nem erőltette tovább a dolgot, elfogadta a mentséget és november 19-iki levelében megadta az utasítást a

¹ Oklevéltár 52. sz.² U. o. 51. sz.³ U. o. 53. sz.

tihami apátnak, mit kell tennie, hogy az ellene megindított pert beszüntesse. «Mivel — úgymond — Uraságod november 9-iki kérése leveléből megértettem, hogy Győrött történt megáldása tévedésből, nem pedig az én érseki joghatóságom kikerülésére irányuló rossz szándékból történt, megkérését, mentségét jó szívvel elfogadom. Mivel azonban Uraságod apátsága semmiképen sem tartozik a győri püspök alá, hanem mint kiváltságos monostor közvetlenül az esztergomi érsekség joghatósága alá van rendelve s azzal, hogy a győri püspök joghatóságát elismerte s az enyém alól kivonta magát, nemcsak ellenem követett el sérelmes dolgot, hanem önnönmaga jogkiváltságát is kisebbítette, azért tehát, hogy az ügy a maga rendje-módja szerint megoldassék, úgy határoztam, jelenjék meg újra személyesen a nagyszombati szentszék előtt és helyettesem, Spáczay úr kezébe tegye le az esztergomi érseket illető tiszteleti és hűségesküt s erről kezeirásával és pecsétjével megerősítve, két példányban állítson ki írásos bizonyítványt is. Meghagytam a szentszéknek, hogy ennek megtörténte után szüntesse be azt a pert, a melyet szentszéki ügyészem Uraságod ellen indított. A csanádi püspöknek arra van ugyan tőlem joga, hogy a győri egyházmegyében püspöki működéseket végezessen, arra azonban nincs, hogy ezeket az esztergomiban is gyakorolhassa. Ebből nyilvánvaló, hogy a tihami apátságra való apáttáavatást tévesen kérték tőle, mert a tihami apátság az esztergomi érsekség joghatósága alatt van, nem pedig a győri püspökéhez tartozik».¹

Grasso 1721 január 28-ikán megjelent Nagyszombatban s a szentszék előtt letette a következő esküt: «Én Grasso Vilebald, a zalamegyei, Balaton mellett fekvő, egyébként a veszprémi egyházmegyében levő tihami benczés monostor főlátott apátja, esküszöm az élő Istenre, a boldogságos Szűz Máriára, minden szentekre s erre a szent evangéliumra, melyet kezeimmel érintek, hogy főmagaságú és fenséges uramnak, Keresztély Ágost úrnak, a római szentegyház áldozópap-bíborosának, szász herczegnek, a német nemzet védőjének, esztergomi érseknek, a szent római birodalom herczegének, született követnek, Magyarország primásának s ugyanennek fő és titkos kancellárjának stb., az én főpásztoromnak és legkegyelmesebb uramnak s az említett esztergomi érsekségben való utódainak hűséges és engedelmes leszek, sem tanácsomat, sem beleegyezésem nem adom arra, hogy tisztjét, állását, méltóságát, jogait, kiváltságait, tekintélyét, életét elveszítse, hanem inkább mindezekben tehetségemhez képest mindenkor védem, neki mindenben jó, igaz, hűséges tanácsot adok és ha olyasmit hallok, a mi becsületét, állását sérelmesen illelné, nem késem neki szorgos hűséggel kinyilvánítani, titkait senki előtt föl nem tárom, mikor zsinatára hív, hacsak kánoni

¹ Oklevéltár 54. sz.

mentségem nem lesz, megjelenek, ha maga, vagy akadályozása esetén megbízottja által a trienti zsinattól s a szent kánonoktól megengedett ügyekben vizsgálatot tart, tisztelettel fogadom és végül mindabban, a miben alázattal és önként elismert kétségtelen joghatósága alá tartozom, engedelmes leszek; továbbá apátságom semminemű jószágát s javát el nem adom, ajándékozom, vagy zálogosítom, sőt tehetségem szerint az idegenbe jutottakat, elvesztegetetteket is visszaszerzem; s ha ellenkezőleg cselekedném, a kánonoktól kiszabott büntetés alá essem. Isten engem úgy segéljen és az ő testemmel érintett evangéliumja.»¹

Grasso esküjéről Spáczay nyilatkozatot állított ki, melyben egyszersmind kijelentette, hogy az ellene indított szentszéki pert beszüntette.²

Ha a következő idők okiratait tekintjük, a Grasso esküjével megteremtett állapot békés fönnállását olvashatjuk bennük. 1721 október 7-ikén, majd 1724 október 4-ikén maga az érsek és — széküresedés következén be — 1726-ban Bartakovics Pál káptalani vikárius küldik meg Grassonak a jubileumi bucsúra vonatkozó pápai rendeleteket. Az utóbbi kétségtelenül érdekes, mert arról szól, hogy a pápa, mivel az esztergomi egyházmegyeiek akadályozva voltak a jubileumi bucsún való megjelenésben, megengedte, hogy azok is megnyerjék a bucsút, kik az egyházmegye főpásztorától elrendelt föltételeket teljesítik.³ Mellőzve itt egyes kormányrendeleteket, melyeket a megyés püspökök útján volt szokás megküldeni s melyek Tihanyba huzamos ideig az esztergomi érsek útján jutottak, folytatólagosan előkerülnek az 1730-iki, 1735-iki, 1738-iki jubileumra vonatkozó iratok, melyekből külön kiemeljük Eszterházy Imre primás 1738 márczius 20-iki kísérlőlevelét, mely nyíltan hivatkozik rá, hogy Tihany közvetlenül az esztergomi érsek lelki joghatósága alá tartozik, végül az 1739 augusztus 6-iki, mely azonos tartalmú kísérlőlevéllel kapcsolatosan ugyancsak a jubileum tekintetében intézkedik.⁴ Teljes szabatossággal nyilatkozik meg a tihanyi apátságnak Esztergomhoz való jogviszonya Eszterházy Imre primás 1741 február 17-iki oklevelében is, a melyben, midőn mint közvetlen főpásztor megengedi Lécs Ágostonnak, Tihany imént kinevezett apátjának, hogy magát akármelyik püspökkel megáldathassa, egyben megköveteli, hogy hogy fölavatása alkalmával neki, mint főpásztorának s az esztergomi egyháznak hűségesküt tegyen és erről pecsétje s aláírása alatt bizonyítványt küldjön neki.⁵ Ennek a jogi helyzetnek teljesen megfelelő, hogy mikor a szentszék 1757 június 18-án Teleki temploma, majd 1765 május 10-én az aszófői egyház számára bucsút engedélyezett, mindkét breve azt mondja a nevezett templomokról, hogy azok az esztergomi egyházmegyéhez tartoznak.⁶

¹ Oklevéltár 56. sz.³ Pannonhalmi rendi levéltár: act.⁴ U. o. nr. 8—11.² U. o. 56. sz.

abbat. Tihan. fasc. 30., nr. 4—6.

⁵ Oklevéltár 70. sz.⁶ U. o. 78. és 87. sz.

Ám e jogfönntartó tényekkel és nyilatkozatokkal szemben tőlük eltérő joggyakorlat is kezdett érvényesülni. Az esztergomi érsek távol volt, a veszprémi püspökkel szemben az exemptio fegyverével védekeztek s így a primási és megyés püspöki joghatósággal szemben lábra kap a szokás, hogy Tihanyban és plébániáin a pannonhalmi főapátok, illetve ezektől függően a tihanyi apátok gyakorolnak főpásztori jogokat. Kissé alább e kérdés rendezésével kapcsolatosan magának a tihanyi apátnak nyilatkozatából részletesebben fogjuk e gyakorlatot látni; itt csak Bíró Márton veszprémi püspöknek a tihanyi és a Göttweighez tartozó zalavári apátságról a pápához intézett jelentését idéztük. «*Praeductae residentiae — írja — praeter locum suae denominationis habent etiam alias villas, possessiones et iura temporanea, vi tamen suae praetensae exemptionis etiam in locis, in quibus cura animarum viget, iurisdictionem ordinarii episcopi spiritualement non modo nullibi admittere volunt, verum ubique in bonis suis episcopalem absolutam et independentem in spiritualibus etiam sibi iurisdictionem vindicantes, cum dispendio et vilipensione legum et sanctionum ecclesiasticarum, laesione conscientiae suae et scandalo populi despiciunt*».

Erről — folytatja tovább — nemcsak a maga embereitől hallott, hanem mikor 1746-ban egyházlátogatásokat végzett, személyesen is meggyőződött. Ezen egyházlátogatást megelőzőleg értesült arról is, hogy ezt sem Tihanyban, sem Zalavárott nem akarják neki megengedni. És noha külön fölszólítást intézett hozzájuk, az egyházlátogatást nem tudta elvégezni, sőt Zalavárra még be sem eresztették.¹

Bíró ezen egyházlátogató szándéka összefüggésben lesz azzal, hogy az esztergomi érsekség 1745 decemberétől üresedésben volt s így a primás részéről nem kellett tiltakozástól tartania. Megerősít ezen gyanúnkban az a körülmény, hogy második egyházlátogató útját, mely különben Tihanyt illetőleg most is eredménytelenül végződött, 1757-ben megint a primási szék üresedésekor tartotta.

Mikor a primási szék Csáky Miklós gróf halálával 1760-ban ismét üresen állott. Veszprém püspöke fölhasználta a kínálkozó alkalmat, hogy, nem ugyan a korábbi nyílt támadással, hanem óvatosabban, kerülő uton jogainak kiterjesztésére új kísérletet tegyen. 1760 december 28-ikán azt írja az apátnak: mivel a királyné fölszólította, hogy egyházmegye javadalmasaival tanácskozzék, miképen kaphatna a királyi kincstár kölcsönt, vagy segítséget, azért 1761 január 20-ikán látogassa meg őt Sümegen, hogy erről beszélhessenek.² Vajda apát személyesen nem ment ugyan el, perjelével azonban megüzente, hogy 2000 forint kölcsönt ajánl. Bíró

¹ Báró Hornig Károly: Padányi Bíró Márton veszprémi püspök naplója. Függelékül Rómába küldött két jelentése 1752. és 1757-ből (Veszprém, 1903.) 232., 258., 309. ll.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 29., nr. 9.

ezt örömmel vette tudomásul és kérte az apátot, fizesse le a pénzt, hogy márczius elejére elküldhesse.¹ Április folyamán pedig a pápától hadisegély címén a királyi kincstárnak engedélyezett támogatásról írt s nem késett fölemlíteni, hogy Vajda, mint az ő egyházmegyéje javadalmasa, mivel tartozik.² Ez a burkolt igyekezet azonban csak úgy nem változtatott Tihany jogi helyzetén, mint nem hozott változást az sem, hogy az esztergomi érseki székeknek 1765 júniusától több mint egy évtizeden át tartó üresedése idején a veszprémi püspök közvetítésével jutottak el a kormányrendeletek a tihanyi apáthoz.

Meghozta azonban a jogi helyzet megváltozását az 1777. év. Mikor a veszprémi és a győri püspökségekből történt kihasításokkal megalakultak a székesfehérvári és a szombathelyi püspökségek, a királyné egyidejűleg megszüntette azon kiváltságolt plébániákat, a melyek eddig az esztergomi érsek joghatósága alá tartoztak és bekebelezte őket az illető egyházmegyékbe. Ekkor Vajda Samu — mint maga mondja — kötelességének tartotta, hogy megjelenjék a veszprémi püspök előtt, magát hatalma alá vesse és neki engedelmességet fogadjon. Ettől az időtől fogva a veszprémi püspök, Bajzáth József mint főpásztor működött a tihanyi apátságban. Magában Tihanyban 1778 augusztus 10-ikén egyházlátogatást végzett, majd szeptember 13-ikán fölszentelte a templomot, ugyancsak egyházlátogatást tartott Endréden, bérált az apátság területén, minden tekintetben mint főpásztor viselkedett. «Én pedig — mondja Vajda apát — mint alattvaló, rajta voltam, hogy zúgolódás nélkül engedelmeskedjem».³

Hat éven keresztül tart a veszprémi püspökök békés főpásztorkodása, mikor azután II. Józsefnek egy rendelete nyomán sok küzdelem eredményeként visszakerül Tihany az esztergomi érsek főpásztori joghatósága alá.

Zsolnai Dávid veszprémi püspöki helyettes 1782 márczius 5-ikén értesítette a tihanyi apátot a felség azon rendeletéről,⁴ hogy a megyés püspökök, tekintet nélkül arra, exemptusok-e vagy sem, vessék szigorú vizsgálat alá a területükön tartózkodó, lekipásztorkodással foglalkozó szerzeteseket, vajjon megvan-e bennük az ahhoz szükséges tudomány s azért mihelyt erre vonatkozólag a püspöki rendeletet megkapja, küldje szerzeteseit Veszprémbe, hogy a vizsgálatot el lehessen végezni.⁵ Egy másik (márczius 31-iki) rendelet, melyet a veszprémi püspök utóbb szintén közölt a tihanyi apáttal, meghagyta a főpásztoroknak, hogy nagyobb felügyeletet, gondot fordítsanak a területükön élő szerzetesekre s ennek kapcsán tudatta a püspöki helyettes az apáttal, hogy püspöke úgy általában,

¹ Pannonh. r. lt. act. abbat. Tihany, fasc. 29., nr. 10.

² U. o. fasc. 26. A. nr. 21.

³ Lásd Vajda 1783-iki jelentését. Oklevélt. 101. sz.

⁴ Lásd ezt a február 18-iki rendeletet Novák Krizosztom naplójában. A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. IX. 414—415. ll.

⁵ U. o. 95. sz.

mint az egyes szerzeteseket illetőleg lelkiismeretesen teljesíteni akarja a királyi parancsot.¹

A szerzetesek előírt vizsgálata mint Bakonybélben, úgy Tihanyban is megtörtént.

Ez a vizsgálat azonban a pannonhalmi főapátságot is érdekelte, mert győrmegyei plébániáin a győri püspök végre akarta hajtani a vizsgálatot. Ezért Somogyi Dániel főapát megkérte a helytartótanácsot, eszközölje ki a királynál, hogy szerzeteseinek ne kelljen a megyés püspök előtt vizsgálatot kiállania. A király április 11-ikén újra megerősítvén Pannonhalmat, Tihanyt, Bakonybél, Dömölk exemptióját azzal, hogy a főapát és szerzetesei a primásnak legyenek alárendelve, már április végén híre járt, hogy a kérelemnek lesz eredménye s vagy egyáltalán nem kell a pannonhalmiaknak vizsgálat alá vetni magukat, vagy az esztergomi érsek kap megbízást, hogy azt elvégeztesse;² június 17-ikén pedig Fekete György tudatta a főapáttal, hogy a felség június 8-iki rendelete értelmében a benczéseket mint primás és metropolita, az esztergomi érsek fogja megvizsgálni.³

Batthyány József gróf primás Fába Simon esztergomi kanonokra, székesegyházi főesperesre bízta a vizsgálat megtartását, kinek kérdésére még oly utasítást is adott, hogy, ha a dömölkői, bakonybéli, tihanyi szerzetesek önként hajlandók magukat új vizsgálatnak alávetni, ezeket is vizsgálja meg.⁴ Mivel pedig augusztus 29-ikén Pannonhalmán a főapát a konvent idősebb tagjaival tartott tanácskozásban úgy határozott, hogy a fiókapátságoknak a megyés püspököktől már megvizsgált tagjai új vizsgálat alá vessék magukat, Fába Tihanyba is elment.

1782 szeptember 5-ikén este érkezett meg Fába Novák Krizosztom bakonybéli apát társaságában Tihanyba. Másnap reggel megjelentek Vajda apát előtt és a primási examiner, noha már levélben értesítette az apátot küldetése céljáról, élő szóval is nyilatkozott róla az apát előtt s megmondta neki, hogy csak akkor végzi el a vizsgálatot, ha a szerzetesek ennek önként alávetik magukat, különben pedig nem s ebben az esetben az apáttól írásos nyilatkozatot kér.

Az apát Fába fölszólítására Csapodi Lajos veszprémi kanonok, helyettes püspöki vikárius levelét mutatta föl, melyben ez püspöke, Bajzáth József nevében meghagyta neki, hogy semmiképen meg ne engedje tartatni a primási megbizottól szándékolt vizsgálatot. Ő különben az előző napon kijelentette a veszprémi nagyprépostnak, hogy ő nem tartja kötelességének, hogy a püspök vitássa

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 29., nr. 26., 28.

² A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. IX. 421—422. ll.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 29., nr. 27.

⁴ A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. IX. 431. l.

vált joghatóságát védelmezze, ő lássa, mit tesz ezekben a válságos időkben; a primási, sőt királyi rendeletnek nem tud ellenállani.

Fába tiltakozott ez utóbbi fölfogás ellen, mintha bárminemű erőszakolásról volna szó, ő semmit sem erőltet, hanem, ha a vizsgálatnak nem akarják magukat alávetni, ő tüstént távozik, csak nyilatkozatot kér róla, hogy elutasították a vizsgálatot. Különben itt semmiféle püspöki jogról nincs szó; mert a mint a veszprémi püspök megtartotta a vizsgálatot azon királyi rendelet alapján, mely általában intézkedett a szerzetesek megvizsgálásáról, a primás most gondoskodik róla, hogy a vizsgálat megtartassék, a későbbi, részletes, a benczések megvizsgálásáról szóló királyi parancs értelmében.

Erre az apát kijelentette, hogy nem állít ki nyilatkozatot, hanem szerzeteseit vizsgálat alá bocsátja. Nyomban rá ki is állották a vizsgálatot Martinecz Vincze és Halászi Máté, míg a többit betegségük miatt, illetve, mert kiérdemesült nyilvános tanárok voltak, ötvenedik évükön már túl voltak, nem vetették vizsgálat alá.

Még 6-ikán este Veszprémbe ment Fába és Novák. Alig hogy Zsolnai püspöki helyettes házában megszálltak, már jöttek hozzájuk, hogy a püspök nagyon zokon vette a tihanyi vizsgálatot. Este a püspökhöz mentek. Ez még nem szólt semmit, csak várta a lovas postát, kit Tihanyba küldött hírt hozni. De másnap délben az ebéden, melyről hasztalan igyekezett Fába magát kimenteni, Bajzáth püspök roppant durván megtámadta a primás emberét. Elnevezte impostornak, kit csak a primás iránt való tekintetből nem csukat el, hogy az eretnek környéknek örömré ne adjon okot.¹

Néhány nappal utóbb, szeptember 11-ikén magának a primásnak tette szóvá Bajzáth a megtartott vizsgálatot s tiltakozott az erőszakos vizsgálat ellen, mely sérelmes reá, ki 1777 óta a tihanyi apátság területén teljes főpásztori joghatóságot gyakorol s ki ezen minőségében a vizsgálatot már meg is tartotta. Szóvá teszi magának Fába kanonoknak eljárását is, ki csak egy szerzetest vizsgált meg, noha a királyi rendelet szerint ezt valamennyivel meg kellett volna tennie s mikor hozzá ment, primási megbízását sem tudta előmutatni. Egyházmegyéjének ezen sérelmes inváziójáért meg is büntette volna, hacsak eretnekek közepette nem kell vele elbánnia s nincs tekintettel a primásra. A király Tihany exemptióját eltörölte, az ő joghatósága alá tartozik s így nem látja, micsoda alapon merte Fába az ő jogát sérteni. Elégtételt kér a primástól ezért a sérelemért, mely neki nagy fájdalmat okozott, mert különben kénytelen lesz a felség előtt panaszt emelni.²

¹ A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. IX. 432—434. ll.

² Egyszerű másolat a pannonhalmi rendi levéltárban. act. abbat. Tihan. fasc. 29., nr. 25.

A püspök levelére a primás meghagyta Fábának, terjeszsen eléje részletes fölvilágosítást a vizsgálat lefolyásáról. Fába körülbelül ugyanúgy mondja el az eseményeket, miként fönntebb ismertettük és mellékeli Novák apátnak mellette szóló bizonyítványát.¹ Különösen tiltakozik az ellen, hogy ő erőszakoskodott és mint az apát a püspöknek írta, ez előtt a primás parancsát emlegette volna. Tisztelem — úgymond — az apát ismert szent életét, bölcsességét, de a mennyiben a püspöki levél nyilatkozata nem egyezik meg a történetekkel, sérelmes az ő jóhírére, szavahihetőségére, kénytelen ellene óvást emelni. Az apát nyilván kijelentette, hogy nem akar a megyés püspök joghatóságának védelmébe ereszkegni és önként engedte meg a vizsgálatot. Ha hiba történt, azt legfőlebb az apát követte el, a ki nem hajtotta végre a püspök tiltó parancsát. Annak czáfolatára, hogy ő olyanokat is megvizsgált, kik magukat az újabb vizsgálatnak nem akarták alávetni, mivel a püspöki szó szentségét nem akarja sérteni, de a maga lelkiismeretességét sem, tehát egyszerűen bizonyítványokat terjeszt elő arról, hogy ily kényszerítés nem történt. Hogy nem mindenkit vizsgált meg, az esztergomi érseki helyettes véleménye alapján tette, ki úgy nyilatkozott, hogy az előjárókat, az egyetemen graduált tagokat, a működő tanárokat, az öregeket s az állandóan betegeskedő szerzeteseket nem kell megvizsgálni. A primásra, a királyi igazságosságra, az egész magyar egyházra hivatkozva, elégtételt kér a püspöktől személye ellen elkövetett támadások miatt.²

A veszprémi püspök, a ki nem kapta meg a primástól a várt elégtételt 1782 november 3-ikán magánál a felségnél tett kísérletet, hogy joghatóságának védelmet és biztosítékot szerezzen.

1777-től — írja II. Józsefnek — vagyis azon évtől, mikor a veszprémi püspökség királyi rendelettel és pápai megerősítéssel szétosztatott, ő gyakorolt a tihanyi apátság területén minden joghatóságot; ő szentelte föl a tihanyi templomot, egyházlátogatást végzett, megerősítette a plébánosokat, ő küldte a szent olajokat, az apátság elfogadta püspöki rendeleteit, a szerzetesek alávetették magukat neki a király rendelettel előírt vizsgálatra s így valóban, tetteleg elismerték püspöki joghatóságát. Fába Simon kanonok, az esztergomi érsek biztosa tehát azzal, hogy a tihanyi szerzeteseket kikérdezte, megsértette az ő joghatóságát. Elismeri a maga területén a főapát főpásztori joghatóságát és hogy Pannonhalmi lelkiekben csak a pápa alá tartozik. Fába azonban tévedt, mikor azt hitte, hogy a főapát ezen kiváló jogai a fiókapátságokra is kiterjednek, mintha bizony

¹ Ezt Novák is megemlíti naplójában azzal, hogy másodpéldányát a pannonthalmi levéltárban helyezte el. A pannonth. Sz.-Benedek-R. tört. IX. 434. l.

² A nagyon terjedelmes védőirat másolatban megvan a pannonthalmi rendi levéltárban: act abbat. Tihan. fasc. 29., nr. 25.

bekebelezésükkel olyanok lettek volna, mint maga a főapátság. Föltéve, hogy az esztergomi érsek hajdan egyes, az ő megyéjén kívül elő apátságok, prépostságok fölött joghatósággal birt, pl. Tihanyban, ez attól fogva, hogy Mária Terézia a püspökségeket rendezte, ujakat állított föl, határaikat megszabta, illetve attól fogva, hogy a felség (II. József) az exemptiót eltörölte, megszűnt.¹

Míg a királyi intézkedés meg nem történt, a püspök iparkodott jogait fönn tartani. 1782 november 5-ikén a helytartótanács október 7-iki rendelete szerint még ő szólította föl az apátot, késedelem nélkül tudassa vele, hány szerzetese van, hány van ezek közül káplánságon, hány az öreg, munka nem bíró, a növendékpap és laikus.² Ámde ez is csak azért volt lehetséges, mert a helytartótanáctól csak 1783 május 19-ikén érkezett meg a primáshoz azon értesítés, hogy a felség fönn tartotta 1782 augusztus 31-iki rendeletét, mely szerint a főapátság fiókapátságaival egyetemben minden megyés főpásztor joghatósága alól kivétetvén és másokkal, valamint külföldiekkel való minden kapcsolata megszűnvén, teljesen és csupán az esztergomi érsek főpásztori joghatósága alá tartozzék.³

Batthyány primás június 3-ikán értesítette Vajda apátot a királyi döntésről,⁴ a főapátnak meg külön meghagyta, kösse lelkére az apátnak, hogy sem cselekvőleg, sem szenvedőleg ne engedjen olyasmit történni, a mi exemptiója ellen s a primási jogok sérelmére volna, hanem kiváltságát sértetlenül őrizze meg.⁵

Bajzáth püspök helyettesével június 19-ikén íratott az apátnak. «Kegyelmes főpap és főpásztor urunk — írja Zsolnai — a legközelebb elmúlt napokban kapta meg a magas helytartótanács rendeletét, mely szerint a tihanyi apátság és annak szerzetesei a veszprémi püspök joghatósága alól, melynek eddig alá voltak vetve, kivétetnek. Ennek következtében püspök urunk ő nagyméltósága visszavonja mindazon fölhatalmazásokat és joghatóságot, melyeket és melyet a mondott apátság szerzetes személyei tőle, mint veszprémi püspöktől kaptak».⁶

A veszprémi püspöknek ez a kénytelen-kelletlen lemondása visszaállította Tihanyra nézve azt a jogi állapotot, mely az okiratokban 1777-ig megnyilvánult. Folytatólagosan azonban alkalmul szolgált, hogy kiderüljön az a régen megkezdett jogszokás, mely szerint Tihany és plébániái területén a főapátok főpásztori jogokat gyakoroltak. Ez a lappangó szokás akkor vetődött fölszínre, a mikor a primás a főapáthoz intézett levelében kifejezte, hogy ő a maga jogát nem

¹ Fölhossa ezt a levelet Rimely Mihály tanulmányszerű jegyzéke: *Nota quoad iurisdictionem in abbatiam Tihanyensem pro directione, an possit vel debeat moliri archiabbatia pro vindicando iure episcopali in parochias abbatiae Tihanyenses*. Eredetije a tihanyi apátság levéltárában, c. 24., nr. 36.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 29., nr. 22.

³ Oklevéltár 96. sz.

⁴ U. o. 97. sz.

⁵ U. o. 98. sz.

⁶ U. o. 99. sz.

olyannak veszi, mely csak az apát személyére s az ennek alárendelt szerzetesekre terjed ki, hanem a melyet az apátsági javakon levő s ennek szerzeteseitől ellátott, vezetett plébániákon is érvényesíteni akar. A főapát azonban — minden látszat erre vall s a primás alább részletesen közölt levele is mutatja — azt szeretne volna, ha a plébániai ügyeket, lelkipásztorkodást illető joghatóság nála marad. Bizonyára hivatkozott az előzetes gyakorlatra, melyet csak Vajda apátnak 1777-iki helytelen és szükségtelen hódolása szakított meg. Ezért írt pár héttel utóbb, július 1-én a primás egyenesen az apátnak és meghagyja, feleljen neki a következő kérdésekre: Mily idő óta gyakorol a főapát quasi episcopalis joghatóságot a tihanyi apátság plébániáin, illetve mily időtől fogva gyakorolják ezt tőle függőleg a tihanyi apátok? Mily ideig gyakorolták ezt a joghatóságot Pannonhalma kiváltságlevelei és püspöki joghatóságtól való mentessége értelmében? Ki bolygatta ezt meg először? Mikor, ki által, mily módon, mily alkalommal történtek és milyen változások? Micsoda kísérleteket tettek e tekintetben a főapátok, a tihanyi apátok, a püspökök? Mik lettek ezek esetleges következményei? Záradékul hozzászéli, hogy, ha ezekre a kérdésekre a teljes és meggyőző feleletet megkapta, közölni fogja vele a maga és az apát lelkiismeretének megnyugtatóra szükséges legbiztosabb eljárásmodot.¹

Vajda részletesen felelt a primás kérdéseire. Attól fogva, úgymond, hogy Tihanyt Pannonhalma megváltotta, az összes apátok, elődei csak úgy, mint ő maga, a főapátoktól kaptak a földesuri jogaik alá tartozó területekre lelkipásztori joghatóságot. S ezzel a lelki joghatósággal oly békében éltek, hogy a veszprémi püspökség részéről nemcsak támadás nem történt miatta ellenök, hanem még kérdés tárgyát sem tette. Kísérlet sem történt rá, hogy a veszprémi püspökök az apátsági plébániákon egyházlátogatást végezzenek, sohasem küldtek püspöki vagy egyházpolitikai iratokat, sohasem gyakoroltak főpapi működést s az apátság földesuri hatalma alatt élő népek kormányzására küldött benczések és más papok sohasem kértek a megyés püspököktől joghatóságot.

Vajdának ebben a nyilatkozatában van ugyan néhány jóhiszemű, a részletek nem ismeréséből eredt tévedés, de a lényegben teljesen igaza van, a veszprémi püspök nem gyakorolt joghatóságot az apátsági plébániákon s a plébániák vezetésével, lelkipásztorkodással megbízott papok, benczések nem tőle, hanem főapátjuktól, illetve ennek fölhatalmazásából apátjuktól kapták a szükséges lelki joghatóságot.

Folytatólagosan példákkal igazolja, hogy a főpásztori joghatóság a főapáté volt. Elődje, Lécs Ágoston, mikor a somogymegyei Endrédről a kálvinista pré-

¹ Oklevéltár 100. sz.

dikátor kiköltözött, a főapát tekintélyére támaszkodva emelt ott plébániát s állított élére egy Ferencz-rendi szerzetest, a kit azután a tihanyi monostorból való benczések követtek. Ő maga, midőn évek előtt az apátság zamárdii jószágán új templomot emelt s azt leányegyházként az imént említett endrédihez csatolta, sem a templom fölépítéséhez, sem megáldásához, sem csatolásához nem kérte ki a veszprémi püspök hozzájárulását; alapjokból új egyházakat emelt Aszófőn, Kis-Kapolyban, nyilvános kápolnát építtetett a füredi savanyúviznél, a nélkül, hogy a veszprémi püspöknek csak be is jelentette volna.¹ Ezekből nyilván való, mondja Vajda, hogy a főapátok a tihanyi apátság földesuri hatalma alatt élő népeken quasi episcopalis joghatóságot gyakoroltak s ezzel, tőlük függően el voltak látva a tihanyi apátok is.

Bizvást hozzátehetette volna Vajda apát, hogy ez a Rend közvéleménye, hogy ezen időtájban Pannonhalmán egyenesen hirdették ezt a tanítást. Novák Kriszostom egyházjogi fejtegetései közt megtaláljuk erre a következő világosan beszélő nyilatkozatot. «Mivel a pannonhalmi főapát joghatóságától függve Tihanyt és Bakonybélrt úgy kormányozták, hogy ezen monostorok lakói a gyóntatásra való approbálást sohasem kérték mástól, hanem csak a pannonhalmi főapáttól s ezen szokás ma is békés nyugalommal fönáll, Rómában erre privilegiumot kell kérni, nehogy valaki a jövőben a főapátságot e tekintetben zavarhassa és meg kell ígérni, hogy mindenben alkalmazkodnak a trienti zsinat kívánalmaihoz. Megjegyzendő azonban, hogy a fiókapátok ne ártsák magukat ebbe a dologba, mivel nem tőlük, hanem a főapáttól ered a megyés püspökkel szemben a praescriptio. Ha az esztergomi érsek a tihanyi és bakonybéli apátokat bármely ürügy fölhozásával censura alá vetné, nem kötné őket a censura, sem idézésére nem kellene megjelenniök. Ezek ugyanis, legalább praescriptio folytán, teljesen a főapátnak vannak alávetve s épen azért ennek jogsérelmére sem nem kell, sem nem szabad, sem nem lehet, hogy valakinek a joghatóságát elismerjék».²

És hozzátehetette volna azt, hogy, mivel ő maga is jól tudta 1777-ben, hogy a főapátok ilyen lelkipásztori működést illető joghatósága vagy félszázados elévülésre támaszkodhatik, ő maga is rosszul tett, mikor a kiváltságos plébániák megszüntetésének elrendelésekor önként, a nélkül, hogy legalább felsőbb helyről jövő, kényszerítő parancsot várt volna, egyszerűen elismerte plébániáin a veszprémi püspök főpásztori joghatóságát. A hosszas gyakorlat megvolt, nem az ő

¹ De még egyebet is tett Vajda. Fönmaradt egy keltezetlen levele — az 1774—1776-iki apátsági kiadásokról s bevételekről szóló könyvbe van betéve, tehát ebből az időből való — s abban arról értesíti a somogyi javak kormányzóját, hogy átküldött hozzá egy ciboriumot és kelyhet, melyet «*ma consecrálta*». Tehát a primástól is emlegetett quasi episcopalis jogot annyira gyakorolta, hogy a kehelyszentelésre is vállalkozott.

² A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. IX. 104. l.

lelkiismeretét terhelte, tehát követnie kellett volna azt a fölfogást: ne ártsa magát ebbe a dologba.

Vajda eddig ismertetett válaszában megadta már a feleletet a főapátok quasi episcopalis joghatóságának keletkezésére, gyakorlása módjára, annak megváltozására s az ezekkel kapcsolatos kérdésekre; most még az volt hátra, hogy megfeleljen arra, micsoda következménye lett a megváltozást előidéző körülményeknek. Rövidesen azzal felelhetett volna, hogy most egyáltalán nincs vele tisztában, hogy is van az apátság területén a lelkipásztori joghatóság. Mert az eredmény ez. A veszprémi püspök ugyanis azt a joghatóságot, melyet ő adott, visszavonta s noha Vajda június 27-ikén személyesen megkérte, legalább addig ne vonja vissza, míg a primással rendbe jő, a püspök nem engedett, hanem kijelentette, hogy többé sem a tihanyi szerzetesekkel, sem plébániáikkal nem törődik; vikáriusa pedig ehhez hozzátette, hogy a tihanyi szerzeteseknek többé az egyházmegyében prédikálniok nem szabad és többé a szent olajokat sem kapja meg a püspökségtől az apátság. Mivel az esztergomi érsektől még nem kaptak az apátság tagjai joghatóságot, Vajda úgy okoskodott, hogy a veszprémi püspök visszavonó nyilatkozata és azon kijelentése után, hogy sem a szerzetesekkel, sem plébániáikkal nem törődik, föléled az a joghatóság, melyet korábban főapáti engedély alapján birt. Csakhogy ezzel sem lehetett a régi módon eljárni. Tihanyban, Endréden s ezek filiáiban nem támadt nehézség, de ott voltak Teleki, Kis-Kapoly, melyek veszprémegyházmegyei plébániák filiái voltak, pedig korábban, időnként ide is szokott küldeni szerzeteseket, hogy a plébánosnak segítségére legyenek s ezek azután szabadon végezték ezekben a filiákban az istentiszteletet, prédikáltak, kiszolgáltatták a szentségeket. Ezt most a veszprémi püspök intézkedése miatt nem teheti. Vár tehát s addig lelki működést nem végeztet, míg a primástól utasítást nem kap.¹

A primás Vajda apát levelét vevén, Pozsonyban tanácskozott Somogyi Dániel főapáttal s abban állapodtak meg, hogy az apátság oly helyein, a melyek nem kapcsolatosak valamely veszprémegyházmegyei plébániával (hanem benczés plébániához tartoznak), önálló lelkészségeket állítanak föl, ezek javadalmáról az apát gondoskodik s a lelkipásztort — már csak azért is, hogy rendfőnöki jogai csorbát ne szenvedjenek — a főapát fogja kinevezni; a veszprémegyházmegyei plébániákhoz kapcsolt apátsági helyek pedig mindaddig a megyés püspök joghatósága alatt maradnak, míg önálló lelkészségekké nem lesznek. A primás intézkedése megmutatja, hogy főpásztori jogát teljes mértékben akarta gyakorolni; mert csak abból kifolyólag rendelhette el, hogy Aszófő és Örvényes a tihanyi

¹ Oklevéltár 101. sz.

plébániától elkülönítve, együttesen új plébániává legyenek s vezetésére magyar és német nyelvben egyaránt jártas benczés küldessék; ugyanígy választassék el Zamárdi Endrédtől külön benczés plébániává; Teleki és Kapoly pedig, mint a veszprémi püspökség plébániáihoz csatolt fiókegyházak, maradjanak a megyés püspök joghatósága alatt mindaddig, míg benczés plébánosokat nem kapnak.¹

A primás intézkedései megvalósultak, 1785 nyarán Zamárdi már önálló plébánia; sőt Vajda rajta volt, hogy Teleki és Kapoly ügyét is véglegesen rendezze. 1786 december 12-ikén már azt írja: «Pater Mátét Telekibe, a pater Zsoldost pedig Kapolyra küldöttem localis káplánságokra».²

Több mint félszázaddal később Rimely Mihály főapát tanulmányozván a tihanyi apátság régi egyházjogi állását, úgy mondja el ezt a dolgot, hogy a veszprémi püspöki helynökség jegyzőkönyvének 1786 december 6-iki kivonata szerint Vajda apát Telekiben, mely addig Szólád fiókegyháza volt és Kapolyban plébániákat alapított azon föltétellel, hogy a benczések fogják ellátni. Ez alkalmal a veszprémi püspökhöz fordult, hogy az új telekii plébánosnak adja meg az engedélyt, hogy a plébániai teendőket végezhesse. Ezt Bajzáth szívesen teljesítette azon kikötéssel, hogy a szőládi anyaegyház eddigi jövedelme meg ne fogyjon s az anyaegyház iránt való alárendeltség (*conveniens subordinatio*) megtartassék. Rimely folytatólágosan a következő megjegyzésekkel kíséri ezt az értesülését: «Ez esetben Bajzáth kétszeresen hibázott, mert a primás jogait bitorlá; másodszor mást tett, mint a mit Vajda apát kért. Úgy hiszem, hogy Vajda csak Teleki elválasztását kereste Szóládtól, mi helyesen történt, mert Szólád Veszprémhez tartozott; de nem hiszem, hogy az új plébánosnak iurisdictiont kért volna a püspöktől vagy a plébánia föllállítására engedelmet, mert ez az esztergomi érseket illette. Azt hiszem, hogy Bajzáth az alkalmat használta és hatalmat kezdte az érsek ellen gyakorolni; mert e szent Samu apátról föl nem teszem, hogy az érsek jogait akarta volna sérteni; ha pediglen ugyanazt tette és kérte, a mit a *protocollum extractusa* mond, akkor nagyot hibázott, tudniillik ha többet kért, keresett Veszprémben, mint a filialis teleki egyháznak elválasztását a szőládi egyháztól. Azonban ha ezt is tette, menthető, mert 1786 decemberben a szerzet eltöröltetve lévén, azt vélhette, hogy a szerzet halálával elhalt a kiváltság, az *exemtio* és így az érsek joghatósága is a tihanyi apátságban és ennek plébániáiban».

Vajda Samu apátnak a benczés káplánok kiküldésére vonatkozó jegyzetéből következik, hogy ő nem plébániákat, hanem helyi káplánságokat állított föl Telekiben és Kis-Kapolyon, külön javadalommal, a mely káplánságok, mint

¹ Oklevéltár 102. sz.

² U. o. 106. sz.

filiák, megmaradtak korábbi anyaegyházaik, Szólád és Tab iránt való alárendeltségökben.¹ Ebből természetszerűleg következett, hogy úgy a telekii, mint a kapolyi helyi káplánnak Veszprémből kellett a lelkipásztori működéshez szükséges joghatóságot kérni és megnyerni.

Vajda apátnak ezt az intézkedését nyomon követte a tihanyi monostor föl-oszlatása.

Hogy az eltörlés idején a veszprémi püspök gyakorolta az apátság plébániáin a főpásztori joghatóságot, azt tudjuk. Így 1789 június 24-ikén ő nevezte ki Bosnyák Benedeket zamárdii plébánosnak;² Endréden pedig Szabó János, az egyházmegye papja lett plébános, ki még a Rend visszaállítása után is jó ideig működött. Hogy közvetlenül a visszaállítás után milyen volt a jogállapot, a pannonhalmi iratok nem világítják ugyan meg, de eléggé következik abból, hogy 1808-ban Imre Eleket és Rozenics Lukácsot a veszprémi püspök erősítette meg az aszófői plébánián.

1810-ben kitört az összeütközés. Az 1809 december közepén meghalt Bosnyák Benedek helyébe a főapát, Novák Krizosztom a maga hatalmából küldött lelkipásztori joghatósággal ellátott administratort. Ez ellen, mint Hornyik János püspöki helyettesnek a főapáthoz intézett leveléből látszik, Veszprémben tiltakoztak, mert szerintök hozzájuk tartozik a tihanyi apátsági plébániák lelkipásztorainak hivatalba helyezése; s ennél fogva a megsértett joghatóság miatt elégtételt kértek.

Novák főapát a maga főpásztori joghatóságát akarta érvényesíteni és ilyen szándékkal felelt a veszprémi egyházmegyének. Úgy nyilatkozott, hogy a veszprémi püspök 1777-ig semmiféle joghatóságot sem gyakorolt a tihanyi apátság plébániáin, hanem a lelkipásztorok Pannonhalmáról kapták a szükséges meghatalmazást. A mit Vajda tett (hogy t. i. 1777-ben a felségtől kiadott rendelet után elismerte a veszprémi püspök joghatóságát), azt Pannonhalma tudta nélkül tette; utóbb a felség is elismerte Pannonhalma jogát s Veszprém elűtetett a kívánt joghatóságtól. 1802-ben, a visszaállításkor a Rend visszakapta mindazon jogait, melyekkel az eltörlés előtt birt, a miből következik, hogy az eltörlés alatt a veszprémi püspöktől gyakorolt joghatóság is megszűnt. Kevéssel utóbb pedig a főapát az egész ügy nagylelkű eldöntését Kurbély György veszprémi püspökre bízta.

Kurbély püspök a maga vikáriusát, Hornyik Jánost bízta meg a vitás kérdés beható tanulmányozásával. Ez a maga véleményét a következőkben össze-

¹ V. ö. az eltörlés után fölvett terjedelmes munkálatot: *Conscriptio domini Tihany anno 1787.* 241—242. és 259—260. ll. és a kapolyi plébánia alapítására vonatkozólag a következő fejezetben közölt oklevelet.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 24., nr. 13.

gezte: A főapát a maga quasi episcopalis joghatóságát csak Pannonhalmára s annak javaira kapta, nem pedig Tihanyra is; s ha erre szintén ki akarná terjeszteni, bizonyítsa be, hogy a mi a főapátságba incorporáltatik, természetét is fölveszi. Az egyházmegyék 1777-iki szétválasztása után a hajdan exemptus plébániák a püspök joghatósága alá kerültek s a veszprémi schematismusban valóban benne is vannak Tihany, Aszófő, Szántód, Endréd, Zamárdi azzal a megjegyzéssel, hogy ezek az állítólag, praetensive exemptus tihanyi apátságához tartoznak; a püspök pedig megkezdte joghatósága gyakorlatát. Volt per a püspök s a főapát közt az új, székes-fehérvári, szombathelyi egyházmegyék megalakítása után Lázi, Bársonyos, Bakonybél miatt is, melyben Mária Terézia a döntést a primásra bízta, a ki azután úgy ítélte, hogy ezek a plébániák a főapát joghatósága alá tartoznak. Bajzáth püspök erre ezeket a plébániákat joghatósága alól kieresztette. Ezen alkalmmal a főapát panaszt tehetett volna a tihanyi plébániák miatt s ha magáénak tartja őket, meg is kellett volna cselekednie. Ezt nem cselekedvén, elismerte, hogy a fölöttük való joghatóság nem hozzája tartozik. Az a királyi rendelet, mely a szerzetesek megvizsgálása tekintetében kiadatott s melylyel ezek, a veszprémi püspök követelésével clutasíttatván, az csztergomi érsek alá rendeltettek, nem vonatkozik arra, hogy Pannonhalmára s a többi apátság minden tekintetben, tehát a plébániákat illetőleg is a primás alá rendeltetett, hanem csak a szerzetesek személyi alávetettségéről, azoknak az esztergomi érsek joghatósága alatt történő megvizsgálásáról volt szó, míg a plébániák továbbra is az illető megyés püspökök joghatósága alatt maradtak. Bizonyítja ezt az, hogy a püspök a primás és a főapát ellenmondása nélkül tovább is gyakorolta főpásztori joghatóságát; Vajda apát, a ki 1786-ban Telekiben és Kapolyban plébániákat emelt, ezeket a veszprémi püspökkel erősítette meg; majd a Rend visszaállítása után 1808-ban Imre Elek benczés Zsolnai püspöki helyettes rendeletére vezettetett be az aszófői plébániára s ugyanezen évben pater Lukács is az egyházmegyei hivatalban elvégzett vizsgálat s az erre megkapott egyházmegyei joghatóság alapján vezettetett be ugyanazon plébániába.

Nem akarunk e szembeszökően téves, sőt, a mennyiben Teleki és Kapolyról, a primás joghatóságáról van szó, hamis állítások s a Novák okoskodásában megtetsző hézagok czáfolgatásával, kiegészítésével a közelmondottak megismétlésébe bocsátkozni; csak azt a különben nyilvánvaló törekvést emeljük ki, mennyire rajta van mindkét fél, hogy kimaradjon a joghatóságból az egyedül illetékes fél, a primás, kinek jogai, nem lévén ellenök intézkedés, a Rend a régi alapon állíttatván vissza, természetesen föléledtek.

Kurbély püspök helyettesének előterjesztése után 1810 május 24-ikén irt Novák főapátnak, hogy, mivel megítélik azt, a ki a maga ügyében bíró, rossz

néven veszik az ily eljárást, ne kívánja tőle, hogy döntsön, hanem barátságosan, testvériesen végezze el a vitás ügyet helyettesével, nehogy a felsőbb forum elé legyen kénytelen folyamodni, mely esetben félős, hogy nagyobb sérelem találja érni a főapátság jogait, exemptióját.

Novák nem felelt a püspök levelére; mire azután Hornyák irt neki 1810 szeptember 22-ikén és fölhívta, hogy husz nap alatt méltóztassék nyilvánítani szándékát, mert nem lenne illő dolog választott bírót fogni (Kurbély személyében) s józan ítéletét el nem fogadni. Erre Novák főapát 1811 márczius 27-ikén, a mikor Kurbély királyi referendarius, választott veszprémi püspök, mint királyi biztos járt el ellene más ügyekben, hol a főapát rászorult a biztos jóakarátára, igen udvariasan azt felelte, hogy már azon hónap 17-ikén Tiborcz tihanyi administratorat megbizta, hogy ama plébániák összes szerzetes administratorait utasítsa a Veszprémben való megjelenésre és iurisdictiono kérésére s ha ezt nem iparkodnának teljesíteni, akkor legközelebb ő maga fogja őket kényszeríteni.¹

Ha a tihanyi plébániákra vonatkozó további iratokat forgatjuk, ezek is igazolják, hogy a főapát elismerte a püspök joghatóságát. 1816 szeptember folyamán a veszprémi püspök egyházlátogatást végzett Tihanyban, Aszófőn.² 1819 deczember 3-ikán Kurbély veszprémi püspök erősítette meg a kapolyi plébánia alapítását. 1840-ben Bresztyenszky Béla tihanyi apát az apátsági plébánosok számára irt utasításában egyebek közt meghagyja, hogy az egyházi hatóságnak, a veszprémi püspöknek házassági ügyekben világosan, pontosan irjanak.³

Érdekes, hogy Bresztyenszkynek hat évvel utóbb nehézségei támadtak. Mikor értesült róla, hogy Zichy Domonkos gróf veszprémi püspök egyházlátogatást akar végezni, 1846 április 8-ikán Rimely Mihály főapáthoz fordult, adjon neki tanácsot, miképen viselkedjék, ha apátsága plébániáira kerül a sor, nehogy akár apátsága, akár pedig a főapátság jogsérelmet szenvedjen.

A főapát április 17-iki levelében arról ír még, hogy a «szent hegy» most fáradozik a kérdésre vonatkozó okiratok összegyűjtésével, keresi, vajjon a veszprémi püspök vagy a főapát volt-e ott főpásztor; azért egyelőre azt tanácsolja, hogy, mivel a püspök tisztes formában, kellő mérséklettel kifejezett tiltakozáson meg nem sértődhetik, az első apátsági templomban, hol a püspök egyházlátogatását megkezdi s hol az apátnak mint plébánosnak úgyis meg kell jelennie (hiszen a rendtagok, kik a plébániák élén vannak, csak administratorok), a szolgabíró és megyei esküdt jelenlétében nyilatkozzék úgy, hogy a legnagyobb tisztelettel fogadja ugyan az egyházlátogatást végző püspököt, a nélkül azonban,

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. s., Czinár Mór rendtörténete kéziratban, 505. l. és Rimely főapát kézírata, a melyekben az előzményeket is megtaláljuk.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 24., nr. 20, és c. 2., nr. 7. ³ U. o., c. 24., nr. 30.

hogy ebből akár apátságára, akár a főapátságra sérelmes következmény támadhasson s alázattal kérje, hogy ez az óvástétele az egyházlátogatási jegyzőkönyvbe fölvétsék. Akár elfogadja a püspök ezt a tiltakozást, akár nem, a szolgabírótól és esküdtől vegyen ki róla törvényes bizonyítványt, melyben nevezet szerint vétessen még föl néhány előkelőbb jelenlevőt, pl. az oldalkanonokot, titkárt, kik az óvástételt hallották s azt küldje el Pannonhalmára.¹

Ennek az értesítésnek megírása után maga a főapát is folytatta a kérdés tanulmányozását s arra az eredményre jutott, hogy «fölszemes dolog volna manapság összeütközésbe jönni ily kétségbeesett ügyben, melylyel már annyit kísérleteztek, de a melyhez nincs biztos alap, nincs írás, okirat, mely a főapát mellett szólna s a püspöknek a kánonjog alapján praesumptiója van a maga egyházmegyéje számára. Hogy ma a főapátság tiltakozzék, valamit megmozgasson, megkíséreljen arra, hogy meg- vagy visszaszerezze a főpásztori joghatóságot, ez a szándéka annál nagyobb figyelmet, körültekintést, óvatosságot kíván, mert magát a főapátságot primási visitatio fenyegeti s ennek főokául úgy is azt hozzák föl, hogy a főapátság önkényesen kiterjeszti lelki joghatóságát; azért küldetett ki a primás királyi biztosnak, hogy ezt kellő korlátok közé szorítsa. Ilyen levén Tihany állása, jobb, ha a veszprémi püspök alatt marad, mint az érsek alatt; mert a veszprémi püspök személyesen visitál, a primás pedig egy... kanonokot küld ki; a primás az apát egyházi benedictióját és fölszentelését magának tulajdonítja, mit a veszprémi püspök a mai napig nem tett, hanem ez a jog, legalább is a Rend visszaállítása óta, a főapáté lett, mint kiderül abból, hogy Horváth Pál és Bresztyenszky Béla apátok a főapát nevében áldattak. Tehát bölcsen és okosan hallgatni kell mindaddig, míg dönthetetlen argumentum nem lesz rá, hogy Tihany a püspöki joghatóság alól kivett apátság volt s az mint ilyen teljesen kivett apátság teljes joggal a főapátságba kebeleztetett».

Ennek a végső eredménynek nyomán megváltoztatta korábbi tanácsát és április 23-ikán befejezett jegyzetei végére ezt a záradékot tette: «Non protestari».

Az apátújítás. Lipót királynak az apátság lelki joghatósága tekintetében intézkedő oklevele egyben az apátújításról is határozott. A királyi okirat kijelentette, hogy az apáti szék megüresedése esetén az altenburgi apátot illeti meg az a jog, hogy Tihany számára alkalmas, megfelelő apátot szemeljen ki, azt kinevezze s a magyar királynak megerősítés végett bemutassa; ha a kinevezett valóban alkalmas és megfelelő férfiú, a királyi elismerés sohasem fog elmaradni.² A felség tehát maguknak az altenburgi apátoknak biztosította a tihanyi fiókapátok kinevező s bemutató jogát s az altenburgi konventnek semmi szerepet sem juttatott.

¹ Oklevéltár 119. sz.

² Oklevéltár 2. sz.

Pannonhalma ugyanazon feltételek mellett kapta meg Tihanyt, mint előbb Altenburg, tehát a tihanyi apátok kinevezése a főapátok joga lett s a pannonhalmi konvent sem lett részes az apátujításban.¹ Ennek megfelelően, mikor Göncz főapát Grassot tihanyi apáttá kinevezte s megerősítés végett a felség elé

Ego Infra scriptus Memoria Comendo tenore presentium significans, quibus
 expedit Universis. Quod Vacante ad praesens Abbacia Sancti Aniani de Tybany, Ordinis S. Benedicti, Inductus meritis ac Virtutibus, Vitaq. ac morum integritate, nec non ceteris animi
 dotibus R. P. Patris Vilibaldi Nassi, ejusdem sacri Ordinis ad sanctum Martinum sacri Montis Pan-
 noniae Praefecti, quibus ipsum ab Altissimo praeditum & Ornatum, tam propria experientia, tum Magnorum
 Virorum testimonio, cognovi Eundem itaq. R. P. Patrem Vilibaldum Nassi, tanquam idoneum sacro
 Ordini Nassi & bene meritam Personam, supra memorata Abbacia Sancti Aniani de Tybany, una cum omnibus
 appendentijs, & proventibus Abbatem denominandum, et praesentandum duci. Vigore harum mearum
 Literarum & testimonio. In sancto Martino sacri Montis Pannoniae, Die 2. Mensis Octobris
 Anno 1744. L. S.

Celestinus G. S. S.
 Abbas S. Martini Sacri
 Montis Pannoniae. L. S.

Göncz főapát Grassot tihanyi apátnak nevezi ki.

terjesztette, egy szóval sem utal arra, hogy a kinevezett megválasztásában konventjének véleménye is irányadó volt.²

A királyi megerősítést tartalmazó oklevélben az a fölfogás nyert kifejezést, hogy az apát kinevezése a főapát joga;³ abba az oklevélbe azonban, melylyel a felség Grassonak az apátságba való bevezetését és beiktatását elrendelte, úgy nyilatkozik, hogy «a pannonhalmi főapát és egész konventje» nevezte ki s mutatta be neki az új apátot.⁴

¹ Oklevéltár 42. sz.

² U. o. 41. sz.

³ U. o. 44. sz.

⁴ U. o. 45. sz.

Nem véve itt számba az apáti székek betöltésekor a jelölt személyét illetőleg adott kanczelláriai véleményeket, melyekről a pannonhalmi konvent úgysem szerzett tudomást; de meg a jogi kifejezés formáságában nem is egyezők,¹ nem is megbízhatók, miként elég arra utalnunk, hogy Lécs választását kánoni választásnak nevezték, pedig a pannonhalmi konvent azt mondta, hogy Lécs kinevezése a legtöbb rendtag hire és tudta nélkül történt: a Grasso beiktatását meghagyó oklevélnek formája volt az alap, melyen a pannonhalmi konvent is beleszólást kívánt a tihanyi apáti szék betöltésébe.

Lécs apát kinevezését, melyről Mária Terézia megerősítő oklevele sem mondja, hogy a pannonhalmi konventnek része volt benne,² a főmonostor konventje vádcul hozta föl a főapát ellen és olyasmit emlegetett, hogy Lécs csak intrusus apát, kinevezése nem is érvényes, hiszen szabályszerű választás nélkül foglalta el apátságát. Az a vizsgálat, melyet a főapát ellenében fölhozott vádaskodások miatt tartottak, mint sok másban, ebben is a szerzetesek álláspontját tükrözteti vissza s a konvent előtt azt hirdették ki, hogy Lécs kinevezése annyiban érvényesnek tekinthető, a mennyiben senki sem szólalt föl ellene.³ Ebből a nyilatkozatból a konvent azt következtethette, hogy vádja alapján jogos, a kinevezés szabálytalan volt és csak szólnia kellett volna, hogy azt lehetlenné tegye. Pedig nyilvánvaló, hogy ez a fölfogás helytelen s maga a vizsgáló bizottság is lényeges változtatást tett, midőn az írásba foglalt statumokban nyilatkozott a vádról. Mivel, olvassuk ezekben, a főapát gyakorlati birtokában van azon jognak, hogy a fiók-apátságokat előzetes kánoni választás nélkül adományozza, tehát ezen gyakorlattal fönntartott jogától meg nem fosztható, azért, ha valamelyik ezen apátságokból megürülne, a főapát a seniorok meghallgatásával (de valamely harmadik személy jogának sérelme nélkül) jogosan adományozhatja.⁴ Igaz, hogy ez a nyilatkozat a Tihanyt Pannonhalmához csatoló s az apátjai kinevezéséről is intézkedő királyi okirat rendelkezését megtoldva, a seniorok meghallgatását a főapát kötelességévé tette, de azért a főapát kinevező jogát a maga egészében fönntartotta, mivel a kánoni választást nem kívánta, a seniorok tanácsa pedig, a Regula nyílt bizonyága szerint, nem oly természetű, hogy ezt a főapát követni tartoznék. És Sajghó egyéniségét ismerve, nem is hihetjük, hogy ezt a tanácsot, ha ugyan kikérte,⁵ szorosan kötelezőnek vette volna s hogy az igazsággal teljesen egyezőnek tartsuk a Vajda Sámuel apátot megerősítő, illetve beiktatását

¹ Oklevéltár 67., 81. sz.

² U. o. 69. sz.

³ A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. V. 29., 31. II.

⁴ U. o. 822. l.

⁵ Szabó Jakab naplójában egyszerűen ez van: «Archiabbas (16. Aprilis anni 1760.) posuit in Sancto Martino reverendum patrem Samuelem Vajda pro abbate Tihanyiensi».

elrendelő királyi oklevél azon kifejezését, mely kánonilag megválasztott s a főapáttól és konventtől kinevezett apátot említ.¹

A konvent véleményének megkívánása azonban belevette magát a rendi tudatba s ugyanezt hirdeti Ferencz király a Rendet visszaállító 1802 márczius 13-iki oklevelében, midőn azt mondja, hogy a bakonybéli, tihanyi és dömölki fiókapátságok élére, midőn a körülmények ilyenek kinevezését javalják — kikérven azonban előbb a konventtagok véleményét — a főapát fog apátokat helyezni s azután (a kinevezettet) ő felsége elé terjeszti megerősítés végett s csak ennek megtörténtével foglalhatja el (az illető), különben pedig nem, az apáti javadalmat.

Kivételes eset, hogy mindjárt a legelső esetben, mikor ezen rendelkezés kiadása után Tihany élére apát került, nem főapáti kinevezés, hanem rendi választás és ezt követő királyi kinevezés alapján töltötték be az apáti széket. Ezt Novák Krizosztom főapát magatartása okozta, a ki nem nevezett ki apátot s így azután az ő egyéb ügyei miatt királyi rendeletre összeült káptalan kapott megbízást, hogy apátot jelöljön. Érdekes ezen káptalanon maga a jelöltekre való szavazás is. Az 1816 október 21-ikén tartott ülésen, noha a veszprémi püspök, mint királyi biztos azt kívánta, hogy a pártoskodás elkerülése végett mindenki külön neki adja be a szavazatát és másnap majd összeolvassák, a rendtagok oly formában állapodtak meg, hogy az üresedésben levő tihanyi és bakonybéli apátságokra külön-külön ne kelljen szavazniok. Javaslatuk az volt, hogy beadatván és megszámláltatván a szavazatok, a ki legtöbbet kapott, az lesz a tihanyi apátságra az első jelölt; a kinek szavazatai az elsőéhez legközelebb járnak, az lesz a második jelölt; a ki pedig a második helyre jelölt után a legtöbb szavazatot kapta, az lesz a harmadik hely jelöltje. A tihanyi apátságra történt jelölés után áttérnek a bakonybéli apáti szék jelöltjeinek megállapítására. Ez azonban nem szavazás útján fog megtörténni, hanem az első hely jelöltje az lesz, a kit a tihanyi apátságra második helyen jelöltek, a második helyé, a kit ott harmadik helyen, harmadik helyre pedig azt jelölik, a ki a tihanyi apátságra beadott szavazatokból a három jelölt után legtöbbet kapott.

A püspök elfogadta a rendtagoktól ajánlott eljárást s október 22-ikén e szerint történt meg a szavazás és jelölés. A tihanyi apátságra legtöbb szavazatot kapott a következő négy rendtag: Horváth Pál 38-at, Taucher Ágoston 28-at, Genszky Ráfael 22-öt, Mollik Tóbiás 20-at. Így tehát a káptalan a tihanyi apátságra a három első jelölte.

A jelölteket kinevezésre fölterjesztő folyamodásban a választók oly intézkedést is kértek a felségtől, a mely szerint a fiókapátok apátságaik jövedelmét ne tekint-

¹ Oklevéltár 82. és 83. sz.

sék teljesen szabad rendelkezésök alá tartozónak, hanem olyanoknak, a melyekből az állásuk tisztességével járó költségek levonása után megmaradt összeget kötelesek a Rend közös szükségleteire adni.¹

Ferencz király teljesen a rendtagok kérelme szerint járt el Midőn az első helyeken jelölt Horváth Pált tihanyi és Taucher Ágostont bakonybéli apáttá kinevezte, egyben meghagyta nekik, hogy az említett apátságok fölös jövedelmeit a közös rendi kiadásokra engedjék át.²

Bresztyenszky apát kinevezésekor már a visszaállító okirat előírása szerint járt el a főapát s a pannonhalmi konvent tagjainak írásban, szavazás formájában benyújtott tanácsát számbavéve (de fideli conventualium consilio) nevezte ki az apátot; kinevező okiratát azonban csak akkor állította ki, mikor már a királyi megerősítést megszerezte.³

A Rimely Mihály főapát választásával kapcsolatosan folytatott tanácskozáson változott meg a régi szokás, mely a «capitulares» vagy a «conventuales» szűk körére szorította a tanácskozás jogát. Most a Rend egészére, annak minden ünnepélyes fogadalmas tagjára kiterjesztették a választó jogot s általában azt a jogot, hogy a rendi nagykáptalan gyűlésein résztvehessenek és az ott tárgyalni szokott fontosabb rendi ügyekhez hozzászólhassanak, a mi azelőtt csak az előjáróknak és a választott senioroknak volt a joga, mint ma a dékáni testületnek. Igaz, hogy ez a főapát kinevező jogát nem korlátozta, de a rendi közvélemény mégis jobban és nyomatékosabban megnyilatkozhatott előtte, mint eddig.

Mikor a helytartótanács évek óta hangzó sürgetésének, mely 1864 november 30-ikán megint hangoztatta, hogy a 8—14 év óta üres dömölki és tihanyi fiók-apátságok betöltéséről végre gondoskodni kell, a főapát többé ellen nem állhatott⁴ s a december 6-ikán tartott konventülésen kijelentette, hogy Tihany és Dömölk élére apátot szándékozik helyezni,⁵ majd december 13-iki iratával az

¹ Protocollum actorum conventus Sancti Martini ab anno 1816. usque 1841., 4—7. ll., a főmonostori perjeli irattárban.

² Oklevéltár 117. sz. és A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. IX. 594—595. ll.

³ Oklevéltár 118. sz. és Fuxhoffer-Czinár: Monasteriologiae I. 147. l. V. ö. az előző lapot, hol Czinár a bakonybéli és dömölki apátság betöltéséről írván, nem mulasztja el megjegyezni, hogy a főapát a maga jószántából fogadta el azokat, kiket neki a rendtagok apátoknak ajánlottak, nem pedig, mintha ez kötelessége lett volna: conventualium voto ex bona voluntate citra ullam obligationem accedens.

⁴ A főapát meglehetősen opportunistá fölfogást tanúsított, mikor a helytartótanácsnak felelt. 1861-ben, mikor Schmidt kinevezését kívánták tőle, azt írta, nem teheti, mivel a Rendnek szüksége van Tihany jövedelmére, az ajánlottnál érdemesebb rendtagok is vannak, de meg *electio, non nominatio fieri debet*. 1863-ban, mikor csak az apátság betöltését kívánták és Schmidt személyét nem emlegették, azt válaszolta, hogy a *főpát ítélletétől függ és jogától*, mikor tartja üdvösnek a fiók-apátságokat apátokkal betölteni. Biographia et diarium Michaelis Rimely archiabbe ab anno 1842. usque annum 1858. a Michaelis archiabbe 1858. 387. és 403. ll., a főapáti irattárban.

⁵ Protocollum actorum conventus Sancti Martini 1841—1869. 352. l.

összes rendtagokat fölszólította, adjanak lelkiismeretes véleményt arról, kiket tartanak legalkalmasabbnak, legérdemesebbnak az apáti méltóságra, hogy így, megtudva a rendtagok véleményét, kinevezhesse az apátokat s a felségtől megerősítéseket kérhesse. Rimely fölhívása olyformán hangzott, mintha neki ragaszkodnia kellett volna a rendtársaktól ajánlott jelöltekhez. Ugyanis azt kérte tőlök, mondják meg, *«quos... censeant... aptissimos ad vacantes abbatiales dignitates, qui dein nominati abbates filiales per archiabbatem... pro confirmatione proponi possint...»*

A tihanyi rendtagok, ideértve az apátsági plébániák vezetőit is, szintén megkapták a főapáti fölhívást, kit tartanak alkalmasnak a tihanyi s kit a dömölki apátságra. Az apátság központján lakók a perjelnek adták be szavazataikat, melyeket azután konventülesen közös borítékba tettek s az apátság pecsétjével lezárva, a tihanyi perjel elküldött Pannonhalmára; míg a lelkészkedő rendtagoknak szabadságukra bízott, hogy külön, a plébániák pecsétjével lezárt borítékban maguk is elküldhessék a véleményükről tájékoztató szavazatokat.¹

A beérkezett szavazatok a december 29-ikén tartott pannonhalmi konventülesen fölbontatván, összeszámlálásuk után kiderült, hogy legtöbb rendtag Simon Zsigmond pannonhalmi perjelt ajánlják a főapát figyelmébe tihanyi apátnak.

A főapát mindjárt az ülésen kijelentette, hogy Simon Zsigmondot kinevezi tihanyi apáttá. Másnap elkészültek a szükséges iratok és december 31-ikén postára adták őket, csatolván a főapát levelét, melylyel a helytartótanács után a felséget kérte, hogy a kinevezett apátot megerősíteni kegyeskedjék. A főapát az apáti kinevező iratot még nem állította ki és nem adta át az új apátnak, hanem akkor akarta elkészíttetni, mikor majd a királyi megerősítés megérkezik. I. Ferencz József 1865 február 19-ikén kelt legfelsőbb elhatározásával Simon Zsigmond apáttá nevezését megerősítette és február 23-ikán bizalmas hiradásból már tudtak erről Pannonhalmán; a kancellária hivatalos értesítése azonban csak márczius 5-ikén este érkezett Pannonhalmára. Ekkorra Rimely főapátot szélhűdés érte és teljesen eszméletén kívül volt.

Fölmerült a jogi kérdés, hogyan áldassa meg magát, hogyan foglalja el javadalmát a kinevezett apát, mikor a főapát neki kinevező- s adománylevelet még nem adott, sőt már nem is tudott adni, mert 8-ikán meghalt, a nélkül, hogy magához tért volna s az adománylevelet, melyet Simon Zsigmond, azon

¹ «Norma deprimendi consilii et suffragii, mondja a főapát rendelete, esto sequens: in exigua pagella scribatur: Censio pro abbate de Tihany N. N. . . . pro abbate de Dömölk N. N. Suffragia in pleno consensu includantur epistolae obsignandae sigillo conventuali et medio postae ad Sanctum Martinum mittendae. In cortesiae adversa parte visibili loco et littera adscribatur: VO, id est vota . . . Parochiarum administratoribus pro maiore opportunitate liberum sit singulis suffragia sua in distincta epistola sub sigillo parochiali directe ad Sanctum Martinum mittere. A főapát rendelete be van vezetve az apátság protocollumába.

reményben, hogy talán magához jő s aláírhatja, eleve megfogalmazott,¹ elébe lehetett volna terjeszteni.²

Kétségtelen, hogy az aggságoskodás fölösleges volt. A főapát nemcsak a konvent előtt jelentette ki, hogy Simont apáttá nevezte ki, hanem a megerősítés kérésekor a felséggel írásban is tudatta, tehát a főapáttá kinevezés befejezettsége kérdés tárgya nem lehetett. Erre különben utóbb azok is rájöttek, a kik eleinte jogi nehézséget láttak fönnforogni. Maga a pannonhalmi konvent a megboldogult főapát cselédségét mint új apátnak bocsátotta Simon Zsigmondnak rendelkezésére³ és hamarosan elfogadták azoknak a helyes fölfogását, kik a főapáti adománylevél ki nem állítását csak oly formai hiánynak tekintették, a mely szükségképen nem gátolná Simon Zsigmondot apátsága elfoglalásában.⁴ Mivel azonban a főapátok egyik legszebb joga, hogy a fiókapátokat ők nevezik ki, Simon nem akart főapáti adománylevél nélkül apátságába menni. Udvariaságból tehát várt addig, a míg Kruesz Krizosztom főapátot a felség 1865 november 3-ikán kinevezte s az új főapát a november 30-áról keltezett apáti kinevezést aláírta.⁵ Ezzel a várakozással megtörtént az az érdekes eset, hogy a kinevezett főapát már pápai megerősítése előtt gyakorolta egyik kiváló jogát, az apátkinevezést, de mégis úgy, hogy elődje nevében állíttatta ki az oklevelet és a maga részéről csak az aláírást pótolta. Hogy pedig a jövőben hasonló nehézségek ne támadhassanak, ajánlatosnak látszott ezentúl az apátkinevező okleveleket a királyi megerősítés előtt kiállítani, s már most, az új tihanyi és dömölki apátok kinevező oklevelébe fölvették azt a pontot, mely a további apátkinevezések állandó formulája lett, «hogy a mi jó szándékunk és kegyes akaratunk a kegyelmes királyi visszaállító oklevél 8-ik szakaszának rendelete szerint csak a legfelsőbb helyen megkeresett és megnyert kegyelmes

¹ Oklevéltár 122. sz.

² *Protocolum actorum conventus Sancti Martini* 1841—1869. 352., 357. ll. és Simon Zsigmond saját jegyzései az 1864—1868-i perjeli napló 43—53. lapjain.

³ 1864—1868-i perjeli napló, 55. l.

⁴ U. o. 93. l. Simon Zsigmond így ír: *Defectus hic non nisi formalis dici debet, nam nominati abbates filiales obtenta regia confirmatione mox adire possent beneficium iuxta diploma restitutionale anni 1802., ubi habetur: «Abbates filiales de Tihany, Bakonybél, et Dömölk in futurum quoque archiabbas, consultis tamen semper praevis conventualibus, constituet et regiae maiestatis praesentabit confirmationi, qua habita, neque secus, beneficium adire poterunt».*

⁵ Minderről Simon maga ír: «1865. die 1. Decembris. Hodie dominus archiabbas subscripsit de dato Novembris 30. expeditas litteras collationales..., sicque supplevit defectum formalitatis in eo situm, quod... Rimely archiabbas eadem die, qua decretum super impetrata confirmatione regia factae nominationis horsum appulit, apoplexia tactus ipse collationales litteras subscribere et extradare nequiverit.» U. o. 90. l. Hogy a várakozás az új főapát iránt való figyelemből történt, mutatja ez a nyilatkozata: «Cum denoninatio abbatum filialium inter pulcherrima iura archiabbatis spectet, nominati abbates (Tihanyiensis et Dömölkiensis) consultius duxerunt expectare, donec omnia in plena sua formalitate superari potuerint.» U. o. 93. l. A kinevező oklevelet l. Oklevéltár 124. sz.

királyi helybenhagyás és megerősítés után nyerjen teljes és megváltozhatatlan sikert és foganatosítást».

Az apátavatás joga. A főapáttól kinevezett és királyilag megerősített tihanyi apátok megáldásának jogát, mint ezt a lelki joghatóságról szólva már ismer tettük, az esztergomi érsekek a maguk jogának tekintették s épen azért, ha személyesen nem gyakorolták, mint Lécs apáttá avatásakor történt, elbocsátó levelet adtak a fölavatandó apátnak, melynek erejével azután bármely püspöktől kérhette, hogy őt apáttá avassa.¹

Később az esztergomi érsek ezen joga megszűntnek tekintendő. Azzal, hogy Tihany exemptiójáról lemondtak, az apátság a veszprémi püspök joghatósága alá került, tehát az esztergomi érsek a joghatósága alá nem tartozó apát megáldására további követelést nem támaszthatott. Pannonhalmán azt remélték, hogy így majd a főapátra száll át vagy száll vissza az apátavatás joga. Rimely főapát a tihanyi apátság jogi helyzetét illető fejtegetései közt így ír e dologról «A primás az apát egyházi benedictióját és fölszentelését magának tulajdonítja, mit a veszprémi püspök mai napig nem tett, hanem ez a jog, legalább is a Rend visszaállítása óta a főapáté lett, mint kiderül abból, hogy Horváth Pál és Bresztyenszky apát a főapát nevében áldattak.» E nyilatkozat egészben véve, ha elejét és végét nem szakítjuk szét egymástól, azt jelenti, hogy valamint az esztergomi érsek vagy a veszprémi püspök a saját apátavató jogát gyakorolná, ha segédpüspöke az ő nevében avatná föl az új apátot, hasonlóképen a főapát is apátavató jogot gyakorolt akkor, a mikor a nevezett két tihanyi apátot a tőle fölkért püspökkel a maga nevében fölavattatta.²

Mikor azután Kruesz főapátsága kezdetén Simon Zsigmond tihanyi apát megáldására az esztergomi érseket kérték föl, akkor már nem a primás régi joghatóságának fölélesztésére gondoltak, hanem csak meg akarták őt tisztelni azon püspökök közt, a kiket véleményök szerint szabadon, tetszés szerint fölkérhettek, s egyszersmind hallgatagon hatalmas patronust reméltek benne a veszprémi püspök esetleges ellenkezésével szemben. Hogy véleményök szerint szabadon fölkérhettek bármely püspököt, ezt nyilván kifejezi a Simon Zsigmondot tihanyi apáttá kinevező oklevél, a melyben a főapát meghagyja a kinevezett apátnak, hogy «a Szent István apostoli királyunktól nyert és a szentséges pápák által megerősített egyházi kiváltságok szerint» avattassa magát az ő nevében apáttá s iktattassa magát egyházába.³ Az apátkinevező oklevél eme hivatkozása és parancsa meglepőnek látszik, de történetileg megokolható. Különbséget kell tennünk a főpásztori joghatóság és az apátavató jog között. A főpásztori jog-

¹ Oklevéltár 70. sz.² Oklevéltár 65. és 80. sz.³ Oklevéltár 136. sz.

hatóság a tihanyi apátság világi alattvalói, a birtokain élő népek fölött az első, XI. századi esztergomi zsinat szerint eredetileg a megyés püspököket illette, aztán átszállott — legalább részben — az esztergomi érsekre, végül visszaszállott a veszprémi püspökre. Az apátavató jog a benczés monostor fölött való joghatósággal együtt a XVI. századig hasonló fejlődésen ment át: a veszprémi püspökről észrevétlenül korán átszállott az esztergomi érsekre, mígnem a szerzetesi élet kihalt Tihanyban. A XVIII. század elején a tihanyi apátság monostora a pannonhalmi főapátság fiókja lett s innen kapta apátjait és szerzeteseit. Már a XIII. században kijelentette IX. Gergely pápa bullája, hogy *a pannonbalmi monostor cellái, fiókjai, a minő a déaki-salai priorátus, ugyanazon kiváltságos szabadságnak örvendenek, mint maga a monostor.*¹ A tihanyi fiókmonostorra tehát érvényesek lettek a főmonostornak Szent Istvántól s a pápáktól nyert kiváltságai, főképen pedig e kiváltságok foglalata és kibővítése, X. Leo pápának 1514. évi bullája, mely az akkor nyert bélai és bakonybéli monostorokban is kifejezetten a pannonhalmi főapátnak biztosítja a szerzetesek föloldozásának s az egyházi szerelvények megáldásának a jogát és azt, hogy monostorának szerzeteseit bármely püspökkel fölszenteltetheti. Még ki kell emelnünk, hogy Tihany az altenburgiaktól való átvétellel sokkal inkább cellája, fiókja lett a pannonhalmi főmonostornak, mint volt Béla és Bakonybél a XVI. század elején, a mikor Pannonhalma ezek fölött csak kegyuri jogot nyert, de nem kebelezte be úgy, hogy állandóan maga lássa el őket a saját fogadalmasaival. Az akkori terv szerint Béla és Bakonybél szerzetes élete Pannonhalmáról megindítva és föllendítve, tovább már maga gondoskodott volna noviciusokról, növendékekről, új fogadalmas konventtagokról a főapát felügyelete alatt. Mégis Bakonybél idő folytán teljesen incorporált apátság lett minden birtokával s lakóit mindig a főmonostorból kapta, területe pedig beleolvadt Pannonhalma nullius-egyházterületébe. Ha ez sikerült, még inkább jogot formálhattak a főapátok arra, hogy Bakonybél apátjait ép úgy szabadon megáldathassák bármely püspökkel, mint a mily szabadon megválaszthatták szerzeteseik fölszentelőit. Tihany szintén incorporált apátsága lévén Pannonhalmának, a főapátok itt is megokoltan törekedhettek arra, hogy a tihanyi fiókmonostor apátjait szabadon avattathassák föl.

Az apátavatás fejlődésében nagy előrelépés történt Fehér Ipoly főapát kormánya alatt. Ő is próbát tett, hogy az esztergomi érsekkel áldassa meg a tőle kinevezett Halbik Cziprián apátot. Azonban a megyés püspök jogi nehézséget támasztott. Erre azután kivételes pápai engedély alapján a főapát maga avatta

¹ A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. I. köt. 687. l. 100 sz.

apáttá a tihanyi monostor új fejét.¹ Az így egy esetre nyert kiváltságot Fehér Ipoly főapát állandósíttatni kívánta s kiterjesztetni minden fiókapát fölavatására. Rómában nyilatkozatot kértek a megyés püspököktől. A szombathelyi püspök bele is egyezett a kiváltság megadásába, de a veszprémi püspök úgy nyilatkozott, hogy utódai jogait el nem idegenítheti.

¹ V. ö. főapáti irattár 372/1894. és 431/1894. sz.

NEGYEDIK FEJEZET.

Lelkészkedés és népoktatás.

A hitujítás elterjedése az apátság területén. Az altenburgi benczések nem tudják a lelkipásztori teendőket végezni. A magyar benczések igyekezetei. Licentiatások az apátság területén. Grasso buzgólkodása a hitélet fölvirágoztatásáért. Lécs térítései. Vajda templomépítései, plébániaalapításai. II. József rendeletei. Utasítás az apátsági lelkészeknek. A rendi kormány esperesi látogatást tartat a tihanyi apátság plébániáin. A javadalmak rendezése. — 1. A tihanyi plébánia, filiái és iskolája. 2. Az aszófői plébánia és filiái: Örvényes, Balaton-Kis-Szőlős, Balaton-Udvari s a népiskolák. 3. Endréd. 4. Zamárdi. 5. Kapoly. 6. A savanyúvízi expositura. 7. A telekii helyi káplánság s az iskola.

Hosszú idő mult el, míg a tihanyi apátság ismét Szent Benedek fiainak kezébe jutott. Az az idő, míg Tihany és birtokai katonák és kanonokok ellátására voltak lekötve, a hitéletre is káros volt. A hosszas harcok alatt elpusztultak a régi plébániák, az egy Tihanyt kivéve nem volt az apátság jószágain katholikus lelkipásztor. Így azután a hitujítók tanítása könnyen terjedt a védetlen területen s mint végvárban, Tihanyban is szabadságot kapott az őrség, hogy az evangélikus tanításhoz csatlakozzék, és egyes várkapitányok beeresztették a prédikátorokat.

Mikor az altenburgiak megszerezték Tihanyt, az 1701 augusztus 14-ikén Regondinak adott királyi irat meghagyta, hogy az apát alkalmas és megfelelő lelkipásztorokról gondoskodják, kik a tihanyi monostor alapítójának szándéka szerint az istentiszteletet végezzék, az apátság plébániáit restaurálja és jó, jártas papokat helyezzen élökre, ellátásukról, miként a tanítókérő is, gondoskodják.¹ De semmi nyoma, hogy ezen intézkedés megvalósítására komolyabb lépések történtek volna. Megelégedtek vele, hogy a tihanyi plébániát fönntartják s innen az aszófői hivek lelki ügyeit is gondozzák; a többi plébániára már csak a megfelelő papok hiányában sem gondolhatott az apátság. Mikor 1716-ban az altenburgi apát Pannonhalma fejével megegyezett, hogy Tihanyt átadja neki, ezen átadás okai között kifejezetten ott van, hogy az altenburgi, illetve tihanyi apátság megfelelő s a magyar nyelvben jártas papok hiányában nem tud megfelelni azon föladatának, hogy a hivek lelki vezetését végezze, ellássa.²

Midőn III. Károly az altenburgi apát és a pannonhalmi főapát közt a

¹ Oklevéltár 2. sz.

² U. o. 10. és 19. sz.

Tihany átvételére vonatkozó egyességet megerősítette és Grasso Villebáldot a tihanyi apáti székre kinevezte, kötelességévé tette az új apátnak, valamint a pannonhalmi főapátnak, hogy mindazon kötelességnek eleget tegyenek, mely az altenburgiak számára kiadott adománylevélben bennfoglaltatik, következésképen a plébániák rendezése, fölállítása gondjuk tárgya legyen.¹

Grasso apát nem is feledkezett meg erről a kötelességről. Nem a pusztán kényszerűség mondatta vele, midőn az esztergomi érsek apáttá avatása miatt perbe fogta, hogy erejéhez képest rajta lesz, hogy azokat a kálvinistákat, a kik között élnie kell, megtérítse,² hanem belső meggyőződésből munkálkodott, hogy a katolikus hitéletet, mely apátsága területén olyannyira aláhanyatlott, újra fölvirágoztassa.

Míg Tihanyban azon fáradt, hogy apátsági egyházát régi fényébe öltöztesse, addig apátsága egyéb területéről sem feledkezett meg. Működésének eredményét mutatják az endrédi plébánia megalapítása, a szántódi kápolna, de ezeken kívül bátran mer rá hivatkozni, hogy apátsága birtokain gondoskodott róla, hogy a hivek ne szűkölködjének törvényes lelkipásztorok nélkül.³ Egyelőre azonban csak licentiatuosokat küldhetett a hivek vezetésére. Hogy pedig ezek buzgón lelkiismeretesen teljesítsék kötelességöket, terjedelmes utasítást dolgozott ki számukra, mely egyaránt kiterjedt maguknak a licentiatuosoknak életére, valamint a hivekhez s hozzá, mint egyházi előljárójokhoz való viszonyukra. Az érdekes és részletes utasítás így hangzik:

«A joghatóságunk alatt levő összes licentiatuosoknak örök üdvösséget az Urban! Mivel az apátsági javainkon levő paphiány miatt abba a szükségbe jutottunk, hogy némely becsületes, kipróbált életű, feddhetetlen erkölcsű férfiakat kellett kiválasztanunk, kiket közönségesen licentiatuosoknak hívunk s az a föladatuk, hogy a szentségek kiszolgáltatásán kívül, már a mennyire módjukban van, a papok hivatalát elvégezzék, a szent keresztséget kiszolgáltassák, a házasságkötéseknél jelen legyenek, a népnek jó és katolikus beszédek tartásának s hivataluknál fogva jámbor könyörgésekkel az Istenhez emeljék a hivek elméjét, tehát gondunk tárgya, hogy az Isten dicsőségére s a lelkek üdvösségére bizonyos törvényeket szabjunk nekik, hogy magunk is örömet leljünk az ő buzgó törekvésükben s a reánk bizott lelkeknél óhajtott gyümölcsözést találjunk.

Mivel a licentiatuosok bizonyos tekintetben lelkipásztorok, rajta lesznek, hogy saját erkölcsökkel tükröt mutassanak a gondjukra bizott népnek; semmi megbotránkoztató, bűnös ne legyen az életökben, kerüljék az iszákosságot, részegeskedést, ne legyen köztük s a nép közt igazságtalanság, káromkodás, gyűlöl-

¹ Oklevéltár 42. és 44. sz.² U. o. 51. sz.³ U. o. 61. sz.

ködés, czivódás; legyenek rajta, hogy házaikban tisztesség, szerénység, józanság mutakozzék, gyermekeiket jámborul neveljék, egyszerűen úgy viselkedjenek, hogy megmutassák, hogy méltók arra a bizalomra, mely a Krisztus vérével megváltott lelkek összes gondját rájuk bizza.

A kellő és megállapított időben harangjellel vagy másként hívják össze a népet, hogy approbált és katolikus prédikációt hallgasson s egyházilag megerősített, helyeselt imádságos könyvekből imádkozzék; s mivel a hallgatók műveletlensége sokszor nem tudja megérteni a magasabb stilusban szerkesztett imádságokat, tehát meghagyatik, hogy a rózsafüzért imádkozzák a néppel, melyből az imádság hasznán s az Istennek és Magyarország patronájának biztos támogatásán kívül az a haszon is meglesz, hogy a tudatlanok s a gyermekek megtanulnak keresztet vetni, a Miatyánkot, Üdvözlégyet, Hiszekegyet imádkozni. Ezen rendeletünk lelkes teljesítése végett legközelebb minden licentiatusunak egy tuczat olvasót fogunk szétosztatni s ígérjük, hogy idővel többet is fogunk nekik adni.

Mivel pedig az ifjúság oktatásától függ úgyszólván az egész keresztény élet üdvössége, azért minden vasárnap az ájtatosság után oktatni fogják a fiatalságot a hit titkaiban; nem kételkedünk ugyan, hogy ezeket maguk a licentiatusok tökéletesen tudják, mindamellettsz mindegyiknek magyar katekizmust adunk, melyet részletenként meg fognak tanultatni az ifjúsággal s a hitközségnek is fel- és elolvasnak.

Mindenképen rajta lesznek, hogy a rájuk bizott falvakban vagy helyeken nyilvános botrány ne legyen, iparkodnak, hogy az ágyasokat, házasságtörőket megjavítsák s ha nem hallgatnának rájuk, a bajok megorvoslása végett a szomszédos plébánosnak *(ha a mi joghatóságunk alá tartozik)* vagy nekünk magunknak jelentést tesznek; az ellenségeskedéseket megszüntetik; az ünnepeket és böjtöket kellő módon kihirdetik, azok megtartására szorgosan ügyelnek s oly gondosságot tanusítanak, hogy az Isten megsértése mentől kevesebbszer forduljon elő s a lelkek bűneik által üdvösségöket ne veszélyeztessék.

Mindezekben annál könnyebben érnek el eredményt, minél jobban kapcsolódnak maguk a mindenható Istenhez. Azért tehát megparancsoltatik minden licentiatusnak, hogy valamelyik szomszédos plébánost gyóntatójuknak választván, annak, *ha kétszer nem, legalább egyszer havonként meggyónjanak* s tőle az elvégzett gyónásról bizonyítványt kérjenek. Ugyanezen plébánoshoz fognak fordulni akkor is, ha a rájuk bizott lelkek vezetésében valamely kétségök merül föl, az azután meg fogja nekik oldani a nehézséget; ha pedig behatóbb vizsgálatot kívánó eset akad, apáti székhelyünkre jönnek vele, hogy Isten szerint s a szent kánonok értelmében a nehézség eloszlattassék. És mivel sajnosan kellett róla értesülnünk,

hogy némely licentiatús az esztelenség és nyakasság oly fokára jutott, hogy nem átalott Krisztus papjairól kevésbbé illően, sőt gúnyolódva szólni, mások meg *elég vakmerők voltak a plébános címet használni, feleségeiket papnéknak hívni*, tehát az ily vakmerő merényleteket nemcsak hivatalfosztás terhe, bebörtönözés és megbotozás büntetése alatt tiltunk, hanem azon fenyegetéssel is, hogy azok ellen, a kik ily kihágásokat követnek el, a megye büntetését is ki fogjuk kérni. Tudják meg tehát, hogy nem papok, hanem licentiatúsok, kiket a *keresztség* kiszolgáltatásán, a *bázaságnál* való assistentián, az egyháztól helyeselt *beszéd*ek *főolvasásán, imádkozáson, temetésen* kívül semmiféle szentség kiszolgálása meg nem illet. Azért tehát, ha licentiatusságuk területén valamely hívő *súlyos betegségbe* esnék, a mennyire lehetséges, rajta legyenek, hogy pap menjen a beteghez, ki őt az Istennel kiengesztelje; ha pedig nem lehetne papot szerezni, jámbor beszélgetéssel vegyék rá a beteget, hogy tökéletes bánatot vagyis bűnein érzett fájdalmat keltsen föl magában s a szeretet minden kötelességét megtegyék annak, ki abban a veszedelemben forog, hogy a világból az örökkévalóságba költözik.

Akarjuk, hogy a gondjukra bizottak előtt csak nekünk bemutatott s tőlünk engedélyezett prédikációs és imádságos könyveket olvassanak és egyébként semmi esetre se cselekedjenek.

Azt is megparancsoljuk, hogy, miként a plébánosok tenni szokták, régi, dicséretes szokás szerint a nekik adott forma szerint minden husvétkor számot adjanak mindenről, mi rájuk volt bízva.

Azt is akarjuk, hogy a mi papjaink évenként husvét tájban megvizsgálják őket azon ismeretekből, melyek licentiatusságuk tekintetében szükségesek; ugyanazoknak őszintén be fogják mutatni az elvégzett gyónásaikról szóló s a gyóntató plébánosaiktól életmódjukról, erkölcsaikről kiállított bizonyítványait, hogy, mint a licentiatusi tisztre alkalmasak, hivatalukban a következő évre is megerősíthetők legyenek.

Végül, kedves fiaim, gondoljátok meg, az Isten szolgálatának mely részére választattatok ki. Buzgólkodjatok Isten dicsőségéért, a szentbeszéd, imádságok buzgó olvasásával vonzzátok Istenhez a lelkeket, feddhetlen életetekkel mutassátok meg másoknak az égbe vezető utat, hogy veletek egyetemben örökké örvendhessünk a lelki életben szerzett gyümölcsökben.»¹

Később Grasso apát örömmel emlegeti, hogy papokat is küldözött birtokaira, hogy az Úr szöllejében munkálkodjanak. Benczések voltak ezek, kik a különféle

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc., 30. nr. 20. Grasso nem kelezte ezt az utasítást, csak annyit írt a hátára: «Instructio licentiatorum». Valószínű azonban, hogy Törény kinevezésével egyidejű.

nyelvekben jártasak lévén s kellő tudománynyal bírván, gazdag aratást tettek a vidék eretnek népe között.¹ De ezek csak időnként mentek ki a monostorból, míg egyébként a licentiatikusok végezték a lelkipásztorkodást.

A helytartótanács megkívánta, hogy az apátok és prépostok javaikon a templomokat, plébániákat megfelelően restaurálják s kellő javadalmazásukra gondot fordítsanak.² A főapát meg figyelmeztette Grassot, hogy a felséges consilium kívánságának megfelelően tudassa, «hol azon apátúrság jószágában vagyon épített templom vagy plébánia és ki által administráltatik, hogy így a felséges consiliumnak igazán válaszolhasson.»³ Majd 1737 január 22-ikén a helytartótanácsból megérkezett a figyelmeztetés, hogy az apát az 1733 márczius 17-iki királyi rendeletnek megfelelően emeljen templomokat, plébániákat, illetve javítsa ki a meglevőket, gondoskodjék a lelkészek jövedelméről, a templomok felszereléséről.⁴

Grassonak nem kellett tartózkodnia az őszinte nyilatkozattól. Nyugodt lélekkel hivatkozhatott rá, hogy a mint gazdaságait fejlesztette, úgy Isten házáiról s a lelkek üdvösségéről sem feledkezett meg. Tudta, hogy még sok a tenni való, de kijelentette, hogy ereje fogytaig azon fáradozik, hogy apátságát régi fényébe öltöztethesse.⁵

Grasso utóda, Lécs apát már meglehetősen tört uton haladhatott. Kezdetben neki is volt még licentiatusa, de hamarosan változtatott ezen a lelkipásztorkodási módon és Ferencz-rendieket hívott falvaiba. Így tett Endréden, Telekiben. De maga, személyesen is sokat fáradozott, hogy a katolikus vallásnak híveket szerezzen. Ha lehetett szép szóval, ha kellett erőltetéssel is növelte a hívek számát. Egyik hivatalos jelentésében örvendő s meglegedetten írja, hogy 1741—1747 folyamán 38 lutheránust és kálvinistát vezetett vissza a római katolikus vallásra. Ha a megtértek lakóhelyét tekintjük, 17 esik közölők Endrédre, 3 Tihanyra, 3 Aszófőre, 2 Szöllőstre, 2 Kapolyra, 2 Füredre, 1 Arácsra. Az egész vonalon folyt a munka,⁶ s a hova keze elért, mindenütt iparkodott visszahódítani a lelkeket. A veszprémi püspök, Biró Márton még erősebb kézzel működött a szomszédságban, sőt Rómába küldött jelentéseiben olyanformán beszél, hogy 1745-ben ő rontatta le Telekiben a kálvinista imaházat és távolította el a prédikátort; Kapolyon pedig az ő érdeme, hogy 1749-ben a katolikusok templomhoz jutottak;⁷ másutt azonban arról panaszkodott, hogy a benczések egyáltalán nem hallgatnak rá.

¹ Oklevéltár 61. sz. V. ö. Országos levéltár: Litt. cons. 1737., nr. 431.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 29., nr. 8.

³ U. o. fasc. 20., nr. 13.

⁴ U. o. fasc. 29., nr. 29., v. ö. nr. 7.

⁵ Oklevéltár 61. sz.

⁶ U. o. 74. sz. ⁷ Hornig, id. m. 286., 328. ll.

Vajda apátnak Isten háza dicsőségéért való buzgóságáról s lelkek javára történt intézkedéseiről már szoltunk. Csak ismétlésbe esnénk, ha e szent életű férfiúnak a templomok építésében, plébániák, lelkésziségek szervezésében mutatott gondját részleteznők. Áldozatkészségét, a melylyel a maga igényeit lehetőleg szűkre szabta, hogy mentől több jusson Isten dicsőségére s a lelkek javára, csak fokozta és könnyebbé tette az a helytartótanácsi leirat, mely megengedte, hogy a káptalanok s a monostorok a lelkészi pénztárba ne fizessenek, hanem e helyett gondoskodjanak a birtokaikon levő egyházak s tanítók ellátásáról.¹

Az ő apátsága idején, nagy szomorúságára, mindinkább szaporodnak az államkormány beavatkozásai a lelkészi ügyekben. Mária Terézia alatt 1774-ben pl. helytartótanácsi rendelet érkezett, a mely szerint egyformaság kedvéért a hitoktatásnál a Canisius-féle káté helyett a bécsi normális iskolákban használt katekizmust kell alkalmazni.² II. József 1785 márczius 16-i rendelete a felöltöztetett szobrok eltávolítását sürgette;³ majd azt tudakolta, van-e az egyes plébániákon kordaviselő, Jézus Szive- vagy más társulat; mi az ilyenek tagjainak kötelessége, jelvénye; vannak-e általános föloldozások, áldozások, főpapi áldások; van-e hétközben szentségkitétel; mikor van a szentséggel vagy a nélkül a monostorban és a monostoron kívül processio. A koronázatlan király előre jelezte, mi a célja e kérdésekkel: az, hogy el akarja távolítani a visszaéléseket s az egyház szellemének megfelelő rendet akar teremteni;⁴ de megfélemlített róla, hogy ezekben nem az ő tiszte az intézkedés. Méltán keltett aggodalmat már a gondolat is, hogy világi kormány akar visszaéléseket találni az ájtatos társulatok tagjainak számában, kötelességeiben, jelvényében s a szentségek, áldások és körmenetek dolgában.

Mikor Vajda apát békességet áhító szívvvel elfogadja a veszprémi püspök joghatóságát, majd az esztergomi érsek követelésére megint ennek főpásztori hatalma alá adja magát, mindig a hívek érdeke van szeme előtt. Mikor a veszprémi püspök megvonja szerzeteseitől az egyházmegye területére adott iurisdiciót, az aggasztja, mi lesz azon jobbágyainak lelki gondozásával, kik távolabb vannak a világi papok plébániáitól.

A Rend visszaállítása után kinevezett tihanyi apátok is buzgón végezték a lelkészeti ügyekben felügyelő, ellenőrző tisztjüket. Bresztyenszky Béla apátnak különös gondja volt rá, hogy az apátsági lelkészek egyházi működésükben gondosok, hivatalos működésükben pontosak, az anyagiakban rendesek legyenek. 1840-ben utasítást dolgozott ki számukra, melyben meghagyta nekik, hogy I. a

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 29., nr. 17.

² U. o. nr. 12.

³ Marczali: Magyarország története II. József korában, II. 189. l.

⁴ U. o. nr. 23.

prédikációkat, katekezéseket megtartsák, a tanító tanítási módját, életét ellenőrizték, az iskolát hetenként többször meglátogassák; 2. a szomszédos plébánosokkal, főleg a rendiekkel jó viszonyban legyenek; ha valamiben nehézségek támadna, forduljanak hozzájuk, fontosabb, bonyolultabb esetekben pedig szakemberek véleményét, ítéletét kérjék ki; 3. házassági ügyekben az egyházmegyei hatósághoz világosan, pontosan irjanak; 4. a hivatalos ügyekről vezessenek jegyzőkönyvet; 5. a keresztek, házassulók, meghaltak könyveit pontosan, tisztán, a felsőbb helyen megszabott rovatok szerint vezessék; 6. ha idegen akarna a községbe beházasodni, előre jelentsék az uradalomnak, hogy megtudhassa az illető, kap-e helyet; 7. a templom pénztára kettős zár alatt legyen s az egyik kulcsot a lelkész, a másikat a templomatya őrizze; 8. mikor már annyi pénze jött össze a templomnak, hogy a napi szükségletek nem emésztik föl, engedélyt kell kérni, hogy valami rendkívüli szükségletet fedezhessenek belőle; az uradalmi pénztárból csak akkor kérjenek pénzt, ha a templomnak nincs; 9. a templomszámadásokat az uradalmi tisztt, a bírónak, a templomatya jelenlétében évenként megtartsák s a tőkéről, bevételekről, alapítványokról október végére az apátnak vagy székküresedés esetén az apátsági perjelnek jelentést tegyenek; 10. ha valami munkát, javítást kell végezni, idején jelentést tegyenek, hogy télen az anyagot össze lehessen hordani és tavasszal a dologhoz lehessen látni; 11. a megállapított stólaris jövedelmeket sem magasabbra nem vehetik, sem le nem szállíthatják; 12. végrendelkezési ügyekbe csak a felsőség engedélyével avatkozzanak; 13. az uradalomtól járó deputatutumot az év végén kell fölvenni; járandóságait pedig úgy használják, hogy személycseré esetén a megfelelő részt utódaiknak átadhassák; 14. gondoskodjanak róla, hogy időközönként az inventárium marhákat, sertéseket megújítsák, felfrissítsék; 15. ugyanez áll a konyhaeszközökre, ágyneműekre s hasonlókra; 16. adósságot csinálni a felsőbbség kifejezett engedélye nélkül tilos; 17. egynapi távolságon túl előljárói engedély nélkül ne menjenek s ilyenkor is nézzenek előbb körül, nincs-e valami dolog, kérjék meg a szomszédos papot, hogy esetleg helyettesítse őket s oktassák meg a népet, hová forduljon, ha esetleg valakinek lelki vigasztalásra volna szüksége.¹

Az egyes plébániák története megmutatja, hogy az apátok, székküresedés esetén a főapátok, mindig kellő gondot fordítottak a plébániákra, iskolákra. A hol indokolt szükség volt, sohasem zárkóztak el a kegyurasággal járó terhek viselésétől s arra sem hiányzott a gond, hogy az időviszonyoknak megfelelően tisztességes ellátásban részesüljenek azon rendtagok, kik lelkipásztorkodás végett a plébániákba helyeztetek. Ezen célokat szolgálta Vaszary főapát 1886 július

¹ Bresztyenszky fogalmazványa a tihanyi apátsági levéltárban, c. 24. nr. 30.

9-iki, Balaton-Füreden kelt rendelete, melylyel meghagyta, hogy a pannonhalmi esperes látogassa meg a tihanyi apátság plébániáit, készíttessen mindenütt részletes leltárakat, a plébánosok jogos és méltányos kívánságait vegye jegyzőkönyvbe s a plébánosokkal aláírta, terjeszse a tihanyi apát, illetve a főapát elé.¹ S hogy ez a gondosság nem hiányzott Vaszary utódjában sem, mutatják azon alkotások, a melyek Fehér Ipoly dr. főapátsága idején létesültek s az a nagyszabású munkát, mely az ő rendeletére 1908 folyamán elkészült s a mult és jelen viszonyok gondos mérlegelésével rendezte a rendi lelkészeknek még mindig ingadozó, kellően meg nem állapított javadalmi viszonyait.²

1. Az apátság székhelye, *Tihany* mint plébánia is szervezve volt, midőn az altenburgiak birtokába került Szent Ányos monostora. 1702 után azonban, mikor a város plébánosa kora vagy egyéb ok miatt a plébánia vezetésétől megvált, egy ideig nem találunk külön lelkészt, hanem a plébániai teendőket maga Reyser apát végezte, a mi megfelelt azon jogi felfogásnak, hogy az apátsági egyházak tulajdonképeni plébánosa mindig az apát.

Reyser iparkodott gondos lekipásztor lenni s még az eléggé számos kálvinistákat és lutheránusokat is rá tudta bírni, hogy, legalább egyes dolgokban, a katolikus templomba, a katolikus lekipásztorhoz forduljanak. Mikor 1703 május 21-ikén «tihanyi községnek megtartandó punctumjait» kiadta, a nem katolikus lakosokat illetőleg a következő kikötéseket tette: «1. Mivel egy Istenünk, egy Christusunk, egyenlő parancsolatunk, egy szentírásunk, egy evangéliumunk lévén úgy minékünk római katolikusoknak, mint más calvinista és lutheránus vallásban levőknek, kire nézve a praedicatiók meghallgatására a mi szentegyházunkba járjanak mindnyájan, mindazonáltal szabad legyen némelykor a más valláson valóknak a magok praedicatorjok oktatására menni úgy, hogy mégis némely rész mindenkor a mi praedicationkon jelen legyen. 2. Akár Péter, akár Pál körösztljön, Christus a ki körösztl, azért az ő gyermekeiket a mi egyházi emberünkhöz körösztségre vinni el ne mulassák, legfőképpen mivel hogy nálunk szent kenettel azaz chrismával élnek, melylyel régenten a régi anyaszentegyházban levő körösztyenyek megkenettenek, a honnand is körösztyényi nevet vöttek. 3. A vasárnapi és ünnepnapokat velünk szentül megüljük és megtartsák tiz tallér büntetés alatt, hogyha valaki vagy szőleiben a vagy más akarminemű külső dolgokban tapasztaltatik».

Az egyesség záradéka szerint «ezen punctumoknak punctumról punctumra való szorgalmatos és hiv megtartására úgy a pápista hitben való, mind pediglen calvinista és lutheránus valláson levő tihanyi község kötelezte magát az Atyának

¹ Tihanyi apátsági levéltár.

² A tihanyi apátsági plébániákra vonatkozó munkálatok u. o.

és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében». ¹ De a következő évben már vége lett a megegyezésnek és valóságos katolikus üldözés támadt Tihanyban, mert a kálvinista lakosság Rákóczi küzdelmét arra használta föl, hogy a maga vallását terjeszsze, a katolikusokat meg elnyomja.

Reyser apátnak Rákóczi Ferenczhez intézett levele eleven képet rajzol azon erőszakoskodásokról, melyeket a kálvinisták elkövettek. Noha, úgymond, általános rendelet jelent meg, mely szerint mindennek a meglevő állapotban kell maradnia, fegyveres kézzel kálvinista prédikátort hoztak s azt feleségével együtt a monostorba vitték, innen egyik cellából kikergették a szerzetest s ennek lakását adták a prédikátornak; a támadt zavargásban annyira felbőszültek a kálvinisták, hogy nem elégedtek meg a szerzetes kilakoltatásával, hanem meg is akarták ölni s csak Isten őrizte, hogy az apáthoz menekülhetett. Nem fájlalnám annyira, mondja az apát, ha csupán prédikátort szereztek volna, de nagyon megszorít és fájdalmasan esik, hogy a monostorba, a clausurán belül levő szerzetesi szobába vitték. Ugyan melyik katolikus tudná fájdalom vagy szomorúság nélkül elviselni, hogy Krisztusnak szeplőtelen jegyesét, kit ő egyedül szeret e földön, így meggyalázva látja? Vajjon nem vallásgyűlölség az ily cselekedet? ² Utóbb, 1706 márczius 6-ikán a fejedelemhez intézett kérelmei s panaszai közt ismét keservesen említette ezt a sérelmét s kérte a fejedelmet, hogy a szécsényi végzéseknél a vallás szabad gyakorlását illető határozatát ő is élvezhesse, a kálvinista prédikátor ne legyen a monostorban, ne itt végezze az istentiszteletet, hanem abban a városi házban, hol régebben a kálvinisták iskolája volt. A fejedelem teljesítette az apát kérését s kérelméhez hozzájegyezte: «Méltó instantia. Ugy legyen, a mint kívánják». ³

Időközben sikerült az apátnak Bottyán János támogatását és védelmét is megszereznie s ebben bizva, megkísérlette a prédikátor eltávolítását. A tihanyi kálvinisták az apátnak «a praedicatornak parochiájukból való kiküldése iránt való helytelen praetensiója» miatt Bercsényi Miklós grófhhoz folyamodtak. Ez 1706 márczius 20-ikán Balaton-Füreden adott is a kálvinistáknak rendeletet, mely meghagyta a «méltóságos fejedelem és a confoederált nemes magyar haza hűségében levő lovas és gyalogos tiszteknek s egyéb vitézlő rendeknek közönségesen és mindeneknek, (hogy nemes Szala vármegyében levő Tihan nevű praesidium) lakósinak személyekben, jószágokban, marhájokban, akármely névvel nevezhető javokban kárt tenni és tétetni, háborgatni és háborgattatni, tőplomokat, parochiákat, iskolákat hatalmasan felverni, veretni ne merészeljenek,

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 2.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 5.

³ Oklevéltár 4. sz.

ne is engedjék tisztinek, fejének s életinek érdeme szerint való elvesztése alatt».¹

Ámde Bercsényi levele mellett is jobbnak látták a tihanyiak, hogy megbéküljenek az apáttal, ki immár nemcsak Bottyán védelmére támaszkodhatott, hanem a fejedelem akaratára is hivatkozhatott. A megbékülés Bottyán megbízottjának, Horváth Ferencz veszprémi főkapitánynak jelenlétében történt meg s abban állott, hogy Reyser apát templom és lelkipásztori lakás számára telket adott a kálvinistáknak, ezek pedig kivonultak a monostorból. A megegyezésről 1707 márczius 31-ikén mindkét fél okiratot állított ki.

«Én, Amandus Reyser, hangzik az apát írása, Szent Benedek szerzetén levő tihanyi apátur, adom tudtára mindenenek, a kiknek illik, e levelem által, hogy tihanyi helvetiai confession levő lakosok engemet illendőképpen requiráltak, hogy nekik a tihanyi városban templomnak és parochiának építésére bizonyos alkalmas helyet engedjek, mivelhogy pedig a szécsényi nemes confoederált Magyarország statusi conventus és gyűlés által mindenütt religionis szabad exercitium engedtetett. Kiknek kéréseknek én is engedelmeskedvén, bizonyos és alkalmas templomnak és parochiának építésére elegendő, nemes vitézlő Borsi István, Borsi Ferencz és Pethő György házok között levő pusztá helynek darabját és helyét assignáltam örökösül és in perpetuum conferáltam, kiket sem én, sem én utánam következő successorim turbálni és háborgatni semmi uton, módon ne merészeljenek; fogadván és igérvén azon tihanyi lakosok is, (hogy) én nekem és az én successorimnak, mint földesurnak, becsülettel való tartozó engedelmességet, tekintetet és tartozó szeretetet fognak exhibeálni és megadni.»

A városbeliek nyilatkozata Horváth Ferencz és Veszprémi Péter prédikátor jelenlétében kelt. A tihanyi kálvinisták nevében Borsi János «nemes személy», Kovács Dániel, Vass István, Baranyai Benedek, Torma Ferencz, Kovács János, Borbély Illés, Aszalóy János, Pethő György, Ajkai György, Ujhelyi János, Borsi Ferencz, Dankázi János «tihani helvetica confession levő lakosok adják tudtára mindenenek, a kiknek illik..., hogy a fő tisztelendő, tiszteletes Szent Benedek szerzetin levő tihanyi apátur ő nagysága tihanyi klastromában bizonyos időtől fogva levő templomukat és parochiájukat méltóságos generalis Bottyán János uruk ő nagysága parancsolatjából visszaengedték és bocsátották, a mint ő nagysága is szabad jóakarattjából és atyai kegyességéből kívánságuk szerint ugyan felebb említett tihanyi városon templomuk és parochiájuk felépítésére egy pusztá helyet örökösen kiadott és ki is mutatott, kinek körülakó szomszédi im ezek:

¹ Az itt említett két irat «a tihanyi reformata egyház ládájában irományokból» Horváth Bálint 1847 szeptember 12-ikén készített egyszerű másolatában megvan a tihanyi apátsági levéltárban c. 13., nr. 1. jelzés alatt. Mindkettőt kiadta Jalsovits Alfréd: A tihanyi apátság története (Pécs, 1889.). 66—67. ll.

nemes vitézlő Borsi István, Borsi Ferencz, Pethő György uraiék között levő pusztá telek, melyről apátur ő nagysága örökös levelét pecsétjével corroborálván kezükbe assignálja, hogy mind maga apátur ő nagysága, mind a több következő successori őket a nekik adatott templomnak, parochiának fiúról fiúra isteni tiszteletük szabados folyásában, religiójokat illető tisztüknek szabados gyakorlásában megtartsa és minden erőszaktevők ellen, a mikor ugy kívántatik, teljes tehetsége szerint megoltalmazza, hogy az ő életük itteni tiszteletükkel együtt lehessen csendességgel és békességgel. Mihez képest adják ők is ezen pecsétes levelüket, hogy mind az ur ő nagysága s mind pedig a következő successori felebb megirt klastromban levő templomot és parochiát szabadon, nemine turbante birhassák in pace, semminemű jussukat ex post fent nem tartván, mindennemű iránta való praetensiójokat cassálván és annihilálván in perpetuum».¹

Még támadtak ugyan nehézségek és a tihanyiak vagy igazabban az itt lakó kálvinisták 1707 végén vagy 1708 elején panaszt emeltek az apát ellen, hogy «a helveticusok részéről való templomot... elfoglalta, eszközeit distrahálta (jól-lehet immár resignálta már most a templomot), praedicatorukat amandálta... Catholikusok részéről mindennapi panasz, hogy maga az apátur nem magyar, káplánt sem tart, a ki az isteni szolgálatot véghez vinné; a lelkekről hogy ad számot»,² de mégis csak békére verődtek, mert a következő időkben elhallgatnak a panaszok. 1710-ben azonban a kálvinista templom megint az apát kezében volt.³

Ha a katolikusok valóban panaszkodtak a miatt, hogy Reyser nem tart káplánt, 1710-re változott a helyzet, mert ekkor volt külön és pedig valószínűen világi pap, ki a lelkipásztori tisztet végezte.⁴

Ekkorra azonban a monostor és a templom erősen pusztulásnak indult. A magyar benczésekre maradt a gond, hogy ezen a bajon segítsenek és Grasso, illetve Lécs apát gondossága pótolta is a hiányokat. Ugyancsak Grasso idejéből bizonyos, hogy egyik szerzetes különös kötelessége volt a hivek lelki gondozása;⁵ azt azonban nem látjuk eléggé világosan, állandó volt-e már ekkor a

¹ Az okiratok másolatai megvannak a tihanyi levéltárban c. 13., nr. 1. alatt, nyomtatásban pedig megjelentek Jalsovitsnál, id. m. 69—70. ll.

² Keltezetlen s jelzetlen irat a pannonhalmi rendi levéltárban: act. abbat. Tihan.

³ Erre vall, hogy Csery Márián tihanyi szerzetes ezen évben kelt végrendeletében egyik-másik portékájáról azt mondta, hogy a kálvinista templomban van. Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 7. litt. e.

⁴ Csery imént említett végrendeletében «a pap urnak» is tett hagyományt. Ilyen formában csak a helyi lelkipásztorról emlékezhetett meg.

⁵ Egy 1736-iki végrendelet alatt olvassuk: Coram Mariano Márkus O. S. B. ad Sanctum Martinum professo et p(lene) t(itulato) curatore animarum Tihaniensium. Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 34.

szokás, hogy ne a konventtagok fölváltva, hanem ezek egyike végezze a lelkipásztori teendőket. Lécs lelkipásztori buzgósága, térítő munkássága mellett alig lehet kétség, hogy a tihanyi plébánia különös gondja tárgya volt, noha kormányzása alatt nem tudunk oly szerzetest megjelelni, kinek kötelességszerű tisztje lett volna a hívek lelki vezetése. Talán a *szónokok* voltak a plébániai teendőkkel megbizva. Általában ugyanaz lehetett ekkor is az eljárás, mint később, melyről az 1778-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve úgy szól, hogy a plébános az apát, a lelkipásztori teendőket pedig a konvent tagjai (ekkor nevezet szerint Fábíán atya) végzik.¹

Mikor az apátság eltörlését már bizonyosra lehetett venni, Vajda Samu apát azon volt, hogy Tihanyban helyi káplánságot szervezzen, mivel, vélte, itt plébánia úgy sem lesz. Ebben azonban csalódott s 1787 január 25-ikén már maga írta: «Pater Forróleány (Flórián) uram a tihanyi parochiára candidáltatott».² Ez a Rend eltörlése idején kezdődő gyakorlat állandósult s innen kezdve rendes lelkész megbízás alapján működő benczések vezették a tihanyi híveket a lelki élet útjain.

A *lelkipásztori tisztet viselő papok és szerzetesek névsorát* a XVIII. század végeig csak hiányosan ismerjük. 1685—1702 közt *Baranyai János* volt a plébános. Utána pár éven át nincs szó rendes lelkipásztorról, hanem csak 1710-ben említik ismét a «pap urat». 1730-ban *Márkus Márián* viselte a lelkipásztori tisztet. Mikor 1740-ben az apáti szék megüresedett, Sajghó Benedek főapát *Mórocz Béla* benczést tette meg Tihany anyagiakban s lelkiekben való kormányzójának (administrator) és *Erdélyi József*, meg *Balományi Román* rendtagokat adta melléje, hogy az istentisztelet végzésében segítségére legyenek; a templom tisztántartása s az öröklámpa gondozása Románnak volt a külön kötelessége. A következő évtizedekben nem ismerjük, milyen eljárást követtek a plébániai teendők elvégzésében és csak 1778-ból tudjuk, hogy *Károly Fábíán* volt a plébánia administratora.³ 1787-től 1807-ig *Kovács Flórián* volt a tihanyi plébános. Utódja *Farkas Fülöp* győri tanár lett, a ki 1807—1809 folyamán plébánoskodott. 1809 december 15-ikén meghalt Bosnyák Benedek zamárdii plébános és helyébe Farkast küldötték. Így azután Tihany plébános nélkül maradt. Ez pedig annál nagyobb baj volt, mert a monostorban nem igen akadtak munkabíró emberek. A misézést Pacsay Tiborcz csak elvégezte, de a prédikálásra, hitelemzésre nem érzett erőt. Szerencsére éppen ekkor tartózkodtak a monostorban a francziák elől Győrből

¹ Oklevéltár 93. sz.

² U. o. 107. sz.

³ Erről az 1778-iki egyházlátogatási jegyzőkönyv is megemlékezik, de maga Károly is admi-

nistrator parochiae czimen jegyezte alá nevét a «Liber eccl. Tihan. continens nomina confirmatorum ab anno 1778. die 13. Sept.» cz. könyvbe a bérmlásról szóló megemlékezésekor.

elmenekült benczés kispapok s ezek közül a IV. évesek elvállalták a prédikálást, az I. éves Kovács Márk meg a hitelemzést. Így ment ez 1810 január közepéig, mikor a növendékek távoztak.¹ Hamarosan rendes vezetőt kapott a plébánia *Bosnyák Móricz* személyében, ki 1810—1811 folyamán működött hivatalában. Altalában azt látjuk, hogy a rendtagok tihanyi plébánoskodása rövid ideig tartott; a XIX. század elejétől napjainkig csak két rendtag vitte huzamosabban a lelkipásztori tisztet, a többi átlag 2—3 évig lelkészkedett. Gyors egymásutánban váltották föl egymást: *Horgass Lajost Bolgár László* (1812—1814), *Borsó Gellértet Tóth Anasztáz* (1817—1818), *Pénzes Zsigmondot, Nagy Boldizsárt Cziráky Konstantin* (1821—1824), *Maszni Szilvesztert Belák Cziprián* (1827—1831), majd *Halbsch Güntér* 1832-ig. A rendi dispositio intézkedése szerint folytatólagosan is Halbsch volt plébánosnak rendelve, de Kovács Tamás főapát külön rendeletben megkérte Pál apátot, hogy, ha *Kovács Márk* elvállalja a plébániai hivatalt, akkor ez lépjen Halbsch tisztébe. Pál apát, ki valamikor tanára volt Kovácsnak, rá is vette őt a plébánosi tisztre, melyet 1838-ig viselt.² Utódai *Kovács Vilebald* (1838—1839), majd *Góry Anasztáz* lettek, kinek halála után egy évig, 1843—1844 folyamán ismét *Kovács Márk* látta el a lelkészi teendőket. Őt *Horváth Bálint* váltotta föl (1844—1847), majd *Penner Román*, utána *Hyross Bernát* (1849—1853), *Vaszary Egyed, Csillag Rupert* (1856—1858), *Bády Izidor, Hyross Bernát* (1860—1864) s utána két évig *Apa Benedek* következett. Mikor a főapát Apa Benedeket Györré helyezte át, a tihanyi hivek folyamodást adtak be hozzá, hogy szeretett lelkészöket és lelkiatyjokat tovább is náluk hagyja. A főapát augusztus 17-iki levelében tudatta, hogy örül ugyan e kérésnek, de a szent szerzet körülményei és fontos tanügyi okok kívánják az áthelyezést s így rendelkezését nem változtathatja meg.³ Apa helyét *Novák Ede* (1866—1872), majd *Vincze Paulin* foglalta el (1872—1886). Ez, valamint utódja, *Neumayer Gellért* (1886—1900) volt az a két lelkipásztor, ki huzamosabb ideig lelkészkedett Tihanyban. Az utódok működése ismét rövid. *Sipőcz Benedek* (1900—1902), *Ross Mór*, majd *Perényi Otmár* (1905—1908) hamarosan bucsút vettek Tihanyból. Perényi buzgósága azonban, melyet a nép anyagi és szellemi életének jobbítására kifejtett s melynek egyik szemmel láthatóbb eredménye volt a fogyasztási szövetkezet, mutatja, hogy kellő körültekintéssel s lelkesedéssel rövid idő alatt is lehet eredményt elérni. Őt 1908 augusztus havától *Grätzer Pius*, ezt novemberben *Székely Damáz*, volt esztergomi főgymnasiumi tanár követte, 1910 augusztus 1-jétől pedig *Bozmánszky Gyárfás* adminisztrálja a tihanyi plébániát.

¹ Kovács Márk: A pálya, melyet idáig futott a szent szeretetben stb. cz. kézirata 46—49. ll. azt írja, hogy a hitelemzői tisztet 5 hónapig viselte, a mi annyit jelent, hogy már Farkas Fülöp lelkész tihanyi tartózkodása alatt is segített neki a hitelemzésben augusztustól kezdve. (A növendékek június vége óta Tihanyban voltak.)

² Kovács, id. m. 146—147. ll.

³ Tihanyi apátsági levéltár.

A plébánosok mellett a régebbi időkben magyar és német *bitszónokok*, majd a XIX. század folyamán *segédlelkészek* is működtek.

Mivel a plébánia szoros kapcsolatban volt és van az apátsággal, egy-két kivétellel benczések igazgatták, nem kellett külön *plébánia-lakról* gondoskodni. Mikor a Rend eltörlésekor az apátsági javak is idegen kezekbe jutottak, Vajda apát fölvetette ugyan a kérdést, hol fog lakni Kovács Flórián, azonban a tanulmányi alap birtoklása idején sem tartották szükségesnek, hogy a plébánosnak külön házat jelöljenek ki, hanem a monostorban maradt a lakása.

Ugyanaz az ok, mely fölöslegessé tette, hogy a plébános részére külön ház épüljön, szükségtelenné tette, hogy *plébániai könyvtárt* rendezzenek be. Az apátság könyvtára megvette azokat a könyveket is, melyekre a lelkipásztor működése közben rászorult s a plébános, mint ezt az 1778-iki egyházlátogatási jegyzőkönyv is említi, az apátsági könyvtárból kérte és kapta meg azokat a könyveket, melyeket használni akart. Az 1816-iki egyházlátogatás tehát csak annyit jegyezhetett föl, hogy Tihanyban plébániai könyvek nincsenek.¹

A plébánosnak régebben, mikor világi papok gondoskodtak a hivek lelki gondozásáról, megvoltak a maga jövedelmei. A szerzetes administratorok azonban, miként a ház többi tagjai, élelemben, ruházatban stb. minden szükségeset megkapván az apátságtól, nem volt szükséges, hogy az apátság külön *plébániai javadalomról* gondoskodjék. A mi mégis plébániai javadalom számba mehetett és mehet, a stóla. Az 1778-iki egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint a keresztelelésért 25, az egyházkelőért 5, temetésért 50 dénárt, a házasság megáldásáért százdénáros 1 forintot, kismiséért 24 krajczárt, nagyért 1 forintot kapott a plébános; a plébániai területén kívül lakóktól, a filiobeliektől dupla stólát vehetett. Kivételes volt a Rend eltörlése alatt bekövetkezett helyzet, mely alatt a plébános 300 rajnai forint fizetést húzott.² Mikor a rendtagok megint benépesítették a monostort, ismét csak a stóla adott a lelkipásztornak jövedelmet. Az 1816-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve szerint a plébános az egyházkelőért és temetésért 30—30 krajczárt, házasságkötéskor a falubeliectől 1, az idegenektől 2 forintot kapott, úgy hogy évente összesen 23 forint jövedelme volt. Az 1846-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve a régi eljárásról ad számot, mikor a plébánia-jövedelmekről így ír: «A tihanyi plébánia administratora minden szükségességekkel a tihanyi apátság jövedelmeiből láttatván el, neki sem földjei, sem rétjei, sem egyéb ingó, ingatlan javai nincsenek. Évi jövedelme az ú. n. stólabeli járandóság, mely már az előbbi egyházmegyei látogatáskor is divatozott. Jelesen az

¹ Oklevéltár 115. sz.

² Oklevéltár 110. sz. Egy rajnai vagy réncs forint = 60 krajczár = 80 dénár = $\frac{4}{5}$ magy. forint.

egyházkeléstől 30 krajczár, kicsiny vagy nagy temetésétől egyaránt 30 krajczár, az eskedtetés helybelitől 1 forint, ha a menyasszony elvitetik 2 forint, a keresztelő-levélért vagy halotti bizonyítvány vagy egyéb levelekért helybelitől 1 forint, vidékitől 2 forint nemestől, nemtelentől egyaránt. A tihanyi plébános-helyettesnek úgynevezett plébániaháza nincsen, hanem lakásul a tihanyi monostor szolgál, hol élelmezése és ruházása az apátsági javakból kerül.¹ A mai időben is a Rendtől kapja a plébános a lakását, élelmezését, részben ruházatát, mint más rendtagok s képzettsége és szolgálati évei szerint ezekkel egyenlő pénzbeli ellátást élvez. Némi jövedelme még a Szent Benedek és Szent Ányos napján tartott prédikációkért kapott 10—10 forint,² továbbá a népért fölajánlott misék czimén az apátságtól 77 forint 50 krajczár, a stólákból (1891—1895-iki átlag szerint) 34 forint 85 krajczár, anyakönyvi kivonatok után 28 forint 35 krajczár, a 415 forintra menő misealapítványokból (7 énekes és 9 csendes gyázmise után) 16 forint 34 krajczár.³ A «pro populo» misék rendi díjazása megszűnván s egyéb bevételek a legcsekélyebb átlaggal vétetvén föl, az 1908-ki rendi megállapítás a tihanyi plébánia jövedelmét 59 korona 56 fillérben összegezte.⁴

A plébános *kötelességeiről* először Sajghó Benedek 1740 augusztus 15-ikén kiadott rendeletében van szó, mely megállapította az istentisztelet rendjét, kötelességévé tette az apátság lelki ügyeinek vezetésével megbízott szerzetesnek a litániák, szentbeszédok megtartását, az öröklámpa gondozását.⁵ Az 1778-iki püspöki látogatás kötelezővé tette a böjtök és ünnepek előzetes kihirdetését, a jegyesek kihirdetését s oktatását. A mit a jegyzőkönyv folytatólagosan elmond, az a meglevő gyakorlat ismertetése, de egyszersmind a lelkipásztori teendők felsorolása. A hívek lelki táplálására rendelt szentségek, olvassuk a jegyzőkönyvben, mindazoknak, kik kérik, minden fogyatkozás nélkül kiszolgáltattak⁶ s a szent utiköltséget, noha gyertya nélkül, illően, kellő tiszteletnyilvánítással viszik a beteghez. A jövőre elrendelte a püspök, hogy, legalább az anyaegyházban, kar-

¹ U. o. 120. sz.

² Régebben ezen a két ünnepen meghívott szónokok szoktak beszélni, kik 2 arany tiszteletdíjat kaptak. Később, hogy, hogysen, Szent Ányos napjának megülése elmaradt és csak az 1866 november 5-ikén a főapát elnökelete alatt tartott tihanyi konventülésen hoztak határozatot, hogy Szent Ányos ünnepének megülése fölújítandó s az ünnepi szónok 10 forint díjat kapjon.

³ Neumayer Gellért volt tihanyi plébánosnak 1897 február 9-ikén Villányi Szaniszló bakonybéli apáthoz küldött plébánia-történeti vázlatából, melynek az újabb időkre vonatkozó adatait másutt is felhasználtuk.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár.

⁵ Oklevéltár 64. sz.

⁶ Később valami nehézség támadhatott a tekintetben, vajjon az apátsági börtönben levő rabok gondozása a plébános dolga-e; mert az 1834-iki főapáti visitatio kimondotta: Captivorum institutio et reliqua eorum spiritualis provisio, prout vi altissimae ordinationis regiae per excelsum consilium regium diserte intimatae ubivis, ita et in Tihany administratorem parochiae respicit, quae proin per eundem nullis praetextibus declinetur. Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. rr.

ingbe öltözve vigyék az administratorok a szentséget és a tanító vagy más alkalmas személy csengetyűvel kísérje, hogy ennek szava figyelmeztesse a hívőket arra a tiszteletre, melylyel a szentség iránt tartoznak s fölhívja őket rá, imádkozzanak a betegért, hogy méltóan, gyümölcsözően vegye magához a szentséget. Az 1816-iki egyházlátogatás ezen kötelességeken kívül fölemlíti, hogy hetenként kétszer az iskolás gyermekek tanításával is foglalkozik a plébános. Az 1846-iki egyházlátogatáskor fölvelt jegyzőkönyv a plébános kötelességeit külön felsorolni sürgősen tartotta, hanem beírta az istentisztelet rendjének írásba foglalásával. A felsoroltakon kívül, miként arról az 1850 márczius havában a főapát elnöklése alatt tartott tihanyi konventülésen külön intézkedés is történt, a plébánosra tartozott az alapítványok kezelése és pedig úgy, hogy a különböző természetűeket egymástól külön kellett nyilvántartania, a kamataikról is külön kellett számot adnia.¹ A plébános vezette továbbá az anyakönyveket.

A tihanyi *plébánia-templom* egyszersmind apátsági templom levén, fényben jóval fölülmulta a hasonló kis községek templomait. A XVIII. század elejének zavaros évei után, mint az egész monostor, maga a templom is megrongálva került a magyar benczések kezébe. Csak az altemplomot lehetett használni, ez pedig elég volt ugyan a monostor lakóinak számára, de nem felelt meg a híveknek. Grasso apát tehát 1719-ben belekapott a maig meglevő barokk-stilű templom építésébe. 1727-re már annyira haladt az építkezés, hogy az apát egyezkedni kezdhett egy győri ácsmesterrel a szentély befedése s egy kis torony elkészítése végett. Úgy volt, hogy a tető s torony befestése nélkül 300 forintért elkészíti. Sajghó főapát is érdeklődött az építkezés iránt és figyelmeztette az apátot, hogy a kért árat meg lehet adni, a festést házilag is lehet végeztetni; a festék elkészítésére ő majd küld valakit Pannonhalmáról, talán Mákóczy Imrét s a további munkát napszámossal lehet végeztetni. A toronyra vonatkozólag azt ajánlotta, hogy, mivel a szentély záródása nem ives, a Balatonra néző falát meg kell emelni s erre kell a tornyot építeni; a harangokat így a főoltár mögött lehetne húzni.² Az építkezés szorgalmasan haladt és Grasso 1735-ben már azt jelenthette, hogy tágas, elég magas, kápolna temploma készen van, csak még a kápolnába kellenek oltárok.³ Sajnos, nem soká örvendhetett fáradozása eredményének. 1736 december 26-ikán tűz ütött ki, melynek a szentély kivételével az egész templom tetőzete áldozatul esett.⁴

Grasso 1737 folyamán hozzáfogott a tűz okozta károk helyrehozásához, de nem tudott a munkával végezni. A templom befejezése, belső felszerelése Léc

¹ Tihanyi apátsági levéltár.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20., nr. 11.

³ Oklevéltár 61. sz.

⁴ U. o. 62. sz.

apátra maradt. Ez valahogyan ráakadt Zalamegye 1715-iki ígéretére, melyet Turnaynak tett, hogy azért az 1000 tallérért, melyet Turnay a megye érdekében elköltött, megfizetését pedig elengedte, mikor a tihanyi monostor és templom fölépítéséhez fognak, ingyenes munkával fogja támogatni az apátságot. Az 1748 július 14-iki megyegyűlésen Lécs szóba hozta ezt az ígéretet. A megye meg is tett annyit, hogy 50 szekeret szavazott meg az építkezéshez.¹ 1749 április havában erős kőmives-munka folyt a templomon; 1752 október havában megérkezett a torony keresztje; 1753-ban a veszprémi kőfaragó megkapta a templom homlokzatára szánt Szűz Mária és Szent Benedek szobrokért s egyéb munkájáért a maga illetményét, 50 forintot;² a következő hónapokban más kőfaragó, meg képfaragó dolgoztak a templomban; szeptemberben Budára küldött az apát, hogy innen meghozzák a 2 mázsás harangot, majd egy nagyobbat is szerzett, melyet a megfeszített Üdvözítő tiszteletére áldottak meg;³ 1754 május havában megérkezett a Pécsen fölszentelt három oltárkö; októberben 170 forintot kapott egy fejevári festő a templom ajtajának bearányozásáért és más munkáiért.⁴ 1754 nyarának elején készen volt a 46 méter hosszú, 16 méter széles templom, melynek tornyai 35,4 méter magasságra emelkedtek. Homlokzatán s a kar középső ívén az apátságnak AL AT betűkkel (Augustinus Lécs abbas Tihaniensis) ellátott czimere figyelmeztetett rá, hogy az építkezés Lécs kormányéveinek eredménye. A homlokzaton, jó magasan a czimer fölött, Szent Benedek és Skolasztika szobrai, fölöttük Szent Ányosé, a legmagasabb részen pedig a mennyekbe emelkedő Bold. Szűz szobra voltak elhelyezve.

Június folyamán már foglalkoztatta Lécs apátot az egységes stílusban megépített s épen ezért kedves hatású templom megáldatása. Július 4-ikén szentirási szövegeket kapott, melyeknek chronogramm alakjában a templom elkészülése évét, 1754-et kellett volna kifejezniök; de erőltettek voltak⁵ és Lécs nem is használta föl őket. Noha a belső fölszerelés még nem kevés kívánni valót hagyott hátra, Mária mennybemenetele és Szent Ányos püspök tiszteletére megáldották a templomot s átadták az istentisztelet céljaira.

A főoltár hátulján Halbik Cziprián apát több chronogrammot talált, melyek beszámolnak azon folytatólagos munkáról, melyet Lécs Ágoston, majd Vajda

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 11.

² Erről a számadásokból tudunk.

³ Oklevéltár 134. sz. De ez 4 mázsásnak mondja a harangot, míg a Lécs halála után fölvett leltár csak egy körülbelül 5, egy 3, egy 1½ mázsás, egy 80 fontos és két még kisebb harangról tud.

⁴ Perceptiones et erogationes anni 1749—1754. a tihanyi apátság iratai közt a pannonhalmi rendi levéltárban.

⁵ A levél a pannonhalmi levéltárban a tihanyi apátság irataihoz tartozó Liber perceptionum et erogationum ab anno 1749. usque 1754.-be van beletéve.

A tihanyi templom főoltára.

Samu apátok idejében végeztek s melynek eredménye a templom belső fölszerelése lett.

A főoltár és a szószék 1757 augusztus 8-ikán történt elkészülésére utal a következő fölírás:

CATEDRA & ARA MAIOR
EXVRGIT & INAVRATVR
OPERA AVGVSTINI ABBATIS
OCTAVA AVGVSTI

Ez a két alkotás, miként a templom más famunkáinak nagy része, az apátság ügyes asztalosának, Stuhlhoff Sebestyénnek alkotása. 1743-tól vagy 1744-től fogva tartózkodott a tihanyi monostorban, hol nemcsak munkáját becsülték, hanem példás keresztény élete miatt is. Huszonöt éven keresztül dolgozott az apátságnak, mely azzal is kifejezte iránta való becsülését, hogy, mikor 1779-ben 56 éves korában meghalt, július 14-ikén az apátsági templomban a szerzetesek számára készült kriptában helyezte őt nyugalomra.¹

A főoltárt régebben is Szent Ányos képe díszítette. Erről annyit megmondanak ugyan, hogy elegans alkotás volt, készítőjének nevét azonban nem jegyezték föl. A mai oltárkép, melyen egyéb fogatkozások mellett a Szent Ányos püspök lábait tartó angyalalakok gyenge anatomiai tudásra vallanak, Novák János munkája, ki 1822-ben fejezte be. Az oltárképtől jobbra Szent Skolasztika és Szent László, balra Szent Benedek és Szent István, a kép fölött Szűz Mária szobrai állanak.

A szószék oldalait Szent Ágoston, Nagy Szent Gergely, Szent Bonaventura és Szent Ambrus egyházatyák szobrai, a hangfogót pedig a négy evangelista jelképei díszítik.

Egy másik fölírat a következőket mondja:

EX POST SS. BENEDICTI & SCHOLASTICAE ARVLAE INAVRATAE
ACCEDVNT EXPENSIS SVPRASCRIPTI AVGVSTINI.

A bemenettől számítva a jobb oldalon levő Szent Benedek s a balon levő Szent Skolasztika tiszteletére szentelt oltárookra vonatkozik ez a fölírás s így 1759-ben készültek. Az elsőn Szent Benedek olajfestésű képe és Szent Mór, Szent Placid szobrai vannak, a másodikat pedig Szent Skolasztika képe és Szent Gertrud, Szent Valtburga szobrai díszítik.

¹ Sepultus est Sebastianus Stuhlhoff, venerabilis conventus arcularius, in sua arte magister magnus et rerum in ecclesia nostra visibilium propria manu artifex, dum exantlatis 25 annorum servitiis fideliter servisset et saecularis inter religiosos Christianissime vixisset, omnibus morientium sacramentis munitus pie in Domino obiit aetatis suae anno 56. A tihanyi plébániai irattárban levő Liber defunctorum ab anno 1767. följegyzése 1779 július 14-nél.

Vajda Sámuel apát alkotásainak emlékét őrzik a következő sorok:

SAMVELIS ABBATIS OPE EXVIRGIT ET INAVRATVR ARA CELLENSIS AC
SACRISTIA ECCLESIAE TIHANENSIS EXSTRVITVR.

Az itt említett, 1762-ben készült Mária-oltár, a szentély felé haladva, Szent Skolasztikáé után következik. Hogy eredetileg milyen Mária-szobor díszítette az oltárt, nem tudjuk; Vajda egyik jelentése csak annyit mond róla, hogy nem volt felöltöztetett szobor, hanem fátyollal volt leborítva.¹ Az apátság eltörlésekor fölvetett leltár azonban úgy emlékezik meg erről a szoborról, hogy virágos szövettű, aranyos csipkés ruhába volt felöltöztetve, fején pedig színes üveggel díszített koronát hordott. Azt az eszményi szépségű, karján a kis Jézust tartó Mária-szobrot, mely ma a tabernaculum fölött levő üvegsekreányban van, a templom legújabb restaurációjakor a Gróden mellett levő S. Ulrichból szerezték. Az eredeti díszítéshez tartoznak az oltárt ékesítő angyalok, üdvözltek szobrocskái, melyek közül a lectio-oldalon térdeplő s adoráló angyal feje gyönyörű női arc, mely úgy hat, mintha képmásnak szánta volna az alkotója. Van is olyas hagyomány, hogy Stuhlhoff a maga fiatalon s váratlanul meghalt ideáljának képét másolta ezen szoborban.² Egyik-másik angyalnak arcza, hibás testtartása miatt lehet ugyan kifogást emelni, de egészében igen jó hatást tesz ez az ezüstözött oltár.

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 31., nr. 38.

² A hagyományt kedvesen dolgozta föl Pokorny Frigyes: A tihanyi templom műfaragója cz. beszélyben (Budapest, 1890).

A tihanyi templom Mária-oltára.

A följegyzés szerint ugyancsak 1762-ben épült a diszes ruhatárakkal, faragott kézmosóval, három térdeplővel ellátott sekrestye is. Diszes festményei az újabb restaurálás alkalmával majdnem teljesen érintetlenül maradtak. Boltozatának a keleti oldalán a kálváriai hármas kereszt, a nyugatin Sámuel följánlása, az északon Zachariás az angyallal, a délin pedig az áldozati kenyerek vannak föltüntetve. Bár e meg nem újított freskók a közepes művészi becsen

A tihanyi templom szószéke és kórusa.

túl nem emelkednek, üde s mégsem éles színeikkel kellemesen hatnak. E négy kép között és felettük az Isten bárányának megújított képe látható.

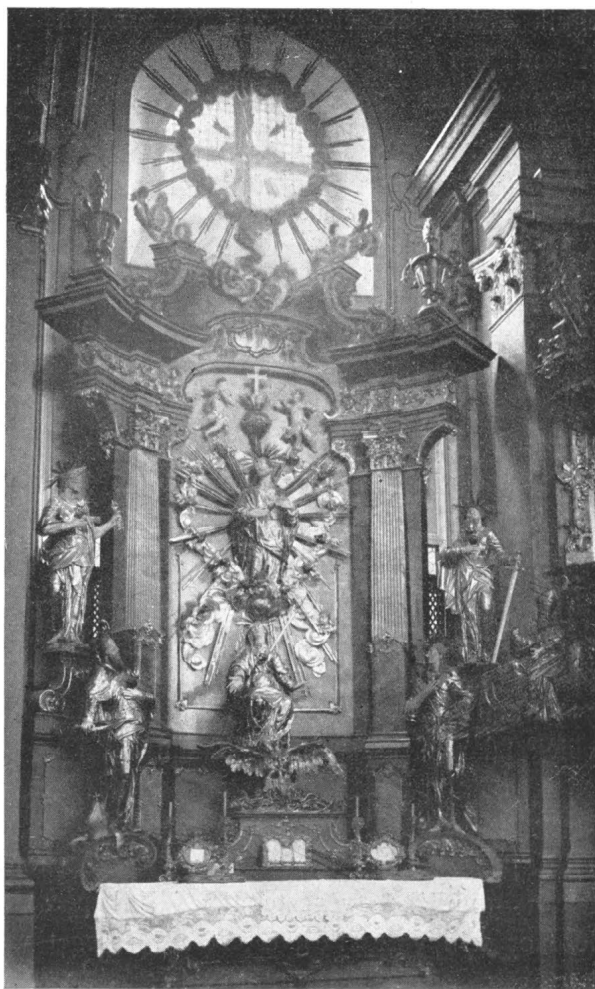
1765-ben került a templom felé néző részen ugyancsak angyalalakokkal díszített rácsú kórusra a 17 szerzetes számára már Lécs apát idején fölállított stallumok elé a régi, 4 változatú helyébe¹ a 12 változatú, Salzburgban készült új orgona. A következő évben az altemplom számára az Ur-koporsóját mutató oltárt készíttette el Vajda. Ezekről az új alkotásokról emlékezik meg ez a fölírás:

ORGANO ETIAM ELEGANTI DECORATVR INIBI CHORVS
& SEPVLCHRO DOMVS NOSTRI IESV CHRISTI.

¹ Oklevéltár 65. sz.

1765-ben kaphattak bele a Jézus szentséges szívének imádására szánt, a Bold. Szűzével szemben emelkedő oltár megépítésébe is, mivel a következő évben Vajda apát már Jézus szive tiszteletére külön zsolozsma végzésére kért engedélyt, majd 1768-ban bucsúengedélyt szerzett Rómából az isteni szív tiszteletének emelésére.¹ Ezen az oltáron a fiókáit vérével tápláló pelikánon a fájdalmas Szűz, e fölött a szívekkel és sugarakkal körülvett lángoló szívű Jézus szobra áll; jobbról Szent Borbála és Pál apostol, balról Szent Ágoston és Péter szobrai vannak elhelyezve; az egész csoportot a felhőktől és sugaraktól övezett Szentlélek jelképe tetőzi be. Ez az oltár egyike a legrégebbeknek, melyeket hazánkban Jézus szentséges szívének tiszteletére emeltek.

Vajda apát lelkes szeretete, melylyel az Isten házának fényét emelni iparkodott, 1767-ben egy 6 mázsás harangot szerzett a tem-

A tihanyi templom Jézus szive-oltára.

ploznak s Mária mennybemenetele s a szent őrzőangyal tiszteletére szentelte föl, majd ugyanezen évben egy 15 mázsásat is készíttetett, mely Szent Ányos püspököt és Szent Péter apostolt kapta patrónusainak. Tudjuk még, hogy Vajda apát egy 25 mázsás harangot is szerzett a templomnak. Lehetséges, hogy, mivel a súly megegyez, ez ugyanaz, melyről egy későbbi összeírás azt mondja, hogy 1822-ben szereztek s a Szentháromság, Szent Anna, Szent István király és Szent Rókus tiszteletére szenteltetett.² A további szerzemények sorába tartozik az

¹ U. o. 88. és 89. sz.

² Az összeírás másodpéldánya a tihanyi apátság 1827-től kezdődő protocollumához van mellékelve; v. ö. Conscriptio dominii Tihany 1787., tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1.

egyik toronyban elhelyezett óra, melynek értékét 1787-ben 165 forintra tették. A templom belső fölszerelése, díszítése is haladt. Abból, hogy 1772-ben Szabó János mint az apátság képfaragója, szobrásza van említve,¹ azt következtethetjük, hogy a famunkák befejezése, esetleg a sekrestye fölszereléseinek, a keresztkútnak elkészítése a hetvenes évekre esik. Hogy ezekből a keresztkút milyen volt, nem tudjuk; 1778-ban csak annyit említenek róla, hogy illő helyen van, jól zárható s benne tartják a szent olajokat. Az az izléses keresztelőkút, mely most a Jézus szentséges szive-oltára mellett van s azt az alkalomszerű jelenetet mutatja, a mint Ker. Szent János Jézust a Jordánban megkereszteli, újabb keletű.

1778 nyarára vagy ennek végére rendben volt a templom s fehérre meszelt falaival, melyeket a sárgás és sötétzöld kapitelű pilaszterek osztottak mezőkre, szépen színezett, izléses oltáraival készen várta az egyházmegye főpásztorát, hogy Ur házának fölszentelje. Vajda apát 1778 szeptember 4-én már tudatta a bakonybéli apáttal, hogy Bajzáth József veszprémi püspök szeptember 13-ára tűzte ki a templom fölszentelését; szívesen hívta őt az ünnepségre, melyre valószínűleg a főapát is meg fog jelenni.² A fölszentelést a mondott napon tartották meg. A püspök nagy kísérettel érkezett, segédkezésre Tihanyba mentek a veszprémi piarista növendékek.³ Növelte az ünnepség díszét és fényét, hogy ugyanekkor 373 hívőt részesített a püspök a bérálás szentségében, mely célból a messzebb vidék lakói is megjelentek Tihanyban.⁴

Vajda apát a templom fölszentelése után is talált szerezni, szépíteni valót. Így 1780-ban 252 forintért 4 mázsa és 20 font súlyú harangot készíttetett, majd 1786 július és augusztus havában 280 forint költséggel Dornetti Ambrussal festői munkákat végeztetett.⁵ Mivel pedig maga a templom az apátság eltörlésekor sem volt kifestve, ezt az összeget vagy a sekrestyében levő képek díjában vagy az alsó templom kifestéséért vagy esetleg a mindkét helyen végzett munkálatokért fizette az apát. Tudjuk ugyanis, hogy nemcsak a sekrestyében voltak képek, hanem az Ur koporsója helyének használt katakomba falai sem voltak csupaszok, hanem Krisztus szenvedéseinek jeleneteivel s az ó-szövetségi szentírásnak Krisztus szenvedését előre jelző leírásai nyomán készült képekkel voltak díszítve.⁶

¹ 1772 márczius havában keresztapa Joannes Szabó sculptor venerabilis conventus. Patricula Tihaniensis incepta a. salutis 1742. a tihanyi plébániai irattárban.

² Oklevéltár 92. sz.

³ 13. Sept. 1778. Occasione consecrationis templi in Tihany, jegyezte föl az apát kiadásai közé, exc. dom. Veszprimiensis aulicis, famulis, item assistantibus clericis piaristis etc. fl. 136 cr. 12.

⁴ Liber eccl. Tihan. continens nomina confirmatorum ab anno 1778. die 13. Septembris, a tihanyi plébániai irattárban.

⁵ Ezekről Vajda számadásai közt van szó.

⁶ Conscriptio dominii Tihany anno 1787 a tihanyi apátsági levéltárban, c. 25., nr. 1.

Hogy a templom szép és jól megépített alkotás volt, abból is következtethetjük, hogy, noha a Rend eltörlésekor fölvett leltár az épületek értékét felette alacsonyan állapította meg, a tihanyi templomot, fölszerelése nélkül, 20465 forint 34 krajczárra becsülte.

A XIX. század folyamán sok apróbb, nagyobb javítás történt a templomon, míg végre azután gyökeres restaurálás alá került.

1807-ben a templom tornyait újra födték,¹ majd 1819-ben ismét dolgoztak a tornyokon,² 1826-ban meg a templom födélzete újíttatott meg, 1832- és 1834-ben a templom falait, főleg pedig a keletit és északit erősítették meg³ 1840 július 27-én a szélvész ledöntötte a templom tornyait, de még az év folyamán ismét megépültek.⁴ 1853-ban zsindelyező munkát akart az apátság a templomon végeztetni, a község azonban a zsindelyhordást megtagadta. Ebből azután per keletkezett, mely az 1855-iki ítélettel ért véget; e szerint a község elmarasztaltatott s a perköltségek megtérítésére köteleztetett.⁵ 1858-ban 180 pengő forint költséggel a toronyórát hozták rendbe; 1862-ben a legnagyobb harangot átöntötték; 1863-ban a templom külsejét és tornyait hozták rendbe.⁶ Az apró javítások azonban annyira nem voltak elégségesek, hogy a templom külseje jobb formát kapjon, hogy Kopeczky Vidor 1865 június 20-iki memorandumában egyenesen azt írta, hogy «a tihanyi templom külseje olyan, hogy minden jólelkű ember előtt fönszóval vádolja a szerzet vallási pietását».⁷ Az idők mindjobban megviselték a különben is viharoknak kitett helyen épült templomot, hozzá a falak is erősen megrongálódtak. Az 1888 december 22-iki pannonhalmi konventülésen Vaszary főapát már azt jelentette, hogy a tihanyi templomban a munkának mentől előbb meg kell kezdődnie, mert egy hónapig sem lehet jótállani, nem szakad-e be.⁸

1889-ben bele is fogtak a restaurálás munkájába, melynek első évében a plebániái istentiszteleteket a monostor kis házikápolnájában tartották s a hivek nagy része a folyosón állva hallgatta azokat.

Mivel csak a templom eleje áll sziklán, mely azután a quadratura udvarának a torony felé eső sarkába is benyulik, míg egyebütt a talaj laza, hozzá meg

¹ Erről az 1816-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve szól.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 13., nr. 15.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. rr. és pp.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár, c. 11., nr. 47.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabb. fasc. 81. litt. bbb.

⁶ Perjeli napló a pannonhalmi könyvtár benczés kéziratai közt és 1863 márczius 9-iki főapáti rendelet, mely be van vezetve az apátság 1827-től kezdődő protocollumába.

⁷ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. ddd.

⁸ A pannonhalmi főapátsági konventülések jegyzőkönyvei 1870—1892. 313. l.

a templomnak a talajnedvességtől átvakodott, mésztartalmú kőből rakott alapfalai is bomladozni kezdtek, Czigler Győző műépítő úgy segített a bajon, hogy az alapfalak gyenge anyagát jobbfajta kövekkel pótolta.

A szilárd alapra helyezett templom belseje sem maradt meg a régi, kopott formájában, hanem restaurálták, megtisztították, tempera színekkel festett új képekkel díszítették föl.

A szentélyben Ebner Lajos az *egyházatyák* csoportját festette meg, kik között Nagy Szent Gergely különösen magára vonja a figyelmet. A szentélyben vezető lépcső fölött, rosszul megvilágított helyen, Székely Bertalan *négy evangelistája* következik. A szentélyt a templom hajójától elválasztó íven Lotz Károly a két angyaltól imádott *Isten béránya* alakját festette meg. A templom hajójának első képe, az *Assumptio* Ebner Lajos alkotása.

Véleményünk szerint az összes képek közt ez a legsikerültebb. Mária átszellemült arcczal, kiterjesztett karokkal, igen természetes helyzetben van feltüntetve, a mint nyolcz angyal az égbe emeli; fejétől jobbra és balra két-két adoráló angyal alakja van megfestve. Folytatólagosan Lotz alkotása; a *Szentháromság* képe következik. Kétségtelen, hogy a kép mesterien megfestett levegőjével általában jó hatást tesz; de a földgolyót emelő 5, valamint a 12 adoráló angyal épen nem kellemes alakok; fejeik nem szépek, a melyiknél pedig ez a hiány elmaradna, a láb rajzában találunk oly elfestést, mely zavar bennünket az élvezetben. Szép alkotás a szomszédos kép, Székely Bertalan munkája az *apostolok*, mely tulajdonképen Szent Ányos püspök apotheosisa. A jelvényeikkel ábrázolt apostolok félkörben ülnek, a főoltár felé nézve, balról pedig Ker. Szent János áll. Az apostoloiktól egyik kezével ezekre, másikkal a szentre mutató angyal száll Szent Ányos felé. A szent, igen jól sikerült, eleven alak, ki mellett elmélkedésbe merülve Szent Benedek ül, meglepetést eláruló arcczal terjeszti egyik karját az angyal elé. Kissé zavarja a kép hatását az igazságszolgáltatás pogány istenének, Themisnek alakja, ki a megvesztegethetetlen ítélet jelképeként meztelen karddal kezében az apostolok fölött ül. Finoman részletezett rajzával, eleven színeivel megkap bennünket a püspök ruházata; ugyanezt mondhatjuk a püspök imazsámolyát fedő szőnyegekről is. A karzat fölött Lotz a *hit, remény és szeretet* hármasság csoportját festette meg. A hitet jelző kereszt mellett a szeretetet egy anya s két fia jeleníti meg, kik közül az egyik anyja nyaka közé fűzi a karját, a másikat meg az anya öleli át; a reményt merengő alak mutatja, kinek arcán találó finomsággal van ugyan szemléltetve a merengés, de nagyon kár, hogy, a mi Lotz más képeinek is fogyatkozása, oly keveset törődött vele, hogy kissé kedvesebb arcot fessen. Leghátul Székely Bertalannak az *egyházi zenét* szimbolizáló képét szemléljük. Két angyal hangjegyes lapról énekel, egy harmadik vonós

hangszeren kíséri őket, más kettő pedig felhőkre könyökölve hallgatja a zenét. Poetikus kép, de ennél is rontja a hatást, hogy a művész az alakok szépségével keveset törődött. Az Assumptio, a Szentháromság s az apostolok képei alatt az oldalfalakon aranylapon zöld patinás bronzsal festett jelképes, pálmát tartó alakokat látni. Scholz Károly alkotásai ezek és harmonikusan töltik be az üresen maradt falmezőket.¹

A templom fölékesítésének és megújításának emlékeztétét két tábla őrzi. Az egyik a sekrestye ajtaja fölött, a másik pedig az alsó templomnak az oltárral szemközt levő falában van. Szövegök azonos:

Exorn. et rest.
sub Claudio aabb.
et
Sigismundo abb.
MDCCCLXXXIX.

A restaurálás munkája 1889 november 17-ikére, a bucsú napjára annyira haladt, hogy az istentiszteletet a szentélyben meg lehetett tartani s noha még a következő év tavaszán is folytak a munkálatok, többé nem volt reá szükség, hogy a nyilvános ájtatosságokat, miséket ne a templomban tartsák meg.

Az utolsó két évtized alatt nem kellett a templomban nagyobb munkálatokat végezni. Belső felszerelésében is csak annyi változás történt, hogy a Mária-oltár mellett, napjaink kultuszának eredményeként, padovai Szent Antalnak a templom stíljéhez alkalmazkodó pilléren álló szobra talált helyet.

A templom régebbi felszereléséről keveset tudunk. Reyser apát a kálvinistákra panaszkodva fölemlíti, hogy egy általuk elidegenített kehely hozzá került, majd Csery Marián végrendeletében olvassuk, hogy «a minemű két pohara volt magának, azt az apátur engedelméből hagyja a templomra, mikor gyónnak az emberek, azokból adjanak inniok; átok legyen azon, ki elveszi a templomtól, semmiképen mást ne adhassanak érettek, se pénzt, egy szóval semmit; maradjon meg naturaliter a templomnak t. i. az ezüst pohara és a másik födeles». Ugyancsak ő említi, hogy a templom misemondó ruháit őrző ládafiában is vannak portékái s hogy apró, rézből készült gyertyatartóit az oltárra hagyja. Ezek s a templom egyéb felszerelései azonban nem maradtak meg Tihanyban, hanem az altenburgiak magukkal vitték őket.

¹ Valóban meglepő, hogy a Jalsovits könyvében (110—113. II.) levő ismertetés az arcokkal annyira meg van elégedve, hogy feltűnő szépségű fejeikről is beszél, pedig újra hangsúlyoznunk kell, hogy éppen az alakok szépségével való nem törődés az oka, hogy élvezetünk nem lehet teljes. V. ö. még Pokorny Frigyes: A restaurált tihanyi templom és monostor, Magyar Sion 1894. 641. s köv. II.

Az apátok, kik oly gonddal voltak rajta, hogy a tihanyi templom fölépüljön, arról sem feledkeztek meg, hogy benne az istentisztelet végzésére szükséges *fölszerelés* ne hiányozzék. Az első összeírást, mely e tekintetben fölvilágosítást ad, Lécs apát halála után, 1760 február 12-én Keller Bálint pannonhalmi benczés állította össze. Ekkor volt a templomnak 1 aranyozott rézből készült, kövekkel diszített urmutatója, 1 kicsiny, ezüsből való, alakokkal diszített áldoztatókelyhe, 1 vert ezüsből készített, lábnyi magas kelyhe,¹ 2 ugyancsak ezüst, de csak arasznyi magas, síma kelyhe, 2 rézből készült, megaranyozott kelyhe, 1 virágos diszű ezüst s 1 másik aranyozott réz pacificaléja, 1 ezüst szelenczéje, melyben az Ur testét s a szent olajakat vitték a beteghez s melyet külön bursában őriztek,² 2 fémből való szelenczéje, melyben a szent olajakat tartották, 1 uj, ezüstös füstölője s tömjéntartója,³ 1 régi réz és 1—1 érczből való kancsója és az áldozóktól használt pohara, 1 kézmosója, 5 ércz gyertyatartója, 1 rézlemezből való kereszt-kutja, 3 nyélre erősíthető és 30 kisebb vas gyertyatartója, mely utóbbiakat az Ur koporsójánál szoktak használni, 1 nagyobb és 2 kisebb ostyavágója, öröklámpája, hamvvevője, több csengetyűje, szenteltvíz tartó rézedénye, ampolnák alá használt tálczája. A további fölszereléshez sorolta az összeíró az oltárokat, szószéket, a templom kereplőjét, a szerzeteseknek a karban levő stallumait, az orgonát, a templom padjait a Bold. Szűznek még föl nem öltöztetett uj szobrát, melyet vésett és aranyozott állványon (a szent olvasó) társulat tagjai szoktak a processiókon vinni,⁴ a föltámadt Krisztusnak uj szobrát, az Ur koporsóját s az ennek kivilágításához szükséges lámpákat, üveggömböket, a különböző anyakönyveket, mise- és szertartásos könyveket, egy sötétsárga zászlót, egy mennyezetet és más apróbb tárgyakat. A főpapi functiókhoz volt 1 fehér tafotából készült, arannyal átszőtt, himzéssel diszített uj és 1 régebbi, egyszerű infula, 1—1 fehér és vörös tafotából készült tunicella, 1 vászon gremiale, 1 pár arannyal átszőtt violaszínű keztyű, 1 pár fehér selyem főpapi czipő, 1 pár avít tafota harisnya, 1 aranyos, cseh kövekkel diszített réz pasturale, főpapi misénél használt, oltárra való kis kereszt, 2 vert rézből való ezüstös ampolna s hozzájuk ugyanilyen medencze, 1 ércz kézmosó a hozzávaló korsóval s kéztörölővel. Végül följegyezte

¹ Talán az, melyet a számadások szerint 1750-ben Győrött csináltak 150 magyar forintért s melyre Lécs «Pro abbatis Tihaniensi mea» fölíratot tétetett.

² Ugyancsak 1750-ben szerzett ugyan Lécs a szent utiköltség s a szent olajok számára szelenczét, de a számadások szerint ez csak ezüstös volt.

³ 1750-iki szerzemény.

⁴ Régebben is volt a templomnak ilyen szobra. Azon apróbb hagyomány során, melyeket a templom javára tettek, Gondos Mihály és felesége, Takács Kata úgy hagytak a tihanyi templomnak 15 forintot, hogy abból 5 «a Bold. Sz. Máriának ruházatjára alkalmaztassék». Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 34.

Keller, hogy, a mint mondják, a meghalt apát szobájában van egy uj, nagy, aranyozott ezüst kehely, apáti kereszt, gyűrű, rochetum és mucetum. Elég bőség volt a különböző papi öltözökben, noha a nagyobb részek nem volt valami értékes. Volt 1 régi fehér tafotából készült pluviale, 2 dalmaticával és stolával, 1 régi szakadozott vörös pluviale, 1 uj, zöldszinű anyagból való, himzéssel és arany paszománttal diszített pluviale stolával és manipulussal s ugyanilyen casula stolával, manipulussal, velummal, bursával, 1 sötétgesztenyeszinű felselyem virágos szövetű pluviale, mely másfél ujjnyi széles ezüst paszománttal volt beszegve s 2 dalmatica, 2 stola, 3 manipulus tartozott hozzá, a többi, összesen 13 casula különböző színű s különböző anyagból készült, de volt köztük néhány értékesebb, himzett, ezüstsövetű vagy virágokkal átszőtt is. A különböző fehérneműekből volt annyi, hogy bőven megfelelt a kis számú konvent szükségleteinek.¹

Jelentékeny és értékes gyarapodás mutatkozik abban az összeírásban, melyet az 1778 augusztus 10-iki egyházlátogatás jegyzőkönyvében találunk. Ekkor már a korábban is említett 2 aranyozott rézkelyhen kívül 7 ezüst kelyhe volt a templomnak, a régebbi réz monstrantia helyébe ezüstöt szerzett az apát, ezüst pacificale,² ezüst tömjénező, 8 ezüst gyertyatartó, körülbelől 63 fontos ezüst lámpás gazdagította a templom kincstárát, melynek igen értékes darabja volt a szent keresztnek kis szálkája, melyet ezüst ereklyetartóban őriztek. Az apróbb, kevésbé értékes szerzeményeken kívül bőséges szaporulat látszik az egyházi ruhákban. Közelebbi leírás nélkül 48 casula és tartozékai, 10 dalmatica, 4 pluviale, 4 infula volt a sekrestye szekrényeiben s a szükséges fehérneműekből is nagy készlet. Vajda apát ezen öltözetek jelentős részét nem készen vette, hanem otthon készítette; tudjuk például, hogy 1780-ban 200 forintot és 30 dénárt költött a mindennapi használatra szánt casulákra való anyagra.

Az apátság eltörlése alkalmával a templom birtokában maradtak a harangok az istentisztelet céljaira 1 réztálpú kehely ezüst patenával, 1 ezüst fedővel elzárt ciborium, melyet 32 forint 46¹/₂ krajczárra becsültek, 1 a szent olajok számára készült 8 latos ezüst szelencze, melynek értékét 8 forintra tették, 1 részben ezüstözött, néhol megaranyozott, hamis kövekkel diszített processiók kereszt, melyet 20 forint értékben vettek föl a leltárba, 11 gyapju, felselyem, selyem casula, 1 himzéssel diszített vecsornyeköpeny, 1 régi velum, 13 durvább szövetből készült alba, továbbá rochetumok, purificatoriumok, corporalék, humeralék, oltárterítők, kéztörölők, ministerruhák, cingulumok, lámpák, ostyavágó, csengetyűk stb.

¹ Oklevéltár 78. sz.

² Ezekből a számadásokból tudjuk, hogy Nánai veszprémi ötvös készítette 1779-ben.

A fölszerelések legértékesebb darabjait Vajda apát kapta meg. Nevezetesen 1 hamis kövekkel diszített, 182 forintra becsült ezüst monstrantiát, melyet különben 1763-ban ő szerzett, 4 ezüst kelyhet, melyek közül az első 48 $\frac{1}{2}$ lat ezüsből készült, a második 33 latból, de meg volt aranyozva, a harmadik 57 latos szintén aranyos volt, a negyedikről pedig, mely 53 $\frac{1}{2}$ lat súlyú volt és 107 forintra becsülték, följegyezték, hogy erősen aranyozott volt, 1 ezüst tömjéntartót s 1 ugyanilyen füstölőt, melyek együttesen 39 latot nyomtak, 1 ezüst pacificalét, mely 35 lat súlyos volt s 29 forint 45 krajcár értékben volt a leltárba fölvéve, 1 aranyozott ezüst s 1 zafírral és gyémántokkal kirakott, réz láncon függő, összesen 30 forint értékű keresztet; 1 vörös bársony, arany paszomántokkal diszített misemondó ruhát stolával, manipulussal, velummal 45 forint értékben, 1 nyersselyem, ezüsttel átszőtt s az előzővel azonos értékű, ugyancsak összes tartozékaival, hozzá még két darab, 60 forintra becsült dalmaticával kiegészített casulát. 1 ezüsttel átszőtt szövetből és damaszból készült casulát, melyet tartozékaival és 2 dalmaticával együtt 44 forintra becsültek, 1 himzett selyem szövetű aranynyal diszített casulát tartozékaival és 2 dalmaticával 36 forint értékben, 1 virágos nyersselyemből készített, ezüsttel diszített casulát stolával, manipulussal, velummal 32 forint értékben, 1 kék és fehér virágos félselyem casulát, melynek értékét tartozékaival együtt 7 forintra tették, 1 nyersselyem fekete casulát, melynek becsértéke 6 forint volt, 1 gyöngyszínű, vörös selyem baklyókkal, ezüst betéttel diszített, 48 forintos vecsernyeköpenyt, 1 aranynyal diszített nyersselyem, 1 színes nyersselyemből készült s ezüsttel himzett, 1 fehér moireből készült infulát; 2 darab összesen 12 forintra becsült, 1 darab 4 forintos és más 3, összesen 12 forintba számított albát; 1 pontificalis széket, mely régi vörös bársonynyal volt behúzva s leltári értéke szerint 12 forintot ért; 1 szenteltvizeztartót, melynek értékét 3 forintra tették; egy pontificalét, melyet 45 forintra becsültek.

A balaton-füredi fürdőn levő kápolnához jutott 1 virágos selyemből készült casula, mely tartozékaival együtt 8 forintra becsültetett, 1 félselyem kék casula s tartozékai 4 forint értékben, 1 ugyancsak félselyem vörös casula tartozékaival 5 forint értékben, 1 vörös és zöld gyapjús szövetből készült casula, melynek értékét tartozékaival együtt 4 forintra tették és más 4, ugyanilyen anyagból készült casula összesen 12 forint becsárban.

Ezek a tárgyakon kívül melyek részben eredeti rendelkezésök helyén maradtak, részben rendi személy, illetve alkotás birtokába jutottak, a kevésbbé értékes ruhákból több darabot a tanulmányalap kegyuraságához tartozó plebániáknak, templomoknak juttattak. A nyitrai egyházmegyében a podhragyi templom 1 régi, kék és sárga selyemből készült casulát kapott, melyet tartozékaival együtt

mindössze 1 forint 30 krajczárra becsültek, a rudnói 1 virágos félselem casulához jutott, melyet a hozzátartozó stolával, manipulussal 3 forint értékben vettek föl a leltárba, a rakovai 4 nyers félselemből készült, összesen 8 forintot érő casulát kapott, az olesznai 10 forintos, zöld, fehér és vörös selemből készült, a pruszinai zöld és vörös nyersselemből való, 14 forintba becsült vecsernyeköpenyvel gyarapodott; egy ismeretlen szepesi egyházmegyei templom s egy ugyancsak ismeretlen rozsnói egyházmegyébe való 1—1 virágos félselem, tartozékaival egyenként 1 forint 30 krajczárba becsült casulát kapott; egy egri egyházmegyei templom, melynek nevét később nem tudták megmondani, 4, összesen 9 forintba becsült, gyapjuszövetből készített casulához jutott; a Szerémmegyében levő petrovci kórháznak 3 forintos, gyapjuszövetből készült casulát adtak.

Olyan templom, mely nem tartozott a tanulmányalap kegyurasága alá és mégis részesült adományban a tihanyi felszerelésekből, csupán a székes-kehérvári egyházmegyébe tartozó Baracska volt, melynek számára kegyura, Brunswick Antal gróf 6 forintért 2, gyapjuszövetből készült s a szükséges tartozékokkal ellátott casulát vett, árát azonban még 1804-ben sem fizette meg.

A tanulmányalap birtokába kerültek, később azonban csere útján ismét gazdát cseréltek a következő felszerelések: 1 kávébarna selemből készült casula s hozzátartozó 2 dalmatica, 1 egyszerűbb casula s tartozékai, 1 kék és fehér nyersselemből készült régi casula s tartozékai, 1 közönséges, nyers félselem, sárga selem bordurel díszített casula, 1 gyapjuszövetből és selemből való, lyoni arany paszománttal díszített casula stolával, manipulussal, 2 fekete selem dalmatica, 1 régi, himzett fehér selemből készített s lyoni arany paszománttal díszített infula, 1 vörös tafotából való tunica pontificalis s 1 fehér tafota, 1 pár főpapi cipő, 1 régi, arany csipkével ellátott velum.

Készpénzfizetés mellett eladatott 1 vörös nyersselemből készült, ezüsttel gazdagon ékített casula, stola, manipulus, velum, 1 pár tafota harisnya, 1 pár főpapi keztyű, 1 régi, pléh, «rossz» kövekkel kirakott pásztorbot, 1 ezüst lámpás mely 304 latot nyomott és 220 forint 30 krajczárért kelt el.

A budai érczolvasztóba került a templomnak 8 darab, 1606½ lat súlyú, 1192 forint 7½ krajczárba becsült ezüst gyertyatartója.¹

Érdekes volna tudni, mi lett a sorsuk azoknak az egyházi felszereléseknek, melyeket az apátság eltörlésekor Vajda vett magához. Tudunk arról, hogy, mikor elfogta a reménység, hogy ismét ura lesz apátságának, jószágait az aszófői ple-

¹ Instrumentum resignatorium sacrae suppellectilis, pretiosorum et apparamentorum occasione abolitionis S. Benedictinorum Ordinis per fundum religionis apprehensorum. Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat, fasc. 26. nr. 62.

bániára vitette, de kétségtelen, hogy itt nem maradtak. Legfőlebb azt sejthetjük, hogy egy-más halála után Somogyi főapáthoz jutott. Legalább egy 1802 április 21-ikén fölvett leltárban, mely a tihanyi apátság ingóságairól szól, oly tárgyak is vannak említve, melyet Pápa-Kovácsiból vittek el. A leltár első részében emlegetett teljes vörös és teljes fehér ornatus, melyekből a főpapi fővegek, harisnyák és cipők sem hiányzanak, mintha a régi tihanyi papi öltözökök volnának. Hogy a többi egyházi fölszerelés (2 tunicella, 1 gremiale, 1 velum, 1 bursa, 1 palla, 2 stola, 3 manipulus, 2 dalmatica, 1 casula, 1 pluviale s tartozékai, 2 infula, 2 főpapi keztyű, 4 cipő, 2 harisnya), melyről a leltár egyenesen megmondja, hogy Pápa-Kovácsiból vitetett Tihanyba,¹ mennyiben ered az eltörlés előtt szerzett készletből, nem tudjuk. Bizonyosnak látszik, hogy az ezüsből való tárgyak sem kallódtak el, mert az 1816-iki egyházlátogatáskor, még a tihanyi apáti szék betöltése előtt fölvett leltárban oly ezüstneműek fordulnak elő, melyeket a visszaállítás után sok anyagi gonddal küzdő Rend nem szerzett volna meg a tihanyi templomnak, hacsak nem tudta volna a meglepő készletekből átengedni. Az apátság eltörlésekor az istentisztelet céljaira meghagyott szereken kívül 2 ezüst kehely, ezüst füstölő és tömjéntartó, aranyozott ezüst urmutató van említve.

Az új életre támadt apátságban a Rend gondoskodott róla, hogy minden meglegyen, a mi az istentisztelet végzéséhez szükséges. Már 1816-ban nemcsak a különböző fémekből készült tárgyakban, hanem a papi öltözökökben is bőség mutatkozik. Így 5 első osztályú, 7 második osztályú és, ide számítva a 2 feketét, 9 harmadik osztályú, de a használatra alkalmas casulája volt a templomnak, továbbá 2 selyem és 1 fekete gyapjú pluvialéja, sok fehérneműje.² 1831 március 22-ikén összeállított leltár szerint pedig 29 casula, 8 dalmatica, 7 pluviale, 3 tunicella, 3 infula stb. tette «a tihanyi templomban találtatott böcsös vagyont» s gyarapodás mutatkozik abban is, hogy már 3 ezüst kelyhe és 2 ezüst füstölője volt az apátsági egyháznak. Ez a leltár emlékezik meg először egy igen értékes kincsről, Loyolai Szent Ignácznak viaszképéről, melyről különben csak ennyit mond: «Szent Ignác képe üveg alatt».³

Ehhez a viaszképhez, mely tulajdonképen Szent Ignác arczáról halála után készített maszk, a következő tartalmú latin irat volt mellékelve: «Prototypon Sancti Ignatii de Loyola anno 1556. pridie Kal. Augusti e vultu genuinu depositum ac annis plusquam ducentis in collegio Romano suae et societatis Jesu cultum. A Laurentio Riccio, ultimo societatis Jesu generali, ante funus eiusdem societatis augustae Mariae Theresiae oblatum. Augusta domina Ignatio Kramp-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. h.

² Oklevéltár 115. sz.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. ff.

müller, suo in spiritualibus patri, hic comitissae Leopoldo-Nádasd, haec Josepho Fuxhoffer ex-jesuitae, suorum nepotum praefecto, hic demum germano suo Damiano Fuxhoffer Benedictino, qui Ignatium reddidit¹ Ordini Benedictino, in quo Emericus hic miles tyrocinium posuit sanctitatis ac fundamenta societatis Jesu». ² A kép tehát, melyet két századnál tovább a jezsuiták római kollégiuma őrzött, Ricci János generalis ajándékából Mária Terézia királyné tulajdona lett, ki viszont lelkiatyjának, Krampmüller Jánosnak adta emlékül. Krampmüllertől Nádasdy Lipót grófné, ettől meg unokáinak nevelője, Fuxhoffer József volt jezsuita kapta meg. Ez utóbbitól jutott testvéréhez, Fuxhoffer Demjén aszólói lelkészhez, a ki, nyugalomba vonulván, Tihanyba vitte. Itt volt azután a XIX. század végeig. Ekkor Fehér Ipoly pannonhalmi főapát a jezsuiták kérésére nekik ajándékozta, mire ők 1897-ben Düll A. bécsi szobrászsal carrarai márványból mellszobrot készíttettek utána s haláljuk jeléül elküldték a főapátnak.

Gyarapodás, újabb szerzemény, miként az 1852-iki leltár bizonyítja, később is történt ugyan, de valami különösen értékes vagy művészi alkotás nem gyarapította a templom felszereléseit.

Voltak ugyan jámbor lelkek, kik néhány forintot hagytak a templomnak, mint Molnár Zsuska, ki 1728-ban 5 forintot testált, vagy Gondos Mihály és felesége, kik 1736-ban végrendeletileg 15 forintot adtak, de ezekből az apróbb hagyományokból bajos lett volna tőkét gyűjteni. Fekvősége nem volt a templomnak, azt az összeget meg, mely a harangozásért bejött, mint az 1816-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve említi, az iskolás gyermekeknek szánt ajándékokra fordították. Így azután a templom nem gondoskodhatott magáról, hanem az apátság jövedelmeire szorult. Így volt ez később is, noha ekkor már tőkésítették a harangozásért fizetett összegeket. «Harangozásból fizettetik, mondja az 1846-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve,³ ha mind a négy harang meghuzatik, 2 forint, ha pedig a két legkisebb huzatik meg, 30 krajczár s ezen fizetés egészen a szentegyházé. A kicsinyenként begyűlő tőkécske a plebánia-helyettesnél őriztetik; sem láda, sem templomatyja nincsen. Vagyon 316 váltóforintból álló tőkéje, mely kisebb summákban 100-tól 6 forint kamatra ki van adva. A tihanyi szentegyház számadása, mivel minden szükségességekkel az apátságtól láttatik el, évenként a tihanyi apátságnak, mint kegyuraságnak adatik». 1852-re 433 váltóforintra növekedett a templom tőkéje. Ekkor a két kisebb harang meghúzásáért 12 krajczárt, ha pedig mind a négy harang

¹ A «visszaadás» utalás arra, hogy a nagy rendalapító Montserrat spanyol benczés apátságban végezte első lelki gyakorlatait s ott fogamzott meg benne a Jézus-társaság alapításának eszméje.

² Jalsovits id. m. 74. l. s ugyanitt a tihanyi templomban őrzött eredeti után mellékelve van Loyolai Sz. Ignác képe is.

³ A főapát 1833-ban úgy intézkedett, hogy a nagy harangot csak különös esetekben s ekkor is csak a perjel engedélyével szabad temetéskor meghúzni. Tihanyi apátsági levéltár, c. 24., nr. 53.

szólt, 48 krajczárt fizettek. A tőkének s a bevételeknek kezelője a plebános volt, ki, ekkor széküresedés lévén, a tihanyi perjelnek s a jószágkormányzónak mutatta be a számadásait.

A templom gondozására, tisztán tartására a XIX. század elejétől *világi sekrestyést* alkalmaztak. Az 1818-iki egyházlátogatás szerint a tisztogatásért, a pap öltöztetéseért s a vásár- és ünnepnapokon való harangozásért az összes községi és urbéri terhek alól föl volt mentve. Az 1846-iki egyházlátogatás szerint jelen-
tekenyen szaporodott a jövedelme, mivel az említett mentességeken kívül 36 forint készpénzt, 2 öl fát és 12 mérő rozsot kapott az apátságtól.

Az *istentisztelet rendjéről* legkorábban Sajghó főapátnak 1740 augusztus 15-iki rendelete ad némi fölvilágosítást, mely meghagyta, hogy az első mise 6, az utolsó 10 óra tájban legyen; minden szombaton délután el kell énekelni a loretói litanáit; vásár- és ünnepnapokon gondosan kidolgozott, a nép lelki gyarapodására szolgáló prédikációt kell tartani s ez leginkább hitelemző beszéd legyen.¹ Az 1778-iki egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint mindazon ünnepeken s vásárnapokon, melyeken a hivek misét tartoznak hallgatni, ő értök ajánlják föl a szent áldozatot. Ilyen napokon az istentisztelet rendje a következő: 6-kor, 1/27-kor, 7-kor csendes mise, 9-kor énekes mise, mely után prédikáció következik s ennek befejezése után ismét csendes mise. A prédikációval kapcsolatosan kihirdetik a népnek az ünnepeket s a parancsolt böjtöket. Jobban részletezi az eljárást az 1816-iki egyházlátogatási jegyzőkönyv. E szerint vásár- és ünnepnapokon Szent Györgytől Szent Mihályig 9-kor van az énekes mise, Szent Mihálytól Szent Györgyig pedig 10-kor s utána prédikáció következik. Ebéd után 2 órakor hitelemzés van, utána pedig, mialatt a pap s a ministerek az oltárnál térdelnek, vagy a rózsafüzért mondják el a tanító előimádkozása mellett, vagy pedig a loretói litániát énekelik. Végezetül a pap kiteszi az áldoztató kelyhet, a nép három verset énekel az oltáriszentségről, azután áldást kap. Nagyobb ünnepeken, de csak ritkán, megtörténik, hogy a papi zsoltosmában levő vecsernyét tartják meg. Hogy ez állandó legyen, arra több szerzetes kellene. Közbe-közbe megesisik, hogy az istentisztelet rendjén változtatni kell; pl. épen az egyházlátogatás évében annyi volt a gyónó, hogy a prédikációt el kellett hagyni. Hétköznapiakon reggel 7 óra tájban volt a mise. A régi szokással szemben elhagyták a szombat délután végezni szokott litániát, de Kurbély püspök kijelentette, hogy a jövőben úgy szombatonként, mint a jeles ünnepek vigiliáin el kell mondani a litániát s ezen célból a tanító 4 órakor az iskolásokat a templomba fogja vezetni s előimádkozik nekik. Régente, az eltörlés előtt, megvolt a 40 órai

¹ Oklevéltár 64. sz.

szentségimádás is. A különféle szertartásokat az egyházmegyei rituale szerint szokták elvégezni. 1846-ra egészen új rend kapott lábra. Az egyházlátogatás jegyzőkönyve ugyanis az istentisztelet rendjéről a következőket mondja: «Bevett szokás szerint a tihanyi egyházban vasárnapokon és ünnepeken a reggeli isteni szolgálatra télen-nyáron egyaránt 8 órakor történik az első harangozás, a második 8 $\frac{1}{2}$ -kor, a beharangozás 9 órakor. Az isteni szolgálat újhold-vasárnapokon egyházi beszéddel kezdődik, a többi vasárnapokon és ünnepeken a szentmisebeli evangélium elénekeltetvén, azonnal magyarul az azon napra rendelt evangélium olvastatik s erre következik az egyházi beszéd, melynek vége lévén, elmondatik a hit, remény, szeretet s ennek végeztével folytatatik a szentmiseáldozat». A délutáni istentisztelet a régi maradt, csak egy órával későbbre tették. «A délutáni isteni tisztelet áll katechezisből és litániából. Az első harangszó adatik 2 órakor, a második 2 $\frac{1}{2}$ órakor, az összeharangozás történik 3 órakor». A szentségimádásra még mindig nem volt igazi megállapodás. «A szentség minden újhold-vasárnapon kitétetik imádásra és utolsó farsang vasárnapján régi bevett szokás szerint; szentségimádás napja megyeileg eddig meghatározva nem volt». Némi változás a köznapi misék idejére is történt. «Hétköznapokon, ugymond a jegyzőkönyv, a szentmise Szent György-naptól Szent Mihályig 6 $\frac{1}{2}$ órakor kezdődik, melyre az első jel 6 órakor adatik. Szent Mihálytól Szent György-napig a szentmise 7 $\frac{1}{2}$ órakor kezdődik, melyre az első harangozás 7 órakor történik».

Az istentisztelet ezen rendjén később nem sokat változtattak. Némely tekintetben fejlődés, másban a visszaesés azonban mégis mutatkozik. Így a szentségimádásra külön napokat szenteltek, nevezetesen február 15-ikét és augusztus 29-ikét, melyeken nagymise, prédikáció, délután pedig az Oltáriszentségről litánia volt. A szombati és a vigiliákon elrendelt litániák azonban elmaradtak, vagy mint Hyross Bernát plébános mondja, nem jöttek szokásba, usu receptae non sunt.¹ A mai gyakorlat szerint vásár- és ünnepnapokon 9-kor szentbeszéd, utána nagymise következik; délután 1 $\frac{1}{2}$ -kor elénekli a nép a loretoi litániát, majd az időszaknak megfelelő antiphona és könyörgés következik, záradékkul pedig a ciboriummal áldás adatik. Ugyanilyen az istentisztelet rendje Szent Benedek és Szent Ányos napján, valamint a két, szentségimádásra kijelölt napon. Az adventi és nagybőjti időszak vasárnapjain a litánia előtt félórai hitelemző oktatás van. Hétköznapokon 1 $\frac{1}{2}$ -kor van a mise.

Kivételes egyházi szertartás Tihanyban nincs. Úgy látszik a multban sem volt, mivel még egyébként szokásos istentisztelet sem volt Tihanyban gyakorlatban.

¹ Az összeírás másodpéldánya mellékletként megvan a tihanyi apátság 1827-ben kezdett jegyzőkönyvében.

Így Hyross plébánossága idején még az évvégi hálaadást sem tartották meg, mivel nem szokás: gratiarum actio solennis in conclusione anni usu recepta non est. Legfőlebb a menyasszonynak introductioja post nuptias jöhet ilyen számba, a mennyiben a Tihany vidékén levő plébániákon nincs szokásban.

Rendkívüli ájtatosság számba vehetjük a bucsújárásokat, melyek manap csak úgy szokásban vannak, mint régebben voltak. A régi időben szívesen jártak Szántódra, meg Felső-Örsre. 1744-ben azonban igen megjárták. Mária Magdolna napjára Felső-Örsre mentek a tihanyiak s Csupord Incze, tihanyi szerzetes, kísérte őket. Visszajövet Füreden megtámadták őket a kálvinisták, kik a temetőben voltak elrejtőzve s emberek, asszonyok botokkal, sarlókkal, fejszékkel, kardokkal, seprűkkel rajtuk rontottak. A zászlót vivő Fehér Gergely tihanyi takácsról, ki valamikor kálvinista volt, letépték a ruháját, majd meg Inczére támadtak és nagy hangosan kiabálták: «Csak ezt a penteles barátot üsd, az ilyen adta teremtetét, csak ezt verd». És bizony, ha Polányi János ki nem menti a sarlókkal, fejszékkel hadonázó kálvinisták közül, rossz vége lett volna neki. Majd a bucsúsokkal levő Mária-szobornak mentek és éktelen szidalommal illették: «Törjük össze ezt a k... a Máriát diribre-darabra». A jámbor hívők azonban körülfogták a szobrot s így megvédték a felbőszített tömeg gonosz szándéka ellen. Később panaszt is emeltek ezen támadásért a fürediek ellen, hogy azonban elvették-e büntetésüket, nem tudjuk.¹

Manapság minden évben megismétlődik az andocsi bucsújárás. Szeptember 7-ikén szoktak indulni. 1/27-kor kismise van, utána a plébános elkíséri a bucsúsokat a kálváriai kereszthez, ott rövid szentbeszédet intéz hozzájuk s ezzel útnak ereszti őket.

Helyben két körmenet bővíti a szokásos ájtatosságok körét. A szent kereszt feltalálása és felmagasztalása után következő vasárnapon a hívek megkerülik a kálváriahegyet s a missiós kereszthez mennek, hogy itt a missiókor fölindított jó szándékot megújítsák s újból megfogadják, hogy jámborul, hitüknek megfelelően fognak élni. Már Hyross megemlékezik róla, hogy Nepomuki Szent János ünnepével kapcsolatosan nyolcz napon át megjelennek a hívek a szent szobra előtt, itt elmondják a litániát és egyházi éneket zengedeznek a szent tiszteletére.

Itt emlékezhetünk meg a Tihanyban volt *bérmálásokról*. A legelső följegyzést a templom fölszentelésével kapcsolatosan, 1778 szeptember 13-ikán találjuk, midőn Bajzáth püspök a bérmálás szentségét is kiszolgáltatta. A rendkívüli ünnepség teszi érthetővé, hogy a vidék is összesereglett e napra a tihanyi tem-

¹ Oklevéltár 76. sz. és pannonthalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 50.

plomba s a püspök 373 hívőre esdette le a Szentlélek erősítő kegyelmét.¹ 1806-ban, midőn szeptember 25-ikén Kurbély György püspök bérmált, már csak 107-en részesültek a szentségben s nagyobbbrészt tihanyiak voltak. 1820-ban ugyancsak Kurbély bérmált. Hogy azonban hány vette föl a szentséget, nem tudjuk megmondani, mivel mindössze 15 tihanyi van beírva. A plébános vagy megfélekedett a folytatásról, vagy megunta; mert a mondott számnál bizonyára jóval nagyobb volt maguknak a tihanyi megbérmáltak száma is. 1846 május 16-ikán gróf Zichy Domonkos püspök bérmált. Az 1863 május 3-iki bérmálást Ranolder János püspök végezte. Az előző, szombati nap délutánján érkezett. Mikor az aszófői határt elhagyta, megszólaltak a tihanyi harangok, lovas bandérium vágatott a püspök elé, ki diadalkapun át ment a községbe. A diadalkapunál Krisztián Pius jószágkormányzó tartott neki beszédet, melynek végeztével a plébános megkérte a püspököt, adja főpásztori áldását a népre. A monostor kapujánál a tihanyi konvent fogadta a püspököt. A május 3-iki bérmálásra Tihany, Aszófő és filiái, még Vászoly község hívei jelentkeztek. A püspök csak 4-ikén távozott Tihanyból.² Nagyjában ugyanígy történt az 1877 június 13-iki bérmálás is, melyet Pribék István fölszentelt püspök végzett s az 1895 június 4-iki is, midőn báró Hornig Károly szolgáltatta ki a szentséget.

Ha nem is részletes, de általában jó tájékoztatást adnak a tihanyi plébánia viszonyairól a már sokszor emlegetett egyházlátogatási jegyzőkönyvek és az *anyakönyvek*. Ezek elseje közös kötetben három anyakönyv: liber baptisatorum ab anno 1695., liber copulatorum ab anno 1706. és liber defunctorum ab anno 1706. Sajnos, hogy a megkereszteltek anyakönyve az elején igen hiányos, mivel Baranyai János plébános 1685-től, mikor egyetlen egy bejegyzést tett, 1702-ig semmit sem jegyzett be. Méltán mondta ezen eljárásról Reyser: «Quam magna negligentia et damnosa!» 1742-ben két új anyakönyvet kezdtek: matrimoniale czimen megindult a házassulók anyakönyve és patricula Tihaniensis czimen a keresztszülőké. 1744-től van meg a katolikus vallásra megtérők jegyzéke, a liber conversorum ad fidem catholicam, mely napjainkig közel 200 megtért nevét tartalmazza, ki, pár zsidót, görög nem egyesültet és lutheránust nem számítva, Kalvin követőjéből lett az egyház gyermeke. 1767-től liber defunctorum czimmel külön anyakönyv indult meg, melybe a megholtak neveit iktatták be. 1774 január 1-jén kezdték vezetni a régi patricula folytatását tevő megkereszteltek könyvét és matrimoniale seu nomina copulatorum czimmel folytatták a régi

¹ Liber eccl. Tihan. continens nomina confirmatorum ab anno 1778. die 13. Sept. a tihanyi plébániai irattárban.

² Tihanyi plébánia és iskola körüli jegyzékek, kezdete 1844 szeptember 15-ikén, a tihanyi plébániai irattárban.

matrimoniale. A béráltak anyakönyve, liber ecclesiae Tihaniensis continens nomina confirmatorum ab anno 1778. die 13. Septembris hiányos.

Tihany első *filiát*, Aszófőt, Örvényest, Balaton-Kis-Szőlőst Aszófőnek külön plébániává alakításakor mind elválasztották az apátsági székhely plébániájától. A későbbi időkben nem is kapott többi a szó valódi értelmében vett leányegyházat, noha egy-két tartozékot, melynek lakóit előbb az anyaegyház létszámába vették föl, külön kezdték felsorolni. 1889-ben Simon Zsigmond mint fiókegyházat vétette föl az anyaegyházról $\frac{1}{2}$ órányira (3 km.) levő Felső-révházat. Ugyanennyire van a másik plébániai tartozék, a Halász-telep. Mikor 1892-ben a balatoni halászatot bérbe adták, Rosenberg Mór bérlő a félsziget délkeleti részén munkásai, cselédjei s a maga részére lakásokat építtetett. Így keletkezett Tihany második «filiája».

Noha Grasso hivatalos jelentésben is megemlékezett róla, hogy Tihanyban értékes szobrot állíttatott föl s a szentek állandó tiszteletére *kápolnát* emeltetett (sacellum ad continuum sanctorum cultum),¹ mindamellett a későbbi hiradások, melyek a tihanyi plébániáról és tartozékairól szólnak, erről a kápolnáról semmit sem tudnak.

A temetőről 1794 június 10-ikén esik először szó, mikor a meghaltak anyakönyvébe följegyezték, hogy ezen a napon temettek először az új temetőbe, mely Szabó János háza mellett van. Az 1816-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve szerint a temető a városon kívül, északnak feküdt s nem volt valami messze a templomtól. Megáldva megvolt, nagy, az Üdvözítőképpével ékes kereszt is volt benne, de jobban föl kellett volna árkolni s kaput kellett volna a bejárónál csináltatni. Mint az 1846-iki egyházlátogatáskor följegyezték, a temetőhöz szükséges területet az apátság adta. Ekkorra már az előzőleg említett fogatkozások is megszűntek; most már megtörtént a fölárkolás, kapuja is volt a temetőnek s új keresztfa állott benne az Üdvözítő képpével.² 1864-ben új kőkeresztet kapott a temető, melyet szeptember 15-ikén (14-ikén az eső miatt nem lehetett) áldott meg Kulcsár István balaton-füredi esperes, petendi plébános. Mint az 1816-iki, úgy az 1846-iki egyházlátogatás is fölemlíti, hogy a temetőt kizárólag a katolikus hívek használják. Kivételes esetekben azonban világi hívekkel is megtették, hogy az apátsági templom alatt temették el őket. Régente (így tettek 1769-ben, 1780-ban) az elhunyt fölött gyászbeszédet is mondtak. A temetőt 1893-ban növelték, úgy-hogy mostanság 1 kat. hold a területe. Mivel pedig ezen nagyobbítás után a kereszt nem volt a temető közepén, 20 forint költséggel újra megfestették s

¹ Oklevéltár 61. sz.

² Úgy a körülárkolás, mint az apátságtól adott kereszt fölállítása, 1844 október 13-ikán történt. Tihanyi plébánia és iskola körüli jegyzékek stb.

áthelyezték. Ismeretlen alapító bőkezűségéből úgy 500 korona tőke biztosítja a kereszt fönntmaradását.

Az 1816-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve csak a temetőben levő kereszttről emlékeztet meg. Az 1846-iki egyházlátogatáskor már «szent keresztokról és képekről» szólhattak. «Ezen plébánia kebelében, írja a jegyzőkönyv, 2 fa- és 1 kőkereszt és 1 Nep. Szent János képe. A fakeresztek közül egyik a temetőben, a másik az úgynevezett Kálvária-dombon van. Ezek ujítása vagy kijávítása az apátság gondja, úgy nem különben a monostor előtt álló Szent János képéé is. A város közepén álló kőkeresztnek alapítója Szabó Ferencz tihanyi lakos. Alapítvány 100 váltóforint, mely Cseh János tihanyi lakosnak kamatra ki van adva 100-tól 6 forintra. Ezen összeget a plébánia adminisztrátora a templom pénze mellett kezeli, évenként az apátságnak számot adván».

Az itt említett *Szabó-féle kereszt* 1827-ben alapított. 1866-ban «kicsinosított». A fönntartására szolgáló tőke már-már úgy 1500 korona.

A *kálváriai kereszt* 1878-ig a község közvetlen déli részén, a Nyárs-hegyen volt. 1859-ben új keresztfát szereztek s a régi Krisztus-képet újra festették s azután Szent Benedek napján Kulcsár István esperes-plébános megáldotta. Egy tihanyi jámbor hívő, Dankházi Jánosné szül. Kántor Zsófia 1864-ben 400 forintot hagyott egy diszesebb kálváriára. 1878-ra ez az összeg 800 forintra növekedett s ekkor Simon Zsigmond apát 400 forintot hozzáadva, a monostortól 115 lépésnyire levő Lakatos-dombon, mely ettől kezdve Kálvária-domb nevet kapott, fölállította a mostani kálváriát. A kálvária most három diszes kőkereszt, melyek közül a középsőn az Üdvözítő függ, jobbján és balján pedig a két lator. Az Üdvözítő keresztjén aranyozott betűk őrzik az új kálvária keletkezésének történetét. Az elején «Isten dicsőségére 1878.», a hátulján «Dankási Jánosné szül. Kántor Sónia és a tihanyi apátság költségén emeltetett» fölírások vannak bevésve. A kálvária fönntartásáról, melyet 1879 szeptember 14-ikén, Simon Zsigmond apát áldott meg, az apátság gondoskodik.

A *Cser-hegyen levő kőkereszt* 1888 augusztus végén Csizmazia László és édesanyja, özv. Csizmazia Jánosné szül. Farkas Julianna és ennek testvérje, Farkas Anna tihanyi lakosok emeltették. Ez a kereszt, mely 200 forintba került, a Tihanyból a révhez vezető út jobboldalán, a községtől 2 km. távolságra van; 1888 szeptember 1-jén Neumayer Gellért tihanyi lelkész szentelte föl. A nevezett hívők 20 forint alapot adtak a keresztre.

A legújabb keresztet, mely a templom bejárata mellett van és «missio» föliratot visel, az 1893 tavaszán tartott szent missio emlékére emeltette az apátság.

Nepomuki Szent János képe az apátság költségén készült. Kezdetben a monostortól nyugatra, úgy 50 méter távolságban, azon a dombon állott, mely a templom építése alkalmával kihordott földből keletkezett. Azonban ez a domb az

esőzések miatt annyira meglazult, hogy szilárdabb helyre kellett áthelyezni. Miután kijavították, újra festették, 1866 május 11-ikén a mai Kálvária-domb keleti részén, szemben a Balatonnál állították föl. Talpába a IX. Pius pápa arczképét, a konventtagok aláírását s néhány pénzdarabot tettek.¹ 1890-ben ismét kijavíttatta s befestette az apátság, mely fönn tartásáról gondoskodik.

Kétségtelen, hogy *Tibanyban a XVIII. század elejétől virágzott az elemi oktatás*, volt tanító, iskola. Midőn Reyser apát 1703 május 21-ikén kiadta «tihanyi községnek megtartandó punctumait», ezek során így nyilatkozik: «Ne az ő fiaik barom módon neveltessenek föl, úgy hogy jövőben üdőben olvasó a vagy írástudó egy is alig találtassék, azért is a gyermekeiket oskolába küldjék, kiket vagy a mostani a vagy más oskolamester fog tanítani, miért is az iskolaházat megcsinálják, megcsinálván meg is tartsák, melyben taníttatassanak.»²

Hogy miféle emberek voltak az első tanítók, mi volt a nevök, nem tudjuk: még az 1718—1719-iki gazdasági számadások is csak az iskolamester járandóságát, conventióját említik, nevén azonban nem nevezik meg a tanítót. Csak 1742-től ismerjük a tanítót, ki egyszersmind organista is volt, *Bosnyák Mátyást*, kivel azután 1745-ig találkozunk.³ Igaz, hogy nem mindig volt a tanító organista, de azért valószínű, hogy Bosnyák után *Huber* következett, kinek feleségét 1751-ben mint özvegy organistánét említik.⁴ 1752-ben *Horváth Imre* a tihanyi «organista vagy mester, organista seu magister»,⁵ ki 1755-ben mint tihanyi mester van említve.⁶ Valószínű azonban, hogy ez csak tollhiba volt tihanyi mester helyett, mivel biztos adatunk van rá, hogy 1753 márczius havában *Rapossa László* mint új (neoconductus) tanító és organista fordul elő.⁷ Rapossa neve 1760 márcziusban van utoljára említve.⁸ Tovább nem is működött Tihanyban, mivel 1760 április 3-ikán már *Fülöp keresztnevű* tanító volt.⁹ Kérdés, nem azonos-e az 1764-től szereplő mesterrel. 1763 szeptember havában *Odor László* tihanyi mester egy esküvőnél mint tanu szerepelt.¹⁰ Mint keresztapa van említve *Erdőffy Fülöp* tihanyi mester 1764 szeptember havában.¹¹ 1767-ben meghalt a felesége,¹² mire azután 1769-ben új asszonyt vitt a házhoz.¹³ Nem valami hossza-

¹ Tihanyi plébánia és iskola körüli jegyzékek stb.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 2.

³ Patricula Tihaniensis incepta anno salutis 1742. Mint keresztapa szerepel, illetve 1745-ben fia születésekor van megnevezve.

⁴ A gazdasági számadásokban találkozunk a nevével.

⁵ Így fordul elő a gazdasági számadásokban és egy 1752 május 23-iki oklevélben, pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 7., nr. 48.

⁶ Matrimoniale anni 1742. stb.: esküvőnél mint tanut említi.

⁷ A gazdasági számadások szólnak róla.

⁸ A gazdasági számadásokban a következő följegyzés szól róla: Domino Ladislao Rapossa, magistro Tihaniensi, dedi erga conventionem fl. 2.

⁹ U. o.

¹⁰ Matrimoniale stb.

¹¹ Patricula Tihaniensis etc.

¹² Liber defunctorum ab anno 1747. etc.

¹³ Matrimoniale stb.

san működött Tihanyban *Velsei Mibály*, ki 1773 márczius 12-ikén egy megtérésnél tanuskodott,¹ Állandóbb mestert kaptak a tihanyiak *Vadászy Sándor Pál* személyében, ki 1774 márczius havában már tanítóskodott s még 1789-ben is viselte a mesteri tiszte.² Közben egy kis ideig Baranyai János személyében külön orgonista volt mellette, de a két foglalkozást csakhamar ismét egyesítették.³ Az 1778-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve szerint Vadászy, ki végzett syntaxista volt, akkor 26. évében járt. Mint írják, letette a hitvallást, a katolikus szertartásokat ismerte, hivatala elvégzésére kellő képzettsége volt, a tanítást jól végezte, az énekeket tudta, a vihar elé való harangozást meg szokta tenni, jó erkölcsű, a borban mértékletes ember volt, kire semmiféle nagyobb rosszat nem lehetett mondani. Vadászyt *Veszely Károly* követte a tanítói tisztségben; 1802 április 2-ikán találkozunk a nevével.⁴ Nem sokáig működött Tihanyban, mert 1803-ban *Kellner Lőrincz* került a helyébe, ki egyszersmind a községi jegyzőséget is végezte. Noha latin iskolát egyáltalán nem végzett, az 1816-iki egyházlátogatás nagy dicsérettel emlékezik meg róla. A katolikus szertartásokat ismerte, iskolai dolgait jól végezte, a harangozásra gondja volt, az orgonáláshoz nagyon értett, erkölcsös, józan, példás és dicséretre méltó életet élt. Mivel a hitvallást még le nem tette, az egyházlátogató püspök megkivánta, hogy ezen mulasztást pótolja. 1823-ban még mint tanító működött, de 1825-ben már gazdasági pályán találjuk.⁵ Az 1846-iki egyházlátogatáskor *Halász Péter* volt az iskolamester, kit az apátságnak való 56 forint tartozása miatt 1850-ben is említenek.⁶ Ritka hosszú ideig volt mester *Heizer Ferencz*. 1851 október 1-jén foglalta el, már mint 5 éves tanító, a tihanyi állását s 1896 október 1-jén Tihanyban töltött 45, összesen pedig 50 évi tanítói működés után vonult nyugalomba. Az a pár megjegyzés, mely Heizerről fennmaradt, maga elég arra, hogy ezen érdemes férfiú emlékezetét dicsérettel tartsuk fenn. Mikor 1859 márczius 21-ikén délután Kulcsár István petendi esperes-plébános jelenlétében iskolai «próba» volt, a tihanyi lelkész följegyezte, hogy ez Heizer buzgóságát s ügyességét eléggé kitüntette.⁷ Simon Zsigmond tihanyi apát azzal méltányolta szorgalmas fáradozását, hogy rendes járandóságán kívül évi 40 forinttal és 20 mm. szénával jutalmazta; ezt, mint Heizer személyét illető s nem a tanítói javadalom emelését célzó jobbítást

¹ Liber conversorum etc.

² Az első följegyzéssel a tihanyi megkeresztek anyakönyvében találkozunk, az utolsóval a Matri-monialesban.

³ A gazdasági számadások szerint 1776 szeptemberében Baranyai orgonista törlesztett 4 forint adósságot; 1783 februárjában ludimagistro qua organoedo adtak fizetést.

⁴ Oklevéltár 110. sz.

⁵ A megkereszteltek könyve 1774 január 1-jétől adatai közt, mely mint keresztyáról emlékezik meg róla.

⁶ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. vv.

⁷ Tihanyi plébánia és iskola körüli jegyzékek stb.

1890 szeptember 10-ikén, az apát halála után, Vaszary Kolos főapát is fönn-tartotta.¹ Hogy pedig világi főhatósága sem feledkezett meg hosszas és lelkiismeretes működéséről, az mutatja, hogy közvetlenül nyugalomba vonulása előtt a felség a koronás ezüst érdemkeresztet adományozta neki, melyet 1896 szeptember 27-ikén Ruzicska Kálmán dr., kir. tanácsos, Zalavármegye tanfelügyelője, Szentmiklósy Gyula tapolczai főszolgabíró, az összesereglett hivek s a Halbik Cziprián apátur vezetése alatt megjelent tihanyi konventtagok jelenlétében tűzött a szép és ritka jubileumot ünneplő érdemes tanító mellére. A Heizer lemondásával megürült tihanyi róm. katolikus kántortanítói állásra 1896 június hó 17-ikén hirdetett pályázatra 6 tanító jelentkezett, kik közül a 12 iskolaszéki tag egyhangúlag *Teczely János* zala-csicsói kántortanítót választotta meg. Teczely 1896 október 8-ikán foglalta el állomását. 1902-ben *osztálytanítói* állást szerveztek s azóta *Varga Jolán* működik Tihanyban ezen minőségben.

Az *iskola és mesterlakás* megépítése kétségtelenül Reyser apát 1703-iki rendelete nyomán történt meg. Az építkezés az 1787-iki leltár szerint, a községbeliek hozzájárulásával, az apátság költségén történt, noha az 1778-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve azt említi, hogy az iskola és mesterház fölépítése, fönn-tartása és javítása a község dolga. A két szobából, konyhából, kamarából álló gerendás, szalmával födött épület a század végére már nem felelt meg a céljának s azért 1795 augusztus 16-ikán az uradalom s a lakosság közt szerződés jött létre, melynek első pontja az új iskola és mesterlakás fölépítését is kimondotta. «Minthogy, írják benne, a mostani mesterházunk a gyermekek tanítására épen alkalmatlan, ahhoz szükségképen egy új iskolaszobát kelletik építenünk, melynek felállíttatására, úgy nem különbben annak, és az egész mesterháznak épségben való megtartására is minden tőlünk kitelhető kézi és szekerész munkát annál készebbek leszünk megtenni, mivel bizonyosak vagyunk abban, hogy az ilyen építésre való szükséges készpénz és materialék mindenkoron a méltóságos uraságnak részéről fognak kegyesen resolváltatni». Az építkezés meg is történt, mert az 1818-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve szerint a tanító két szobáján kívül külön iskolaszoba volt. 35—40 tanuló elfért volna benne, de egyébként keveset ért, nedves volt, mindössze egy ablak világította meg s a szükséges padokkal sem volt felszerelve. A nedvesség nagyon természetes következménye volt annak, hogy az iskola a mester konyhája és az istálló között volt. Már 1832-ben, midőn Tihanyban a főapát visitatiót tartott, a szükséges építkezések közé fölvették a megfelelő iskola elkészítését s a mester lakásának rendbe hozását.² 1834-ben úgy segítettek a bajon, hogy a régi iskolaszobából kamarát csi-

¹ Tihanyi apátsági levéltár.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. rr.

náltattak a mesternek, az iskola számára pedig az utca felől új helyiséget emeltek. A 7 alakú épület rövidebb szárán volt az iskola, mellette a mester egyik szobája, utána a hosszabbik száron a mester másik szobája, majd a konyha, kamara, istálló. Az iskola előtt folyosó volt s ezen külön bejárás az iskolaszobába. A tanulók növekvő száma azonban szükségessé tette az iskolaszoba kibővítését. Ezt 1871 május végén úgy valósították meg, hogy az iskola keleti falát eltávolították s az iskolaszoba előtt levő folyosót is hozzácsatolták. Így azután 38 m² területű helyiséget nyertek.¹

1902-ben új iskola és mesterlakás került a régi helyébe. Az iskola ugyanis már nem volt méltó az apáti székhelyhez s gondoskodni kellett újról. Bár az iskola fenntartása a tihanyi hitközség gondja és kötelessége lett volna, tekintve a hívek szegénységét, maga az apátság vitte dűlőre a kérdést. A meglevő iskola-épület semmiképen sem levén alkalmas arra, hogy rajta két tanterem, tisztes- séges kántortanítói és osztálytanítói lakás létesülhessen, míg ellenben a szomszédos telek megszerzése által ezen építkezések megvalósíthatóknak mutatkoztak, Halbik Cziprián tihanyi apát azt ajánlotta Fehér Ipoly főapátnak, ajándékozza oda a Rend a hitközségnek a tihanyi apátság tulajdonát tevő és 600 forint becserértékű ú. n. kovácműhelyt telkestül, hogy azt a hitközség az iskolával szomszédos telekkel elcserélhesse s így azután, mivel ennek a teleknek tulajdonosa némi ráfizetéssel cserélni hajlandó, az építkezés megkezdhető legyen. Ajánlotta továbbá az apátur, hogy a Rend végeztesse el az iskolaépület átalakítását, építtesse meg a kántor- és osztálytanító lakását s adja meg ehhez a szükséges anyagot, mivel ennek fejében a község gondoskodni fog a szükséges kézi munkáról, fuvarról, elismeri és fenntartja az iskola katolikus jellegét és azon esetre, ha e jelleg bármily okból megszűnnék, kötelezi magát az ajándékozott telek és építkezési költség megtérítésére; továbbá a hitközség terhet fogja tenni az új tanító díjazása és az épületek jó karban való fenntartása.

A tihanyi apát és konvent áldozatkészsége, a Rend hozzájáruló belegyezése lehetővé tette a terv megvalósítását s így Tihany 17.000 koronába került diszes és a fejlettebb kívánalmaknak megfelelő iskolához és a tanítói testület lakásául kényelmes épülethez jutott.²

A tanító *javadalmáról* részletesebb kimutatást csak a XVIII. század vége felé találunk. Mint később, ekkor is az apátság s a község együttes adományai- ból került ki a tanító jövedelme. A községnek valláskülönbség nélkül kellett fizetni. Mutatja ezt a tihanyi kálvinistáknak 1731-iki levele, melyet az apáthoz

¹ Tihanyi plébánia és iskola körüli jegyzékek stb.: 1871/2. tanév II. fele a helybeli iskolában május végével az iskolának elvégre megkezdett nagytársa miatt befejeztetett.

² A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei 1892-től, 192. és 202. ll.

intézték: «Dicsértessék Jézus Krisztus. Alázatos instancziánkat nyújtandók mint bizodalmas apátur urunknak. Értésünkre vagyon az ur parancsolatjából, hogy a mesternek mindig úgy füzessünk, mint a többi emberek. Mi pedigleg közönségesen nem fizetünk neki itt való szegény kálvinisták...»¹ Alig kételkedhetünk rajta, hogy az apát a kálvinisták ezen kívánságába nem egyezett bele, hanem megkövetelte tőlük, hogy a mester fizetéséhez ők is hozzájáruljanak. Mennyire ment ez a fizetés, nem tudjuk. Erről a gazdasági számadások egyes apróbb tételeit nem számítva, melyek különben is összevágna az a jövedelemmel, melyet az apátság részéről Vajda Samu adott a mesternek, a XVIII század végén kapunk tisztább képet. Az 1778-iki egyházlátogatás följegyzése szerint minden pártól 25 dénárt és $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérő rozst kapott, a vihar ellen való harangozásért minden szőlős gazdától 1 pint bort, az éjjeli virrasztásért 7 krajczárt, tanításért az apátságtól 10 forintot és 1 szekér szénát, a temetésekért 7—7 krajczárt s ugyanakkor a harangozásért minden harangtól 1 krajczárt, a hirdető czédulákért 7—7 krajczárt. Mindezenkívül kapott a községtől 12 szekér tüzelő fát, az apátságtól, mivel ekkor külön orgonista nem volt, az orgonálásért 20 forintot és 12 pozsonyi mérő kétszerest, 2 pozsonyi mérő buzát, 60 font marhahúst, 30 font sót, 1 hizott sertést, borsóból, lencséből $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{2}$ mérőt s naponként $\frac{1}{2}$ meszely bort. Volt még 2 darab földje, egyik a dobogói dülőben és 3 pozsonyi mérőt vethetett bele, a másik a ráki dülőben s ugyanannyi szem ment bele; mindkettőt a hivek munkálták meg. Az uraság jóvoltából egy darab kukoriczása is volt. A mit az apátságtól egység szerint kapott, arról beszámol Vajda apát írása, mely, ha lényegében egyezik is az egyházlátogatási jegyzőkönyvben, eltérést is mutat. «Anno 1781. die 1. Januarii, írja az apát, Vadászy Pál orgonistánknak kezdődik ismét esztendeje, kinek is leszen fizetése készpénzül fl. 20, kétszeres gabona 12 pozsonyi, tiszta *liszt* 2 pozsonyi, lencse, borsó 1—1 mércze, *árpakása* 12 itcze, tehénhús 60 font, só 30 font, 1 süldő vagy e helyett 1 tallér, minden napra 1 itcze bor». Ehhez a díjlevélhez azonban még pótlásokat irt az apát s ebből a tanítói javadalomhoz való apátsági hozzájárulásról s a kántortanító mellékjövedelméről értesülünk. Márczius 12-ikéhez ezt jegyezte föl az apát: «Gyermekek tanításáért leszen fl. 10»; július 16-ikához pedig: «Órák (t. i. a toronyban s a monostor folyosóján levők) gondviseléséért leszen fl. 12».² Mindezt a jövedelmet a Rend eltörlésekor, 1787-ben fölvett leltár rénes forintokban 128 forint 18 krajczárra tette.

Az 1795 augusztus 16-iki egység, melyben a község katolikus lakói s

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 4., nr. 15.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 27., nr. 4.

s az uradalom új mesterház építésében állapodtak meg, a mester javadalmával is bőven foglalkozott. «Mivel, mondják a községbeliek, az erdőségnek határunkban való szűk volta miatt a méltóságos uraság részéről csupán csak az oskolaszobának fűttetésére szabattatott ki 3 öl kemény fa, tehát a mesternek az ő tulajdon szükségére a tűzre való fát magának kelletik más valami határban megszerezni, melynek megvágására és meghordására, úgy valamint amazénak, a mely az oskolaszobának fűttetésére vagyon kirendelve, magunkat és maradékunkat ajánljuk.

A tanítómesternek szükséges tartására, ki egyszersmind a kántori hivatalt is köteles lészen viselni, esztendőök által a következőket igérjük, úgymint:

1. Minden házaspártól öt garast, mely 79 pártól téssen fl. 19 kr. 45;
2. minden pártól félmérő rozsot, mely hasonlóképen 79 pártól 39 és $\frac{1}{2}$ pozsonyira mégyen, ennek mérejét 45 krajczárral vévén, téssen fl. 29 kr. 37 $\frac{1}{2}$;
3. a mesterházhhoz tartozandó földekből is, melyeknek, a kukoriczakapálást kivéve, mindennemű műveléseket magunkra vállaljuk, lehet nékie mintegy 8 forint ára haszna, téssen fl. 8;
4. a nékie felhagyattandó szokás szerint való stóla is reá mehet egy forintra, téssen fl. 1.

Mínthogy elégtelen ezen katolika község a mestere tartására többeket ajánlani, tehát annak jobb élelmére a méltóságos uraság részéről mindazok meghagyattatnak nékie, a miket ő ezelőtt már több esztendőktől fogva ennek kegyelméből vett volt, úgymint:

1. Készpénzben ötvenhat forintok, téssen fl. 56;
2. terményekben:
 - a) négy pozsonyi tiszta buza, ennek mérejét egy tallérre becsülvén, téssen fl. 6;
 - b) tizenkét pozsonyi rozs, ennek mérejét 45 krajczárra becsülvén, téssen fl. 9;
 - c) fél pozsonyi főzelék, mely téssen fl. 1;
 - d) tizenkét akó bor, ez is téssen fl. 12.

Végül kötelezzük magunkat, nemcsak a kitett készpénzt félesztendőnként, hanem a rozsot is annak idejében az előljárók által beszédetni és így a mestert kielégíteni; úgy nem különben a tanításra szükséges spongyiát, krétát, papirost és más eféléket is mindenkoron a magunk költségével megszerezni.

Ezt a szerződést Farkas István öreg esküdt, Horváth Ferencz, Buzi András, Horváth János, Dobos János, Pető József és az egész katolikus hitközség elfogadták, az uradalom részéről pedig Thurszky András tihanyi tiszttartó járult hozzá.¹

Ámde, ha gyakorlatba átment is ez a szerződés, sokáig nem lehetett érvényben. A tihanyi kálvinisták már 1804-ben azt irták a főapátnak, hogy mióta az

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 19., nr. 12.

isteni gondviselés annyira segítette őket, hogy prédikátort és iskolamestert tarthatnak maguk között, azóta szüntelen a tiszteletes prédikátoruk egyik szobáját foglalja el az iskolamester oktató tanítványaival együtt a prédikátoruk nem kis alkalmatlanságára. Már tanuló gyermekeik száma növekedvén, alázatosan esedeznek, hogy a mostani parochialis ház háta mögött egy olyan fundust méltóztassék számukra kimutatni, a hová alkalmas iskolaházat építhessenek.¹ Így azután a kálvinisták kivonták magukat a katolikus mesternek fizetendő terhek alól s az egyességileg tervezett 142 forint 22½ krajczárnyi jövedelem a régre szállt le. Ugyanis az 1816-iki egyházlátogatás jegyzőkönyvében levő jövedelem azzal egyezik. Igaz ugyan, hogy 1816-ban végső összegben 162 forint 40 krajczár jövedelem van kimutatva, ebből azonban 30 forintot községi jegyzősködéseért kapott a tanító.

Jelentősebb változtatásról csak 1846-ban értesülünk, mikorra a mesteri javadalomhoz tartozó föld gyarapodott. Az egyházlátogatáskor fölvelt jegyzőkönyv szerint az *uradalom adományából* «1. vagyon (a mesternek) kertje a háznál, melynek nagysága 4 négyszögű ölet tesz. 2. Vagyon káposztás kertje. 3. Vagyon szántóföldje 4 holdból álló 8 pozsonyi mérő alá való, ebből 6 mérő 2 nyomású, 2 mérő 1 nyomású, 3 mérő a Dobogó nevű dűlőben, 3 mérő a rátai dűlőben. Ezen földeket háromszor megszántják, magot a mester adván, elvetik, beboronálják, learatják és asztagra rakják a hivek. Van a kis tó mellett a béres-földek közt 2 mérő földje, melyet a hivek egyszer megszántani, a mester adván a magot, elvetni, beboronálni tartoznak. 4. Vagyon 4 pozsonyi mérő búzája, 12 pozsonyi mérő rozs, 12 akó új bora, készpénze 45 forint 36 krajczár. 5. Van tűzfája 16 szekérrel, melyet a község Somogyban az uraságtól kijelölt helyen egyszerre megvágni és egyszerre haza is hordani tartozik. A *libanyi bivektől* pedig 6. «lecticalis vagy lélekgabona név alatt fizettetik minden pártól, akár egy kenyéren, akár külön vannak, akár házasság, akár házatlan zsellérek, ½ pozsonyi mérő rozs; ha özvegy, annak fele. 7. Lélekpénz, lecticalis nevezet alatt még a régi egyezkedés szerint fizettetik minden pártól, akár házasság, akár házatlan zsellér, akár egy kenyéren, akár külön válva vannak, 15 krajczár nemestől, nemtelentől egyaránt; ha özvegy, annak fele. Ezen lecticalis gabonát és pénzt a bíró kisasszony és mindszentek napja táján beszédni és házhoz hordatni köteles. 8. Stóla-jövedelem szinte régi szokás szerint ebben áll: házasság hirdetési czédulától 7 krajczár nemestől, nemtelentől egyaránt, a menyasszony ha a plébániából elvitetik, 14 krajczár; temetéstől, kicsinytől, nagytól 15 krajczár fizettetik. 9. Vagyon minden szőlősgazdától a határban 1 pint mustja, melyet szüretkor a mester maga szed össze».

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 81. litt. n.

A legújabb, 1896 április 5-ikén kelt díjlevél szerint, mely a réginek alapján lett összeállítva és minden félreértést kizáróan körvonalazva, a kántortanító-javadalom a következő: 1. lakás, mely áll két padlózott szobából, konyhából, kamarából, 3 darab marhára való istállóból, 2 sertésólból és boltozott kőhidasból. 2. Van a háznál 36 □ méteres kis kert. 3. Az apátságtól kap készpénzben 20 forintot, 4 hektoliter búzát, 6 hektoliter rozsot, borváltság czimén 68 forintot, 6 régi öl tüzre való hasábfát, melyet a hivek az apátsági erdőtiszt által kijelölt helyen megvágna és a kántortanító udvarára szállítanak, 1 kat. hold és 357 □ öl szántóföldet, 240 □ ölnyi kertrészletet. 4. Minden házaspártól, akár vagyonos, akár nem, kap $\frac{1}{2}$ mérő rozsot, továbbá lélekpenz czimén 26 krajczárt, az özvegyektől és vegyes házasságban élőkől mindkettőnek a felét. 5. Van két darabban, más-más helyen fekvő 2 kat. hold és 935 □ öl szántóföldje, melynek megmunkálása helyett a hivek 30 forint váltságot fizetnek. A szőlők felujítása után joga van a határban minden szőlősgazdától 1 pint mustot szednie. 6. Van legeltetési joga. 7. Az ismétlő iskolások tanításáért évi 6 forintot kap. 8. Stólajövedelme 12 forint. Az összes javadalom értéke 550 forint 74 krajczár. — Az 1902-ben szervezett *osztálytanítói javadalomból* az állam 400 korona fizetésekiegészítéssel járul hozzá.

Mellékesen legyen említve, hogy az apátság régebben *néhány könyvet* is adott a tanítónak. Az 1846-iki egyházlátogatás alkalmával említik, hogy a «mesternek a tanítás elősegítésére a tihanyi apátságtól e könyvei vannak: Kempis Tamás magyarul, dajka könyv, szentek élete, elemi tanulmányok».

A kántortanító *kötelességei* alapjukban nevében benne vannak: végzi a kántori és tanítói kötelességeket. Ezek a kötelességek oly meghatározott keretben vannak, hogy régebben nem is tartották szükségesnek, hogy külön sorolják föl őket. A gyakorlat szerint a tanító 8 hónapon át d. e. 8—11-ig, d. u. 2—4-ig oktatja az iskolásokat, kivéve kedden és csütörtökön délután, melyen szünet van. Ezen 8 hónapi szorgalmi idő alatt vasárnaponként d. e. és d. u. 1—1 óráig (régebbi, 1844-ben följegyzett szokás szerint vásár- és ünnepnap 1—3-ig) az ismétlő iskolásokkal foglalkozik. Kántori tisztjénél fogva a templomban s azon kívül végzi az összes kántori teendőket.

Az *iskolások számáról* az 1795-iki szerződés azt mondja, hogy «mostanság a pápista részről 60 iskolára alkalmas gyermekek számláltatnak». Ehhez képest 1816-ra hanyatlás mutatkozik, hiszen ekkor azt mondják, 35—40 tanuló fér el az iskolában. Lehet különben, hogy az iskolaszoba azon tapasztalatnak megfelelő terjedelemben épült, hogy az iskolások egy része úgysem fog benne megjelenni. Hiszen 1815-ben, mikor 35 kezdte meg az iskolai évet, Szent György tájától annyira fogyott a tanulók száma, hogy pünkösöd után már csak 7—8

jelent meg rendszeresen. 1816-ban 42 tanulóval kezdték meg az iskolát. 1844-ben az első félévben 110 iskolás volt, a második félévben 66.¹ A tanulók száma ezen időhöz mérve, elég soká nem változott, úgy 120 körül szokott járni a mindennapi és 30 körül az ismétlősök száma. Az 1909/10-iki iskolai évben azonban csak 93 volt a rendes iskolába járók és 44 az ismétlők száma.²

A mezei munkák bevégezése előtt s a tavaszi megkezdése után bajos volt a gyermekeket az iskolába terelni. Azokat a panaszokat, melyeket e miatt az 1816-iki egyházlátogatáskor hangoztattak, ép úgy meg lehetett ismételni később, mint azon buzdításokat, melyeket a plébánosnak ajánlottak, hogy a szülők figyelmét hívja föl velők az isteni és világi törvényektől parancsolt kötelességekre, hogy fiaikat szorgalmasan járassák az iskolába. Maga az apátság könyvek ajándékozásával, jutalmak kiosztásával s állandó felügyelettel iparkodott az iskolalátogatást előmozdítani. Bizonyára nem új szokás volt, a mit 1744-ben az iskola megkezdésekor följegyeztek, hogy az apát 20 közép katekizmust, papirost, tentát adott a tanulóknak. Hiszen más apátsági plébániákon is megvolt ez a gyakorlat s az apátság kiadásai közt elég rég előfordulnak a tanulók megajándékozása miatt tett költségek. Így 1760-ban 4 forintot és 30 dénárt, a következőben 13 forintot és 45 dénárt költöttek ajándékokra s ily célból 1783-ban is vettek egyet-mást. Hogy pedig az ilyen, a szorgalom fokozására szánt ajándékok később sem mentek ki a szokásból, látjuk az 1816-iki egyházlátogatás jegyzőkönyvéből, mely szerint a harangozásból befolyt összegeket az iskolásgyermekek jutalmazására fordították s azon intézkedésekből, melyeket a főapát 1850-ben, Bresztyenszky apát halála után tett, melyek során meghagyta, hogy a tihanyi perjel vagy jószágkormányzó a vizsgálatokon megjelenjenek és képeket, rózsafüzéreket stb. osszsanak ki, a plébánosnak pedig fölhatalmazást adott, hogy ily célból a templom-pénztárából évenként 4 forintot költhet.³

Régebben mindenszentek után kezdték meg az iskolába járást és tavasszal megtartották a vizsgálatot, mely után a tanulóknak vagy fele kimaradt, azokkal pedig, kik tovább is megjelentek az előadásokon, újabb vizsgálatot tartottak. Az 1844-iki iskolai évben április 11-ikén tartották meg az «első félévi» vizsgálatot. Ekkor 101 iskolásgyermek volt. Megnyitó- és záró-beszéd, ének tette változatossá a vizsgálatot s a gyermekek jutalmakat kaptak. A «második félévi»

¹ Tihanyi plébánia és iskola körüli jegyzékek stb.

² Teczely János kántortanító értesítése.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. vv. Hogy ez a szokás később is megmaradt, mutatja a pannonhalmi központi könyvtár benczés kéziratai közt levő tihanyi perjeli napló, melyből látjuk, hogy 1854—1858 folyamán «szokás szerint» kiosztogatták a képeket, rózsafüzéreket, imádságos-könyveket stb.

vizsgálatot 66 gyermekkel július 2-ikán tartották meg; a tanulók közt imakönyveket, képeket osztottak ki.¹

Októberben még ma sem igen járnak a gyermekek iskolába, májusban meg, a nagyobbacsák, a 10—12 évesek már elmaradoznak. A tanítók szorgalmára és buzgóságára vall, hogy az aránylag rövid időt is eredményesen tudják fölhasználni. Átlag kielégítő az eredmény, sőt a kilenczvenes években egy-két évben oly szépen sikerültek a vizsgálatok, hogy az egyházmegyei kerületi tanfelügyelő elismerésre is méltatta.

Az iskolalátogatással egyházi részről megbízott férfiak² évenként meg szokták tekinteni az iskolát. Nem nyilatkozhatunk kedvezően a királyi tanfelügyelői látogatásról, mely oly gyér, hogy megtörtént, hogy egy teljes évtizeden át nem volt tanfelügyelő a tihanyi iskolában. Hosszú szünet után végre 1909 tavaszán Tihanyban is volt tanfelügyelői látogatás.

A tihanyi lakosság *vallási és erkölcsi állapota* átlagban jónak mondható. Szinmagyar nép lakja Tihanyt, az is lakta. A templomban, az iskolában magyar nyelven s magyarnak nevelődött. Az apátsági székhely természeténél fogva gondosabb vallás-erkölcsi nevelésben volt és van része. Alig tévedünk, ha ezt a népben mutatkozó vallásosságot visszaviszszük arra az időre, mikor Vajda Samu, ez a benső áhitat kegyelmével megáldott, az Isten dicsősségeért buzgólkodó apát, volt Tihany feje. Példáján, buzdításán kívül a vallásos társulatok megalapításával is rajta volt, hogy a hitélet fölvirágozzon. Az ő idejében keletkezett az Örökimádás-társulat, mely utóbb megszűnt s az ő lelkesedése szervezte a maig virágzó *Rózsafüzér-társulatot*, melynek számára 1766-ban terjedelmes bucsú-engedélyt szerzett s melyet 1778 augusztus 10-ikén az egyházmegyei főhatósággal is megerősített. Hogy a hivek érdeklődését mennyire megnyerte ez a társulat, némi jele, hogy Bursi János özvegye, Maczeka Ilona 1779 január 21-iki végrendeletében 12 forintot hagyott «a szent olvasó congregatio szükségére és épületére».³ *Jézus szentséges szívének* töle nagyon fölkarolt s lelkesen terjesztett *kultusza* szintén hatalmas tényezője volt a község vallás-erkölcsi életének. Ha az egyszerű buzdítás, lelkesítés nem volt rá elég, hogy némely könnyelműbb alattvalóját, jobbágyát vallásos kötelességei teljesítésére bírja, földesuri hatalmát is segítségül vette s erővel kényszerítette őket, hogy az egyház parancsainak eleget tegyenek.

¹ Tihanyi plébánia és iskola körüli jegyzékek stb.

² Hornig Károly báró veszprémi püspök 1891 decemberében kiadott rendeletével az espereseket az iskolalátogatás alól fölmentette s esperesi kerületenként egy-egy plébánost nevezett ki egyházmegyei tanfelügyelőnek.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 34.

Az 1778-iki egyházlátogatáskor is megnyugtatónak mutatkozott a tihanyi hivek vallás-erkölcsi állapota, 1816-ban pedig külön kiemelik róla, hogy papjával szemben engedelmes, tisztelettudó, a szentségekhez nemcsak a parancsolt időben, hanem máskor is járulnak. Hogy egy-egy makacs, intésre nem hajló lélek akad, nem lehet csodálni; ez is, pedig öreg ember volt már, oly nehéz dologban nem engedelmeskedett, hogy elhagyott feleségével kezdje meg újra az együttélést. Sem a hivatalos följegyzések, sem az egyes plébánosok nem mondanak valami nagyobb rosszat a hivekről. Az újabb időkben *szent missió* tartásával is iparkodtak a hívők buzgóságát emelni. 1893 április 30-ikától május 7-ikéig tartott ez a hivek lelki megújulására oly üdvös ájtatoskodás, melynek emlékezete élénken megmaradt s a hivek évenként megújítják a missiókor tett jó szándékukat. «A hitközség vallás-erkölcsi állapota, írják a jelenről, már a multban is jónak nevezhető; sőt az utolsó évtizedben, mióta a phylloxera a bortermést tönkretette, a lakosság kedélyállapota szelidebb jelleget is öltött». Ha még számbaveszszük, hogy a törvénytelen szülöttek 10 éves átlaga nem nagyobb 11-nél, míg a törvényes szülöttek száma 276; a katolikus vallás szépen terjed; a nép keresztény-szociális érzeke, mint azt a fogyasztási szövetkezet megalapítása mutatta, fejlődőben van, akkor a tihanyi plébánia jövő fejlődése, a maga szűk kereiteiben, szép reményekkel biztat.

A tihanyi plébánia területén élő lakosság vallását és számát a következő táblázat teszi áttekinthetővé:

Helyek :	Kath.	Ág. hitv.	Helv. hitv.	Izrael.	Vegy. házas	Az anyaegyházról
Tihany	77 ¹	—	93	3	15	—
Felsőrévház	22	—	—	—	—	3 km.
Halásztelep	19	—	3	—	—	2 ⁵ «
Összesen :	812	—	96	3	15	

2. *Aszófő* már a XIV. század elején plébániás hely volt,¹ de a XVII. század végére a plébánia megszűnt, kálvinista prédikátor működött a faluban.² Mikor a tihanyi apátság újra benczés kézbe jutott, nevezet szerint pedig akkor, mikor a magyar Rend tulajdona lett, az aszófői hiveket, mint filiabelieket, Tihanyból gondozták. Ha egy ideig állott is még a régi templom, ez még a XVIII. század első tizedeiben elpusztult s az új építésébe csak Lécs Ágoston apát fogott bele 1752-ben;³ teljes elkészülése idejét azonban Lécs már meg sem érte, oly sokáig húzódott. 1765 május 10-ikén XIII. Kelemen pápa hét évi időre teljes bucsút engedett ugyan azoknak, kik a Szent László király tiszteletére épült

¹ Békefi Remig: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban (Budapest, 1907.), 123. l.

² A pannonh. Szent-Benedek-Rend tört. X. 248., 253. ll.

³ Conscriptio dominii Tihan anno 1787. Tihanyi apátsági levéltár c. 25., nr. 1.

aszófői filialis templomot védőszentjének ünnepén meglátogatják, benne az anyaszentegyház szándékára imádkoznak,¹ de még ekkor nem volt teljesen készen a templom. Az 1778 augusztus 10-ikén tartott egyházlátogatás jegyzőkönyve azt mondja, hogy tíz évvel előbb készült el;² az 1816-iki jegyzőkönyv pedig egész határozottan 1768-ra teszi a templom megépülését.³ Ez a templom a mostanival azonos fekvésű volt, de mintegy 20 lépéssel ennek homlokzata előtt állott.

Vajda apát 1778-ban azzal a gondolattal foglalkozott, hogy elősegíti a balaton-füredi plébánia megalapítását s azután Aszófőt és Kis-Szőlöst filiácul ahhoz lehet csatolni; Pannonhalmán azonban ugyanezen időtájt azt tartották kívánatosnak, hogy Aszófőn legyen plébánia, mert itt igen megfogyatkozott a hitélet. Közvetlen okot adott a plébánia fölállítására Batthyány József primás rendelete, ki, Somogyi Dániel pannonhalmi főapát 1784 márczius 1-iki levele szerint meghagyta, hogy Aszófőből és Örvényesből plébániát kell alakítani. A primás rendeletének, azt mondhatni, rögtön eleget tettek, márczius 24-ikén a plébánia a kellő formaságok megtartásával megalapították s a primás rendeletén csak annyiban módosítottak, hogy Örvényesen kívül Balaton-Kis-Szőlős is Aszófő filiája lett. Ezekhez járult a Rend eltörlése idején, még az első aszófői lelkipásztornak működése alatt Balaton-Udvari, mely 1791-ben a veszprémi püspök rendeletéből lett Aszófő filiája.⁴

Az új plébánia első lelkipásztora *Fuxhoffer Demjén*, a Monasteriologia ismert nevű szerzője volt, kit a főapát említett levelével egyidejűleg Tihanyba küldött, hogy innen azután az aszófői plébánia vezetésére menjen. Nem számítva azt az utazását, melyet 1785-ben tett, mikor Csár Kolumbán benzés helyettesítette s 1804-iki németországi hosszabb tanulmányútját, mikor rokona, Fuxhoffer József világi pap végezte helyette a lelkipásztori teendőket, állandóan Aszófőn volt, hol mint a füredi kerület esperese, terjedelmes működési kört töltött be. Mivel betegeskedni kezdett, szélhűdés érte, 1808 április 6-ikán a veszprémi püspöknél s helyettesénél lemondott az esperességről, a főapátnál pedig plébániájáról. Utódai valamennyien benzések voltak és pedig rövid ideig *Imre Elek*, ki 1808 folyamán volt itt, majd *Roxenics Lukács* (1808—1810), *Horgas Lajos* (1810—1811), *Bosnyák Móríc* (1811—1816), *Barta Imre* (1816—1817), *Hencz Jónás* (1817—1821), *Pelczmann Jeromos* (1821—1823), *Schöberl Nándor* (1823—1828), *Mészáros Domonkos* (1829—1847), *Zöcb Fridolin* (1847—1849), *Schrott Róbert* (1849—1860),

¹ Oklevéltár 87. sz.² U. o. 93. sz.³ U. o. 116. sz.

⁴ A plébánia történetének megírásában fölhasználjuk azt a kéznél levő anyaghoz képest gondos összeállítást, melyet *Fleischmann Jenő* volt aszófői lelkész írt, de megjegyezzük, hogy a plébániai irattár nem kevés darabját magunk is átvizsgáltuk. Ezek megküldéséért, a plébánián és filiáin működő tanítók névsorának fáradságos összegyűjtéséért és sok más fölvilágosításáért *Récsei Farkas* volt lelkésznek tartozom köszönettel.

Krölzl Kálmán (1860—1879), *Fleischmann Jenő* (1879—1903), *Récsei Farkas* (1903—1910), *Schedl Arnulf* (1910 augusztus 1-től).

Mikor Fuxhoffer aszófői lelkész lett, a *plébánia-épület* még nem volt készen, hanem egy ideig a mai iskolaházon alól, jobb felé eső Gáspár Ferencz-féle ház volt a lakása. Vajda apát 1784 június 22-ikén fizette ki a régi kőmivesház helyét s ezen a telken kezdett épülni a plébános lakása. Az építkezés 1785-ben is tartott s ebben az évben készült el az istálló, félszer.¹ Két egymásba nyíló, az előtt fekvő térre néző szoba volt az épületen, melyeknek egy kisebb, boltozatos folyosóra volt a kijáráruk. A nagyobbik szoba három-, a kisebb egyablakos volt, az ablakokon vasrács; padlós, mennyezetes szobák voltak, bennök zöld kályhák. A szobákhoz vezető kis folyosó egy hosszú, öt oszloptól tartott gerendás, téglázott nagyobb folyosóból szakadt ki, mely az udvarra nézett. Erről a hosszabb folyosóról volt bejárás az egyablakos konyhába, ebből a kétaablakos cselédszobába, mely, mint a konyha, téglás, gerendás volt, benne közönséges falusias kályha. A konyha bejárásán túl következett egy a cselédszobához igen hasonló kamara, még tovább a pinczeajtó; maga a pincze az említett kamara alatt volt. Folytatólagosan következett a kocsiszin, melynek teteje szénapadlásnak s magtárnak volt elkészítve; legvégül volt az istálló, melybe 8 marha kényelmesen elfért. Mindezekén kívül még két szükséges helyiség volt a házban, mely náddal volt fedve. 1787-ben a plébános lakását 1465 forint 44 krajczárra becsülték.

Ugyanez az épület volt a plébánialak az 1816 szeptember 26-ikán tartott egyházlátogatás alkalmával is; legfőlebb az új, hogy ől sem hiányzik a háznál. Ugyanekkor följegyezték, hogy az épület fönntartására, javítására szükséges anyagokat, a mesteremberek fizetését az apátság adja, a kézi vagy kocsival végzendő napszámos-munkák pedig a községet terhelik. Nincs változás a házon azon leírás szerint sem, mely az 1846 május 25-ikén tartott újabb egyházlátogatás jegyzőkönyvében foglaltatik. Nagyobb változáson ment azonban keresztül a ház 1882-ben. Miként Kopeczky Vidor tihanyi perjel följegyezte, «1882 augusztus közepén, épen Nagyboldogasszony napján este 8 órakor elégett az aszófői plébánia; bosszúból a plébános gazdaasszonyának nyavalyatörős fia gyújtotta föl, mivel gorombaságaiért a plébános megfenyítette. Csak a szakadó eső akadályozta meg a tűz tovaterjedését. Fölépítése 2604 forint 25 krajczárba került». A ház belső kényelmére jelentősebb átalakításokat végeztetett Récsei Farkas plébános, kinek, mikor a plébániát elfoglalta, a kegyuraság is 307 korona értékű butort szerzett be.

¹ Vajda apát följegyzései a tihanyi apátság bevételei és kiadásai közt a tihanyi számadáskönyvekben. Paunonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan.

A plébánialakás fölszereléséhez számíthatjuk a *könyvtárt*, melyet az 1816-iki egyházlátogatási jegyzőkönyv részletesen ismertet. Az időviszonyokhoz képest becses és gazdag könyvkészlete volt a plébániának, III magyar, német, latin nyelven irt biblikus, dogmatikai, erkölcstudományi, lelkipásztorkodási, szónoklatani, aszketikus, egyház- és világtörténelmi, kánon- és magyar jogi munka. A plébániai könyvtárak rendes fejlődését véve alapul, ma is ezek a munkák teszik a könyvtár zömét, az újabb gyarapodás pedig katolikus folyóiratokból, prédikációs füzetekből került ki.

A *lelkipásztori javadalomról* először a tihanyi plébánia egyházlátogatásakor készült jegyzőkönyvből kapunk tudósítást. Mikor az aszófőiek Tihany filiájabeliek voltak, 1770-ben a keresztelestért 25, egyházkelőért — azonban az először szülő asszony nem fizetett — 5, esketésért 100, temetésért 50 dénárt adtak. Részletesen ismerjük a javadalmat 1787-ből. Az aszófői 50 házaspár párbér czímen fizetett 30—30 krajczárt, összesen 25 forintot, az örvényesiek ugyanezen czímen adtak összesen 18 forint 30 krajczárt, a balaton-kis-szőlősi 2 forint 15 krajczárt; az apátságtól járt havonként 18 forint, 1 akó bor, mi 3 forintjával évi 36 forintot ért és 2 akó uj, melynek értékét 24 forintba számították, 20 mérő buza 20 forint, 40 mérő rozs 26 forint, 20 mérő zab 10 forint, 12 mérő kukoricza 3 forint 36 krajczár, 18 öl fa 27 forint, 2 mázsa marhahús 10 forint ugyanannyi só 8 forint, 1 hizott disznó 8 forint, 40 itcze vaj 14 forint, 6 szekér széna 24 forint értékben, továbbá az apátság gondoskodott a lelkész összes ruházatjáról, melynek évi értékét 24 forintban vették föl; az összes plébániai javadalmat — nem számítva a stólat és a javadalomhoz tartozó 300 □ öles zöldéses kert jövedelmét — 496 forint 21 krajczárra becsülték.¹ Az 1801-iki, az uradalmi terhekről szóló kimutatás szerint csökkent a plébános jövedelme, mert, noha pénzbeli javadalmazása nem változott, terményekben való járandósága csak 227 forintban van megállapítva.² Az 1806-iki kimutatásban az 1787-iki illetményekhez képest az a változás, hogy a plébános hús-, vaj-, só-illetménye, sertése nincs említve, szénából azonban 12 szekérrel kap.³ Ezekben a följegyzésekben azonban több jövedelem hiányzik, melyekről Fuxhoffer, a «primus et forte ultimus canonice investitus parochus», mint magát nevezi, az anyakönyv első lapjain megemlékezik. A mellett, hogy a párbérről megjegyzi, hogy a bíró szedi össze és április 24-ikén a plébános kezéhez szolgáltatja, számbavette, hogy 18 öl fáját az aszófőiek s az örvényesiek közösen hordják el onnan, a hol az uradalom kijelöli; azok, kiknek nincs szekerük, egy napi favágással vagy kerti munkával

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 25. nr. 1.

² Oklevéltár 110. sz.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. r.

szolgálnak; bor- és gabona-illetményét fölváltva hordják be az aszóföiek s az örvényesiek, szénájából pedig az aszóföiek $\frac{2}{3}$, az örvényesiek $\frac{1}{3}$ részt szállítanak házához. Az ő jegyzetei szerint a stóladíjak is megváltoztak, mert a keresztelésért 15, egyházkelőért 7, temetésért 30 krajczárt, énekes gyászmiséért 1 forint 30 krajczárt, esketésért 1, ha pedig a menyasszonyt elvitték, 2 forintot kapott. Az 1816-iki egyházlátogatáskor fölvett jegyzőkönyv ismét említi az 1806-iki rendi kimutatásban föl nem sorolt illetményeket, viszont azonban a szénából csak 6 szekér járandóságot állapít meg; egyébként a javadalmazás a régi, csak a megváltozott pénzérték miatt van 240 forint készpénz deputatuma. A párbér, a stóladíjak nem változtak meg; a keresztelésért ugyan most semmiféle díj nincs számítva, de az egyházkelő 22 krajczár. 1828-ban följegyezték, hogy a stólat általában bankóban fizetik, de házasságkötéskor, halotti, keresztelési bizonyítványért három-három ezüst huszast adnak.¹

Az 1846-iki egyházlátogatáskor némi javulás mutatkozik a javadalom dolgában. Az uradalomtól járó illetmények szinte teljesen a régiéek, csak a vaj helyett kap ugyanannyi tejet, szénája még két szekérrel nő, továbbá 20 font marhafaggyút kap, de zöldséges kertjén kívül egy kis, fél napi kaszás rétje is volt «a puszta szentegyház körül». Ez az egyházlátogatás írásba foglalja a hivek szolgálmányait a szénánál, fánál, megmondja, hogy felében az aszóföiek, felében az örvényesiek szállítják a plébániára. Hasznos gyarapodása a javadalomnak, ha ugyan új és nem inkább csak most veszik először jegyzőkönyvbe, hogy a plébános sertéseinek szabad makkoltatása, lovainak, szarvasmarháinak szabad legeltetése van az apátság földjén. A párbérnél sem lesz újítás, hogy az özvegyek a felét fizetik, hanem most jegyzőkönyvileg is megállapítják ezt az egyébként országos gyakorlatot. Ujszerű, bár Fuxhoffer följegyzései lényegében ezt is említik, hogy a házas és házatlan zsellérek tartoznak a maguk kenyerén egy-egy napszámot szolgálni a plébános hasznára.²

Már 1850-ben gondoltak rá, hogy az aszófői plébánia jövedelmét emelni fogják, mert a Bresztyenszky apát halála után történt főapátsági intézkedések, rendeletek során az is előkerül, hogy annak idején adjanak Schrott Róbertnek egy tehenet s ha lehetséges, földet. Ez utóbbi bizonyára elmaradt, mert jegyzetei revideálásakor maga a főapát kihuzta.³ A javítás nem most, hanem Krötzl plébánossága alatt történt meg. Már 1861 január 8-ikán megírta Rimely Mihály főapát a tihanyi perjelnek, hogy, mivel méltányosnak tartja a plébános pana-

¹ Egy a plébániai irattárban levő talált könyvtáblán van ez a följegyzés.

² Oklevéltár 121. sz.

³ Dispositiones in Tihany post mortem abbatis Adalberti. Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat, fasc. 81., litt. vv.

szát, pénzbeli járandóságát a jövőben ne váltóban kapja, hanem helyette új pénzben 200 forintot fizessen neki az apátsági pénztár.¹ Krötzl azonban ezzel nem érte be, hanem újabb kérelmekkel fordult a főapáthoz, a ki azután 1862 december 18-ikán utasítást adott a tihanyi perjelnek, állapotják meg az aszófői plébánossal, mennyi rozs, kukoricza, buza kellene neki, a megállapított mennyiséget vegyék jegyzékbe s a jövőben azt kapja.² Ezeknek a megbeszéléseknek nyomán 10 mérő búzával, 6 öl fával, 1 mázsa hússal gyarapodott a javadalom, a 40 mérő zab helyett meg 48 mérő árpát kapott a plébános. A tagosítás alkalmával földhöz is jutott, úgyhogy utóda, Fleischmann már a következő javadalmat élvezte: a hús, só, vaj, faggyú pénzbeli megváltásával együtt kapott az apátságtól 323 forint 20 krajczár készpénzt, 15 métermázsa búzát, 18·52 mm. rozsot, 20 mm. árpát, 13 mm. kukoriczát, 6·8 hl. ó- és 13·6 hl. ujbort, 120 m. tűzfát, 20 mm. tavaszi szalmát, 60 mm. szénát, 1 darab sovány sertést; földje 15 kat. hold és 478 □ öl szántóföld, 5 kat. hold és 118 □ öl rét volt. Említjük meg, hogy bucsú alkalmával a község 2 pár csirkével és 6 kiló marhahússal kedveskedik papjának. Az 1908-iki rendi megállapítás szerint az aszófői lelkész jövedelme 4894 korona és 3 fillér.

A *lelkész kötelességeit* az 1816-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve (tulajdonképpen arról szólna, hogy végzi Bosnyák Móríc a dolgát), a következőkben sorolja föl: Az administrator minden vásár- és ünnepnapon miséz és miséjét híveiért ajánlja föl. Miséz azonban hétköznapon is, hacsak törvényes akadály nincs. Misepénz címén kismiséért 30 krajczárt, énekesért 1 forintot kap; de nagy ritkaság, hogy adnak. Az istentisztelet rendjére az egyházmegyei szabályzathoz alkalmazkodik és a prédikáczió kivül minden vásár- és ünnepnap ebéd után litániát tart, utána hitelemzést végez s ebből a fiatalságot kikérdezi. A szokásos könyörgéseket, körmeneteket az egyházmegyei szertartásos könyv szerint végzi. A szentségeket készségesen kiszolgáltatja, a betegekhez superpelliciumot öltve viszi az oltáriszentséget s minden lelki szükségletükről gondoskodik. Még nem történt meg, hogy hanyagsága miatt valaki keresztség, gyónás, utolsókenet nélkül halt volna meg. A holtakat a szokásos szertartás szerint maga temeti el, a köteles ünnepeket, böjtöket a híveknek tudtára adja, a házasságra lépőket előzetesen háromszor kihirdeti, a jegyeseket a keresztény tanításból kikérdezi, a járatlanokat oktatja. A tanuló ifjakat nemcsak a hittanban, hanem a világi tudományban s az erkölcsökben is igyekszik előbbre vinni s ezért hetenként kétszer meglátogatja az iskolát. El van látva anyakönyvekkel s úgy a keresztek,

¹ Be van vezetve a tihanyi apátság 1827-től kezdődő protocollumába, melyet az apátsági levéltár őriz.
A 240 váltóforint kerekzámában 100 o. é. forint lett volna.

² U. o.

mint a házasságra lépők, megholtak jegyzékét pontosan vezeti; a vegyes házasságokról nincs ugyan külön anyakönyve, de a házasultak anyakönyvében az ily eseteket megjegyzi, az ily házasságokból született gyermekek nevelését figyelemmel kíséri s rólok évenként jelentést tesz az egyházmegyei hivatalnak. Van házi jegyzőkönyve, naplója, melybe bevezeti a püspökétől s ennek helyettesétől érkezett parancsokat, határozatokat, a felség egyházpolitikai, a külföldiek, katonák és kiskorúak házasságáról s más tárgyakról szóló rendeleteit. Az anyakönyveket biztos helyen tartja és, ha felszólítják, a szokásos 1 forint díj mellett kiadja a keresztleveleket, halálózásokról, házasságokról szóló bizonyítványokat. 1811-től kezdve megvan nála hivei lélekszámának összeírása is. Állandóan plébániáján tartózkodik.

Ezek körülbelől összefoglalják a lelkipásztor rendes kötelességeit s e tekintetben a későbbi időkben sem történt lényegesebb változás. Legfőleg az anyakönyvek vezetésének formáján változtattak, mint a megholtak könyvében 1831 június 29-ike után következő bejegyzés mutatja, mely szerint Kopácsy József megyés püspök parancsolatjából «ezentúl magyar nyelven jelöltetnek meg a halottak ezen könyvben». A plébánia első anyakönyve 1776-ban kezdődik. Ez a «Liber I. nomina vitam cum morte commutantium ab anno 1776. die 3. Martii sub Joanne Boros indirectore Aszófőiensis inceptus». A kereszteltek anyakönyve a plébánia alapításától, pontosabban 1775-től van meg.

A *templomról*, mely Szent László király tiszteletére a falu közepén emelkedett, 1787-ben azt mondják, nem valami nagy ugyan, de az aszófőieknek, örvényesieknek elég, bár megesik, hogy más plébániáknak filiabeliei, kik közelebb érik Aszófőt, szintén ide jönnek templomba. A szentegyházban, melynek csak a szentélye volt boltozott, egy oltár volt, két oszlopra támaszkodó, fából készült kórusán piczinyke orgona. Bizony nem lehetett nagy, hiszen Vajda Sámu 1778 április 26-ikán bevezette számadásai közé, hogy az aszófői mestert Pestre küldte a község orgonájáért, melynek 62 forint az ára. A sekrestye a templom keleti oldalához volt építve s csak magából a templomból volt bejárása. A fából készült toronyban két harangocska (az 1770-iki egyházlátogatás szerint az egyik körülbelől 80, a másik 40 fontos) lógott. Az egész templomot kevesebbre becsülték, mint a plébános lakását, mindössze 1094 forint 59 krajczárra. 1816-ban annyi változást találtak, hogy a kis harang helyett 1 mázsa 39 fontos harangot szerzett a község, mely ekkor még föl sem volt szentelve.

Hatvanöt évig dicsérték csak az aszófőiek ebben a kis templomban az Urat, azután új épült helyébe. Ennek történetét Mészáros Domonkos, a plébánia administratora a következőképen jegyezte föl: «1832. esztendőben márczius 28-ikán délután kezdték az aszófői új szentegyháznak fundamentumát ugyanez aszófői

helység előljáróinak példás magok munkájokkal Jézus nevében ázni; ezt én, Mészáros Domonkos mint helybeli administrator improcollálni a jövődőségnek jónak és helyesnek találom lenni. Engedje a fenséges Ur Isten, hogy maga dicsőségére mentől előbb felépíthessék. 1832 április 26-ikán, csütörtöki napon tette le nagytiszteletű Fenix Farkas tihanyi prior ur ő excellentiájának, megyés püspökünknek, Kopácsy Józsefnek engedelmével az új szentegyháznak talpkövét, a mely az oltár elé helyzetetett és az Isten dicsőségére Szent László tiszteletére fel is szenteltetett valósággal, nagytiszteletű Spilák Regináld endrédi administrator, Mészáros Domonkos aszófői administrator és Pracsek Antonin tisztelendő uraknak jelenlétekkel és bizonyosságokkal. A templom Horváth Pál tihanyi apát urnak 80. esztendejében kezd emelkedni. Főtisztelendő öreg Horváth Pál tihanyi buzgó apát ur 10. Septembris 1832. meghalálózván, az építés eszközését nagy szorgalmával s tudományával folytatta nagytiszteletű Fenix Farkas prior ur, kinek is ügyös gondoskodásával ezen esztendőben tető alá jutott. 1833 április 4-ikén kezdett emelkedni a torony; télre félig elkészült, 1833-ban már a templomot 29 szeptemberben be lehetett csukni; a kulcsokat először vettem kezemhez azon a napon. 1834 január 11-ikén szenteltetett föl a sekrestye, a hova az oltár a régi szentegyházból általvitetvén, ott ezen a napon először szentmise mondatott Fenix Farkas tihanyi superiorától s azonnal Mészáros Domonkos helybeli administratortól. 1834 január 13-ikán kezdettek a régi templom elbontásába a veszedelem miatt.¹ Június 21-ikén pusztult el végképen a régi szentegyház, mely az új szentegyház előtt mintegy 20 lépésnyire állott azon formán, mint a mostani új. 1834 április 16-ikán tétetett helyére, azaz az öreg oltárra a Szent László képe, melyet, toldjuk Mészáros följegyzéséhez, Peske József pesti képiro festett 450 forintért. A tornyon levő keresztet Hauh József kőmivespallér tette föl május 24-ikén, Szentháromság napján; a harangokat, melyeket a község öntetett, június 20-ikán, pénteki napon húzták föl az új templom tornyába.

Június 29-ikén ő excellentiájától, a megyés püspöktől, Kopácsy József urtól meghatalmazott lehetséggel szentelte föl ezen új templomot Fenix Farkas tihanyi superior ur, ki is fölszentelvén a templomot, azonnal közel 3000 kereszténység előtt a mindenhatónak szent áldozatát bemutatta. Ezen szent áldozatot követte a szentbeszéd, melyet nagytiszteletű Barta Imre ur, Pannonhegyén az isteni tudományok oktatója és ugyanezen helynek valamikor buzgó lelkipásztora a sok

¹ Az 1832-ben tartott tihanyi főapáti látogatás jegyzőkönyveinek első pontja már sürgette a lebontást: *fine accelerandae in Aszófő aedificationis defectu operarum curculium ferventibus iam laboribus aggressibus nimirum retardandae vetus ecclesia alioquin ruinae proxima diruatur, eiusque materialia in structuram novae convertantur.* Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. rr.

gyülekezetnek lelki vigasztalására ékesen mondott volt. Ezen örömnépünket 76 uri személyek tisztelték meg. Délutáni ájtatossággal nagytiszteletű Rauch Szaniszló tihanyi administrator ur végzi el az isteni foglalatosságot».

Az egész új templom, melyet FILIALIS ABBATIA TIHAN IN HONOREM SANCTI LADISLAI EXSTRVXERAT, nem számítva a fölhasznált kőanyagot, a hívek ingyenes munkáit, 19.138 váltó forintba és 9 krajczárba került.¹

A templom *fölszereléseiről* legkorábban az 1778-iki, tihanyi plébánián tartott egyházlátogatás jegyzőkönyve emlékezik meg. E szerint volt 1 kelyhe, melynek csak a kupája volt ezüst, a többi része ellenben rézből készült, de, mint patenája is, egészen meg volt aranyozva. Valószínűleg az a sima, egyszerű kehely volt ez, mely ma is a templomé s melynek talapzatán PROCURAVI AUGUSTINUS LEECS ABB. TIHAN.)(PRO ECCLEIA TIHAN. 1752. olvasható. Volt még egy aranyozott réz ciboruma, új orgonája (t. i. a Vajdától adott), 2 harangja. A többi fölszerelés nincs részletezve, csak annyit említenek róla, hogy a templon illően el van látva s a kegyuraság a legkisebben sem engedi hiányt szenvedni.² Egyes apróságokat nem számítva, 1816-ban ugyanezt a fölszerelést találjuk meg, de a szent olajok számára aranyozott ezüst szelenczét is kapott már a templom. Egyházi ruhákból volt 4 casula, 1 pluviale, 3 alba, 6—6 corporale, purificatorium, vállkendő, kéztörölő, 1—1 rochetum, superpellicum. A szükséges könyvek megvoltak. Az 1846-iki egyházlátogatáskor a fölszerelésről (pedig történtek beszerzések, javítások, mint 1839-ben, mikor Seemann Anna 50 forintos hagyatékát használták föl), kivéve a harangokat, egyáltalán nem emlékeztek meg. Idők folyamán ugyanis elrepedvén a nagyobbik harang, a község a maga költségén Fehérvárott még nagyobb, 2 mázsa 27 fontosat csináltatott, melyet báró Barkóczy László püspök István és László névre szentelt föl. 1840 október 27-ikén húzták föl a toronyba. A másik harangot az 1846-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve 1 mázsa 39 fontosnak mondja.

Ujabb időben néhány értékes szerzeménnyel gyarapodott a templom. 1866-ban 701 forint 50 krajczár költséggel új harangot szereztek a hívek, majd 1870-ben a község költségén, belevéve azonban az ezen célra tett hagyományokat, milyen volt Steierlein Mátyásné 40 forintos adománya 1867-ből, Simon Zsigmond 1868-iki 50 forintos ajándéka, 1000 forintért 10 változatú orgona került a templomba.³ 1883-ban a Rózsafüzér-társulat a maga költségén Máriaoltárt emeltetett, majd a kilenczvenes évek közepén 120 cm. magas Immaculata-szobrot szerzett reá.

¹ Följegyzések a templomi bevételekről és kiadásokról szóló könyvben az aszófői plébániai irattárban.

² Oklevéltár 93. sz.

³ V. ö. a községnek az apáthoz intézett 1868 februári folyamodását a tihanyi apátsági levéltárban.

Az 1816-iki egyházlátogatáskor még nem volt a templomnak *vagyona*, nem is kellett, mert a templom minden szükségletéről az apátság gondoskodott. Az egyes apróbb beszerzések, esetleges díszítések miatt hamar rájöttek, hogy kívánatos, hogy a templom valamelyes vagyonkával rendelkezzen. 1846-ra, bizonyára a perselypénzekből, 168 forintot gyűjtöttek, mely 10—50 forintos összegekben hét adósnál 6%-os kamatra volt elhelyezve. 1872-től 1 kat. hold 886 □ öl szántóföldje van a templomnak, melyet ennek javára a kegyuraság kezel s van mostanában 800 korona készpénze is. Ezeken kívül az átlag 40 koronára tehető perselypénz teszi a templom jövedelmét.

A templomhoz 7 misealapítvány tartozik: Mészáros Ferencz egri kanonoké, ki meghalt testvére, Mészáros Domonkos volt aszófői plébános lelke üdvösségére tett alapítványt, Eisenbarth Teréziáé családjáért s magáért, Giesz Magdolna alapítványa önmagáért, Holzhauser Mihályé magáért s feleségéért, Keller Ferenczé Keller Józseféért, Fehér Ipoly főapáté Krötzl Kálmán volt aszófői lelkészért, Joó Gáboré magáért s meghalt feleségéért. Az alapítványok összege 838 korona, melyek gyümölcsöző kezelés végett az egyházmegye alapítványi hivatalában vannak elhelyezve.

A templomi *számadások* összeállítása április, május folyamán úgy szokott történni, hogy megjelenik a kerületi esperes, a tihanyi apátságnak mint kegyurnak megbízottja, a templomatyja (Balaton-Kis-Szőlősről az egyházgondnok), Aszófőről két községi előljáró és a plébános ezek jelenlétében, illetve velök végzi a munkát. A számadásokat, melyek három példányban készülnek, a főnnebbi bizottság aláírója s egy-egy példányban megküldi az egyházmegyei hivatalnak, a tihanyi apátságnak, egy pedig a plébániai irattárban marad. A számadásokat az egyházmegyei alapítványi hivatal is fölülvizsgálja s ha rendben találja, írásbeli fölmentvényt küld a plébánosnak.

A templom gondozásával, tisztántartásával megbízott *egyházfinak* régente az volt a jutalma, hogy az uradalom elengedte 18 napi robotját, tizedet nem fizetett s a közmunkától is ment volt.

Az *istentisztelet rendjét* már az 1816-iki visitatio megemlékezett. Vasár- és ünnepnapon Szent György naptól reggel 9-kor, Szent Mihálytól 10-kor kezdődött az istentisztelet, melyre 1 órával előbb jelt adtak. A prédikáció a mise előtt volt. Ehhez csak azt kell hozzáadnunk, hogy minden második vasár- és ünnepnapon az örvényesi filiában van a mise. Az istentiszteletnek ez a rendje már az 1778-iki egyházlátogatáskor megvolt. Néhány nevezetesebb napon, október első vasárnapján (a szent olvasó ünnepén), karácsonykor, husvétkor, pünkösdkor, áldozócsütörtökön, Urnapkor, Nagyboldogasszonykor azonban mindig az anyaegyházban van az istentisztelet, karácsony napján annyiban van kivétel,

hogy a második mise Örvényesen van. Az adventi Rorate-miséknél az a szokás, hogy kedden és csütörtökön Örvényesen, a többi napon Aszófőn tartják. A hétköznapi misékről az 1816-iki visitatókor még azt mondták, akkor vannak, mikor a papnak tetszik, de 1846-ban már időhöz kötötték őket s kimondták, hogy télen $1\frac{1}{2}$ -kor, nyáron 7-kor kell lenniök s rájuk kétszer jelt kell adni. A vasárnap délutáni litánia régtől fogva 2 óraker volt s utána hitelemzés következett. 1816-ban az a szokás is járta, hogy szombatonként, a nyilvános ünnepek vigiliáin télen délután 4, nyáron 6 óraker a mester tartott litániát. A gyónást és áldozást, miként ez általános szokás, rendszeren karácsony- és husvétkor végezték a hivek, természetesen azonban, hogy máskor sem voltak e szentségektől elzárva. Szentségkítétel ujhöld-vasárnapokon, a farsang utolsó napjaiban és Urnapkor volt, illetve akkor, ha a felsőség meghagyta. Kurbély püspök egyházlátogatásakor a 40 órai szentségimádást is elrendelte és napjául július 17-ikét tűzte ki; ez ugyan Paloznak számára volt lefoglalva, de mivel ott az ájtatosság nem sok hívőt vonzott, tehát ide tette át. Mostanság azonban február 16-ika a szentségimádás napja. A szentség följutása régebben is úgy történt, hogy a szentségmutatóba havonként, az áldoztató kehelybe kéthetenként jutott uj.

A szokásos körmeneteket mindenkor megtartották; azonban az örvényesiekre való tekintet itt is helyi szokásokat, illetve megszokást fejlesztett ki. Keresztjárókor kedden Örvényesen végzik az ájtatosságot és csak hétfőn, szerdán van Aszófőn; Urnapkor Aszófőn, nyolczadján Örvényesen van a processio s a két község kölcsönösen át szokott egymáshoz menni az ájtatosságra.

Az általánosságban szokásos ájtatosságokkal szemben rendkívüli számba mennek a Szent Balázs napján szokásos balázsolás, a pünkösöd után következő kántor-szerdán munkaszünettel megült szőlő-ünnep, mely tulajdonképen fogadalmi ünnep, a mennyiben régebben az a szokás volt, hogy szombat délutánonként a Bold. Szűz tiszteletére munkaszünetet tartottak s mikor ez terhőkre lett, kezdődött a szőlő-ünnep, a Szent Vendel másodnapjának¹ megülése, mely misehallgatással van összekötve s azzal a szokással, hogy ezen a napon a barmaikkal nem dolgoztatnak. Két bucsújárása is van a plébániának: áldozócsütörtökön és Nagyboldogasszonykor Tihanyba mennek. Ezt mindkét napon úgy tartják meg, hogy reggel 7 óraker Aszófőn csendes mise van, melyen az örvényesiek is megjelennek s azután a két körmenet együttesen megy az apát-ság templomába.

Az *istentisztelet nyelve*, mint ezt már az 1846-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve is kimondotta, magyar.

¹ Mert magát az ünnepet az örvényesiek tartják.

Tekintve, hogy Aszófőn 1778-ban 164 katolikus volt a 85 nem katolikussal szemben s hogy 1776 tavaszától külön anyakönyveket vezettek a megholtakról, megemlítik, hogy a hivek külön sirását nem szoktak tartani, hanem a sirok megásásában egymásnak segítenek, bizonyára volt már *temető*; de ebben az időben is úgy lehetett mint 1816-ban, mikor az egyházlátogatás jegyzőkönyve megemlíti, hogy az uradalmi területen levő, megáldott temetőt a katolikusok s a nem katolikusok közösen használják, elkülönzés nélkül, vegyesen temetkeznek benne. Ezt azonban az egyházlátogatást végző püspök nem helyeselhetette s meg is kívánta, hogy legalább valami kis árokkal válaszsák el a katolikus részt, ezt külön áldják meg s ebben állítsák föl a keresztet. A plébános és kegyur eleget tettek e kívánságnak s 1846-ban már körülárkolt, csak a katolikus hívőknek szánt, megáldott temető volt, melynek fönntartása a községbeli hivekre hárult.

1780-ban jegyezte föl kiadásai között Vajda apát, hogy az örvényesi képfaragónak, ki *feszületet* készített Aszófőre, 6 forintot fizetett; lehet azonban, hogy ez kisebb, templomi keresztre vonatkozik. A szabadban álló keresztokról először az 1816-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve szól. Ekkor két keresztet említenek, az első, minden alapítvány nélkül szűkölködő azonban, mely a templom előtt volt s a fájdalmas Szület ábrázolta, talán inkább kép; a második, melynek szintén nem volt alapítványa, csupasz keresztfa, Krisztus-test, kép nélkül, a temetőben állott; mindkettőt a község tartotta fön. A temetői kereszt helyet 1828 ápril 23-án uj, immár Krisztus képével ékes keresztet állítottak föl, melyet 1829 július 5-én áldott meg Schwartz József, a füredi kerület esperese, ki ugyanekkor a molnár czéh égszínkéek zászlaját is beszentelte.¹ 1897-ikére ez a fakereszt elkorhadtt, áttették helyébe azt a kőkeresztet, melyet még 1846-ban a község közepén állítottak föl. Hogy azonban a faluban se szűkölködjének kereszt nélkül, annak végén uj kőkeresztet állítottak a hivek s fönntartását is magukra vállalták. Ezeken kívül még két kőkereszt van Aszófőn; az egyiket, mely a vörösmáli szőlőkben emelkedik, Gáspár Ferencz állíttatta 1874-ben s fönntartására 20 forint alapot adott, a templom előtt levőt pedig, melynek ugyanakkora az alapja, 1882 ben Sánta Jánosné buzgósága adta a községnek. Ezt az utóbbi keresztet 1902-ben a vihar megrongálta, felső részét letörte, de a fölállíttató és Hornig Károly báró veszprémi püspök költségén restaurálták. Ennek a két keresztnek az alapja, valamint a balaton-udvarii templom előtt levő kereszté s az örvényesi templom Jézus-szive szobrái a veszprémi egyházmegye alapítványi hivatalában van s az

¹ A Liber I. nomina vitam cum morte commutatum tábláján levő megjegyzés. Az itt említett zászló lesz az, melyről Récsei Farkas azt írja, hogy már foszladozó állapotban találta meg a templom kamrájában, mivel azonban képe, mely egyik oldalán az oltáriszentséget, a másikon a Szentháromságot ábrázolta, jó volt, magát a képet a templom számára emlékül bekereteltette.

együttesen kezelt alapokból már 100 korona kamat jött össze, mely mint fönn-tartási összeg szerepel.

Hogy *Aszófő első iskolája* mikor épült, nem tudjuk. Mivel 1742-ben már említve van az aszófői tanító, tehát az oktatás folyt; rendes iskola építéséről azonban csak 1775-ben értesülünk.

Az első iskolamesterek bizony nagyon egyszerű emberek lehettek. Az elsőt, kinek nevével 1742-ben,¹ majd 1749-ben² találkozunk, *Nyitrai Ignácznak* hívták. Őt *Tibanyi György* követte. Ennek utóda, *Bosnyák János*, ki 1757-ben már említve van,³ sűrűn szerepel a tihanyi számadásokban, hol kisebb-nagyobb kölcsönökkel, gabona árában való tartozással kapcsolatban olvassuk a nevét. Egyszerű fazekas mesterember volt, ki 1767—1768-iki adósságát, a borban, pénzben lerótt részleteken kívül azzal törlesztette, hogy négy napon át dolgozott a kemenczesározásban, fazekakat adott.⁴ *Bosnyák*, *Balaton-Udvariba* ment s helyét *Kereki Mibály* foglalta el, kiről 1774-ben van emlékezés.⁵ Utána *Boros János* lett a tanító. Mint említettük 1776 márczius 6-án ő kezdte el a meghaltak anyakönyvét. Aszófői tartózkodásának harmadik évében máshova ment. 1778 április 25-én nemes *Pósta Mátyás* nevét olvassuk a megholtak anyakönyvében, hova ezen a napon írta első bejegyzését. A következő napon az apát megbízásából, két forint utiköltséggel ellátva Pestre ment, hogy meghozza a templom számára az orgonát. 1778-ban azt mondták róla, hogy 33 éves, végzett poeta, az éneklésben s orgonálásban egyaránt jártas, jóerkölcsű, eléggé képzett fiatal ember.⁶ 1780 elejéig tanítóskodott Aszófőn. 1780 május 3-án ismét *Boros János* működött a községben, mert a mondott napon ő jegyezte föl: «Sub ludirectore Joanne Boros defuncta est...» Az anyakönyvi bejegyzések szerint 1785—1794 közt *Bosnyák István*,⁷ majd 1794—1795-ben *Kovács Ferencz*,⁸ 1796—1798 között *Lencsés János* voltak a mesterek. Lencsést 1798-ban *Zsivólyk József* váltotta föl, ki *Zamárdiból* került Aszófőre, hol még a Rend visszaállítását is megérte.⁹ A *Zamárdiban* utódává lett *Hubenay József*, Aszófőn is utóda lett s 1802—1805 között volt itt.¹⁰ Az anyakönyvi följegyzésekből tudjuk, hogy 1808-ban *Sumer János*, 1810—1823 között *Steyerlein Mátyás* tanítottak Aszófőn. Az utóbbiról, ki, miként elődei, egyben a község jegyzője

¹ Ebben az évben nősült. Matrimoniale anni 1742. sequ. a tihanyi plébániai irattárban.

² Keresztatya volt. Patricula Tihaniensis, incepta anno salutis 1742. u. o.

³ L. előző jegyzet.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 36. Fragmenta super diversis restantiis colonialibus.

⁵ Márczius 30-án a leányát keresztelték. A megkeresztelték könyve 1774 január 1-jétől a tihanyi plébániai irattárban.

⁶ Oklevéltár 93. sz.

⁷ 1791-ből a tihanyi apátsági levéltár c. 19., nr. 2. jelzésű irata is említi.

⁸ A tihanyi apátsági levéltár c. 18., nr. 1. alatt levő iratokból ismerjük, melyek utódáról, Lencsésről is szólnak.

⁹ Oklevéltár 110. sz. és az előző jegyzetben említett iratok.

¹⁰ L. 4. jegyz.

is volt, az 1816-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve megjegyzi, hogy jó orgonista s az istentiszteletnél nem kevésbé ügyes, mint az iskolában; mikor aszófői mester lett, letette a hitvallást. Folytatólagosan *Horváth János* (1823—1830), *Kuti Antal* (1833—1838), *Mészely János* (ki örvényesi tanító korában még Seidl nevet használt, 1838—1840), *Pintér András* (1843), *Nagy Pál* (1843—1848), *Tóth Antal* (1850), a már említett *Nagy Pál* (1851), a molnárlegénységet segédtanítósággal fölcserélő *Szalavári Lajos* (1851), *Molnár János* (1852—1872), ki előbb mint mester-helyettes működött,¹ *Csákós György* (1872—1876), *Édes János* (1876—1897) tanítóskodtak, 1897-től pedig *Kiszling Pál* oktatja az aszófői gyermekeket.

Az 1816-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve szerint az volt a szokás, hogy a tanítót a község hozzájárulásával a pap fogadta.

A mesterház és benne az iskola régi helyét csak 1775-ből ismerjük, mikor egy szobából, konyhából, kamarából álló új épületet emeltetett, melynek fönntartása, gondozása a község terhe volt.² Az 1787-iki leírás szerint kőből épült ez a ház, szobája elég tágas volt, összes helyiségei gerendásak, tetőzete nád. 1816-ra vagy bővítették ezt az épületet, vagy új készült helyette, mert ekkor 30 gyermeknek elégséges nagyságú iskolaterem, elég tágas lakószoba, konyha, kamara, istálló volt a mesterházban, melyhez kert is tartozott. Az 1778-iki egyházlátogatás nyilatkozatával szemben, hogy az épület fönntartása, gondozása a község föladata, 1816-ban azt mondják, hogy a hivek csak a kézi és szekeres napszámot adják, míg az építkezéshez szükséges anyagok beszerzése, a mesteremberek fizetése az uradalom kötelessége. Az 1846-iki egyházlátogatáskor csak annyi változás mutatkozik, hogy a ház boltozott pinczéjét is megemlítik. Mikor a tagosítás, birtokelkülönzés megtörtént, a kegyuri terheket viselő apátság, mely az iskola s a tanító javadalmáról is gondoskodott, az egy épületben levő iskolát, mesterházat a község tulajdonába bocsátotta s ezzel fönntartásának költségei is a községre hárultak. A község azután, hosszasabban tartó gyűjtés, segélykérés után, melynek eredményeként a vallás- és közoktatásügyi miniszter is 250 forintot engedélyezett az építkezés céljaira,³ 1874-ben saját költségen újraépíttette a házat; a tanítónak két szobája, konyhája, kamarája, pinczéje lett s a szükséges melléképületek is elkészültek, az iskola kellő fölszerelést kapott, úgyhogy a törvényt szabta kívánalmaknak teljesen megfelel.

A tanító javadalma 1778-ban a következő: Minden pártól kapott 10 dénár készpénzt, $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérő gabonát (rozsot), minden telkesgazdától 1 szekér tűzifát, a községtől 1 szekér szénát, vihar ellen való harangozásért minden szőlő-

¹ Tihanyi perjeli napló a pannonthalmi könyvtár benczés kéziratai közt.

² Oklevéltár 93. sz.

³ A miniszter 1869 ápril 13-iki leirata a tihanyi apátsági levéltárban.

birtokos jobbágytól 1 pint mustot, az uradalomtól tanításért 10 forintot, temetéskor a halott kikiséréséért 7 krajczárt, éjjeli zsoldozásért (virrasztásért) ugyanannyit, minden egyes temetéskor a harangozásért 1 krajczárt, hirdető czéduláért (azaz megírásáért) 7 krajczárt; volt neki két darab, összesen 6 pozsonyi mérő földje, melyet a község művelt meg számára. Az 1816-iki egyházlátogatáskor némileg változott javadalmát így sorolták föl: Keresztelésnél való segédkezésért 3 krajczárjával kapott évenként 42 krajczárt, a hirdető czéduláktól 7 krajczárjával 14 krajczárt, a temetésektől 15 krajczárjával 2 forint 15 krajczárt, a 48 házaspár párbér fejében adott 15—15 krajczárt, összesen tehát 12 forintot, természetben adott $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérő rozsot, melynek összes értéke, mérejét 45 krajczárral számítva, 18 forint volt; 3 pozsonyi mérő szántóföldjének jövedelmét 4 forint 30 krajczárra, 1 szekér szénát termő rétjéét 2 forintra tették; az uradalomtól kapott 10 forintot, a vallásalaptól (protestansoktól elmaradt stóla-jövedelem pótlására) 7 forint 2 krajczárt; mindehhez hozzászámítva azt a 20 forintot, melyet a jegyzőség fejében a község fizetett neki, összes jövedelmét 76 forintra tették.

Jelentékeny gyarapodás mutatkozik a javadalomban az 1846-iki egyházlátogatás idején, melynek jegyzőkönyve a tanító jövedelméről ezt írja: «1. Vagyon ház-kertje, mely a belső fundussal együtt $\frac{1}{4}$ rész holdat teszen. 2. Vagyon kenderföldje $\frac{1}{8}$ rész hold Kápli János és Édes Antal földjeik szomszédságában, melyet az aszófői anyaegyházbeli hivek tartoznak háromszor megszántani és elvetni, a mester adván bele magot. 3. Van kápusztáskertje $\frac{1}{16}$ rész hold, szomszédja Lőrincz Ferencz és Holczhauzer Mihály, melyet az aszófői anyaegyházbeli hivek háromszor megszántani és valamint ennek, úgy a ház-kertnek kerítését megcsinálni tartoznak. 4. Van szántóföldje $3\frac{1}{2}$ hold, jelesen a mocsári (bocsári?) dülőben Hamar Lőrincz és Tóth József szomszédságában, melybe vetőmag megyen 4 pozsonyi mérő, az ároki dülőben Szokolai János és Molnár Mihályné szomszédságában $1\frac{1}{2}$ hold, melybe 3 pozsonyi mérő mag megyen, mely szántóföldeket az aszófői anyaegyházbeli hivek tartoznak őszi vetés alá háromszor, tavaszi alá pedig kétszer megszántani, a mester magjával elvetni, beboronálni, a termést learatni, összekötni s hazahordani. 5. Vagyon $1\frac{1}{2}$ kaszás rétje, szomszédjai a falu rétje és Gáspár Márton, melyen termett agg szénát és sarjút az aszófői anyaegyházbeli hivek tartoznak lekaszálni, fölgyújtani és behordani. 6. Van a tekintetes tihanyi apátsági uradalomtól állandó segedelemképen 10 forintja. 7. Van 4 öl hasábfája, mely vegyítve lehet dorongfával; e fa a jobbágyok részére kiadandó évi járandóságból a mesternek előlegesen kiadandó.¹

¹ Ezt a jobbágyásznak kellett volna kívágni is, de 1847-ben arra kérték a mestert, engedje el ezt a fát, illetve annak a szállítását. Mikor a mester ezt nem tette, kijelentették, hogy ők a fát sem le nem

8. Van sertvéseinek szabad makkoltatása. 9. Van lovainak, szarvasmarháinak szabad legeltetése. 10. Lecticalis vagy lélekgabonája van minden házaspártól $\frac{2}{4}$ rész pozsonyi mérő rozs, az özvegyektől ennek fele, melyet a bíró Szent Mihály napon beszedni s a mesternek átadni köteles. 11. Lecticalis vagy lélekpénze van minden házaspártól 15 krajczár, az özvegyektől pedig fele, melyet a bíró szed be Szent Mihály napkor. 12. Stóla-jövedelme ebben áll: a kereszte-léskor teendő szolgálatkor 3 krajczár, az avatáskor 3 krajczár, hirdető czédula irásától 7 krajczár, minden énekes szentmisétől 15 krajczár. 13. Van az aszófői szőlőhegyen szabad bor-collectája. 14. Vagyon a religio fundusától a protestan-soktól elmaradt stólaris jövedelem pótlása fejében 7 forint 2 krajczár; ennek felét, 3 forint 31 krajczárt ezüstben kapja a somlyó-vásárhelyi pénztárból, felét pedig, 3 forint 31 krajczárt a tihanyi apátság pénztárából».

A tagosításkor a tihanyi apátság $\frac{1}{2}$ telket hasítottatott ki a tanító számára, de azért ma is fizeti a régi pénzbeli járandóságokat, a régi 10 forint fejében 4 forint 20 krajczárt, a stólák pótlására 3 forint 79 krajczárt, a failletmény fejében pedig 20 méter tűzifát ad. 1894 ápril 24-én a megyei közigazgatási bizottság kiküldöttjének jelenlétében a kántortanítói jövedelmet 525 forintra becsülték.

Az aszófői iskola ugyancsak 1871-ben 3 kat. hold 298 □ öl szántóföldet kapott az apátságtól. Mivel pedig ezt a község teljesen ingyen műveli meg, a jövedelem a folyó, apró kiadások levonása után tőkésíthető s ma már körül-belül 3000 korona, takarékpénztárban elhelyezett készpénze is van az iskolának.

A *tanító kötelességeit* egyik visitatio sem tartotta szükségesnek részletezni; természetesen találták, hogy végzi mindazt, a mit tanítói és kántori kötelességen értenek.

Részletesebben emlékezik meg az 1816-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve magukról a tanulókról. A gyermekek, úgymond, 7-től 12 éves korukig járnak az iskolába, hol a fiúk s a leányok vegyesen vannak; a tanulók száma 55.¹ Mindenszentekkor kezdik az iskolábajárást és Szent György után abbahagyják, mert ilyenkor már kezdődik a liba-, marhalegeltetés, ősszel meg ott a szőlő-örzés. A papnak ezzel a szokással szemben igen a szívére kötik, magyarázza meg hiveinek, hogy az isteni és országos törvények mennyire kötelezik a szülőket gyermekeik nevelésére s azért ne foglalják el őket az iskola rovására, hiszen az a 7 egynéhány éves gyermek nem való mezei munkára, legeltetésre őrzésre s

vágják, sem be nem hordják. Ioó István aszófői templomgondnok márczius 12-én az apáthoz fordult, hogy a tűzifában megfogyatkozott mestert segítse meg és szorítsa rá a jobbágyságot, hogy a fát levágják, a mes-terhez szállítsák. Tihanyi apátsági levéltár, c. 2., nr. 9.

¹ E tekintetben csekély a változás. 1908/9-ben a mindennapi iskolások száma 62; az ismétlő iskolásoké 18 volt.

ha ilyesmire küldik, csak arról lesz szó, hogy összekerül ezzel, azzal játszani, elhenyéli az időt és rosszakat tanul a többitől. Járjanak a gyermekek állandóan iskolába, hiszen tavasszal, nyáron még a ruházat sem ad gondot.

Ezt a bírálatot, mely különben nemcsak Aszófőn, hanem akármely faluban elmondható lett volna, ma meg lehetne ismételni; de bizonyára oly kevés fogadattal, mint a multban. Ez a fogatkozás az aszófői szülőknel csak úgy megvolt és van, mint egyebütt. Ez a kis korholás az egyetlen, némi betekintést engedő adatka, mely a népről szól; egyébként az egyházlátogatásoknak a népre vonatkozó adatai nagyon is általánosságban mozognak és kimerülnek abban, hogy nyilvános bűnösök nincsenek, a nép vallásos kötelességének eleget tesz. Fleischmann Jenő, az utolsó előtti lelkész így nyilatkozott a népéről: «A község 405 lakosa között csak 2 lutheránus és 1 izraelita van, a többi katolikus. Magyar község, magyar az istentisztelet nyelve is. Az évi születések száma 10 évi átlagban 10, a törvénytelen szülötteké 10 év alatt csak 4. A nép általában vallásos, az istentisztelet látogatásában buzgó. Kis számú körében az Élő Rózsafüzér-Társulat 15 rózsával virágzik; közművelődése igényeit az 1895-ben keletkezett olvasókönyvben elégíti ki. Papjával azon szerencsés helyzetben van, hogy neki illetékének Tihanyból való elszállításán s 53 krajczár lélekpenzen kívül semmi egyébbel nem tartoznak, ezek megadása tekintetében pedig semmi kifogás alá nem esnek».

Aszófő *filiális egyházai* között a legjelentékenyebb, de egyben a plébánosra legterhesebb a félórányira fekvő Örvényes gondozása. Mikor ezt a XVII. század vége felé elpusztult falut¹ 1733-ban újra betelepítették, kezdetben Tihanynak volt a filiája s még ebből az időből vannak meg 1757-ben kezdődő anyakönyvei; mikor pedig Aszófőn külön plébániát szerveztek, Örvényest ehhez kapcsolták leányegyház gyanánt.

A *plébánosi teendőket* általában a tihanyi szerzetesek végezték, de az anyakönyvi bejegyzésekből látszik, hogy 1762—1765 folyamán Ferencz-rendiek is fáradtak az istentisztelet végzésében, a szentségek kiszolgáltatásában. 1784-től az aszófői lelkész gondozására van a község bízva.

Örvényes 1778-ban, mikor Tihany filiája volt csak stólával járult a *plébános javadalmazásához*. A stólák ugyanolyanok voltak, mint Tihanyban. Mikor Aszófőhöz csatolták, legalább azon szolgálatokkal, melyeket az anyaegyháznál említettünk, hozzá kellett járulnia a falunak a plébános haszonvételeihez. Valami buzgósággal azonban még ezt a csekély terhet sem viselték, e mellett pedig követelődzöek voltak. Fuxhoffer jónak is látta utódai számára följegyezni, legyenek óvatosak az örvényesiekkal szemben, ne engedjenek el nekik semmit, mert, ha

¹ A pannonn. Sz.-Benedek-R. tört. X. 277. l.

szívességből engedékenyek lesznek, az örvényesiek azt hiszik, most már jogot szereztek rá, hogy a jövőben ne szolgáljanak, tartozásukat ne teljesítsék. Pedig a szolgálmányokon kívül mást úgysem adtak a papjuknak, mint a párbért, mely 30 krajczárjával 4 forintot ért, ehhez járult a kerekszámban 14 egyházkelő 5 forint, az átlagosan 2 temetés 2 forint, a 9 esketés 4 forint 30 krajczár jövedelme. Ugyanez maradt az örvényesiek kötelezettsége később is s az 1846-iki egyházlátogatás csak annyit mond még, hogy a párbért, melynek az özvegyek felét fizetik, a bíró tartozik beszedni és Szent Györgykor a pap kezéhez szolgáltatni.

A *község temploma* a XVIII. század elején már megvolt és Szent Imrét tisztelte patronusának. 1778-ban azt mondták, hogy körülbelől 35 éve restaurálták a templomot s ez helyes lehet, mert Lécs Ágoston apát 1748-ban a már restauráláson átment templomról szól, mikor azt írja, hogy az örvényesi templom megújítására elengedte a félévi örvényesi árendát és 80 gerendát adott, lévén ez az irat Lécsnek hivatalos jelentése, mely az előző időkben végzett alkotásairól ad számot.¹ A templom, mely a mostani temetőben állott, jó állapotban volt 1778-ban is, de nem tudta befogadni a népet, melyből 212 felnőtt, már gyónását végezni tudó, 65 pedig kicsiny gyermek volt. Ez a körülmény arra bírta Vajda Samu apátot, hogy új templom építésébe fogjon s 1778 április havában le is tétette az új egyház alapkövét. 1778—1783 folyamán szinte állandóan dolgoztak a templomon, mely lényeges részeiben már 1782-ben elkészült.² 1787-ben azt írják róla, hogy a község északi részén fekszik s tágasabb, mint a mekkorára a községnek szüksége volna, jól épített tornya van s ez alatt nyílik a templomba vezető ajtó. A sekrestye a templom nyugati részéhez épült; úgy ez, mint a templom téglázott volt. A templomnak 1778-ban még nem volt szószéke; a két téglaoszlopra támaszkodó kórusra a hivek vettek orgonát; a templom tornyába az apát szerzett egy körülbelül 80 fontos és egy felényi harangot. A templom értékét 3628 forint 18 krajczárra tették. A harangokkal a hivek, úgy látszik, nem voltak megelégedve; az 1816-iki egyházlátogatáskor ugyanis három megáldott harang lógott a toronyban, melyek közül a legnagyobb 4 mázsa 9 fontos, a középső 2 mázsa 78 fontos, a legkisebb 1 mázsa 26 fontos volt. Ugyanekkorra a templom belsejében is történt változás: a Szent Imre oltáron kívül Szent Vendel tiszteletére is szereztek egyet s immár szószék nélkül sem szűkölködtek. 1850 folyamán szóban volt a templom javítása és a főapát utasította a tihanyi jószágkormányzót, kérje el az aszófői plébánostól a templom számadásait s ha a templom pénztárában elég összeget talál, ebből végeztesse a javításokat; ha nincs a templomnak tőkéje s a javítás csak néhány forintba kerül, végeztesse

¹ Oklevéltár 38. sz.

² Vajda ismételten emlegetett számadásaiból tudjuk.

el az uradalom, de járuljanak hozzá a hivek is. Ha az örvényesi számadások esetleg a kerületi esperesnél volnának, haladéktalanul vissza kell őket kérni s a templom pénzének kezelésébe nem kell belevonni, ez a plébános dolga. Ha valamiféle ellenmondás hallatszik, az építkezést az ügy tisztázásáig el kell halasztani.¹ Történt-e ekkor javítás, nem tudjuk. 1865 június havában azonban már azt jelentette a tihanyi jószágkormányzó, hogy haladéktalanul zsindelyezni kell a templom tetejét, különben a tetőfák is elrothadnak. Augusztus 3-án javaslatba hozatott a kérelem teljesítése s még az év folyamán befejezték a munkát, mely a hivektől adott fuvarokon, napszámokon kívül 500 forint költséget okozott.² 1893-ban Fehér Ipoly pannonhalmi főapát intézkedésére a templom kívül, belül megújult tornya új fedelet kapott; ezen építkezések, javítások a kegyuraságnak 3153 forint 63 krajczárjába kerültek.

A költségek fedezése a kegyuraságot terheli, mert *a templomnak* nagyobb átalakításokra elégséges *vagyona* nincs. Volt ugyan már 1846-ban 337 váltó forint tőkéje, mely 6% kamatra hat adós közt oszlott meg, de 1858-ban, mikor a község valami javítást végeztetett, képet restauráltatott (talán a Szent Vendelét), a hivek 134 forintot elköltöttek az alapból. A főapát szigorúan meghagyta ugyan Schrott Róbert plébánosnak és Krisztián Pius tihanyi jószágkormányzónak, hogy ezt az összeget a községen megvegyék, hiszen ha a mi kis pénz van, elköltik, hogyan teljesül az ő rendelete, mely meghagyja, hogy minden templomnak legalább 1000 osztrák értékű forint tőkéje legyen,³ lett-e eredménye, nem látjuk; de nem valószínű, mert a templomnak ma is csak 340 koronája van a postatakarékban. Az apróbb kiadásokat ennek a kamataiból, a kegyuraság pótlásából s az átlag 50 koronára tehető perselypénzekből fedezik.

A templomon kívül az 1778-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve a *Szent Rókus, Vendel és Rozália tiszteletére emelt kápolnát* is fölemlíti s elmondja róla, hogy fölszerelése nincs, hanem a védőszentjei ünnepén tartott istentiszteletre a templomból szokták átvinni a szükséges ruhákat stb. Mi lett a sorsa, ismeretlen. Az 1816-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve már hallgat róla; ma pedig sem helyét, sem hírét nem tudják.

A *templom fölszereléseiről* az 1778-iki egyházlátogatás jegyzőkönyvében annyit olvasunk, hogy van az istentisztelet végzésére elég s tisztán tartott papi öltözék, 1 aranyozott ezüst kehely patenástul, 1 ezüst ciborium s 1 rézből készült, de megaranyozott monstrantia. Volt azonban a templomnak egyéb fölszerelése,

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. vv.

² U. o. litt. ddd.

³ A főapát levele be van vezetve a tihanyi apátság 1827-ben kezdődő protocollumába, mely a tihanyi apátsági levéltárban van.

melyet a jegyzőkönyv nem tartott érdemesnek fölemlíteni. Így pl. volt egy kis, a mária-celli kép mintájára készült Mária-szobor, mely az oltáron állott s egy másik, melyet föl szoktak öltöztetni s így vitték a leányok a processiók alkalmával. II. Józsefnek nem tetszettek az ily «profán fölruházások» s azért elrendelte, hogy a fölöltöztetett szobrokat el kell távolítani. A rendeletet végrehajtották.¹

1816-ban ismét volt a templomnak két fa-szobra, egyik talán a régi Mária-szobor, mely az oltáron volt, a másik pedig Szent Sebestyéné. Ugyanekkor egyéb, talán nem is új fölszerelések, tömjénező, pacificale stb., szintén föl vannak sorolva s megemlítik, hogy az oltár előtt van lámpa; örök-lámpának azonban nem lehetett nevezni, mert csak az istentiszteletek alkalmával szokott égni.²

Az *istentisztelet rendjéről* az 1778-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve azt írja, hogy Örvényesen minden második vásár- és ünnepnapon istentisztelet tartatik. Az igaz, hogy az 1816-iki egyházlátogatáskor erről nem emlékeztek meg, de tekintve, hogy 1778-ban már írásba foglalták, Fuxhoffer nem egészen olyan önkéntes áldozatot hozott, mint maga föltünteti, midőn ezeket írja: «Az istentiszteletet változtatva egyik ünnepen vagy vásárnap Aszófőn, a másikon Örvényesen szoktam tartani, de erre nincs kötelezettség. Óvakodjék tehát az utód ur, valami engedékeny ne legyen az örvényesiekkal szemben, mert uralkodni szerető, parancsolgató nép, mely kötelezettséget akar csinálni abból, a mi csak engedmény, pusztá jóindulatból végzett működés». A szokás sokkal jobban meggyökeresedett, hogyszem ki lehetett volna irtani s az 1846-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve törvényerőre emelte a gyakorlatot: «Mindenn második vásárnapon és ünnepnapon, kivéve a nagy ünnepeket, ú. m. karácsony, husvét, pünkösöd, melyek az anyaegyházban tartatnak az éjféli misével együtt, isteni szolgálat vagyon, melyre a harangozás azon mód, mint az anyatemplomban történik. Áll pedig az isteni szolgálat prédikációból és énekes miséből vásárnap és ünnepnap. Azonkívül ádventi időben kedden és csütörtökön Rorate szinte mint az anyatemplomban reggel 6 órakor tartatik. Vannak e helységben fogadott misék is Szent Margit, Szent Anna, Szent Vendel, Szent József, Szent Valentin (Bálint), Szent Flórián tiszteletére. Délután a litániát a mester énekli el. Mikor isteni szolgálat vásárnap és ünnepeken itt tartatik, úgy szinte fogadott szentmisék szolgáltatásakor is, alkalmat a helység tartozik küldeni. A haldoklók szentségeinek kiszolgáltatására, úgy a halottak eltemetésére s egyéb foglalatosságokra alkalmat a lelkészért azok tartoznak küldeni, kiknek ily szolgálatra szükségök vagyon. Az isteni szolgálat nyelve német».

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 31., nr. 38.

² A templom gondozása, az egyházi teendőinek végzése régebben a községtől választott két férfiú tisztje volt, kik minden díjazás nélkül fölváltva végezték tisztjüket.

Már itt elég terhes kötelességek voltak a plébános vállaira rakva s az idők folyamán még nőttek Örvényesnek sem filia voltával, sem a lelkésznek tett szolgálatával nem egyező, arányban nem álló jogai. Így hogy a karácsonyi második mise Örvényesen legyen, az egyházlátogatás nem írja elő; nem tud arról sem, hogy a keresztyének alkalmával a második körmenetet, az Urnap nyolczadján szokásos processziót ott tartsák. Még az is szokássá lett, hogy nagyszombaton külön föltámadási szertartás van Örvényesen; ha a vetések úgy vannak, hogy Aszófővel közösen nem tarthatnak buzaszentelést, Szent Márk nyolczadján Örvényesen kell megtartani. Szentségimádásról nem volt szó 1846-ban, ma már ezt is megtartják augusztus 30-án.

És érdekes, de egyúttal sajnós, hogy, mikor az örvényesiek már jóformán annyi jogot gyűjtöttek össze, mint magának az anyaegyháznak van, hiszen még az esketések is nagyrészt Örvényesen vannak, mikor az anyaegyház igazi jogának már csak a keresztelezés maradt, tehát annyira túltették magukat az 1846-iki egyházlátogatás rendeletein, egy a maguk jussát megállapító ponthoz minden ok és cél nélkül, sőt a maguk, fiaik lelki kárára is ragaszkodnak. Az egyházlátogatás jegyzőkönyve kimondja, hogy Örvényesen az istentisztelet nyelve német. Ámde teljességgel nyilvánvaló, a vidék tudja legjobban, hogy az örvényesiek tökéletesen beszélnek magyarul. És épen ezért az aszófőiek, udvariak, szőlősiek, kik minden második alkalommal kénytelenek Örvényesre menni, arra hivatkozva, hogy az ottaniak ép úgy tudnak magyarul, mint ők, kik különben háromszor annyian vannak az istentiszteleten, kérték, tartsák az istentiszteletet Örvényesen is magyar nyelven. Az 1903-ban Aszófőre ment új lelkész, Récsei Farkas úgy próbált ennek a kívánságnak eleget tenni, hogy, mikor Örvényesen volt az istentisztelet, először prédikált magyarul s közvetlenül utána németül, de nem úgy, hogy ez utóbbi az előző fordítása lett volna, hanem, természetesen az evangéliummal összefüggésben, más-más tárgyról.

Az első nehézség az volt, hogy először van a magyar prédikáció, holott az ő istentiszteleti nyelvök német. Az egyházi hatóság úgy határozott, maradjon minden a régiben, azaz legyen német prédikáció, utána nagymise német énekkel; ha azonban a plébános jónak látja, prédikálhat a magyarok kedvéért magyarul is. A plébános vállalkozott e nem csekély teherre s a nagymise után magyar prédikációt tartott. De ebből újabb nehézség támadt. A községbeliek ugyanis, miként mondták, öregjeik miatt, kik még nem jártasak a magyar nyelvben, meg mivel a magyarok gúnyolták őket, hogy, ime, mégis csak lesz magyar prédikáció, az utóbbival szemben azt tették, hogy kivonultak a templomból, a mi pedig maguknak is baj volt, mert az irodalmi német nyelvet nem ismerik s még inkább baj a gyermekeknek, kiket magukkal vittek, mert ezek magyarul tanulván

a hittant, egyáltalán nem hasznosíthatják a prédikációt; de az elmenetellel nem érték be, hanem, arra hivatkozva, hogy az orgonát ők szereztek, a magyar szentbeszéd előtt a «Jöjj el Szentlélek Ur Isten», utána az «Áldj meg minket Jézus» énekhez nem engedték meg az orgona használatát.¹ A rendi vezetőség gondoskodott róla, hogy a jóakarátú, de kissé elhirtelenkedve kezdett magyarosító törekvés miatt a hitélet kárt ne szenvedjen.

A kultushelyekhez tartozó *temetőről* az 1778-iki egyházlátogatási jegyzőkönyv, csak úgy, mint a következők, megemlíti, hogy urasági földön van, megáldott, körülárkolt hely; külön sirásó nincs. Mióta a község az urasági földeket megváltotta, a temető is az ő birtokába ment át.

Keresztekről először az 1816-iki egyházlátogatás alkalmával van szó. E szerint a templom előtt, a falu végén Udvari felé és a temetőben volt kereszt, valamennyi jó állapotban, gondjukat a község viselte. Ugyanezekről emlékezik meg az 1846-iki egyházlátogatás is, de a két első kereszt már kőből volt. Új ájtatosságra figyelmeztető jel volt ekkorra Nepom. Szent János szobra, mely a Séd hidján állott és elhagyott, primitív állapotban ma is megvan. Bizonyára a molnárczéh kegyelete emelte ezt a szobrot, mert az ő védőszentjük volt Nepom. Szent János. Májusban, a tanító vezetése mellett, 8 napi ájtatosságot szoktak itt tartani. Legujabb az a kereszt, mely az örvényesi erdő szélén áll s 1851-ben az örvényesi hegybirtokosok emeltették, de alapról nem gondoskodtak.²

Kevéssel Örvényes megszállása után már volt a falunak *tanítója, iskolája*. A tanítót régi szokás szerint a község meghallgatásával, beleegyezésével a lelkipásztor fogadta meg. Egy 1741 szeptemberében kelt írásban, mely valami adóságról szól, a tanuk közt említve van az örvényesi iskolamester, *Streittenberger János* is.³ 1745—1746 folyamán *Binder Péter* viselte Örvényesen a tanítói tisztet.⁴ Hogy ebben az időben az örvényesi mesterek csak olyan egyszerű emberek voltak, mint az aszófőiek, mutatja a tihanyi számadáskönyveknek egy 1767-iki jegyzete, mely szerint az itteni tanító fia is hátralékban van 1 forint és 50 dénár értékű 1 pozsonyi mérő gabonával, ha ugyan, folytatja kérdőleg a jegyzetet író apát, a restantiát árokásással le nem szolgálta. 1778-ban az 50 éves *Gulden Ferencz* volt az iskolamester, ki a hitvallást letette, a katolikus szertartásokat ismerte, eléggé képzett volt, hogy a gyermekeket nyelvtanilag helyesen írni és olvasni megtanítsa; hivatalát tisztességesen végezte, erkölcsisége ellen nem merült föl

¹ V. ö. pannonhalmi főapáti irattár: 1903 november 30., december 4., december 13. stb.

² Mikor az öreg Redl Mihály őszinteségében ezt elárulta, a többiek rögtön elhallgattatták; mert attól tartottak, hogy most le kell majd tenniök a kereszt fönntartására szükséges alapot.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 13., nr. 9.

⁴ 1745-ben a felesége, Erzsébet asszony mint keresztanya szerepelt, a következő évben pedig a leányát keresztelték. Patricula Tihaniensis, incepta anno salutis 1742. a tihanyi plébániai irattárban.

panasz, külön fölemlítették róla, hogy nem iszákos és valami nagyobb hibája nincs. Valószínűleg már ekkor úgy volt, hogy a tanító egyben a jegyzői tisztelet is viselte; a következő tanítók mindkét állás kötelességeit végezték. 1787—1797 között *Fix János*¹ a tanító, ki azonban közben máshol is működött, mert 1795—1796-ban *Dodis Mihály* viselte a jegyzői és vele bizonyára a tanítói tisztelet.² Az 1800—1803. évek folyamán *Kellner Lőrincz* volt mester és jegyző,³ 1804-ben pedig *Priczner Pál*.⁴ Hosszú ideig 1812—1823 közt volt itt Kraml vagy mint magyarosan mondták *Kramli József*, kiről 1816-ban azt irták, hogy derék, erkölcsös, az orgonához értő, az istentisztelet végzésében s a tanításban egyaránt buzgó férfiú; mikor tanító lett, ő is letette a hitvallást. Egy kis ház maradt a tanítók sorában, míg *Seidl János* nevével találkozunk. A meghaltak anyakönyvében ismételtelen látjuk a nevét, mert az a szerencsétlenség érte, hogy három év alatt két leánya és egy fia halt meg.⁵ 1831-től 1838-ig működött Örvényesen, honnan azután Mészely néven Aszófőre ment át. Utódai *Hock Lipót* (1839—1843), *Pintér Antal* (1843—1847), kit 1844-ben *Fuchs Ádám* helyettesített, *Steyerlein János* (1848—1852), *Molnár János* mester-helyettes (1854—1855), *Róka Ádám* (a már említett *Fuchs*, 1855), *Steyerlein János* (a korábban is említett, 1856), *Ehemann N.* (1857), *Ritzl Antal* (1861—1869), *Graffy Ignác* (1870), *Pintér Antal* (a korábbi fia, 1870—1872), *Vank Antal* (1873—1877), *Pintér Géza* (1877—1878), *Nagy József* (1879—1880), *Magvassy Ádám* (1881—1888), *Steyerlein Antal* (1888—1891), *Gréber János* (1893—1894), *Leskovits Béla* (1896—1902), *Németh Dezső* (1903—1904), *Varga Károly* (1904), *Béry Károly* (1904—1905), *Wener Lajos* (1905), *Marton Dénes* (1906—1908), *László Ferenc* (1908).⁶

Gulden idejében a mesterház és iskola mindössze egy szoba, konyha, kamara volt, melyet a község építtetett s ő viselt rá gondot. Kétségtelen, hogy nem volt apátsági épület, mert különben az uradalom 1787-iki összeírása, mely elmondja, hogy van iskolamester, ki német anyanyelvökre s a magyarra egyaránt tanítja a gyermekeket, az iskoláról, a tanító lakásáról sem feledkezett volna meg. 1816-ra új iskola épült, vagy talán csak átalakították a régit, a korábbi kamara helyébe iskolaszoba került; mert a mester lakása az 1816-iki leírásban a régi, kamrájáról azonban nincs szó. Az épület fönntartására, mint máshol, az a megállapodás, hogy építkezés esetén az uradalom ad anyagot, fizeti a mesterembereket, a jobbágyság pedig a szükséges napszámokat végzi. Az 1846-iki egyházlátogatás jegyzőkönyvében új, hogy megemlíti, hogy a mesterháznál boltozott pincze van,

¹ 1790-ben az anyakönyvek is említik.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 18., nr. 6.

³ U. o. és Oklevéltár 118. sz.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár c. 18., nr. 16.

⁵ Liber I. nomina vitam cum morte commutantium, az aszófői plébánia irattárában.

⁶ Récsei Farkas szíves tudósítása és a tihanyi perjeli napló följegyzése.

az istálló, melynek fönntartása kizárólag a hivek kötelessége, a mesterháztól elkülönözten álló épület. Az újabban átalakított épületben a mesternek a szükséges mellékhelyiségeken kívül két szobás lakása van; az iskola a tanítói lakással közös folyosóról nyílik.

A *tanító javadalma* 1778-ban a következő volt: Párber czimen minden pártól $\frac{1}{4}$ pozsonyi mérő gabonát (rozsot), a vihar ellen való harangozásért minden jobbágytól 1 marokkal kapott, egy-egy tanulóért 36 krajczárt fizettek a szülők, azokat azonban, kikről a plébános kijelentette, hogy szegények, ingyen kellett tanítania.¹ Stóla fejében a felnőttek temetésétől 12, a gyermekekétől 7 krajczár, esküvőkor, hirdető czédula írásáért ugyanennyi járt neki. A község 10 szekér tűzifát és 1 szekér szénát adott a tanító javadalmazására. Ez alkalommal nincs fölemlítve, hogy az uradalomtól kapott-e valamit a tanító, de valószínű, hogy már ekkor megvolt az a segélyezés, melyről Vajda apát 1784 június 22-iki följegyzés szól: Ludi magistro Örvényesiensi pro instructione puerorum titulo discretionis pro anno corrente fl. 5. Ez az uradalmi hozzájárulás a Rend eltörlése idején is gyarapította a tanítói jövedelmet s az 1801-iki kiadásokban sem hiányzik, hogy az örvényesi tanító 10 forintot kap. Ugyanez az összeg van említve az 1816-iki egyházlátogatás jegyzőkönyvében, hol a tanító jövedelme így van összegezve: Hirdető czédulák után 7 krajczárjával 14 krajczár, temetésektől 12 krajczárjával 1 forint 48 krajczár,² párber czimén 59 pártól 18 krajczárjával 11 forint 48 krajczár, természetben kapott javadalmának (a minden pártól kapott $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérő rozsok) értéke 22 forint $7\frac{1}{2}$ krajczár, a jegyzőségért 7 forint; ezeken kívül egy darab kenderföld s 1 szekér szénát termő rét egészítette ki a jövedelmét, mely 52 forint $57\frac{1}{2}$ krajczárt ért. Feltűnik, hogy a korábban említett 10 szekér tűzifát nem említi a jegyzőkönyv, noha két helyen is megemlékezik a javadalomról.

Részletes és pontos ismertetését adja a tanítói javadalomnak az 1846-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve az örvényesi fiókegyházban levő mesternek jövedelmei czimen. E szerint «1. van házi kertje gyümölcsössel együtt mintegy $\frac{2}{4}$ rész hold. 2. Van kenderföldje $\frac{1}{4}$ rész hold, szomszédjai a pásztorok földje és Leidli Lőrinczé, mely kenderföldet az örvényesi fiókegyházbeli hivek tartoznak háromszor megszántani és elvetni a mester által adandó maggal. 3. Van 1 kaszás rétje, szomszédjai Laner János és a folyóvíz (Pécsel patak?), melyen termett agg

¹ Valami kis alap is lehetett ezek tanítására. Rupert Frigyes, ki 1752-ben 10—10 forintot hagyott az örvényesi templomra, misére, valamelyes összeget az örvényesi iskolába járó árva fiúk tanítására is rendelt. Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 21. num. 25 b.

² Nem egészen pontos, mert csak a felnőttek temetésekor kapott 12 krajczárt, gyermekek temetésétől 9 járt neki.

szénának és sarjúnak egyedül a hazahordásával tartoznak a hivek. 4. Van a tekintetes tihanyi apátsági uradalomtól állandó segedelemképen 10 forintja. 5. Van a szükséghez aránylagos tűzifája az örvényesi erdőből, melyet az örvényesi fiókegyházbéli hivek levágni és hazahordani tartoznak. 6. Van sertéseinek szabad makkoltatása a jobbágyokéi közt. 7. Lovainak és szarvasmarháinak szabad legeltetése. 8. Vagyon *lecticalis* vagy lélekgabonája minden házaspártól $\frac{2}{4}$ rész pozsonyi mérő rozs, akár egy kenyéren legyenek, akár nem, az özvegyektől ennek fele. 9. *Lecticalis* vagy lélekpénze van minden házaspártól, akár egy kenyéren legyenek, akár nem, 12 krajczár, az özvegyektől pedig 6 krajczár; a bíró szedi be Szent György napkor. 10. Van *stolaris* jövedelme minden énekes szentmisétől 7 krajczár, minden halottnak kiénekelésétől, kicsinytől, nagytól egyaránt, 12 krajczár. 11. A tanításért minden oskolás gyermektől fizettetik 12 krajczár».

Mostanában, az 1908 augusztus 2-ikán fölvelt jegyzőkönyv szerint minden jövedelmet készpénzbe számítva, 613·8 koronára teszik a tanítói jövedelmet, melyhez az apátság az előzőleg ismertetett egyházlátogatási jegyzőkönyvben említett segítség címén 4 forint 20 krajczárral járul. Elég a tanítók föltűnően gyors változására tekintenünk, hogy észrevegyük, hogy ebből a jövedelemből nem lehet tisztességesen megélni s azért csak ideiglenes állomás nekik Örvényes. Hogy a bajon segítve legyen, a község folyamodott a miniszteriumhoz, hogy a tanítói fizetés államsegítséggel 1000 koronára egészíttessék ki.

Az iskolában, melybe az 1908/9-iki iskolai év folyamán 32 mindennapi és 17 ismétlő iskolás járt, a tanítás nyelve, a német írást és olvasást kivéve, tisztán magyar. Az iskola fönntartása, a szükséges fölszerelésekkel való ellátása a község dolga; az iskola vagyona 2 magyar hold és 301 [] öl szántóföld.

Az örvényesi nép jellemzésére azokhoz, miket Fuxhoffer nyilatkozataiból idéztünk s a miket a mostani állapotokról említettünk, csak azt adjuk hozzá, hogy a nép egyébként szorgalmas, erkölcsös, jámbor. 10 évi átlagban a születések száma évenként 10, melynek 0·02%-a törvénytelen, a haláleseteké 7; esküvő 2 esik egy évre.

A *második filiálisa Aszófőnek Balaton-Kis-Szölös*, hajdan Örvényessel együtt a tihanyi plébánia tartozéka. Ez legkisebb és legszegényebb leányegyház, mert templom nélkül szűkölködik. A hivek csekély száma okozta ezt és ma is eléggé magyarázza; 1778-ban 354 kálvinistával szemben csak 64 katolikus volt Szőlösön s ma sem érte el a katolikusok száma a 100-at.

Mivel a plébánosnak nem igen volt velök dolga, *tartozásuk* sem volt nagy; stólat adtak, meg párbért és az 1846-iki egyházlátogatás szerint karácsony előtt 4 szekér tűzifát vittek neki. Valami lelkesen ezt a csekély szolgálatot sem teljesítették, mert Fuxhoffer följegyezte róluk, hogy a plébánosnak járó illetmé-

nyek megfizetésében fölötte késedelmesek; Aszófő utolsóelőtti lelkipásztora, noha ma már csak lélekpénzzel tartoznak, ugyanezt mondta rólok.

A kálvinisták közt élő hiveknek hosszú ideig még csak egy haranglábjuk, keresztjük sem volt. Végre 1846-ban van *keresztjük* s ennek egy kis vagyónkája, harangot is szereztek. A kis-szőlősi fiókegyház-helységben, írja az egyházlátogatás jegyzőkönyve, vagyon egy fakereszt fölszentelve a megfeszített Üdvözítő képével. Ezen keresztnek fönntartására a kereszt körül van bekerített $\frac{1}{2}$ hold rét, melyet bekeríteni, lekaszálni, sarjústól együtt fölgyűjteni a hivek tartoznak; a széna és sarjú árát maguk kezelik. Van ezen kereszt mellett falábakon egy *barang*, mely 1 mázsa 50 fontot nyom; ezen harangot egyedül a katolikus hívők használják halotti alkalommal, ismét reggeli, déli, estvéli harangozásra minden fizetés nélkül, felügyelvén erre a kis-szőlősi egyházfő. A fakereszt helyébe az iskolakertnek nevezett területen 1897-ben kőkeresztet állítottak s ettől fogva szeptember havában, a szent kereszt fölmagasztaltatása után következő vasárnapon (persze nem egyházilag) még búcsút is tartanak.

A *temető* régebben a kálvinistákkal közös volt s 1816-ban azt sem tudták, be van-e szentelve. Mivel az egyházlátogatás alkalmával sürgették, hogy valamelyes része a katolikusok számára elkülöníttessék s beszenteltessék, próbálkoztak a megosztással; de csak 1844-ben érték el a katolikusok, hogy a közös temető felét megkapták. Ezt azután elválasztották, bekerítették s 1846-ban az Üdvözítő képével díszített fakereszt is volt benne. 1897-ben kőkereszt került a temetőbe. Úgy látszik, ennek az alapját is az említett $\frac{1}{2}$ holdas rét teszi.

Iskolájuk, tanítójuk sokáig nem volt a szőlősieknek s ha temetés volt, az aszófői mester ment ki hozzájuk. Gyermeküket vagy egyáltalán nem küldték iskolába, vagy a reformátusokhoz járatták. Végre 1845-ben a kegyurak egyike, a veszprémi káptalan megtette a lépéseket, hogy a katolikus hivek iskolához jussanak. Bresztyenszky Béla tihanyi apát, mint szintén kegyur, márczius 22-ikén felelt a káptalannak s kijelentette, hogy ő maga is óhajtja, hogy a kis-szőlősi katolikus jobbágyok gyermekei kellő katolikus nevelésben részesüljenek s azért jobbágyai számának arányában, tehát $\frac{1}{4}$ részben szívesen hozzájárul a káptalantól iskolai célra megvett ház árához, átalakításának költségeihez s a tanító fizetéséhez.¹ Ezen előzmények hatása alatt írta az 1846-iki egyházlátogatási jegyzőkönyv, hogy a kis-szőlősi fiókegyházban sem mester, sem iskola nincs, de készülöben vagyon. Volt azonban itt harmadik földesur, kegyur is, a somlyóvásárhelyi uradalom. Ez 1847-ben úgy nyilatkozott, hogy a költségekhez «uri kegyelemből» birtoka arányában, tehát $\frac{1}{8}$ részben s így az 1946 váltóforint és

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 11., nr. 4.

30 krajczár építési költségekhez 243 váltóforinttal, a tanító 100 pengő forintban megállapított évi jövedelméhez pedig 12 forint 30 krajczárral hozzájárul. Ugyanekkor a katolikus lakosság úgy nyilatkozott, hogy «a mesterlak és iskolaház körüli építéshez mind most, mind jövőre kívánatos gyalogos és szekeres munkák ingyeni kiszolgáltatásán kívül a mester tartására minden házaspár évenként $\frac{1}{2}$ mérő rozsot és 5 ezüst garast, a fából annyit, a mennyi helybeli szokás szerint egy házhoz esik, továbbá minden szőlősgazda a szüretkor 5 pint bort, téli időben az iskolafűtésre minden iskola-gyermektől naponta egy darab fát, évnegyedenként pedig kántorpénz fejében 2 váltógarast, azonkívül $\frac{1}{2}$ mérős kender, káposzta s 1 mérős szántóföldet a ház melletti kerttel birásába adand».

A helytartótanács május 14-ikén utasította a veszprémi káptalant s a tihanyi apátságot, hogy a község ezen ígéretéről törvényes bizonyság jelenlétében s ez által hitelesítendő írást vegyenek ki. A megye ki is küldte Bogyay Lajos fő- és Cseh László szolgabíró,¹ hogy azonban mit határoztak, nem tudjuk. Talán a beköszöntött viharos idők is oka voltak, hogy a lelkesen kezdett munka oly későn jutott befejezéshez. A helytartótanács még 1854 december 28-ikán is arról írt Varga Lajos «cs. kir.» főszolgabírónak, hogy értesítse a veszprémi káptalant s a tihanyi apátságot, hogy a kis-szőlősi katolikus hívek gyermekei számára, kik most az ott levő református iskolába járnak, a hívekkel együtt állíttassanak iskolát. A főszolgabíró 1855 február 8-ikán értesítette erről az apátság jószágkormányzóját, kivel azt is tudatta, hogy 15-ikén ebben az ügyben Aszófőn lesz, tehát küldjön megbízottat.²

Az iskola megalapítása, noha a tanítóról már korábban történt gondoskodás, csak 1863-ban jutott el a megvalósuláshoz, mikor 2633 forint költséggel megépült a mai iskola. A káptalan s az apátság arra számított, hogy a magy. kir. kamara, azaz a somlyó-vásárhelyi uradalom még mindig állni fogja a szavát,³ de ez visszautasította a reá kivetett költség megfizetését, mire a káptalan s az apátság megosztottak a költségeken.

A balaton-kis-szőlősi tanítók sora a következő: *Balaskó György* (1859—1864), *Ritzl Antal* (1868—1870), *Cser Pál* (1872—1873), *Puska László* (1875), *Molnár Alajos* (1877—1878), *Molnár Mibály* (1879—1880), *Illés György* (1880—1883), *Prager Ferencz* (1883—1884), *Péntek József* (1884—1888), *Beke Sándor* (1888—1892), *Horváth István* (1893), *Werger Ferencz* (1893—1896), *Horváth Mária* (1896—).

A tanítói lakás és az iskola ugyanazon épületben vannak. A tanító lakása két szoba, konyha, kamara, hozzá pincze, félszer. A tanítói lakás folyosójáról

¹ Tihanyi apátsági levéltár.² U. o.³ U. o. fasc. Kis-Szölős.

nyilik az iskolaszoba. Az iskolaépületet a veszprémi káptalan s a tihanyi apátság 1890-ben újra zsindelyeztették.¹

A tanítói *javadalomnak* majdnem egyetlen forrása az a $\frac{1}{2}$ telek volt, melyet a tihanyi apátság adományozott. Mivel azonban ennek jövedelme a 300 forint minimalis fizetést meg nem ütötte, az iskolaszék az egyházmegyei hivatal 1894 május 22-ikén kelt indítványára államsegélyért folyamodott. Ezt 196 forintnyi összegben meg is kapta, úgyhogy a tanító fizetése ettől kezdve 408 forintra emelkedett.

Az iskolának van ugyan 2400 korona tőkéje, melyet az egyházmegye alapítványi hivatala kezel és 1 kat. hold rétje (a kereszt-alap?), mindamelllett az iskolához szükséges fűtőanyag beszerzése már korábban nehézséget okozott. Mikor Fleischmann volt az aszófői plébános, a 8—10 iskolaköteles télen a tanító egyik szobájában vonta meg magát. Récsei, kinek nem tetszett, hogy a gyermekek naponként fát hordnak magukkal, a veszprémi káptalan és a tihanyi apátság támogatását kérte. A két kegyur évenként megújítandó kérvény ellenében 20—20 korona évi támogatást ígért, melyet az 1908/9-iki iskolai évben élvezett először az iskola. A mindennapi iskolások száma 16, az ismétlősöké 9.

Balaton-Udvári, a harmadik fiókegyház, mely $\frac{3}{4}$ órányira van az anyagyháztól és korábban Dörgicséhez, majd Csicsóhoz tartozott, a Rend eltörlése idején csatlakozott az aszófői plébániához, miként Fuxhoffernek az anyakönyvbe irt következő bejegyzése mutatja: «Nomina defunctorum in possessione Udvari, quae mihi a sua excellentia, episcopo Vesprimiensi, Josepho Bajzáth 1791. pro filiali tradita est...»²

A filia a *plébános jövedelméhez* 1816-ban a párbér fejében adott 30—30 krajczárral járult hozzá, melynek az özvegyek a felét fizették, továbbá a stóladíjjakkal (egyházkelőért 22 krajczár, temetésért 30 krajczár), bortizenhatod czimén 2 akó borral és 6 szekér fával. Ez utóbbi helyett Mészáros Domonkos Kopácsy püspöktől 1835-ben 6 forintot eszközölt ki konvencziós pénzben, melyről az 1846-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve így emlékezik meg: «Vagyon tüzelőfája 6 szekérrel, de ezen fa helyett a veszprémi püspöki uradalom ad 15 váltóforintokat,³ melyeket is a rendes tisztétől ugyanazon uradalom Veszprém-ben évenként nyugta mellett kifizet». Ezen czimen ma is kap az aszófői pap 126 koronát. Ugyancsak a püspöki pénztár szőlődézsma-váltóság czimén évenként 638

¹ Tihanyi apátsági levéltár: Kis-Szőlős.

² Az érdekes adatra Récsei Farkas bukkan rá.

³ 1844-ben 66 forint 20 krajczárt pengőben egyenlőnek tesznek 165 forint 50 krajczárral váltóban. E szerint 1 pengő forint = $2\frac{1}{2}$ váltóval s így a mostanság számított 15 váltóforint = a konvencziós pénzben számított 6 forinttal.

koronát fizet ki a plébánosnak. Van itt a plébánosnak 1 kat. hold és 700 □ öl rétje, de a Balaton-menti vasut alaposan elrontotta, mert keresztülmegy rajta.

A *temblomról*, mely Szent Márton tiszteletére szenteltetett föl, Biró Mártonnak 1757-ben Rómába küldött jelentése azt mondja, hogy 1754-ben a reformátusoktól vétetett el és Dörgicse filiája lett.¹ Arról az 1816-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve is tud, hogy valamikor a reformátusok imaháza volt, de hozzáteszi, hogy nem tudni, kinek a költségén épült. A szolid, jó anyagból készült toronytalan templom vagy inkább kápolna, mely a falun kívül, kissé emelkedett helyen feküdt, 1840-re kicsinynek mutatkozott. Ekkor Kopácsy József veszprémi püspök, a helység földesura, a templom kegyura költségén meghosszabbíttatott, mire Vaszary István esperes 1840 november 5-ikén megáldotta.² Az 1846-iki egyházlátogatáskor már volt tornya s ebben két harang, melyek közül a nagyobb 1 mázsa 11 fontot, a kisebb 82 fontot nyomott. 1904-ben Hornig Károly báró veszprémi püspök a templomot renováltatta s új oltárt állíttatott föl benne.

A templom *fölszerelése* 1816-ban 1 aranyozott ezüst kehely és patena, 1 casula tartozékaival, 1—1 alba, cingulum, corporale, purificatorium, humerale, kéztörölő, superpellicium, misekönyv, rituale, 1 zászló, néhány ampolna, réz szenteltvíztartó volt. Ma sem kell bőségesebb fölszerelés, hiszen egész évben csak egyszer van rá szükség.

A templom *vagyona* 1846-ban 185 váltóforint volt, mely 6%-os kamatra két adósnak volt kiadva. Ennek a jövedelme s a Szent Márton napján összegyűlő csengetyűpénz tette a templom jövedelmét, melyet az egyházi kezelt s a számadások a templomot fönttartó kegyurhoz mentek. Azóta a vagyon 1300 koronára nőtt, melyet az egyházmegyei alapítványi hivatal kezel s melynek kamatai elégségesek is a templom rendes költségeire.

A falu *temetőjéről* 1816-ban azt írják, hogy a reformátusokkal közös és nem tudni róla, föl van-e szentelve. Harmincz évvel utóbb ugyanilyen állapotban volt. Ma kőkereszt van a temetőben.

Keresztekről sem az 1816-iki, sem az 1846-iki egyházlátogatáskor nincs szó. Későbbi időből való a temetői kereszt is, melynek fönttartása a hitközség dolga, a templom előtt levő kőkeresztet pedig csak 1892-ben emeltette özvegy Fodor Károlyné, ki 40 koronás alapot tett le számára. Ezt a keresztet 1902-ben a vihar ledöntötte ugyan, de 1904-ben újra fölállították.

Hogy Udvariban *1762-ben volt tanító*, azt abból tudjuk, hogy Vajda apát számadásaiban olvasunk róla, hogy februárban borjút vett tőle. Nevét azonban

¹ Hornig, id. m. 279., 323. ll.

² Följegyzés a templomi kiadásokról, bevételekről szóló könyvben az aszófői plébániai irattárban.

nem jegyezte föl. Utóda az Aszófőről jött *Bosnyák János* volt. Valószínű, hogy az 1787-ben említett nemes *Kerkápoly János* udvarii notarius a tanítói tisztelet is viselte.¹ A következő tanítót *Stapián Márton* 1803-ból ismerjük. 1087—1816 közt *Lencsés István* végezte az oktatást, kiről az egyházlátogatáskor azt mondták, derék, becsületes ember, orgonálni ugyan nem tud, de szorgalmas tanító, ki a jegyzői tisztelet is viseli. Ugyanekkor említik, hogy a tanító fogadásánál az a szokás, hogy a lelkipásztor a község hozzájárulásával megfogadja s azután kikéri részére a kegyur helybenhagyását. Hosszabb időköz után *Kutnyánszky József* (1830—1849) nevét ismerjük, majd *Pauzeván József* (1850), *Róka Ádám*, ki Örvényesen is tanított (1851—1853), *Steyerlein János* (1858), *Mohós Gyula* (1862—1870), az összes Aszófőhöz tartozó filiákban működött *Ritzl Antal* (1870), *Brenner József* (1871—1874), *Tóth János* (1875—1883), a most is élő *Vlaszák* vagy magyar nevén *Kárpáti János* (1883—1891), *Döbrösy Béla* (1891—1893), *Barbély Gábor* (1894—1896), a takácsmesterből tanítói pályára került *Thury Géza* az udvarii mesterek; az utóbbi 1896-tól végzi az oktatás munkáját Balaton-Udvariban, de összesen már 36 éve tanító s ezen minőségében 1902-ben államilag is elismertetett.

A mesterház s egyszersmind iskola 1816-ban egy szobából, konyhából, kamrából, istállóból álló épület volt, melynek fenntartása, javítása a községet illette, de a szükséges anyagot a kegyuraság adta. Pontosabban nyilatkozik e tekintetben az 1846-iki jegyzőkönyv, mely azt mondja, hogy a mesterháznak és iskolának fenntartása és igazítása az uraságot és a hiveket illeti úgy, hogy a készpénzbeli költséget és építészereket az uraság adja, a szekeres és kézi munkákat pedig a hivek végzik.

Az iskola későbbi fejlődése azt mutatja, hogy, miként ez másutt volt, itt is az uraság terhe az építkezés, míg a hivek csak a napszámokat adják. 1891-ben a református lakosság azzal a tervvel lépett föl, hogy ő beszünteti a maga — közbevetőleg mondva, szűk és rozzant — iskoláját, szünjék meg a katolikus iskola is és helyettök legyen közös, állami iskola; hogy ezt elérhesse, arra is hivatkozott, hogy a katolikus iskola nedves, nem eléggé világos. A veszprémi püspök azonban kijelentette, hogy a balaton-udvarii iskola katolikus jellegét minden áron fenn akarja tartani s ahhoz föltétlenül ragaszkodik; megengedi azonban, hogy a református gyermekek a katolikus iskolába járhassanak. Mivel pedig ez az összes iskolások számára kicsiny volt, hajlandónak mutatkozott, hogy a katolikus iskolát a nagyobb tanteremmel bíró református iskolával telekkönyvi átíratás mellett kicseréli, vagy pedig a katolikus iskolát úgy kibővíti, hogy abban a református gyermekek is megférjenek s ezt az isko-

¹ Tihanyi apátsági levéltár c. 18., nr. 6.

lát a törvény kívánalmainak megfelelőleg, minden taneszközzel ellátja. E kettős tervvel kapcsolatosan az egyházmegyei főtanfelügyelő által meghagyta Jakab Károly csicsói esperes-plébánosnak, hogy iparkodjék megállapodásra jutni a református szülőkkel, mennyivel hajlandók a katolikus tanító díjazásához s a kibővitendő iskola fönntartásához hozzájárulni és bírja rá őket arra, hogy az építkezésnél szükséges kézi és szekeres napszámok kiállításában a katolikus híveket segítsék.¹

A református lakóssággal való tárgyalás nem sikerült s ezzel előállott a szükség, hogy ne maradjon ok, melyre támaszkodva, azok a katolikus iskola ellen dolgozhassanak. A főtanfelügyelő október 28-ikán tudatta a kerületi esperessel, hogy intézkedni fog, hogy a katolikus iskola megfelelő épületet nyerjen s ezt annál inkább megteszi, «mert ezen az uton a közös iskola felállításának tetszetős ürügye és szükségessége teljesen el fog vétetni».² Néhány évvel utóbb, 1894-ben 1200 forint költséggel valóban újra épült az iskola, mely az átlag 15—20 (most 17 mindennapi és 3 ismétlős) tanuló számára teljesen megfelelő s az átalakítást végeztető veszprémi püspök, Hornig Károly báró bőkezűségéből a tanításra szükséges eszközökkel is kellően föl van szerelve.³

A jó állapotba jutott katolikus iskola csábította a reformátusokat, hogy újabb kísérletet tegyenek az ő és a katolikusok iskolájának egyesítésére s 1896-ban a megyei közigazgatási bizottság közvetítésével megismételték a korábbi próbát, azonban az egybeolvasztó szándék nem tudott eredménnyé válni.

A *tanítói javadalom* 1816-ban két darab szántóföld volt, melyekből az egyik a Szőlős-alja dülőben a templomocska és Kalmár István szomszédságában, a másik a Keresztfa-dülőben Kapoly János és Pákozdy István szomszédságában feküdt s mindkettő 3 pozsonyi mérős volt, továbbá ugyanitt két darab kenderföld és 2 szekér szénát termő rét; ezek jövedelméhez járult a párbér, minden pártól 7 krajczár és $\frac{1}{2}$ mérő rozs, a temetésért és hirdető czédulák írásáért fizetett 7—7 krajczár, az uraságtól kapott 16 forint 40 krajczár és 3 szekér tűzifa. Az 1846-iki javadalmat az egyházlátogatás jegyzőkönyve ismerteti s e szerint 1. volt a belső fundussal $\frac{1}{8}$ hold házi kerje, melyet a hivek tartoztak bekeríteni, 2. Módli József szomszédságában $\frac{1}{4}$ hold kenderföldje, melyet a hivek tartoztak kétszer megszántani, 3. két káposztása, egyik a Balaton szélén a református tanító, a másik főlebb, Szabó Ferencz szomszédságában, mindkettő bekerítését a hivek végezték, 4. az új szőlők közt az ut és Kapolcsi János szomszédságában 3 hold egy darabban elterülő szántóföldje, $1\frac{1}{2}$ hold a ligeti-dülőben

¹ Dr. Palotai Ferencz egyházm. főtanfelügyelő
1891 október 12-iki levele az aszófői plébánia irat-
tárában.

² U. o.

³ Néhány év óta az iskola fűtéséről is gondosko-
dik a kegyur és évenként 4 méter dorongfát ad e célra,
mert az iskolának mindössze 50 korona tőkéje van.

melynek szomszédjai Szabó Ferencz és Fodor Ferencz voltak, $1\frac{1}{4}$ hold valami Majer szomszédságában a keresztfai-dűlőben, melyekből 2 holdat a hivek tartoztak egyszer megszántani, míg a többi maga a mester munkáltatta, 5. Sörös Ferencz és Sebestyén László szomszédságában rétje, melyen 6 szekér széna és 3 szekér sarjú termett, melyből a szénát a hivek kaszálták le és hordták be, míg a sarjú letakarítása és házához vitele a mester gondja volt, 6. az uradalomtól a csicsói magtárból állandó segedelem czimen kapott 8 pozsonyi mérő rozst, 4 mérő buzát, 2 mérő szemes kukoriczát és mindezt az uradalom haza is hordatta neki; a veszprémi püspöki pénztár pedig évenként 41 forint $52\frac{1}{2}$ krajczárt adott neki váltóban, 7. a csicsói erdőből járt neki 6 szekér tűzifa, melyet a hivek vágtak le és szállítottak haza, 8. sertéseit a jobbágyokéi közt szabadon makkoltatta, 9. lovait, szarvasmarháit a közlegelőn legeltethette, 10. volt minden házaspártól, akár egy kenyéren voltak, akár nem $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérő rozsa, melyet aratás után a bíró szedett be, 11. lélekpénze pedig 7—7 krajczár, illetve az özvegyektől, miként gabonából is, a fele, melyet Szent György napkor ugyancsak a bíró szedett be; maga a község 10 font marhahússal és ugyanennyi marhafaggyúval tartozott neki, 12. stólája fejében minden halottnak, kicsinynek, nagynak kiéneklésétől 7, minden énekes misétől 15 krajczár, 13. a tanításért pedig minden iskolás gyermektől egy-egy «kántorra» 15 krajczárt kapott. Összes jövedelmét 375 forintra becsülték. Ezt a javadalmat a kegyur 1896-ban 80 koronával javította. Mivel az 1908 augusztus 27-ikén fölvelt jegyzőkönyv a tanítói javadalmat 701.28 koronára tette, 298.92 korona államsegélyért folyamodtak.

Aszófő és főkegyházai lakóssági és vallási viszonyait ez a kis táblázat mutatja:

Helyek	Kath.	Ág. hitv.	Helv. hitv.	Izrael.	Vegyes házas.	Az anya-egyházról
Aszófő --- ---	406	4	—	—	1	—
Örvényes --- ---	248	—	7	—	—	2.5 km.
Balaton-Udvari ---	160	8	123	5	2	3 "
B.-K.-Szőlős ---	90	1	300	2	2	4.5 "
Vasuti állomás ---	10	—	—	—	—	—
Összesen --- ---	914	13	430	7	5	

3. A XVII. század végén *Endréd* tiszttára kálvinista község volt.¹ Itt várt tehát egyházi szempontból a legnehezebb feladat Tihany apátjaira, mivel előbb

¹ A pannonh. Szent-Benedek-R. tört. X. 123. l.

vissza kellett vezetniök a népet atyáik hitére és csak azután foghattak hozzá, hogy a községben plébániát alapítsanak. Ennek a munkának az első, terhesebb részét Grasso apát végezte el, ki 1729-ben már érdemesnek találta, hogy licentiatust küldjön a községbe, hogy ennek katolikus lakossága se szükölködjék lelki vezetés nélkül. Törény Ferenczet küldte Endrédre, kinek, miután ez a katolikus hitvallást letette, megígérte, hogy iránta, utódai s az egyház iránt hűséggel, engedelmességgel, tisztelettel fog viseltetni, úgy az istentiszteleti, mint az anyagi ügyekben tisztességesen fog eljárni, a plébániaegyház szolgálatait magára vállalja s illően elvégzi, a plébániát az ő s utódai beleegyezése nélkül mással föl nem cseréli, el nem hagyja, hanem licentiatusi tisztjét, nevezetesen a zsoltározást, prédikálást, imádkozást, keresztelest, esketést, temetést a római anyaszentegyház szertartása szerint szorgalmasan betölti, márczius 27-ikén kiállította az oklevelet, melylyel az endrédi plébániát neki adományozta és figyelmeztette, hogy példás erkölcsöt tanusítson, állhatatosan az Isten dicsőségére s a lelkek üdvösségére munkálkodjék, hogy egykor elvegye a mennyei jutalmat.¹

A fejlődést nagyban elősegítette, hogy Grasso buzgólkodása következtében az istentisztelet s az oktatás céljaira megfelelő épületek emelkedtek. 1736 novemberére a katolikus vallás annyira megerősödött, hogy a főapát azt a tanácsot merte adni a tihanyi apátnak, hogy az endrédi prédikátort el kellene távolítani.²

Lécs apát nem kevesebb buzgóságot fejtett ki, mint az elődje, az erősebb eszközök alkalmazásában pedig többet tett nála. Még 1741-ben csak licentiatus volt Endréden, de 1745-ben már egy Szent Ferencz rendjéből való szerzetest küldött Endrédre, hogy ennek s a hozzácsatolt Szántód, Zamárdi, Tóköz, Jaba filiáknak gondját viselje. Egy évvel utóbb már elég erősnek találta Endréden a katolikus vallást arra, hogy megvalósítsa a főapáttól tíz évvel előbb fölvetett eszmét s elrendelte, hogy a következő év tavaszán a kálvinista prédikátor távozni tartozik a községből, addig pedig semmi más istentiszteleti, vallásos működést nem végezhet, mint hogy imádkozhatik a hiveivel.

«Szegény alázatos jobbágyi, endrédi reformatusok közönségesen» nem vették egészen komolynak az apát intézkedését. Erre vall, hogy 1746 deczember 8-ikán a következő levelet adták át a Szántódon időző apátnak:

«Nagyságos Urunk! Alázatos szolgálatunknak ajánlása után Istentől hosszú és boldog életet kívánunk Nagyságodnak. Nagy szomorú alázatossággal borulván mostan is Nagysága kegyes lábai eleiben, szívesen kérjük a Krisztus mélységes sebeinek drága érdeméjéért, méltóztassék Nagysága ily kegyes gratiával szegény

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 30., nr. 7.

² U. o. fasc. 20., nr. 15.

együgyű jobbágyihoz lenni, hogy még eddig Nagysága gratiájából helységünkben megmaradt prédikátorunknak légyen Nagyságától megengedve az egész stóla szerint való exercitiuma, hogy tovább is Kegyelmes Jó Urunknak szárnya alatt békével megmaradván, egész ecclesiánkkal együtt hadd imádkozhassunk a mi módunk szerint Nagysága életének megmaradásáért, hosszú életéért és boldog uralkodásáért; hogy szemlélhesse Nagysága együtt az igazakkal a Krisztus orczáján tündöklő fényességet, vehesse el Szent Pállal az igazságnak koronáját, láthassa Szent Jánossal a mennyországnak szépségét, örömmel nézhesse Esaiással az Isten orczája előtt szüntelen udvarló seráfim angyalokat, birhassa a szentekkel világ fundamentomának felvettetése előtt elkészített országot, foglalhassa el az uj-testamentomi hivekkel a Boldogságos Szűztől született Isten Fia által elkészített mennyei hajlékot az Atyának országában. Amen».

Lécset azonban nem ingatta meg elhatározásában ez a könyörgés, hanem rávezette a folyamodásra, hogy mivel «az instansok iránt a belől megírt dolog végett már ennek előtte egynéhány héttel szükséges rendelést tett, azért magát arra provocálván, tovább is parancsolja mind a belőlirt reformatata községnek s mind pedig prédikátorjoknak, hogy tovább is azon rendelése szerint maradjanak, hogy tudniillik az egy imádságon kívül más egyéb legkisebb exercitiumot practicálni meg ne próbálják, azt is pedig csak a legközelebb és 1747-ik esztendőben esendő Szent Gergely napig, azután pedig se a predikátor a helységbeliekkel, se pedig ellenben a helységbeliek se mostani prédikátorokkal, se pedig mással legkisebb conventióra vagy contractusra lépni, a vagy más prédikátort inducálni ne merészeljenek; mert valamint hogy egy az igaz hit, egy a pásztor és az akol, úgy nem szükséges, hogy több tartassék. És valamint hogy ezen dolog végett a minapában megintettek, úgy most is mind a prédikátor s mind pedig a jelentett község kemény büntetés alatt minden exercitiumnak gyakorlásától solenniter általa prohibeáltatnak».¹

Alig egy nap mult el és Lécs még az itt és korábban biztosított rövid ideig tartó s kevés jogot is megvonta a kálvinistáktól. Az okról, mely ezt előidézte, az endrédi prédikátorhoz intézett december 9-iki, Szántódon írt levele szól, mely így hangzik:

«Isten áldja kegyelmedet Jeney Mihály! Esett értésemre nem kevés szivem fájdalmával, hogy sok rendbeli tilalmazásimnak megvetésével ujonan 14. Novembris született gyermeket, születése napjától számlálván kilenczedik nap, megkeresztelni és így parancsomat megszegni nem irtózott. Kihez képest, minthogy azt merészlett cselckedni, érdemes büntetés gyanánt az endrédi szőlejét ezen

¹ U. o. fasc. 7., nr. 62. litt. C.

levellem erejével ipso facto részemre elfoglaltam, melyre számot ne is tartson. Azonfölül pedig, minthogy eddig való jótéteményeimet meg nem böcsüllötte, mindennemű exercitiumtól, még az imádságtól és harangozástól is sub incarceratione et severa poena tilalmazom. Azért is más accomodatiót csak bizvást keressen magának, a hová magát azonnal transferálni el ne mulassa. Hogyha pedig az említett exequált szőlő helyet 24 forintot actu leteend és ide kezemhez hozza, tehát eum in casum és nem másképpen birhatja a szőlőt, sed extra territorium meum constitutur».¹

Az endrédi kálvinisták nem akartak beletörödni Lécs intézkedésébe. Ez azonban 1747 márczius 26-ikán újabb rendeletet adott ki, melynek értelmében a kálvinisták templomukat többé nem használhatták, vallásukat nem gyakorolhatták. Ez az intézkedés már zavarokat támasztott, melyek elnyomására az apát erőszakhoz nyult. Néhány asszonyt elfogatott és, legalább a kálvinisták panasza szerint, addig vesszőztetett, míg a katolikus vallást el nem fogadták; Jeney jobbnak látta, ha elmenekül a községből, feleségét azonban az apát megfosztotta javaitól, köztük 9 marhájától, melyeket azután a maga hasznára foglaltatott le.

Az erőszak ellenében a kálvinisták Mária Terézia királynénál kerestek védelmet. Ez 1747 április 27-ikén Bécsben kiadott rendeletével meghagyta a helytartótanácsnak, vizsgálta meg az ügyet és tegyen jelentést, mennyiben igazak a panaszok, mivel ő nem akarja, hogy a vallás ügyében erőszakoskodások történjenek.²

Lécs apát azonban egyet-mást megtudott a felségfolyamodványról, annak keletkezéséről s erre megelőzte az ellene irányuló vizsgálatot. A volt prédikátort és két kálvinistát, Vas Györgyöt és Fodor Benedeket július 23-ikára megidéztette a Marczaliban tartandó megyegyűlésre.³ Itt vallatóra fogták a három embert és nyilatkozataikból az derült ki, hogy a kálvinista közönség nem is tudott az egész folyamodásról, egynéhányan csinálták, a falu pecsétjét a bíró feleségétől szerezték meg s a bíró tudta nélkül nyomták rá a folyamodványra, melyet azután, meg levén pecsételve, a község nevében terjesztettek a felség elé. Ezen vallomások alapján a helytartótanács 1748 január 19-ikén újabb meghagyást küldött a megyéhez s felszólította, tartasson behatóbb vizsgálatot; mert ha úgy történt a dolog, mint korábban jelentette, akkor a csalás részesei súlyosabb büntetésre méltók.⁴ Erről a vizsgálatról közelebbit ugyan nem tudunk, de a végeredményt elolvashatjuk a kálvinistáknak 37 évvel utóbb német nyelven írt, a sza-

¹ Fogalmazvány u. o. litt. a. Megvan az országos levéltárban is: concept. exped. 1747. ex April., nr. 83. mellett.

² U. o. fasc. 7., nr. 62. és 63., Országos levéltár: concept. exped. 1747. ex April., nr. 83.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 7., nr. 62. litt. d. ⁴ U. o. nr. 64.

bad vallásgyakorlatot sürgető felségfolyamodványukban: «Unser voriges öffentliches Exercitium Religionis anno 1748. durch unser Grundherrschaft turbirt, unser Bethaus sambt allen dazugehörigen Accessorien occupirt, wir selbst aber einer Stolae und Entrichtung anderer Abgaben, als baares Geldes, Getreides, wie auch ackern, mähen und andern Frohndiensten für den hiesigen Administrator der katholischen Kirchen unterworfen worden; sondern wir sind auch gezwungen gewesen den katholischen Schulmeister zu zahlen».¹

A plébánia ettől fogva véglegesen megalapítottnak tekinthető. Változás csak annyiban történt rajta, hogy 1785-ben, mikor Zamárdi önálló plébánia lett és Szántódot mint filiát ehhez csatolták, területileg és a lélekszámot illetőleg megfogyott. Ekkorra azonban a nagyon fejlődő község katolikus hiveinek száma is annyira megnőtt, hogy az említett részek elszakítása nélkül nehéz lett volna Endréden eredményes lelkipásztori működést végezni. Ugyanezen időtájt a kálvinisták is mozogni kezdtek, hogy ismét pásztorhoz és tanítóhoz juthassanak.

A kálvinisták 1785 tavaszán folyamodást nyújtottak be a felséghez és kérték, engedje meg nekik, hogy tanítót szerezhessenek, imaházat s lelkipásztoruk számára lakást emelhessenek. A türelmi rendelet 2. pontja ugyan 100-nál több családot kívánt ahhoz, hogy valamely felekezet papot, mestert tarthasson, torony és harang nélkül templomot építhessen, hogy így megakadályozza a hivek esetleges elszegényedését, kik csupa lelkesedésből vagy becsvágyból erejükön felül is áldoztak volna, csak hogy nekik is legyen lelkészségük, ez a körülmény azonban nem akadályozta az endrédi kálvinistákat, kik csak 76 családot tettek 460 lélekkel, hogy folyamodásukat be ne adják; a kevesebb család okozta nehézség eltávolítását a felség kegyelmétől várták, hiszen máshol is megtörtént, hogy kellő vagyonosság esetén a felség nem kívánta meg a türelmi rendeletében megállapított számot.

A folyamodásra a helytartótanács május 30-ikán fölszólította a megyét, vizgáltassa meg, hogy vannak ezek az endrédiak, mekkora jövedelmet adhatnak papjuknak, mesteröknek, mennyi pénzük van a szükséges építkezésekre. Hasztalan iparkodott az apátság akadályt vetni, hogy az endrédi kálvinisták szabad vallásgyakorlatot ne kapjanak; hiába emlegette, hogy kevesen vannak, sok az adósságuk és most még szaporítják, hiszen zsidóktól fölvelt kölcsönön szerezték az épületeket, melyeket istentiszteleti célra, illetve lelkipásztoruk, tanítójuk lakására akarnak fölhasználni, a kálvinisták, noha kezdetben a helytartótanács is ellene volt kérelmük teljesítésének, 1786 őszére kijárták, hogy lelkipásztort szerezhettek, sőt már tiltakoztak, hogy az apát nem akar nekik telket adni, melyen

¹ Pannonh. rendi levéltár. nr. 65., v. ő. nr. 65., litt. b.

iskolát emelhessenek, megtiltotta nekik a harangozást. Már rajta voltak az uton, könnyen haladtak: november 3-ikán a helytartótanács megengedte a harangozást és elrendelte, hogy vegyes iskolát állítsanak föl Endréden.¹

A kálvinisták hitközsége azonban nem tudott a régi erőre kapni. Gyarapodásról szó sem volt, sőt Vajda Samu apát még a lelkipásztorukat is elhódította: Szentmiklósi Miklós, az öreg kálvinista prédikátor feleségével, 3 fiával, 4 leányával katolikus lett s az uradalomnál kapott állást.² Mindamellettt fönntartották magukat s az időviszonyokat kihasználva 1802-ben, a rendes urbéri terhek és szolgálmányok viselésének kötelezettségével és évenként megújítandó kérelem föltételével, $\frac{3}{4}$ telket szereztek lelkipásztoruk és mesterök számára.³ Mikor 1845-ben az «égi tünemény» templomukat megrongálta, az apátságtól kértek helyet, hol újra építkezzenek s ugyanekkor lelkipásztoruk számára egész, mesteröknek pedig féltelket, hogy ezek «a 19. század közepén valahára ott állhatnának, hol a hű jobbágyokat s buzgó keresztyéneket készítő erkölcsi tanítónak állani méltó és illő». Az apátság teljesítette a kérésöket.⁴

Ha a mai állapotot összehasonlítjuk azzal, mely hitközségek ujjászervezésekor mutatkozott, azt látjuk, hogy 100 lélekkel kevesebbet számlálnak. Ez természetes következménye annak, hogy sok lesz katolikus. Azon aránylag rövid idő alatt, hogy Reznýák Albert vezeti a katolikus plébánia ügyeit, 8 áttérés történt, köztük több családé, míg katolikus egy sem apostatált.⁵

A megalakított plébánia első vezetői, mint érintettük, licentiatúsok voltak, kik közül 1729-ben *Törény Ferenczet* ismerjük. 1745-től Szent Ferencz fiai vezették az endrédi plébániát. 1745 január 1-től *Ferenczy Marián* volt Endréden, majd május 1-től *Csernakovics Nárcsisz*, ki aránylag hosszú ideig, 1749-ig működött a községben. 1749—1750 folyamán *Özséb*, majd *Gábor*, végül *Zakariás* ugyanazon rendből való áldozópapok gondoskodtak a hivek lelki szükségleteiről. Az első benczés plébános-helyettes *Zsidai Vitál* volt, ki 1751-ben kezdte meg működését s 1755 elejéig működött. Betegsége miatt Tihanyba ment s itt halt meg 1755 márczius 12-ikén. Utódai *Vizi Tamás* (1755—1756), *Bán Oszvald* benczések voltak. 1757-ben a korábban jezsuita, ekkor világi pap, *Árvay Mihály* (*József*) kapta meg a plébániát s 1760 tavaszán bekövetkezett haláláig munkálkodott Endréden.⁶

¹ Pannonh. rendi levéltár. nr. 65.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1. — 1787-ben már csak a volt pásttor özvegye élt.

³ U. o. c. 4., nr. 20. Ugyanitt 1805—1838 folyamáról évről-évre meg vannak a lelki állomány átengedéséért beadott kérelmek.

⁴ U. o. nr. 32. és 35.

⁵ Reznýák Albert tudósítása, kinek egyéb hasznos adalékért is köszönettel tartozunk.

⁶ A tihanyi apátság számadásai közt 1760 április 21-iknél a következő följegyzést találjuk: «A domino parochio Araciensi pro quadripartito breviario Romano Josephi condam Arvay, parochi defuncti Endrediensis pro debito accepi fl. 16.» V. ö. még pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 4., nr. 42. litt. L.

Halála után *Bán Oszwald* másodszor került Endrédre s 1768-ig volt itt. *Vizi Tamásban*, Bán utódában szintén régi vezetőjét kapta vissza a község, de most jóval tovább (1768—1775) működött itt, mint első ízben. 1775 decemberétől 1785 tavaszáig *Kovács Flórián*, 1785 márcziusától 1790 júliusáig *Antal Dömötör* benczések voltak a lelkészek. Ez utóbbi 1790 július 17-ikén meghalt s a már veszprémi egyházmegyéhez tartozó Endréd világi papot kapott lelkésznek. *Szabó János* volt ez, kinnek a hívek vezetése mellett a gazdálkodásra is volt gondja¹ s jelentékeny vagyont szerzett, melyből 1816 decemberében végrendelkezés nélkül történt halála után az endrédi templom szép örökséghez jutott. Most azután *Barta Imre* személyében ismét benczés lett az endrédi lelkipásztor (1816—1817) s utána állandóan benczések következtek, nevezet szerint *Borsó Gellért* (1817—1818), *Tóth Albanáz* (1818—1820), *Hajnal Orbán* (1820—1823), *Gánczely Anaklét* (1823—1826), *Szalóky Konrád* (1826—1828), *Spilák Regináld* (1828—1833), *Leiwolf Lipót* (1833—1839), *Hideghéti Bonaventura* (1839—1850). Hideghéti márcziusban halt meg s mivel tüstént nem lehetett helyébe új lelkipásztort küldeni, a főapát márczius 24-ikén meghagyta a tihanyi perjelnek, hogy kellő díjazás mellett ideiglenesen Ferencz-rendi szerzetest kérjenek a plébánia vezetésére. A kisegítő szolgálatára azonban nem sokáig volt szükség; április 20-ikán a főapát értesítette a tihanyiakat, hogy az eddigi soproni igazgató, Kis utban van s hamarosan elfoglalja a plébániát.² *Kis Venczel* 1857-ig volt Endréden. Utóda *Kollár Henrik* lett. Beteges ember volt, ki már 1859-ben fürdőre szorult. Május 10-ikén megengedte neki a főapát, hogy Balaton-Füredre mehet, de figyelmeztette, hogy plébániáját mindaddig el ne hagyja, míg a helyettesítésével megbizott Császár Konstantin Tihanyból Endrédre nem érkezik.³ Kollárnak 1865 december 25-ikén bekövetkezett halála után 1866-ban *Kopeczky Hilár* ment Endrédre lelkésznek s 1881-ig maradt itt. Utódai *Lóskay Jeromos* (1881—1885), *Bertalanffy Theodóz* (1885—1903) voltak, 1903-tól pedig *Reznyák Albert* gondjaira vannak az endrédi katolikusok bízva.⁴

Az első endrédi lelkipásztoroknak nem volt külön házuk, hanem az uradalmi residentiában laktak. A Rend eltörlése után is ez az állapot maradt meg és csak 1801-ben fogtak hozzá a templommal szemben levő szelid lejtőn a külön *plébánia-lak* megépítéséhez. Sok munkát fordítottak ugyan rá, maguk az

¹ 1791-ben a szántódi makkoltatást is kibérelte 76 forint 7 krajczárért. Tihanyi apátsági levéltár, c. 19., nr. 9.

² Mindkét irat be van vezetve a tihanyi apátság 1827-től kezdődő protocollumába.

³ U. o.

⁴ A lelkipásztorok névsora általában Bertalanffy Theodóznak az endrédi plébániáról összeállított kis dolgozata alapján készült, melyet 1895 június 16-ikán küldött el Villányi Szaniszló bakonybéli apátnak; néhány helyen azonban a becsúszott hibákat kiigazítottuk, egyet-mást pótolunk.

endrédiak azt mondták, 1911 marhás és kézi robotot szolgáltak az építésnél,¹ de csak a Rend visszaállítása után, 1803-ban készült el az új plébánosi lakás. Valami nagy lakás nem volt, mert az 1815-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve, a melléképületeket nem számítva, csak a plébános két s a cselédség egy szobájáról beszél. Néhány évvel utóbb, 1821-ben kényelmessé vált a lakás, mivel a tihanyi apátság jóvoltából két utcza szobával bővült. A lakás udvara elég tágas, vannak hozzá megfelelő gazdasági épületek, házi kert; szérűskertül 1870 táján Simon Zsigmond tihanyi apát a templom keleti oldalán fekvő, a régi residentiához («basalakhoz») tartozó területet jelölte ki.

A plébániai *könyvtárról* Spilák Regináld 1831 márczius 22-én összeállított jegyzéke ad képet. E szerint elég gazdag volt az állomány: 61 mű 106 kötetben, a legtöbb prédikációs könyv; magyar szerzőktől a következő munkák voltak: Káldi bibliája, Cseri: Innepnapi prédikációk, Egyed Joákim: Keresztényi oktatás és ünnepnapi prédikációk, Faludi: Nemes ember, Nemes asszony, Hajas Ádám: Szűz Mária védelme, Egyházi pásztori prédikációk, Kosztolányi: Szent beszédek, Negyedes Pál: Prédikációk, Pázmány: Prédikációk, Kalauz, Simon Máté: Prédikációk, Különös tárgyakról való prédikációk, Stankováczi: Vasárnapi prédikációk, Ünnepnapi prédikációk, Gvadányi: A falusi notariusnak elmélkedései; szerzőik megnevezése nélkül vannak említve ezek: Boldogító hitnek eleje, Keresztényi esztendő, azaz a szentírás magyarázatja, Poenitentiartató bűnös eleven példája, Munkás lelkipásztor.²

A plébánia *javadalma* legkorábbról 1784 márczius 26-iki összeírásban van előtűnk. E szerint év-év után kapott a lelkész az uradalomtól 13 pozsonyi mérős földet, melyet a hivek tartoztak megművelni. Ezen különféle gabonából 40 pozsonyi mérő termett, melynek tiszta jövedelmét 20 forintra tették. Tavaszi alá 8 mérős, ugyancsak a hivektől megművelt földje volt a papnak, ki a 16 pozsonyi mérőre számított termésből 4 forint tiszta jövedelmet élvezett. 1½ mérős kukoriczása 3 forint tiszta jövedelmet adott. A stólákból a következő jövedelmet húzta: a 20 krajczárjával számított keresztelesekből, egyházkelőkből 15 forintot, a külsőktől 2, a helybeliektől 1 forinttal fizetett házasságkötéskor való assistentiából 15 forint, a kicsinyektől, nagyoktól egyaránt 18 krajczárjával fizetett temetésekből 8 forint. Párber czimén minden katolikus pár 15 krajczárt adott, mi összesen 29 forintra ment föl s ugyanannyit adtak a nem katolikus párok, a mi 19 forintot tett ki; párgabonában a katolikusok ½—½ mérejével 119 pozsonyi mérőt, a nem katolikusok pedig 38 mérőt adtak, mi 30 krajczár-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 15. litt. a., v. ő. az 1802 május 19-iki iratot, Oklevéltár 112. sz.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 15. litt. gr.

jával 78 forint 30 krajczárt ért. A marhával rendelkező jobbágyok, összesen 80-an, egy-egy szekér fát adtak, melynek értékét, szekerét 9 krajczárjával számítva, 12 forintra becsülték. Koledából mindössze 1 forint jövedelme volt a plébánosnak. E szerint tehát Endréden 204 forint 30 krajczárra számíthatott a plébános. Ezt a jövedelmet azonban meglehetősen fölszöktette a filialis Zamárdi, mely összesen 69 forint 30 krajczárral gyarapította az endrédi plébános évi jövedelmét. Zamárdiban 12 pozsonyi mérős földje volt a plébánosnak, melyet a filiabeliek műveltek s 40 mérőt termett; ennek tiszta jövedelmét 20 forintba számították. Stóla czimén a 20—20 krajczárral honorált keresztelőkből, egyházakelőkből 6, az anyagyházbelivel egyenlő esketési díjakból ugyanannyi, a 15 krajczárjával számított temetésekből 4 forint volt a plébános bevétele. Párberül kapott 18 forint készpénzt és 15 forintra becsült 30 mérő gabonát. A koledálásból 30 krajczár jött be.¹ Ez a jövedelem, mikor Zamárdi külön plébánia lett, elmaradt. Az elválasztás után azonban az endrédi plébános jövedelme mégis inkább nőtt, mivel a javadalmat az apátság megjavította. 1787-ben azt írják, hogy a plébánia javadalma a hivektől művelt, könnyen egésztelekre tehető föld, minden pártól 15 krajczár készpénz és $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérő gabona, a tihanyi apátságtól 12 akó ó- és 24 akó ujbór, továbbá 24 forint készpénz s a plébános veszi hasznát a régi vár területén levő zöldséges, gyümölcsös kertnek is. Az 1806-iki uradalmi kimutatásban ugyancsak az itt említett bormennyiség szerepel, de a készpénzilletmény 110 forint 28 krajczárra van téve. Ebből 46 forint a régi 24 forint segítségnek felel meg, a többi 64 forint 28 krajczárt pedig a nem katolikusoktól elmaradt jövedelmei fejében kapta a plébános.² Az 1815-iki egyházlátogatáskor annyi változás mutatkozik, hogy a 32 mérősnek számított plébánia-földeknek csak a felét művelték meg a hivek, a másik felét a lelkésznek kellett megmunkáltatnia s hogy említve van a lelkész 24 öl fája, melyet a hivek tartoztak az endrédi erdőben megvágni s a plébániára szállítani.

Mikor végre a hosszadalmas küzdelemmel megoldott tagosztály megvalósítására került a sor, 1862-ben a plébános összes jószágát és rétjét egy darabban adták ki. 1864-ben a község a saját területéből a katolikus lelkész és a tanító, a kálvinista lelkész és tanító részére kihasította a legelőilletéket, de ezt osztatlan területnek hagyta. 1866-ban az egyházi és világi hatóság közbejöttével szabályoztatott a közmunka. Ezen megállapodás szerint a hivek 10 holdat őszi alá háromszor megszántanak, bevetnek, learatnak, behordanak, 2 holdat kukoricza alá művelnek, termését behordják, 3 hold rétén az «előfüvet» lekaszálják s behordják. A kataszteri birtokiv szerint a plébánia javadalmát teszi 46 hold 1567 □ öl

¹ Pannonhalmi rendi levéltár.

² Ezt Kollár Henriknek egyik följegyzéséből tudjuk.

szántóföld, 9 hold 90 □ öl rét, 939 □ öl szőlő,¹ 7 hold 112 □ öl legelő. A földbirtok kataszteri jövedelme 251 forint 22 krajczár. Ezt a jövedelmet kiegészíti a kegyuraságtól adott 24 öl fa, melyet a hivek vágnak meg az erdőn és szállítják a paphoz, továbbá 672 liter ó- és 1344 liter ujbór és 46 forint 40 krajczár készpénz, valamint a hivektől páronként adott 1—1 mérő rozs és együttesen 26½ forintra menő készpénz, végül a stoláris jövedelmek (kereszteléskor, temetéskor 42 krajczár, avatáskor 5 krajczár, esketéskor 1 forint). Az 1908-iki rendi megállapítás szerint az endrédi plébános évi jövedelme 3641 korona 78 fillér.

A plébános *kötelességeit*, melyek alapjokban nem változtak, az 1815-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve így foglalja össze: «A lelkész vásár- és ünnepnapokon mindig miséz, hétköznapiakon pedig gyakorta bemutatja a szentmise-áldozatot. Vásár- és ünnepnapokon délelőtt szentbeszédet mond, délután 2 órakor pedig hitelemzést tart s a néppel elmondja a litániát. A szokásos könyörgéseket, körmeneteket megtartja, a szentségeket kiszolgáltatja, a halottakat eltemeti. Az iskolában nemcsak a vallás tanítására van gondja, hanem rajta van, hogy a többi ismeretekben is haladjon az ifjúság. A korábbi benczés administratorok idején a 40 órás szentséglátogatás nem volt szokásos, a jövőben azonban április 18-ikán és október 11-ikén meg kell tartani». Meg is tartják s ezen napokon, melyek ünnep számba mennek, a külső munka szünetel, 12 órán van az oltáriszentség nyilvános imádásra kitéve.

Nem említve a régenté szokásos, ma már feledésbe ment koledálást vagyis a házak megáldását, *rendkívüli ájtatosságok* most a következők: Szentháromság vasárnapján és Mária nevenapján Andocsra bucsújárás megy Endrédről, Szent Orbán napján ünnepélyes körmenetet tartnak a községben, Nep. Szent János ünnepén és nyolczada alatt pedig minden este ájtatosság van.

Az anyakönyvek 1745 óta vannak meg. Az istentisztelet nyelve magyar.

Hogy az *endrédi templom mikor épült, nem tudjuk*; de bizonyára még Grasso idejében. Mikor ő 1729-ben licentiatust küldött Endrédre, kétségtelenül gondoskodott helyről, hol a hivek az istentiszteletet végezhessek. Talán ő építtette azt a kápolnát, melyről Lécs apát 1747-ben azt mondja, hogy bővebbé tetette. Ez a régi oratorium kis, toronytalan kápolna volt, mely Szent András tiszteletére volt szentelve. Ezt Lécs azzal bővítette, hogy boltíves előrészszel toldotta meg.² A meg-

¹ Erről nem tudni, mikor került a plébánia birtokába. 1815-ben még nem volt meg, 1821-ben azonban már a plébánia birta. Az öregek elbeszélése szerint e szőlőterületen egy koldus nyomorult viskója állott és ennek halála után örökölte a lelkész; egykori lakójának sorát a hely neve, Koldus-hegy, őrzi.

² A szent-gáliak 1755 június 25-iki levelükkel megengedték, hogy a tihanyi apát az endrédi templomhoz szükséges búkkfát alsó erdejükből az idén s a következő évben megvágathassa s az árat majd betudják a téglá árába, melyet az apáttól vettek. Az irat kerek pecsétjének körirata: N : SZ : GAL FALU PECSETYE ANNO 1662, motívuma: egy fának balfelén álló vadász, ki puskáját a fa jobb oldalán futó, ugró szarvasra súti. Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihani. fasc. 7., nr. 52.

nagyobbított templomot 1756-ban Szent András és Szent Anna tiszteletére áldotta meg az apát. Hogy két védőszentet kapott a templom, annak történelmi oka volt. Endréd t. i. Kis- és Nagy-Endréd egyesüléséből keletkezett község. Kis-Endréden korábban Szent Anna tiszteletére emelt kápolna volt, mely azonban elpusztult, csak oltárképét lehetett megmenteni, mely a mai templom nyugati oldalfalán most is látható.

Lécs a régi kápolna kibővítésével kapcsolatosan beszél róla, hogy az új templom alapjait lerakatta; azonban ezt sem ő, sem utódai meg nem építették. Koller Ignác veszprémi püspöknek 1772 október 21-iki, Vajda apáthoz intézett levelében is csak arról van szó, hogy a régi templom, mely a hivek számára szűknek bizonyult, restaurálás alatt van. Erről a restaurált templomról az 1787-iki leírása azt mondja, hogy kapcsolatos a plébános lakásául szolgáló residentialis házzal, úgyhogy ennek udvarából van a sekrestyébe a bejárás. Jó anyagból, boltozatra készült épület, melyben két, miként a szószék, márványszinre festett fa-oltár volt. A két oltár védőszentjei bizonyára azok voltak, a kik ma: a főoltáré Szent András és Szent Anna, a mellékoltáré a Boldogságos Szűz. A templom kórusát a Vajda apáttól szerzett orgona díszítette. A residentialis ház előtt volt a harangláb, melyen egy 5 mázsás, egy 2 mázsás és egy 50 fontos harang függött. A templomot 4616 forint 48 krajczárra becsülték.

Hogy a templom tornyot kapott, azt Szabó János plébánosnak köszönhette. Ez 1816-ban végrendelet nélkül halt meg s jelentékeny vagyonából, a mellett, hogy a szegényeknek is kiosztottak 500 forintot, készpénzben és kötelezőkben 4876 forint 57 krajczár jutott a templomnak. Ezt az összeget a kegyuraság megbízásából Lukácsy József uradalmi ügyész kezelte s ő végeztette el belőle 3764 forint 52¹/₂ krajczár költséggel a torony megépítését; sőt gondos és gyümölcsöztető pénzkezelése eredményeül 1822 február 11-ikén, mikor a további pénzkezelésről lemondott, még 1514 forint 22¹/₂ krajczárt tudott «a torony részére» átadni.¹ A torony építésével kapcsolatban, melynek alapkövét 1821 május 25-én tette le Hajnal Orbán plébános,² a templom előrsze is bővült, majd negyedik harangot húztak föl a toronyba.

A későbbi időkben már csak átalakítások történtek. Az 1834 április havában tartott tihanyi visitatiókor a főapát elrendelte, hogy a sekrestyét a templom nyugati oldaláról a keletre tegyék át, mert így könnyebben hozzá lehet férni.³

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 4., nr. 18.

² Ezt maga Hajnal jegyezte föl: «Lapis fundamentalis turris neoerectae Endrediensis die 25. mensis Maii anno 1821. per P. Urbanum Hajnal O. S. B. presbyterum, ecclesiae Endrediensis tunc temporis administratorem, finito sacro est depositus».

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. rr.

1850 folyamán is történtek javítások, majd 1873 augusztus 7-iki kimutatás szerint 1000 forintot költöttek a templom pénztárából az egyház restaurálására és a torony új fedelére.¹ 1891-ben a templomot újra fedték; 1893-ban belseje kapott új diszítést; 1902-ben pedig a torony tetőzetét újították meg.

A templom régebbi *fölszereléséről* csak apróbb följegyzésekből értesülünk. 1752-ben Lécs apát följegyezte, hogy 22 forintért két jól megaranyozott réz kelyhet vett az endrédi és telekii templomok számára. Ez a kehely, melynek alsó peremén *Procuravit Augustinus Lécs abb. Tibanyiensis 1752. pro ecclesia Endrédi.* fölírás olvasható, ma is megvan. Az apátság számadásai közt 1772-nél ez a bejegyzés van: «Kifizettem a képirót az endrédi Boldogasszony képe trónusán tett munkájáért az Istenben boldogult Lengyel Andrástól hagyott 10 forinton kívül 20 forinttal». Ez a szobor, melyet a processiókon szoktak használni és föl volt öltöztetve, II. József rendeletének esett áldozatul, ki az ily felöltöztetett szobrok használatát eltiltotta. Vajda apát följegyezte a szoborról, hogy, ruhái levétetvén, a templomból eltávolíttatta.²

A templom részletes leltárát 1831 márczius 22-én vették föl s e szerint elég gazdag fölszerelése volt. A Lécsről adott kelyhen kívül volt már egy ezüsből is, fémből (compositio) készült urmutató, rézből való, aranyozott áldozatókehely, ezüsttel bevont pacificale, két tömjénező, ezüstözött oltárlámpa, Ur koporsója, Krisztus és Mária érczből s a föltámadó Krisztus fából készült szobra, a gyászistentisztelethez tumba (castrum doloris), melyhez terítő s gyertyatartók is tartoztak. Egyéb apróságokat elhagyva, a templomi ruhákban falusi templomhoz képest nagy bőség mutatkozik. Volt a templomnak külön ezüstszővetű s külön aranyszövetű casulája, továbbá fehér és vörös casulája, melyek arannyal voltak áttörve, két casulaiból, az egyik selyemből, a másik teveszőrből készült s ugyanilyen anyagokból volt a két fekete casula is; valamennyinek megvolt a szükséges tartozéka. Föltűnő, hogy pluviale nincs említve. Az értékes fölszerelésekhez tartozott a templom 9 zászlója, baldachinja, több keresztje. A szükséges fehérneműekben, ministerruhákban, könyvekben szintén nem volt hiány.³

A templom mai fölszerelése megfelel a templom szükségleteinek s kedvező vagyoni állapotának. Az újabb szerzeményekből említésre méltó a hivek adakozásából 1901-ben föllállított Szent Antal szobor és Szent József és Jézus Szent Szive 1½ méter magas, festett, részben aranyozott szobrai, melyeket a szolgálatban levő Olasz Teréz 1908-ban Budapestről küldött a templomnak, sőt még 80 K. alapítványt is tett jövőendő fönnmaradásukra.

¹ Tihanyi apátsági levéltár.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 31., nr. 38.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 15. lit. h.

A templom *vagyonának* alapját Lécs Ágoston apát vetette meg, ki az időközi kiadások fedezésére 6 hold szántóföldet ajándékozott a templomnak.¹ A tagosztály után fennmaradt 1 holdnyi legelőt is a templom kapta meg szőlőtelepítésre. Ezekhez járult az egyesek jámbor ajándéka s végrendeleti hagyatéka, úgyhogy a templom mostani vagyona az ingatlanokon kívül közeljár a 4000 K-hoz.

A község nyugati oldalán fekvő Duda-hegyen van a *kálvária*, melyet a hivek alapítottak 1824-ben. Statioi nincsenek, hanem csak három fakereszt van a bekerített kálvárián. Alapítványa 200 K.

Régezte a község északi részén a Zamárdiba vezető út mellett volt a *temető* s benne a hivek már 1758-ban keresztet emeltek. Az apátsági számadásokban említik, hogy ezt a keresztet 1778-ban megfestették; 1809-ben megújították a keresztet. Noha ez a temető 1856 óta nincs használatban, a keresztjét, ámbár alapítványa nincs, nem hanyagolták el: 1883-ban is megújították. Az új temető a kálvária közelében, a Duda-hegy alatt meglehetősen magaslaton van. Kőkereszt emelkedik benne, melyet 1857-ben Steierlein József, a község jegyzője állíttatott, alapot azonban nem tett le számára. Ma már az új temető is betelőben van s azért hamarosan kell temetkező helyről gondoskodni. Ezt a régi temető szomszédságában készülnek kihasítani.

A vallásos élet jelei, hogy már korán találunk Endréden *jámbor társulatokat*. Az 1831-i leltárban előforduló «*liber congregationis*» bizonyára a Mária-társulat tagjainak névsorát foglalta magában. Ez, bár, úgy látszik, közben megszűnt, 1860 tájától működésben van. Ugyancsak a hatvanas évek elején keletkezett a scapulare-társulat.

A társulatokon kívül a tudatos katolikus élet jeleinek vehetjük, hogy 1842—1908 közt 2959 korona tőkével 34 *misealapítványt* tettek az endrédi hivek.

Emeli és erősíti a katolikus öntudatot, hogy a *keresztek* és *szobrok* oly nagy számban vannak a községben s a határban, hogy tiszta katolikus községnek is elég volna. Nem említve a temetői keresztet 1. a vaklápai-dűlőben, a község déli sarkán diszes kőkereszt van. Eredetileg, 1809-ben fakeresztet állított itt föl a község, melyet 1850-ben megújítottak, 1883-ban pedig kőkereszttel cseréltek föl. Alapja 150 korona. 2. A jegyzői ház előtt levő keresztet a XIX. század elején a hitközség alapította s 1842-ben, majd 1876-ban megújította. Mikor ismét elkorhadt, a hivek a veszprémi egyházmegyei hatóság engedélyével 1895-ben a Szentháromság szobrát állíttatták föl helyére. Alaptőkéje 90 korona. 3. A plébánia előtt menő utcában a hivek adakozásából Nep. Szent János-kápolna épült. Ezt

¹ A birtokrendezés óta a tihanyi apátság mint kegyur beleegyezésével 2 holdat az egyházi használatból fizetés gyanánt.

1887-ben a templom udvarának észak-nyugati sarkára vitték át. Alaptőkéje 100 korona. 4. A vár fölött levő fakereszt a régi «basalak» mögött fekvő téren 1842-ben Horváth Klára alapítványából keletkezett; megújított 1887-ben. Alaptőkéje 100 korona. 5. A község déli részén levő Rózsa-hegyen emelkedő kőkereszt a hitközségnek köszöni a létét. 1843-ban állították föl s 1883-ban megújították. Alaptőkéje 150 korona. 6. A templomtéri keresztet Novotny Ferencz és felesége, Gáspár Éva alapították 1870-ben s fenntartására 50 forintot tettek le. 7. A piacon levő keresztet Csizmadia Márton és felesége, Horváth Éva emeltették 1883-ban. Alaptőkéje 100 korona. 8. A község északi sarkán levő ú. n. Miklósi kőkereszt Slett Mária végrendeleti hagyományából 1895-ben állíttatott föl. Alaptőkéje 100 korona. 9. 1898-ban Nagy Teréz és Hompolya Károly a falu déli részén levő téren Mária-szobrot állíttattak s fenntartására 50 korona alapítványt tettek; 1908-ban az alapítók diszes sodronykerítéssel vették körül a szobrot.

Az endrédi plébániának, mióta Tóközt 1866 novemberében Zamárdihoz csatolták,¹ *négy tartozéka* van: a 3—3 kilométernyire levő erdőszlak, Zsigmond-major, téglaház és az anyaegyháztól 6 kilométernyi távolságban fekvő Jaba pusztá.

A tartozékok közül Jabán már 1821-ben volt *temető* s benne kereszt, melyet július 11-ikén Koller Ignác tiszteletbeli kanonok, karádi esperes, nágocsi plébános áldott meg. Ez a kereszt 1867-re elpusztult s ekkor Kampis Imre uradalmi gazdatiszt kőkeresztet emeltetett helyébe, melynek 20 forintnyi alapítványát Simon Zsigmond tihanyi apát tette le. Mivel a felső része letörött, 1909-ben restauráltatni kellett.

Ugyanakkor, mikor a temetői keresztet megáldotta, Koller *a jabai majorban is megáldott egy keresztet*, de ez csak keresztfa volt kép, Krisztus-test nélkül. Erre a keresztre 1832-ben Sieber Jakab 15 forint alapítványt tett, melyből immár vagy 200 koronás tőke növekedett.

Alig lehet kétséges, hogy a licentiatusnak Endrédre küldése a *katholikus iskola* keletkezésének idejét is jelzi. Grassonak a licentiatus számára kiadott utasításában nincs ugyan szó tanításról, az az utasítás azonban, melyet az apát-sága területén működő licentiatusok számára irt, az ifjúság hitben való oktatásáról sem feledkezett meg. Ez az utasítás s az a körülmény, hogy 1735-ben tett hivatalos fölterjesztésében egyenesen megmondja, hogy gondoskodott róla, hogy Endréden iskola legyen,² megengedik azt a következtetést, hogy Endréd licentiatusai egyszersmind a katolikus iskola tanítói voltak.

Hogy utánok kik látták el a tanítói tisztet, sokáig nem tudjuk megmondani. Ebben a vegyesvallású községben nem válik be a másutt jó utat mutató

¹ Simon Zsigmond apát november 29-én irt e végből Kruesz főapátnak, ki mindjárt a kérelem végére odairta: «Megadatott». Pannonhalmi főapáti irattár.

² U. o. 61. sz.

tapasztalás, hogy a jegyzők a tanítói kötelességeket is teljesítették, mivel akkor, mikor tanítóról hallunk, mindig külön jegyzővel találkozunk. Így azután névleg csak későn ismerjük a tanítókat. 1772-ben azt olvassuk az apátsági számadásokban, hogy az endrédi öreg mesternek 1 forintért csizmát fejtettek; ugyanitt 1777-ben, 1778-ban is szóba kerül a mester, de nevét nem említik. Végre 1785 december 30-ikán névleg is megismerjük a tanítót, *Vlassics József*.¹ Bizonyára nem ő volt azon idő alatt tanító, mely 1801-ig elmult, de közben nincs megnevezve, ki nevelte, oktatta az endrédi katolikusok gyermekeit. A XIX. század elejétől azonban megglehetősen pontosan ismerjük az endrédi katolikus tanítókat. Ezek voltak: *Vajda Mihály* (1801),² *Ágh János* (1806),³ *Cziráky Mihály* (1827),⁴ *Fenicius Mihály* (1841—1846), *Merk János* (1846—1854 márcz. 27.),⁵ *Winkler István* (1854—1883 ápril 8.),⁶ *Bors Gyula* (1884—1895),⁷ *Kovács Márton* (1895—1900),⁸ *Tibanyi István* (1900—). Segéd, illetve osztálytanítók voltak: Gubicza Lajos, Felber, Szikora György (1889), Schmidt Herman, Lukinics Pál (1891), Korchmáros Irma, Jánosi Mihály (1893), Putzné Gál Klára (1899), Csajkovics János, Frisch Jakab (1900—1901), Szigeti József (1901—1903), Kiss Jenő (1903—1905), Mohl József (1905—1906), Rész Pál (1906—).⁹

Az első *mesterház* és *iskola* bizonyára valamelyik uradalmi házban volt. 1777-ben dolgoztak a mester lakásán, de még 1778-ban sem volt készen, noha valamely nagyobb épületről épen nem volt szó. 1787-iki leírása szerint a régi vár sánczain kívül volt az a nádfödeles ház, melynek egy kisebb s egy nagyobb szobája a mesternek lakásul és iskolaszobának szolgált s még kéményes konyha és kamara volt benne. Ugyanezen évben emlegették ugyan, hogy a «nemzeti iskola» céljaira nagyobb épületet kell emelni, de csak megmaradtak a réginél. Az 1815-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve a régi épületet ismerteti s azt mondja róla, hogy iskolaszobájában 30 gyermek fér el. A jabai cselédség gyermekeivel együtt 45 tanuló számára kellett volna ugyan hely, a gyakorlatban azonban bőségesen elég volt a helyiség, mert csak 19 gyermek látogatta az iskolát.

A lakosság szaporodtával az iskola is szűknek bizonyulván, Bresztyenszky Béla apát 1841-ben új épületről gondoskodott. A régi iskolaszobát a tanító lakásához csatoltatta, míg a tanítói lakáshoz tartozó kert utczaí részén egy tantermes iskolaépületet emeltetett. 1875 őszére az iskola és mesterlakás restaurálásra szo-

¹ Pannonh. r. ltár: act. abbat. Tihan. fasc. 36. fragmenta super diversis restantiis colonialibus etc.

² Oklevéltár 110. sz.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. r.

⁴ A következő névsort, valamint a segédtanítók neveit Reznayk Albert küldte meg számomra.

⁵ A mondott napon meghalt.

⁶ I. előző jegyzet.

⁷ Elmebajos lett.

⁸ A tolnamegyei Regölyre ment tanítónak.

⁹ V. ö. a veszprémi egyházmegyei névtárakat 1872—1907-ről.

rult, a mi Simon Zsigmond apát költségén meg is történt.¹ 1882-ben a hitközség, Simon Zsigmond apát 200 forintos adományával támogatva, ezt az épületet kibővítette, még egy tantermet készíttetett s a két tanterem közt a segédtanítónak szobája kapott helyet. 1875-ben a tanítói lakás jelentős átalakítással szebbé, kényelmesebbé lett; a kegyuraság 1883 forinttal s a tetőzethez szükséges faanyaggal járult az építés költségeihez. Az iskolába járók számának növekedése miatt a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1908-ban meghagyta a hitközségnek,² hogy új osztályt s ehhez új osztálytanítói állást szervezzon.

A mi az épületek fönntartását illeti, az iskola fönntartása egészen a hitközséget terheli, míg a tanítói lakásról úgy intézkedett az 1815-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve, hogy, miként a plébániánál, az építéshez szükséges anyagot, pénzt a kegyur adja, a szükséges napszamosokról pedig a hivek gondoskodnak.

A tanítói *javadalomról* kezdetben csak azt tudjuk, hogy az apátság, mint egyebütt, úgy Endréden is évenként 10 forintot szokott adni a tanítónak, hogy lelkesebben dolgozzék; tulajdonképeni jövedelme a párbérből, stólából kerülhetett ki. Részlegesebb értesülést kapunk a tanítói javadalomról 1787-ben, mikor a «nemzeti iskola» föllállítása foglalkoztatta az endrédieket és a katolikusok, kálvinisták közös írást állítottak ki róla, mennyit szánnak a maguk tanítóinak. A hatósági személyek, az uradalom s a két vallás hiveinek képviselőitől kiállított kötelezőszerű írás a következő:

Mi alább írottak, tekintetes nemes Somogy vármegyében Endrédi helységben mind r. catholika, mind helv. conf. levő lakósi megismerjük, hogy minekutána megértettük volna a pécsi oskola megyei királyi inspector ur által ő felségének a nemzeti oskolák és a megjobbított tanítás módjának közönséges bévételése iránt való kegyes atyai szándékát, a béállítandó két tanító mestereknek (melyeknek egyike r. catholicus, a másik pedig helvetica confessión levő lészen) jobb élelményekre nézve önként magunk jó szántából és lehetőségünkhöz képest léptünk e következő contractusra, ugymint:

1. Minthogy a mostani oskolaházunk, mely még ekkoráig csak a catholicusok részéről állott fel, mind azért hogy szűk és alkalmatlan helyen építve legyen, mind pedig azért is, hogy a mostani tanítandó gyermekeknek száma nagyobb és téresebb épületet kívánna, szükségképpen ujat kelletik felállítanunk, melynek mind házi, mind szekeres munkájára, ugy mindenkori épségben való megtartására magunkat és maradékunkat kötelezzük.

2. A mester szükségére elsőben mi is r. catholicusok az egyik oskola szobának fűtésére, mivel ezeknek kettőnek kelletik lenni, nyolcz öl, a mester maga szükségére pedig tíz öl kész vágott fát ajánlunk, ugy mindazonáltal, mivel magának a helységünknek erdeje

¹ Tihanyi apátsági levéltár.

² A kálvinistáknak külön iskolájuk és rektoruk van.

nincsen, hogy a földesuraság a maga erdején a favágást kimutatván megengedje. A mester szükségére rendelt tiz ölnök mindenikét egy forinttal számlálván tesz ... fl. 10

3. Készpénzt is esztendőnként adunk... „ 40

4. Készgabonát is minden idén pozsonyi mérőt num. 40, egy mérőt számlálván a crucigeris 45, tészen ... „ 30

Főzelékre valót is egy pozsonyi mérőt, melynek ára ... „ 2

Bort is adunk esztendőnként számára 12 akót, melynek ára ... „ 12

Mégis a feljebb kitett 40 pozsonyi mérő gabonához tisztább buzát is adunk neki, méreit egy florinnal mérvén ... „ 10

Summa fl. 104

Mindezekhez valami földje, rétje vagyon a mesternek, azoknak is megmivelését és takarítását magunkra és maradékinkra vállaljuk. Ugy szintén:

Mi helvetica confession levők is, valamint a catholicusok magok részéről beállítandó mestereknek, a mint feljebb specificálva vagyon, a gyermekek tanításáért ígértek, mindeneket megadunk, azt is különösen hozzáadván, mivel a mi mesterünk számára sem rét, sem földek adva nincsenek, hogy csak egy pár fejős marhát is tarthasson, esztendőnként két négyökrű szekér szénát fogunk neki adni, melynek szekerét két forintba számlálván tészen flor. 4 és így a mi mesterünk fizetése öszvességgel fog lenni in summa flor. 108.

Ha pedig a földesuraságunk kegyelméből annak házához is rét és földek szabatnának ki, azoknak megmivelésére és takarításokra hasonlóképpen mind a catholicusok magunkat és maradékunkat ajánljuk.

Ha pedig a kántorság is, mi, catholicusok részére a mesterünknek megengedettik, a melyért ő felségénél alázatosan esedezünk is, mivel különös személyt a végre tartani terhesen esne, még a feljebb előszámláltakon kívül fogunk neki fizetni esztendőnként

1. készpénzt ... flor. 4

2. négy akó bort, melynek ára ... „ 4

Summa flor. 8

A helvetica confession levők részéről pedig, mivel a cantornak kötelessége nagyobb, azon szolgálatot a tanító mester el nem viselheti, szükségképpen különös cantor fog rendeltetni.

Signatum Endréd 1787.

Balog István öreg biró †

R. catholicusok részéről

Helv. conf. levők részéről

Biró Pál † Horvát István †
Bona Ferencz † Bona István †
Szűts Ádány † Berkes Márton †
Bég Gergely †

Torma János † Fitos János †
Bernát Gergely † Pap Mihály †
Szabó Mihály † Kötél János †
Király János † Vass György †

Bachmann János, m. p.

Vajda Sigmond

a pécsi oskolamegyének királyi inspectora.

főszolgabíró.

Franciscus Bertalan

spanus dominalis.¹

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abb. Tihan. fasc. 7., num. 62.

A nemzeti iskola ugyan nem valósult meg, mindamellett azon pénzben, természetben, szolgálmányokban megajánlott javadalom, melyet a katholikus hivek a tanítói és kántori teendőikért megajánlottak, bizonyára a jövőre is irányadó maradt. Az uradalom részéről azt látjuk, hogy úgy 1801-ben, mint 1806-ban föl van véve a számadásokba a tanító illetménye és pedig az első esetben 18 forinttal a másodikban 46 forint 53 krajczárral és 20 pozsonyi mérő rozsszal.¹

A tagosztály alkalmával a tanítói földeket egy darabban adták ki, mi azután a közmunka tekintetében könnyebbé tette a hivek tartozását. Az 1895-iki díjlevél szerint a tanító javadalma a következő: 16 hold 100 □ öl szántóföld, 2 hold 1098 □ öl rét, 1 hold 1150 □ öl legelő; ebből a hivek 4 holdat őszi vetés alá megszántanak, elvetnek, learatnak, a termést behordják, 2 holdat pedig kukoricza alá megszántanak; 1 hold rétnek a szénatermését lekaszálják és behordják; minden pár $\frac{1}{4}$ mérő rozst és 10 krajczárt ad; a tihanyi apátságtól kap a tanító 20 mérő rozst és 19 forint 68 krajczár készpénzt, 10 öl fát, melyet a hivek vágnak meg s hordanak neki be; a vallásalapból a kálvinista tanítói állás rendezése miatt megcsappant jövedelme pótlására 15 forint 16 krajczárt; a községtől az ismétlősök oktatásáért 30 forintot; továbbá van még stoláris jövedelme (temetés után 18 krajczár, keresztelestől való segédkezésért 5 krajczár, házassági hirdető megírásáért 12 krajczár); az összes jövedelme átlagban 6—700 forintba megy. Korpótlék-kiegészítés czimén az államtól is van fizetése.

A segédtanítót a község fizette és lakáson, takarításon, fűtésen kívül *polgári* évenként 300 forintot adott neki. Most az osztálytanító jövedelme 1000 korona, a mennyiben 400 korona államsegélyt kap.

A tankötelesek száma erősen megnövekedett. Míg 1895-ben 195 volt a mindennapi és ismétlő iskolába járók száma, ma 230 tanköteles van Endréden, kik magyar nyelven részesülnek oktatásban.

Az iskolának némi vagyona is van. Ajándékokból, végrendeleti hagyatékokból vagy 700 K. tőkét szerzett s az iskola céljára szolgálnak a takarékmagtártól kapott kamatok, melyeket az osztálytanító fizetésére fordítanak.

Míg az apátság maga tartotta a kezében az iskolát, ellátta a szegényebb tanulókat könyvekkel és jutalmakkal is iparkodott fokozni a buzgóságot. Már 1770-ben megemlékeznek a tihanyi számadások róla, hogy 4 Lelki kincs és 2 Gertrudis nevű imádságos könyv vétetett szegény tanuló és olvasó gyermekek számára. 1771-ben, 1772-ben megismétlődnek ezek a tételek, 1774-ben pedig 12 ábéczés könyv és 3 Jó nap czimű imádságos könyv fordul elő a számadásokban. Úgy mondják, hogy még Kopeczky lelkipásztorkodása idejében is kaptak az iskolások könyveket, főleg pedig imakönyveket.

¹ Oklevéltár 110. sz. és pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. 1.

A mi a népet általában illeti, vallásos érzés és buzgóság tekintetében nem esik komolyabb kifogás alá. Baj azonban, hogy nagyon durva, makacs, bizalmatlan, nehezen vezethető s éppen azért kulturális tekintetben nagyon hátramaradt. Ezelőtt néhány évvel nagyon sokan mentek Amerikába, de legnagyobb részök visszatért, úgyhogy most csak 3—4 van künn.

A község lakossági s vallási viszonyairól a következő táblázat nyújt áttekintést:

Hely	Kath.	Ág. ev.	Ev. ref.	Izr.	Vegyes házias	Az anya-egyházról
Endréd	1220	4	370	21	4	—
Erdészlak	13	—	—	—	—	3 km.
Jaba puszta	129	—	4	—	—	6 «
Zsigmond-major	29	—	—	—	—	3 «
Összesen ...	1391	4	374	21	4	

4. *Zamárdi* a XVII. század elején pusztult falu lett és csak a század végéig főnnálló templomromok emlékeztettek rá, hogy valamikor egyházas hely, plébánia volt.¹ Grasso Vilebald apát fáradozása katolikus telepésekkel új életre támasztotta a falut, mely egy kis ideig, míg az endrődi plébánia meg nem alapított, ezzel együtt Köröshegyhez tartozott,² majd pedig Endréd filiája lett.

Katolikus iskolája, tanítója is volt már a falunak, temploma azonban nem és csak a haranglábakról megszólaló harangok figyelmeztették a hiveket az ajtatósságok óráira. 1771 nyarán és őszén azonban már erős munka foly Zamárdiban: Vajda Samu apát gondosságából, bőkezűségéből épülőben van a szentegyház. A munka a következő években is folyt; 1774-ben boltozták a szentélyt, dolgoztak a festők, aranyozók és — bár a munkálatok még nem fejeződtek be — 1774 szeptember 8-án Vajda apát megáldotta a templomot. Folytatólag azonban még sok dolog várt munkás kezekre, hiszen még a torony sem volt készen, sőt 1777-ben javában épül, mert ezen évben 2½ mázsa vasat dolgoztak föl a toronyépítéshez. A belső berendezés a következő évekre maradt. 1779 június 18-ikán Lingzer György fehérvári képiro 300 forintot kapott a zamárdii templom «öreg» oltárának s prédikálószekének festésétől. Orgonához meg 1786-ban jutott a templom, mert Vajda apát december 14-én jegyezte föl, hogy a zamárdii lelkész kezébe 185 forintot adott az orgona kifizetésére s még 15 forinttal lesz adós, ha az orgona jó lesz. Az lett, mert megfizette a hátrálékot s az orgonacsínálók tartására is adott 6 forintot.³

¹ A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. X. 123. l.

² Hornig, id. m. 278. l.

³ Mindezen adatokat Vajda apát számadásaiból ismerjük, ki az illető alkalmakkor följegyezte a kiadá-

sokat. L. az illető évekből való Perceptiones et erogationes abbat. Tihan. czimen meglevő számadásokat a tihanyi apátság iratai közt a pannonhalmi r. levéltárban.

Vajda apát itt már arról beszél, hogy a zamárdii lelkész kezéhez adta az orgonára való pénzt. Ekkor tehát már megvalósult Zamárdinak a jó egy órányira eső Endrédtől való elválasztása és önálló plébániává emelése. Mivel Batthyány József primás, mint Tihany főpásztora, 1784 elején elrendelte, hogy Zamárdit Endrédtől elválasztva külön plébániává kell tenni,¹ a tihanyi apát fölkerésére Vajda Zsigmond somogymegyei szolgabíró márczius 24-én összeírta, mily jövedelemre számíthat a jövőendő zamárdii plébános. Fekvőség egyelőre nem volt más, mint az a kőhegyi szőlő és $3\frac{1}{2}$ pozsonyi mérős földecske, melyet 1775-ben Másó István zamárdii jobbágy hagyott a plébánia céljaira,² tehát a hivek, főleg pedig a tihanyi apátság adományait kellett számbavenni. Zamárdi 328 katolikusa és a filiának szánt Szántód 81 hive azzal az összeggel jött számba, melyet eddig mint filiabeliek az endrédi plébánosnak fizettek. 87 forint és 23 krajczárt irtak össze, melyből a készpénzben fizetett párbér 21 forint 22 krajczárt tett, a $43\frac{5}{8}$ pozsonyi mérő lélekgabona pedig 30 krajczárjával 21 forint 45 krajczárt ért; ehhez járult az említett fekvőségekből és stólából várható 36 forint, a 34 marhas jobbágytól szállítandó ugyanannyi szekér fának 5 forint 6 krajczárra becsült értéke s a 40 szőlős jobbágytól járó 2—2 pint must, melyet pénzértékben 2 forint 40 krajczárba számítottak. Természetes, hogy ez a jövedelem nem lehetett elégséges a lelkipásztor tisztességes ellátására; az apát azonban megígérte és márczius 26-ikán ígéretét írásba is foglalta, hogy egy egészteleknek megfelelő birtokot ad javadalmul a zamárdii lelkésznek és házat építtet számára.³ Körülbelől az említett jövedelmet hozták ki a következő év augusztus 8-ikán történt újabb összeíráskor,⁴ mikor a zamárdii plébánia első benczés adminisztratora már beköltözött a mintegy 800 forint költséggel megépült plébániaházba és átvette a község lelki vezetését.

Az első lelkész, *Bosnyák Benedek*, a tihanyi apáttól kapta meg a háza berendezésére mulhatlanul szükséges dolgokat. Vajda följegyezte, hogy ellátta Bosnyákot evő- és asztali eszközökkel, a legszükségesebb fehérneműekkel, konyhaeszközökkel s az első berendezés kiegészítésére még 12 forint segítséget is adott neki.

A Rend kevéssel utóbb bekövetkezett eltörlése Zamárdiban nem okozott

¹ Oklevéltár 102. sz.

² Széchényi Kristóf zamárdii lelkész említi 1851-ben készített kis vázlatában, mely *Origo et historia parochiae et ecclesiae matris parochialis Zamardiensis* czimen a tihanyi apátság levéltárában c. 15. nr. 29. jelzés alatt található.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 15., nr. 7.

⁴ U. o. 112. sz. a különbség mindössze 6 forint. Az előző évben a földekből és a stólából befolyó jövedelmet 36 forintra tették, most meg 30-ra, melyből 12 forint 30 krajczár esik a földekre, a többi pedig stóla és pedig a keresztelőért az egyházkelővel együtt kapott 24 krajczárt, felnőtt temetéséért 30, gyermekéért 24 krajczárt, esketésért 1 forintot, idegenektől, azaz ha a menyasszonyt elvitték, 2 forintot.

változást. Bosnyák maradt a plébánia élén, sőt 1789 június 24-én Bajzáth József veszprémi püspök nevében Zsolnai Dávid püspöki helyettes megerősítette s a kerületi esperessel investáltatta.¹

Bosnyák Benedek 1809 deczember 15-ikén bekövetkezett halála után *Farkas Fülöp* lett Zamárdi lelkipásztora (1809—1814). Őt követték *Polgár László* (1814—1815), *Kovács Damaszczen* (1815—1817), *Barta Imre* (1817—1821), *Barbay Kolumbán* (1821), *Hencz Jónás* (1821—1823), *Fenix Farkas* (1823—1827), *Csery Vid* (1827—1834), *Széchenyi Kristóf* (1834—1854), *Rauch Szaniszló* (1854—1856), *Vaszary Egyed* (1856—1864), *Hyross Bernát* (1864—1872), *Novák Ede* (1872—1894), *Somogyi Venczel* (1894—1900), majd ennek csúfos, eddigi hiveit megbotránkoztató apostasiája után *Neumayer Gellért* vette át a plébánia ügyeinek vezetését.²

A *plébánia-lak*, melyet Vajda apát 1785-ben emelteiett, a Rend eltörlésével kapcsolatosan fölvevett leltár szerint,³ jó anyagból épült, két nagyobb kétablakos, padlós, zöld kályhával ellátott és két kisebb azonos módon felszerelt szoba, konyha, téglás cselédszoba, 100 akóra való pincze, kőből épült istálló, kocsiszin, magtárnak is használható padlás volt benne; az egész épület náddal volt födve. Értékét 1855 forint 28 krajczárra tették. 1840-ben 111 forint költséggel felszert, olakat, hidast emeltek a gazdasági udvarban.⁴

A plébánia-lak felszereléséhez számíthatjuk a *könyvtárt*, melyről 1831-ből készült leltár. Ez bizony elég szerény állományt mutat, mert csak 24 kötetre menő 14 munkáról ad számot.⁵ A rendes szaporodását hitszónoklati művek, néhány katolikus folyóirat teszik.

A plébánia *javadalmazása* Vajda apát bőkezűségéből történt, ki egy egész jobbágytelket fölértő birtokot adott a lelkész ellátására. 1787-ben az összes jövedelmet a következőkben írják össze: a telek jövedelme, melyet a hivek művelnek meg, 24 forint, párbérből, stólaból bejő 81 forint, az uradalom ad havi 18, azaz évi 216 forintot, hozzá havonként 1 akó óbort, mi az egész éven át 36 forintot ér, 2 akó újbort, melyet 51 krajczárjával 20 forint 24 krajczárban vettek föl, évenként 20 pozsonyi mérő buzát 20 forint, 1 mázsa marhahúst 10 forint, 2 mázsa sót 10 forint, 40 itcze vaját 14 forint, 1 hizott disznót 8 forint, 6 szekér szénát 18 forint értékben; mindezekon kívül az apát még megígérte, hogy, mint

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 24., nr. 13.

² Az administratorok sorát hibásan, fölületesen, még Somogyi Venczel állította össze 1895-ben; az 1880-iki névtárnak az 1802 óta elhalt rendtagokra vonatkozó adatai, az 1827-től kezdődő tihanyi protocollum s a pannonhalmi rendi levéltárban levő act. archiabb. fasc. 56. litt. b. alapján azonban kiigazítottam.

³ Tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár, c. 15., nr. 15.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 56. litt. c.

a monostorban szokás, a lelkészkedő rendtag összes felső és alsó ruhájáról gondoskodni fog.

Ez a javadalom a Rend eltörlése alatt sem igen változott. A lelkész 216 forint készpénzt és 182 forint értékű élelmiszert, gabonát kapott. Részletezve ugyanaz lesz ez a javadalom, mint az 1806-iki, mely 216 forint készpénzen kívül 12 pozsonyi mérő buza, 24 mérő rozs, $\frac{1}{2}$ mérő lencse, $\frac{1}{2}$ mérő bab, 1 sertés, 200 font só, 200 font marhahús, 30 itcze olvasztott vaj, 12 akó ó- és 24 akó ujbort, $1\frac{1}{2}$ szekér széna.¹

1840 július 1-i összeírás szerint $1\frac{1}{4}$ telke volt a papnak és pedig $\frac{47}{8}$ hold belső telke, $\frac{225}{8}$ hold szántóföldje, $\frac{183}{8}$ hold rétje.² Ezen a tagosítás sem igen változtatott. Az 1857-iki tagosítás óta van a plébánosnak 28 hold szántóföldje, 14 hold rétje; deputatumképen az uraság ad neki 24 mérő buzát, 8 mérő árpát, 4 mérő kukoriczát, 25 öl fát, 12 akó ó- és 24 akó ujbort, hús-, só- és vajválság fejében 185 forint 56 krajczárt. A plébános mai jövedelme 3913 korona 36 fillért tesz.

A plébánia administratorának kötelességei a rendes lelkési működések. Az istentisztelet rendje a következő: vásár- és ünnepnapon nyáron 9-kor, télen 10-kor mise szentbeszéddel, délután 2 órakor vecsernye; hétköznapiakon $\frac{1}{27}$ -kor van a mise. Rendkívüli ünnep a községben október 20-ika, Szent Vendel napja. «Ezt oly hiven megtartják, hogy talán a főünnepeket sem jobban; mert e napon állatjaikat szekérbe vagy kocsiba nincs, a kinek a kedvéért befogják». Rendkívüli ájtatosság csak Nepom. Szent János szobránál van, hol május 15—17. napjain este $\frac{1}{27}$ -kor litániát tartanak. Évenként kétszer, Áldozócsütörtökre és Mária nevenapjára Andocsra mennek a hivek bucsúra.

Az *anyakönyvek* a plébánia föllállításától, 1785-től vannak meg. A bérmlásra vonatkozólag tudjuk, hogy 1851 április 29-ikén bérmlált a veszprémi püspök;³ a plébániai levéltárban a bérmlatról 4 anyakönyv van, 1872-ből, 1883-ból, 1891-ből és 1896-ból.⁴

A Vajda apáttól megépített, fazsindelylyel fődött *templom*, miként 1787-ben leírták, a falu közepén emelkedett és Szűz Mária, az angyalok királynéja tiszteletére szenteltetett föl. Homlokzata nyugatnak, szentélye keletnek nézett. Az erős anyagból megépített, boltozatos templom északi oldalához volt ragasztva az egyablakos sekrestye. Egy oltára volt, mely márványszinre festett fából készült

¹ Oklevéltár 110. sz. és pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. r.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 15., nr. 16.

³ Ezt Rimely Mihály írja április 10-iki levelében a tihanyiaknak. Be van vezetve a tihanyi apátság 1827-től kezdődő protocollumába.

⁴ Neumayer Gellért zamárdi plébános szíves értesítése, ki sok becses adattal egészítette ki azt az alig használható, mindössze négyhasábos leírást, melyet Somogyi állított össze.

s miként a templom, az angyalok királynéjának tiszteletére volt szentelve; valószínű azonban, hogy már kezdettől fogva egyszersmind Szent József és Kereszt. Szent János is patronusai voltak.¹ Ugyancsak márványszinre volt festve a szószék, melybe a sekrestyéből lehetett fölmenni s melynek teteje a sárkányon diadalmaskodó Szent Mihály szobrával volt díszítve. A boltozatra támaszkodó kóruson orgona volt. A templom tornyában lógó két harang, miként a többi berendezés is, Vajda apát áldozatkészségét dicsérte. Az egész templom építését 5349 forint 25 krajczárra tették. 1796-ban a megrepedt harang újraöntésére utalványozott a helytartótanács 83 forintot és 10 dénárt.² 1802-ben a tornyot renoválták, alját kikövezték, a templomot kívül-belől kijavították.³ 1815-ben a templom tetőzetét javították meg. 1851-ben lényegesebb változás nélkül a régi formában van a templom, de új mellékoltárt kapott, melyet Szent Vendel tiszteletére állítottak föl, meg harangjai szaporodtak, mert egy 3 mázsa 20 fontos, egy 2 mázsa 8 fontos és egy 1 mázsa 10 fontos függött a tornyában. 1860-ban a hivek s a kegyuraság 153 forintot fordítottak rá, hogy a szentélyt, a kórus elejét s a templom falait körül kifestessék. 1863-ban a templomot bekerítették. 1874 szeptember 8-ikán szép egyházi ünnep keretében, midőn Simon Zsigmond tihanyi apát pontificált, megülték a templomalapítás 100 éves jubileumát. 1885-ben az összegyűlt templom-alapból 759 forint s néhány krajczár költséggel a templom egész fődélzete megújítatott, 1891-ben pedig a főoltár, keresztkút, a szentély korlátja öltöttek Szabó Erzsébet hagyatékából díszesebb formát. 1899-ben a templom, fundamentumának megerősítésére, átlagban 1 m. magas, tihanyi termésköböl készült bástyával vétetett körül. Mikor így megjavult, megszépült a templom, 1905 márczius 28-ikán este 6 órakor az iskolaépület északnyugati végén ismeretlen okból tűz támadt és ez átment a templomra is, mely leégett, harangjai leolvadtak.⁴ Az új, szépen összehangzó harangokat Tóth Árpád veszprémi harangöntővel Halbik Cziprián tihanyi apát készítette és Kohl Medárd samosatai felsz. püspök consecrálta őket. Az első harang, mely 248 kg., a Bold. Szűz születése, a második, mely 126 kg., Szent Benedek, a harmadik, mely 66 kg., Szent Skolasztika tiszteletére van felszentelve. A templom restauráltatván, szeptember 10-ikén, Mária nevenapján Halbik Cziprián tihanyi apát benedícolta Csepy Bálint kerületi esperes, a tihanyi és a zamárdi szomszédságában lelkipásztorkodó benczések segédkezése mellett.

A templom felszereléséről 1851-ben azt tartották, hogy még ugyanaz, mint a

¹ Ezekről Széchenyi eml. kis vázlata szól.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 15., nr. 2.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. b.

A pannonh. Sz. Benedek-Rend tört. XI.

⁴ Pannonhalmára másnap jött meg a tűz hire. Az épületek biztosítva voltak ugyan, de azért a Rend részéről elég pótlandó maradt. V. ö. a pannonhalmi 1892-től kezdődő konventjegyzőkönyv 238. l.

melyet Vajda apát adott a templomnak. Ez azonban tévedés, mert az a leltár, melyet 1831 márczius 28-ikán Csery Vid administrator állított össze, még egyszerűbb készletekről szól, mint az 1851-iki, mely különben szintén nem valami különös. Becsesebb tárgyak ebben két casula, mely az 1831-iki fölszerelés maradványa lesz, mikor 2 aranyos és 2 ezüstös casulát említettek, míg a többi 3 új szerzeménynek látszik, 1 pluviale, miről 1831-ben még nincs szó, továbbá 1 aranyozott ezüst és 1 aranyozott réz kehely, mindegyik ugyanolyan patenával, 1 aranyozott ezüsből való ciborium, ugyanilyen monstrantia, részben aranyozott, részben ezüstözött pacificale, érczből készült tömjéncző két hajócskával, a szent olajok számára való aranyozott ezüst szelencze, mely még a régi, ma már tiltott formára készült, hogy a szent utiköltség számára is alkalmas volt. A főoltár előtt ezüstözött, érczből készült lámpa függött, mely azonban a templom szerény jövedelme miatt csak vásár- és ünnepnapokon égett. Ha az 1900-iki leltárt nézzük,¹ nem látunk benne új dolgot; legfőlebb a második részében, mely külön sorolja föl a nem rendi vagyont tevő fölszereléseket, vannak becsesebb új szerzemények, mint a kis oltáron levő lourdesi Szűz Mária és Bernadotte szobrok, két bronzgyertyatartó, oltárvánkosok stb. Az újabb gyarapodások a szükségletek kiegészítését szolgálják; a fürdővendégek néhány oltár-antependiummal gazdagították a templomot. Misealapítvány kettő van csendes requiemre; alapjuk 142 korona.

A *templom vagyona* 1784-ben, mikor még Endréd filiája volt, évi 6 forintot hozó szőlő volt; ma 2557 □ öl föld, melyet az apátság adott neki s most uradalmilag műveltet, továbbá úgy 800 korona készpénz, melyet a veszprémegegyházmegyei főpénztár kezel.

Zamárdiban, írja az egyik benczés kortárs, 1847-ben a falu magasabb dombján, a Balaton partján, honnan szép kilátás van a füredi savanyúvizre, a balatonparti északi részekre, Tihanyra, új *kálvária* épült.² Ez a kőfallal bekerített kálvária a régi temetőnek Balaton felé eső végében 25 méter magas fensíkon van a Balatonra vivő lejáró úttól nyugatra. 1860-ban a 40 forint kálvária-alaphoz a hivektől még hozzágyűjtött 53 forint 22 krajczár fölhasználásával egészen megújították, új keresztekkel, Szent János és Magdolna oszloppal láttak el.³ Félszázad mulva a keresztek elkorhadván, 1906-ban a három kereszt megújított, mely alkalommal a vasbádogra festett Krisztus- és Mária-corpus költségeit a hivek s a fürdővendégek adakozása fődőzte.

A régi *temetőt*, a melyet az imént említettünk s a melyről azt is tudjuk,

¹ A plébánia levéltárából Neumayer Gellért volt szíves eredetiben megküldeni.

² Horváth Bálint: A füredi savanyúviz s Balaton környéke (Magyar-Óvár, 1848) 81. l.

³ Széchenyi eml. vázlatának folytatója jegyezte föl.

hogy 1777 októberében keresztjét festették, 1862-ig használták. Már az 1857-iki tagosítás alkalmával 2 holdnyi területet hagytak a község északnyugati szélén, a vasúttól kissé északra. 1863 márczius 23-ikán a templompénztár 1862-iki maradványából, időközi kamatokból s a hivek adományaiból fakesztet állítottak föl benne, melyet Polák József karádi esperes szentelt föl. Itt várja a föltámadást Hyross Bernát, a község 1872 november 18-ikán elhunyt lelkipásztora is.

A *keresztek* közül legrégebbek a temető keresztje s a kőhegyi. Az endrédi jószágkormányzói számadásokban már 1777 októberében előfordul, hogy a kőhegyi keresztet festette.¹ 1863-ban 105 forint 56 krajczár költséggel, melyet a kereszt alapja fedezett, kőkereszt került a helyébe, melyet márczius 9-ikén a karádi esperes szentelt föl. Az új keresztnek 20 forint alapja maradt.² A község keleti részén, az Endrédre vezető kocsit közelében levő kőkeresztet a közönség állította föl 1855-ben. A templom előtt levő, Vaszary Egyed plébános buzgólkodásából a hivektől s a templompénzekből szerzett kőkeresztet, melynek ára 180 forint volt,³ 1863 márczius 7-ikén szentelte föl Polák József karádi esperes. Legújabb a község nyugati szélén, a Nagy-utca végén levő kőkereszt, melyet a Rózsafüzér-társulat állíttatott 1897-ben. A templom szentélye mögött Nepom. Szent János szobra van, mely előtt, mint említettük, májusban nyilvános ájtatosságot szoktak tartani. A keresztek alapítványait (beleértve a szántódiakét is), az egyházmegyei hatóság 1898-iki rendelete alapján az egyházmegyei alapítványi főpénztár bevonta; a törzstőkék és tőkésített kamatok 1974-48 koronát tesznek.

Filiák gyanánt Szántód és Tököz puszták vannak Zamárdihoz csatolva.

Szántód a zamárdi plébánia szervezésével egyidejűleg lett filia. Dombon álló, Szent Krisztóf tiszteletére emelt s kellően fölszerelt kápolnája az apátság költségén épült, Grasso apát már 1735-ben jelentette, hogy templomszerű, tornyos, haranggal ellátott kápolnát emelt Szántódon.⁴ Harangját nem sokkal utóbb valami baj érte, mert 1749-nél följegyezték, hogy meghozták Pestről a szántódi harangot és 12 forintot fizettek érte.⁵ Az 1787-iki birtokösszeírásban mint boltozott, faszindelyes, fatornyos kápolna van említve, melyet mindössze 396 forintra becsültek. 1802-ben emlegették, hogy tetőzete javításra szorul, padozatát téglá helyett kis-örsi vagy más kőből kellene megcsinálni, kellene bele szekrény az egyházi ruhák számára s egy kis orgona.⁶ Mint a rajtalevő 1820 évszám mutatja,

¹ A tihanyi apátság számadáskönyvei közt a pannonhalmi rendi levéltárban.

² Tihanyi apátsági levéltár.

³ U. o.

⁴ Oklevéltár 61. sz., v. ö. 62. sz.

⁵ Liber perceptionum et erogationum 1749—1754., a pannonhalmi rendi levéltárban a tihanyi apátság iratai között.

⁶ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. b.

ekkor rézzel fedett toronynyal, kórossal bővült és Horváth Pál tihanyi apát 1821 május 1-jén áldotta meg.¹ Régente bucsúját igen látogatták s élénk vásárral kapcsolatosan tartották meg. A kápolna szükségleteiről az apátság gondoskodik.

Szántódnak *temetője* is van, melynek keresztjét Czirklpach Károly 1880-ban állíttatta.

A temetői keresztén kívül még *két kereszt* van Szántódon. Az első, mely kőkereszt, a Köröshegyre vezető út keresztezésénél Szabó Antal pusztagazda állíttatta 1871-ben. A másodikat, mely fából készült s a Balaton-Földváról a szántódi vasuti állomáshoz vezető kocsit mellett, a szántódi határ végén van, Heinrich Ferencz budapesti lakos és felesége 1903-ban emeltették hálából, hogy, noha az említett helyen megbokrosodott lovaik kocsijokkal együtt feldöntötték őket, szerencsétlenség nélkül szabadultak meg.

Tóköz hosszasan Endréd filiája volt. 1866 december 10-ikén kérte Simon Zsigmond apát az egyházmegyei hatóságtól, miután a főapát beleegyezését már december 5-ikén megkapta, hogy Tóköz Endréd helyett, melytől 1 órányira van, a hozzá csak felényire levő Zamárdihoz csatoltassék. A veszprémi püspöki helyettes december 13-ikán az apát kívánsága szerint intézte el a kérelmet.² A pusztának temetője és benne kőkeresztje van.

Hogy az *iskola* mikor keletkezett, közelebből nem tudjuk; de bizonyosra vehetjük, hogy kevéssel a falutelepítés után. 1748-ban egy adóslevél tanui közt már ott látjuk *Szij Mártont*, Zamárdi tanítóját.³ Utána meglehetősen ideig nem ismerjük a mestert, noha volt és pedig aligha valami magára adó, képzetebb férfiú, különben nem irta volna a községnek a pannonhalmi főapáthoz intézett 1760 márczius 10-iki folyamodványa végére: «Szegény iskolamester is uri kezeit s lábait csókolom kegyelmes főapátur uram nagyságának, uri gratiájába ajánlom magamat».⁴ 1783-ban *Vlassits József* volt az iskolamester,⁵ de 1784 április 5-ikén már mint volt zamárdi mester kerül elő.⁶ 1785 szeptemberében⁷ *Kovács Mihály* mint jegyző fordul elő, de nagyon valószínű, hogy a tanítói tisztségben is ő működött. 1787—1792 közt *Zsivolics József* a jegyző, de bizonyosan tanítói is, mint utóda *Hubenyai József*, ki 1793-tól 1801-ig viselte a jegyzői és tanítói tisztelet.⁸ 1806-ban *Jordanits József* oktatta a zamárdi gyermekeket.⁹ Ujabb időben mint kántortanítók *Felber Mihály* (1840—1845), *Hadanics Ignác*

¹ Erről Széchenyi kis vázlata szól.

² Tihanyi apátsági levéltár.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 25. A., nr. 15.

⁴ U. o. fasc. 15., nr. 6.

⁵ U. o. fasc. 27., nr. 6.

⁶ Endrédre ment.

⁷ U. o. fasc. 36.

⁸ Tihanyi apátsági levéltár, c. 18., nr. 12. és Oklevéltár 118. sz.

⁹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. r.

(1845—1883),¹ *Csizmadia F. Gyula* (1883—1904), *Szabó Gyula* (1904—1905), *Takács József* (1905—1907), *Tóth Endre* (1908-tól) működtek.

Mióta a második osztályterem megépült, tehát 1877-től a következő *segéd-*, illetve *osztálytanítók* működtek Zamárdiban: Felber Béla, Grünner János, Balázs Ferencz, Bors Gyula. Balogh István, Vlaszák János, Técsy Aladár, Bóry Nándor, Bucsky Mihály (1887), Szabó Gusztáv (1889), Kiss Gyula, Zahuménszky István, Radmanics József, Szabó Norbert, Kozma József, Horváth Lajos, Kontor Elek, Lendvai Béla (képezdész 1891—1895), Birnbauer János, Tamás Sándor, Tegyei József, Müller László, Kiss Gyula (IV. éves tanítójelölt), Hótay János, Németh József (II. éves képezdész), Brunner György (I. éves képezdész), Korchmáros Lujza, Zaller János (1901), Tóth Rudolf, Weichsl János, Herman István (1907), Varga Kálmán, összesen tehát 31-en, kiknek zamárdi tanítóskodása átlagban szólva csak egy-egy évre terjedt.²

A *tanítói lakás és iskola* 1764-ben említve vannak.³ Az 1787-iki leírás szerint a «régi módszer szerint» tanító mester lakása régi, düledező, parasztház, melynek falai sövényből voltak fonva s agyaggal becsapva. Mindössze egy szoba volt rajta, mely a tanítónak lakásul, egyben iskolának szolgált, pedig lakószobának is szűk volt; ezenkívül konyha, düledező kamara tartozott hozzá. 1819-re javult a helyzet, mert az egyházlátogatás alkalmával fölvelt jegyzőkönyv azt írja, hogy a tanítói épület elég jó, van benne egy tágas lakószoba, konyha, kamara, istálló, mely azonban javításra szorul és külön iskolaterem, melybe 70 tanuló belefér. 1854-ben azonban már szűknek, nedvesnek találták ezt a tanítói lakás konyhája mögött levő iskolahelyiséget és Rimely Mihály pannonhalmi főapát sürgette, hogy újat építsenek. 1877-ben a hitközség áldozatkészségével az iskolaház új tanteremmel bővült s ettől fogva a templom északi oldalára néző utczai részen a kántortanító kapott lakást, az udvar felé következik az első tanterem, azután egy előszoba, melyből jobbra-balra az osztályokba, szemközt pedig a segédtanító szobájába van bejárás, ezen túl pedig a második tanterem. Az 1905-iki tűz után, mely alkalommal, elég sajátságosan, az iskola leégett, míg a folytatását tevő kántortanítói lakás megmaradt, az iskola és a kántortanítói lakás közt félméterre kimagasló tűzfalat húztak. Az iskola s a tanítólak a kegyúr tulajdona, de az 1819-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve szerint fönntartása és javítása a község és kegyuraság közös dolga, mi, mint egyebütt, úgy értendő, hogy az uraság gon-

¹ 1865 április 12-ikén a Szántód pusztai gyermekek tanítása fejében 2 hold kukoricaföldet kért az apátságtól. Tihanyi apátsági levéltár.

² A névsorban bizonyára nincs kellő sorrend tartva; néhány dátumot a veszprémi egyházmegyei névtárak alapján iktattunk be.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 30.

doskodik az anyagról, a mesteremberek fizetéséről, a napszámok pedig a hiveket terhelik.

A *tanítói* javadalomról először 1764-ben hallunk valamit, mikor a mesterházhoz 3 pozsonyi mérős földet csatoltak.¹ Egyéb jövedelmét a hivektől kapott párbér, lélekgabona tette, melyhez az apátság 10 forinttal járult. Ez volt az állapot a Rend eltörlése idején is, de 7 forint 30 krajczár ára gabonával javult a tanítói jövedelem.² 1806-ban a Rend 10 forinttal és 8 pozsonyi mérő rozsszal járult a tanító fizetéséhez.³ Nagyot javult a tanító vagyoni helyzete 1840-re, mikorra félteleknek megfelelő birtoka lett és pedig $2\frac{2}{8}$ hold belső telke, 10 hold szántóföldje, $3\frac{3}{8}$ hold rétje. Régente a kertaljai dűlőben voltak a tanítói földek, az 1857-iki tagosításkor azonban a kertvölgyi dűlőben mérettek ki. A mostani kántortanítói javadalomról kellő tájékozódást nyújt az a díjlevél, melyet a Csizmazia nyugalomba vonulása után megválasztott Szabó Gyula, volt regőlyi osztálytanító részére 1905-ben állítottak ki. Ennek értelmében a tihanyi apátságtól mint kegyurtól kap 1. lakást, mely áll két padlózott és egy földes szobából, takaréktűzhelyes konyhából, kamarából, pinczéből, istállóból, kocsiszinből, ólakból; a ház udvarán hengeres kút van, 2. készpénzilletményül 8 K. 40 fillért, 3. 32 m³ kemény, hasábos tűzifát, 4. 8 mérő rozst, 5. 12 hold⁴ és 381 □ öl szántóföldet, 6. 1 hold 694 □ öl rétet, 7. 156 □ öl kertet. A hivektől jár neki 8. az ismétlőiskolások tanításáért a község pénztárából 58 K, 9. minden házaspártól⁵ $\frac{1}{2}$ mérő rozs, 10. lélekpénz 160 pár után à 35 fillér = 56 K, 11. borpénz a régi szőlősgazdáktól à 40 fillér = 20 K, 12. stoláris jövedelem 60 K, 13. ostyasütésért a templompénztárból 12 K, 14. marha- és sertéslegeltetési jog a közlegelőn. A hivek a járandóságokon kívül szolgáltatványokat tesznek, nevezetesen az 5. és 6. tétel alatt említett földekből a tanító által kijelölendő helyen 8 hold 381 □ ölet megmunkálnak, az ősziék alá a tarlót fől szántják és még vetőre is szántanak, a magot elvetik, beboronálják, a termést learatják, behordják; a tavasziak alá csak vetőre szántanak, vetnek, míg a boronálás, aratás és behordás a kántortanító dolga; a réten az «előfüvet» lekaszálják, a szénát felgyűjtik, behordják; a sarjút a kántortanító kaszáltatja, gyűjteti és hordatja be; 32 m³ tűzifáját az apátság erdőmesteri hivatalától kijelölt erdőterületen megvágják és behordják. Az adókat a kántortanító fizeti. Az összes jövedelmet, a változókat 10 évi átlagban számítva, a díjlevél 1650 K-ra teszi, melyből tisztán tanítói járandóság, mely a nyugdíjba számíttatik, 910 K.

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 30.

² Oklevéltár 110. sz.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt r.

⁴ 1600 □ ölével számított, tehát kataszteri holdakról van szó.

⁵ Ekkor «mintegy» 160 pár volt.

A díjlevél szerint kötelessége az összes kántori teendők végzése, a tankötelesek közül az iskolaszéktől rábizott egyik tanterembe járó mindennapi s az összes ismétlőiskolásokat tanítani, nevelni. Az oktatás nyelve magyar.

Az *osztálytanító fizetése* 600 K, melyet a község fizet s pótdobban a jegyző szed be. Birtokarányban levén kivetve, vagy felerészben a kegyuraságot gyakorló apátsági uradalmat terheli. Ezt a fizetést 1908-ig 200 K államsegély egészítette ki, mely 1908-tól 400 K-ra emeltetett s így ma az osztálytanító 1000 K jövedelmet élvez.

Az iskolakötelesek száma 100—120, az ismétlőiskolásoké 30—40 szokott lenni.

A plébániáról és tartozékairól, a hivek számáról a következő kis táblázat ad áttekintést:

Helyek	Kath.	Ág. ev.	Helv. hitv.	Izraelita	Vegy. házas.	Az anyae gyháztól
Zamárdi	785	—	3	5	1	—
Szántód... ..	127	4	—	—	—	3 km.
Tóköz	116	—	10	—	1	5 «
Czinege... ..	10	—	—	—	—	8 «
Rév	29	—	—	—	—	3'5 «
Vasuti őrházak	27	—	17	2	—	1—5 «
Téglaégető ...	11	—	—	—	—	2 «
Összesen	1105	4	30	7	2	

A hitközségről az 1891-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve úgy nyilatkozik, hogy jámbor, a templomot szívesen látogatja, az istentisztelet alatt rózsafüzért vagy más imádságokat mond, énekel, a hit elemeiben eléggé jártas, lelkipásztortát megbecsüli, nyilvános bűnösök nincsenek. Ez különben meglehetősen általánosságban tartott jellemzés, mely az egyházlátogatások jegyzőkönyveiben itt is, ott is megismétlődik s 1895-ben nagy általánosságban szintén érvényes volt, úgyhogy az akkori zamárdi administrator azt mondhatta: «A nép most is ilyen, mintha csak a jelen körülmények közt irattak volna le» a jegyzőkönyv szavai. A mai viszonyokról azonban már így nyilatkoznak: «A nép érzelmi és gondolatvilága nem áll az 1819-ik canonica visitatio alapján; socialis természetű mozgalom gyúrta azt már át... Kivándorlás nem történt. Egyke nincs; gyermek van elég, az idén (1908-ban) is 50 született, a mi a múlt évekhez viszonyítva, 10—12 többletet mutat».

5. *Kapoly*. A két Kapoly közül Nagy-, másként Kápolnás-Kapoly 1680-tól pusztán állott, lakóssága a szomszédos Kis-Kapolyon, melyet templomáról Egyházas-Kapolynak is neveztek, vonta meg magát.¹ Kálvin tanítása itt is erősen

¹ A pannonh. Szent-Benedek-rend tört. X. 123., 409. ll. Pusztá-Kapolyon 1802 májusában még megvoltak a régi templom romjai.

elterjedt s a tabi plébánosnak, kihez Kapoly filiaként tartozott, nem sok gondot okoztak a megfogytakozott kapolyi katolikusok. Lécs Ágoston erős keze hozott változást Kapoly vallási ügyeibe, ki 1749-ben elvette a kálvinistáktól a templomukat s még az év folyamán a Szentlélek tiszteletére a katolikus hivek számára avatta föl ezt az egyszerű, fából készült egyházat.¹ Ezen a szerény állapoton Vajda Samu gondos keze javított, ki 1777 június 2-ikán letétette Kis-Kapolyban az új templom alapkövét s két évi munka után tető alá juttatta az Úr hajlékát, mely 1779 október 3-ikán történt megáldása alkalmával Szent Mihály arkangyalt kapta védőjének. Teljesen még nem volt befejezve a munka, mert decemberig eltartott, míg a templom eleje, a lépcsők, az ablakok, az ajtók vasalása, a tabernaculum elkészültek.²

Az új templom megépítése egyelőre nem változtatott Kapoly filia-természetén, megmaradt Tab tartozékának. Mikor az esztergomi érsek főpásztori jogait Tihanyban s a hozzá tartozó egyházakban gyakorolni kezdte s ennek következményeként a veszprémi püspök visszavonta azt a joghatóságot, melyet a tihanyi szerzeteseknek korábban egyházmegyéje területére megadott, Vajda apát, ki eddig nagyobb ünnepekre, gyóntatásokra Tihanyból szokott papot küldeni, zavarban volt ugyan, hogyan végeztesse most az istentiszteletet Kis-Kapolyban. Mivel pedig a primás azután sem intézkedett, hogy aggodalmait kifejezte előtte, nem bolygatta tovább az ügyet, ráhagyta a tabi plébánosra, végezze a dolgokat, a hogyan tudja. Mikor azonban a Rend eltörlése már biztos volt, Vajda apát atyai szíve mindenképen rajta volt, hogy az apátságában élő szerzetesek jövő sorsát biztosítsa, vagy legalább tűrhetővé tegye. Ezért szervezte azután 1786 végén a veszprémi püspök beleegyezésével a kapolyi helyi káplánságot, melybe december 12-ikén már egyik szerzetesét is átküldte Tihanyból.³

A Rend eltörlése alatt a helytartótanács 1787 november 2-iki irata szerint a fölség megerősítette a helyi káplánságot s ezen rendelkezés alapján Kapoly megmaradt a Vajdától alkotott helyzetben 1812-ig. Folytatólagosan a Rend hét éven át nem küldött káplánt Kapolyba s így újra a tabi plébános gondoskodott a hivekről.⁴ Végre 1819 október 24-ikén Horváth Pál tihanyi apát Kapolyt a veszprémi püspök beleegyezésével önálló plébániává tette, a hivek hozzájárulásával gondoskodott a jövőendő lelkipásztor ellátásáról, majd ugyanazon év december 3-ikán Kurbély György a hivekkel kötött egyességet megerősítette s egyben a plébánia fölállítását is jóváhagyta.

¹ Hornig, id. m. 258., 286., 330. ll.

² Vajda apát följegyzései az apátsági számadáskönyvekben a tihanyi apátság iratai közt a pannonhalmi rendi levéltárban.

³ Oklevéltár 106. sz.

⁴ V. ö. Calendarium dioecesis clerici Wespri. pro anno MDCCCVI. sequ.

Kapoly első lelkipásztora, helyi káplán minőségben, *Zsoldos Xavéri Ferencz* benzés volt, ki 1786 deczemberében foglalta el állomását. Mivel azonban az anyagiakkal sokat kellett küzödni, lakásával sem volt megelégedve, hosszabb ideig betegeskedett, magának kellett Zsivolits veszprémi deficiens, majd Dávid Ferencz-rendi személyében helyettesről gondoskodnia,¹ távozott Kapolyról. Hollósi Egyed benzés 1788 szeptember 22-iki levelében ezt írja Vajda apátnak: «A Xaverius mindenét eladván, elszökött Kapolyról s az okért történhetett, hogy Borzavára szegődött el a nyughatatlan ember».² A megüresedett káplánságról a veszprémi püspök gondoskodott s most egymásután három világi pap került Kapolyra: *Rózsa József* (1788—1795), *Zámbó Mihály* (1795—1808) és *Lóránth Pál* (1808—1812). Attól fogva, hogy Horváth Pál plébániává emelte Kapolyt, benzések gondozták a hitéletet. Az első administrator *Kovács Villebáld* volt (1819—1824). Ennek utódául 1824 októberében *Kovács Márkot*, ki eddig a balatonfüredi fürdőn működött, rendelték Kapolyba. Később igen jól érezte itt magát, de állását szerencsétlen kezdet után foglalta el. Érdekesnek tartjuk életrajzának kapolyi lelkipásztorkodására vonatkozó rövid részletét közölni: «A füredi vendégek szétoszolván, várom az utódot, de ő késik. Szüret is elmulik, de ő nincs. Hát irok a (tihanyi jószág-) administrator urnak, hogy jöjjön ki; vegyen át mindent és az alkalmat úgy rendelje, hogy én 20. októberre Kapolyon lehessenek és készíthessem magamat télre. Ezt ő megteszi. Másnap Tihanyig megyek ebédre. Délután útnak indulok. De a révháznál szerencsétlenség ér, mert a révészek számos kutyái kirohannak, a lovak megijednek, a kocsit elragadják, sőt a kocsis még a gyeplőt is elszalasztja. A révészek ezt meglátván, futnak előmbe evedzőfáikkal a lovakat megállítani; erre a lovak még inkább megijedvén, féreragadnak, tücskön, bokron, böczkőkön és egymást érő zombékokon hurczolnak. Végre eldül velem a kocsi és én alájaszorulok és csaknem haldoklok. De, oh, a Gondviselés csaknem csodával szabadít meg. Valamint a kocsi eldül, mind a két ló egyszerre elszabadul, szalad Tihanyig, onnand Aszófőig szerszámostul, utánuk a kocsis hajadonfővel, én pedig a kocsi alatt eszméletlen fekszem. A révészek kiszabadítanak, szétszórt egymásomat összeszedetik; de kávé, rizskásám és minden fűszereim úgy el vannak a fű között szórva, hogy az angyalok sem győznék szemenként összeszedni. Menni akarok a rév felé, de mindenem fáj, több tagom vérzik. Szakácsné, kit szerencsére a kocsi messze kidobott, mellettem sir, ágyiruhám hegyébe fektet és ápol. A lovak napnyugatra érkezvén vissza, átvisznek Szántódra, ott ápolgatnak, kötözgetnek majd egész éjjel. Másnap föl vánczorgok és utazok helye-

¹ Hogy helyetteseket tartott, maga említi *Collectio ludicrorum* cz. gyűjteményében, mely a pannonhalmi rendi könyvtár benzés kéziratai közt van.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 58., nr. 126.

mig. Egy darabig gyógyítom magamat, de nem megyek semmire. Tehát barátot kérek Andocsról és Pápára megyek, hogy a mieinknél lehessenek. Director volt Innocentius; ő nekem hiv gondomat viselte. Január közepre meggyógyultam. Pál napra Inczével Szent-Mártonba mentem, onnand Pál apát a maga lovain küldött Tihanyig, Kajetán tovább. Tehát kapolyi lelkipásztorságomat 1825-iki január hó végén kezdettem személyesen; de az andocsi barátot, mivel még csak gyenge voltam, husvétig magamnál tartván előljárója szíves engedelmével.

...Dicsőség az Istennek, ezen plébániában igen meg voltam elégedve. Mert népem igen kevés volt, t. i. 170 lélek, tehát vesződségem is a propositone; ez a kevés nép igen jó, szelid, hív és engedelmes volt és így többet ért sok rossznál; külső gazdaságom semmi sem volt, tehát csaknem a sült veréb röpült számba; az egész körnek papjai és nemes urai, még a kálvinistákat sem kivéve, egy szív, egy lélek voltak velem, nélkülem semmit, a mi barátság neve alatt jár, elkölteni nem akartak, sőt szinte követelték, hogy minden barátsági ünnepélyeiket én fűszerezem; én náluk, ők énnálam otthonosak voltak... Dicsekedve mondom, hogy számtalan édes napokat leéltem velök nálam is, náluk is...

Kitünő ragadványom volt a helybéli prédikátor is... Szép volt tőle, hogy hiveit még az ecclesiában is többször kérte, hogy sem engem, sem hűveimet meg ne szomorítsák soha...

Igen örültem annak is, hogy a lutheránusok, kiknek helyben prédikátoruk nincs, hanem a kálvin templomban szoktak ájtatoskodni, mind elszöktek a kálvin templomtól és hozzám jártak misére, prédikációra s délutáni tanításra. Több az, hogy még a prédikátorjuk is hozzám jön Tabról és így könyörög: «Kérem alázatosan, édes tisztelendő barátom uram, engedje meg, hogy hűveim hozzá jár hassanak isteni tiszteletre, mivel én hozzám nem jöhetnek, a kálvinista templommal pedig nem tudnak szerelembe esni». Sőt arra is megkért, hogy helyette kereszteljek és az egyházkeleket is vegyem be a stólat is megtartván magamnak. Én tehát mindent megtettem, de stóláját mindig elküldöttem neki. Így voltam a helybeli kálvin prédikátorral is.

Meg is hálálták ezt nekem mindenik rész; mert mindenféle gyümölcsseikkel kedveskedtek, sőt a lutheránusok minden munkámra megjelentek hivatlan és kéretlen...

Kivántam volna én itt halálig maradni. Mert... szegény házamat minden szükségesekkel... becsületesen elláttam; a szobákat egy kis nyári ebédlővel szaporítottam; az utálatos udvart kicsinosítottam és kőfállal, pedig magam költségén bekerítetttem és a túskebokrokkal előntött nagy házikertet kiirtattam, háznagyságú gödreit földdel tele hordattam, ganajjal végig előntettem és buján

termővé tettem... De... carpent tua poma nepotes, te pedig meg sem kóstolod... Beüt... az oboedientialis levél, mely nekem... marsutat fűj».¹

Kovács Márkot Góry Anasztáz követte (1827—1837), majd Horváth Máté (1837—1841), Hajnal Orbán (1841—1842), Vaszary Egyed (1842—1853)² Rauch Szaniszló (1853—1854), Barthély Geláz (1854—1877), Pebám Máté (1877—1897) következtek, most pedig, 1897-től Németh Ráfael vezeti a plébánia ügyeit.

Kevésbé a szükség, mint a rendi viszonyok hozván magukkal, hogy Vajda apát Kapolyba helyi káplánt küldött, ennek bizony kezdetben meg kellett magát vonnia az uradalomnak éppen rendelkezésére levő házban. *Plébánia-lakról* eleinte nem is lehet szó; az első lakás közönséges parasztház volt, sövényből font, agyaggal becsapott falakkal, mindössze egy szoba, konyha, kicsinyke kamara a ház, a szobában kemence, a konyha kémény nélkül. 1787-ben 47 forint 45 krajczárra becsülték.³ Volt is panasza az első káplánnak, hogy rossz a háza, megbetegedett benne és még a silány épülettől is 1 forint füstpénzt vesznek. Igaz, hogy a helytartótanács Zsoldosnak még 1787 szeptember 18-iki kérelmére november 2-ikán kelt leirata beszél róla, hogy a kapolyi helyi káplán és háznépe számára megfelelő lakás építtessék, azonban új építkezés nem történt, mindössze javításokat végeztek, a konyha kéményt kapott. Az uradalomtól adott anyagon kívül 145 forintba kerültek a munkálatok, de Zsoldos 1788 július 25-iki levelében is panaszkodott nyomoruságos házára. Mikor Kovács plébános lett, már kétszobás, tornáczos ház a plébánia és 1825-ben éppen ezeknek a tornáczoknak befalazásával került ki egy másfél méter széles zárt folyosó, melyre két ablak tétetvén, meglett a nyári ebédlő. Nagyjában elég jó állapotban volt a ház és az 1827., illetve 1832-iki leltározások szerint fölszerelése ellen sem lehetett panaszt emelni. 1850-ben ásták a 12 m. mély, jó vizű kutat. Nagyobb átalakítások történtek 1856-ban, mikor az épület tetejét emelték, cserépszindely alá vették, az eddig meglevő két szobához harmadik épült, a szobákat kifestették, a cselédek számára külön szobák készültek, úgyhogy ettől fogva a lelkésznek lett három szobája, a gazdaasszonynak egy, cselédszoba, konyha, kamara, pincze s megvoltak a szükséges gazdasági épületek, istálló, félszer, lábas pajta, ólak. 1878-ban, Simon Zsigmond tihanyi apát idejében, kevés kivétellel új ablakok,

¹ A pálya, melyet idáig futott a szent szerzetben Kovács Márk Szent-Benedek-rendi áldoz. Irta maga Bakonybélben 1850-ben, 98—103. ll. Kézirat a pannonhalmi könyvtárban. Ez az önéletrajz apologiának készült, sokszor dicsekvő; óvatosan használandó.

² Erről Mihály főapát 1853 április 16-ikán írja Tihanyba, hogy lemondott. Szerették, de unus angelus persequens, licet iniquissima institerat calcaneis suis et vitae insidiabatur eius. Embere nincs, kit helyébe küldjön. Rauch Szaniszló tihanyi perjel ajánlkozott. Be van vezetve az 1827-től kezdődő tihanyi protocolumba, mely a tihanyi apátsági levéltárban található.

³ Conscriptio domini Tihany anno 1787. Tihanyi apátsági levéltár c. 25., nr. 1.

ajtók kerültek a házra, melyet egyébként is javítottak. 1886-ban a konyha takaréktűzhelyt kapott s így zárt konyhává lett átalakítva.

A *plébániai könyvtárról* részletesen csak 1827 október 11-ikén van szó, mikor Góry Anasztáz, az új administrator összeállította a plébánia teljes inventariumát. A mint egyebekben elég jó a fölszerelés, úgy a könyvtár is meglehetősen: 42 munka 71 kötetben, többnyire theologiai, aszketikus, prédikációs munkák, köztük Pázmány prédikációi. Kalauza, Káldi bibliája.¹ 1834-ben latin szentírást és egy jogi munkát kapott Pannonhalmáról a könyvtár.²

A *plébánia javadalmáról* először Vajda apát gondoskodott. Ez az 1787-ben történt összeírás szerint a következő volt: havonként 18 forint készpénz, az egész évre 18 mérő tiszta buza, melynek értéke 12 forint, 24 mérő rozs, a mi 30 krajczárjával ugyanannyit ért, 12 akó óbor 36 forint értékben, 1 hizott sertés, melynek értékét 8 forintra tették, 15 itcze vaj 5 forint 18 krajczár, 1—1 mérő lencse, bab, köles összesen 3 forint értékben. Az összes jövedelem tehát 292 forint 18 krajczárt tett. Mikor a plébánia szerveztetett, Horváth apát a javadalom ügyét is rendezte s azon részre, mely a népet érdekelte, katolikus jobbágyaival 1819 szeptember 24-ikén Szántódon a következő szerződést kötötte:

«Én alább megírott Horváth Pál, tihanyi szent anianusi apátur s a Szent Benedek szerzetének kormányzója, kapoli catholicus jobbágyaimat, házas és házatlan zsellérjeimet lelkipásztorral, ki nélkül eddig szűkölködtek, most megvigasztalni kívánván, ez által azoknak tudtára adom, hogy Kapolra szerzetünkből egy administratort, ki minden élelemre valókat az uraságtól fogja venni, tenni fogok, ha ők is következő feltételekre reáállnak, úgymint: a házi kertjét a plébánus urnak irtani s munkálni, a kenderföldjét megszántani, elvetni, kenderét kinyűni, eláztatni s hazahordani, a káposztásföldjét felszántani vagy felkapálni, a palántát annak idejében megkapálni, a plébánia- s mesterház vagy templom reparatiójának esetében marhas és gyalog napszámokat tenni, a kerítéseket, valamikor szükséges lesz, megigazítani, a deputatumát, úgymint 200 font sóját, 1 megölőjét, 24 akó borát, 20 pozsonyi tiszta buzáját, 40 pozsonyi rozsát, 20 pozsonyi zabját, 12 pozsonyi kukoriczáját, 40 itcze vaját az uraság majorjából vagy granáriumjából házához hordani, eleségjét malomhoz vinni és meghozni, 12 öl tűzifáját megvágni és meghordani, 6 szekér szénáját és 2 szekér szalmáját meghordani s kazalba rakni.

Mely fenn előszámlált feltételekre mi is másrésről Farkas János, Szarvas Márton, Papp Mihály, Nagy Ferencz, Nagy Antal, Mocska János és Nagy István a többi catholicus kapoli közönségnek nevében mint annak küldöttjei és kép-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 24., litt. f.

² U. o. fasc. 81., litt. rr.

viselői alázatos köszönetünknek jelentése mellett reáállunk s valamint azoknak teljesítésére, úgy arra is kötelezzük magunkat, hogy szokott stólat a nekünk jövőre adandó plébánus urnak meg fogjuk fizetni, úgymint esküdtetésért 1 forintot, ha a menyasszonyt kiviszik 2 forintot, temetésért öregtől 15 krajczárt, kicsinytől 9 krajczárt, keresztelésért 17 krajczárt, avatásért 7 krajczárt, minden pártól lélekpénzt 15 krajczárt s lélekgabonát $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérőt, az özvegyek ennek felét».¹

Fölösleges aggodalom volt, mikor Kovács Márk utóbb erre a Lukácsy József uradalmi ügyész és Juhász József kapolyi iskolamester előtt kelt egyességre² ezt írta: «Ezen fundationalis levélből ki vagyon hagyva a plébániának két jövedelme: 1. készpénz 240 forint, 2. marhahús 200 font. Hogy ez valóban hozzátartozik és első pillanattól fogva folyamatban van, bizonyítom». Ez a «fundationalisnak» nevezett egyesség csak annyiban részletezte a kegyur adományait, a mennyiben ezekkel kapcsolatban a hiveknek is voltak kötelezettségeik, míg a többről csak annyit tartott szükségesnek megemlíteni, hogy a lelkipásztor az élelmére szükségesséket az apátságtól fogja megkapni.

Mikor Barthély volt az administrator, Simon apát a váltóban számított 240 forint készpénzt s a 200 font húst osztrák értékű 168 forint 32 krajczár javadalommal cserélte föl. Volt még a lelkésznek 12 sertésre makkoltatása, de ez makk hiányában utóbb megszűnt; gyarapodás ellenben, hogy a Horváth apát egyességlevelében említett 2 szekér szalma helyett 6 szekérrel kap. Az 1861-iki tagosítás óta a plébániához 30 kat. hold szántóföld és rét tartozik, melyet a 2 holdas belső vagy kert-földön kívül egészen maga tartozik megmunkálni. Mivel a tagosításkor a plébános a maradványföldekből nem részesült, az urasági gulya közt marhalegeltetési joga van. Mikor 1885-ben Simon-major kapcsolásával a plébánia gyarapodott, 2 magyar hold kukoricaföldet kapott a plébánia. Az 1819-iki egyességben felsorolt stólailetmények 1877-től kezdve tisztán szokásból (maga Pehám, ki ekkor foglalta el a kapolyi plébániát, ezt a kifejezést használja: per usum) oly formán változtak meg, hogy keresztelésért 40, avatásért 12 krajczárt, felnőtt temetésért 1 forintot, gyermekéért 50 krajczárt kap a plébános, a pusztabeliek és cselédek pedig, kik párbért nem fizetnek, az összes stóla kétyszeresét fizetik.³ Az 1908-iki rendi összeírás szerint a kapolyi lelkész évi jövedelme 3516 korona 60 fillér.

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 8., nr. 4.

² Illetve a plébánia levéltárában levő példányra.

³ Pehám Máté 1896 január 20-ikán 21 hasábon gondosan összeállította a kapolyi plébánia és iskola történetére rendelkezésére álló adatokat s ezeket, kiegészítve Németh Ráfél mostani administrator szives értesítésével, fölhasználjuk.

A *plébános teendői* nagyrészt azonosak a mindenütt előforduló lelkipásztori kötelességekkel. Vasár- és ünnepnapon háromszori harangszó után 10 órakor szentbeszéd, utána énekes mise van; délután 2 órakor időszakonként tanítás és litánia kitett áldoztató kehelylyel, megfelelő énekekkel és imádságokkal. Köznapokon Szent Györgytől Szent Mihály napig reggel 6 órakor, a többi időben 1/28-kor van mise, melyen a nagyon hideg napokon kívül az iskolás gyermekek is megjelennek. Az egyéb, szokásos istentiszteleteket nem említve, szombaton vagy ünnepnap előtt, a délutáni iskolai órák után a tanító az iskolásokkal elénekli a loretoi litániát és rövid imádságot mond velök. A negyvennapos böjt idejében a hivek hetenként háromszor alkonyat tájban kisebb-nagyobb számmal megjelennek a templomban, elmondják az olvasót és szent énekeket zengenek. Szent-háromság vasárnapján és Kisasszony napján a hivek egy része a 10 km. távolban levő Andocsra megy bucsúra, mely alkalommal a plébános lelki intéssel bocsátja el őket. 1846 óta Zichy Domonkos veszprémi püspök rendelete szerint Szent Márk napján tartatik meg a szentségimádás. Újév napján a szentbeszéd után régi szokás szerint kihirdeti a plébános a születettek, házasultak és megholtak számát, mit különös kíváncsisággal, érdeklődéssel vár a nép. Az istentisztelet nyelve, noha a lakosság eredetileg német ajkú volt, a plébánia föllálítása óta mindig magyar.

Az *anyakönyveket* 1787—1812-ig Kapolyon, 1812—1820-ig Tabon, majd 1820-tól ismét Kapolyon vezették és pedig 1831-ig latinul, 1831—1852-ig magyarul, majd 1852—1862 közt újra latinul, 1862-től magyarul. A bérmlásokról az 1851., 1863., 1872., 1883., 1891., 1906. évekből vannak följegyzések. A bérmlások azonban sohasem tartattak Kapolyon, hanem mindig Tabon.

Kapoly *temploma*, melyet Vajda apát emeltetett, téglából, boltozatra épült, vörösrre festett zsindelylyel volt fedve, padozata téglával kirakva; a templomba néhány lépcsőn át lehetett belépni. Volt benne egy oltár, szószék, boltozaton nyugvó kórus és elég terjedelmes volt arra, hogy a kapolyiakon kívül a környékbeli is elférjenek benne. A tornyában levő két haranggal, melyek talán ugyanazok, mint az 1815-ben említett 70 és 44 fontos, 1787-ben 2472 forint 41 krajczárra becsülték. Noha ez a leírás nem említi, kétségtelen, hogy volt a templomnak sekrestyéje úgy, mint egyebütt, a templomhoz építve. Az 1815-iki egyházlátogatás alkalmával azt mondták, hogy a templom tetőzete botrányosan rossz. Mivel pedig ez a plébánia-épület és kertje közt megépített templom keleti részén 1 méternyire a földbe épült, legujabb időben az alapfalig érő, méternyi szűrítő csatorna védi a nagyobb nedvességtől. 1888-ban a templom tetejének északi része egészen újra fedetett, a déli pedig kijavított. 1889-ben a torony öblös fedele korhadásnak indulván, csúcsos alakra vétetett s faszindelylyel

fedetett be; tíz évvel utóbb ismét javítás történt rajta. 1889-ben a templom egész belseje megújult, újra festették, aranyozták, új, tömör rézgyertyatartók kerültek az oltárra, a Szent Mihályt ábrázoló, nedvességtől megrongált oltárkép helyett Vaszary Kolos főapát Vaszary János festőművésszel új, ugyancsak Szent Mihály arkangyalt mutató képet festetett, az orgona is gyökeres javításon ment keresztül. 1903-ban a kis 39·2 és 24·7 kg. súlyú harangok helyett újakat szereztek.

Az 1815-iki egyházlátogatás alkalmával Kapoly még filia lévén, keresztkútja sem volt. Fölszereléséből csak a kehely, ciborium, monstrantia jöhet számba és szép antependiuma, melyet egy jegyzőkönyv külön kiemel.¹ Az 1831 március 28-ikán összeállított leltár szerint semmi különösebb, értékesebb *fölszerelése* nem volt a templomnak. De nem is valami pontos ez a leltár, mert a két kehelyről, ciboriumról Góry elfeledte följegyezni, milyen anyagból készültek, monstrantia pedig egyáltalán nincs említve. A két kehely ugyanaz az aranyozott réz kehely lesz, mint a mai; ilyen a monstrantia is. A legszükségesebb egyházi ruhái, fölszerelései megvannak.

A templom *vagyonáról* 1781-ben hallunk először, mikor Viszló Mihály özvegye 1 tallér kamatra kiadott 15 forintot hagyott az egyházra.² Alapítványa vagy földje ma sincs, noha a tihanyi apátság visitatiója alkalmával 1834 április havában Kovács Tamás főapát meghagyta, hogy az állandó jövedelem nélkül szűkölködő kapolyi templom számára akkora földet kell kihasítani, a melynek megfelelő művelését a hivek megbírják.³ Mindamellet a perselypénzekből, harangozásért járó díjakból sikerült úgy 500 korona tőkécskét összehozni. Korábban 5—20 forintos összegekben a falubeliek kaptak belőle 6% mellett egy kis segítséget; most az egyházmegyei alapítványi főpénztár kezeli. A templom nagyobb szükségleteit a tihanyi apátság fedezi. Említsük meg, hogy egy alapítványi miséje is van a templomnak; 100 korona alapját Pehám Máté volt kapolyi administrator tette le.

A legrégibb *temetőt*, noha nincs hozzá joga, jelenleg a község úgy használja, hogy legelőnek vagy kaszálónak bérbeadja, noha irás van róla, hogy ehhez, mint az ez után adott temetői területhez a tihanyi apátságnak van joga. Mutatja ezt a következő egyesség:

Alulírottak adjuk tudtára mindazoknak, kiket ezen dolog illet, vagy jövendőben illethet, hogy a kapolyi helyiségnek temetőre szüksége lévén, a mostani új temetőt a méltóságos tihanyi uradalom ily formán adta, hogy ezen földet a

¹ A canon. visitat. a tabi templomra vonatkozik s ennek Kapolyra vonatkozó részét Csúpy Bálint tabi esperes-plébános 1901 április 7-ikén küldte meg magyar fordításban a kapolyi plébániai irattár számára, honnan Németh Ráfél administrator volt szíves hozzám eljuttatni.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 25. A., nr. 30.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. rr.

tekintetes Talián Boldizsár akkori alispán urtól becserélvén, általadta ugyan a mostani temető mellett való földét oly lekötelezéssel, hogy mind ezen új, mind annak átellenében levő régi temető a fennttisztelt uradalomnak szabad rendelkezése alatt maradjanak. Melyről adjuk ezen bizonyító levelünk nevünk aláírásával megerősítve.

Kelt Kapolyon, december hó 3-ikán 1841. Öreg Tollas János curator, Szapanyos János templomatyja, Gelencsér János, Tollas Samu, öreg Faragó János. Jelenlétemben Hofsetter Jakab ispán.

Hogy ezen bizonyító levél a kapolyi plébánia-háznál jelenlétemben a fentírott napon és esztendőben készült, melynek párja Tihanyban is olvastatik, soraimmal erősítem. Hajnal Urbán kapolyi plébános.¹

A régi temetőt, melyben alapítvány nélkül szűkölködő fakeszt is van, 1841-től 1855-ig használták. Ezen betelt temetőre mind máig az a szokás, hogy a benne termő széna évenként eladatván, annak árán a katolikus és helvét hitvallású lelkész egyformán osztozik.

Ez a második temető is betelvén, 1855-ben a hivek a kegyurasághoz fordultak új temetőért, mikor azután Krisztiány Pius jószágkormányzó Barthély Geláz kapolyi lelkész s az előljáróság jelenlétében a falu északi részén, Bálványos felé jelölt ki új helyet temetőnek.² Ma is ez a temető van használatban úgy, hogy külön részében a katolikusok, külön részében a reformátusok temetkeznek. A katolikus részben Nagy Mihály és felesége, Horváth Borbála kapolyi lakosok 1891-ben keresztet emeltek s fönntartására 20 forint alapítványt tettek.

A temetői keresztéken kívül a következő *kereszték* vannak még a plébánia területén: egy fakeszt a szőlőben, egy kőkereszt a templomba vezető lépcső előtt és egy kőkereszt a falu végén. Ezeknek fönntartására alap nincs, újításuk vagy javításuk az egyesek buzgó jóakaratótól függ. A kapolyi pusztá előtt 1867-ig fakeszt emelkedett, mikor azután Palkovics József fehérvári polgár és felesége, Gsiszár Éva kőkeresztet állíttattak helyébe. Alapítványi tőkéje a fehérvári bucsú-soktól tett adományokból létesült s 1896-ban már 128 forintot tett. Ennek és a temetői keresztnek alapítványairól, mint a templom pénzéről, az egyházmegyei hivatal, a kegyur. az esperesi kerület s a plébániai irattár számára a plébános évenként 4 példányban készített kimutatást. Most a két kereszt együttes alapítványi tőkéje 70203 korona, melyet az egyházmegyei alapítványi főpénztár kezel.

A plébániához mint *csatolt részek* a Kapoly pusztá területén keletkezett Simon-major és Károly-pusztá, továbbá a téglaház tartoznak. Kapoly pusztát 1867-ig a

¹ A kapolyi plébániai irattár jegyzőkönyvének 27. lapja után Pehám közli említett dolgozatában. Megvan a tihanyi apátsági levéltárban is c. 8., nr. 11. jelzés alatt.

² A szolgabíróság azt ajánlotta, hogy közlegelőből hasítsanak ki 3 holdat. Tihanyi levéltár: Kapoly.

jabai gazdatiszt kezelte s addig csak kevés épülete volt. A gazdaság fejlődésével azonban nagyobb munkaerőre levén szükség, a gazdatiszti lakáson kívül egymásután szaporítani kellett az épületeket; sőt visszavetvén a földek bérbe-adott része, 1885-ben új major épült, mely az akkori tihanyi apát emlékére Simon-major nevet kapott. A téглаégető is új épülettel gyarapodott, mely egyszerűen az erdőörnek is lakásul szolgált.

A *katholikus iskola* régebbi a templomnál. Már 1760 táján volt kapolyi iskolamester, kit Kamocsai Jánosnak hívtak s kinek nevét úgy ismerjük, hogy 1775-ben azt mondják róla, hogy a kapolyi határban levő Beketava-völgy mellett levő rétet vagy 15 éve ő kezdte tisztogatni. Mivel azonban erről azt is tudjuk, hogy mielőtt kapolyi mester lett, Simontornyán «reformatus részre való» iskolamester volt, nem állíthatjuk, hogy Kapolyon mint katholikus tanító működött.¹ Bizonyos, hogy 1774-ben volt katholikus tanító, mert az apátsági számadások november 4-iknél említik, hogy a kapolyi mester 4 forintot kapott. Nem tudjuk, hogy Tolnai Péter, ki 1777-ben jegyző, viselte-e a tanítói tisztet is, bár arról, hogy katholikus tanító mostanában sem hiányzott, az apátsági számadások fölvilágosítanak, mert 1780-ban a kapolyi mester «Isten nevében egy ártányt» kapott. A következő években Horváth István notarius kerül elő, ki még 1785 tavaszán Kapolyon volt, de késő ősszel a Telekiből jött Pap István jegyzősködik.² Tekintve, hogy Telekiben utóbb Horváth István nevű tanító működik, nem lehetetlen, hogy Horváth és Pap cseréltek.³ Az apátság eltörlése alkalmával föl-vett vagyonelektárból is csak annyit tudunk meg, hogy volt mester, megkapta azt a 10 forint évi segítséget, melyet az apátság szokott adni, neve azonban nincs említve. Csak 1801-ből ismerjük név szerint a mestert, *Katarincsecs Józsefet*,⁴ ki azonban nem volt valami maradós, mert 1806-ban *Hatos József* tanítóskodott.⁵ 1819-ben *Jubász József* volt az iskolamester. Mivel ilyes dolgokban a nép emlékezete elég erős szokott lenni, fölemlítjük egy 82 éves kapolyi gazda nyilatkozatát, ki szerint Fáncsi, Pintér, Hotai, Juhász, Jager nevű tanítók és Pap Mihály polgár tanítottak 1840-ig Kapolyon. 1840 márczius 25-ikétől 1901 szeptember 1-jéig *Koller Ferencz*, mikor azután 528.48 korona nyugdíjjal megvált állásától,⁶

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 12., nr. 19. és 26.

² U. o. fasc. 36. Fragmenta super diversis restantiis colonialibus.

³ Kétségtelen, hogy Kapolyban a jegyzőt és tanítót egyszerűen azonosítani nem lehet. Tudjuk, hogy 1788—1791-ben Balogh István, 1792-ben Klubetz Imre, 1793-ban Bálint Péter, 1794—1797-ben Györfly György, 1798—1802-ben Molnár Mihály jegyzősködtek (Tihanyi apátsági levéltár, c. 18., nr. 5.), de egyidejűleg más tanítóval is találkozunk.

⁴ Oklevéltár 110. sz.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. r.

⁶ Tihanyi apátsági levéltár, fasc. Kapoly. A nyugalmat csak rövid ideig élvezhette, mert 1903-ban meghalt. 1901 folyamán *Horváth Ferencz* személyében már segédtanító volt mellette.

1901 szeptember 1-jétől 1902 szeptember 1-jéig *Frisch Jakab* viselték a kántortanítói tisztet. 1902 szeptember 1-jétől december 15-ikéig nem volt tanító, hanem Németh Ráfáel plébános foglalkozott a tanulókkal, a kántori teendőkre pedig két jobb hangú polgárt tanított be. 1902 december 15-ikétől 1903 szeptember 1-jéig *Friedrich Jenő* vándortanító működött az iskolánál, ki után *Sövény Gábor* személyében kapott a község katolikus kántortanítót.

A *mesterlakás és iskola* 1787-ben épen olyan silány épület volt, mint a plébánia. Az 1815-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve, mely szerint az épület egy szoba, kamara és istálló, ugyanazt az épületet írja le s azt mondja közepes karban van, noha a konyhának még csak kéménye sem volt. 1820-ban új mesterlakás, iskola épült, de ez is csak földtömés volt és szintén kémény nélkül szűkölködött. Csak 1852-ben jutottak annyira, hogy kémény került rá. Állott ez az épület az utcára hajló részen két padlózatlan szobából, kis kamarából és konyhából, ezen túl az udvarra nyíló, kétablakos iskolaszobából, tovább istállóból s kis felszerből. 1881-ben már tarthatatlan állapotban volt ez az épület s ekkor Simon Zsigmond apát kegyurasága alatt úgy alakult át, hogy az épület részben új fallal, főleg emeltetett, a volt iskolaszoba is lakószobává lett, iskolaszobának pedig új helyiséget emeltek, melyet a kapuszin kötött össze a tanító lakásával. Az egész építkezés kegyuri költsége 2666 forint 40 krajczár volt. A szükséges szekeres és gyalog napszámot a katolikus hívek végezték, melyhez Horváth Gábor szolgabíró a falubeli reformátusok közmunkájából 30 szekeres napszámot engedett át. 1893-ban a mesterlak takaréktűzhelyt és zárt konyhát kapott.

A *tanítói javadalomról* hosszabb időn át nem tudunk közelebbit. Eleinte a hívek pénzben, természetben adott párbére, az apátság 10 forintos hozzájárulása, esetleg a jegyzőségért járó díj tették a tanító jövedelmet; de igen szerény lehetett, mert az 1787-iki birtokösszeíráskor megemlékeztek róla, hogy közbe-közbe az apát szokott pénzt juttatni a tanítónak. Lassan-lassan gyarapszik a javadalom. 1796-ban már 4 hold tartozott a mesterházhoz;¹ 1806-ban az uradalom 16 forint készpénzen kívül 16 pozsonyi mérő rozst is adott a mesternek.² Ez lesz az az apátsági járulék, melyet az 1815-iki egyházlátogatás főlemlít ugyan, de nem részletez. Ezen kívül a következő tanítói jövedelmet említik: lélekgabona fejében 20 pártól kap $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérő rozst, készpénzül 7—7 krajczárt, 15 vonós marhával bíró pár 1—1 szekér fát ad; mindez 10 forint 50 krajczárt ér; stólaból bevesz évenként 5 temetés után 35 krajczárt, a kettőre tehető hirdető czédula után 14 krajczárt; az összesen 6 iskolásgyermek negyedévenként 15 krajczárt fizet, mi tehát évi 6 forintra megy; volt egy hold belső telke is.

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 12., nr. 48.

² U. o.: act. archiabbat. fasc. 81., litt. r.

1834-ben a főapát elrendelte ugyan, hogy, a mellett, hogy a szokásos 16 forintot a jövőben is ki kell fizetni, az uradalmi földből hasítsanak ki a tanítónak jószágot, melyet, miként szokás, a jobbágyság műveljen meg számára; de nem tudni, nem járt-e a tanító is csak úgy, mint a templom, hogy ez az intézkedés papiron maradt. Az 1861-iki tagosításkor végre beköszöntött a kívánatos rendezés, mert ekkor 20 magyar hold földet hasítottak ki a tanító számára s ugyanekkor a kegyur s a hitközség 1—1 öl fát adtak neki az iskola fűtésére. Az 1892/1893-iki iskolai év folyamán történt összeírás szerint a föld hasznán kívül a tanítói jövedelem ez: a hivektől párbér fejében $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{2}$ pozsonyi méréjével 25 mérő rozs 625 forint értékben, készpénz 625 forint, stólákból 8 forint, az ismétlők oktatásáért a községtől 15 forint, a szülőktől a gyermekek tanításáért 50 krajczárjával 6 forint, a hivektől 4 hold föld megmunkálása, mi 40 forintot ér; a kegyurtól 16 pozsonyi mérő rozs 40 forint, 4 pozsonyi mérő buza 16 forint, 2 hold rozstermés 40 forint, 6 méteröl hasábfá 60 forint értékben is 16 forint készpénz.

A *kántortanító kötelességei* a kántori teendőkön kívül a mindennapi és ismétlő iskolába járó gyermekek oktatása. A tanköteles gyermekek száma, a két uradalmé pusztát is ideszámítva, 44. A szorgalmi idő 8 hónap, mely alatt karácsonykor és husvétkor a gyermekek szent gyónást végeznek. A vizsgálat május végén van; régebben megjelent erre a kerületi esperes, ujabban, lehetőség szerint, az egyházkerületi tanfelügyelő van jelen. Évenként a világi tanfelügyelő is meglátogata, az iskolát. A tanítás nyelve magyar.

A nép, mely a községet lakja, nagyobb részében ágostai hitvallású, a katolikus lakosság ezek fele, sőt a csatolt részek hiveivel sem éri föl ezek számát az ágostai hitvallásúak s az izraeliták száma jelentéktelen.

Helyek	Kath.	Ág. hitv.	Helv. hitv.	Izraelita	Vegy. házas.	Az anyaegyházról
Kapoly ...	290	26	561	8	6	— km.
Simon-major	41	3	—	—	2	3 "
Kapoly-pusztá...	65	—	11	—	—	2 "
Téglaház ...	11	—	—	—	—	4 "
Összesen ...	407	29	572	8	8	

Ha számba vesszük, hogy 1815-ben még csak 48 katolikus volt Kapolyon, Kovács Márkus is csak 170 lelket említ, a katolikusok számának gyarapodása öröndetesnek mondható; mindamellet az összes apátsági plébániák közt Kapolyban tartják magukat legjobban a kálvinisták. A békés együttélést azonban a valláskülönség nem zavarta. Kérdés tárgyát teheti, nem esett-e ez oly alig helyeselheto türelem rovására, milyennel Kovács Márkus még el is dicsekedett. Ha a statisztikai adatokat nézzük, a katolikusok születési és halá-

lozási esetei 10 éves átlagban nem valami nagy eltérést mutatnak. 168 ujszülöttel szemben 131 halott van. Aránylag magas a törvénytelen gyermekek száma, 10 év alatt 15. Ezt néhány beköltözött egyén rossz erkölce s a vadházasságok okozzák. «A nép munkás, szorgalmas; de van sok árnyoldala is, melylyel a lelkipásztornak nagy fáradsággal és sokat kell küzdenie».

6. Nem plébánia ugyan, de rendes lelkipásztorkodás színhelye az *apátsági fürdő, a balaton-füredi savanyúvíz körül levő telep*. Az Isten tisztességén annyit buzgólkodó Vajda Samu vetette itt meg a lelkipásztorkodás alapját, midőn 1761 tavaszán megkezdte a forrás fölött, a Grand Hotel szomszédságában, a fősétány felső részének nyugati oldalán, körülbelül a mai fürdőigazgató lakással szemben a savanyúvízi kápolna építését.¹

A kis kápolna fölépítésével azonban még nem járt vele, hogy itt külön lelkészség is alakuljon. A tihanyi rendtagok, az épen a fürdőn tartózkodó papság tartott istentiszteletet a kápolnában s maga Vajda apát 1785 táján, mikor Zala-megye legalább a fürdő-évad tartamára állandó káplánt akart volna Füredre, egyenesen fölöslegesnek mondta ezt a kérelmet, mert hiszen nyáron annyi a világi és szerzetes pap a fürdőn, hogy ezek azon panaszkodnak, hogy idején misézni sem tudnak a kis kápolnában, ha tehát valaki papra szorul, a mi különben egy nyáron alig háromszor történik meg, nem kell attól tartani, hogy nem lesz, mert alig van oly nap, hogy három-négy pap ne tartózkodnék a fürdőn. Az igaz, hogy a kevésbbé mozgalmas napokban megesett, hogy nem volt pap, a ki az istentiszteletet elvégezzé; azonban, a mint jelentették, az apátságból mindig küldtek e célra papot s e tekintetben a jövőben sem lesz fogyatkozás.²

A megye nem nyugodott bele az apát nyilatkozatába s 1785. november 9-iki közgyűlésén újra sürgette, hogy arra az időre, mikor a fürdőt nagyobb közönség látogatja, legyen szerzetes, ki az istentiszteletet végzi, a betegekkel törődik; mert azok a papok, kik véletlenül ott vannak, bajuk miatt tartózkodnak a fürdőn s különben sem lehet őket arra kötelezni, hogy papi működést végezzenek.³ Mikor pedig 1786 április végén a fürdő megvizsgálására hivatalból kiküldött bizottság is sürgette, hogy az egyházi működések végzésére külön e célra küldött szerzetes legyen Füreden, Vajda nem vonakodott többé, hanem megígérte, hogy, míg vendégek lesznek a fürdőn, egyik szerzetese is ott fog tartózkodni.⁴

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1., Jalsovits Aladár: A balatonfüredi gyógyhely és kirándulási helyei (Budapest, 1878.) 83. l., de lényeges hiba, hogy azt mondja, a régi kápolna alapkövén 1671 volt olvasható. Vajdának a számadáskönyvekbe írt jegyzései világosan mutatják, hogy 1761 tavaszán kezdték az építést.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 65. A.

³ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. pars I., nr. 14.

⁴ U. o. nr. 22.

A vallásalap, mint az eltörölt apátság birtokosa, gondoskodott, hogy lelkészség legyen a fürdőn: 1788-ban, de mint Paloznak expositurájának, már van papja.¹ Azonban még mindig nem volt ez igazán állandó. Az első két lelkész után jó egy harmadik s ez 1798 augusztus 20-ikán azt írja, hogy ő előzőleg csak nyárra vállalkozott a füredi káplánságra 40 forintért, de, mikor látta, hogy 54 állandó lakósa van a fürdőnek s a közelből is be-bejárnak, hát ott maradt.² Még csak ezután történik gondoskodás a lelkipásztor javadalmáról, lakásáról, tehát 1788-ban még nem lehetett ez az állomás igazában s állandónak szervezve, hanem csak 1797-től, illetve 1798-tól mondhatjuk rendes lelkészségnek.

Mint expositura szerepelt a fürdő 1846-ig. Ennek az évnék a végén, talán annak a hatása alatt, hogy egyházlátogatása alkalmával maga Zichy Domonkos gróf, veszprémi püspök is kifejezte azt az óhaját, hogy a fürdői lelkészség plébániává emeltessék, Bresztyenszky Béla apát megtette az előkészületeket, hogy a plébánia mentől előbb szervezhető legyen. Ezen célból 1846 végén a következő levelet intézte a püspökhöz:

«Méltóságos és Főtisztelendő Gróf és Püspök,
Mélyen tisztelt Megyés Főpásztor!

A naponként inkább és inkább terjengő vallásközünyösség és vallástalanság fenyegetődzéseitől indítván, alázatos bizalommal bátorkodom vallásos buzgóság érdekében Méltóságod kegyes színe előtt esedezni, ha apátságomat illető balaton-füredi savanyúvizi s jelenleg paloznaki anyaplébániához tartozó fiókegyházat attól elválasztva különálló plébániává emelni és Füred s Arácsi helységeket mint fiókegyházakat hozzácsatolni püspöki hatalmával és főpásztori buzgalmánál fogva kegyesen méltóztatnék következő fontos okokból:

1. Mert Füred és Arácsi helységeknek Paloznak mint anyaplébániához távolsága nemcsak az anyaplébániái lelkipásztornak alkalmatlan és bajos, de leginkább azon helységbeni katolikus híveknek felettébb terhes; a miért is ezen hívek, ha ünnep- vagy vásárnapokon Savanyúvizen isteni szolgálat nem tarthatott, többnyire minden nyilvános isteni szolgálat nélkül otthon maradtak.

2. Mert e szerint a keresztény katolikus vallásnak ezen helységbeni katolikus hívei s különösen kisdedei bővebb alkalmat nyerendenének a katolikus hit ágazatának annyival is inkább szükséges megtanulására, minthogy épen e két helységben számosabb reformátusok között hitökre nézvést könnyen veszélyeztethetnek.

3. Mivel Füred-Savanyúvizen már nemcsak a nevezett katolikus hívek

¹ Jalsovits Alfréd: A tihanyi apátság története (Pécs, 1889), 70. l.

² Másolatos levelek Zsoldos Xavér: Collectio ludicrorum cz. gyűjteményében a pannonthalmi könyvtár benczés kéziratai közt.

befogadására elég tágas csinos templom épült, de még apátságom részéről úgy is állandóan tartatik s mindig tartatni fog szükséges és elegendő eltartás mellett szerzetes áldozár, ki az említett helységek Füred-Savanyúvizhez közelebbre eső katolikus hiveit lelkiképen könnyen elláthatja.

4. Végre mivel maga a nagy. Vaszary István mostani igen buzgó paloznaki plébános és esperes ur az említett katolikus hiveinek lelki üdvösségés és boldogságát forrón kívánván, azon helységbeli hiveknek a religio vigasztalásainak könnyebb nyújthatása tekintetéből többször azon óhaját kijelentette, miszerint Füred-Savanyúvizen plébánia alapíttatnék és Füred és Arács mint fiókegyházak hozzácsatoltatnának».¹

Zichy püspök nem sokáig váratta az apátot a felelettel, mert Kollár Henrik ki ekkor a fürdő lelkésze volt, 1847 február 11-ikén már azt írja, hogy a megyés főpásztor plébániává tette Savanyúvizet. Néhány héttel utóbb, márczius 7-ikén Bresztyenszky is kiállította az oklevelet, melylyel mint kegyur meg-alapította a plébániát:

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Én Bresztyenszky Béla Szent Anian püspök és hitvallóról nevezett Szent Benedek rendbeli tihanyi monostor apátja, tekintetbe vevén a füred-savanyúvizi keresztény katolikus hiveknek mindnyájunk lelki öröme napról-naprai szaporodását, tekintetbe vevén egyszersmind azon jelentőséget, melyet ezen hely gyógyvize által magának kivivott, az ujonan alapított balatoni gőzhajózás által pedig emelkedőleg biztosítani látszik, lelkem buzgó áhítatából indulva elhatároztam, miként itt, Füred-Savanyúvizen, úgy mint apátságom uri jogaihoz tartozó, veszprémi egyház- és Zala vármegyében fekvő helyen, hol már a mult évben a mindenható Isten tiszteletére elég tágas templomot építtettem s hova eddig is a nyaranta egézségök helyrehozása végett erős számmal egybeseregleni szokott minden rendű és rangú vendégek kedvéért egy a szent-mártoni főapátságból küldeni szokott Szent-Benedek-rendbeli áldozárt illő fizetés és tartással elláttam, a keresztény katolika religio gyarapodása, nemkülönben mint az illető hivek lelki vigasztalására zichi és vásonekeői gróf Zichy Domonkos veszprémi megyés-püspök ő méltósága kegyes helybenhagyása mellett valóságos plébániát alapított ily okkal, hogy ezen plébánia lelkésze mindaddig, míg a Szent Mártonról nevezett Szent Benedek szerzete fönnáll, a nevezett szerzet főapátja által ugyanazon szerzetből neveztessek ki, kinek rendes lakán és kertjén kívül apátságom részéről évenként 240 forint készpénz, 20 p. m. buza, 40 p. m. rozs, 10 p. m. árpa, 6 p. m. zab, 30 kéve zsupp, 12 p. m. kukoricza, 1 p. m. főzelék, 12

¹ Fogalmazvány a tihanyi apátsági levéltárban, c. 6., nr. 24.

p. m. burgonya, 16 öl tűzifa, 14 akó ó- és 22 akó ujjbor, 200 font hus, 200 font só, 40 font tehén- és 30 font birkavaj, 24 font öntött- és 20 font cseléd-gyertya, 300 fej káposzta, egy hizott és egy egyéves süldő sertés fog adatni. A hivek pedig az 1846-iki május 26-ikán történt püspöki látogatás alkalmával helyben hagyott és megerősített kötelességeiket teljesíteni tartozzanak.¹

Bresztyenszky az alapítólevelet az egyházmegyei hivatnak is beküldötte. Alig mult azonban el egy év, az apát, úgy látszik, anyagi és személyi okokból, megváltoztatta szándékát és bejelentette az egyházmegyei hivatalnak, hogy intézkedését megsemmisíti, alapítólevelét visszakeri. A Zichy gróf lemondása után kinevezett új püspök, Ranolder János még nem foglalta el székét, mikor Bresztyenszky levele Veszprémbe ért; így azután 1849 december 28-ikán Szmodis János püspöki «helytartó» felelt neki, hogy, mivel a javadalmak föllállítását vagy megszüntetését a püspök rendelheti csak el, erre neki fölhatalmazása nincsen, tehát kéri, «sziveskedjék ez érdembeli elhatározását fölfüggeszteni azon időig, míg az új püspök ő méltósága hivatalát megkezdvén, ez érdemben a körülményekhez képest legjobb belátása és teljes hatalma szerint intézkedni fog».²

Ranolder püspök megtette az apát kívánságát, ki nemcsak a plébániát, hanem az expositurát is beszüntette s az eddigi lelkész még 1849-ben a füssi plébánia administratora lett. 1849 őszétől 1869 augusztus 22-ikéig állandó lelkész az expositurán nem volt, hanem a tihanyi konvent tagjai vagy más benczés végezte az isteni szolgálatot. 1869 augusztus 22-ikén a fürdő állandó lelkészt kapott ugyan,³ ki 1892-ig ott tartózkodott, de ezen intézkedéskor inkább az illető rendtag megtört egészségi állapota miatt jött számba, mintsem az a gondolat, hogy újra állandó legyen a fürdőn a lelkészkedés.

Pedig a környékbeli katolikusok erre számítottak, sőt, miután a megyés püspöknél még július folyamán megtették a kezdeményező lépéseket és Tihanyban elég kedvező hangulatra találtak, a pannonthalmi főapáthoz fordultak. 1870 szeptember 26-ikán Kruesz Krizosztom főapát a pannonthalmi konvent ülésén fölemlítette, hogy a paloznaki plébániához tartozó arácsi és balaton-füredi hivek azon kérelemmel járultak hozzá, hogy a savanyúvizi plébániához csatoltassanak. Kérelmüket azzal okolták meg, hogy messze esnek az anyaegyházról s így szegénységök miatt megtörténik, hogy szülötteiket a református lelkész kereszteli meg, halottaikat önmaguk temetik el. Kruesz főapát úgy nyilatkozott, hogy a savanyúvizi gyengélkedő lelkészre (Jalsovitsra) ily terhet róni nem lehet; külön-

¹ Eredeti fogalmazvány a tihanyi apátsági levéltárban, c. 6., nr. 24. — A paloznaki templom egyházlátogatási jegyzőkönyvében a filiák stólája ez: beavatáskor, keresztelestől fizettetik 1 forint váltó, temetésért, melyre a plébános maga alkalmatosságán jelenik meg, 2 váltó forint, esketésért vagy arra elbocsátó levélért 2 forint ezüst pénzben. Kivonat u. o. ² Tihanyi apátsági levéltár, c. 6., nr. 24. ³ Jalsovits. id. m. 81. l.

ben bevárandónak véli a tihanyi apát s a püspöki megbízott közt folyamatban levő értekezlet eredményét.¹ Maga az expositurai lelkész is hajlandó volt a terhet vállalni s a tihanyi apátság támogatta a kérelmet, de az anyagi kérdések nehézsége, melyet a Kruesz főapáttól érintett és szeptember 22-ikén tartott tanácskozáson sem tudtak megoldani, főleg pedig az iskoláztatáshoz szükséges kocsi, az expositurai templom javadalmazása, a lelkipásztor lakása tekintetében nem akartak a hivek terhet vállalni és a jövőben bekövetkező eshetőség, hogy a Rend nem tud papot küldeni a fürdőre, a főapátot és konventet arra birták, hogy az október 20-ikán tartott ülésen a kívánságot elutasították.² Részletesen megokolta ezen eljárást a főapát október 24-ikén az apáthoz intézett levelében: «A főmonostori konvent, írja neki, velem együtt nem hajlandó az óhajtott átalakítás és adfiliatio elfogadására. Midőn a konvent ezen tagadó ítéletét kimondá, érzékenyen kért vala föl, hogy Nagyságod és azok előtt, kiket illet, behatólag ecseteljem, miszerint a megtagadást a legnagyobb fájdalommal mondá ki; mert ismervén a füredi és arácsi hivek sorsát, szerencsésének tartaná, ha bajukon segíthetne; de fájdalma azért oly érzékeny, mivel legőszintebb óhaját az erők korlátai miatt nem teljesítheti.

Nagyságod hiven emlékezhetik, hogy a füredi expositura sokáig betöltetlenül állott, a mikor a tihanyi konvent tagjai váltakozva jártak Füredre az isteni szolgálat végzésére.

A tihanyi konvent maga is oly gyenge vala mind számra, mind erőre nézve, hogy az ellátás sokszor bajjal történhetett meg. Mindez onnan származott, hogy a munkaképes rendtagok száma nem állott arányban a terhekkal. Ezen aránytalanság ma sem szűnt még meg; annyira, hogy a nyilvános tanintézetekben a mindig szaporodó tantárgyak és tanórák elfoglalására vagy idegen erőket kell felfogadni, vagy a rendtagokat kelleténél erősebben terhelni. Vannak tanáraink, kiknek hetenként 24—25 óra jut. Nagyságod továbbá arra is emlékezhetik, miszerint jelenben az expositura csakis oly formán töltetett be, hogy Alfréd egészségi szempontból Füredre kéredzkedett azon reményben, hogy ott megtört egészségi állapotát helyrehozhatja.

Ily viszonyok közt nem merem először a gyengélkedő rendtárs vállaira az aránytalanul nagyobb terhet róni, mert attól félek, hogy el nem bírja; pedig más emberem nincsen. Másodszor nem merem az expositurát állandó plébániává változtatni, mert jöhet idő, a mikor emberhiány miatt Füredet ismét Tihanyból kellend ellátni; mi lehetséges nem volna, ha Füreden állandó plébániát alapítanánk.

¹ A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei 1870—1892. 9. l.

² U. o. 16—17. ll. és tihanyi apátsági levéltár.

Méltóztatik ezekből látni, hogy a szerzetnek nem áll hatalmában Füred és Arács községeinek lelki szükségéin gyökeresen segíteni, illetőleg óhaját teljesíteni. Örülni fogok, hogy ha a füredsavanyúvizi lelkész ur egyúttal Arács és Füred katolikusainak lelki vigasztalására leend, de ezt sem kötelességévé tenni nem akarhatom, sem magamat arra kötelezni, hogy midőn itthon munkaképes emberekben valóságos szükségét szenvedünk, új állandó terheket vállaljak, melyeknek megfelelni úgy sem bírnánk».¹

Kruesz főapát ezzel a határozatával, melyet a tihanyi apát a megyés püspöknek is tudomására hozott, a plébánia szervezését elutasította ugyan, de később a fürdő igazgatása benczés rendtagra bízván, állandóan volt a fürdőn lelkész, rendes istentisztelet, sőt a hívek iránt való érdeklődés, egyéni buzgóság megvalósította azt, hogy mostanában a fürdőigazgató valóságosan lelkipásztora a fürdőn, Arácson, Füreden lakó katolikusoknak. Nyári időben, július, augusztus folyamán pedig, mikor a fürdő vezetése, a vendégek jobban elfoglalják az igazgatót, a Rend feje gondoskodik róla, hogy a fürdőn legyen rendtag, ki naponként misézzen.

Az expositura lelkipásztori tisztjét először *Csár Kolumbán* benczés töltötte be, ki szerzetének eltörlésekor, 1787-ben a fürdőre ment és 1791-ig itt tartózkodott. Utána 1791—1797 közt *Plájer Miklós* Szent-Ferencz-rendi szerzetes végezte a lelkészi teendőket. 1797-től mindig benczések voltak a fürdőn, név szerint *Zsoldos Xavér* (1797—1802), *Mecséry Emilián* (1802—1803), *Horváth Ármin* (1803—1810), *Debreczenyi Ambrus* (1810—1820), *Jarotta György* (1821—1822), *Szabó Márton* (1822—1823), *Kovács Márk* (1823—1824), *Pajor Simon* (1824—1826), *Elter Károly* (1826—1827), *Farkas Vincze* (1827—1828), *Pákozdy Kázmér* (1828—1846), *Kollár Henrik* (1846—1849), majd hosszabb üresedés után *Jalsovics Aladár* (1869—1892), kivel azután az expositura lelkészeinek sora be is záródott.²

A fürdői lelkészek lakásáról *Zsoldos Xavér* leveleiből kapunk először értesítést. 1798 augusztus 20-ikán írt a nádornak s a helytartótanácsnak, adjanak neki jobb, tágasabb lakást, maga számára két szobát, egyet, hol a templom felszereléseit őrizhesse, egyet cselédsége számára és csináltassanak neki konyhát. Kivánságát szeptember 27-ikén teljesítették. Noha kisebb átalakításokat 1799 novemberében is végeztek a lakásán,³ 1801 szeptember 12-ikén újabb kivánságokkal fordult az uradalom felügyelőjéhez, a helytartótanácsához, a nádorhoz és konyhájának kipadlózását kérte, pinczét, mellékhelyiségeket kívánt, panaszkodott

¹ Egészen terjedelmében közli e levelet *Jalsovics*: A tihanyi apátság története, 80—81. ll.

² *Jalsovics*, id. m. 80. l.

³ Tihanyi apátsági levéltár, c. 19., nr. 5.

hogy szerüje, kertje nincs,¹ Hogy megkapta-e mind, a mit kívánt, nem tudjuk. 1802-ben szó volt róla, hogy a lelkész csak két szobát kapjon, míg «szállásának» többi része bérbe adassék. Meg is tették, mert Horváth Ármin számára 1803 május 17-ikén külön épületben jelöltek ki pinczét.² A halála után, 1810 október 7-ikén készült leltár szerint két szoba, cselédszoba, éléskamara, konyha volt a lelkész számára, ki önálló háztartást vezetett, még baromfiakat is tartott.³ 1816-ban külön lakás készült a lelkész számára. «A Liget-utca elejének jobb oldalán, a Cséry-nyaraló fölött, bástyaszerű falazattal és léczkerítésű kerttel körülvéve emelkedik a *lelkészlak* két egyenes szeglet alatt találkozó szárnynyal, hat szoba és egy konyhával, udvarral és kerttel. Innét szép a kilátás Tihany kettős tornyú templomára, a Balatonra és a somogyi parton átfutó vaspályára. Az egyik szárny délnyugatra néz szép kilátással a nyaralók és ezek kertjeire, a Balatonra, a tihanyi félszigetre s különösen ennek legmagasabb hegyére, a Csúcs-hegyre. Az épület másik szárnya a liget-utcai villákra, az elterülő sétányra és angol-kertre néz. A bástyát megkerülve, lépcsők kikerülésével lehet a lakba jutni.» Az épület, mely a Grand Hotellel is összeköttetésben van, egészében nem volt a lelkész lakása, hanem részben bérháznak használták.⁴ Már az 1831 márczius 22-ikén készült «plébániai» leltárban oly berendezést találunk, mely elégséges és megfelelő két-három szobára, de hatra nem.⁵

Könyvtárról 1831 márczius 22-ikén van szó, mikor Pákozdy Kázmér «a savanyúvízi plébániához tartozó eszközök és könyvek» inventariumában 63 kötetet tevő 45 munkát sorol föl; csupa hitszónoklati, theológiai munka, melyekből csak négy magyar, a többi latin.⁶

A *lelkész ellátása* Csár Kolumbán idejében bizonyára csak arra szorítkozott, hogy nyugdíja mellé valami jutalmat adtak neki. Hogy a Ferencz-rendi szerzetest hogyan javadalmazták, nem tudjuk. Zsoldos, mikor először ment a fürdőre, semmit sem kapott és csak utólagosan kért 26 forint 40 krajczárt. Az 1798-iki nyáron 40 forint díjazásért vállalkozott a lelkésszégre. Ugyanakkor azonban, mikor lakása végett irt, javadalmát is szóvá tette s el is érte, hogy 300 forint nyugdíjához még 100 forintot, illetve ennyit érő terményt, fát kapott. 1801 augusztus 6-ikán javadalma javítását kérte; mert 8 öl fa, 8 mérő buza kevés Füreden, hol a zöltséget, főzeléknek valót, tejet pénzen kell vennie, fogadnia kell a szerzeteseket, papokat, kik nem akarnak világiakkal, nőkkel étkezni;

¹ Zsoldos Xavér: Collectio ludicrorum.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. b.

³ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. pars I., nr. 60.

⁴ Jalsovits Aladár: A balatonfüredi gyógyhely és kirándulási helyei, 119. l.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. y.

⁶ U. o., de külön jegyzék.

emeljék föl tehát a failletményét 18 ölre, gabonáját 18 mérőre.¹ Célját el is érte-e, nem tudjuk, mert az 1801-iki számadásokban a régi pótléka van említve, 40 forint készpénz és 60 forintot érő fa, termény.² Horváth Ármin javadalma-zását nem ismerjük közelebbről, mert az 1806-iki kiadások során csak 12 akó óbora, 12 pozsonyi mérő búzája, 30 mérő rozsa, 4 mérő árpája, 4 mérő kukoriczája, 8 öl fája van említve.³ Teljes képet nyerünk Kovács Márk följegyzéséből, ki elmondja, hogy lehetetlen volt sorsával Füreden megelégedni, mert készpénz fizetése csak 140 váltó forint volt, deputatuma pedig 30 mérő rozs, 12 mérő buza, 4 mérő baromfi-eledel, $\frac{1}{4}$ mérő főzeléknek való, 12 öl fa, 1 mázsa só, 2 mázsa hús, 1 hizott disznó, mely azonban, mint mondja, malacz volt, bor 14 akó, de minden pap, ki Füreden misézett, ebből kapott misebort. «Ez bizony, folytatja, csak hajdúnak való jövedelem, tehát vele megelégednem lehetetlen volt. Irtam hát Szent-Mártonba egy folyamodást, melyben megmutattam, hogy a 140 váltó forint ruhára és cselédbérre sem elég; a nyomorult deputatumból meg hogy élek meg harmadmagammal? Megcsináltam én itt a calculust arról, mi jut ezekből egy napra. Ez a calculus igen világos levén, az egész konventet szánakodásra birta és azért az elnök, Engelhardt Anzelm perjel ur világosan kijelentette, hogy itt a jobbítás elkerülhetetlen. A többiek is egy hangon ezt erősítik. Megy hát perjel ur az apáthoz, Horváth Pálhoz, a nagy szükséget elébe adja. Pál apát mindent megígér, de határozatlan. Lejön azután Tihanyba, de mit resolvál? Tíz pozsonyi mérő rozst, melynek méreje 2 váltó forint volt akkor és így a javítás 20 váltó forint. Én a kegyes javítást meg, a hivatalt pedig leköszöntem. Igért azután még jobbítást, de neve nem volt. Én tehát a lemondást ismétlem».⁴

Mikor az expositura plébániára emelése szóban forgott, Kollár Henrik talán túlságos mohón fogott az anyagiak rendezéséhez. Eddigi javadalma volt 240 váltó forint, 20 pozsonyi mérő buza, 40 mérő rozs, 6 mérő árpa, 6 mérő zab, 12 mérő kukorica, $\frac{1}{2}$ mérő főzeléknek való, 16 öl tűzifa, 14 akó ó- és 12 akó ujbora, 200 font marhahús, 200 font só, 40 itcze kifőzött tehénvaj, 200 font öntött gyertya, 200 fej káposzta, 1 hizott sertés. Kovács Márkus javadalmához képest ez nagy haladás volt; ő azonban most egyszerre mindent akart s a következő javadalmat kérte az apától: 240 pengő forintot, 10 pozsonyi mérő rozs helyett búzát, hogy búzából is, rozsból is 30—30 mérője legyen, a baromfiaknak 20 mérő ocsut vagy 12 mérő árpát, még $\frac{1}{2}$ mérő főzeléknek valót, hogy $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{2}$ mérő babot és lencsét kapjon, hozzá még $\frac{1}{2}$ mérő borsót és $\frac{1}{4}$

¹ Zsoldos Xavér: Collectio ludicrorum.

² Oklevéltár 110. sz.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. r

⁴ Kovács Márk id. m. 97—98. II.

mérő köleskását is akart, failletményét emeljék 24 öltre, ujborból 24 akót kapjon, a cselédjei számára adjanak néhány font birkavajat, 48 font cselédgyertyát, még 100 fej káposztát, 1 ujjabb kétmázsás sertést vagy soványat, de akkor küldjenek árpát és kukoriczát, hogy meghizlalhassa, néhány mérő burgonyát, 3 fejős tehenet leltárba, 1 hold szántóföldet megmunkálva luczernásnak, az angolkert és temető fűvét, 8 szekér szénát, 6 szekér tavaszi szalmát, alomnak 2 szekér őszi szalmát. Kivánta még lakásán a butorzat kiegészítését, könyvtárába ujjabb munkákat kért és nagyobb lakást. És ezen igazán túlzó követelések mellett még azt akarta, hogy a fiókegyházakban 2 forint legyen a misedíj, bucsúkor 5 forint, a bucsút a hivek tartsák ki, különben délután nem lesz náluk istentisztelet. Februárban már az arácsiaknak, füredieknek ír, hogy mivel Zichy püspök Savanyúvizet plébániává tette, melyhez ők mint filiabeliek fognak tartozni, tegyék tanácskozás tárgyává a templomjövodelem kezelését, jó volna, ha megállapodnának benne, hogy a harangozásért minden verstől 12 krajczárt fizetnek, gondolkodjanak a templomatyá, dékán választásáról; mit adnak neki lélekpénz fejében pénzül, gabonául; mi lesz a miseborral; a plébániaépület stb. gondozása helyett a plébános kertje gondozására, élelme behordására minden házaspár szolgáljon 4 napot, az özvegyek a felét; ki ad kocsit, ha a plébános hivatalos utra megy; ha a tagosztálykor földet kap, mikép művelik meg; a plébánosnak minden pár adhatna évenként 2 csibét, 10 tojást, 1 font írósvajat, az özvegyek a felét; természetesen kívánja még az egyházlátogatáskor megállapított stólat.¹

Bresztyenszky az 1847 márczius 7-ikén kiállított alapítólevélben igen tisztességes javadalmat állapított meg a plébános számára, de jóval szerényebbet, mint a milyen Kollár kívánságaiból kikerekedett volna. Talán a javadalom miatt támadt nehézségek is okai voltak, hogy a savanyúvizi plébánia alapítólevelét visszavonta.²

Jalovics lelkészsége idején, 1875-ben az ő személyére 100 forinttal emelték a lelkészi javadalmat, majd 1877-ben 200-ról 400 forintra emelték az expositurai lelkész honoráriumát.³

Az expositurai lelkész kötelességéről az 1846-iki egyházlátogatás jegyzőkönyve így nyilatkozik: «Régente isteni szolgálat csak a vendégek kedvéért tartatott, mikor azok megjelentek; azonban több évtől fogva Szent Benedek szerzetéből állandóul helyettes lakván itt, egész éven át rendesen tartatik isteni szolgálat minden ünnep- és vasárnapon, mely áll énekes szentmiséből, azután

¹ Fogalmazványok a tihanyi apátsági levéltárban, c. 6., nr. 24.

² Valami czélzás van erre. Jalsovits Alfréd: A tihanyi apátság története (Pécs, 1889.), 96. l. így ír: Alatta a füredi kath. plébánia ügye fölszínre hozatott és talán meg is oldathatott volna, ha ő a rendtárs-lelkészek méltányos óhajait annyira túlzottnak nem tartotta volna.

³ Tihanyi apátsági levéltár.

egyházi oktatásból mindaddig, míg a vendégek meg nem jönnek, mikor az meg szokott szünni».¹ A későbbi időkben, mint ezt a fürdői rendszabály is elmondja, hétköznapiakon 1/28-kor, ünnep- és vasárnapokon 9 órakor volt mise s ez utóbbiakon délután 2 órakor litániát is tartottak. A litánia-tartás azonban manapság nincs szokásban.

Ugyancsak az egyházlátogatás jegyzőkönyve megemlékezik a *fürdő kápolnájáról*. Ugyanaz a kis, alig 24 embernek elég templomocskája volt ez, melyet még Vajda emeltetett s melyről már 1800 június 14-ikén, mikor egyéb építkezésre megállapodtak, azt mondták, hogy tágasabbra volna helyette szükség.² De csak maradt a régi s ezt használták a jegyzőkönyv fölvételekor is. Füredi savanyúvizen, olvassuk benne, van egy kápolna annak emlékére szentelve, midőn Üdvözítőnk a szamarita asszonygyal a kútnál beszélgetett, egy haranggal, mely közel 100 fontos lehet. Jövedelme ezen kápolnának semmi sincs, mindenre nézve a tihanyi apátság által tartatván fenn és illendően láttatván el, mely azonban lételének már nem soká örvendhet, mert még ez évben elkészülvén a tihanyi apátság költségén emelkedő remek izlésű pompás templom, mihelyest fölszentelve lesz, azonnal helyéről elpusztíttatik és az isteni szolgálat az újban fog tartatni.

Az új templomért már 1837 július 26-ikán fölszólalt a közönség és kérte, hogy tágasabb és a mostaninál alkalmasabb helyen fekvő épüljön. Az apátság ekkor még nem vállalkozhatott a közönség kívánságának teljesítésére. Később is csak lassan épült föl az új templom, mely azután nevet adott az utcának, melyet bezár. Még 1841 szeptember 20-ikán letették az alapkövét és csak az egyházlátogatás évében készült el. Pénzbeli nehézségek akadályozták a befejezést, mert 1845 augusztus 18-ikán Bresztyenszky apát 2000 forint kamatnélküli kölcsönt vett föl Zichy Károly gróftól a savanyúvizi templom mentől előbb történő befejezése végett;³ meg a templom környékének rendezése is foglalkoztatta az apátot, mi látszik abból, hogy környékén 3243 □ öl területet szerzett meg Sipos Bertók Jánostól, kinek azután a kemencse-dűlői majorsági földből adott 3252 □ öles szántóföldet.⁴ Ámde azért Rigler József vezetése mellett közben állandóan dolgozgattak a templomon, melynek tervezője, Fruhman Antal győri építész előtt a Pantheon képe lebegett, midőn az új templom tervét készíté. 1844 december 4-ikén tette föl a templomra Hayek Venczel uradalmi ácsmester az

¹ Kivonat a paloznaki egyházlátogatás jegyzőkönyvéből. Tihanyi apátsági levéltár, c. 6., nr. 4. A paloznaki plébános 122 váltó forint javadalmat élvezett az apátságtól, melyet a fürdő pénztára fizetett ki.

² U. o., c. 7. pars I., nr. 30.

³ A kölcsönt a gróf három évre adta, de 1847 augusztus 18-ikán 6%-os kamatra még két évre az apátnál maradt. Lefizetése 1850 szeptember 3-ikán történt. Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. ss.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár c. 7. pars II., nr. 39.

apáttól megáldott aranyozott keresztet. A főoltár képét Kergling Henrietta készíté, ki a nádor udvarában mint udvari festő tartózkodott. A kép azt a jelenetet ábrázolja, midőn Üdvöztőnk egy pálmafa árnyékában Jákob kutjánál a samariai asszonynyal beszélget. A négy evangélista képét Pucher veszprémi festő készítette. A képfaragó munka Birkmayer győri, a kőfaragó Kugler keszthelyi lakos, az asztalos munka Sturm Károly műve. A templom talapzata tihanyi kövekből van. 1846 május 16-ikán déli 12 órakor huzatott meg először az új templom harangja s ugyanezen év június 21-ikén áldotta meg a templomot Bresztyenszky apát. Az ünnepi szónoklatot Veszerle Ignác veszprémi theológiai tanár mondotta. Az ezt követő, Tihanyban tartott diszebédén sok magasrangú vendég közt Deák Ferencz is jelen volt.

A templom mellékoltára 1862-ben készült.¹ A szeplőtelen Szűz képe diszíti, melyet Rimely Mihály főapát a bécsi Szeverin-egylettől vett. Vele szemben Szent László képe diszíti a falat. A kép, melyet Kruesz Krizosztón főapát Bécsben készíttetett, azt a jelenetet tünteti föl, mikor a szent király szomjuságtól már-már elvesző seregének a sziklából forrást nyit.

A templom orgonáját Pendl Alajos benczés vette 1856-ban. Ugyanő Écsy László fürdőfelügyelővel Isten dicsőítésére és Szent Rozália tiszteletére 1859-ben 325 fontos harangot öntetett a templom számára, melyet Rimely Mihály szentelt meg.

A *templom fölszerelését* már 1780-ból ismerjük. Ekkor a régi, egy oltáros kápolnácska levén, csak arra volt berendezve, hogy misézni lehessen benne. Nincs is más becsesebb fölszerelése mint 1 ezüst kelyhe, 2 casulája, 2 mise-könyve, 1 Mária-képe.² Zsoldos Xavér nemcsak a maga érdekeire gondolt, midőn a fürdőn lelkészkedett, hanem a templomra is, sőt a maga szerény jövedelméből szerzett egyet-mást, míg a szükséges pénz, fölszerelés meglett. 1798 augusztus 20-iki levelében fekete casulát, fehérműveket, keresztutat (!), a szent utiköltség számára való szelenczét, a nagyobb ünnepeken való használatra monstrantiát, füstölőt kért. Nem teljesedett a kérelme, mert 1799 márcziusában csak a magáéból tett 25 forint költségét térítették meg s 1800 januárjában majdnem teljesen ugyanazon fölszereléseket kérte a templom számára, melyekért másfél évvel korábban írt. Különösen hangsúlyozta, hogy a ruhákról gondoskodjanak, mert nyáron tíz mise is van egy nap s így sokkal jobban romlanak a ruhák, mint a

¹ Nincs róla közelebbi adatom, de azt hiszem Kronperger Antal veszpréme gyházmegyei áldozópap érdeméből. Az 1855 november 20-ikán tartott tihanyi konventülésen a főapát elmondta, hogy az említett pap, ki ekkor pesti lakos volt, 1835 augusztus 15-ikén kelt kötelezőben megígérte, hogy Füred-Savanyúvízen oltárt épített, miben ha halála megakadályozná, hagyatékából 500 forintot utalványoz e célra. Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. xx.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat, Tihan. fasc. 11., nr. 65. litt. B.

plébániákon. Fölszólalásainak credménye-e, nem tudjuk, de az 1831 márczius 22-iki leltárban már van füstölő, monstrantia, ciborium, a casulák száma 5 és más fölszerelésekben, a könyvekben, fehérneműekben is nagyobb a bőség, mint előzőleg volt.¹ Az új templom építésével bizonyára sok új fölszerelést kapott a templom. Nem ugyan annyit, mint a mennyit Kollár Henrik emleget, mert neki 2 Szent Mihály-lova, temetési kereszt, mennyezet, Krisztus-koporsó, Urnapra 4 sátoroltár, újabb harang, harmadik kehely, föltámadási Krisztus-szobor, a főpapoknak való violaszin biretum, castrum doloris, keresztjárói stációk stb., stb. kellett volna; de a növekvő szükségletek mindenesetre kielégítésre találtak.² Maga az a körülmény, hogy két oltár volt, magával hozta, hogy újabb kehelyre is szükség lett. Az egyesek áldozatkészsége pedig rajta volt, hogy a szükségeseken felül is legyen a templomnak fölszerelése. Pendl Alajos benczés, főapáti vikárius, ki oly sok jelét adta a templom iránt való szeretetének, 1863-ban a mellékoltárhoz 4 bronz gyertyatartót és becses elefántcsont feszületet adott.³ 1864-ben gróf Keglevich Istvánné, gróf Hunyadi Lászlóné, özvegy gróf Csáky Istvánné és Eszterházy Angelika, Csáky Sarolta, Lazánszky Ludmilla, Eszterházy Amália, Eszterházy Francziska, Eszterházy Sarolta grófnők sajátkezűleg, műizléssel himzett nagy, oltárlépcsőre való szőnyeggel gazdagították a templomot. 1782 július 22-ikén özvegy gróf Keglevich Gyuláné piros atlasz miseruhát és két ennek megfelelő oltárvánkost ajándékozott; a miseruhán levő repkénnyel befutott keresztet Keglevich Róza és Margit grófnők himezték. 1875 június 12-ikén, majd 1877-ben Lengyel Sománé Matákovács Teréz igen széles, buzakalászszal, szőlőfürtökkel beágazott csipkével diszített, nemes izléssel készült miseinget, illetve karinget ajánlott föl a templomnak, melynek finomabb műtárgyait egy csipkéből készült fehér szószek-terítővel is gyarapította. Blaha Lujza Splényi Ödön báróné buzgósága Szent Antal szobrot juttatott a templomnak.⁴

A *templom tartozékairól* nem igen hallunk. Az 1846-iki egyházlátogatáskor

¹ U. o.: act. archiabbat. fasc. 17., litt. z.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 6., nr. 24.

³ Jalsovics: A balatonfüredi gyógyhely és kirándulási helyei 85. l. e kereszt után zárójelben Benvenuto Cellini nevét írta, de, hogy a XVI. század e nagynevű ötvösének alkotása volna a kereszt, mivel sem igazolja.

⁴ Egyéb adakozók sem hiányoztak. Így Rabsch Róbert annak öröme, hogy ő és családja nagy bajtól menekültek meg, 1872-ben fehér vecsernye-köpenyt és stólat, Simonics Gábor tihanyi alperjel 1872-ben violaszin miseruhát, özv. Kovács Lászlóné 1873-ban rózsaszín selyem, csipkével diszített oltárterítőket, Écsy László 1873-ban karinget, Écsy Antónia 1873-ban szószekterítőt, Ábrányi Kornélné és Teringer Anna 1874-ben himzett csengetyűhuzókat, Fiáth Józsa bárónő 1874-ben monstrantiára való csipke fátyolt, Lonkay Antal családja 1876-ban antipendiumot ajándékoztak a templomnak, mely különben érdeklődő és buzgó pártfogók nélkül a következő időkben sem szűkölködött. Az a buzgóság, melyet a fürdőigazgató, Lingl Valerián a lelki élet ápolása s a szegények istápolása tekintetében kifejtett, azt eredményezte, hogy Szent Antal kenyerére is jelentékeny adományokhoz jutott a templom, melyekből az újabb években 300 koronánál többet lehet a környékbeli szegények természetben való segítésére fordítani.

még temetője sem volt a fürdőnek, hanem a megholtakat majd az arácsi, majd a füredi temetőbe vitték. Kollár 1847 január 26-iki kívánságai közt már említi, legyen az övé a temetői fű is.

Említsük még meg, hogy az organista tisztjét már a mult század közepén a balaton-füredi katolikus tanító végezte. Az 1855 november 20-iki, a főapát elnöklete alatt tartott tihanyi konventülésen szóba került Nagy József balaton-füredi katolikus mester folyamodása is, ki a fürdői templomban végzett szolgálatai fejében azt kérte, hogy fizetése némi gabonával javíttassék. A főapát, a folyamodó személyére, 2 mérő buzával és 2 mérő rozsszal emelte a fizetést.¹ Ma a fürdő pénztárából pénzbeli jutalmazásban részesül a füredi tanító.

7. Rövid életű volt a *telekii helyi káplánság*. Régi templomos hely volt Teleki és Szent András tiszteletére emelt templomának emlékezete még a XVIII. században is megvolt. A terjeszkedő hitujítás idáig is eljutott s mikor Tihany apátjai megkezdték a küzdelmet, hogy a kálvinisták visszaszorításával a katolikus vallás régi terét visszafoglalhassa vagy legalább lábát biztosan megvetesse, Telekiben nem volt katolikus templom, hanem csak kálvinista oratorium s az ujítás hívei annyian voltak, hogy lekipásztort és tanítót tarthattak maguknak. Lécs apát 1745-ben² elűzte a kálvinista lekipásztort, tanítót s az oratoriumot a katolikusok számára foglalta le, keresztek állított föl a határban, az imaház tornyáról eltávolíttatta a kakast, majd Szent Ferencz rendjéből papot kért Teleki részére s ezzel itt, hol emberemlékezet óta nem láttak keresztet, nem hallgattak misét, megkezdődött a katolikus hitélet.³

Lécs intézkedése nem jelentett annyit, hogy Teleki független, önálló lelkeszség lesz; megmaradt Szólád filiájának. Később csak annyi változás történt, hogy időközönként benczések végezték a faluban az istentiszteletet és fölhatalmazásuk levén a veszprémi püspöktől, térítgették, gyóntatták a hiveket.⁴ Már 1774-ben bizonyos állandóság lehetett e tekintetben Telekin, a mennyiben ekkor, április elején, bizonyára a husvéti ünnepek miatt, Kovács Flóriánt látjuk a faluban.⁵ Vajda apát 1783-ban mint szokásos eljárást említette, hogy nagyobb ünnepekre, midőn istentiszteletet kellett végezni, prédikációt kellett mondani, többen szoktak a szentségekhez járulni, az anyaegyház plébánosának könnyebb-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. xx.

² Hornig, id. m. 328. l.

³ Oklevéltár 74. sz.

⁴ A számadások közt 1771-ben szerepel oly tétel, mely szerint három szegény telekii leány, ki az előző évben a pápistaságra gyónt, ruhaneműeket kapott.

⁵ Egy jegyzetnek fölhasznált levélben, mely azután az 1770—1773-iki gazdasági számadáskönyvbé jutott, ír Kovács a jószágkormányzónak s mindjárt azzal kezdi a levelét: «Ha szerencsésen érkezett a teleki ájtatosságról, örvendek». Hogy a keltezetlen levél 1774 április havából való, abból tudjuk, hogy megemlíti, hogy pater Gábor Győrött 2. currentis meghalt. Ez pedig Griszl, ki 1774 április 2-ikán halt meg.

ségére, az apátsági jobbágyok javára Tihanyból papot küldött Telekibe.¹ Mikor az esztergomi érsek a tihanyi apátsági plébániákat a maga főpásztori joghatósága alá vonta s ennek következtében a veszprémi püspök a tihanyi szerzetesektől megvonta azt a lelki joghatóságot, melyet korábban egész egyházmegyéjére megadott nekik, ez a gyakorlat megszűnt s a szőládi plébánosnak kellett Telekiben is elvégezni a lelkipásztori teendőket, illetve a telekii hiveknek kellett az anyaegyházba menni.

Vajda apát, kit épen úgy lelkesített az Isten dicsősége, mint a hogy ösztönzött a testvéri szeretet, a Rend eltörlésének hírére minden igyekezetével rajta volt, hogy az apáti gondjaira bizott szerzeteseknek, a mennyire teheti, az eltörlés esetére hajlékot s kenyeret biztosítson. Ezen cél vezette, mikor a veszprémi egyházmegyei hatóság beleegyezésével 1786-ban helyi káplánságot alakított Telekiben s egyik szerzetesét helyezte bele.

A Rend eltörlése alatt Telekiből, melyhez két más helyet csatoltak, mint egy 1788 szeptember 22-iki privát levélben olvassuk, plébánia lett. Azonban rövid életű plébánia volt. A következő évben meghalt a plébános és megszűnt a plébánia is;² a plébános lakását pedig bérbe adták.³

Körülbelül egyidejűleg a kálvinisták ujra szervezkedtek, ismét templomot építettek maguknak s az uradalomtól nemcsak az ehhez szükséges telket kapták meg, hanem «bizonyos szolgálat» fejében földeket is kaptak, hogy ezek jövedelméből a vallásuk gyakorlásával kapcsolatos kiadásokat fődözzék. 1809-ben az uradalom gazdája elvette ezeket a földeket, de Horváth Ádám «a helvét vallású külső-somogyi tractusnak curatusa» az alispánhoz fordult a kálvinisták érdekében, Csapody Gábortól, ki a vallásalap birtoklása idején főbíró volt, bizonyítványt szereztek, hogy «a felséges kamara idejében» kapták a földeket és hangsúlyozták, hogy az adomány oly időben történt, melyre az 1790/91-iki XXVI. cikkelyt is rá lehet alkalmazni⁴ s azért a földeket kívánják, ámbár Teleki új fölmérésekor az uraság másokkal cserélte ki őket.⁵ A lényegyet nem abban találták, hogy a régi helyen kapják meg a földeket, hanem hogy annyit kapjanak, mint előbb birtak.

Miképen intézték el a kérdést, hamarosan megegyeztek-e vagy hosszasan folyt a földek miatt az alkudozás, nem tudjuk, azonban utóbb a telekii kálvinista rektornak $\frac{1}{4}$ telke és pedig $\frac{1}{8}$ hold belsősége, 6 hold szántóföldje, $\frac{2}{8}$ hold rétje volt.⁶

¹ Oklevéltár 101. sz.

² Nem valószínű, hogy 1789 februárjától lett volna plébános és csak 1801-ben nem. Hogy 1801-ben nem volt, mutatja a «Status personalis et salarialis domini fundi religiosi Tihany pro 1801». Oklevélt. 118. sz.

³ U. o. 113. sz.

⁴ Bizonyára a XXVI. cikkely 5. pontjára gondoltak, mely a templomhoz, iskolához szükséges telkekről úgy intézkedett, hogy azokat a földesur adja.

⁵ Tihanyi apáts. lt. c. 12., nr. 10. ⁶ U. o. nr. 12.

A veszprémi egyházmegyei hatóság egy ideig nem csatolta Telekit semmiféle plébániához, hanem a névtárakban 1813-ikáig mint önálló hely van említve; ekkor végre Szólád filiái közé vették be. A katolikus hivek 1836-ban megmozdultak, hogy plébániához jussanak. Alkalmul szolgált erre a törekvésre az, hogy Guzrányi Bálint szőládi plébános öregsége miatt lemondott. A telekiiek a főapátságot, a tihanyi apátságot is kérték, állítson a Rend Telekiben plébániát. De hát a szőládi plébániának Telekiben nem volt mása, mint 6 hold földje s 6 kaszás rétje, melyekből $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{3}$ -ot műveltek a telekiiek, továbbá minden pár 1 pozsonyi mérő rozsot s 15 váltó krajczárt adott, a szőlős gazdák egyenként 8 itcze mustot s minden jobbágy évenként egy napi robotot végzett a plébános számára. Ez oly szerény javadalom volt, melyet az önállósítás esetén jelentékeny kiegészítéssel kellett volna elfogadhatóvá tenni; hozzá plébániaház sem volt, Szólád meg mindössze félórányira feküdt s így bizony a mindössze 120 katolikus számára nem volt megokolt plébániát alapítani.¹

Teleki *lelkipásztoraíró*, épen azért, mert a lelkészség oly rövid ideig volt rendes állás, keveset szólhatunk. Azokat a Ferencz-rendieket, kik itt működtek, névleg nem ismerjük. *Halászi Máté*, kit 1786-ban Vajda apát küldött Telekibe helyi káplánnak, a következő évben benne van a munkában, gazdálkodni is elkezd, a veszprémi püspök kinevezéséből telekii plébános lesz, de 1788 deczember 6-ikán Hollósi Egyed benzés már arról értesítette a Szombathelyen tartózkodó Vajda Sámuel, hogy Telekiben pater Mátét az utolsó szentségekkel is ellátták.² Még néhány hónapig betegeskedett, majd 1789 február 18-ikán Balatonfüreden, hova bizonyára a könnyebb, hozzáférhetőbb orvosi kezelés végett ment, az örökkévalóságba költözött.

Nem valami hosszabb előkészület, hanem az események gyors fejlődése adván rá okot, hogy Telekibe helyi káplán küldetett, *plébánialak* építéséről nem gondoskodhatott az apátság, hanem az épen rendelkezése alatt levő uradalmi házak egyikét jelölte ki a helyi káplán lakásának. Közönséges, tömött falú parasztház volt ez, benne egy nagyobb s egy kisebb gerendás szoba, melyeket a nyitott tűzhelyes konyha választott el egymástól, továbbá kamara; aprócska ablakai, nádfödele rávallottak, hogy nem a lelkipásztor számára készült. Föl-szereléséről semmi adatunk sincs; bizonyára oly szerény volt, mint a hirtelen berendezés magával hozta.

A helyi káplán *javadalmára* Vajda apát havi 18 rajnai forintot, összesen tehát 216 forintot rendelt, továbbá 12 mérő tiszta búzát, melynek értékét 12 forintra tették, 24 mérő rozsot, mely 30 krajczárjával ugyancsak 12 forintot ért,

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. ss.

² U. o. fasc. 58., nr. 126.

36 forintra becsült 12 akó óbort, egy hizott sertést, melyet 8 forintba számítottak, 15 itcze vaját, mely 21 krajczárjával 5 forint 18 krajczár értéket képviselt, továbbá 1—1 mérő babot, borsót, kölest, melyek mérejét 1 forintra tették. E szerint az összes javadalmazás értéke 294 forint 18 krajczárra ment föl.¹

Hogy a javadalom fejében a helyi káplán *kötelességei* melyek voltak, azt csak következtethetjük. Mivel Teleki megmaradt Szólád leányegyházának, tehát a telekii káplán mindazon teendőket végezte, melyek nem voltak szorosan az anyaegyházhoz kötve; föltehetjük, hogy a házasságkötésekre fölhatalmazást kapott az anyaegyház plébánosától s így a keresztelesek kivételével rendes plébániai működést végzett; mikor Telekit a veszprémi püspök plébániává tette, az összes plébániai teendők végzése s így a kereszteleseké is a helybeli lelkipásztor kötelessége lett.

A katolikus istentisztelet céljaira kezdetben a kálvinistáktól elfoglalt templom szolgált. Ez a falu déli részén, dombon emelkedett s e miatt az öregebb vagy beteges emberek számára kissé kényelmetlen volt, de oly jó anyagból készült, hogy mikor Lécs apát 1750 április havában megvizsgáltatta, úgy nyilatkoztak róla, hogy az épületben lényegesebb hiba nincs, csak javításra szorul. Az apát nyomban megkezdte a munkát, még április folyamán 6 kőművest fogadott, majd 4 molnár elkészítette az épület földélezetét. Május elejére annyira elkészültek, hogy a szent kereszt fölthalálásának ünnepén, május 3-ikán meg lehetett áldani a restaurált templomot.² Ennek az emlékére Lécs a következő fölírást tetette a templomra: INVENTIONI CRVCIS CHRISTI SALVIFICAE EXCITATA SVM AB AVGVSTINO LECs ABBATE³ A munkálatok azonban még a következő években is folytak. 1751-ben 3 ablakot készítettek a templomra, belső munkákat végeztek. Ezek, úgy látszik, csak kisebb részletekben nyertek befejezést, mert 1763-ban arról van szó, hogy a fehérvári képfaragó's festő az oltáron végzett munkájáért 2 hollandi aranyat és 16 forint 25 dénárt kapott.⁴ Fából készült ez az oltár s rajta a szent kereszt fölthalálásának képe volt; azt mondják róla, hogy éppen nem elegansan készült alkotás. Ugyancsak fából készült a templom szószéke s faoszlopok tartották a kórust is. 1787-ben az egész alkotást 973 forint 9 krajczárra becsülték.⁵ Időközben kisebb-nagyobb javításokat végeztek a tem-

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1.

² Minderről a pannonhalmi rendi levéltárban, a tihanyi apátság iratai közt levő 1749—1754-iki számadáskönyvek szólnak, melyekbe Lécs ezt is bejegyezte: «In festo Inventionis Sanctae Crucis occasione benedictionis novae ecclesiae per me erectae et devotionis in diversa (solvi) fl. 5. den. 40.

³ Tihanyi apátsági levéltár: Teleki.

⁴ Perceptiones et erogationes stb. — 1 hollandi arany (legalább 1740-ben így számítottak) = 4 rajnai forint és valami igen csekély, 1/10-nyi hiánynyal, 9 krajczár.

⁵ Tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1.

plomon. 1775-ben a torony fa-részeit újították meg, majd 1779-ben «a menkü által összerontatott» ablakokért s a tornyon végzett munkákért történtek fizetések.

Az apátság kegyuri kötelessége tudatában akkor is segítette a telekiieket egyházuk fönntartásában, mikor már a helyi lelkészség megszűnt. Így 1869 decemberében méstet kértek a hivek az apátságtól s támogatást, hogy elmállott régi oltárképek helyett újat szerezhessenek.¹

A mi a templom *belső felszerelését* illeti, nem számítva itt az oltárt, szószerket, csak némely apróságról van tudomásunk. Így 1752-ben, pozsonyi tartózkodása alatt Lécs aranyozott rézkelyhet szerzett a templomnak, majd 1754 márciusában 4 forintért egy régi kelyhet aranyoztatott meg, hogy ugyancsak a telekii templom használja. 1770-ben az apátsági számadások során 3 forint 12¹/₂ dénár a telekii templomnak vett albákra van elszámolva.

Az *istentisztelet rendjéről* semmiféle följegyzésünk nincs. Annyit tudunk, hogy a templom megáldásának napján bucsút tartottak, melyre a szomszédságból is megjelentek a hivek, vásár is szokott lenni ilyenkor a faluban.² Hogy pedig a hivek buzgósága fokozódjék, Lécs apát kérelmére 1757 június 18-ikán XIV. Benedek pápa 7 évi érvényességgel teljes bucsút engedett azoknak, kik a szent kereszt fölthalálása ünnepének első vesperásától az ünnep napjának estéjéig a templomot meglátogatják s itt a szokásos imádságokat elvégzik.³

A *temető* régen csak úgy, mint most, közös volt a reformátusokkal. Hogy a régi temető mikori, nem tudni; az újat 1884-től használják. A katolikusok a maguk részében 1885-ben fakesztet emeltek, melynek fönntartásáról a hitközség gondoskodik.

A temetői keresztén kívül a szőlőhegyen Szekér István emeltetett *keresztet* 1881-ben; alapítványa 93 korona. A kápolna előtt állót 1899-ben Szekér János készítette; alapja 60 koronâ. A harangláb mellett özv. Tréger Istvánné állíttatott keresztet 1884-ben; alapja nem levén, fönntartását a hitközség vállalta magára.⁴

A katolikus istentisztelet megkezdésével egyidejű lesz Telekiben a katolikus *iskola*. Keveset tudunk róla s tulajdonképen csak a tanítók említésével kerül szóba. Így a 1771-i gazdasági számadások a jobbagyság tartozásairól szólván megemlítik, hogy *Papp István* oskolamester is tartoznék, de «az urtól, főtisztelendő apátur uramtól, hogy elengedtesék, kinyerte».⁵ Maga Papp István vagy utóda 1773 tavaszán bucsút készült venni a telekiiektől. Sajnos a mester,

¹ Tihanyi apátsági levéltár: Teleki.

² A beszédett helypénzből juttattak a templomnak s a bucsúsoknak is. Így 1770-ben az apátsági számadásokba bejegyezték: «Teleki bucsú alkalmával jött be helypénz 4 forint 45 dénár, melyből a képhordozó leányoknak adtam den. 45, szentegyházra fl. 1».

³ Oklevéltár 78. sz.

⁴ Fehér Lajos most működő tanító szives értesítése.

⁵ Pannonh. r. levélt.: act. abbat. Tihan. fasc. 36.

ki egyben jegyző is volt, nem írta alá a nevét annak a levélnek, melyet a telekiiektől követelt járandósága miatt a szántódi benczés jószágkormányzóhoz írt s melyben távozását is jelenti. «Dicsértessék a Jézus Krisztus. Bizodalmas Tekintetes Tisztelendő Pater Administrator Uram, hangzik a levél, minthogy Telekiben meg nem maradok, az Urat alázatossággal kérem, hogy egy-két rend írását irántam nyújtani ne terheltelessék a bírónak, hogy a contractusnak értelme szerint mindennemű restantiáim megadatnának, a mint hogy is a mit megígérték, az öregbíró visszahazudta magát, hogy nem ígérte, hogy a feleséges szolgálak, nem különben a pásztorok nem tartoznak fizetni. A contractusomba beleíratk, hogy az illetén személyek is fizetnek. Fortélyos mesterségével a többi esküdteket is annyira felbujtatta, hogy majd azok is mind ellenem vannak. Melyre nézve is nagy alázatossággal csókolom kezeit az Urnak, írja meg nekik, hogy szépség szerint kielégítsenek; mely nem volna dicséretes pörrel, patvarral csekély fizetésemhez ha jutnék. Ezzel maradok az Urnak alázatos főhajtó szolgálja, telekii mester és notarius. Signatum Teleki, 8. Martii 1773».¹ Ki lett az új mester, nem tudjuk. Az apátsági számadások során 1774-ben, majd 1778-ban is említve van a telekii mester, de a nevét nem jegyezték föl. 1782-ben «ismét» megfogadták a telekiiek mesternek *Háry Ádámot*; 1783-ban az apátsági számadások mint *volt* mestert említik. Mivel ekkor és később is azt látjuk, hogy a katolikus tanítók egyszersmind jegyzők voltak, biztosra vehetjük, hogy 1787—1788 folyamán *Szelle Ferencz*, 1788—1789-ben *Galambos József*, 1790—1791-ben *Borsos György*, 1792—1793-ban *Pósta Mátyás*, 1794—1795-ben *Kozáry István*, 1796-ban *Turányi Ferencz* 1797—1801 közt, mint különben róla egyenesen említik is, *Kovács József* volt a tanító és jegyző.² 1805/6-ra «ismét» megfogadták a telekiiek *Horváth Istvánt* mesternek és notariusnak, kit tanítói minőségében az uradalmi javadalmazottak 1806-iki összeírása is főlemlít.³ 1815-ben *Kiss József* a telekii mester és notarius,⁴ 1822-ben pedig *Aigner József*.⁵ A modernebb időkből nem rendelkezünk a tanítókra vonatkozó adatokkal; de ezek tulajdonképpen már úgy sem tartoznak előadásunk keretébe. 1872-től 1889-ig *Balogh István*, 1889-től napjainkig *Febér Lajos* tanítóskodtak Telekiben.

A mesterház nem apátsági épület, hanem a községtől emelt ház volt. 1787-ben ezt írják róla: «A katolikus tanító a községtől emelt s tanítónak, egyben notariusnak szánt épületben lakik, mely paraszt munkával, becsapott sövényfonásból sásfödélre készült s mindössze egy szoba, nyitott tűzhelyű kéménytelen konyha

¹ Az 1770—1773-iki kiadásokról és bevételekről szóló jegyzőkönyv melléklete.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 18., nr. 9., c. 19., nr. 11. és Oklevéltár 110. sz.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. r.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár, c. 12., nr. 22.

⁵ U. o. nr. 11.

s kamara van rajta.¹ 1822-ben új mester- és jegyzőház épült. Október 30-ikán a katolikusok és a kálvinisták abban egyeztek meg, hogy a munkát közösen végzik, mivel azonban a katolikusok mint mesterháznak is hasznát veszik az épületnek, «tehát mikor egy református ember 1 napot szolgál, akkor minden egy katolikus 2 napot».² Kegyurasága czimén közbe-közbe az apátság is segítette a telekiieket, mikor mesterházukat javították. Így 1868-ban 5 forintot küldött nekik, mikor kutat készítettek, majd 1872-ben 30 forinttal járult a ház javításához.³ A mai mesterház két szobából, kamrából, pinczéből álló nádfödeles épület. Az iskola 1889 óta külön épületben van. A mesterházat s a fazzindelylyel fődött iskolát a tihanyi apátság tartja fön.

A *tanítói javadalom* oly módon volt megállapítva, hogy annak fejében a jegyzői tisztet is végezte a megfogadott tanító. A mi külön jegyzői javadalomként van említve, az kevesebb, mint az apátság évi 4—8 forint ajándéka, melylyel a tanítót támogatta. Mikor a község 1782 február 6-ikán Háy Ádámot újra megfogadta iskolamesternek, fizetését így állapította meg: 1. minden pár ember fizet egy hetest és egy mércze buzát; 2. harangozó-kévét és minden szőlősgazda 2 pint bort; 3. minden ember, kinek vonós marhája vagyon, egy jó kocsí fát; 4. az özvegyek $\frac{1}{2}$ mércze buzát, $\frac{1}{2}$ hetest, a szolgák és pásztorok egy hetest, id est 7 krajczárt; 5. temetéstől, hogyha virraszt, egy máriást,⁴ Requiemtől 10 garast, bucsúztatótól, a mint megegyezhet; 6. a község tartozik a földet régi mód szerint mindennemű móddal az ő idejében háromszor megszántani és eltakarítani becsületesen, más az, hogy földében levő tuskét, bozótot kiirtani, úgy nemkülönben réjtét emberül kiirtani, az ő idejében fűvét lekaszálni s fölgyűjteni, szénáját behordani; 7. kukoriczaföldet, mint régi mód szerint elődének volt, annyit adni, becsületesen, ő idejében megszántani; 8. gyermektanítástól minden kántorra egy-egy gyermektől kap 3 garast; 9. notariusságtól lészen fizetése 3 forint; 10. nyolczórai harangozástól ismét 1 tallér, nemkülönben a kenderföldét tartozik a község emberül megszántani; 11. a község dolga lesz házának reparatiója, ablak, kályha s a ház falának megkészítése és a háznál levő kertnek megigazítása».⁵

Valószínű, hogy a következő időkben is ezt a járandóságot élvezte a tanító és jegyző, csak az uradalomtól kapott járandósága nőtt, a mennyiben 1801-ben 10 forint készpénzt és 6 forint értékű deputatumot kapott.⁶

A katolikus tanító jegyző is levén, ezen a czimen a kálvinisták szintén

¹ U. o. c. 25., nr. 1.

² U. o. c. 12., nr. 11.

³ U. o.: Teleki.

⁴ $\frac{1}{3}$ pengő forintot azaz 20 krajczárt.

⁵ Az credeti egyesség, melynek pecsétje levált bele van téve a tihanyi apátságnak a pannonhalmi rendi levéltárban levő, 1779-től kezdődő számadáskönyvébe.

⁶ Oklevéltár 1:0. sz.

hozzájárultak a javadalmához. Ebből azonban kellemetlenségek támadtak, mint a kálvinistáknak a tihanyi apátságához küldött levelök mutatja. «Tisztelendő Atyáink, írják 1804 február 17-ikén a konventnek, egész fiui bizodalommal jelentjük ebbeli terhes nyomorgattatásunkat, tudniillik mi nálunk a helység notáriusa a katolikus mester szokott lenni, a kinek mint notáriusnak mi reformátusok a katolikusokkal együtt fizetünk 6 forintot és 6 kila búzát. De ezzel meg nem elégszik a mi földesuraságunk, a szántódi administrator ur, hanem azt kívánja, hogy azt a félsessiót is, melyet a katolikus mester bir, mi is reformátusok egyaránt műveljük a katolikusokkal. Nemzetes Turszky András, volt tihanyi tisztartó urunk azt rendelte e felől, hogy a sessionak fele részét mint notáriusnak az egész község egyaránt művelje, fele részét pedig mint mesternek csak magok a katolikusok, melyre mi reformátusok szívesen reállottunk. De már erre a végzésre semmit sem ad a mostani uraságunk. Ugy is egyeztünk már, hogyha mi reformátusok, kik sokkal többen vagyunk, a katolikus mesternek félsessióját együtt műveljük, hát ők is művelünk együtt műveljék a mi rektorunk negyedrészes sessionját. El is jött közölök vagy kétszer egy-két eke, de már ez is elmúlt; minket meg erővel, hatalommal csak hajtának az ő mesterük sessionjának művelésére. Ezenkívül azért, hogy nyárban az ő mesterök az ő vallásuk szerint a felleg cleibe harangoz, mitőlünk is reformátusoktól, még a rektorunktól is szintűgy kiveszi a harangozó-kévé, mint a katolikustól, holott az nekünk semmit sem használ, sem a harangozó-kévé, sohasem ígértük. Már mi a felől instáltuk a tisztelendő administrator urunkat, a tekintetes uriszéket is; de hogy a pusztá szép szónál egyéb választ nem nyerhettünk, a tisztelendő atyákhoz folyamodunk hát és mélységes alázatossággal s bizodalommal instáljuk, hogy méltóztassanak e mi méltó panaszunkat édes atyai szívekre venni és ott, a hol illik, eligazíttatni. Mert mi lesz úgy a szegénységből, ha seholsem szolgáltatnak néki igazságot».¹

A fölmerült nehézségeket nem annyira a földesuraság segítségével, mint inkább azzal a szerződéssel rendezték, melyet 1805-ben Horváth István mesterrel s notáriussal kötöttek, «kinek is az ő fizetése eképen következik:

1. Őszi föld 6 hold azaz 6 kila alá való, mely 6 hold földekből a notáriusi hivatalért az egész helységbeli lakosoknak közönséges végzéséből 2 holdat azaz 2 kila alá valót háromszor megszántani s a notárius magvával elvetni, beboronálni, annak idejében learatni s megtakarítani és behordani, kazalba rakni és házi kertjeit megcsinálni, az egyikét pedig megszántani egyszer s a termését behordani kötelességünk lészen. Ismét minden gazda, nem tekintvén a vallást,

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 12., nr. 6.

ajánlott egy-egy kéve rozstot és két pint mustot vagy bort, a kinek csak telekii hegyben szőleje vagyon. A fönt megírt földeknek 4 holdját pedig maga a notárius és mester cultiváltatja és az egyik kertjét. Hozzájárul még ez is notáriusi hivatalhoz, hogy közönségesen 10 szekér fát, 6 forintot, 6 kila rozstot és 5 font faggyút is ajánlottunk és ígértünk notáriusi hivataláért.

2. A mesteri hivaltaltól lészen minden pár személytől egy-egy mércze roz és 7 krajczár lélekpénz; félpártól fele lészen. Ugy nem különben minden pápista vonós marhás egy szekér fát vinni köteles lészen.

3. A rétnek megmaradott felét megkaszálni s megtakarítani, behordani, kazalba rakni mi pápisták magunkat kötelezzük.

4. Hogyha valamelyik pápista feleséges szolga vagy akár pásztor, kötelessége lészen félpártól félmércze rozstot és 4 krajczár lélekpénzt adni.

5. Temetés vagy kísérés minden egy-egy halottól, akár öreg, akár kicsiny 7¹/₂ krajczár, úgy nem különben az éjjeli virrasztásért is 7¹/₂ krajczárok rendeltettek.

6. Minden sátoros vagyis jeles ünnepekre, úgymint husvéti, pünkösdi, urnapi, szent kereszt napi és karácsonyi időkben egy-egy pint bort ajánlottunk s ígértünk a helység végzéséből.

Mely fizetésért józanon köztünk lévén, kit-kit érdeme szerint megbecsülvén, köteles leszen hiven és igazán az ő hivataljában eljárni.¹

Ezen szerződéssel egyidejűleg az apátság is javította a tanítói járandóságot, mely 1806-iki kimutatás szerint 28 forint 27 krajczár készpénz és 10 pozsonyi mérő roz volt.²

Az első pontban említett borjárandóság miatt 1814-ben per támadt. Mint a december elején tartott uriszék jegyzőkönyve elmondja, «elővéttetett a Teleki helység notáriusának azon ügye, hogy őneki mint helységbeli notáriusnak a kálvinistáknál egy pint, a katolikusoknál pedig a mesteri hivatalának hozzájárulásáért minden gazdától contractusa szerint két pint bora járván, minthogy tavali esztendőben úgy, mint az idén e borbéli járandóságát a bortermésnek fogyatkozása miatt a gazdák meg nem adhatták, a jövőendő szüretig pedig, mint különben akart volna, azon okból nem várakozhatna, minthogy rajta a telekii gazdák kiadtak, kéri mind a két esztendőbeli borjárandóságát pénzül az idei árhoz szabva meghatároztatni azon okból, mivel, ha tavali esztendőre járt bora most keze között volna, az most nem annyit érne, mennyin taval költ, hanem annyit, a mennyin most, az idén kel. Mely kérdést a telekii gazdák akként kívánván elhatároztatni, hogy a tavali esztendőre járt bornak ára a tavali ár szerint, az idénre

¹ U. o. nr. 8.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. r.

pedig az idei szerint kifizettetni rendeltetnék, egyszersmind pedig azon is könyörögvén, hogy az uriszek az iránt adná ki a maga rendelkezését, ha vajjon a helységekben lakozó nemesség a helység kovácsának és notáriusának fizetéséből és az útcsinálásból végképpen szabad lehessen-e vagy nem, ezen ügy mindkét tárgyra nézve birói vizsgálás alá vétetvén, abban az elsőre nézve a mi a notáriusnak tavali esztendőre járt borát illeti, annak ára a tavali ára szerint 6 krajczár itczéje, az idénre járt borának itczéje pedig folyó árhoz szabva 15 krajczárban megállapíttatván, csak éppen a bornak fogyatkozása miatt rendeltetett a notáriusnak ekként pénzzel leendő kielégítése, más esetre ezen végzés következt maga után nem vonván; a másik tárgyra nézve pedig, minthogy a haszon együttjár a költséggel, a notárius pedig, a kovács és a pásztorok a nemes jobbágyoknak szintűgy szolgálnának, mint a nemteleneknek, az a rendelkezés tétetett, hogy ezen teherviseléshez a nemes jobbágyok is hozzájárulni tartoznak; a mi pedig az útcsinálást illeti, a falu határjában hasonlóképpen tartoznak a nemesek is a közhaszonért, melyből ők is mint lakostársak részesülnek, az útcsinálásra».¹

Még azt említjük meg, hogy Vörös László somogymegyei főmérnök 1840 július 1-jei kimutatása szerint a telekii mesternek féltelke és pedig $1\frac{4}{8}$ hold belsősége, $11\frac{6}{8}$ hold szántóföldje és 7 hold rétje volt.²

Most a hitközségtől s a tihanyi apátságtól földekben, terményekben és készpénzben kapott tanítói javadalom értékét 670 koronára teszik, melyet az állam 1000 koronára egészít ki. A most működő tanító azonban még 500 korona korpótlékot is élvez.

A római katolikus tanulók száma összesen 48, kik közül 36 mindennapi iskolás, 12 pedig ismétlő. Az iskola osztatlan és a fiúk s leányok együtt vannak az iskolában.³

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., nr. aa.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 12., nr. 12.

³ Fehér Lajos 1909 május 10-iki értesítése.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Az apátság közjogi helyzete.

Az apátok az országgyűlésen s a megyei közgyűléseken. Praecedentia-per Grasso apát és Pintár horpácsi prépost közt. Az apátság uriszéke s pallosjoga. Uriszéki ítéletek. A bebörtönzöttek lelki gondozása.

TIHANY FEJEINEK süveges apáti méltóságukon alapuló azon joga, hogy az országgyűlés alsótábláján személyesen megjelenhetnek, állandó gyakorlatban volt, a mennyiben minden országgyűlésre megérkezett hozzájuk a királyi meghívó. Így látjuk ezt 1712-ben, midőn Reyser,¹ 1728-ban, midőn Grasso,² 1741- és 1751-ben, midőn Lécs apát hivattak meg az országgyűlésekre³ s ez a szokás mindaddig megmaradt, míg az alsótábla az 1608-iki törvény szerint állott fönn.⁴

Ha az apátok egészségi vagy más fontos ok miatt akadályozva voltak, hogy személyesen jelenjenek meg az országgyűlésen, valamelyik apáttársukat bízták meg vele, hogy személyöket képviselje, vagy fizetett helyettest küldtek. Így tett pl. Reyser,⁵ majd Vajda Samu, ki egyszer pénzen fogadott helyettest, majd beteges aggkora miatt fölmentést nyervén a személyes megjelenéstől, Novák Krizosztom bakonybéli apátot kérte meg a maga helyettesítésére.⁶

Az országgyűlés befejezése után az apátok meg szokták kapni az országgyűlési végzéseket.⁷

Állásuknál fogva meghívót kaptak az apátok azon megyék gyűléseire is, a melyekben birtokaik voltak; így tehát a tihanyi apátok Zala-, Somogy- és Veszprém-megyék tiszujtó, köz- és részleges gyűléseire.⁸

Zalamegye gyűlésein rendszeren személyesen jelentek meg az apátok. A megyei jegyzőkönyvek s az apátsági számadások egyaránt mutatják, hogy Grasso és

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 23., nr. 1.

² U. o. nr. 3.

³ U. o. nr. 5. és 6.

⁴ A későbbi meghívókra v. ö. tihanyi apátsági levéltár c. 25., nr. 27., 31.

⁵ Országos levéltár: országgyűlési iratok, fasc. Z. lad. R., nr. 4.

⁶ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 23., nr. 33.

⁷ V. ö. pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 23., nr. 7. és tihanyi apátsági levéltár c. 25., nr. 28.

⁸ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 23., nr. 22., tihanyi apátsági levéltár c. 20., nr. 18., 19., 24., 27.

Lécs apátok mily szorgalmas látogatói voltak a megyegyűléseknek,¹ sőt Lécs, a ki hatos fogattal járt be Egerszegre, Tapolczára s nagyobb cselédséget, szakácsot vitt magával, azt is megtette, hogy a megye tisztviselői s barátai számára ebédeket adott. Az újabb időből is tudjuk, hogy Simon Zsigmond apát szívesen látogatta a megyegyűléseket és eleven részt vett a megyei közéletben, tárgyalásokban. Az apáti szék üresedése idején a monostor kormányzói, perjelei jelentek meg a megyegyűléseken.² Ha az apátok személyesen nem mehettek el a gyűlésekre, rendesen valamelyik rendtárssal helyettesítették magukat. Így az 1724 szeptember 10-iki gyűlésen Pécsy Gergely jelent meg, mint az apátság plenipotentiarius, 1726 július 20-ikán Ujvári Móríc, 1731 december 17-ikén Szakcsány István, 1732 június 4-ikén Zsiday Egyed,³ stb. képviselték a tihanyi apátságot.

Az 1730-iki megyegyűlésen, mely egyszersmind tisztújító gyűlés is volt, Grasso apát és Pintár Béla horpácsi prépost közt összeütközés támadt. Grasso *praecedentiát* követelt magának s az kívánta, hogy ő fölötté üljön a horpácsi prépostnak. A vita egyelőre azzal végződött, hogy Grasso a jövőre való minden következmény s a maga követelésének sérelme nélkül, a mi ellen óvást is tett, maga fölött hagyta a horpácsi prépostot.⁴ Úgy látszik, az első gondolata az volt, hogy nem hagyja annyiban a dolgot, mivel a megyétől bizonyítványt kért az esetről s a tiltakozásról,⁵ később azonban alig bolygatta tovább, mivel ez esetben valami nyoma fennmaradt volna az elsőségért folytatott vitának.

Somogymegye gyűlésein az apátok nem igen szoktak megjelenni. Régebben valamelyik tihanyi szerzetes ment el a megyegyűlésre, pl. 1758-ban Turnay,⁶ utóbb a somogyi jószágok középpontján, az Endréden lakó tisztartó, majd pedig, a mi azután rendes szokás lett, a somogyi részek benczés jószágkormányzója.⁷

Hogy Veszprémmegye gyűlésein ki szokott megjelenni, nem tudjuk. Alighanem a körülmények szerint az apát, valamely rendtag, az apátság ügyésze.

Mikor 1837-ben Tihany székhelylyel apátsági ügyészi állást szerveztek, az ügyész kötelességévé tették, hogy Somogy-, Zala- és Veszprémmegyék gyűléseit szorgalmasan látogassa s ezeken az apátság ügyeit védelmezze.⁸

¹ Zalamegye levéltára: protocolla de annis 1716—1723. 365., 504. ll.; protocolla de annis 1744—1748. 51., 93. ll.; protocolla de annis 1753—1754. 32. l.

² V. ö.: protocolla de annis 1737—1741. 869. l., hol reverendissimus dominus adminstrator czimmel tisztelik meg Mórocz Bélát.

³ U. o.: protocolla de annis 1724. sequ. 47., 287; protocolla de annis 1731—1733. 163., 355. ll.

⁴ U. o.: Protocolla de annis 1724. sequ. 858. l.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 23., nr. 4.

⁶ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 6.

⁷ V. ö. az apátsági számadásokat 1770 január 27- és márczius 12-ikénél, 1774 április 13- és szeptember 3-ikánál.

⁸ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt rr. Kötelessége volt a bakonybéli apátság érdekeire is tekintettel lenni s ha külön megbízást kapott rá, a főapátságára is.

Az apátság földesuri jogán és Zsigmond királytól kapott kiváltsága értelmében *uriszéket tartott és pallosjoggal birt.*

Az apátság a maga kiváltságos jogának állandó tudatában és gyakorlatában volt s ezt a megyei tisztviselők is figyelembe vették. Így 1752 május 5-ikén Vargha Lőrincz megyei esküdt bizonyos ügyben vallomásokat vevén föl Szőlősen, nem késett eljárását mentegezni. «Azért tessék a tekintetes uraságnak maga bölcs ítéleti szerint (meglátni), mit fog vélek elkövetni. Én per contingens oda találtam menni s requirálának mind a bírák s mind Kis Ferencz (kit paráznaságról vádoltak) és a melyek jelenlétemben előadták magukat, pro dilucidatione causae papirosra vetettem».¹ A következő évben pedig Nagy János, Somogymegye alispánja, állította ki az apátság részére a következő iratot: «... Recognoscálok, hogy a minemű Vargha Marczin nevű tolvaj kanászt... a nemes vármegye hajdúi főtisztelendő tihanyi apátur uram jószágán megfogtanak és azt titulált apátur uram maga ius gladiumához képest tihanyi fogságába vitetett, azon tolvaj kanászt requisitiómra az ur, apátur uram ezen reversalisomra kiadni nem terhelhetett több complex társainak circumstantiái kívánván véle leendő confrontatiót. Én is azért ezen tekintetes nemes Somogy-vármegye magistratusa részéről declarálok magamat, hogy evvel megirt tihanyi apáturságnak eddig is exerceált ius gladiumjának praeiudicálni semmiben sem kívánok, sőt, ha a szükség úgy hozza magával, apátur uram iurisdictionójának utóbb is a többször nevezett tolvaj kanászt remittálok is...»²

Szinte különös, hogy a tihanyi apátság pallosjoga kétség tárgya lehetett. A Rend eltörlése idején, főben járó büntetésről lévén szó, a tihanyi uradalom ügyésze nem volt tisztában vele, van-e ily joga az apátságnak. Hogy megbizonyosodjék, Vajda Samu apáthoz fordult, ki azután így felelt neki: «Zsigmond királytól a ius gladiumról adatott originalis privilegiumot elvitték a klastrompusztítók Szent-Mártonból, a hiteles copiáját pedig Tihanyból; hanem 27 esztendőig mindenkor békés ususában voltam a ius gladiumnak; nem egyszer kellett tartanunk criminalis uriszéket és noha gonosztévő jobbágyaink közül az én időmben se hóhér pallósára, se istráng-nyakravalóra nem sententionáltatott senki, de kisebb büntetésekkel gyakran terheltettek. Annak előtte és most is oly ítéletben voltam mindenkoron, hogy a papi ember kezébe illik a ludtoll, nem a pallós: veszszen el a ius gladiumja! Fiscalis Uram igen kedvem szerint való dolgot fog cselekedni, ha szép módjával úgy elmellékelheti azt a kérdést, hogy a tihanyi szigetben szükség ne legyen akasztófát felállítani; reáférnek a klastromnak gonosztévő jobbágyai az egerszegi vagy kaposvári száritóra».³

¹ U. o.: act. abbat. Tihan. fasc. 17., nr. 14.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 4., nr. 45.

³ Oklevéltár 108. sz.

Az apátság büntető jogának megfelelően, mint azt az eddig ismertetett iratokból is megállapíthatjuk, volt börtöne, de akasztófa a tihanyi félszigeten nem volt, azaz, noha az uriszék hozhatott halálos ítéletet, ezt végrehajtani nem szokták.

Az apátsági börtön Tihanyban volt. Már Reyser apát idejében sem szokott üres lenni, mert, mikor 1703-ban hajdúkat fogadott magának, javadalmazásuk közt azt is fölemlítette, hogy a börtönből kiszabaduló foglyok 1—1 forintot fizetnek nekik.¹ Ezek a hajdúk börtönőrök is voltak. A későbbi időkben is ez maradt a szokás, mint abból következtetjük, hogy 1740 augusztus 13-ikán azon négy bilincs árában, melyet a tihanyi hajdúk csináltattak, 2 forintot fizetett nekik az apátság.² A rabok nemcsak bilincsben, hanem jól elzárható helyen voltak. Thurszky tiszttartó, mikor az apátsági börtönöket megjavíttatta, uj vasrudakkal zárta le, azt jelentette róluk, hogy nemcsak ember, de még a «becsu-kott ördög» sem tudna belőlök kitörni.³

Az apátság uriszékét rendszeren Tihanyban tartották és csak ritkábban (pl. 1785, 1814-ben) volt Szántódon a tárgyalás.

A bíróság elé igen különböző természetű ügyek kerültek. Mint az apátság birtokainak történetével kapcsolatban tárgyaljuk, sokszor forogtak az uriszék előtt az apátság és jobbágysági ügyes-bajos dolgai, de nem igen volt fontosabb ügy, mely föllebbezés következtében a megyei törvényszék elé ne került volna. Az egyes jobbágysági peres ügyeiből, illetve a jobbágyságok egymás között vagy másokkal szemben fölmerült ügyes-bajos dolgaiból szerepelnek adósságok, hagyatéki és árva ügyek, osztályperes, örökségek, verekedések, sebzések, véletlen gyilkosság, káromkodás, megtagadott javadalom, talált kincs elrejtése, tolvajlás, betöréses rablás, erőszaktevés. A vétkesek büntetése kártérítés, fogság és e mellé a sebzett gyógyítás, betegsége idején való ellátása, pálcázás és hozzá — káromkodásról lévén szó — az apát megkövetése, fogság és előzőleg s a tartama alatt a férfiaknál megpálcázás, az asszonyoknál megkorbácsolás, a hóhér által való megbélyegzés és utána az apátság összes birtokairól való kitiltás.⁴

Az apátok közbe-közbe enyhítettek a kiszabott büntetésen, illetve a büntetés egy részét elengedték, mintegy föltételes szabadságra eresztették a foglyot azzal, hogy újabb vétség esetén az apát teljes szabadsággal léphet föl ellenök. Így tett Lécs apát Kenyeres Pál nevű rabjával, a ki azután 1746 október 29-ikén tanuk jelenlétében és ezek aláírásával megerősített reversalist adott magáról.

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 27., nr. 1.

² U. o. fasc. 4., nr. 68.

³ U. o. fasc. 19.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 34.: act. sedis dominalis; v. ö. még fasc. 12., nr. 8., 34., fasc. 21., nr. 15., 26 b), fasc. 7., nr. 48. és act. archiabbat. fasc. 81. litt. aa.

«Én Aszófőn, tekintetes nemes Szala vármegyében levőben lakozó Kenyeres Pál, mondja az írás, tekintetes tihanyi apáturságnak örökös jobbágya, vallom e levelemnek rendiben, hogy, mivel általam tett és reám bizonyodott sok rendbeli gonoszságimat nem tekintvén, főtisztelendő Lécs Ágoston tihanyi apátur földesuram maga kegyességéből megérdemlett büntetésemet csekély büntetéssel megengedte, azért én is magam szabad jóakaratomból kötelezem arra magamat, hogy 1. ennek utána soha nem részegeskedem; 2. istentelen káromkodásokkal az én teremő és megváltó Istenemet meg nem bántom; 3. gonosz, parázna életet nem viselek és ugyanazért semminemű kurvás és bordélyos házhoz, de leginkább Muray János házához (mely miatt szegény feleségemet ekkoráig ok nélkül nem kevés számú verésekkel háborgattam) többé jární, hanem ha parancsolok valamit, nem fogok; 4. nevezett feleségemet, mely a szentírás szerint velem egy test, helyes okok nélkül nem háborgatom, hanem vele istenesen fogok élni; egy szóval magamat mindenekben meg fogom javítani. Melyeket ha ezután elkövetnék, tehát adok teljes hatalmat titulált apátur uramnak, hogy azt cselekedje velem, valami az urnak tetszeni fog».¹

Megtörtént azonban az is, hogy a büntetés elengedése fejében örökös jobbágságra kötelezte magát a bűnös. Erre mutat az az 1752 május 23-ikán kiállított írás, melyben Varga Ferencz nyilatkozik. «Én Varga Ferencz, néhai Endréden lakozott Varga másként Kovács Istvánnak fia, mindennemű leendő gyermekeimnek terheiket magamra vállalván, vallom ezen levelemnek rendiben, hogy, minek utána én bizonyos Marczi nevű kanásznak társaságába esvén, Gyűrén, tekintetes nemes Tolna vármegyében levő helységben lakozó Voko Mihálynak és Szemes Mihálynénak kamaráját és abban levő szekrényeket fölvertünk, némely portékákat el is tulajdonítottunk volna, a kárvallott emberek utánam jövőn s ezen tekintetes tihanyi apátursághoz tartozó Endrédi helységben megfogatván, ide a tihanyi tömlöczbe hozattattam volna, jöllehet a tekintetes uraság megérdemlett büntetéssel lehetett volna ellenem, mindazonáltal mivel maga született kegyelmességéből fejemnek veszedelmére nem kívánván jární, ideig való büntetésemmel megelégedni méltóztatott, mind azért tehát s mind pedig hogy másképen is megírt Endrédi helységben születtem és nevelkedtem, magamat és mindennemű leendő gyermekeimet, nemcsak ezen levelem erejével, hanem hitemnek letételével is arra kötelezem, hogy mind magam s mind pedig gyermekeim ezen tekintetes tihanyi apáturságnak örökös jobbágjai leszek és lesznek és soha semminemű szin alatt ezen kötelességemből se én, se gyermekeim el nem fogunk távozni. Melyet is ha vagy magam vagy pedig gyermekeim meg nem tartanék

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 21., nr. 20.

s tartanának, velem ugyan a fölüljelentett rossz cselekedeteimnek érdeme szerint, gyermekeimmel pedig maga tetszése szerint cselekedhessék a tekintetes uraság.»¹

Az a kegyesség, melyet az apát ezekkel a bűnösökkel szemben gyakorolt, részben az egyházas, irgalmas szellem, részben pedig az egyéni jószívűség eredménye. Ha ez már a kevésbbé keserves következményekkel járó büntetéseknél is megnyilatkozott, még inkább érvényesült akkor, midőn főbenjáró büntetésről volt szó. Maguk az uriszék birái is tekintettel voltak rá, hogy egyházi földesur nevében és ítélőszékén biráskodnak s azért mindig iparkodtak a mentő, enyhítő körülményeket megtalálni. Az 1758 június 23-ikán Tihanyban tartott uriszéken Kovács János, Tóth Márton és Balogh Zsuzsánna, mivel felebarátjuk «sulyos két kézi munkájával és véres veritékjével özveszerezgetett édes keresményét szomjuhozván, a legközelebb elmúlt 1757. esztendőben aszófői helységben lakozó Német István jobbágytársuknak elrejtett 226 forintokból álló készpénzt tolvaj módon ellopni és eképen maguknak tulajdonítván, ők tudják hol és hova, elfecsérelni merészkedtek», akasztófát, illetve pallosbüntetést kaptak volna. Mivel azonban az apát nem kívánta, hogy ily szigorúan bűnhődjenek, továbbá mivel kárpótlást ígértek s fiatalságuk miatt javulásukra remény volt, enyhébb büntetést kaptak. Mivel tagadták, hogy nem 266 forintot loptak, hanem csak 170-et, Német István esküt tesz a veszteségére s e szerint tartoznak kárpótlással. Az asszony 100 korbácsot, a férfiak 100 pálczát kapnak és pedig felében mindjárt az ítélet után, majd az apátság tömlöczébe mennek s itt lesznek addig, míg az ellopott pénzt megtérítik. Ez megtörténvén, megkapják a még felében elmaradt verést és azután kiszabadulnak.² Nagy veszedelem fenyegette az 1761 január 31-ikén tartott uriszék alkalmával a bilincsekben elővezetett Szokolyi Mihályt, kit Horváth Antal apátsági ügyész arról vádolt, hogy feleségét szántszándékkal meggyilkolta s ezért az uriszéket arra kérte, hogy a vádlott, megérdemelt büntetésére, másoknak pedig elrettentésére a hóhér által feje vétetvén, az élők sorából kitöröltessék. Az uriszék azonban, mely Csapody József, Somogyvármegye főszolgabírája, elnöklete alatt Büky Pál, Szalay Zsigmond, Vizkeleti György ugyancsak somogyi megyei esküdtekből alakult meg, úgy látta, hogy nem bizonyosodott meg, hogy a vádlott szántszándékkal, a gyilkolásra való eltökélett gonosz akarattal vágta meg a fejszéjével feleségét, Jámbor Zsuzsánnát s a csapás nem is volt halálos, hiszen az asszony még 42 napig élt s így nem is annyira a rajta ejtett seb, mint inkább a kellő gondozás, ápolás hiánya következtében állott be a halála, azért csak arra ítélte Szokolyit, hogy most 30 botot

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 7., nr. 48.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 34.

kap, majd két hétre fogságba kerül s ennek ideje alatt a két pénteken ismét 30—30 botot fog elszenvetni s így megadózáván tettéért, a maga megjobbítására szabadon fog bocsáttatni.¹ 1777 november 3-ikán ugyancsak halálos ítéletet kért az apátság ügyésze az uriszéktől Bég István legényember fejére, a ki ellen azt a vádat emelte, hogy az endrédi szőlőben Gulyás Juditot erőszakkal megszeplősítette. Mivel azonban az erőszaktételt bebizonyítani nem tudta s az derült ki, hogy leány és legény már korábban is szívelhették egymást, a legény megígérte, hogy a leányt feleségül veszi, az uriszek nem mondta ki a halálos ítéletet, hanem a leány szüzességének elvétele és némely súlyosbító körülmények miatt — beszámítván neki a már elszenvedett 5 heti börtönt is — 25 pálczaütésre ítélte Béget s kötelezte, hogy a leányt feleségül vegye.² Arról az esetről, mely miatt Vajda felelt, van-e az apátságnak pallosjoga, az uradalom ügyésze 1790 július 28-ikán azt írta az apátnak, hogy a vádlottat alig lehetett megmenteni tőle, hogy kézcsönkítésre ne ítéltsék; büntetése negyedévi hetenként kétszer bőjttel súlyosbított fogság lett, melynek tartama alatt három ízben 60—60 botot kell kiállania.³ 1806 november 16-ikán az apátsági börtönben halt meg Pap Mihály. Ezt feleségének meggyilkolása miatt halálra ítélték, de azután kegyelmet kapott és 10 évi börtönre változtatták az előzőleg kimondott büntetést. Ez azonban botozással is súlyosbítva volt, mivel azt írják róla, hogy közel 3 év után a sok munka, verés, szenvedések következtében, miután a haldoklók szentségeiben részesült, elköltözött az élők sorából.⁴

A börtönben sinlődő foglyok lelki gondozásáról nem feledkezett meg az apátság, hanem a plébániai ügyeket végző rendtag kötelességévé tette, hogy valóságos szükségleteikről gondoskodják. Később valamelyes nehézségek támadtak ezen kötelezés miatt, mivel az 1834 ápril havában Tihanyban tartott főapáti látogatás jegyzőkönyvébe szükségesnek látszott ezen pont fölvétele: «Captivorum institutio et reliqua eorundem spiritualis provisio, prout vi altissimae ordinationis regiae per excelsum consilium regium disertae intimatae ubivis, ita et in Tihany administratorum parochiae respicit, quae proin per eundem nullis praetextibus declinetur».⁵

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan.
fasc. 34.

² U. o.

³ U. o. fasc. 17., nr. 49.

⁴ Liber defunctorum ab anno 1767. a tihanyi plébániai irattárban.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat.
fasc. 81. litt. rr.

HATODIK FEJEZET.

Tihany hadügyi szereplése s katonai terhei.

A tihanyi végvár lerombolása. A régi várbeliek csatlakoznak II. Rákóczi Ferenczhez. Összeütközések a katonaság s az apátság közt. Kurucz, labancz hadak Tihanyban. Az 1715—1718-iki hadi segély. Várerődítési segélyek. Az apátság fegyveresei az osztrák örökösödési háborúban. Subsidiumok és várvédelmi czélokra fizetett összegek. A francia háborúk. Horvát pusztítás Szántódon. Kísérlet a tihanyi félsziget erődé alakitására. Osztrák hadak Tihanyban.

TÖDIK SZÁZADÁT élte a tihanyi erősség a XVIII. század elején, mikor a haditanács úgy találta, nincs már szükség az ilyes végvárakra, fölösleges bennök katonát tartani; a végbeliek menjenek mesterségre, vagy fogjanak földműveléshez,¹ az erősségeket meg kell szüntetni. Így azután 1702 tavaszán egyéb balatoni végházak mellett Tihany lerombolására is rá került a sor.² A volt őrség egy része azt a sorsot választotta, melyet a haditanács neki szánt, megmaradt Tihanyban iparosnak, földművesnek, a másik rész elköltözött, a volt kapitány Csomai Máté felsőbb parancsra hagyta el eddigi állomását.³

Mikor a nemzet szabadságáért küzdő II. Rákóczi Ferencz győzelmes hadai elárasztották a Dunántúlt, 1703-ban a régi végvárbeli maradványok kaptak az alkalmon, insurgensek lettek s mindjárt azzal kezdték a hadi szolgálatot, hogy az apátságnak megtagadták a tizedet.⁴

Heister Siegbert gróf győzelmeinek hatása alatt, így mondták legalább a tihanyiak,⁵ Reyser Amand apát «német executiót hozatván, decretalis kapitányukat tisztiből, házából és minden jószágából exturbálta és minden cselédestül kiűzte, maga kapitánykodott, a munitiót a porházból Ausztriába vitette», majd 1704 június 14-iki fölhívásával a menekült népeket visszahíván, «a császár hívségére» esküdtette, október folyamán egyességileg engedelmességre bírta.

A következő év végére Bottyán János győzelmei ismét Rákóczi hatalma alá

¹ Takács Sándor: Kísérletek a magyar haderő föloszlatására, Századok, 1904. 338. l.

² U. o. 339. l.

³ Oklevéltár 5. sz. Csomait 1706 ápril havában, mint néhai emlegetik. Özvegye a végrendelet nélkül meghalt kapitány hagyatéka miatt pereskedik.

⁴ U. o. 4. és 5. sz.

⁵ L. Tihanyiak difficultásinak repraesentatiója, a pannonhalmi rendi levéltárban: act. abbat. Tihan. — Heister serege májusban járt Tihanyban. Ádám Iván: Egy hét a veszprémi székesegyház multjából, A Cél, I. 175. l.

hajtották a Dunántúlt s ugyanő elrendelte, hogy az egész tihanyi félsziget praesidium, fegyveres őrsggel megrakott hely legyen külön kapitány alatt.¹

Reyser tudta, hogy az ő békessége, földesuri jogainak békés gyakorlata azon fordul meg, milyen kapitány kerül Tihanyba s azért 1706 márczius 6-ikán Rákóczihoz küldött folyamodványában kérte is, hogy oly kapitány kerüljön Tihanyba, ki az apátság jogait nem zavarja, ne is lakjon a monostorban, az erősség egyik kulcsa a kapitánynál, a másik az apátnál legyen. Rákóczi kijelentette, hogy «lesz instructiója kapitánynak, mellyhez tarcsa magát absque praecudio dominii ter-restris», az ellen sem volt nehézsége, hogy a kapitány ne lakjék a monostorban, hanem megígérte, hogy «tihani lakosok által alkalmas residentia építtetvén calastromon kívül commendirozó kapitány számára, ott fog resideálni»,² az utolsó kérésre azonban elutasító volt a válasza, mert «nem apátur hivatallia, hogy az hadi dolgokba avassa magát».³

Hogy a tihanyi sziget «vitézlő renden levő serege» vitézkedett volna, nem látjuk nyomát, pedig az 1707-iki hadjárat alkalmával ismételten jártak seregek Tihany mellett. Hadi szempontból alig tartották jelentékeny helynek, mert akkor sem jött szóba, mikor a tél közeledtével téli szállásokra helyezték el a kurucz csapatokat.⁴ Otthon vitézkedett a sereg, boszantotta, gyötörte az apátot, pusztított, garázdálkodott a monostorban, bántalmakkal illette a szerzeteseket, halálra gyötört néhány katolikust, ha a szigetre kurucz katonák jöttek, izgatták őket az apát ellen. Pedig ez bátran ki merte mondani, írásos bizonyítványokra hivatkozva írta Rákóczi valamelyik tábornokának: «Semmiben, a legkisebben sem ártottam, sőt, a mennyire lehetséges volt, használtam».⁵

A harczzal együtt megszűnt a tihanyi őrség, békés munkássá kellett lennie a vitézlő seregnek.

Hadi szereplése nem maradt ugyan Tihannak, de az egész század folyamán

¹ Oklevéltár 4. sz.

² Ez lesz az a ház, melyről a század végén így emlékeznek meg: *Communitas oppidana Tihaniensis etiam habet suam domum in medio oppidi, olim per se pro inquarterisatione militiae comparatum, ex solidis materialibus aedificatum, constantem ex uno maiori cubiculo ad duas fenestras, superne asseribus tabulato, inferne tegulis strato et fornace rusticana proviso; ex hoc cubiculo porta est ad aliud minus seu cellulam sine fornace, caeterum quoad requisita priori cubiculo persimilem; ex hac intratur ad secreta; deinde culina habet caminum ex coctis lateribus eductum; ex culina ducit ianua in cubiculum: aliud, usibus familiae inter-venientium deserviens, perinde asseribus tabulatum et fornace rusticana instructum; post hoc ad distinctam portam est camerula sub eodem arundineti tecto asseribus tabula. Ante fores huius domus duplex stabulum ex lapidibus et limo compositum reperitur, in intermedio autem duplicis huius stabuli reclinatorium est pro curribus adaptatum. Conscriptio dominii Tihany anno 1787. a pannonhalmi r. ltban: act. abbat. Tihan. fasc. 25., nr. 1.*

³ Oklevéltár 4. sz.

⁴ V. ö. Thaly Kálmán: Dunántúli hadjárat 1707-ben, Századok, 1879. 384., 390. II., Századok, 1880. 147., 148. II.

⁵ Oklevéltár 5. sz.

megérzi a hadi eseményeket azon segélyezések, önkéntes áldozatok czimén, melyekkel az uralkodókat harcaikban támogatta.

Az első ilyen segélyezés 1716-ban történt. Mikor ugyanis II. Károly 1715 őszén újabb háborúra készült a török ellen, XI. Kelemen pápához fordult s engedélyt kért rá, hogy a háború költségeire a papságot megadóztathassa. A pápa elvileg már novemberben hozzájárult a kérelemhez, 1716 február 15-iki bullájával pedig megengedte, hogy a király az egyházi javadalmak jövedelmeinek tizedét három éven át lefoglalhassa s ezen jövedelem behajtásával a bécsi nunciust bizta meg. Mivel azonban a király úgy gondolta, hogy a nunciushoz ez a működése Magyarországon sérelmes lehetne az ő «apostoli királyi tekintélyére», a primással Nagyszombatba tanácskozásra hívatta össze a magyar papságot oly célból, hogy a tized helyett segítséget ajánljon föl. A papság is jobbnak látta az önkéntes segélyt, mint a tizedet s a július 31-iki tanácskozáson az előbbi mellett döntött.¹ Az arányos elosztás szerint évi 120, a három év folyamára tehát 360 forint jutott belőle a tihanyi apátra.²

Az udvarnál megvolt ugyan rá a szándék, hogy ezt a jövedelemforrást a következő évekre se zárják el, azonban Róma s a magyar klérus vonakodása miatt nem erőltette a dolgot.³ Mikor azonban a török veszedelem fenyegetőbbé vált s a végvárok megerősítésére a kincstár nem tudott pénzt adni, a király XIII. Benedek pápától újra engedélyt szerzett, hogy ezen célra a papság támogatását fölhasználhassa. A magyar papság az 1725 márczius 12-iki nagyszombati értekezleten ismét segítség formájában ajánlott meg pénzt, melyet azután 1725—1729 folyamán várerődítési segély czimén fizettek. Ebből Tihany évenként 36 forintot fizetett volna, mi öt év alatt 180 forint; de ez az összeg utóbb valamicskével megnőtt, mert az esztergomi érsekség s a győri püspökség bíboros főpásztorai állásuk miatt, a pesti kórház pedig a maga célja miatt mentek voltak e segítségfizetéstől s így azután az ezekre eső részeket a többi javadalom terhére irták, mi különben Tihanynak csak 4 forint 23 krajczár különbséget okozott.⁴

Az öt év eltelt, de most nem történt megszakítás a segélyezésben, mert mint erről Eszterházy Imre primás 1730 június 5-iki levelében értesítette Grasso apátot, XIII. Benedek újabb öt esztendőre engedélyezte az előbbi segítséget és július 1-jére meghívta Pozsonyba, hogy a kivetendő összeg nagyságáról tanácskozzanak.⁵ Itt azután mindjárt azt a díjat is elosztották, mely a két bíbornokot s a pesti kórházat terhelte volna s ennek következtében Tihanyt a maga részéről

¹ Fraknói Vilmos: A magyar királyi kegyuri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig (Budapest, 1895), 438—439. ll.

² Pannonhalmi r. lt.: act. abbat. Tihan, fasc. 26. A., nr. 1. és Oklevéltár 59. sz.

³ Fraknói, id. m. 440—441. ll. ⁴ U. o. ⁵ U. o. fasc. 26. A., nr. 2., 3.

évi 36 forinttal, az említett segély-mentesek részéről pedig évi 1 forint 16 krajczárral rótták meg,¹ mi öt év alatt 188 forint terhet jelentett. Féléves részletekben fizették és gondosan behajtották, úgyhogy mikor Grasso 1734 őszén kissé elmaradt a 18 forint 36 krajczár félévi részlet megfizetésével, október 30-ikán megsürgették érte.²

A várak megerősítése folytatólagosan is szükségesnek mutatkozván, III. Károly megint csak az egyház támogatásához fordult; s nem is hiába, mert XIII. Kelemen 1736 augusztus 24-én kiadott brevében újabb öt évi (1737—1741) segítségadásra szólította föl a papságot. Mint a tihanyi apát nyugtái mutatják, ezen alkalommal évi 17 forint 40 krajczárt vetettek ki rá.³ Mielőtt azonban ez az idő letelt volna, a primás 1738 augusztus 7-ikén már tudatta, hogy kereszténység ádáz ellenségével folytatandó küzdelemre más, két éves segítséget engedett a pápa. Ebből az 1738-ra eső 13 forint 28 krajczárt Szent Mihálykor, az 1739-ikére eső ugyanakkora összeget Szent György napokra kell megfizetni.⁴

Jelentékenyen megnövekedtek ezek a hadi költségek Mária Terézia trónralépésével. Mindjárt uralkodásának elején hadakoznia kellett örökségéért s a nemzet önzetlen áldozatkészséggel támogatta fiatal uralkodóját. A tihanyi apát, Lécs Ágoston, nem volt vele tisztában, hogyan is állapította meg az országgyűlés a kiállítandó hadak tekintetében az egyesek kötelességét s azért főapátjához fordult fölvilágosításért. Sajghó 1741 november 25-iki levelében megmagyarázta az apátnak, mi a teendője. Az országnak a felségtől szentesített határozata az volt, hogy minden földesur a maga személye után egy katonát állít, birtokairól pedig minden egyes nádori porta után egyet-egyet, úgy azonban, hogy a különböző megyékben levő porták egyesíthetők s a birtokos összes katonáit lakóhelye megyéjében állíthatja; így tehát Lécs megteheti, hogy csak Zalamegye útján küldi hadba. A katonák élelmezéséről, fizetéséről, lovaiknak ellátásáról az illető birtokos gondoskodik és pedig havi 6 forinttal. A fizetés azonban csak az ország határain belől kötelező, míg kívül királyi zsoldon szolgálnak; s épen ezért az ország határozatával ellenkezik a minap több megyéhez megküldött nádori utasítás, mely azt kívánja, hogy a katonaság félévi fizetéssel ellátva küldessék mentől előbb hadba. Ha Lécs katonáit elküldi, csak három havi pénzt adjon velök s ezt se szolgáltatassa kezökbe, mert egyszerre eliszszak, hanem a megye állítson biztosfélét, ez kezelje a pénzt, naponként fizesse a katonákat; a küldött katonákról s pénzről adjon nyugtatványt. Mielőtt a katonákat elküldi, esküdtesse meg őket, hogy lovaikra, fegyvereikre gondot viselnek, össze nem törik, el

¹ U. o., nr. 5., 6. ³ U. o. fasc. 26. B., nr. 1., 3.

² U. o., nr. 10.

⁴ U. o. fasc. 26. A., nr. 12., 13. Nyugtatvány róla u. o. fasc. 26. B., nr. 2.

nem vesztegetik vagy cserélik, mint az imént Sziléziából megjött győriek és komáromiak tettek; föl kell őket a maga s a királyné iránt tartozó hűségére is esküdtetni. Valami nagyon ne siessen a kiállításukkal, mert itt a tél s a megyék is most tanácskoznak a katonaállítás ügyében.¹

Lécs a különböző megyék szerint különböző eljárást követett. Hogy 1741-ben maga helyett kit küldött katonának, nem tudjuk. Zalamegyében 74¹/₂ dika után kellett egy katonát kiállítani. Az apátság tihanyi, örvényesi, aszófői dikái összesen 85¹/₂-re mentek s így Lécsnek 1 katonán kívül még a fönmaradó 11 dikának megfelelően is kellett katonát állítani, illetve ezen dikáinak megfelelően más helyeknek a katonaállításban segíteni. Mivel Kapoly, Köveskál, Henye, Monoszló dikái csak 62-re mentek, a tihanyi apát 11 fölös dikáját ezen falukhoz adták s így ezek költségeihez tartozott Lécs hozzájárulni.² Somogy megyében is volt az apátnak katonája. Neve úgy maradt reánk, hogy a bordézsma összeírásakor az endrődi Petők István neve mellé följegyezték: «Anno 1741. Nov. 1 pro milite regis conductus est a reverendissimo domino».³ Veszprémmegyében a deczemberi pápai megyegyűlésen a főapátságra és Tihanyra 14 dikát vetettek ki és ennek fejében 3 katona kiállítására kötelezték a főapátot. Noha, irta Sajghó főapát Lécsnek, még így, a birtokok összekapcsolása után sem került volna ki 3 katonának megfelelő dika, ő mégis kiállította őket s ezekkel együtt 18 telekkatonát küldött a nádorhoz; erről a gondról tehát az apát lechet, de annak idején majd térítse meg a költségeket.⁴

1742-ben csak a Zalában kiállított apátsági katonákról van tudomásunk. Ekkor maga helyett Szántó Jánost küldte az apát zászló alá, telekkatonának pedig Sárváry Ferenczet fogadta meg.⁵

1743-ban a február 2-ikán tartott zalai megyegyűlésen 2 lovat, 2 lószerszámot, 1 dárdát, 1 pantalért, 1 lodingot a vagy puskaportartót, 2 pisztolyt, 2 pokróczot, 1 karabint ajánlott föl az apát a sereg számára.⁶ Az apátsági katonákról ebből az évből nem találunk följegyzést.

1744-ben Zalamegyében kiállította az apát a maga telekkatonáját,⁷ de ez nem volt elég rá, hogy összes tartozását lerójjá. Még maradtak dikái, melyek után katonát kellett állítania. Így történhetett, hogy Füredet és Szőlőst illetőleg a veszprémi káptalannal egyezett meg, melynek 1744 szeptember 20-ikán 56 forintot és 18 krajczárt fizetett ki a megfogadott katona költségeire.⁸ Somogy-

¹ Oklevéltár 72. sz.

² Zalamegye levéltára: protocolla de annis 1741—1744 113—114. ll.

³ Pannonhalmi rendi ltár: act. abbat. Tihan. fasc. 33.

⁴ U. o. fasc. 20., nr. 18.

⁵ Zalamegye levéltára: protocolla de annis

1741—1744. 345. és 606. ll.

⁶ U. o. 666. l.

⁷ U. o. 1259. l.

⁸ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan fasc. 25. C., nr. 3.

vármegye részéről ugyanezen év szeptember 17-ikén kapott elismervényt, mely szerint a rá eső katonai költségek fejében (magyar pénzben)¹ 128 forintot és 45 dénárt fizetett.²

Az 1745. évben május 12-ikétől szeptember 12-ikéig terjedő időre Zalában a megye fizette a kiállított katonaság zsoldját, melyet havi 6 forintban állapítottak meg. A költségekből 33 forint esett a tihanyi apátra, ki első részletnek 18 forintot ki is fizetett.³

A hadjárat költségeire országgyűlésileg megszavazott kötelezettségen kívül egyidejűleg új subsidium költségeihez is hozzájárult az apátság. Eszterházy primás 1744 május 16-ikán értesítette az apátot, hogy a pápa a török felé eső végvárak megerősítésére újabb öt évi segítséget engedélyezett, melynek a Magyarországot és kapcsolt részeit terhelő összege 14.431 forintot és 56 krajczárt tesz. Ebből az apátságra évi 13 forint 44 krajczár esik. A fizetés 1744-gyel kezdődik s az erre az évre járó összeget Szent Mihálykor egyszerre kell megfizetni, míg a következő évek illetékei a szokásos terminusokon két részletben is fizethetők. A primás al-pénzgyűjtői Klimó György esztergomi kanonok és Török Ferencz magyar kancelláriai tanácsos voltak,⁴ kik nem kevésbé vigyáztak a rendes fizetésre, mint a régiebbek s mikor az apát 1747 tavaszán késett a fizetéssel, már július 18-ikán megsürgették, mivel a hátrálékot a lelkészi pénztár szokta előlegezni s ha ez idején nem jut pénzhez, a plébánosoknak nem lehet kifizetni illetményeiket.⁵

Ezt a subsidiumot egy három éves követte, melynek költségei az apátság részéről 1749—50., 1750—1751. és 1752-re — évi 15 forint 8 krajczár hozzájárulással — 45 forint 24 krajczárra mentek. Folytatólag pedig ugyanezen összegben tizenöt évre terjesztetvén ki, összesen 226 forintot fizetett az apátság.⁶

A rendes fizetéssé váló segélyezés mellett rendkívüli segítség-adásoktól sem zárkozhatott el az apátság. 1757 márczius 18-ikán Illésházy Gáspár zászlótartó a következő nyugtatványt állította ki Tihanyban: «Alább megírt recognoscáлом,

¹ Mint ismeretes, a magyar forint = 100 ezüst dénárral, a rajnai = 60 krajczárral. Értékük ekkor majdnem összeesik. Lécs, mikor 1752-ben subsidiumot fizetett, följegyezte, hogy 1749—50., 1750—1751. és 1752-re 45 forint 24 krajczár a tartozása s ezért küld 45 forint 40 dénárt. Liber perceptionum et erogationum ab anno 1749. usque 1754. a pannonhalmi rendi levéltárban a tihanyi iratok között.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbatiae Tihan. fasc. 25. C., nr. 2.

³ Zalamegye levéltára: protocolla de annis 1744—1748. 306. l.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act, abbat. Tihan. fasc. 26. A., nr. 16. és B. nr. 4.

⁵ U. o. fasc. 26. A., nr. 17.

⁶ U. o. fasc. 26. A., nr. 20. 1754. márcz. 27-ikén Lécs megküldte az 1752—1753-iki, illetve 1753—1751-iki részleteket (Lib. perc. et erog.); a fizetésekről szóló nyugtatványok fasc. 26. B., nr. 5—19. alatt vannak.

hogy a minemű száz körmőczyi aranyokat¹ az ur, főtisztelendő Lécs Ágoston tihanyi apátur uram a magyar lovas vitézlő rendnek augmentatiójára a mostani hadi circumstantiákra nézve fölséges asszonyunknak ajánlott, ő fölsége pediglen tekintetes Baranyajanum regementnek bizonyos szükségére fordítani kegyelme-sen parancsolta, én azoknak fölvételére méltóságos proprietarius generalis uram ő excellentiája rendelkezésből ide Tihanya küldetvén, azokat minden hiányosság nélkül kezemhez vettem».²

A következő években ismételten és ismételten látjuk, hogy az apátság fejei tehetségökhöz képest támogatják Mária Teréziát a porosz királylyal, II. Frigyes-sel folytatott újabb küzdelmében. Nem tudjuk ugyan, mit felelt Lécs apát Althán János Mihály gróf zalamegyei főispán 1758 január 24-iki levelére, melyben arra kérte, hogy február végéig állítson ki bizonyos számú ujonczot, ha ingyen nem teszi, a főkincstár hajlandó arra is, hogy minden egyesért 10 forintot fizet s ruházatukról, fegyverükről is gondoskodni fog;³ azt azonban tudjuk, hogy a következő év január 28-ikán 100 körmőczyi aranyat (420 forintot) fizetett be Somogy megye pénztárába a felség számára adott önkéntes segítségül,⁴ december 28-ikán pedig ugyanezen célra adott 200 forintos adományát nyugtatja Tallián János somogy megyei alispán.⁵

Lécs utódja, Vajda Samu apát tehetsége szerint folytatta a támogatást. Mikor Biró Márton veszprémi püspök 1760 december 28-iki levelével fölszólította, hogy a következő év január 20-ikára jelenjék meg nála Sümegen, hogy a királynénak adandó kölcsönről tanácskozzanak, a mondott napra Jankovich Márton perjele által megüzente, hogy 2000 forint kölcsönt ajánl föl.⁶ E mellett még segítséget is adott. Számadásai során följegyezte, hogy 1761 márczius 14-ikén 62 forintot érő 15 aranyat küldött a királynénak szánt ajándéku a veszprémi püspökhöz; május 2-ikán pedig azt írta föl, hogy a felség számára tőle megajánlott 50 köből gabonáért 25 forintot fizetett. Alig kapta meg Batthyány Károly gróf 1762 november 22-iki levelét, melyben a kincstár fölsegélésére kérte, sietett e kérelemnek eleget tenni; mert a gróf december 29-ikén már meg is köszöni neki, hogy a mondott célra 100 birodalmi tallért⁷ adományozott.⁸

Ezen háborus időkben adott kölcsön, ajándékozások, katona-állítás mellett megmarad, a régi keretek közt, a pápától engedélyezett egyházi segélyek fizetése

¹ Egy aranyat 4 frt 13, 4 frt 16, 4 frt 20, 4 frt 30 krajczárba is számítanak; egyszer meg 50 arany 210 forintnak van számítva, mely szerint 100 = 420 forinttal s ezt vehetjük mostani értéknek, mert 1759 januári nyugtatvány is ennyinek mondja.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 25. C., nr. 4.

3 U. o. fasc. 23., nr. 8.

4 U. o. fasc. 25. C., nr. 5.

5 U. o. nr. 6.

6 U. o. fasc. 23., nt. 9., 10.

7 1 birodalmi tallér magyar pénzben 1 frt és 50 dénár.

8 Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 23., nr. 11., 12.

is. Eltartott ez 1774-ig. Utána nem kértek új engedélyt, hanem 1781-ben a kamara azzal a követeléssel állott elő, hogy az 1775—1780-iki időre várvédelmi Czélokra fizessék be a javadalmasok évi jövedelmök 10%-át. Tihanyra évi 386 frt 16 dénárt vettek föl s ennek megfelelően 2316 frt 96 dénárt követeltek rajta. Vajdát azonban kéz alatt figyelmeztették rá, hogy ne fizessen, hiszen olyan összegről van szó, melyről a helytartótanács sem tud.¹ A számadásokból azonban lehet látni, hogy a követelt összeg lefizetése megtörtént.²

Itt említhetjük, hogy 1779 július 3-ikán Veszprémmegye is kért az apátságtól katonai czélokra pénzt. Mivel a megyei pénztár kiürült, a követelések hamarjában nem voltak behajthatók, a megyében levő katonaság számára pedig pénz kellett, arra kérték az apátot, hogy szeptember 1-jéig legalább 1000 forintot adjon kölcsön.³ Az apát feleletét vagy intézkedését nem ismerjük; de alig volt elutasító.

A Rend eltörlése után a vallásalaphoz tartozó tihanyi uradalom fizette a kivetett hadi segítséget. Így 1793 február 9-ikén kamarai rendelet érkezett Tihanyba, hogy a hadi segítség czimén Tósokra kivetett 49 forint 87⁷/₈ dénárt megfelelő értékű gabonában szolgáltatassa be az uradalom.⁴

Az utolsóelőtti insurrectió alkalmával az apátság is ott volt a fizetők között. Nem tudjuk ugyan, mennyivel járult a költségekhez, de része volt bennök, mert mikor Somogymegye 1804 május 30-ikán kérdést intézett a megyebeliekhez, mi történjék az 1800-iki insurrectióra megszavazott összegből megmaradt 35.000 forinttal, az apátság is a megkérdezettek között van.⁵ A háború további folyama alatt a balaton-füredi intézetet 1809 augusztus 25-ikén katonai ispotálynak foglalták le. Mikor 1810 június 9-ikén a katonaság s az uradalom a megfelelő mesteremberek meghallgatásával megállapította a költséget, melybe az épületek régi állapotba való visszahelyezése kerül, 6935 forint 7 krajczárt számítottak, de ebben még nem voltak benne az asztalosmunkák, melyekre szintén szükség volt.⁶

Új teher nehezedett az apátságra 1815-ben. A magyar udvari kamara február 9-iki rendeletével tudatta, hogy az apátságoknak most is meg kell a régi, subsidium fortificatorium czímen fizetett segítséget adniok és pedig visszamenőleg, 1813 január 1-jétől számítva. Tihanynak évi 386 forint 9¹/₂ krajczárt kellett fizetnie.⁷

¹ U. o. fasc. 26. A., nr. 23. A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. IX. 400—403. ll.

² Vajda apát számadásaiban 1776 január 18-ikánál ez van: «Erga noviter impositam quottam decem-procentualem ad manus (vicarii Vesprimiensis) misi per R. P. Damianum (Fuxhoffer) pro anno superiore 1775. fl. 386. den. 16.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 25. A., nr. 31.

⁴ U. o. fasc. 19.

⁵ U. o.: act. archiabbat. fasc. 81., litt. nn.

⁶ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 58.

⁷ Pannonhalmi rendi levéltár.

Bizvást az apátság hadi terheihez számítható azon dolgok értéke, mely ily czimen van összeállítva: «Tihanyi apátság részéről a horvátok táborában 1848. évi szeptember 23-ikán és 24-ikén részint követeltetett, részint pedig elraboltatott Szántódról». Gabonában, állatokban, borban, pálinkában, vajban, szénában, fában adott értékekről, némi kártételekről szól ez a jegyzék s a két nap terhét 9744 forint 30 krajczárban állapítja meg.¹

A nemzeti küzdelem folyamán megismétlődött a Rákóczi-kor gondolata: erősített helylyé kell tenni a tihanyi félszigetet.² Ennek a feladatnak a megoldását úgy tervezték, hogy ismét megnyitják és hasznavehető állapotba helyezik azt a csatornát, mely a tihanyi félszigetet szigetté alakítja át, védelmére pedig sánczokat húznak.

Ez a szándék «az ideiglenes várnokkar (mérnökkar) főnökéhez» 1849 május 5-ikén kelt titkos utasításban tárul elénk. «Mivel a Balaton-vidéket rögtön erősíteni kell, mondja az utasítás, nevezetesen Tihanyból egy erős fegyverhelyet építeni, a tapolczai, városlódi szorosokat, ugymint Marczal-Hidvégnél, Karakónál stb., a hol majd legjobbnak találja, megóvni kell, tehát ehez szükséges embereket a környékbeli megyékből kérje, a hozzá való mindennemű eszközöket megszerezze, melyekre, ugymind a mesteremberek, kézimunkások s katonák kifizetésére 20.000 pen. for. számadása alá vegyen. Ezeknek kivitelére a szükséges mérnököket, a mennyire lehet, a hadügyminiszterium rendelni fog, a többit pedig az ott levő megyei mérnökökből használhatja. A magyar utászkarnak egyik osztálya Görgey seregéből azonnal Tihanyra rendeltetik és a nélkülözhető sappeur, mineur, pionier úgy a tüzérek is oda rendeltetnek, ezenkívül pedig egy zászlóalj Budapestről,³ az álladalmi eszközök, szerek és anyagok őrzésére önparancsolatja alá Tihanyba ezennel küldetnek. Miután pedig ott aknász (mineurs) dolgok is előjöhetnek, tehát az ahoz értő embereket, a mennyire lehet, a kormány küldeni fog, de mind ezeket, mind más szükséges mesterembereket a vidékről fizetés mellett szerezhet. Minden hét végén úgy a munka előmeneteléről a tudósítást, mind a kiadott pénzről számadását, valamint a többi szükségletekről (Erfordernisse) jelentését ide beadja...»⁴

Gaál Miklós mérnökkari vagy, mint ekkor nevezték, várnokkari tábornok május folyamán javában dolgoztatott a félszigeten. Az a zászlóalj gyalogság,

¹ Pannonh. rendi ltár c. 25., nr. 26.

² Már Thaly Kálmán utalt a magyar kormány ezen tervére. I. Bátorfi: Adatok Zala-megye történetéhez, III. 323. l.

³ Tudtunkkal a kormány csak 1849 június végén tette közzé a testvérvárosoknak egy fővárossá való egyesítéséről szóló törvényt. Kossuth 1849 június 28-ikán estve még Pestről keltezte a levelét; 29-ikén azonban már Budapest olvasható egy Bemhez intézett levele alatt.

⁴ A Budapesti Ujság 1890. évi 143. száma után idézi Novák Mihály id. műve 181. lapján.

melyről a május 5-iki utasítás megemlékezett, szintén megjelent Tihanyban. Gaál azonban tartott tőle, hogy a további munkálatok támogatására ez az őrség nem lesz elég, azért tehát több katonát kért, hogy ezek védelme alatt akkor is biztosítva legyen a munkálat további sorsa, ha az ellenség támadást intézne a terv megakadályozása végett, sőt lehetővé váljék Tihanyon kívül a szomszédos vidék megerősítése is. Gondolatait, melyeket megvalósítani óhajtott, május 19-ikén Debreczenben kelt levelében ajánlotta a «tisztelt hadügyminiszter ur» figyelmébe.

«Ámbár a magyarok Istene igaz és szent ügyünkben szembetűnőleg segített és már győztünk is, írja Gaál a hadügyminiszteriumnak, melynek ügyeit ezen napokban a táborban levő Görgey helyett Répásky Mihály tábornok vezette, de azért még sem kell magunkat elbizni, hanem minden erőnket védelmezésünkre felhasználni.

Hihetőleg az ellenség nem jó szemmel fogja nézni, hogy mi Tihanyt és vidékét erősítjük s attól lehet tartani, hogy egy gyors száguldó csapatot küld ellenünk, az ott levő foglyokat megszabadítani, bennünket elfogni s a már kész sánczokat lerombolni.

Miután egyszerre hét helyen, úgymint Tihany, Szántód, Hidvég, Karakó, Váth, Városlőd és Tapolczánál a sánczolást elkezdni akarom, tehát a Tihanyra rendelt egy zászlóalj gyalogság alig lesz a foglyok és anyagok őrzésére elegendő.

Sopronban az ellenségnek nagy ereje vagyon, mely Karakóhoz 5, Tihanyhoz 9 stáció, tehát ha én jó kémek által meg is tudom az ellenség jövetelét, míg én azt Pestre ízenem és onnan, mely Tihanytól 8 stáció távolságra fekszik, segítséget kapok, addig már engemet az ellenség megtámadhat és ha a Balatonon át embereimet meg is mentem, de mind a már végbe vitt munkát, mind az ott felszerelt anyagot elveszteni kényteleníttetem.

Tehát ezen esetre a tisztelt hadügyminiszteriumot bátor vagyok figyelmeztetni és ajánlani, hogy Balaton-Füredre legalább még egy zászlóalj gyalogságot, egy osztály lovasságot és egy 6 fontos üteget rendelni méltóztassék.

Miután pedig reményelem, még e nyáron Tihanyt annyira megerősíthetni, hogy egy hadi csel által egykönnyen bevehető nem leend, de még egy ostromlást is talán kitarthatna, tehát minden esetre ott, vagy addig, míg elkészül, Balaton-Füreden egy hadsereget jó volna felállítani és pedig ha a dunántúli megyékből a kiállítandó ujonczok mind oda rendeltetnének, én ott egyuttal az új hadsereget fel is állíthatnám, a szükséges lovakat, szekereket etc. etc. megszerezném és az ottani tájék védelmezésében a már besorozottakat gyakorolhatnám.

Hogyha ez az ajánlat elfogadtatik, akkor kérem ez iránt nékem a további parancsot és utasítást kiadatni, úgy a kormány által a megyéknek az ujonczok odaállítása iránt azt a parancsolatot eszközölni, hogy mihelyest egy megyében 200 ujoncz összegyűl, az azonnal Tihanyba küldessék».

A hadügyminiszterium elfogadta az ajánlatot s ugyanazon napon kiadta a nyílt rendeletet, «mely szerint Gaál Miklós tábornok és várnokkari főnök ur a dunántúli kerületben Tihany és több alkalmas pontok megerősítésére kiküldetik, mihez képest minden álladalmi polgári és katonai hatóságnak felelet terhe alatt meghagyatik, hogy nevezett tábornok urnak a szükséges előfogatokat készpénzfizetés mellett kiszolgáltatni és általában kitűzött feladatában kezére járni és minden kitelhető segítséget nyújtani szoros hazafiúi kötelességének tartsa».

Ámde Gaált csakhamar az ellenségtől megrongált komáromi védelmi művek kijavítására rendelték, majd megváltoztatták a hadviselésnek Görgeytől javalt tervét is, hogy a magyar sereg a Dunántúl folytassa a harczot,¹ így azután Tihany megerősítésében halasztás következett be, a rohamosan fejlődő események pedig azt eredményezték, hogy a munkálatoknak immár nem volt céljuk, de módjuk sem. Igaz, július 6-ikán még arra gondolt Görgey, hogy a harcz színterét áttesszi a Balaton környékére, de ez a terv csak terv maradt. A Dunántúl a császári seregek birtoka lett és augusztus végén már a Komáromhoz vonuló Nugent Laval gróf táborszernagy szállotta meg Veszprémet, Füredet és Tihanyt.²

¹ Hentaller Lajos: A tihanyi erőd, Egyetértés, 1899 deczember 24-iki sz.

² Gelich Rikárd: Magyarország függetlenségi harcza 1848—49-ben, III. 910. l.

HETEDIK FEJEZET.

Az apátság birtokai.

Az apátsági birtokok kormányzása. Az apátság birtokai. Tiszti utasítás. Tiszti számadások. A számadások ellenőrzése. A gazdaságok jövedelme. Hűtlen kezelés. Balaton lecsapolás. Az 1848-iki törvények hatása. Visszaélés a rendi vagyonnal. A rendi kormány vizsgálatot tartat az apátsági birtokokon. Kruesz főapát buzgálkodása Tihany gazdasági föllendítése érdekében. Az újabb idők gazdálkodása. — *I. Az apátság zala- és veszprémmegyei birtokai*: 1. Tihany. 2. Aszófő. 3. Kis-Szölös. 4. Örvényes. 5. Balaton-Füred falu. 6. Balaton-Füred fürdő (Savanyúvíz). 7. Kék. 8. Áracs. 9. Fülöp. 10. Szent-András. 11. Tósok. — *II. Az apátság somogymegyei jószágai*: 12. Endréd (Jaba, Tököz). 13. Zamárdi. 14. Szántód. 15. Teleki. — 16. Kapoly. — Kölcsönök, zálogos jószág (Faisz).

ATIHANYI apátság Zala-, Veszprém- és Somogymegyében levő birtokait maga a természet osztotta két gazdasági kerületre, a tihanyira és a somogyira. A gazdasági kerületek kormányzása az altenburgi időkben, a kincstári birtoklás korában, a Bresztyenszky apátságát követő években és Simon Zsigmond apátsága első felében egy kézben volt; a közbeeső években, majd 1881 óta a két gazdasági kerületnek megfelelően két jószágkormányzója volt az apátsági birtokoknak s az egyik Tihanyban, a másik Szántódon székel. A kettős kormányzóság természetén ma sem változtat az a körülmény, hogy a tihanyi kormányzóság ügyeit maga az apát intézi; a somogyi pedig a rendi főjószágkormányzói tiszttel egyesítettett.

A jószágkormányzói tiszttel, nem számítva a kincstári birtoklás idejét s a visszaállítást követő pár hónapot, a Rend tagjai töltötték be. Noha tisztjük természete szerint nem a gazdálkodás lett volna a feladatuk, hanem az ellenőrzés, csak úgy a XIX. század közepe óta csökkenik a gazdálkodásba való beavatkozás, mikor ez, valamint a kísérletezések egyenesen a gazdatisztek feladatává tétettek, míg a kormányzó ellenőrző, irányító közeg lett. Kötelességének ez a kettős iránya hozta magával, hogy míg a jószágok kormányzását végezte, a tiszteket s az egész gazdasági személyzetet ellenőrizte, egyben arról is tájékozódást kellett szereznie, és nyújtania, «miben rejlik az uradalomnak valamely kincse», hogy így azután eshetőleg fejleszteni, újabb beruházással gyümölcsözőbbé lehessen tenni a gazdaságot.

A tisztek kezdetben egyszerűbb emberek voltak, kik az apátság szolgálatában érdemet szereztek rá, vagy alkalmasnak mutatkoztak rá, hogy gazdasági pályán

alkalmazzák őket. Hogy mit vártak tőlük, arról Grasso apátnak tiszti szabályzata ad fölvilágosítást. A közelebbiről meg nem állapítható időben kelt utasítás így szól:

«A jószágombeli tiszteknek instructiója eképpen következik:

Mivel minden dominiumbeli tisztnek a gazdasághoz érteni szükséges, ahhoz képest, jóllehet kell tudni a maga hivatalát, mindazonáltal a következő mód szerint főképpen alkalmaztassa magát, tudniillik:

Elsőben is helyrevaló állásával végére kell járni, hogy az előtte levő tisztnek minemű restantiái maradtak és azokat mind kezéhez vevén, róla számot adjon és mindenekben szorgalmas legyen.

Másodszor. A házárendáknak felét Szent György nap tájban, a más felét pedig Szent Mihály nap tájban a vagy kiadatott contractus szerint tartozik beszedni, de főképpen a rétbeli árendákra vigyázzon, hogy Szent György nap előtt adja ki a réteket és kaszálás előtt azoknak árendáját szedje be, hogy maga ne fizessen helyettek, nem különben malmok, halászatok, juhászok, korcsmárosok, mészárosok és egyéb árendájokat idejekor előre beszedje, másként gondatlansága miatt ha valami kár vagy rövidség következne, magának tulajdonítsa.

És hogy az uraság dolgának jobb fogamatja legyen, harmadszor, minden holnapban a bevett és kiadott pénzről, gabonáról és egyéb perceptiókról és erogatiókról az uraságot tudósítsa és extractusban megküldje, hogy az uraság tudhassa mi jött be és mi ment ki s mi maradt. Hasonlóképpen aratás és kaszálás tájban mennyi gabona, szalmában s hány öl széna minemű helyett s mely szántóföldön, mely telken s mezőn termett s mennyire legyen szüksége az uraságnak és mennyit lehessen eladni, hogy azután az uraság dispositiója szerint a tisztt alkalmazhassa magát.

Negyedszer. A betakarított mind jó, mind pedig közepszerű és alávaló gabonából egy köröszöt elnyomtatni a vagy csépettetni tartozik, hogy az uraság tudhassa, minemű termésbeli számot remélhet.

Melynek nagyobb hitelére, ötödször, megengedtetik ugyan, hogy ezen elnyomtatott vagyis csépettetett s következendőképen fölszórattott és kitisztított gabona a helység birái vagy plebánussa által, de egészen a mérőt elcsapván, mérettessék a tisztt kezéhez és ha a bíró írást nem tudna, olyan személyt keresen, a ki a bevett jószágokról azonnal recognitiót adhasson.

Hatodszor. Conventionalistákat és másokat, a kik tudniillik az uraságtól nem difficultatnak, a mely tisztnek concredálva vagyon, adja a gabonát és aztat szorgalmasan, kinek és mely napon adja, magának följegyezze és hiteles recognitiót vegyen, kinek s hova mit ad. Mivel pedig a mely gabona, ha az esztendőnél tovább áll a granariumban, fogyatkozást szenved, száz mérőből ezen fogyatkozásra három engedtetik, mivel többet erogatiójában nem tehet azon kívül.

Hetedszer. Mivel a jó gazda másként is tudja a kötelességét, tudniillik midőn kell őszt és midőn tavaszt vettetni, a holott értetik lencse, borsó, kukoricza, ráczborsó, kender és len is, arattatni és réteket kaszáltatni, azokat fölgyűjtetni és öszvehordatni, ugymint jó tisztá és alkalmas időben, ahhoz képest úgy vigyázzon a tiszt, hogy valami kár valamelyiknek ne következék s egyszersmind, a midőn kilenczedlés a vagy dézsmálás ideje érkezik, a tiszt szántóföldről szántóföldre elmenjen és kitől hány köröszet eshetik nevezet és szám szerint följegyezni és általa kimutatandó köröszöt és kévét behordattatni és szorgalmasan összerakattatni tartozik. Mivel pedig minden observantiákat és tulajdonságokat papirosra lehetetlen rakni, melyeket a tisztnek az ő szorgalmatossága és iparkodása magától is föltalálhat és voltaképpen mindeneket alkalmaztathat, a majorokban, baromfiak és konyhabeli szükségekre, takarmányok mértékletes consumptiójára és majorbeli tisztaságra gondja legyen s cselédekre s majorokban levő eszközökre úgy vigyázzon, hogy minden legkisebb eszközökről illendőképpen számot adhasson; ellenben találkoznak az uraságoknál hasznos és gyümölcsös kertek, melyek gyümölcséből alkalmas proventust vehet, főképpen mikor a gyümölcsbeli termésnek disze vagyon, ahhoz képest szorgalmas gondja legyen, hogy, ha nem állandó, vagy ha el nem adhatja, fölászaltassa s egyszersmind az uraság szükségére állani alkalmast választatni és jó gondviselés alatt tartatni, a ki nem szükséges eladatni tartozik.

Nyolczadszor. A szarvasmarhák iránt oly rendelést tegyen főképpen télen, hogy a meddő teheneket a borjazandó tehenektől, a tinókat a borjaktól a majorokban külön vegye és együtt sokat ne tartson, mert egyik a másikat elnyomja és az uraságnak rövidséget okozhat, a véneknek pedig idején való distractiójáról gondja legyen.

Kilenczedszer. Semminemű tiszt a jobbágyokat maga szükségére és tulajdon dolgára alkalmaztatni ne merészelje és semmi haszonvételt magának ne tulajdoníthasson, mert másként is minden tisztnek az ő deputatumja és fizetése megvagy, sőt a rendetlenségek a jobbágyokkal tilalmaztatnak.

Tizedszer. Szükséges az is, hogy esztendőnként, kiváltképpen, mikor az idő hozza magával, az uraság jószágát és mindeneknek a kitelhető haszonvételt rend szerint följegyezze, hogy valamit a jobbágyok károk nélkül jobb rendbe vehet és haszonra fordíthasson, iparkodjék; és ha történet szerint az uraság szántóföldjei mellett a jobbágyok szántóföldjei találtatnának, tudhassa az uraság és azokat, ha láthatja hasznosnak lenni, magához tulajdoníthassa».¹

¹ Keltezetlen, csonkán maradt jegyzés a pannonthalmi rendi levéltárban. Signaturája: act. abb. Tihan. fasc. 4., nr. 70.

Szakszerűen képzett tiszteket, a mennyire látjuk, a XIX. század elejétől kezdtek alkalmazni. 1818-ban beszélnek róla, hogy egy a Georgiconban tanult gazdatisztet kellene az uradalomnak szerződtetni.¹ A folyton fejlődő viszonyok közt megfelelő műveltségű tisztek kerültek az egyes jószágokra, kiknek már arra is utasítást lehetett adni, hogy ezzel, azzal kísérletezzenek, a jobb gazdálkodásra tervezeteket nyújtsanak be. A gazdálkodás munkáján kívül nekik kellett a művelés alatt levő területeket, bérbe adott földeket nyilvántartaniok, a jószágkormányzói s a megyei rendeletekről jegyzőkönyvet vezetni, a számadásokat végezni. A jobb gazdálkodás, a közös gazdasági ügyek, rendeletek megbeszélése végett tisztí székeket szoktak tartani.²

A tisztek közvetlen előjárójuknak, a jószágkormányzónak adták be számadásaikat s a jövedelmeket.³ A számadásokra vonatkozólag 1830 óta azt kívánták, hogy kellően kiállítva, a jövedelmek részletes felsorolásával negyed- vagy legalább félévenként kerüljenek a jószágkormányzó elé.⁴

Miután a jószágkormányzó a számadásokat átnézte, a pannonhalmi számvevőséghez küldte őket. Ha valami hiba mutatkozott, magyarázatot kértek, szükség esetén számadó szék elé vitték az ügyet⁵ s ha tiszttel fogadható bizonyságokkal, irásokkal nem tudta bebizonyítani számadása helyességét, az igazolatlan kiadásokat az ő terhére írták.⁶

A pannonhalmi számvevői ellenőrzéssel s azzal, hogy a jelentősebb szerződésekhez megkivánták a főapát hozzájárulását, a visszaéléseknek akarták elejét venni. Sajnos azonban, hogy ez nem mindig sikerült s a XIX. század folyamán ismételten súlyos anyagi kár érte az apátságot.

A gazdálkodás eredményéről 1784 augusztus 3-ikán kapunk összefoglaló kimutatást, mely a jövedelmet 9371 forint 57 krajczárra, a kiadásokat 9132 forintra teszi s így 239 forint 57 krajczár tiszta jövedelmet tüntet föl.⁷ A kimutatás nem pontos, nem eléggé részletező. Hiszen magának a somogyi gazdaságnak 1783 márciusától 1784 végéig befolyó jövedelme 13.681 forint 48 dénár, kiadása 2444 forint 99 dénár volt. Ehhez a jövedelemhez képest az apátság eltörlésekor összeállított bevétel- és kiadás-jegyzék a jövedelmek gyarapodását mutatja, a mennyiben 17.089 forint 59³/₄ krajczár bevétellel szemben 4315 forint 55 krajczár a kiadás s így 12.774 forint 4³/₄ krajczár tiszta jövedelem maradt.

Az apátság kincstári birtoklása idején működött Thurszky András tisztartó számára 1802 október 31-ikén bizonyítványt állítottak ki, hogy a tihanyi ura-

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. T., nr. 63.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. vv. és eee.

³ U. o.: act. abbat. Tihan. fasc. 25. B., nr. 22.

⁴ U. o.: act. archiabbat. fasc. 81., litt. rr.

⁵ U. o.: fasc. 81., litt. rr. és vv.

⁶ U. o.: fasc. 81., litt. x. és y.

⁷ Oklevéltár 103. sz.

dalmat majdnem a kívánt állapotra juttatta, okos gazdálkodásával a jövedelmet fokozta s ezt elérte a nélkül, hogy a jobbágyságot elnyomta volna.¹ Valóban emelkedés mutatkozik Thurszky alatt és már 1790-ben 12.955 forint $4\frac{3}{4}$ krajczár tiszta jövedelmet tudott fölmutatni.

Bármily gondos volt is Thurszky gazdálkodása, meg igen sok volt a teendő, hogy az apátsági birtokok valóban jövedelmezőkké legyenek. A birtokok 1802-ben tartott megvizsgálásakor azt találták, hogy szükséges volna csatornázást végezni, hogy a vizek levezetésével a rétterület növekedjék, rendezni a patakokat, tisztítani kellene az erdőket, az állatállomány gyarapításra szorul, a földek nincsenek kellően kihasználva, szükséges volna a munkás kezeket szaporítani, a szemtermést fokozni, gazdasági épületeket emelni, itt-ott méhészetet, juhászatot létesíteni stb. Úgy okoskodtak, hogy 70.000 forintnyi befektetéssel 49.144 forint 60 dénárral lehetne szaporítani az apátság tiszta jövedelmét.²

Mintha a külső körülmények is kedveztek volna a tervnek. Mostanában komolyabban hozzáfogtak azon szándék megvalósításához, melylyel már az 1776 június 6-ikán Tihanyban ülésezett bizottság foglalkozott, hogy a Sárvíz szabályozása után a Sió, Kapos, Zala folyók is szabályoztassanak. 1803 június 6-ikán, majd augusztus 16-ikán ismételten üléseztek ezen célból Veszprémben, hol az apátság is képviseltette magát;³ de a későbbi tanácskozásokban az apátság már nem vett részt.⁴ Így azután a gazdaságok a maguk erejével végeztek vízlevezető munkálatokat és nem is siker nélkül. De a vízszabályozás mellett más, bár nem nagyobb szabású javítások, befektetések is történtek. Az bizonyos, hogy fokozták a birtokok jövedelmét, hiszen az 1813-iki számadásokban, melyek különben a pannonthalmi számvevőség erős bírálatát vonták magukra, a legalacsonyabb összegezés szerint is megkétszereződött az eltörlés előtt mutatkozó bevétel⁵ és Tihany szép támogatásban tudta részesíteni a Rend középpontját.

Sajnos, hogy lelkiismeretlen kéz hűtlen sáfárkodása megakadályozta a további fejlődést azzal, hogy az erre szükséges eszközöket, az apátsági javak jövedelmét nem a közösség céljaira, a kívánatos befektetésekre fordította, hanem a maga vágyai kielégítésére. A Rend bizalmával visszaélt Orray Kajetán 1827 április havában a halálba menekült.⁶

Lelkiismeretes utódokra várt, hogy a károkat nagyobb haszon elérésével ellensúlyozzák, a Sárvíz levezető társulat pedig olyasmivel biztatta a Rend veze-

¹ Pannonthalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. c.

² Oklevéltár 114. sz.

³ Pannonthalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. k. és mellékletei.

⁴ V. ö. u. o.: litt. nn.

⁵ U. o.: litt. x. és y.

⁶ Pannonthalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. oo.

tőségét, hogy ha ezt a munkálatot támogatja, Tihanynál, Örvényesnél, Szántód-nál, Zamárdinál, Balaton-Fürednél 4886 hold és 42 □ öl területtel fog a tihanyi apátság birtoka gyarapodni. Aránylag nem sokba, váltóban 27.771 forint 13 1/2 krajczárba került volna az apátságnak e terület, de mivel sziklás, terméketlen föld szabadt volna föl s az apátság szántódi révjénél új, költséges átalakításokat kellett volna végezni, az apátság nem látta szívesen a tervet.¹ Közelebbről érdekelte azonban az 1842-ben alakult társulat, mely a Zamárditól Sávolyig elterülő partokat akarta a Balaton vizétől megmenteni. De itt is nagy nehézségek merültek föl és Bresztyenszky apát a társulat kiküldöttjeivel 1847 május 29-ikén Szántódon tartott tanácskozáson föltételekhez kötötte a társulatba való belépését. Kijelentette, hogy «a birtokában levő bozótokra nézve a társulattal kezet fogni kíván, ha a Balatonnak 4 lábbal leszállítása által a balaton-füredi hideg fürdőknek, gőzös kikötőjének és a vízszivattyúnak okozott újra készítésére teendő költségei pótoltnak fognak, továbbá, ha a tónak fentartani kívánt részéről, valamint a már önköltségén kiszáritott részéről is fizetni nem fog». Mindjárt jegyezzük meg, hogy a társulat ily föltételes belépéssel nem érte be,² hanem törvény erejével akarta az apátságot, mint érdekelt felet a belépésre kényszeríteni. Hosszas, a 48-as események megszakítása miatt egészen 1870-ig huzódó perlekedés támadt ebből, melynek folyamán az apátság a zamárdi és a szántódi részekre eső költségek viselésében elmarasztaltatott³ és noha felebbezés történt, az apátság mégis vagy 5000 forintot fizetett.⁴ Fizetett pedig oly, körülbelül 1000 hold, területért melyről Simon apátnak a főapáthoz írt jelentése azt mondja, hogy vele nem hasznavehető területet kapott az apátság, hanem «nyert repülő homokot, hasznavehetetlent, mely eddigi rétjét, legelőjét és mezejét is elborítással fenyegeti. A mi azelőtt jó rét volt, most az apadás után kopár legelő, a hol azelőtt megtermett 30 ezer kéve nádja, az most haszontalan zsombékos és rókák tanyája. Legfőleg nagy költséggel lehet idővel haszonvehetővé tenni». Ez az «idővel» napjainkig nyult, mikor a tervbe vett, villatelep céljaira való parcellázás teszi majd jövedelmezővé a Balaton apadását.

A 48-as események, melyek az urbéri viszonyokat is teljesen megváltoztatták, gondos utánjárásra, új jövedelemforrások megnyitására kényszerítette az apátsági birtokok kezelőit. És ez sikerült is. Noha a beállott változások váltóértékben⁶ évi 33.965 forint 57 1/2 krajczár veszteséget okoztak az apátságnak, mégis

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: fasc. 17., litt. ss. és fasc. 81., litt. qq.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. yy.

³ U. o. és litt. bbb.

⁴ V. ö. Rimely főapát 1863 november 7-iki levelét a tihanyi apátság 1827-ben kezdődő protocollu-

mában, továbbá: pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. ddd. és tihanyi apátsági levéltár 1870 július 10. és augusztus.

⁵ Simon apát 1866 november 6-iki levele a főapáti irattárban.

⁶ 25 váltóforint = 1 forint moneta conventionalis seu banknota-val.

98.758 forintba lehetett tenni a várható jövedelmet. Igaz, hogy ezzel szemben majdnem ugyanekkora kiadás állott: Bresztyenszky apát számítása szerint 95.757 forint, a pannonhalmi számvévőség összegezése szerint pedig 97.757 forint.¹

Ezt a jövedelmet tehát okvetlenül fokozni kellett volna, hogy a megváltozott viszonyok közt az apátság a Rend közös kiadásaihoz fokozottabb mértékben tudjon hozzájárulni. Történt egy és más, ami a gazdaságot föllendítette, de hasznát még az sem látta, kit egy reggel füstben megfulladva találtak szobájában, Krisztián Pius kormányzó, ki nemcsak hosszú időn át pazarolta a rendi vagyont, hanem közel 100.000 forint terhet hagyott az apátságra.² A főapátság támogatta Tihanyt a nagy összeg kifizetésében, de a törlesztés munkája évekre megbénította az apátsági birtokok fejlődését. Fokozta a bajt, hogy az apátság jogi ügyeinek intézője is oly férfiú volt, kiben sem a kellő munkakedv nem volt meg, sem tudása nem érte föl az újabb idők szükségleteit.

Az apáti szék üres volt, az anyagi ügyek teljes zavarban, a jogaik megkezdve, összezavarva, elintézetlenül. Érthető, hogy ily hiányok, nehézségek közepette még jóindulatú kormányzó sem tudott boldogulni. A maga ridegségében is megható az a memorandum, melyet Kopeczky Vidor, a ki Krisztián helyébe jószágkormányzó lett, 1865 június 20-ikán Simon Zsigmond már kinevezett tihanyi apát és pannonhalmi perjel s a főmonostori konvent elé terjesztett.

«A tihanyi apátság, kezdi iratát, jelen megkerült állapotában magát fönn nem tarthatja.

Az ész-, ok- és korszerű intézkedésnek mindig van helye. Ki czélt akar érni, kell akarnia az eszközöket is. Ki a jelen viszonyok közt földjéből hasznót akar látni, de ész- és czélszerű eszközöket annak rendezésére nem fordít, az esztelenség billegét süti homlokára. Ki földjeinek hasznát venni nem akarja, vagy nem tudja, egy talpalatnyi földre sem méltó.

A tihanyi apátságnak Isten jóvoltából annyi földje van, hogy, ha gazdasága a jelenkor igényeihez képest lenne fölszerelve, nemcsak a vállain fekvő súlyos terheket bírhatná el, de a korszerű javításokat, rendezéseket és a Szent-Mártont illető segélyezést is talán még nagyobb mérvben, mint eddig, megtehetné. Mind ezt pedig jelen megkerült állapotában nemcsak hogy nem teheti, hanem magamat is csak segélykoldulás által nyomorúságosan tarthatja fönn. Ugyanis:

Aszófő-, Örvényes- és Tósokon birtokai mai napig is rendezetlenek s így fölszerelésökre gondolni sem lehet, mert rendezésök eszközzését a tehetetlenség lehetetlenné teszi.

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 36. és 43.

² Ennek a szerencsétlen ügynek az iratai nagyjórészt a tihanyi apátság 1827-től kezdődő protocolumában vannak; v. ö. még pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. eee.

Kapolyi puszta rendezve van, de építeni kellene cselédházat, ököristállót s egyéb gazdasági épületeket; itt kellene legalább is 12 béres és 5 van.

Tóközi pusztán a rendezési terv folytán kellene birkás- és cselédlakot, istállókat s más gazdasági épületeket emelni, legalább is 6 bérest behelyezni, holott most még ott egy sincs.

Szántóföldjeit annyira nem képes saját erejével művelni, hogy jelenleg is részint fahordás és napszám fejében, részint felében, harmadában, részint pénzért legalább is 1025 hold föld van kiadva, hogy legalább «a veszett fejszének nyele ne keljen».

Az idei termés átaljában oly silány, hogy ezer szerencse lesz, ha belőle a vetőmag és a conventiók szükséglete kikerül. Rozsot, melyből legtöbb kell, bizonyosan venni kénytelenítettünk. A cselédeknek conventióban járó szalma-illetékeket pénzben kell megváltani; mert, ha az kiadatik, az uraságnak semmi sem marad. Szerencse lesz, ha zabot is nem kellend vennünk.

A gazdaságban csak a conventiókra és kikerülhetlen javításokra évenként fölmegegy 6000 forint o. é. Ebben még nincsenek a vasáros, kovács, szíjjártó, köteles évnegyedenként jókora sommát tartalmazó számláik.

Az apátsági háztartás az angariával együtt legalább is évenként 4500 forintot igényel.¹

Pius után van még legalább is 3000 forint világos adósság.

Az évenkénti adó 10.000 forintnál több.²

Az örvényesi templom tetejét haladéktalanul sindelezni (kell), különben a tetőfa is elrohad; ez is legalább 400 forintot elnyel.

Szent-Márton a tihanyi apátságnak jövedelméből évenként, különösen az idén elvisz:

a) Legalább is 130 mázsa gyapjúnak az árát, ideértve a báránygyapjút is. Ez minden vele járó cerimóniákkal, usztatás, nyírás, szállítás, 15.521 forint.

b) 99 darab sertést, melyek ára a helyreszállítással együtt 1495 forintot visz el.³

c) A földtehermentesítési obligatiók kamatját; levonva a kormány által lecsipett 7% kamatilletéket, Tihanytól elesve, 5580 forinttól, mint bizonyos jövedelemtől fosztatik meg az apátság.

¹ Az emelkedés 1784-hez képest, mikor Vajda 4250 forintra tette a rendtagok ellátásának szükségletét, nem is valami nagy. Igaz azonban, hogy Vajda ezt «cum congrua abbatis» számította, most pedig az apáti szék üres volt, mi ezekre menő megtakarítást jelentett.

² Részletes kimutatást csak az egyenes és egyenértéki adóról találunk; ezek összege 1865-ben 9554 forint 62½ krajczár volt. Oklevéltár 123 sz.

³ A 99 darab sertés talán csak 1865-ikére szólt. 1868 június 30-ikán a pannonthalmi perjel arról értesítette Simon Zsigmond apátot, hogy a főmonostori konvent elfogadja az apát ajánlatát, mely szerint az apátságtól eddig küldött 80 darab sertés helyett 1000 forintot fog adni. Tihanyi apátsági levéltár.

d) A 21.000 forint kölcsönnek 5% kamatja 1000 forint, ez is Szent-Mártonban marad.

e) 400 font hal; ennek árától is elesik Tihany.

És így Szent-Márton a tihanyi apátság ez évi bizonyos jövedelméből elvisz a legcsekélyebb számítás szerint 24 usque 25.000 forintot; az adóval együtt tehát 34—35.000 forint úgy megy ki, mint az egyszeri «octo pro vino».

Hol vannak még most az úgynevezett «non putarem» költségek, melyek uton, útfélen merülnek föl s nem mellőzhetők?¹

Az apátságnak ez évi fix jövedelmei, a pénzért kiadott földek árával együtt, tesznek mindent összevéve 4220 forintot. A többi jövedelmet a természetményeknek kell előállítaniok. Most kérdelem, ha nem terem, mint tavál és az idén, annyi, a mennyinek eladásából az összes kiadásnak fődöztetnie kell, hogyan lehessen becsülettel fentartani és vezetni a gazdaságot? Vagy koldulva, vagy zsidókkal traficálva. Az első szégyenlem, a másodikhoz nem értek.²

Mindezek nyomán fölkérem tehát a főtisztelendő konventet, nevezzen ki egy commissiót, vizsgálta meg az itt fölhordottakat s intézkedjék, mert az ész- és czélszerű intézkedésnek halogatása vagy elhanyagolása a szerzet becsületébe vágó s ezer meg ezer forintba kerül.

Nehogy azonban valaki azt gondolja, miszerint én «Cicero pro domo sua» perorálok, ezennel ünnepélyesen kijelentem, hogy én kész vagyok jelen állásomtól megválni és pedig «etiam cum laesione honoris»; de kérem is a főtisztelendő konventet, hogy engem attól mentsen föl, mert én rostával vizet merni nem tudok. Ha hivatalt becsülettel nem viselhetek, gyalázattal, koldustarisznyával a nyakamban viselni nem akarok. Tegyenek ide egy mást, kinek mind szerencséje nagyobb az enyémenél, mind lelki ereje szilárdabb s így kedve is lehet; «quia invitis bobus non potest littus arari.»

Végül még kérem a főtisztelendő konventet, hogy Szabó Dávid ügyvédől mentse meg ezt a különben is eléggé súlytott, nyomorult apátságot. Ezt, miután

¹ Simon Zsigmond, a kinevezett tihanyi apát ezen ponthoz hozzáírta: Pápai ház? Füredi betegjeink? És valóban, ez a két tétel nem is volt csekély. Az 1830-iki rendelkezés szerint «ea, quae in naturalibus residentiae Papensi praestari solent, bonae qualitatis et determinata quantitate suppedientur; nempe 48 metretae Poson. tritici purissimi, 24 metretae Poson. grani pro altilibus, 100 urnae vini mensalis et 8 urnae vini extraordinarii in ratis semestribus aut trimestribus, prout parti utrique magis opportunum videbitur et adiuncta sinuerint, administrentur. Ceterorum articulorum, uti pinguedinis, ovorum et ad praefatam residentiam administrandorum quantitas aequae ac qualitas ita curanda commendatur, ne iustis eatenus exceptionibus et querelis occasio praebeatur» (Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat, fasc. 81. litt. rr.). A füredi betegek, üdülők az apátság terhére laktak, ékeztek, használták az orvosságokat stb.

² A zsidókkal való traficálásra Krisztián miatt czéloz, kinek az volt az eljárása, hogy, ha megszorult, eladta a következő évi termést, azután meg az előlegek, kamatok fejében jóval a piaci áron kellett neki zsidáinak odaadnia, a mi eladó portékája volt.

Bresztyenszky apát, Stanislaus, Pius nem tették, úgysis égbekiáltó bűnök. A konvent könnyebben megteheti, mint a jövődő apát. Meg kell egyszerűen szüntetni a hivatalát s vége lesz. Úgysis csak satyrája az ügyvédségnek; mit tudott, rég elfelejtette, ujat meg nem tanult, de nem is tud tanulni. A boldogult főapát ő méltóságának ez érdemben beadott, de nekem visszavetett fölterjesztésemet ezenel ujolag a főtisztelendő konventnek nyújtom be. Szabó Dávid semmivel sem kevésbbé gyűlölt terhe a tihanyi apátságnak, mint a cs. kir. adóhivatalok. Ha ki nem adnak rajta, inomisse kell mellé egy ügyvédet fogadnunk, ki helyette dolgozzék; mert ő már csak a fizetését tudja fölvenni, de allegálni nem tud.»¹

Fokozatosan összes óhaja teljesedett Kopeczkynek. A főmonostori konvent Rezsni Brúno pannonhalmi jószágkormányzót küldte Tihanyba, a ki azután mint főapátsági megbízott Borovszky Lénárd tihanyi perjel s a konvent megbízottja társaságában bejárta az összes apátsági javakat és Kopeczky, illetve Écsy füredi fürdőfelügyelő s az egyes birtokokon alkalmazott tisztek segítségével augusztus 9-ikétől 13-ikáig tartott vizsgálat után Borovszkyval egyetemben terjedelmes jegyzőkönyvet állított össze szerzett tapasztalatairól. A marhaerő, a trágya hiánya, a cselédlakások fogyatékosága voltak a legszembeötlőbb hiányok, de a tiszti és gazdasági épületek, erdők, a balaton-füredi hideg fürdő is javítást, megújítást vártak.² Ugyanezen bizottság az apátsági ügyész elbocsátása érdekében is megtette a jelentését.

Simon apát székfoglalása után, mikor azután Kopeczky is a békésebb endrédi plébániára költözött, ismét foglalkozni kellett Tihany ügyével, mivel az apát segítséget kért. 1866 márczius 17-ikén a pannonhalmi konvent idősebbjei a főapát elnöklete alatt tárgyalván Tihany ügyét, a főapát a legszükségesebbekre, elszámolás kötelessége mellett, 5000 forintot utalványozott Simon Zsigmondnak. De ugyanekkor megütköztek rajta, hogy az apát a Pannonhalmára küldött, illetve az ide befolyó apátsági jövedelmeket emlegeti, hiszen ezek a Rend közös terheinek fedezésére szolgálnak s Tihany birtokai szerint többet is adhatna.³ Az apát szavait nem kellett volna zokon venni, hiszen tudhatták, mily viszonyok közt foglalta el apátságát, most is segítséget kell kérnie, tehát volt oka megmagyarázni, miért nem tudta szükségleteit az apátság jövedelmeiből fedezni.

A bajokból, rendetlenségekből való kibontakozás nem ment olyan könnyen. A bevételek lassan növekedtek s a XIX. század hetvenes éveiben csak 30.000 forint körül járt a tiszta jövedelem. Simon apát székfoglalása után még másfél évtized múlva is sürgetnie kellett Pannonhalmának az erdők intensiv, szabályos kezelését, a rendi káptalan határozatából pedig szeptemberben a központi jószág-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. ddd.

² Oklevéltár 123. sz.

³ Tihanyi apátsági levéltár.

kormányzó, a főapátsági erdőmester, Simon Zsigmond apát, Benyák Ottó szántói jószágkormányzó bizottságilag vették vizsgálat alá az apátsági javakat. Az eredményt megtudjuk Kruesz Krizosztom főapátnak 1881 október 29-iki, a tihanyi apáthoz intézett leveléből. Értesítette az apátot, hogy a pannonhalmi gazdasági gyűlés foglalkozott Tihany ügyeivel s kétségbeejtőnek találta a helyzetet. «A zavar, folytatja nem elég igazságosan a levelét, Nagyságod alatt keletkezett vagy legalább erősödött; a közöny megnevelte a tolvajokat s a gondatlanság a mulasztásokat, a hosszan tartó «ibant, quo poterant» a rossz szokásokat, melyeket nehéz lesz megtörni.»

Pedig, mondja tovább, meg kell törni! A kormányzat viszonyai szervezendők, a tisztek, cselédek fizetése, élete szabályozandók, a gazdaságok berendezendők.

16.000 hold kezelése nem egy embernek való. Az apátnak ezt kezdettől látnia kellett, tudnia, hogy a felügyeletet nem bírja s az egyes birtokokat éveken át nem látta. Itt tehát munkafelosztás kell, a bérlettárgyak, elidegenítendő részek is mielőbb kijelölendők.¹

Kruesz főapát komolyan hozzálátott, hogy az apáttal vagy akár ellenére is rendet teremtsen. Nem állhatta azonban meg, hogy a pannonhalmi konventülésen is ki ne jelentse, hogy, noha a szükséges intézkedések megtörténtek, a bajok elhárítását megnehezítik egyes személyek, kikkel alig lehet a kívánt eredményt elérni.²

A főapátot annál inkább érdekelte, hogy Tihany megerősödjék, mivel mostoha anyagi viszonyai közt a rendi közös terhekhez sem igen tudott hozzájárulni. Tihanynak az összes rendi kiadások 22%-át kellett volna fedeznie. De mindjárt az első évben, 1881-ben, mikor az «egyenlő tehermegosztás elve» kimondatott, Tihany a ráeső 9532 forintból semmit sem fizetett. 1882-ben 52.676 forint hozzájárulást kívántak az apátságtól. Ez azonban tőkéinek 9200 forint kamatán kívül csak borban, sertésekben adott 600 forintot s így az előző év hátrálékát is számítva, 52.408 forint tartozása volt. S a gazdasági viszonyok még annyira nem változtak, hogy a főapát 1883 februárjában kénytelen volt úgy nyilatkozni, hogy segítséget erre az évre sem vár Tihanytól, de tartozásait nyilvántartja.³

Valamelyest segített a nehézségeken, hogy a főapát 1883 tavaszán rávette a tihanyi apátot, nyugodjék bele, hogy a balaton-füredi házhelyekért befolyt s eddig takarékpénztárban elhelyezett összegek beruházásokra fordíttassanak.⁴ Egyidejűleg a főapát szorgalmazására végleg rendeztetett az apátság aequivalens ügye. Az

¹ Tihanyi apátsági levéltár.

² A főapátsági konventületek jegyzőkönyvei 1870—1892. 159—161., 165. ll.

³ Tihanyi apátsági levéltár; v. ö. A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. IX. 162—163. ll.

⁴ A főapátsági konventületek jegyzőkönyvei 1870—1892. 183. l.

adóul szolgáló ingatlanok értéke 714.755 forint 34 krajczárban, az ingók és tőkéké 88.512 forintban vétetett föl, mely után $4\frac{1}{10}\%$ adót vetettek ki az apátságra.¹

A főapát buzgólkodása, mely végre az erdészetnél is szabályos és rendezett viszonyokat teremtett, lassan-lassan meghozta az egészséges gazdasági fejlődés megindulását s a XIX. század végére nagy haladás mutatkozik az apátságban. És most a haladás fokozatos maradt. A XX. század elején már 200.000 korona tiszta jövedelmet tudott beszolgáltatni az apátság. Az utóbbi évek gazdasági viszonyait illetőleg még jobban növekvő bevételekkel találkozunk, noha közben az időjárás a termésben nagy különbséget okozott. Meglátszik ez, ha az 1900—1903-iki és az 1903—1907-iki magyar holdanként kapott métermázsánként számított szemtermést vizsgáljuk:

1900—1903				1903—1907			
Buza	Rosz	Árpa	Zab	Buza	Rosz	Árpa	Zab
7'83	6'92	7'15	7'49	5'94	5'47	5'94	5'45

Az átlagban 2 métermázsányi különbség magyarázata az, hogy 1905-ben nagy, 1907-ben pedig kisebb jégverés volt. Mostanság Tihany birtokaiból a tihanyi kormányzóság területén fekvők 10—12.000, a somogyi kormányzóságiak 215—230.000 korona évi tiszta jövedelmet kap a Rend központi pénztára. Kiegészíti ezt a jövedelmet a balaton-füredi fürdő, mely az utóbbi 10 évben 30—50.000 korona tiszta jövedelmet tud fölmutatni. Pedig ezen fokozódó bevételek nehéz szociális viszonyok közt létesültek, mikor, a somogyi részekben, gyűjtogatások, arató sztrájkok zavarták a gazdálkodást s ugyanott a cselédség 1905-ben évi 7242 korona fizetésjavításban részesült.²

I. Az apátság zala- és veszprémmegyei birtokai.

1. Az apátság székhelyének, *Tihany városnak*, mint nevezték, még megvolt a katonai, végházi természete, mikor az altenburgiak átvették. Katonaság, polgárság, földmives nép lakták. Örökös jobbágya nem volt itt az apátságnak, hanem csak árendásai; hogy a XVIII. század elején mennyien voltak, ismeretlen, de 60 egynéhány családra fölment a lakosok száma.

Reyser apát 1703 május 21-ikén vallási, anyagi ügyekben egyaránt meggyezésre jutott a tihanyiakkal, kik «az üdő szerint való dolgokat» illetőleg elfogadták az apáttól előterjesztett kívánalmakat. Ezek értelmében kötelezték

¹ Tihanyi apátsági levéltár.

² V. ö. A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei 1892—1909. 252—253. ll. és 1908. évi káptalani iratok.

magukat, hogy «úgy a szőlejekből, mint mezei veteményekből tizedet adnak és az ország törvénye szerint a szokott helyre beviszik és a szőlejekről is hegyvámot egy-egy holdról négy vödört adnak.

A szántóföldejekben, a kikben eddig örökösek voltak, ennek utána is örökösek maradnak, úgy hogy szabadosak lesznek véle akárkinek pénzen eladni, a vagy magok következőinek és maradékjoknak testamentum szerint hadni.

Az apátúrsághoz való elvetett a vagy elvetendő földektől pedig, úgy a hajdusághoz és katonasághoz valóktól adnak árendát huszonöt pénzt,¹ azt is Szent György napra, most pedig, midőn megárendálják, vagy nekik nap hagyatik, akkorra letegyék.

A kilenczed az apátur ő nagysága kegyelmes gratiájából megengedettik, hanem ajándékot, úgymint minden háztól husz tyukmonyat, kinek felit minden-szentek napja után egyszer is, másszor is, felit pediglen bőjtben megadják, közönségesen² pedig husvétra tizenkét tyukfiat és Szent Márton napjára tizenkét ludat adnak.

Mivel annyi hamisságok, veszekedések és csalárdságok a vételekben és eladásokban, úgy testamentumtételekben történnek, hogy nemcsak az özvegyek, árva, hanem még a tutorok is néha nagy károkat vallanak, ennek okáért ezen gonosztságot megelőzván, minden ingatlan jószágok eladások és vevések a földesur akaratjából legyenek, megalkudván és bizonyos árát véghez vivén, az alkuról való levelet is vevén, melyért a vevő személy minden forintból három-három magyar pénzt letegyen.

A mi a munkát illeti, a tihanyi sereggel az engedelmesség annyira hozta, hogy az egész esztendőben három-három napi munkát szolgálnak a földesurnak minden háztól, ezen kívül pedig apáti hidon belől való rétbeli szénát fölgyűjtik és bizonyos helyre, a mint hogy a tizedet is ország törvénye szerint behordják; a többi munkáért pedig minden háztól egy-egy forintot adnak, melynek felit Szent István napra, azaz Körösztelő Szent János napjára, felit pediglen minden-szentek napjára megadják.

A mi a halászatot illeti a Balatonon, mivel ekkoráig a halászok oly gorombák és embertelenek voltak, úgy hogy a halaikat eladván némelykor a földesurnak semmit sem adtak, kire nézve ennek utána a halászok, mikor halászní akarnak, előbb a földesurnak megjelentsék és a halászat után tizedjét adják; a tihanyi szigetben levő tókban pedig senkinek halászní nem szabad, úgy a Balaton tulsó felén levő szántódi tóban, minek előtte én velem meg nem egyeznek.

¹ Azaz dénárt.

² Együttesen, az egész község.

A legeltető mezőt pediglen egészen nekik engedem a tihanyi szigetben, mivel én semmi öreg marhát hat vagy hét tehénen kívül nem fogok tartani, csak éppen juhokat, ilyen okon pediglen, hogy minden öreg marhától egy-egy kis garast, úgy az esztendő sörtes marhától Szent Mihály napra adnak, a szerint a juhoktól, a kik nem ellősek, az ellősoktól pediglen semmit sem adnak, hanem a bárányokból ország törvénye szerint tizedet adnak, a malaczos sörtesektől is egy-egy malaczot adnak.

A korcsma Szent Mihály naptól fogva Szent György napig nekik engedtetik nyolcz napon kívül, úgymint karácsonyi és husvéti jeles napokon kívül, a sörbéli korcsma pedig mindenkor, mikor fog tetszeni, a földesuré lészen.

A közönséges utakat és hidakat az esküdt bírák, kik a községnek előjárói a közönséges jóért, ha úgy kívántatik, ujonnan is megcsináltassák. Az apáti hidnak pedig csináltatására a szomszéd falubélieket is, mivel ők is azon gyakran általjárnak, segítségre vihessék.

A ki pediglen el akar innéd menni, elmehet, mindenekben megelégtvén a földesurát, a kivel tartozik országunk törvénye szerint, a maga örökös jószágát is eladhatja, de, hogy innend elmenvén más helyre, jószágát birhassa, senkinek nem szabad.

A tisztviselőknek és előtők járóknak illendő böcsületet és szófogadást tesznek, a mint is a jó rendbe vött községet illeti.

Utóljára kívánok nékiek ajtatosságot, isteni félelmet, békességet, egyességet egymás közt, úgy hogy tisztességesen, békességben egymást megböcsüljék és megtartsák és az ő földesurok mellett is az igazságos dolgokban hiven és igazán megmaradjanak, szeressék és megtartsák, a mint hogy én is tehetségem szerint mindenekben, a kikben illik, pártjokat fogom, szeretöm és megtartom.»

Az apát öt évre kötötte ezt az «öreg pecsétjével és keze írásával» megerősített szerződést, a későbbi időre pedig fönn tartotta magának, hogy újból megerősíthesse vagy «megmásolhassa».

Mikor a kurucz hadak a tihanyi félszigetig jutottak, más lakókkal egyetemben a tihanyiak is elszéledtek. Reyser apát 1704 június 14-ikén levelet bocsátott ki, melyben meghagyta, «hogy valakik a félelemnek miatta vagyis valami ellenségtől való féltekben valahová magukat recipiálták, bátran és szabadosan holnap, úgy mint vasárnap vissza és haza jöjjenek és Tihanyban az ő abbatijában ő előtte megjelenjenek, hogy e mostani félelmes és veszedelmes időben rajtuk történhető gonoszt megelőzhessék és bátorságos megmaradásukra való dolgok felül együtt beszélhessenek. Mely szerint valaki (vakmerőségre vetvén önnön-magát) az ő parancsolatjának nem engedelmeskedik és e közönséges megorvosoltatásukra és megmaradásukra való üdvösséges parancsolatját megutálja és

megveti, tudják meg az olyaténok, hogy nemcsak a visszajövetelre való szabadságukat, hanem mindennemű jószágukat e vakmerő gonosz cselekedettel elvesztik».¹

A figyelmeztető szó nem hangzott el hiába. Ismét összeverődött a lakosság, miként abból látjuk, hogy az apát szeptember 29-ikén megerősítette a csizmaziamesterek czéhszabályát,² majd október 10-ikén, a lakósokkal egyetértve, megújította az előző év május havában kötött szerződést.³

A békesség azonban kevés ideig tartott. Ennek maga az apát is oka volt, mivel a tizedjogát, mely az előző szerződésben csak a halászatra s a bárányokra volt szorítva, ki akarta terjeszteni s a terményekből is tizedet akart kapni; a tihanyiak viszont úgyszólván minden szolgálatot megtagadtak. Mivel pedig nemcsak nem teljesítették az apát kívánságát, hanem panaszokkal, vádakkal léptek föl ellene a fejedelem előtt, Reyser bíróságot kért, hogy magát a vádak alól tisztázhassa. Rákóczi, Eszterházy Antal és Csáky István grófokat küldte ki, hogy az ügyet megvizsgálják. Eszterházy hadi dolgai miatt Acsády Pált bízta meg a maga képviselővel. Acsády és Csáky más okos, jogban jártas férfiakkal megvizsgálták az ügyet, határozatot is hoztak. Mivel azonban ezt Eszterházy távolléte miatt végrehajtani nem lehetett, az apát Bottyán Jánost kérte meg a maga kívánságai támogatására s ez meg is hagyta a tihanyiaknak, hogy az apátnak a tizedet megadják.⁴ Talán éppen Bottyán rendelete volt az oka, hogy kezdetben maga Rákóczi Ferencz is oly értelemben határozott, hogy a tizedszedés joga megilleti az apátot. A tihanyiak persze mindenképen rajta voltak, hogy ezt a terhet lerázzák magukról, sőt még az árendától is szabadulni akartak. «A tihanyi apátur, írják Bercsényi Miklósnak, nagy és szokatlan insolentia követvén rajtunk, árendát és dézmát kíván tőlünk, a melyet soha a memoria hominum nem adtunk.» Panaszosan említik, hogy Bottyán 11 tihanyi embert letartóztatott, hogy «azoknak mortificatioja által» a többieket engedékenységre bírja és minden erőszakoskodás ellen az előző évi szécsényi végzések (1705 október 2.) védelme alá helyezkednek.⁵

Bercsényi, noha részletekre nem terjeszkedett ki, 1706 márczius 20-iki, Balaton-Füreden kelt rendeletével védelmébe fogadta a tihanyiakat, kik, mint mondja, «méltóságos fejedelem és a confoederált nemes magyar haza hűségére hajolván, személyekben, ingó és ingatlan, belső és külső s akármely névvel nevezendő javakkal és jószágokkal ezen levele erejével specialis protectio alá véteődnek».⁶

Az apát, mivel az is bántotta, hogy Bercsényi ismét birót rendelt és a

¹ Jalsovics Alfréd: A tihanyi apátság története (Pécs, 1889), 64. l.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 21., nr. 10.

³ U. o. fasc. 3., nr. 2.

⁴ Oklevéltár 5. sz.

⁵ Jalsovics, id. m. 65—66. ll.

⁶ U. o. 66—67. ll.

ti hanyiakat Csákyhoz küldte, hogy majd ez fog határozni panaszaik tekintetében, az időközben fölmerült nehézségek miatt Turnay Ányos szerzetesét Rákóczi Ferenczhez küldte. Thurnay 1706 márczius 6-ikán Egerben adta a fejedelemnek az apát folyamodását. Reyser Bottyán rendelkezése s Rákóczi ennek megfelelően kiadott intézkedése szerint kért a maga és jobbágysai ügyében döntést. Fölajánlván, hogy a háborus időre elengedi a fegyverben szolgálók évi adóját s a házaik után teljesítendő munkát, kívánta, hogy a ti hanyiak, még azok is, kik hadi szolgálatot teljesítenek, maga a kapitány is, földjeik és szőlőjük után tizedet adjanak s az előző két évben elmulasztott tartozásaikért is eleget tegyenek. Rákóczi azonban, noha kijelentette, hogy «nem azért fölfegyverkezett az ország, hogy azzal földesuraknak praeiudicáltassék, ott is sine praeiudicio simili erigáltatik a praesidium», a tizedet oly tehernek tartotta, melyet a földesur meg nem vehet s azért úgy döntött, hogy «még a háború tart, nem kényszerítheti a praesidiariusokat minden adózásra, hanem csak ennek utána»; a hátralékokra, tartozásokra azonban kimondta, hogy «odavaló commendirozó generalis elintézzé, senki megkárosítását nem kívánván». Mivel a fejedelem a hadi állapot szükségleteire kénytelen volt tekintettel lenni, nem teljesíthette az apát azon kívánságát, hogy a katonaság egyáltalán ne foglalhasson le apátsági földet, mert «helységbeli lakosok pertinentiák nélkül nem lehetnek, mindazonáltal, teszi hozzá a földesuri jog védelmére s hogy az apátsági javak idegen tulajdonná ne váljanak, sub iurisdictione domini terrestris». Ugyanezen okból az apát azon kérésére, hogy parancsolja meg a ti hanyiaknak, hogy a révet ne foglalják le, hanem egység útján béreljék ki az apáttól, úgy nyilatkozott, hogy «akármely portus praesidiariusoknak és hadbelieknek szabados lévén, attól ezeket el nem tilthatni. Azokon kívül valókról pedig más consideratio». De hát a ti hanyiaknak volt rá gondjuk, hogy, ha nem hadi népek is, ne legyen «más consideratio» s a fegyveresek támogatásával ép úgy használták a révet, mint az őrség. Ugyanilyen volt az eredmény abban a tekintetben is, hogy a fejedelem az apát kérésére, a balatoni halászat után tizedet adjanak neki, halastavait erővel meg ne halászszák, azzal felelt, «praesidiariusokon kívül másoknak szabadsága nem lehet», mivel a ti hanyiak nem mulasztották el, hogy ki ne használják a jó szerencsét. Kérte még az apát, intézkedjék a fejedelem, hogy földesuri engedély nélkül senki szőlőt ne telepíthessen, szántóföldet föl ne foghasson, a félszigeten levő apátsági erdőt ne pusztíthassa, benne ne vadászhasson, az apátságnak a ráczoctól úgyis eléggé elpusztított somogyi, zalai jószágait ne élhesse, pusztíthassa, a jobbágyságot ne károsíthassa, zavarhassa, terhelhesse. A fejedelmi határozat azonban nem olyan volt, milyent Reyser óhajtott volna, mert a földek fölfogása ellen csak azt tanácsolta az apátnak «éljen földesuri jussával», sőt kijelentette, hogy a «vadászat min-

denkinek szabad», a birtokok és jobbágság védelmére pedig csak annyit rendelt, hogy «hadi szükségeken kívül ne turbáltassanak», ez pedig elég tág teret nyitott a jogtalan követeléseknek, zsarolásoknak.¹

A katonai szempont lévén a fő, sokat el kellett nézni, sok engedményt kellett tenni. És a tihanyiak értettek hozzá, hogy maguknak mentességeket s ezek védelmére támogatót szerezzenek. Erejük tudatában kényszerítették rá az apátot, hogy a fejedelem határozatát velök közölje s mivel abban még mindig nem találtak elég biztosítékot arra, hogy a földesuri szolgáltatokat elhagyhatják, Forgách Simon grófhhoz fordultak, a ki azután Csornán, ápril 27-én a következő iratot adta nekik:

«*En Ghimesi gróf Forgách Simon a magyarországi conföderált nemes statusok... , Rákóczy Ferencz urunk ő nagyságának mezei general marschallja, regularis armadájának commendirozó főgeneralissa... , adom tudtára mindenkinek... , hogy esvén értesemre a Tihanyon lakozó lovas és gyalog vitézlő rendeknek privilegiumok ellen sokféle adóztatásokkal, jobbágyi robotozásokkal vagyis munkatételekkel némelyek által való aggraváltatások, mivel az nem kevésbbé ellenkezik a felvett igaz magyar ügy ellen, a melybe tudnia illik a vég helybeliek szabadsága is befoglaltatik, arra nézve manuteneáltatván azon említett Tihanyban lakozó lovas és gyalog vitézlő rendek közönségesen mindazon szabadságokban, valamelyekkel éltenek akkor, a midőn a török ellen vég ház volt Tihany vára... Másként valaki ez ellen cselekszik, tudtára legyen, mint a magyar ügynek nyilvánvaló ellensége sine respectu personarum úgy fog tractáltatni s megbünhedni.*»²

A nyugalom azonban korántsem következett be, sőt növekedtek az ellentétek az apát s a tihanyiak között. Az apát panaszkodott, hogy a tihanyiak vallásos s anyagi téreken egyaránt sérelmeket követnek el vele szemben, embereit, sőt szerzeteseit bántalmazzák, őt magát halálra keresik, borát, szénáját elhordják, halászó helyeit élik s ha ez ellen tiltakozik, a katonáskodó nép azt mondja, a félsziget az övé, földjeit, irtásait elosztják, rétjeit lekaszálják, a réven a maga jószágaiért is pénzt követelnek tőle, a rézpénzt, melyet neki adtak, többé nem akarják visszafogadni s ha a bort ilyennel akarja megfizetni, azt mondják, inkább kifolyatják, de azért nem adják, a felsőbb helyen megállapított egyességhez nem ragaszkodnak.

Viszont a tihanyiak, főleg a kálvinisták azt hozták föl, régi és új sérelmeiket keverve, hogy az apát vallásukban zavarja őket, mindjárt a mozgalom elején német erővel kapitányukat elűzte, pedig tudhatták, hogy ez nem az apát parancsára távozott, hogy azután a német exsecutióval robotozásokra, dézsma,

¹ Oklevéltár 4. sz.

² Országos levéltár: neoreg. act. fasc. 1060., nr. 52.

hegyvám és árendálásokra kényszerítette a helységet, pedig ezekkel eleik nem tartoztak s az előző apátok ilyesmit nem is követeltek, hozzá nem is jó hazafi, hiszen «a munitiót... a porházból Ausztriából vitette, akkor négy szekereiket, 24 ökreiket a munitióval odavesztette, csak egy ostonnal boesátván haza embereiket»; «minekutána a császár hűségére térden állva esküdtette volna őket, említett tihanyi apátur maga Fehérvárba szorulván, szántódi és szamárdi pusztákon járt marháikat, 260 darabot ő kegyelme elhajtattott ugyanoda való ráczok és németek által; korcsmáját, ki másként a kapitányságot illetné, fejr pénzért folytatja; kitetszik itt is hazafiusága, a vörös pénzt teljességgel el sem veszi».¹

A tihanyiak az ónodi gyűlés idejét, 1707 június havát arra használták, hogy Bercsényihez fordultak s új határozatot, döntést kértek. Bercsényi Csáky István grófhoz utasította őket, hogy ez majd kimondja a végső határozatot. Ez, úgy látszik, határozott is, mivel Bottyán azt mondta a tihanyiaknak, most már maradjanak békében s ne zavarják az apátot a korcsmatartásban vagy egyéb földesuri jogában.

Azonban a tihanyiaknak nem tetszett a döntés, hanem Eszterházy Antal és Dániel grófokhoz fordultak. Itt meghallgatásra is találtak és, mint Reyser apát értesült róla, 1708 márczius 13—14. napját tűzték ki a grófok, hogy az ügyet újabb vizsgálat alá vevén, véglegesen döntsenek.

Reyser apát ezen hirre, alighanem Bercsényinek szánt emlékiratában, részletes áttekintést adott a tihanyiakkal való összeütközése fejlődéséről. A tihanyiak, úgymond, még a török időkben, mikor az apátok távol voltak, hozzászórtak, hogy nekik minden szabad, maguknak foglaltak le mindent, épen csak annyi jószágot hagytak meg Tihanyban, a mennyi a katholikus káplán eltartására elég volt s azon czimen, hogy ők végházban laknak, arra is engedélyt szereztek maguknak, hogy kálvinista prédikátort tartsanak. Megszűnván Tihany végház lenni, föllozlatták az őrséget, kapitányát rendeletileg eltávolították s ezzel természetesen megszűntek a végbelieket megillető kiváltságok is. Az apátság összes jogaival s tartozékaival a benczések birtoka, tulajdona lett.

Reyser apát Somogyi Ádám közvetítésével szerződésre lépett a tihanyiakkal. Ez a szerződés az ismert 1703-iki megegyezés volt, melyet azután 1704-ben megismételtek. Az apát ezt szabadon és önként vállalt megegyezésnek mondja, míg a tihanyiak a maguk panaszaiban úgy tüntetik föl, hogy erővel jött létre s nem tartották kötelezőnek magukra. Ezért mondták: «Bizonyos alkut extorqueálván tőlünk, melynek hogy nem consentiáltunk legyen, nem is ratificáltunk pöcsétünk és subscriptionk által, magának (az apátnak) lészen azon contractus is».

¹ Pannonhalmi rendi levéltár; közelebbi jelzés és keltezés nélkül szükölködő irat a tihanyi apátságra vonatkozó irások közt.

Az apát persze nemcsak «magának» akart szerződést, hanem kétoldalú szerződésnek vette az egyességet, mely őt is, a tihanyiakat is köti. Mikor azonban a mozgalom a Balatonig terjedt, Rákóczi vitézeinek hire Tihanyba is eljutott, egyesek, nem mind, mondja Reyser, kezdtek a szerződéssel nem törődni, sőt az egyházi kiváltságok, a földesuri jogok sérelmére kihágásokat s nem csekély erőszakoskodásokat követtek el. Mivel pedig féltek, hogy ezek miatt bajok lesz, az apát ellen vádakát emeltek Rákóczinál. Így kerültek ezek az ügyek különféle bíróságok, legutóbb pedig az Eszterházyak elé.

Hogy ezt a bíróságot Bercsényi tudta nélkül merték-e kérni, az ő tudta nélkül merték-e cselekedni, azt majd a jogban jártas férfiak dolga lesz kitudni. Nem kételkedem, mondja az apát, hogy ezen kegyelmes tábornokoknak lesz akkora tekintélyük, hogy a tihanyiak gonoszul s támadó célzattal emelt vádjában végleges határozatot hozhatnak; de kétlem, hogy a tihanyiak megnyugosznak-e benne, hiszen a multban sem fogadták el az ítéletet, mikor Eszterházy Antal maga helyett más bírót rendelt, hanem elég vakmerőek voltak felsőbb helyre folyamodni.

Nem tudom, mit akarnak a tihanyiak, mondja az apát, mikor az egész fél-sziget és haszonvételei királyi adománylevelek értelmében az apátság birtokai, mit keresnek, hogy annyiszor és annyi folyamodással mernek alkalmatlankodni, hacsak azt nem, hogy végre büntetéssel kényszerítsék őket békére. Azt hajtogatják, hogy ők a hazának szolgálnak. Szolgálnak mások is és pedig hűségesebben, mint a tihanyiak. Hogy különben most hogy szolgálnak, nem tudom, de előbb rablók voltak, az Isten templomainak fosztogatói, kik Somogyban is kifosztottak egy templomot s az itt szerzett zsákmányukból egy kehelyfödő az ő kezéhez is eljutott. Kozma Istvánról az a hír járja, hogy casulát tett a lova fejére, azután felült rá s azt mondta: «No, most már miséz a lovam!» Ha igaz ez a hír, ugyan mit érdemel e tettéért? Így szolgáltak kezdettől; talán ezekért a szolgálatokért kérnek most jutalmat s akarják az Istennek szentelt javakat.

Elég engedmény a tihanyiaknak, hogy kihágásaik, erőszakoskodásaik, gonosz-ságaik, gyilkosságaik mindeddig büntetlenül maradtak, sőt állítólagos szolgálataikra hivatkozva megtagadták az apátságnak tartozó éves szolgálmányokat, az évi 110 forintra menő árendát esztendőkön át nem fizették, a legeltetésért járó tartozásuknak eleget nem tettek, hogy az apátság a kilenczedet nem követelte tőlök, a halászatot, mely évi 300 forintot hoz s a révet, mely ugyanekkora jövedelmet hajt, maguknak foglalták le, szerződésileg megállapított kötele-ségeiket nem teljesítették, úgyhogy az apátságnak Tihanyban nem maradt más jövedelme csak a tized s a mészárszék és kocsmá.

Az apát végezetül azt kívánta, hogy a tihanyiak példás büntetésben része-

süljenek és kötelezzék őket, hogy az okozott károkért, kiadásokért, melyek összege számítása szerint 6078 forintot tesz,¹ eleget tegyenek.²

Az a vizsgálat, melyre Reyser utalt, pár nappal hamarabb megtörtént, mint ő gondolta. Eszterházy Dániel gróf, kit Eszterházy Antal gróf maga helyett is megbízott a Reyser apát s a tihanyiak közt fönnforgó ellentétek kiegyenlítésével, 1708 márczius 10-ikére Nagy-Vásonyba hívta a feleket s itt megegyezésre bírta őket. Az egyesség pontjai a következők:

«1. Jóllehet ugyan legtisztelendőbb tihanyi Amandus apátur uram bizván és semmi kétségben sem levén az ország világos törvényei szerint maga actualis tihanyi apáturságának mindennemű igazságának és hasznavételének a mostani törvényes processusnak alkalmatosságával az eddig improprie és illegetime magoknak iudicaló possessorok kezéből való kivételével recaptivatíójában és rehabilitatíójában, mindazonáltal tekintvén leginkább a mostani tekintetes ország szolgálatiban occupált némely tihanyi lakosoknak személyeit, hogy ezek netalán tán akárhol is azért, hogy ők az országnak szolgálván, mégis tributumos vagyis censualis jobbágyságok legyenek s consequenter netalán tán valami magok szolgálatjokban elmulatott tartozó köteleességeket azáltal menteni merészölnék és okot adnának megnevezett apátur uramra ő kegyelmére, mintha a tekintetes nemes hazának jót kívánó tagja nem volna, azért ő kegyelmét mint actualis possessort és Tihanynak örökös urát illető teljességes igazságától elmenvén, azon apáturságot illető mindennemű proventusokat és hasznavételeket az alább megírt terminusig restringált eképpen:

2. Azok ugyan a tihanyi lakosok közül in genere vagyis közönségesen, a kik actualiter és personaliter az ország szabadságának megnyerése mellett fegyvert kötöttek és viselnek, mindaddig, valameddiglen sub hac obligatione et actuali exercitatione (mindazonáltal: in regiminibus foederatis) lenni fognak, a törvényes, mindenekből adandó dézmáknak hason felét, azok pedig, a kik regimentekben vannak a haza szolgálatjában és contimo nem szolgálnak vagy pedig azok is, kik éppen semmit sem szolgálnak, a törvényes dézmát plenarie administralni³ és megadni tartoznak.

3. Ezen praemittált punctumban specificált táborozó személyek, a kik Tihanyban. nempe in fundo haereditario abbatiae, házakat birnak, vagy ezután, ha házak nincs, házakat építeni fognak, singillatim egy háztól egy forintot, azok, a kik modo praemisso személyekben vagy continuo nem szolgálnak, vagy éppen

¹ Kerekszámban 6000 forintnak számította az összeget, melyből a hátrálékokra 2390, az okozott károkra 688, utazásokra tett költségekre, a tihanyi kolostor kifosztására, szerzetesei megverésére és saját magának halállal való fenyegetésére stb. 1500 forint esik. Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 25. A., nr. 1. ² Oklevéltár 5. sz. ³ Az eredeti egyességlevél folytatása elveszett.

semmit sem szolgálnak, a melyek vagy jó vagy közép szerrel magokat birják, ugyan egy forintot, az igen szegények is hasonlóképpen egy forintot, felét mindazonáltal mindezen három rendbeliek Szent György napra, felét pediglen Szent Mihály napra praestálni tartoznak esztendőnkint.

4. Hasonlóképpen a megirt mód szerint országunk mellett nem vitézkedő, hanem háznál maradó minden tihanyi lakos tartozik gyalogul nyolcz napot akárminémű parancsolt munkára szolgálni, vagy pedig mindennapi szolgálatért négy-négy garast, azaz husz pénzt adni.

5. Ebben is apátur uram ő kegyelme már kíván complaceálni tihanyi lakosoknak, hogy ők Szent Mihály naptól fogva ujesztendő napig (exclusive) a bor-korcsmát szabadon maguk számára folytathassák, azután manebit salvum ius domini reverendi abbatis iure educilli omni fruendi.

6. A mészárszék pediglen praecise fog maradni apátur uram ő kegyelme számára, ő kegyelme kész fagyuból mind a két religiión levő mestereknek ex sua discretione, sed non obligatione bizonyos funt fagyut, ugymint numero 6 praestálni.

7. A balatonyi halászatbul tizedrész adassék mindenkor apátur uramnak ő kegyelmének, e mellett mindenkor tartoznak a halászok, vagy a kik számára halásztatni fog, azok is a meg és kifogott halat ő kegyelmének insinuálni és ő kegyelmének prae omnibus aliis iusto et competenti pretio praeemptiója legyen és lehessen.

8. A szántódi és szigeti két tókból legyen pedig harmadrész mindenkor a kifogott halakbul ő kegyelméé, mindazonáltal ki is tartozván adni ő kegyelmének akármikor odamennek a halászatra; hasonlóképpen, praeter tertiam partem praescriptam, kötelesek lévén az insinuatióra, ő kegyelme a megirt praeemptióval élhessen.

9. A traiectust magának tartja ő kegyelme és mihelen ahoz alkalmas hajókat szerezhet ő kegyelme, a tihanyi lakosok per totum ettől supersedeálni tartoznak és ha ő kegyelme azon szükséges requisitumokat elkészíti, akkor is szabadon tihanyi lakosok a magok portékájakat (kivéven a kereskedést) a magok hajójokon ki és bévihessék. Addig pediglen még ő kegyelme hajói el nem készülnek, tihanyi uraimék is a magok hajóin mind pénz nélkül apátur uramat ő kegyelmét, embereit, cselédjeit és mindennemű partékáit ki és behozni, vinni tartozzanak.

10. Ő kegyelmének annuatim karácsonra okvetetlen egy őzet, husvétra hat kappant és két báránt praestálni tartoznak, a kappanak helyett kész lévén ő kegyelme tizenkét tyukfiakat is elvenni vagy mindezek helyett minden háztul egy-egy tyukfiat husvétra adni tartoznak.

11. A ki lakóul be akar menni Tihanyba vagy onnend kimenni, tartozik megjelenteni az uraságnak és mindennemű ingó jószágát ki és bé, el is vihesse szabadon, az ingatlan jószágot pedig, a ki akar onnét kiköltözni, szabadon eladhassa akárkinek (*salvo tamen iure domini terrestris*), mindazonáltal ha mi praetensiója lenne a dominus terrestrisnek, tehát tartozik az olyan elmenő lakos praevie contentálni ő kegyelmét.

12. A ki pediglen jószágot vészen Tihanyban, tartozzék az uraságnak insinuálni.

13. És ha ámbár valaki a tihanyi lakosok közül kimenne is Tihanybul máshová lakni, mindazonáltal valami ingatlan jószágot birna apátur uram ő kegyelme iurisdictionában, tartozik azontul szintén úgy a praemittált omissiókat praestálni, a robotot kivéven, mivel a ki a házba bemegyén, azt praestálni fogja, üresen maradván pedig, az uraság ingyen hozzányulhat.

14. A hegyvámot nemine excepto mindennemű tihanyi lakosok és a kik máshová mennének is praemisso modo lakni, tartoznak az uraságnak praestálni.

15. A megirt abbatiához előbb szolgáló jobbágyok, a kik medio tempore magokat recipiálták Tihanyba, ad recipiendum locum priorem szabadon compellátatnak ő kegyelmétől akármi móddal is, ha csak actu hadi regimentbeli kötelességben nincsenek.

Ultimo ac postremo. Ezen contractus penig tartani fog mindkét, ugymint apátur uram ő kegyelme és tihanyiak résziről csak addig, miglen Isten ő kegyelme ezen mostani motusnak örvendetes és békességes consopitióját nem engedi; azután szabad lészen említett apátur uramnak ő kegyelmének vagy successorinak iure suo incumbenti circa iura et privilegia debita sua prospiciálni és élni, nem különben a tihanyi lakosoknak is, ha mi igasságuk lészen, keresni.

Ezen transactiók megállására a praemittált felek mutuo sub vinculo florenorum 40, id est quadraginta florenorum, in argentea tamen moneta Rhenensium, seorsive et singillatim, azaz mind megirt apátur uram ő kegyelme, mind pedig megirt tihanyiak magán-magán obligálták és kötelezték magokat olyformán, hogy toties, quoties vel in parte vel in toto ezen contractust violálnák, a megirt vinculum az olytén meg nem álló személyen akármely bíró által is szabadon, minden pörpatvar nélkül, csak praesentium per vigorem, sine etiam aliqua exmissione comitatus akárminémű ingó vagy ingatlan javaitul ad placitum exsequáltathassék, kinek is két része a megálló félé, az egy része pedig az executor bírójé lészen. Casu vero quo az olytén violáló félnek annyi erő jószága nem találtathatnék, a megálló fél a megirt mód szerint ugyanazon kiviendő bíró által vagy pedig brachio etiam comitatus, a vagy maga erejével is az olytén meg nem álló félnek személyéhez nyulhasson és mindaddig fogva-

tartván¹ véle munkáltathasson, valamiglen a törvénynek módja szerint eleget nem tészén az incurrált vinculumnak. Ezen contractus mindazonáltal csakugyan tovább is usque ad tempus praescriptum in suo esse megmaradván».

Az egyességet Eszterházy Dániel még márczius 10-ikén megerősítette és 13-ikán, ugyancsak a nagy-vásónyi várban Eszterházy Antal is elfogadta, megerősítette, megpecsételte és aláírta.²

A szerződés záradéka világosan megmondta, hogy a bennefoglalt kötelesek, illetve engedmények csak a mozgalmak elcsendesüléséig tartanak. Hogy pedig az apát élt is ezen jogával, hogy a békés idők bekövetkeztével másként rendelkezhetik, arra, ha nincs is meg a tihanyiakkal kötött új egyessége, világos nyom maradt. Mikor ugyanis 1716 július 1-jén az apátsági javakat összeírták s a rajtok lakók szolgálatait számbavették, Tihanynál, hol 65 családot soroltak föl, de kettő közülök nemes volt, ki, egyéb terhe fönnmadván, az adó helyett ajándékot adott, ez a záradék van: «Mindezen felül specificált tihanyi lakosok nyolcz napi munkával tartoznak a földesuroknak, azontúl tizeddel mindennemű gabonákból, szőlőhegyeikből. Item vagyon ezen helységben egy korcsma, mely is a város hasznára foly Szent Mihály naptól fogva ujesztendőig, item egy mészárszék az urasághoz tartozandó. A Balaton halászásából pedig harmadrésze az uraságnak járandó; a szigetben (azaz a tihanyi félszigeten) levő két tóban való halászatnak felerésze».³ Az itt föl sorolt tartozások úgy az 1703—1704-iki, mint az 1708-iki egyességben megállapított szolgálatoktól, terhektől eltérnek. Nevezetesen új megegyezés mutatkozik a halászatra. Mindamellett úgy az itt jelzett tartozások, mint pedig az 1722-ben fölmerült nehézségek arra vallanak, hogy nagyjában s egészében az 1708-iki egyesség maradt gyakorlatban.

1722-ben Grasso apát némely rendetlenségek megszüntetésére s az apátsági jövedelmek pontos beszolgáltatására birói intéssel szorította rá a tihanyiakat. Niczky György zalamegyei alispán rendeletére Mersics György szolgabíró és Sándor Gergely esküdt megjelentek az apátság székhelyén és május 27-ikén 1. a tihanyi lakosokat, nemeseket, nemteleneket eltiltották, hogy Tihanyban, Apátin, Örvényesen, Aszófőn a földesur tudta nélkül rétet vagy szántóföldet vegyenek, vagy eladjanak, továbbá a szőlők vételét és eladását is megtiltották,

¹ A *fogva* szóig veszett el az eredeti levél közbeeső része.

² Az eredeti a pannonhalmi rendi levéltárban: act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 7. A vízfoltokkal is megrontott egyességlevél kék selyemfonállal volt összefűzve s ezt pecsételte le Eszterházy Antal. Utóbb a belső ív elveszelődött s így a 2. ponttól a záradékig terjedő rész az eredetiből hiányzik. Szerencsére megvan másolatban is, melynek záradéka így hangzik: Praesentum copiam cum suo vero originali lectam, compotatam et in omnibus punctis et clausulis conformem esse testamur. Actum in oppido Tihany, die 21. Septembris, 1743. Joannes Dóczy, inclyti comitatus Szaladiensis viceiudex nobilium m. p. (L. S.), Laurentius Vargha, iuratus assessor m. p. (L. S.) 3 Oklevéltár 11. sz.

főleg pedig a Szokolra költözött lakósságnak hagyták meg, hogy földesuri engedély nélkül az adás-vevéstől tartózkodjanak; 2. figyelmeztették mindazokat, kik szántóföldeiket, parlag szőleiket sem maguk nem dolgozzák, sem másoknak nem engedik szántani, dolgozni, a mi azután az uraság kárára van, hogy, ha maguk elégtelenek hozzá, másoknak engedjék dolgozni, mert ha nem, a földesur a maga elmaradt hasznát meg fogja rajtuk venni; 3. az egész lakosságot figyelmeztették, hogy az árendát s a nyolcz napi robotot a földesurnak igazán megadják és kiszolgálják, ne legyenek késedelmesek, hanyagok, mint eddig megtörtént; 4. az intés mellett egyben kártérítésre szólították föl a Tihanyban lakó nemeseket, kik az árendával elmaradtak s már négy év óta «elmulatták» az uraságnak járó nyolcz napi napszámot s figyelmeztették őket, hogy az apátság ezen kárát, «ha arra kél a dolog, törvényesen meg fogja keresni költségével, fáradságával»; 5. eltiltották a «tihanyi esküdteket, hogy a tanácsba addig be ne mehessenek, míg hiteket a földesur előtt le nem teszik; azok legyenek pedig esküdtek, a kiket földesur (a városiakkal együtt) esküdségre alkalmasnak ítél lenni, de a választás a földesuron álljon»; 6. a tihanyi bírák is intésben részesültek, «hogy Szent György nap tájban, ha számot adnak, a földesurnak is embere jelen legyen, ha magától nem lehetne», azaz, ha személyesen meg nem jelenhetnék; «ugy a portio fölvetést is kívánja a földesur, hogy tudhassa, miként vetik a szegénységre»; 7. számon kérték a városiaktól, miért vették el Papi György házát és miért alkalmazták városházának; 8. figyelmeztették a tihanyiakat, hogy, «ha azt akarják, hogy a szántóföldeket békeségesen birhassák, tehát kiki a maga igasságát földesurnak megmutassa és megbizonyítsa»; 9. végül az apát nevében tudatták velök, hogy, «ha törvényre fakad a városiak dolga», az apát «mind maga fáradságát, mind pedig költségét meg fogja venni a városiakon».

A tihanyiak általában megnyugtató választ adtak. Jórészt elismerték az apát kívánalmainak jogosságát, részben kis türelmet kértek, máshol a maguk jussát védték, de nyugodt s udvarias hangon. A földek, rétek, szőlők eladásáról úgy nyilatkoztak, hogy azokat «mindekkoráig szabad volt a földesur hire nélkül eladni és megvenni, most is azt akarják. Hanem volt úgy, hogy, a midőn eladták és a ki megvette, Istenben üdvözült apátur uramhoz a levelet bevitte és nagyobb erősségnek okáért subscribáltatta és meg is pöcsétöltette. Most és ezután is, ha úgy kívánja a földesur, az meglehet». A szántóföldekre, szőlőkre három évi halasztást kértek, mivel «szegény az ember, marhátalan», de ha addig sem munkálják meg a gazdák, a földesur elveheti tőlök s másnak adhatja. Az árendát s a napszámokat, a nemeseket kivéve, megigérték; az utóbbiak azt «felelék, hogy a négy esztendőktől fogvást elmulatott nyolcz napi munkát meg nem adják, mivel nem tartoznak; mert, a midőn a tihanyi szabadosok (azaz szabad költö-

zésű jobbágyok) a nyolcz napi munkát megigérték, ők contradíáltak; más az, hogy a megholt apáturnak sem szolgáltak többet három napnál. Most is az előbbeni (az 1703—1704-iki) contractus szerint a három napi munkát megszolgálják, vagy pénzül az egy forinttal együtt megadják». Az esküdteket s bírakat illető földesuri kívánságok ellen semmiféle kifogásuk nem volt. A városházára azt mondták, hogy «a Papi György házát erővel el nem vették, hanem készpénzen, in florenis 9, meg is adták az árát». Végül pedig tisztelettel kijelentették, hogy «távozzék az, hogy a földesur törvényre fakadjon Tihany városiakkal, sőt inkább azon kéri apátur urat, az előbbeni igazságokban maga szárnya alatt méltóztassék megtartani» őket.¹

Nem is támadt egyhamar nehézség az apátság és népei közt. Nemcsak a régiek maradtak meg az apátur szárnya alatt, hanem újak is költöztek hozzájuk. Varju Mihály, Zichy Imre gróf barnagi jobbágya, kiről 1727-ben, midőn az apát 50 forintot fizetett érte régi földesurának, azt mondják, hogy «alkalmas ideje, hogy a tihanyi szigetbe recipiálta magát»,² sem első, sem utolsó nem volt az új jobbágyok közt. Nőtt a számuk s 1732-ben Grasso apát 73 jobbágyot, 10 zsellért, 5 zselléraszonyt írhatott össze Tihany városában.³ És valami nagyon szegények sem lehettek, mert 1732-re 6 forint 13 krajczárjával 56 dicát irtak össze Tihanyban, a mi 339 forint 44 krajczár királyi adót jelentett. A nemes vármegye költségéből egy-egy dicára 45 krajczárt vetettek ki, összesen tehát 381 forint 44 krajczárt. A község összes állami és megyei terhe 381 forint 44 krajczár lett volna, de ebből lecsaptak neki 150 forintot, mint a melybe 1 hónapon át 4 személy és 6 ló, 11 hónapon át pedig 4 személy és 4 ló eltartását, portióját számították.⁴

A békés megférésből, mely az uraság s a tihanyiak közt volt, sokat lehet Grasso jóságának, engedékenységének betudni. Mikor Lécs Ágoston lett az apát, hamarosan változott a helyzet. Az új apát már 1741-ben azt jegyezte föl, hogy az apátság összes árendás és örökös jobbágysai közt, noha valamennyien elég rossz természetűek, a legengedetlenebbek, legmegátalkodottabbak, legnyakasabbak, a megkezdett visszaélésekhez legragaszkodóbbak a tihanyiak. Ez a vegyes, katolikus, kálvinista nép az ünnepekkel nem törődik, ha eszükbe jut, vasárnap is dolgoznak. A tizedet a maguk meggyökeresedett rossz szokása szerint adják. A bordézmát és kilenczedet nem öntik a pinczékhez vitt üres hordókba, hanem mielőtt megadnák, megméri, följegyzik. A sarlópénzt megadják, ha akarják.

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan fasc. 4., nr. 1.

² U. o. fasc. 21., nr. 14.

³ U. o. fasc. 32., nr. 9.

⁴ A 231 forint 44 krajczár készpénz adót 4 terminuson tartozott a község megfizetni. Az első 1731 szeptember 1-jétől 1732 január végéig tartott. Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 8.

Azt akarják, hogy az uraság ne ereszsze a marháit a tarlóra, de ők a magukét ráeresztik, sőt még az urasági sarjút is levágják. Noha a szigeten levő tó körül nem volna szabad legeltetniök, azért csak odajárnak. Az erdőt is szabadon élik, noha tilalmas s a nagyobb fákból csak különös engedelemmel volna szabad vinniök s aprajából is csak azoknak, kiknek vagy gyenge a marhájuk, vagy semmiféle marhájuk nincsen. A halászatban sem tartanak törvényt. A révnél meg-megteszik, hogy egyesek halászcsonakkal átszállítják az embereket, terheket.

A sok visszaélés mellett, folytatja az apát, nyakasok is. Megtörtént, hogy, mikor Veszprémbe levelet akart küldeni s a tihanyiaktól embert kért, hogy útját majd betudja az árendába, nem adtak. Mikor a mészárszéket, melybe már befolyt az eső, be akarta földetni, a tüstént följajánlott készpénzért sem kapott munkást. Egyszer kettős halászcsonakon bort akart Somogyba vitetni s akójától 1 polturát (= 1½ garas = 6 dénár) követeltek; végre is, a sok lármára, 50 egy-néhány akóért 15 garast adott nekik az apát. A révnél egyik hajó az apátságé, a másik magánosé, de azért mindkét révész csak a fele jövedelmet adja az apátságnak.¹

Persze, ha az apát ezekben és még egyéb apróságokban, félszegségeken rendet akart teremteni, hamarosan be kellett következnie az összeütközésnek, perlekedésnek. És valóban, az 1743 szeptember 20-ikán Tarányi Ferencz zalamegyei alispán elnöklete alatt Tihanyban tartott uriszéken Lécs apát perbe fogatta az összes tihanyiakat.

Az apátság ügyvédje, Ladányi György a következő követelésekkel lépett föl:

1. Az 1514. évi 15. törvényczikknek megfelelően minden jobbágy vagy zsellér adó fejében 1 forintot fizessen és pedig az egyik felét Szent Györgykor, a másik felét Szent Mihálykor.
2. Mivel pedig ez a csekély adó nem felel meg azon jóknak, melyet élveznek, tehát az 1514. évi 16. törvényczikknek (mely heti 1 nap szolgálatot kötött ki) és az 1584. évi 37. törvényczikknek (mely ugyanannyi szolgálatot kívánt) megfelelően a jobbágyság évi vagy heti napszámot végezzen.
3. Nemcsak a törvény, hanem a mindennapi tapasztalás is mutatja, hogy a jobbágyság a föld terményei után kilenczedet ad a földesurnak s ha ez egyházi birtokos, tizedhez is joga van.
4. Mivel a gazdatiszteknek az is dolga, hogy a megyegyűléseken megjelenjenek s itt őrkdjenek, hogy a szegénység megmáradására káros határozatok ne hozassanak, méltó és igazságos tehát, hogy a jobbágyság magának az uraságnak s ezeknek, mikor ilyes ügyben vagy az ur dolgában utaznak, előfogatokat adjanak, továbbá, hogy, mikor az uraság jószágait piacra viszi, minden marhás jobbágy évenként két hosszú fuvart adjon s hogy

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan., közelebbi jelzés nélkül.

a levélhordásról gondoskodjanak. 5. Ugyancsak az 1514. évi 17. és 19. törvénycikkek értelmében kívánta az ügyvéd, hogy a jobbágyok és zsellérek havonként egy csirkét, pünkösdre egy fiatal, Szent Márton napra egy hizott ludat adjanak, tojással, vajjal szolgáljanak. 6. Az 1548. évi 39. törvénycikk értelmében megkívánta, hogy az új apát bevezetése alkalmával a jobbágyság a költségekhez hozzájáruljon. 7. Mivel a mészárszék, korcsma a földesuri joghoz tartoznak, azok hasznávételét az uraság magának tartja fenn. 8. Az 1729. évi 22. törvénycikk szerint, mely a jobbágyoknak megtiltotta a vadászatot, ez a tihanyiaknak is tilos a halászat pedig csak annyiban lesz szabad, a mennyiben az urasággal előzetesen megegyeznek. 9. Kívánta az apátság részére, hogy az 1548. évi 40. törvénycikk értelmében a büntetés és birságpénzeket ő hajthassa be. 10. Mivel takarodáskor nem egyszer oly idő van, hogy az uraság kárt szenved, ilyenkor tehát a kiszabandó évi vagy heti roboton kívül is szolgáljanak a jobbágyok. Végül azonban kijelentette az ügyvéd, hogy az apát nem köti magát a törvények szigorához, hanem hajlandó a jobbágysággal az uriszék előtt tartós egyességre lépni.

A tihanyiak az 1708. évi, Eszterházy-féle szerződés alapján akartam volna maradni, de azért engedményeket is tettek. Az apátsági ügyvéd követeléseire így válaszoltak:

«1. Az első punctumban följegyzett egy forint árendát a vagy is censust contractusok és szokások szerint minden háztul addig, a míg maradhatnak, tovább is megadják.

2. A mi a szolgálatot illeti, contractusokon kívül nem léphetnek, de nem is terhelhetetnek nyolcz napnál fölebb, minthogy szabadosok, helybül helybe mehetők és nem örökös jobbágyok, a kikerül egyedül szól a robotról disponáló hazánk törvénye pro 1.; pro 2. olyas jobbágyokat ért a törvény és parancsol robot alá vettetni, a kiknek földesurok törvény és szokással megegyező egész, fél és másféle házhelyeket, ahoz való kerteket, elegendő szántóföldeket és réteket, e mellett szabad legelő mezőt és egyéb beneficiumokat ad és adhat, sőt nem is reguláltathatik az örökös jobbágy is mindaddig, valámig a fölebb irt mód szerint elegendő és illendő provisiót nem tapasztal; mert ugyanis természet szerint a pusztá háztól nem szolgálhat akárki is, mert a háztul censust ad, hanem, ha szolgál, a helyhez tartozandó jóktul szolgál. Itt pedig se földek, se rétek házhelyekhez tartozandók nincsenek, hanem pénzen vett jószágot bírnak és irtásokat, rétet pedig különös árendában bírnak, a mi keveset bírnak. Azért a contractus mellett kívánnak megtartatni mint szabadosok és néha véghelybéliek.

3. Mivel törvény szerint is a szomszéd uraságok szokásához kölletik a mostani urszékeinek magát alkalmaztatni, a szomszéd urak pedig, sőt az egész

vármegyében talán egy dominiumban sem vesznek tizednél egyebet, azért az eddig való szokás szerint ők is azt megadják, a huszonöt pénz adót pedig, melyet ujonan hozott bé az uraság egy-egy hold földről, kívánják elrontatni, mivel ez mind törvény, mind szokás ellen vagyon. A borbúl pedig valamint eddig, úgy ezután is a tizeden kívül a hegyvámot is megadják.

4. A midőn a nemes vármegye gyűlésére vagy computosokra megyen az uraság vagy tisztjei, eddig való szokás szerint, a midőn a sor reájok kerül, tehetségök szerint praeiuncturát adnak. A hosszú utról sehol sem emlékezik a törvény, de ha törvényes volna is, egyedül örökös és házhelyes jobbágyokat illetne, itt pedig se örökös jobbágy nincs, se föld, se rét; mitől szolgálhatna a vonós marha? A levélhordást eképpen megcselekszik, hogy innét a jobbágyoknak viszik, csak azzal is sokszor ne terheltessenek.

5. A vaj és tyukmonyak nem törvényes, pusztát sem élnek a helységhez, hogy vaját adhatnának, hanem a contractus szerint minden háztul ennekutána is egy-egy tyukfiat adnak.

6. A midőn új apátur állítatik, lehető segítséggel kívánnak lenni, de úgy, hogy a többi helységek is ehez concurráljanak.

7. A mészárszék, korcsma, halászat és birságok iránt hazánk törvényéhez és contractusokhoz alkalmaztatják magokat.

Utoljára, a buza és szénahordásra, jóllehet contractusok szerint nem köteleztetnek, mindazonáltal, ha a tekintetes uraság az eddig való szokásban és contractus mellett való adóban conserválja őket, minden vonós marhás gazda egy-egy napi segítséggel lészen.

Minthogy pedig régi és ugyan örökös szokás szerint a minemű földeket birnak és házakat építettek s építenek a helységbeliek, azokat mint nem házhelyekhez tartozandókat szabadon eladták avagy ha innéd megbontakozván más-hová vették lakásokat is, hasonló szabadsággal, kiadván az uraságnak járandó tizedet, birták és birják, azért hogy tovább is ezen szabadságokban és jussokban a tekintetes törvényszék őket megtartsa és confirmálja, valamint az odaföl producált contractusoknak értelme, úgy az 1556. esztendőbeli diaetának 29. articulussa világosan magával hozza.¹ Addig pedig, míg maradhatnak, a város szükségére eddig kaszáltatott rétnak szokott árendás birásában, a fajézésban, censusban leendő makkoltatásban, magok szükségére való hajótartásban a tekintetes szék eddig való szokás szerint őket conserválni és felölök kegyesen gondolkodni s

¹ Az említett articulus szerint az elköltözni akaró jobbágy, a költözés határnapjáig a pénzen vett vagy magától épített házát eladhatta, a tulajdonát tevő földet, rétet, szőlőt, hacsak az uraság becsű szerint magához nem váltotta, a szokott terhek (kilenczed, tized, szolgálmányok) viselésének feltétele mellett elköltözése után is használhatta.

további megmaradásokra a mi legistenesebb és igazságosabb elkövetni és mind-ezekben a szegény nyomorult lakosoknak csekély és csak ennyi szolgálattal sem egyező facultásokat meggondolni és latba vetni méltóztassék: egyébaránt, ha mostani facultásokhoz képest főlebb terheltetnek, kénytelenek lesznek főlebb citált hazánk törvénye által megengedetett uttal és móddal mindenektől megválni és a helységet pusztán hagyván, valamint a közönséges jónak, úgy az uraságnak is nagy kárával elszéledni. Ez hogy ne történjék, a tekintetes szék nagy és határozó patrocíniumjába recommendálják alázatossággal magukat».

Az apátság ügyvédje tiltakozott a jobbágyság okoskodása ellen, melylyel mint mondta, le akarják magukról rázni a törvényektől megállapított köteleességeket s az uradalom teljes, független és szabad joghatóságát. Tiltakozott az 1708-iki egyesség ellen, mert ennek erejét a változott idők megtörték. Azt mondta, könnyelmű állítás a jobbágyság részéről, hogy ők az uradalomtól semmiféle jóban nem részesülnek, hiszen mindegyiknek megvan a telke, kertje, a mennyire a helyi szegényes viszonyok engedik, rétje is, uradalmi földön legeltetnek, tűzifát kapnak s a mi legtöbbet ér, uradalmi földön szőlőket ültetnek. Igaz, arról beszélnek, hogy a mi földjük van, azt vették; de az uradalom az 1708-iki szerződésben s később is tiltakozott a tudta nélkül történő adás-vevés ellen s azért a vett vagy eladott földek is uradalmi földeknek tekintendők. E tekintetben különben kívánja, hogy a jobbágyság ezt az állítólagos jogát bizonyítsa be, mutassa meg, hogyan jutott az állítólagos szerzeményekhez. Nem azért akarja, hogy ezt megtegyék, mintha az apátság az adá-vevés jogát szabadon akarná nekik hagyni, hanem azért, hogy az uradalom a további eljárás tekintetében tudja magát mihez tartani. Mivel pedig az 1708-iki egyesség utolsó pontja világosan megmondja, hogy ez nem végleges, hanem ideiglenes, a mozgalmak lecsillapodásáig tartó kiegyezés, tehát erre a jobbágyság nem hivatkozhatik; mivel továbbá a szükséges földjeik, haszonvételeik megvannak, nincs más hátra, minthogy az uraságtól követelt szolgáltatokra a jobbágyság biróilag is köteleztessék.

A tihanyiak tiltakoztak ellene, hogy őket úgy akarják kezelni, mintha örökös jobbágyságok volnának, hiszen úgy az 1708-iki egyesség, mint a hosszas, meggyökeresedett szokás tagadhatlanul bizonyítja, hogy nekik szabad költözési joguk van; hiszen az 1723-iki országgyűlés 61. törvénycikke is biztosította a szabad költözést azon jobbágyságoknak, kiket földesuraikhoz csupán bérleti viszony fűzött, tehát, mint a tihanyiak, árendások vagy, mint még nevezték őket, taksások voltak. De meg a nekik adott, birtokukban levő területek sem olyanok, melyek alapján az uradalomtól kívánt terheket elvállalhatnák. Hiszen csak körül kell nézni és tíz, sőt több ház lesz olyan, mely a sziklák tetején épült, még csak

kert sincs hozzá; hogy viseljen az ilyen terhet. Azokat a földeket, melyek a jobbágyság birtokában vannak, nem mint telki állományt birják s ha az apátság törvényes szabály alá akarja ezeket vonni, akkor becsű szerint váltsa meg őket, alkosson belőlük telki állományt, szóval adjon megfelelő földet, rétet, hogy azoknak, a kik megmaradnak Tihanyban, legyen miből teljesíteniök az uraság követeléseit. A mennyiben az uraság becsű szerint meg nem szerzi a jobbágyok kezén levő házakat, irtásokat s más ilyes tulajdonokat, az elköltöző rész birtoka maradnak. A részletekre térve a hosszú fuvar, vaj, tojás megadása ellen emeltek szót, mivel e kívánságoknak semmiféle törvényes alapjuk sincs s anyagi viszonyaik épen nem megfelelők annak, hogy ily terheket vállalhassanak magukra. Ujra kérték az uriszéket, tartsa meg őket az eddig szokásos kötelezettségben, nevezet szerint engedje meg, hogy saját céljaikra hajót tarthassanak, hogy így a köznek s az apátságnak egyaránt szolgálhassanak. A mennyiben az uraság szerződést akar velök kötni, ők szívesen vállalkoznak rá, csak oly föltételeket szabjon az apát, melyek tehetségüknek, szűkös helyzetüknek megfelelnek.

Nyilvánvaló, hogy az apátnak úgyis ez volt a célja. Kívánságaihoz nem ragaszkodott mereven s csak azért kívánt sokat, hogy legyen miből engedni. Mikor a jobbágyság kérni kezdte, hogy az «ellenök indított törvényes processustól állana el, sőt inkább valamely kegyes és a lakosoknak maradásokra célzó állandós contractusra lépni méltóztassék», mérsékeltebb kívánságokkal állott elő; kevesebb robotot kívánt, nem kötötte magát hozzá, hogy a jobbágyság vajjal is szolgáljon, a korcsmához is jogot engedett neki, az adás-vevés tekintetében nem maradt a teljes eltiltásnál, azt sem kívánta, hogy kilenczeddel is, tizeddel is adózzanak. Így azután az uriszék előtt meglett a kiegyezés s ennek eredményeként az új szerződés, mely az apátság és jobbágyság viszonyát a következőkben szabályozta:

«1. Minden gazda, akár a zsöllér legyen, tartozni fog az uraságnak esztendő által egy forint készpénzbeli árendával, annak pedig felét Szent György napra, felét pedig Szent Mihály napra befizetni köteleztetnek.

2. Minden gazda esztendő által tartozni fog szolgálni tizenhat napot, a kinek tudniillik marhája vagyon, nyolczat marhával, nyolczat pedig gyalogul, a kinek pedig marhája nincsen, mind a tizenhat napot gyalogul; úgy mindazonáltal, hogy mind egyik, mind másik rendbeli szolgálatra annak idejében jó korán beálljanak és estvélig szolgáljanak.

3. Az uraságnak vagy tiszteinek gyűlésekre, computusokra és a szegénység megmaradására szolgáló utakra a proportione reliquorum locorum valamikor kívántatik és a sor ezen helységre jön, forspontot tartoznak adni és a levélhordozást végbevenni a szigeten kívül való helységekben.

4. Minden sátoros-ünnepre vagy egy bárányt vagy két ludat vagy két kapant vagy egy pulkát közönségesen tartoznak adni, esztendő által pedig minden gazda és házas zsöllér tizenkét tyuktojást és egy-egy pár tyukfiat fog praestálni.

5. Az új apátur urak béhelyheztetése és primitásoknak alkalmatosságával kulinárákat (konyhára valókat) a többi helységekkel együtt tartoznak adni.

6. A mészárszék és korcsma eddig való szokás szerint az uraságé lesz, tudniillik a korcsma ujesztendőől fogvást Szent Mihály napig, a mészárszék pedig esztendő által.

7. Valamint eddig, úgy ezután is tilalmas lesz a vadászat, a halászat pedig eddig való szokás szerint megengedtetik a lakosoknak, megadván a szokott censust.

8. Mindennemű birságoknak exactiója az uraságot fogja illetni.

9. Senki a városiak közül ennekutána semminemű ingatlan jószágát az uraság hire nélkül el ne merje adni, se a másiktul venni; ha pedig a szükségtül kényszerítettven valaki a földét el akarná adni, nem főlebb, hanem négy forintokon egy holdat adhasson el és ha főlebb valaki megvenné, pénze veszett lesz. Ezen eladás pedig egyedül engedtetik meg a városiaknak magok között, nem pedig a vidékieknek és külsőbelieknek, libera migratione in sensu legis in salvo permanente (a szabad költözés a törvény értelmében épségben megmaradván).

10. Minden marhás gazda esztendő által az idebe való klastrom és templom épülethez, a meddig tudniillik tart, egy napszámmal tartozik, a kinek pedig marhája nincsen, hasonlóképpen egy napot kézi munkával tartozik szolgálni.

11. A tizedet pedig a gabonából (megadják), nem különben a borból tizedel és hegyvámval tartozni fognak.

12. A tűzre való fajészás a szigeten kívül és Szent Mihály nap után a sarju szabad lesz a városiaknak.

Utoljára azt is in expremum föltevén, hogy az absoluta iurisdictiont és földesuri authoritást magának az uraság reserválja. Ezen contractus pedig kezdetet vesz a most következő Szent Mihály napkor».

A Lécs apáttól szerzett egyességnek nemcsak az az érdeme, hogy határozottan szabályozta a jobbágyság kötelességeit, hanem az is, hogy állandó zsinórmértéket adott. Ez az 1743 szeptember 29-ikével kezdődő szerződés ugyanis, nem véve itt számba a kolostor és templom építésére vonatkozó, a dolog természeté szerint ideiglenes rendelkezést, a jobbágyság eltörléséig fennmaradt. Egyik-másik pontját később pontosabban meghatározták, magyarázták, de a maga egészében változáson nem ment keresztül.

Lécs apát ugyanezen az uriszéken arra is kísérletet tett, hogy az apátsági

területen idegenek kezében levő földeket, réteket, malmokat megváltsa; de, noha egyes területeket már a maga erejéből el is foglalt, az uriszék nem ment bele ennek az ügynek a tárgyalásába, mivel az érdekeltek nem voltak megidézve, hanem azt határozta, hogy a nemesekkel szemben a megyei bíróság, a nemtelenekkel szemben pedig újabb uriszék előtt indítson keresetet.¹ Hogy azonban pereskedett volna, visszaváltott volna valamit, annak semmi nyoma.

Lécs halála után a tihanyiak azon voltak, hogy terheiket kissé túlozva, az igazsághoz sem teljesen ragaszkodva, egyben-másban enyhítsenek a reájok rakott terheken.

«Méltóságos és Főtisztelendő Főapátur Ur, nekünk Jó Kegyes Urunk, írják Sajghó főapátnak, a ki a folyamodásra tett jegyzete szerint 1760 május 2-ikán kapta meg a tihanyiak irását, kénytelenítettünk Nagyságod kegyes színe eleibe terjeszteni, miképpen az utolsó megholt apátur urunk az előbbeni örökös contractusunkat elrontván, nekünk új regulatiót szabott s írásban subscriptiója alatt kiadott, de azt is megint megszegte és általhágta és azonfölül minket fölöttébb megterhesített; halála után is a tekintetes convent hasonló módon most is megterhesített tudniillik: 1. Az említett regulatióban a fél révpénz a vizen általvitelünkért el van engedve, mégis az egész révpénzt, valamint más külső embe-
reken, rajtunk is hasonlóképpen megveszik. 2. A tekintetes uraság vendégeit, kiknek gyakorta ágyat kell adnunk, elő sem hozzuk, hanem csak egyedül a tislér iránt van panaszunk, kinek már majd öt esztendőől fogva, valamint a quártélyosnak holnapszámra ágyat adni kényszerítettünk, holott a jelentett regulatióban arról semmi emlékezet nincsen. 3. A savanyúvizet minden harmadnap velünk hordatják, holott arról sem szól semmit is a megírt regulatio, 4. A külső erdő azon regulatióban meg volt engedve, mégis azután a meghalt apátur urunk attól eltaltalmazott bennünket; noha halála után abban a tekintetes convent még eddig nem háborgatott. 5. Bizonyos rétet, melyet a helység nagy munkával megírtott és a mely nélkül el nem lehet, eleintén a regulatiónak alkalmatosságával meghalt apátur urunk a helységnek hat forintokban árendálta, de azután tizenöt forintokra az árendát fölvitte. 6. Hogy házainkat megfödnénk és úgy a pusztulástól praeserválnánk s megtartanánk, azelőtt a náddal szabadok voltunk, de már egynéhány esztendőől fogva azt sem szabad vernünk. 7. Ha mi bozótot kaszálunk, ha csak két petrenczére valót is, ámbár az olyetán két petrenczére való széna egy baglyának hatodrésztét sem tenné, mégis az egész baglyapénzt²

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 10.

² Valószínű, hogy ekkor is 28½ dénárt vettek egy baglyától. Az 1763-tól kezdett «registrum buza árának avagy bagla pénznek adóságairól» az előző évi tartozásokban egy baglyapénzt 28½, három baglyapénzt 85½ dénárnak számít. Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 36., fragmenta super diversis restantiis colonialibus.

az uraság rajtunk megvette; és noha a kiadott regulatio szerint is a baglyapénzzel tartoznánk, mindazonáltal a két petrenczére való sásért az egész baglyapénzt sokaljuk. 8. Ha mi kevés káposztát rakunk a szőlők végiben, azt is egy-néhány esztendőől fogva az uraság meg szokta tizedelni, melyről a kiadott regulatio praescindál.

Mindezen terheket a kiadott regulatió kívül és fölül hordozzuk és viseljük, holott azon kiadott regulatio is elég terhes és fölöttebb súlyos, mert semmi beneficiumunk nincsen, a fundusokhoz és házhelyekhez egyéb előföldeket és elegendő appertinentiákat nem adhat a tekintetes uraság. Ha pedig valami keveset ad is, minden egy hold földtől a dézsmán kívül huszonöt pénzt vesz, mely szokás az egész Szala vármegyében nincsen. Szőlőhegyünk lévén, az ország törvénye Szent Mihály naptól Szent György napig a korcsmát a helységnek engedi; de a jelentett regulatio ujesztendő napig restringálta. Minden ház esztendőnként az említett regulatio szerint egy forintot fizet és még a templom épült, tizenhét napot szolgálni tartozott; azótától pedig hogy a templom megépült, azon regulatio szerint csak tizenhat napot szolgálni tartoznék, de mai napig is az uraság tizenhétre kényszerít bennünket. Azonkívül minden ház tartozik adni tizenkét tikmonyat és egy pár csirkét, a helység pedig közönségesen husvétra egy pulykát, pünkösdre egy bárányt, karácsonyra egy pár ludat vagy kappanyt.

Melyhez képest alázatosan instálunk, méltóztassék Nagyságod mindezen terheket kevés és csekély beneficiumunkhoz és igen megnyomorodott sorsunkhoz képest szívére venni és valami uttal, móddal rajtunk könnyebbíteni, hogy mi is élhesünk, a tekintetes uraságnak is szolgálhassunk és kegyességéről dicsekedhessünk.¹

Ha egyben-másban vagy ideiglenesen könnyített is rajtuk a főapát, a Lécscel kötött szerződésükön nem változtatott. Hogy különben ezt a tihanyiak sem érezték oly terhesnek, mint mondták, mutatja az, hogy az urbárium behozatalakor szívesen megmaradtak mellette. A magyar kancellária is úgy látta, hogy a szerződés kisebb terhet ró a jobbágyokra s oly előterjesztést tett Mária Teréziának, hogy hagyja jóvá a régi egyességet, csak azt kösse ki, hogy a 3. pontjában említett előfogatok, az 5. pontban említett konyhára való pontosan meghatározottassanak, a 7. pontban a halászatra vonatkozó részben ne az «eddig való szokás» említettessék, hanem határozottan meg legyen mondva, mi jár az apátságnak, a 8. pontban a birságokra nézve az a magyarázat csatoltassék, hogy ezeket az uradalom csak az urbáriumban megszabott összegben hajthatja be² s végül a hegyvám miatt össze kell irni a szőlőket.

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 4., nr. 52.

² Országos levéltár: conceptus referadarum anni 1770. és kivonatos másolatban megvan a pannonhalmi rendi levéltárban is: act. abbat. Tihan. fasc. 4., nr. 79.

A felség parancsa értelmében Zalamegye meghallgatta az érdekelt feleket, Vajda Samu tihanyi apátot s a jobbágyokat, jelentést kért a járási szolgabírótól s azután az 1770 július 23-ikán s folytatólagosan tartott részleges megyegyűlésen megtette az elrendelt módosításokat. Ezek értelmében a tihanyiak egy évben csak kétszer lettek kötelesek az apát és tisztjei számára előfogatokról gondoskodni és pedig mindkét ízben 3—3 lóval szolgálni; a levélhordás, mivel úgy sem volt gyakori, megmaradt, de kimondta a megyegyűlés, hogy csak a valami félórányira eső szomszédos apátsági falvakba kell a jobbágyoknak menniök. Az új apátok beiktatásakor s az új misékkor megkívánt konyhára valókról úgy határozott a megyegyűlés, hogy a tihanyiak 2 kappant, 6 csirkét és 24 tojást tartoznak adni. A halászatra vonatkozó pont a tényleges gyakorlatnak megfelelő magyarázatot kapott, mely szerint a halak tizede illeti az apátságot s mikor a halászok megosztóznak, a szétosztott részből konyhára valót (partem ut vocabant, culinarem) kell az uradalom részére félretenni; természetesen fönnmaradt az apátság joga, hogy a maga részére akkor halásztat, a mikor akar. A birságokra, büntetésekre miként a felség rendelte, kimondották, hogy az urbárium szerint¹ kell őket kivetni. A hegyvámot illetőleg az összeírás, mondja a megyegyűlés, megtörtént s legközelebb úgy az uradalom, mint a tihanyiak meg fogják kapni, hogy tudják magukat mihez tartani. Záradéku egy új pontot csatolt a megye a szerződéshez: a tihanyiak is tartoznak az országgyűlésre meghívott apátnak országgyűlési költségeihez az urbáriumtól is említett («mértékletes») segítséggel hozzájárulni.²

A tihanyiak hamarosan új nehézségeket találtak, úgy látták, vagy inkább mondták, hogy szerződésük «némely punctumai nem az egyenes értelemben observáltatnak, azért is, hogy uraságukat se bántsák, maguk se terheltesse» Galánthai Balogh Lászlóhoz, az urbárium ügyében kirendelt királyi biztoshoz fordultak s előterjesztették neki, hogy a «tekintetes uraság a contractus első punctumát oly értelemben veszi, hogy azon zsellérek, kiknek sem házuk, sem egyebek nincsen, mások háta mögött nyomorognak, 1 forint árendát esztendőnként adni és 8 napokat szolgálni köteleztessenek; borból, gabonából tizedet, melyet a contractus előtt sohasem adtak és hegyvámot a tekintetes uraság rajtuk megveszi; elegendő tűzre való fa engedtetett és ígértetett, már esett és természetlen fa elfogyván, eleven és termő fát vágni az uraság meg nem engedi, azért is ezek fogytával külső uraságok határaiban árendaképpen fájokat megszerezni kényteleníttetnek; többnyire pedig némely csekély irtásföldjeik vannak, melynek

¹ Az urbárium 8. pontja intézkedett «az jobbágyoknak eltiltatott állapotokról és azok eránt rendelt büntetésekről».

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 4., nr. 79.

az irtásárát meg nem fizetvén, mégis tizedet kelletik adni; rétjök pediglen éppen azon rossz bozóton kívül semmi sincs, attól is baglyapénzt fizetnek; még a t. militia számára régen irtott rétjüktől is árendát, esztendőnként 16 forint 50 dénárt fizetni köteleztetnek».¹

Az apátsági ügyvéd, Szitár István kereken tagadta a panaszos vádakat. Kijelentette, hogy, noha a szerződés nem tesz különbséget házas és ház nélkül szűkölködő zsellérek között, Vajda apát ez utóbbiaktól nem a szerződésben megállapított tizenhat napi munkát követeli, hanem az urbárium 3. pontjának VIII. §-a szerint jár el velök szemben.² A mi pedig azt illeti, hogy az uradalom czektől is behajtja az évi 1 forint árendát, az épen nem felel meg a valóságnak, hiszen maga az a zsellér, Jurányi János, kire a tihanyiak hivatkoztak, a szolgabíró és esküdtje előtt kijelentette, hogy tőle az uraság az árendát nem követelte. Csodálatos, folytatja az apátság nevében beadott válasz, hogy a jobbágyság a tized és hegyvám ellen is szót emel, sőt azt mondja, hogy a most érvényes szerződés előtt nem fizette, mikor ez az 1708-iki s az 1743-iki egyesség szerint is kötelessége volt. Nem jogos a faizás miatt való panasz sem, mivel a tihanyiak szerződésük értelmében csak a félszigeten kívül fekvő erdőkből kaphatnak fát és az aszföldi erdőben mindenkor szerezhettek, csupán az volt nekik megtiltva, hogy az építkezéshez alkalmas fákat ki ne vágják. Az irtásoktól követelt tized sem oly kívánság, mely miatt az apátság ellen vádaskodhatnának. Hiszen az irtásokat nem ők, hanem öregapáik, dédapáik csinálták és emberemlékezet óta tized járt rólok. Nem igazságos az sem, hogy a jobbágyság a rétárenda miatt is szót emel. Hiszen a maguk jószántából vették bérbe, különben meg sem kapták volna, mivel urasági rétek, miként az a 16 forint s 60 dénárért bérelt terület is, kétségtelen majorsági föld s azt nem kellett megirtaniok, hanem csak kissé meg kellett a bokroktól, füzekről tisztítaniok s most megterem rajta 50 szekér széna, melyből nemcsak a katonaság lovai táplálkoznak, hanem osztoznak belőle a tihanyiak is.

Az összekocczás folyama alatt a korcsmához is több jogot akartak a tihanyiak szerezni és a maguk borainak kimérésére félévi korcsmáltatást kívántak. Követelésök ellenében elégséges volt a régi, 1708-iki, 1743-iki szerződésekre utalni, melyek csak úgy negyedévi korcsmáltatást biztosítottak nekik, mint a legújabb egyesség. Igaz, olyasmiért is panaszt emeltek, a mi a szerződésekben nem volt meg, hogy t. i. az uraság a révben kocsmát nyitott s itt olyankor is méreti a borát, mikor a korcsmához a községnek van joga. Az uradalom azonban biz-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 4., nr. 57.

² Minden zsellér, mondja az urbárium, kinek magános háza vagy, tizennyolcz, minden lakós pedig, a kinek magának háza nincsen, tizenkét napot esztendőnként kézi munkával az uraságnak szolgálni tartozik.

vást hivatkozhatott rá, hogy semmiféle törvény nem intézkedik róla, hogy az uradalom abban az időben, mikor a községnek bormérő joga van, a maga borát ki ne mérethesse, sőt hivatkozhatott magára az urbáriumra, melynek 6. pontja s ennek VIII. §-a így szól: «Noha ugyan a jobbágyoknak a korcsmáltatás... bizonyos időre megengedtetik, a hol mindazáltal az uraságnak oly vendégfogadója volna, avagy jövődöben olyast építtetne, melyben az utazók megszállhatnak, az olyatin vendégfogadóba mindenféle italnak kiárultatása egész esztendőnek folyása alatt szabadon hagyattatik».¹

Nem is mentek a tihanyiak semmire. Mutatja ezt a helytartótanácsnak 1775 december 4-iki, Zalamegyéhez intézett leirata, mely tudatta, hogy a felség kívánságainak (t. i. az egyes pontok tüzetes meghatározása tekintetében) teljesen elég tétetvén, az 1770 július 23-ikán fölterjesztett szerződés ellen többé semmiféle megjegyzés nincs.² Ugyancsak elutasító választ kaptak 1784-ben, midőn a megyéhez folyamodtak, hogy, mivel az erdőkből kevés fához juthatnak, szabad nádlás engedélyeztessék nekik.³

A jobbágyság tehát megmaradt a szerződés mellett s ennek megfelelően szolgált és fizetett. Egy 1784 augusztus elején készült kimutatás szerint a jobbágyságnak pénzben, terményekben stb. teljesített fizetsége 447 forint 76 krajczárra ment. Az uradalom más haszonvételei 245 forint 6 krajczár jövedelmet hoztak.⁴ Pontosabb és részletesebb ennél az a számvetés, mely az apátság eltörlése után, 1787-ben készült.

Tihanyt 6 másnál lakó zselléren kívül 82 jobbágy és házas zsellér lakta. Nevezet szerint: Szabó Mátyás, Bene Mihály, Peteő István, Farkas Márton, Boronyai Benedek, Borsó Ádám, Marczali Ferencz, Szabó György árvái, Doboss Ferencz, Farkas Péter, nemes Bursi József özvegye, Német József, Barbél György, Kiss Ferencz, Varró István, nemes Luczó István, Dobosi János, Molnár Ferencz, Kobzi Ferencz, Maráczai István, nemes Bursi János, Kovács Imre, ifj. Horváth János, Kötél Márton, Szabó György, ifj. Szabó Ferencz, idősb Horváth János, Komjáti Pál, Barbél Miklós, nemes Horváth György, Komjáti Ferencz, Gondos Ferencz, idősb Szabó Ferencz, Vass Pál, Negó Ádám, Kovács István, Boronyai Ádám, Somogyi János, Gondos János, Varga Mihály, Vizeli András, Pálffy István, nemes Kozma Ferencz, Kovács Botka Ferencz, Csizmazia Ferencz, Sörös Kis Ferencz, Aszaló János, Pap János, Szabó István, Kiss Ferencz, Pető Mihály, Dobos Dávid, Csizmazia Ádám, Szukla István, Peteő József, Sass István, Szabó Ádám özvegye, Lisztér János, Dávid Ferencz, Szabó Hajós Ádám, Bors Mihály, Tóth György, Dörnyei Ádám, Szabó János,

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan.

fasc. 4., nr. 57.

² U. o. nr. 79.

³ U. o. fasc. 32., nr. 15.

⁴ Oklevéltár 110. sz. A majorsági földek, uradalmi szőlők, korcsma stb. nincsenek számba véve.

Jurányi Ádám, Foki János, idősb Horváth Ferencz, nemes Kántor Ádám, ifj. Horváth Ferencz, Szabó Márton, Gondos István, Farkass István, Tóth János özvegye, Sass György, Baranyai János, Vargha Imre, Dánkázi István, Sörös Ferencz, Magyar István, idősb Dobos Imre, Sörös János, Kovács János. Ezek szerződésük szerint egyenként 1 forint árendával, 8 napi marhás, 8 napi kézi napszámmal, 2 csirkével és 12 tojással tartoztak az apátságnak. Ezeken kívül hat ház nélkül szükölködő zsellér, Botka János, ifj. Dobos Imre, Kötél Mihály, Kocsis Imre, Horváth István és Márton lakott Tihanyban.

A jobbágyság árendája összesen 84 forintra van téve, noha csak 82 jobbágyság, házas zsellér van felsorolva. A napszámok 305 forint 40 krajczár, tojások, csirkék 12 forint 36 krajczár, a sátoros-ünnepeken adott ajándékok 1 forint 30 krajczár, a megyegyűlésekre adott két fogat 6 forint, a 17 krajczárjával számított baglyapénz 10 forint 6 krajczár értékben van fölvéve s így ez összesen 419 forint 52 krajczár jövedelmet adott.

A szemtermés tizede 116 forint 30 krajczár, bortized 315 forint, hegyvám 64 forint 48 krajczár, a báránytized 13 forint 42 krajczár,¹ káposztatized 2 forint 30 krajczár volt s így az összes tizedek értéke 512 forint 30 krajczárra ment.

A majorsági földek, rétek, melyek kihasználására először Lécs apát fordított nagyobb gondot, 508 forint 33 krajczárt, az uradalmi szőlők 72 forint 20 krajczárt jövedelmeztek.

A különféle regálék (a községben s a révben levő kocsmá, mészárszék, halászat, rév, erdőhaszon, nádlás, legeltetés)² 393 forint 45 krajczárt hoztak.

Mindezt összegezve az apátság tihanyi haszonvételei 1905 (illetve az összeírás szerint 1907) rajnai forintra mentek.³

Az eltörlés ideje alatt Tihany gazdasági középpont volt. Itt tartózkodott Thurszky András tiszttartó, ki a volt apátsági javak kormányzói tisztét teljesítette. A gazdaság vezetését külön megbízott, Arady József ispán végezte. Sem gazdaságilag, sem más tekintetben nem fűződik ehhez az időhöz ujtás, sőt még a jövedelem fokozására sem volt gond. Ha a bérleteket tekintjük, inkább fogyott, mint nőtt a jövedelem. A mészárszék s a vele járó kis rét korábban 15 forintért volt bérben; most csak 10 forintot kívántak tőle.⁴ A jövedelmező korcsmát zsidó kézre eresztették s beérték 30 forint árendával.⁵ A külső tói nádlás is csak látványlag hozott többet, mint régente, mert a most kapott 73 forint bér⁶ több

¹ Ha tizedelni nem lehetett, egy bárány után 4 krajczárt vettek.

² Volt ugyan Tihanynak vásárljoga is, de ebből az uraság nem látott hasznót, mivel nem szoktak vásárt tartani.

³ Conscriptio dominii Tihany, anno 1787. Tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1.

⁴ U. o. c. 19., nr. 12.

⁵ U. o.

⁶ U. o.

ugyan az apátsági gazdálkodás idején bevett 54 forint 30 krajczárnál, de ez úgyis csak közepes évre volt számítva s hozzá az uradalom átlag évi 1400 kéve, 23 forint 20 krajczár értékű nádat használt föl a maga céljaira. Mindössze a lakosság némi gyarapodása mutatkozik eredménynek. Azonban jelentékenynek ez sem mondható, hiszen az utolsó, 1801 november 1-jei összeírás szerint is csak 47 jobbágy, 46 házas zsellér és 5 ház nélkül levő zsellér lakott Tihanyban,¹ már pedig ez az 1787-iki összeíráshoz képest, mikor 88 különböző vagyoni viszonyok közt élő jobbágy szolgált az apátságnak, csak 10 főnyi gyarapodást jelent. E tekintetben figyelemre méltó, hogy míg az apátság más jószágain tömegesen folyt a német jobbágyok letelepítése, Tihanyban, a nevekből következő, alig egy-két nem magyar származású új lakóssal találkozunk. Új, jelentősebb alkotást, hacsak a révnél levő 18 öl hosszú és 4 öl széles hidat nem számítjuk, az eltörlés alatt nem létesítettek.²

Mikor a Rend visszaállítatott, Tihanyt szegényen, kizsarolva kapta meg. «Tudva van mindenkinél, írja Bosnyák Benedek 1802 május utolsó napján Kovács Flórián tihanyi jószágkormányzó és plébánosnak, hogy, midőn Tiszteendő Uram-Bátyám a szerzet visszaállítása dolgában Budán volt, (a gazdatisztek) felnyitották a tihanyi éltes házat és kihordatták belőle az élelmet oly bőven, mintha ingyen adták volna s ezt nem azon szándék nélkül tették, hogy a következő uraságot csalárdul ne károsítsák».³ Az épületeken is sok volt a hiba és Novák Krizosztomnak, az új főapátnak mindjárt kormánya legelején utasítást kellett adnia, hogy a bajok orvosoltassanak.⁴ Mikor a rendi gazdálkodás megkezdődött, a gazdasági kormány hamarosan foglalkozni kezdett vele, miként lehetne Tihany jövedelmét fokozni. Fölmerült az a gondolat, hogy Tihanyban szaporítsák a birkák számát és 50 tehenet szereznek a gazdaságnak.⁵ Novák Krizosztom főapát azonban hasznosabb befektetésnek találta, ha a majorsági földek számát gyarapítja. Ezen célból az ú. n. külső tó lecsapolásához fogott, a sziklák fölrobbantásával levezető csatornát készíttetett és összesen vagy 30.000 forint költséggel sikerült neki körülbelül 150 holdas területet kiszáritani, használhatóvá tenni.

Ez a tó azonban a haszon mellett kárt is okozott, mivel a tihanyi jobbágysággal való perlekedést idézte elő. Alig hogy ez a munka megvolt, 1808 Szent Mihály napja után ide hajtották a marháikat legelni, mivel, mint mondták, szerződésük szerint joguk van hozzá, hogy a külső tó területén legeltesse nek. Ez a hivatkozás megint csak oly alapos volt ugyan, mint a tihanyiak nem

¹ U. o. c. 18., nr. 10.³ Pannonhalmi rendi levéltár: act.⁴ U. o. 111. sz.² Oklevéltár 112. sz.

archiabbat. fasc. 81. litt. f. melléklete.

⁵ U. o. 114. sz.

egy régebbi, a szerződésre való utalása, mivel ebben csak annyi volt mondva, hogy «Szent Mihály nap után a sarjú szabad lészen a városiaknak», de hát kötötték magukat hozzá, hogy itt is legeltetnek. Az uradalom ellenkezett, tiltotta a legeltetést, mire azután a tihanyiak a megyéhez fordultak s 1812 április 3-ikán kelt folyamodásukban panaszt emeltek az apátság ellen, hogy a juhokat szaporítja, a legelőt a szemercze szedésére bérbe adta, pedig ennek kiásásával elrontják a legelőt és hogy, noha «örökös contractusok 12. punctumjának értelmé szerint a legelő szűke miatt Szent Mihály nap után a sarjú marháiknak szabadon hagyatott, mindazonáltal mégis a külső tónak kerületje, mely mind ezelőtt régente, mind pedig a felséges kamara alatt, sőt legujabban is szabad legeltetésükre szolgált, tavali esztendőben tilalom alá vétetett és marháikat ezen legelőből a szabad idő alatt is a birkafőka egészben kizárja».

A jobbágyság kérelmét az április 13-iki megyei közgyűlésen fölolvassván, határozat lőn, hogy «Oszterhueber Ferencz 2. alispán és Novák Gáspár főbíró urak az uradalomnak meghallgatásával leendő megvizsgálására, ha lehet kiegyeztetésére kiküldetnek; azon esetre pedig, ha az egvesség meg nem lehetne, az uradalmat uriszék megtartására és a panasznak ott leendő felvételére és meg-
orvoslására meginteni fogják».¹

A kiküldöttek megjelentek Tihanyban s itt december 4-ikén Pacsay Tibor jószágkormányzóval megállapodásra jutottak, mely szerint ez a tó kerületén a sarjú legeltetését megengedte.² Azonban a számítást felsőbb forum nélkül csinálták: Novák Krizosztom főapát azon alapon, hogy neki a dologról tudomása nem volt, Pacsay ily egvesség megkötésére joggal nem birt és mivel az egvesség az uradalomra fölötté sérelmes, azt semmisnek nyilvánította.

Az ellenfelek egy kis ideig csendesesen voltak. 1814 elején azonban új összeütközés járult a régihez. A tihanyiak 1802 óta bérelték az apátságtól az «apáti pusztában» levő Borsos-rétet s az Aszófő felé eső Somogyi- és Dukai-réteket. Mivel az apátság keveselte értük az összesen 21 forint 30 krajczár évi bért, fölhasználta az alkalmat, hogy az 1814-ikére járó bért idejében meg nem adták s magának akarta tartani a réteket. Beszéd volt ugyan róla, hogy esetleg nagyobb bér fejében megkaphatják a tihanyiak, de, mielőtt erre került volna a sor, a tihanyiak neki álltak s lekaszálták a Somogyi- és Dukai-réteket, az apátság meg a Borsos-rétet.

A tihanyiak úgy okoskodtak, hogy tőlök nem lehet a réteket elvenni s a megyéhez folyamodtak támogatásért. A megye vissza is helyezte őket a rétek

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. z. melléklete.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 13., nr. 8. és nr. 12.

használatába, sőt azt is elrendelte, hogy az apátság adjon kárpótlást a Borsos-rétről elvitt szénáért, végül pedig még arra is jogot adott a jobbágyságnak, hogy ne csak a volt tó-kerületen, hanem az egész lecsapolt részen legeltethessen.

A kettős perlekedés lassanként egybe olvadt. Egymást kergették az uriszéki tárgyalások, a megyéhez intézett kérelmek, apátsági feleletek, sőt Novák főapát még felségfolyamodással is megpróbálkozott. A végső eredmény az lett, hogy a jobbágyság 1815-ben biztosította magának a megtagadott legeltetés jogát, kapott néhány tilost, köztük a Csucs-hegyet, Tihany legjobb legelőjét, a rétek azonban az apátság kezébe kerültek.¹

De azért igazi békesség a jövőben sem lett. Hol a birkalegelő, hol a szemerce miatt volt baj, hol a tilosok, hol a faizás miatt támadtak nehézségek s ezek nyomán kisebb-nagyobb perlekedések, megyére való folyamodások, egyezkedések, melyek elhúzódtak egészen a jobbágyság megszűnéséig.²

Ezekén kívül hosszas perlekedés támadt a tihanyiak azon kérelméből, melyet 1838-ban Bresztyenszky apáthoz intéztek, hogy a füstpénzt a jövőben ne ezüstben, hanem bécsi valuta szerint fizethessék.³ Nem ismerjük az apát feleletét, hanem csak azt látjuk, hogy 1852-ben az apátsági ügyész arról tesz jelentést, hogy «a tihanyi füstpénznek a multa, rétárenda és baglyapénznek jövőre is ezüstben leendő fizetése végetti ügy a soproni főtörvényszéktől, hova fölebbeztetett, felsőbb rendelet folytán a megyére őrizet végett visszaküldetett».⁴ 1855-ben sem tudott még az ügyész más jelenteni, mint hogy a tárgyalásilag már befejezett ügy az urbéri bíróságra várakozik⁵ s 1857-iki, majd 1858-iki jelentésében, hogy «váratik a végintézkedés».⁶ Végre 1859-ről már tudathatta, hogy «a tihanyi rétárenda, baglyapénz és füstpénznek a multa ezüstben leendő fizetése iránti ügyben a megyehatósági végzés, mely a rétárendát és baglyapénzt váltóban rendeli jövőben is fizetni, felebbeztetett».⁷

Mikor kissé fegyverszünet volt a felek közt, némely dologban barátságosan próbáltak egyezkedni. Elég sokáig foglalkoztak vele, hogyan tudnának itt-ott földeket cserélni. Ezt az apátság szívesen megtette volna, sőt némi áldozatra is hajlandó volt. Egy-két apróbb cserén, vételen kívül⁸ azonban nem látjuk e törekvés érdemesebb eredményét. 1856 folyamán az apátsági jószágkormányzó utasítására Szabó Dávid «uradalmi ügyviselő» beadta a kérvényeket «a lakosság kezén levő minden szántóföldeknek, mind irtásoknak visszaváltása és a legelő elkülönítése végett».

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. z. és mellékletei.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 13., nr. 16., 17., 28., 31. és 35.

³ U. o. nr. 18.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. bbb.

⁵ U. o. ⁶ U. o. ⁷ U. o. ⁸ Tihanyi apátsági levéltár, c. 13., nr. 24., 36.

A legelőt és erdőt illetőleg hamarosan megegyeztek. Krisztián Pius jószág-kormányzónak a főapáthoz irt levele szerint 1857 márczius 24—25-ikén volt az egyesség. «Tihanyban, írja a jószágkormányzó, az uraság rétjeiről örökre ki vannak zárva a lakosok; eddig Szent Mihálytól Szent György napig szabadon legeltettek azokon. Legelőjüket kapják a kőhídtól kezdve balról az országút mentében le a Balaton partjáig a lápon keresztül, melyen át a lakosok ingyen tartoznak árkot húzni s az lesz a határ. A többi legelőre nézve pedig az országút választja el a városiak legelőjét az uraságétól úgy, hogy jobbra az uraság, balra a lakosok legelője essék. Kivétetik innen a monostor környéke, melyet az uraság magának a bal részen levő legelőből kizáró használatra fenntart. Erdei részüket a városiak az úgynevezett Cserszőlő-hegy mellett kapják, úgy azonban, hogy a szőlőhegy és erdő közt egy csapás 20 ölnyi szélességben az uraság részére, a melyen ennek marhái a révházi legelőhöz lejárhatnak, (szabadon hagyatik). A legelőrész, mely a városiaknak adatott, mintegy 180 hold, az erdő — különben lucus a non lucendo, a milyen minden tihanyi erdő — 100 hold. Eddig örök szerződésileg mint ökörtilost — kivéven a lápot, mely 88 hold — a tihanyiak birták mindazt, a mit legelőrészben kaptak. A 88 hold lápból mintegy 40 hold az uraságé léssen. Azonfelül az ú. n. Csucs-hegyet — mely most egészen az uraságé leend s a mi legjobb legelő Tihanyban — eddig kizárólag a városiak birták szinte ökörtilosul, úgyhogy az uraság birkája oda tantum mensibus hyematibus mehetett, így szól az örökös contractus.

Tihany legelője és erdeje összevévén 817 hold, úgymint 400 hold legelő és 417 hold erdő. A tihanyiak télen, nyáron át szerdán és szombaton fájeztak; fejszével ugyan nem volt szabad az erdőre menniek, de szabad volt szekerekkel és kampókkal.

A major és város közti tér közös marhaállásul meghagyatott. Csapásokról vagyon gondoskodva. Az apadások mindenütt kiköttettek az uraság részére.

A 810 hold szántóföldről, melyet a tihanyiak birnak, szinte nem feledkeztem meg, de az egyesség itt nem sikerült. $\frac{1}{4}$ rész átengedésével a 810 holdnak megegyeztem volna, de ők csak a tizednek, a mit a földekről adtak, készpénzbeli megvásárlásába akartak beleegyezni, a mire rá nem állhattam s a per útjára eresztettem a 810 hold ügyét. Kevesebbet semmi esetre sem kaphatunk, mint a mit a városiak ígértek. S mig ez ügy el nem intéztetik, Tihanyt indivisioaliter fölméretni károsnak gondolnám. Az erdő és legelőről autentikált térképünk vagyon... A szántóföldeken, miután azokra nézve nem történt meg az egyesség, az eddigi usust kikötöttem, tudniillik, hogy az ugar- és tarló-legeltetést az uradalom továbbra is fenntartja magának a városiak földjein».¹

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. fff.

A földekre nehezen ment a megegyezés, mert a földek jogi természete is kétséges volt. «Tihany városával, jelenti a kormányzó 1860 június 6-ikán a főapátnak, az urbéri per egész folyamában megkezdődött s miután előbb már a törvényszék azon állításunkat, hogy a tihanyi földek vitások volnának, nem hagyta helyben, a tihanyi lakosok által megváltandókat sürgöltük; a tihanyiak pedig urbéres földeknek vitatják azon okból, mivel dicalis összeírás alatt állottak a legrégibb időtől fogva s kéri az álladalom általi megváltásukat.

Tihany község látképe.

A kérdéses szántóföldek 810 holdat tesznek; van sok jó köztük, de vannak olyanok is, melyek holdjáért 5 forintot sem lehetne adni. Már a verificans biztos készített $28\frac{6}{8}$ telket a szántóföldekből, de az állam csak mint zselléreket váltotta meg a tihanyiakat. Mit fog most az urbéri törvényszék itélni, mint bizonyost nem tudhatni; de remélem, hogy urbéreseknek ítélendi a tihanyi birtokosokat. S ez nem volna véleményem szerint a keresetre káros, mert a kamatokkal együtt felmegy a megváltás díja 24 ezer pengő forintra, annyit pedig Tihany kifizetni sohasem képes; de nekem kötelességem volt a megváltásra a tihanyiakat szorítani. Földrészen egyezni épen nem akartak».¹

¹ Pannonh. rendi levéltár.

Krisztián nem eléggé őszinte információt küldött a főapátnak; nevezetesen nem mondta meg, hogy épen ő volt az, a ki a tihanyiakat, noha az urbéri szerződés a kezénél volt, házas zselléreknek jelentette be s az állam azután így váltotta meg őket. Sajátságos a fölfogása, hogy most az urbéri törvényszéktől azt remélte, hogy ki fogja mondani, hogy a tihanyiak urbéresek, telkes jobbágyok, mikor ő maga mint zselléreket jelentette be őket. Így történt azután, hogy jó időre elmaradt a dézsma, pedig a tihanyiak az ügy kezdetén hajlandók lettek volna ennek megfelelő tőkét letenni, elmaradt a váltság s el lehetett mondani: sem pénz, sem posztó.

Az urbéri bíróság az apátságot a belügyminiszteriumhoz utalta, intézze el ez, urbéresek-e a tihanyiak.¹ Az elintézés lassan ment s Tihany még 1865-ben is tagosíttatlan község volt.² Csak 1869 november 21-én állapították meg a bordézsma váltságát, mely, akónként 3 frt 20 krajczárt számítva 5110 forintot tett,³ majd 1870-ben azt látjuk, hogy a Tihanyban levő apátsági birtokokról külön kimutatás készült. E szerint az apátság tihanyi birtoka volt 9 hold belsőség, kert, 165 hold szántó, 227 hold rét, mocsár, 317 hold sziklás legelő, 7½ hold szőlő, 18 hold nádas.⁴

Még a volt jobbágyokkal való alkudozás idején, mikor már a legelőre s erdőre megegyezés történt, komolyan foglalkozott az apátság azzal a tervvel, hogy a Csucs-hegy körül levő területet szerződésileg átengedi Schmidt Ágost bécsi mérnöknek, hogy az ott található köveket malomkőnek dolgoztathassa föl. Addig eljutottak ugyan, hogy szerződés-tervezetet készítettek, de a vállalkozás abbamaradt.⁵

2. Az apátság székhelyének közelében fekvő *Aszófő* azon jóságai közé tartozik az apátságnak, mely, bár meggyengülve, átélte a török harczok idejét s az ország fölszabadulása után lakott helyként kezdte meg a szenvedett csapások, károk helyrehozását. Az az első összeírás azonban, mely 1716 július 1-jéről fennmaradt, mutatja, hogy a XVIII. század elején is nehéz idők vonultak el Aszófő fölött. 13 jobbágyát említik, kik jobbnak látták, hogy máshol üssenek tanyát; 2 örökös jobbágy Velenczére ment, 2 Tihanyba telepedett át, 1—1 Szőlősen, illetve a szőlősi hegyben lakott, más 2 Sokorón jobbágykodott, 1—1 Berhidán, Tácson, Fülén, Vereben, Telekin tartózkodott. A faluban maradt lakosság s vagyoni viszonya a következő:

¹ Pannonhalmi rendi levéltár.

² Oklevéltár 123. sz.

³ Tihanyi perjeli napló a pannonhalmi könyvtárban.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. ooo.

Egésztelkes jobbágy	Győrös János	kinek még	1 szőleje,	4 ökre, —	lova s	2 tehene volt,
«	« Muray Mihály	«	« 1 «	4 « —	« « 2 «	«
«	« a nyalkai Tuba János ..	«	« 1 «	— « 2 «	« 4 «	«
«	« Kovács János	«	« — «	— « 2 «	« — «	«
«	« Kenyeres György	«	« — «	— « 2 «	« — «	«
«	« Szokoly András	«	« 1 «	— « — «	« — «	«
«	« Szabó Mihály	«	« — «	— « 2 «	« — «	«
«	« Varga György	«	« 1 «	— « — «	« 1 «	«
«	« Szekeres Gergely	«	« — «	— « — «	« — «	«
«	« Győrös István	«	« — «	— « — «	« — «	«
«	« Kiss Mihály	«	« 1 «	— « 2 «	« 1 «	«
«	« Borsos György	«	« 1 «	— « — «	« — «	«
«	« Varga István	«	« 1 «	— « — «	« 1 «	«

Ezekén kívül Horváth Ferencz csapláros s az örökös jobbágyságban, Győrös János házában zsellérkedő Sánta és Kántás János lakták Aszófőt.¹

Helyzetüket ha nem is nehezítette, de sokszor kellemetlenné tette az a sok határsértés, foglalgatás, melyet a péceseliek, fürediek elkövettek s melyben a század elején ép úgy részök volt, mint a következő évtizedekben.² Az apátság részére tartozó szolgálatukat az 1716-iki összeírás nem említi. Fönnmaradt azonban 1731 december 19-ikéről a falu királyi és megyei adózásának jegyzéke.

«Aszófőieknek, írja Nagy György megyei jegyző, vagyon dikája nr. 20. Minden dikát fl. 6 crucif. 4. számlálván, tartozik az ő fölsége adójába a 1. Novembris 1731. usque ultimum Octobris 1732. füzetni fl. 131 crucif. 20. nemkülönben a nemes vármegye költségére minden dikára vettetett 45 crucif., ez is tészen fl. 15; id est 136 forint 20 krajczár. Ezen quantumnak kifizetésében tartott in 1/2 Novembri személy-portiót, egyet computálván a fl. 1, tészen crucif. 30; 1 1/2 ló-portiót, mindeniket a fl. 3, tészen fl. 4 crucif. 30; a téli öt utóbbi hónapokon tart 1 személyt, egyet hónaponként értvén a fl. 1 = fl. 5; 1 ló-portiót, menstratim a fl. 3 = fl. 15; a nyári hat hónapokon tart 1 személyt, ... tészen fl. 6; 1 ló-portiót in Maio, Septembri et Octobri... a fl. 2 = 6; id est 37 forint. Ezen tartást kivéven a föntirt adóból, tartozik még készpénzt fizetni a cassába fl. 90 crucif. 20, ... melyet négy terminuson tartoznak befüzetni; az első terminus tart a 1. Novembris usque ad ultimum Januarii...»³

Lécs Ágoston apát rajta volt, hogy a füredi nemes és félnemes lakókat az aszófői területől viasszaszorítsa, legelőjétől távol tartsa s ezen célból az apátság uriszkére is megidézttette azokat, kiknek jogos birtoklását illetőleg kétség merült föl;⁴ de azért még Vajda apátnak is maradt dolga, hogy a szomszédságtól bérletek, cserék, foglalás útján hatalmukba kerített aszófői területen

¹ Oklevéltár 11. sz.

² V. ö. pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihán. fasc. 6., nr. 18., 19., 5., 6.

³ U. o. fasc. 32., nr. 8.

⁴ U. o. fasc. 6., nr. 8., 9., 16.

a birtokviszonyokat rendezze, tisztázza.¹ Még az urbárium behozatala idején is azt látjuk, hogy az aszófői határból 17½ hold szántóföld és 8 szekér szénát termő rét a tihanyiak, 17 hold szántóföld és 6 szekér és 1 kocsi szénát termő rét a fürediek kezében volt, 2 hold szántóföldet meg egy szőlősi ember használt.

Erre az időre különben a jobbágyság száma is megnőtt. Mikor azt tervezték, hogyan oszszak szét az Aszófőn levő apátsági területet, 28 jobbágyot soroltak föl. Ezekből 1-nek 2 egészhelyet, 6-nak egészhelyet, 1-nek ugyanekkora területet vagy ⅔ telket, 9-nek félhelyet, 2-nek ⅔ telket szántak, 2 mint árendás van említve, 7-nél nincs közelebbi jelzés; ez utóbbiak közül azonban az egyik utóbb annyi földet kapott, hogy azt mondták, lehet ⅞ telkes, egy másik nevéhez azt irták, hogy «úgy tetszik, ennek is adtak földeket», viszont egy asszony neve mellé följegyezték, hogy nem alkalmas rá, hogy földje legyen, 4 azonban jelzetlenül maradt, nem mondták meg róluk, miknek szánták őket. A jobbágyság községül a Hosszú-rét nevű rétet birta, melyért évi 1 forint és 40 dénár bért fizetett.² A végleges rendezés eredménye az lett, hogy 20⅔ első osztályba sorozott, tehát egyenként 18 hold szántóföldből s 8 szekér szénát termő rétből alakított telket osztottak ki a 28 örökös és 9 szabad költözésű jobbágyoknak; ezeken kívül 12 zsellér is lakott a faluban. A tőlök kapott jövedelmek voltak: 20⅔ telek 2096 gyalogos napszámja, melyet 10 krajczárjával 349 forint 20 krajczárba számítottak, a 12 zsellér 216 napszámját 36 forint értékben, a füstpénz 36 forint, a borjúváltság 40 krajczár, 10 kocsi hosszú fuvar, melyet 36 krajczárjával 6 forintban vettek föl, végül a kilenczedért adott 81 forint 59 krajczár váltság.³ A faluból élvezett összes jövedelem azonban jóval több volt, mert az említett bevételekhez hozzá kell számítani a 70 egynéhány, részben helybeliektől, részben szent-gáliaktól, örvényesiektől, veszprémiektől birt szőlőt,⁴ melyektől hegyvámot kapott az apátság. Egészen közeli időben nincsen ugyan ezekről kimutatásunk, de 1776-ban, mikor már tihanyiaknak, pécselieknek, barnagiaknak is voltak itt összesen 373 kapást kívánó szőlőiek, az apátság 26 akó és 2 pint bort kapott hegyvám fejében s hozzá (itt azonban ki nem mutatott mennyiségű) dézsmabor is járt a monostornak.⁵

Hosszadalmas és unalmas volna, ha azt a sok határsértést, erőszakoskodást felsorolnók, melyeket a hetvenes években a nagy-pécseliek s a fürediek elkövettek⁶ s a melyeknek határrendezéssel csak Balaton-Füred felől próbált Vajda apát véget vetni; a fürediek azonban hamarosan áthágták az egyességet. Lénye-

¹ U. o. fasc. 11., nr. 71. és fasc. 6., nr. 21.

² U. o. fasc. 32., nr. 39.

³ U. o. nr. 12. és tihanyi apátsági levéltár, c. 2., nr. 3.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 38.

⁵ U. o. fasc. 6., nr. 15.

⁶ U. o. fasc. 6., nr. 22—25., 10., 12—14., 28., 29.

gesebb is ezeknél a falu fejlődésében s a jobbágyság terheiben mutatkozó változás.

Míg az urbárium behozatala idején 37 apátsági jobbágyság lakta Aszófőt, 1787-ben csak 25, kik közül 3 szabados volt; nőtt ellenben a zsellérek száma, mivel most 5 örökös házas zsellér, 9 szabad költözésű házas zsellér s 1 ház nélkül szűkölködő volt a faluban. A jobbágyság telki állománya, mely $24\frac{4}{8}$ telekre szaporodott, elég nagy részekben volt szétszórva: 7 többet birt egy-egy egészteleknél, 7 egésztelkes volt, 7 más $\frac{6}{8}$ telket művelt, 2 örökös jobbágyság $\frac{5}{8}$ telket kapott és csak 1 volt, ki $\frac{4}{8}$ telken s 1, a ki $\frac{3}{8}$ telken élt. Szolgálmányaik az urbárium szerint voltak megszabva. Míg azonban az urbárium behozatalakor, miként óhajtották is, pénzül válthatták meg a kilenczedet, most természetben kellett megadniok. A község valamelyes hasznára 2 hold föld ennek birtokában volt. A Rend eltörlése után készült összeírás ily képet ad a jobbágyságról, javairól és szolgálmányairól:

A jobbágyság neve	A telki állomány	Belső telek	Szántóföld holdban	Rét kaszásokban	Igás robot	Kézi robot	Kilenczed	Évi adó	Tízifa	Fonás	Olvasztott vaj	Kappon	Csirke	Tojás	Rét vagy szántó pótlására adott föld
	szám	szám	szám	szám	nap	nap	—	frt	öl	font	ítcze	darab	darab	darab	—
Örökös jobbágyságok:															
Muray Mihály	6 $\frac{1}{2}$	9 $\frac{1}{2}$	10 $\frac{1}{2}$	39	78	1	6 $\frac{1}{2}$	4 $\frac{26}{52}$	48 $\frac{48}{104}$	1 $\frac{26}{52}$	1 $\frac{26}{52}$	9	4	8	—
Muray György	1 $\frac{1}{2}$	15 $\frac{1}{2}$	11 $\frac{1}{2}$	52	104	1	1	6 $\frac{4}{52}$	1 $\frac{3}{104}$	2 $\frac{3}{52}$	2 $\frac{3}{52}$	12 $\frac{4}{26}$	2	8	—
Muray Ádám	1 $\frac{1}{2}$	17	9 $\frac{1}{2}$	52 $\frac{1}{2}$	105	1	1	6 $\frac{3}{52}$	1 $\frac{1}{104}$	2 $\frac{1}{52}$	2 $\frac{1}{52}$	12 $\frac{3}{26}$	2	8	—
Nagy József	1	15	11 $\frac{1}{2}$	52	104	1	1	6	1	2	2	12	—	—	—
Tóth Ferencz	5 $\frac{1}{2}$	10	5	30	60	1	5 $\frac{1}{8}$	3 $\frac{24}{52}$	6 $\frac{6}{104}$	18 $\frac{18}{52}$	18 $\frac{18}{52}$	6 $\frac{24}{26}$	—	—	—
Sánta Mihály	1 $\frac{1}{2}$	30 $\frac{1}{2}$	14	87 $\frac{1}{2}$	175	1	1 $\frac{5}{8}$	10 $\frac{5}{52}$	1 $\frac{71}{104}$	3 $\frac{19}{52}$	3 $\frac{19}{52}$	20 $\frac{5}{6}$	5	8	—
Kovács János	1	15	10 $\frac{1}{2}$	51	102	1	1	5 $\frac{46}{52}$	1 $\frac{102}{104}$	1 $\frac{50}{52}$	1 $\frac{50}{52}$	11 $\frac{20}{26}$	—	—	—
Szokoli István	1 $\frac{1}{2}$	22 $\frac{1}{2}$	11	66	132	1	1 $\frac{1}{2}$	7 $\frac{32}{52}$	1 $\frac{28}{104}$	2 $\frac{28}{52}$	2 $\frac{28}{52}$	15 $\frac{6}{26}$	4	8	—
Varga Ádám	4 $\frac{1}{2}$	8 $\frac{1}{2}$	6	28 $\frac{1}{2}$	57	1	1 $\frac{4}{8}$	3 $\frac{15}{52}$	5 $\frac{4}{104}$	1 $\frac{5}{52}$	1 $\frac{5}{52}$	6 $\frac{15}{26}$	2	8	—
Ifj. Nagy István	1 $\frac{1}{2}$	15 $\frac{1}{2}$	12	53 $\frac{1}{2}$	107	1	1	6 $\frac{9}{52}$	1 $\frac{3}{104}$	2 $\frac{3}{52}$	2 $\frac{3}{52}$	12 $\frac{9}{26}$	6	8	—
Sánta Ferencz	1 $\frac{1}{2}$	37	14	100	200	1	1 $\frac{7}{8}$	11 $\frac{28}{52}$	1 $\frac{44}{104}$	3 $\frac{44}{52}$	3 $\frac{44}{52}$	23 $\frac{2}{26}$	7	8	—
Kenyeres György	6 $\frac{1}{2}$	13	8	41	82	1	1 $\frac{6}{8}$	4 $\frac{38}{52}$	6 $\frac{38}{104}$	1 $\frac{30}{52}$	1 $\frac{30}{52}$	9 $\frac{12}{26}$	4	8	—
Kenyeres Pál	6 $\frac{1}{2}$	13	8	41	82	1	1 $\frac{6}{8}$	4 $\frac{38}{52}$	6 $\frac{38}{104}$	1 $\frac{30}{52}$	1 $\frac{30}{52}$	9 $\frac{12}{26}$	4	8	—
Torda Mihály	1 $\frac{1}{2}$	20 $\frac{1}{2}$	12 $\frac{1}{2}$	65	130	1	1 $\frac{1}{2}$	7 $\frac{26}{52}$	1 $\frac{26}{104}$	2 $\frac{26}{52}$	2 $\frac{26}{52}$	15	4	8	—
Németh Ádám	6 $\frac{1}{2}$	12 $\frac{1}{2}$	8	40 $\frac{1}{2}$	81	1	1 $\frac{6}{8}$	4 $\frac{30}{52}$	6 $\frac{30}{104}$	1 $\frac{29}{52}$	1 $\frac{29}{52}$	9 $\frac{9}{26}$	2	8	—
Varga Ferencz	6 $\frac{1}{2}$	11 $\frac{1}{2}$	7 $\frac{1}{2}$	37	74	1	1 $\frac{6}{8}$	4 $\frac{14}{52}$	7 $\frac{14}{104}$	1 $\frac{22}{52}$	1 $\frac{22}{52}$	8 $\frac{14}{26}$	4	8	—
Fülel Márton	1 $\frac{1}{2}$	16	11 $\frac{1}{2}$	53 $\frac{1}{2}$	107	1	1	6 $\frac{9}{52}$	1 $\frac{3}{104}$	2 $\frac{3}{52}$	2 $\frac{3}{52}$	12 $\frac{4}{26}$	4	8	—
Murai Pál	1 $\frac{1}{2}$	16 $\frac{1}{2}$	18	68	136	1	1 $\frac{1}{2}$	7 $\frac{44}{52}$	1 $\frac{32}{104}$	2 $\frac{32}{52}$	2 $\frac{32}{52}$	15 $\frac{18}{26}$	4	8	—
Kántás István	1 $\frac{1}{2}$	18 $\frac{1}{2}$	15	65 $\frac{1}{2}$	131	1	1 $\frac{1}{2}$	7 $\frac{29}{52}$	1 $\frac{27}{104}$	2 $\frac{27}{52}$	2 $\frac{27}{52}$	15 $\frac{9}{26}$	4	8	—

A jobbágyság nevei	A telki állomány	Belső telek	Szántóföld hold- ban	Rét kaszásokban	Igás robot	Kézi robot	Kilenczed	Évi adó	Tűzifa	Fonás	Olvasztott vaj	Kappon	Csirke	Tojás	Rét vagy szántó pótlására adott föld
	—	szám szerint	nap	—	frt	öl	font	itcze	darab	—	—	—	—	—	—
Kocsis András ...	$\frac{5}{2}$	I	8	8	$31\frac{1}{2}$	63	I	$\frac{5}{8}$	$\frac{33}{52}$	$\frac{63}{104}$	$\frac{11}{52}$	$\frac{11}{52}$	$\frac{7}{26}$	$\frac{3}{8}$	
Varga Mihály ...	$\frac{6}{8}$	I	11	$8\frac{1}{2}$	$38\frac{1}{2}$	77	I	$\frac{6}{8}$	$\frac{43}{52}$	$\frac{77}{104}$	$\frac{25}{52}$	$\frac{25}{52}$	$\frac{8}{26}$	$\frac{3}{8}$	
Böcze István ...	$\frac{3}{8}$	—	$6\frac{1}{2}$	5	22	44	I	$\frac{3}{8}$	$\frac{28}{52}$	$\frac{44}{104}$	$\frac{44}{52}$	$\frac{44}{52}$	$\frac{5}{26}$	$\frac{3}{8}$	
Szabadosak :															
Ihász Ferencz ...	$\frac{5}{8}$	$I\frac{1}{2}$	30	$14\frac{1}{2}$	87	174	I	$\frac{5}{8}$	$\frac{10}{52}$	$\frac{70}{104}$	$\frac{18}{52}$	$\frac{18}{52}$	$\frac{20}{26}$	$\frac{2}{8}$	
Molnár Ferencz ...	I	I	$14\frac{1}{2}$	11	50	100	I	I	$\frac{40}{52}$	$\frac{100}{104}$	$\frac{48}{52}$	$\frac{48}{52}$	$\frac{14}{26}$	$\frac{4}{8}$	
Piringer Lipót ...	$\frac{6}{8}$	I	$18\frac{1}{2}$	2	$40\frac{1}{2}$	81	I	$\frac{6}{8}$	$\frac{35}{52}$	$\frac{81}{104}$	$\frac{29}{52}$	$\frac{29}{52}$	$\frac{9}{26}$	$\frac{4}{8}$	
Örökös házas zsellé- rek :															
Polgár Pál özvegye...	—	—	I	—	—	18	I	—	—	—	—	—	—	—	—
Varga Péter...	—	—	—	2	—	18	I	—	—	—	—	—	—	—	—
Kovács Simon ...	—	—	I	—	—	18	I	—	—	—	—	—	—	—	—
Muray Pál ...	—	—	$\frac{1}{2}$	—	—	18	I	—	—	—	—	—	—	—	—
Sánta János ...	—	—	—	—	—	18	I	—	—	—	—	—	—	—	—
Szabad költözködésű házas zsellérek :															
Tóth Márton...	—	—	2	—	—	18	I	—	—	—	—	—	—	—	—
Kis Kovács János ...	—	—	—	—	—	18	I	—	—	—	—	—	—	—	—
Vainghart Simon ...	—	—	—	—	—	18	I	—	—	—	—	—	—	—	—
Fodor János ...	—	—	—	—	—	18	I	—	—	—	—	—	—	—	—
Pálfi István özvegye...	—	—	—	—	—	18	I	—	—	—	—	—	—	—	—
Gobis Pál özvegye...	—	—	—	—	—	18	I	—	—	—	—	—	—	—	—
Kiss Ádám ...	—	—	—	—	—	18	I	—	—	—	—	—	—	—	—
Pallér Pál özvegye...	—	—	—	—	—	18	I	—	—	—	—	—	—	—	—
Szőrös György ...	—	—	—	—	—	18	I	—	—	—	—	—	—	—	—
Házatlan zsellér :															
Varga György ...	—	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—

A jobbágyság összes szolgálmányainak értéke 606 forint 51 krajczár volt.

A jobbágyságtól adott jövedelmet kiegészítették a többi haszonvételek. A regálék (kocsma, mészárszék, malom) 155 forint 4 krajczárt hoztak. A nádlás 8 forint jövedelmet adott. Volt ugyan a faluban uradalmi tégláégető, de ennek

még az átlagos jövedelmét sem állapították meg. Jelentős része volt a bevételeknek a kilenczed, a tized s a hegyjog, melyekből 246 forint és 1 krajczár folyt be a pénztárba. Így tehát Aszófő összesen 1015 forint 56 krajczárt jövedelmezett az apátságnak.

Az összeírás alkalmával számba vették azokat a nehézségeket, melyeket a szomszédsággal a határok rendezetlensége támasztott, hogy a kis-szölősiek az apátság aszófői erdeit élik, az aszófőiek meg a tölök északra fekvő Vászár-hegy lábáig akarták kiterjeszteni a határt. A kilenczvenes évek elején is volt a két falu közt összeütközés.¹ Végre 1794-ben kölcsönös megegyezéssel megállapították a határokat.² Nem voltak biztosak a határok Balaton-Füred felé sem. A nagypécseliek, kikkel Kis-Szölös határai miatt annyi kellemetlenség volt, Aszófőnek sem voltak jó szomszédai.³ 1787-ben egy régebbi, Vajda apátnak tulajdonított megegyezés nyomán próbálták rendezni a határt, de ez oly sérelmesen ütött ki Aszófőre, hogy utóbb, az apátság visszaállítása után óvást kellett emelni azon kár miatt, melyet az aszófői határ szenvedett.

A vallásalap birtoklása idején a telkek száma ismét a régi 20²/₈-ra esett le, noha a német jobbágyok telepítése Aszófőn is mutatkozik. Salber Gáspár, Titz Jakab, Redl Lőrincz, Valter András, Therr András, Krém János, Titz Mihály, Pherr Ádám,⁴ Kugler György és János, Aisenbart Mihály, Seffner Mihály, Holzhauser Frigyes, Hoffmann Ádám, Keller Ferencz nevei⁵ bizonyítják, hogy nem a véletlen, hanem a szándékosság tette vegyessé Aszófő lakosságát.

A falu jövedelmének gyarapítására kevés történt. A jobbágyok szolgálmanynain kívül a malomból volt az uradalomnak jövedelme. Ezt 1791-ben árverésen 202 forint 18 krajczárért tudták ugyan kiadni, de 1797—1800 folyamán csak 161 forint 15 krajczárt lehetett érte kapni. Még a rét- és irtásbérlet adott számbavehetőbb jövedelmet, 1788—1789-ben 70 forintot. A mészárszéket csak a tihanyi-val egyesítve s némi rétnak a bérlethez adásával lehetett 21—25 forintért kiadni, de 1791-ben megesett, hogy nem akadt bérlő s ekkor a község vette át évi 2 forintért a mészárszéket. A makkoltatást 1800-ban a község bérelte s 6 forintot fizetett érte.⁶ 1802-ben a balatoni halászat is bérbe volt adva s 12 forintot jövedelmezett.⁷

Mikor az apátság ismét maga kezdett a birtokain gazdálkodni, javasolták, hogy 2000 darab juhot kellene Aszófőn tartani s ugyanitt, mint országút mellett levő helyen, megszállásra alkalmas kocsmát építtetni.⁸ Kezdetben talán inkább

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihany. fasc. 6, nr. 29.

² L. Kis-Szölös.

³ Tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1.

⁴ Therr és Pherr több összeírásban előkerülnek.

⁵ Tihanyi apátsági levéltár, c. 18., nr. 1.

⁶ U. o. c. 19, nr. 2.

⁷ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. d.

⁸ U. o. litt. b.

a tégláégetőt foglalkoztatták, melyből eladásra is jelentékeny mennyiséget kerestek, de meg rendi czélokra is szükség volt nagyobb mennyiségű téglára.¹

A következő időből csak a nagy-pécseli és aszófői határok miatt megújult pert ismerjük. Az apátság tiltakozott az 1787-iki határrendezés ellen s tanukat hallgattatott ki, hogy az aszófői határ kezdete a Megye-hegy Pusztá-Pécsel felé eső részének déli gyepűje mellett elhuzódó Bolygó-útnál van; a mi az úttól északra esik, nagy-pécseli, a mi délre, aszófői határ.²

Az ötvenes évek elején a község s az apátság közt összeütközés támadt azon 2 hold föld miatt, melyet már az 1787-iki összeírás a községnél talált s melyért 1 forint bért kapott az apátság. 1854-ben egyességgel megszüntették a pert, a föld az apátsághoz került vissza.³

Kevéssel utóbb megkezdődött Aszófőn a tagosítás, melyről az 1856 december 31-iki ügyészi jelentés így nyilatkozott: «Aszófői rendezve elkülönítő ügyben urbéri bíróságilag végzés által kimondatott, hogy a rendezést és elkülönítést törvényes gát nem akadályozza. A földek és rétek osztályozása megtörtént; a maradványföldekről több ízben megkísérlett egyesség alkalmával a volt jobbágyság $\frac{1}{4}$ részt ajánlott természetben, a legelőből 1 telekre 10 holdat, faizásul pedig 2 hold erdőt kívánt, ha a rétjeik végében levő s eddig is általuk birt nádas nálok meghagyatik. Mivel azonban urbéri nádlásuk nincs, telek után bizonyos mennyiségű nádlást, meghatározott, különösen az apadásra szorító feltételek mellett kegyesség útján adni tanácsosnak látszik; ez által az egész ügy költséget kimélve az uraság részére minden esetre hasznosan fog mielőbb befejeztetni, mivel az uraságnak 400 hold legelő- és 400 hold erdőből összesen 500 hold és nagyobb részben erdő maradand kizárólagos tulajdonául és a lakosság is megelégszik».⁴

A következő év ügyészi jelentés már kevésbbé rózsás színben látja a gyors megoldást. A volt jobbágyság, mely maga mérette föl a határt, az elkészült térképet illő díjazásért sem adta át az apátságnak, ennek külön fölmérést kellett végeztetni, az erdő s a legelőre már megállapított egyesség az elhelyezés miatt támadt nehézség következtében megbukott s a maradványföldeket sem volt hajlandó a lakosság átengedni, hanem pénzt akart adni helyettök. Az apátság azzal iparkodott a földeket megmenteni, hogy elkezdte a kimutatható irtások visszaváltását.⁵

Közben, de csak lassan, folyt a munkálat s 1859 végén eljutottak annyira, hogy a fölmérés hitelesítésére gondolhattak.⁶ A tagosítás azonban még mindig

¹ Pannonh. r. lt.: act. archiabb. fasc. 81. litt. f. melléklete.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 23., nr. 5.

³ Pannonh. r. lt.: act. archiabbat. fasc. 81., litt. bbb.

⁴⁻⁶ U. o.

nem történt meg és Aszófő 1865-ben a tagosíttatlan helységek közé tartozott. 1868 június 12-én azonban (nem számítva, hogy $\frac{1}{2}$ urbéri telek fölösnek maradt) rendbe jöttek a tagosítással s nem sokára megtörtént bordézsmá és hegyvám megváltása is, melyért 6600 forintot kapott az apátság.¹ 1881 januári kimutatás szerint Aszófőn volt az apátságnak 5 kat. hold belsősége, 39 hold szántó-földje, 167 hold legelője, 264 hold erdeje.²

A földeken kívül még két malma maradt Aszófőn az apátságnak. Ezek közül az egyik 1893-ban adatott el 6000 forintért, mi, tekintve, hogy a bérletre, levonva a kiadásokat, csak 220 forint jövedelmet adott, elfogadható ár volt.³ Ugyanezt mondhatjuk a másik malom vételáráról. Ez 2 kat. hold réttel 400 koronáért volt bérbe adva, de ebből a rét jövedelmét, adót, javítási költségeket levonva, 225 korona sem maradt meg a malom jövedelme gyanánt. Ehhez képest előnyösnek vehető az a 6000 korona, melyet az apátság 1907-ben a malomért, berendezésért, mellékpéleteiért s a vízjogért kapott.⁴

Már a XVII. század közepén az aszófői határt gyarapította az apátság régi faluja, *Kövesd*. Mikor Pannonhalmi az altenburgiaktól Tihanyt megszerezte, Kövesd meg volt említve, sőt mikor a kincstár lefoglalta az apátsági javakat, Kövesd pusztá néven leírást is adtak róla. «Ezen pusztának, mondják róla, vannak rétjei, szántóföldei, erdei. A rétet árendálják in fl. 12, a szántóföldektől tizedet adnak. Halászó vize vagyon, melyben halásznak az aszófőiek és a halakból felét adják, mikor fognak; ha pedig len eladják a halászok a halat, tehát minden tíz forintból egyet adnak. Az erdeit pedig len midőn megárendálják, tehát minden két sertésmarhától harminczöt vagyis negyven pénzt fizetnek».⁵

A későbbi idők írásai nem emlékeznek meg Kövesdről. Mivel teljesen Aszófővel jött kapcsolatba, megmaradt az apátság birtokában s épen e miatt a Grassotól kezdett s Lécs Ágostontól befejezett birtokper folyamán sem volt kereset tárgya.

3. *Kis-Szőlős* történetéről egy 1753-ból fennmaradt másolat elmondja, hogy 1690 július 25-ikén Teleki István tihanyi apát, csanádi püspök Győrött kelt levelével megengedte Hardy Gergelynek és Szokoly Jánosnak, hogy a falut megszállják s megígérte, hogy szabadságlevelöket a tihanyi pater urtól, kit minden nap vár, meg fogja nekik küldeni.⁶

Mikor ezek a falut megszállották, már találtak itt birtokosokat, így a füredi nemes Varga-familiát, melynek egy Ramocsaházitól 1635-ben Dienes Vinczének

¹ Tihanyi apátsági levéltár.

² U. o.

³ A főapátsági konventüések jegyzőkönyvei 1892-től, 33. l.

⁴ U. o. 294. l.

⁵ Oklevéltár 11. sz.

⁶ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihany. fasc. 17., nr. 15. litt. a.

és Balázsnak 190 forintért zálogba vetett $46\frac{1}{4}$ hold szanaszét fekvő szántóföldből és 13 darab rétből álló sessio volt a birtokában.¹ Reyser Amand apát 1710-ben Dóczy Péter zalamegyei főszolgabíróval felszólíttatta Varga Tamás füredi nemest, adjon róla számot, milyen jogon van neki Kis-Szőlősen telke. Varga Ramocsaházi levelének eredetijével bizonyította jogos birtoklását s kijelentette, hogy «ragaszkodik a maga igazságához, a jószágot kezéből törvény nélkül ki nem bocsátja, mivel Ramocsaházi mind maga s mind utána való successori neve alatt is inscribálta s azon summán bizonyos falukat fordított az apátságához».²

1716-ban az apátsági terület a következők kezében volt: Hardy Mihály egésztelken gazdálkodott, hozzá volt még 4 hold szőleje, 4 ökre, 7 lova, 4 tehene; Hardy Gergely egésztelkén kívül 2 hold szőlőt művelt s 2 ökre, 2 tehene volt; Hardy János egésztelkét s 1 holdas szőlejét csak nehezen munkálhatta meg, mivel mindössze egy tehene volt; Bálint Gergely egésztelkén kívül 4 hold szőlőt birt, állatai is szépen voltak, mert 4 ökröt s 3 tehenet mondhatott magáénak; a legszegényebb volt az ugyancsak egésztelkes Szokoly János, kinek volt ugyan még 2 hold szőleje is, de állat nélkül szűkölködött. Ez az 5 egésztelkes örökös jobbágya volt az apátságnak. Kívülök még 3 árendása volt az apátságnak, úgy mint Mikos Imre, ki egésztelek, 2 hold szőlő s 2 tehén, Eke Mihály, ki egésztelek, 1 hold szőlő s 1 tehén, Torda Ferencz, ki egésztelek, 2 hold szőlő jövedelméből élt. Ugyanekkor üresen állottak Antal János és Tóth György egész helyei. Tartozásaikat így foglalták össze: «Minden réttől adnak árendát fl. 3, minden egy hold földtől adnak den. 12. Item per annum adnak 18 akó bort ius montanum, hegyjog czimén, néha pediglen többet is, ha jobban és bővebben terem. Ezek esztendő által robotolnak, kaszálnak és aratnak, konyhára való fával tartoznak elegendővel, szántással, őszi buza-vetéssel 35 köböllel, tavaszival pedig 15 köböllel».³ Grasso apát nyilatkozata szerint a falu fele volt az apátságé.⁴

Grasso apát rajta volt, hogy azokat a területeket, melyek zálog, adás-vevés következtében idegen kézbe jutottak, visszaszerezze, de nem látjuk, hogy eredmény követte volna igyekvését. Utóda, Lécs Ágoston irtásokkal gyarapította az apátsági területet. 1743-ban jelentékeny területet engedett át jobbágynak, hogy azt kiirtván, szőlőt telepítsenek rajta. A veszprémi káptalan tiltakozott Lécs eljárása miatt, mivel ez az ő tudta nélkül történt. Az apát a törvényes intésre mentegette magát, hogy hiszen a tőle adott engedélyből a káptalan lát hasznót; mert ez kapja meg a dézsmát, míg ő csak a hegyvámot szedi be. Kijelentette,

¹ Pannonhalmi rendi levéltár, nr. 9. litt. e.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan.

² U. o. nr. 9. litt. c.

³ Oklevéltár 11. sz. fasc. 31., nr. 41.

hogy békés egyetértésben akar lenni a káptalannal s ha ez jogaiban sértve érzi magát, jelöljön ki valamely terminust, melyen megbeszélhetik az ügyet s ha a káptalanon valóban sérelem esett, ő szívesen elintézi békésen az ügyet.¹ Hogy az utóbbi módon simult el az ügy, mutatja, hogy az apát Hardy Ferencz, Bálint Mihály, Szentpéteri György, Kiss János, Koch Imre, Szokoly János jobbágyainak 1744-ben nyolcz esztendeig tartó szabadsággal «egy darab hegyet, erős erdőből álló szőlő-földet adott, hogy szabadon építhessék és csinálhassák, senkitől háborgatások ne legyen».²

Kísérletet tett azonban arra is, hogy a Dieneseknek elzálogosított sessiót, mely időközben leányági örökösödés következtében a Varga-familia és Győrei István kezébe jutott, visszaszerezze az apátságnak. Mivel Győrei felesége második házasságában Csizmazia Jánoshoz ment feleségül, a Győrei fiúk részét közönségesen mint Csizmazia jószágát emlegették, mivel ennek javára gyümölcsözött, noha tulajdonképeni birtokosai a fiúk voltak. Így tehát Lécs nem Csizmaziát, hanem feleségét, Kajári Zsuzsát, a fiúk természetes gyámját szólította föl, hogy a zálogösszeg megfelelő része fejében eressze ki kezéből a Dieneseknek elzálogosított területből első férjéhez jutott részeket. Az asszony tagadólag felelt a fölszólításra, mivel, mint mondta, «azon helyet boldog emlékezetű II. Ferdinánd császár és koronás király Dienes Vinczének tett adománya és collatiója mellett birják».³

Varga Lőrincz és László engedékenyebbek voltak. A törvényes keresetre a maguk és rokonságuk nevében azt a feleletet adták, hogy «mihelyest admonens uram voltaképen fogja capacitálni ő kegyelmöket, hogy azon sessio legyen, melyet admonitus uraimék birnak, kit Ramocsaházi tihanyi apátur zálogosított el Dienes Vinczének és Balázsnak, azonnal absque omni tergiversatione pénzüket fölvenni készek lesznek».⁴

Csupán Kajári Zsuzsa vonakodása okozta-e, vagy később a Vargák sem voltak-e hajlandók a zálog föl vételére, perre került a sor, mely azonban a Hertelendy Zsigmond főszolgabíró és Csutor András megyei esküdttől Felső-Örsön tartott tárgyaláson még 1747 márczius 9-ikén egyességgel végződött. Ennek értelmében a felek föl vették a 190 forintot, Lécs pedig átengedett nekik három darab, összesen hat hold, szántóföldet s egy darab rétet; kölcsönösen kikötötték, hogy, ha az alperesek megbizonyítják valamely átadott részről, hogy csak véletlenül került a zálogos földhöz, az apát és utódai visszaadják; ha pedig ez utóbbiak tudják meg valamely területről, hogy a záloghoz tartozott, az alperesek s utódaik minden fizetés nélkül az apátság birtokába bocsátják.⁵

¹ Pannonh. r. lt.: fasc. 17., nr. 7. ² U. o. nr. 8. ³ U. o. nr. 11. ⁴ U. o. fasc. 9. litt. b. ⁵ U. o. fasc. 17., nr. 12.

Később a Vargákkal újabb összeütközés támadt. Mikor a tót-vázsonyiak is háborgatták a határt, Varga Lőrincz, László és József Kis-Szőlős északi részén, a Malom-völgytől a sóskuti szántóföldekig nyuló területen «iszonyú nagy irtást tettek, erős álló és makktermő fákat ledöntögetvén». Az 1755 január 14-iki megyegyűlésen Lécs apát a maga, a veszprémi káptalan s a pápai pálos kolostor, mint közbirtokos társai nevében úgy a vázsonyiak határsértése, mint a Vargák irtása miatt tiltakozott s kijelentette, hogy fönntartja magának a törvényes kérését s azt a jogot, hogy a Vargáktól az irtásokat elvehesse.¹

A Vargák azonban, kik néhány hold földjük alapján közbirtokosoknak tartották magukat Kis-Szőlősön, nem hogy további engedékenységre lettek volna hajlandók, hanem Lécs utóda, Vajda apát idejében arra is kísérletet tettek, hogy a Győreiekkel összefogva visszaszerezzék az átadott földeket, melyet ekkor Tordahelye néven emlegettek. Azt emlegették, hogy a bírák ösztökélésének engedtek, mikor a zálogot fölvelték, meg azután félték, hogy csak «olyan tiro-féle» ügyvédjük volt, míg Lécs ügyét a jártas és képzett Bosnyák János vitte s azért a még nagyobb kár elkerülésére beleegyeztek az ő «nemes házülésük» átadásába; mert hát «nagy erő a kerített várat is megveszi».²

Törekvésüket nem koronázta ugyan siker,³ de kárpótlást igyekeztek szerezni azzal, hogy az ú. n. Malom-völgyben malomházat kezdtek rakatni. Mikor e miatt az apát megintette őket, azzal feleltek, hogy eleiknek is volt a kérdéses helyen malmuk, helyét még a malom elpusztulása után is használták, tehát fölépítik s viszont tiltakoztak, hogy az apát ellenök, kis-szőlősi közbirtokosok ellen erőszakot alkalmazzon.⁴

Mialatt Lécs a Ramocsaházitól elzálogosított terület visszaszerzésével foglalkozott, a régi kis-szőlősi települők részéről kezdette veszedelem fenyegetni az apátság jövedelmeit. A Hardyak, Gergely, Mihály és Ferencz, irásokat szereztek, tanuvallomásokat gyűjtöttek, hogy ők nemes származásúak, kiknek őse abban az időben költözött el a fejérmegyei Hardról, mikor Fehérvárott török lakott. Gergely, az itt emlegetett Hardyak atyja Veszprémbe, majd Zalamegyébe vette magát, míg György és János Bodonhelyre mentek. János itt halt meg, György pedig, ki a török háborúban katonáskodott, a győrmegyei Rába-Patonán. Jánosnak unokája, Márton a győrmegyei Tényőn, a pannonthalmi főapát falujában lakott. Azt is bizonyították, hogy a veszprémmegyei Salamonból származó nemes Hardy Jánossal is rokonságban vannak s ezek alapján bizonyos zálogos javak

¹ Pannonthalmi rendi levéltár: nr. 15. litt. c.

² U. o. fasc. 17., nr. 10.

³ 1790-iki irat is apátsági jószágnak mondja a Vargáktól s Győreiektől visszaszerzett területet, U. o. nr. 49.

⁴ U. o. nr. 20.

visszaszerzése végett kezdett per alkalmával Györmegye közgyűlésével elismerették az ő igaz és kétségbevonhatatlan nemességöket.¹

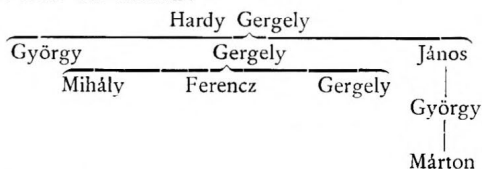
Ezzel a közgyűlési elismeréssel a kezökben azon voltak, hogy nemességöket Zalamegye közönsége is elismerje; s az 1755 január 13-iki közgyűlés tárgysorozatába bele is vették a Hardyak kérelmét.

Lécs apát, ki Dóczy Ferencz főszolgabírótól előzetesen értesült a Hardyak szándékáról s bizonyító írásaikba is betekinthezt, kellően elkészülve jelent meg a közgyűlésen, mely hivatva volt, hogy a Hardyakat a megyei nemesek sorába fölvegye, vagy kérelmeket elutasítsa. Lécs a közgyűlésen arra hivatkozott, hogy a Hardyak nemességét olyanok bizonyítják, kik ebből maguk is hasznot húznak, mint rokonságban levők erősen érdekelt felek, e mellett azonban még csak abban a korban vannak, hogy a Hardyak atyját sem ismerhették, még kevésbbé az öregatyjukat, hanem csak hírek, «azt mondják» után beszélnek.

Ezek vallomásával szemben bizonyos, hogy a Hardyak mint apátsági jobbágyok születtek s így nevelkedtek föl. A mi Györmegye nemesi bizonyítványát illeti, arra megjegyezte, hogy, mivel senkinek sem szabad a más jobbágyát föl szabadítani, úgy illett volna, hogy Györmegye előbb figyelmeztesse az apátságot, hogy veszedelemben forgó jogát védelmezze. A megye elfogadta az érdekelt rokonság vallomását, elfogadta őket osztályos atyafiaknak, kik a zálogos Hardyak javak visszaszerzéséhez anyagilag hozzájárultak, a nélkül, hogy erre vonatkozólag bizonyosságot szerzett volna. De meg ha az ily egyezkedés elég volna a nemesség megszerzésére, akkor ezer út nyílnék a csalásra, hiszen a vagyonosabb nem nemes csak szerződne valamely elszegényedett nemessel s ezzel, minden jog ellenére, megnemesednék. Épen ezért figyelmeztettek minden megyét, hogy a felség parancsa, hogy az ő és a helytartótanács tudta nélkül ne vegyenek föl a nemesek sorába olyant, ki paraszt sorban, földesur joghatósága alatt élt s ezért történt meg, hogy olyanokat, kik mégis a nemesek sorába kerültek, királyi parancsra előbbi állapotjukba kellett visszahelyezni.

A megyei közgyűlés második napján, január 14-ikén elfogadták az apát okoskodását s a Hardyakat nemtelen jobbágyoknak nyilvánították; azokat a bizonyítékokat azonban, melyeket most nemességök igazolására bemutatnak,

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat Tihan. fasc. 17., nr. 15. litt. a), o) c). — A vallomásokból ezt a pár izre terjedő családfát lehet összeállítani:

visszaadták nekik.¹ Ez azután kevéssel utóbb lehetővé tette a Hardyaknak, hogy nemességöket mégis kijárhassák. Ekkor már Vajda Samu volt a tihanyi apát, ki nem vetett gátat a Hardyak törekvésének, hanem megelégedett azzal, hogy 1769 június 9-ikén Hardy Ádám, István, Ferencz, János, másik István, másik Ádám, másik Ferencz, Gergely, Mihály és József, Dóczy Antal főszolgabíró és Szalay János meg Dóczy László megyei esküdtek jelenlétében megigérték, hogy «a jobbágyi kötelességet, úgy mindennemű szolgálatot, valamint eddig is fölséges asszonyunk által kegyelmesen kiadott urbáriumnak érdeme szerint birtokukhoz képest beszolgáltattak és minden engedetlenség nélkül végbe vittek, úgy ennekutána is, már mint megnemesedett személyek, mindennemű és tartozó jobbágyi kötelességet és szolgálatot s több a féle földesuraságokat illető adózásokat birtokukhoz képest beszolgáltatták s végbe viszik és beszolgáltatni és végbe vinni kívánják. Hogyha pediglen valamelyikök a lakását máshova általvenni kívánná, tehát mindaddig általuk és atyáik által tett, úgy nem különben ennekutána is teendő és szőlősi határban levő irtásföldeiket, házaikat nem más idegennek, hanem csak tekintetes tihanyi apáturságnak eladni tartoznak».²

Az urbáriumot, melyre a Hardyak hivatkoztak, Kis-Szőlősen 1768-ban hirdették ki. Utóbb, 1780-ban egyes fölmerült nehézségek miatt pótlásokat iktattak bele s ezekkel egyetemben fogadta el az 1781 május 14-ikén tartott megyei közgyűlés. Az urbárium szerint Kis-Szőlős földjei az 1. osztályba voltak sorolva s ennek megfelelően 18 hold — 2—2 pozsonyi mérőre számított — szántóföld és 8 kaszás rét tartozott egy egésztelekhez. A falu jobbágysága a tihanyi apátság, a veszprémi káptalan, a pápai pálosok s az Oroszy- és Varga-családok közt oszlott meg. A jobbágyságnak az 1550. évi 36. törvénycikk értelmében Szent Mihálytól Szent Györgyig korcsmajoga volt. A jobbágyság szolgálmányai ezek voltak: minden egészhelyes jobbágy hetenként 4 marhával s a maga szekérével, szántáskor a maga boronájával, ekéjével napkeltétől nyugtáig számított 1 napot szolgált; hogyha valakinek nem volt 4 marhája, mással fogott össze s így az 1 napi szántást 2 napival pótolta, de ezt a terhes munkát minden szántáskor csak egyszer tartozott megtenni. Ha a 4 marha mellé egy ember nem volt elegendő, akkor a jobbágy kettőt tartozott adni, de ezekből csak az egyiknek kellett minden munkára alkalmasnak lennie, a másik csak hajtó volt s ezeket más kézi munkára nem volt szabad kényszeríteni. Kaszáláskor, aratáskor, szüretkor úgy a kézi, mint a marhas napszámot hetenként duplán vehette ugyan meg az uraság, de az elvégzett robotokba is duplán kellett beszámítania. A házas zsellérek évenként 18, azok pedig, kiknek maguknak házuk nem volt, évi 12

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 17., nr. 15. litt. c.

² U. o. nr. 21.

napot tartoztak szolgálni. A mennyiben a helységben egyes zsellérek valamelyes telket is kapnának, ha ez $\frac{1}{8}$ telket föl nem ér, attól természetben vagy megfelelő értékben csak kilenczeddel tartoznak és egyébként nem terhelhetők jobban mint a többi házas zsellérek.

A tihanyi apátság jobbágyságai az urbárium kihirdetésekor részint örökösök, részint pedig szabad költözésűek voltak. Ekkor 7 örökös és 3 szabad költözésű jobbágyság, 1 örökös és 9 szabad költözésű zsellér lakta a falut. A jobbágyság kezén $7\frac{1}{4}$ teleknyi föld volt. Ehhez képest jelentékeny gyarapodás mutatkozik 1781-re, mikorra $85\frac{1}{8}$ -ra növekedett a telki állomány s a jobbágyságok, zsellérek száma is megnövekedett. A jobbágyság zöme $\frac{3}{8}$ telkes volt, de, mivel a belső telkeik szűkösön voltak kimérve, rétjeiket sem lehetett kellően kiadni, pótlásul kilenczedtől mentes szántóföldeket kaptak.¹ Könnyebb áttekinthetőség és nagyobb rövidség kedvéért a jobbágyságokat, telki állományukat és szolgálataikat táblázatba foglaljuk:

A jobbágyság vezető- és keresztnéve	A jobbágyság nagysága	A jobbágyság helye			Marhas robot	Kézi szolgálat	Kilenczed	Eszterdei árenda	Tűzifa	Fonás	Kifőzött vaj	Kappan	Csirke	Tojás	A belső ház hely és rét kilenczed alá nem eső pótlása
		belső	külső												
			minősége												
			poszonyi mérő	szántóföld holdakban											
		szám szerint		nap	—	frt	öl	font	itcze	darab		hold			
Örökös jobbágyságok:															
Koch Péter	6 8	2 ¹ / ₂	12 ¹ / ₂	7	40	80		I	6 8	4 ³² / ₅₂	59 104	1 ²⁸ / ₅₂	1 ²⁸ / ₅₂	9 ⁶ / ₂₀	
Szokoly Imre	3 8	1 ¹ / ₂	5	3 ¹ / ₂	16 ¹ / ₂	33		I	3 8	1 ⁴⁷ / ₅₂	33 104	33 52	33 52	3 ¹¹ / ₂₀	1 ¹ / ₄
Horváth Mihály	4 8	I	8 ¹ / ₂	3	23	46		I	3 8	2 ³⁴ / ₅₂	46 104	46 52	46 52	5 ⁸ / ₂₀	I
Kis István	5 8	I	12	3 ¹ / ₂	30 ¹ / ₂	61		I	4 8	3 ⁵⁷ / ₅₂	61 104	19 52	19 52	7 ¹ / ₂₀	1 ⁵ / ₈
Kis Péter	2 8	1 ¹ / ₂	5 ¹ / ₂	I	13	26		I	2 8	1 ²⁶ / ₅₂	26 104	26 52	26 52	3	6 ⁵ / ₈
Kis Ferencz	3 8	I	7 ¹ / ₂	2 ¹ / ₂	20	40		I	3 8	2 ¹⁶ / ₅₂	40 104	40 52	40 52	4 ¹⁶ / ₂₀	I
Koch János	I	I	20 ¹ / ₂	6	52	104		I	I	6	I	2	2	12	4 ⁴ / ₈
Szentpéteri Mihály	3 8	1 ¹ / ₂	8	2	19 ¹ / ₂	39		I	3 8	2 ¹³ / ₅₂	39 104	39 52	39 52	4 ¹³ / ₂₀	2 ⁴ / ₈
Szentpéteri János	3 8	1 ¹ / ₂	8	2	19 ¹ / ₂	39		I	3 8	2 ¹³ / ₅₂	39 104	39 52	39 52	4 ¹³ / ₂₀	1 ¹ / ₈
Kerekes István	2 8	I	3	2 ¹ / ₂	11 ¹ / ₂	23		I	2 8	1 ¹⁷ / ₅₂	23 104	23 52	23 52	2 ¹⁷ / ₂₀	—
Kerekes Mihály	2 8	I	2 ¹ / ₂	2 ¹ / ₂	10 ¹ / ₂	21		I	2 8	1 ¹¹ / ₅₂	21 104	21 52	21 52	2 ¹¹ / ₂₀	—
Kis Ádám	2 8	—	6	I	13 ¹ / ₂	27		I	2 8	1 ²⁹ / ₅₂	27 104	27 52	27 52	3 ⁹ / ₂₀	1 ² / ₈
Kovács Ferencz	2 8	—	4 ¹ / ₂	3	14 ¹ / ₂	29		I	2 8	1 ³⁵ / ₅₂	29 104	29 52	29 52	3 ⁹ / ₂₀	2 ² / ₈
Kovács József	2 8	—	5	3	15 ¹ / ₂	31		I	2 8	1 ⁴¹ / ₅₂	31 104	31 52	31 52	3 ¹⁵ / ₂₀	2 ² / ₈
Torda István	3 8	—	6	3	17	34		I	3 8	1 ⁵⁰ / ₅₂	34 104	34 52	34 52	3 ²⁴ / ₂₀	3 ³ / ₈

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. II., nr. I.

A jobbágy vezeté- és keresztnéve	A jobbágyhely nagysága	A jobbágyhely			Marhas robot	Kézi szolgálat	Kilenczed	Eszterdei árenda	Tüzifa	Fonás	Kifőzött vaj	Kappan	Csirke	Tojás	A belső ház hely és rét kilenczed alá nem eső pótlása			
		belső	külső	minősége														
pozsonyi mérős	szántóföld	holdakban	rét, kaszás	szám	szerint	nap	—	frt	öl	font	itcze	darab	hold					
Szabad költözésűek:																		
N. Kántor János	3	I	6	5	22	44	Kenderen és lenen kívül természetben	I	2	28 52	44 104	44 52	44 52	5	2 26	—		
Hardy Gergely	2	2	9 ¹ ₂	5 ¹ ₂	30 ¹ ₂	61		I	3	27 52	61 104	I	9 52	7	1 26	—		
Bimbó János	—	—	6	I	13 ¹ ₂	27		I	I	1	29 52	27 104	27 52	27 52	3	3 36	I	2 8
Hardy István	1	I	8	3	22	44		I	I	2	28 52	44 104	44 52	44 52	5	2 26	—	
Hardy Ádám	1	I	7	3	20	40		I	I	2	16 52	40 104	40 52	40 52	4	16 26	—	
Hardy Ferencz	1	I	7 ¹ ₂	3	21	42	I	I	2	22 52	42 104	42 52	42 52	4	22 26	—		
Szabad költ. házas zsellérek:																		
Hardy Ádám	—	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	—	—		
Tamás Ádám	—	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	—	—		
Pap Péter	—	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	—	—		
Kovács János	—	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	—	—		
Miklós Jánosné	—	—	I	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	—	—		
Ifj. Hardy István	—	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	—	—		
Sándor István	—	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	—	—		
Göllei Ferencz	—	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	—	—		
Németh János	—	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	—	—		
Hardy Ferencz	—	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	—	—		
Szántó András	—	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	—	—		
Szalai Samu	—	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	—	—		
Horváth József	—	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	—	—		
Torda (Kantás) Pál	—	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	—	—		
Kardos János	—	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	—	—		
Bakos János	—	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	—	—		
Balogh Péter	—	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	—	—		
Medics J. (uj polg.=czigány)	—	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	—	—		
Szabad költ. házatl. zsellérek:																		
Medics Mihály új polgár	—	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Hardi Jánosné	—	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		

Noha a falu több földesur birtoka volt, egymás között jól megvoltak. A veszprémi káptalan 1772-ben föllépett ugyan oly követeléssel, hogy az apátsági jobbággyok minden földjükről tizedeljenek neki, de, miután az apátság hivat-

kozott a felség nyilatkozatára, mely szerint az «irtásföldeknek, a melyek a földesurásoknak erdejéből irtattak és házhelyekhez jobbágyi adó és szolgálat tere alatt nem biratnak, terméséből egyházi rendnek tized nem jár, egyedül a földesuraknak a kilenczed competál»,¹ később nem erőltette a dolgot.

Már a szomszédsággal nem volt ily békés a helyzet. A pesti generale seminariummal, mint Nagy-Pécsel birtokosával 1773-tól megvoltak a villongások. Ebben az évben Filó János ábrahámi apát, a papnevelő felügyelője ellen kellett Vajda apátnak panaszt tennie, hogy, a mellett hogy más apátsági területen is kárt okozott, a nagy-pécseli jobbágyokkal Kis-Szőlősön egy darab földön a még éretlen gabonát lekaszáltatta, majd két jobbágyát megfogatta, bilincsbbe verette.² 1782-ben Kosa János nagy-pécseli ispán ellen kellett keresetet indítani, mivel 2 hold föld 15 kereszt zab termését elvitette, máshol meg 3 keresztre való árpát levágatott.³ Már folytak a nyomozások, tanukihallgatások,⁴ mikor Hollósi György, a papnevelő felügyelője 1783 február 6-ikán levelet küldött az apátnak s abban egy a nagy-pécseli ispánhoz intézett rendeletet, melylyel hivatalának elvesztése alatt megtiltotta neki, hogy az apátságnak kellemetlenségeket ne okozzon. Arról is értesítette az apátot, hogy ügyvédjének meghagyta, keresse föl őt s jó móddal, igazságosan intézze el a fönnforgó nehézségeket.⁵ Vajda apát békeszeretete és jó szíve mellett ez alig került valami nagyobb munkába. Ha végleges megállapodás nem jött is létre, ideiglenesen fölállították a határjeleket, egy darab peres erdőre pedig úgy határoztak, hogy behatóbb vizsgálatig sem a pécseliek, sem a kis-szőlősiek nem vághatják.⁶

Nagyobb nehézséget okozott a kis-szőlősi és tót-vázsonyi határ megállapítása. Már 1778-ban óvást kellett a kis-szőlősi földesuraknak tenniök, hogy a tót-vázsonyi birtokosok embereiket Kis-Szőlős területére küldték, innen egy négyökrös szekeret elvitettek, több jobbágyot megfogattak, elcsuktak. A birtokosok, kiket a panaszosok megfenyítették, hogy fönn tartják a jobbágyok letartóztatásából s a «hatalmas aggresszióból származott sérelmeknek törvényes uton leendő megkeresését», semmit sem akartak tudni az egész hatalmaskodásról és csak nagynehezen lehetett megállapítani, hogy alighanem Festetich Viktória ispánja, Kiss György volt a támadás tervezője.⁷ Mikor pedig II. József elrendelte a földek fölmérését, erősebbé lett az összeütközés és ennek következtében sürgetőbb a határok pontos megállapítása. Ezt azonban már nem a tihanyi apátság, hanem a vallásalap javait kezelő kamara végezte el.

Noha 1787-ben már erősen foglalkoztatta Kis-Szőlöst és Tót-Vázsonyt a

¹ Tihanyi apátsági levéltár, fasc. 17., nr. 22.

² U. o. fasc. 6., nr. 26.

³ U. o. fasc. 17., nr. 26.

⁴ U. o. nr. 52. és 53.

⁵ U. o. nr. 26.

⁶ U. o. nr. 31. 7 U. o. nr. 23.

határkérdés, az ezen évből maradt birtokösszeírás még igazi okát sem mondja meg az összeütközésnek, hanem csak annyit jegyez meg, hogy talán az volt az alapja, hogy az Oroszy-család, mely mindkét községben birtokos volt, mindkét község erdejét egyaránt használta vagy inkább az, hogy a két falu lakossága a jó szomszédság kedvéért kölcsönösen elnézte, ha a másik faizás vagy legeltetés végett a maga területén kívül ment. Ezen az utóbbi alapon magyarázza az összeírás azokat a határvillongásokat is, melyek egyrészt Kis-Szőlős, másrészt Nagy-Pécsel, Füred, Aszófő közt támadtak.

Az összeíróknak éppen nem voltak Kis-Szőlősről pontos adataik s még a jobbágyság számának följegyzésénél is beérték vele, hogy az 1768-iki állapotról szóló táblázatot iktatták a jegyzőkönyvbe. Ezt különben azzal okolták meg, hogy ez az újabb, 1781-iki összeírás hivatalosan nem erősített meg és hogy az új összeírás nincs a kezöknél.

Kis-Szőlős jövedelmeit a következő csoportokban foglalták össze: a jobbágyok szolgálányaiból befoly 236 forint 47²/₈ krajczár, kilenczedből 217 forint 6 krajczár, összesen tehát 453 forint 53²/₈ krajczár.¹

A vallásalap birtoklása idején jelentős eredmény a Tót-Vázsony s a Kis-Szőlős közt elhúzódó határ megállapítása. 1789 augusztus havában Csizik Miklós kamarai mérnök térképezte a két helység közt vitás területet, melyet azután egy Zala- és Veszprémmegyéből kirendelt királyi bizottság úgy osztott meg, hogy az ú. n. Csöpögő-kuttól a Gella-hegy lábához, ettől meg a Messzelátó-hegy, majd a Kis-Gella északi lábához huzott határvonaltól északra eső terület a tót-vázsonyiaké, a délre eső pedig a kis-szőlősieké lett. Az összes vitás terület 621.725 □ ölet, azaz 1200 □ ölével számított 518 ¹/₈ holdat tett ki, melyből a kis-szőlősiek 310.612 □ ölet kaptak, vagyis majdnem teljesen megfelezték a vita tárgyát tevő földet.² A tihanyi uradalom ezen fölosztás ellen tiltakozott, mivel, mint mondta, az ő részvétele nélkül végezték s hozzá s a kis-szőlősi határ nagy megkárosításával járt ez a kettéosztás. A tót-vázsonyiak körülbelül 300 hold kis-szőlősi területhez jutottak, sőt még a mintegy 150 holdas kis-szőlősi hegyet is osztály tárgyává tették, pedig ez emberemlékezet óta békés és kizárólagos birtoka volt a kis-szőlősieknek.

Míg az uradalom tiltakozásával védte a határt, a kis-szőlősiek az erőszak fegyveréhez nyultak. Mikor a tót-vázsonyiak a birtokukba jutott területen egy erdőrészt kiirtottak s helyére szőlőt telepítettek, a kis-szőlősiek 1790 július

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1. — Az 1784-iki hivatalos fölhívásra készített jelentés 225 forint 51 krajczárra tette a jövedelmet.

² Különösebb hitelesítéssel el nem látott térkép a pannonthalmi rendi levéltárban: act. abbat. Tihan. fasc. 17., nr. 32.

14-ikén rámentek az új telepítésre, a szőlőtőkét gyökerestül kitepték, a kerítést fölégették, szétszórták.

Mivel a tihanyi uradalom, melynek sikerült újabb rendeletet szereznie, hogy a végzett fölosztás helyett mást kell eszközölni, ezen rendelet hasznát nem vehette, a mennyiben a veszprémmegyei bizottság nem tartotta meg a kitűzött terminusokat s így maradt minden a régiben, perre eresztette az ügyet. Hogy azonban ennek lefolyásáig a két helység békében legyen, azt ajánlotta, hogy a kereset tárgyát tevő rész érdekét helyezték zár alá, a per kimeneteléig egyik fél se használhassa, legelőjét pedig használják közösen.

A tót-vázsonyiak nem fogadták el az ajánlatot, hanem kijelentették, hogy ragaszkodnak a fölosztáshoz, mely a tihanyi uradalom kis-szőlősi tisztségének jelenlétében történt, a helytartótanács s a kamara részéről megerősített s a mely ellen annak idején a kis-szőlősiek sem tiltakoztak; ők a nekik jutott területet birtokba, használatba vették, meg is akarják tartani s erre régi írásos bizonyíték, II. András 1233-iki oklevele alapján is joguk van, mivel ez Tót-Vázsony határait úgy írja le, a hogy most birtokukban van; már pedig az írásos bizonyíték többet ér a szóbeli tanuskodásnál, erősebb, mint a barnagiak szava, melylyel a kis-szőlősiek a maguk határát támogatni akarják. Tiltakoztak a szőlők megrongálása miatt s figyelmeztették a kis-szőlősieket, hogy, ha a megosztó vonalon ismét átmenniük, élni fognak a jogos védekezés eszközeivel s megteszik a törvényes lépéseket.

A tihanyi uradalom tagadóba fogta a tót-vázsonyiak állításait. Semmivel sem tudják, felelte, bizonyítani, hogy a tihanyi uradalom a megosztásnál képviselve lett volna s így ezt elég egyszerűen tagadni. Az sem felel meg az igazságnak, hogy a helytartótanács vagy a kamara a kettéosztást jóváhagyta volna mert a helytartótanácsra való hivatkozás, mely a kettéosztásról szóló írásban előfordul, a helytartótanácsnak egy általános rendeletét s nem ebben a speciális esetben kiadott rendeletét tartotta szem előtt. De ha erre az esetre vonatkozott volna is, nem fogadható el érvényesnek, mivel a kis-szőlősiek meghallgatása nélkül a tót-vázsonyiak egyoldalú s igazságtalan előterjesztésére adatott ki; meg azután a felség egyenesen meghagyta, hogy ilyfajta iratok perbeli bizonyítékul nem szolgálhatnak. A birtoklás és haszonvétel sem lehet a tót-vázsonyiak igazságának bizonyítéka, mivel ezeket megrontja a kis-szőlősiek tiltakozása, melyről hamisan állítják, hogy nem hangzott el, hiszen írások bizonyítják, továbbá, hogy a kis-szőlősiek a megosztás után sem mondtak le azon terület használatáról, melyet magukénak tartottak. 1233-iki oklevéllel nem lehet a határkérdésben bizonyítani, hiszen 558 év alatt akkora változások történtek, hogy haszontalan dolgot művel, oleum et operam perdit, ki annak határleírását a jelen határ-

vonalak valamelyikére akarja alkalmazni; falvak vesztek el azóta, birtoktestek alakultak másképp, sejtéssel sem lehetne megmondani, mily területekről volt szó abban a határjáró levélben.

Igy azután, megegyezés nem lévén, tovább folytak a kölcsönös erőszakoskodások, kártételek. Végre az uradalom kieszközölte Zalamegyénél, hogy ez a nádorhoz fordult, hogy újabb bizottsági vizsgálattal intézzék el a határpört. Mikor a nádor ezt megengedte, Zalamegye 1791 február 22-ikén megkérte Veszprémmegyét, hogy az előző bizottságban is szerepelt szolgabirákat és esküdtet küldje ki, hogy ezek csatlakozván az ő megbízottjaihoz elintézhessék az ügyet.

A hosszas tárgyalások barátságos megegyezéssel értek véget, melynek következtében Tót-Vázsony földesurai képviselőjében Meggyesi Somogyi János consiliarius és ítélőmester, a vallásalap részéről pedig Nyéki Németh János királyi ügyigazgató 1794 május 12-ikén a két helység előjáróinak és számos lakosának jelenlétében a Tüskéstő-domb alján, a barnagi szekérút közelében fekvő, Balásnéhalála nevezetű helytől kiindulva elkezdték a határjelek fölállítását. Igaz, hogy mindjárt a kiinduló ponttal megakadtak, mert Ughy Ignác, a tihanyi uradalom ügyvédje és Szladovics Sándor, a veszprémi káptalané azt mondták, hogy a kis-szőlősi határ fölebb kezdődik s ezért «a szélső szeglet-határokat föl sem hányhatták», de azért folytatólagosan a Tót-Vázsonyból Füredre és Kis-Szőlőstre járó útig meghányatták a határdombokat.

Az utóbbi helyen, a 23. és utolsó határnál úgy egyeztek meg, hogy «mivel itten a Czigány-kut erében, mely a csatári puszta felől le a kis-szőlősi határba foly, mindjárt az említett út mellett alkalmas itatóhely vagyon és a kis-szőlősiek marháik is ott szoktak gyakran inni, azért azon a helyen, a midőn a kis-szőlősiek marháik itatás végett megfordulnak és a fordulásban a határjelen általmenni találnak, tót-vázsonyiak nem fogják ellenezni; úgy hasonlóképen kis-szőlősiek is részéről ellenezni nem fogják. A szántsándékkal való legeltetés mindazonáltal egyik félnek a másik földjén szabad nem lészen. Ezenkívül, mivel egyik félnek a másiknál ezen kérdésbe vett plágán elvett zálogjai is vannak, marháik is egyikének a másiknál vesztek, azért mindezeket egyik a másiknak tartozik vagy in natura, vagy pedig, ha elvesztek, in aequivalenti visszaadni. Mivel ismét a Messzelátó-hegyen a kis-szőlősieknek esett rész oly keskeny, hogy alszélről a szőlőgyepű, főlészről pedig az új ductus közt csordáik szorosan mehetnek el, a jó szomszédság kedvéért a tót-vázsonyiak arra ajánlották magukat, hogy, ha a kis-szőlősiek ottan találnak menni, a tót-vázsonyi részre esett földön, be nem fogják marháikat hajtani vagy pásztoraikat fosztani. Végre valamint a törvényes út mind a két részről fönttartatik, úgy az Öreg-Gellán és Kerek-hegy alatt tót-vázsonyi földesurak és compossessorok által mindez ideig békességesen

birt szőlők, hegyvámok és szabadságok részekre tovább is fönthagyattatnak, úgy mindazonáltal, hogy ezen fönthagyás a következő időkben sem kis-szőlősieknek, mintha ezzel a mondott szőlőket tót-vázsonyi határban lenni megismerték volna, sem pedig viszont tót-vázsonyiaknak se praeiudicáljon».¹

Időközben a többi szomszédos falvak felé is megállapították a határokat. 1794 április 1-jén a kis-szőlősi és aszófői határjeleket és halmokat készítették el;² majd a következő napon Füred felől sikerült megegyezni a határvonalban;³ április 4-ikén pedig a Kis-Szőlős és Csatár meg Kis-Hidegkut közt levő, de már «elterült és leroskadt» határjeleket újították meg.⁴ Néhány évvel később, 1799 július 23-ikán Kis-Szőlős és Nagy-Pécsel közt is rendezték a határokat.⁵

A vallásalap birtoklása nem volt ugyan elég hosszú rá, hogy valami lényeges fejlődés mutatkozzék a falu életében, a lakosság számában azonban történt gyarapodás. Míg 1781-ben $85/8$ telken lakott a jobbágyság, 1788-ban $101/8$ telket munkált s valamelyest a zsellérek is szaporodtak 1789-től azonban visszaesés van. A telki állomány alászáll $97/8$ -ra, a zsellérek száma 18-ra. Utóbb a zsellérek száma megint emelkedik, pl. 1802-ben 29 házas zsellért látunk, a telki állomány azonban nem gyarapszik többé.⁶ A jövedelmi források maradtak a régiek; hacsak azt nem számítjuk, hogy 1798 január 31-ikén Szuper Ferencz engedélyt kapott rá, hogy a maga kuriális szőlejnél évi 6 forint bér fejében seprüből és törkölyből pálinkát égethessen.⁷

¹ Pannonh. r. ltár: act. abbat. Tihan. fasc. 17., nr. 33—35., 38., 43., 39., 41., 42., 50. és fasc. 15., nr. 36.

² U. o. nr. 50. és fogalmazványban fasc. 6., nr. 31.

³ U. o. fasc. 17., nr. 50. — Érdekes a füredieknek egy keltezetlen, de ezekből az évekből való levele, melyet a «szőlősi bírák és esküdt uraméknak s az egész helységnek, mint jóakaró szomszéd uraiknak» küldtek. «Az elmúlt vasárnap, írják nekik, a Kegyelmetek levelét vettük, melyben nagyon szorgalmaskodik Kegyelmetek felőlünk, hogy, ha a Szálkahegyet becsináljuk szőlővel, hol élnek el marháink. Bizony épen azt mondhatjuk Kegyelmeteknek, a mit amaz evangéliumi nagy gazda a kaján és irigy szőlőműveseknek: *Vajjon a te szemed azért-e gonosz, hogy én jó vagyok?* Mikor Kegyelmetek határjának nagyobb részét szántóföldnek és szőlőnek fölirtotta, kit szólítottunk meg Kegyelmetek közül? Úgy tapasztaljuk Kegyelmetek leveléből, mintha valami jussot tartana Kegyelmetek azon most fölfogott hegyhez, melyet ne is álmódjon Kegyelmetek. Tudja-e Kegyelmetek, hogy a hidegkuti folyó hasítja el a füredi és szőlősi határt a fölső végétől fogva a Malomvölgy sarkáig, ott hág ki és szolgál a Vásárhegy orrára, hol is az aszófői határ jó eleibe, az hát szolgál és megyen le a Búdöskutra a Balatonig. Meg földesurasságokkal fenyeget Kegyelmetek bennünket? Bizony nem kérünk tanácsot Kegyelmetektől. Csak valahol közel a Kegyelmetek határjához szőlőhegynek való földet tudnánk, inkább csinálnánk azt föl, mint a magunkét. Nem tudja-e Kegyelmetek, hogy az urak szeretik a maguk hasznokat, jó szívvel földadják? Miért nem állott Kegyelmetek a tót-vázsonyiaknak ellene, mikor a Kegyelmetek határjának nagyobb részét becsinálták szőlővel; minket a magunkról is el akar tiltani? Térjen meg Kegyelmetek a maguk bőriben, mikor Kegyelmeteket senki sem bántja. Megtapasztaltuk micsoda vigalmas szomszédok Kegyelmetek. Igen megengedte eddig is mind a legeltetést, mind a faészást. Mi ugyan senkit sem fenyegetünk s annyival is inkább nem bántunk, de a magunkét is sem Kegyelmeteknek, sem másnak nem engedjük. Ha oly dombos és megtölt erszénye vagyon Kegyelmeteknek, megüresítheti Kegyelmetek addig, míg azt a célzt és véget eléri Kegyelmetek, melyet fölített...» U. o. nr. 45.

⁴ U. o. nr. 50. ⁵ U. o. nr. 54. ⁶ Tihanyi apátsági levéltár, c. 18., nr. 8. ⁷ U. o. c. 19., nr. 10.

Hosszú hallgatás következik a XIX. században. Csak 1830—1831-ből halljuk, hogy a kis-szőlősi közbirtokosok 100 váltóforintért bérbe adták a szemercse szedését, mely összegtől a tihanyi apátságra 6 telke fejében 42 forint 85¹⁰/₁₄ krajczár esett.¹ Nem véve számba, hogy tíz évvel utóbb az ú. n. Hajagosi- vagy Köves-irtási-dülőnek szőlővel való betelepítésével vesződtek a kis-szőlősiek, részletesebb híreket csak a tagosítással kapcsolatban hallunk.

1856 május 19-ikén vezették be Kis-Szőlőstre a mérnököt. Aránykulcsnak az összes külső és belső birtokot vették föl. Kis-Szőlősen ekkor 13⁵/₈ telke volt az apátságnak, melyből 11 a telkes jobbágyság, 2⁵/₈ pedig a zsellérek közt volt kiosztva. Ezen telkek arányában illetve rész az apátságot a közös legelőből s az erdőből. Az erdő és legelő pedig akkora volt, hogy egy telekre 57 hold esett belőlök. Krisztián Pius jószágkormányzó számítása ez volt: Vegyünk 13 egész-telket: $13 \times 57 = 741$ hold. Tehát 741 hold jut a tihanyi apátságnak. Ebből adjon ki 13⁵/₈ telekre vagy kikerekítve 14-re, bőven számítva, 15 holdjával 210 holdat s mégis marad neki 531 hold erdeje, legelője ott, hol eddig semmije sem volt. Az 5/8 telket, úgymond, azért hagyta el, a 3/8-ot meg azért adta 13⁵/₈-hoz, hogy most az extraserialistáknak kiadandó erdő- s legelőrészszel ne kelljen vesződnie. De az 531 hold erdőhöz, legelőhöz szántó is fog járulni; mert az irtásokból s a maradványföldekből részesedni fog az apátság.²

Krisztián, kinck az erdőről, legelőről tett számításai túlzottak voltak, a szántó-földeket illetőleg jól számított, mivel a jobbágysággal az irtásokra s a maradványföldekre oly egyességet sikerült kötni, mely szerint azok ¹/₃-a az apátságnak marad.³ 1857-ben már folytak a kihasítási munkálatok s ezekkel kapcsolatosan Krisztián arról is értesítette a főapátot, hogy itt, hol eddig ¹/₄ holdja volt az apátságnak, a jövőben 511 holdas jószága lesz.⁴ 1858 végén a terület már szét volt osztva s csak a mérnöki munkálat hitelesítése volt hátra.⁵ A legelőt, mint egy 1865-iki jelentésből megtudjuk, egy időre közösnek hagyták. Ebben az évben azt írják, hogy a közös legelőn kívül 400 hold erdeje van az apátságnak s a bérletek közt 48 hold szántóföldet említenek. 1868 június 12-ikén sikerülván végre a megegyezés;⁶ Simon Zsigmond apátnak a birtokairól készített 1881 januári följegyzéseiben már ez is külön van választva. Ezen följegyzés szerint Tihanynak kis-szőlősi birtokát 80 hold szántóföld, 17 hold jó és 10 hold viz-állásos rét, 171 hold legelő és 150 hold erdő tette.⁷

A tagosítással egyidejűleg a dézsmaváltság lebonyolítása is folyamatban

¹ Tihanyi apátsági ltár, c. 11., nr. 2.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. 000 és fasc. 81. litt. fff.

³ U. o. fasc. 81. litt. bbb.

⁴ U. o. fasc. 17. litt. 000.

⁵ U. o. fasc. 81. bbb.

⁶ U. o. litt. aaa.

⁷ Tihanyi apátsági levéltár.

volt. «A szőlősiek, írja Krisztián 1857 márczius 29-iki levelében, a bortized váltságát újra kérték és szóval bele is egyeztem. Akóját, mint a káptalannál, 6 váltóforintjával váltandják meg úgy, hogy a hegyvámosok már 1857-ben Szent Márton napra leteendik az egész tőkét, a tizedet adók pedig 10 év alatt, a szegényebbek másként nem győzik; a ki teheti, azonnal lefizeti a váltság tőkéjét, addig pedig 6 perczentes kamatot fizet a hátralevőségért. Az előljárók felelősek név szerint s ők szedik s adják be a tőkét és kamatot».¹ Az apátság állapotáról szóló 1865-iki jelentés szerint «a szőlősi bordézsmá váltsága 10.800 pengőforint volt. Ebből 1862 végeig részletekben s kamatokban lefizettetett 9882 forint 5⁶/₁₀ krajczár, mely összeg (apátsági) adósság törlesztésére fordítatott. 1863-ra fizettek a szőlősiek 317 forintot pengő pénzben, mely az apátsági pénztárba ment s el is költetett. Ismét fizettek 273 forintot s ez megvan a takaréktárban. Hátra van még 3743 forint pengő pénzben tartozásban».²

1870-iki kimutatás szerint az apátság kis-szőlősi birtoka 80 hold szántóföld, 27 hold rét, 321 hold legelő s még hasznavehetetlen pagony volt.³

4. A XVII. század utolsó negyedében Örvényes pusztult, hódoltsági részen fekvő hely volt, melynek malmából látott az apátság valamelyes hasznát s földjeiből, melyeket részben a tihanyiak használtak, részben pedig majorsági művelés alatt voltak.⁴ Mikor az altenburgi apát s a pannonhalmi főapát közt a tihanyi apátságnak az utóbbi részére való átengedés tekintetében megegyezés történt s az apátsági javakat összeírták, 1716 július 1-jén Örvényesről még mint elhagyott helyről emlékeztek meg. «Mind egészben a tihanyi apátúrsághoz tartozandó ezen pusztá, irták róla. Vagyon ezen pusztának szántóföldje elegendő, rétje, szőlőhegye, melyekből tizedet vagyis hegyvámot a pápaiak leginkább praestálnak. Item vagyon ezen pusztán két malom, a melyek esztendeig importálnak cubulos circiter 100. A rétet a tihanyiak árendálják, úgy hasonlóképen a szántóföldeket is a tihanyiak, melyektől is tizedet adnak».⁵ Ugyanez az állapot maradt meg akkor is, mikor Tihany a magyar benczések kezébe jutott. Erre vall Grasso apátnak 1722-iki óvástétele, melylyel a tihanyiaknak megtiltotta, hogy az ő hire nélkül Örvényesen szántóföldeket, réteket el ne adjanak. A tihanyiak azonban azzal feleltek a tiltakozásra, hogy «mindekkoráig szabad volt a tihanyiaknak mind szántóföldeket, mind réteket, szőlőket földesur hire nélkül eladni és megvenni, most is azt akarják».⁶ Ugyancsak óvást emelt utóbb Grasso az ellen,

¹ Pannonh. r. ltár: act. arch. fasc. 81. litt. fff.

² Oklevéltár 123. sz. Az 1878-iki kimutatás 11.825 forintra teszi a balaton-kisszőlősi szőlődézsmaváltságot. Tihanyi apátsági levéltár.

³ Tihanyi apátsági levéltár.

⁴ A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. X. 278. l.

⁵ Oklevéltár 11. sz.

⁶ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihany, fasc. 4., nr. 1.

hogy a Nemes-Pécselen birtokos Vizkelety József elfogta azt a vizet, mely az örvényesi malmot emberemlékezet óta hajtotta s ezzel neki s a környéknek kárt okozott;¹ majd 1731-ben Vizkelety Pállal, József fiával, szemben a miatt, hogy egy apátsági szőlőnek, melyet még atyja elvett és eladott, a hegyvámját magának szedeti.²

Az óvástételeknél biztosabb módja volt a terület megvédésének, ha újra lakott helylyé lesz és Grasso apát hamarosan szerzett is telepeseket Örvényesre. Néhány a Rhein-Pfalzból Város-Lődre telepedett német család, Beer János, Phousch Fülöp, Leychor Lőrincz, Klob Gáspár szállotta meg Örvényest, kiknek a 3 évi szabadság leteltével évi 80 forint adót kellett fizetniök, továbbá az összes terményekből tizedet, minden egyes jobbágnak 1—1 pár tyukot vagy kakast és 12—12 tojást. Az évi adót két részletben, Szent Györgykor és Szent Mihálykor kellett megadniök. A mészárszéket egész éven át a községnek engedte az apát, a korcsmát pedig Szent Györgytől Szent Mihályig. Kikötötte az apát, hogy, ha valamelyik jobbágy a szabad évek elteltével máshová akarna költözni, tartozik 20 forintot fizetni és maga helyett jó, alkalmas jobbágyot állítani.³ Maguknak a telepéseknek 1735 július 22-ikén Kovács József megyei szolgabíró és Varga Lőrincz esküdt előtt kelt és Danepereg Ádám öregbírótól, Ridli Gáspár, Huber Jakab, Pérr(!) János, Prener Ádám, Clup(!) Gáspár esküdtektől aláírott levele a Grasso írása végén említett kötelezettségről már nem szól. Kötelezték ugyan magukat a jobbágyok, hogy földesuri engedély nélkül nem távoznak; de azt már nem ígérték, hogy maguk helyett más jobbágyot szereznek, ha a falut mindjárt a szabadság leteltével elhagynák. «Mi, írják benne, ezen tekintetes nemes Szala vármegyében situált, tekintetes és tisztelendő tihanyi apátur urunk örvényesi pusztáját megszállott német lakosok adjuk értésére mindazoknak, a kiknek illik és kötelezzük magunkat ezen levelünk szerint mind a tekintetes nemes vármegyének s mind a tekintetes földesuraságnak tehetségünk szerint való szolgálatjára úgy, hogy, ha bátor mind a tekintetes nemes vármegyétől s mind a tekintetes földesuraságtól adatott indultum kiteljük is, állandók és a megirt nemes vármegyebeli helységben maradandók leszünk. Mely megszállott helységből hogyha indultumunk eltelvén földesurunk hire s engedelme nélkül elmennénk, annyival is inkább elszöknénk, bátran s minden engedelem nélkül akár a tekintetes nemes vármegye arra rendeltetett s akár a tekintetes földesuraság emberei bennünket mind személyünkben s javainkban megfogathasson s megbüntethessen és a szabadság ideje alatt elmúlt portiónkat és földesurunknak általunk ígért censusunkat rajtunk megvehessék».⁴

¹ Pannonhalmi rendi levéltár : act. abbat. Tihan. fasc. 13., nr. 6.

² U. o. 8. nr.

³ U. o. fasc. 32., nr. 49.

⁴ U. o. nr. 50.

A falu a következő években békés fejlődésben volt; a szomszédság nem háborgatta az új lakosokat. Nem is hallunk oly ügyekről, melyek közelebbről, gazdaságilag érdekelték volna az apátságot. Legfőlebb a Balaton-melléki molnárczéh panaszának van ily vonatkozása, melylyel az apátnál vádat emelt az örvényesi molnárok ellen, kiknek malmai mostanában újra épültek, hogy meg nem gondolván a czéhnek tett esküjüket, hيرادás és bucsúzás nélkül kiálltak a czéhből, «himpelléreké a vagy kajtárosokká» tették magokat, a czéhgyűlés idézésére sem jelentek meg, a megyének az ingyen munkára vonatkozó rendeletét sem tartották meg; kérte a czéh az apátot, kényszerítse a molnárokat az új belépésre, mert különben a megerősített czéhlevél értelmében másként lesz kénytelen velök szemben eljárni.¹

Hosszasabb, bár a határoknak csak kis részét érintő összeütközés támadt 1758-ban Vizkelety György kis- vagy pusztapécseli birtokossal, kit Lécs apát arról vádolt, hogy vitássá akarja tenni a határt, örvényesi területéről hatatott be állatokat. Vizkelety viszont az apáttal szemben hangsúlyozta, hogy ez akarja a pusztapécseli terület szélét vitássá tenni s e miatt az apát és emberei ellen tiltakozással védekezett.² Vizkelety 1759 február végén a maga uriszkén tárgyalást tartatván némely szőlők határai miatt, mivel az apátság oly szőlőket metszetett meg, melyek az ő területén voltak, arra örvényesi jobbágyokat is meghívatott. Lécs ismét tiltakozott, mivel, mint mondta, a kérdéses szőlők az örvényesi határban vannak s óvást tett, hogy az uriszké a határok ügyében határozatot hozzon.³ Ugyanezen év folyamán az örvényesiek azzal torolták meg Vizkelety 1758-iki eljárását, hogy 80 ökrét behajtották.⁴ Ősszel, mikor Vizkelety az apátságtól már február végén megmetszetett szőlőben szüretelni akart, az apátság aszófői emberei panganétos puskákkal rátámadtak, embereit összetörték, megfogták, őt magát strázsálták; majd az örvényesiek kis-pécseli pusztájára támadván, ott a kukoriczát «minden tizedik rendén dézsma gyanajánt» megszédték, egy épen szántó emberét elkergették. Vizkelety panaszára a megye 1759 szeptember 24-ikén megintette az apátot, hogy tiltsa el jobbágyait az ily erőszakoskodásoktól, mert a megyei börtönbe kerülnek, ő maga ellen pedig hatósági keresetet indítanak.⁵ Lécs apát jobbnak látta, hogyha a per helyett egyességre lép. November 30-ikán abban állapodott meg Vizkeletyvel, hogy «fönnmaradván mindkettejük joga, hogy esetleg határpert indítsanak, egyelőre a vitás szőlőkben mindegyik úgy lesz, mint a per előtt volt, az apát a jobbágyaitól okozott károkért és Vizkelety eddig tett költségei megtérítésére 100 rajnai forintot fizet, azokat a jobbágyokat, kik Vizkeletyt nemes személyében megsértették, megbünteti, az örvényesiek visszaadják azt a Vizkeletytől 2 kilára számított kuko-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 13., nr. 16.

² U. o. fasc. 14., nr. 14.

³ U. o. nr. 11.

⁴ U. o.

⁵ U. o. fasc. 4., nr. 49.

riczát, melyet elhordtak. Az apát, ki kedvezőtlen egészségi állapota miatt sem akart perlekedni, december folyamán eleget tett az egyességben kikötött feltételeknek.¹ Utóda, Vajda apát még biztosabb alapot szerzett a szomszédsággal való békének, a mennyiben Vizkelety Györggyel és Jusztinával, ki Ladányi György felesége volt, barátságosan megegyezett a határokról, 1760 augusztus 9-ikén föllállították a határjeleket s megállapodtak, hogy évenként Szent György napja körül megvizsgálják, rendben vannak-e a közös megegyezés alapján elfogadott határjelek.²

A falu lakossága egészen az urbárium behozataláig azon egyesség szerint szolgált az apátságnak, melyet Grassoval megkötött. Noha idővel egyben-másban lényegtelenebb változások történtek, az urbárium behozatalakor is jobbnak látták az örvényesiek, ha a régi egyességek és az urbárium közt kapcsolatot teremtenek és szerződés alapján állapítják meg azon tartozásokat, melyeket tőlök az uraság megvárhat. Nagyon valószínű, hogy kezdettől fogva ezt a megoldást választották, noha csak 1776 augusztus 8-ikáról maradtak reánk azon pontok, melyekben a földesur s a jobbágyság viszonya szabályoztatott. A falu képviselőiben Liszter Boldizsár öregbíró, Redl Antal, Keller István, Lajker Ferencz, Laor Ádám, Sziesz Péter esküdtek mentek át Tihanyba, hol Stosz Pál zalamegyei szolgabíró és Körmendi István esküdt, mint megyei bizonyságok jelenlétében a következő egyességet kötötték az apáttal:

«Ezen örvényesi helység országunk szerint behozatott kegyelmes urbarium előtt sessióknak minden rendi és száma nélkül contractualiter tractáltatván s a miatt áltáljában való készpénzbeli fizetés s többféle adózások és szolgáltatok, melyeknek bizonyos száma nem vala, terhes kötelessége alatt tartattak, mindezek a földesuraság számára és hasznára fordítva lévén, mivel említett kegyelmes urbarialis regulatio alkalmatosságával rendbe hozatott sessiók mivoltának további jó rendtartásokra való nézve helyben kellene maradni, mind ahhoz képest, mind pedig hogy tovább is ezen helységbeliek alázasos instantiájokhoz képest előbbi terh s jobbágyi kötelesség alatt a földesuraság által kegyesen meghagyattassanak, ellenben a földesuraság is előbbeni haszonvételében fogyatkozást ne szenvedjen s egyszersmind a szegénység közt is bizonytalan szolgáltatokra nézve némely improportiónak alkalmatossága fönt ne maradjon

elsőben is minden házzal bíró gazda vagy zsellér kegyelmes urbarium 4. punctumjának³ első cikkelye értelmé szerint tartozni fog a földesuraságnak esztendőnként egy forint füstpénzzel és így az ujonan végbevitt urbarialis táblájokból kitetsző mostani huszonhat házból álló statusukhoz képest (salva

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 14., nr. 11.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 23., nr. 5.

³ A jobbágyoknak adózásáról.

alioquin accrescentia) fognak az uraságnak cassájába befizetni huszonhat forintot, felét Szent György, másik felét pedig Szent Mihály napra letévén.

2. És jöllehet ezen helység említett urbarialis tabellában följegyzett constitutumok vagy sessionalis appertinentiájokhoz képest tartoznának a földesuraságnak általjában 338 marhás robotokat esztendőnként adni, melynek készpénzül való megváltása ezen nemes vármegyének ideája szerint, minden egyet ötven pénzzel számlálván, tenne 169 forintot, hajolván mindazonáltal főtisztelendő apátur s örökös földesur alázatos könyörgésekre és eddig viseltetett jobbágyi engedelmisségek s tartozó kötelességek végbeviteléhez mindenkori készségekre, azon föntirt summából elengedni méltóztatott 115 forintot, úgyhogy nem többet, hanem esztendőnként a föntirt sessionalis competentiajukul származott urbarialis terh vagy robot helyett a vagy azoknak megváltásáért csak 54 forintot, öszvességesen pedig az első punctumban jegyzett 26 forint füstpénzzel együtt 80 forintot ugyanott megírt mód szerint fizetni kötelesek legyenek. És mivel

3. ekkoráig minden gazda contractus szerint jobbágyhelyének minémősége tekintete nélkül tartozott egy pár csirkével, 12 tojással, ezen improportiót is kegyelmes urbarium ugyan 4. punctumának második czikkelye rendelkezéssel fölváltván, jobbágyi minémőségekhez s az urbarialis tabellájok följegyzéséhez szabva, ugmint minden félhelyes gazdának egy csirke, egy kappan és hat tojás, a fertályosnak és octálosnak igaz proportio szerint leendő tartozásával fönttartatik.

4. A mi illeti mindazonáltal kegyelmes urbarium rendelkezésből a földesuraságokat illető ezen helységbelieknek jobbágyházhelyektől minémőségekhez képest való borju, fonás és hosszú ut tartozásokat, ezen terhektől őket a földesuraság fölszabadítja, úgy mindazonáltal, hogy ezek helyett, valamint előbbi mód szerint, ezután is tartozzanak a nemes vármegyének Egerszegen tartandó publicum-jaira az uraság részéről menendőknék esztendőt által egyszer (ha szükséges lészen) forspontot adni.

5. Jöllehet a mészárszék tartása és az abból következő haszonvétel egyedül a földesuraságot illeti, ezen esetben mindazonáltal annak is haszonvétele ezen helységbelieknek könnyebbségére s hasznára ingyen hagyattatik, hasonló értelemmel lévén a rétteik végében levő nád aratása végett.

6. És valaminthogy ezen helység contractusához képest ekkoráig mindenemű és akármely néven nevezendő földi termésekből és ugyan kegyelmes urbarialis regulatio behozatásáig nemcsak a törvény által megnevezett, sőt 1481. esztendőbeli articulus s kegyelmes urbarialis regulatio értelmek szerint tiltott speciekből is tizedet adni köteles volt (elengedve lévén nekie a földesuraságot illető kilenczed), úgy ennekutána is azon tizedet, egyedül mindazonáltal a törvény által specificált javakból, igazán kiadni előbbi mód szerint tartozzanak;

mivel pedig a földesuraság előbbeni proventusai a vagy jövedelmi rövidségével főlebb irt mód szerint nem károsodhatnék, azon megirt articulusokban tiltott speciesekből tehát (értvén a kukoriczából és káposztából) kilenczedet hasonló mód szerint adni köteleztessenek, egyébiránt a kilenczed tovább is előbbi mód szerint elengedve maradván. A borból mindazonáltal nemcsak tizedet, hanem eddig szokásban volt censust is vagyis hegyvámot igaz mérték alatt kiadni fogják.

7. Mindezen megirt hegyvám- és tized-bort, mind pedig főlebb említett speciesekből járandó rész szerint tizedet, rész szerint pedig kilenczedet, tekintvén a földesuraságnak hozzájuk járult sok rendbéli kegyelmét s abból, ugymint ezen contractusnak második punctumában foglalt 115 forintoknak, ugy nem különben mézárszéktől járandó census vagyis árendának, borjú, fonás és hosszú ut tartozásinak, ugy ingyen való nádaratásnak lett el és megengedéséből származott nagy könnyebbségeket, hogy ők is ebbeli kegyelmeknek méltó hálaadással általok lett vételét bizonyítsák, valamint eddig szokásban volt, ugy ennekutána is az uraságnak tihanyi depositoryumjában a tőlök járandó tized- és hegyvám-bort ugyan béhelyheztetni, a szalmában levő dézsma-gabonát pedig asztagba összerakni s annak módja szerint beföldni (mivel ezen kötelesség egyébiránt is önnön vallásuk szerint helységeknek Tihanyhoz közelléte miatt kevés számú munkát kívánna) tartozzanak.

8. A Balatonban levő halászat, mely a regáliák közé számíttatik s egyedül a földesurasági jussokat illeti, nekik ugyan szokott tized s előbbi tartozás szerint tovább is megengedtetik. Továbbá

9. valamint eddig, ugy ezután is hazánk törvénye értelme szerint történvén ezen főtisztelendő apáturságnak az ország gyűléseire leendő hivattatása, tartozzanak azon esetben szokott képesleg való költségek adására.

10. A korcsma vagyis borárulás hazánk törvénye értelme szerint (szőlő-hegyek a határjokban levén) félesztendeig, ugymint Szent Mihály naptól fogva Szent György napig, a helység mellett megmaradván. Utoljára

11. mivel kegyelmes urbáriumhoz képest ország szerint béhozott jó és hasznos s fölséges királyné asszonyunknak kegyelmes akaratját teljesítő rendtartások szükséges, hogy ezen helységben is megtartassanak s föntmaradjanak, arra való nézve említett kegyelmes urbariumban rend szerint följegyzett és mind az uraság jussait erősítő, mind pedig a belső rendtartást illető, ugymint pálinkafőzés és árulás, ártalmas vadak ellen való vadászás és a többiről szóló, ugymint hatodik,¹ hetedik,² nyolczadik³ és kilenczedik⁴ punctumok és czikkelyek ezután

¹ A földesurnak jussairól s tulajdon jövedelméről.

² Minden eltiltatott s ennek utána eltávoztatandó rendkívül való cselekedetekről és helytelen szokásokról.

³ A jobbágyoknak eltiltatott állapotokról és azok iránt rendelt büntetésekről.

⁴ Azokról, melyek a belső rendtartást illetik.

is szentül mind a két részről megtartattassanak. Vévén ezen contractus kezdetét a fölséges consiliumnak következő approbatiója után legelőbb következő Szent György vagy Szent Mihály napkor».¹

Föltünően enyhe föltételek voltak ezek s az apátsági javak 1787-iki összeírásakor szóvá is tették, hogy a jobbágysággal kötött szerződést az urbáriummal nagyobb összhangba kellene hozni, a jobbágyság tartozásait kívánatos volna növelni.

Ebben az időben 25 szabad költözésű jobbágycsalád lakott Örvényesen, kik közül mindössze kettő volt magyar. Táblázatba foglalva a jobbágyságról s tartozásairól ezt a képet kapjuk.

A jobbágy neve	Telki állomány	Belsőség	Szántóföld	Rét	Igas napszám	Kézi napszám	Kilenczed		Adó	Fonás	Kappan	Csírke	Tojás
							frt	den.	frt	font			
			száma			nap					darab		
Laiker Ferencz ...	1/2	I	9 3/8	4	23 1/4	46 1/2	I	70 1/2	I	2 1/2	I	I	8
Sziesz Péter ...	1/2	I	9 3/8	4	23 1/4	46 1/2	I	70 1/2	I	2 1/2	I	I	8
Holczinger András...	1/2	I	9 3/8	4	23 1/4	46 1/2	I	70 1/2	I	2 1/2	I	I	8
Kiss Ádám ...	1/2	I	9 3/8	4	23 1/4	46 1/2	I	70 1/2	I	2 1/2	I	I	8
Keller István ...	1/2	I	9 3/8	4	23 1/4	46 1/2	I	70 1/2	I	2 1/2	I	I	8
Miller Bertalan ...	1/4	1/2	4 11/16	2	11 3/4	23 1/2	—	85	I	1 1/2	—	I	7
Redl Antal ...	1/4	1/2	4 11/16	2	11 3/4	23 1/2	—	85	I	1 1/2	—	I	7
Sziesz Péter ...	1/4	1/2	4 11/16	2	11 3/4	23 1/2	—	85	I	1 1/2	—	I	7
Leszter Boldizsár ...	1/4	1/2	4 11/16	2	11 3/4	23 1/2	—	85	I	1 1/2	—	I	7
Volter János ...	1/4	1/2	4 11/16	2	11 3/4	23 1/2	—	85	I	1 1/2	—	I	7
Reinhard György ...	1/4	1/2	4 11/16	2	11 3/4	23 1/2	—	85	I	1 1/2	—	I	7
Kugler Sebestyén ..	1/4	1/2	4 11/16	2	11 3/4	23 1/2	—	85	I	1 1/2	—	I	7
Salbert Ádám ...	1/4	1/2	4 11/16	2	11 3/4	23 1/2	—	85	I	1 1/2	—	I	7
Titz Péter... ..	1/4	1/2	4 11/16	2	11 3/4	23 1/2	—	85	I	1 1/2	—	I	7
Titz János	1/4	1/2	4 11/16	2	11 3/4	23 1/2	—	85	I	1 1/2	—	I	7
Veisz János	1/4	1/2	4 11/16	2	11 3/4	23 1/2	—	85	I	1 1/2	—	I	7
Pleder Lőrincz ...	1/4	1/2	4 11/16	2	11 3/4	23 1/2	—	85	I	1 1/2	—	I	7
Lauer Ádám	1/4	1/2	4 11/16	2	11 3/4	23 1/2	—	85	I	1 1/2	—	I	7
Lauer Péter	1/4	1/2	4 11/16	2	11 3/4	23 1/2	—	85	I	1 1/2	—	I	7
Kugler György ...	1/4	1/2	4 11/16	2	11 3/4	23 1/2	—	85	I	1 1/2	—	I	7
Lauer János	1/4	1/2	4 11/16	2	11 3/4	23 1/2	—	85	I	1 1/2	—	I	7
Titz Jakab... ..	1/4	1/2	4 11/16	2	11 3/4	23 1/2	—	85	I	1 1/2	—	I	7
Bognár Ádám	1/4	1/2	4 11/16	2	11 3/4	23 1/2	—	85	I	1 1/2	—	I	7
Stamler Lipót... ..	1/4	1/2	4 11/16	2	11 3/4	23 1/2	—	85	I	1 1/2	—	I	7
Stamler Benedek ...	1/4	1/2	4 11/16	2	11 3/4	23 1/2	—	85	I	1 1/2	—	I	7

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 52.

A jobbágyság összes szolgálmányait és adóját 84 forint 45 krajczárba számították. A tizedből, kilenczedből, hegyvámából befolyó jövedelemhez is hozzájárult ugyan a jobbágyság, de az ezen czimeken befolyt 235 forint 25^{1/2} krajczár jelentős része a hegyvámot fizető idegenektől került ki. Jövedelemforrások voltak még a kocsmá, pálinkamérés, melyből 60 forint 55 krajczár volt a bevétel, a balatoni halászatból tized czimén bevett 4 forint, a felső-malom 73, a középső 114 forint 6 krajczár s az alsó 76 forint 33 krajczár haszna. Így tehát Örvényes összes jövedelme 648 forint 44^{1/2} krajczár volt.¹

A kamarai kezelés idején a falu lakossági viszonyai alig változtak; mind-össze 2 házas és 1 ház nélkül szűkölködő zsellérrel szaporodott meg a lakosság. A jövedelem azonban megnőtt, mert 1791-ben az alsó-malmot 154 forint 15 krajczárért, a középsőt 183 forintért, a felsőt 154 forintért adták bérbe, minek következtében 227 forint 36 krajczárral több lett a bevétel.²

Mikor ismét az apátság vette hasznát a jószágoknak, vajmi csekély eltérés mutatkozik a jövedelmekben. A jobbágyság szolgálmányai 82 forint 15 krajczár értéket képviseltek, halászatból, rét-árendából 4 forint 45 krajczár volt a bevétel a három uradalmi malomért pedig 544 forint bért fizettek.³ A gazdaság fejlesztésénél sem jött Örvényes számba; legfőlebb annyiban, hogy ennek a legelőjét is föl akarták használni annak a 2000 juhnak a számára, melynek Aszódön lett volna az állása. Azt azonban tervezték, hogy a falut újra fölméretik s ennek megtörténte után a régi szerződés megszüntetésével újat fognak a jobbágysággal kötni. Az örvényesiek teljes alázattal fogadták ezt a szándékot.⁴ Mikor azonban 1803-ban gyakorlatba akarta venni az apátság, hogy az örvényesiektől az urbáriumban megszabott szolgáltatásokat követeli, a lakosság a megye alispánjánál panaszt emelt. Az alispán elrendelte az ügy megvizsgálását.⁵ Nem tudtak békés megállapodásra jutni, hanem perre került a dolog s még 1806-ban is azt írta Buthy Pál szolgabíró a főapátnak, hogy szólni fog a megyei ügyésznek, legyen rajta az örvényesi urbéri per gyorsabb lebonyolításán.⁶ 1807-ben összeírták a szántóföldeket és réteket, melyeket szerződésök alapján az örvényesiek birtak.⁷

A jobbágyság s a földesuraság összeütközése a század következő évtizedeiben is éreztette a hatását, sőt fokozódtak a nehézségek, mikor a birtokelkülönzést s a tagosítást megkezdették. A jobbágyság a 80 holdas erdőt magának követelte, a megyei törvényszék előtt perbe fogta az apátságot. A per folyama

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1.

² U. o. c. 19., nr. 8.

³ Oklevéltár 113. sz.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. b.

⁵ Tihanyi apátsági levéltár, c. 9., nr. 8.

⁶ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. s.

⁷ Tihanyi apátsági levéltár, c. 9., nr. 12.

alatt az örvényesiek a szomszédos apátsági területeket sem kimélték, makkoltattak az urasági erdőben, mi azután arra vezetett, hogy az apátság is perelte a jobbág্যokat. 1851-ben a periratokat az urbéri bíróság számára félretették, hogy a tagosítással kapcsolatosan történjék meg a döntés. A falu fölmérése azonban csak 1859-ben történt meg,¹ a tagosítás pedig még 1865-ben sem volt végrehajtva.

A nehézségek, perlekedés közepette csak a kocsmára sikerült megegyezésre jutni. 1859 április 24-ikén az apátság a bor- és pálinkamérés jogát a községnek engedte át, mely 600 forintot fizetett ezen haszonvételekért.²

A még főnnforgó nehézségeket az 1868-ban kötött s a vallás- és közoktatásügyi minisztertől is jóváhagyott urbéri szerződés szüntette meg. Ennek értelmében az örvényesiek, miután állítólag szabados földjeik iránt formált igényeikkel minden törvényszék elutasította őket, a maradványföldekért 4102 forint 4 krajczár lefizetésére köteleztettek. A tőkét 1873 július 6-ikán fizették le. Ugyancsak ekkor döntés történt az erdőre is s ez az apátságnak ítéltetett. Az erre következő törvényszerű becslés alapján az erdő fejében 5 évi egyenlő részletben 4070 forint 17¹/₂ krajczárt kapott az apátság.³ Végre 1869 őszén megegyezés történt a bordézmára és hegyvámra, melynek fejében 2100 forint tőkét tett le a volt jobbágyság.⁴

Mivel 1869-ben végre a tagosítás is befejezést nyert, Örvényesen teljesen tisztázódtak az ügyek. Az apátságnak mindössze 6 hold és 926 □ öl rétje és évi 1000 forintot hozó 3 malma maradt Örvényesen;⁵ lassanként azonban ezeket is áruba bocsátotta.

5. A XVII. század közepe tájától *Füred* hanyatlásban levő hely, melynek 11 portája helyett a század utolsó negyedében már csak 5 van említve és ezeken kívül egy malom teszi benne az apátság birtokát.⁶ A XVIII. század bevezető harczias évei, melyek alatt Füred egyaránt látja a kuruczokat, labanczokat, nem kedveztek a fejlődésnek. 1706 márczius 20-ikán Füredről keltezi Bercsényi Miklós azt a levelét, melylyel a tihanyi praesidium lakóit különös védelemről biztosítja. 1707 februárjában meg arról van szó, hogy a Balaton-Füred táján levő helyek lakóit a Bakonyba költöztetik, hogy így Rabutin, ki erre a vidékre készült hadával, ártalmukra ne lehessen. Márcziusban már Rabutin hadai vonultak keresztül Füreden.⁷

Reiser Amand apát, a ki tehetsége szerint örködött Tihany birtokain, 1714

¹ Pannonh. r. lt.: act. arch. fasc. 81., litt. bbb.

² Tihanyi apátsági levéltár.

³ U. o. és pannonhalmi főapáti irattár: Simon Zsigmond apát 1873 július 7-iki kimutatása.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár.

⁵ U. o.

⁶ A pannonhalmi Sz.-Benedek-R. tört. x. 303., 305—306. ll.

⁷ Thaly Kálmán: Dunántuli hadjárat 1707-ben. Századok, 1879. 384., 390. ll.

május 8-ikán, mikor egy erdőrészt Füredhez csatolnak, óvást emeltetett minden sérelem ellen, mely a határok esetleg hibás megállapítása miatt az apátság itt levő jószágát érhetné.¹ A következő évben hiteles formában kiírta I. András király oklevelének a füredi jobbágyokra vonatkozó részét,² mi világos jele, hogy Füred ügyei behatóbban foglalkoztatták. Utóbb csak apróbb, jelentéktelenebb ügyekről hallunk, így, hogy Grasso apát 1725-ben a füredieket el akarja tiltani a templomépítéstől, mert apátsági földre akarják rakni, de a fürediek ezt tagadták s azt mondták, «hogy a mostani ujítása a szentegyházoknak tihanyi apáturságnak semmi kárára nincsen, mivel nem esett azon funduson, hanem a czimenteriumnak a közepén, a mint régi czimenteriumnak körülül kőből álló kerítésének fundamentumából kitetszik.³ 1728 május havában a nemes Oroszy Pált és bátyját, Ádámot inteti meg, hogy zálogos malmukat, melyről később azt mondták, hogy ez a füredi határban a legalsóbb fekvésű, legszélső, a zálog fölvételével, ereszszék ki közékből. Az Oroszyak nem ellenkeztek, csak azt kívánták, fizesse meg nekik az apát a malom építésére tett költségüket. Ugyanekkor a községet is megintette egy másik maloméért, de a község azzal felelt, hogy a malom sohasem volt az apátságé s «továbbra is mint örökjökét úgy kívánják birni».⁴ Az első malmot 1732-ben meg is becsültette az apát, de Oroszy Ádám alacsonynak tartotta a 45 forintos becslést, tiltakozott ellene⁵ és Grasso nem is tudta visszaszerezni, hanem Lécs apát juttatta az ügyet megoldáshoz. Több apró-cseprő keresetet mellőzve, Grasso az a törekvése érdekel figyelmet, hogy az egész Füredet magának akarta megszerezni. 1733-ban meg is indította e célból a pert, de befejezését nem érte meg. Utóda, Lécs Ágoston folytatta ugyan a pert, de nem tudván bizonyítani, hogy valaha az egész Füred az övé lett volna, még 1748-ban pervesztes lett s két évvel utóbb a hétszemélyes tábla végleges ítélete útját vágta minden további keresetnek.⁶

Lécs egyéb fáradozását sem kísérte sok siker, bár az Oroszyaknál levő malom mégis csak birtokába jutott. E miatt 1748 novemberében Oroszy Dánielt és Oroszy Julcsát, Kazay Márton hitestársát inteti meg azzal, hogy kész az épület törvényes árát is megadni. Ezek azonban úgy nyilatkoztak, hogy ők zálog czimén birják a malmot, előbb adja meg az apát a zálogösszeget, azután megengedik, hogy a malmot megbecsüljék s akkor megadhatja az apát az árát.⁷ 1749 februárjában perbe idéztette Lécs az Oroszyakat⁸ s némi halasztás után május 22-ikén dülőre juttatta a dolgot, a mennyiben Oroszy Ádámnak, Dániel özvegyének, Csernely Klárának és Julcsának III rajnai forintot s még néhány krajczár becs-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár :
act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 14.

² U. o. nr. 15.

³ U. o. nr. 17.

⁴ U. o. nr. 20.

⁵ U. o. nr. 21.

⁶ U. o. fasc. 3., nr. 29.

⁷ U. o. fasc. 11., nr. 41.

⁸ U. o. nr. 42.

értéket lefizetvén, a malmot birtokába vette.¹ Egyidejűleg a falunál levő malomtól, melyről azt mondta, Herovics Mátyás vetette 30 forintért zálogba, eltiltatta a füredieket s a zálogösszeg följánlásával visszakövetelte. A bíró és az esküdtek «respiriumot» kértek, azonban a vége az lett, hogy a pénzt föl nem vették.² 1749 január 9-ikén újabb tárgyalás van az ügyben, de előbb február 11-ikére, majd, mivel némely érdekelt nem kapott idézést, márczius 20-ikára halasztották a további megbeszélést.³ Az apát törekvése azonban nem érte el a célját, mert 1767-ben csak egy apátsági malom volt Füreden,⁴ husz évvel utóbb pedig egyenesen megmondják, hogy a községnek malma van.

Ezen perlekedések nyomán látszik már, hogy Füreden több birtokos volt az apátság mellett. Jelentősebbek az Eszterházyak, a veszprémi káptalan s az Oroszy- és Somogyi-család. Ez pedig annál kellemetlenebb volt, mert az apátsági jobbágyság birtoka nem volt elkülönített darabban, hanem össze-vissza váltakoztak apátsági, káptalani stb. területek, sőt még a szőlősi, arácsi, aszófői földekből is voltak füredieknél, mi azután elég sok perpatvarra adott alkalmat. Már 1722-ben Grasso perben van Oroszy Ádámmal és Pállal, mert ezek jobbágynak négy ökrét Tihanyba hajtatta «bizonyos territoriumról, gondolván aszófőinek lenni» s hogy itt ilyes összeütközések korábban sem hiányoztak, látszik abból, hogy, mikor az apát az ökröket visszaadta, abban egyeztek meg, hogy az apát által esetleg a füredi comportionatus uraság (Oroszyak) vagy ottani nemesek, nemtelenek ellen történt hatalmasságok in perpetuum semmisek; az apát a maga és előde ellen a fürediektől nádelhordással elkövetett hatalmaskodás miatt nem perel; az apáttól visszaadott ökrök akkor se adassanak vissza, ha utóbb kiderülne, hogy a vitás föld valóban aszófői terület s addig, míg erről határjárással meggyőződést szereznek, a fürediek békén használhatják az apáttól aszófőinek mondott területet.⁵ Lécs alatt, 1745-ben a veszprémi káptalan emelt szót, hogy az a két hold föld, melyet Szabó Mihály apátsági jobbágy a füredi határban Köves-dülőben parlagságból fölfogott, a káptalan birtoka, hajdan Simonyi Imre, a káptalan örökös jobbágya, a maga helyéhez birta, de azután negyven évig parlagon hevert.⁶

A több földesur okozta kelletlenségek közé tartozott, miben még a falu is segített, hogy irtások, szőlőtelepítések alkalmával is elég vita merült föl. Mikor Lécs apát 1751 június 9-ikén Vargha Lőrincz zalamegyei esküdttel öregebb és ifjabb Ujhelyi Mihályt, Vig Istvánt és Ferenczet, Szücs Mihályt és más agilis és nemtelen személyeket eltiltatott a belső erdőn tett irtásoktól, az öregebb Ujhelyi

¹ U. o. nr. 43.

² U. o. nr. 32.

³ U. o. nr. 42.

⁴ Országos levéltár: helytartótanácsi oszt. 55. concept. referad. 1768. H.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 6., nr. 3.

⁶ U. o. fasc. 11., nr. 33.

azt mondta, a mit eddig irtott, attól el nem áll, de tovább nem irt, a fiatalabb pedig azzal tért ki a tilalom elől, hogy sem nem irtott, sem nem szándékozik, a Vigek azonban fölhasználták azt a körülményt, hogy több a földesur s azzal válaszoltak, hogy ők a nemes Somogyi-familia területén irtottak, Szücs meg már a községre hivatkozott, hogy «valamely foglalatást tett ugyan, elgyelülvén a fákat, könnyen odahagyhatja, oda is hagyja, ha közönséges végzésből az egész helység föl nem osztja».¹ Szücsnek a nyilatkozatában, bár még burkoltan, elhangzik az a fölfogás, melyet 1752 márczius elején, mikor Lécs a veszprémi káptalannal együtt tiltakozik Ujhelyi Mihály és György, Vig István és Ferencz, Kiss Ferencz, Szabó Péter és más agilis és nemtelen fürediek ellen, hogy, jöllehet ők, sem ő felsége quantumának, sem a szegény Fürednek súlyos terheit viselni nem akarják, mindamellett az apát tavali letiltása s a község tilalmi ellen irtogatnak, pedig ezzel nemcsak az apátság érdekében tesznek kárt, hanem a szegénységnek is kárára vannak, mert marháiknak legelőjét fogyasztják, a letiltottak nyíltan kifejezték, hogy «ők szintén oly comportionatusok valamint mások Füredben és condonatusok, a mint hogy a fölséges curián is az ő jussok helybenhagyott, valamint a többi compossessoroké, azért is önekik is a füredi territoriumban in fundo communi szabad volt irtani, ennekutána is irtanak s ususától nem recedálnak».² Nem valami gyorsan, de elkövetkezett az az idő, mikor a község már a királyi haszonvételekben is birtokos társként akart szerepelni.

A községen kívül az Eszterházyakkal volt ilyféle kellemetlenség 1752-ben Bertók Ferencz és Pál, meg Kovács Lőrincz a füredi határban levő Meleg-hegyen új szőlőket kezdtek telepíteni, azonban a devecseri uradalom ispánja ettől eltiltotta őket, az irtásokat elszedte s az Eszterházyak jobbágyainak osztotta ki. A tihanyi apátság jószágkormányzója, Bán Oszvánd jelentette ugyan ezt az erőszakoskodást az apátnak és kérdezte tőle, mit parancsol,³ de ha kapott is utasítást az apáttól, eljárásának nem volt eredménye. Kiderül ez abból, hogy Lécs a zalai közgyűlésen azon panaszkodott, hogy 1758 november elején Nagy Lőrincz, Eszterházy Károly gróf arácsi ispánja, arácsi és hidegkuti jobbágyokkal rátámadt az apátsági jobbágyoktól a Meleg-hegyen készített irtásokra, új szőlőkre, az apátsági jobbágyokat elűzte, szőlőiket, irtásaikat arácsi és hidegkuti embereknek adta.⁴

A határon kívül magában a faluban is baj volt az összeviSSzaságból. Csak példának említjük, hogy, mikor Vajda apát 1771-ben azt a kertet, mely eddig a nemes Somogyiaknál volt árendában, néhány házhelyre osztotta, egyet ezekből átengedett a Somogyiaknak, kik, a mellett, hogy a füredi alsó-teleken 1 hold

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tih. fasc. 11., nr. 45.

² U. o. nr. 47.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tih. fasc. 11., nr. 53.

⁴ U. o. fasc. 6., nr. 16.

földet adtak, kötelezték magokat és utódaikat, hogy curialis udvarukon és az apátságtól most kapott kerten át az apátság embereinek gyalogul, szekérrel szabad általmenetök lészen.¹

Még szerencséje volt az apátságnak, hogy jobbágyaival nem kellett perlekednie. Igaz, hogy az apátsági számadásokat nézve hamarosan rájövünk, hogy a jobbágyságot épen nem gyötörték s nincs év, hogy nagyon is sok hátrálék ne legyen náluk. Így 1754-ben Bertók Ferencz 9 forint és 90 dénárral van hátrálékban s az első tartozás még 1745-ből való; Poványi Péter 15 forint 50 dénárral van hátrálékban s 1749-ben is volt már tartozása; Szabó István ugyancsak 15 forinttal és 50 dénárral szerepel az adósok között; Varga Pál hátráléka 17 forint 37 $\frac{1}{2}$ dénár; Bertók Pál 10 forinttal és 70 dénárral adós; Vörös Pál hátráléka 5 forint; Kovács Lőrinczet 2 forint 40 dénár hátrálék terheli. És mindezek már régebből gyülemelő adósságok. Ujabb adós csak kettő van, Bertók István és János, kik 1754-ből vannak 2—2 forinttal hátrálékban.² Az 1763 január 10-ikén összcállított «registrum buza árának a vagy baglyapénznek adósságiról mind a régiről, mind pedig az elmúlt esztendőbeliről» hét hátrálékos füredi jobbágyról ad számot, kik 28 forinttal s 95 krajczárral tartoztak az apátságnak.³ Az 1773-iki hátrálékjegyzékben azt lehet mondani az összes jobbágyság szerepel és csak három van, aki után a következő évre adósság nem maradt s ezek közül Bertók István 40 forint 70 $\frac{1}{2}$ dénáros tartozásától csak úgy tudott szabadulni, hogy két hold földjét s egy darab réjtjét engedte át az apátságnak.⁴ És folytathatnók évek hosszú során át a hátrálékok felsorolását. Nem az apátság terhelte a jobbágyságot, hanem a portiózás, katonatartás, a mi miatt 1755-ben is panaszok halatszottak a faluban, mert kilencz elköltözött jobbágy terheit is «mivel a portiofizetésben s mind pedig katonatartásban nekik kevesen megmaradtaknak és valóban megnyomorodottaknak kellett viselniök». Lécs apát maga akarta ezt a panaszt, noha nem csak az ő jobbágyaitól volt szó, az 1755 január 14-iki meggyegyzülés elé terjeszteti, de valami okból az előterjesztés elmaradt.⁵

A falu panasza mutatja, hogy a füredi jobbágyság csak részben volt örökös jobbágy, némely földesur jobbágysága, mint nevezték, árendás volt, szabadon elmehetett. A tihanyi apátság jobbágjai azonban örökös jobbágyok voltak, nem távozhattak. Vigyázott is az apátság rájuk s mikor a Bertók-familia egyik tagja, István, «elbujdosott», Grasso, majd Lécs apátok egyaránt nagy nyomozást rendeztek érte.⁶

¹ Pannonhalmai rendi levéltár: act. abbat. Tihany, fasc. 11., nr. 57.

² U. o. (Fragmenta super diversis restantiis colonialibus cet.) fasc. 36.

³ U. o. ⁴ U. o.

⁵ U. o. fasc. 17., nr. 15. c. A folyamodásra van ráírva: Non est porrecta.

⁶ U. o. fasc. 11., nr. 27., 39.

Ez az óvatosság nem volt fölösleges, mert ez előző idők zavarai, az idegen birtoklás idején a jobbágyság megfogyott, máshova ment, úgyhogy 1716 július 1-jén készült összeírás szerint a jobbágytelkek fele üresen állott. Ekkor mindössze 6 telkes jobbágy lakott az apátság füredi jószágán, kik valamennyien egésztelken gazdálkodtak. Ezek voltak: Polányi János, ki fiával közösen gazdálkodott s földjén kívül volt még 2 hold szőleje, 4 ökre, 1 tehene. Szabó János és Bedegi János majdnem ugyanilyen módon voltak, csakhogy mindegyiköknek 2—2 tehene volt. Bertók Mihály és Bertók István teljesen egyforma gazdák, földjükön kívül 2—2 hold szőlejük, 2—2 ökrük, 1—1 tehenök van. Legszegényebb volt Vörös Mihály, kinek, telki állományát nem számítva, csak 1 hold szőleje és 1 tehene volt. Ezek szolgálata a rendes roboton felül még évi két nap szántás és 50 akó bor, minden szőlőtől 1 kappan, 1 kenyér, 1 köből zab volt. Közösen birták a malmot, melyért esztendőre 40 cipót és 40 dénárt, 1 kappant, ünnepekre pedig ajándékot adtak. A mi rétjük, kertjük volt, árendában birták. Üres volt ekkor Kis István helye, melyhez gyümölcsös is tartozott,¹ Szabó Györgyé, kinek «helye után mindenkor hat hold szántóföld vagyon és kaszáló rét», ugyanennek azonos nevű fia Vázsonyba vette magát, noha az apátság örökös jobbágya volt, Tóth Mihályé, kinek fia szintén Vázsonyban volt, telkét pedig Vas István bérelte, Bedegi István házában Tóth Gergely lakott, ki 1 forint bért fizetett. Az elhagyott területeken kívül elidegenített földekről, rétekről is szó esett, melyek Varga Jánosnál és Lőrincznél voltak, míg egy kert Simony Istvánnál volt.²

Attól fogva, hogy a tihanyi monostor magyar vezetés alá jutott, növekszik az apátság javain a jobbágyság száma, bár teljesen megállapodott telepedés még mindig nincs és Füred jobbágytelkeinek száma félszázados idő alatt is meglehetősen eltérő; igazában okát sem tudjuk adni, mi teszi ezt a különbséget. Grasso apát azt írja, hogy neki 12 egésztelke van Füreden.³ Az urbarium idején a következő följegyzés készült: «Füred helységnek vagyon egész sessiója 14¹/₈. Urbarium szerint való napi száma, minden sessióra 104 gyalog napszámot számlálván, teszen 1456 napokat, melyeket is az urbariumnak értelme szerint készpénzre reducálván és minden egy napi számot 10 krajczárban számlálván, teszen 242 forintot és 40 krajczárt; nem különben két zsellértől harminczhat napi számot, minden egy napi számot 10 krajczárjával számozván, teszen 6 forintot.

¹ 1 holdja még 1836-ban is másnál van zálogban. Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 23.

² Oklevéltár 11. sz. Tóth helye még 1727-ben is üres, mert ekkor Polányi János «tihanyi apátur bírája» felső végét bérbe adja 25 pénzért, de kiköti, hogy, ha három év múlva jobbágy fölveszi a helyet, ez becsű szerint magához válthatja a területet, melyet a bérlők kertté alakítottak, illetve ezek, ha nem törtenék megváltás, a kertet fölszedhetik. Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 19.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 31., nr. 41.

Füstpénz 14 forint. Kilenczed-váltáság 54 forint $49\frac{1}{2}$ krajczár. Az uraság részére adandó culinaret minden sessióra az urbarium szerint 48 krajczárjával számozván, $14\frac{1}{8}$ sessióról bejön 11 forint 18 krajczár. Item borjúnak váltáságáért minden sessióra 2 krajczárt számozván jön 28 krajczár. Item ölfáért, minden öl fát 40 krajczárra reducálván, jár 9 forint 24 krajczár. Item 14 és $\frac{1}{8}$ sessióról tartoznak 84 fontot fonni és minden fontot 12 krajczárra reducálván, jön az uraságnak 16 forint 54 krajczár. Hosszú fuvarért Füredtől fogvást Pestig két marhával hét kocsit adni tartoznak, minden kocsit 36 krajczárban számozván, urbarium szerint 4 forint 12 krajczár.»¹

Ennek a jegyzéknek a hátán a következő megjegyzés van: «Mínthogy két sessio föntmarad, azért attól tartoznak felével, azaz 18 krajczárral.»² Ezt utóbb keresztülhúzták ugyan, de ha arra gondolunk is, hogy a $14\frac{1}{8}$ telekből 2 nem volt kiosztva, akkor sem kapjuk meg azt a telekszámot, mely a későbbi conscriptiókban — nem számítva az 1788-it, mely $9\frac{7}{8}$ telket említ, holott az előző évi összeírás 10 telket hoz ki — szinte állandóan mutatkozik, hogy t. i. $10\frac{1}{8}$ telek teszi Füreden az apátság birtokát. Az első részlegesebb összeírás nem a telki állomány³ szerint történt, hanem a termést veszi számba. E szerint 1767-ben a következő jobbágyságok laktak Füreden:

1. Polányi Péter, kinek volt 2 pozsonyi mérős házhelye és kertje, $25\frac{1}{2}$ mérős szántóföldje, 2 mérős irtása, 13 szekér és 1 kocsi szénát megtermő rétje. Valamicskével később a következő szolgálmányait említik: kézi szolgálata 13 $\frac{1}{2}$ napszám vagy pénzben 21 forint 50 krajczár, kilenczed helyett 2 forint $97\frac{1}{2}$ krajczár, füstpénz 1 forint, fáért 45 krajczár, fonásért 56 krajczár, kappanért 18 krajczár, csirkéért 1 krajczár, tojásért 3 krajczár. Összes terhe pénzben kifejezve 27 forint 13 $\frac{1}{2}$ krajczár.

2. Varga Pál, kinek 2 pozsonyi mérős házhelye és kertje, $33\frac{1}{2}$ mérőt termő szántóföldje, 2 mérős irtása, 4 szekér és 3 kocsi szénát hozó rétje volt. Kézi szolgálata 100 napszám, melynek váltása 16 forint 40 krajczár, kilenczedért 3 forint $57\frac{1}{2}$ krajczárt, füstpénzül 1 forintot, fáért 40 krajczárt, fonásért 1 forint 7 krajczárt, kappanért 18 krajczárt, csirkeért 12, tojásért 1 krajczárt fizet, mi összesen 23 forint $55\frac{1}{2}$ krajczárt tesz.

3. Öreg Szabó Jánosnak mindössze 1 mérős belsősége, 13 mérős szántó-

¹ A jegyzék összesítése hibás, mert 305 forint és 26 krajczárt hoz ki. Ha leszámítjuk a hosszú fuvarra fölvetett 4 forint 12 krajczárt, mi a jegyzékben az összeadásnál ki van hagyva, 355 forint $33\frac{1}{2}$ krajczár, a fuvarral együtt pedig 359 forint $45\frac{1}{2}$ krajczár jö ki.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 12.

³ Füredet az urbarium az első osztályba sorozta s e szerint 18 hold szántóföld és 6 kaszás rét tett egy telket. Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 42. V. ö. Acsády Ignác: A magyar jobbágyság története (Budapest, 1905) 359. l.

földje, 12 mérős irtása, $4\frac{1}{2}$ szekér szénát termő rétje volt. Szolgált érte $79\frac{1}{2}$ napszámot vagy e helyett fizetett 13 forintot és 15 krajczárt, kilenczed helyett 3 forintot és $7\frac{1}{2}$ krajczárt, füstpénzül 1 forintot, fáért 32, fonásért 56, kappanért 18, csirkéért 6 krajczárt, összes tartozása tehát készpénzül 19 forint $14\frac{1}{2}$ krajczár.

4. Bertók Gergely 2 pozsonyi mérős belsőségen, $47\frac{1}{2}$ mérőt termő szántóföldön, 3 mérőt hozó irtáson és 5 szekér szénát hozó réten, meg $\frac{1}{2}$ szekér és 6 petrencze szénát adó irtásból alakított réten gazdálkodott. Állománya fejében ő és a szolgálmányoknál vele együtt említett Bertók Mihály, kivel tehát ekkor közösen gazdálkodott, $134\frac{1}{2}$ napszámmal vagy ezért 22 forint 25 krajczárral, kilenczed fejében 5 forint 15 krajczárral, füstpénzül 1 forinttal, fáért 54 krajczárral, fonásért 1 forint 24 krajczárral, kappan helyett 27, tojás helyett 3 krajczárral, összesen 31 forint 28 krajczárral tartozott.

5. Bertók István majdnem teljesen azonos nagyságú földbirtokot használt; volt 2 mérős belsősege, $48\frac{1}{2}$ mérős szántóföldje, 2 mérős irtása, $5\frac{1}{2}$ szekér és 5 petrencze szénát hozó rétje s egy $\frac{1}{2}$ szekér szénát adó irtott rétje, meg szilvása. Ezért 123 napszámot szolgált vagy 20 forint 30 krajczár váltáságot adott érte, miként kilenczedét is megválthatta 4 forint 55 krajczárral, füstpénzül 1 forintot, fáért 54 krajczárt, fonásért 1 forint 24 krajczárt, kappanért 18, csirkéért 12, tojásért 6 krajczárt fizetett s így összes terhe 29 forint 19 krajczárra ment föl.

6. A legszegényebb volt a Bertókok között Ferencz, kinek 2 pozsonyi mérős házhelyén és kertjén kívül csak $26\frac{1}{2}$ mérős szántóföldje, 2 mérős irtása, $3\frac{1}{2}$ szekér szénát termő rétje volt. Ennek fejében $86\frac{1}{2}$ napig napszámot végzett, vagy 14 forint 25 krajczárt fizetett, kilenczed fejében 3 forint 30 krajczárt, füstpénzül 1 forintot, fáért 35 krajczárt, fonásért 1 forintot, kappanért 18, tojásért 1 krajczárt fizetett s így összes tartozása 20 forint 49 krajczárt ért.

7. Bertók Jánosnak 2 mérős belsősege, 39 mérős szántóföldje, $\frac{1}{2}$ mérős irtása, 4 szekér és 2 petrenczét termő rendes és $1\frac{1}{2}$ szekér szénát adó irtott rétje volt. Szolgált pedig $102\frac{1}{2}$ napszámot, vagy 17 forint 5 krajczárt fizetett helyette, kilenczed fejében 4, füstpénzül 1 forintot, fa-váltásául 40 krajczárt, fonásért 1 forint 2 krajczárt, kappanért 18, csirkéért 12, tojásért 2 adott. Pénzértékben kifejezett összes terhe 24 forint 19 krajczár.

8. A leggazdagabb apátsági jobbágy volt ifjabb Szabó János, ki 2 mérős belsőségen kívül 55 mérős szántóföldön, 3 mérős irtáson, $6\frac{3}{4}$ szekér szénát termő réten gazdálkodott. Ennek megfelelően a terhe is legnagyobb volt, mert 144 napszámmal vagy helyette 24 forinttal tartozott, kilenczed fejében 5 forint $33\frac{1}{2}$ krajczárt, füstpénzül 1 forintot, fáért 54 krajczárt, fonásért 1 forint 36 krajczárt, kappanért 27, csirkéért 12, tojásért 5 krajczárt fizetett, összes szolgálmányai tehát 33 forint $47\frac{1}{2}$ krajczárt ért.

9. Közel állott hozzá Bedegi János telki állománya, kinek $1\frac{1}{2}$ mérős belsősege mellé $49\frac{1}{2}$ mérős szántóföldje és 9 szekér és 1 kocsi szénát termő rétje volt. Szolgálmányai: $138\frac{1}{2}$ napszám vagy 23 forint 5 krajczár, kilenczedül 5 forint 30 krajczár, füstpénzül 1 forint, fa helyett 1 forint 9 krajczár, fonás helyett 1 forint 36 krajczár, kappanért 18, csirkéért 12, tojásért 6 krajczár; összes terhe 32 forint 56 krajczár.

10. Aránytalannak látszik az a teher, mely Vörös Pálnénak, ki a régebbi Vörös János-féle birtokot használta, a vállaira nehezedett. Noha csak $1\frac{1}{2}$ mérős belsősege, 38 mérős szántóföldje, 11 mérős irtása, 8 szekér és 1 kocsi szénát hozó rétje volt, a legtöbb fizetiséggel tartozott, mert 151 napszámot kellett szolgáltatnia, vagy 25 forint 10 krajczárt fizetnie, kilenczede 6, füstpénze 1 forint, fa-váltása 1 forint volt, fonás helyett 1 forint 39 krajczárt, kappanért 27, csirkéért 12, tojásért 6 krajczárt fizetett. Összes szolgálmányainak értéke 35 forint 31 krajczár.

11. Aránytalannak tűnik föl Kovács Lőrincz terhe is, a ki 2 mérős belsősege, 34 mérős szántóföldje, 14 mérős irtása, 7 szekér szénát hozó rétje fejében $146\frac{1}{2}$ napszámmal volt megróva, melyet 24 forint 25 krajczárral válthatott meg, kilenczede helyett 5 forint $36\frac{1}{2}$ krajczárt, füstpénzül 1 forintot, fáért 54 krajczárt, fonásért 1 forint 36 krajczárt, kappan helyett 27, csirkéért 12, tojásért 3 krajczárt adott s így, ha terheit pénzzel róttá le, 34 forint $13\frac{1}{2}$ krajczárt fizetett.

12. Bedegi István telki állománya 2 mérős belsőség, $43\frac{1}{2}$ mérős szántóföld, $6\frac{1}{2}$ szekér, 3 kocsi és 5 petrencze szénát termő rét. Tartozott $137\frac{1}{2}$ napszámmal vagy 22 forint 55 krajczárral, kilenczed fejében 5 forint 15 krajczárral, füstpénzül és fáért 1—1 forinttal, fonásért 1 forint 24 krajczárral, kappanért 27, csirkéért 12, tojásért 6 krajczárral s így összes szolgálmánya 32 forint 19 krajczárt ért.¹

Ezek a jobbágycsaládok állandóak Füreden, mert örökös jobbágysai voltak az apátságnak. Ha husz évvel utóbb végignézzük a jobbágyok sorát, egyetlen új névvel sem találkozunk köztük. A régiek közt oszlik meg az apátság 10 telke és pedig úgy, hogy van egy $1\frac{1}{8}$, egy 1, egy $\frac{7}{8}$, egy $\frac{6}{8}$, négy $\frac{5}{8}$, két $\frac{4}{8}$, hat $\frac{3}{8}$, két $\frac{2}{8}$ telkes és két maga házában lakó örökös zsellér. A legnagyobb jószág 2 pozsonyi mérős belsőség, $19\frac{1}{2}$ hold szántóföld, 9 «ember vágó» rét, a legkisebb 1 mérős belsőség, 5 hold szántóföld és $3\frac{1}{2}$ kaszás rét. A fölosztás nem egyenlő. Az egyik $\frac{5}{8}$ -osnak van 1 hold belsősege, 14 hold szántóföldje, 3 kaszás rétje, a másiknak semmi belsősege, 8 hold szántóföldje, $7\frac{1}{2}$ kaszás rétje, a harmadiknak 1 hold belsősege, 11 hold szántóföldje, 5 hold rétje. Van ugyan «belső

¹ Mindkét jegyzék a pannonhalmi rendi levéltárban: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 42.

házhely és rétek fogvatkozásának helyrehozása, a melyből kilenczed nem adatik», de ez nem teremt egyenlőséget, mert ugyanazon $\frac{5}{8}$ telkesek közül az első ezen a czimen $2\frac{1}{8}$ holdat, a másik $\frac{5}{8}$ holdat, a harmadik $\frac{1}{8}$ holdat kap. A $\frac{6}{8}$ -os a maga 2 mérős belsőségével, $17\frac{1}{2}$ holdas szántóföldjével, 3 kaszás rétéjével s a belső fundus és rét pótlására kapott 3 hold földjével majdnem oly módos, mint az egészhelyes, kinek $1\frac{1}{2}$ mérős belsősege, 18 hold földje, $7\frac{1}{2}$ kaszás réteje és csak $\frac{6}{8}$ hold pótléka van. Természetes azonban, hogy a szolgálmányok is a birtokhoz vannak szabva s a hat $\frac{3}{8}$ -os közt csak kettőnek van azonos terhe. Az összes, urbarium szerint megállapított szolgálmány ekkor $534\frac{1}{2}$ marhas robot vagy helyette 1069 kézi szolgálat, melyeket, közbevetőleg mondva, az apátság a füredi savanyúviznél vagy Tihanyban használt föl, mert Füreden majorsága nem volt, 20 forint árenda, 18 öl tűzifa, $9^{24/52}$ font fonás, $5^{97/104}$ itcze főtt vaj, $18^{45/52}$ kappan, ugyanennyi csirke és $119^{16/26}$ tojás,¹ a mihez hozzáadandó minden egésztelekre egy hosszú fuvar összesen 6 forint 40 krajczár értékben és, az urbarium kiigazítására kiküldött megyei bizottság 1780 december 4-iki megállapítása szerint, a kenderen és lenen kívül természetben járó kilenczed 27 forint és 48 krajczár értékben.²

Ha tehát az 1767-iki és a husz évvel későbbi szolgálmányok értékét összege-sítjük, nem valami nagy eltérés mutatkozik. Akkor 359 forint $45\frac{1}{2}$ krajczár jövedelmet hoztak ki, most 358 forint 20 krajczár a jobbágyoktól befolyó jövedelem. Ehhez még hozzá kell venni a hegyvámot, mely 1740-ben 44 akó és 2 vödör,³ most 56 akó 50 forint 24 krajczár értékben, továbbá az egyes apró bérletek jövedelmét, mely 32 forint.

Ezek a bérletek a malmok és rétek és egy szilvás után jöttek be. Azt a malmot, melyet Lécs az Oroszyaktól visszaszerzett, Vajda apát 1760 szeptember 14-ikén egy előtte levő kis káposztással évi 25 rénes forintért Oroszy Ádámnak, Istvánnak s atyafiaiknak, adta bérbe. Az Oroszyak birták 1787-ben is és a régi, 25 forintos bért adták érte.⁴ Miután 1763-ban tiltakozásával sikerült neki megakadályoznia, hogy a Somogyiak a Malom-völgyben kezdett malmot föl ne építsék,⁵ 1766-ban a Tihanyba vivő út mellett maga építtetett molnárházat s

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 41.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1. V. ö. Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 42.

³ U. o. c. 18., nr. 4. A hegyvamosok különböző helyekről valók. Mikor 1767-ben a 85 szőlőbirtokost összeirják, a fürediek mellett veszprémi, arácsi, kövesdi lakósok is vannak. Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 38.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár c. 25., nr. 1. Egy 1787 január 1-jei szerződés szerint Varga István, Vörös János és István vették bérbe 6 évre évi 30 rénes forintért, de ez a szerződés alig lépett érvénybe. Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 64.

⁵ U. o. nr. 56.

azt 80 forintban és 3 forintjával számított 2 kila buzában átadta Káldi Jánosnak, de kikötötte, hogy, ha szüksége lesz rá, visszaveheti, egyben azt is megengedte, hogy malmot építhet. A házat 1778-ban jobbágyháznak vissza is vette,¹ de Káldi malma tovább forgott s 6 forintos bért kapott tőle az apátság.² Rétekből 1787-ben négy darab volt bérben s 15—15 krajczárt fizettek utánok. Mind a négyet a Bertókok birták és pedig valószínűleg már régen, mert 1746-ban, mikor Lécs apát a Berki-rét egy részét Bedegi Jánostól elvette, ezen kívül Szabó István, Bertók János és Ferencz kapták bérbe 75—75 pénz (dénár) évi fizetségért.³ Vajda apát kísérletet tett ugyan, hogy ennek a rétnak a többi részét megszerezze a nemes Vargáktól s azon czimen, hogy zálogul birják, sokat küzdött érte, de hiába.⁴ Hanem a Rekettye-dülőben biztosított az apátságnak egy sáros szénát termő rétet, melyért Varga Lőrincz árendát fizetett,⁵ de ez 1787-ben nincs a bérlők között. A rétekekkel egyenlő bért, 1 forintot hozott egy szilvás, mely Szabó Mihálynál volt⁶ s mely talán azonos azzal, melyet husz évvel előbb Bertók István birt.

A XVIII. század végétől, 1789-től 10¹/₈ jobbágytelkek számítanak Füreden.⁷ Ez az ¹/₈ telek bőven kikerül ugyan abból a 7 hold földből, melyet Vajda apát 1770—1773 közt szerzett,⁸ de különös, hogy ő nem adta a telki állományhoz. Később, a tagosítás idején ismét 10 telket említenek Füreden, mi könnyen magyarázható akár azzal, hogy a balaton-füredi fürdővel vagy, mint rendesen nevezik, Savanyúvízzel szomszédos területeket a fürdőhöz csatolták, mi a Grasso idei telkek számának megfogyatkozását is megfejtetheti, akár azzal, hogy a Rend eltörlése idején apróbb változások történtek. Így Vörös Tamás és Márton «3 kila (mérő) alá való földjének egy darabját elrakta szőlővel»; Polányi János hasonlóan cselekedett telki állományának két darab 1—1 kilás részével s azt eladta a veszprémi káptalan egyik jobbágyának, utóbb meg egy a Berki-dülőben levő sessionalis rétjét adta el 195 forintért más uraság emberének; a Bertókok közül is hárman szőlőt telepítettek.⁹

Az a békesség, mely a jobbágyság és a földesuraság között volt, 1785-ben megbomlott. Mint a jobbágyság panasza mondja, ők ember emlékezetét meghaladó időktől fogva gabonájokból, bárányaikból és más hasonlókból tekintetes

¹ Tihanyi apátsági levéltár, u. o. nr. 60.

² U. o. c. 25., nr. 1.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 36.

⁴ U. o. nr. 55. litt. c, e, g, h és k.

⁵ U. o. nr. 71. Később azonban Varga, úgy látszik megtagadta a census fizetését. U. o. fasc. 6., nr. 17.

⁶ Tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1.

⁷ Így az 1789—1805 közt készült conscriptiók. Tihanyi apátsági levéltár, c. 18., nr. 4.

⁸ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11. nr. 25., 40., 58.

⁹ U. o. fasc. 11., nr. 66.

nemes veszprémi káptalannak és tihanyi apáturságnak, mint földesuraságaiknak soha kilenczedet nem adtak, hanem egyedül tizedet, ezt pedig csupán a veszprémi káptalan szedte s eképen gabnabeli hasznot Füredről az apátság nem vett. Történt azonban ezelőtt három esztendővel, hogy mind a tekintetes káptalan, mind pedig a tekintetes apáturság a gabona és juhbeli tizedelésnek uszába akarván menni, a tizednek in natura megvétele mellett első esztendőben ugyan minden kilenczedik kéve gabonáért egy-egy krajczárt, a következő két esztendőben pedig egy-egy garast vettek, a bárányokból meg részben természetben, részben pénzül szedték a kilenczedet. A jobbágyság tiltakozik a kilenczed szedése ellen, mert eddig sohasem adtak kilenczedet, hanem csak tizedet s ezt nem clericalis jussón, nem mint egyházi tizedet, hanem mint földesuri tizedet, mi nyilvánvaló abból, hogy a füredi többi földesur, nevezetesen Eszterházy Károly püspök s az Oroszy-család emberei uraságaiknak, az egyháziaknak semmit sem fizetvén, most is földesuri tizedet, nem pedig kilenczedet adnak. Nem lévén annak semmiképen helye, zárják panaszukat, mintha a hol tized, ott kilenczed is volna, holott ezt semmi törvény nem mondja, de valamely ususban is semmi erősségek a titulált uraságoknak nem lehetvén, ezen s több idejárulható okból könyörögnek az ujonan behozott kilenczednek eltöröltetésével s káraiknak megtérítésével a régi gyakorlatban való megtartásukért.

A megye erre a panaszra az 1785 ápril 15-iki gyűlésen úgy határozott, hogy a járási szolgabíró intse meg a földesurakat, hogy ebben a jelentős ügyben tartsanak uriszéket, addig pedig maradjanak meg a jobbágyok a korábbi gyakorlatban vagyis csak tizedet adjanak.¹

Mindenképen föltűnő a megye egyoldalú eljárása, mely a jobbágyság szavára az érdekelt földesurak meghallgatása nélkül elfogadja, hogy csak tized jár s egyelőre csak ennek megadására kötelezi a jobbágyokat. Vajda apát a veszprémi káptalannal egyetértve 1785 június 1-jén tiltakozott ezen eljárás ellen, mely sérelmes az 1780-ban urbáriumilag is megállapított földesuri jogokra,² azonban nem érhetette meg apáti székében, hogy a jobbágyság kötelességének teljesítésére szoríttatott volna. A per tovább foly a Rend eltörlése után is, csak-hogy kissé módosul. A jobbágyság 1785-iki folyamodása világosan kifejezi, hogy nem azon van, hogy a kilenczedet megválthassa, hanem egyáltalán nem akar kilenczedet adni; a kamarai birtoklás idején pedig az a kérdés, természetben kell-e fizetni a kilenczedet, vagy pedig megválthatják. Ughy Ignác kamarai ügyész azonban, mint 1790 július 28-ikán Vajda Samu apáthoz intézett leveléből látszik, melyben az apáttól arról akart tudomást szerezni, igaz-e, hogy ő

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 44.

² U. o. nr. 45., 46.

megengedte a kilenczed megváltását, bizott benne, hogy sikerül neki elérnie, hogy a kilenczedet természetben kell megadnia a jobbágyságnak, legalább azon esetben, ha ki lehet mutatni, hogy régebben természetben kellett beszolgáltatniok.¹ Mivel pedig erre legjobb bizonytságot a régebbi szolgálatokról szóló összeírásokból meríthetett, Németh János királyi ügyigazgatóhoz fordult, hogy ezen iratokat megkaphassa.² Ez intézkedett is, hogy a kamarai levéltárba került iratok hiteles másolatban az ügyész kezébe jussanak és a helyettes ügyigazgató, Kiss Mihály által 1791 márczius 4-ikén arról is értesítette, hogy, ha szüksége lesz rájuk, eredetiben is megkaphatja őket.³ Az uriszéket azonban, melyen a kérdést tárgyalni kellett volna, meg a következő év július 29-ikéig sem tartották meg, mert a királyi ügyigazgató ekkor még arról beszél, iparkodjanak az uriszéken a vitás kérdést letárgyalni, hogy így az uradalom a további kellemetlenségektől megszabaduljon, a panaszosok pedig megnyugodjanak.⁴

Hogy a füredieknek nem volt igazuk, mutatja az 1767-iki összeírás, mely szerint adtak az apátságnak kilenczedet, csakhogy, Vajda apát jóvoltából, természetben; mutatja az 1780-iki, megyei határozattal is helybenhagyott urbáriumkiegészítés, melyre már 1785-ben is hivatkozott az apátság, mely elrendelte, hogy a kilenczedet természetben kell megadni. Ennek a tudata nem is veszett ki a fürediek emlékezetéből s így történt, hogy a józanabb belátás győzedelmeskedvén bennök, az uriszék előtt nem jelentek meg. Ughy 1792 augusztus 30-ikán már azt jelenthette, hogy a jobbágyság abbahagyta a jegyzője ösztönzésére kezdett ellenkezést s épen ezért a küldött iratokat is visszaküldi.⁵ De a jobb belátás nem sokáig tartott s mivel ítéltről még nem volt szó, újra kezdték a kilenczedfizetés ellen a panaszt, ellenszegülést. Ughy az 1793 június 24-ikén tartandó uriszékre tűzte ki az ügy tárgyalását s azért a királyi ügyigazgatótól ismét elkérte az előbb visszaküldött iratokat.⁶ A tárgyalást aligha tarthatta meg, mert a kért iratokat csak október 12-iki keltezéssel küldték el hozzá.⁷ Ítélet formájában nincs is előttünk a döntés, de szerencsére megvan az 1804-iki füredi gabona-összeírás, mely gabonanemek szerint felsorolja a jobbágyok termését és «decima vel nona obveniens» czimen minden egyes jobbágy tartozását is írásba veszi, miből kiderül, hogy az apátság «tized vagy kilenczed» fejében 54 kereszt 12 kéve rozst, 2 kereszt 8 kéve árpát és 1 kereszt 5 kéve zabot kapott,⁸ vagyis az uradalom érvényesíteni tudta az 1780-iki határozatot, szedte a kilenczedet és pedig természetben.

Alig kezdődött a jobbágyság mozgolódása, a község mint ilyen szintén

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 17., nr. 49.

^{2—7} U. o.

⁸ Tihanyi apátsági levéltár c. 18., nr. 4.

megmozdult és földesuri jogokat kezdett magának követelni. Már a XVIII. századok közepén azt emlegették az agilisok és a nem nemesek, hogy ők oly comportionatusok és condonatusok Füreden, mint mások, most azonban 1787-ben a község még hivatalos folyamodásában is, mikor három országos és e mellett hetivásárt kért magának, olyan hangokat pengetett, hogy neki földesuri jogai vannak, nemes községnek tüntette föl magát. Erre vall Bendik Tamás tihanyi uradalmi ügyész 1787 június 6-ikán a fürediek ellenében beadott kérelme, mely panaszosan említi a fürediek nagyzását s tiltakozik az ellen, hogy, mert most nemes ember, armalista bírja van, Füred nemes községnek tartsa magát földesuri jogokat követeljen. Ezekhez csak a veszprémi káptalannak, az Eszterházyaknak (devecseri uradalomnak), a tihanyi apátságnak s az Oroszy-családnak van joguk; még a füredi kuriális nemesek sem gyakoroltak soha földesuri jogokat, nem volt részük a regalékban, királyi haszonvételekben. Mit akar Füred a vásárijoggal, mikor összes terményeiket eladhatják a 20 percnyire levő Savanyúvizen, ennek vendégeitől meg csak nem lehet kívánni, hogy cselédségöket Füredre küldjék piacra? Még az országos, egyben marha-vásároknak volna értelme s ha a földesurak a közös érdek szempontjából szükségesnek látják, folyamodnak, hogy legyenek; de nem a paraszt-község dolga, hogy értők lépést tegyen, hiszen vásártérnek való helyet sem tud adni; ha mindamellett országos vásárt kapna Füred, óvást tesz, ne legyen ez ártalmára Tihany érdekeinek, hol a hetivásárokon kívül pünkösdkor, Nagyasszonykor még Zsigmond királytól adott engedély alapján országos vásárok szoktak lenni. Reméli azonban, hogy Füred nemcsak vásárt nem kap, hanem a földesuri joghatóság lerázására irányuló vakmerő cselekedetéért illő dorgálásban is fog részesülni.¹

Nem értek ugyan a fürediek célját,² de ez nem akadályozta őket, hogy más módon ne iparkodjanak a földesuri jogokon részt ütni. Pedig micsoda kényesek voltak a maguk jussára! Jellemzőképen utalunk arra a levélre, melyet ezen időtájt a szőlősieknek irtak. A Rend eltörlése csak újabb alkalom volt nekik, hogy terjeszkedjenek, mert így a legközelebb érdekelt földesuraság éberebb szemétől szabadultak meg. Már 1790-ben panaszt kellett a fürediek ellen emelni, hogy a királyi haszonvételeket bitorolják, büntető bíráskodási jogot követelnek maguknak, sok kihágást követnek el, pusztítják a szőlőket, tönkreteszik az erdőt. Bizottság is ment ki Füredre, hogy rendet teremtsen, az erdő használatát szabályozza, de ez a munka még két évtized múlva sem készült el. A következő

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 63.

² Tíz évvel utóbb sem ők, hanem a balaton-füredi fürdő kapott vásárijogot. Illésy: Vásárszabadságnak jegyzéke cz. közleményében, Magy. Gazdaságtört. Szemle, 1899. 371. l. egyszerűen Balaton-Füredet említi, de ez a fürdőre vonatkozik.

időben a helyzet még rosszabb lett. A kurialisták összeállva az agilisokkal magukhoz vonták a jobbágyságot és a földesuri jogok egyenes megtámadására birták.

A sok vita kezdete elég kis dolog volt. A füredi erdőben termett egy festőanyagot tartalmazó fa, mely magyar sárgafa vagy, mint Füreden is nevezték, szemercze néven ismeretes és gyökerét sárga festéknek, levelét pedig cserzésre használják. A szemerczegyökér kiásását a földesurak, a devecseri uradalom, veszprémi káptalan, tihanyi apátság, az Oroszy-család, bérbeadták. Ekkor a kurialisták összefogtak a jobbágyokkal, kiknek pedig az urbarium szerint nem is volt erdő kihasítva, bérbe adták egy más embernek a szemerczeásást és, mikor a földesurak bérlője megjelent, fegyveres kézzel kiűzték az erdőből, sőt azt a kijelentést tették, hogy az erdőhöz a földesuraknak semmi joguk sincsen.

A földesurak a jobbágyság ezen nyílt ellenszegülését békés uton akarták lecsillapítani és a tihanyi jószágkormányzót, Pacsay Tibort bízták meg, lépjen érintkezésbe a fürediekkel. Pacsay 1811 október 7-ikén levelet írt a füredieknek s ebben olyformán tüntette föl a dolgot, hogy a földesurak nem akartak Füred ellenére tenni, megbízást is kapott az egyik, hogy tudassa a fürediekkel, hogy a bérösszeg ötödét ők kapják, járuljanak tehát hozzá a földesuraktól kötött bérbeadáshoz, de az megbízásának elefejtett eleget tenni.

Nem ismerjük Pacsay levelét, csak abból következtetünk tartalmára, a mit a fürediek válaszában olvasunk; de épen ez arra mutat, hogy a levél oly kifejezéseket tartalmazott, mely csak növelte a fürediek bátorságát. Maga a válasz, melyet Pacsaynak küldtek, így hangzik:

«Főtisztelendő Administrator Ur,

Teljes bizadalmu Jóakaró Ur és Közbirtokos Társunk!

Méltó tisztelettel vettük a Főtisztelendő Urnak e folyó 1811-iki október holnap 7. napján hozzánk utasítani tetszett azon becses levelét, melyben tudunkra adván, hogy a füredi határban találtató s közbirtok és haszon alá tartozó szemerczefának ásását a közbirtokos uraknak négy ága, úgymint a tihanyi méltóságos apáturság, a veszprémi nemes káptalan, a devecseri méltóságos uradalom s a tisztelt Oroszi-familia egyetértőleg árendába kiadta, egyszersmind bennünket, kik a közbirtokosságnak ötödik ágát tesszük, arra birni kíván, hogy mi is azon kiárendálásba egyezzünk meg, indítóokul adván tudniillik, hogy az árendának egyötöd részét minekünk is ki fogják ezen többi közbirtokos társaink adni s eszek ágában sem volna bennünket a haszonból kizárni, sőt hogy azon egyezség és árendabaadásról leendő tudósíttatásunkat a fent előlszámlált négy közbirtokos társaink már még az ő megegyezésekkor meghatározták s az azt magáravállaló felelőkenységének kellene csupán tulajdonítani, hogy nem tudósíttattunk. Ezen

megismert hibát tehát megkövetésünkkel eltemetni és bennünket a szemerczefa ásásának ellenzésétől elvonni szándékozik főképpen azon okon is, hogy a mi ebbéli ellenkezésünk a többi közbirtokos urak ellenzését is, sőt a közhaszn-vételnek egész elmaradását s más szomorú következéseket vonszana maga után.

Mi ugyan nemesek, agilisek és az adózó renden levő balaton-füredi lakosok, kik is mindekkoráig egy communitást tettünk és teszünk, legjobb lélekkel elmondjuk azt, hogy soha arra nem törekedtünk, hogy a többi közbirtokos urak javait csak legkevésbé is megsértsük, de megenged Főtisztelendőség s véle együtt a többi közbirtokos urak mi kívülöttünk, ha mi is magunk jussait, melyeket emberemlékezetét sokkal meghaladó idők s századoktól fogva szakadatlanul élünk, akármely minket egymástól elszaggatni czélozó móddal is megsértetni meg nem engedhetjük.

Minekelőtte a most fenforgó s a szemerczefa ásását, annak pedig általunk lett meggátolását tárgyazó különös kérdésre való feleletadásba ereszkedjünk, különösen megjegyezzük és értesítő tudományul előadjuk, hogy tudniillik:

a) a balaton-füredi nemesség, az agilisek és az adózó lakosok mindekkoráig egy öszvekapcsolt communitást tettek, melybe a többi már fent előlszámlált közbirtokos urak is benneértődtek ugyan, de jussaikat csak itt lakos adózó vagy másnemű embereik által, különválva azonban sohasem gyakorlották. Ilyformán birtunk tehát együtt nemcsak minden commune beneficiumokat, hanem minden királyi jussokat is, a milyenek a korcsma, mézárszék és némely értelemben a malom. Ebből következett, hogy, a midőn 1807-be bennünket ezen királyi jussokra nézve a külső közbirtokos urak megszaggatni, egymástól különválasztani, korcsmát, mézárszéket külön árendába adni akarták, ezen szándék a nemes vármegye politica ítélete alá kerülván, az egész dolog a régi usus mellett hagyatott s máig is abbavagyon. Ebből lett az is, hogy a főtisztelendő apát-urság azon perét, melyet 1749-be februárius 11-ikén akkori szolgabíró Dóczy Antal ur előtt ellenünk a communitas uralma iránt folyamatba tett, idővel elintézetlen s sententia nélkül abbahagyta, mely most is, de a közönség malma is maga régi állapotjában vagyon.

b) Ezen most megírt communitas szedvén közös cassába minden közös és királyi s malombéli haszonvételeket, a közös cassa viselte s viseli minden a közbirtokosságot illető közös terheket is. Ebből fizetődtek a pásztorok, a communitas szolgálai, érdemesebb tisztviselői, az erdő s a határok conservatiójára szükséges költségek, vármegyei magistratualis urak, földmérők stb. diurnumai is s honorariumai ebből kerültek ki. Hogy pedig egy különös esetet említsünk: midőn a hidegkuti és füredi határok és erdők közt való elintéző linea vonatott

s kivágatott,¹ ebből kerültek ki akkor is minden költségek és azon alkalmatossággal is sem a méltóságos apáturság, sem a méltóságos pápai uradalom, sem a nemes káptalan, sem a tisztelt Oroszi-familia egy krajczárt sem fizettek. De ellenben

c) igaz az is, hogy ezen közös vagyis a *communitas cassája* sohasem osztott úgy fel, hogy ebből a többször előlszámlált külső közbirtokos urak csak egy krajczárt is magok részére kivettek volna, hanem a mi a közköltségtől megmaradott s őket illető lehetett, az mindenkor az ő adózó embereiké, azoké is nem felosztásra, hanem úgy maradt, hogy abból az ő adózó sorsokkal együttjáró közterheket viselték és pótolták: Mivel mindazáltal

d) mi helybéli nemes közbirtokosak, kik a magunk sajátján magunk lakunk és nem adózó sorsu emberek birják jussainkat, következőleg az adóval együttjáró közterheket mi nem szenvedhettük ő vélek közösen; — azonban mi is agilisek csak személyünkre nézve vagyunk adó alatt, de különben a mi sorsunk is, kik avagy csak anyai jussal birjuk nemesi jussainkat, jóval is kevesebb terhek viselésével tartozunk, mint az egyenes adózók, következőleg ő vélek együtt nem minden terheket viselünk egyformán: ezen fundamentomos okoknál fogva a többször irt *communitási* közös *cassával* úgy éltünk, hogy minekutána abból a közbirtokosi közös költségek meglettek, a megmaradott summát a közbirtokossági öt ághoz képest öt egyenlő részre felosztottuk, abból mi nemesek egyötöd részt magunk részére kivettünk, a négy bennmaradott részből ismét mi agilisek egyhatod részt külön magunk részére kivévén, a megmaradott öthatod a praecise adózók köz*cassájában* maradt és sorsokhoz szabott praecisa közterhek pótlására fordított. Azt pedig az illető földesurasaik sohasem controvertálták, szintűgy valamint hogy a *communitásbéli* ilyes jussaikat azon adózó embereik által gyakorlottak. Hogy pedig

e) a közös *cassának* megmaradott része öt részre osztott, nem onnét vagyon, mintha a közbirtokosságnak öt ága külön-külön is egy-egyötöd jussal s nem többel vagy kevesebbel birna Füredben, hanem csak onnét, hogy származásához mérsékelve öt különböző ágra szakad a közbirtokosság. Mig tehát a jussos preoportio vagy barátságos egyesség vagy törvényes ítélet által praecise meg nem határozódtatik, addig mi is az e szerint fennálló és sok századokra menő esztendőktől fogva szakadatlanul fentartott s folytatott proportio mellett így, a mint itt előadtuk, megmaradni annyival inkább akarunk, hogy a törvény s a

¹ 1776 márczius 29-iki keltezéssel van meg ez a határjárás (Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 59.), de megjegyzendő, hogy ez nem beszél a füredi *communitásról*, hanem csak annyit mond, hogy a határok rendezése «a tekintetes veszprémi káptalan, tekintetes tihanyi apáturság és több füredi nemes *composseessoroknak* részére és *requisitiójára*» történt.

jussnak különösen a *nemes magyar hazabelinek lelkét az usus teszi*, sőt a Hármaskönyv is csupán ezen fundamentumon áll.

Ezeket előrebocsátván, a mi közelebbről a szemerczeásatást illeti, mely is a határbeli közönséges erdő hasznának egy részét teszi, következőleg ismét a többször irt communitas közös cassájához tartozó: tudnivaló, hogy a határbeli erdő azon communitasé, azaz az előre kifejtetett értelemben a közbirtokos uraké, a régibb, de csakugyan ember emlékezetét meg nem haladó időben a legszebb és jelesebb erdők közül való volt; nem lévén még akkor a fának oly nagy becse, a communitas miatt pusztult ki, az állított fel az Evetes úgynevezett diverticulumban hamuházat. Észre vevén pedig utóbb az erdőnek hasznos voltát, ismét ugyanezen cummunitas nevelte azt fel és hozta a mostani virágzó állapotjára, mely idő alatt mi idegen határokból drága pénzen vettünk tüzi s más szükségünkre való fát. Miolta már megnevelkedett is, egyik külső közbirtokos ur sem vette annak különválva való hasznát sem fájára, sem legelőjére, sem csemetéjére vagyis szemerczéjére, sem makk vagy másrendű hasznára nézve, hanem mindezeket a helybéli közbirtokosság személyesen, külsők pedig fundusaikon lakó embereik által úgy, a mint előrebocsátott, használták.

Méltóztatik tehát a Főtisztelendő Ur mind maga, mind a többi külső közbirtokos urak nevében is tőlünk azon egyenes, igazságos és szakadatlan jussos ususunkban gyökerezett feleletünket jó névvel fogadni, hogy mi, úgymint balatonfüredi communitas semmi módon meg nem egyezünk abban, hogy a commune beneficiumoknak akármelyik, bár legkisebb ága is az eddig volt régi szokásnak ellenére megkülönböztetve s a külső közbirtokos urak által különválasztva használtasson. A szemerczeásat is tehát, úgy a mint becses levelében magát kinyilatkoztatni tetszett, semmiképpen és senkinek meg nem engedjük; hanem ha a communitasnak az által és oly formán is lehet hasznot tenni, azt a communitas nevével fogjuk használni, a minthogy már mi ez iránt a jövő Szent György napig kötöttünk is különös szerződést. Nem vagyunk mink azok, kik a proportio nélkül való állapotban, mely most még Füreden vagyon, a közbirtokot haszontalanná tenni akarnánk, sőt inkább azt mentől inkább használni s kinek-kinek a magáét megadni teljes szívvel akarjuk: de a fennálló rendet addig, míg az igaz proportio magunk vagy birói szó által be nem hozatik közinkbe, megtartjuk, régi ususunktól sem állunk el. Rettentenek s meg is intenek bennünket az ismeretlen lábnyomok. A hidegkutiakat a szemerczeásás színe alatt már is tapasztaltuk, hogy a füredi határban s a magunk marháitól is a makk miatt tilalmas erdőnkben legeltetnek; de ezen első lépéseket 24 darab marháiknak behajtásával s ezekért fizetett 60 forintokkal váltották meg. Az ilyesekből származhatnának utóbb azon szomorú példák, határunk kiterjedésének kétségbe s controversia alá

való vonása, melyekre bennünket maga a Főtisztelendő Ur is figyelmesekké téssen. A midőn tehát becses levelére ezen nyomós feleletünket adni kívánjuk, egyszersmind teljes bizodalommal megkérjük, hogy a Hidegkútra ellopogatott szemerczét ide hozzánk visszaszállíttatni és a mennyiben a dologba befolyása lehet, a többi külső közbirtokos urakat is a szokással s ebbe is gyökerezett jussal ellenkező törekedéseiktől elvonni, maga is pedig velünk a méltóságos apátúrság részéről egy értelemben lenne méltóztasson: teljes tisztelettel maradunk a Főtisztelendő Administrator Ur, Drága Jóakaró Közbirtokos Társunknak Balaton-Füreden, október 23-án, 1811-ben

kész szolgálai és szomszédai
a balaton-füredi nemes, agilis és adózó renden való
communitas».¹

Ez a levél érthető fölháborodást keltett a földesuraknál, kiknek legrosszabbul az esett, hogy saját jobbágysági birtokos társaiknak, compossessoroknak titulálták őket és «megvetvén a tiszteletet, engedelmességet, föloldván az alávetettség kötelekét, magukat velök egy és ugyanazon kategóriába helyezték». Nyílt lázadásnak vették a jobbágyság eljárását s arra határozták el magukat, hogy egyenesen a felségnél keresnek védelmet. Október 28-ikán a füredi fürdőben Czinár Mór meg is fogalmazta a felségfolyamodványt, mikor Bezeredy (Ignác?) figyelmeztette őket, hogy «a nemes vármegyét elmellőzni gyűlöletes dolog, próbálják meg még egyszer a nemes vármegyét».²

A földesurak megfogadták a tanácsot és Amadé Antal grófhoz, Zalamegye administratorához fordultak, a ki vállalkozott az ügy elintézésére s ezen célból 1812 április 6-ikán Oszterhueber Ferencz alispán, Forintosházi Forintos Gábor és Kisfaludi Kisfaludy Sándor táblabírák, Novák Gáspár főszolgabíró, Saáry László szolgabíró, Körmendy István esküdt társaságában kiment Savanyúvizre. Itt két irányban kellett megállapodást szerezni: a földesurak s a füredi nemesek és agilisok közt, a földesurak és a jobbágyság közt.

A földesurak képviselőiben Küllei János veszprémi kanonok, Pacsay Tibor tihanyi jószágkormányzó, Nagyalásonyi Barcza Ádám a pápai, ugodi és deveseri uradalmak praefectusa és Siskei Oroszy Pál,³ a nemesek és agilisok részéről

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 6., nr. 5.

² A folyamodvány fogalmazványa Lukácsy apátsági ügyésztől hozzáírt jegyzetekkel a tihanyi apátsági levéltárban c. 6., nr. 6. jelzés alatt van.

³ Egy, különben jelentéktelen tartalmú, a falutól délkeletre a Baricskában és környékén nádelhordás miatt támadt perben való egyességen Oroszy pecsétje is rajta van s kerekaltpú paizsban kétfarkú, ágaskodó oroszlánt mutat, mely jobb lábával kardot tart, a balban pedig emberfej lóg; oromdisze ugyanez növekvőleg. Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 61.

pedig Kazay Gábor, Oroszy örökös, Kazay Benjamin, Varga Ádám Ferencz, Imre, Gábor,¹ öregebb és ifjabb Somogyi Lőrincz, két Somogyi Mihály, Márton, két László, József, Gergely, két Gábor, két János, Péter, András, Miklós, Sámuel, két Ádám, két Pál, István, két Sándor, két Ujhely János, Mihály, László, Sándor, Ferencz, Sámuel, Prépost László, Csók József, Siskei Sámuel, Horváth Pál, Balog Péter, Szücs István, Darab József, Győrfi István és Ferencz, Szabó Ferencz, Káldi József, Kenyeres István jelentek meg.

Három napig tartó tanácskozás után a következő «megmásolhatatlan» egyességre léptek:

«1. Minekutána bizonyos volna az, hogy a királyi haszonvételek, milyen a bor-, hus- és pálinkamérés és főzés, a malmok, a halászat, de a földesuri jussból eredett egyéb haszonvételek is, minden törvényes sinormérték nélkül a balatonfüredi fő- és egyéb közbirtokosok által birattattak, melyből többféle villongások és ellenkezések támadtak, azért a jövőendő békeségnek és egyetértésnek megszerzésére a hazai törvények által rendelt sinormértéknek vagyis proporcióinak behozására magunkat meghatároztuk oly formán, hogy

2. ezen proportionalis per hová-hamarébb ezen egyesség mint valóságos compromissum erejével a tekintetes tihanyi apáturság felperessége alatt minden utóbbi következés nélkül tekintetes Oszterhueber Ferencz alispán, Forintos Gábor, Hertelendy György táblabírák, Novák Gáspár fő- és Saáry László szolgabíró urak mint választott bíróság előtt hová-hamarébb kezdetét vegye és, semmimű tekintet akármi néven nevezendő iurisstitiumokra nem lévén és a formalitas ellen néha tenni szokott halasztó kifogásoknak hely nem adatván és ezen compromissum actióképpen szolgálván, ha megkivántatnék időhatárok rendelése mellett is végső ítélet alá vettetéssék és a mint a törvény és igazság kívánni fogja, elintéztessék; az esetre pedig ha (a kitől az Isten mentsen meg) egyik vagy másik a most tisztelt bíró urak közül meghalna, vagy egyébként akadályoztatnának, az esetre mindegyik uraság és nemesség által egy-egy neveztetessék ki, kik közül a tekintetes bíróság maga tagjának azt válaszsza ki, a ki nékie tetszeni fog. Ha pedig

3. a bírói végzés akármelyik félnek nem tetszenék, az oppositiónak helye nem lévén, a felebbvitel vagyis az appellata a birtokon kívül egyenesen a nagyméltóságú septemviratusra hagyattatik fent. Minthogy pedig

4. ezen per költség nélkül meg nem készülhetne, kötelezzük magunkat arra, hogy a tekintetes nemes káptalan, tihanyi apáturság, a devecseri uradalom és

¹ A Varga-család czimere az előző jegyzetben említett oklevélen levő pecsét szerint ovális paizsban egyik karját csipején nyugtató, jobbájában három virágot tartó nő növekvőleg s az oromdisz is ez.

az Oroszy-familiabéliek a költségnek négy-, a nemesség pedig és agilisek egyötöd részét viselni fogják oly egyenesen kinyilatkoztatással, hogy ezen költségeknek felosztása vagyis ennek felebbirt módja semmi szin alatt a proportio kulcsának vagyis clavissának fel ne vétethessék, hanem ezen kulcs a választott tekintetes bíróságnak törvényes ítélete által a hazai törvény és szokás szerint határoztassék meg. De ellenben

5. hogy a törvénynek folyamata meg ne gátoltassék avagy akadályt ne szerezzen, magunk közül öt tagokat, vagyis a tekintetes nemes káptalan, tihanyi, devecseri, Oroszy uraságok, úgy a nemesek s agilisek közül egyet-egyet kinevezni fogunk, kik a megkivántató költségeket teljes hatalommal elintézhessék, meghatározhassák és a választott tekintetes bíróságnak egyezségöket és intézettjeiket bemutatván, midőn attól helyben fog hagyattatni, ugyanazon költségek a megnevezett öt részekre osztatódjanak fel s ha ennek szépségesen elég nem tétetnék, minden további halasztás, ellentállás vagy egyéb gátlások nélkül az okozandó költségekkel együtt a nyakas félen executio által is megvetethessék. Addig is pedig

6. míg ezen proportionalis per elvégeztetni fog, a királyi haszonvételek iránt, melyek eddig a nemesség, agilisek és mi általunk a jobbágyaink használásában voltak, úgy egyeztünk meg, hogy, mivel a korcsma, mészárszék, pálinkafőző-gunyhó és a malom a közfunduson vagyon, azért mindezen épületek becsültessenek meg és ezeknek egyötöd része ára a nemesség és agiliseknek maradván, a $\frac{4}{5}$ rész a jobbágyoknak a főbb birtokos urak által fizettessék ki, azontúl pedig a nélkül, hogy a proportionalis perben megállapítandó kulcsnak most előre meghatározása legyen vagy a törvényes clavisnak praeiudicáltassék, azontúl a malom a nemesség és agilisek különös birtokába jusson.

7. A korcsma és egyéb közházak megbecsültessenek és azontúl a nemesség és agilisek az épületben magoknak azon részt, mely nekik tetszeni fog, választassák, úgy mindazonáltal, hogy, ha a választott épületnek ára a becsü-summának ötöd részét meghaladná, a fölét kötelesek lesznek a nemes urak kifizetni. Azonkívül a többi ebbéli épületeknél lévő fundus is öt részre osztatván, egyötöd része a nemeseknek és agiliseknek, a négyötöd része pedig egy tagban nekünk, már feljebb is megnevezett főbb birtokosoknak jusson, kik is abban állapotunk meg, hogy, ha bátor a nemesek és agilisek tőlünk az ilyes haszonvételekben megszakadnának is, mégis mi a proportionális per végeztéig ezen haszonvételeket a perbeli költségeknek pótlására együtthagyjuk és azoknak haszonvételét közakarattal fogjuk kibérteni.

8. Minthogy tehát azon egy malom a nemességnek és agiliseknek engedtetett, a bor- és pálinkamérést pedig külön kívánják gyakorolni, a főbb birto-

kosok által csak az tartatik fenn, hogy különös rendelkezések által senki egyedül az általengedett malomba gabonáját vinni, az egyik vagy másik korcsmáról pedig a borát és pálinkáját hordatni ne kényszeríttessék.

9. Minthogy az erdő majd-majd végső pusztulásra jut, azért e végett azt rendeltük, hogy a határból a kecskék október hónapnak 1. napjáig a lefoglalás büntetése alatt kipusztíttassanak, az erdő földmérő által fölvétessék és az erdőhöz értő mestereknek befolyásával rendes vágás alá vétetessék, mely munka a választott tekintetes biróságnak cleibe terjesztetvén, midőn az a rendes megfontolás után jóváhagyattatni fog, azonnal ugyanazon tekintetes biróság által a közbirtokos uraknak meghallgatásával egy erdőinspector neveztessek ki, kinek kötelességében fog állani

a) a megállapítandó vágást vagy közerővel vagy közköltségekkel idején végrevitetni;

b) közköltségeken három erdőkerülőket tartani és pedig úgy, hogy ezeknek fizetését egyötöd részben a nemesség és agilisek, négyötöd részben pedig a többször is említett főbb birtokos urak viseljék;

c) meg ne engedje, hogy valaki az ő hire s engedelme nélkül a vágáson kívül faizzon;

d) a vágásban esendő fát a proportionalis pernek végeztéig a már feljebbtett cautela mellett egyötöd részben a nemeseknek és agiliseknek, négyötöd részben pedig a főbb birtokos urak jobbágyainak az uraságok rendelkezésére a fennálló urbariumnak értelméhez képest adassa ki;

e) elvégeződvén pedig a proportionalis per, a törvény által meghatározandó kulcs szerint legyen az osztály.

10. A juhok iránt is abban állapodtunk meg, hogy a proportionalis per kimeneteléig a jövő Mindenszentek napjára cassáltassanak és a határból a lefoglalás büntetése alatt kitiltassanak, a szarvasmarháknak és lovaknak száma az előbbi sorsban megmaradván.

11. Minekutána a szőlőkben is a rossz rendtartás miatt sok károkat vallottak a birtokosok, azért, hogy e részben is most orvosság kerestessék, abban egyeztünk meg, hogy a bekerített szőlők földmérő által vétessenek fel és mindenkinnek birtoka (birja azt földesur, nemes vagy nemtelen) holdszámra vétetvén, azontúl a gypük a birtokosok között, a mint legjobb lészen, osztattassanak fel, mely gypüt kiki tartozzék jó karban helyheztenni, felárkolni és úgy megtartani, hogy a marha a szőlőbe be ne mehessen, a meg nem álló fél pedig a hegy-artikulusok szerint büntetessék. De hogy ennek még nagyobb sikere legyen, abban is megegyeztünk, hogy hegybéli pásztorok fogadtassanak, azok télen és nyáron a szőlőkre és fákra felelet terhe mellett gondot viseljenek;

ezeknek fizetése pedig a szőlőbirtokosok között, legyen az földesur, nemes vagy nemtelen, osztódják fel és a hegybírák által beszédettetvén, a megkívánt czélra köteles számadás mellett fordítottassanak, sőt hogy a tekintetes nemes vármegye által is megerősített hegy-articulusoknak nagyobb sikere és erőssége legyen, mivel a szolgabíró urak foglalatosságai miatt a földesurak és nemesek közt támadható kérdéseket mindenkor el nem intézhetik, azért közegyezéssel egy inspector választassék, a ki arra leginkább ügyeljen, hogy a marhák által a szőlőkben károk ne történjenek és a szőlő-articulusok sikeresen megtartassanak.

12. A jó rendtartás még azt is megkívánja, hogy mindenféle barmoknak őrzésére közkölségeken pásztorok a felséges rendelkezésekhez képest is fogadtassanak, nehogy az egyes legeltetés miatt az ifjúság a külső magányosságban lévén, egyik a másik példájára elromolják, de azért is, hogy a tilosoknak megőrzése könnyebbítetik az által, ha a szarvasmarhák és lovak egy-egy nyájban, nem pedig annyifelé, a hány a gazda, őriztetnek. A ki pedig ezen rendelést általhágná, az ugy mint alattomosan őrző tekintessék és büntetessék; de hogy ez annyival bizonyosabban végremenjen, szükséges lészen közmegegyezéssel egyedül a vonósmarhák számára tilosokat is rendelni, hol szinte közönséges pásztor fogja a marhákat őrizni. Tovább

13. kötelességünk lévén a belső bátorságra is ügyelleni, abban egyeztünk meg, hogy télen-nyáron közkölségeken két éjjeli örök vagyis bakterok rendeltessenek.

14. Minthogy tavali esztendőben a nemesség a jobbágysággal a közlegelőből egy darabot kenderföldeknek felosztott, ámbátor ezen foglalás törvénytelen volna annyiból, hogy a mi vagyis a megnevezett főbb birtokosoknak megegyezése nélkül történt és e miatt méltán repositiót is kérhattunk volna, mégis most attól elállván, abban egyeztünk meg, hogy a proportionalis per végezetéig a mostani sorsban maradjon és annak végeztével is a proportionalis osztály alá menjen. Végre

15. a szemercze-arendálás miatt is villongások voltak, azért abban egyeztünk meg, hogy a proportionalis per végeztéig ennek kiarendálása jövődőre elhalasztassék, vagy pedig közakarattal haszonbérbe adassék.»¹

A nemesekkel és agilisokkal kötött egyesség kétségtelenül azt czélozta, hogy ezeket elvonják a jobbágyságtól s így ezek magukra hagyva ne veszélyeztessék a földesuraknak nemcsak jogait, hanem tekintélyét is. Mikor ezután a nemesekkel s agilisokkal megállapodásra jutottak, a faluval s a jobbágyokkal tárgyaltak. Ezek nevében Bertók Pál bíró, Bedegi István, Domján József, Csiz-

¹ Tihanyi apátsági levéltár c. 6., nr. 7.

mazia Pál, Pojányi Péter esküdtek, Kenyeres Dávid, Tolnai Ferencz, Vörös János, Róka István, a helység képviselői és Takács-Varga Mihály a helység jegyzője jelentek meg Savanyúvizen, hogy a négy főbb birtokos képviselőivel, kik közül a veszprémi káptalan nevében most Kolosváry Miklós ügyvéd volt jelen, az eddig vitás kérdésekben békére jussanak. Az augusztus 15-ikén szövegezett szerződésben, bár anyagi tekintetben értékes engedmények történtek, sikerült a földesuri jogot a jobbágysággal elismertetni. A megállapodás így szól:

«I. Minckutána a malmot s egyéb közönséges (közös) épületeket a királyi jussok gyakorlása mellett a jobbágyság a nemességgel és agilisekkel együtt, habár törvénytelen, de régi szokás szerint, $\frac{4}{5}$ részben, a mint mondatik, birta, azért mi általunk, négy főbb-birtokú földesuraságok által a királyi jussoknak gyakorlásában három egymásután következő s most jövő Szent Mihály napkor kezdődő esztendőkre a jobbágyság bennhagyatik; úgy mindazonáltal,

2. hogyha ezen kitett három esztendő alatt a proportionalis pernek vége szakadna, a hozandó ítéletnek végrehajtása által azonnal magától ezen contractus megszűnjék.

3. A királyi jussoknak gyakorlásától fog a jobbágyság a földesuri jussnak megismerése fejében vagyis in recognitionem dominii directi et iuris dominalis esztendőnként folyó pénzben külön-külön nekünk négy főbb-birtokú földesuraságnak 2—2 forintot, összességesen 8-at és pedig mindenkoron Szent Mihály napra megfizetni.

4. Magától értetődik az is, hogy az épületek tulajdona lévén a jobbágyságnak, azoknak igazítása s fenntartása őket fogja illetni.

5. A három esztendőnek eltelése után, ha a proportionalis per akkorra el nem végződnék, köteles lesz a jobbágyság magát nálunk földesuraságoknál a királyi jussok haszonvételének további megtartása iránt könyörgő-levél mellett jelenteni.

Mely kegyes ajánlásait méltóságos földesuraságainknak mi is füredi jobbágyok alázatos köszönettel vesszük s a földesuri jussnak megismerése fejében mind a kívánt 8 forintnak folyó pénzben esztendőnként előre leendő megfizetésére, mind pedig a többi föltétel teljesítésére magunkat ezennel lekötelezzük.»¹

Azok az eredmények, melyeket ezektől a megegyezésektől vártak, csak részben következtek be. Ugyanis a nemesekkel kötött egyesség aláírói közül néhány nemes kimaradt, ezek azután az egyesség ellen fölbevezést adtak be a vármegyénél s a magának Amadé grófnak elnöklete alatt tartott gyűlésen dugába dőlt a nemesekkel való compromissum s vele ennek leglényegesebb határozata,

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 6., nr. 9. Az egyesség Füred 1692-ből való pecsétjével van megerősítve.

a proportio- vagyis kinek-kinek a maga részét kiszolgáltató igazságért indítandó per. A közös épületeket, melyek megépítéséhez hajdan a jobbágyság is hozzájárult, megbecsülték ugyan, de, mikor a kifizetésre került a sor, éppen akkor a pénznek levén legnagyobb szűke s az épületekből nem nagy haszon várátván, az uraságok sokalták a költséget s mikor az Oroszyak nem is fizettek, az épületek megváltása elmaradt. Azt hitték, sikert érnek el azzal, ha a regalékat árendába adják a jobbágyoknak. Ki is vették, mikor azonban a bért sürgették tőlök, azok a vármegyére folyamodtak, honnan az a végzés érkezett, hogy mindaddig, míg az uraságok jobbágyaiknak ki nem fizetik azon összeget, melyet ezek azon épületekre adtak, melyekben a regalékat gyakorolták, nem adhatják bérbe a királyi haszonvételeket. Így azután a regalék élvezetében továbbra is megmaradt a jobbágyság. Mindezen sikertelenségek mellett eredmény számba ment, hogy a parasztság a nemesektől elkülönöztetett s a nemességnek s a parasztságnak közös bírója eltöröltetvén, a parasztságnak is külön bírója lett, kit az az uraságoktól jelölt egyének közül választott. Sikerült a határban is sok rendetlenséget kiirtani, a szőlőkben rendet teremteni. A vita megindulását okozó erdőre az egyesség azt irta volna elő, hogy külön felügyelője, kerülője legyenek, de bizony fizetni senki sem akarta őket. Így a földesurak csak azt érték el, hogy nem bolygatták őket az erdő jövedelmének élvezésében s mikor a szemerczegyökér ásását, levelének szedését, majd, a gyökér kifogyván, 1818-tól csak az utóbbit, bérbeadták, az árendában ők is részescdtek.

Ilyesféle állapot volt 1822-ig, mikor a szemercze megint bajt okozott. Hogy a füredi nemesek ellen az uraságok azon jussukat megmutathassák, írja Lukácsy József tihanyi apátsági ügyvéd 1823 február 13-ikán Horváth Pál apátnak, a Rend regensének, hogy azok nekik törvényt nem szabhatnak abban, hogy ők is a szemerczelevelet ki ne árendálhassák, 1823 január 9-ikén kiadta a veszprémi káptalan és tekintetes Oroszy ur a szemerczelevelet árendába Keller József palotai zsidónak 200 forintért.¹ A zsidó megjelent Tihanyban a jószágkormányzónál, hogy írja alá a szerződést. Ez azonban fontolóra vevén, hogy itt a szerződés csak úgy lehet foganatos, ha abban mind a négy uraság s a füredi nemesség, mely mint helybeli és physikailag erősebb, legtöbb galibát okozhatna, megegyez, azzal bocsátotta el a zsidót, tegye előbb bizonyossá a devecseri uradalom s a füredi nemesség helybenhagyásáról s akkor ő is aláírja a szerződést. A füredi nemesek azonban nem járultak hozzá a szerződéshez, mert, adták okul, ők már előbb kiárendálták a szemerczelevelet 100 forintért Maricsek Dániel füredi zsidónak és kijelentették, hogy, ha a palotai zsidó határjukba megy, kiverik. Meg-

¹ Másolatban megvan ez a szerződés a tihanyi apátsági levéltárban, c. 6., nr. 17.

ígérték, hogy a földesuraknak a bérletből őket illető részt kiadják, de, mivel három év óta ők adták árendába a szemerczelevelet, a kiárendálásnak ususától el nem állanak.

A fürediek, ebből láthatólag, igen rövid idővel beérték, ha maguk számára kellett jogszokást, gyakorlatot teremteni. Eleget tudtukra adták nekik, írja tovább az apátsági ügyész, hogy a földesuri jog gyakorlására usust allegálni haszontalan; javaslottuk, hogy, ha már a palotai zsidót nem vesszük is be árendásnak, de legalább, a kivel ők szerződtek, az a 200 forintot fizesse meg, melyet a palotai zsidó is ígért, de nem volt mód és lehetőség őket arra bírni, hogy a maguk szerződését megváltoztassák. Azt adták okul, hogy a palotai zsidónál nincs bátorság, az csak fölveszi a más árendáját, azután ott szokta hagyni az árendált jószágot, a füredinél pedig a felével kevesebb árenda legalább bizonyos.

Mivel a sérelmet békésen el nem lehet intézni, az ügyész azt javasolja, hogy az időre sequestrumot kell kérni s az összes vitás dolgok érdekében, mint különben a veszprémi káptalan is kívánatosnak tartja,¹ meg kell indítani a proportionalis pert. A felperességet azonban, mert mindjárt az első költségek rámennek 600—700 forintra, ne vállalja el az apátság, hanem viselje más.²

A többi érdekelt féllel való érintkezés eredménye az lett, hogy 1823 április 28-ikán Nedeczky Károly veszprémi nagyrépóst, mint a káptalan jogainak védelmezője, Horváth Pál tihanyi apát, Barcza Ádám a pápai, ugodi, devecseri uradalmak praefectura és Oroszy Pál, mint többi atyafia jussainak fenntartója meg-egyezttek, hogy a proportionalis pert a füredi nemesek és agilisok ellen meg-indítják. Erre nézve pedig a proportionak, az aránynak az alapját a belső fundusok fogják tenni. A felperességet közösen viselik s a per költségeire a tihanyi apátság, a veszprémi káptalan, Eszterházy Miklós gróf s az Oroszy-család május végéig 200—200 forintot fizetnek be a veszprémi káptalan számtartójának; ha pedig ez az összeg elég nem lesz, a befizetést megismétlik. Perfolytatónak Karácson József devecseri ügyvédet kérték föl. Ugyanekkor már megszerkesztették a keresetlevelet is, mert azt mondják, hogy fölolvastattott s erről azt határozták, hogy annyi példányban, a hány személy idéztetik, ki kell nyomatni. Nehogy pedig úgy járjanak, mint az 1812-iki egyességkor, hogy valaki utólagos tiltakozással megsemmisítse az eredményt, kimondták, hogy az ügyvéd adjon be folyamodványt a megyére az összes füredi birtokosoknak országszerte való meghívására s a per végződéséig az erdő zár alá tételére, a káros legeltetésnek a szőlő-

¹ A káptalan 1823 január 23-ikán irt erről. Tihanyi apátsági levéltár, c. 6., nr. 17.

² U. o. nr. 12.

hegyen való eltiltására. Földmérő fogadására Barcza Ádámot, annak vezetésére s a szükséges útmutatások megadására Oroszy Pált kérték föl.¹

A proportionalis per előkészülete gyanánt 354 példányban kinyomatták a keresetlevelet s 1824 január 13-ikán Hertelendy György első alispán előtt folyamatra tétetett a per. Rá azután megkezdődtek Füreden, Antalfán, Köveskálón, Pápán az idézések, hogy a száznál több alperes törvény elé álljon. Mivel pedig a perhez lényeges kellék volt a határ fölmérése, még 1824 február havában érintkezésbe lépett a négy uraság Fülöp József mérnökkel a füredi határ fölmérésére, majd a következő év június havában meg is egyezett vele. Hogy pedig a fölmérés biztos alapon nyugodjék, Füred és Szőlős, illetve Füred és Aszófő közt újból megállapították a határokat. A fölmérés tárgyát tette Füreden 5130 hold 454 □ öl föld és 2752 hold Balaton; a föld holdjáért 18, a víz holdjáért 5 krajczárt kapott a mérnök.

A munkát csak lassan haladhatott előre, mert sem a nemesek, sem a jobbágyok nem akarták a földjeiket a mérnöknek megmutatni s így a fölmérés csak 1829-ben ért véget. A mérnök díjával s a napszámosok fizetésével 3539 forint $1\frac{1}{2}$ krajczár volt a kiadás. Az Oroszyak az évi fizetésekből semmit sem teljesítettek, csak a másik három birtokos viselte a költségeket, melyekhez a veszprémi káptalan 1141, az Eszterházy-uradalom 1300, a tihanyi apátság 1005 forinttal járult, illetve ez utóbbi, mivel eddig legkevesebbet adott, kifizette még azt a $93\frac{1}{2}$ krajczárt, mely a mérnöknek az összeadott pénzen felül járt; az Oroszyakat törvényesen megintették, hogy az elmaradt hozzájárulást rója le.

A proportionalis per ezenközben szépen elpihent. Kezdetben a megyei tisztújítások következtében történt személyváltozások okoztak nehézséget és halasztást, majd a fölmérés hátráltatta a pert, mire meg ez elkészült, az alperesek soraiban (1829-ben 115-öt számítottak össze) születés, halálozás, férjhez menetel, örökösödés miatt akkora változások történtek, hogy a feleket újra kellett volna kinyomozni, hogy megidézhetőek legyenek, mi azután megint tetemes költséget okozott volna, utóbb meg az országgyűlés közeledte volt az akadály. Horváth Pál tihanyi apát abban a véleményben volt ugyan, hogy az 1831-iki országgyűlés után meg kell indítani a pert, de ebben az időben meg az erdő rendezése kötötte le az uraságok figyelmét.

Még 1823-ban a megyéhez fordult a három uradalom meg az Oroszyak és kérték, hogy az 1807. évi 21. törvényczikk értelmében vétessék zár alá az erdő s tiltassék meg a szőlőhegyben a legeltetés. A panasz nyomán megyei kikül-

¹ Másolat a pannonthalmi rendi levéltárban: act. archiabbat. fasc. 17., litt. ee. és tihanyi apátsági levéltár, c. 6., nr. 17.

döttség jelent meg Füreden, megjárta az erdőt, szőlőket s jelentése alapján a megye 1825 február 21-ikén s a következő napokon tartott kisebb gyűlése azt a határozatot hozta, hogy az erdőt zár alá kell venni s igazságosnak találta azt a panaszt is, mely a szőlőgyepükön belől való legeltetésből eredő károk miatt elhangzott. A megyei határozatról Dóczy Gábor szolgabíró értesítette a megyei közbirtokosságot s az ő jelenlétében oly megegyezés történt az uraságok s falubeliek közt, hogy mindaddig, míg az erdőt közös költségen fölmérik s az évi vágásterületet megállapítják, zárgondnok és felügyelő kezelik az erdőt; s megválasztván az uradalmak ingyenes zárgondnoknak Lukácsy József tihanyi ügyvédet, a közbirtokosság pedig 50 forinttal jutalmazott felügyelőnek Somogyi Károly füredi nemes, megállapították, hogy zár idején a jobbágyság s az árendások évi 8, a zsellérek 4 szekér fát kapnak az erdőből.

A fölmérés idejéig nem maradt ugyan a közbirtokosság békén, így 1829-ben megtette, hogy az erdő zárgondnokának tudta nélkül kiadta a szemerczésást, de az uraságok nem akartak új pert, mert látták, hogy a jobbágyságnak nagy a pártfogása. Végre 1830-ra megtörtént az erdő fölmérése és november 20-ikán a négy uraság folyamodást küldött a megyére, hogy a vágások megállapításához küldjön megbizottakat és tudassa a nemesekkel és agilisokkal, hogy, ha az uraságoktól fogadott erdőmesterben nem biznak, ők is vihetnek magukkal erdőmestert.

1832 augusztus 17-ikén összejöttek Füreden Lukácsy József a tihanyi apátság részéről, Tarródy Lajos ügyvéd és Horváth János pécseli ispán a veszprémi káptalan részéről, Mészáros Komáromy Dániel ügyvéd és Pauli Lipót pulai ispán az Eszterházy-uradalom részéről, Somogyi Lőrincz törvénybíró, Varga Ádám, Somogyi Károly (a felügyelő másként alzártó), Varga Imre, Varga Ferencz, Somogyi János, Prépost János, Ujhely László, Siskey Sámuel, Somogyi Márton, Ujhely Pál, Ferencz és Mihály, Varga Zsigmond, Varga Antal nemes emberek, Balogh Péter, Fülöp Sándor, Kenyeres József agilisok a falu részéről, továbbá Somogyi Ádám esküdt és több mások, végre Leitner Ferencz és Schmiding János devecseri uradalmi erdőmester, illetve lovagló, Kotta Mátyás veszprémi káptalani erdőmester és Győri Antal tihanyi uradalmi fővadász; nem jelentek meg, noha értesítést kaptak, az Oroszyak. A megjelentek tanácsot tartván, mindenekelőtt abban állapodtak meg, hogy az úgynevezett Bűdös-kút, Belső-erdő, a Sándor-hegyen és a Kéki-hegyen levő haraszt, továbbá a közlegelőben levő tuskés dombok és bokrok nem kerülnek a vágásokba, mert ezek legelőnek szükségesek s a helybeli nemes és agilis közbirtokosság kívánságára, mivel a falu 300 darabnál nagyobb csordájának ez a terület nem volt elég, turnuson kívül esőnek nyilvánítottak egy a Bocsári-szőlők gyepűi s a varga-szállási földek közt levő területet,

úgyhogy az összesen 2089 hold 221 □ öl erdőből csak 1796 hold 742 □ öl maradt vágásokba osztandó. Az erdőmesterek úgy nyilatkoztak, hogy ezt az erdőterületet 30 éves vágásokba kell beosztani, de a jobb részek még 5, a gyengébbek 9 évig tilalom alatt maradjanak, hacsak időközben oly fejlődés nem mutatkoznék, hogy ezt a tilalmi időt le lehet szállítani. A mi pedig majd az erdőhasználatát illeti, az esztendei vágás $\frac{1}{3}$ -a a nemes és agilis közbirtokosoké, $\frac{2}{3}$ -a a négy uraságé lesz oly formán, hogy «a főbb birtokos uraságoknak erdőmesterei, kiknek ezen munkájuk alatt élelemmel való ellátásokat a nemesek és agilisek magokra vállalták, minden esztendőben az azon esztendőre járó vágást a belőle kijövő fa mennyiségéhez képest 3 részre felosztásuk és azok közül a nemesek és agilisek összevéve magoknak egyet választanak, azt azután magok közt felosztani magok gondja lévén, a másik $\frac{2}{3}$ rész pedig ismét 4 részre felosztassék és így rajta a négy főbb birtokos uraság magok között sorshuzás szerint osztózzék». Az egyes uradalmak jobbágyságra oly megállapodás történt, hogy az egészhelyes 4, a fél 3, a negyed 2, a nyolczad és a zsellér 1 szekér fát kapjon.

Ezt a megállapodást az 1834 január 7-ikén és folytatólagosan tartott közgyűlésen a megye is jóváhagyta; de az uradalmak, mint megmondták, azért nem tekintették végleges megoldásnak. Nem is tarthatták, hiszen semmi tekintet nem volt rá, hogy a négy uraság közül melyiknek van több jobbágysága, következésképpen melyiknek van több fára szüksége, hanem, a proportionalis per kimenetelig, elfogadták ideiglenes kulcsul, mert a valamelyes rendet többre becsülték a semminél.

A jobbágyság maga nem vette valami komolyan a megegyezést és a régi uton akart mozogni. 1833-ban egyesek irtást csinálnak, az Eszterházyak jobbágysai szemerczét ásnak, a tihanyi apátság jobbágysai kijelentik, hogy a nekik megállapított failletmény «annyi, igazán szólván, hogy egy hétig ki nem tart, az urbarium pedig a szegény jobbágynak illendő és rendes faészást rendelt», tehát kérik az apátságot, hogy «az urbarium értelméhez képest faészásukat kegyesen megrendelni méltóztassék». Sőt még a szemerczével is följútták a régi szokást s a megyéhez folyamodtak, hogy ennek bérbeadása a régi szokás szerint történjék. A megye uriszéki tárgyalást rendelt ebben az ügyben, a mit — egy évi halasztással — végre 1834 október 16-ikán Tihanyban meg is tartottak. Az uriszék elutasította a jobbágysok kívánságát s a megye az uriszék ítéletét megerősítette.¹

Hogy Füreden mennyire összekeveredtek a jogviszonyok, élénken mutatja,

¹ Az összes iratok a tihanyi apátsági levéltárban c. 6., nr. 17. alatt találhatók.

hogyan akkor, mikor a földesurak annyi áldozattal iparkodnak rendet teremteni, a rendezésből kihagyott, félig-meddig megoldott regale-kérdés is újra fölbukkant, mert 1832-ben a reformátusok azt cselekedték, hogy egy 150 □ öles posványos telket egyházuk számára elfoglaltak, Szalai György nevű nemes embernek házépítésre átengedtek és 12 ezüst forint haszonbér fejében megengedték neki, hogy a házban boltot nyisson, bort, pálinkát mérjen. A veszprémi káptalan, az Eszterházy-uradalom s a tihanyi apátság abban állapodtak meg, hogy közös erővel levágtatják a kocsmáról a czégért. De hát a devecseri tisztek a jobbággyokkal akarták a dolgot elvégeztetni, ezek meg, reformátusok lévén, a dolgot elárulták s mire a végrehajtásra került volna a sor, a czégért már jóval fölebb emelték s «a nemesek készen várták a planum kezdését. Senki sem mert a három uradalom küldöttjei közül belekapni a planum végrehajtásába, mert mindenik féltette az életét».¹

Hiába emlegetik az erdővel kapcsolatosan is az arányos osztást célzó pert, erről többé nem szólnak az apátság iratai, sőt még az «apátságnak fel- és alperesége alatti ügyeinek» különféle lajstromai sem emlékeznek meg róla. Mikor újra osztás kerül szóba, ez már a tagosztály.² 1856 tavaszán már folyamatban volt, mert a jószágkormányzó, Krisztián Pius május 21-ikén írja a főapátnak: «Ma értekeztünk a füredi közbirtokosokkal. Eszterházy emberei nem jelentek meg, úgy látszik ellenséges indulattal vannak egész Füred iránt; miért, nem tudom. A káptalan és mi összetartunk, a kisebb nemesség nincs eddig ellenünk, az Oroszy-successorokkal minden esetre lesz bajunk. Füred legkeményebb mag, a mit föl kell törnöm; adja az ég, hogy édes legyen a magva. A pert aligha kerülhetjük el».³ Június 25-ikéig nem történt változás, legfőlebb a nemesség hangulata lett még kedvezőbb, mert most azt írja a kormányzó, hogy a nemesség az apátság részén vagyon, volt jobbággyai sem akadékoskodó emberek.⁴

A kiegyezés munkájában Bogyai Lajos főszolgabíró járt kezére a jószágkormányzónak s augusztus 19-ikére, noha a nemesség most egyáltalán nem volt az apátság mellett, az Oroszyak meg, miként számított is rá a kormányzó, támadólag léptek föl, már az aránykulcsot is meg tudták állapítani és pedig úgy, hogy a külső birtokon és a belsőségen kívül a szőlők is bevétettek az aránykulcsba. Füreden, írja Krisztián, a szőlőt be kell venni, ámbár igen sokat s két nap harcoltunk nagyobb birtokosok az ellen s nekünk tihanyiaknak, ámbár utolsók voltunk a beleegyezésben, engednünk kellett, mert vajmi kevés

¹ Tihanyi apátsági levéltár.

² És éppen ezzel kapcsolatban az erdőt illetőleg azt látjuk, hogy az 1832-iki egyességnél tovább nem jutottak.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat.

fasc. 17. litt. ooo.

⁴ U. o. fasc. 81. litt. fff.

kül- és belbirtokunk vagyon Füreden s a mi több, volt jobbágyaink sessios földjeinek igen nagy része Arácon és Aszófőn van, tehát kényes vala a dolog; azonfölül irtásföldje valamennyi nagybirtokosnak összevéve nincs annyi, mint nekünk s ez is, mint az apátság külső birtoka, a kulcsba bevétetett. De a mi leggonoszabb volt, az az, hogy van egy ideiglenes kulcs az erdőre, mely szerint az erdőből $\frac{1}{6}$ a tihanyi, $\frac{1}{6}$ a veszprémi, $\frac{1}{6}$ az Eszterházy-uradalmat, $\frac{1}{6}$ az Oroszy-családot, $\frac{2}{6}$ a közbirtokosságot illette s ez veszedelmes kulcs lett volna. Krisztián azonban nem volt a kérdésben eléggé tájékozott, ha attól tartott, hogy ezt aránykulcsnak használhatják, hiszen ez ellen a négy birtokos már 1832-ben óvást tett, mert tudatában voltak az egyezkedők, hogy az ideiglens kulcs nincs arányban az egyes uradalmak jobbágyainak számával, a mint most sem volt. A tihanyi apátságnak volt 10 jobbágytelke, 6 zsellérje, a veszprémi káptalannak $9\frac{1}{2}$ jobbágytelke és 58 zsellérje, az Eszterházyaknak s az Oroszyaknak 5—5 jobbágytelkük, tehát az $\frac{1}{6}$ -ával történő végleges fölosztás nyilván igazságtalan lett volna. A legnagyobb nehézséget a fürdő-telep okozta s e miatt kellett a kisebb nemesekkel s az Oroszyakkal küzködni, azonban a három uradalom összetartván, sikerült elérni, hogy Savanyúviz a regalékra nézve sértetlen magánbirtok maradt s mégis osztályos az egész füredi határban. Azonban, jelenti tovább Krisztián, még lesz elég bajom a földek osztályozatánál, mert Savanyúviz mellé szeretne mindenki kukorodni s mivel látják, hogy ezt el nem érhetik, sulyosan fognak osztályozni; de ott leszünk mi is. Igaz, a jobbágybirtokban csak 3 osztály engedtetik meg, de a nemesiben lehet 12 is.¹

A tagosítás további folyamáról, illetve eredményéről az apátsági ügyvédnek az 1856-iki ügyekről szóló jelentése ad fölvilágosítást, melyben ezt írja: «Füred tagosítására közmegegyezéssel az összes belső és külső magánbirtok (szőlők, nádasok is) állapított meg aránykulcsul, mi az apátságnak valódi hasznával történt, mert összevéve legtöbb dézsmás, különösen hegyvamos szőlőbirtoka van s az ezekre arányosan eső legelőt s erdőt ő nyeri. A volt jobbágysággal az irtás- és maradványföldekre törvényes egyesség történt s e szerint az uraság irtásbér, javítások fejében átengedi a jobbágyságnak az irtások $\frac{1}{3}$ -át, a jobbágyság pedig az apátságnak adja a maradványföldek $\frac{1}{3}$ -át; mivel pedig az irtás jóval több, mint a maradványföld, tehát az apátság akkora területet kap, mely több, nagyobb e két minőségű föld felénél. A földek és rétek osztályozása is megtörtént». Ezen alkalommal — miként erre már Krisztián utalt — az apátság ellenében a többség azt akarta, hogy a Savanyúviznél levő földek 600 □ ölével osztassanak ki, de a törvényes ellenmondások, fölvilágosítások után elmaradt e kívánság s a rendes, magyar holdak szerint történt meg az elosztás.

¹ Pannonhalmi rendi levéltár.

Függőben maradt még a legelő s az erdő rendezése, mert a kiküldött bíró a határidőt nem tartotta meg.¹

A végleges rendezés azonban nem valami sokáig késett és 1857 márczius 26—29-ikén megtörtént az egyesség mindenre. Krisztián Pius jószágkormányzó terjedelmes tudósítása szerint az uradalmak abban egyeztek meg, hogy az Eszterházak Arács mellett veszik ki a részöket, Tihany Savanyúviz mellett a park és a Balaton közt, ezen túl pedig a veszprémi káptalan. A kis nemesség, melynek leginkább a Balaton mentében voltak földjei és épen ott, hol az apátság akarta a maga területét, ezen, az apátsági területen túl, a parkon felül a faluig eső részen kapott földet és pedig azzal a kikötéssel, hogy itt 10 öl szélességű házhelyet kapjon először az, kinek legtöbb földje van, azután, a kinek jut. Ehhez nagyon ragaszkodott a kis nemesség s ők voltak többségben; az uradalmak képviselői nem is tehettek ellene semmit, csak rémüldöztek, mikor azt látták, hogy ők a nemesekkel együtt nem kaphatnak területet, mert Füreden semmijök sincs; a káptalan legalább abba kapaszkodhatott, hogy nádlása volt, a tihanyi apátság a maga 7 hold majorsági földjével nem sokra ment, az Eszterházak, Oroszyak pedig semmire sem hivatkozhattak. Egyébként, teszi hozzá Krisztián, ezek a házhelyek Savanyúviznek csak hasznára lehetnek, még ha a nemesek a házhelyeket eladják is; zavart pedig nem okozhatnak, mert Savanyúvizen a regale kizárólagosan az apátságé.

A nyert területre a tihanyi apátság s a veszprémi káptalan előre egyezkedett, hogy lehetőleg cserélnek, az apátság átengedi, a mit a füredi határban kap és ezért a káptalan Szőlősen fog neki földeket adni; az apátsági kormányzó épen ezért mindenütt a káptalan mellett vette ki az apátságnak járó részt.

A legelőre az volt az elv, hogy a jobbágyok minden telekre 8 holdat, az erdőre pedig, hogy 4 holdat kapnak. A zsellérekkel együtt 11 jobbágytelket véve föl, ki kellett volna osztani 88 hold legelőt s így az apátságnak maradt volna 74 holdja, továbbá 44 hold erdőt, melynek levonásával 442 hold erdőbirtok jutott volna az apátságnak. Ezekből azonban még le kellett vonni a református pap, rektor, katolikus mester, jegyző illetékét, összesen 10 holdat s így a végeredmény Krisztián számítása szerint, mely különben csak mintegy 36 holddal tért el a valóságos eredménytől, az lett volna, hogy kerekszámban 500 hold erdő, legelő jutott volna az apátságnak.²

Támadt ugyan még némi nehézség, mert a parasztság a következő év őszén azokat a földeket, melyek korábban az övéi voltak, a mostani fölosztáskor azonban az uraságok s a nemesség birtokába estek, kezdve a főbirónak kihasított s

¹ Pannonh. r. levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. bbb.

² U. o. act. arch. fasc. 81. litt. fff.

tőle már birtokba is vett tagján, visszafoglalta, fölszántotta, bevetette;¹ azonban, igaz ugyan, hogy «hatalom» segítségével, hamarosan megtermett a béke s 1860 tavaszán hitelesíteni lehetett a tagosítás térképét.² Ennek értelmében (a fürdővel és tartozékaival együtt) 567 magyar hold és 900 □ öl terület jutott Balaton-Füreden az apátság birtokába.

A tagosztály alkalmával 10 telke és 6 házas zsellérje volt Balaton-Füreden az apátságnak. Az 1853 márczius 2-iki urbéri nyílt parancs csak a zsellérség váltságösszegét állapította meg egységesen 50 pengő forintban, míg a telkek kárpótlási tőkéje 300—700 pengő forint közt váltakozott. Balaton-Füreden 550 pengő forint volt 1 telek urbéri váltsága. Ugyanezen alapon váltották meg a volt jobbágyság (de 1848 május 1-jétől járó kamattal) a maradványföldeket is.³ Ezek váltsága 2228 forint lett volna,⁴ de a kamatok erősen megnövelték a fizetendő összeget. A községbeliek pedig nem igen fizettek. Az apátsági ügyész jelentése szerint 1865-re az egész földváltság 4010 forint 53 krajczár volt, de ebből még csak 436 forint 6 krajczár volt törlesztve.⁵

Jócskán megnövelte a volt jobbágyság terhét, adó formájában, az 1868-iki törvény, mely a szőlődézsmaváltság tekintetében intézkedett és már 1868-ra megtiltott mindennemű természetben való lerovást. Ez a szőlődézsmaváltság 4204 forint összeggel szaporította az apátság törzstőkéjét.⁶ A volt jobbágyság azonban korábbi évekről is tartozott az apátságnak. Erre vall, hogy 1869 október 25-ikén a község arra kérte az apátot, hogy azoktól, kik hegyvámval vagy remanentiával tartoznak, fogadjon el pénz helyett bort, az apátság tarthatja, majd jó áron értékesítheti, tehát nem veszít a fizetés ezen módjával, míg nekik nagy könnyebbség volna, mert, mint mondják, olyan szegény embereknel mint ők, a pénznél jobb sincs, rosszabb sincs. De hát ebben az időben ugyanezt mondhatta magáról az apátság is és így nem fogadhatott el terményt.⁷

A füredi birtok csekély terjedelme gazdálkodás szempontjából nehézséget okozott és e miatt 1878 elején fölmerült a gondolat, hogy kiegészítésre meg kellene szerezni az Eszterházyak füredi jószágát, mely elhanyagolt állapotban volt. Kruesz Krizosztom főapát érintkezésbe is lépett e szándék megvalósítása végett Zichy Nándor gróffal, az Eszterházy-javak gondnokával, de a vétel nem valósult meg.⁸ Így tehát az apátság füredi birtoka megmaradt a régi terjedelmében, mely 1881 július 31-iki hivatalos kimutatás szerint, a fürdőt is szá-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. ooo.

² U. o. litt. bbb.

³ Tihanyi apátsági levéltár.

⁴ U. o.

⁵ Pannonh. r. lt.: act. arch. fasc. 81. litt. aaa.

⁶ Tihanyi apátsági levéltár.

⁷ U. o.: Balaton-Füred.

⁸ A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei 1870—1892, 119. l.

mítva, a következő részek közt oszlott meg: a füredi kocsmá és tartozékai 210 □ öl, murvagödör a belsőségben 1164 □ öl, szőlő és pincze a Petke-dülőben 1594 □ öl, sétaut és szántóföld a fürdőhelyen 8 kat. hold és 1027 □ öl, lövölde a fürdőhelyen 808 □ öl, liget a fürdőn, fürdőház, sétatér, savanyúvíz-forrás, fürdői vendéglő, az ú. n. paplak, kórház, kápolna, boltok, istállók, kert, udvar 22 hold 418 □ öl, egy különálló kert a fürdőhelyen 1 hold 680 □ öl, nádas a fürdőn 1 hold 1494 □ öl, szántóföld és legelő a fürdőhelyen 15 hold 1578 □ öl, legelő a Nagymező-dülőben 146 hold 315 □ öl, erdő a Felső-erdő dülőben 234 hold 94 □ öl.¹

Az apátság az újabb időben nem is szerzett magában a községben jószágot; azonban a fürdő érdekében s ennek területén történtek telekszerzések, melyekről alább a balaton-füredi fürdőnél lesz szó.

Füred községben csak a regale-jog mehet szerzemény számba. Mivel a fürdőintézetre fontos volt, hány vendéglő lesz Füreden, kik lesznek a kocsmárosok, ezért Vaszary Kolozs főapát megbízta a Rend jogtanácsosát, hogy mindent kövessen el, hogy az italmérés joga megszereztesse. A vétel, miként a főapát az 1890 február 6-iki konventülésen tudatta, sikerült is; míg azonban az állam a községnek 2300 forintért kínálta a regale-jogot, a Rendnek 3130 forintért kellett megvennie.²

1901 elején az apátság birtokát tevő korcsma, istálló, kocsiszin, melyért mindössze 100 forint évi bért kapott s a jövőben javítására még tetemes összeget kellett volna fordítani, 2700 forintért eladatott s a befolyt összeg az apátság törzstőkéihez csatoltatott.³

Záradékul emlékezzünk meg arról, hogy a tihanyi apátság a veszprémi káptalannal együtt Füreden kegyuri jogot gyakorol, vagy, mondjuk, kegyuri terheket visel. Az apátság régtől érdeklődéssel kísérte a község vallásügyeit és főleg Vajda, ki katolikus tanítót is szerzett a községnek,⁴ örömmel olvasta a helytartótanács kívánságát, hogy katolikus plébánia és iskola legyen Füreden. Ennek megvalósítására 1778 augusztus 13-ikán meg is jelentek Füreden Vajda apát, Horváth Pál veszprémi püspöki helyettes és Kiss Ferencz, a devecseri uradalom praefectusa s megállapodtak, hogy közös költségen paplakot, mesterházat emelnek s a pap és mester javadalmára a káptalan 13, az apátság és grófi uradalom 7—7 hold földet adnak, illetve, majorságuk nem lévén, vesznek, melyből a pap 18-at, a mester 9-et fog kapni, hozzá az apátság a plébános számára 8, a mester számára 1 szekér szénát termő rétet ad a füredi vagy arácsi határban

¹ Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

² A főapátsági konventületek jegyzőkönyvei 1870—1892, 312. és 323. ll.

³ U. o. 1892-től, 177. l.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbt. Tihan. fasc. 34.

s a mester számára még szükséges 3 szekér szénát termő rétet a három uradalom közös költségen fogja megszerezni.¹ Az apát annyira bízott benne, hogy a plébánia szervezése meglesz, hogy 1778 december 28-ikán maga elé hivatta a Vámoson lakó nemes Farkas Gergelyt, az arácsi nemes Csepeli Pált és a jobbágy sorban levő Bokos Istvánt, a tihanyi Szabó Jánost s a Füreden lakó Bertók Gergelyt és Istvánt, kik az apátság örökös jobbágysai voltak és fölszólította őket, hogy fölvevén azon összeget, mely Ramocsaházi apát 1643 augusztus 3-iki levelében meg van említve, adják vissza az arácsi határban levő Berki- és Körösi-réteket. Kérésökre azonban évi bér fejében náluk hagyta, de csak addig, míg a füredi plébános vagy mester számára szükség nem lesz rájuk.²

Vajda arra számított, hogy, mint Horváth Pál vikárius mondta is, Aszófő és Szőlős mint filiák Füredhez kerülnek s talán ezért is volt rajta, hogy, mint számadáskönyve mutatja, 1779-ben legalább harangláb legyen Füreden. Utóbb azonban megváltozott a helyzet; mert Batthyány primás rendeletére neki kellett Aszófőn plébániát állítani, Szőlős ehhez került filiának s most az ígért áldozatokat egyetlen egy katolikus füredi jobbágyáért kellett volna hoznia. Ennyi kiadásra pedig, sőt még többre, mert azt emlegeti, hogy a veszprémi káptalannal egyenlően kellene viselnie a költségeket, pedig ez szedi a tizedeket is, már nem volt hajlandó.³ Mivel Vajda apát feles teherviselésről beszél, a deveçseri uradalom, mely később nem visel terheket, úgy látszik, már ezen időben lemondott a kegyuraságról.

Plébánia nem lett ugyan Füreden, katolikus iskola azonban igen s ennek terheit az apátság s a káptalan közösen viselték, közösen állították föl. 1828 márczius 28-ikán van róla szó, hogy a káptalan 1000 váltó forinton vett házáat, kellő átalakítás után, iskolának engedi át,⁴ majd 1829 február 3-ikán már megírják az apátságnak, hogy a költségekből 2082 forint 30 krajczár esik rá.⁵ Mikor 1871 ápril 2-ikán a füredi katolikus iskolaszék, melynek Simon Zsigmond tiszteletbeli elnöke volt,⁶ megkérték a veszprémi káptalant s a tihanyi apátságot, hogy a tanítói lakás javítását s az iskola bővítését vállalják el, a kegyurak nem vonták ki magukat a teher alól, sőt a tihanyi apát, a káptalan kérése még a szükséges költségvetések megszerzésére s a munkálat ellenőrzésére is vállalkozott. Az iskolaszék 1871 november 1-jei ülésén jegyzőkönyvi köszönetet sza-

¹ Egyszerű, a mint látszik csonka, befejezetlen másolat a tihanyi apátsági levéltárban, c. 6., nr. 24.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 34.

³ Keletzetlen, de pár évvel az 1778-iki egység után megirt nyilatkozat (arról úgy szól, hogy superioribus annis volt) u. o. fasc. 11., nr. 68.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár, c. 6., nr. 14.

⁵ U. o. nr. 15.

⁶ 1869 november 18-ikán választották meg. U. o. a balaton-füredi iratok közt.

vazott «az apátságnak s a káptalannak a tanítói lakon tett módosításokért, illetőleg a tanügy oltárára tett nemeslelkűségökért». Ez alkalommal egy-egy kegyurra csak 64 forint teher esett,¹ 1900 folyamán azonban egészen új iskolát építettek, melynek költségeit ugyancsak felesben viselték.²

6. Az apátság balaton-füredi kis jószágán 1716 július 1-jén összeírták, mi teszi az apátság birtokát, jövedelmét. Bizonyára ekkor sem volt ismeretlen, hogy van rajta savanyúvíz, de csak egy-két évvel utóbb egészítették ki az összeírást azzal, hogy *vannak itt savanyúvizek is*.³ Erre a kincsre Lécs Ágoston kezdett gondot fordítani. Figyelmeztette őt a forrás értékére az a körülmény, hogy gyengébb vizet is tudtak a szomszédságban értékesíteni.

A füredi és arácsi határszélen Tenkovics Miksának volt 1½ holdas nemesi telke, melyen forrás fakadt. Ezt a forrást, melyet közönségesen savanyúvíznek neveztek, Tenkovics már fölhasználta, építtetett hozzá fürdőházat, voltak kazánjai, 10 fürdőkádja s egyéb épületei. Halála után felesége, Gruiber Margit nehéz viszonyok közé jutott. Mint 1741-ben elpanaszolta, éveken át már csak keresztényi szeretetből tarthatta fenn magát, nem volt módja, hogy a fürdőre költsön, azért szeptember 11-ikén az egész kis telepet, melyen fürdő, egy fából készült házikó és egy valami 20 lépés hosszú, de már dűledező kő-ház volt, a forrással együtt, melytől nyugatra mások birtokában levő savanyúvizek voltak, 1208 rajnai forintért eladta Schuster József orvosnak.⁴

Míg Schuster a maga fürdőjét fejlesztette, Lécs apát sem feledkezett meg a maga forrásairól, melyek nem voltak mások, mint a melyekről Tenkovics özvegye azt mondta, hogy az ő forrásától nyugatra vannak. A források «körét megtisztíttatván s egyet közölők oduba foglaltatván, 1743-ban közelökben egy fa-épületet emeltetett.»⁵

A szomszédos forrás tulajdonosa, Schuster dr. már 1742-ben adósságot volt kénytelen fölvenni Khefues Tóbiástól és Lécs apátnak is adósa lett. Mikor 1748 őszén meghalt, Khefues utódai keresni kezdték az adósságot,⁶ mire Lécs, ki «tekintvén szerzetesi statusát», előbb nem akarta zavarni az özvegyet, míg a többi hitlező nem mozgott,⁷ szintén előállott követelésével. Nem akarta azonban Schuster özvegyét Herös Teréziát a perlekedéssel nagyobb bajba juttatni, hanem az özvegy anyjának, ki ekkor második házasságában Bobisch Józsefnek

¹ Tihanyi apátsági levéltár.

² A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei 1892-től, 177. l.

³ Oklevéltár 12. sz.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 5., nr. 16.

⁵ Horváth Bálint: A füredi savanyúvíz s Balaton környéke (Magyar-Óvár, 1848.), 9. l.

⁶ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 66. litt. b.

⁷ U. o. litt. c.

volt a felesége, hozzájárulásával és Domsics Mátyás pécsi örkanonoknak tanúsága mellett 1749 július 25-ikén bérletbe vette tőle a fürdőt.

«Én tihanyi apátur, mondja a szerződés, hogy minekutána Istenben boldogult Schuster József savanyúvizi doctor uram halálával valóságosan tapasztaltatván itt a savanyúvizen való épületeknek már-már nem kevés veszedelmeket és napról-napra való romlásokat és nemcsak azoknak conservatiójokra, hanem más szükséges dolgoknak folytatására is meghagyott özvegyének elégtelenségét; indítatván mindezeken fölül az özvegynek előmenetelére és böcsületének megtartására is, ahoz képest azon savanyúvíznél levő mindennemű épületeket, úgymint szobákat, konyhát, kamarát, fürdőházakat, azokban levő két üstöt vagyis vízmelegítő rézfazekakat, fürdőkádakat, egy szóval mindazokat, valamelyek azon fundushoz tartozandók és doctorné asszonyom elmenetelével a conscriptio szerint¹ itt maradnak, exarendáltam nevezett Schusterné asszonyomtól és az ő kegyelme édes anyjától két egész esztendeig a dato praesentium oly formán, hogy, jóllehet esztendőről-esztendőre kétszáz forintokat tartoznám adni, mindazonáltal, mivel énnekem doctorné asszonyom tartozik százötven forintokkal, azért az első esztendőre tartozni fogok ő kegyelmének csak ötven forintokkal,² a zálogot remittálván ő kegyelmének. A mi pedig a második esztendőbeli kétszáz forintokat illeti, mivel a házaknak, signanter a fürdőházaknak reparatiója igen szükséges, azért azon kétszáz forintok kezemnél maradnak az épületekre, úgy hogy ha kétszáz forinton fölül fogok költenem, a superfluitást ő kegyelme megadni tartozik; ha pedig annyit nem költenék, a mely a kétszáz forintokat adaequálná, tehát a hátralevő részt megadni én tartozom.

Én pedig, Schuster uram özvegye, tapasztalván és tudván a fölül megírt helyes okoknak úgy létét, tudniillik mind az épületek conservatiójára s mind pedig más szükséges dolgoknak folytatására való elégtelenségemet s asszonyi erőtlenségemet, adtam és most mindjárt kezemből ki is bocsátottam s titulált apátur uram szabad dispositiójára hagytam a megírt savanyúvizi mindennemű épületimet azokhoz tartozandó edényekkel és azon funduson levő kerttel s azoknak mindennemű haszonvételeivel együtt a megnevezett mód szerint két egész esztendeig megmásolhatatlanul azon jussal és haszonvételekkel együtt, valamelyekkel én birtam, vagy birhattam volna, semmi just vagy proprietást magamnak vagy praescriptusimnak az ideig fönt nem tartván, úgy hogy azon százötven forint ára zálogom kezemhez adattatván, az első esztendőre csak ötven

¹ Az összeírás a szerződés napján kelt. 5 asztal, 5 ágy, edényfélék, 23 fürdőkád s az épületek vannak benne felsorolva. U. o. litt. d.

² Három évi kamat fejében azonban 27 forint kamattal tartozván, csak 23 forintot kapott az első évi árendából. U. o.

forintokat föladni tartozik titulált apátur uram; a másik esztendőbeli kétszáz forintból álló árenda pedig a megírt mód szerint az épületekre fog applicáltatni. Eltelvén pedig a megírt két esztendő, azok után mindenkor legalább három holnapokkal előbb tartozom urat vagy praescriptusit a jószágnak visszabocsátása végett tudóssá tennem, egyébaránt nem is tartozik a jószágot remitálni. Hozzáadván azt per expressum, hogyha valamely adósságomat én helyettem egy vagy másik creditoromnak az ur kifizetné (melylyel másképen nem köteleztetik), tehát az olyatén kifizetendő summát interessével együtt a jószágnak visszavételekor tartozom én és successorim tartoznak kifizetni. És így valamelyeket az ur fog liquidálni, mindazokat én vagy akárminemű successorim, practendensim előbb letenni, ellenben pedig a jószágot az ur in statu quo visszabocsátani tartozunk, kivéven mindazonáltal azt, hogyha (kitől Isten oltalmazzon) vagy mennykőütés vagy más véletlen casus által az épületben kár történék, eo in casu nem obligáltatik az ur. Mivel pedig ezen jószágban azelőtt is iuris prioritással vagyis elsősege volt az urnak, azért az tovább is az urnál marad minden creditorok előtt. Mindezekben pedig minden legitimus impetitorok ellen magamra és praescriptusimra a szokott legalis evictiót fölvállalom.»¹

Elmult a két év, de az özvegy, ki közben Mutz Ferencz sebész felesége lett, nem váltotta vissza az apáttól a fürdőt, hanem 1752 július 25-ikéig nála hagyta s megígérte, hogy eladás esetén először Lécsnek fogja vele megkínálni.²

Khéfues Tóbiás gyermekei, József, István és Marianna értesülvén róla, hogy Schuster özvegye Lécsnek kötötte le a fürdőjét, megijedtek, mert az atyjoktól kölcsönzött 500 rajnai forintnak is az tette a biztosítékát, az özvegy pedig nem akart nekik fizetni s attól tartottak, hogy az újabb határidő lejártakor áruba kerül a fürdő s nekik semmi sem fog jutni. Bizonyára azon alapon, hogy atyjok élelmezési mester volt, a magyar királyi kamara közbenjárását kérték. Ez 1752 május 4-ikén, a főapátságot vélvén földesurnak, Sajghó Benedek főapáthoz fordult, hogy földesuri hatalmánál fogva legalább a július 25-ikén lejáráó határidőig ne engedje meg a fürdő eladását,

A főapát május 16-ikán kapta meg a levelet s 18-ikán irt Lécsnek, majd pedig 29-ikén Vajda Samu és Somogyi Dániel theologiai tanárokat küldte hozzá, hogy vegyék rá, hogy a fürdőt biztosítékul Khéfues örököseinek engedje át s ha erre hajlandó, a helyszínen adják is át a fürdőt az örökösöknek.³

Lécsnek nem volt szándéka Khéfues örököseit megkárosítani, azért, mint mondta, illő és fiúi hódolattal a főapáti közbenjárás iránt, de meg az árvák helyzetét is tekintve, június 5-ikén magára vállalta, hogy két év leforgása alatt

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 5., nr. 23.

² U. o. fasc. 11., nr. 66. litt. f.

³ U. o. litt. g.

az 500 forintos tartozást s annak esetleg hátralékos kamatait megfizeti és pedig felét a június 5-ikétől számított egy év alatt, felét pedig a következő évben; viszont azonban Khefues József, ki az ügyben mint testvérei jogainak főntartója szerepelt, átadta neki a Schustertől atyja részére kiállított kötelezőt és külön írásban megígérte, hogy, ha valamiképen az derülne ki, hogy Schuster özvegye nem tartozik fizetni, az apát kötelezettsége is megszűnik.¹

A tartozásról nem derült ki, hogy lerótták volna s azért Lécs eleget tett kötelezettségének. 1753 június 8-ikán 300 rajnai forintot fizetett ki Khefues Józsefnek, majd 1754 június 7-ikén megadta a hátralékos 200 forintot s ugyanekkor megegyezés szerint 100 forintot adott át az időközi kamatok fejében.²

A Khefues-féle adósságon kívül azonban más adósságokat is kifizetett Lécs Schuster özvegye helyett, úgyhogy 1755 nyarára már 1100 forint követelése volt rajta. Ily körülmények közt az új házasságra lépett asszony jobbnak látta, ha épületeit, fürdőjét Lécsnek eladja. Július 29-ikén anyja és mostoha atyja társaságában megjelent Tihanyban s hivatkozva arra, hogy a fürdőt nem tudja kezelni, adósságait nem törlesztheti, ha eladja, hasznosabb jószágot vehet s mivel Lécs sokat fizetett helyette, a többi hitelezőkkel szemben a fürdőt megvédte és sok jószágával élt, hozzá meg az apát mind Füreden, mind Arácson földesur s így szomszédság címén elővételi jog illeti meg a jószágra, melyet ő, nemesi jogai nem lévén, csak nehezen vagy sehogyan sem tarthatna meg, kijelentette, hogy a savanyúvizet a hozzátartozó telekkel, a rajta levő épületekkel, fürdőházakkal, vízfűző fazekakkal, asztalokkal, székekkel, ágyakkal, kerttel, ahhoz tartozó halastóval, Balatonnal 2300 rajnai forintért s öltözetére kegyesen megajánlott 6 aranyért, mely összegeket kezéhez is vette, Lécs apátnak és konventjének eladja s ezen eladást valamely káptalan előtt is bevallja. Ugyanekkor anyja és mostoha atyja is kijelentette, hogy leányuk intézkedéséhez hozzájárulnak. Másnap, július 30-ikán a veszprémi káptalan előtt is megtörtént a bevallás s ezzel az apátság birtokosa lett Schuster doctor telepének.³

Poór János, mint az Eszterházy Károly gróf devecseri uradalmának kormányzója, augusztus 11-ikén tiltakozott ugyan a veszprémi káptalan előtt ezen adás-vevés miatt, mert Schuster néhai Kiss Gergelynek, a devecseri uradalomhoz tartozó füredi jobbágnak irtásföldjén építkezett, itt volt a fürdő is, pedig az uradalmi területen készült irtás s a rajta emelt épületek, mint járulékok, annak joghatósága alá tartoznak, a ki alá tartozott az irtó jobbágy; hozzá Schusternek nem volt indigenatusa az országban s így földet sem nem vehetett, sem el nem adhatott; az apát végül a törvény értelmében nem szeresheti meg a világiak

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: litt. h. és i.

² U. o. litt. k.

³ Oklevéltár 77. sz.

birtokát.¹ A tiltakozás elhangzott, pert sem látunk a nyomán, az apátság békés birtokos maradt.

Lécs apát alkotó kedve a fürdő területén is megnyilatkozott s ebben követte őt Vajda Sámuel apát is. Kormányára idején a fürdőn nőtt a kényelem s már előkelő közönség is szívesen tartózkodott Füreden. Vajda apát 1781 augusztus 6-ikán arról értesítette Somogyi Dániel főapátot, hogy még mindig oly pezsgő élet van a fürdőn, mint az idény elején. A vendégek közül említi Hadik gróft és családját, Forgách gróft és új feleségét, Koháry gróf özvegyét, Klobusiczky grófnét, megemlékezik egy Zichy grófnőről, Kondé prelátusról.²

A fejlődő élet a felsőbb hatóságok figyelmét is fölhívta Füredre s foglalkozni kezdtek vele. Mikor a helytartótanács érdeklődése abban is megnyilatkozott, hogy véleményeket kért, miképen lehetne a fürdőt föllendíteni, 1783 szeptember 9-ikén a veszprémi káptalan is nyilatkozott és pedig mint Balaton-Füreden és magán a savanyúvízen is birtokos társ, condominium fovens. Az apátság nem sokat törődött a káptalan javaslataival, de tüstént tiltakozott a káptalan azon állítása ellen, hogy a savanyúvíz közös telken van s hogy ehhez a káptalannak joga volna, hangsúlyozta, hogy az állítás köztudomás szerint hamis, sérelmes az apátság jogaira s a forrásnak az apátság részéről való kizárólagos birtoklására; tiltakozását fölvétette Zalamegye jegyzőkönyvébe s írást adatott róla magának.³ A káptalan nem is emlegette többé a maga savanyúvízi közbirtokosságát.

Mint előbb, most is bérlet-rendszer levén a fürdőn, Vajda sem kezelte maga, hanem bérlői. Ezek azonban ismét szerződgettek, bérlő társat vettek maguk mellé, mi alkalmat adott arra, hogy a bérlőket királyi rendelettel kellett eltávolítani a fürdőről, ádáz ellenséget szerzett magának az apátság a maga érdekeiért küzdő Oesterreicher Manes József izraelita orvos személyében. Mivel még a bérlők távolították el a fürdőről, hol kezdetben gyógyszerész volt, ezek ellen kezdte a küzdelmet, majd, mikor a bérlők távoztak, minek az apátság is hasznát vette annyiban, hogy 1784 július 1-jén 5000 rajnai forintért megváltotta tőlök az összes épületek berendezését,⁴ az uradalommal keveredett viszálykodásba, mert ez nem akarta fürdőorvosnak alkalmazni. Célját szem előtt tartva nem válogatott az eszközökben, hogyan okozhat kellemetlenséget az apátságnak. Még nem történt meg kinevezése, mikor Vajda apát 1785 május 23-ikán a helytartótanácsot volt kénytelen megkérni, védje meg Oesterreicher támadá-

¹ Veszprémi káptalani levéltár: protocollum capit. eccl. Wesprim. vol. 15., nr. 546.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 73.

³ Egykorú másolat a tihanyi apátság levéltárában, c. 7. pars I., nr. 3.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 65. litt. E.

saitól.¹ A tusa hire messzebbre is elterjedt s 1785 június 11-ikén Hollósi Egyed Tényőről azt újságolta az apátnak, hogy «a felséges császár aligha a savanyúvizet keze alá nem veszi» s a főapát, Somogyi Dániel is olyasmit emlegetett, hogy Balassa grófot azért küldik a fürdőre, hogy «hiv és okos» jelentést tegyen.²

Mikor 1786-ban Oesterreicher felsőbb hely intézkedéséből fürdőorvos lett, békességben maradt. Ezek a nyugalmasabb idők kedveztek a fürdő fejlődésének, melyben az orvosi, sebészi, gyógyszerészi és fürdőbiztosi állások rendezésével oly intézmények létesültek, melyek a fürdő föllendülésére jó hatással voltak s az a körülmény, hogy a fürdőző kútlevelökkal büntetés terhe alatt kötelesek voltak a fürdőbiztosnál jelentkezni,³ nemcsak a fürdőző vendégek nyugalmanak, biztonságának vált javára, hanem arra is alkalmas volt, hogy a kevésbbé megfelelő elemek ne kívánozzanak a fürdőre. Mielőtt azonban ennek az apátság is hasznát látta volna, bekövetkezett a Rend eltörlése.

A vallásalap birtokába került fürdőn sok ujítás történt. Megengedték, hogy magánosok is építkezhessenek, szépítették a sétatereket, rendszerezítették a fürdői lelkészséget, a szegények számára kórház keletkezett, a fürdő vásárjogot kapott, majd nagyszabású építkezés kezdődött.⁴ Mielőtt azonban ez befejezést nyerhetett volna, megtörtént a Rend visszaállítása.

A királyi visszaállító okirat kötelességévé tette a Rendnek, hogy a megkezdett építkezéseket folytassa, a magánosok számára adott építkezési engedélyeket erejökben fönntartsa s az apátság nem is tért ki ezen kötelezettségeik elől. Ujabb kellemetlenségeket okozott azonban Oesterreicher, kit Novák Krizosztom főapát megfosztott fürdőorvosi állásától, mert megrontotta a forrást. Oesterreicher erre az intézkedésre azzal felelt, hogy megmozgatta a maga érdekében a megyét, a helytartótanácsához s magához Ferencz királyhoz benyújtott emlékirataival pedig támadta a Rendet, mely nemcsak nem fejleszti a fürdőt, hanem az építkezésekre sincs gondja, a már létesített alkotásokat is pusztulni engedi.

Novák főapát utalt rá, hogy a Rend nincs olyan viszonyok között, hogy beérhesse azzal, hogy a fürdő neki is csak 300 forint jövedelmet hozzon, mint a vallásalapnak, a többi jövedelem meg díszítésekre menjen,⁵ de tagadta, hogy ereje szerint nem volna rajta, hogy a fürdő emelkedjék. Eléggé bizonyítják ezt a folytonos építkezések, melyekre csak 1802 április 25-ikétől december 31-ikéig

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 12.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20., nr. 51.

³ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 28.

⁴ Oklevéltár 112. sz.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. n.

10.074 forintot s 4 krajczárt költött, hogy 1803 folyamán mennyi lesz a költség, még nem tudni, de korábbi tartozások fejében már is kifizetett 1250 forintot s az időjárás okozta károk helyrehozatala 2000 forint költséget fog okozni. Az építkezések terhei mellett a viszonyok szerint elég kellemes kertet, sétahelyet alkotott az apátság, fizeti a sebészt, tart több szolgát s általában fönntartja a fönntartandókat. Hanyagságról beszélhetnek azok, kiknek fogalmuk sincs róla, mennyire terjednek a tulajdonos erői, kik nem gondolnak arra, hogy Tihany Füredre tett költségeinek egy fillér hasznát sem fogja látni. A vendégek, kik a fürdőre járnak, túlnyomó részben nem betegek, hanem szórakozni akarnak. Ezeknek szép, fényes, gyönyörködtető, sőt, ha pénzükből nem kerül, pazar dolgok kellenének; erre azonban az apátságnak nincs pénze. Tiltakozik ellene, hogy oly kötelezettségekkel akarják megterhelni az apátságot, melyekre semmiféle törvényes czim nincs, beleavatkozzanak, hogyan gyakorolja az apátság a maga földesuri jogát, kötelességnek tüntessenek föl olyan dolgokat, melyek elvégzése, fönntartása az apátság tetszésétől függ. A politikai hatóság beleavatkozása csak a jog keretein belül s a mennyiben a közérdek kívánja, nyilatkozhatik meg. Az apátság teljesíti kötelezettségeit, az egyesek túlzott kívánságai pedig nem azonosíthatók a közérdekkel.¹

Oesterreichertől megszabadult az apátság, de azért leste-várta az alkalmat, mikor támadhat újra, mikor okozhat kellemetlenséget.

A köteles és szükséges átalakítások szorgosan folytak a fürdőn. A háborús idők nem voltak ugyan alkalmasak rá, hogy Füred látogatottsága növekedjék, sőt azzal, hogy 1809 augusztus 25-ikén katonai ispotálynak foglalták le a fürdőt, egy kis időre alkalmatlanná is vált a vendégeknek, de hire nem csökkent s mikor az is bebizonyult, hogy hamis vádak terjesztett Oesterreicher arról, mintha idegen vizek keveredése megrontotta volna a savanyúvizet, a közönség bizalmatlansága megszűnt.

1816 márczius elején Balogh József Györmegye orvosa és Ries János orvos ajánlatot tettek, hogy a fürdőt s vele az apátság balaton-füredi birtokát kibérlik s maguk költségén szépítik, átalakítják a fürdőt,² de Novák főapát nem foglalkozott az ajánlattal. Talán ez a visszautasítás is oka volt, hogy Ries, a ki pedig hálás lehetett volna a Rend iránt, mert mint kezdő orvos engedélyt kapott Novák főapáttól, hogy a fürdőre mehessen orvosi gyakorlatra, lakást is engedett neki, Oesterreicher mellé állt és segített neki a fürdő ellen való támadásokban. A régi panaszok hallatszottak, ócsárolták a vendéglők bérlőit, elemlegették, hogy az apátság nem gondoskodik az orvos, sebész, gyógyszerész lakásáról, fizetéséről,

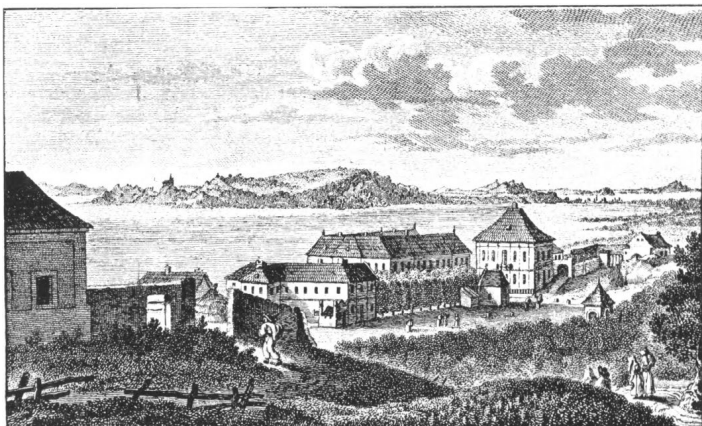
¹ Pannonhalmi rendi levéltár.

² U. o. litt. v.

fölhozták a lakáshiányt, panaszkodtak, hogy megszűnt a szegények kórháza, kifogás volt a forrás ellen, hideg fürdőket kívántak, nem voltak megelégedve az angolkerttel, sétatérrel, drága volt nekik az ellátás, hiányos a savanyúvíz palaczkozása. A vádak nyitottabb fülekre találtak, mint a védelem s 1821 április 10-ikére Kopácsy József czimzetes püspök személyében királyi biztost küldöttek a fürdőre.

Horváth Pál apátot, egyben a Rend kormányzó apátját igen elkeserítették a panaszok s a királyi biztos kiküldése. Panaszosan írja Tihanyba: «Sokat és rég teszi már próbára türelmünket a savanyúvíz; bár elcserélhetnők akár kevesebbet érő jószággal!»¹

Készséggel engedelmeskedett a felsőség rendelkezésének, utóbb maga a felség is elismerését fejezte ki ezért neki, megígérte, hogy a mennyiben módjában van, segít a bajokon, de szóvá tette azok eljárását, kik a legfelsőbb helyen sem általoltak úgy nyilatkozni a Rendről, hogy ez nem viseli szíven a fürdő sorsát, sőt hanyatlását okozza. Ha mindamellett azt látják, hogy Tihany nem tud föladatának megfelelni, ő alázattal kijelenti, hogy Tihany elfogad minden cserét, melyet a felség méltányossága neki a fürdőért nyújt s csak örülni fog, ha ezt oly kezekben látja, melyek mindenki óhaját teljesíteni tudják, melyek el tudják távolítani a panaszokat, melyekről azonban közismert dolog, hogy az állami kezelés idején is sűrűn fölhangzottak.²

A Savanyúvíz képe az 1822-iki Aurorában.

Nem volt elég a kellemetlenség, melyet a vádak okoztak, a megye túlkapásai ellen is védekeznie kellett az apátnak; mert az árak megszabásában már odáig ment, hogy a fürdők díjának megállapítását a maga kizárólagos jogának állította.

Horváth apát, ki a cserét ajánló emlékiratára nem kapott választ, a megye sérelmes, az apátság földesuri jogát bénító eljárását sem hagyta szó nélkül s a Kopácsynak 1821 július 31-ikén átadott nyilatkozatában nemcsak a megye sérelmes eljárásának orvoslását kérte, hanem hangsúlyozta, hogy a Rend mindent

¹ Tihanyi apátság levéltár, c. 7. p. II., nr. 16.

² U. o.

megtesz Füredért, de viszont védelmet kér Oesterreicher, Ries és mások támadásai ellen, mert a Rend, melynek szellemi, irodalmi, vallásos érdekei is vannak, békés nyugalomra szorul.¹

A vizsgálat eredménye az lett, hogy a fürdő főfelügyeletét Zalamegyére bízták, szabályzat készült az orvos számára, majd újra megvizsgálták a forrást, megtörtént a kezdeményezés, hogy a Balatonban hideg fürdők készüljenek.

Később azt a mintát választották ehhez, melyet József nádor balatoni fürdőjén láttak. Ennek felesége, Mária Dorottya főhercegné ugyanis 1821-ben két hónapon át a fürdőn tartózkodott s a nádor hideg fürdőt készíttetett számára. A fürdő javára volt a főhercegasszonynak, ki 1824-ben másodszor is fölkereste és férjével és családjával együtt július 1-jétől augusztus 20-ikáig a fürdőn tartózkodott. Teljesen fölgyógyulva távozott e helyről, melyet férje Magyarország diszének nevezett.²

A dísz fokozódott az 1826 augusztus közepén támadt tűz után, mely több épületet, magát a fürdőházat is tönkre téve, 30.000 forintnál több kárt okozott ugyan az apátságnak, de alkalmul szolgált, hogy az épületek csinosabb formát kapjanak, sőt arra is, hogy a forrás körül elterülő hely kapcsolatba jusson a Balaton partjával, mert többé nem épült föl az a leégett vendégfogadó, mely a forrástól délre keresztben állott s elfogta a Balatonra való kilátást, elzárta a tóról áramló üde levegőt.

Míg közben Kisfaludy Sándornak lelkes buzgósága, a közadakozás s az apátság áldozatkészsége megteremtette a fürdőnek első nemesebb szórakozó helyét, a színházat; újabb csinosodás oka lőn az 1834-iki tűz, mely ismét nagyobb kárt okozott az apátságnak, de megnyitotta a szépítés, építés tágabb útját. Közel 70.000 forintért restaurálták a tűztől megrontott épületeket, megkezdték az új fürdőház építését, szaporították a hideg fürdőket, úgyhogy mikor az 1835-iki rendi káptalan határozatának megfelelően a következő évben házi kezelésbe vették a savanyúvizet, fürdőket, lakásokat és intézeti fürdőfelügyelő neveztetett ki,³ már jelentős haladás volt észlelhető, mi a következő év munkálataival sokat lendített a fürdő híréen.

¹ Tihanyi apátsági levéltár.

² Jalsovics Aladár: A balatonfüredi gyógyhely és kirándulási helyei (Budapest 1878), 23. l., Kovács id. önéletrajza 94. l. A főhercegi család augusztus 20-ikán reggel 5-kor misét hallgatott s 1/26-kor elutaztak. Úgy látszik az előző napon történt, hogy Kovács és Orray Kajetán tihanyi jószágkormányzó nevenapjára gratulálni akartak a kis István főhercegnek; de ez «egy kis politikai bűnért zár alatt» lévén, a nádor azt mondta nekik: «Est domi, tamen non est domi».

³ A Memoriale pro adm. rev. patre superiore domus Tihanyiensis 1835. erre vonatkozólag így intézkedett: *Evoluto tracterii et pharmacopaeae praesentis contractus tempore, dominium omnia hospitum cubacula, stabula item et nebularia, balnea, ipsamque aquae acidularis inspectionem recipiet, quorum proinde omnium cura inspectori dominali committetur.* Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. rr.

Az apátság ezen áldozatokon kívül azon is rajta volt, hogy a közönség jól érezze magát, bizonyos tekintetben bevonassék a fürdő ügyeinek intézésébe. Ezen czélból az 1836 május 20-ikán kiadott fürdői rendtartás¹ fölhívta rá a közönség figyelmét, hogy a «földesuraság (a melynek az ezen híres fürdőhelynek jóléte és kelete igen szíven feküdven, azt akármelyik külföldihez hasonlónak tenni semmi áldozatot nem kimél) minden fogyatkozásról, csalatásról, szolgálati elmulasztásról és egyéb panaszokról, valamint javítási és szépítési javallatokról is tudósíttassék, egy különös jegyzőkönyv készítettett, mely naponként, a meddig a hajdúk vizet merítenek, a savanyúvíz-kútnál fog kiteve lenni.² Ebbe hogy a tisztelt vendégek panaszaikat, javallataikat nevök aláírása mellett beiktatni méltóztassanak, kéretnek, hogy a földesuraság, a mennyire erejében áll, azokon segítsen, ezeket pedig elvállalhassa».

Az első bejegyzés, mely a jegyzőkönyvbe került, mint arról Écsy László, a fürdő felügyelője rögtön sietett Kovács Tamás főapátot értesíteni, nagy elismerés volt a Rend iránt. Hangzott pedig eképen: «A szenvedő emberiség sorsa enyhítésére, a társasélet kellemei előmozdítására s ez által is a szeretett hon diszére munkálkodni szép és magas feladás; szebb s dicsőbb, ha a cselekvés áldozatokkal van összekapcsolva. Ily jeles czélt tűzött ki magának a Szent Benedek nagyon tisztelendő szerzetének főapátja, méltóságos Kovács Tamás ur akkor, a midőn az 1834. esztendei július 18-ik napján kiütött pusztító tűz által a füredi savanyúvíz forrása körül levő s nagy részben porrá vált épületek ujoni felállítását vétette munkálatba.³ A legjobb izléssel alkotott, több mint szerény kívánságokat kielégítő épületek foglalják el az ezekkel nem is hasonlítható régiek helyeit, kényelmes és ritka tisztasággal diszlő fürdőszobák, mindenben pontos és kielégítő szolgálat mindannyi bizonyosságai annak, mily nagy figyelem vala s van arra, hogy a köz kívánságainak megfeleltessen. És minthogy egyrészt tudatik biztosan, mily nevezetes vala már az áldozat, másrészt ezen könyv is, melynek első lapjait semmi sem foglalhatja el méltóbban, mint a köz szíves elismerés, elég tanuja annak, hogy az áldozatoknak még határ téve nincsen, sőt szerény óhaj-

¹ Nyomtatvány, mely megvan németül is, a pannonhalmi rendi levéltárban: act. archiabbat. fasc. 17. litt. yy.

² Panaszok, javítások s szépítések, javallatok jegyzőkönyve. Megvan a tihanyi könyvtárban. Mi, noha hivatkozunk a belőle történt közleményre, ott is, hol kiadott részeket említünk, az eredetiből merítünk. — A panaszkönyv utoljára az 1840-iki fürdőidény alatt volt kiteve. Nem is ártott eltemni, mert közbe-közbe naiv dolgok kerültek bele. Mutatóba csak kettőt: 1837-ben ezt jegyezték be: Az élet fő kellemeihez tartozván a kényelmesség, azért óhajtani lehet, hogy a dohányosok számára egy égő lámpa a sétatéren alkalmazassék; 1840-ben pedig «egy pipás» kívánsága ez: Ha dohányozni szabad, jó volna a sétatéren örök tüzet tartani.

³ A vendégek nem voltak eléggé tájékozódva a tűzről; sem a hónapját, sem a napját nem tudták, utólagosan igazította ki más kéz a keltezést; magáról a pusztításról is hamis fogalmaik voltak.

tásai teljesítését továbbá is remélheti a közönség, midőn annak minden egyes tagja kívánni s panaszai őszinte nyilatkoztatására s ajánlható javítási tervei előadására példás nagylelkűséggel felszólíttatik. Mindezeknek méltó méltatásául édes kötelességöknek tartották az alólirottak a nagy számmal összesereglett társaság nevében is szíves hálás köszönetök kijelentését. Balaton-Füred, 1836. esztendei Szent Jakab hava (július) 9-ikén. Széchenyi Mária Zichy László hitvese, Stephaits Gáspárné született Barcza Erzsébet, Stephaits Beatrix, Somsits Mária, Latinovics Lajos hitvese, Gróf Zichy Ferencz, Horváth József, Marich, Bárány László Antal kanonok, Csobráncz kanonok, Horváth Antal, Gróf Zichy Ferencz, Czindery László, Gróf Zichy Miklós, Hertelendy Károly, Kelemen József kanonok, Zichy János, Gróf Festetich Erneszt, Barthadeiszky János udvari tanácsos stb. stb.»¹

A következő évben május végén tartott közgyűlésén Zalamegye vette teljes meglegedéssel a földesuraságnak ezen nemzeti fürdő diszének fenntartására és csinosítására tetteleg is bebizonyított buzgóságát; igaz, hogy ugyanekkor ürmöt is kevert az örömbé, mert ismét magának követelte az árak megállapításának jogát.² Ujabb kellemetlenségek támadtak ebből, melynek csak évek múlva szakadt végök, mikor a felség az apátság régi jogait újra biztosította.

A következő évek sem szűkölködtek a magánvállalkozás s az apátság alkotása nélkül. Arena készült, lövész-cyget alakult, Bresztyenszky Béla tihanyi apát belefogott az új templom építtetésébe.

Azonban az 1847-iki Füred, mely szeptember 30-ikán rövid időre vendégül láthatta a Tihanyból hajón érkező István nádort, ki az új fürdőházban szállott meg,³ szerény telep volt. Az a sok villa, mely husz évvel utóbb épülni kezdett, még nem tette változatossá a fürdő képét, a Balaton parton még sok a nád, csak a hideg fürdők előtt van sétány, mely magas nyárfaival feltűnő ugyan, de a közönség nem igen használja, a parton nincs más, mint a Horvát-ház mögött levő kikötő közelében levő kis kerti filagóriához hasonló gépház, melyből lóerővel hajtatták föl a fürdőkhöz, a tisztogatáshoz s a sétátér öntözésére szükséges vizet, tovább magánosok veteményes kertjei, gyümölcsösei foglalják el a helyet.⁴ Hosszú munka folyt, míg ez a hely, melyről azt szokták mondani, hogy

¹ Panaszok stb. 3—12. ll., a tihanyi könyvtárban. Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 45. alatt megvan Écsy levelében is. V. ö. Récsey Viktor: Balaton-Füred hetven évvel ezelőtt, Budapesti Hirlap, 1906 szeptember 2-iki sz. — A következő bejegyzés Deák Ferencztől való, ki Wesselényivel, Csányi Lászlóval, Dóczy Imrével, Hanovszky Jánossal, Gyulai Gál Józseffel, Schmidt Ferenczczel a sétatérrel bejárást kért a boltokba.

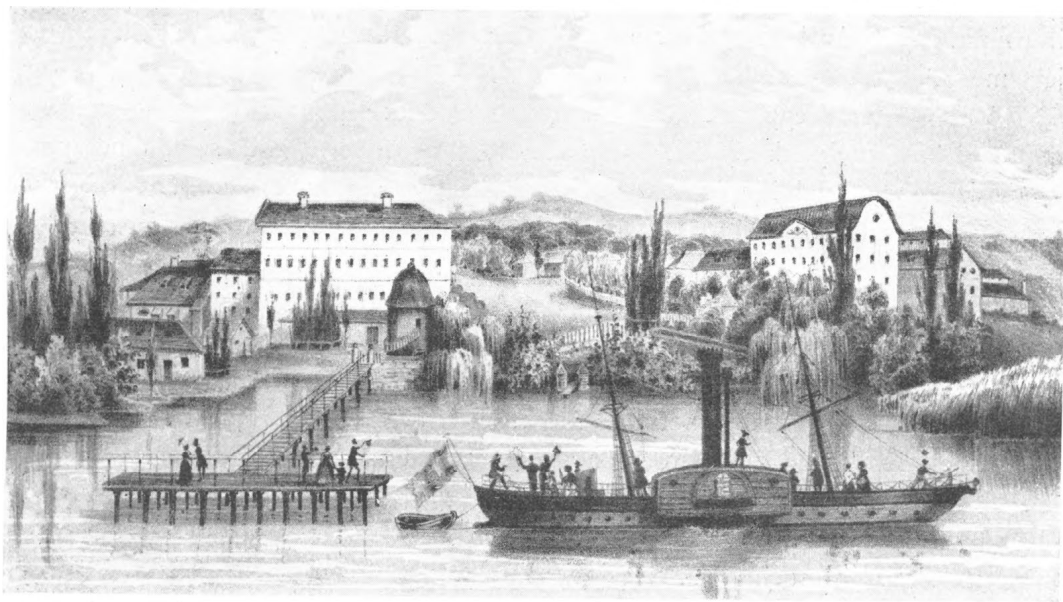
² U. o. számozatlan darab.

³ Horváth, id. m. 25—26. ll. és tihanyi apátsági levéltár, c. 20., nr. 34. és 35.

⁴ Balaton albuma, természet után rajzolta és Németújvári gróf Batthyány Imre Zalamegye főispánjának ajánlja Szerelmey Miklós műkönyomda-intézet tulajdonosa Pesten 1848. (Képekkel és magyarázó szöveggel.)

a Rend koronájának legszebb gyöngye, megfelelő keretet kapott s mint Bresztyenszky 1848 folyamán, utódai is nem egyszer kölcsön szerzett pénzt fordítottak rá, hogy fénye el ne homályosuljon.

A közönség érdeklődése, méltánylása kísérte az apátság munkásságát s épen ezek az évek azok, mikor a fürdőzők száma szokatlanul fölszökik. 1833-ban május 1-jétől augusztus 31-ikéig 431 volt a fürdőzők száma, tíz évvel utóbb 1542, majd az ötvenes évek második felétől igen erős emelkedés észlelhető. 1846-ban 1815, 1847-ben 2167, 1848-ban 2270, 1849-ben 2560 vendég volt

A Savanyúvíz képe az 1848-iki Balaton-albumban.

Füreden. A következő években azonban megindul az esés, mely elég soká eltart.¹ 1852-ben felséges vendéget fogadott a fürdő. Rimely Mihály főapát 1852 június 10-ikén a következő értesítést küldte a tihanyi perjelnek: «Báró Hauer főispán mondja, hogy a helytartósági program oda módosított, miszerint június 29-ikén ő felsége nem fog Veszprémig menni, hanem Füreden fog meg szállani és meghálni, mert nem juthat Veszprémig, mivel Péter-Pál ünnepén misét hallgatván, el fog késni. Így állván a véghatározat, nincs más hátra, mint hogy Prior Ur az adminisztratornak megmondja, hogy Écsyvel erejét megfeszítvén, oly előkészületeket tegyenek, melyek ő felségének és főherczeg Albrecht fogadtatására méltók legyenek. 1. Szobák készíttessenek, legalább két szép tágas

¹ Horváth, id. m. 26 l., Jalsovics, id. m. 36—37. ll.

a felség, kettő a főherczeg számára egymás mellett a legjobb helyen; kérettesenek meg a vendégek, hogy ez éjre más szobákba menjenek. 2. Legyen egy szépen épített diadalív felirással, apró nemzeti és ausztriai lobogók, a felség laka előtt két nagyobb, egy császári, egy nemzeti. 3. Legyen kivilágítás. 4. Készíttessék vacsora mintegy 30 személyre; ő felsége nem fog enni. 5. Ő felségének képe a füredi kútnál ékesíttessék. 6. Tihanyban éjjel különféle helyeken nádpyramisok legyenek meggyújtva. 7. Urasági kocsisok egyszerű ruhában, de tisztában, úgy a lovak tisztán készen legyenek. 8. Minden elkövetessék, hogy a nép nagy lelkesedéssel fogadja ő felségét, mert ő felsége szokatlanul kegyes irántunk. — Szóval, mit bölcsesség, ékesség, de szegénység is ajánl, történjék meg».¹

A fogadást az egykorú következőképen írta le: «Ma, június 29-ikén örömapot éltünk, melynek emléke kitörülhetetlen betűkkel leendő szívünkbe vésve. Ő cs. k. apostoli felsége és kísérete, gróf Grünne Károly cs. k. altábornagy és ő cs. k. apostoli felségének első vezérsegéde, Müller Vincze cs. k. ezredes, Fligelli cs. k. ezredes, báró Boxberg cs. k. őrnagy és ő cs. k. apostoli felségének szárnysegéde, Veckbecker cs. k. őrnagy és ő cs. k. apostoli felségének szárnysegéde, herczeg Windischgrätz, herczeg Eszterházy Miklós cs. k. százados, gróf Hunyadi cs. k. százados, gróf Schaffgotsche, gróf Széchényi cs. k. százados, Friedl cs. k. százados, Tibold cs. k. kabinet titoknok, Seifert cs. k. udvari utazási számvevő, Möraus cs. k. főfelügyelő, báró Genotte cs. k. kabinet titok, Falkner cs. k. titok, Wiedl cs. k. titok, Stangelmayer cs. k. hadnagy, Legrenczi cs. k. beludvaroncz, Hornung cs. k. udvaroncz, Conrád József ő cs. k. felsége szállásrendezője, valamint főherczeg Albrecht, Magyarország katonai és polgári kormányzója és kísérete, báró Parot cs. k. altábornagy, Lazarini cs. k. őrnagy és szárnysegéd, Schaeffler cs. k. százados és segéd, dr. Krausz cs. k. törzsorvos, Friedenfels cs. k. ministeri titoknok, a szolgaszemélyzettel együtt összesen 61-en² a Kisfaludy-gőzösön zászlókkal ékített számtalan ladik és lélekvesztő környezetében déleesti 8 órakor szerencsésen megérkezett Keszthelyről, az óhajtvá várt, szeretett fejedelem a fürdővendégek és a vidékről összesereglett néptömeg által örömyilatkozatokkal, taraczkölvések közt üdvözlötett.

Ő cs. k. apost. felségét hódolatteljesen fogadá a szent-mártoni főapát, mint a fürdőhely földesura, ki a többi közt mondá: «Igen, Felséges Urunk, ezen legkegyelmesebb leereszkedés és nagy szívű megelőzés, az atyai szeretet, a feje-

¹ Másolat a tihanyi apátság levéltárában az apátság 1827-től kezdődő protocollumában. V. ő. még tihanyi apátsági levéltár, c. 20., nr. 37.

² Balaton-füredi t. cz. fürdői vendégek névsora 1852. Füreden Bade-Liste 5—6. l. 20 negyedréti lapra nyomott füzet a tihanyi apátsági levéltárban, c. 7. p. II., nr. 47.

delmi gondoskodás, a kiállott terhes utiáldozat, ma minden sziveket Felségedhez vonza, mely legnagyobb kegyelem minket törhetlen hűségünkben megedz és fiui ragaszkodásunkat Felséged legszentebb és felsőbb személyéhez. nem különben a felséges ausztriai uralkodó ház iránt is rendíthetetlenül teszi. Igen, e legmagasb kegyelem bennünket hathatósan fellelkesít Felséged iránti fiui szeretetre, tökéletes engedelmességre és legmélyebb hódolatra; mert Felséged dicsteljes uralkodása alatt Augustus aranykorát látjuk visszatérni».

A bekövetkezett lelkesedés szülte örömdvözletek, szünni nem akaró éljenzések között diszteli diadalmenetben a leánykáktól virághintette uton elérkezék ő felsége az új fürdőházban lakhelyére, hol egy kis vártatva legkegyelmesebben elfogadja a jelenlevő tisztelgők hódolatát. 70 helységbirónak is jutott itt azon magas szerencse, helységik nevében a határnélküli ragaszkodás biztosítását kijelenthetni. Ezután megtekinté ő felsége a diszkoszorúzott, mellképével fölékített savanyúvízforrást, mely jövőre felséges nevét fogja viselni, a fehér öltönyű leányka átnyújtja a forrásvízzel megtöltött serleget, melyen ő felsége mell- és Füred látképe vala látható e fölirással: Császárának Füred 1852. A serleget a leányka szüzi szemérem és szerénységből nem merte visszavenni, mondván: «E pohárból csak fejedelmek isznak» és térdre hullván kérte ő felségét, miszerint e serleget méltóztassék legkegyelmesebben megtartani Füred emlékeül. Erre ismét megújultak a szünni nem akaró lelkesült örömnnyilvánítások.

A kuttól ezrekre menő néptömeg sorai közt visszatért a felsége lakába. Nem sokára megjelent az ünnepélyesen földiszított színházban, hol az ismeretes néphymnus zengedezése között fogadtatott. A «Csikós» című darabnak első felvonása után elhagyta a színházat.

Nemcsak maga a fürdőhely volt fényesen kivilágítva, hol a szent-mártoni főapát ablakait a szerzet czimere ékíté e fölirattal: «Optimo principi», hanem a Balaton mindkét részről pontjai is éji tüzekben nyilvánították örömüket. A tihanyi kolostor mintegy tündéri fényben uszva különösen meglepőleg hatott a néző sokaságra.

Nem sokára ő felsége ablakai alatt nagyszerű fáklyamenet éjjeli zenével is tisztelgett. Ennek végeztével beállt az éjji csend, melyet nemcsak a kora reggel zavart meg taraczklovésekkel, hanem a számtalan népsokaság neszezése is, kik még egyszer szerencsések akartak lenni, hogy a szeretett fejedelem kegyteli arcát láthassák és szíves «Isten hozzád»-ot mondhassanak neki. Fiatal, lovagias fejedelmünk, ki veleszületett szívjósága, kegyes leereszkedése, gyöngéd bánásmódja által mindenki szívét megnyerte első pillanattól fogva, miután a szent-mártoni főapát minden jelenlevők nevében szívélyes hálaköszönetét hódolatteljesen ő felsége lábaihoz letevén, nyomban 5 órakor reggel utját Veszprém felé

folytatá ezer áldások és éljenzések között. Bizonyára Füreden megvalósult az egykori jószívű császár eme mondása: «A jó fejedelem a világ szeretete».¹

Bogyay Lajos, Zalamegye cs. k. főnöke, július 17-ikén a következő levélben köszönte meg a főapátnak a felség fogadására tett intézkedéseit: «Az örömszajnak, melylyel ő cs. kir. apostoli felségének legboldogítóbb jelenlétét keble őszinte érzelméből üdvözlé Zalamegye öszves lakossága, elmúltával alig lehet boldogítóbb érzemény, mintha ezen örökre felejthetetlen esemény felett keblünkben támadott hálaoszlopra a legmagasabb megelégedés emléksorait véshetjük.

Méltóságodnak tartozik e tekintetből Zalamegye leginkább hálával, mert míg egyrésről újabb bizonyítványát adá a felséges uralkodóház iránti kitartó hűségének, fényesen kitüntette Méltóságod Zalamegye irányábani jóvoltát és honpolgári igaz vonzalmát mindazon áldozatok által, melyekkel ő cs. kir. felségének jelenlétében az ünnepség nagyságát emelni kegyeskedett.

S midőn mindezekért Méltóságodnak a megye s öszves lakossága nevében a legőszintébb kebelből eredő hálát s köszönetet nyilvánítanám, fogadja Méltóságod legerősebb fogadásunkat, hogy valamint Méltóságodnak e valóban honpolgárias tette Zalamegyében felejthetetlen marad, úgy az ebből eredő tartozást leróni mindenkor kötelességünknek ismerjük».²

A főapát huzamosan foglalkozott a gondolattal, hogy a felség látogatása emlékére piramist emeltet, meg is készült a terv s rá a fölírás:

HÁLÁT MOND
FERENCZ JÓSEF CSÁSZÁR
APOSTOLI KIRÁLYNAK
FÜRED
IVÁN HÓ
XXIX NAPJÁÉRT

összehordták a köveket, elő voltak készítve a kőfaragó munkák, de el nem készült, «a kevéssel elmúlt boldogtalan idők ütötte sebeket sem tudta meggyógyítani» az apátság;³ be kellett érni azzal, hogy a felség látogatása emlékére Ferencz József-forrás nevet kapott savanyúviz diszesebb földél alá került.

Az anyagi erők hiánya egy évtizeden át tétlenségre szorította Tihanyt fürdőjével szemben. A mit az apátság nem adhatott meg, Füred nem tudta előteremteni, mert a rossz időjárás, a politikai viszonyokkal összefüggő pénzsűke

¹ A tihanyi apátság levéltárában az apátság 1827-től kezdődő protocollumában levő följegyzés; v. ő. a főapát 1852 június 18-iki levelét, melyben a fogadás részleteiről, a fölíratokról stb. intézkedik ugyancsak a tihanyi apátsági levéltárban.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. mmm.

³ U. o. litt. ooo. és mmm.

miatt, noha egyike a leglátogatottabb helyeknek, a vendég s így a jövedelem kevés. Bizakodtak benne, hogy az urbéri kármentesítésért járó összeget megkaphatják készpénzben s ebből építkeznek.¹ A már 1850-ben engedélyezett, de szedni csak öt évvel később kezdett gyogydíjak apróbb szépitésekre nyujtottak ugyan módot, de még a sétatér rendezésére sem voltak elégségesek.

1855-ben új intézkedést találunk a fürdőn: az érkező vendégeknek alá kellett írni a cs. kir. rendőrségtől kiadott rovatos bejelentő lapot, útleveleket pedig be kellett adniok a rendőri hivatalnak. Ugyanezen évben augusztus 16-ikán veszedelembé jutott a fürdő. Kovács kaposvári törvényszéki ülnök, ki betegen érkezett s rögtön meghalt, bevitte Füredre a kolerát. Augusztus 28-ikán dühöngve lépett föl és szeptember első napjaiban sem volt vége. Csak szeptember 6-ikán írták, hogy negyednapja már, hogy semmi veszélyes tünet nem mutatkozik.²

A fejlődésre kedvezőtlen viszonyokba eshetőleg valami változást hozott volna az 1857. év, ha betelt volna a várakozás, melyet hozzáfűztek. Márczius folyamán értesítette a főapát Krisztián Pius tihanyi jószágkormányzót, hogy a felséges uralkodó pár Magyarországra fog utazni s mivel a Balatonon akar Keszthelyre menni, Füreden meg kell tenni az előkészületeket.³ Április folyamán is tervezgettek még,⁴ de a látogatás elmaradt. A következő évek már a költséges tagosítási munkálatok miatt sem voltak alkalmasak rá, hogy az apátság nagyobb alkotásba fogjon.

A pangás közepette a hazafias lelkesedés szerzett a fürdőnek lelkes napot és új diszt: 1860 június 11-ikén a Deák Ferencz és Oszterhueber József elnöksége alatt szervezkedett bizottság föllállíthatta a nemzet nagy költőjének s a fürdő kedvelőjének, Kisfaludy Sándornak Czelkuti Züllich Rudolftól még az előző évben elkészített ércszobrát, mely ünnepség vagy 8000 embert vonzott a fürdőre s a tudományos intézeteken kívül az arisztokraczia ép úgy képviselve volt, mint Somogy-, Zala-, Fehér- és Tolnamegyék s a Balaton környékének egyszerű földmíves osztálya.⁵

Mellékesen említve, hogy 1860 november 14-ikén Oroszy Józsa férjezett Pap Ferenczné és Pázmándy Karolina férjezett Véghelyi Imréné Krisztián Pius tihanyi jószágkormányzó és Szabó Dávid apátsági ügyész ellen «kérdései pert» indítottak, mert ezek azt állították, hogy a felpereseknek a savanyúvíz kútjára használati joguk nincs,⁶ miben akkor is az alpereseknek kell igazat adnunk, ha tudjuk, hogy 1790 tavaszán a vallásalap tárgyalta az Oroszyaknak savanyúvízi

¹ Pannonh. rendi levéltár: litt. kkk. és mmm.

² U. o.

³ U. o. litt. ooo.

⁴ U. o.

⁵ Jenvay Géza: Kisfaludy Sándor emléksobrának ünnepélyes leleplezése, Bátorfi, id. m. II. 209. s köv. II.

⁶ Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

telke megvétele miatt,¹ a következő években a fürdő erős fejlődéséről szólhatunk. Már 1864-ben örvendezve említette az orvosi jelentés, hogy a fürdőintézet hire oly jó, hogy Szepesmegye fölszólította a felügyelőséget, hogy az itt uralkodó rend és administratio szabályait közölje vele, mert a megye Füred mintájára akarja fürdőit berendezni,² 1865-től kezdve pedig, mikor a Balaton partjának rendezésébe fogtak, több munka történt a fürdőn, mint előzetesen összevéve s épen ez az év nyitja meg a szép számú magánépületek keletkezésére is az alkalmat s a szükséges teret.

Ebben az évben sok érdeklődő szem tekintett Füred felé. Deák Ferencz kinek tiszteletére nevezték el a Balaton partján elhuzódó új sétányt, mint a fürdőnek évtizedek óta állandó vendége, 1865 augusztus havában szokása szerint ismét Füreden tartózkodott. Itt látogatta meg az új kancellár, Majláth György és Sennyei Pál báró főtárnokmester megbízásából Wenckheim Béla báró, hogy a Schmerling bukása után beállott változások közepette véleményét kikérje.³

A következő évben a fegyverek csattogása, a golyók bűgása működtek fejlesztő tényezők gyanánt, hogy a kibontakozás útja, melyet 1865-ben még kerestek, elkészüljön. De ugyancsak azoknak várása fosztotta meg Füredet attól az örömtől, hogy a maga területén lássa nemzetünknek e válságos időkben csendben, de eredményesen működő nagy jóakaróját, Erzsébet királynét. A felséges asszony már lakást is választott magának a fürdőn, megtörténtek a szükséges átalakítások,⁴ mikor május 5-ikén megérkezett a szomorú hír, hogy a királyné nem mehet Füredre, mert e bonyolult időszakban sem szeretett férjétől, sem szeretett gyermekeitől nem akar távollenni.⁵

Ezek voltak azok a napok, melyekben eldőlt a háború kockája⁶ s csakhamar következtek azok, melyek eldöntötték a német hegemoniáért már hosszasan folyó küzdelmet.

A hadi események közt Füred kevés számú vendége élénk izgatottságban volt. Sohajtozott is a fürdőfelügyelő, «a politikában vagy inkább a háborúban bárcsak már valahára csend állana be; mert naponként rémültebbek lesznek vendégeink, minden hirre el akarnak utazni». Július 21-ikén örömet támasztott

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihán. fasc. II., nr. 69.

² U. o.: act. archiabbat. fasc. 17., litt. kkk.

³ Ferenczy Zoltán: Deák élete (Budapest, 1904.), I. 67. l., II. 6., 40., 56—57. ll., III. 24—25. ll.

⁴ Ekkor épült a fényképész csinos, villaszerű lakása és műterme is.

⁵ A királyné látogatására vonatkozó levelezés a tihanyi apátság levéltárának balaton-füredi iratai közt van.

⁶ Április 27-ikén jelent meg az első parancs, mely elrendelte, mozgósítson az északi sereg is, mi megadta a keresett jogcímet a porosz támadásra. Friedjung Henrik: Harcz a német hegemoniáért I. (Budapest, 1902.) 260. s. köv. ll.

az a kósza hír, hogy Deák politikája győzött, Andrássy Gyula grófot minisztérium alakításával bízták meg, ki Bartalt is megkínálja tárczával, Deák Ferenczért deputatiót küldtek;¹ 22-ikén meg már pakkolni kezdtek a vendégek, mert az a hír érkezett Füredre, hogy a porosz Pozsonyban van, a pozsonyi hidat Komáromba vitték. Csillapították őket, hogy nem sokára békekötés fog bekövetkezni.² Bizonyára meg is nyugodtak, hiszen másnapra megkaphatták a hirt, hogy azon

A füredi Kisfaludy-szobor.

a napon, mikor ők aggodalomban voltak, déli 12 óra tájban a Pozsony körül csatázó felek közt fölharsant a kiáltás, mely a fegyverszünetet jelentette.³

A következő években nem okoz zavart a fürdőn a háború, hanem a békés munka van rajta, hogy szépítse, kényelmesebbé tegye Füredet. Azon átalakítások után, melyeket a királyné várásakor tettek, nyomon következtek az új alkotások, melyek 1871-ig év év után hasznos, kellemes épületekkel gyarapították

¹ Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred. Az állítólag Zichy-Ferraris Manó gróftól eredő értesülésben kevés a valóság. Deák július 19-iki kihallgatásakor Andrássyt ajánlotta miniszterelnökönek, de Bartalról nem most, hanem a Majláth-Sennyeyi miniszterium tervezésekor volt szó. V. ö. Ferenczi, id. m. III. 169—172. ll.

² Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

³ Friedjung, id. m. III. 238 l.

Füredet. 208.549 forint 96 krajczárt kellett ezekre elkölteni, de velök modern fürdővé emelkedett a savanyúvízi telep.

Körülbelül a végén jártak ezeknek a munkálatoknak, midőn 1871 augusztus 28-ikán Mária Henrika belga királyné, Klotild főherczegasszony és József főherczeg, ki már korábban is megfordult benne, látogatták meg a fürdőt.¹

Az új alkotásoknak mintegy bevezetője volt, hogy 1877-ben Kisfaludy szobra helyére új került. A régi, izlés dolgában sok kíváncsalmat ki nem elégitő szobor helyett mintegy 10.000 forint költséggel új készült, melyet Vay Miklós báró mintázott. Már 1876-ban készen volt ez az alkotás, mely Kisfaludyt magyar diszruhában, vállán paláستtal, jobbában félig nyitott könyvvel és íróeszközzel ábrázolja, de csak 1877 tavaszán érkezett meg Bécsből. Április 30-ikán talapzatával együtt eltávolították a régi szobrot és május 11-ikén minden különösebb leleplezési ünnepség nélkül fölállították az újat.²

Ugyanezen év őszén megkezdődtek a fürdőn a rendi káptalantól még 1875-ben elhatározott építkezések, melyek 60.500 forint 51 krajczárjába kerültek az apátság s hozzá 13.957 forint 56 krajczár költséggel még a jég és árvíz okozta károkat is helyre kellett hozni.

Megvolt immár mindaz, a miért a közönség és hatóságok annyiszor szót emeltek, a Balaton partján a kellemes sétány, a kényelmes fürdők, a fődött sétány, a gyógy- és zeneterem, közvetlen kapcsolatba jutott az alsó sétatér a forrás körül levő területtel s az angolkerttel, a sok panaszkodást keltő lakáshiány sem volt többé oly érezhető.

Kruesz főapát 1877 végén a további fejlődéshez is alapot akart vetni azzal, hogy érintkezésbe lépett Zichy Nándor gróffal, Eszterházy Pál gyermekeinek zárgondnokával, hogy megszerezhesse a 475 holdas arácsi birtokot vagy legalább ennek a Balaton mellett levő részeit, a túlzott követelések azonban lehetetlenné tették a szándék megvalósítását.³ A későbbi idők meg olyanok voltak, hogy a Rend inkább szabadulni óhajtott volna a fürdőtől, mintsem újabb befektetéseket téve még nagyobb terheket vállalni magára.

Az 1888 szeptember 13-ikán tartott pannonhalmi konventülésen Vaszary Kolos főapát utalt rá, hogy az utolsó rendi káptalan megfontolván a Füred kezelésével járó nehézségeket, határozatul kimondotta, hogy, ha alkalmas vállalkozó jelentkezik, a fürdőt bérbe kell adni. A főapát 1887 folyamán érintkezett ebben az ügyben a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel s kérdést intézett hozzá, hogy a kormány beleegyeznék-e a bérletbe. A válasz úgy hangzott, hogy a kormány nemcsak a bérbeadás ellen nem tesz nehézséget, hanem ahhoz is készségesen hozzájárul, hogy a fürdő eladassék.

¹ Jalsovics, id. m. 27—28. ll.

² U. o. 88. s. köv. ll.

³ Tihanyi apátsági levéltár.

Jelentkeztek is úgy bérlők, mint vevők s a fürdő állapotát szükségessé tette, hogy sorsával a Rend foglalkozzék. Épen a balatoni hajózás ügye sok zaklatást, támadást okozott a Rendnek, a fürdő pénztáránál pedig rendetlen kezelés derült ki, melynek következtében az igazgatói állás is megüresedett. Ha a Rend, mint a főapát előterjesztette, megtartja a fürdőt, modern színvonalra kell emelni, mely legalább 200.000 forint befektetést kíván, mit kölcsönből kellene fedezni. Megtartásának előnyei volnának egy hirneves, gyönyörű vidékű és kegyeletes emlékü fürdő birtoklásának a Rendet övedző nimbusa s a fürdőre szorult rendtagoknak a tulajdonjogból eredő kényelme; hátrányai, a kor igényeinek kielégíthetlenségéből származó folytonos támadások s ennek következtében a Rend erkölcsi reputációjának csorbulása s az a körülmény, hogy a fürdő jövedelmezősége a befektetések után is nagyon valószínűtlen maradna. A bérbeadással nem nyerne a Rend, sőt vesztené, mert hiányoznék a fürdő birtoklásával járó kényelem s helyette fönnmaradnának mindazon nehézségek, melyek a megtartás ellen szólnak; a berendezés ellen minden esetben tchető kifogások akkor is a tulajdonosnak tudatnának be. Ily körülmények közt legjobb megbarátkozni a végleges eladás tervével.

Mivel a káptalani határozattal szemben a pannonthalmi konvent nem határozhatott, szükségessé vált az összes rendtagok megkérdezése. Az október 8-iki konventgyűlésen a beérkezett szavazatok fölbontatván, az tűnt ki, hogy az eladás mellett van 81, a bérbeadás mellett 18, a megtartás mellett 7 rendtag.

Természetesen ezen elvi határozat mellett sem lehetett elzárkózni az okvetlenül szükséges javítások megvalósításától s magán az októberi ülésen elhatározták, hogy későbbi, fokozatos visszatérítés kötelezettsége mellett az apátság törzsvagyonából 60.000 forintnyi kötvény föloldását kell kérni a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnál s ez az összeg a fürdön s a tihanyi templomnál szükséges költségekre fordítandó.

A beadott építői tervekből hamarosan kiderült, hogy magán Füreden 90.000 forintra mennének a költségek, de a Rend egyelőre a legszükségesebbre akart szorítkozni s a minisztérium útján kért és megkapott királyi engedély is arról szólott, hogy a tihanyi apátság törzsvagyonából 60.000 forint 12 év alatt történő törlesztés föltétele mellett fölvehető. Az építkezések nyomán az 1889 szeptember 26-iki pannonthalmi konventülésen tudatta a főapát, hogy a Rendnek az elmúlt évben hozott áldozatai nem maradtak elismerés nélkül, de tény az is, hogy a követelés még mindig annyi, a mennyit meggyőzni alig lehet. Pedig a fürdő jövedelme csekély. Kovács Ábel, az új, benczés fürdőigazgató jelentése szerint az utolsó év bruttó jövedelme 33.000 forint volt, melyből csak úgy 18.000 forint tiszta jövedelemre lehetett számítani. Ez pedig a fürdőben rejlő tőke s az utolsó évtizedek százazreket tevő befektetéséhez vajmi csekélység.

A munkálatok befejezése áthúzódott a Rend új fejének, Fehér Ipoly főapát-nak kormányéveire is. Ugyanekkor azonban, a mellett, hogy az eladás terve továbbra is fönnmaradt, újabb beruházásokra lett szükség. Ezen célból 1892 folyamán, mely évet az özvegy trónörökösné, Stefánia ő csász. és királyi fenségének füredi tartózkodása emeli ki a közönséges esztendőik sorából, abban történt megállapodás, hogy, bár Füred alkalmas vevőnek eladó, míg azonban ilyen akad, a Rend a szükséghez s erőihez képest fejleszteni fogja, de csak oly befektetésekkel, melyek közvetlenül s azonnal jövedelmezők; ezen fejlesztés végett kizárólag a fürdő terhére 80—100.000 forintos kölcsön veendő föl. Erre nemcsak az építkezések miatt volt szükség, hanem azért is, mert a Balaton partján levő esplanade keleti irányban való megnyújtása jelentékeny költséget okozó földmunkával járt s a veszprémi káptalantól 12.000 forintos 13 hold területű telek vétetett, hogy ezzel tér nyílják azok számára, kik a fürdőn villákat akarnak építtetni.

Az építkezések, a fürdő fejlesztésére tett intézkedések fölkellették a vállalkozó kedvet s egy consortium ígéretet kapott, hogy a Rend félében át, 1893 közepéig más vásárlóval alkuba nem bocsátkozik, hanem 650.000 forintos vételár mellett neki lesz joga a fürdő megvételére. A vásárlás azonban nem történt meg.

Az 1894. év folyamán újabb jelentős építkezések vétettek tervbe, melyek céljára az április 8-ikán tartott pannonthalmi konventülésen határozatul kimondatott, hogy a miniszteriumtól Füred terhére 40—50 év alatt történő visszafizetés kötelezettsége mellett a tihanyi apátság törzstőkéjéből 80.000 forintnak evinculálása kérelmeztessék. A miniszterium megengedte, hogy a fürdő fejlesztésére szükséges összeg az apátság törzsvagyonából fedeztessék.

1895 őszén egy angol pénzcsoporth tárgyalta Füred megvétele céljából. Tekintve az újabb befektetéseket, Füred árát 800.000 forintban szabta meg a Rend feje. A vételkedv nem volt valami élénk, de az ajánlat sem s az 1896 januárjában tartott pannonthalmi konventülés ki is mondta az elvet, hogy a Rend jó alkalommal eladja ugyan a fürdőt, de nem kínálja. 1899-ben ismét jelentkeztek vevők s ekkor a fürdőért 700.000 forintot s a patronatusi terhek fejében 25.000 forintot kívánt a Rend Füredért, de az eladásból ekkor sem lett semmi. 1910 őszén a balaton-füredi fürdőnek, melynek a belügyminiszter 1910-ben a gyógyfürdői jelleget engedélyezte, a sorsa úgy volt, hogy a rendtagok szeptember havában a bérbeadásához hozzájárulván, Schiffer Miksa budapesti mérnök, illetve a tőle szervezendő részvénytársaság 1911 márczius 20-ikáig, illetve 10.000 K bánatpénz lefizetése mellett folytatólag május 20-ikáig optiót kapott 50 éves bérlet megkötésére. A bérlet, évi 60.000 K a fürdőért, 700 K hozzájárulás istentisztelet költségeihez és a bérlő-társaság tiszta nyereségének a részvénytőke

7%-át meghaladó részének $\frac{1}{3}$ -ában való részesedés mellett, 50 évre kötöttetett volna, mely alatt a részvénytársaság 2.000.000 K beruházást tartozott volna végezni.¹ A kellő tőke hiánya azonban lehetetlenné tette a terv ilyen megvalósulását.

Ezek a külső keretek, melyek között a fürdő fejlődése történt. De maga a fejlődés szétágazó, a fürdő vezetésében, orvosi berendezésében, lakásviszonyaiban stb. megnyilatkozó folyama különösebb figyelmet érdemel.

A fürdő vezetésére, igazgatására sokáig nem alkalmaztak külön férfiút, noha már 1784-ben volt «az apáturságnak gondviselője».² Ez azonban intézkedési joggal nem volt fölruházva, csak az volt a hivatása, hogy az apátság javait őrizze; a fürdővel a tihanyi apátok, majd az apátsági jószágkormányzók, utóbb az apáti szék üresedése idejében a Rend feje s megbízottjai foglalkoztak. 1816 tavaszán, mikor két orvos ki akarta bérelni a fürdőt, szóba került az is, hogy az intézet vezetésére külön kormányzót, adminisztratort kellene kinevezni,³ de az elhangzott szó sokáig nem talált visszhangra. Csak 1835 április 6-ikán adták ki Pannonhalmán a tihanyi ház feje számára az utasítást, mely szerint *Écsy László*, ekkor a tihanyi uradalom irnoka, egyelőre a régi fizetésével, mely azonban a következő években nőni fog, *fürdőfelügyelő* lesz, kinek ellátásáról az uradalom terhére, de mérsékelt áron a vendéglős fog gondoskodni.⁴ Az ellátás tekintetében hamarosan változás történt, mert *Écsy*, kinek olyan fizetést biztosítottak, milyen az uradalmi ispánoknak volt,⁵ saját háztartást rendezett be magának.

A fürdőfelügyelő ügykörét azonban nem kis mértékben zavarták a tihanyi jószágkormányzó beavatkozásai, melyek az apáti szék üresedése és az épen nem tiszta kezű Krisztián Pius kormányzósága idején a fürdő pénzügyeire is kedvezőtlen hatással voltak. Oly viszasságok támadtak ebből, hogy a fürdőorvos jónak látta, hogy külön előterjesztésben hívja föl rájuk a Rend figyelmét. Kiváncosnak mondta, hogy a fürdő elválasztassék a tihanyi uradalomtól s ne ennek jószágkormányzója, hanem a főmonostor vigyázzon a fürdőfelügyelőre, számadásait is az vizsgálta meg. Ez a vizsgálat meg fogja mutatni, hogy van a fürdőnek szépen tiszta bevétele, hanem, a mint összegyűl a pénz, elviszik Tihanyba. A főmonostor vegye át a fürdő jövedelmét s ha Tihanynak pénz kell, szerezzen onnan. A most dívó eljárás mellett a fürdői pénztár kiürül, nem tudja a szükségleteket beszerezni, hanem hitelre szorul. És nem elég, hogy a tihanyi kormányzó elviszi a pénzt, e mellett még fölöslegesen meg is terheli a fürdő számláját, állandóan ott lakik, négy lovat tart a költségére. A főapát

¹ A főapátsági konventülései jegyzőkönyvei 1870–1892-iki és 1892-től folyó kötetei alapján.

² Ekkor az alsó-vendéglős bérleti szerződésében említi, hogy a konyhakert egy kis részét az apátság gondviselőjének kell átengednie. Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 65. litt. H.

³ Pannonh. r. levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. v.

⁴ U. o. litt. rr.

⁵ U. o.

kezdt ugyan gyanakodni, rájegyezte az orvos irására: «Mit csinál hétszámra Füreden» Krisztián,¹ de komoly intézkedés nem történt s csak a jósághor-mányzó halála vetett véget ennek a gazdálkodásnak.

Écsy mellé, ki utóbb fürdőigazgatói címet viselt, pontos ellenőr kellett volna. Ez azonban hiányzott s a kellő gondosság nélkül vezetett számadásoknak s az ebből eredt rendetlenségnek az lett az eredménye, hogy az 1888 augusztus 30-ikán tartott fürdői vizsgálat után a főapáttól kiküldött Kovács Ábel, Jalsovics Aladár és Haudek Ágoston szükségesnek látták az igazgatót föl szólítani, adja be a lemondását. Écsy, előrehaladott korával okadatolván kérelmét, nyugdíj reményében állásától való fölmentését kérte. Vaszary Kolozs főapát ezt elfogadta s a szeptember 13-ikán tartott ülésen a pannonhalmi konventtel is tudatta, a nyugdíjról pedig úgy nyilatkozott, hogy majd a számadások megvizsgálása után fog intézkedni.² Ez 1889 február 1-jén történt meg, mikor a főapát Simon Zsigmond tihanyi apát hozzájárulásával és meghallgatásával Écsyt 1200 forinttal nyugdíjazta.³

A fürdőigazgatói állás Kovács Ábel személyében benczés rendtaggal töl-tetett be. 1895 augusztus 31-ikén bekövetkezett halála után Fehér Ipoly főapát 1896 május havában Lingl Valerián soproni tanárt nevezte ki utódának.

A fürdőigazgató segítségére volt az *igazgatósági segéd* vagy, mint utóbb nevezték, *fürdői intéző*. Ezt az állást 1877-től⁴ 1898-ig Écsy József töltötte be, mikor azután lemondott. Az ekként megürült intézői tisztre Fehér Ipoly főapát Moys Bogomer szolgálaton kívül levő hajóstisztet nevezte ki.⁵

Jóval korábban lettek rendszeresített állásokká a *fürdő egészségügyi tisztségei*.

Schuster József «savanyúvizi doktor», ki azonban igazában csak sebész volt, a maga kis fürdőjében bizonyára orvosi gyakorlatot is folytatott. Hogy Lécs az ő fürdőjének megszerzése után alkalmazott-e orvost, nem tudjuk; de nem való-szinű. Állandó orvossal a század vége felé találkozunk az ó-budai származású zsidó Oesterreicher Manes József személyében, kinek a budai egyetemtől kiállít-tott orvosi oklevelét 1783 november 11-ikén hirdette ki Zalamegye közgyűlése.⁶ Ezt azonban Batthyány Alajos gróf, a fürdő egyik bérője, elzavarta s más orvost szerzett helyette.⁷

Mielőtt Oesterreicher vissza tudta volna szerezni az állását, 1784 ápril 19-ikén megérkezett a megyéhez a helytartótanács irata, mely tudatta, hogy a

¹ Pannonh. r. Itár: act arch. fasc. 17., litt. 000.

² A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei 1870—1892., 308. l.

³ Tihanyi apátsági levéltár.

⁴ Écsy 1876 okt. 14-ikén neveztetett ki az uradalomhoz tisztí ellenőrnek, de kötelességévé tette,

hogy május—szeptember folyamán a fürdőn működjék. Tihanyi apátsági levéltár.

⁵ A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei 1892-től, 138. l.

⁶ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 4.

⁷ U. o. nr. 2.

felség, II. József azt akarja, hogy a fürdőnek rendes, javadalmazott orvosa legyen s ezen célból meg kell szerezni a veszprémi orvost, ki állandóan ugyan csak gyakornokot fog tartani a fürdőn, időközönként azonban személyesen is ki fog menni.¹ Az apátság terheire hivatkozva kezdetben vonakodott ugyan attól, hogy ő állandó javadalmat biztosítson az orvosnak, de rövidesen abbahagyta az ellenkezést és Vajda Sámuel apát megegyezett Havranek veszprémi orvossal.² Alig hogy ez megtörtént, 1785-ben királyi rendelet érkezett az apáthoz, melynek értelmében külön fürdőorvost kell tartania, ki bérlő nem lehet a fürdőn, hanem az apátság 400 forinttal és lakással fogja javadalmazni.³

Vajda apát, noha Nagy Ignác székes-fehérvári püspök ajánlotta neki, nevezze ki a budai egyetemen szép eredménynyel végzett Bertalan Györgyöt orvosnak,⁴ nem sietett az orvosi állás betöltésével s az eredmény az lett, hogy 1786 február 2-ikán megérkezett hozzá a helytartótanács rendelete, mely megtiltotta neki, hogy legfelsőbb intézkedésig fürdőorvost ki ne nevezzen,⁵ majd meg arról értesült, hogy márczius 7-ikén a felség intézkedésére kiállítatott az okirat, melynek értelmében évenként, szeptember 22-ikén az apátságtól kifizetendő 400 forint fizetéssel *a magyarul nem is tudó* Oesterreicher Manes József dr. neveztetett ki a balaton-füredi fürdő orvosává.⁶

Vajda bizonyára nem örült e kinevezésnek, hiszen Oesterreicher már eddig kellemetlenséget okozott neki, de tűrte. Oesterreichernek megvolt az az érdeme, hogy szóval és nyomtatásban lelkesen terjesztette a fürdő hírét, mely természet-szerűleg összefüggött a maga orvosi jó hírével s jövedelmével; de nagy fogyatkozása volt, hogy kísérletezéseivel megrontotta a savanyúvíz forrását s mikor ezért és talán vallása, meg egyéb személyi körülményei miatt a Rend visszaállítása után Novák Krizosztom főapát túl akart rajta adni, szívos türelemmel és kiméletlenséggel támadta a fürdőt s vezetőségét, két évtizeden át tartó támadásokkal ostromolta minden alkalommal, ha valami fogyatkozást talált, hallott.

Oesterreicher a főapát intézkedésével szemben a helytartótanács-hoz fordult védelemért, mely azután 1802 november 23-ikán fölszólította a főapátot, adja eljárásának az okát.⁷ Novák nem felelt. Erre 1803 február 8-ikán újabb fölhívást kapott, mely figyelmeztette, hogy Oesterreicher a felség kinevezése alapján foglalta el állását, tehát megokolás nélkül attól meg nem fosztható.⁸

¹ Tihanyi apátsági levéltár: nr. 7.

² U. o. nr. 11.

³ U. o. nr. 13.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihanyi. fasc. 20., nr. 53.

⁵ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 19.

⁶ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat.

fasc. 17. litt. m. — Oesterreicherről a kamarai kezelés idején kiállított személyzeti összeírás mondja meg, hogy csak latinul és németül beszél. Tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1.

⁷ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 40.

⁸ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. c.

A helytartótanáccsal egyidejűleg Zalamegye is védelmébe vette az orvost és kérte a főapátot, tartsa meg a hasznosan működő Oesterreichert, ki ismeri a fürdőt és természetét, míg az új orvos esetleg kárára lesz az intézetnek.¹

A főapát hallatlanba vette e nyilatkozatokat, így tett a helytartótanács 1803-iki hét újabb sürgető, feddő iratával is, noha közbe megküldték neki azt a vádlevelet is, melyet Oesterreicher ellene beadott.² Csak 1804 február 6-ikán szánta magát rá a feleletre, de ebben is hallgatott az orvos fizetéséről, hanem az Oesterreichertől ellene beadott vádak kapcsán csak lakásának kibérlését magyarázta meg azzal, hogy Füreden ugyan szükség van orvosra, de nincs szükség Oesterreicher családjára, hiszen az orvos régen túltette magát vallása törvényein, megesszik mindent, tehát nem kell neki háztartás s ehhez konyha; rendelőszobát meg azért nem adott neki, mert a rendelések legjobban elvégezhetők maguknál a betegeknel. Felelete többi részében Oesterreicher vádjait czáfolgatta. Nincs igaza neki, írja, hogy ő Ries János orvost azért küldte a fürdőre, hogy a rendes orvost állásától, kenyerétől megfoszsza, rákényszerítse, hogy kétségbeesett lélekkel odahagyja állását; ő Riesnek, a Rend győri orvosának kérésére csak lakást jelölt ki s engedélyt adott, hogy tapasztalás végett a fürdőre mehessen, de nem küldte Oesterreicher helyett. Kár volt mindjárt gyanut fogni, az uradalom ellen dulni-fulni s azután úgy keresni módot a boszuállásra, hogy pontozatokat írkált össze, ezeket olvasatlanul aláíratta az étkezőkkel, kiket azzal tévesztett meg, hogy a jobb rendtartást akarja sürgetni, szaladt velök a helytartótanácsához. Még azzal is fenyegetődzik, hogy keresztülviszi, hogy a tihanyi apátság elveszti a fürdőt. S teszi mindezt az az orvos, kiről más orvosok bizonyítványa igazolja, hogy a savanyúvizet megrontotta s ezért nem orvosnak, de még vendégnek sem szabad volna a fürdőre eresztteni, az az orvos, ki már azért sem kell a vendégeknek, mert zsidó s kire a közönség nem az életét, hanem jobb portékáját sem bízna.³

Bizonyára nem egy leirat töltötte ki a hézagot, mely a helytartótanács 1805 augusztus 27-iki leveléig van, mely azt tudatta Novák főapáttal, hogy Ferencz király rendelete értelmében meg kell adnia Oesterreichernek az 1803-ra járó 400 forintját, végkielégítés fejében pedig még 200-at.⁴ Novák a 400 forintot meg is fizette, a kielégítést azonban nem adta meg, mert, úgymond, 1802 április 25-ikig nem az apátság élvezte a birtokok jövedelmét, hanem a vallásalap, Oesterreicher pedig az 1802-re járó illetményét mind a tihanyi apátság pénztárából

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. e.

² U. o. litt. f., g., h., k., l., m és tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 52.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. n.

⁴ U. o. litt. q.

vette föl. Tehát, ez következik az eljárásából, keresse Oesterreicher a 200 forintját a vallásalapon.¹

Oesterreicher utódai Wurm, Ries, Petrovich orvosok voltak,² majd 1819 szeptember 20-ikán Horváth Pál tihanyi apát, a Rend regense, Adler József orvos-doktort nevezte ki fürdőorvossá.³ Javadalma a régi volt, de fizetését váltóban kapta, mi, tekintve hogy ebben az időben 1 váltóforint a pengő $\frac{2}{5}$ -ét érte, jelentékeny különbséget okozott. 1821-ben, mikor Kopácsy József, mint királyi biztos a fürdő ügyeit vizsgálat alá vette, ohajtotta is, hogy az orvos tiszteletdíja fölemeltessék, de Horváth apát kijelentette, hogy ezt nem teszi, mert az orvos meg van elégedve a fizetésével; idővel esetleg emelni fogja a javadalmát s már most megigéri, hogy 400 forintot ad neki akkor is, ha a konvencziós pénz rendes forgalomba jő.⁴

Kopácsy vitte magával a fürdőre azt az utasítást, melyet a helytartótanács 1821 ápril 11-ikén adott ki, mely részletesen megállapította az orvos kötelességeit. Pontjai a következők: 1. Az uradalom iránt, mely fizeti, tisztelettel lesz; 2. gondja tárgyát teszi, hogy a fürdő hírét emelje; 3. nevezet szerint pedig buzgón fölkarolja mindazt, a mi az orvosi rendtartás körébe tartozik; 4. a fürdő-évad alatt az uradalom engedélye nélkül állomásáról nem távozik; 5. szegénynek, gazdagnak egyaránt készséggel szolgál; 6. felügyel, hogy a sebész, gyógyszerész, fürdős, a fürdő őrzésére rendelt hajdúk kötelességöket teljesítsék; 7. valahányszor szükségesnek mutatkozik, de mindenkor az uradalom tudtával s az ettől rendelt emberekkel a savanyúvíz forrását kitisztíttatja; 8. vigyáz, hogy a forrásból piszkos edénynyel ne merítsenek, benne edényt ne mossanak s mindenre, a mi a forrásnak ártalmára lehetne; 9. ellenőrzi, hogy a savanyúvízes üvegek, korsók töltése napkelte előtt vagy nyugta után történjék s az üvegek hármas uradalmi pecséttel lezárassanak, megerősíttessenek; 10. a polgári (fürdő-) biztossal egyetemben örködik, hogy a fürdők tiszták legyenek, a szabályozott árak megtartassanak s minden az egészségre káros dolog távoltartassék; 11. Zala-megye orvosának társaságában évenként megvizsgálja a fürdő gyógyszerjét s tapasztalatairól neve aláírásával megerősített jelentést tesz a megyének; 12. ellenőrzi az ételek és az italok minőségét; 13. jelentést tesz az uradalomnak a

¹ Pannonh. r. lt.: u. o. litt. r. Oesterreicher emlékeztetése a fődött sétány falába a következő táblát illesztették:

Balaton-Füreden
1785—1806-ig működött
legelső fürdő-főorvos
Dr. Oesterreicher Manes József
emlékére
kegyelet jeléül
(1885).

² Horváth, id. m. 24. l.

³ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 48.

⁴ U. o. nr. 16.

hiányokról s ezek orvoslása módjáról; 14. a fürdő állapotáról évenként háromszor részletes, az időjárásra, vendégekre, betegségekre kiterjeszkedő jelentést tesz, mely jelentés azután az uradalomtól a megyéhez, innen a helytartótanácsához megy, továbbá szorgalmasan gyűjti mindazt az anyagot, melyből a maga idején a fürdő története orvosi szempontból megírható s nyomtatva is közzétehető lesz; 15. nem mulasztja el, hogy az uradalomnak előterjesztéseket ne tegyen mindarra, a mi alkalmas a fürdő hírének fönntartására, emelésére.¹

Két évvel a királyi biztos működése után szóba került, hogy az orvos konvencziós pénzben, tehát ezüstben kapja meg a 400 forintját. Adler talán nem akart a kérelemmel az apáthoz fordulni, hanem a helytartótanács támogatását kérte. Ez viszont 1823 február 25-ikén a megyének ajánlotta az orvost. A megye június 9-ikén s folytatólagosan tartott közgyűlésén Saáry László főbirót bizta meg, hogy a kérelem teljesítése végett beszéljen a tihanyi apáttal.² Nagyon valószínű, hogy az orvos kérelme mindjárt teljesedett, mert többé nem került szóba a fizetés ügye.

Adler szorgalmas, a fürdő ügyeit lelkiismeretesen kezelő orvos volt, kinek a Rend utóbb azzal is kedveskedett, hogy ingyen átengedte neki a fürdőn az ú. n. plébánia-kertet. Úgy látszik, egyénisége is megnyerő volt s hozzájárult, hogy halála után is nagy melegséggel, részvéttel emlékezzenek meg róla.³

A megüresedett orvosi állomásra Rimely Mihály főapát 1853 február 20-ikán a tolnamegyei származású Orzovenszky Károly drt nevezte ki, kit sok előkelőség, főleg pedig Balassa János, az egyetem nagynevű tanára igen melegen ajánlott.⁴ Orzovenszkyben érdemes és képzett orvoshoz jutott a fürdő. Nem tartotta elégnek, ha csak kötelességét teljesítette, hanem figyelemmel kísérte a fürdő administratióját, orvosi jelentéseiben fölhívta a rendi kormány figyelmét azon intézkedésekre, melyek a fürdő hírét, látogatottságát, kényelmét, jövedelmét emelhetnék, újabb gyógyításmódok alkalmazásával fejlesztette az intézetet, melyről, a Preis Mór pesti főrealiskolai tanártól kérése végzett forráselemzések fölhasználásával, a közönségtől s a kritikától egyaránt szívesen fogadott ismertetéseket is tett közzé.⁵ Az 1855-iki kolera alkalmával olyas híreket juttattak ugyan róla a helytartótanácsához, mintha gyáván viselkedett volna, elmulasztotta volna kötelességét, de ezen vádakkal szemben maga a főapát vette védelmébe az orvost, kiről a megyei hatóság is elismerően nyilatkozott s a helytartótanács, mely kezdetben eltávolítását kívánta, beérte azzal a figyelmeztetéssel, hogy Orzovenszky a jövőben úgy viselkedjék, hogy panaszra okot ne adjon.

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 16.

² U. o. c. 7. p. II., nr. 42.

³ U. o. nr. 41.

⁴ Sárkány Miklós följegyzése a bakonybéli

apátság 1851—1858-iki naplókötetében és pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. ggg.

⁵ U. o. litt. fff és kkk.

Orzovenszky idejében több orvos működött a fürdőn. Itt volt Huray István az apátság orvos-sebésze, továbbá Schindler és Mangold Henrik orvosok, kik magángyakorlatot folytattak.¹ Mangold dr. utóbb, 1868 ápril közepén 8 évi fürdőorvosi működésére hivatkozva s a fürdő érdekében íásaival is kimutatott buzgólkodását említve, kérte, hogy a jövőben, bár díj nélkül, mint kinevezett fürdőorvos működhessék s neve a hirdetéseken, fürdői szabályzatokon is szerepeljen, a fürdői bizottságban tanácskozó és szavazó jogot kapjon,² kérelme azonban nem talált kedvező elintézésre.

Huray, ki még Orzovenszky működése idején megszerezte orvosi diplomáját és 1875-től, tiszteletbeli főorvos czimmel, mint másodorvos működött a fürdőn, Orzovenszky halála után folyamodott, hogy őt nevezzék ki rendes fürdőorvosnak. Kruesz Krizosztom főapát az 1876 deczember 30-iki pannonhalmi konventülésen mutatta be Huray dr. iratait s ugyanekkor határozattá lőn, hogy a fürdőorvosi állást vele töltik be.³ Huray haláláig, 1910-ig fürdőorvos maradt. A rendes fürdőorvos mellett egy ideig mint alorvos működött a fürdőn Gemál László, az apátság tihanyi orvosa⁴ s mindig voltak más orvosok is, kik részint csak a fürdőidény alatt, részben pedig állandóan a fürdőn tartózkodtak.⁵

Az orvos mellett Huray idejéig volt a fürdőn sebész, chirurgus is. Maga Schuster, kit savanyúvízi doktornak nevezgettek, tulajdonképen chirurgus volt. Úgy látszik, hogy a fürdő első bérlői szintén sebészek voltak, biztosan azonban csak Wunts Lénádról tudjuk, hogy «hiteles chirurgus» volt.⁶

Körülbelül akkor, mikor az orvosi állás rendszerezését kívánták, *állandó sebészt is akartak*. 1783 őszén már beszéd tárgya volt, hogy a sebészi állás rendszerezéssé,⁷ de hivatalosan csak a következő év tavaszán, az orvosi állással kapcsolatosan történt intézkedés. Az apátság május 6-ikán már felelt, hogy van sebész.⁸ Kántor János volt ez, kit a budai egyetemen approbált, ki egyben a balaton-füredi fürdőt is bérelte.⁹ Ebben a formában azonban nem lehetett fönn-tartani a sebészi állást, mert a helytartótanács 1785 november 15-ikén a megye közvetítésével tudomására juttatta az apátságnak, hogy a sebész nem lehet a fürdőn bérlő, hanem külön, évi 200 forinttal és lakással javadalmazott sebészt kell a fürdőn tartani.¹⁰

Vajda apát az egyeiem orvosi karától kért embert, Rácز Sámuel dr., az

¹ U. o. litt. kkk.

² Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

³ A főapátsági konventüések jegyzőkönyvei 1870—1892. 107. l.

⁴ 1876 deczember 1-jén neveztetett ki alorvosnak. Tihanyi apátsági levéltár.

⁵ Mangold: Balaton-Füred gyógyhatányainak

A pannonh. Sz. Benedek-Rend tört. XI.

és gyógyhelyi viszonyainak rövid rajza. Adatok Zala-megye történetéhez I. 303. l., Jalsovics, id. m. 65. l.

⁶ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihani. fasc. 11., nr. 65. litt. C.

⁷ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. 1., nr. 3.

⁸ U. o. nr. 7.

⁹ U. o. nr. 11.

¹⁰ U. o. nr. 13.

orvosi kar dékánja 1786 január 27-ikén Schiller Jánost ajánlotta az apátnak, ki ezt el is fogadta és nyomban kinevezte.¹

Schiller kinevezése kapcsán kérdés támadt, mi lesz Kántorral, végezhet-e ez érvágást, köpölyözést. Neki mint fürdősnek jelentős anyagi érdeke forgott koczán. Balassa Ferencz gróf, a megye főispánja azonban elhárította a kétséget, mert 1786 ápril 14-ikén kijelentette, hogy a kérdéses műveletek nem lehetnek a rendes sebész kizárólagos jogai, hiszen azok végzésére a szabályszerűen meg nem vizsgált sebészek, sőt a fürdősök is föl vannak hatalmazva.²

Schiller még a Rend visszaállítása után is sokáig sebész volt s helyzetében csak annyiban történt változás, hogy, mivel később megengedték, hogy a sebész bérlő is legyen s ő olcsón kapta meg a fürdők bérletét, 200 forint fizetése elmaradt és csak lakásáról gondoskodott az apátság.³

1805-ben Schiller távozott a fürdőről, mire, épen saison következően, ideiglenesen a gyógyszerész vette át a szerződéseit, ki kötelezettséget vállalt, hogy képzett sebészt fog szerezni.⁴ 1811-ben Giessmann József fürdős, úgy látszik, sebész is volt,⁵ de ez 1821-ben már nem lehetett a fürdőn, mert a királyi biztostól fölvelt áprilisi jegyzőkönyv még arról beszél, hogy képzett sebézmester fog kinevezetni, kinek díjazása, lakása az apátság terhe lesz s a köpölyözés kivételével, melyet továbbra is a fürdős végez, az orvos ellenőrzése mellett, az összes sebészeti műveletek ő föladatát fogják tenni. Alig mult el egy hónap, az állás már be volt töltve.⁶

Utoljára 1835-ben volt szó sebészről. Mikor ápril 6-ikán jegyzőkönyvet vettek föl, mi minden kellene a fürdőn s azután előterjesztést tettek a főapátnak, arról is megemlékeztek, hogy okleveles sebészt kell szerezni, ki a zsidó vendéglő épületében kaphatna lakást, hozzá 200 forint díjazást, a Rendtől megszerzett s rendelkezésére bocsátott eszközökkel elvégné a sebészi dolgokat, ő vizsgálná meg azokat is, kik köpölyöztetni akarják magukat, ő adna rá engedélyt, a műveletet azonban már a borbély végezné. A főapát augusztus 12-ikén Pozsonyban nézte át a javaslatot, de abban változtatott rajta, hogy a műszereket nem akarta rendi költségen megvételni, hanem azt óhajtotta, hogy a sebész a saját műszereivel dolgozzék.⁷

A fürdői egészségügynek egyik fontos szerve, a *gyógyszertár*, Oesterreichernek a fürdőre érkezésével kezdődött. Mikor Tuschl János bérelte a fürdőintézetet

¹ Február 3-ikán Rác már megköszönte az apátnak, hogy Schillert kinevezte. Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20., nr. 54., 55.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 11.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: Act. archiabbat. fasc. 17. litt. n.

⁴ U. o. litt. p.

⁵ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 59.

⁶ U. o. p. II., nr. 16.

⁷ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. rr.

évi 300 forint fejében megegyezett Oesterreicherrel, hogy ez fogja a fürdőkből és savanyúvíz elárúsításából befolyó hasznót élvezni s gyógyszertert rendezhet be. Mielőtt azonban ez megtörtént volna, Tuschl Schildknecht János és Haffner György javára lemondott a bérletről. Ezek már nem engedték, hogy a Tuschl és Oesterreicher közt kötött szerződés érvényesüljön, de annyit megengedtek, hogy Oesterreicher gyógyszertert nyisson, mi 1782-ben meg is történt.¹

A két bérlő csakhamar Batthyány Alajos gróffal egyezett meg. A szerződés szerint ez csatlakozott a bérlethez, tulajdonképen azonban az intézkedési jog a grófé lett. Ez azután, így panaszkolta legalább Oesterreicher, költségesen berendezett laboratóriumát, hol segédje a gyógyszereket készíteni szokta, elzáratta, a segédjét elcsalta, majd meg őt magát is kivetette a patikából. Mivel a gróffal szemben ki ezután maga rendeztetett be patikát² sem az apátság, sem a megye nem tudta megvédeni, üvegeit, orvosságait kénytelen volt nagy költséggel Balatonfüred faluba vitetni, hova maga is átköltözött. 1783 augusztus végén bezárta a patikáját s hazament Budára. A tél folyamán Batthyány emberei föltörték a patikáját, elvitték a gyógyszereit.

Mialatt ez megtörtént, a helytartótanács úgy döntött az ügyben, hogy Oesterreichert a Tuschlal kötött szerződés szerint megillető jogokba vissza kell helyezni. Oesterreicher a helytartótanács rendeletére támaszkodva az uradalmat kérte, hogy juttassa jogaihoz. Vajda apát azonban nem támogatta Oesterreichert, abban sem járt kezére, hogy a gróftól kárpótlást kapjon. Eljárásának maga adta okát 1784 augusztus 29-ikén, mikor kijelentette, hogy ő ugyan megerősítette Tuschl és Oesterreicher szerződését, de ez utóbbi tanácsa és jóváhagyása ellenére új egyességre lépett a következő bérlőkkel; ezt a szerződést tehát semmi oka védeni. Különben Oesterreicher részben maga oka a bajának, mert Batthyány 100 aranyért meg akarta tőle szerezni a patikáját, de sem eladni, sem elvinni nem akarta; elment, őrizetlen hagyta a patikát, gyógyszerei megromlottak s az is lehet, hogy az óvatlan portékát megdézsmálták. Ő különben nem lesz gátja, hogy Oesterreichert jogaiba vissza ne helyezték, de megkívánja, hogy a jövőben nagyobb gondja legyen a tisztaságra s az igaztalan haszonvételektől tartózkodjék.³

Batthyány és társainak bérlete felsőbb intézkedés következtében megszűnván, Oesterreicher, kinek azon alkalommal, hogy orvosi oklevelét kihirdették, a megye is megengedte, hogy a megyei orvos ellenőrzése mellett gyógyszertert állítson,⁴ nyithatott volna patikát, de az időviszonyok alakulása mellett jobbnak

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 42.

² U. o. nr. 2.

³ U. o. c. 7. p. I., nr. 9.

⁴ U. o. nr. 4.

látta, ha tisztán orvosi gyakorlatot folytat. A patikának ügysem volt valami nagy forgalma, jövedelme.

Egy időre úgy látszott, nem is lesz a fürdön gyógyszerár, hiszen elég közel van a veszprémi; azonban mégsem maradt ennyiben a dolog, hanem Pummer Zakariás sümegi patikárius, ki a fürdön vendéglő-bérlettel is foglalkozott, vállalkozott rá, hogy a fürdön fiók-gyógyszertárt nyit, melyért évi 8 forint bért fizet az apátságnak. Szándékát a megye is támogatta s 1784 márczius elején közgyűlése meghagyta Batthyány Alajos grófnak, hogy Pummernek akadályt ne vessen, a fürdön levő gyógyszerészt pedig távolítsa el.¹ Az apátságra ily módon lett volna legkényelmesebb a gyógyszerár kérdésének megoldása, azonban a helytartótanács 1785 november 15-iki leirata után, mely szerint a gyógyszerész sem lehetett a fürdön bérlő, így nem maradhatott fenn a gyógyszerár, hanem az uradalomnak lakással s évi 100 forint díjazással kellett könnyebbé tenni a gyógyszerész megélhetését. Hogy pedig az intézkedés végre is hajtatott, mutatja Pummer 1786 szeptember 29-iki nyugtatványa, melylyel elismerte, hogy a gyógyszerár fönntartásáért 1786-ra járó 100 forint díját az apáttól fölvette.²

A vallásalap kezelése idején itt is megtörtént az a változás, hogy az 1785-iki leirat ellenére Kunczky János a savanyúvíznek idegenben való árulásának jogával kapta meg a gyógyszerárt, de elveszítette azt a 100 forint segítséget, melyet eddig az uradalom a gyógyszerésznek adott.³

Oesterreicher a maga vádpontjaiban azt is szóvá tette, hogy Novák főapát nem tartotta meg azt a felsőbb helyen kiadott rendeletet, mely szerint egyik ujon épült házban kell a gyógyszerárt elhelyezni, de Novák bizvást hivatkozhatott rá, hogy, ha Kunczky a különben teljesen megújított helyiséget meg nem felelőnek tartotta volna, nem rendezkedett volna be új szekrényekkel s ha nem lett volna helyével, jövedelmével megelégedve, nem adta volna el pesti patikáját.

Kunczky a rendi birtoklás idején is megtartotta a savanyúvíz bérletét. Mikor azonban a Rend 1835-ben a forrást házi kezelésbe vette, mi Kunczkynak persze nem tetszett és beszélt is olyasmit, hogy neki élete fogytáig joga van a bérlethez s maga a fürdőorvos úgy nyilatkozott, hogy a patikárius csupán a gyógyszerárból meg nem élhet, a tihanyi ház feje, Fenix Farkas azt ajánlotta, hogy meg kell neki adni a korábban szokásos 100 forint segítséget.⁴ Kovács Tamás főapát december 3-ikán Pozsonyban kelt rendeletével azonban természetben adott Kunczkynak segítséget és pedig évenként 20 pozsonyi mérő buzát, 10 mérő rozsot, 12 mérő ocsut, 12 akó asztali bort, 8 öl kemény fát, kikötötte azonban,

¹ Tihanyi apáts. lt.: nr. 6., 7. és Pannonhalmi rendi levéltár: Act. abbat. Tiban. fasc. 11., nr. 65.*

² L. az előző jegyzetben említett utolsó oklev.

³ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 29.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat.

fasc. 17. litt. hh.

hogy ez csak Kunczky személyére szól s halála esetén még felesége sem fogja tovább megkapni.¹

Nehezebb kérdés volt az, tartozik-e az apátság a gyógyszerésznek szállást adni s hány szobát, illetve szálláshoz vagy ingyen szálláshoz van-e joga a gyógyszerésznek. 1853-ban, mikor Németh Pál gyógyszerész 8500 forintért eladta a patikát Kramolinnak,² Orzovenszky fürdőorvos ajánlotta e kérdést a Rend figyelmébe.³ De nem oldották meg sem ekkor, sem Orbán Ignác gyógyszerészsége idején, kinek patikájáról Orzovenszky igen elismerően ír, azt mondja, jól föl van szerelve, példás rendben van, a közönség bizalmának fokozására azonban szükséges volna, hogy a patika megvizsgálása a fürdőidény alatt történjék.⁴ 1895-ben Fehér Ipoly főapát oly egyességet létesített, mely szerint mindaddig, míg a gyógyszertárt a most tulajdonos, özv. Orbán Ignácné és fia birják, ők ingyen kapnak lakást, gyógyszertár-helyiséget, de ha a gyógyszertár akár halálozás, akár eladás útján más kézre kerül, akkor az új tulajdonosra a szabad lakás kedvezménye megszűnik s az apátság csak arra szorítkozik, hogy a gyógyszertárnak, mint a fürdőintézet kiegészítő részének ingyen helyiséget ad.⁵

Ezek az apátságtól függő személyeken kívül működtek még olyanok is a fürdőn, kik a hatóság képviseletében a közbiztonság, a rend, a közönség kényelme tekintetében fejtettek ki munkásságot.

Elég korán, 1784 tavaszán kívánták már, hogy legyen a fürdőn politikai hatóság is, mely a közbiztonságra, rendre gondot viseljen,⁶ 1785 november 15-ikén pedig helytartótanács értesítette a megyét, hogy a felség azt akarja, hogy a megye egyik törvényszéki ülnökét küldje ki a fürdőre biztosnak, hogy itt ellenőrizze a lakásviszonyokat, gondoskodjék róla, hogy azok számára, kik maguk akarnak főzetni, konyhák épüljenek, nézzen utána, milyen az ételmezés, ügyeljen a sétatérre, forrásra, állapítsa meg s hozza a közönség tudomására a szobaárakat, foglalja írásba a tapasztalatait s ezek alapján tegyen jelentést a fürdőről a helytartótanácsnak. A fürdőbiztos díjazásáról a megye fog gondoskodni s ez a megbizással egyidejűleg bejelenti a helytartótanácsnak, kit küldött a fürdőre biztosnak. Oly fontosnak tartotta a helytartótanács ezen új intézmény behozatalát, hogy meghagyta, hogy a hazai és külföldi hírlapokban hirdetéseket kell közzétenni, hogy a fürdőn fürdőbiztosi állás létesült.⁷

Vidor József, Zalamegye alispánja 1786 január 25-ikén értesítette a helytartótanács rendeletéről Vajda apátot s felszólította, bizzon meg valakit, hogy Zala-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: litt. II.

² U. o. litt. III.

³ U. o. litt. ooo.

⁴ U. o. és litt. kkk.

⁵ A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei 1892-től, 94. l.

⁶ Tihanyi apátsági levéltár c. 7. p. I., nr. 8.

⁷ U. o. nr. 13.

Egerszegen a megyével s a katonai hatósággal tárgyaljon.¹ A tárgyalásnak s a május 2-ikán kiadott királyi rendeletnek eredménye az lett, hogy a megye váláról levették a fürdőbiztos díjazásának terhét s az apátság kötelessége lett, hogy a fürdőbiztost május—szeptember folyamán lakással és napi 2 forint javadalommal (melyet azonban egy összegben szokott kiadni az apátság) ellássa.²

A megye április 30-ikán Horváth Ádám mérnököt akarta fürdőbiztosnak kiküldeni, de ez nem fogadta el a megbízást, mire Horváth László lett az első fürdőbiztos,³ kinek kötelességévé tették, hogy naplót vezessen s ezt havonként az alispánnak bemutassa. Május 2-ikán már a fürdön volt; a 300 forint illetményének fölvételéről szóló nyugtatványt pedig október 25-ikén állította ki.⁴

Az érdeklődéssel várt intézményt hamarosan sürgősségűnek találták. Mikor a Rend eltörlése idején Oesterreicher orvosi fizetésének fölemelését kérte s azt mondták neki, jelölje meg az ehhez szükséges alapot, a fürdőbiztos díjazását említette, mert, mint mondta, fölösleges, hogy biztos legyen a fürdön.⁵ A fürdőbiztos díjazását, nem ugyan az orvos javára, mert ez a régi tiszteletdíját kapta továbbra is, leszállították, azonban az állást meghagyták.⁶

A Rend visszaállítását követő időben megszűnt a fürdőbiztosi tisztt s Oesterreicher, ki előbb fölöslegesnek mondta, most emlegette is, hogy azért nincs rend a fürdön, mert nincs biztos. 1806-ban Zalamegye közgyűlésén a megye administratora akarta tárgyaltatni a füredi fürdőbiztosság ügyét, de Buthy Pál főszolgabíró figyelmeztette, hogy határozatilag ne intézkedjenek ebben az ügyben, mert az apátságnak úgyis sok a terhe és kérésére meg is tette, hogy a közgyűlési tárgyalás elmaradt. Mivel azonban a fürdővendégek panaszokat emeltek a biztos hiánya miatt, meghagyta az administrator Buthynak, tárgyaljon a főapáttal a fürdőbiztosság új szervezéséről, melyre szükség volna, sőt megyei tekintéllyel is el kellene látni, hogy az előfogatokról s más, a jó rendtartáshoz szükséges dolgokról intézkedhessék. Buthy teljesítette a megbízást és megírta a főapátnak, ne ellenezze a fürdőbiztosi tisztt új rendezését; hiszen lehetne csak két hónapra fürdőbiztost küldeni s ez talán nem kerülne sokba. Ő ideiglenesen a járási esküdtet küldte ki biztosnak, hogy addig is, míg az uradalom részéről valami intézkedés történik, kellő figyelmet fordítson a fürdőre.⁷

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11. nr. 65. litt. A.

² Tihanyi apátsági levéltár c. 7. p. I., nr. 17.

³ U. o. nr. 22.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11. nr. 65. litt. C. és E.

⁵ U. o.: act. archiabbat. fasc. 17. litt. n. és tihanyi apátsági levéltár c. 7. p. I., nr. 52.

⁶ Az 1801-iki status personalis et salarialis szerint Adamus Varga politiae commissarius 100, Josephus Oesterreicher physicus 400 forintot kapott. Oklevéltár 118. sz.

⁷ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. s.

Hogy Novák főapát nem tett-e ezzel a fölszólítással is úgy, mint sok más-sal, hogy t. i. egyszerűen félretette, nem tudjuk; írásos bizonyságunk csak 1821-ből van, hogy fürdőbiztos volt a fürdőn.¹ És valószínű, hogy nem rég jutottak a fürdőbiztosságot illetőleg megállapodásra, mert Zalamegye közgyűlése az 1822 május 9-ikén tartott közgyűlésen foglalkozott a fürdőbiztos részére adandó utasítások megszerkesztésével.² Ezek ugyan nem maradtak ránk, de későbbi szerződésekből, megyegyűlési határozatból tudjuk, hogy «a savanyúvízi polgári rendtartó» szolgabírói rangban küldetett a fürdőre, hogy a közcsendességre és bátorságra felügyeljen, kihágások esetén büntető, birságoló jogával a rendet helyreállítsa, a vendéglősöket, árszabásokat ellenőrizze, a szükséges előfogatokat illetőleg rendelkezék s a fürdőn a megyei hatóságot képviselje.

1848-ban azt írják, hogy a fürdőn «az igazsági s bátorsági rendőrség fürdés idején (t. i. a saison alatt) egy szolgabíró kezében van, egyetértőleg az urasági tiszttel (a felügyelővel); van egy katonai biztos is».³

A fürdőbiztosi intézményben később bekövetkezett változásról fölvilágosítást ad Rimely Mihály főapátnak 1853 szeptember 31-iki levele, melyben meghagyta a tihanyi jószágkormányzónak, értesítse Bauer Ferencz cs. k. közbiztossági felügyelőt, hogy az uradalom, mint előbb a megyei közbiztosságnak, úgy most a cs. k. közbiztosság felügyelőjének is átenged ugyan a fürdőidő alatt egy szobát, de csak akkor, ha a szükség ezt nélkülözhetetlenné teszi; az apátságnak kell lakást adni a csendőrségnek, a katonai térparancsnokságnak, gyógyszerésznek stb. s így a vendégeknek nem fog hely maradni. Kivánatos volna, hogy a felügyelő-ség az Eszterházy- vagy Horváth-család nagy épületeiben kapjon szállást s ne kelljen a fürdő összes terhet az apátságnak viselnie.⁴ A jószágkormányzó a főapát levelének szellemében felelt, de tudatta, hogy a szállás meglesz.⁵ Erre a levélre 1855 május 14-ikén a zalai megyebiztostól Varga Lajos cs. k. szolgabíróhoz megérkezett az értesítés, mely szerint május 2-ikán Nagy János pesti rendőr-biztos neveztetett ki felügyelőbiztossá (azaz fürdőbiztossá, vagy, mint a főapát-nak az intézkedés hátára tett jegyzete mondja, polgári főbiztossá); Nagynak szabályszerű utiköltség, megfelelő lakás, 150 forint remuneratio jár s működése idejére a soproni rendőrségi igazgató alá fog tartozni.⁶

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 16.

² U. o.

³ Horváth, id. m. 24. l.

⁴ Eredeti fogalmazvány a pannonthalmi rendi levéltárban: act. archiabbat. fasc. 17., litt. III., v. ö. tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 50.

⁵ Pannonthalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. ooo., tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 55.

⁶ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 57.

Mikor a felügyelőbiztos panaszkodott a lakása miatt s a megyefőnök is föl-szólalt, hogy adjanak neki megfelelő lakást, hiszen nem ingyen kapja, 210 forintot fizetnek érte,¹ Varga szolgabíró személyesen jelent meg a fürdőn s a tihanyi jószágkormányzó társaságában jegyzőkönyvileg állapította meg, hogy kell a fürdőfelügyelőnek nappali szoba, melynek berendezése 1 diván, 6 szék, fiókos szekrény (sublad), ruhaszekrény, 2 pököláda, az ablakokra függönyök, zsaluk, hálószoba két teljesen felszerelt ágygyal, melyek 8 naponként újra huzandók, 1 mosdó, 1 kanapé, 4 szék, 1 asztal, 1 fiókos szekrény, 1 ruha (vagy éjjeli?) szekrény (chiffonière), 1 tükör, függönyök, zsaluk, 2 pököláda, iroda, ebben íróasztal elzárható fiókkal, polczczal, 1 fauteuil, 1 két üléses szófa, 4 szék, 1 álló pulpitum, 1 könyvtartó, 1 fehérneműs szekrény, 2 pököláda, 1 ruhatartó s arról sem feledkezett, hogy mind fényezett bútor kerüljön a lakásba.²

Az alkotmányos idők beálltával ismét a megye nevezett ki fürdőbiztost. Lakásáról a legközelebbi időig az intézet gondoskodott.

A fürdőbiztosnak kezdettől fogva volt segédszemélyzete. Ugyanakkor, mikor az ő illetményét megállapították, egyben elrendelték, hogy napi 30 krajczárral díjazott lovas hajdú adassék a fürdőbiztos mellé.³ Később két lovas volt; de 1799-ben elbocsátották őket, miként fölösnek találták az uradalom terhére tartott éjjeli őrköt is, mert éjjel távoztak a fürdőről, elmentek iddogálni, nappal meg a fürdőbiztos kertjében, földjén, szőleijében dolgoztak s így a fürdő semmi hasznukat sem látta.⁴ Utóbb azonban ismét rendelték a biztos mellé hajdút, mert 1837-ben Matkovics Ágoston, «savanyúvizi polgári rendtartó» azt jelentette a megyének, hogy a rend és csend fenntartására nem érheti be egy hajdúval, hanem segítséget kér. A megyegyűlés meg is hagyta Kuthy Pál főszolgabírónak, hogy két pandurt rendeljen a biztos mellé.⁵

Mikor az ötvenes évek elején felügyelőbiztost küldtek Füredre, egy polgári rendőrt és csendőrséget adtak mellé, az uradalomtól pedig azt kívánták, hogy írásbeli dolgai könnyebb végzésére fogadjon számára irnokot, adjon rendelkezésére szolgát. Az uradalom tagadó válasza után hivatalból gondoskodtak számára szolgáról, Arács és Balaton-Füred faluknak pedig kötelességévé tették, hogy a felügyelő számára hajdút tartsanak.⁶ Csendőrség és hajdú később is maradt a fürdőbiztos rendelkezése alatt.

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. III.

² U. o.

³ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 28.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. rr. és n.

⁵ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II. számozatlan.

⁶ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. III. és ooo., tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II. nr. 57.

Mivel pedig a fürdőbiztos fogsággal is büntethette a kihágásokat, «fogházul» egy szobát kapott az uradalomtól.¹

A fürdőbiztosi intézmény lényegileg kezdettől fogva a megye képvisellete volt a fürdön. Maga a megye is ilyennek tekintette, ezért ruházta föl megyei tekintéllyel. Később még természetesebbé és szorosabbá vált a fürdőbiztosnak s a megyének viszonya, mert ez utóbbi megkapta a fürdön a főfelügyeleti jogot.

A megye a különböző árak megállapításával² s azzal, hogy a helytartótanács a maga intézkedéseiben állandóan használta a megye közvetítését és azon eseteket kivéve, mikor külön királyi bizottságok működtek a fürdön, a megye részes volt a fürdő ügyeinek intézésében, gyakorlatban felügyeleti jogot élvezett a fürdön. Igazában tehát a meglevő gyakorlat nyert szentesítést, mikor a királyi biztos távozása után 1821 október 9-ikén a helytartótanács tudomására hozta az apátságnak, hogy a *felség a fürdőre való főfelügyeletet Zalamegyére bízta s kötelességévé tette, hogy minden év őszén jelentést tegyen a fürdön tapasztalt haladásról, az észlelt hiányokról, a fürdő emelésére szükséges intézkedésekről.*³

A megye később a főfelügyeleti jogot kissé szabadon és tágan értelmezte s oly ügyekbe is beleavatkozott, melyek nyilván az apátság földesuri jogához tartoztak. Az ily túlkapásokból eredt kellemetlenségek miatt Bresztyenszky Béla apát 1839-ben kérte is V. Ferdinánd királyt, vonja vissza a megyének engedélyezett jogot s helyezze a fürdőt a helytartótanács közvetlen felügyelete alá. A király kedvezően intézte el az apát folyamodásának azon részeit, melyek földesuri jogainak védelmét, biztosítását kérték, megtiltotta a megye jogtalan beavatkozásait, de a fürdőre való főfelügyeletet jövőre is a megyénél hagyta.⁴

A megye mellett idővel egy más testület is foglalkozott a fürdő ügyeivel, a *gyógydíjakat kezelő fürdői bizottság*.

A Rendnek nem volt szándéka, hogy a fürdön gyógydíjakat hozzon be. Ez a gondolat Bogyai Lajosnak, a zalai megyefőnöknek elméjében támadt, miként 1850 október 1-jén Krisztián Piushoz, a tihanyi apátság jószágkormányzójához intézett levele mutatja. Mint írja «méltóságos Döry Gábor kerületi főispán urhoz a füredi fürdői helyről, vendégeiről, koroda és színházjövedelemről tett jelentése nyomán kiemelni szükségesnek látta azt is, hogy ezen fürdőhelyen több szépitések szükségesek, ezek közt a zenekar is foglalandó és ezeknek eszközzésére s költségvitelére az uradalmat tisztán szorítani nem lehetvén, egy oly intézkedésre hívta fel ő méltóságát, mely a vendégeket, mint

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. mmm.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. I. nr. 2.

³ U. o. nr. 16.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. aaa. és tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 34.

más szomszéd tartományokban, sőt magyarhoni több fürdőkben is divatoz, bizonyos adó fizetésére kötelezze. Mire is 5730. szám alatt szeptember 27-ikén következő választ nyerte, hogy a fürdő-közönség részint saját kényelme, részint pedig a hely szépítésének előmozdítása tekintetéből jövőre bizonyos mérsékelt adó alá vonattassék, részéről annál szívesebben járul, minél erősebben hiszi, hogy ily jótékony czélok istápolása, ha majd annak szüksége előadja magát, a magas kormány ellenzésében akadályra bizonyosan nem találанд».¹

A rendi vezetőség nem akarta a gyógydíjak behozatalát. Erre vall, hogy Orzovenszky 1853-ban is irt a főapátnak, engedje meg, hogy Füreden a marienbadi vagy karlsbadi gyógydíjak behozhatók legyenek.² Végre 1854-ben vagy 1855 elején megtörténtek a szükséges lépések és a helytartótanács soproni osztályának elnöke, Sédén Ambrózy Lajos báró 1855 május 18-ikán kiadta az *Instruktion zur Bemessung, Einhebung, Verwendung und Verrechnung der Cur-Steuer in Curorte Füred-et*.

A szabályzat szerint gyógydíjat fizet mindenki, a ki 5 napon túl Füreden tartózkodik és pedig azok, kik magán a fürdőn laknak 3, kik a környéken 2 forintot. Mentek a gyógydíjak fizetésétől a 15 évesnél fiatalabb gyermekek, a szolgaszemélyzet, a hivatalos szegénységi bizonyítvánnyal ellátott betegek. A díjak beszedését a fürdőfelügyelő végzi és pedig bárczák segítségével, melyeket a cs. kir. fürdői felügyelőbiztosságtól havi részletekben és a netán fölmerülő szükség szerint elismervény és ellennyugta mellett kap; ezekből az első a felügyelőbiztosságnak szolgál igazolásul az átvett bárczák elszámolásánál, a másik pedig a fürdőfelügyelőnek a gyógydíjak jövedelmének beadásánál. A föl nem használt bárczákat szeptember 30-ig elismervény mellett vissza kell adni a felügyelőbiztosságnak. A fürdőfelügyelő jegyzéket vezet az érkezett vendégekről, bejegyzi a neveket, a fürdőn vagy a környéken laknak-e s ezt időközönként összeveti a felügyelőbiztosságtól vezetett listával s ha kiderül, hogy van, a ki a gyógydíjakat meg nem fizette, figyelmeztetést kap s ha nem fizet, nem távozzhat, mert a felügyelőbiztosságtól csak az kapja meg az utazásra szükséges iratait, a ki a bárcza fölmutatásával a gyógydíjak lefizetését igazolja.

A gyógydíjak 40%-a a fürdői zenére, 10%-a az ispotály vagy szegényház megalapítására, 25%-a a színházra s a szintársulat segélyezésére, 25%-a a fürdő szépítésére, emelésére, a közönség kényelmére, mulatságára szolgáló alkotásokra fordítandó s ugyanczen czélokra kell fölhasználni azt a pénzt is, a melyet a zenénél megtakaríthatnak.

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 46.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. 000.

A gyógydíjak hovafordítását a fürdőidény alatt évenként bizottságilag kell megállapítani. Ennek a bizottságnak tagjai a fürdőtulajdonos vagy a fürdőfelügyelő, a fürdőorvos, Balaton-Füred és Arács községek előjárói s a fürdőfelügyelőtől és a cs. kir. fürdői felügyelőbizottságtól egyértelműen választott két fürdővendég. Ez a bizottság tanácskozásairól jegyzőkönyvet vezet, melyet a fürdői felügyelőbizottság közvetítésével legkésőbb augusztus végéig tartozik a soproni helytartótanácsi osztály elnökségének megküldeni. A gyógydíjakból befolyt jövedelmekről, az ezekből tett kiadásokról a fürdőfelügyelő évenként a folyó év végéig, legkésőbb a következő áprilisig a megyének számol el s ugyanekkor a jövő szükségletekről előterjesztést tesz; úgy az elszámolásnak, mint az előterjesztésnek német nyelven kell kiállítva lennie.¹

Az első bizottsági gyűlést 1855 július 26-ikán tartották meg, mikor a vendégek részéről Zichy-Ferraris Manó gróf és Hunyadi János gróf, az apátság részéről Krisztián Pius jószágkormányzó, Orzovenszky Károly dr. fürdőorvos, Écsy László fürdőfelügyelő, kinek pedig nem lett volna helye a bizottságban, mert a tulajdonost Krisztián úgyis képviselte, Somogyi Pál balaton-füredi és Dömös Imre arácsi bírák vettek benne részt. Tárgyalásainak részleteiről a maguk helyén szólunk; itt csak azt említjük, hogy a gyógydíjak fölosztásának más arányát kérték a soproni helytartótanácsi osztály elnökségétől.

Rimely főapát, ki szintén megkapta a jegyzőkönyvet, megütközött a két bíró jelenlétén, hiszen a két község semmivel sem járul a fürdő szükségleteihez.²

Az 1856-iki tanácskozáson, melyen felügyelőbiztosi minőségében Nagy Ferencz cs. kir. rendőrbiztos is megjelent, ez előterjesztette, hogy a cs. kir. helytartóság a fürdőn levő iparosokat, kereskedőket is belevonta azok sorába, kik gyógydíjakat tartoznak fizetni s három osztályba sorozva őket, megállapította azon összegeket is, melyekkel tartozni fognak. A bizottság köszönettel fogadta az intézkedést, de az iparosokat kimélet szempontjából két csoportba osztotta s így a helytartóságtól megállapított három fokozat helyett négyet vett föl.

A maga részéről a bizottság azt határozta, hogy 1857-től azok a vendégek, kik 5 napon túl tartózkodnak a fürdőn 5, a környéken lakók pedig 3 pengőt fizessenek gyógydíj fejében s ugyanekkor szaporította azok számát, kik a díjak alól mentesek, a mennyiben ezek sorába fölvette, kapitánytól lefelé, a cs. kir. katonatiszteket s az okleveles orvosokat is.³

Az 1857-iki gyűlésen a bizottság előterjesztette azt a kérelmet, mely a főapát szándékának kezdettől fogva megfelelt volna, hogy az arácsi és a füredi bírák

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 58.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. ooo.

³ U. o.

maradjanak ki a bizottságból, hol úgy sem lehet őket alkalmazni, továbbá azt, hogy a jövőben a 3 napig mulató vendég is fizessen gyógydíjat, mert épen a fősaizonban gyakori eset, hogy valaki 5 napon belül távozik a fürdőről, illetve a szomszédságból s így fizetés nélkül mulat. Mivel ekkor nem ért célzt, 1858-ban megismételte kívánságát s azt javasolta, hogy a két bíró helyét a vendégek sorából meghívandó harmadik taggal kellene pótolni és megismételte a gyógydíjakat illetőleg tett kérelmét is.¹ 1860-ban látjuk, hogy a két bíró már kimaradt, a fürdővendégeket pedig három meghívott képviselte a bizottságban.² A gyógydíjakról is kedvező döntésnek kellett érkeznie; legalább a későbbi időben a 3 napon át mulató vendégtől is szedtek gyógydíjat.

A későbbi idők azt a változást hozták magokkal, hogy a cs. kir. felügyelő-biztos helyét a megyétől kiküldött fürdőbiztos foglalta el. Arra lehetett volna számítani, hogy ez az intézkedés könnyebbé teszi a megyével való érintkezést és lehető lesz azon anyagi kérdések megoldása, melyek a bizottság működésére fölötte bénítólag hatottak. A gyógydíjakból befolyó összegek korántsem voltak elegendők a kiadások fedezésére s e miatt a bizottság 1870 szeptember 4-iki gyűlésén elhatározta, hogy zenedíjat is fognak szedni. A megállapodás szerint minden vendég (család), ki 24 órán túl a fürdőn tartózkodik, szobánként 1 forint zenedíjat fizet; de, a ki egyszer megfizette, ha ismét visszatér a fürdőre, abban az évben nem fog újra fizetni. Zalamegye nem hagyta jóvá a bizottság határozatát. Erre az 1871 szeptember 5-iki gyűlésen új díjszabást állapítottak meg. E szerint minden vendég fizet zenedíjat és pedig 1—3 napi tartózkodás után 0.5, 3—10 napi után 1; huzamosabb fürdőzés után pedig 2 forintot s ez a jövedelem első sorban a gyógydíjakat terhelő adósság törlesztésére fordítandó.

A megyének a zenedíjakkal szemben tanúsított magaviselete az új határozat után sem változott meg, azonban elfogadta, hogy a gyógydíjakban több osztályt állapítsanak meg. A hetvenes évek vége felé három napi tartózkodás után 2, öt napi után 3, tíz napi után 4, tíz napon felül hat hétig 5, hat héten túl 6 forint volt a gyógydíj, de a fürdő külső területén kívül lakók ezen összegnek csak a felét fizették; ugyanekkor az eredeti szabályzat megváltoztatásával a cselédséget is belevonták a gyógydíj kötelesek közé s az egész idényre 1 forintot vetettek ki rája.

A gyógydíjak maguk elégtelennek bizonyultak a folyton szaporodó kiadások fedezésére s az eredmény az lett, hogy 1878-ban már a tihanyi apátnak is 1600 forinttal tartozott a gyógydíjalap. Igérgette ugyan a bizottság, hogy majd törleszt, de bizony a kiadás mindig több volt, mint a bevétel s még azt az 1880-iki ígéretet sem lehetett megtartani, hogy az adósság kamatait megkapja az apát-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. 000

² U. o.

ság. A sok nehézség közepette végre 1882-ben a megye is hozzájárult, hogy külön zenedijakat lehessen szedni. Alapjában az 1871-iki megállapodást fogadta el a megye, de a tartózkodás idején úgy változtatott, hogy 3—10 napig 1 forint, 10—20 napig 2 forint, 20-on túl 3 forint lesz a zenedíj. A növekvő igények mellett az aránylag csekély jövedelemszaporulat nem volt elégséges s a gazdálkodás sem volt eléggé körültekintő, óvatos. Így pl. 1885-ben 8329 forint 68 krajczár volt a kiadás és 5202 forint 70 krajczár a bevétel. Igaz ugyan, hogy a kiadásokat előre kellett tenni, mikor még nem tudhatták, mekkora lesz a fürdő látogatottsága s ennek megfelelően a bevétel, de annyira még sem lett volna szabad jutni, hogy 1886 őszén 6576 forint 61 krajczár, majd 1888-ra 8854 forint legyen az adósság. Az 1887-iki új gyógy- és zenedíj-szabályzat sem tudta belyreállítani az egyensúlyt. Ez egy személy, illetve a családfő illetményét 2 napon túl 5 napon belül 2 forintban állapította meg; huzamosabb tartózkodásnál egy személy (a családfő) 12 forintot, 10—15 éves gyermek 4 forintot, 3—10 éves gyermek 2 forintot, a cselédek 1 forintot tartoztak fizetni; a Balaton-Füred faluban, Arácon lakók, valamint az őrnagyi rangnál kisebbben levő tisztek a díjak felét fizették; az orvosok, a maguk személyére, mentek voltak a gyógy- és zenedíjaktól.¹ Mivel pedig az új díjak mellett sem szűnt meg a deficit s így az adósság törlesztése sem történhetett meg, a főapát beleegyezésével a tihanyi apátság magára vállalta a tartozások kiegyenlítését, de azon kikötéssel, hogy a kifizetett összeg mint követelés fennmaradjon s ha a gyógy- és zenedíjakból törleszthető nem volna, a többi villa- és háztulajdonos is köteleztessék, hogy haszonvétele arányában hozzájáruljon a törlesztéshez.

A realisabb gazdálkodás, mely 1891-gyel kezdődött, bár lassan, fogyasztani kezdte a súlyos terhet. Elősegítette ezt az új fürdőszabályzat, melynek megalkotásával az 1896-iki bizottsági gyűlés foglalkozott. Ennek értelmében minden fürdővendég, a ki a balatonfőredi fürdőtelep beltelkén 3 napnál tovább tartózkodik, köteles a következő gyógy- és zenedíjat fizetni: *4—5 napig való tartózkodásnál* egy személy (minden családnál a családfő vagyis az atya, ennek távollétében az anya) 4 koronát, minden 15 évesnél idősebb, de nem önálló családtag 2 koronát, 10—15 éves gyermek 1 korona 50 fillért, 1—10 éves 1 koronát; *6—7 napig való tartózkodáskor* egy személy 6 koronát, minden 15 évesnél idősebb, nem önálló családtag 3 koronát, 10—15 éves gyermek 2 koronát, 5—10 éves 1 koronát; *8—10 napig való tartózkodásért* egy személy 9 koronát, minden 15 évesnél idősebb, nem önálló családtag 4 korona 50 fillért, 10—15 éves gyermek 3 koronát, 5—10 éves 2 koronát; *a 11—14 napi tartózkodás díjai* a 6—7

¹ V. ö. tihanyi apátsági levéltár.

napinak dupláját teszik, de az 5—10 éves gyermekekért 3 koronát kell fizetni; a 15—21 napi tartózkodás díjai a 8—10 napinak kétszeresét teszik, de az 5—10 éves gyermekekért 4 korona 50 fillér jár; 22 napig vagy ennél huzamosabb tartózkodásért az első helyen említett díjak hatszorosát kell leróni. Azok, kik a fürdőtelep külső területén tartózkodnak, valamint az őrnagyi rangnál kisebbben levő katonai személyek az említett díjak felét fizetik. Gyógy- és zenedíjat nem fizetnek a fürdőtulajdonos Szent-Benedek-Rendet képviselő pannonhalmi főapát és tihanyi apát, valamint ezek kísérete, az orvosok és családjuk, a fürdőn lelkészi, hatósági, rendőri, póstai és távirói teendőket végző egyének, az altiszti rangban levő katonai személyek s közlegények, az 5 évesnél fiatalabb gyermekek, cselédek, valamint azok, kik teljes vagyontalanságukat hatósági bizonyítvánnyal igazolják.

Hasznosnak bizonyult az az intézkedés is, hogy a fürdőbiztosnak 1905-től 200 korona díjazást szavaztak meg a gyógy- és zenedíjak behajtásáért.

A fölemelt díjak, a behajtás gondossága növelték a jövedelmeket. Így 1907-ben 17.811·4 korona volt a bevétel s 16.341·73 korona a kiadás. A fölösleg lehetővé tette a tihanyi apátságnál levő adósság törlesztését; 1907 végére 9989·2 koronára csökkent, 1908-ban 8080 koronára s 1909 folyamán is akkora a bevétel, hogy úgy 7000 koronára le fog szállani a tartozás.

A gyógy- és zenedíjaknak a belső területen, valamint a Balaton-Füred és Arács falukban levő villa- és háztulajdonosokra való kiterjesztése szükségessé tette, hogy a díjak felett határozó bizottságban ezek is képviselve legyenek. 1904-ben választottak először képviselőket, de ezek a gyűlésen nem jelentek meg. A következő évek mérsékeltebb hangulata közt nem zárkózhattak többé el a gyűlésen való megjelenéstől.¹ Az ellentétek, melyek főleg a világítás, vízvezeték, csatornázás miatt a fürdőtulajdonos apátság s a villa- és háztulajdonosok közt fölmerültek, melyek közepette az utóbbiak compossessoroknak kezdték magukat emlegetni, nem simultak ugyan el teljesen, de remélhető, hogy általánossá lesz a fölfogás, hogy a közös kényelemre szolgáló újításokat közös erővel és költséggel lehet és kell megoldani.

A fürdő élete, a vezetésére és felügyeletére rendelt tényezők működése, talán az egy gyógy- és zenedíjakra felügyelő bizottságét kivéve, *első sorban a fürdő forrásaiboz kapcsolódik*, melyeket már régtől savanyúforrásoknak neveztek s mint ilyenek névadóivá lettek az egész fürdőnek, mivel hosszú időn egyszerűen Savanyúviz néven emlegették, mely különben ma sem ment teljesen feledségbe; Savanyúvizre jártak a betegek gyógyulni, az egészségesek üdülni, mulatni.

¹ A balaton-füredi fürdőbizottsági gyűlések jegyzőkönyve a balaton-füredi fürdőigazgatói irattárban.

Noha az imént (1909-ben) az ú. n. fürdő-forrás és a savós-kút közt negyedik kutat nyitottak, mivel ez összefüggésben lesz a fürdő-forrással, melylyel szénsavtartalomban is teljesen megegyezik, nem tartjuk szükségesnek, hogy ezzel külön foglalkozunk, hanem a régi forrásokat ismertetjük. *Három* ilyen *forrás van* a fürdőn: az italul használt *főforrás*, melyet az uralkodó 1852-iki látogatása emlékére *Ferencz József-forrásnak neveztek el*, mely oly bőségből adja 10° R. vizét, hogy 1854-ben azt írja róla a hivatalos jelentés, hogy 24 óra alatt 1600 akóra becsülhető a belőle kifolyó víz;¹ ettől néhány lépésre észak-keletnek fakad a második, mely az elsővel egyezik, csak hogy kissé több a vastartalma, miről egyik ismertetője² el is nevezte *«fons ferratus»*-nak, ámbár így nem szokták nevezni, hanem *savós-kút* néven emlegetik, mivel a savó-kurához használják; az előzőktől dél-keletre pedig a harmadik, a *fürdő-forrás* erei szivárognak és szállítják a vizet, hogy a meleg fürdők ásványvizzel megtölthetők legyenek.

Alig gondolnók, mennyi gond, veszélyesség, kellemetlenség okozói voltak ezek a források, főleg pedig az ize, vizének bősége miatt különösen féltett főforrás.

Az 1775 május 8-iki felhőszakadás, mely a telep épületeit megrongálta, a főforrásban is kárt tett, elárasztotta édes vízzel, elpiszkította, hetekre hasznavehetetlenné tette. Hogy megismétlődő elárasztástól megvédjék, párkányzatát, mely eddig 3 láb mély, 2 láb és 14 ujjnyi széles tölgy-odú volt, eltávolították és 7 láb magas kőfallal kerítették be a forrást, a víz lefolyására pedig 3 csövet alkalmaztak.³

Ez a zápor vagy későbbi édes víz beszivárgása okozta-e, panaszkodni kezdték, hogy az ásványviz ereje csökkent. Ezek a kifogások felsőbb helyre is eljutottak. 1782 augusztus 8-ikán a helytartótanács értesítette a megyét, hogy a felségnek azt jelentették, hogy az elmúlt nyáron fürdőző vendégek arra a tapasztalatra jutottak, hogy a forrás úgy gyógyító erejére, mint izére megváltozott, kevésbé hatásos, sokkal gyengébb s ennek okát a forrás körül végzett változtatásokra, újításokra viszik vissza. Mivel pedig a forrás vize azon öt év alatt, hogy jobban ismeretessé vált, már sok nehéz bajt meggyógyított és sok eddig külföldről drága pénzen hozatott ásványvizzel legalább is egyértékű, a közjó kívánja, hogy különös gond fordíttassék rá. Ép ezért a felség meghagyta, hogy a budai egyetem két tanára menjen Balaton-Füredre, kérje ki az alispán támogatását s az uradalommal történt érintkezés után vegyék a forrást kellő vizsgálat alá. Ennek eredményéhez képest készítsenek róla jelentést, mutat-e a forrás változást, mi volna az ivásának a helyes módja, hogyan lehetne legjobban a külföldre szállí-

¹ Heller analysisében van róla szó.

² Horváth, id. m. 17. l.

³ U. o. 10—11. ll.

tani; ezt a jelentést a kinyomatás előtt az egyetemi tanács át fogja nézni s ez terjeszti majd a helytartótanács elé.¹

A felsőbb rendelkezés végrehajtására Prandt Ignác és Winterl Jakab orvos-tanárok keresték föl a forrást, megtették a szükséges intézkedéseket, hogy jobb állapotba jusson és Winterl, mit különben egy évtizeddel korábban Crantz báró is megtett, vegyileg elemezte a forrás vizét.²

Intézkedések egyik eredménye már 1782-ben elkészült, a mennyiben márványból készült koronaszerű kerítést kapott a kút ezen fölirattal: *Aquas has salubres hac corona cinxit patruus amor MDCCLXXXII*,³ a többinek a foganatosítására pedig 1783-ban Szilágy Ferencz, Zalamegye orvosa küldetett a fürdőre, kit Hertelendy Imre támogatott működésében.

Október 6-ikán jelent meg az orvos és a főszolgabíró a fürdön, hova megérkezett az apátság ügyésze és több balaton-füredi nemes. Az orvos mindenkéltől fenéig kimeríttette s kitisztíttatta a forrást, mely munka közben kiderült hogy bizony sok idegen tárgy került bele, töredezett fésűk, cserépdarabok, üvegek s más egyéb tették tisztátalanná s látható lett, hogy a forrást körülvevő fa-odú, melynek az lett volna a földadata, hogy a földnek a vízbe való hullását megakadályozza, elrothadt, némely részén rések támadtak, az a csatorna meg, mely a forrás vezetésére szolgált volna, eldugult.

A forrás megvizsgálása és kitisztítása után a környékét is szemügyre vették s ekkor rájöttek, hogy keletről ferde irányban savanyúvíz csörgedez lefelé, mely erősebb, mint a régi víz, északról meg édes víz szökik a forrásba.

Ezen tapasztalatok után abban történt megállapodás, hogy a fa-odú helyett vassal összefogott s jól összeillő kockakövekkel fogja az apát a forrás körül a földet kirakni, az ujonan fölfedezett eret boltozott csatornán a régi forrás vizéhez vezettetni, a belopódzó édes víz útját pedig faragott kővel elzáratja; az eldugult levezető csatornához ujat készített, mely fölülről tölgyfából készült talpfákkal lesz földve, hogy szükség esetén a tisztogatás hamarosan s könnyen megtörténhessék s olyan lejtősen fog készülni, hogy a vizet délnek, a Balatonba ereszsze. Hogy pedig a forrásba az időjárás vagy az emberek miatt valami bele ne eshesék, kőből vagy vasból készült fedővel kell letakarni.⁴

Az apát megigérette ugyan, hogy 1784 április havában megkezdeti a munkát melyre az őszi idő már nem volt alkalmas, azt is kijelentette, hogy a forrás tisztaságára gondja lesz, be fogja fedetni,⁵ de azért az orvos 1783 november

¹ Egykorú másolat a pannonthalmi rendi levéltárban: act. abbat. Tihan. fasc. II., nr. 65. litt. F.

² Horváth, id. m. II. l.

³ Tihanyt apátsági levéltár, c. 25., nr. 1.

⁴ Pannonthalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. II., nr. 65. litt. G.

⁵ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I. nr. 3.

9-iki jelentése után 1784 január 28-ikán a megye,¹ majd meg, bizonyára ez utóbbi előterjesztése kapcsán, április 19-ikén a helytartótanács rendeletet adott, mely megtiltotta, hogy megyei engedély nélkül egy füredi közbirtokos se merjen kutat fúrni, nehogy valamiképen édes vízzel keveredjék a forrás és sürgette, hogy ezt úgy el kell zárni, hogy ne lehessen belemeríteni, hanem csak a csöveken kifolyó vizet lehessen fölfogni. A leirat azt is meghagyta ugyan, hogy addig semmiféle intézkedés ne történjék, míg a megyei orvos a budai orvosi kar s a forrást jól ismerő Sgolonics pozsonyi orvos tanácsát ki nem kérte,² de vagy nem vették figyelembe, vagy már csak akkor ért a megyéhez, mikor a forrásnál a munkát elvégezték és a gyakorlati megfigyelés azt bizonyította, hogy a forrás lezárása nem ajánlatos.

Bendik Tamás urodalmi ügyész 1784 május 6-iki jelentése beszámol róla, hogy az édes vizű forrást elzárták, a forrás környékét megtömték fazekasagyyaggal s azután két sor kővel beborították. A kút szájának márványfödővel való ellátása azonban rossz eredményre vezetett. Mikor két nappal a lezárás után megnézték a forrást, azt tapasztalták, hogy a víz jelentékenyen megmelegedett, olyan lett, mintha bebőrözött volna s igen kellemetlen ízt kapott. Jó egy óra mult el a födél eltávolítása után, míg a víz szokott kellemes ízét, zamatát megkapta. Figyelemre méltó az is, hogy a lezárt forrás vize nem pezsgett s a befödött forrás nem adta oly bőven a vizet, mint födetlen; a kinyitás után csakhamar megkezdődött a víz gyöngyözése s a víz kiömlése bővebb lett. Ebből tehát az következik, hogy a forrást csak annyira szabad elzární, hogy belemeríteni, valamit belevetni ne lehessen, meg kell azonban hagyni a levegővel való érintkezését.³ Így is tettek; rácsos fedelet alkalmaztak a forrásra.⁴

Alig végeztek a forrás rendezésével, augusztus 15-ikén oly roppant zápor kerekedett, hogy a forrás kerülete 1½ lábnyira víz alá jutott. A megye Horváth Ádám mérnököt, ki nem más, mint a költő Pálóczi Horváth Ádám, kérte meg, készítsen rá tervet, hogyan lehetne a jövőben az ily kellemetlen, a forrás élvezetét gátló esetet megakadályozni. Horváth azt ajánlotta, hogy a zápor esetén a hegyekből a türdő felé ömlő vizet útjában csatornával el kell fogni s a Balatonba vezetni. A megye tudatta ezt a tervet Vajda apáttal, de ez nem tartotta szükségesnek, hogy költséges csatornáztatást végeztessen oly eset miatt, mely száz évben egyszer adja magát elő; elég, mondotta, ha szélesebbre s mélyebbre veszik a meglevő csatornákat, ezt a tavasszal meg is teteti; nem kell azt hinni, hogy a beömlő esőviz valami különös bajt okoz a forrásnak, két óra alatt ki lehet tisztítani s most is csak azon mult, hogy a zápor után mindjárt nem lett tiszta, hogy a forrás kezelésével megbizott gyógyszerész nem fogott mindjárt

¹ Tihanyi apátsági levéltár nr. 5.

² U. o. nr. 7.

³ Másolat u. o.

⁴ U. o. nr. 11.

a tisztogatáshoz, sőt addig halogatta, míg végre szinte erővel kellett rákényszeríteni.

A megye nem érte be Vajda apát válaszával, hanem 1785 október 4-ikén a mérnöki terv mellékelésével jelentést tett, mint a megye finoman nevezi, a megye főispáni tisztében eljáró Balassa Ferencz grófnak, ki az 1785 márczius 9-iki berendezés szerint öt más megyén kívül Zalának is királyi biztosa volt s nem régiben horvát bánnak is kineveztetett. Mikor pedig ez november 12-ikén Zágrábban kelt levelével úgy intézkedett, hogy a megye szólítsa föl az apátot a szükséges intézkedések megtételére, Hertelendy Imre főszolgabíró megvitte a fölszólítást Horváth tervének megvalósítására.¹ Mindamellett nem valószínű, hogy a terv megkészült volna. A Balassától 1786 április 30-ikán a fürdő megvizsgálására küldött bizottság, mely arról is ír, hogy a forrás körül fapadok vannak azok számára, kik vizért mennek, vesszőből font fülesek s bennök tiszta poharak vízmerésre, a forrást bekerítő fal nedves, emelés sem ártana neki, a csatornáról csak annyit mond, hogy van, de nem említi, hogy ez a megye óhajának, a királyi biztos rendeletének megfelelően Horváth tervei szerint készült csatorna volna.² Az a körülmény meg, hogy az 1786-iki fürdői költségelőirányzatban csatornára fölvelt összeg nem szerepel,³ a mellett szól, hogy a bizottság jelentése a régi csatornáról beszél.

Míg a forrás kamarai kezelésben a vallásalap birtoka volt, nem tettek kifogást ellene. Javításról is csak annyiban van szó, hogy 1800 márczius 27-ikén azt mondták, hogy jobb volna, ha a kút belső falát úgy födnék, hogy, a meddig a víz ér, faburkolat legyen és csak a vízszin fölött alkalmazzanak követ.⁴ Alig került azonban a forrás ismét a Rend birtokába, fölhangzott a panasz, hogy az ásványvíz ereje csökkent. Valóban, volt baj a forrásnál, de ezt nem a Rend okozta, hiszen épen csak hogy átvette. Lehet, hogy az egész mozgolódás abból a tervből keletkezett, melyet Tomka Mihály mérnök terjesztett a helytartótanács elé. Tomka úgy akart eljárni, mint 1800-ban emlegették s az volt a célja, hogy az ásványvíz kövel, fallal ne érintkezzék. A helytartótanács azonban Kitaibel Pálnak tanácsára, ki ekkor a hazai ásványos források tanulmányozásával már jó nevet szerzett magának, Tomka tervét elvetette.⁵ Így kerülhetett a közönség fülébe, hogy másképen akarták befoglalni a forrást, így kerülhetett bele a közönség tudatába, hogy a kövel, fallal való érintkezés megrontotta az ásványvizet. A helytartótanács intézkedett, hogy a forrás megvizsgáltassék s ezen célból Winterl Jakab egyetemi tanárnak adott megbízást. Ez azonban nem végezte személyesen

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihany. fasc. 11., nr. 65. litt. A.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 17.

³ U. o. nr. 22.

⁴ U. o. nr. 30.

⁵ Horváth, id. m. 12. l.

a forrás megvizsgálását, hanem segédtanárát, Schuster János dr.-t¹ küldte Füredre. Schuster jelentése czáfolni iparkodott a gyanut s védeni Oesterreichert, kit szintén emlegettek a forrás megromlásával kapcsolatban. Kifejezetten nem beszél ugyan Oesterreicherről, de más nyilatkozatok számbavétele megmutatja, hogy Schuster hallott némely dologról s iparkodott élőköt venni. Mint Schuster megállapította, a forrásnak szénsav tartalma valamivel csökkent, ellenben csudasó (sal mirabilis Glauberi) és keserűs (sal Martialis) és magnezia kissé több volt, mint a korábbi vegyelemzésekkor tapasztalták, vasból meg jelentékeny növekedés mutatkozott, mit Schuster örvendetes, a forrás javára szolgáló jelenségnek mondott.²

Csak hogy ezek a gyarapodások, mint az egyéb analysisek és jelentések nyomán megállapították, nem természetes uton-módon támadtak, hanem Oesterreicher kísérletezéseinek az eredményei. Ezek a kísérletek kettős irányban mozogtak. Megpróbálta, micsoda eredmény mutatkoznék, ha csudasót, keserűsöt kever a forrásba. Erre a kísérletre, úgy látszik, a budai keserűvizek tanulmányozása vezette rá. A füredi víz tartalmát natriumszulfáttal akarta gyarapítani, hogy így azután pótolhassa vele a budai keserűvizet; a sók keverése okozta azután a szénsav megfogyatkozását. Természetes, hogy a közönség, mely füredi, szénsavas vizet akart, azt mondta a vízre, hogy élvezhetetlen. De kísérletezett Oesterreicher más irányban is, hogy vasas savanyúvizet csináljon a forrásból. Ezen célból koncentrált nyers kénsavval és vasfoszfáttal keverte a vizet.³ Eredményt elérni bajos volt a kísérletekkel; a forrás megrontása azonban sikerült.

A kísérletek elmaradása után elmaradtak a panaszok s az 1821-ben Füreden járt királyi biztos jelentése sem hozott föl semmit a forrás ellen, csak arra figyelmeztette az uradalmat, legyen gondja tárgya, hogy a forrás állandóan tiszta legyen, piszkos edénnyel a forrásból vizet ne merjenek, benne edényt ne öblögessenek s egyáltalán kerüljenek mindent, a mi a forrás kárára lehetne.⁴ Oesterreicher, noha már semmi köze sem volt a fürdőhöz, forráshoz, ismét megpróbálkozott, nem tudna-e valami befolyást szerezni s ajánlatot tett a forrás mesterséges chalibeatiójára, vasas savanyúvizzé tételére s ezen célból a vasfoszfáttal való keverését javasolta, az apátság azonban kijelentette, hogy erre semmi szükség, senki sem kívánja, sőt nem is ajánlatos megpróbálni, mert félt, hogy az ásványvíz hírért elveszti; ez a «hires» eljárás soknak akkor sem tetszett, mikor Oesterreicher néhány éven át gyakorolta; hogy a vasfoszfáttal való keverés, a vasfoszfátnak a vízbe eresztése mily változásokat okozna, mily hasznos ered-

¹ Joannes Schuster med. dr. adiunctus prof. chem.

² U. o. nr. 35.

⁴ U. o. c. 7. p. II., nr. 16.

³ U. o. nr. 38.

ménye lenne, arról a forrás s a Balaton újabb vegyi elemzése után majd az egyetem orvosi kara fog nyilatkozni, míg ez meg nem történik, semmiféle kísérletezést nem szabad folytatni.¹

Nyilvánított-e az egyetem orvosi kara véleményét és milyent, nem tudjuk. 1822-ben Schuster megvizsgálta, elemezte a forrást,² de ennek nyomán sincs róla szó, hogy valami vegyítéssel kísérletet tettek volna.

Hivatalos adat nem maradt ugyan fenn róla, de az 1823 május havában fürdői lelkésznek küldött Kovács Márk önéletrajzában bőven följegyezte, hogy nagyobb veszedelem fenyegette a forrást. «Alig jelenek meg Füreden, kezdi fürdői működésének leírását, szomorúságra virradok és igen terhes gonddal találkozok, Mert, ime, az áldott füredi forrás a beszökött édes víz által annyira meg van rontva, hogy semmi ereje nem érzik. Bemegyek hát sietve Tihanyba és kérem (Orray) Kajetánt, hogy tegyen rendelést e nagy kár kipótlására. De, ime, Kajetán is beteg, reményem sincs, hogy hamar fölkelhessen. Azonban, mondá ő, már minden rendelés megvan, csak téged vártalak, hogy a reparatió jelen lehess és lelkesen fölfigyázhass, nehogy az álnok mesteremberek maguknak több munkát csinálni akarván, ismét csaljanak, mint máskor csaltak. Kérlek is hát az Istenre, hogy mindig ott állj mellettük; kezdeni se engedd nekik a munkát, míg te oda nem állsz. Holnap minden mesterember ott lesz, de robotos is annyi, valamennyi kell, ásóval, irtó- és más kapával és lapáttal. Itt van a terv írásban, vidd veled és szerinte intézkedjék.

Másnapra kelvén, korán megjelennek nálam a mesteremberek és ásóval, kapával ellátott munkások. Elkezdjük hát a kedves kutat körülásni, hogy a beleszökő édes vizet megtalálhassuk, elfoghassuk és minden tisztelettel másfelé utasítsuk. Mindenekelőtt a keleti oldalt ástuk és a délit, még pedig a kút fenekénél is mélyebbre. Első nap mitsem találunk; de másnap nagy öröme virradtam, mert reggeli 11 óra tájban a keleti oldalon az új fürdőházra néző sarkon kívül az áldott savanyúvíz. En futok, poharat hozok, a kilövelő sanyúvizet kóstolom és örömmel tapasztalom, hogy a víz fölséges jó. Itt már megszűnt a legnagyobbik félelmünk és édes reményünk tetőpontig emelkedett. Mert minden, a mitől féltünk, abban állott, hogy talán nem is a kútba, hanem a savanyúvíz erébe szökött be valahol az édes víz; ha pedig ez így van, ez a hazánk drága kincse örökre elveszett. Mert ki tudja, mennyiről jön ez a drága víz? Közel-e vagy távol szöszik bele az édes víz? Hozzájön még az is, hogy az ő utai körül ásni nem is tanácsos; kár nélkül ez nem történhetik. Ez az oka, hogy mink is azt az oldalt, melyen a savanyúvíz kútba ömlik, ásatlan hagytuk, nehogy cél ellen

¹ Joannes Schuster med. dr. adiunctus prof. chem.

² Horváth, id. m. 64. l.

dolgozzunk. De, ime, most azt látjuk csalhatatlanul, hogy a víz a maga ereben hibátlan és csak a kútban házasodik össze más vízzel. Ezen pedig lehet segíteni.

Különös az, hogy, mikor a savanyúvíz az említett sarkon folydogált kifelé, a kútba egy csepp sem ment. Tehát nem gyanakodhatunk arról, hogy más ér az, mely itt kicsapott, más a mi a kútba ömlik; nem más, hanem ugyanaz.¹ Azután kilestük azt is, hogy, míg a savanyúvíz kifolyik másfelé, megy-e a kútba más víz és milyen víz. Mindenekelőtt kimertük tisztára a kutat és megkóstolván azt, mi azután belecsurgott, láttuk, hogy valóságos édes víz minden mineralis keverék nélkül. Most hát bezárjuk jól a lyukat, melyen a savanyúvíz kicsapott és, ime, a kedves víz ismét befolyik a kútba.

Most tehát — a titok megszűnven lenni titok — bizonyosra törekszünk; ásunk, vésünk a három oldalon, hogy a beszökött tolvajt meglepjük és a kincsrablástól örökre — legalább a kút körül — elzárjuk. Az ásás mind a három oldalon oly mélyre ment, hogy létrákon kellett bele s belőle kijárni. Minden esetre mélyebb volt a kuténál legalább is egy lábbal, hogy a több oldalról beszökő édes víz gödörbe essék, előbbi utait nem találván. Most látjuk, hogy az ásás fenekén mindig szaporodik az édes víz. A kutat hát újra kimerjük tisztára és örömmel tapasztaljuk, hogy a víz ugyanaz a kútban is, mi volt a szegleten kicsapó érben. Szent a béke! Czélt értünk. Örül, vigad minden vendégünk és iparunkat köszöni.

Hátra van de még, hogy ezt a nagy szerencsét, a mennyire rajtunk áll, örökre biztosítsuk. Megtörtént-e ez is? Igenis, meg. Mert a beszökő édes víznek utat csináltunk és belevezettük ő kegymét ama kanálisba, melyen a három csőn kifolyó savanyúvíz az árnyékszékeken át a Balatonba folyik. Ezt az utat mindenik oldalról idekészített kőablakkal kiraktuk, felül beboltoztuk úgy, hogy benne, ha szükséges lenne, járni lehessen, a fenekét egy kis inclinációra vettük, hogy a beszökő víz meg ne állhasson. Az egész remekmű június végére szerencsésen elkészült és így a beteg Kajetánhoz örömmel mentem be Tihanyba áldomást inni.

Azon időtől fogva a drága víz nem változott; erejét s kellemét mindig megtartotta. De még magában a kútban szükséges volt egy kis jobbítás; mert a kút igen mély volt, a víz belőle a csőkön ki nem folyhatott rögtön, hanem benne stagnált és így erejében gyengült. Arra kellett tehát még törekedni, hogy a kútban mindig friss víz legyen, ne állott és hogy a kútban annyi víz legyen

¹ Ebben téved Kovács; mert az 1783 októberében tartott vizsgálatkor világosan kiderült, hogy több forrás táplálja a kutat s épen ezt a keleti oldalon levő forrást akkor kezdték használni. Egyébként lehet, hogy Kovács is úgy érti, hogy ez a most kicsapó víz ugyanaz, mint a mely korábban a kútba ömlött; mert alább úgy ír, hogy a kútban is van ér.

csak, hogy a poharak benne megmerüljenek. Ez is megtörtént, de már nem én alattam, hanem utánam. Mert a kútat tiszta kövecsekkel annyira feltöltötték, mennyire a beömlő savanyúvíz és a többi szükség megengedte. Ez történt circa annum 1826., midőn én is, mint vendég, jelen voltam. Azon időtől fogva ezen víz, dicsőség az Urnak, mindig ugyanaz, mitsem változik».¹

Beszélni ugyan beszéltek, hogy meggyengült, édes víz ment bele, felsőbb rendeletre meg is vizsgálták, de Schiller János hosszabb megfigyelés után úgy nyilatkozott, hogy semmi változás nem mutatkozik s nem habozott kijelenteni, hogy a füredi víz Európa legjobb savanyúvizeinek egyike.²

A forrás újabb «felcsinositása 1831-ben történt Adler fürdőorvos terve szerint. Ekkor ő a forrást 7 lábnyira találta a kúttól függőlegesen egy érből fölbuzogni. Köre megtisztított, az idegenszerű vizek elgátlására és a szénsav fölfogására a kútfő s annak csatornája hozzáalkalmazott homorú kővel födettek, melyek földolthatlan czeментtel összeköttek, míg fölökbe famoha és márga öntetett, a csatorna feneke apró kavicscsal meghintetett, magába a kútba is annyi tétetvén, hogy a 4^{1/2} lábnyi víz oszlopa már most 2 lábnyira lohadna s így a fenék magassága a forrás magasságával egyenlővé lőn. Ezen javítás foganatja már másnap mutatkozik: a víz már tisztábban buzog vala föl, mint bármikor annakelőtte és az erre rövid időn megjelent vendégek a vizet izletesbnek s erősbnek találták, mint előbb vala. E javítások a legnevezetesebb külföldi gyógyforrások mintájára készültek, melyben a lég, világosság, nap hevének befolyása korántsem oly károsan hat az ásványvíz fölbontására, mint más környülállásokban. A kúthoz vezető lépcsők, a talap köröskörül, a vízvezető cső, mind oly fölbonthatlan ásványvakolattal kapcsoltattak egymással, hogy minden idegen nedvek leszívargása gátoltassék. Ezen kút nyári időben kétszer a főorvos és uradalmi felügyelő jelenlétökben egészen kimerítettvén, megtisztogatattik».³

1854-ben Heller Flórlán, bécsi egyetemi tanár újabb vegyi elemzést végzett a forrással — melynek csinos, oszlopos, kupolás renaissance izlésben készült födélzetéhez az előző évben Fruman Antal készítette el a terveket⁴ — és vizsgálatainak eredményét ápril 24-ikén foglalta írásba. Hosszú időn át az ő munkálatára hivatkoztak, mely szerint a forrás, egy polgári fontot⁵ vevén alapul, tartalmaz:

¹ Kovács id. önéletrajza, 90—94 ll.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. ddd.

³ Horváth, id. m. 15—16. ll.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. ooo.

⁵ 1 polgári font = 5790 szemer (granum), 1 szemer = 0'0729 gramm.

6,0365	szemer	kénsavas nátriumot,
0,6989	«	klórnátriumot,
0,8294	«	kénsavas nátriumot,
6,3744	«	meszet,
0,0845	«	vas- (és magán-) oxydult,
0,3149	«	késereleget,
0,0230	«	timsós földet,
0,1075	«	kovasavat,
2,9645	«	nitrogén tartalmú szerves anyagot,
19,2450	«	szabad szénsavat. ¹

A már félszázados elemzés helyett 1910 elején Hankó Vilmos dr. ujat készített; az ő vegyelemzése a következő adatokat tünteti föl:

I.

	Ferencz-József- forrás :	Füred- forrás :	Savós- forrás :
hőmérséklet	12·8° C.	13·0° C.	13·0° C.

1000 gramm vízben electropositív jónok:

calcium jón	0·4121 gr.	0·4466 gr.	0·4682 gr.
magnesium jón	0·1162 «	0·1275 «	0·1177 «
nátrium jón	0·1936 «	0·2420 «	0·2353 «
kálium jón	0·0311 «	0·0366 «	0·0326 «
ferro jón	0·0153 «	0·0156 «	0·0197 «
lithium jón	0·0035 «	0·0026 «	0·0018 «
mangano jón	0·0005 «	0·0006 «	0·0008 «

1000 gramm vízben electropositív jónok:

chlór jón	0·0710 gr.	0·0710 gr.	0·0603 gr.
nitrocarbonat jón	1·6171 «	1·7648 «	1·8098 «
sulfat jón	0·5772 «	0·6927 «	0·6672 «
kovasav	0·0242 «	0·0286 «	0·0303 «
szabad szénsav	2·4718 «	2·9236 «	0·7486 «

Fagypon-t-csökkenés: $\Delta = 0\cdot026$, tehát hypotonicus.

¹ Heller jelentésének eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban: act. archiabbat. fasc. 17. litt. fff. Ezt vette föl Orzovenszky az 1855 ápril havában Pesten, Landerer és Heckenastnál kiadott 7 lapnyi, német nyelvű ismertetésébe (megvan u. o.: litt. eee) majd Jalsovics, id. m. 47—48. ll., Mangold, id. ism. Adatok Zalamegye történetéhez I. 283—284. ll.

II.

A jónok sókká csoportosítva:

	Ferencz-József- forrás :	Fürdő- forrás :	Savós- forrás :
natrium sulfat... ..	0'5974 gr.	0'7469 gr.	0'7261 gr.
calcium hydrocarbonat	1'2769 «	1'4061 «	1'5288 «
magnes. hydrocarbonat	0'7068 «	0'7756 «	0'7160 «
calcium sulfat	0'2456 «	0'2660 «	0'2499 «
calcium chlorid	0'0683 «	0'0589 «	0'0622 «
kalium chlorid	0'0574 «	0'0699 «	0'0622 «
lithium hydrocarbonat	0'0340 «	0'0252 «	0'0174 «
ferro hydrocarbonat ...	0'0486 «	0'0495 «	0'0626 «
mangano hydrocarbonat	0'0016 «	0'0019 «	0'0025 «
kovasav	0'0242 «	0'0286 «	0'0303 «
Összesen	3'0608 gr.	3'4286 gr.	3'4437 gr.
Szabad szénsav	2'7418 «	2'9236 «	0'7486 «
Szabad szénsav térfogata	1254'0 cc.	1537'2 cc.	379'8 cc.
Hőmérséklete	12'8° C.	13'0° C.	13'2° C.

«A balaton-füredi ásványvizek tehát a nálunk ritkaság számba menő sulfátos földes savanyúvizek sorába tartoznak. A vizek chemiai karakterét meg szabó alkatrészekon kívül lényeges alkatrészek még a föltűnő nagy mennyiségben jelenlevő lithium és vas is. A Ferencz József-forrás vizében dominál a lithium, a fürdő-forrásban a natrium sulfát, a savó-forrásban a vas.

A Ferencz József-forrás natrium sulfuricum tartalma a régi vegyelemzés szerint a jelenhez képest csökkent 0'2 tizeddel, ellenben a savó- és fürdő-forrás ma is ugyanazon mennyiséget tünteti föl, mint a régi forrás elemzése. A régi elemzésből teljesen hiányzik a lithium, mely legerősebben mutatkozik a Ferencz József-forrásban, 1—1 tizeddel kevesebb a fürdő- és savó-forrásban... Szilárd alkatrészekben a savó-forrás legdúsabb, ép úgy legerősebb a vastartalma is... A fürdő-forrás gazdag szabad szénsav tartalmával válik ki».¹

A mellett, hogy a multban annyit küzködtek érte, hogy a forrást és erejét fönntartsák, a *savanyúvíz szállítása, áruba bocsátása, palackozása* is elég sok gondot okozott a felsőbb hatóságoknak s elég kellemetlenséget az apátságnak, mely nem kevés rendeletet kapott a víz árára, forgalomba hozatalára, czimkével való ellátására, dugaszolására.

¹ Sümegi József: Az ásványvizek keletkezése, vegyelemzése és hatása, kapcsolatban a balaton-füredi ásványvizek új vegyelemzésével (különny. a Magyar Balneologiai Értesítő 1910 februári számából), 7—8. II.

Kezdetben olyan formán okoskodtak, hogy víz, víz, a ki fogyasztani akarja, hadd fogyaszssa. A helytartótanácsnál egyenesen panaszul hozták föl, hogy a fürdőbérlet az elvitt savanyúvizért pénzt kérnek s ha valaki nem fizet, az edényét eltörik. Ez az utóbbi nem volt igazságos eljárás, de a helytartótanács nemcsak ezt, hanem magát a savanyúvizért kért pénzt is jogtalanságnak tartotta s ily szempontból juttatta Zalamegye tudomására. De a szomszédságban is ez volt a fölfogás. A veszprémi káptalan, mely ez időtájt még a maga közbirtokos

A Péterföldi József-forrás.

voltát emlegette Savanyúvízen, szintén úgy okoskodott, hogy a víz Isten adománya, a természet ajándéka, nem szabad érte pénzt venni.¹ A legfelsőbb helyen azonban belátták, hogy ezzel a forrással törődni kell, személyzetet kell miatta tartani, tehát, ha magában véve donum naturae is, azért a fönttartása pénzbe kerül; így azután a felség 1784 január 18-ikán úgy intézkedett, hogy helyben ingyen lehet ugyan élvezni a savanyúvizet, az azonban a ki elviszi, mérsékelt díjat fizet érte, melyet a megyei orvos állapít meg.²

II. Józsefnek ez az intézkedése nem volt igazságos, mert a földesuri jogok

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. I. p. I., nr. 3.

² U. o. nr. 7.

sérelmére idegen beavatkozásnak nyitott utat s ez a rendelkezés is oka lehetett, hogy a megye később oly mereven ragaszkodott árszabályozó jogához, még az uralkodói intézkedés után is megpróbálkozott, hogy itt vagy ott nem tudná-e fönntartani a maga limitáló jogát.

A felség, úgy látszik, újabb utasítást is adott ki, mert az apátság 1785 április 30-ikán az ő rendeleteihez fűz magyarázó nyilatkozatokat. Ezekből látszik, hogy már ekkor foglalkoztak azzal a szándékkal, hogy pecsételt üvegekben kerüljön forgalomba a savanyúvíz s ekkor *Fons Fürediensis* köriratú pecsétet akartak alkalmazni, de a következő évben a világosabb *Fons Acidularum Fürediensis* körirat került a pecsétre. A palaczkok töltése, lepecsételése a gyógyszerész dolga volt, ki egy-egy palaczkért, melyet Oesterreicher mint gyógyszerész 11 krajczárért adott, pedig a hivatalos ára is elég magas, 9 krajczár volt¹ 5 dénárt vagy 3 krajczárt kapott; helyben azonban bárki ingyen élvezhette a forrást, sőt az sem tartozott a korszóját, üvegjét leszurkoltatni, pecsételtetni, a ki idegenbe vitette, de írásos bizonyítványt kellett adnia vagy emberével küldenie, hogy csak a saját fogyasztására viteti az ingyen vizet; mert, ha utóbb kiderült, hogy kereskedett vele, büntetés alá esett.²

Oesterreicher, mikor Novák főapát mindenképen szabadulni akart tőle, sok vádja közt azzal is előállott, hogy a víz töltésénél nincs gond a kellő tisztaságra, nem törődnek vele, alkalmas-e az idő a töltésre. A főapát rövidesen azzal felelt e vádaskodásra, hogy ez csak Oesterreicher hibája, mert mint orvosnak neki kellett volna vigyázni, hogy rendben menjen a töltés; de fölhozhatta volna azt is, hogy korábban az uradalom terhére két hajdú volt mellé rendelve, hogy a forrás tisztán legyen, miért nem gondolt vele, hogy meglegyen a tisztaság;³ fölhozhatta volna, hogy mindenki beszélhet a tisztaságról, csak ő nem, hiszen a szent életű Vajda apát, ki Oesterreicher kedvéért bizony nem mondott valótlan, rég elmondta, hogy Oesterreicher, mikor nála volt a savanyúvíz, rühes, kiütéses zsidókkal merette a vizet és mindenre több gondja volt, mint a tisztaságra.⁴

Midőn Kopácsy mint királyi biztos megjelent a fürdőn és jelentése után 1821-ben a fürdőorvos számára utasításokat adtak, a forrásról is megemlékeztek s az orvos kötelességévé tették, hogy, a mikor szükségesnek látszik, de mindig az apátság tudtával s ennek embereivel a forrást kitisztíttassa, vigyázzon, hogy a forrásból piszkos edénynyel ne merítsenek, a forrásban edényt ne mossanak,

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. I. p. I., nr. 9.

² U. o. nr. 11., 13., 22.

³ Pannonh. r. levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. n. és tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. 1., nr. 52.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. 1., nr. 9.

örizze ellen, hogy a töltés napkelte előtt vagy nyugta után történjék s az üvegek háromszoros uradalmi pecséttel lezárassanak.

Ugyanebben az évben az újságban közzétett hirdetés szerint egy üveg savanyúvíz üvegestül, pecsételéssel $8\frac{4}{5}$ konvencziós vagy 22 váltókrajczár, üveg nélkül, de pecsételéssel $3\frac{1}{5}$ konvencziós vagy 8 váltókrajczár, üveg és pecsételés nélkül, de a küldött üveg dugaszolásával s leszurkolásával $1\frac{1}{5}$ konvencziós vagy 3 váltókrajczár volt.¹ Alig, hogy ez a hirdetés megjelent, a május 28-iki közgyűlésen Zalamegye is kiadta a savanyúvíz árszabását. Nem az árban volt a sérelem, hiszen mint egyebeknél nem szokott eltérni, itt sem tett változtatást,² hanem abban, hogy az uradalommal szemben, ennek sérelmére jogot formált hozzá, hogy ő állapítsa meg, hogy lehet adni a vizet.

Az apátság ebben az időben még nem kezelte maga a savanyúvizet, hanem, mint a fürdő más haszonvételeit is, bérbe adta. Kezdetben, mint 1756-ban, az összes haszonvételekkel együtt adta ki a savanyúvíz értékesítését.³ Az apátság bérlője kezdte 1781-ben, hogy külön kiadta a savanyúvizet Oesterreichernek, ki már ekkor kezdett irogatni a víz gyógyító erejéről, hatásáról.⁴ Utóbb a gyógyszerész szokta megkapni segítségül a savanyúvíz hasznát. Mikor pedig kimondták, hogy az nem lehet bérlő, külön adták ki, pl. 1786-ban Burgmann Mátyás budai fűszeresnek, ki mindössze 150 forintot fizetett érte.⁵

A kamarai kezelés idején erősen fölszökött az árenda. Igaz, hogy néhány kis bolthelyiség vagy inkább bódé is bele volt számítva a bérletbe, de ezek miatt nem mehetett föl 326 forint 22 krajczárra.⁶ Különben csakhamar visszatértek a régi módú eljáráshoz és Kunczky János fürdői gyógyszerésznek adták ki a savanyúvíz eladásának jogát. Kezdetben 3 éves szerződése volt Kunczkynak s évi 400 forintot fizetett,⁷ de ezt meg kellett vele ujítani, mert a Rend visszaállításakor is nála volt a bérlet.

Horváth apát egy időben, 1821-ben mindössze 100 forintot kívánt a savanyúvíz bérleteért.⁸ Kunczky mellett azonban volt fuvarozó bérlője is a savanyúvíznek. Erre vall, hogy 1835 augusztus 12-ikén azt mondják, hogy a savanyúvizet a vidéken árulható zsidóval nem kell újra szerződni, vagy, ha megmarad is nála az eladás joga, csak 1 évre kell ezt neki megadni.⁹

¹ Hazai és Külföldi Tudósítások 1821 május 16-iki sz.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 16.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 52.

⁴ U. o. nr. 9.

⁵ U. o. nr. 65. litt. H. és tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 4.

⁶ Tihanyi apátsági levéltár, c. 19., nr. 5.

⁷ U. o. c. 7. p. I., nr. 29.

⁸ U. o. p. II., nr. 16.

⁹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. rr.

Ennek az intézkedésnek az is oka volt, hogy 1835-ben a Rend elhatározta, hogy a víz árusítását nem fogja többé bérbeadni, hanem maga veszi hasznát. Kunczky, ki évtizedek óta bérlő volt, most olyasmit emlegetett, hogy élete fogytaig az ő joga a savanyúvíz árusítása, de szerződése nem igazolta az állítását.¹ Így azután az 1836 ápril 7-ikén kiadott fürdő-hirdetés már tudatta a közönséggel, hogy a «közkezdveltségű» balaton-füredi savanyúvizet az apátság a jövőben maga kezeli.² Ezzel a hirdással együtt kiadta az értesítést, mely szerint «a savanyúvíznek töltése a helytartótanács rendelkezésénél fogva, minthogy a nappali világosság, a nap és melegség az érczes vizeket föloldja s megerőtleníti, csak éjjeli időben vagyis napnyugtától fogva reggelig gyakoroltathatik. Hogy pedig ebben annál nagyobb pontosság tartassék, a töltés az egyedül e végre rendelt uradalmi hajdúk által fog véghezmenni és pedig azon rendben, a melyben a savanyúvízért indult szekerek érkeznek s embereik magukat a számtartóság írószobájában beiratják. Egy üvegnek töltése, dugaszolása és beragasztása fejében az uradalmi pecsét rányomása mellett 1¹/₅ pengő krajczár mindenkítől minden személyválogatás nélkül meg fog kívántatni. Mivel pedig a tapasztalás bizonyítja, hogy a füredi savanyúvizet orvosi használatra kőkorsókban sokkal jobb tartani s azokban messzebbre való szállítása is bátorságosabb, tehát az uradalom részéről erős, váltig kipróbált, 3 bécsi messzelyesnél nagyobb kőkorsók szereztettek, melyek a megtöltéssel 14 pengő krajczárba kerülnek».³

A következő évben a megye okoz zavart a savanyúvíz árusításában, fogyasztása tekintetében. Ugyanis az 1837 május havi közgyűlésen, a mellett, hogy a régi limitatióját fönntartotta, azt határozta, hogy Füreden ki kell hirdetni, hogy a fürdő körül fekvő helységek lakói — kivéve azt az időt, mikor a fürdővendégek ivókurát tartanak — a savanyúvizet ingyen használhatják s akár üvegekben, akár korsókban szabadon vihetnek belőle.⁴

Szembeszökő, hogy ez az intézkedés mennyire sérelmes az apátság tulajdonjogára és mily tág teret enged a visszaélésekre. A megye, mely valami jóakarral sohasem volt az apátság iránt s mindig elleneseinek pártját fogta, mintha csak kereste volna az alkalmat, hogy az apátságnak kellemetlenséget okozzon. Hiszen lehetetlen, hogy ne ismerte volna a 1821-iki rendelkezést, mely megkivánta, hogy a vizet idegenbe csak az uradalmi pecsét alatt lehet szállítani,

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: litt. hh.

² Bizonyára ekkor kezdték az üvegeket magyar fölirattal ellátni, mire különben 1835 augusztus 12-ikén megtörtént az intézkedés. U. o. litt. rr. Magának az intézetnek a pecsétje azonban, mely ovális paizsban, koronázottan az apátság szokásos pecsétje, csakhogy a korona mellett virágdiszítés van, 1850-ben is *Acidulae Füred.* czimet mutat. Tihanyi apátsági levéltár, c. 6., nr. 26.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. xx.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II. számozatlan.

hogy így eleje vétessék a csalásoknak és mégis rászabadította a szomszédos falukat a savanyúvízre. A megyétől küldött fürdőbiztos akár 100 üvegjével is hagyta hordani a savanyúvizet s mérföldekről jöttek érte a fürdőre.¹

Az apátság rögtön tiltakozott a megye eljárása ellen s egy magánlevél megemlékezik róla, hogy V. Ferdinándtól intimum érkezett a megyéhez, melyben a felség tudatta, hogy igen rossz néven veszi, hogy a megyei karok és rendek oly czikkek árának megszabásába ereszkedtek, melyekhez semmi joguk,² de a megye nem engedett s Bresztyenszky apátnak még 1839-ben kénytelen volt V. Ferdinándhoz folyamodni, nyújtson védelmet az apátságnak, melynek most túrníe kell, mert a megye fiscalis actióval fenyegetődzik.³ Az, a mit az apátság várt, nem történt meg, mert az 1841-iki megyei gyűlésen kihirdetett királyi leirat szerint «a savanyúvízre helybenhagyta a felség a megyei határozatot, az uradalomra s az illető tisztviselek felügyelésére hagyatván, hogy a víz mérése s eladása alkalmával a visszaélés elháríttassék.»⁴

Az 1855 május 1-jei fürdői rendszabály kiadásakor, melyben egy üveg víz töltését, dugaszolását, czimkével való 3, ha pedig még czinkupakot is kap, 4 krajczárban, egy üvegnek vagy korsónak árát pedig 6 krajczárban állapították meg, a megye beavatkozása már nem mutatkozik.⁵

Mindeddig a víz kereskedői forgalomba való bevezetésére kevés gond volt. Orzovenszky tette meg először a figyelmeztetést, hogy a «vizet practicus emberrel kereskedésbe kell bevinni».⁶ Ekkor azonban még alig történt valami. A főapát sem akarhatta, hogy ez a javaslat megvalósuljon, hiszen 1855-ben rosszalta, hogy Krisztián a savanyúvíznek Pesten raktárt bérelt. Nem is lehetett ez a raktáron tartás állandó, mert Écsy László fürdőigazgató csak 1868 tavaszán emlegeti, hogy «Pesten már a savanyúvizet is keresik».⁷ Csak mikor 1872 őszén a bécsi világkiállításon a magyarországi ásványforrások és fürdők gyűjteményes kiállítása tekintetében országos bizottság tanácskozott, kezdtek a kifelé való, kereskedelmi értékesítéssel behatóbban foglalkozni. A fürdő az 1873-iki kiállításához 200 forinttal járult.⁸

Kevés szerepe volt a fürdő életében a második forrásnak, melyet nagyobb vastartalma miatt «fons ferratus» néven is emlegettek. 1831-ben ezen is megtörténtek azok a változtatások, melyeken a főforrás átesett. Az eső, hó, édes víz beejutását megakadályozták és szabad lefolyást nyitottak a vízének. Tisztítása

¹ Tihanyi apátsági levéltár, nr. 32.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II. számozatlan.

³ U. o. nr. 32.

⁴ U. o. nr. 34. és pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. aaa.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. mmm.

⁶ U. o. litt. ooo.

⁷ Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

⁸ 1872 szept. 29-iki és okt. 12-iki nyomtatott, illetve könyvomas fõlszõlítások u. o.

alkalmával azt tapasztalták, hogy három ér táplálja a forrást, melyek nyugatról, északról s keletről szivárognak.¹ 1836-ban deszkázattal födetvén, mint «egyéb-ként használhatlan kútpavillon» a cigányok számára zenepavillon-félének használták.² A 70-es évektől «savós kút» néven emlegették, mert ennek a vizét vegyítették a savóhoz.³

A harmadik forrás mint ma, úgy régebben is a meleg fürdők táplálására szolgált. Mindent összevetve valószínű, hogy ez az a forrás, melyet Lécs zálogul, majd birtokul megszerzett. Már 1741-ben 2 kazán volt a víz melegítésére s 10 kád fürdésre.⁴ Schuster bővítette a fürdőt, mert Lécs már 7 kisebb fürdőház és 23 kád birtokába jutott.⁵ Ott volt ez a kis fürdőtelep, a hol később az ó-fürdőház emelkedett⁶ vagyis a mai Klotild-udvar helyén. Az apátság lassanként fejlesztette a fürdőt s 1781-ben körülbelül 40 ember fürödhetett egyszerre.⁷ Sokat rontottak azonban rajta a bérlők, kik 1783-ban annyira elhanyagolták, hogy szinte újra kellett megalkotni, mert a forrásra sem volt gond, a szivóját kidobták, sárban hentergett, a víz fölemelésére szolgáló hajtókerék hiányzott, azt a fakádat, melybe a forrás vize ömlött, össze hagyták törni.⁸

Mikor kamarai kezelésben volt a fürdő, a harmadik forrást is biztosították az édes víz beömlése ellen, párkányzattal látták el, a fürdőket kényelmesebben szerelték föl⁹ s tervbe vették, hogy a gyógyszerház áthelyezésével megürülő helyiségből 5 új fürdőszobát készítenek.¹⁰

A Rend visszaállításakor a gyógyszerház áthelyezése s vele a fürdőszobák szaporítása elmaradt, mi a vendég számának növekedésével panaszokra adott alkalmat. Kopácsy püspök mint királyi biztos 1821-ben sürgette is a fürdők számának szaporítását, mit akár új építkezéssel is megvalósítandónak tartott, Horváth Pál apát azonban nyíltan megmondta neki, hogy a Rend anyagi viszonyai épen nem olyanok, hogy építkezésre lehetne gondolni.

Kopácsy elrendelte a fürdők díjszabásának közvétételét s az apátság engedelmeskedett, ujságban is közölte az árakat. Mindedig semmiféle nehézség nem volt az árak megállapításában. Az apátság, midőn a fürdőket bérbeadta, a szerződésben gondoskodni szokott róla, hogy a bérlők a fürdőkért túlzott árakat ne követeljenek. Így 1784-ben kikötötte, hogy «az előbbi szokás szerint a magányos fürdőtől csak 12 krajczárt, a közönségestől pedig csak 7 krajczárt szabad leszen

¹ Horváth, id. m. 17. l.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. yy.

³ Jalsovics, id. m. 46. l.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihany. fasc. 5., nr. 16.

⁵ U. o. nr. 66. litt. d.

⁶ Horváth, id. m. 10. l.

⁷ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihany. fasc. 11., nr. 65.

⁸ U. o. litt. C.

⁹ Horváth, id. m. 12. l.

¹⁰ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 30.

desumálni».¹ Ugyanezen árakat tartotta fenn 1786-ban is, de megengedte a fürdősnek, hogy oly vendégektől, kik szobájokba vitetik a kádat s meleg vizet, 24 krajczárt vehessen.² Az 1802 december 29-iki szerződés szerint emelkedtek a fürdők árai, mert ekkor 8 fürdőszobában, melyek a honorationoknak voltak szánva, az eddig 12 krajczáros fürdő ára 15 lett, a többi magányos fürdő ára maradt 12 krajczár, de ugyanennyire emelték a régi 7 helyett abban a szobában is az árakat, hol egyszerre 7 kádat lehetett elhelyezni; a közönséges s az ú. n. «paraszt fürdők» árát a korábbi szokásnak megfelelően 7 krajczárra tették; az aczélos fürdők ára 24 krajczár helyett 30 lett.³ 1821-ben a körülményekhez képest igen magasán állapították meg az árakat. Az ujságban is közzétett dijszabás szerint a felső sorban 19¹/₅ konvencziós, 48 váltó, az alsó sorban 14²/₅ konvencziós, 36 váltókrajczár volt egy fürdő; az aczélos fürdő ára konvencziós pénzben 30 krajczár, váltóban 1 forint 15 krajczár; a balatoni vízből készült fürdővel pedig 36 konvencziós krajczárért vagy váltóban 1 forint 30 krajczárért szolgáltak. Ez a Hazai és Külföldi Tudósítások 1821 május 16-iki számában közzétett hirdetés nem emlékezett meg az egyszerűbb emberek számára készült fürdőkről, melyek két közös fürdőszobában voltak; az elsőben 6 kád volt s itt 12 váltókrajczárt kellett fizetni, a másodikban 20 s itt 8 váltókrajczárba került a fürdő.

Mikor az apátság a fürdők árát kihirdette, Zalamegye is megszabta, mit kell a különböző fürdőkben fizetni. Az árakon nem változtatott, ugyanazokat találjuk az ő limitatiójában, mint az apátság hirdetésében; de nem is anyagi, hanem elvi szempont vezette a megyét s épen ezért az árak megállapításával kapcsolatosan kijelentette, hogy «a fürdők árának meghatározása egyedül a nemes vármegyét illeti».

Természetes, hogy ez a kiméletlenség fölszólalásra kényszerítette az apátságot. Panaszosan utalt rá, hogy míg korábban szabadon állapította meg az árakat, később, békesség kedvéért, a megyével is megbeszélte, mily árakat fog szabni; most meg a megye odáig ment, hogy a maga kizárólagos jogának mondja a fürdők árának megállapítását.⁴

A helytartótanács 1821 december 18-iki intézkedésével a középuton akart haladni s azt rendelte, hogy az apátság s a megye közös megbeszélése alapján történjék az árak megállapítása. A megye nem törődött a helytartótanács rendeletével s 1822-re megint kiadta a maga imitatióját. A felelet az apátság újabb tiltakozása volt. Most azután a helytartótanács is határozottan nyilatkozott s

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 65. litt. H.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 19. és p. II., nr. 4.

³ U. o. p. I., nr. 41.

⁴ U. o. p. II., nr. 16.

1822 július 23-iki iratával tudatta a megyével, hogy a fürdők árának megállapítása az apátság el nem vonható joga s a megye közönségének főfelügyelete csak arra terjed, hogy az uradalmi gondoskodás hiánya panaszra okot ne adjon.¹

A jövő évtized békésen mult el s az apátság a fejlettebb viszonyok közt arra szánta magát, hogy a finomabb igényeket is kielégítő, új fürdőházat építtet s egyuttal az eddig szokásos bérbeadást megszüntetve a fürdőt maga fogja vezetni.

Az árakkal kapcsolatban érintettük, hogy *a fürdők kezdetől bérben voltak*. Mindjárt Lécs haszonbérbe adta a fürdőket, de nem külön, hanem más jövedelemforrásokkal együtt. Az első szerződést, mely csak a fürdőre vonatkozik s a mely egyszersmind valamelyes képet ad a fürdő felszereléséről is Vajda apát 1784 május 10-ikén kötötte meg Pumer Zakariás sümegi patikáriussal és ennek társával Nagy — vagy mint foglalkozása miatt nevezték, Borbély — Ferenczcel.

A bérletről s az átadott ingóságokról leltárszerűleg intézkedő szerződés pontjai a következők:

«I. Én tihanyi apátur általadom patikárius Pumer Zakariás uramnak és Borbély Ferencznek a fürdőházat minden részeivel és eszközeivel egyetemben, hogy ottan e most folyó esztendőben megesendő Szent Mihály napig fürdőket készíthessenek és minden fürdeni kívánó embereknek szükségek szerint szolgálhassanak,

Hanem 2. ő kegyelmeknek kötelelességök leszen ezen contractusnak végén feljegyzett specificatio szerint reájok bízott rézkatlanokról, kádakról és egyéb edényekről Szent Mihály napkor számot adni és mindazokat jó állapotban ismég az apáturságnak visszaadni.

3. Ők magok tartoznak a vízmelegítéshez szükséges fát beszerezni, fűtőlegényeket fogadni és olyan gondoskodással forgolódni a fürdő uraságok és szegény emberek körül, hogy gondatlanságoknak miatta panasz ne legyen ellenök, kiváltképpen pedig, hogy a fürdő-szobácskákat és kádakat minden időben tisztán tartsák.

4. Ha valamelyik ezen tihanyi klastrombéli szerzetesek közül fürdik nálok, annak tartoznak ingyen fürdőt adni, de a köpölözés a vagy érvágás megfizetetik nekök.

5. Az előbbi szokás szerint a magányos fürdőtől csak 12 krajczárt, a közönségtől pedig csak 7 krajczárt szabad leszen desumálni.

6. Mikor a füstfaragó kimegyen kéményeket tisztítani, sorjában a traktérokkal ők is tartoznak ételt és italt adni neki.

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II. nr. 18.

7. Censusképpen fizetni tartoznak az apáturságnak jelentett Szent Mihály napig fl. 250, azaz kétszázötven forintot, felét július hónap 24-ikén, felét pedig Szent Mihály napra.

8. Ha vigyázatalanságoknak miatta tűz támadna (kitől Isten oltalmazzon), annak általa okoztatott károkat az ő kötelességek leszen megfizetni; nem különben, hogy mindeneknek jó folyamata legyen, szorgalmasan vigyázni.

A nekik általadott eszközök ezek:

1. két nagyobb vizet melegítő rézkazán;
2. egy kisebb hasonló kazán a fürdőkonyhában;
3. két csőbőr faabrincsra megabrincsolva;
4. három hosszúnyelű vízmerítő két-két vasabrincsra;
5. két sajtár faabrincsra;
6. egy nyeles káforka két vasabrincsra;
7. kád, melyeken két-két vasabrincs vagyon, harminczkettő;
8. kád, melyeken csak egy-egy vasabrincs vagyon, nyolcz;
9. kád faabrincsra három; ezen kádak közül 15 Nagy-Vázsonyban készített, melyek gyengébbek és vékonyabbak a tihanyi kádaknál;
10. fürdőházakban háttas faszék huszonhat vagyon».¹

Az árenda tekintetében megegyező szerződést kötött Vajda apát 1786 február 14-ikén Kántor Gábor sebészszel,² kinek a sebészi állás rendszerezése után is megmaradt a joga, hogy mint fürdős érvágást, köpölyözést végezhesen.

Alig volt meg ez a szerződés, Jorsanits József vizsgálott sebész arra kérte az apátot, hogy küldje el Kántort, kire tisztaság dolgában panaszkodtak s adja neki a fürdőket, melyekért 500, esetleg több forintot is megad. Mikor az apát a kérelmet elutasította, mert Kántor szerződése még nem telt le, Jorsanits szeptember 22-ikén a helytartótanács támogatásával akarta megszerezni a fürdők bérletét. Jellemző az örökös beavatkozásra, hogy a helytartótanács nem tette félre a kérelmet, hanem már szeptember 26-ikán írt Zalamegye alispánjának, hogy az apáttal történt megbeszélés alapján tegyen jelentést és kapcsolatosan terjeszse föl a Kántorral kötött szerződést. Az alispán november 7-ikén levélben végezte el a megbízást. Vajda apát azonban most sem volt hajlandó Kántor elbocsátására, mert a vele megkötött szerződés fölbontására nem volt igaz ok, a tisztaság miatt sem az uradalomnál, sem a megyétől küldött fürdőbiztosnál nem panaszkodtak, sőt a fürdős tényleges jeleit adta tisztaságszeretetének. De meg, folytatja tovább, ha panaszkodtak volna is, a szeretet és az igazság azt kívánja, hogy előbb intsék meg a fürdöst s csak ha nem javul, akkor bocsássák el. Igéretre

¹ Pannonh. rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., num. 65, H.

² U. o. c. 7. p. I., nr. 19.

nem lehet sokat adni, hiszen ígérni ígér mindent a mostani folyamodó is, de más kérdés, állja-e a szavát. Nem kell elküldeni az ismerős régi embert a maga nagyobb haszna üres reményétől vezetett ajánlkozó miatt.¹

Nem is ment el Kántor, hanem, bár az 1788-iki szerződése szerint 310 forint bérért,² még a Rend eltörlése alatt is fürdős volt egy ideig. 1789-ben, az 1785-iki rendelet sérelmére, a Kántortól fizetett árendáért a fürdő rendes sebésze, Schiller kapta meg 12 évre a fürdőket.³ Szerződését utóbb 300 forint bér mellett megújították s ezen összegért, majd 360 rajnai forintért szerződött 1808-ig a tihanyi apátsággal is. A Schillerrel kötött szerződéseknek megvolt az a hasznuk, hogy neki mint rendes sebésznek úgyis levén lakása, a fürdős számára rendelt helyiségek fölszabadultak. A fürdők fölszereléséről az uradalom gondoskodott, ezt terhelték a fölmerülő javítások is, de Schiller kötelessége volt, hogy a romlásokról idején jelentést tegyen. Szerződéseiből kiderül, hogy a köpölyözésen s az érvágáson kívül, mely most kizárólagos joga lett s melyért a veszprémi sebész és borbély czéhtől megállapított díjakat szedhette, az ő jövedelmét tette a hajnyírás is, melyért a vendégszobákban 10, a műhelyben 3 krajczár díj járt. Kötelességei közt volt fölemlítve, hogy a fürdőkhez szükséges fát, melyből 3 láb hosszú darabokat állítanak a 6 láb magas és 6 láb széles ölbe, ölet 4 forintjával számítva, az uradalomtól tartozik beszerezni.⁴

A következő időkben, 1820 táján a bérlet látszólag erősen fölszokott, 1200 forintot fizettek a fürdőkért; ez azonban csak onnan eredt, hogy váltóban fizették az árendát. 1821-ben Horváth apát felére szállította le a bérösszeget s azzal is segített a fürdősön, hogy a savanyúvíz bérletét neki adta.⁵

Mikor az 1835-iki rendi káptalan elhatározta, hogy a fürdők bérletét be kell szüntetni, arról is intézkedtek, hogy az Eszterházy hercegtől Höfleiben épített fürdő mintájára új fürdőház épüljön s ez úgy legyen berendezve, hogy a fürdőket gőz melegítse.⁶

Az építkezésbe 1835 nyarán kaptak bele és úgy számítottak, hogy 1836 május havára végeznek vele.⁷ Az építkezéssel kapcsolatosan a vízvezeték fejlesztése is szükségessé vált s erre, valamint a gőzgépekre október 2-ikán kötöttek meg a szerződést a kismartoni Nuss Ferenczczelés fiával, kik 5341 forint 31 krajczárért vállalkoztak a gőzgép, vízmű és vízvezeték megkészítésére. Mikor 1836 június 12-ikén a végleges leszámolás megtörtént, az egyességileg megállá-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: nr. 24.

² U. o. c. 19 nr. 5.

³ U. o.

⁴ U. o. c. 7. p. I., nr. 32. és 41. Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. a.

⁵ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 16.

⁶ Balnea ope vaporum calefiant. Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. rr.

⁷ U. o. litt. lh.

pított összeg több lett ugyan, de ez velejárt azzal, hogy oly munkálatok is szükségessé váltak, melyekről a költségvetésben még nem gondoskodtak.¹ Az építkezések Packh Jánosnak, az esztergomi bazilika s a pannonhalmi könyvtár építésének vezetése alatt folytak.² Mire a fürdés ideje bekövetkezett, 1836 április 7-ikén már készen volt az új, kétemeletes fürdőház, a mai Klotild-udvar, melyben 46 lakószobán kívül 9 fürdőszoba is készült. Egyidejűleg a régi fürdőket megújították, a fürdőkádakat rézcsövekkel, csapokkal látták el. A régi fürdőszobákkal együtt immár 23 állott a közönség rendelkezésére s ezeken kívül volt 19 ú. n. paraszt fürdő. A fürdői árszabás szerint «egy savanyúvízből készült meleg fürdőnek a régi fürdőházban levő 14 fürdő szobában az ára 20 krajczár ezüst pénzben; egy az új épületbeli fürdőszobában savanyú vagy balatoni vízből készült meleg fürdő 30 krajczár ezüst pénzben».³ A május 20-ikán kiadott fürdői rendtartás szerint csak jeggyel lehetett a fürdőkbe menni, melyeket reggel 7-től déli 12 óráig, délután pedig 4-től 7-ig lehetett használni s azt is megszüntették, hogy egy fürdőbe 3 személynél több nem mehet.⁴

Míg a közönség általános elismeréssel fogadta az apátság áldozatkésztségét, melyet az új építkezéssel, átalakításokkal tanúsított, a megye az apátság földesuri joga újabb megtámadásával mutatja meg méltánylását. A mint az új fürdők elkészültek, 1837 május havában már megállapította és közzétette a fürdők árát, sőt ügyészi keresettel fenyegette az apátságot, midőn a megye limitációját nem akarta elfogadni. A többi megyei erőszakoskodással egyetemben ezt sem hagyta szó nélkül az apátság és a királynál keresett védelmet. Mielőtt az uralkodó döntött volna, a megye jobbnak látta abbahagyni a jogtalan követelődzést s kijelentette, hogy a jövőben nem fogja gyakorolni a fürdők árának limitálását. Így azután a királyi leirat már csak annyit mondott a panaszról, hogy a megye nyilatkozata után «legfelsőbb helyen is megszűntnek tekintetik».⁵

A későbbi idők sem multak el a nélkül, hogy a fürdőkben átalakítások, újabb berendezések ne történtek volna. 1853—1855 folyamán 8000 forint költséggel gőzfürdőket készíttettek, zuhanyokat szereztek be.⁶ Orzovenszky 1867-ben szükségesnek látta «az ásványvíz újabb modorú, meleg gőz által való melegítését», a mit Balassa János egyetemi tanár és Kovács József dr. ajánlgattak. Ez az újítás a Schwarcz-féle kádak beszerzése volt, melyeknél a gőz a kád kettős feneke közt van s így fölmelegíti a szénsavas vizet a nélkül, hogy szénsav-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. litt. oo. és pp.

² U. o. litt. tt.

³ U. o. litt. xx.

⁴ U. o. litt. yy.

⁵ U. o. fasc. 17., litt. aaa. és tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 34.

⁶ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. ooo. és mmm.

tartalma megfogyatkozni. Ez a berendezés lehetővé tette a szénsavas és pezsgő meleg fürdők készítését, melyek folyton növekvő keresletnek örvendenek.¹ Az új berendezkedés újabb átalakításokkal járt, melyek 1868—1869 folyamán 43.144 forint 2 krajczár költséget okoztak. A következő két évben pedig a gőzfürdők fejlesztése, zuhanyok beszerzése, a hideg, szénsavas ásványvizzel töltött tükörfürdő elkészítése okoztak jelentős kiadásokat, melyeket még közel 8000 forinttal növelt az az építkezés, mely azt czélozta, hogy a fürdők úgy a Klotild-udvarból, mint az Erzsébet-udvarból a folyosókon át hozzáférhetők legyenek.²

Feltűnő bár, de úgy mult el vagy 80 év, hogy azt a vizet, melyről később egy orvos úgy nyilatkozott, hogy «föleresztett savanyúviz», a balaton-füredi vendégek nem használhatták. A nádtól fölvert Balatonhoz nem férhettek hozzá a fürdőzők, hideg fürdő meg nem volt. Csak a Rend eltörlése után, 1800-ban merül föl a gondolat, hogy a Balatonon is kellene fürdőt építeni s emlegetik, hogy a hideg fürdőt úgy kell megcsinálni, hogy 4 láb víz legyen benne.³ Ekkor tehát már komolyan foglalkoztak azzal a tervvel, hogy nyilvános fürdőt készítenek a Balatonon. A terv azonban nem valósult meg; később is csak haladt, maradt a dolog. Végre 1821-ben Kopácsy királyi biztos füredi tartózkodása, ki mint követelményt emlegette a hideg fürdő elkészítését, alkalmul szolgált, hogy a régi fölvetett gondolat megvalósuljon.

Mikor Kopácsy Horváth apátot figyelmeztette, hogy hideg fürdőre szükség volna, ez azt felelte, hogy ő ily vállalatba nem fog, mert az apátságnak egyéb terhei, égetőbb szükségletei vannak s a királyi visszaállító okirat értelmében ezekkel kell leszámolnia. Abba azonban, mondotta, beleegyezik, hogy akárki építhet fürdőt, vegye hasznát, ő nem kíván mást, mint a földesuri jog elismerésére évi 4 forint árendát. Még Kopácsy füredi tartózkodása alatt közzétették a Hazai és Külföldi Tudósításokban az erre vonatkozó fölszólítást, hirdetést, azonban senki sem vállalkozott a fürdő megépítésére. E meddő kísérlet után Horváth apát kijelentette, hogy a hirdetésben tett ajánlatot visszavonja, a jövőben magánvállalkozónak a fürdő fölállítását meg nem engedi, hanem a jövő tavasszal, bár ereje megfeszítésével, 4 kisebb és 2 nagyobb részre osztott fürdőt készíttet a Balatonon és pedig annak a mintájára, melyet József nádor felesége és családja számára csináltatott.⁴ Az apát állotta a szavát és 1822 tavaszán elkészült 6 hideg

¹ Hogy az újabb idők adataiból idézzünk: 1889-ben 471 szénsavas fürdőt használtak, 1903-ban 969-et, majd Sümegi József dr. ismertetései után 1904-ben 1805-öt, négy évvel később pedig már 5769-re szökött föl a szénsavas fürdők száma.

² Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

³ U. o. c. 7. p. I., nr. 30.

⁴ U. o. p. II., nr. 16., Jalsovics, id. m. 23. l.

fürdő.¹ Ez azonban talán nem is végleges megoldás volt, mert 1824-ben 1921 forint 12 krajczárért 24 öl hosszú, 8 öl és 3 láb széles hideg fürdő készült.²

Valami nagyon nem igazolta a kereslet, hogy követelmény lett volna a hideg fürdő, mert egészen 1835-ig nem mutatkozott szükségesnek a fürdő fejlesztése. Végre 1835 április 6-ikán elhatározták, hogy a hideg fürdők számát hárommal megszorítják s megfelelő összegért ezeket is bérbe adják a gyógyszerésznek vagy esetleg már ebben az évben visszaveszik tőle, ha meg tudnak egyezni, a régi fürdőket is.³ A munkába tüstént belekaptak, mert július végén már el is számoltak róla, hogy az új fürdők 808 forint 11 krajczárba kerültek.⁴ Mintha a növekvő szám fokozta volna a fürdőző kedvet, újabb fürdőkre lett szükség. Az 1836 április 7-iki fürdői hirdetés, mely meghozta az értesítést, hogy a fürdőket az apátság a bérlőtől visszavette, azt is tudatta, hogy «a hideg balatoni fürdők 3 osztálylyal szaporíttatnak s azoknak száma immár 12-re menvén, 6 az asszonyságoknak, 6 pedig az uraságoknak fog szolgálni». Egy-egy fürdő árát ezüst pénzben 12 krajczárban állapították meg.⁵

1848-ra nagyot lendült a hideg fürdő, mely a Horváth-ház mögött, a hajóállomástól jobbra volt fölállítva s bejáratát Kisfaludy Sándornak következő distichona ékesítette:

*Lelked szép erejét a sors bullámai edzék,
E tó testednek nyújt vidor életerőt.*

«A hideg fürdők, írják róluk ebben az évben, a gyógyhelytől délre, a Balatonban állanak, fából építvék s a parttal czövekeken álló hiddal köttetnek egybe. Építtetésök igen költséges vala. Mindegyik különvált szobácskát képez, melynek a tóra szolgáló déli oldala nyitva áll s Tihany regényes tájkát tünteti a fürdők szemébe. A fürdői tér mindegyik szobában 10 lábnyi széles és hosszú, vízbe eresztett fakosárból áll (az 1. és 6. szám alatti szobácskákban 2 lábbal hosszabak), melyekbe kényelmes lépcsőkön történik a lejárás. Ezen hideg fürdők 12 szobája balra a férfiaknak, 17 jobbra pedig a hölgyeknek rendelvek. Van ezenfelül egy uri s egy közönséges közfürdő a férfiak számára, az elsőben uszók számára magasb álláshelyek és ruganyos deszka posztóval bevonva áll. A fürdőkhez s ruhákhoz jegyek a felügyelői hivatalban váltatnak». ⁶ Az «uri» és «közönséges», «paraszt» fürdő megkülönböztetés némelyeknek visszatetszett s mondogatták is, hogy azzal, hogy az egyik fürdőért 24 pengő krajczárt kell fizetni, a másikért pedig 10 váltót, már ezzel meg van téve köztük a megkülön-

¹ Horváth, id. m. 13. l.

² Pannonhalmi rendi levéltár; act. archiabbat.

fasc. 17., litt. bbb.

³ U. o. litt. rr.

⁴ U. o. litt. kk.

⁵ U. o. litt. xx.

⁶ Horváth, id. m.

böztetés, melynél nagyobb nem szükséges;¹ de végre ez olyan szokásos elnevezés volt, melyet nem a fürdőtulajdonos teremtett.

1853-ban Orzovenszky azt ajánlotta, szaporítsák a hidek fürdők számát, néhányat kárpitoztassanak s ezeket emeltebb áron az előkelőbb vendégek számára tartsák fenn,² de tervét nem fogadták el. Voltak egyéb kielégítésre váró szükségletek, nem hogy ilyen fölösleges luxusra költhettek volna. Magánál a fürdőnél is fejlesztésre volt szükség, uszóiskolát, uszómestert akart a közönség s a helytartótanács 1854-ben el is rendelte, hogy az apátság ezen kívánalmakat teljesítse.³ Majd meg a fürdőzők biztonsága érdekében kértek intézkedést s nem is hiába; mert egy 1855 márczius havában fölvetett jegyzőkönyv megemlítvén, hogy van elég fürdőkabin, számukat állandóan gyarapítják, azt is elmondja, hogy a fürdőnél van ügyes uszó, csónak, kijelölték a fürdésre alkalmas területet; a mi még szükséges volna az életbiztonság szempontjából, az már a rendőrség s nem az apátság dolga.⁴

A fejlődésnek indult hidegfürdőt megrontotta a Balaton lecsapolása. Mint az 1864-iki orvosi jelentés elmondja, épen a fürdőidény alatt 2 lábbal apadt a Balaton, minek következtében a kabinokban csak 1½ láb víz maradt, úgyhogy meg kellett engedni a szabadban való fürdést. Utóbb ismét emelkedett a víz a kabinokban, elérte az 5 lábat. Kíváncos, hogy az apát hasson oda, hogy a jövőben ne ismétlődjék meg a víz rohamos megfogyatkozása s ezért nyáron zárják el a Sió zsilipjeit, illetve csak annyi vizet ereszszenek le, a mennyit a kormány engedélyezett.⁵

A Balaton lecsapolása következtében igen közel jutottak a hideg fürdő kabinjai a parthoz s ez maga szükségessé tette, hogy új fürdő készüljön s egyidejűleg a fürdőkabinok száma is szaporíttassék. Écsy László fürdőigazgató 1866 február 11-ikén irt Simon Zsigmond tihanyi apátnak, menjen át Füredre s határozza el, hol állítsák föl az új hideg fürdőt; mert ő az apát nyilatkozata előtt egyetlen pilótát sem veret le, pedig ha az idő kedvező marad, egy hét múlva meg lehetne kezdeni a munkát.⁶ Úgy látszik, az apáti intézkedés és nyomán a munka megkezdése hamarosan megtörtént. A fürdőt a telep nyugati részéről

¹ Balaton albuma stb. 14. l.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. ooo.

³ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 55. Az uszóiskolát már 1836-ban igen tekintélyes közönség sürgette. A Panaszkok 50. s köv. lapjain levő aláírások közt találjuk Zichy Ferencz gróf, Zichy Miklós gróf, Laffert Antal báró, Zichy Ödön gróf, Batthyány László gróf, «a többi gyermekek nevében is» a kis Zichy Miklós gróf, Festetich Ernő gróf, több Bezerédj, Bánffy Pál báró, Szabadhegyi Antal, Kisfaludy Sándor, Wesselényi Miklós báró, Zsivora György, Latinovics Lajos, Fiáth József, Nagy Ignác stb. neveit.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

⁵ U. o. c. 7. p. II. számozatlan.

⁶ U. o.: Balaton-Füred.

áttették a keleti szélére s hogy a Balaton apadása zavart ne okozzon, 103 ölnyire vitték a parttól. Az 1866—1867 folyamán kifizetett munkák ára 12.511 forint 67 krajczárt tett.¹

A jégzajlások, viharok nem egyszer hozták veszedelembe a hideg fürdőt, megtörtént, hogy egyes részeit, kosarait fölszaggatta, hidját elvitte az orkántól fölkorbácsolt hullám, a jégtörők sem tudták megakadályozni, hogy a meginduló jég károkat ne tegyen,² de az egész fürdő szerencsésen megküzdött a megismétlődő veszedelmekkel.

A balaton-füredi hideg fürdő.

Az 1888 október 18-ikán Vaszary Kolos főapát elnöklete alatt tartott panonhalmi konventülésen, mely Balaton-Füred ügyeivel foglalkozott, az is elhatározott, hogy új hideg fürdő építtessék, mely a kívánalmaknak teljesen megfelelő legyen, bejárásul pedig ne híd, hanem kötöltés szolgáljon.³ Az építkezés megtörtént, a bejárat azonban a régi formájában maradt; mert a kötöltés oly nehézségekkel és anyagi áldozatokkal járt volna, melyeket az idő viszontagságainak s az időjárás gyors változásainak kitett hideg fürdőre éppen nem volt megokolt ráfordítani.⁴

¹ 1870 december 30-iki jelentés, u. o.

² Écsy nem egy levele emlékezik meg az ily veszedelmekről. Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

³ A főapátsági konventületek jegyzőkönyvei 1870—1892. 312. l.

⁴ Hogy itt mekkora különbségek állanak be, mutatja az, hogy míg 1889-ben 12.687 korona volt a hideg fürdők bevétele, 1908-ban majdnem felére, 6663 koronára esett.

A különböző fürdők, a savanyúvíz tették Balaton-Füredet gyógyító fürdővé, de a savanyúvízzel, Balatonnal kapcsolatosan *korán megpróbálkoztak a fürdön más gyógyításokkal is.*

Legrégebben a *kecsketej*ről emlékeznek meg. 1786 május 2-ikán azt írta a helytartótanács a megyének, hogy, mivel a vendégek orvosságnak iszszák a kecsketejet, a fürdön levő kecske-állományt nem szabad föllosztatni; vigyázni kell azonban, hogy az állatok a parkban, az új sétatérén kárt ne tegyenek.¹

A kecsketej nem valami hosszasan lehetett használatban; kiszorította az új kúra, a *savó*. Talán korábban is volt már a fürdön savó-kúra, melyre kitűnő alap volt az apátságnak nagy juhászata, de mint rendszeres, orvosilag rendelt gyógyító eszközt Orzovenszky kezdte használni, ki 1853-ban savó-intézetet állított föl a fürdön. Hamarosan jó híre lett s az 1854-iki orvosi jelentésében arról számolt be, hogy olyanok, kik Ischl és a svájci savó-intézeteket látogatták, Fürednek adják az elsőséget.² A savó-kúra állandóan megmaradt a fürdön. 1878-ban felpohár savót 3 krajczáron adtak. Tisztán is használták, de keverték savanyúvízzel is, mely célra a vasasabb savanyúforrás vizét használták föl.

Ugyancsak *Orzovenszky kezdte a kova-, mész-, gyanta- és vastartalmú balatoni iszapot*, mely a bőrre kenve mint erős izgatószer működik, *orvosi czélokra használni*. Néhány sikeres alkalmazás bizalmat keltett az új gyógyítás iránt s Orzovenszky már 1854-ben úgy nyilatkozott, hogy az iszapfürdő használata jelentékeny jövőnek néz elé.

A fürdő gyógyításmódjaival kapcsolatosan emlékezzünk meg az intézet keretében alakult *szegények kórházáról*.

Az intézet fölállításának eszméje Oesterreicher lelkében fogamzott meg s ez a gondolata enyhíti azt a kellemetlen hatást, melyet egyébként önző természet támaszt bennünk. Már 1786 május elején volt róla szó, hogy a szegények számára külön intézet fog létesülni, mert a helytartótanács úgy intézkedett, hogy azon összegek szétszétadásáról, melyeket a szállókban, kocsmákban elhelyezett perselyekben gyűjteni szoktak, a fölállítandó szegényházzal nem sokára kiadandó szabályzatban lesz szó.³ Noha ekkor nem létesítették a szegényházat, Oesterreicher nem hagyta elaludni az eszmét. 1788 május 3-ikán beadott az uradalomnak egy tervezetet, melynek alapján az intézetet megvalósíthatónak gondolta; de javaslatainak számbavételével csak 1795 május 13-ikán készült el a szabályzat, melynek alapján a szegények kórházát szervezték.

Az intézet, melyet az I. Ferencz király *nosocomiale pauperum institutum* czimen

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 28

² U. o. p. II., nr. 56. és pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat, fasc. 17. litt. kkk.

³ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 28.

fölállított s kezdetben a Tharszky András uradalmi jószágkormányzótól 6 évre ingyen följánlott Balaton-Füred faluban levő házban talált helyet, azt a célzt szolgálta, hogy a fürdön gyógyulást kereső szegények segítségére legyen.

A kórház alapjának első sorban a vagyonosabb fürdőzők adományait szánták, melyet kiegészítettek azok a hagyatékok, melyeket az intézet bebutorozására, épületére juttattak. E tekintetben azonban oly óvatosak voltak, hogy az intézet szabályzatában egyenesen kimondták, hogy a hagyatékhhoz nem lehet hozzávenni azt az értéket, melyet valamelyik esetleg a fürdön elhalálozó pap után marad, vagy valamely végrendelkezés nélkül meghalt fürdővendégnél találnak; ha azonban a felség úgy intézkednék, javára válna az intézetnek, ha ily hátrahagyott értékek $\frac{1}{3}$ -át megkaphatná. Föl lehetne még az intézet céljaira használni azokat a büntetéspénzeket, melyeket esetleg a bérlőkre kivetnek vagy a fürdön elkövetett kihágásokért egyesekre a fürdön levő politikai biztos kiszab. Mindent számbavéve remélhető, hogy minden évben befoly akkora összeg, mely a betegek ellátására szükséges. Vigyázni kell azonban, hogy lehetőleg ne használják föl az összes bevételeket; mert most van ugyan ingyen háza az intézetnek, de kell pénz a gyógyszerekre, az intézet bebutorozására és tőkét is kell gyűjteni.

A rendes alamizsnát hetenként, illetve a vendégek érkezésekor, távozásakor kell összegyűjteni. Erre a célra pléh-dobozt kell készíttetni, melylyel a fürdő-intézet lelkésze, mint a szegények atyja fog gyűjteni, de természetesnek látszik, hogy működésében föl-fölváltsák az intézet más előjárói, sőt, ha a költség fogytán lesz, a kiválóbb fürdővendégek, főleg az egyháziak. A bejövő pénz jegyzőkönyvbe veendő, azután a pénztárba kerül. A mit természetben, élelmi cikkekben adnak az intézetnek, föl kell használni, a maradékot el kell adni s az érte befolyó összeget a pénztárba kell helyezni. Ugyanígy kezelendők az esetleges hagyatékok, rendkívüli adományok. Az összes kiadások az intézet igazgatójának beleegyezésével történjenek. A bevételekre, kiadásokra vonatkozó iratokat meg kell őrizni és szeptember végén, mikor az intézet működése megszűnik, össze kell állítani a számadásokat, melyek a szent-mártoni uradalmi kormányzó, mint felügyelő útján a helytartótanácsához küldendő.

Mivel az intézet a keresztény szereteten alapszik, a jövedelem megszerzésében semmiféle kényszerítést nem szabad alkalmazni. S épen ezért még azt a napi 3—3 krajczárt is, melyet Oesterreicher a szomszédos falukból érkező árusoktól az intézet céljaira akart szedetni, csak akkor szabad megkivánni, ha az árusok ellenkezés nélkül megadják.

Az intézetbe csak az vehető föl, a ki valóban beteg s a fürdön kívül gyógyszerekre s orvosra szorul. Azokat tehát, kik csak színlelik a betegséget s tulajdon-

képen koldulás végett érkeznek a fürdőre, ha másként nem megy, el kell toloncoltatni, nehogy kellemetlenné tegyék a fürdőhelyet. Vigyázni kell, hogy valami szinlelő ne foglalhassa el a segítségre szoruló helyét s azért a fölvételt kérő előzetes orvosi vizsgálat alá vetendő s a vizsgálat eredményéről az orvos írásos bizonyítványt adjon. Az intézet igazgatója azután az orvosi nyilatkozat alapján határoz, hogy a folyamodó fölvétessék-e az intézetbe, vagy sem. Az intézetben levő fekvő betegek az intézeti igazgató utalványára naponként kapják meg az orvosi rendelet szerint szükséges orvosságokat, élelmet, mely csak a szükségesre szorítkozzék; a kik pedig jární tudnak, hetenként előre kapják meg az élelmőkre szükséges összeget, napi 7 krajczárt, azzal a meghagyással, hogy koldulni ne merjenek. Ha valamelyik mégis megtenné, először megintendő s ha ez nem használ, az intézeti jótéteményből kizárandó.

A kórházba májustól lehet beteget fölvenni és, kivéve valami rendkívüli esetet, az első őszi hónapban ki kell üríteni. Az, a ki közben fölgyógyul, tüstént elbocsátandó. A kórházba való föl vétel az illető hatóságának vagy lelkészének bizonyosága alapján történik, mely a kérelmező illetőségét és szegénységét igazolja; de tekintettel kell lenni azokra, kik tudatlanságból nem tudják fölmutatni a rendesen megkívánt írásokat s azokra, kik annyira betegek, hogy vissza nem lehet őket küldeni, veszedelem nélkül magukra nem hagyhatók. Ha a betegek száma fölszöknék s az intézetben nem volna elég hely, a fürdő közelében valamely bérelt helyen kell őket elhelyezni, de úgy kell a lakást kivenni, hogy mindjárt megszűnik a bérlet, a mint nem lesz rá szükség.

Mivel minden köz- és nyilvános intézet fele áron kapja az orvosságokat, gondoskodni kell, hogy erre a fürdő gyógyszerésze is ráálljon.

A fekvő betegek számára szükség lesz ápolóra s az intézet előljárói, nevezetesen az orvos, gondoskodjanak róla, hogy valamely sebész vagy legalább nem teljesen járatlan sebész-segéd vállalkozzék a betegek gondozására. Ha nem akad, a ki ingyen elvégzi a betegápolást, akkor az intézeti házban lakás és az intézet pénzéből 20 forint díj följánlásával kell szerezni. A betegek lelki gondozása teljesen az intézeti lelkész buzgóságára s jámborságára bízatik.

Az intézet előljárói, tisztviselői azok, kik a szükséges felügyelet, igazgatás, végrehajtás tekintetében működnek, azokba befolynak. Ezek 1. a szent-mártoni alapítványi jószágkormányzó, mint felügyelő, 2. Thurszky András, mint helyi igazgató, 3. a füredi helyi káplán, mint a szegények atyja, 4. a fürdőorvos, mint a kórház előljárója s ezeken kívül 5. a helyi igazgató alá rendelt számvevő vagy tollnok, 6. a fürdőorvos segítségére rendelt gondnok.

A felügyelő tisztje, hogy a helyi előljáróknak a szükséges fölvilágosításokat, utasításokat megadja, kérelmeiket, észrevételeiket a maga véleményével

kisérve a helytartótanácsához juttassa, előmozdítsa s ha a fürdőre megy, az intézetnek utána nézzen, buzdítással, rábeszéléssel fölvirágoztassa.

A helyi igazgató vigyáz a többi tisztviselőre, hogy dolgaikat idején elvégezzék, hogy a fürdőn csak az intézetbe fölvelt szegények s a maguk pénzén élők tartózkodjanak, a koldusok összecsiszódulása elháríttassék; gondoskodik róla, hogy a neki alárendelt számvevő az alamizsnákról, adományokról, hagyatékokról pontos, hűséges jegyzéket vezessen, a fölvelt szegényekről kimutatás készüljön; a kiadások az ő utalványára történnek, rendkívüli s halasztást nem tűrő esetekben a lelkész és az orvos tanácsának meghallgatásával intézkedik, máskor meg a felügyelő közvetítésével a helytartótanácsnak határozatát kéri, az intézet bezárása után megküldi a kitöltött rovatos jelentéseket, előterjesztést tesz a pénzügyekről, szükségletekről, általában pedig rendben tartja az intézetet.

A szegények atyja hetenként egyszer vagy többször, személyesen vagy fölkerért egyén által zárt perselyben, melynek kulcsai az igazgatónál s a számvevőnél lesznek, pénzt gyűjt az intézet céljaira, ezt a számvevőnek átadja, a pénzekről szóló jegyzőkönyvet aláírja, azután a perselyt újra magához veszi; az intézetben levő betegeket atyailag gondozza.

A kórház előljárói tisztét betöltő orvos vizsgálja meg a betegeket s az igazgatóhoz küldött jelentésben ő határozza meg, kiket lehet fölvenni, kiket kell az intézetből eltávolítani, a fölvelt betegekről jegyzéket vezet s minden egyes betegről hetenként jelentést tesz az igazgatónak; az intézetet naponként, ha a szükség úgy kívánja többször is, meglátogatja, hetenként, meghatározott időben elvégzi az orvosi rendeléseket; felügyel, hogy a gondnok teljesíti-e a kötelességét s érintkezik-e a gyógyszerészszel, hogy az intézet céljaira fele áron adja a gyógyszereket; az egyes betegségekről s az elért eredményekről jegyzőkönyvet vezet; a helyi igazgatóval s a szegények atyjával egyetértve s összefogva azon lesz, hogy az intézet föllendüljön, erősödjék.

A számvevő vagy tollnok, mint az igazgató segédje, ennek felügyelete alatt bevételezi az alamizsnákat, ajándékokat, hagyományokat, ezeket az igazgató ellenőrzésével hűségesen kezeli, a különös célra tett hagyatékokat elkülönzi, az ezekről szóló végrendeleteket, alapítóleveleket a pénztárban további rendeletig megőrzi, az igazgató utalványa nélkül semmit ki nem ad, a bevételekről, kiadásokról számadást vezet s ezt a fürdőidény végeztével az igazgatónak betérjeszti. A gondnok az orvosnak, mint intézeti előljárónak, tartozik engedelmességgel, tehát annak intézkedéseit pontosan végrehajtsa, a betegekkel nyájasan bánjék, a tisztaságot az intézetben, a mennyire csak lehet, fönntartsa.¹

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. l., nr. 11. és 13.

A lelkesedés és érdeklődés első éveiben a hasznos intézmény virágzott s némi vagyonkára is szert tett, mert 1799 augusztus 15-ikén a szent-mártoni kerületi jószágkormányzóság fölszólította a tihanyi uradalmi ügyvédet, hogy a Balaton-Füred faluban levő házat, melyet Thurszky följánlott, 500 forintért vegye meg az uradalom számára, hogy a szegények kórháza céljára szolgáljon.¹ Miért, miért sem, ez a házvétel nem történt meg s 1800 június 14-ikén is azon panaszkodnak, hogy a szegény betegek vagy a fertőző betegségben szenvedők számára nincs hely, noha ágyakról s egyéb felszerelésekről az intézet költségén már történt gondoskodás és kéri az uradalmat, hogy engedje át kórházi célokra azt a Balaton partján levő házat, melyben eddig a zsidó konyha volt.² A kérelem hiába hangzott el s az eredmény az lett, hogy a kórház megszűnt.

A Rend visszaállítása után Oesterreichertől hangoztatott panaszok között az is előfordul, hogy, míg az előző administratio alatt volt a fürdőn gond a betegekre, szűkölködőkre, kórház keletkezett, melynek fönntartásáról, berendezéséről, gyarapodásáról az érkező vendégek gondoskodtak, az irgalmasságnak ez a műve két év óta szünetel, noha ő írásban is figyelmeztette rá a főapátot; új építkezések is történtek és mindamellett akkora helyet sem hagytak, a hol valamely hajléktalan szegény a vallása szentségeiben részesülhetne.

Novák főapátot ez a vád háborította föl legjobban s válaszában kiméletlenül pellengérre állítja Oesterreichert. A kórház, mondja, a valóságban már 1799-ben megszűnt. Oesterreicher 1800-ban megpróbálkozott ugyan vele, hogy folytatja a korábbi időkben szokásos gyűjtéseket, de, mivel tudták, hogy előző évekből volt megmaradt pénz, először is ezt keresték az orvoson. Oesterreicher zavarba jött, hebegett valamit, de egyenes feleletet nem adott. Erre azután a vendégek nem adakoztak többé, mert tudták, hogy a pénz Oesterreichernél maradt, ki úgy bánt az összegyűjtött pénzzel, hogy még a szegények számára rendelt orvosságokat sem fizette ki s a patikárius ki is jelentette, hogy rendelhet Oesterreicher «szegénynek» orvosságot, addig el nem készíti, míg az árát meg nem kapja. Ámde akár mint állt ennek az intézetnek az ügye, a Rend visszaállítása előtt megszűnt, a rendi javak visszaadásáról szóló iratok semmit sem tudnak róla. A mi végül azt illeti, hogy Füreden valaki lakás, lelki gondozás nélkül halt volna meg, az tulajdonképen nem igaz. Előfordult egyszer, hogy egy nyavalyatörős járdi ember, ki azonban nem gyógyítás, hanem koldulás végett járt a fürdőn, hirtelen rosszul lett s alig hogy provideálták, egy istállóban meghalt, de ebből az esetből nem lehet azt kihozni, hogy a fürdőn arra sincs hely, a hol valaki a végső szentségekben részesülhetne. Az ily eset oly ritka, hogy ezért nem kell külön helyiség;

¹ Tihanyi apátsági levéltár, p. II., nr. 9.² U. o. p. I., nr. 30.

erre csak Oesterreichernek volna szüksége, hogy új czime legyen a pénzelésre.¹ A főapát válasza után közel két évtizeden át nem került szóba a kórház. Csak Kopácsy királyi biztos tette újra szóvá, hogy a ragályos vagy csúf betegségben szenvedők számára jelöljenek ki egy szobát s ennek az ajtajára írják rá, hogy kórház.² Horváth Pál apát készségesen teljesítette a királyi biztos kívánságát és május 16-ikán kijelentette, hogy a szükséges szobáról gondoskodott, sőt meghagyta a fürdői lelkésznek, hogy kegyes adományokból s egyéb «ártatlan szerzeményekből» iparkodjék ennek a kórháznak alapot szerezni s ezt azután ő kezelje. Július 31-ikén pedig arról értesítette az apát Kopácsyt, hogy a kórház céljára szánt szoba be van rendezve s jelentős alapja is van. Közbe megpendítette ugyan Kopácsy azt az eszmét, hogy külön házat jelöljön ki az apátság kórháznak, de Horváth Pál azt a feleletet adta, hogy ezt nem teheti meg.³

Horváth apátnak nyilatkozata szerint már július végén jelentős alapja volt a kórháznak. A gyűjtés «az első berendezés céljaira» július 1-jén indult meg s Adler fürdőorvos kimutatása szerint augusztus 12-ikéig 880 forint gyűlt össze, melyhez Hunyady és Győry grófok 100—100, Szentgyörgyi Horváth János 50, Horváth Pál tihanyi apát 40, Kopácsy József püspök, Révay László báró, Kemnitzer Károly, Takácsy György 30—30 forinttal és sok más kisebb összeggel járult hozzá. Ebből 455 forint 51 krajczárt költöttek el a betegszobára, melyet négy ágygyal szereltek föl. 1821 folyamán még 10 forintot adtak a kórház céljára. A megmaradt tőkét kezdetben maga Adler orvos kezelte, majd Devecsery György uradalmi kasznárra bízta. 1822-ben mindössze 10 forinttal gyarapodott a tőke, 1823-ban azonban 100 váltóforinttal növekedett, melynek felét Király József pécsi püspök adta. Mivel a kiadás kevés volt, 1823-ban orvosságra 29 forint 12 krajczárt, mosásra 1 forint 30 krajczárt, matrácok, vánkосok töltésére 2 forintot adtak ki, 1823-ban 542 forint 39 krajczár alapja volt a kórháznak, melyet 6% kamatra helyezett el az apátság.⁴

1835-ben különálló épületben helyezték el a kórházat, de ez nem volt valami alkalmas hely, mert istálló volt mellette s egyébként is tűzveszélyes volt. Némileg enyhítettek a bajon azzal, hogy a helyiséget keresztfallal két kamarára osztották s az egyiket a hajdúk tartózkodó helyének rendelték.⁵ Lehet, hogy ugyanaz a helyiség volt, mint a melyben 1848-ban volt a kórház, mikor különben csak annyit hallunk róla, hogy az új templomtól délre van. Ugyanitt találjuk 1860-ban is.⁶

¹ Tihanyi apátsági levéltár, p. II., nr. 52. és pannonh. rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. m.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 16.

³ U. o.

⁴ U. o. p. I., nr. 65. Acta nosocomii acidularum Fürediensium.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. rr.

⁶ Horváth, id. m. 22. l. és pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. mmm.

Mikor 1855-ben a gyógydíjakat szedni kezdték, a soproni helytartótanácsi osztály azt akarta, hogy a kórház számára külön épületet emeljenek s azért úgy rendelkezett, hogy a gyógydíjak 10%-a «az alapítandó ispotályra vagy szegényházra» fordíttassék.¹ A gyógydíjakat kezelő bizottság azonban nem tartotta meg ezt a rendelkezést, hanem «meglevén győződve, hogy önkéntes adakozások útján úgyis elég pénz gyűl össze», kimondotta, hogy ezt a 10%-ot a szépítési alapnak szánja.²

Ebben az évben az uradalmi cselédség számára szolgáló épületben ispotálynak berendezett tágas szobát a megyefőnök nem tartotta alkalmasnak s utasította Varga Lajos tapolczai szolgabíró, gondoskodjék megfelelő helyiségről s tegyen jelentést, mekkora az ispotály alaptőkéje.³ Varga a következő év tavaszán, mivel újabb figyelmeztetést kapott a megyefőnöktől, a fürdőre ment, hol Krisztián Pius tihanyi jószágkormányzó és Écsy László fürdőfelügyelő társaságában jegyzőkönyvet vett föl a fürdő állapotáról. Ebben a jegyzőkönyvben Varga tudatta, hogy az uradalom úgy segít a betegszoba alkalmatlan voltán, hogy azt a cseléd-konyhát, melyből eddig a betegszoba nyílt, megszünteti. A kórház alapja osztrák értékben 1229 forint 1 krajczár, mely 5% kamatra részben a veszprémi takarékpénztárban, részben magánosoknál van elhelyezve. A tőkét az uradalom felügyelete s a fürdőorvos ellenőrzése mellett Écsy kezeli s a jövedelmet az öt megfelelően felszerelt ágy fönntartására, a szükséges gyógyszerekre, a betegek ellátására s a betegápolónő jutalmazására fordítja. A tőkésített összegen kívül van még a kórháznak 373 forint 22 krajczárja, de erre szükség van, hogy a kamatok kifizetéséig legyen miből fizetni a kiadásokat; a maradék s az időközben befolyó kegyes adományok majd a következő évben fognak tőkésíttetni. A kórházba a fürdőidény alatt magán a fürdőhelyen megbetegedett szegényeket vesznek föl, kiket a két uradalmi orvos díjtalanul gyógyít s ápolásban, ellátásban is részesülnek.⁴

Ezen vizsgálat bizonyára azon czélból történt, teljesíthető-e a gyógydíjakat kezelő bizottság kérelme, hogy ezekből semmi se fordíttassék a kórházra. És, úgy látszik, a döntés a bizottság óhaja szerint történt. 1856-ban ugyanis azt határozta a bizottság, hogy «a fürdőbeli kórház alapjának a gyógydíjak 10%-kal való gyarapítását illetőleg most is jobbnak látja az évi gyűjtést, mint ezt az előző bizottság is tette s hiszi, hogy az ily önkéntes adományok többet hoznak a 10%-nál. Hozzá a füredi rendőrbiztos a politialis általhágásokért fizetett díjakat is a kórház javára kívánná juttatni s ezen büntető, valamint a kocsmái zene-

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 38.

² Pannonh. rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. ooo.

³ U. o. litt. III.

⁴ U. o.

engedélyezési díjnak ezentúl a fürdőbeli intézet kórházalapjához leendő csatoltatását tárgyzó rendelettel magát elláttatni kéri. Így azután a szépítési alap gyarapszik 10%-kal s a kórházról is gondoskodva lesz».¹

A meglevő tőkét a következő évben jelentősebb befektetésnek kellett megfogyasztani, mert azt mondják, hogy a kórház vagyona 1858-ban a nemeskeblű Csáky született Lazsánszky Ludmilla grófnő fáradozásai következtében szaporodott 1000 forintra. Ez a kis tőke csak az adakozók jószívűsége mellett lehetett hasznára a betegeknek. Igaz, hogy jutott a kórház kedvezményekhez, pl. 1863-ban a gyógyszerész 20% endedményt adott neki, de ugyanezen évben Orzovenszky fürdőorvos és Huray István uradalmi orvos-sebész 8 beteget gyógyítottak benne, majd a következőben 19-et² s így oly tetemes kiadások voltak, melyeket a tőke jövedelméből nem fődözhettek; a tőkét meg nem támadták meg, sőt, habár lassan, inkább növelték, mert 1878-ban 1050 forint volt a kórház vagyona.

Ranolder József veszprémi püspöknek az volt a szándéka, hogy a fürdőn kórházat állít s az irgalmas nővérek vezetésére bizza, mielőtt azonban szándékát megvalósíthatta volna, az örökkévalóságba költözött. Ha ily formában nem lett is kórháza a fürdőnek, annyit sikerült megvalósítani, hogy ma már kellően felszerelt, az apátság tulajdonában s kezelésében levő külön épület van a fürdőn a szegényebb betegek javára, de ennek tőkéjéről is el lehet mondani, a mit 1878-ban irtak, hogy «ezen összeg kamatja nem elégséges a sok szegény beteg gyógyszerrel és élelemmel való ellátására, miért a kórház még most is részben egyes fürdővendégek nagylelkű adakozására van utalva».³ Igaz, hogy a tőke 4000 koronára emelkedett s az átlagos kiadás nem emésztí föl a bevételeket; de jöhet év, mely tetemesebb kiadásokat kíván s akkor eshetőleg a kis tőkéhez is hozzá kell nyulni.

1871 június 24-ikén a katonai felügyelőség intézett kérdést Simon Zsigmond apáthoz, hajlandó volna-e és mily föltételek alatt a balaton-füredi idény alatt 12—20 katonai személy számára 1—2 szobát adni, hogy ezek itt a fürdőt használhassák. Az apát június 26-ikán a helyi körülményekre és «sok okra» hivatkozva tagadó választ adott.⁴

A *fürdőtelep lakásviszonyai* kezdetben nagyon szerények voltak. A régi, Tenkovics-féle területen 1741 szeptemberében csak egy fa- és egy dűledező kóházat említenek.⁵ Grasso apát a rendi területen levő savanyúvíz kedvéért csak egy faházat építtetett 1743-ban. A környékbeli nemesség követte a példát s elegen voltak, kik ily faházakban töltötték el a fürdőzés alatt az idejüket.⁶ Schuster, ki

¹ Pannonh. r. ltár, act. arch. fasc. 17. litt. 000.

² U. o. litt. kkk.

³ Jalsovics, id. m. 24. l.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

⁵ Pannonh. r. levéltár: act. abbat. Tihan. fasc.

5., nr. 16.

⁶ Horváth, id. m. 9. l.

Tenkovics özvegyétől ennek fürdejét megvette, szaporította az épületeket s a fürdőházakon kívül egy «öregb» emeletes ház és ehhez számítva «alsó» jelzéssel megkülönböztetett ház került Lécshez, midőn a fürdőt bérelni kezdte.¹ Ez a két épület nem lesz más, mint a későbbi, a Ferencz József-forrástól keletre eső bérház s a fürdőépület, mely 1748-ban a későbbi, 1797-ben épített ó-fürdőház helyén, az előbbi bérház szomszédságában emelkedett.

Lécs apát nem végeztetett jelentősebb építkezéseket a fürdön. Annál többet tett utóda, Vajda Sámuel. Ez már 1761-ben megépíttette a fürdő kis kápolnáját, átalakításokat végeztetett, milyen lehetett az említett bérház, a későbbi patikáriusház fejlesztése, melyet 1781-ben mint 9 szobás, 2 konyhás emeletes, ambitusos épületet emlegetnek,² 1764-ben emeletes, 5 szobás vendégfogadót építtetett, a későbbi alsó-vendéglőt,³ mely a főforrástól délre, keresztben épült, úgyhogy elzárta a Balatonra a kilátást. Az 1775-iki felhőszakadást követő években mozgalmasabb az élet, a mesteremberek munkájától hangzik a fürdő. 1776—1777 folyamán maga a kőműves 534 forint 69 dénár munkadíjat kapott.⁴ 1780-ban szó van valami «uj» épületről, de nem világos róla, hogy nem az alsó-vendéglőt értik-e alatta; lehet épen az ettől keletre s a fürdőtől délre épült ház is. 1781-ben 22 szobának és tartozékainak elkészítésére, 1540 forint ára famunkára kötött az apátság szerződést.⁵ Ha nem csalódunk, ekkor épült a főforrástól nyugatra eső domboldalon a nagyvendéglő, melyből a mai Grand Hotel fejlődött. Ugyancsak 1781-ben az alsó-vendéglő benyilós ebédlővel bővült. 1783-ban még két konyhát, két vendégszobát, szakács-lakást építettek a nagyvendéglőhöz, melyben ekkor, beleértve azt a szárnyát is, mely a mai Templom-utczában van, 32 vendégszoba volt.⁶

Ez az idő, mikor a helytartótanács nagyon kezd a fürdő ügyei iránt érdeklődni s így igen természetes, hogy az építkezésekbe is beavatkozott. 1784 április 19-ikén a füredi földesurakhoz intézett buzdító sorokat, építkezzenek a fürdön, a saját hasznukra legyenek azon, hogy vendégeknek alkalmas szállások szaporodjanak; azzal is fokozni akarta a kedvöket, hogy tudatta velök a felség engedélyét, mely szerint az, a ki a vendégek számára lakást építtet, a katonai beszállásolástól ment lesz.⁷ Az építőkédv azonban nem valami nagy volt és csak az apátság foglalkozott újra valamely nagyobb építkezés gondolatával. Erre vall,

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 66. litt. d.

² U. o. nr. 65. litt. B.

³ Horváth, id. m. 10. l.

⁴ Vajda bejegyzései a tihanyi apátság számadásaiban.

⁵ U. o. és pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 65. litt. E.

⁶ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 65.

⁷ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. l., nr. 7.

hogy a helytartótanács 1785 november 15-ikén az apátsághoz rendeletet intézett, mely szerint a szükséges építkezések tervét hozzá föl kell terjeszteni.¹ Lehet, hogy harmadik vendéglő építését tervezték, mert az a bizottság, mely 1786 április 30-ikán a fürdőt megvizsgálta s jelentette, hogy 75 vendégszoba, 7 konyha, 120 lóra elég 2 istálló van a telepen, arról is megemlékezik, hogy szó van harmadik vendéglőről és hogy a Tumler Józseftől készített építkezési terveket, ha ugyan szükséges lesz az építés, jóváhagyás végett a legfelsőbb helyre föl kell terjeszteni.²

A fürdőnek apátsági birtoklása a Rend eltörlésével hamarosan megszűnt, előzőleg is oly nyugtalan hónapok voltak, hogy legfőlebb tavasz végén s a nyáron lehetett volna építkezni, ez pedig kevés volt valami nagyobb munkára. És a fürdő 1787-iki leírása arra vall, hogy 1786-ban nem volt építkezés. Az 1787-iki leltári összeírás alapján a fürdön levő apátsági épületek s elhelyezésük a következő volt: A telep északnyugati volt a felső-tracteur vagyis a nagy-vendéglő, melynek a forrás-térre néző homlokzata előtt pincze volt ásva, a mai Templom-utczába menő részének elején pedig néhány bolthelyiség épült, folytatólagosan a Balaton felé néhány fasorból alakított kis sétatér volt, melynek közepén sátor nyújtott védelmet az égető nap ellen, közvetlen a Balaton parton pedig istállók voltak. Ezekből alakult ki a fürdő nyugati oldala. Az istállótól keletre tartva zöldegyes, gyümölcsös kert következett, mely a főforrástól délre eső, a forrás-teret délen elzáró alsó-tracteur, az alsó-vendéglő és a Balaton közt feküdt. Az alsó-vendéglő és a sétatér közt néhány konyha épült azok számára, kik maguk akartak főzetni. A kertetől keletre egy kisebb, de emeletes uradalmi ház állott, mögötte, keleti irányban, Arács felé különálló pincze. Ettől délre más, épített pincze és jégverem volt. Az imént említett kisebb uradalmi háztól északra s tőle csak keskenyebb uttal elválasztva a fürdő, ennek közvetlen szomszédságában, ugyancsak északi irányban az ú. n. patikárius-ház következett. Ez a három épület alkotta a telep keleti részét. Vagyis a forrás körül levő térség nyugati, déli és keleti része volt az épületek, sétatér czéljaira lefoglalva, az északi része ellenben, hol különben országút ment be a fürdőbe, nyitott volt.³

A Rend eltörlése idején, a mellett, hogy a helytartótanács adómentesség ígéretével a magánépítkezést iparkodik előmozdítani, a vallásalap javainak kezelői építkezni kezdenek a fürdön. 1800 tavaszán szerződtek a különböző mesteremberekkel, majd júniusban jegyzőkönyvet vettek föl a tervezett építkezésről. Az volt a szándék, hogy a felső-vendéglőt restaurálják, fejlesztik, az alsó-vendéglőre még egy emeletet raknak, a patikárius-házból átteszik a patikát a felső-vendéglő földszintjére, az ott nyert helyiségekből fürdőszobákat csináltatnak s azt a házat,

¹ Tihanyi apátsági levéltár, nr. 3.

² U. o. nr. 22.

³ U. o. c. 25., nr. 1.

mely a fürdőtől délre volt, mivel nedves, egészségtelen, lebontják.¹ 1800 szeptember 2-ikán Lechner Mátyás, a bécsi építő-bizottság assessora, véleményt adott be az építkezésekről s abban állapodtak meg, hogy az apróbb, már folyamatban levő munkálatok után 1802-ben megkezdik a nagyobb építkezéseket, melyeket 25.000 forint költséggel elvégezhetőnek vélték.² Mikorra azonban az építkezést kezdeni akarták, megtörtént a Rend visszaállítása.

A visszaállító oklevél köteleességévé tette az apátságnak, hogy, mihelyest a szükségesebb, sürgősebb munkákon átesett, a legfelsőbb helyen jóváhagyott tervek szerint az építkezéseket folytatólagosan elvégeztesse.³ Pedig maradt végeztetni való, mert 1800 június havától 1802 ápril 24-ikéig csak 7126 forint 35 krajczár értékű munka készült el.⁴ 1802 május 10-ikén már a benczés jószágkormányzó, Bosnyák Benedek szerződik Nidermayer József székes-fehérvári ácsmesterrel, hogy 4 hónap alatt elvégi az új épület földését, ha pedig nem, poenalét fizet.⁵ Június 13-ikán Füreden járt Lechner s költségvetést adott a felső-vendéglő munkálatairól, melyek, számítása szerint, 11981 forint 17¹/₄ krajczárba kerültek volna.⁶ Az apátság, a mellett, hogy az előző birtoklás alatt maradt hátralékokból 1250 forintot kifizetett, 1802 ápril 25-ikétől december végeig 10.074 forint 4 krajczárt költött az építkezésekre, hozzá a viharok oly károkat okoztak, hogy újabb 2000 forinttal szaporodtak a kiadások és még 1803-ban is volt építtetni s fizetni való.⁷ A pénzhány azt eredményezte, hogy a tervezett átalakítások, építkezések nem valósultak meg a szándékolt mértékben, hanem, apróbb munkálatokon kívül, megelégedtek a patikárius-ház átalakításával, a felső-vendéglő oly fejlesztésével, hogy megépült az a szárnya, mely a mai Grand Hotel templom-utczai, a régi épületnél kissé kisebb álló részét teszi.

Szerencse volt, hogy az alsó-vendéglőt nem vették két emeletre, mert megszabadultak jó csomó költségtől. Ugyanis 1826 augusztus 15-ikén éjféltkor a fürdő keleti oldalán levő apátsági épületektől északra eső, már arácsi területen épült s az Eszterházy grófok tulajdonát tevő vendéglőben tűz támadt, mely átharapódzott a szomszédos apátsági istállókra, innen a folytatólagosan következő épületekre, fürdőre, alsó-vendéglőre, egyéb istállókra, felszerekre, a forrásnak tetőzetét is elégette s össze-vissza 30.000 forintnál több kárt okozott az apátságnak.⁸ Az alsó-vendéglő a tűz után nem is épült föl többé. Mivel augusztus 25-ikén maga

¹ Tihanyi apáts. lt., c. 7. p. I., nr. 30., 31. és 36.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 3.

³ Aedificii autem ad Füredienses acidulas structura iuxta planum altissime approbatum continuetur successive, dum alia magis necessaria terminata fuerint. Pannonthalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 14. litt. a.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 36.

⁵ U. o. nr. 34.

⁶ U. o. nr. 36.

⁷ Pannonthalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. n, v. ö. tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 37.

⁸ Tihanyi apáts. lt., c. 7. p. II. számozatlan irat.

a nádor azt a kívánságát fejezte ki, hogy távolítsák el ezt az épületet, mely elzárja a Balatonra való kilátást, kárára van a sétatérnek s miatta nem lehet élvezni a tóról áradó szabad levegőt,¹ Horváth Pál apát lerontatta a vendéglőt. Ennek pótlásáról azonban pénzhiány miatt nem tudott gondoskodni az apátság, hiszen a tüztől megrongált és elpusztított többi épület helyreállítása is 32.133 forint 67 krajczárba került, hanem csak annyit tett, hogy egy nem régiben készült 16 szobás épületet, mely pár év óta mint zsidó vendéglő volt ismeretes, kitisztíttatott s ezt engedte át a vendégeknek. Ez lesz az az alsó-vendéglő, mely 1830 tavaszától *Arany Szarvas* címet viselt.²

Alig heverte ki a fürdő ezt a tüzet, 1834 július 18-ikán a Horváth-házban kiütt tűz okozott újabb károkat, bár korántsem rongálta meg annyira az apátsági épületeket, mint az 1826-iki tűz, de a javítások, a szobák új bebútorozása mégis tetemes kiadást okozott.³

Az apróbb, a személyzet, cselédség számára való építkezéseket, átalakításokat nem számítva 1835 nyarától 1837 elejéig történtek jelentékeny építkezések. Ezek között a legkiválóbb az új, kétemeletes fürdőház, a mai Klotild-udvar megépítése, melynek alapkövét 1835 augusztus 21-ikén tették le és, a kisebb munkálatokat nem számítva, 1836-ban fejezték be. A tihanyi apátság pénztára ezen építkezések idején is szűkös viszonyok között volt s már 1835 szeptemberében kénytelen volt a főapátságtól segítséget kérni. Pannonhalmáról küldtek is 1000 forintot konvencziós pénzben, de ez csak a pillanatnyi szükségén segített, mert, mint Tihanyból jelentették, még az ősz folyamán 15.000 forint fedezéséről kellett gondoskodni,⁴ sőt novemberben kiderült, hogy a már kifizetett 21.748 forinton kívül 44.803 forintra lesz szükség. A szükségletek födözésére az apátság terményeinek eladásából várható 19.439 forintot, a gyapjúért kapott 15.000 forintot szánták s a főapát 6000 forint segítséggel támogatta az apátságot.⁵ Az építkezések után a nagyvendéglőben 52, az ó- és új fürdőházban 53 szoba állott a vendégek rendelkezésére, míg úgy 20 uradalmi czélokra, az orvos, gyógyszerész, fürdőbiztos stb. lakásának volt lefoglalva.⁶

A helyiségek számát Bresztyenszky apát ujjabbakkal növelte 1842-ben, mikor az ó-ház északi részéhez hozzáépítette az ú. n. keresztházat.⁷ Építtetett 1848-ban is, de ez már a szórakozás céljára s nem a lakások gyarapítására történt. Ekkor készíttette ugyanis a nagyvendéglő kávéházát s a fölötte levő étkezőt és táncz-

¹ Tihanyi apátsági levéltár.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat.

fasc. 17. litt. ii.

³ U. o. litt. kk., Jalsovics, id. m. 107. l.

⁴ Pannonh. r. lt.: act. arch. fasc. 17. litt. ss.

⁵ U. o. litt. rr.

⁶ U. o. litt. qq.

⁷ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 38., Jalsovics, id. m. 26. l.

termet, melyek költségeit az apátság pénztára meg sem birta, hanem részben az 1848 július 1-jén fölvett 2000 pengő forint kölcsönnel fődőzte.¹

Az állandó fürdővendégek száma növekedvén, hamarosan megint lakáshiány mutatkozott. Bogyai Lajos, Zalamegye cs. k. főnöke 1855 július 28-ikán szóvá tette a főapátnak, hogy oly kevés lakás van a fürdőn, hogy már június közepén 3—4 vendég lakott egy szobában, nem kevesen a fürdőszobákban háltak, sok szálláshiány miatt kénytelen volt távozni és vannak, kik még július folyamán is feleletet várnak, lesz-e szállásuk. Még 1855 folyamán bele kellene fogni egy legalább 70—80 szobás épületbe, melyet legjobb volna az új fürdőház mentében a Balatonra építeni. Az építkezés költségeit fedezné az ezen évi tetemesen nagyobb jövedelem s az urbéri váltság. Rimely főapát augusztus 6-ikán azzal felelt a megyefőnök sürgetésére, hogy az építkezésre nincs pénz, az urbéri kármentesítést pedig csak akkor használhatná, ha ezt Tihany nem kötvényekben, hanem készpénzben mentől előbb megkapná.²

A fürdősaison végén a soproni helytartótanácsi osztály elnöksége sürgette a lakáshiány megszüntetését. A főapát ennek sem tudott mást válaszolni, mint hogy, ha a tihanyi apátságnak módja volna hozzá, már eddig is építtetett volna, most azonban szegény, meg kell várni, míg pénzügyei kedvezőbben alakulnak. Nyújtson az elnökség támogatást, hogy az apátság a szükséges eszközök birtokába jusson s Tihany örömmel fog a felsőbbség s a közönség óhajainak eleget tenni.³

Az uradalom maga is tudatában volt, hogy lakáshiány van s Krisztián Pius tihanyi jószágkormányzó 1857 április 12-ikén a főapáthoz intézett levelében nyíltan megvallja, hogy «a szállások tagadhatatlanul nem felelnek meg a vendégek számának, annál inkább, mivel az intézet igen sok hivatalnokot tartozik ingyen elszállásolni»,⁴ de azért a pénzhiány miatt csak nem építhettek. Mikor a helytartótanácsi osztály 1857 deczemberében a lakáshiány orvoslását ismét emlegette, a főapát kissé idegesen felelte, hogy a lakáshiány csak az ünnepek alkalmával mutatkozik és különös, hogy mindig a Rendet sürgetik, építsen, pedig ez elég nagy áldozatokat hozott, míg a füredi többi birtokost nem utasítják, hogy építsen, egyébként, ha olyan hasznos a füredi építkezés, csodálatos, hogy a füredi birtokosok maguktól rá nem jönnek, hogy jó volna ám építkezni.⁵

A helytartótanács soproni osztálya azonban nem unt bele a lakáshiány emlegetésébe. 1858 november 19-ikén azt hozta föl, hogy 1838 óta nem készült a fürdőn új épület, pedig akkor, 1833/34-ben pár száz, 1858-ban pedig 1600-nál

¹ 1850 július 11-ikén fizette meg a kölcsönt a hitelezőnek, Willax Antal pápai polgármesternek. Pannonh. r. levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. tt.

² U. o. fasc. 17. litt. mmm.

³ U. o.

⁴ U. o. litt. fff. ⁵ U. o. litt. mmm.

több vendég fordult meg a fürdőn. Nem volt ugyan teljesen igaza az elnökségnek, még akkor sem, ha az új fürdőház fölépítésére gondolt, mert a lakások száma utóbb is szaporodott, a vendégek számáról sem értesült pontosan, mert Szabó Péter fürdőbiztos jelentése szerint 1833 május 1-jétől augusztus 31-ikéig 431 vendég volt a fürdőn,¹ 1858-ban pedig csak 1103 vendégről szól a nyomtatott kimutatás, mi fele az 1848, 1849 folyamán megjelent vendégeknek,² de azt elhihetjük, hogy 1858-ban is sok vendég kénytelen volt visszatérni, mert szállást nem kapott, másoknak meg a fürdőigazgató írta meg, hogy lakásra nem számíthatnak. A főapát rövidesen felelt az elnökségnek. A Rend tesz annyit, a mennyit tehet, ad impossibilia non datur obligatio. Füreden csak akkor lehet építeni, ha kieszközli, hogy a tihanyi apátság az urbéri kárpótlást készpénzben kapja meg.³

A sok sürgetés közben többen, köztük Orzovenszky fürdőorvos, Krisztián Pius tihanyi jószágkormányzó, Ruzsicska N. János dr. benczés, budapesti egyetemi tanár ajánlották, hogy a Horváth Ágoston csödtömegéhez tartozó nagy épületet, az ú. n. Horváth-házat, melynek jövedelmét 5—6000 forintra tették, bérletbe vagy örökáron meg kell szerezni, mert anyagi és erkölcsi veszedelem fenyegeti a fürdőt,⁴ de a főapátnak nem volt kedve hozzá. Körülbelül elárulja a hangulatát az a jegyzet, a melyet Krisztián 1859 augusztus 22-iki levelére tett: «Horváthnak annyi a jövedelme, mint nekünk. Nekünk semmi, ergo —».⁵ Bogyai, kinek alantasa a következő, az időket jellemző módon czimezte meg a levelet: «Főtisztelendő fő Apád Rémely Mihál magy. kir. sz. István rend vitéze s. a. t. urnak», 1859 végén sürgeti az építkezést, mely a helytartótanács soproni osztályának kívánsága is, de a főapát nem helyezi kilátásba; minden bajon segíteni akar, de ehhez idő és pénz kell,⁶ Orzovenszky jelenti, hogy építeni kell, ha másként nem, kölcsönrel, mert az építés életkérdés Füredre, nincs szállás, az orvosok nem mernek vendégeket küldeni.⁷

1860 október havában majdnem teljesen ugyanazon nehézségeket tették szavá, melyeket már 1855-ben emlegettek. A fürdői felügyelőbiztos jelentése alapján a megyebiztos rámutatott a hiányokra, melyek közt legégetőbb a lakáshiány. Júliusban úgy el voltak foglalva a szobák, hogy sok vendég távozni kényszerült, mások az éjjeleket fürdőszobában töltve, nappal a sétatéren tartózkodva lesték, mikor ürül meg szállás. Az sem csekély fogyatkozás, hogy igen kevés a földszinti lakások száma, mert mindig több és több mellbeteg látogatja Füredet s ezek kénytelenek emeleten lakni. A főapát felelete sem mondott újat. Október

¹ Horváth, id. m. 25. l.

² Jalsovics, id. m. 37. l.

³ Pannonh. r. lt. : act. archi. fasc. 17. litt. mmm.

⁴ U. o. litt. nnn. és kkk.

⁵ U. o. litt. ooo.

⁶ U. o. litt. mmm.

⁷ U. o. litt. ooo.

22-iki válaszában utalt rá, hogy a Rend egyenlőre tehetetlen; a papi dézsma elvesztése, az ujonan behozott közadó, az urbériség megváltása, a tagosítás s az e miatt szükséges új gazdasági berendezkedés oly nehéz viszonyokat teremtetek, hogy a Rend önfenntartása is aggodalommal tölti el; az idők folyamán azonban iparkodni fog a kormány óhajtásának, a közönség várakozásának s kényelmének megfelelni.¹

A következő években, noha új építkezések nem történtek, elhallgattak a panaszok. Nem is volt az örökös figyelmeztetésekre szükség, hiszen a rendi körök előtt nem volt ismeretlen, hogy építkezni kellene. Mikor az anyagi viszonyok javultak, minden figyelmeztetés nélkül megkezdődtek az építkezések. Nem számítva azon 6220 forintba került átalakításokat, melyeket Erzsébet királyné tervbe vett füredi tartózkodása alkalmával tettek, 1867—1868 folyamán 6270 forint 68 krajczárért megépült az izraelita vendéglő, mivel azután teljesedett az izraelitáknak már 1856-ban kifejezett kívánsága s talán ekkor kaptak a szomszédságban istentiszteletük számára is helyiséget, 1869-ben 2861 forint 97 krajczár költséggel nagyobb átalakításokat végeztek az ú. n. keresztházon, belekaptak a Balaton partján a gépház és műhely építésébe.² Mindez csak bevezetése volt a következő évek munkásságának.

Már 1868 elején készítették a terveket Cometter Bernát mérnökkel,³ majd mivel a fürdő jövedelméből semmit sem lehetett félretenni, hiszen 1866-ban és 1867-ben az intézet nem is adott be készpénzt, kölcsönt kellett keresni.

Simon Zsigmond apát 1868 szeptember 6-ikán kérdést intézett a veszprémi takarékpénztárhoz, hajlandó volna-e és mily föltétellel a tihanyi apátságnak a balaton-füredi építkezésekre, beruházásokra 20—30 évi törlesztésre nagyobb összeget kölcsönözni, melyet az apátság a kölcsön fölvételébe beleegyező királyi engedélyezés után előre bejelentendő, a szükséglethez mért részletekben venne föl. A takarékpénztár másnap tudatta az apáttal, hogy egy év leforgása alatt hajlandó 40.000 forintot adni, mely 20 év alatt lesz törlesztendő.

Ez az összeg nem volt elegendő a tervezett építkezésekre s utólag a kölcsön emelését kellett a takarékpénztártól kérni. Mindamellett az ígért összegre támaszkodva, az apát, konventje beleegyezését kikérvén, hamarosan megtette a lépéseket, hogy a kölcsön fölvételének megengedését az illetékes helyeken megnyerje. Kruesz Krizosztom főapát Falcinelli Marián atheni érsek, pápai nunciustól a pápai engedély megadását kérte, mit az október 1-jén meg is adott, Eötvös József báró vallás- és közoktatásügyi miniszter közvetítésével pedig a király engedély megadásáért folyamodtak.

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. mmim.

² Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

³ U. o.

Mialatt a királyi elintézés késett, a veszprémi takarékpénztár 60.000 forintra emelte föl az ígért kölcsönt. Mikor ennek törlesztési terve is eljutott a miniszterhez és megkapta a tihanyi konvent beleegyező nyilatkozatát is, melyet előzetesen nem küldtek meg, gyorsabban ment az elintézés. 1869 február 5-ikén a miniszter értesítette a főapátot, hogy I. Ferencz József király 1869 január 20-ikán a kölcsön fölvételét kegyelmesen megengedte. A királyi beleegyezés után a veszprémi takarékpénztár február 26-ikán 22½ év alatt törlesztendő 100.000 forint kölcsönt szavazott meg Tihanynak oly föltétellel, hogy az apátság «a közösen megállapított törlesztési tábla szerint 1869 június 30. napján és attól számítva félév múlva s így minden félévben mindenkor június 30-ikán és december 30-ikán előzetesen egész 1891 június 30-ikig bezárólag 4000 forintot beszolgáltatni, a fennmaradó 2068 forint 37 krajczár tőkeösszeget pedig 1891 december 30-ikán lefizetni tartozik, hogy így a kölcsön teljesen törlesztessék». A kölcsön nem törlesztett részei után az apátság 6% kamatot tartozik fizetni. Ugyanazon a napon, melyen a takarékpénztár a kölcsönt megszavazta, Simon apát fölvette a kölcsön első részletét, 10.000 forintot.¹

Az építkezéseket megkezdték, de 1870 nyarán megszakadtak a miatt, hogy a vállalkozó építész, Cometter Bernát «a szerződési kötelezettségek teljesítését az időközben változott körülmények és másutt nyert hivatalos alkalmazás miatt magára nézve lehetetlennek találta s ennek folytán ő az apátság nem csekély kárára vele, mint egyik szerződő féllel szakasztott».

Simon apát e miatt 1870 július 22-ikén a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fordult. «Minthogy, írja folyamodásában, az ezen szakasztás által az apátság és a vállalkozó építész közt fölmerült nehézségek és egymás irányában netalán fennmaradt alapos követelések csak úgy egyenlítettethetnek ki és a hátralevő építkezés továbbfolytatása úgy lesz eszközölhető, ha az eddig teljesített építkezések minden részleteikben, tekintettel a szerződés alapjául szolgáló költségvetésekre, valamely értelmes és mindegyik fél irányában teljesen érdek nélküli szakértő által megvizsgálatnak, megbíráltatnak, collaudáltatnak s mivel az apátság ily embert maga nem talált, tekintve azt a közérdeket, melyet a balaton-füredi intézet szolgál s tekintve az összes fürdő közönség érdekét és közbiztosságát, kéri a miniszteriumot, hogy az egyházi birtok és főleg a jótékony közintézetekre vonatkozólag megillető legfelsőbb felügyelési jogánál fogva az *illetékes* magas miniszterium kebeléből minél előbb egy alkalmas szakértőnek az apátság költségén történő kiküldetését kieszközölje, hogy így az eddigi vállalkozóval az egyességhez vagy perhez biztos alapot nyerjen s a fürdőidény megszüntével a

¹ Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

még csekély részben hátrálékos építkezés folytatásához azonnal hozzá lehet-
sen látni».

A miniszteriumban gyorsan elintézték a kérelmet s Hegedüs Kandid mi-
niszteri tanácsos július 29-ikén értesítette a «Tihany-szentmártoni» apátot, hogy
az építkezés felülvizsgálására Lers Pál főmérnök küldetett ki s részére a köz-
ponti állampénztárból uti előlegként 30 forint utalványoztatott, melyet az apát
haladéktalanul küldjön be a budai magy. kir. központi állampénztárnak.¹

Az apát augusztus 1-jén már eleget tett a felszólításnak,² csakhamar meg-
jelent Füreden Lers, majd egy másik mérnök is. «A két mérnök működését
befejezván s az építkezés körül tapasztalt hiányokat a szerződés pontjaival össze-
vetvén, kijelenté, hogy, ha az anyagokat azon ár szerint számítja, melyen azok
a szerződés megkötésének idején állottak, akkor Cometter 4000 forintban elma-
rasztalandó, mert a dimensiók a szerződésileg kikötötteknél kisebbek; ellenben
ha az anyagokat azon ár szerint veszi, melyen azok jelenleg állanak s akkor
állottak, mikor Cometter épített, ez esetben Cometter károsul; s ha a szerzet
meg akarja rajta venni a 4000 forintot, megveheti, de ezzel a körülmények által
ugyis eléggé sujtottat fogja sujtani.»

Nem foglalkozott azonban a két mérnök jelentése azzal, hogy Cometter
5000 forint poenale mellett arra kötelezte magát, hogy az épületet 1869 telére
tető alá juttatja s ez elmaradt, így azután tető nélkül ázott. Szerencsére,
mint erről Kruesz főapát személyesen is meggyőződött s erről 1870 szeptember
26-ikán a pannonhalmi konventet is fölvilágosította, az épület jó karban ma-
radt. Ezek a körülmények arra birták a főapátot s a konventet, hogy Comet-
tertől vagyoni kárpótlást nem követeltek, de komolyan lelkiismeretére kötendő-
nek vélték, hogy saját becsületének megőrzésére az épület befejezésén örködjék.

Ugyancsak a főapát előadta, hogy intézkedett, hogy az épületet vakolják,
a szobákat lakhatókká tegyék s így a következő fűrdőidény alatt jövedelmez-
hessenek. Ebben nem lesz nehézség, mert az anyagok kéznél vannak, az ablakok,
ajtók is csak alkalmazásukra várnak. Bemutatta továbbá az 1869 szeptember
10-ikétől 1870 május 12-ikéig kifizetett összegek részletes kimutatását, mely
szerint a kifizetett összeg 104.000 forintot tesz s így már csak 22.000 marad
fizetendő. Ennek fedezésére szolgál a fölvelt kölcsönökből még meglevő 10.000
forint, a fűrdőn eladott háztelkekért kapott 11.000 forint s a lakhatókká teendő
szobák jövő évi jövedelme.³

Cometter Horváth Sándor veszprémi építészt kérte meg az építések foly-

¹ Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

² U. o.

³ A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei
1870—1892. 10—12. II.

tatásának elvállalására, ki október vége felé belé kapott a munkába. Ettől fogva zavartalanul folytak az építkezések s az 1871-iki fürdőzők már használhatták a Balatonra, a somogyi partokra s Tihany felé gyönyörű kilátást engedő két-emeletes «diszlak», a mai Erzsébet-udvar, szép lakásait. 1872-ben még azzal fokozták a kényelmét, hogy 7935 forint 60 krajczár költséggel kapcsolatba hozták a fürdővel, a Klotild-udvarral. Ugyancsak 1872-ben ujja építették, illetve átalakították a Grand Hotelben a vendéglős lakását, mi 3175 forint 15 krajczárba került.

A balaton-füredi fürdő gyógy- és zeneterm.

Az építkezések végén érzett örömet csak az zavarta meg, hogy a veszprémi takarékpénztár a még nem törlesztett tartozás kamatát 1873 ápril 1-jétől 7 $\frac{1}{5}$ %-ra emelte föl.¹

Folytatólagosan nem lakásnak, hanem szórakozó helyeknek szánt épületek készítése történt. Már az 1875-iki rendi káptalan elhatározta, hogy gyógytermet, födött sétányt kell a fürdőn készíteni, de ebben s a következő évben sem fogtak a munkába. Az 1876 deczember 30-iki konventülésen Kruesz főapát szóvá is tette Füred stagnáló helyzetét, mely komoly észrevételre szolgáltat okot és komoly

¹ Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

sürgetésnek volna helye.¹ A figyelmeztető szó nem hangzott el hiába. Simon Zsigmond apát 1877 szeptember havában elhatározta, hogy az építkezést még a tél beállta előtt megkezdeti. Ezen munkálatok eredménye lett 1878-ban a földött sétánynyal való kapcsolatot elősegítő s a Grand Hotel folytatásául készült kávécsarnok, földött sétány, melyről részletesebben lesz szó, majd 1879-ben a gyógyterem, melyek költsége 60.500 forint 51 krajczárt tett.²

Egy évtized múlva a fürdő tüzetes megvizsgálása sok fogyatkozást, kényelmetlenséget mutatott s az 1888 október 18-ikán tartott pannonhalmi konventülésen el is határozták, hogy a kereszt- és ó-fürdőház egész tetőzete, a nagyvendéglőjének pedig a Templom-utczára eső része teljesen újra zsindelyeztessék, az új-fürdőház tetején itt-ott mutatkozó hibák kijavíttassanak. Ugyanitt úgy nyilatkoztak, hogy el kell távolítani az ó-fürdőház előtt és a nagyvendéglő déli oldalán levő bolthelyiségeket s ezek helyett a két épület földszintjén kell boltokat nyitni. Hogy pedig a meleg fürdőkől a fedett sétányra való átmenetel esős időben kényelmessé tétessék, az ó-fürdőház elé bádoggal féltetőt alkalmazzanak. Elhatároztattak, hogy az uradalmi összes épületekbe újabb szerkezetű, vízvezetékes árnyékszékek kerüljenek, a nagyvendéglő mindkét folyosója cementlapokkal burkoltassék, a szobákba pedig villamos csengettyűk készüljenek.

Mivel ugyanekkor az apátságnak egyéb építeni valói is voltak, abban állapodtak meg, hogy a költségek földözésére az apátság törzsvagyonát tevő papírok egy részének evinculálását kell kérni.³

Az építkezések, melyek a gondoltnál jóval többbe kerültek, átnyultak 1892-ig, mikor azután újabb szükségletek merültek föl. Ezek földözésére a Rend 100.000 forint, kizárólag a fürdő terhére fölveendő kölcsönt jelölt meg alapnak. Míg ez folyóvá lett, a pannonhalmi pénztár előlegezte a költségeket, melyekből 1893-ban a plébánia-lak és a lövölde alakítottak át,⁴ majd 1894-ben egy régi csclédlak helyén fölépült az Ipoly-udvar, nagyobb átalakításokon, javításokon mentek keresztül az izraelita és a Kisfaludy- (a régi Arany Szarvas) vendéglő. Ezen építkezések földözésére Fehér Ipoly főapát visszafizetés kötelezettsége mellett a tihanyi apátság törzstőkéjéből 80.000 forint evinculálására kért és szerzett engedélyt.⁵

Az új és a Rendre súlyos áldozatot rovó építkezések közt kísérltet történt rá, hogy az épületek adómentesek legyenek. Régi törekvés ez. Mikor 1856 folyamán kimondották, hogy a füredi épületektől 1857-től kezdődőleg házbéradót kell fizetni, Krisztián Pius október 26-iki levelében kérte Bruck Károly pénz- és

¹ A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei 1870—1892. 107. l.

² Jalsovics, id. m. 30. l., tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

³ A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei 1870—1892. 312—313. ll.

⁴ U. o. 1892-től, 17. s köv. ll.

⁵ U. o. 50. és 59. ll.

Bach Sándor belügyminisztert, ne kívánjanak Füredtől ily adót, hiszen ez, noha a Rend felsőbb parancsra és saját elhatározásából már sokat költött rá, még mindig fejlődésben levő hely, mely nem jutott el azon tökéletességhez, melyet egy modern fürdőintézetnek el kell érnie. Még mindig újítások, javítások kellenek, építkezni kell, a berendezést tökéletesíteni; az eddig foganatosított fejlesztés sem a fürdő jövedelméből, hanem kölcsönökből történt. A házbéradó miatt a Rend a tervezett reformokat nem valósíthatja meg, vagy legalább úgy nem, mint szeretne volna. A fürdő nem külön hely, alig negyedóránnyira van tőle a község s ezt a távolságot most is nyaralók, díszes szőlők töltik ki, a tagosítás után meg kapcsolatba jut a fürdő s a község, mert a balaton-fürediek utczával akarják összekötni községüket a fürdővel. Ez megszünteti a házbéradót, tehát erre a rövid időre kár a fürdőt megterhelni s vele fejlődését visszatartani. Azután meg, noha Füreden a saison alatt van bérbeadás, nem lehet azon helyek közé sorolni, melyeken az 1850 október 30-iki rendelet alapján házbéradót lehetne szedni. Fürdőhely Füred és nem város, tehát jövedelme is csak várható, esetleges, sperativ, hiszen a rossz idő a legszebb kilátásokat is tönkretetheti.¹

A kérelem nem járván a kívánt eredménnyel, az új építkezések közt azt kísérelte meg az apátság, hogy legalább a mostanság keletkezett házai nyerjék meg az adómentességet. A sok folyamodás azonban semmi sikerre sem vezetett. Ekkor történt, hogy 1866 október 19-ikén névtelen levélben arról értesítették Écsy fürdőfelügyelőt, hogy «azon rendelet, melynél fogva egy helységnek egyes részei házbéradó alá vonattak, hatályon kívül van téve. E szerint itt volna az alkalom, hogy Balaton-Fürednek háztulajdonosai ezen teher alól menekülhetnek. Az országos igazgatósághoz czimzett (és bélyegzett) folyamodványt, melyben a balaton-füredi házaknak a házbéradó alóli fölmentése és a fürdőhelyre, valamint a falu többi házaira a házosztályadónak kiterjesztése kérelmezendő, csupán azon indokra kell fektetni, miszerint a méltányosság elvével nem fér meg az, hogy Zalában egyedül Balaton-Füred, hol a házak a fürdőidény alatt alig néhány hétig vannak használatban, a helységnek házadójától eltérőleg házbéradóval legyen terhelve, míg több (azaz: a többi) bérbeadott házra magában Füreden (t. i. a községben) Keszthelyen vagy Egerszegen csak a házosztályadó van alkalmazásban».

Écsy sietett a levelet megküldeni az apátnak és utalt rá, hogy jónak látja újólag folyamodni, mert, ha a szobaadó hozatik be, akkor igen csekély összeget kell fizetni s nem lennének annyi secaturának kitéve.² Folyamodtak is, de maradt minden a régiben, mert a nagy-kanizsai pénzügyi felügyelőség 1867 november

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. mmm.

² Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

16-ikán tudósította az apátságot, hogy a balaton-füredi házbéradó megszüntetése végett beadott folyamodását a pénzügyminiszterium elutasította.¹ Nem csoda, hogy, mikor ezen döntés után a táviró ingyen szeretett volna a fürdőn helyiséget kapni, az apát ezt megtagadta s tagadó válaszát azzal okolta meg, hogy míg a fürdő egyéb birtokosai a közterhekhez nem járulnak, az apátság még jelentékeny házbéradót is fizet.²

Mikor Écsy László villát építtetett magának, adómentességért folyamodott a soproni pénzügyigazgatósághoz. Kérelmét kedvezően intézték el s 10 évi adómentességet kapott. Erről az eredményről értesítette az apátot, ki megint próbát tett, nem szabadulhatna-e meg a házbéradótól. Erre vall, hogy Molnár János örvényesi körjegyző 1873 október 17-ikén a következő kérdéseket intézte a tapolczai adóhivatalhoz:

1. Leérkezett-e a nagyságos soproni pénzügyőri igazgatóságtól a tihanyi apátság balaton-füred-savanyúvizi ujonan épített házaira az adómentességi végzés?

2. Ennek folytán le van-e már irva az apátság ez évi adójából az adómentességgel bíró házakra kivetett adó?

És végre 3. az adómentes házakra kivetett adó leírása után maradt-e a folyó évre az apátság által még fizetendő adó; mennyit fizetett az apátság a folyó évre és mennyi még a hátráléka vagy esetleg fölös fizetése?

A körjegyző beadványát október 20-ikán így indorsálták: «Mellékelt kimutatás kiküldetik azzal, hogy a leírási rendelet a savanyúvíz-fürdői házakra nézve még le nem érkezett».³

A szállók lakásainak berendezése kezdetben nagyon egyszerű volt; de az a közönség, mely beérte egy deszkaszobával, nem is valami sokat törődött a berendezéssel. Mikor már fejlettebbek a viszonyok s az igények, pl. 1781-ben, a legjobban berendezett szoba fölszerelése még csak 2 ágy, 1 asztal, 2 faszék, 1 bőrszék, 1 fogas, az ajtón s az ablakon a szúnyogháló.⁴ Csak a Schildknecht—Haffner—Batthyány-bérlet után, mikor az apátság megvette ezek berendezését, mutatkozik valami fényűzőbb fölszerelés s 1784-ben az egyik bérlő már nagy, közepes, kis asztalokat, tükrös asztalokat, gyertyatartós tükröket, almáriumokat stb. vett át.⁵

Részletesebb berendezésről 1835-ben van szó, mikor a rendi kormány meghagyta, hogy az ágyneműtől kezdve úgy kell berendezni a lakásokat, hogy panaszra ok ne legyen s elrendelte, hogy 4 terembe a következő berendezés kell: 2 ágy, 1 ruhaszekrény, 1 fiókos szekrény, 2 asztal, 1 pököláda, 1 mosdó,

¹ Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

² U. o.

³ U. o.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihani. fasc. 11., nr. 65. litt. B.

⁵ U. o. litt. D.

1 nagyobb kerek asztal, 1 diván, 8 szék, a nagyobb vendégszobákba: 2 ágy szalmazsákkal, 1 asztal, 1 mosdó, 1 fiókos szekrény, 1 pököláda, 1 fényezett fogas, 6 szék, 1 tükör, a kisebbekben ugyanez, de csak 1 ágy és 4 szék.¹ Ennek a rendeletnek az eredménye, hogy «a balatonfüredi savanyú és fürdő vizekről» 1836 április 7-ikén kiadott jelentés kiemelte, hogy minden lakás újra és kényelmesen butoroztatott föl.²

A fejlődő izlés és kényelemszeretet persze később többet kívánt. 1848-ban az új fürdőházról azt mondták, hogy némely szobája «fényűzésig» van berendezve, 1860-ban meg már azt panaszolják, hogy a szobák berendezése minden confort és elegancia nélkül szűkölködik, hiányos, csak a legszükségesebbekre szorítkozik.³

Az újabb építkezésekkel kapcsolatosan a berendezések is megújultak s ma a kényes igények is megfelelő lakást találhatnak.

A szobák árai arányosak voltak a berendezéssel. 1780-ban, mikor az apátság a szobákat nem adta bérbe, hanem úgy kezeltette, hogy a többi haszonvételek bérlője adta ki őket, de a kapott pénzt az apátság számára félretette s hetenként vagy legalább tizenöt naponként leszámolt, 25 dénárban (pénzben) volt megszabva egy-egy szoba ára.⁴ 1782-ben az apátság a bérlőknek szóvá tette, hogy «a szobáknak censusa a mult esztendőben felebb nem fizettetett, hanem csak napjában 25 pénzzel; most már annyira kelt a drágaság, hogy némely szobáktól 15, némelyektől 10, másoktól 8 és 6 garasokat⁵ desumálnak az árendátorok és napról napra felebb verik a szobák censusát. Hogy azért ennek az egész országban szokatlan drágításnak bizonyos korlátja legyen, azon három tágasabb szobáknál, melyeket az árendátorok magok költségén megfőstettek és a melyeknek ketteje a savanyúkútnak mellette a felső tractusban, egyike pedig a másik épületnek hasonló felső tractusában észak felül vagyon, naponként 10 garasnál többet ne merészljenek venni, a mint hogy magok is szóval már erre kötelezték magokat; a többi kisebb írott szobáktól pedig, minthogy az ablakokra, ajtókra szúnyoghálókat csináltattak, 6 garas naponként elegendő census lészen az ágyruhákkal egyetemben; a padlás fölött való deszkaszobáktól pedig 4 garas».⁶

A szokatlan árakkal szemben némelyek a megye beavatkozását kívánták,⁷ a helytartótanács azonban 1784 április 19-ikén úgy intézkedett, hogy maga az apátság gondoskodjék a méltányos árakról, a bérlőkkel kötött szerződésekben szabjon határozott árakat s ezeket juttassa a közönség tudomására.⁸ Lehet, hogy

¹ Pannonh. rendi levéltár: act. arch. fasc. 17.

² U. o. fasc. 17., litt. rr.

³ U. o. litt. mmm.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihany. fasc. 11., nr. 65. litt. B.

⁵ 1 rénes forint = 60 krajczár = 20 ezüst garas.

⁶ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihany. fasc. 11., nr. 65. litt. A. és C.

⁷ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. 1., nr. 3.

⁸ U. o. nr. 7.

az apátság kérte a megyét, adjon ki árszabást, lehet, hogy a megye a maga hatalmából intézkedett, az bizonyos, hogy már 1784-re ő szabta meg az árakat. Mikor Vajda apát május 10-ikén a felső-vendéglőt kiadta, a bérlő kötelezte magát, hogy «a szállóknak befogadásokra minden szobákat ágyakkal, asztalokkal, székekkel (ha kívántatik ágyruhákkal is és éjjeli edényekkel) elkészítve tart, valahányszor a vendég változik, mindannyiszor a szobát újra kitisztogattatja, egyébkoron is, ha kívánja naponként, seprettetni; a szobáktól csak annyi bért vesz naponként, a mennyi egyenként minden szobának érdemihez képest a nemes vármegyétől már kirendeltetett.»¹ Itt, úgy látszik, kevésbé voltak egységesek az árak, azért nincsenek felsorolva. Az alsó-vendéglő ugyanekkor kötött bérletében azonban említve van, hogy a vármegye az alsó szobák árát 25, a földel alatt levőket pedig 15 dénárban állapította meg.²

1821-ben a fürdőházban egy szobáért konvencziós pénzben 36 krajczárt, váltóban 1 forint 30 krajczárt fizettek, az alsó- vagy felső-vendéglőben egy nagyobb szoba konvencziós pénzben 30 krajczárba, váltóban 1 forint 15 krajczárba, kisebb konvencziós pénzben 24 krajczárba, váltóban 1 forintba került.³ Ettől nem nagyon térnek el az 1836-iki szobaárak sem. «A lakószobáknak, mondja a fürdői jelentés, melyek az ágyruhát kivéven, egészen butorozottak, naponkénti ára 30—48 krajczár, a nagyobb szobáké pedig, melyek az új épület első emeletén vannak 1 forint — 1 forint 36 krajczár és az inasoké 24 pengő krajczár. Ezen árszabás 15. júniustól fogva utolsó júliusig tart, mely időnek azonban előtte s utána fele áruk lesz az említett alkalmatosságoknak». Ugyanekkor egy személyre való finom minőségű ágybéliért 8, közönségesért 5 pengő krajczárt számítottak naponként.⁴

Növekedtek az árak az Erzsébet-udvar fölépülésével. Ezt elegansabban rendezték be, a többi lakás butorozása is alkalmazkodott a fejlettebb izléshez s ennek megfelelően drágábbak lettek a szobák. Az Erzsébet-udvarban 1 forint 40 krajczár — 4 forint, a Klotild-udvarban 1 forint — 2 forint 30 krajczár, a Grand Hotelben 1 forint 10 krajczár — 2 forint 30 krajczár volt a szobák napi ára.⁵ Ma az apátság épületeiben május 15-ikétől június 15-ig és augusztus 21-ikétől szeptember végéig 14 koronától 56 koronáig, június 16-tól augusztus 20-ig 2 koronától 10 koronáig változik egy-egy szobának az ára.

Mint a fürdő más haszonvételei, a szállók is hosszú időn át bérbe voltak adva. Eleinte egyetlen bérlőnél voltak az összes haszonvételek. A kezdetleges állapotok

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 65. litt. H.

² U. o.

³ Hazai és Külföldi Tudósítások 52. szám. Ugyanezek voltak az árak 1822-ben is. Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 18.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. xx.

⁵ Jalsovics, id. m. 73—74. ll.

jele, hogy 1751-ben az egész fürdő 220 forintért volt kiadva s a következő évben csak azért emelkedett a bér 250 forintra, mert a fürdön kívül kaszálót is kapott a bérlő.¹ Mikor sikerült kissé berendezni a fürdőt, Lécs apát fölszöktette az árendát s az 1756-ban 3 évre kötött szerződésben már évi 1000 rénes forintért adta ki a fürdőt.² Ugyancsak ennyit kívánt Vajda apát is, csak a kezdő évben tett engedményt, mert erre beérte 900 forinttal.³

A bérletek nem mindig mentek simán, a megye hamarosan hallgatott a panaszokra, melyek a bérlők ellen elhangzottak, sietett velők a helytartótanács-hoz, mely azután az apátságot vette elő, melynek még azt is kifogásolták, hogy 6 éves bérletet kötött. Az a körülmény, hogy minden bérlet egy kézben volt, kétségtelenül megakadályozta a versenyt, kevésbbé figyelmessé tette a kiszolgálást. 1784-től fogva haladás van ebben az irányban is, mert külön bérletbe jut 420 forintért a felső-vendéglő s 300-ért az alsó, egyéb haszonvételek bérlete kezd elválni a vendéglőkétől.⁴

A következő időkben kötött bérletekben az árak tekintetében nem mutatkozik valami jelentősebb eltérés. A XIX. század elején történt rá kísérlet, hogy a fürdő összes haszonvételei újra egy kézbe jussanak, de a Rend nem fogadta el az ajánlatot, megmaradt az elkülönözött bérleteknél.

A nehéz pénzvviszonyok közt sok szó esett a fürdői élet drágaságáról. Hogy az apátság a maga részéről lehetővé tegye, hogy bérlői jutányosabban szolgálják ki a közönséget, 1821-ben jelentékenyen leszállította az árendát. A felső-vendéglős, ki eddig 1200 forintot fizetett, 800-ért, az alsó 600 helyett 400-ért kapta meg a bérletét.⁵ Később ismét emelkedett a haszonbér, mit abból következtethetünk, hogy az 1830—1836-ra kötött szerződés szerint az Arany Szarvasért 500 forintot fizettek.⁶

A bérletekből eredő sok ügyes-bajos dolog 1835-ben arra birta a Rendet, hogy elhatározta, hogy a szerződések leteltével a szállókat sem adja többé bérbe, hanem a maga tisztviselőjét fogja azok felügyeletével, kiadásával megbízni.

Az apátsági épületekben levő szállásokon kívül elég korán *más szállók és magánházak* is épültek a fürdön. 1789 július 21-ikén a helytartótanács rendeletet adott ki, mely szerint azok, kik a fürdön földszintes házakat építenek 15, a kik pedig emeletes házakat 20 évi adómentességet fognak házaikra élvezni. A rendeletet lényegében a felség is elfogadta, de hozzátette, hogy az építkezők a földesuri jog elismerésére évi 4 forintot tartoznak az uradalomnak fizetni, az

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihanyi. fasc. 11., nr. 44. és 46.

² U. o. nr. 52.

³ U. o. nr. 65.

⁴ U. o. nr. 65., litt. H.

⁵ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 16.

⁶ 1829 szeptember 30-iki irat a pannonhalmi rendi levéltárban.

adómentesség lejárta után pedig kötelesek a közterhekhez, milyenek pl. a községi kiadások, az előjárók fizetése, hozzájárulni.¹ Ennek az engedélynek köszönte létét a Horváth-ház (a későbbi Mangold-szálló, a mai Stefánia-udvar), melyet Pálóczi Horváth Ádám kezdett építtetni. 1789 őszén már munkában volt, mert Kazinczy, ki november első napjaiban Szántódon volt, majd átment Tihanyba s innen Füredre, megemlékezik róla, hogy itt az esős idő zárva tartotta, a fürdőhöz sem mehetett ki s Horváthnak a Balaton szélén épülő nagy házát csak messziről láthatta.² Kevéssel utóbb, 1795-ben épült a mai Templom-utczában a Talián-ház,³ majd Szentgyörgyi Horváth Zsigmond szerzett házhelyeket.

Mikor a Rend visszaállítása megtörtént, az erről intézkedő királyi okirat kikötötte, hogy az apátság a jövőben is tartozik megadni azokat a kedvezéseket, melyeket a vallásalap birtoklása idején a magánlakások építőinek biztosítottak,⁴ majd 1814 deczember 1-jén új rendelet jelent meg, mely biztosította azokat, kik Füreden házat akarnak maguknak építeni, hogy ingyen kapnak telket, csak évi 4 forint bért kell értük fizetni, de az épületekben regalejok nem lesz.⁵ Erre a rendeletre korábban is szükség lett volna, mert a Szentgyörgyi Horváthok, kik a Pálóczi Horváth Ádámtól épített háznak is birtokosai lettek, házukban embe- reikkel zabot, szénát árultattak, boltot nyitottak s mikor az apátság e miatt tiltakozott, azzal feleltek, hogy a fölpanaszolt dolgok nem tartoznak a királyi haszonvételekhez, de meg azokat a Rend visszaállítása óta is állandóan gyakorolták s ezen jogukat gyakorolni akarják a jövőben is.⁶

1816-ban a veszprémi póstás kezdett a Horváthok szomszédságában építkezni, mi ellen ezek július 9-ikén tiltakoztak, mert háza elfogja az övékétől a világosságot s mivel náddal akarja földni, tűzveszélyes lesz.⁷ Ebből a kis házhól fejlődött a későbbi pósta- vagy Fülöp-ház, mely végre mint kétemeletes épület szálló lett. Mikor 1833-ban Horváth Zsigmond a Talián-ház szomszédságában építkezni akart, arra is engedélyt kért, hogy, mint Fülöp veszprémi póstamester-nél van, házában a maga és házi népe számára konyhát építtethessen. 1833 szeptember 3-ikán kíváncsán szerint válaszoltak neki.⁸

1833-ban kissé emelkedőben volt az építő kedv. Horváthon kívül Czindery László és Podmaniczky Lajos is szerettek volna a fürdőn házat építtetni. Czindery augusztus 28-ikán értesítette erről a tihanyi ház fejét, de azt is megírta,

¹ Másolat a pannonhalmi rendi levéltárban: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 74.

² Bátorfi: Adatok Zalamegye történetéhez III. 181. l., v. ö. Orpheus 1790. évf. I. 174. l.

³ Jalsovics, id. m. 108. l.

⁴ ... Omnes illi favores, quos prioribus annis ratione distributionis fundorum ad Füred privatis aedi-

ficia ibidem posituris clementer concessimus, dehinc etiam in sensu altissimae assecurationis conserventur.

⁵ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 16.

⁶ U. o. nr. 13.

⁷ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. x.

⁸ U. o. litt. aa.

hogy lehetséges, hogy Podmaniczky visszalép, mert csak bizonyos összeget akarna költeni, ő azonban minden esetre építtet s azért az egész 20 öles területet az ő nevére adják s arra, a mi megmarad belőle, majd szerez társat, minden esetre gavallér embert; ha nem szerénytelen, mondja záradékul, egészen a Balatonig kéri a helyet, hogy a parton kertet létesíthessen.¹ Tihanyból pártolóan terjesztette föl Fenix Farkas a főapáthoz a kérelmet, de szükségesnek látta megjegyezni, hogy az engedély csak Czindery használatára szóljon, a regale gyakorlását a telek átengedésekor meg kell tiltani s természetesen meg kell tőle kívánni, hogy a földesuri jog elismeréséért járt szokott évi díjat megadja.² Azonban semmi nyoma, hogy Czindery építkezett volna.

A következő évtizedekben nem kerestek Füreden telkeket. Csak 1855 november 20-ikán említette Rimely Mihály főapát a tihanyi apátságban tartott konventülésen, hogy Vas Gereben ismerte és magyar író folyamodott hozzá, hogy Füreden házhelyet kapjon, melyen magának és családjának házat emelhessen. A főapát azonban úgy válaszolt, hogy «az uradalomnak nem lévén eladandó házhelyei Füred-Savanyúvízen, a kérelmező óhajta nem teljesíttetik».³ A kérelem megtagadásánál azonban aligha az eladó telek hiánya, mint egyéb okok miatt tagadták meg az épen ezidén igen olvasott író kérését, hiszen Écsy László két évvel utóbb azért folyamodott a főapáthoz, hogy nőtestvére Tihanyban levő házáért és telkéért adjon cserébe Savanyúvízen egy alkalmas házhelyet s a tihanyi apátsággal adasson neki az építkezéshez anyagokat.⁴ Ebből látszik, hogy telek volt a fürdőn; de az is igaz, hogy Écsy nőtestvérének füredi villájáról nem tudunk, mert az Écsy-villát jóval később szerezték. Úgy lehet, hogy a főapát nem tartotta kívánatosnak, hogy a magánépületek szaporodjanak. 1859-ben Orzovenszky is írt róla, hogy Zichy János gróf, Jankovich László kamarás szép házakat akarnának Füreden építeni s figyelmébe ajánlotta a főapátnak az óhajokat, minthogy az ily családi házak szaporodásával a fürdőnek nemcsak hire, hanem jövedelme is föllendülne s eljutna Füred oda, hova Marienbad, mely tulajdonosának úgy vált jövedelmezővé, hogy a vidékieknek az építkezést megengedték,⁵ mindamellett az itt említettek nem építkeztek Füreden.

Csak az új főapát, Kruesz Krizosztom idején történt változás. 1866-ban folyamodtak a felséghez, hogy a fürdőn mintegy 11 holdnyi területet házhelyeknek el lehessen adni. Bartal György, a helytartótanács alelnöke 1866 augusztus 12-ikén tudatta a tihanyi apáttal, hogy július 27-ikén a legfelsőbb engedély megadatott, egyben figyelmeztette, hogy a telkekre vonatkozó szerződéseket ter-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat.
fasc. 17. litt. mm.

² U. o. litt. hh.

³ U. o. fasc. 81., litt. xx.

⁴ U. o. fasc. 17. litt. ooo.

⁵ U. o. litt. kkk.

jeszsze föl jóváhagyás végett a helytartótanácsához, a befolyó vételárakat meg mint az apátság törzsvagyonát kezelje.¹

Az engedély megnyerése után közzétették a 30 házhelyre fölosztott terület megvételére vonatkozó, a főapáttól október 10-ikén helybenhagyott föltételeket. Ezek szerint «az intézet területén kijelelt 30 házhelyből a venni szándékozó tartozik az általa megvásárolt házhelyért járandó összeget a ház-levél kiadásakor azonnal lefizetni; az építendő ház tervrajzát az uradalomnak bemutatni s annak jóváhagyása után az építést megkezdeni úgy, hogy az épület korszerű kert által legyen körítve; a vevő tartozik a fürdőintézet közös költségeiben aránylag résztvenni, úgy a nagym. helytartóság által kiadott fürdői rendszabályokat is pontosan megtartani köteles; az eladandó területeken az uradalom fenntartja magának a regalékat». A telkek árát négyszög ölenként 1 forint, 1 forint 50 krajczár és 2 forintra tették.²

Alig jelent meg a hirdetés, egymás után jelentkeztek a vevők. 1867 folyamán 7 vevő 9 telket vett meg s még 1867-ben megépült özvegy Szücs Lajosné villája, a későbbi Cséry-nyaraló, ugyanaz a Zsigmond- és Liget-utca elején homlokzatával a Templom-utczára néző ház, mely most Splényi Ödön báró özvegyének, Blaha Lujának tulajdona, majd 1868-ban megépült Écsy László emeletes és Huray István nyaralója, 1869-ben Eszterházy László gróf emeletes nagy nyaralója, az 1868-ban és 1869-ben történt telekeladások után Döry Lajos palotaszerű nyaralója, az elegans Jókai-nyaraló, melynek telkét Jókai Mór és felesége, Laborfalvy Róza vették és mások. Az összes telkek, kivéve Szücs Lajosné egyik telkét, melynek négyszögölét 1 forint 87 krajczárért vette, négyszögölenként 1 forintért kerültek áruba. 1869 június 14-ikéig 20 telek kelt el, melyért 13 vevő 8280 forintot fizetett; a pénzt, mint az apátság törzsvagyonát 5% kamatra a veszprémi takarékpénztárban helyezték el.³

A telckvételek 1872-ig folytak, 1873—1880-ban azonban szünet állott be. Újabb eladás történt 1881 elején Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter márczius 13-ikán értesítette a tihanyi apátot, hogy beleegyezik, hogy 1198 négyszögöl telek 1197 forintért áruba bocsáttassék. Ugyanekkor azonban sürgette a miniszter, tartsa meg az apátság az 1880 január 21-ikén kiadott szabályrendeletet,⁴ hogy a jövőben eladandó telkeket az apátság «szabályszerűen

¹ Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

² U. o.

³ U. o.

⁴ A rendelet megjelent a Magyarorsz. rend. tára 1880. 320. l. E szerint a felszereléshez kell telek-könyvi kivonat, az 1868. évi 54. t.-cz. 424. §. értelmében a százszoros adó alapján megejtett becslés s ennek mellékletül az összes állami adók részletes kimutatása, bérbeadott birtoknál az utolsó 6 évről szóló bérleti szerződés, házilag kezelnél az utolsó 6 évi tiszta jövedelem átlagának és a kataszteri iszta jövedelemnek kimutatása.

felbecsültetvén, adandó alkalommal előre kihirdetett nyilvános árverésen adja el s a legtöbbet ígérővel kötendő szerződést annak idején a becsüokmánynyal és árverési jegyzőkönyvvel együtt terjeszszé föl jóváhagyás végett; és a most befolyt 1197 forint összegben az apátság nevére átírandó kötvényeket vásároljon s ezek számaát és névértékét a vételüzletre vonatkozó számla bemutatása mellett jelentse föl».

Simon Zsigmond apát nehézkesnek s az apátságra károsnak találta a miniszter kívánságát. Sziklás, kavicsos területek eladásáról van szó, melyeket holdanként alig és csak részben lehetett 2 forintért bérbe adni, tehát 40—50 forint tőkét képviseltek, míg most négyszög ölenként 1—1,5 forintot kapni értők. Az előzetes becslés, nyilvános árverés csak kiadást róna az apátságra a nélkül, hogy az eladás jövedelmezőbbé válnék. A miniszteri rendelet neki rosszkor jött, mert a 30 telekből még meglevő 5-ből 2-re vevő lett volna, így azonban föl kellett függesztenie az eladást. Kérte is az apát Kruesz főapátot, eszközölje ki a miniszternél, hadd járhasson el továbbra is az 1866-iki helytartótanácsi engedélyezés alapján. Ugyanekkor arról is értesítette a főapátot, hogy a telkekért kapott pénz megvan s majd, ha lehet, személyesen vagy megbízható emberrel földtchermén-tesítési kötvényeket szerez rajta, melyeket azután az apátság nevére lehet iratni.¹

Kruesz főapát teljesítette Simon apát kérését és április 29-ikén megokolt fölterjesztést intézett a miniszterhez, hogy ne kívánja az 1880-iki rendelet szerint való eljárást. A miniszter hajlott a kérésre és július 31-ikén megengedte, hogy a még meglevő 5 telek az eddigi módozatok szerint bocsáttassék áruba.²

1893-ban elkelt az utolsó 2 telek 1512 forintért, Vaszary Kolos biboros herczeg-primás pedig megvette azt a telket, melyen még mint főapát villát építtetett magának, majd 1895-ben a villájával szomszédos területet is,³ mely azonban föl nem használtatván, hamarosan visszaszállott az apátságra.

A Rend Füred jövő fejlődését szem előtt tartva a régi parcellák eladása után maga szerzett területet, hogy ebből villa-telkeket alakíthasson. A veszprémi káptalannak volt a rendi területnek Balaton-Füred felé eső részén 13 hold birtoka s ezt szerezte meg 1893-ban 12.000 forintért. Mikor a szerződés hosszas tárgyalások után végre megkötöttet, Csáky Albin gróf vallás- és közoktatásügyi miniszter úgy nyilatkozott, hogy az ilyennemű vásárlásokhoz szükségesnek tartja a kormány beleegyezését s kérte annak kimutatását, vajjon hozzájárult-e a Rend egyrészt a vásárláshoz, másrészt pedig a megkötött szerződéshez.

A miniszter levele a pannonthalmi konvent 1893 január 12-iki ülésén,

¹ Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

² U. o.

³ A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei 1892-től, 33., 37., 78. ll.

melyen Fehér Ipoly főapát bemutatta a káptalannal kötött szerződést, beható megvitatás tárgya volt. Ennek eredményeképpen a konvent a következőkben állapodott meg: «Tekintve azon körülményt, mely szerint a veszprémi káptalan telkének megvásárlására Fürednek további fejlődése érdekében mulhatatlanul szüksége van, tekintve továbbá azt, hogy a telek megvásárlását a Rend képviselőjében nyilatkozó dékáni testület elvben már elhatározta, a főmonostori konvent a veszprémi káptalannal kötött és a főapát ur ő méltósága által bemutatott szerződést 12.000 forint vételárral elfogadhatónak találja, mint olyant, mely a tihanyi apátság érdekeinek megfelel. A kormányi jóváhagyásra és a Rend beleegyezésének a magas kormány előtt való felmutatására vonatkozólag pedig a konvent abban állapodott meg, hogy, mivel a kérdéses vétel nem a Rend törzsvagyonából, hanem a szabad rendelkezésre álló pénzből terveztetik és így magánál ennél a vásárlásnál sem vagyonelidegenítés, sem vagyonszere esete nem forog fenn, hanem inkább vagyonszerzésről van szó, a mihez pedig az eddigi gyakorlat szerint sem a magas kormány jóváhagyása, sem a rendi káptalan beleegyezésének felmutatása nem kívántatott, ez okból a konvent a maga részéről a jelen esetben sem látná ennek szükségességét, ha a kérdéses ügy nem állana egyúttal kapcsolatban egy ugyancsak Füreden tervezett birtokeladással, t. i. a tihanyi apátság tulajdonát tevő primási villa-telek eladásával. Így azonban készségesen megfelel a főmonostori konvent a nagyméltóságú miniszter ur kívánalmának és jegyzőkönyvi kivonatban is kész kijelenteni a káptalani telek megvételére vonatkozó adás-vevési szerződéshez való hozzájárulását».¹

A február 16-iki konventülésén a főapát értesítette a konventet, hogy a veszprémi káptalan füredi telkének ügyében a vallás- és közoktatásügyi miniszternél oly értelemben járt el, a hogy a konventülés megállapodott, de választ még nem kapott.²

A nem sokkal utóbb érkezett miniszteri válasz nem támasztott nehézséget a szerződés ellen, sőt azt is megengedte, hogy az utolsó villa-telkekért kapott 1512 forint s a primásnak eladott telek ára, mely bevételek a törzsvagyonhoz tartoztak, a káptalantól vett terület árának megfizetésére fordíttassék.³ A Rend azonban folyó jövedelméből elégítette ki a káptalant, azért Wlassits Gyula miniszter 1896-ban beleegyezett, hogy a kifizetett összeg az eladásra kerülő telkekért kapott pénzből a Rendnek visszatéríttessék.⁴

A megvásárolt területről a főapát úgy intézkedett, hogy három tagozatra

¹ A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei
1892-től, 25—26. ll.

² U. o. 27. l.

³ U. o. 37. l.

⁴ U. o. 94. l., v. ö. 83. l.

fog felosztatni, melyek közül az alsó a parkot nagyobbítja, mivel a tó partján villákat nem építenek, a felsőn a cigányoknak s a cselédségnek épül lakás, a középsőből pedig 420—430 négyzetöl területtel 22—23 villa-telek lesz, melyekből a Rend kettőt magának tart meg, a többit pedig piacra bocsátja; az áruknál az lesz az elv, hogy behozzák a vételárral, feltöltéssel stb. kapcsolatos összes költséget.¹ 1895-ben hamarosan el is kelt 4 telek, majd 1898-ban kettő,² de az újabb építkező kedv épen nem versenyezhet a hatvanas, hetvenes évek sűrű vállalkozásaival.

A lakásviszonyokkal kapcsolatban ismerkedjünk meg rövidesen a *fürdő élelmezésével*, melyről eredetileg a szállókat is bérlő vendéglősök gondoskodtak.

A legkorábbi időkből nincs rá adatunk, hogy az élelmezés ellen kifogás lett volna, de ez bizonyára csak abban leli magyarázatát, hogy irat nem maradt ránk. 1782-ben már a bérbeadó apátság látta szükségét, hogy hatósági közegekkel megintesse savanyúvízi árendásait az eddig szokatlan drágítások miatt, köztük azért, hogy «a husz krajczáros táblánál ez ideig mindenféle uraságoknak cselédjeit, inasait és szolgálait választás nélkül egy asztalhoz ültették főúri és hivatalbeli emberekkel egyetemben, mely illetlenségnek eltávoztatásáért azután külön asztalt terítsenek az uraknak és különbet a szolgáltnak». Szóvá tette az uradalom azt is, hogy «a kik magok különös szobáikban azon husz krajczáros asztalról ettenek, azoktól minden ebédért félforintot vagy többet is desumáltak» és elrendelte, hogy 20 krajczárnál lehet ugyan többet venni, de az áremelés nagy ne legyen. Ugyanekkor kikötötte, hogy «az ebédlő szobákban együtt letelepedett uraknak és asszonyságoknak nem szabad megtiltani, hogy a magok borát ne igyák az ebéd vagy vacsora felett, se senki nem köteleztethetik, hogy csak az árendátoroknak borával éljen». Mivel pedig a szerződésben «arra kötelezték magokat az árendátorok, hogy minden uraságoknak, ha úgy fogja kívánni, különösen fognak ételt adni kinek-kinek a maga szállásán; ismét, hogy az alsó konyhán mindenféle cselédeknek és szegény embereknek kisebb fizetésért fognak főzetni és étkeket készíttetni, fogadásokat annak okáért tartoznak teljesíteni».³

Az apátság beavatkozása nem igen használt, mert, mint a helytartótanács Zalamegyének írta, egy évvel utóbb oly panaszok hallatszottak, hogy az asztalkészlet piszkos, az étel silány, az árak nagyon drágák, nincs rá mód, hogy kiki állapota vagy tehetsége szerint étkezhessék, a kenyér élvezhetetlen s a bérlők meg akarják akadályozni, hogy máshonnan lehessen szerezni.⁴ Vajda apát megígérte, hogy a panaszok miatt tárgyalni fog a bérlőkkel, de nem ezen meg-

¹ A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei 1892-től, 44. l.

² U. o. 78., 83., 94., 128. ll.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihany. fasc. 11., nr. 65., litt. A.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. n. I., nr. 3.

beszélés, hanem az 1784 május 10-iki, illetve szeptember 30-iki bérleti szerződések gondoskodtak róla, hogy ama sérelmek kiküszöböltesse. Az apát úgy a felső-, mint az alsó-vendéglős részéről kikötötte, hogy «a Savanyúvizre jövendő méltóságokat és uri embereket, akár egy asztalnál többen, akár magános szállás-szobáikban kívánnak különösen enni, mind ebédre, mind vacsorára képes fizetésért vagy a nemes vármegyének ez iránt teendő limitatioja szerint jól és tisztán készített ételekkel és italokkal fogják tartani és nagy gondjuk leszen reája, hogy tisztességes asztali edényekkel és ruhákkal szolgáljanak nekik, nem tekintvén, ha egyébiránt egyiknél tartnak-e szállást vagy a másik traktérnál.» A felső-vendéglős szerződésében ugyanezekon kívül külön kikötötte Vajda apát, hogy péket tartson, ki a nemes vármegyétől kiszabott mértékhez képest tiszta buza-lisztből zsemlyéket, tikmonyas (tojásos) szarvasokat és perezceket süssön és mindenkor jó kenyérrel tartsa az uraságokat.¹

A «képes» fizetésre kevés ideig volt szükség, mert a felső-vendéglős 1785-ben már a megyétől is helyenahagyott árszabás szerint szolgált. E szerint négyféle asztal volt: 1. A cselédség számára a 12 krajczáros, hol kenyeret, levest, marhahúst, főzeléket és becsináltat vagy e helyett sültet adtak; 2. a 17 krajczáros, melynél kenyér és bor nélkül levest, marhahúst mártással, főzeléket hússal és sültet salátával tálaltak; 3. a 30 krajczáros, melynél az előző asztalnál említett ételekhez még egy becsinált, sütemény és valamelyes konfekt járult s a marhahúshoz mártás helyett ugorkát kérhetett a vendég; 4. az 1 forintos, melynél kétféle levest, kétféleképen készített marhahúst s valamit (!) hozzá, kétféle főzeléket s rajta valamit (!), kétféle becsináltat, süteményt, kétféle sültet és salátát s végül konfektot vittek, de erre az asztalra kikötötte a vendéglős, hogy hatnál kevesebb vendég számára nem készített el. A régi szokás, mely szerint az, a ki lakásán étkezik, valamivel többet fizet, most is megmaradt.²

Az árak ellen a jövőben kevesebb kifogás volt, annál több azonban az ételek minősége ellen s hogy nem voltak a betegeknek megfelelő ételek.³ Hogy a nagyobb verseny nagyobb választékra s jobb minőségre vezessen, abban állapodtak meg, hogy három vendéglős lesz a fürdőn, a fürdőbiztos pedig gondoskodni fog, hogy megfelelő árjegyzék készüljön s a közönség tudomására jusson.⁴

A fürdő kamarai kezelése idején a Balaton partján izraelita vendéglőt is nyitottak. 1792-ben még mindössze 15 forintért adták bérbe, 1797-ben ellenben, jó forgalmának jelül, 105 forint árendát fizettek érte.⁵

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 65. litt. H. és nr. 65.

² U. o. fasc. 11., nr. 65., litt. H.

³ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 12. és 22.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. s.

⁵ Tihanyi apátsági levéltár c. 19., nr. 5.

Mikor Oesterreicher helyett Ries orvos kezdte a fürdő tulajdonosát s a fürdői rendet ostorozni, megtámadta a bérelőket, az ellátást is és erős limitatiót akart. Az uradalom azonban védelmébe vette a bérelőket, kik sok tekintetben bizonytalanba mennek, mikor a bérletet átveszik, előre be kell rendezkedniök, meg kell fogadniok a cselédséget, a rövid fürdőidény alatt kell megszerezni a bért, a maguk és családjuk ellátására szükséges összeget, átlagban nagyobb számú vendégre kell készülniök s ha kevés érkezik, övök a kár. Hozzá az élelmi szereket a vidékiektől kell megvenniök, kik pedig, tudva, hogy a vendéglősök rájuk vannak szorulva, magasabb árakat kívánnak tőlök. Hogy lehetne tehát limitatiót tenni azoknak a nyakára, a kik illimitált árakon kénytelenek vásárolni? A vendégek jórészt hozzászoktak a finomabb ellátáshoz, erre is be kell rendezkedniök s nem lehet tőlök azt kívánni, hogy teljesen elkülönítve szolgáljanak finomabb és egyszerűbb ételekkel, hanem meg kell nekik engedni a vegyítést. Azt mondják, szabaddá kell tenni a vásárt; mert az eladók száma csökkenti az árakat. Ebben van igazság, de végre is az apátság teljes szabadságot nem engedhet; mert ily körülmények közt a rendes vendéglőbe nem fog bérelő menni.

Ilyesféle panaszokkal Kopácsy kir. biztosi működése idején is előállottak. A főlshóalások azonban épen az apátság főlfogását igazolták, a mennyiben ismét váltogatottabb s változatosabb ételleket kívántak, már pedig így nem lehetett olcsóbban adni az ellátást. Az apátság a maga részéről megtett, a mennyit csak tehetett, $\frac{1}{3}$ -ával leszállította a bérleteket, hogy ezzel is olcsóbban adhassák a vendéglősök az ételleket. Ugyanekkor határozat lőn, hogy az ételek s italok ellenőrzése a rendes fürdőorvos kötelessége.¹ A következő, 1822. évre maga az apátság állapította meg az ellátás árát. E szerint az étteremben tálalt 6 fogásos ebéd kenyér és bor nélkül 1 forint 48 krajczárba, a vendég lakásán 2 forintba került; 4 tálal ebédet 1 forint 12 krajczárért lehetett kapni. Az apátság azonban arról is gondoskodott, hogy egyes fogások kiszolgáltatását se tagadhassák meg a vendéglősök s a következő árakat szabta meg: barna leves 10, fehér 8, marhahús kétféle mártással 15, főzelék kétféle hússal 16, becsinált 24, tésztás 24, pecsenye 30, saláta 12, egy itcze asztali bor 30, uj 14 krajczár.²

A közönség átlagban szívesebben vette, ha egyes fogásokat rendelhetett. Mikor 1836-ban ismét table d'hôte-ot állapítottak meg és pedig úgy, hogy a 12 órakor tálalt ebéd 1 forint 30 krajczár, az 1-kor tálalt 2 forint 30 krajczár váltóban, a Rend pinczéiből föladott borokból pedig egy nagy palaczk somlyai 50, bársonyosi 40, tényői 36, asztali 24 váltókrajczár, a kisebb palaczk ára felényi, a cselédbor itczéje 8 váltókrajczár,³ a vendégek még a saison alatt panaszkodni

¹ Tihanyi apátsági levéltár c. 7. p. II., 16.

² U. o. nr. 18.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. yy.

kezdték, hogy a vendéglős az ételeknek részletenként való kiszolgálását megtagadja s kívánták, hogy az apátság a következő évre oly vendéglőst fogadjon, ki nemcsak vacsorára, hanem ebédre is ad fogásonként ételeket.¹

Ezen kívánságokkal kapcsolatban némelyek olyasmit rebesgettek, hogy az apátság megakadályozza, hogy az ő épületeiben lakó vendégek cselédjeikkel az Eszterházy-szálló vendéglősétől ételeket ne hozathassanak. A megye, melynek főfelügyeleti jogával az a kötelesség is járt, hogy «a vendégek mentől olcsóbb alkalmazása» különös figyelem tárgya legyen, óvást tett ezen eljárás ellen. Az apátság azonban már 1838-ban kijelentette, hogy sem nem volt, sem nincs az oly eljárás ellen kifogása,² majd a következő évben újra hangsúlyozta, hogy igazságtalanság, ha az egyedáruság ápolásával vádolják; a vendég oda száll, hol kényelmesebb szállást talál, ott eszik, hol jobb vagy olcsóbb ellátást kap, ebben semmi korlátozás nincs.³

Az elhangzott kifogásokon iparkodott az uradalom segíteni. Bizonyára korábban, mint 1855-ben, mikor a fürdői rendszabály kimondta, hogy a vendéglős a *table d'hôte*-on kívül, adagokban is tartozik ételt adni s kötelességévé teszi neki, hogy az orvosi rendeleteknek megfelelő ételekkel is szolgáljon.⁴

Ez az intézkedés általánosságban továbbra is érvényben maradt, sőt az egyes fogások kiszolgálása lett szokássá. Az új fürdői rendszabás idevágó intézkedése szerint «a vendéglősök a termekben étlap szerint szolgáltatják ki az ételt és italokat. Ha a vendég a saját lakására viteti az étkeket, ez esetben minden egyes étel a távolság szerint 3—5 krajczárral drágább. Ha a pinczér által zsarolás követtetnék el, ez az igazgatósági irodában bejelentendő».⁵

Panaszok nélkül persze nem multak az évek s ezek miatt 1889-ben maga a pannonhalmi konvent foglalkozott a fürdői ételek s italok drágaságával. Megbeszélték azt a gondolatot, nem volna-e célszerűbb s a fürdő látogatottságát előmozdító intézkedés, ha a Rend maga szolgáltatná az ételeket s italokat és üzletvezetőre bízna a vendéglőt. Ez a terv azonban annyira magánviselte az egyházi testületeknek tilos «negotiation» jellegét, hogy nem lehetett belőle semmi.⁶

A vendéglői étkezés terhein szinte a fürdő életének föllendülésével egyidejűleg azzal akartak segíteni, hogy épített és deszkákból készített konyhák voltak, melyekben egyesek főzethettek. Kezdetben, pl. 1780-ban az apátság magának

¹ U. o. litt. xx. és tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II. számozatlan.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. aaa. és tihanyi apátsági levéltár, c. 7., p. II., nr. 39.

³ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 33.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. mmm.

⁵ Jalsovics, id. m. 69. l.

⁶ A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei 1870—1892. 321. l.

tartotta fön­n ezeknek a hasznát és 25 dénárt fizettetett egyért,¹ de már az 1781-iki szerződéstől kezdve ezek is a bérlők kezébe jutottak. Ezeknek természetesen nem volt érde­kükben, hogy szaporodjék azok száma, kik nem az ő vendéglőkben étkeznek s 1783-ban már oly árakat kívántak értők, hogy lát­szott, hogy lehetetlenné akarják tenni a használatukat.² Gondot nem fordítottak rájuk, pusztulni engedték őket, sőt a helytartótanács oly értesülést kapott, hogy maguk pusztították el őket. A helytartótanács azonban megkívánta, hogy ily külön konyhák legyenek s 1784 május 6-ikán Bendik Tamás apátsági ügyész tudatta, hogy van 2 nagyobb, 2 kisebb konyha, 2 újabb most épül s remélhe­tőleg május vég előtt készen lesz.³ Az ígéretnek eleget tett az apátság, mert az ugyanezen év őszén kötött bérleti szerződésben ezt olvassuk: «Item általadatnak (Pummer) patikárius urnak az ujonan épült kő-konyhák és a deszka-konyha is, hogy azokért a magánosan főzetők­ről bért vehessen».⁴

Ezek a konyhák egy darabig még megvoltak. a Rend eltörlése után a tihanyi apátság vagyónáról készült összeírásban is említve vannak, később azon­ban nem emlegetik őket. Épült néhány ház, a vendéglők száma is meg­nőtt, kevesebb szükség lett rájuk.

A másik segítség, melylyel az élelmezést olcsóbbá akarták tenni, az volt, hogy a fürdőnek vásárjogot szereztek. Régebben is lehetett az alsó-vendéglőben konyhai czikkeket kapni, a felső-vendéglő Balaton felé eső oldala mellett voltak boltok, bizonyára be-bejártak a szomszédos faluk népei is eladás végett, de biztos időt és helyet csak hetivásárral kaptak az élelmi szerek beszerzésére. *I. Ferencz 1797 augusztus 12-ikén minden szerdára engedett a fürdőnek vásárt*, de kikötötte, hogy, ha erre a napra ünnep esik, előtte vagy utána kell megtartani, semmi esetre sem az ünnepen.⁵ A következő fürdőidénnyel megkezdték a vásártartást s mint a szomszédos megyékben is kihirdették, május 2-ikán tartották meg az első vásárt.⁶

A vásártartás azonban csakhamar nehézségeket támasztott, mert nem volt megfelelő vásártér. 1800-ban tervbe vették, hogy a Füred falu felé eső dombos oldalt kellene ezen célra fölhasználni s egyben bódékat fölállítani, hogy a kenyér-, gyümölcsárusok a szél­ről, esőtől óva legyenek.⁷ A valóságban sem rendes vásártér nem lett, sem bódék, 1821-ben is csak ott voltak, hogy emlegették, jó

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 65., litt. C.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 7, p. I., nr. 3.

³ U. o. nr. 7.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 65.

⁵ Oklevéltár 109. sz.

⁶ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 7.

⁷ U. o. nr. 30.

volna a felső-vendéglőtől nem messze eső domb vásártérnek.¹ Az árusok persze azt a helyet keresték, a hol legnagyobb volt a forgalom s így a mai gyógyterem előtt elvonult megyei út mellett telepedtek le s csak szaporították a piszkot, szemetet. 1836-ban a park szélére terelték őket,² majd a Horváth-ház (Stefánia-udvar) alatt levő boltok elé került a piac.

A megye közben beleavatkozott a vásárjogba is és *eltiltotta az apátságot a helypénzszedéstől*. Bresztyenszky apát más sérelmeivel együtt ezt is a felség elé terjesztette, ki az apátság javára döntött és 1841 augusztus és szeptember havában tartott közgyűlésén Zalamegye kénytelen volt az apátság jogát elismerni.³

A fejlődő fürdői élet, a magánlakások erősen megnövekedett száma s az a körülmény, hogy télen is meglehetősen számú lakósa volt a telepeknek, a kereskedők, árusok szaporodását okozta. A fürdőidény alatt ép úgy megvannak a telepnek a maga üzlethelyiségei, mint valami kis városnak s a napi szükségletek jelentős részét télen is meg lehet a telepen szerezni.⁴

Mint más fürdőn, Füreden is divó szokás, hogy *az egyháznak böjti parancsa*, nevezetesen a húseledelektől való tartózkodás nem kötelező. Régtől fogva így volt, de csak szóbeli nyilatkozat alapján; 1893 május 6-ikán Fehér Ipoly főapát okiratos formában szerezte meg a veszprémi megyés püspöktől a szükséges fölmentést.⁵

Pár szóval még a *cselédsegről* akarunk megemlékezni. Az apátságnak már 1829-ben volt rá gondja, hogy szerződésbe vegye, hogy a bérlők nemcsak «botránkoztató személyeknek» nem adnak szállást, hanem arra is gondjuk lesz, hogy cselédségük tisztességes legyen. Valami sok panaszról nem is tudunk. Erősebb vád csak 1857-ben jutott a főapát fülébe, kit felsőbb helyről figyelmeztettek a pénzvágó cselédekre s hogy «a jobb erkölcsűeket» megbotránkoztatja a nőcselédség erkölcstelen magaviselete. A főapát, mint maga írta, igen szigorú rendeletet küldött «a pénzzsaroló és csapodár cselédek ellen».⁶ A tihanyi jószágkormányzó, ki ezt kézhez vette, tiltakozott a vádak ellen. «Zsarolásról, írja 1857 ápril 12-ikén a főapátnak, a mi házainkban semmit sem tudok, de azt sokszor láttam, hogy az orvosok törvényes követeléseik előtt is megszöktek a vendégek, valamint azt is tapasztaltam, hogy több ízben a szegény cselédségnek kell megfizetni azt a kárt, melyet a nagyságos vendégek tettek és meg nem térítettek. Más házakban mit tesznek, nem tudhatom, az a policzia dolga volna. Elvete-

¹ Tihanyi apátsági levéltár p. II., nr. 16.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. rr. és yy.

³ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 32., 34.

⁴ Horváth, id. m. 20., 22. l., Jalsovics, id. m. 78—79. ll.

⁵ A főapátsági konventülek jegyzőkönyvei 1892-től, 36. l. és tihanyi apátsági levéltár.

⁶ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. mmm.

múlt személyek Füreden nem tartózkodnak, az uraságok cselédjeinek pedig az uradalom nem parancsol. Méltóságod megnyugtatóra mondhatom, miként e dologban a legszigorúbban szoktam eljárni, de mindig ildomosan s lárma nélkül. Mily kérlelhetlen intézetünk e régióban, kegyeskedjék onnan megítélni, miként a jövő saisonra csak azért nem szabad két — különben legügyesebb — szobalánynak visszajönni, mivel Pesten, hol jelenleg tartózkodnak, nem oly szerényen viselték magukat, mint azt az intézet jó híre s becsülete megkívánja.¹

Krisztián nyilatkozatából is kiérezhető, hogy nem mentek a dolgok mindig úgy, hogy, ha «ildomosan s lárma nélkül is», de beavatkozásra ne lett volna szükség. A modern fürdői szabályzatok pontosan megszabják a cselédség díját, kötelességeit, szigorú felügyelet alatt vannak,² szembeszökő panaszokról sem hallunk, de, jól tudjuk, hogy azért nem az az igazság: Quod non est in actis, non est in factis.

Rég elmondta az egyik főapát, hogy Füredre nemcsak betegek járnak, hanem a vendégek szép számát teszik azok, kik pusztán pihenni, szórakozni jelennek meg a fürdön. Ezek szükségleteiről, már a mennyiben erkölcsi testület megtehetette, ép úgy gondoskodni kellett, mint a betegek orvosságáról.

A mit a Rend az újabb villa-telkek eladásakor kikötött, hogy a házak megfelelő kerttel kapcsolatban épüljenek s így derült képet adjanak a fürdőnek, azt a közönség rég megvárta magától a Rendtől, illetve az apáti szék betöltése idején a tihanyi apátoktól. A fásítás, sétaterek létesítése és kapcsolatbahozatala, a hajdan nádassal borított Balaton-part rendezése hosszadalmas munkásság eredménye, mely nem csekély nehézségek közt létesült.

A *rendszeres fásítás* első nyomaival az 1775-iki felhőszakadás után találkozzunk a fürdön. Ez azonban szerény kezdet volt s mindössze arra irányult, hogy a forrás környékén árnyékhoz juttassák a vendégeket.³ Kevéssel utóbb, 1781-ben hársak ültetésével próbálkozott az apátság, ezek azonban a bérlők gondatlansága miatt részben elpusztultak, részben pedig elhordták őket. Így tehát megint csak nem volt árnyék s 1783 szeptember 9-ikén a helytartótanács is kifogást tett a fürdő ezen jelentős fogyatkozása miatt.⁴

Az apátság, a mely már kísérletezett a fásítással, maga érezte legjobban a panasz jogosságát s ki is jelentette, hogy újra megkísérli a forrás körül levő tér befásítását, a Balaton partján pedig füzeket ültet.⁵ Ezen ajánlkozásból kiindulva a helytartótanács 1784 április 19-ikén figyelmeztette Zalamegyét, támogassa az apátságot a fásítás munkájában, legyen rajta, hogy szárazság idején a szomszéd

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. fff.

² Jalsovics, id. m. 66 67. ll.

³ Horváth, id. m. 11. l.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 3.

⁵ U. o.

falvak népe öntözés végett a fürdőre rendeltessék; míg a fák megnőnek, lombosodnak, cserjéket ültessenek, melyeket hatósági védelemben kell részesíteni.¹ Noha a köves talaj sok nehézséget okozott, az apátság még a tavasszal megkezdte a tér s a Balaton partjának befásítását, a megye pedig meghagyta a járási szolgabírónak, hogy a közmunkát is használja föl a fásítás gyorsítására, szárazságkor pedig az ültetvények öntözésére.² Az érdeklődés kezdett túlságba menni, azt szerették volna, ha egy-két év alatt megvan minden s 1785 vége felé, 1786 tavaszán újra sürgetik a fásítást, kívánják az árnyékot. Az apát nem segíthetett a hiányon, de megígérte, hogy a forráság idején lombsátrakat fog fölállíttatni, padokat helyeztet beléjük.³

1787-ben azon a részen, mely a nagyvendéglőtől a Balaton partja felé húzódott, már meglehetősen fák voltak, közepén pedig filagoria volt, melyben a nap perzselő sugarai ellen menedéket találhattak a sétálók.⁴ A kamarai kezelés idején fejlesztették a sétateret, «mulató kertet», az angolkertet telepítették, kertészt fogadtak,⁵ de azért 1800 tavaszán is a kívánalmak közt volt, hogy nagyobb sétatér legyen, a Balaton partján pedig sétányt készítsenek.⁶

A következő években fokozatos fejlesztésnek kellett történnie, mert a Rend visszaállítása után egy évvel Novák Krizosztom főapát, mikor Oesterreicher arról vádolta, hogy az angolkert elhanyagolt, pusztul, kertészt sem tart, bátran ki merte mondani, hogy a füredi sétatér sohasem volt oly szép, jól rendezett, mint ekkor, kertésze pedig jobb, mint a milyen korábban volt.⁷ Később hanyatlás mutatkozik, a kert, sétatér gondozására nem volt külön ember, szerződése szerint a felső-vendéglő bérlője tartozott volna az angolkertre vigyázni, ki azonban 1818-ban kijelentette, hogy tartson az apátság az angolkert gondozására, őrzésére külön embert, mert ő és személyzete kiszolgálás idején nem vesződhetnek az ültetvények őrzésével,⁸ kertészt sem tartottak, hanem tavasszal és ősszel a tihanyi kertész ment néhány hétre a fürdőre s tett, a füredi jobbágyság robotjait fölhasználva, a mit tehetett. Kopácsy püspök mint királyi biztos a kertész hiánya miatt nem tett kifogást, azt azonban szükségesnek mondotta, hogy az uradalom a kert őrzésére s tisztántartására nyaranta külön embert tartson s kívánta, hogy a forrás környékén levő sétatér jöjjön kapcsolatba az északra eső angolkerttel.⁹

¹ Tihanyi apátsági levéltár nr. 7.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 65. litt. A.

³ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 13. és 32.

⁴ U. o. c. 25., nr. 1.

⁵ Horváth, id. m. II. l., pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. q.

⁶ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 30.

⁷ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. q.

⁸ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 63.

⁹ U. o. p. II., nr. 16.

Az 1826-iki tűz kedvezett a sétatér fejlődésének, mert, a nádor óhajításának megfelelően, nem építették föl újra az alsó-vendéglőt, hanem az itt kapott területet a sétatér nagyobbítására használták föl.¹ A fejlődéssel járt, hogy, míg 1821-ben szóvá kellett tenni, hogy az angolkert őrzésére külön ember legyen, 1834 ápril havában maga Kovács Tamás főapát figyelmeztette a tihanyi perjelt, hogy a kert őrzésére, tisztántartására egy ember kevés, június—augusztus folyamára 12 garas napidíjjal még egyet kell fogadni.²

Körülbelül ebből az időből való az angolkert első, részletesebb ismertetése. Méltó megemlítenem, írja a Balaton-melléki tudósítások barátságos levelekben szerzője, a mulató kertet is, melyet az idevaló nép anglus kertnek nevez. Ez hazai fákkal és csemetékkal van beültetve; útjai mulattató csavargásúak, hol hegyre mennek föl, hol völgyre szállanak alá és jól töltöttek. Néhol vannak benne szérű nagyságú puszta helyek is és az utak mellett nyugvó padok. Szép hely, de mivel jobbadán a Venus madarai ebben tartózkodnak, lesván a prédára, a jobb izlésűek és erkölcsűek csak a forrás mellett mulatnak.³

Épen az volt a baj, hogy *a forrás körül levő sétatérnek nem volt közvelen kapcsolata az északnak fekvő angolkerttel*, mert a mostani gyógyterem előtt országút ment be a fürdőbe. 1834-ben megyei bizottság járt e miatt Füreden, mely úgy látta, legjobb volna ezt az utat megszüntetni és kijebb, az akkori színház, a mai gyógyterem mögött készíteni közlekedő utat. A javaslat azonban még 1835 tavaszán sem közelgett a megvalósuláshoz s ezért Adler József, a fürdő érdekeit buzgón fölkaroló orvos, Kisfaludy Sándorhoz fordult, kitől mint a fürdői színház főkormányzójától is támogatást remélt s kiben mint megyei szolgabíróban is bízott.

Kisfaludy valóban érdeklődött a kérdés iránt s 1835 május 29-ikén Sümegről a következő terjedelmesebb levelet intézte az orvoshoz:

Teljes bizodalmú Orvos úr,

Különösen tisztelt jó Uram!

Uraságodnak becses uri levelét vevén, legott felszólítottam Kúthy Pál járásbeli főbíró urat, ne terhelgetnék a b-füredi savanyó viznél azon az angolkerten keresztülvágott új utat, mellyet nemes Zala megyének küldöttsége tavaly jónak, célirányosnak, sőt szükségesnek találván, maga tanácsolt, úgy mint most már országutat, megcsináltatni, és murvával meghordatni: minekutánna az előbbi, a savanyó kút és játékszín között lévő, az ott tanyázó szekerek, lovak által csak kútut és sétalót beszemetelő, porral töltő és a vendégeket minden széllal onnan

¹ Tihanyi apátsági levéltár, számozatlan.

² U. o. nr. 24.

³ Bátorfi, id. m. V. 91. l.

szobájikba kergető utat elzárni, és szél ellen oltalmazó fákkal beültetni, mind a hasznosnak, mind a kellemesnek tekintetéből, okvetetlenül a fürdői józan politziának legszükségesebb rendszabásaihoz és törvényeihez tartoznék. — Kivántam, és reménytettem is, hogy Uraságodnak engem felszóllító levelére, a már kész út leendő kielégítő válasza. Kúthy főbíró úr azt meg is ajánlotta, azon feltétel alatt, ha nemes Zala vármegye, a küldöttségnek jelentésére, azon javallatot végrehajtatni is rendelte.

Valamint nemes Zala vármegye még semmi alkalmat el nem mulasztott, mely által a megye ezen legjelesebb vidékét, és, úgy szóllván belé szivárgó pénz-erét javíthatná, csinosíthatná, és minden tekintetből a hazai és külföldi látogatóknak kellemes mulató helyökké tehetné, úgy Kúthy úr, ezen mind jó lelkéről, mind tisztviselői pontosságáról esmeretes, és azért közönségesen szeretett főbíránk is, illy közhasznú javallatnak végrehajtását már tellyesítette volna, ha a nemes vármegyének ez iránti határozatát veszi, vagy más fontos akadály őt nem tartóztattya vala.

Mínt hogy azonban a dolog már nem haladhat a közelgető ferdés ideje miatt, én pedig részemről, kire csak a füredi játékszínnek főkörmánnya vala bízva, tisztviselőink hivatalába nem avatkozhatom, legtanácsosabbnak tartom, ha ezen új útnak mennél hamarább megigazítása és tökéletességre hozása végett a tekintetes uradalom egyenesen Kerkapolyi István, második alispány urat szólíttaná és kérné meg a következő okoknál fogva:

1. Mivel azon tavalyi füredi küldöttségnek ő is, mint akkori járásbeli főbíró tagja, és ezen javallatnak részvevője lévén, mind a nemes vármegyének ez eránt tett rendelőset esmerni, mind ezen út megkészíttetésének sürgető szükségét általlátni fogja.

2. Mivel, — ha bátor ez eránt különös végzés nem hozatott volna is — csekély véleményem szerint az alispányi hivatalnak mind hatalmához, mind dicsősségéhez illőnek és tartozónak állítottam, hogy egy olly út, mely czélerányos okokból országúttá vált, és egy olly jeles magyar ferdőnek díszét emelő eszközévé lőn, a megkívántató legjobb állapotba helyeztessék. Én Kerkapolyi urat olly lelkes magyarnak, olly tehetős tisztviselőnek esmerem, ki megyénk közjává, hasznárá és dicsősségének előmozdításában, hol és mikor lehet, nem csak nem késedelmeskedik, hanem örömet is megragad minden illő alkalmat, velem együtt érezvén azt: hogy nem csak szabad, hanem néha szükséges is, a közjóllét elősegítésére, a nehéz menetű schlendriánt elmellőzni, kivált egy főtisztviselőnek, — ha bár ezen útnak megcsinálására csak azon szomszéd falúk rendeltetnének is, melyekre Füredből legtöbb haszon árad.

3. Mivel bizonyos vagyok benne, hogy Kerkapolyi alispány úr velem együtt

megesmervén Sz. Benedek magyar szerzetének, ezen a hazai történetekben legrégibb, és a tudományok terjesztésében legbuzgóbb, legmunkásabb egyesületnek magas érdemeit, jó szolgálatit tőle soha meg nem fogja tagadni; kivált most, midőn a kor szellemétől lelkesült főapát úr olly, közjavallást, dicséretet és dicsősséget érdemelve kíván minden alkalmat megragadni, hogy a gazdag szerzetnek jövedelmeit, a hol lehet és szükséges, köz jóllétre fordítsa: mert ha a főapát úr Füreden czélba vett sok szép és nagy szándékát valósította, — tehát Fürednek kedvellőjítől ő oszlopot fog érdemelni; és be fog tellyesedni szeretett nádorunknak azon gyakran kimondott állítása: hogy Fürednek sorsa, magas, vagy alacsony állása csak egy szép érzésű, és magas lelkű főapáttól függ; de a kinek Zala vármegye is, a miben lehet, segéd kezét nyujtsa. —

Méltóztassék Uraságod ezen, Fürednek javára czélzó szíves tanácsomat, az uradalommal közleni, mellynek én tisztelője vagyok. Alispány urban helyezett reményem engem meg nem fog csálni.

Ki egyéberánt tapasztaltt uri jóvolttiba ajánlott, tisztelettel vagyok

Uraságodnak

alázatos szolgálja

*Kisfaludy Sándor.*¹

A további lépés, mely az út rendezését a megvalósuláshoz segítette, az augusztus 17-ikén tartott megyegyűlésen történt, mely elrendelte az új, az angol-kerten átvivő út megkészítését. A munka 1837 őszén befejezéshez jutott, mire az apátság a régi utat beültette fákkal, az elejét lezárható korláttal elrekesztette.

Mikor a sétatér s az angolkert így kapcsolatba jutott, Eszterházy Károly gróf azzal állott elő, hogy a régi út elzárása neki kárára lehet, mert megeshetik, hogy az apátság a régi uton, illetve annak az ő szállója felé eső részénél épületet emel s ezzel attól elveszi a kilátást. A gróf panaszára 1838 április 19-ikén újra megjelent a főúri bizottság, Kerkápolyi alispán, Kisfaludy Sándor szolgabíró, egy esküdt, a megyei mérnök² s azon a czímen, hogy a régi uton át nagyobb kerülőt, hosszabb sétát tehet a közönség, azt ajánlotta, hogy a fák-ból egy sort ki kell vágni, hogy legyen út s az elzáró korlátokat el kell távolítani. Noha ez a javaslat ellenkezett az 1835-iki bizottság óhajlásával, a megye mégis elfogadta és utasítására megjelent a főúri bizottság, Kerkápolyi alispán, Kisfaludy Sándor szolgabíró, egy esküdt, a megyei mérnök² s azon a czímen, hogy a régi uton át nagyobb kerülőt, hosszabb sétát tehet a közönség, azt ajánlotta, hogy a fák-ból egy sort ki kell vágni, hogy legyen út s az elzáró korlátokat el kell távolítani. Noha ez a javaslat ellenkezett az 1835-iki bizottság óhajlásával, a megye mégis elfogadta és utasítására megjelent a főúri bizottság, Kerkápolyi alispán, Kisfaludy Sándor szolgabíró, egy esküdt, a megyei mérnök² s azon a czímen, hogy a régi uton

¹ Eredetije a pannonthalmi rendi levéltárban: act. archiabbat. fasc. 17. litt. nn.

Hátán jegyzet: A sümeghi, tapolczai város, gyula-keszi, köves-kállai, zánkai, akoli, udvari, örvényesi, aszó-fői, füredi bírák sietve küldjék Balaton-Füredre. Kelt Sümeghen, május 30-án 1835. Dr. Stamborszky, tek. nem. Zala vármegyei második rendes orvos.

² Pannonthalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. aaa.

hogy előzetesen az uradalmat a megyei határozat végrehajtására fölszólította volna, a tömegesen összegyűlt füredi nemesek és jobbágyok jelenlétében és segítségökkel a költségesen ültetett fákat kivágatta, a korlátot eltávolította. A szolgabíró nem érte be azzal, hogy a régi utat megnyitotta, hanem, mivel a fürediek azon panaszkodtak, hogy az új út, mely az angolkertet keletről nyugatnak keresztelve délnek fordult, nekik az itatásra keskeny, kényelmetlen, az út mellé ültetett 3 éves fákat kivágatta, az utat szegő árkot behányatta. Azon meg, hogy az előbb a színház előtt állni szokott kocsiknak legyen helyök, úgy segített, hogy a paplak előtt levő gyept közös fundusnak nyilvánította s ezt rendelte ki állomásnak.

Az eljárás azt eredményezte, hogy az új út, mely az ismét megnyitott régítől alig 30 ölnyire volt, fölöslegessé vált, hiszen oly csekély területen, mint a fürdő, nem kellett két kocsit s ismét szabadon járhatott magán a forrás körül levő téren kocsik, barom. Bresztyenszky Béla apát ezen kellemetlenségekre is rámutatott, midőn a sérelmes megyei intézkedés és a szolgabíró jogtalan túllapása ellen 1839 augusztus havában V. Ferdinánd királytól kért védelmet.¹

A panasz a helytartótanács útján a megyéhez jutott, mely új bizottságot küldött ki. Ez azonban a helyett, hogy a két út tekintetében nyilatkozott volna, melyik a szükséges, melyik nem, egy harmadik út tervével állott elő. Természetes, hogy ez ellen az apátság mindenképen tiltakozott és, miként az 1841 augusztus 30-ikán és folytatólagosan szeptemberben tartott megyegyűlés jegyzőkönyve mutatja, a felség is az apátságnak adott igazat. Az ő döntése szerint, mivel az 1821-ben kiküldött királyi biztos a sétatér s az angolkert összekötését elrendelte s ezen rendelkezés ugyanazon évi szeptember 21-ikén királyi jóváhagyást nyert; majd a megye 1835 augusztus 17-ikén hozott közgyűlési határozata értelmében a sétatér s angolkert közt levő út eltöröltetett s a földesuraság az angolkerten keresztül új, elég kényelmes utat készíttetett: az uraság az utóbbin kívül más út költségeit viselni nem tartozik s arra sem kötelezhető, hogy az angolkert északi részén csináltasson utat, hanem az 1835-iki megyei határozat fönntartandó; a szomszédos uradalmat azonban hasznában megszorítani, háborgatni nem szabad. A megye az utóbbi kijelentéshez még hozzátette, hogy a gyűlésen megjelent rendek a sétatérnek az angolkerttel való összekötését úgy értik, hogy az Eszterházy-szállóhoz való hozzáférést sem gyalognak, sem kocsinak nem szabad elzárni s a régi utat tilos úgy elkorlátozni vagy valamely rajta emelendő épülettel úgy elzárni, hogy az Eszterházy-szállótól az apátsági épületekhez járni ne lehessen.²

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 32.

² U. o. nr. 34.

Ez a megoldás, főleg a megye megszorításával nem segítette célhoz a sétatér s az angolkert szoros, közvetlen kapcsolódását; tulajdonképen a régi állapot maradt meg. A *közvélemény*, mely más tekintetben sokszor követelően nyilatkozott meg, ezen a kellemetlenségen túltette magát s *a sétatérnek a Balaton felé való fejlesztését kezdte sürgetni*.

Hogy azonban a sétatér délnek tágulhasson és itt összeérjen a hideg fürdők előtt levő, azonban a közönségtől nem igen használt nyárfa-sétánnyal,¹ annak nagy akadálya volt, hogy itt magánosok tulajdonában levő, illetve nekik használatra átengedett kertek voltak. Orzovenszky 1853-iki fürdői jelentésében ajánlotta a főapátnak, irtassa ki a Balaton partján levő nádist s a kerteket, a mint az apátság birtokába kerülnek, csatoltassa a sétatérhez. A főapátnak azonban nem volt kedve a nedves, föltöltésre szoruló területtel vesződni s egyelőre nem is történt ezen irányban intézkedés. Csak a fürdőbizottság megalakulása után kezd a délnek való terjeszkedés a fürdő fontos, megoldandó kérdései közé kerülni.

Mindjárt az első, 1855 július 26-iki gyűlésen arra kérte a fürdőbizottság a főapátot, adja át a sétatér kibővítésére a tihanyi apátság birtokában levő kertjeit, az idegeneknél levőket sajátítsa ki s a bizottság a gyógydíjak 35%-ának fölhasználásával hozzáfog a sétatér fejlesztéséhez, a Balaton-szállás menő «kéjpart», quai elkészítéséhez. A bizottság oly gyorsan megvalósulónak gondolta a tervét, hogy mindjárt azt is elhatározta, hogy fölkéri Ürményi Józsefet, lépjen érintkezésbe Massionnal, a pesti kőpartok építésének felügyelőjével és Clark Ádámmal, a pesti lánczhíd építésének vezetőjével, szólítsa föl őket, dolgozzanak ki alkalmas terveket az új sétatér s a quai kiviteléhez. A szépitési intézkedések vezetésére Zichy-Ferraris Manó grófot kérte meg a bizottság.²

A bizottság szándéka felsőbb hely tudomására jutván, 1856 április 4-ikén a helytartótanács is sürgetni kezdte a sétatér kibővítését. Az apátság részéről azonban azt a feleletet kapta, hogy a bővítés csak a meglevő sétatér folytatását tevő kertek kapcsolásával volna lehetséges, ezeket azonban II. József dicsőséges uralkodása alatt a kamarai administratio magánosoknak adta át s így előbb ki kellene őket sajátítani.³

Hiszen ezzel, ha a helytartótanács nem is, a fürdőbizottság tisztában volt. Az 1856 augusztus 20-ikán tartott ülésen már nem is csak azt kérte, hogy a tihanyi apátság birtokait tevő kertek csatoltassanak a sétatérhez, hanem egyben azt is, hogy föl kell szólítani Horváth Lászlót, a Horváth-család gondnokát és

¹ Balaton albuma stb. 13. l.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. ooo.

³ U. o. litt. III.

Fülöp József mérnököt,¹ engedjék át méltányos áron az uradalmi kertekkel határos, semmit vagy keveset érő kertjeiket a sétatér céljára; ha a kérelmet nem teljesítik, a bizottság a helytartótanácsot fogja kérni, jelöljön ki biztos és rövid utat, melyen az apátság a kérdéses és különben is uradalmi telken alakított, évi díj mellett átengedett kerteket kibecsüléssel kizárólagos birtokába vehesse. A bizottság most ezt tartotta a legsürgősebb föladatnak s az előzetesen emlegetett balatoni kőpart megépítését későbbi időre halasztotta. Bízva abban, hogy, ha a kisajátításnak lesznek is akadályai, az apátsági területek kapcsolása megtörténik, fölkérte Zichy Pál grófot, csináltasson szakértő kertésszszel tervet, miként történjék a sétatér elkészítése s azt úgy dolgoztassa ki, hogy a munka akkor is megkezdhető legyen, ha az apátság szabad rendelkezése alá nem eső területek megszerzése bármily okból későbbre maradna. Megengedték a grófnak, hogy a tőle fölkérendő kertésznek jutalmul és utiköltségre 400 pengőt ígérhessen a gyógydíjalapból. Ha a terv elkészült s a tihanyi apátság jóváhagyta, lesz szíves a gróf más, avatott egyénekkel is beszélni róla, hogy majd ennek a szűkebb körnek határozata után az apátság elkészíttethesse a költségvetést. A költségvetést az apátság adja át Ürményi Józsefnek s ugyanennek mutassa be a gyógydíjából évenként befolyó jövedelmeket, hogy ezek alapján «részvények útján eszközlendő amortizációnális skálára fektetendő kölcsöntervet készíthessen, mely által a tervezett sétány létesítésére kívántató pénz szükséges részletekben beszereztetvén, azzal a munkálat a fürdői uradalmi felügyelői hivatal által okadatolt számadás mellett végrehajtsák». Azt is elhatározták, hogy a sétahelyek kezelésére stb. még az év folyamán a gyógydíjalapból 500 pengővel, az apátságtól meg lakással javadalmazott alkalmas kertészt kell fogadni, ki érintkezzék a tervező kertésszszel, hogy ennek eszméit megismerhesse.

A fürdőbizottság jegyzőkönyvi végzéseinek megvalósítása végett augusztus 23-ikán Zichy Pál és Benyovszky Móricz grófok külön is megkérték a főapátot,² ki most érdeklődéssel karolta föl a tervet. 1857 április 2-ikán már értesítette a helytartótanács soproni osztályának elnökségét, hogy a sétatér megnagyobbítására hozzászította az uradalmi kerteket, a magánosok birtokában levőket is megszerezte, kettővel azonban még mindig nem tudott boldogulni, mert a tulajdonosok a 100—200 négyszögöles kertekért több mint 2000 ezüst forintot követelnek; ha a megszerzésökre irányuló törekvései nem vezetnek eredményre,

¹ 1828 augusztus 7-ikén engedte meg Farkas Fülöp tihanyi administrator Fülöp József cs. k. postamesternek, hogy a Balaton-apadáson írásos engedelem nélkül fölfogott és már veteményes kertnek használt területet évi 1 ezüst forint bér mellett a jövőben birtokában megtarthassa. Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 49.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. 000.

kérni fogja az elnökség támogatását.¹ A későbbi fejlemények azonban azt mutatják, hogy még mindig voltak nagyobb területek is mások birtokában, melyek megszerzése csak később sikerült. Mindamellett jelentősebb gyarapodásnak kellett történni, mert, mikor a fürdőbizottság 1858 augusztus 25-ikén megvizsgálta az új sétatér tervét, költségvetését, azt látta, hogy fák, bokrok, virágok megszerzése, az üvegház megépítése többbe kerül, hogysem a gyógydíjakból ki lehetne fizetni s azért fölhatalmazta a fürdőfelügyelőt, hogy a gyógydíjak terhére 1000 pengő 6%-os kölcsönt szerezzen. Mivel pedig a Fülöp-féle kert még mindig nem volt az apátságé, a bizottság elhatározta, hogy a főapátot külön meg kell kérni, hogy ezt megszerezze s a sétatérhez csatolja, mert csak így juthatnak a vendégek a Balatonig s élvezhetik «jótékony gyógyerejű kipárolgását».²

A sétatér megnagyobbítására azonban nemcsak a Fülöp-féle kertre volt szükség, hanem arra is, melyet Écsy László fürdőfelügyelőnek engedett át az apátság. Lehet, hogy erről azért nem beszéltek, mert tudták, hogy ennek megszerzése nem fog nehézséget okozni. De még jó ideig Écsynél volt és csak 1859 november 1-jén jelentette ki a főapát, hogy ezt is meg fogja szerezni s azután a sétatérrel a hideg fürdőkhez széles, árnyas fasort vezetett. Ez utóbbi elkészítéséhez nagyobb földmunka, 8—10.000 szekér föld kellett, melyre az uradalomnak nem volt ereje. A főapát tehát megkérte a helytartótanácsi osztály elnökét, hagyja meg a zalai megyefőnököknek, hogy rendelje ki a közerőt. Kérelmére 1860 február 13-ikán elutasító választ kapott, mert a helytartótanácsi osztály elnöksége úgy nyilatkozott, hogy a közmunka csak az országutak elkészítésére és fönntartására használható föl.³

1860 folyamán nem történt változás, mert a Fülöp-féle kertet csak november 14-ikén tudta a főapát csere útján megszerezni. Az erre vonatkozó szerződés szerint Fülöp József mérnök átengedte az apátságnak «az újabb sétatér s a Balaton közt levő 650 □ öles konyhakertjét, melyből a gyümölcsfákat, virágokat s egyéb vihető növényeit kiszedhette s ezért kárpótlásul a kápolna mögött a Balatonra nyugatnak lenyuló 900 □ öles területet kapta azzal a joggal, hogy tőle sem ő, sem utódai az apátságnak censust fizetni nem tartoznak s megengedte neki az uraság, hogy a neki adott terület végében levő nádason át (míg az más magán- vagy közcélra nem fog használtatni) a Balatonhoz a neki adott s kertté alakítani szándékolt terület öntözésére lejárása lehessen».⁴ Ugyanily módon vette át a főapát az Écsynél levő kertet, t. i. más helyen adott neki helyette; kikötötte azonban, hogy ez Écsy halála után ingyen visszaszáll az apátságra.⁵

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. mmm.

² U. o. litt. ooo.

³ U. o. litt. ooo.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

⁵ U. o. c. 7. p. II., nr. 54.

Ezeknek a kerteknek megszerzésével elhárultak az akadályok, melyek a sétatérnek a Balaton felé való terjeszkedését megakadályozták. E kerteknek kapcsolásával azonban még nem fejeződött be a sétatér gyarapítása, hanem a következő években is fejlesztették, mert az 1863-iki orvosi jelentés az örvendetes események közt említette, hogy «a sétatéri alsó kert tetemesen nagyobbított». ¹

A fokozatos fejlesztés megszerezte a sétatérnek az 1855-ben emlegetett quai-t is, melynek megépítésére a fürdőbizottság a gyógydíjak csekélysege miatt nem tudott földözetet teremteni. Mikor a Balaton lecsapolása miatt a víz beljebb huzódott, az apátság 1865—1867 folyamán 7288 forint 81 krajczár költséggel köpartot készíttetett s a parton diszes sétányt alakíttatott, melyet *Deák Ferenczről* neveztek el. ²

Csak a sétatér rendezése, megalkotása után került újra szóba a sétatér és az angolkert közvetlen összekapcsolása. A fürdői szépítő bizottság folyamodást nyújtott be a megyéhez, hogy a fürdön keresztülvezető, eddig használt megyei utat szüntessék meg s helyette a park mögött készítsenek új utat. A megye 1870 május 2-ikán és folytatólagosan tartott közgyűlésén teljesítette a bizottság kérését, melyet annál könnyebben meg lehetett oldani, mivel Arácson éppen folyamatban volt a tagosítás. A megyei határozat értelmében a megyei főmérnök s Mórocza Kálmán szolgabíró küldettek ki az új útvonal kijelölésére s meghagyást kaptak, hogy ennek kiépítését lehető gyorsan végeztessék el. ³

A megyei határozat utóbb módosításon ment keresztül, mert szükségesnek látszott, hogy a kérdés megoldása az összes érdekelt felek bevonásával történjék. Ezen czélból a megye 1871-ben Vadnay Rudolf, Bohuneczki Antal, Csepely László, Kecskeméty Antal megyei főmérnök, Mórocza Kálmán szolgabíró és Saáry Károly esküdt részére adott megbízást, hogy bizottságilag menjenek a fürdőre. Itt a közlekedésügyi miniszterium részéről Vavrek János kir. főmérnök, az Eszterházy-család részéről Martonfalvy Elek uradalmi ügyész és Vághó János uradalmi mérnök, a tihanyi apátság részéről Écsy László fürdőfelügyelő csatlakoztak hozzájuk; megjelentek az érdekelt arácsi és balaton-füredi közbirtokosok s a fürdő szépítő bizottsága is képviseltette magát a megyei bizottságban levő Mórocza Kálmánnal.

A helyszíni szemléből s az érdekeltak előadásából a kiküldöttség arra a meggyőződésre jutott, hogy az Arácsonról a fürdön keresztül, nevezet szerint az Eszterházy-szálló mellett elhaladva, a Grand Hotelnek s folytatólag a Templom-utczába menő s Balaton-Füred községbe vezető megyei útvonal az európai hírű

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. kkk.

² Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred, Jalsovics, id. m. 27. l.

³ Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

s mindenesetre első sorban országos érdekű fürdőnek kimondhatlan hátrányára van, mert a fürdőhelyet kettévágja; a sétateret az angolkerttől teljesen elszakasztja; természetes zajossága mellett meredeksége miatt a tömegesen járó-kelő közönségre életveszélyes; továbbá mert a fürdőidényen keresztül az országútnak majdnem teljes mellőzésével az utasok csaknem kizárólag ezt használják közlekedésre, minélfogva, kivált ünnepnapokon, a több százra menő kocsi, szekér bent a fürdő területén minden közlekedést lehetetlenné tesz; az arácsi határban birtokos fürediek is ezt használják takarodó útnak, trágyázáskor, szénahordáskor, sőt marhacsapásul is s ezek miatt a fürdőnek épen a leglátogatottabb pontján örökös zaj, por, szemet, bűz támad; végre mert a fürdőre annyira szükséges földött sétahely célbavett megépítését lehetetlenné teszi.

Ez a sok kellemetlenség kellően megokolta az út áthelyezését, mit a megyei kiküldöttség s az érdekeltek úgy oldottak meg, hogy az útnak a fürdőnél támadt szögét egy a park mögött elvonuló úttal levágták s azt javasolták, hogy ezt az új utat, mely a régít 150 öllel meg is rövidíti, 6½ méterre szélesítve tegyék megyei úttá. A kiszélesítés nem okoz nehézséget, mert a tervezett útvonal részben mint tagút, részben mint szilárdan elkészített sétaút eddig is használatban volt s azt a földet, a mi a szélesítéshez még kell, mintegy 950 négyzetöl területen a szomszédos 10—12 birtokos 20 krajczárjával átengedi s így a szépítő bizottságtól följánlott 200 forintot megszerezhető, a még szükséges területet meg mintegy 300 öl hosszúságban a tihanyi apátság ingyen ajánlotta föl. A mi most már a régi útnak az új keresztezésétől az Eszterházy-szálló felső, északi kapujáig, illetve a Grand Hoteltől kezdve az új útnak a régi balaton-füred-fürdői útba való betorkolásaig menő részeit illeti, ezeket mint községi közlekedési utakat jó karban fönn kell tartani. Az útnak magán a fürdőn átmenő részét a közlekedés elől teljesen elzárandónak nyilvánította a bizottság, de azért — noha valami sok szükségét bajos belátni — gondoskodott róla, hogy ne csak Arács felől, hanem magáról a fürdőről is akár gyalog, akár kocsin hamarosan el lehessen jutni a színházhoz, Eszterházy-szállóhoz, mert kimondotta, hogy a tervezett fedett sétány mögött egy parki utat kell készíteni. Ez az út tehát, mondjuk, a Grand Hoteltől kiindulva a Templom-utczán át haladva, innen pedig (a Liget-utcza csak 1877-ben nyílt meg) egy kis darabon a régi balaton-füredi — fürdői vonalon ment, azután jobbra fordulva az angolkertbe tért s ezen keresztül a régi színház mögött (melynek helyén a mai gyógyterem van) az Eszterházy-szállóhoz vitt.¹ A jövő fejlődésről sem feledkezve meg, kikötötték, hogy, ha az Eszterházyak arácsi területén idővel villák épülnének, a parkon átmenő utat az

¹ Ma is a meglevő útvonal, de ma a Templom-utczából mindjárt a Liget-utczába mehetünk.

arácsi községi útig meg kell hosszabbítani. Hogy pedig ez a parki út arra a sorsra ne jusson, mint a megszüntetett megyei, kimondották, hogy a fürdőidény alatt a kimondott czélon kívül egyéb közlekedésre nem használható. A kiküldöttség nem feledkezett meg arról sem, hogy az új keresztezéstől az Eszterházy-szálló északi kapujáig, illetve a Grand Hoteltől a balaton-füredi útig terjedő, 570 ölet kitevő községi vonalnak fönntartása miként történjék. Mivel ezek az utak a fürdő érdekében voltak szükségesek, az itteni háztulajdonosok, vendégek használták, a kiküldöttség azt javasolta, hogy a fönntartás költségét részben a háztulajdonosok fizessék, részben pedig a vendégektől szedett gyógydíjakból fődözzék. A gyógydíjakat kezelő bizottság 100 forintos ajánlatát megfelelőnek találván, a többi költségről úgy intézkedtek, hogy a fürdőhely háztulajdonosai arányosan osztozzanak benne; ha pedig az arányban megegyezni nem tudnának, vessék alá magukat egy ezen célra összehívandó érdektelen bizottság határozatának.

Az a terület, melyet a fürdő az út áthelyezésével nyert, több mint 1000 öl hosszú s 10—12 öl széles volt. Erre a bizottság kimondotta, hogy két év alatt teljesen parkká kell átalakítani.¹

A megye az 1871 június 15-ikén tartott közgyűlésen örömmel értesült róla, hogy «ezen az országkirü füredi fürdő szépítése tekintetéből oly igen kíváncsú út-áthelyezés tárgyában az összes érdekeltek közt a barátságos egység a megye kíváncsú szerint létesült», határozatilag kimondotta a keresztezésnek a megyei utak közé való fölvetelét, elfogadta a kiküldött bizottság összes ajánlatait s a szükséges kisajátítás végrehajtásával (melynél azonban a gazdák földjei most négyzetölenként 23 krajczárjával vannak említve) az előbb működött kiküldöttséget bizta meg, az út megépítését a megyei főmérnök és Mórocz szolgabíró kötelességévé tette s elhatározta, hogy a megyei úthálózatban szándékolt változtatást azon kérelemmel terjeszti föl a közlekedésügyi miniszteriumhoz, hogy mint felette kíváncsú s a balaton-füredi fürdő jövője tekintetében okvetlenül szükséges intézkedést helybenhagyni méltóztassék.²

A megnagyobbodott sétatér szépítése érdekében 1870-ben Pecz Árminnal tervet készítettettek,³ de ez oly költséges átalakításokat kívánt volna, hogy meg nem valósíthatták. De azért a szépítés munkája folyt és 2422 forintért már 1871-ben új virágházat készítettettek, megújult az üvegház is.⁴ Az angolkert területén csak később végeztek munkálatokat. Itt ugyanis az új út és az angolkert

¹ Egyidejű hivatalos másolat a tihanyi apátság levéltárában: Balaton-Füred.

² U. o.

³ A balaton-füredi fürdő angol-parkjának terve. Rajzolta Pecz Ármín, Pest, 1870. A balaton-füredi fürdőigazgatóság irattárában.

⁴ U. o.

között kelet-nyugati irányban jelentős darab üres terület maradt. Ennek fásítását kellett elvégezni.

«1877 november 14-ikén délelőtti 11 órakor ülteté el az első fenyőfát nagyságos Simon Zsigmond tihanyi apát ur az angolkert mögött elterülő új parkban. Ez által tényleg megvetette alapját a 8 holdnyi fenyőparknak. Zászlók lengése, mozsarak durrogása közt és szép közönség jelenlétében¹ ment végbe az ünnepély. A fenyőültetést megelőző beszédében kiemelte az apát ur, hogy ő most, midőn az első fát — szívesen engedve a közóhajnak — elülteti, kívánja, hogy az Isten mindazoknak, kik ezen új park árnyai alatt üdülést keresnek, teljes egészséget visszaadni, vagy, ha megvolna, megtartani méltóztassék. Azután a diszesen föllobogózott fát az Atyának, Fiúnak és Szentlélek nevében elülteté. A jelenvoltak mind néhány kapa földet hintettek a fenyő gödrébe. Ezután ő nagysága megöntözté a fa tövét, mit a jelenvoltak szintén utántettek. Az apát ur minden egyes ténykedését mozsárdurrogás követte.»²

A sétahelyek további fejlesztése a Balaton partján, a Deák-sétány keleti irányban való meghosszabbításával történt. Erről Fehér Ipoly főapát az 1893 november 16-ikán tartott pannonhalmi konventülésen a következő értesítést nyújtotta: «Balaton-Füreden gróf Eszterházy Ferenczcel a szerződés, mely már 1889 óta tárgyalás alatt volt, végre megkötöttet. Tárgya a szerződésnek az a kis, gróf Eszterházy-féle birtokrész, mely a sétány meghosszabbításakor az utóbbihoz csatoltatott és a Rend részéről feltöltetett, befásított. A gróf átengedte a Rendnek nem ugyan tulajdonába, hanem csak a szolgalmi jogot és ezt is csak addig, míg Füred a Rend birtokában lesz; viszont a Rend átengedte a szolgalmi jogot azon kis területre, a melyet a gróf illetéktelenül befásított».³ Ez az Eszterházy-területen készült «esplanade» a *Kolos-sétány*.

Kiegészítő részét teszi a sétahelyeknek a *födött sétány*. Orzovenszky 1853-ban benyújtott fürdőorvosi javaslataiban kérte a főapátot, engedje meg, hogy a marienbadi vagy karlsbadi gyógydíj Füreden behozható legyen s az ebből befolyó jövedelem az általánosan óhajtott s az ivókúra miatt szükséges födött sétány megépítésére fordíttassék.⁴ A főapát azonban úgy vélekedett, hogy fölösleges dolog a födött sétány, mikor az apátsági épületek egyikétől sincs messzebb a forrás 10—12 lépésnél.⁵

A közönség azonban már hozzászólt a gondolathoz, hogy a födött séta-

¹ Vasárnap volt.

² Jalsovics, id. m. 30—31. ll.

³ A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei 1892-től, 42—43 ll. Akkor a szerződés a miniszterium részéről még nem volt jóváhagyva, de kevéssel utóbb megtörtént. U. o. 46. l.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. 000.

⁵ Rimely főapát 1855 márcziusi levele a füredi iratok közt a tihanyi apátság levéltárában.

helyre szükség van s az 1855 július 26-iki gyűlésén «a balaton-füredi gyógy-díjak feletti intézkedésre összehívott bizottmány» úgy határozott, hogy jövőre a szépitési alapból földött sétány készüljön.¹ A helytartótanács is kezdte sürgetni a földött sétahelyet.² A főapát azonban azt felelte a sürgetésre, hogy égetőbb szükségletek is vannak, ezeken sem lehet a fürdő jövedelméből segíteni, hanem a Rend egyéb bevételeihez kell miattuk nyulni, tehát földött sétahelyet, mely különben csak rontaná a kilátást, szűkítené a helyet, nem készíttethet.³

Ez a felelet megmondja, hogy az épületektől függetlenül akarták volna a földött sétahelyet s a főapát is ilyesmire gondolt, mint így akarta pár évvel utóbb az is megoldani, a kinek a földött sétahely megépítésére megbízást adott. Természetes, hogy, ha valahogy kereszteztek volna a fürdőteret vagy az oldalán, de az épületeken belül készült volna el, rontotta volna a kilátást, szűkítette volna a teret. Ez az okoskodás elégséges volt a helytartótanács soproni osztályának s 1857 márczius 20-ikán maga azt írta, meggyőződött róla, hogy most bajos a földött sétánynak helyet kieszelni. Ez a meggyőződése azonban, noha a fürdő-bizottság jegyzőkönyvéből észrevehette, hogy vannak a fürdőn gyorsabban elintézendő dolgok, melyek miatt a fürdőbizottság sem kívánta az elkészítését, nem sokáig tartott, mert decemberben újra a hiányok közt emlegette a földött sétányt s a következő években sem hallgatott róla.⁴ A főapát a tér szűkülését, a szabad levegőjárást emlegette akadályul. Mikor azonban Zalamegye cs. kir. főnöke is szót emelt a földött sétahely végett, mely nélkül ivókúrárt tartani nem lehet, 1860 január 6-ikán azt válaszolta, hogy, hacsak lehetséges, elkészítteti. És valóban, még ezen felelet előtt, január 2-ikán irt a tihanyi perjelnek, adja tudtára Krisztián Pius jószágkormányzónak, hogy a gyógyosztartól az új fürdő-házig menő hosszúságban terveztesse földött sétányt, melynek teteje vaspléh legyen, ez eleje pedig téglá- vagy kőoszlop.⁵

Krisztián nem készíttetett tervet, mert mint mondta, hirtelenében építész nem kaphatott, hanem maga ajánlott módozatokat. Egyik terve lett volna, hogy a patika szögletétől a sétány nyugati szögletéig, tehát a forrástól északnak eső részen vezettessék a földött sétány, a közepén legyen üvegajtó, hogy az útról, az ekkor még használatban levő arács-balaton-füredi útról be lehessen menni, a nyugati és keleti végén egy-egy kerekded épület, melyek közül a nyugatiból társalgót lehetne csinálni, a keletiben pedig a savó-intézetet elhelyezni. A földött sétányt 4 méter szélesnek szánta, hogy a járókelők kikerülhessék egymást és boltokkal is kombinálni akarta. A haszna az lett volna ennek az elhe-

¹ Pannonh. r. lt.: act. arch. fasc. 17. litt. ooo.

² U. o. litt. mmm.

³ U. o. litt. lll.

⁴ U. o. litt. mmm. és ooo.

⁵ Be van vezetve a tihanyi apátság 1827-től kezdődő protocollumába.

lyezésnek, hogy az északi szélről megvédte volna a sétálókat, a kútat a portól, a záporok alkalmával rohanó víztől és délről nyitott maradhatott volna. Csak-hogy ily megoldás esetén föl kellett volna áldozni az épen a sétatér északi részén legszebben diszlő fákat. Tegyük hozzá azt is, hogy ez a megoldás túlságosan költséges lett volna s a megyei út közvetlen szomszédságába eső földött sétahely nyugalom, kényelem tekintetében sok kívánni valót hagyott volna hátra.

Volt Krisztiánnak egy másik ideája is, melyet azonban szintén nem tartunk szerencsésnek. «Lehetne, írja a főapátnak, a Horváth-ház átellenében, a sétány hosszában, a kúttól elkezdve, de nem a középen, hanem az országúti oldalon lefelé, ez is 31 öl hosszúság, szinte földött sétányt építeni s itt is alkalmazhatók volnának a jövedelmező boltok s a szélességet elegendően meg lehetne adni; de akkor, kaput hagyván a kúthoz, az északi sétány homlokáig szintén kellene valamit építeni ép oly magasságban mint a sétány, különben minden arány elveszne a sétányi térségen. Sőt szükségesnek látnám a kerekded épületet úgy, mint az első nézetemben, mind nyugaton, mind keleten felállítani s a mi több, arányos magasságban azon helyen, hol az üvegajtó lenne első nézetemben, eleven bemenetelt szép bokros fákból készíteni s hogy a hideg szél semmikép se bántsa a sétálókat, üveglablakkal kellene a sétányt végig feldiszíteni. Az igaz, hogy a nézetem szerinti helyeken építendő földött sétány sokkal többbe kerülne, mint az, mely a patika előtt s az ó-fürdőház hosszában lenne huzandó, de ezek bármelyike sem állana elébe valamely háznak, nem fogná el a kilátást és elég szélességet adna ki; de az üvegajtókat és ablakokat itt sem kerülhetnők el».¹ Ennek a tervnek megvan mindaz a hátránya, mely az elsőnek, hozzá költségesebb és hasztalan készültek volna hozzá a tér északi és keleti részén az első tervben is emlegetett kerek épületek, mégis formátlan alkotás lett volna ez a fedett sétány, mely magában állott volna a forrás körül levő tér nyugati szélén. Bizonyos azonban, hogy abban a gondolatban, hogy a földött sétánnak szabadon kell állnia, nem lehet úgy megoldani, hogy valamely épületsor előtt vonuljon el és egyik oldalát a házak alkossák, bajos lett volna jobb tervet készíteni, mint Krisztiáné. Meg lehetett volna azonban oldani a főapáttól javasolt tervet, ha a gyógyszerháztól az ó-fürdőig félfedél alatt készül el a földött sétány. A háromféle tervezetnek egyébként az lett a vége, hogy egyik sem készült el.

Szerencsés és kényelmes megoldást nyert az ügy az 1875-iki rendi káptalan határozatából 1877-ben, illetőleg a következő években. 1877 őszén s 1878 tavaszán készítettek külön földött sétányt,² mely a később épült gyógyterem keleti

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. nnn.

² V. ö. Jalsovics, id. m. 30. l.

oldalától dél felé húzódott. Ez azonban a gyógyterem fölépülése után kapcsolatba jutott az ez előtt elhuzódó árkádos folyosóval s ezen át a kávécsarnokkal,¹ minek következtében sem a tér szabályos alakja nem vesztett, sem a szimmetria tekintetében nem eshetett kifogás alá az új alkotás és a földél alatt bejárható terület megnégyszereződött. Növekedett a földött terület, mikor az 1888 október 18-ikán tartott pannonthalmi konventülés határozatából az ó-fürdőház elé bádoggal feltetöt alkalmaztak.

A sétaterek fokozatos fejlődése mind szükségesebbé tette, hogy azok ápolásának egyik fontos tényezője, a víz kéznél legyen. Noha a még csak alakulóban levő sétatér fiatal fáit, bokrait öntözése már a közmunka kirendelésére is rábirta a megyét, midőn először keresnek megoldást, hogyan lehetne Arácsról, vizet bevezetni, csupán a jó ivó- és főzővizet vezette a kamarai tisztviselőket arra, hogy *vízvezetékéről* gondolkozzanak.² Csak 34 évvel később jutott a fürdő oda, hogy ló hajtotta gépezettel annyi vizet kapott, a mennyi elég volt a sétatér napenként való öntözésére.³ Az 1836-iki «fürdői rendtartás» is jónak látta fölemlíteni, hogy «a promenade reggel és délben kenderből készült tömlőkkel fog megöntöztetni».⁴ Mindez azonban csak kezdete volt az 1869—1870 folyamán létesített modern berendezkedésnek, mikor 27.000 forintnál több költséggel elkészült a gépház, gőzgépet, víztartókat szereztek, vízvezeteki csöveket fektettek le.⁵ 1876-ra már a sétatér felső részét is vízvezeteki csövek hálózta be.

Csak mellékesen említjük, hogy ez a berendezkedés egyben jórészt megoldotta a *tűzbiztonság* kérdését is, mely 1786 s 1857 közt ismételten foglalkoztatta a fürdő ügyeivel foglalkozó hatóságokat,⁶ a mennyiben a vízvezeték nem maradt csak a sétatérben, hanem fokozatosan az utcákba, az apátsági házakba is bevezették.

A sétaterekkel egyidejű a fürdőn a *világítás* kérdése. Már 1785-ben emlegették, hogy lámpások kellenének,⁷ de az apátság úgy okoskodott, hogy fölösleges a forrás körül levő téren világítani, mert ez csak dísz volna, szükség azonban nincs rá, hiszen este senki sem megy a forráshoz.⁸ Csak 1786-ban állítottak 2 lámpást a kúthoz, 2-öt az apátsági épületek folyosójára.⁹

¹ Az építésekéről 1880 május 14-ikén közös számlát állított ki Esslinger János zirczi építőmester. Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

² U. o. c. 7. p. I., nr. 30.

³ Horváth, id. m. 23. l.

⁴ Nyomtatvány a pannonthalmi rendi levéltárban: act. archiabbat. fasc. 17., litt. yy.

⁵ Tihanyi apátsági levéltár; Balaton-Füred.

⁶ U. o. c. 7. p. I., nr. 22., 30. és pannonthalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. mmm.

⁷ Tihanyi apátsági levéltár c. 7. p. I., nr. 14.

⁸ Pannonthalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., litt. 65., litt. A.

⁹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 22.

E tekintetben sokáig nem érezték igazán, hogy bőségesebb világítás kellene. A kamarai kezelés idején sem mutatkozik fejlődés. Hogy meg a közönség panaszai közt sem volt, eléggé látszik abból, hogy Oesterreicher annyi mindenre kiterjeszkedő vádoló memoranduma a világítás miatt nem emelt szót. Még Balogh és Ries bérlő szándéka idején sem mint panasz, hiány van megemlékezés a tőlök beadott ajánlatban, hanem egyszerűen kijelentik, hogy, ha a fürdőt bérbe vették, mindenütt gondoskodni fognak az éjjeli világításról.¹ Az a fejlődés meg, a mit 1821-ben látunk, hogy a forrás körül 4 lámpát kezdtek égetni,² mi a bérlők kötelessége volt, valóban lényegtelennek mondható. Csak 1835-ben történt annyi, hogy 8 különböző helyen elhelyezett lámpással az egész forrás körül levő teret, illetve az apátsági házak bejáratát megvilágították.³

Hivatalosan csak 1859 decemberében mondták, hogy már a közbiztonság végett is szükséges volna a jobb világítás.⁴ Azonban abból az intézkedésből, melyet a főapát 1860 január 2-ikán tett, az látszik, hogy most sem volt másra gond, mint a tér kivilágítására, mert mindössze arról rendelkezett, hogy a tér keleti oldalán 3 lámpást helyezzenek el.⁵

A szépművészeti szempont csak a fürdőbizottság működésével kapcsolatban kezdett érvényesülni. Ez 1860 augusztus 16-iki gyűlésén elhatározta, hogy a sétatérre 3 háromágú kandelláber alkalmazandó. Hogy pedig a világítás bőségesebb legyen, abban állapodtak meg, hogy minden ház ajtajánál a tulajdonos lámpást gyújtasson.⁶ Kérdés azonban, hogy ezen intézkedések megvalósultak-e; mert az orvosi jelentés 1863-ban említi, hogy «csin szempontjából a sétatéren 8 nagy, diszesen készült kandelláber állítatott föl».⁷

A későbbi évek csak a lámpák szaporodását hozták magukkal. Ezek bőségben állanak úgy a sétatéren, a forrás körül, az angolkertben, az utczákon, de még mindig petroleum adja a világosságot. A belső helyiségekben, illetve a Grand Hotel vendéglőjében, kávéházában, kertjében modernebb világító anyagokkal, legujabban benoidgázzal tesznek próbát.

Mindent összevéve azt lehet mondani, hogy a sétaterekre kellő gondot fordítottak. Korán, már 1784-ben intézkedett a helytartótanács, hogy a megye «tisztasági szabályokat» dolgozzon ki a fürdő számára.⁸ Az apátság gondoskodott

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. v.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 16.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. rr.

⁴ U. o. litt. mmm.

⁵ A rendelet be van vezetve a tihanyi apátság 1827-től kezdődő protocollumába.

⁶ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc., 17., litt. ooo.

⁷ U. o. litt. kkk.

⁸ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I, nr. 7.

megfelelő személyzetről, mely a sétahelyeket tisztán, rendben tartsa. Voltak utóbb, minden esetre jóval 1834 előtt, mert ekkor már megújításukról beszélnek, figyelmeztető táblák,¹ az 1836-iki fürdői rendtartás pedig külön is intézkedett, hogy a tisztaság elérése végett kocsik a sétatér mellett, házak körül ne állhassanak, az árusok a sétatéren ne sátorozzanak.²

1855-ben, majd 1857-ben merültek ugyan föl panaszok és hangzott el figyelmeztető szó, hogy a sétatérre több gondot kell fordítani, tisztábban kell tartani,³ de a működésébe mind jobban belejövő fürdőbizottság, mely figyelmét úgyszólván jórészt a szűrésre fordította, támogatta a fürdő vezetőségét a tisztaság fenntartásában s ha kellett, figyelmeztette a fogvatkozásokra. Így 1860-ban elhatározta, hogy «a tisztaság tekintetéből a gőzhajó-társaság felszólítandó, hogy a hidhoz vezető út mellett, minthogy az is a sétányhoz foglaltatik, az ölfűtésére egy csinos deszkasátort készíttessen, elromlott rakhajóit, melyek a hidegfürdőt igen disztelenítik, onnan eltávolítani sziveskedjék».⁴

E tekintetben különben a modern fürdői rendszabály sem feledkezett meg. Míg az ültetvényeket, pénzbírsággal is fenytve, védi, egyszersmind a sétatér-utczák és házak környékének tisztán tartása végett elrendeli, hogy a kocsik nyílt helyeken ne állomásozzanak.⁵ A fürdőigazgató s a segítségére rendelt fürdői intéző pedig elég cselédséggel rendelkezik, hogy jogos panaszokra okot találni ne lehessen.

A sétatéren, vendéglőkön kívül szórakozást nyújtottak a *kávéházak*, melyekről 1783-ban van először szó⁶ és, ha ugyan ezt is szórakozó helynek lehet nevezni, a pálinka-ház, melyről csak 1806-ban halljuk, hogy 50 forintért bérbe volt adva.⁷

A kávéházzal kapcsolatban volt *czukrászda*, *billiard-szoba*, *tekepálya*,⁸ játszhattak a vendégek «kis kugli játékot», dominót, a ki szeretett kártyázni, volt számára piquet kártya,⁹ ámbár e tekintetben talán kezdettől fogva volt valami megszorítás, mert egy 1829 szeptember 30-ikán kötött szerződésben azt olvasuk, hogy az Arany Szarvasban nem volt szabad kártyázni s azért ennek bérlője 30 váltóforint kárpótlást kapott a felső-vendéglőstől; megszorítás lett volna a szerencsejáték megtiltása is, később azonban nagyban járta a macao.¹⁰ Bizonyára

¹ U. o. p. II., nr. 24.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. yy.

³ U. o. litt. mmm.

⁴ U. o. litt. ooo.

⁵ Jalovics, id. m. 69—70. ll.

⁶ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. II., nr. 65.

⁷ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 55.

⁸ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. II., nr. 65.

⁹ U. o. litt. C.

¹⁰ Fiáth Ferencz: Életem és élményeim I. (Budapest, 1878.), 241 l.

korán gondoskodtak lapokról, azonban csak 1836-ból találunk rólok följegyzést, mikor a közönséget értesítették, hogy a bérlők «a kávéházban a Jelenkor, Regélő, Wiener Zeitung, Oesterreichischer Beobacher, Allgemeine Wiener Theater-Zeitung, Spiegel és Ofner Zeitung nevezetű ujságokat fogják a tiszt. közönség mulattatására tartani».¹

Nagyobb szabásu tervekkel foglalkoztak Balogh és Ries, mikor 1816-ban bérbe kérték a fürdőt. Emlegették, hogy az unalom ellen kellene kaszinó, ebben szavaló, színjátszó hely, zenetermet kellene berendezni, uszó, lovagló iskola is szükséges volna, látványosságokat, játékokat kellene rendezni s ezen célból zenészeket, kötél tánccsoportokat, bohócokat kellene a fürdőre szerezni.²

A meg nem kapott bérlettel elmaradtak e tervezgetések is. Kérdés különben, lett volna-e ezeknek a szórakozásoknak elégséges közönségük, mikor a nehéz pénzviszonyok közt a mulató, szórakozó kedv is alábbhagyott. Nem is kellett volna felsőbb parancscsal megtiltani a lottó- és más sorsjátékokat, nem volt hozzájuk vendég, sőt még a felső-vendéglőstől rendezett táncmulatságokat sem látogatta a közönség, a muzsikáló cigányoknak égtek a viaszgyertyák.³

Még a *cigányoknak volt a legtöbb ballatójuk*, ha sirva is, de vigadt a magyar. 1836-ban, mikor Wesselényi Miklóst perbe fogták, sőt olyas hír járta, hogy Deák Ferenczre is ez a sors vár, július 26-ikán Anna-bálra mindketten s velök jócska társaság Füredre mentek, hol másnap alig birtak kitérni egy fáklászene elől. Füreden, írja Wesselényi, két nap hajón vacsoráztak szép holdvilágon; második este a tihanyi kompot is áthozatták, melyre a hölgyeket is meghíván, mintegy 30-an vacsoráztak a vizen, míg a hajón s a parton zenekar játszott s az egyetlen füredi hajóról röppentyűket eregettek. Vacsora után partra tették a hölgyeket, ők újra beljebb eveztek, pezsgőztek s a vízbe dobták a palaczkokat, melyekbe Deák által irt homályos tartalmú czédulákat fojtottak, hadd törje rajta a fejét, ha netalán valami rendőri kézbe kerülnek.⁴

A gyógydíjak behozatala után még több gondot fordítottak a zenére, noha erről korábban sem lehetett azt mondani, hogy nem tette az illetékes tényezők gondja tárgyát. Még 1853-ban megépült a Ferencz József-forrástól délre a kis zenepavillon. A gyógydíjak fölhasználására kiadott utasítások szerint azok 40%-át kellett a zenészekre fordítani. Az 1856 júliusában tartott fürdői bizottsági gyűlés úgy határozott ugyan, hogy, ha a zenénél valami megtakarítás érhető el, cz a

¹ U. o.: act. archiabbat. fasc. 17., litt. xx. 1839-ben Egressy Gábor, majd mások szóvá tették, hogy csak 2 magyar lap jár, de a felszólalás visszhangra nem talált.

² U. o.: act. archiabbat. fasc. 17., litt. v.

³ Az 1821-iki királyi biztosi látogatáskor készült iratokban van ezekről szó.

⁴ Ferenczi Zoltán, id. m. I. 213. l.

fürdő általános szépítésére szolgáló alaphoz csatoltassék, de már a következő évben kiderült, hogy nemcsak megtakarítás nem volt, hanem a kiszabott összeg felül a gyógydíjak még 10%-át cigányra költötték,¹ A növekvő kiadások azt eredményezték, hogy külön zenedíjat kezdtek szedni, mely egy napi tartózkodás után 0,5, három napi után 1,1, tíz napi után 2 forintban állapított meg.²

Orzovenszky fürdőorvos előterjesztésére a főkormánysház 1863 április 2-ikán elrendelte, hogy a zene csak este 10 óráig szólhat,³ de a fürdőszabály az a pontja, hogy «kivételt képeznek az előre bejelentett és engedélyezett bálók és zencestélyek»,⁴ elég módot és alkalmat ad rá, hogy ne nagyon kivételesen szóljon 10 után a hegedű hangja.

A közönség változó izlése, közben szeszélye a zenészek miatt is megnyilatkozott. Czigánynak, vendéglősnek közös sorsa: Laudatur ab his, culpatur ab illis. Egyszer azonban épen a miattuk kapott leszóló megjegyzések fakasztották Rimely főapátot erre a nyilatkozatra: «Malheureux der Innhaber eines Badeinstituts!»⁵ De a kisebb-nagyobb panaszok mellett is szívesen élvezték a zenét, mely a reggeli időben a forrás-téren, délben a hajóállomásnál, estefelé ugyanitt, majd a vendéglőben gyönyörködtette a fürdő vendégeit. Legtöbb volt persze a zene mellett vigadó a szokásos Flóra-, majd a még látogatottabb, híres Anna-bálokon, melyek nemcsak a közelből, hanem a messzebb vidékről is Füredre csalták Terspichore barátait.

Balogh és Ries tervei között szerepelt a *füredi színjátszó hely is*. Bár külön színház nem volt, a XIX. század első negyedében megfordult itt a székes-fehértvári színészek társasága, «melynél akkor jobbat sehol sem tudtak felmutatni». A mostani templom közelében volt az a deszkabódé, melyben játszottak. A hely kezdetlegessége mellett is elég látogatott volt a színház. Így 1825 júliusában 12 estén 13 darabot adtak; ezek voltak: Benjamin Lengyelországból, Favorita, Kelepcze, Bohó Misi, Politikus csizmadia, Kérők, Preciosa, IV. Béla, Kronsteini viadal, Elégett ház, Aurelius Commodus (e kettőt együtt adták). Genti árva, Zsák meglegelte foltját. Augusztusban újra megjelentek a színészek s 5 estén előadták az Egymást boszantókat, Fecske Demetert, Musikális akadémiát (e kettőt együtt), Burgundiai grófort, Testvérek ellenkezését, Donna Diannát.⁶

¹ Tihanyi apátsági levéltár. c. 7. p. II., nr. 58., pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. ooo.

² Jalsovics, id. m. 72. l.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. kkk.

⁴ Jalsovics, id. m. 69. l.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. mm.

⁶ Bayer József: A nemzeti játékszin története I. (Budapest, 1887.), 559., 563., 565. ll.

Kisfaludy Sándor, a fürdő sűrű látogatója, indítványozta 1828-ban, hogy Savanyúvízen színházat kell emelni. Az indítvány nyomán megindult a gyűjtés és a közadakozás áldozatkészsége lehetővé tette, hogy a megye 1830-ban megkereshesse az apátságot azzal a kéréssel, adjon helyet a fürdőn a magyar színjátszás céljára. Hangzott pedig ez a kérés ilyenképen:

«Főtisztelendő Apát Ur!

A nemzeti nyelv pallérozásának elősegíthetésére törekedő ösztöntől buzdított számos megyebeli és külső vidéki hazafiak azon nemes céljokat, melynél fogva óhajtják, hogy egy nemzeti játékszin megyénk kebelében mostanság Főtisztelendőséged által kormányzott tihanyi Szent Benedek Rendének javaiban helyezettett füredi savanyuvíznél a már önkényesen összeadott s meg eképpen reménylett pénzeken emeltessen föl, Kisfaludi Kisfaludy Sándor táblabiránk által terjesztetvén előnkbe, minekutánna most nevezett táblabiránk e cél éránt tett több jelés előadásai közben kiváltképpen Főtisztelendőségedet kérné felszólíttatni az éránt, hogy Főtisztelendőséged azon föllállítandó közhasznu nemzeti játékszinhez megkívántató szükséges épületek tételére azon savanyuvíznél fizetés és haszonbér nélkül egy alkalmas és czélarányos helyet adjon és engedjen, ennél fogva nemcsak azon okból mivel, ha azon helyheztetésével kellemetes, a természetnek azon helyre rendelt ritka adományáról pedig elhiresedett füredi savanyuvíznél játékszin állíttatik fel, a látogatók is ezen kellemetes és egyszerűsmind hasznos mulattatás tekintetéből számosabban jelenvén meg, a tulajdonosi jövedelmek érezhető gyarapítása mellett a helybeli s körüllevő adózóinkra közvetetlenül háramló hasznok jóval nagyíttatni fognak, hanem ezeken kívül főképpen azért is, mivel eképpen a nemzeti játékszinnek, mint a nemzeti nyelv pallérozására foganatos indító eszköznek gyakorlása által a nemzeti nyelv tökéletesítése és csinosítása igen könnyű móddal s minden terhes áldozattétel nélkül nevezetesen elősegíttethetik, Főtisztelendőségedet teljes bizodalommal kérjük, hogy tekintetbe vévén a tudományok terjesztésében fáradozó Rendnek, különösen pedig Főtisztelendőségednek ezen nemes cél elősegítése által nyerendő emléke diszesíttését is, azon füredi savanyuvíznél a felállíttatni kívánt nemzeti játékszinhez szükséges épületeknek, azon nyilvánságos kikötés mellett, hogy azon játékszinnek kormányát mi ugyan állandóul és örökkén magunknak fentartjuk s annak minden tekintetbéli elrendeltetését csak a mi befolyásunkkal engedjük eszközöltetni, azon esetre azonban, ha azon játékszin gyakorlása valaha megszűnne s azon épületre a fentírt célból szükség nem lenne, az adandó fundus ismét az illető uradalomra mind terh nélkül visszaháromuljon és a nemes vármegye csak az arra teendő épületek vagy javítások éránt tehessen rendeltést,

egy alkalmas és czélarányos helyet ingyen és minden haszonbérfizetés kivánása nélkül engedni és adni ne terhelyessék.

Kelt Zala-Egerszeghen ezernyolczszázharminczadik esztendőben, Kisasszony (augusztus) havának kilenczedik s több utána következett napjain folytatva tartott közgyűlésünkben.

Főtisztelendő Apát Urnak

szives jóakarói

Zala vármegyének közönsége.»¹

Horváth Pál tihanyi apát nem késett a kérelmet tudomására juttatni Kovács Tamás főapátnak, ki azután titkárja, Czinár Mór által tudatta az apátsági jószágkormányzóval, hogy a Rend feje átengedi a színház czéljaira az eddigi kovácsműhely helyét, melyért földesuri jus megismerése czimén évi 4 forintot fog fizetni a színház s fát is ad az építéshez a kapolyi erdőből, de ennek elszállításáról az érdekeltek tartoznak gondoskodni; a Balatonon azonban a tihanyi apátság fogja átvitetni a fát.² Ugyanerről az elhatározásról és rendelkezésről Czinár Kisfaludyt is értesítette, ki azon hiszemben, hogy Tihanyba nem ment értesítés, lemásolta a levelet s a következő sorok kíséretében megküldötte a tihanyi jószágkormányzónak:

«Tisztelendő Administrator Ur!

A füredi Savanyúviznél hazafiúi adakozásokból felállítandó nemzeti játékszinnek egész intézetét, annyival is inkább, minthogy ez a nemzetiség előmozdításának, a hazai nyelv és széptudományok terjesztésének egyik legfőbb eszköze, tekintetes, nemes Zala vármegye maga tulajdonának vállalta el, melyet minden időben ápolgatni, fenntartani és pártfogolni teljes meghatározása és végzése. Ezen játékszin számára egy alkalmas helynek kimutatása végett a szent-mártoni fő- és tihanyi apát urak a nemes vármegye által még a 9. augusztusi nagygyűlésből felszólíttatván, ezen érdemben tett meghatározásokat idemellékelve most eredeti mássában Tisztelendő Uraságoddal közölni szerencsém lévén (nékem, kit a nemes vármegyének közönséges bizodalma ezen intézet főkormányzására meghívott) egyszersmind kérem Tisztelendő Uraságodat hivatalosan, méltóztassék magát holnap ide a füredi Savanyúvizhez jólkor délelőtt megálázni, vagy, személyesen akadályoztatván, akár fiscalis urat, akár másvalakit ideküldeni, hogy a fennemlített játékszinnek a hely kimutattatván, én azt a

¹ Eredetije a tihanyi apátság levéltárában, c. 7. p. II., nr. 21.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. gg.

tekintetes, nemes vármegye részéről birtokba vehessem. Holnap délelőtti 9 órára Veszprémből meg fognak itt jelenni a kőmives és ácsmesterek.

A nemes vármegyének végzéséhez képest, melyet itt eredetiben közölni fogok Tisztelendő Urasággal, a contractust utóbb Zala vármegyei főügyvéd, Kuthy Pál úr fogja megtenni.

Minthogy lakásom innen távol esik és holnapután innen okvetetlen tovább kell mennem, kérem bizodalmasan Tisztelendő Uraságot, méltóztassék min-dent elkövetni, hogy az itt e végre megteendőknek megtevésén általeshessünk.

Ki egyéberánt uri jóvoltába ajánlott, minden tisztelettel vagyok

Tisztelendő Uraságnak

Füreden, október 28-án 1830.

alázatos szolgája

Kisfaludy Sándor,

több t. n. vármegyék táblabírája.»¹

A munkába talán még 1830 őszén belekaptak, megvágatták a kapolyi erdőben a fát s az 1831 április 18-ikától folytatólag tartott megyei közgyűlésen föl-olvasták annak a szerződésnek a tervezetét, melylyel az apátság a színházhoz és a színészek lakásához szükséges területet átengedi s elhatározták, hogy annak aláírására Kisfaludy Sándort és Kerkápoly István főszolgabírókat küldik ki.

Később, úgy látszik Kerkápoly félreértéséből, egy kis nehézség támadt. Ennek Kisfaludy állítólag azt írta, hogy az apátságot arra kötelezte a főapát, hogy a kapolyi erdőben megvágott fát egészen Balaton-Füredig kell elszállítani. Kisfaludy ugyan ezt nem írhatta, mert az ő hozzá intézett levélben betűről betűre az volt írva, a mi a tihanyi jószágkormányzónak küldöttben, hogy t. i. az apátság csak a Balatonon való átszállításról gondoskodjék.² Kerkápoly mindamellett így értette s kívánta, hogy, ha ingyért nem is, legalább illő bérért végeztesse el a Füredre való átszállítást az apátság, mert, ha ezt meg nem teszi, akkor is jót tesz a társasággal, ha kifizeti a már kifaragott fákra tett költséget és megtartja őket.³

Valahogyan csak megegyeztek ebben a nehézségben, melyről az apátság egyáltalán nem tehetett, noha segíteni segíthetett rajta. Körülbelül másfél hónap-

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 23.

² Kisfaludy másolatában is ez van: «Currulem ad locum destinatum tam cis, quam trans Balatonem transpositionem director operis pariter citra omnem expensualem dominii Tihany concursum curabit, navali duntaxat eorundem promotione dominium saepefatum unice mansura». Ezt nem lehet másként érteni, mint hogy a fát el kell vitétni az építés vezetésével megbízott igazgatónak a szántódi révhez, innen az apátság átviteti a tihanyi révhez, innen meg ismét az igazgató viteti Füredre.

³ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 21.

pal Kerkápoly levele után hivatalos formában kiadta az apátság feje az okiratot, melylyel a színház helyéről gondoskodott, a melyen ekkorra bizonyára elég magasan állottak a falak. Az érdekelt felektől megerősített okirat így szól:

«FELADÓ-LEVÉL,

mely szerint én alábbirott Horváth Pál tihanyi apát általengedem tekintetes, nemes Zala vármegyének nemzeti játékszin építésére a tisztelt vármegyei karok és rendek által helybenhagyott építő planum szerint azon üres helyet, mely balaton-füredi Savanyúvizen a kovácsműhely szomszédságában fekszik s egyfelől az édes kút felé, másfelől az anglus-kert felé nyul. Kikötöm mindazonáltal,

1. hogy a játékszinben senkinek másnak szállás ne engedtessék, mint a színjátszó társaság minden néven neveztethető tagjainak;

2. hogy a játékszinben soha másnak számára ne főztetthessék, sem másnak maga számára ott főzni ne engedtethessen, a kávénak is pénzért való főzésének tilalma ideértetődván;

3. hogy a társaság bort ugyan a maga számára tarthat, de annak egy cseppjét vagy akármely szeszes italt pénzért eladni szabad ne légyen;

4. hogy a játékszin kulcsai minden időben a tekintetes főigazgató urnak rendelkezései alatt álljanak és csak a játékoknak folyamatjáig legyenek a társaság kezében.

Azon esetre pedig, ha netalán a társaság ezen kikötéseket általhágná s az uradalmi jussoknak bérlői panaszt tennének, megkivánom, hogy a panasz valóságának megvilágosodása után a tekintetes főigazgató ur a visszaélésnek nyomon eltörlését eszközölni s az igazságot kiszolgáltatni tartozzon; oly időben pedig, mikor a tisztelt főigazgató ur helyben, Savanyúvizen nem lenne, az igazság kiszolgáltatásának kötelessége a helybeli politia-biztos szolgabíró urat illesse.

5. Hogy, ha netalán idővel ezen intézet elmulna, az épületnek megvételeben az uraságnak (ha megtartani akarná) elsősege legyen; hogyha pedig amúgy elpusztulna, a fundus a földesuraságnak szabad rendelkezése alá visszaszálljon.

Mely feljebb kitett engedelemért kivánom,

6. hogy a fundusról a társaság esztendőnként eloszlása előtt a földesuri juss megismerése fejében négy forintokat ezüstben az apáturi kasszámba befizessen.

Végre a társaság személyeire nézve, a mi az erkölcsiséget illeti, a fölvygázás a politiai törvényhatóságot, a tekintetes, nemes vármegyét, mint különben is ezen intézetnek felállítóját és tulajdonosát illetvén, én a földesuri jussaimat csak ameddig terjednek, az előadható esetekben tartom fenn.

Költ balaton-füredi Savanyúvizen július 16-án 1831.

Horváth Pál tihanyi apátur m. p.

A fentírt feladó-levelet folyó 1831. esztendei április 18-i közgyűlekezet jegyzőkönyvének 1265-ik száma következtében és tartalmának értelméhez képest aláírtuk. Balaton-füredi Savanyúvízen 1831-i esztendei július hónapnak 16-ik napján.

Kisfaludi Kisfaludy Sándor, m. p.

mint a t. n. vármegye által kinevezett főkörmányzó.

Kerkapoly István, m. k.

t. n. Zalavármegyének kiküldött főszolgabírája.

Fitos Bernárd,

ugyanazon nemes vármegyének esküdtje.¹

A forrástér északi részén, a mai gyógyterem helyén épült meg a színház. «*Hazafiság a nemzetiségnek*» fölírat volt a homlokzatán s valóban a hazafiak lelkesedése adott neki létet. Váltó pénzben 12.945 forint és 1 krajczár gyűlt össze a színházra, melyből Kisfaludy 11.205 forint 25 krajczárt fizetett ki a színház építésével megbízott Fülöp József veszprémi póstamesternek és másoknak,² Ha teljesen nem is, de nagyjában 1831 július 2-ikára elkészült, mert ezen a napon megnyitották.³

A színház meglehetősen kezdetleges alkotás volt. «Ezen színház, írja róla utóbb Egressy Gábor, sem általában, sem részletesen nem elégíti ki az izlés s a kényelem kívánatait, nem a színészet szükségait s az egésznek elrendezése nem igen kedvező tanuságot nyújt a végrehajtók tárgyismeretéről, kiknek egyébiránt minden becsület. A színháznak csupán homlokzatán látszik némi csin; a mint az ajtón belépünk, egy serege tolul keblünkre a kedvetlen érzelmeknek. A szinpad igen magas s a földszintérnek csaknem semmi lejtőssége nincs. Ha már a páholysor elhagyásával népszerűség akart mutattatni (mely tekintetben, mellesleg legyen megjegyezve, Füred nem a legkedvezőbb hirben áll), a földszinti padok miért nem csinosabbak s kényelmesbek? Oly sokba került volna-e ezeknek szénával kitömése és kanavászszal bevonatása, befestetése? A karzat miért nem folyja körül a falakat (mit csin és gazdaság javálnak)? És a szinpad homlokzata minő idomtalan! A szinpadnak semmi gépezete, még azon nélkülözhetetlen sem, mely a *színfalakat változtatja*; minden színfalat külön, kézzel kell ki- s betolni; nincs egy annyira szükséges süllyesztője. Diszitménye pedig való-

¹ Tihanyi apátsági levéltár. c. 7. p. II., nr. 33.

² Bátorfi, id. m. IV. 36. s köv ll.

³ Bayer, id. m. I. 590. l. Kovács Márkus is elbeszéli önéletrajzában (143. l.), hogy mikor 1831-ben kolerája elmúlása után hideglelésbe esett, az egyik színésznő, ki több társával Tihanyba rándult, jelentette az apátnak, hogy Kovács beteg s így vitték másnap, szeptember 20-ikán Tihanyba.

ságos disztelenítmény; a legnélkülözhetlenebb rakdarabok (versetzstücke) hiányzanak, milyenek: oldalajtók, ablakok, élőfák, bokrok, szikladarabok, ház külseje stb. Hiszen a színészet csak ezen technikai requisitumok segélyével képes feladatát, a csalódást (illusio) eszközölni! A kellemetlen bűzű, sötét, veszélyes és olvadékony fagygyú-világítás helyett nem czélszerűbb lenne-e tizenkét olajlámpa? Mit mondjak a színészeknek szánt lakásról? Ezen két szűk szoba s két szűk földalatti lyuk *egy egész társaságnak* számítva igenis érthetőleg visszautasítani látszik őket a tuléletnek hitt parasitai állapotjukba; nem lett volna-e még egy pár öllel több tér ezen lakok számára s egy pár szekérrel több kő és mész? Hogyan kívánhatni igazságosan így, hogy *ezen* színháznak közönsége s a kényes kívánságokat kielégítő színészei legyenek? Mindezek önkénytelen némi kérdésekre vezetnek, a létesítő pénzalap, az építés kezelésének s a színészek évenkénti adózásának körülményeit illetőkre; de ezeket feszegetni az alapító jogai közé tartozik és az alulírt *ezen* észrevételeit is csak oly adatok után bátor itt kimondani, melyek azt bizonyítják, hogy másképp lehetne a dolog, mint van.¹

Egressy bírálatát helyesnek fogadhatjuk el, de e mellett rá kell mutatnunk, hogy épen a színház megnyitása és az Egressy megjegyzése közt lepergett években van Fürednek legjobb színészete. 1832-ben a dunántuli színjátszó társaság, a kassai után a legjobb vidéki társaság, működött a fürdön. Tagjai közt voltak Balog István, Hubenay Ferencz, Komlóssy Ferencz, Lendvay Márton, Pozsgai János, Tóth István, Komlóssyné, Lendvayné Hivatal Anikó. Lendvay és felesége a következő év augusztusában Füredről mentek Budára vendégszerepre s nem is tértek többé vissza, mert a kassai dal- és színjátszó társulathoz szerződtek.²

1837-ben, mikor a budai színjátszó társaság és Komlóssy társulata egyesült, Déry Istvánné, leánykori nevén Széppataki Scenbach Rozália, a különösen vigjátéki és naiv szerepekben igen kedves és kiváló színésznő játékában gyönyörködhetett a füredi közönség; mert a két társulat úgy egyezett meg, hogy együtt fognak működni s ha az opera Füreden játszik, akkor a dráma játszik Fehérvárott és megfordítva. Ez a társaság így, Füred és Fehérvár közt váltakozva együttmaradt, míg csak a pesti állandó (nemzeti) színház annyira el nem készült, hogy játszani lehetett benne. 1837-ben Déryné is az augusztus 22-ikén megnyitott nemzeti színházhoz szerződött.³ A régi gárda tagjai a szétválás után sem feledkeztek meg Füredről; a későbbi években meg-megjelentek a fürdön, hogy

¹ Közölve van Récsey eml. cikkében, Budapesti Hirlap, 1906 szeptember 2-iki sz., de nem egészen pontosan. A Panaszok stb. 93—94. lapjaira 1839 július 24-ikén írta föl Egressy a maga megjegyzéseit, melyet két más (de csak kezdőbetűkkel) szintén aláírt.

² Bayer, id. m. II. 82., 86. ll.

³ Déryné naplója II. (Budapest, 1880.), 305—306. ll.

vendégszereplősökkel változatosságot szerezzenek a színészetet pártoló közönségnek s támogassák az itt működő vándorló színészeket.¹

Erre a társulatoknak annál nagyobb szükségük volt, mert ekkor még csak a színházalap nagyon csekélyke segítsége járult a rendes bevételekhez, pedig ezek is gyengék voltak; így 1838 júliusában egy-egy este nem ment többre a jövedelem 20 pengőnél.² Kisfaludynál a színház megépítése után 1745 forint 18 krajczár maradt, melyből 1500 forintot a színház részére alaptőkének szánt s kamat mellett magánál tartott. Kisfaludy halála után az 1845-ben tartott megyei számvevőszéken azt határozták, hogy ezt a tőkét, valamint a még fennmaradt összeget, melynek megfizetésére Kisfaludy örökösei biróilag köteleztettek, végrehajtás útján szerzi meg a megye s ennek teljesítésére Bogyai Lajos főszolgabíró-t küldte meg.³ A megyénél azután úgy hevert a pénz, hogy csakhamar azt sem tudták, hol van. Hetényi társulata tehát, a mely a következő években itt játszott, már ezen tőkécske jövedelmétől is elesett. A gyógydíjak behozatala után azonban a helytartótanács támogatásával sikerült a kis tőke nyomába jutni.

A gyógydíjakból 25% volt a színház javítására, szépítésére s a szintársulat segítésére rendelve.⁴ Latabár társulata, mely az ötvenes években a fürdőn játszott, kezdetben ezt a segítséget élvezte. Azonban csakhamar sokallani kezdték a színészeknek juttatott összeget. A gyógydíjak kezelésével megbizottak első sorban oly célra kívánták fordítani a bejövő pénzt, mely a fürdő külső szépítését szolgálja. Ezért tehát 1855-ben azt határozták, hogy csak 15%-ot használnak föl a színészetre és pedig a színészek segítésére, a többi 10%-ot pedig az általános szépítések alapjához csatolják. Mivel így a színházra nem maradt pénz, a következő évben a helytartótanács-hoz fordult a bizottság, hogy, mivel tudomása szerint van a színháznak bizonyos tőkéje, melyből a tatarozások költségeit fedezni lehetne, de nem tudja, hol van, nyomozza ki ennek a tőkének a hollétét s eddig fizetetlen kamataival együtt további kezelés végett csatoltassa a fürdői gyógydíjakhoz. Ugyanekkor azt is kérte a bizottság, hogy ezentúl úgy szerződtessek a színészeket, hogy szeptember 1-jéig játszanak s közbe-közbe a jelesebb színészeket hívják meg a vendégszereplésre.⁵

Úgy látszik, hogy a talán nagyon is hevenyészetten épült színház ebben az időben már kezdett romladozni. A gyógydíjakat kezelő bizottságnak a színház

¹ Horváth, id. m. 23. l.

² Valaki azt kívánta, hogy a szintársulat igazgatója is járuljon hozzá a zenészek díjazásához. Komlóssy folytatónak ezt írta a Panaszok stb. 75. lapjára: «A színházi napi bevételek alig mennek július holnapban esténkénti előadásokra osztva 20 p. forintra, talán annak felét a muzsikuskoknak adni felesleges volna.»

³ Bátorfi, id. h.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. pr. II., nr. 58.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. ooo.

alapjáért való kérdésén kívül erre következtetünk abból is, hogy 1856 ápril 27-ikén, mikor a fürdő állapotáról jegyzőkönyvet vettek föl, megemlítették, hogy a színház elég jó karban van; tehát e tekintetben is kérdés és kétség merült föl.¹ Valójában elég gyenge karban lehetett már a színház; mert 1860-ban Molnár szinigazgató kezdeményezésére Zichy Manó gróf elnöklete alatt bizottság alakult, mely a meg nem felelő színház helyett ujnak építését s ezen célra aláírási ívek kibocsátását határozta el.² Ekkorra rájöttek arra is, hogy a színház tőkéjét Zalamegye kezeleti s azért a gyógydíjakat kezelő bizottság megkérte Oszterhueber Józsefet, ki a tőkét kezelő bizottság elnöke volt, engedje át annak egy részét s a kamatokat, mivel a közönségtől gyűjtött pénz a színház átalakítására, esőtől, vihartól való megvédésére nem elegendő.³

A további gyűjtés és bizonyára a színház alaptőkéjéből való részesedés lehetővé tette, hogy 1862 június havában megnyithatták a ma is meglevő új színházat, mely az angolkertben, a gyógyterem mögött, ettől kissé észak-keletre fekszik. Az elég tágas épület úgy készült, hogy két oldalán és hátul 12 szoba és 2 konyha épült mellé, hogy a színészek a színháznál lakhassanak, otthon főzethessenek.⁴ A lakások berendezése azonban, ha ugyan volt, nagyon kezdetleges lehetett, mert még most is gondoskodás tárgya, hogy a szobák fokozatosan megfelelő berendezést kapjanak.

A régi színházat, melyet Simon Zsigmond apát már 1867-ben kért a megvétől s ez bele is egyezett, hogy alku útján megszerezze, 1868 tavaszán 442 forint 22 krajczárra becsülték. A megye május 4-iki közgyűlésén kimondotta, hogy a régi színház a mondott becsáron a tihanyi apátságnak eladassék s ára az új színház alapjának gyarapítására engedessék át. Az apát ki is fizette a színház árát,⁵ de helyének s anyagának fölhasználására csak a gyógyterem építésekor került a sor. 1878 február 18-ikán megkezdték a lerombolását s a következő évben a gyógyterem épült föl a helyén.⁶

Az új színház anyagi helyzete eleinte igen kedvezőtlen volt; a gyógydíjalap adósságait a színház s a színészek is megéreztek. Talán a pénztelenség s hogy e miatt nem teheti meg a szükséges intézkedéseket, szintén okai voltak, hogy Zichy Manó gróf 1870-ben lemondott a színházi bizottság elnökségéről. Helyette Eszterházy László grófot választották meg s ugyanekkor újjá szervezték az egész színházi bizottságot. Az anyagi nehézségek azonban nem szűntek meg. 1878-ban

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. III.

² Jalsovics, id. m. 127. l.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. ooo.

⁴ Jalsovics, id. m. 127. l.

⁵ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 54.

⁶ Jalsovics, id. m. 38. l.

a gyógydíjak csekélyisége miatt az ezekre felügyelő bizottság azt határozta, hogy a színészek az eddig szokásos százalékos subventio helyett 400 forintot kapjanak; 10 évvel utóbb meg már azt mondták ki, hogy a színészek 200 forint segítségével fognak részesülni, a gyógydíjak 5%-át pedig a színház hiányainak pótlására kell fordítani.¹ Ekkora subventio mellett azonban nem akadt társulat, mely a fürdőre ment volna; vissza kellett tehát térni a régebbi összeghez.

A színészek majdnem mindig a székes-fehérvári társulat tagjai közül kerültek ki. 1866-ban Trippamer Mátyás és felesége irtak ugyan Simon Zsigmond apát-nak, engedje át a színházat fiuknak, Szigeti (Trippamer) Imrének,² de nem tudunk róla, hogy az apát a kérelmet teljesítette volna. Soká, negyedszázadnál tovább játszott a fürdön Somogyi Károly társulata. 1904-ben Micsey F. György kapta meg a színházat, de csak egy nyáron volt Balaton-Füreden. 1905-től Szalkay Lajos társulata gyönyörködteti a közönséget. 1905 augusztus 10-ikén a gyógy- és zenedíjakat kezelő bizottság ülésén szóba került ugyan Rózsahegy Kálmán-nak, a nemzeti színház tagjának ajánlata, hogy ő a jövő évben válogatott tagokkal 10 művész-estélyt rendez, mi több élvezetet fog szerezni, mint az eddigi selejtes operette-előadások, azonban nem tartották megokoltnak és szükségesnek, hogy a szokásos eljárásról változtassanak.

Azt a változatosságot, melyet a nem valami lelkes színházlátogató közönség megkíván, az igazgatók vendégszereplőkkel, cabaret-előadásokkal, melyeken közbe-közbe a fürdőközönség tagjai is részt vesznek, iparkodnak megszerezni. Prielle Kornélia, Zsoldosné, Tamássy József, Szerdahelyi, Blaha Lujza, Medgyaszay Vilma, Szirmay Imre mellett sok ismert nevű színművész játékában gyönyörködhetek Balaton-Füred vendégei.

Az előadásokat régebben 7 órakor kezdték meg. Ezt azonban nem tartották alkalmas időnek s már 1838-ban elhangzott oly kívánság, hogy szabad ég alatt levő játékszin is szükséges volna, hol 3 és 5 óra közt volnának az előadások, hogy ne kellene a 7 órai kellemes sétát a színház miatt megszakítani.³ Egy időre létre is jött a *nyári szinkör*. A rendes színház mögött, beljebb az erdőben volt.⁴ A fürdői közönsége azonban kevés volt két társulatnak s az aréna megszűnt. Hogy pedig a színház az esti sétát ne zavarja, korábbra tették az előadások kezdetét. A fürdő rendszabályok szerint «a szinkörben a naponkénti előadások 5 órakor kezdődnek s tartanak 7 óráig. Engedelem mellett kivételképen

¹ Erre a célra most a színház igazgatójának két előadást kell tartania, melyek címét, hogy ellen lehessen őrizni, valóban jó, jövedelmet hozó darabokat választott-e ki, 8 nappal előbb tartozik bejelenteni a fürdőigazgatónak s a fürdőbiztosnak, hogy ezek esetleges észrevételeiket megtehessek. A balaton-füredi fürdőbizottsági gyűlések jegyzőkönyve a balaton-füredi fürdőigazgatósági irattárban.

² Tihanyi apátsági levéltár: Balaton Füred.

³ Panaszok stb. 73—74. ll. ⁴ V. ö. Jókai: A magyar Tempe-völgy, Vasárnapi Ujság 1858. 208—209. ll.

este is tarthatók előadások».¹ A gyakorlat azonban azt a szokást rendszeresítette, hogy az előadások 6 órakor kezdődnek. Vasárnapokon meg, főleg az ilyenkor a fürdőre sereglő falusiak miatt, a rendes előadáson kívül 3 órakor ú. n. délutáni előadást tartanak.

Új szórakozást akartak meghonosítani a fürdőn 1836-ban, mikor emlegették, hogy még az uszóiskolánál is előbbre való volna *«egy lövöldöző háznak és falnak a füredi erdőcske mellett leendő felépítése»*, majd azután 1843-ban Horváth József, mint a fürdői közönség megbízottja, azon kéréssel fordult Bresztyenszky apáthoz, adjon telket a Balaton szélén, az ú. n. posta-kert szomszédságában, hogy itt *«lövész-intézetet»* lehessen fölállítani. Az apát, mint egy 1843 november 4-ikén Pozsonyból keltezett levelében valakinek írta, nem volt hajlandó a telket megadni, *«mert már maguk a vendégek is ellene nyilatkoztak, nekik, különösen a dámáknak és a betegeknek a sok puffogatás nem tetszhetik»*.² Utóbb engedékenyebb lett, adott telket. 1848-ban azt írják, hogy *«a kertben van a lövölde, mely a vendégeknek kellemes mulató helyül szolgál, ügyes czéllövőknek jutalmak is osztatnak»*.³

1853-ban Testori Antal pesti kereskedő kapott engedélyt, hogy a fürdőn lövöldét építhessen, melyet 12 évig használhat, azután pedig az apátságra fog szállani. 1857-ben egy uri társaság, melynek Splényi Henrik báró, Hunyadi János gróf, Eszterházy gróf, Hertelendy Kálmán, Boronkay Károly, Csáky László gróf, Czindery László, Zichy János gróf, Zichy-Ferraris Manó gróf, Inkey Lajos, Prodanovics Dani, Kirner József voltak a tagjai, akarta ezt a lövöldét megszerezni és Testorival meg is egyezett, kárpótlást ígért neki, ha a lövöldét átengedi. Ekkor azzal a kéréssel fordultak a társaság tagjai a főapáthoz, adja írásban, hogy attól fogva, hogy a lövölde az apátságra száll, míg Savanyúvíz fönnaáll, a lövöldét fönntartja, tataroztatja, a vendégek élvezetére átengedi. Rimely főapát november 8-ikán felelt a kérelemre s kijelentette, hogy a Rend mint eddig, a jövőben is mindent megtesz a vendégek kényelmére, mulattatására s azt hiszi, semmi szükség nincs rá, hogy valamire írásban kötelezze magát.⁴

A lövölde a későbbi években szépen virágzott s főleg a füredi galamb-lövészet nagy vonzóerővel birt. A megúnás azonban a lövölde sorsát is megpecsételte.

1867 márczius 25-ikén szép sport művelésére alakult egyesületről kapott hirt a tihanyi apát. Écsy László értesítette, hogy Batthyány gróf elnöksége, Széchényi Béla gróf másodelnöksége alatt *«vitorlás bajó-egylet alakult»*, melynek

¹ Jalsovics, id. m. 70., 126—127. ll.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 36.

³ Horváth, id. m. 20. l.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. mmm.

pártfogója a királyné lesz. Előre örült neki, hogy 25 gavallér fiatal ember, ennyire tervezték a tagok számát, micsoda életet teremt a fürdön.¹

Valóban a yacht-egyesületnek sok szép napot köszönhetett a fürdő. 1892-ben Stefánia főhercegasszony is az ő kérésükre látogatta meg Füredet. Még a következő év nyarán Eszterházy Mihály gróf, az egyesület elnöke, azt az óhajátását fejezte ki Fehér Ipoly főapát előtt, hogy az egyesület telepe mellett elvonuló s egészen a veszprémi káptalantól vett területig elhuzódó telket megvenni szándékozik s megigérte, hogy, ha megkapja, eddig a sétány végén levő műhelyet az így szerzett területre helyezi át. A pannonthalmi konvent, mely ezt a kérdést tárgyalta, szívesen hozzájárult az eladáshoz, mely lehetővé tette volna a régi műhely területének befásítását s így a sétatér gyarapodását, a fürdő szépülését.² A következő idők azonban nem kedveztek a füredi yacht-életnek; a vitorlások egy része a tulsó partra költözött, a meglevők is leszerelten, alig használva fekszenek a vizen.

Az újabb divatos sportok közül 1894-re a *lawn tennis* kapott helyet a fürdön. Később külön pálya készült a gyermekek számára.

Záradékul a *fürdő közlekedési viszonyairól* mondunk még el egyet-mást.

A fürdő keletkezése idején bizony csak tengelyen lehetett Füredre jutni. A ki a maga fogatán járt, ment, mikor akart, a többi leste a póstát, hogy ezzel mehesen. Csakhogy a fürdőnek sokáig nem volt póstája. 1783-ban szóvá tették ezt a hiányt, mely miatt főleg az idegenek alig járhatnak megfelelő kocsikon. Tanácsolták, hogy, mivel Veszprémbe van pósta, Fajszon, Arácson át vágjanak utat és szerezzenek összeköttetést Nagy-Vázsonyig is, hol ismét postakocsit lehet találni. Erre a célra első sorban útra volna szükség, azután meg a füredi, arácsi lakosságot kellene rávenni, hogy Veszprémig, illetve Vázsonyig fuvarozzanak.³ A következő évben a helytartótanács vette kezébe a dolgot s a felség nevében kérdést intézett a megyéhez, hogyan lehetne a fürdőre nyilvános vagyis póstai járatokat juttatni. A kérdéssel kapcsolatban ajánlatot is tett, hogy talán legjobb volna, ha Zala- és Veszprémmegyék a tapolcza-füredi utat hoznák jó karba; meg kellene tudakolni a tapolczai póstamestertől, akar-e s mily áron Tapolczáról Füredre kocsikat járatni. Tárgyaljon a megye a tapolczai, arácsi és más szomszédos népekkel, hogy ezek tartsanak kocsikat, melyeken megfelelő áron Füredre lehessen jutni; a visszaút miatt meg a fürediekkel beszéljen.⁴ Tapogatóztak, kérdezősködtek s panaszkodtak tovább s még 1786 ápril 30-ikán sem jutottak tovább a tervezgetésnél.

¹ Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

² A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei 1892-től, 44. l.

³ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 3.

⁴ U. o. nr. 7.

A fürdő ügyének megvizsgálására kiküldött bizottság a hivatalos ügyek miatt is kíváncsnak mondta a póstát, de úgy akarta berendezni, hogy a kincstárnak ne legyen terhe belőle. Azt ajánlotta, szólítsák föl a környékbeli nemeseket, hogy a szokott díjak szedésének jogával nem vállalja-e el valamelyikök a póstát?¹ Ily módon sem jutottak eredményhez.

A Rend vagy a vallásalap birtoklása alatt keletkezett-e végre posta, nem tudjuk. Mindenesetre 1803 előtt, mert ezen év április 30-ikán emlegetik, hogy Schiller János sebész, ki a fürdőket bérli, lakásul a fürdőház mellett fekvő régi házat kapja meg azzal a szobával együtt, melyet korábban a postai szállítások céljára használtak.² Oesterreicher a maga vádjában nem is késett ezt a körülményt kihasználni s megírta a helytartótanácsnak, hogy, noha a fürdőn királyi rendelet szerint posta van s ennek ingyen helyiség járna, most nemcsak ingyért nem adnak, hanem a veszprémi postás pénzért is csak sok sürgetésre kapott. Novák főapát elégnék tartotta e vádra azt a feleletet, hogy, ha a veszprémi postamester a fürdőn póstát akar tartani, gondoskodjék róla maga, hogy helyisége legyen.³

Rendszeresített posta azonban még mindig nem lehetett, mert 1812 december 21-ikén Fülöp József veszprémi kir. postamester arról értesítette Zalamegye alispánját, hogy ő a Savanyúvízre szóló vagy ott földolt levelek kézhez szolgáltatását, szállítását május 15-ikétől szeptember 15-ikéig magára vállalja, ha az expeditor számára szobán kívül havi 60 forintot, a levélhordó postáslegény ruhájára s élelmére havi 35 forintot kap s a lovak tartására szükséges szénáról és zabról is gondoskodnak részére vagy e helyett 120 forintot fizetnek neki.⁴ Ezen számítások szerint a posta a fürdőidény alatt 500 forintba került volna. Hogyan történt meg a megállapodás, nem tudjuk, de megegyeztek, mert a jövőben állandóan Fülöp látta el a fürdőn a postai szolgálatot. Állandóságát az apátság azzal biztosította, hogy telket adott neki, melyen megépült a később szállóvá alakított Fülöp- vagy posta-ház,⁵ majd a Balaton apadáson kertet is engedett át neki.⁶

A posta, a mennyiben a személyszállítás közvetítője volt, a hajózás, majd a vasut fejlődésével fokozatosan veszített jelentőségéből, a helyi, szomszédos forgalom céljaira meg más vállalkozók gondoskodtak fogatokról. Ezekkel azonban a közönség nem volt megelégedve, mert kényelmetleneknek s hozzá drágáknak találta őket s azt szerette volna, ha 2—3 társaskocsi áll rendelkezésére. A közönség óhajai, lehet, hogy túlzott formában, eljutottak a helytartótanácshoz s ez azok

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 22.

² ... domus antiqua post domum balneatoriam sita ex integro, cum cubiculo prius expeditionibus postalibus destinato ... Pannonthalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. a.

³ U. o. litt. n. ⁴ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 62. ⁵ U. o. nr. 16. ⁶ U. o. nr. 49.

alapján irt az apátságnak. Erre vall a tihanyi jószágkormányzó 1858 december 16-iki levele, melyben ezt írja a főapátnak: «A Stadthalterei kíváncsai már nevetségesek kezdenek lenni. Hiszen annyi alkalom vagyon Füreden, hintó, batár, könnyű kocsi sat., sat., hogy, a ki valahová menni akar, minden perczen mehet oly kényelemmel, mint akar; de biz' azt csak pénzért teheti meg. Igaz, hogy az ingyen jobban esnék mindenkinek, különösen némely urnak, ki szeretné pártoltjait az uradalom költségén mulattatni. Ilyen beszédekert és óhajokat, bár eldobva is, hall a policia-biztos és kész a numerus».¹

Megkönnyítette a közlekedést a Balaton gőzhajózási társaság létesülése. A fürdő közönsége érdekében már 1784-ben biztatták az apátságot, tegye kényelmesebbé a vízi közlekedést, gondoskodjék jól megépített hajókról, ügyes hajósokról, a könnyebb forgalom végett rendezze a tihanyi révet,² de mindez nem sokat segíthetett. Csak a gőzhajó föltalálása után lehetett a vízi utat fölhasználva kényelmesebbé tenni az utazást. A javaslatok, panaszok bejegyzése czéljából kitett könyvbe hamarosan belekerült a kívánság, hogy gőzhajó kellene a Balatonra. Ámde közel egy évtized mult el, míg Széchenyi István *Balaton* gőzhajózás című röpiratával fölkelte az érdeklődést, mely 1846-ban részvénytársaságba gyűjtötte a Balaton környékének tehetsébb elemeit, a következő évben a Balatonra juttatta a «Kisfaludy» gőzöst.

1848-ban egész meglepéssel írják, hogy «a közlekedés a legtávolabb helyekről s a fővárosokból legkényelmesebben eszközölhető. Ugyanis Pestről két gyorskocsi jár. Az egyik Oberhauser Jánosé a Nagy pipától indul hetenként háromszor, kedden, csütörtökön s szombaton reggeli 5 órakor s az nap este 7 órakor Füreden a nagyvendéglőben van, honnan másnap útját vissza Pestre veszi. A másik gyorskocsi Lobmayeré, indul naponként Pestről a Tigris vendégfogadóból reggeli 6 órakor s délután 2 órakor már Kenesén van, honnan a 40 lóerejű, igen csinos Kisfaludy-gőzös (mely t. Hertelendy Károly táblabíró ur erélyes és kitűző fáradalma s buzgó törekvésének köszöni gyorslétét, mert keletkezéséről a program alig nyitott meg, már rá egy évre uszott a Balatonon) oda érvén, egy óra alatt Füredre szállítja, — ezen gyorskocsi az érkezetteket kiszállítván, az elutazandókat felveszi s még az nap éjfélt utáni 4 órakor Pestre szállítja. — Bécsből a közlekedés leggyorsabban s kényelmesebben eszközöltetik vasuton: Bécs-Ujvidéknek, Sopronba, onnan gyorskocsin Keszthelyre, innen pedig gőzösön 4 óra alatt Füredig. Szinte gyorskocsik állítottak fel Keszthelyről Kanizsának, Varasdnak stb.»³

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. mmm.

² U. o.: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 65. litt. B. és tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 7.

³ Horváth, id. m. 26—27. ll.

A gőzhajóval megvalósulhatott, hogy a buda-kanizsai vasut, melyről 1855 december elején még lehetségesnek gondolták, hogy a zalai parton épül meg,¹ a fürdői közlekedést gyorsabbá tegye. 1860-ban örömmel emlegették, hogy immár Budával, Pesttel, Béccsel egyenesen összeköttetése lesz a fürdőnek.² Ez 1861-ben be is következett. Mivel az 1860-ban megépült Székes-Fehérvár—Komárom-Uj-Szőny közt járó vonat 1872-ben csatlakozást nyert a veszprém—székes-fehérvárihoz, Siófok és Veszprém lett az a két állomás, melyig vonattal meg lehetett közelíteni a fürdőt. Az elsőtől azután gőzösön, a másodiktól kocsin kellett eljutni Füredre. A zalai partokon végigfutó új vasut immár közvetlen összeköttetésbe juttatta Füredet az ország fővárosával s lehetővé teszi, hogy bármely irányból érkezve közvetlenül Füredig vasuton lehessen menni.

A vasut fejlődésének ideje alatt az a veszedelem fenyegette a fürdőt, hogy Somogy felől elveszti a kapcsolatát. A Balaton gőzhajózási társaság csakhamar anyagi nehézségekkel küzdött. Az apátságot a fürdői összeköttetésen kívül is érdekelte a társulat pénzügyei, mert fa és egyéb tartozások fejében 1859-re 1471 forint követelése volt rajta. Ekkor a főapát beleegyezett, hogy a társulat régi konvencziós pénzben számított 1000 forinttal összes tartozását megválthassa.³

1866-ban «Consortium zur Gründung der Plattensee Dampfschiffarts Gesellschaft» czimen új társulat volt alakulóban, mely augusztus 19-ikére a tihanyi apátot is meghívta a Veszprémbe tartandó alakuló gyűlésére.⁴ 1867 január 26-ikán megérkezett Zalamegyéhez a helytartótanács rendelete, hogy a tervezett új balatoni gőzhajózási társulat, melyre Szentgyörgyi Horváth Ágoston cs. kir. kamarás kapott engedélyt és a már fennálló Kisfaludy gőzhajózási társulat közt a kölcsönös érdekek kiegyenlítésére hatósági uton kísérletet tegyen s ha ez nem sikerülne az új vállalat működési tere aként körvonalazzassék, hogy a régebbi vállalat eddig használt kikötőire továbbra is megtartsa a maga jogait. A megye június 17-ikén s folytatólagosan tartott közgyűlésének határozatából Barcza Sándor első alispán elnöklete alatt Simon Zsigmond tihanyi apát, Hertelendy Kálmán és Baudics Gyula megyebizottsági tagok küldettek ki a kíváncsot megegyezés közvetítésére.⁵

Az eredmény a régi társulat újjá szervezése lett. 1887-ben azonban hajója pusztulóban volt, arra meg sem pénzzel, sem hitellel nem rendelkezett, hogy helyreállíttassa. Ekkor Eszterházy Mihály gróf, Nádasdy Ferencz gróf, Szarvasi Sándor és mások kezdeményezésére új mozgalom indult meg a balatoni hajózás

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17. litt. ooo.

² U. o. litt. mmm.

³ Be van vezetve a tihanyi apátság 1827-től kezdődő protocollumába.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár: Balaton-Füred.

⁵ U. o.

érdekében. Támogatta őket Baross Gábor kereskedelemügyi miniszter s így alakult meg 1888-ban a következő év kezdetétől számított 50 évre a Balaton-tavi gőzhajózási társaság. Ebben a tihanyi apátságnak is szerepet szántak. Az apátság üresedésben lévén, a miniszter Vaszary Kolos főapátot hívta meg a balatoni hajózás ügyében az érdekeltek közt tartandó értekezletre. A főapát Ziskay Antal dr. rendi jogtanácsost bízta meg képviselőjével. Mivel pedig tudomása volt róla, hogy Eszterházy gróf és néhány mágánas már vállalkozott két hajó létesítésére, Ziskaynak azt az utasítást adta, hogy azon esetre, ha az új hajó 1899 június 15-ikén megkezdí napi útját Siófoktól Füredig, a Szent-Benedek-Rend a hajó-ügyben visszavonul, a társaságba nem áll be. A deczember 22-iki pannonthalmi konventülésén ezt az eredményt tudatta a főapát a konvent tagjaival. Ugyanis Eszterházy, Nádasdy és Szapáry grófok kötelezték magukat, hogy 1899 június havától két hajót fognak járatni a Balatonon, a főapát tehát tudatta a miniszterrel, hogy a Rend ezen ügyben visszalép, mit a miniszter a nevezett grófoknak is tudomására adott.¹

Ugyanakkor, midőn a kényelmesebb közlekedés végett létesítették a póstát, ez egyben a szellemi érintkezés közvetítője is volt. Eleinte elég kezdetleges volt a posta berendezése; sőt még 1812-ben is akkor kapták kézhez a fürdőző vendégek a leveleiket, ha a veszprémi póstás is szükségét érezte a fürdésnek, mikor azután kivitte magával az időközben fölhalmozódott levélsomagot.² A közlekedési viszonyokkal kapcsolatosan javult a posta és ma ép oly pontosan szolgál a fürdőn, mint egyebütt.

Míg a posta igazában magánvállalkozás volt, az apátság szükségesnek látta, hogy azzal támogassa, hogy a szükséges helyiségről gondoskodott, telket adott neki. Ez a szokás megmaradt a közel mult időkig és csak Fehér Ipoly főapát-nak sikerült a fürdőt attól a tehertől megmentenie, hogy a posta helyiségéről gondoskodják.³

Rövid multra tekint vissza a *fürdői táviró*. Mikor Erzsébet királyné füredi tartózkodásáról volt szó, a K. K. Inspectorat der Staatstelegraphen für Ungarn irt a pannonthalmi *apátságnak*, hogy engedjen át két szobát hivatalnak, lakásnak s gondoskodják a berendezésről. Az apáti szék be lévén töltve, Pannonthalmáról értesítették a felügyelőséget, hogy a fürdő Tihanyé s azért ide küldték át a kérelmet. Simon Zsigmond apát hamarosan tudatta, hogy a kérelmet teljesíti.⁴ Mikor a felügyelőség erről értesült, ápril 18-ikán figyelmeztette az apátságot a

¹ A főapáti konventülések jegyzőkönyvei 1870—1892. 308., 313—314. ll.

² Wertheimer Ede: Zur Geschichte des ung. Postwesens, P. Lloyd, 1894 ápril 18-iki sz. I. Századok 1894, 8:7—8:8. ll.

³ A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei 1892-től, 94. l.

⁴ Tihanyi apátság: Balaton-Füred.

távíró fontosságára, hogy érdemes volna ily intézményért áldozatot hozni. A vezetékek elkészítése körülbelől 3000 forintba fog kerülni. Kivánatos, hogy az apátság nyilatkozzék, hozzájárul-e a költségekhez s e szerint fogják a távirót vagy csak a látogatás tartamára, vagy hosszabb időre berendezni.

Az intézet nevében Écsy László felelt és nem ígért többet, mint két szobát ingyen, mert csak a saison végével lehetne megmondani, kifizetné-e itt magát az állandó táviró állomás, mikor naponként négyszeres postaösszeköttetése van a fürdőnek. Ha érdemesnek fog látszani, az apátság érintkezésbe lép a táviró-felügyelőséggel.¹

Az 1866-iki idény folyamán, noha a felséges asszony nem látogatta meg a fürdőt, működött a táviró. Szeptember 22-ikén pedig a felügyelőség tudatta az apátsággal, hogy, ha a jövőben is ingyen ad a távirónak két szobát, a fürdőn maradnak a batteriák s a szükséges berendezések. A következő év tavaszán megismételte a kérést, mikor azután Simon apát azt felelte, hogy az apátság sok terhe mellett ingyen nem adhat ugyan helyiséget, de körülbelől fele árért, havi 120 o. é. forintért hajlandó két butorozott szobát átengedni.² A végső megállapodás az lett, hogy havi 12 forintért kapott a hivatal helyiséget.

1869 decemberében a fürdőfelügyelőség értesítette a táviróigazgatóságot, hogy a jövőben havi 20 forint 70 krajczárért, átlagosan, 5 óra 103 forint 50 krajczárért a rendes árak negyedéért kapja meg a táviró a szükséges helyiségeket, óhajtanó azonban, hogy a táviró, mint a közönség szeretné, az eddig dívott korlátozott napi szolgálat helyett folytonosan működjék. Ha pedig az igazgatóság ezen igen mérsékelt árat nem fogadná el, akkor sziveskedjék más magán-épületben kellő helyiséget bérelni.³ Az igazgatóság 1870 április 25-ikén megírta «Nagy-Tihanyba», hogy a nagymélt. földművelési ipar- és kereskedelemügyi miniszterium a kívánt fizetés mellett megengedte a szerződés megkötését s kérdezte, hány évre hajlandó az apátság szerződni. Az apátság legfőlebb 3 éves szerződésre vállalkozott. Így is kötötték meg 1870 május havában.⁴

7. A balaton-füredi határba olvadt bele az apátság *Kék* faluja. A XVIII. században már megtörtént a beolvadás, de az apátok még emlegetik kéki jörságukat, sőt Grasso 1733-ban pert is indított érte.⁵ Utóda, Lécs apát 1744-ben folytatta a pert, de eredményt nem érhetett el.⁶ Öt alperest is megidéztetett, de jobbnak látta, ha nem folytatja a meddő küzdelmet. Forma szerint azonban, noha a fürediek rétjeinek 1746-iki összeírásából látszik, hogy csak 5 kaszás rétje volt az apátságnak «Kékben»,⁷ fönntartotta jogait és 1758-ban is «füredi és kéki

¹ Tihanyi apátság: Balaton-Füred.

² U. o.

³ U. o.

⁴ U. o.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihany. fasc. 4., nr. 27.

⁶ U. o. fasc. 3., nr. 29. ⁷ U. o. fasc. 32., nr. 41.

comportionatus és potior dominus terrestris» néven emlegeti magát.¹ Kereset tárgya azonban nem lett többé Kék, külön sem emlegetik; 1792-ben már csak a kéki dülő került szóba.²

8. *Arács* a XVIII. század elején már meglehetősen keveset érő jószág volt az apátságnak. Apró darabokban levő földjei, rétjei többnyire bérben voltak. Reyser apát a bérletnek azt a formáját honosította meg, hogy a földeket a termés tizedeért adta ki. Így bizonyos Véghelyi János is azzal a föltétellel kapott tőle az arácsi határban földet, hogy a különben minden hold után járó 5 garas bér helyett a termés tizedét fogja az apátságnak a föld használatáért átengedni. A veszprémi káptalan, mely egyéb ügyek miatt perben volt az apátsággal, belekapaszkodott a tized szóba s perbe fogta az apátot, mintha bizony ez a veszprémi káptalan és néhai Demeter apát közt megkötött 1418-iki szerződés³ ellenére Arácson tizedelne és kártérítésen kívül azt is követelte, hogy, mint azon szerződés megszegője, az ott kiszabott 2000 forint birságot neki megadja.

Már 1713-ban megtette a káptalan az apát ellen a panaszt⁴ s a mindössze 8 keresztre, 8 tallerra becsült gabona miatt támasztott kereset biztosítására a királyi személynöknél azt is kieszközölte, hogy egy az apáttól az ő kárára megnyert per végrehajtását fölfüggesztette.

1714 tavaszán, mikor Reyser Bécsben járt, hogy a kancellárián némely ügyes-bajos dolgait elintézzé, Szluha Ferencz királyi személynöki ítélőmester május 5-ikéről keltezett rendeletével Reysert a veszprémi káptalan panaszára június 24-ikére Füredre idézte, hogy itt azután az 1418-iki szerződés megszegésével magára vont büntetésül az ott kiszabott pénzt megadja, az elvitt tizedet visszaszolgáltassa s az okozott költségekért is eleget tegyen.

Az idézést az apát rendes tartózkodása helyére, Tihanyba küldték s innen juttatták azután az apát kezébe. Reyser, ki 12-ikén vette kézhez az idézést, sietve haza utazott. Még nagyjában meg tudta beszélni az ügyvédjével a dolgot, de arra már nem volt ideje, hogy a védelmére szolgáló írásokat is összeszedje. Így azután Láda György, az apát ügyvédje, a füredi tárgyaláson a per elhalasztását kérte, mivel az apát a törvény előtt való megjelenésre igen rövid terminust kapott; egyben kifogást tett az ellen, hogy Reysert a Demeter apáttól megkötött szerződés alapján perlik, hiszen Demeter csak haszonélvezője volt az apátsági javaknak s így örök érvényű, utódaira sérelmes szerződést nem köthetett; de meg ez a szerződés nem is érvényes, hiszen sem az apostoli szentszék, sem a felség nem erősítette meg.

¹ Pannonh. r. lt. : act. arch. Tih. fasc. 6., nr. 16.

² U. o. fasc. 11., nr. 66.

³ L. A. pannonh. Sz.-Benedek.-R. tört. X. 58. l.

⁴ Országos levéltár : lexicon octavale 1488. l.

A felperesi ügyvéd Láda nyilatkozataival szemben megjegyezte, hogy az apát rendes székhelyén mindjárt másnap átadták az idézést, tehát elég ideje volt az apátnak; hogy ez kifogást tesz a Demeter-féle szerződés ellen, annak nincs alapja, mivel Demeter apát semmit sem tett utódai, apátsága kárára, hanem csupán azt cselekedte, hogy, lelkiismerete szavára hallgatva, visszaadott olyasmit, a mihez nem volt joga; az erre vonatkozó szerződés érvényességet pedig hiába való dolog megtámadni, hiszen pápai tekintélylyel eljáró bíró előtt foglalták írásba.

Szluha Ferencz a felperesi ügyvéd fölfogásához csatlakozott, halasztást nem engedett, hanem megkezdte a tárgyalást. Az apát, ki nem volt elkészülve a perre s mégis tárgyalni kényszerült, zavarában és félelmében, hogy behajtják rajta a birságot, egyezkedni kezdett s abban állapodott meg a káptalannal, hogy egymás ellen viselt pereiket kölcsönösen beszüntetik, az apát elengedi egy más ügyében a káptalan kárára hozott ítélet végrehajtását, mi pedig vagy 1300 forintot jelentett a káptalannak, hozzá ennek kárpótlásul, költségek fejében 200 forintot fizet; mivel pedig a határos birtokaikon összeütközések voltak a legeltetés, makkoltatás miatt, a káptalan is, az apát is ígéretet tettek, hogy megfelelő bér mellett mindegyik megengedi a másik jobbágynak a legeltetést, makkoltatást.¹

Mikor Reyser otthon volt, meggondolta a dolgot és úgy látta, hogy ijedtében nagyon káros egyességet kötött, melyet jó lesz meg nem állni, hanem a felséggel érvényteleníttetni kell. Legfőbb okul azt mondta a felséghez irt kérelmében, hogy nem kapott megfelelő időt, hogy a perre készülhetett volna. Fölhozta továbbá, hogy Demeter apátnak nem volt joga oly szerződést kötni, a milyent kötött s még ha érvényes lett volna is valamikor, az idő már kikezdte, megváltoztatta, hiszen Füreden, Aszófőn ő szedi a tizedet, pedig a szerződés szerint a káptalan joga volna. De meg neki a Lipót-féle adománylevél szerint kötelessége az apátság meglevő javait, jogait megvédeni, a veszendő menteket visszaszerezni. Sem a Demeter apátnak az idők folytán megváltozott szerződése, sem a Lipót király levelében megszabott jogok, kötelességek nem olyanok, hogy azokról valamelyik ítélőmester végérvényesen nyilatkozhatnék, hanem ily adománylevelek, okiratok a királyi tábla elé tartoznak.²

III. Károly augusztus 14-ikén kelt rendeletével felfüggesztette a Reyser apát s a káptalan közt létrejött egyesség végrehajtását midaddig, míg kellő fölvilágosítást nyer, hogy és mint történt a törvénykezés, egyezkedés.³ A veszprémi káptalan ipar-

¹ Veszprémi káptalan magánlevéltára: Arács, nr. 22.

² Országos levéltár: concept. exped. 1714. ex Aug. nr. 19.

³ U. o.

kodott bizonygatni, hogy az apát idején kapta meg az idézést, készülhetett volna a perre, azonban a felség ezt nem fogadta el s 30-ikán a káptalannal is tudatta, hogy az apát kifogásait megokoltnak tartja s azért ha a vitás tizedek tekintetében követelése van, ezt a törvényes uton iparkodják megnyerni.¹

Reyser apát, ki a káptalan iratát olvashatta, megismételte a panaszát, hogy nem volt ideje a perre elkészülni s a felség elé terjesztette azt az iratot, mely számot adott róla, hogy megtartott nyomozás szerint Véghelyi a gabona tizedét nem tized, hanem földbér fejében adta, a miből természetszerűleg következik, hogy a káptalan tizedelő jogát meg nem sértette, az ellene emelt perre okot nem adott. Hogy pedig a káptalantól kicsikart szerződést teljesen erőtlenné tegye, arra is megkérte a felséget, rendelje el annak az ítéletnek végrehajtását, melyet a káptalan ellen az ő javára hoztak, de még érvényre nem juttattak.²

Úgy látszik, Reyser arra is gondolt, hogy bebizonyítja, hogy a káptalannak arácsi tizedelése valami új dolog. 1715 márczius havában tanúvallomásokot vettett föl erre a három kérdésre: «Tudja-e, látta-e a vagy hallotta-e a tanú, hogy nemes veszprémi káptalan valaha az egész arácsiaktól a szántóföldektől vett volna tizedet vagy csak némelyektől a tihanyi apátúrsághoz tartozandó földeken kívül és kiktől? Mikor kezdte a nemes káptalan a tihanyi apátúrsághoz tartozandó földeket tizedelni? A midőn azon földektől a nemes káptalan kezdett tizedet venni, micsoda modalitással szolgáltatatta és kezdte el a tizedelést?»

Elég tanú akadt, a ki bizonyította, hogy a veszprémi káptalan csak a tihanyi apátság népeitől szedett tizedet, ezt 40—41 éve kezdte s először a füredi Simon Istvánon vették meg a tizedet.³ Azonban ezt a tanuskodást nem használta föl az apát. Talán rájött, hogy 1675 tájára, mikor Arács pusztá volt, földjeit a szomszédság művelte, bajos lesz hivatkozni, vagy pedig kiderült, hogy a káptalan bizony másoktól is megkövetelte a dézsmát, nemcsak a tihanyi apátság jobbágyaitól s így nem akart ezen vallomásokra hivatkozni.

De nem is kellett, mivel III. Károly a többi ok és bizonyíték alapján is az apátnak adott igazat és 1715 szeptember 3-ikán abban is kedvére járt neki, hogy Zalamegyének rendeletet küldött, hajtsa végre azt az ítéletet, melyet a káptalannal szemben viselt perben az apát javára hoztak, mivel ő azt a szerződést, egyességet, melyet az apát félelemből, kényszerűségből elfogadott, mint erről a káptalant is értesítette, érvénytelennek nyilvánította.⁴

Igaz, hogy 1716 február, majd június javában III. Károly újabb rendeletével úgy intézkedett, hogy azon javakat, melyeket a káptalantól az apát megnyert

¹ Országos levéltár: concept. exped. 1715. ex. Aug. nr. 75.

² U. o., az előző szám melléklete.

³ Pannonh. r. lt.: act. abbat. Tihan. fasc. 5., nr. 15.

⁴ Országos levéltár: concept. exped. 1715. ex. Sept., nr. 20.

pere következtében lefoglaltak, vissza kell adni,¹ de ez nem változtatta meg magának az arácsi pernek az eredményét, mely szerint a veszprémi káptalan keresetétől elütetett, a káros szerződéstől az apátság megszabadult s mint előbb, most is megmaradt az a szokás, hogy az apátsági földek a termés tizede fejében adtak bérbe. Mikor az altenburgiak Reyser halála után Tihanyt eladták s az e miatt támasztott perben a kincstár foglalta le az apátsági javakat, 1716 július 1-jén Arácsról ezt jegyezték föl: «Ezen possessióhoz tartozandó rétnek fele a tihanyi apátúrsághoz való, mely rétre fizetnek, a kik megbérlik, fl. 8; nem különben vannak 12 szántóföldek, melyektől tizedet adnak.»² Kétségtelen, hogy ez a tizedadás most is úgy történt, mint régebben, hogy a termés tizedéért voltak a földek kiadva.

Az arácsi rét utóbb, mikor az apátság ügye rendbe jött s a magyar benzések közül kapott Tihany apátot, kissé megfogyott, mert Grasso apát egy részén tihanyi rétet cserélt.³ A megmaradt területet sem egyben, hanem földarabolva adta bérbe. Grassonak különben az volt a terve, hogy az egész Arácsot a maga monostorának biztosítja s meg is indította érte a pert. A küzdelem utódára, Lécs Ágostonra maradt, a ki 1744 ápril 22-ikére tíz alperest idéztetett meg. Utóbb azonban belátta, hogy Grasso olyasmit akart megszerezni, a mihez nem volt joga s ezért a keresetet abbahagyta.⁴

Igy azután csak a kevés föld, rét bére és a hegyjog hozott itt az apátságnak jövedelmet. 1766-ban ezt a jövedelmet is veszedelem fenyegette. Mikor a jobbágyság az uraságok ellen mozgolódni kezdett, hegyvám fejében csak mustot akart adni s kijelentette, hogy az eddig minden hold szőlőtől adott 2 fonatos kalácsot, 2 kappant, 1 köből árpát többé meg nem adja. A következő évben ezen megtagadott szolgálmányok helyett minden holdtól 1 veder mustot ajánlott meg a jobbágyság. Az apát 1767-re elfogadta ugyan a mustot, de fönn-tartotta magának a jogot, hogy a jövőben a régi szolgálmányokat követelhesse.⁵

Vajda Samu apátnak sikerült az arácsi rét zálogba vetett részeit visszaszerezni s így az arácsi jószágot gyarapítani. 1778 december 28-ikán maga elé hivatta a Vámoson lakozó nemes Farkas Gergelyt, az arácsi nemes Csepely Pált, az ugyancsak idevaló Bakos Istvánt, a Tihanyban lakó Szabó Jánost s a füredi Bertók Gergelyt és Istvánt és fölszólította őket, hogy «az arácsi határban levő Székuti-, másként Berki- és Körösi-rétet, fölvevén azon summát, mely Ramocsa-házi apátnak 1643 augusztus 3-i levelében specificáltatik», neki visszaadják.⁶

¹ Orsz. lt. : concept. exped. 1716. ex Jun., nr. 21.

² Oklevéltár 11. sz.

³ V. ö. pannonhalmi rendi levéltár : act. abbat.

Tihan. fasc. 11., nr. 71.

⁴ U. o. fasc. 3., nr. 29.

⁵ U. o. fasc. 11., nr. 70.

⁶ V. ö. A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. X. 324.l.

A rétet visszaváltotta, de évi bér fejében a régi birtokosoknál hagyta mindaddig, míg Füreden a plébános vagy mester számára szüksége nem lesz rá.¹ 1785-ben az összes arácsi réteket «a füredi adózó renden levő» lakosoknak adta árendába 3 évre 30 forintért s azon kötelességgel, hogy a réteket tartoznak a bokroktól megtisztítani, «megyéire, megyeköveire» szorgos gondot fordítani.²

Az 1787-iki összeírás szerint az arácsi szántóföldek, melyek mindössze úgy 12 holdat tettek, a füredi apátsági jobbágyság telki állományához voltak csatolva; részben a rétek is ezeknél voltak, részben pedig bérbe voltak adva. Ekkor az Arácsról befolyó összes jövedelem 41 forint 17 krajczár volt, melyből 36 forint 20 krajczár a rétek árendájára esett, 4 forint 57 krajczár pedig a 63 hegyvamos-tól adott 5½ csöbör bor értéke volt.³

A mi kis jövedelem Arácsra volt, később is a bérletekből folyt be; mert a réteket egyeseknek szokták kiadni. Így Genszky Ráfael kormányzó 1814—1818 folyamára évi 10 forintért több arácsi lakosnak bérbe adta a Széki- vagy Udvari-rétet.⁴

A tagosítási munkálatok 1857-től folytak, de éveken át akadályul szolgált, hogy az aránykulcsra nem tudtak megállapodni, miért is bírói döntésre kellett az ügyet bízni.⁵ Végre 1860-ban megtörtént a megegyezés, hitelesítés. A mi kis rétbirtokot (6642 □ ölet) kapott az apátság, nem tartotta meg magának, hanem kilencz balaton-füredi lakosnak engedte át, míg ő a savanyúvizi fürdő közelében nyert megfelelő területet.⁶

9. Tihanytól jó 4 órányi távolságban fekszik az apátság kis pusztája, *Fülöp*, melynek keleti határa a veszprémi püspök és mások birtokát tevő Szepezd, déli a Balaton, nyugati Ecsér-pusztá, északi a közbirtokosság kezében levő Kővágó-Örs voltak. 1716 július 1-jén így irták le: «Ezen praedium in toto a tihanyi apátúrsághoz tartozandó. Vagyon ezen praediumnak szántóföldje, erdeje, rétje, szőlőhegye és ha azon szőlőhegyen nem teremne is bor, mégis mindenkor tartoznak 2 akó bort praestálni, a rétektől pediglen árendát. És ezen praediumot leginkább a kővágó-örsiek árendálják, azonkívül egy kenyeret a szőlőktől és egy tikot adnak; a makktermő erdőtől pediglen a mint terem, néha husz forintokat és hol többet, hol kevesebbet praestálnak».⁷

Az igaz, hogy Grasso apát teljesen a magáénak tartotta Fülöpöt és 1721 május 14-ikén Zalamegye közgyűlésén a kővágó-örsieket és bárkit, ki hozzá

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihany. fasc. 34.

² U. o. fasc. 11., nr. 60.

³ Tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1.

⁴ U. o. c. 1., nr. 5.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. bbb.

⁶ Simon Zsigmond 1870 decz. 13-iki adóügyi fölszólalása a tihanyi apátsági levéltárban.

⁷ Oklevéltár 11. sz.

jogot formálna, eltiltatott tőle;¹ 1733-ban III. Károlytól rendeletet eszközölt ki, mely szerint Rudnyánszky Mihály királyi táblai jegyző mindazokat tartozik törvénybe idézni, kiket Grasso előtte Fülöp birtoklása miatt megnevez² s úgy ő, mint Lécs Ágoston perlekedett miatta, de 1747 januárjában, mivel a közel 30 alperes elévüléssel védte birtokjogát, keresetével elültetett s 1750 január 22-ikén a hétszemélyes tábla is pervesztesnek nyilvánította az apátot.³

A gyakorlat 1716—1733 közt sem mutatja, hogy igaz volt volna, hogy Fülöp «in toto» az apátságé. Volt itt jószáguk a Domokos-familiának, mely a Fülöpöt még Ramocsaházi idejében zálogban tartó Szarka Lukács rokonsága volt,⁴ a Bárányoknak, Puposoknak,⁵ a hegyvámiban pedig még Kovács György özvegye, a Diskaiak, Eszterházy Ferencz gróf, a veszprémi püspök is részesedtek.⁶ A kővágó-örsiek ugyan 1743 május 1-jén a Lécs apát «fülöpi praediumában való füveltetésért a rétekkal és Balatonon való nádveréssel együtt mindenestül, kivéven a makkoltatást és ius montanumot», bérlik évi 10 forintért,⁷ de ez a «mindenestül» nem mondhat többet, mint azt, hogy bérbeveszik, a mi az apátság kezében van.

A sok szomszéd nem kevés kellemetlenséget okozott Fülöpön. Maguk a rendes bérlők, a kővágó-örsiek is megteszik, hogy makkoltatnak, mikor nincs rá bérletük és Lécsnek pl. 1745-ben tiltakozással kell védenie erdejét,⁸ de Szepezd, Köveskálla felül is közelegtek foglalatók. 1754 augusztus 15-ikén az az érdekes dolog esett meg, hogy Kővágó-Örs elöljárósága, Rusa János törvénybíró, Rendesi Bárány Imre és Ferencz, nemes Hegyi János, Diskai Ferencz és Szabó András esküdtek hoztak ítéletet az apátság javára, melyről a következő írást adták ki: «Mi ... Kővágó-Örsön lakozó bírák és esküdtek adjuk tudására, a kiknek illik, ezen levelünknek rendiben, hogy mi ő nagysága tihanyi apátur uram gondviselőjének requisitiójából mentünk ki fülöpi praediumban levő kaszáló rétnek megtekintésére s a minemű controversia vagyon Szepezden lakozó Pál Mihály és János, püspök ő excellentiája⁹ jobbágyi között, úgy nem különben Köveskálán lakozó Győrfi-familia között, melyet ezek violenter elkaszáltak, tihanyi apátság rétyjét. És mi istenesen megvizsgálván, sem egyik félnek, sem a másik félnek kárát nem kívántuk, hanem helységünkben lakozó emberek által is bizonyíttatván és azoknak vallásokra radiudicáltuk a tihanyi apáturságnak».¹⁰

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 6., nr. 4.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tih. fasc. 4., nr. 17.

³ U. o. fasc. 3., nr. 29.

⁴ U. o. fasc. 10., nr. 16.

⁵ U. o. fasc. 10., nr. 11.

⁶ U. o. nr. 7. és 12.

⁷ U. o. nr. 6.

⁸ U. o. nr. 10.

⁹ T. i. a veszprémi püspök, Padányi Biró Márton (1745—1762). Lukcsics József: Series episcoporum Vesprimiensium e documentis correcta (különnyomat a Mon. episc. Vesp. IV. k., Budapest, 1907), 18. l.

¹⁰ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tih. fasc. 10., nr. 21.

Az apátság fülöpi pusztájában a rétekből kapott jövedelmet, melyet bérbe adott. Egyesség tárgya volt, hogy tudja őket értékesíteni. Néha fölszöktetik a bért s megeskik, hogy oly területért, melyért eddig 1—2 máriást fizettek, utóbb ugyanannyi forintot kértek.¹ Jövedelmezőbb volt ezeknél a szőlők után járó dézsma, hegyvám. Hasznót hajtottak még a szőlők lábában levő szántóföldek, irtások, melyek holdanként 50 dénár árenda és tized, majd csupán tizedek fejében voltak egyesek hasznára átengedve.²

Az apró-cseprő bérleteknél, egyezkedéseknél, letiltásoknál világosabb képet ad az apátság fülöpi jószágáról egy 1765 ápril 26-iki összeírás. E szerint az apátságé volt Fülöpön Szepezd felé 48 hold szántóföldnek használt irtás, mely tized fejében 17 nemes és nem nemes ember kezében volt, de bizonyára most is szokás maradt, mint 1747-ben, hogy a tizedet pénzül is meg lehet váltani,³ továbbá 4 darab összesen 11 kaszás rét, melyet 3 nem nemes bérelt; hogy a rétek mit hoztak, nem tudjuk, mert azt mondják róluk, hogy «ezen rétektől fizetnek esztendőnként, a mennyibe ki lehet árendálni». «Következnek, folytatja az összeírás, a dézmás szőlők, melyekből az esztendők mivoltához képest hol több, hol kevesebb hasznót vehet az uraság»; hogy azonban mekkorák voltak a szőlők, nincs jelezve, hanem csak annyit mond róluk, hogy 6 a kacsajtósi dülőben (Kácsaitó), 1 az Öreg-hegyben (Szepezdtől nyugat-északra) volt. Ugyanczen a két helyen voltak az apátság hegyvámos szőlei is és pedig kacsajtósi dülőben 5, melyek után 17 vödör bort,⁴ 5 tikfiat, 5 kenyeret, 16 pedig (15 kézben) az Öreg-hegyben, melyek után 54½ vödör bort, 16 tikfiat és 16 kenyeret kapott az apátság. «Adnak ezenkívül kővágó-örsiek a balatoni itatóra való marhasapás engedésétől marhaszámmra egy-egy garast,⁵ halászzattól pedig egyik esztendőn Bárány-familiának, másik esztendőn az apáturságnak egy tallért».⁶

Vajda apát, mivel a messzebb fekvő birtokra nem tudott kellően ügyelni, pedig a Bárányok folyton terjeszkedtek s így az apátság jövedelme csökkent, hogy legyen, a ki vigyáz a jószágra s ő maga is több hasznát lássa, 1765 ápril 26-ikán 12 évre bérbe adta Fülöpöt és mindennemű haszonvételét Végh Lászlónak oly föltétellel, hogy az első két évben 45, a következőkben pedig 50 forint

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 10., nr. 17.

² U. o. és fasc. 32., nr. 33.

³ U. o. fasc. 10., nr. 13. és 14.

⁴ 1787-ben így számítanak: ex iure montano veniunt a singulo iugero vinearum hydrae 9, facientes medias 63, tehát 1 vödör = 7 itcze = 3½ pint, mi a régebbi számításához, mikor 6 itczét, illetve 3 pintet számítottak 1 vödörre (v. ö. A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. X. 206. l.), emelkedés.

⁵ 3 krajczárt; mert 20 garast számítottak 60 krajczárra, azaz 1 forintra.

⁶ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 10., nr. 24. — 1710-ben Tihanyban 55 tallért egyenlőnek vesznek 82 forint és 50 dénárral, mi megfelel a rendes számításnak, hogy 1 tallér = 1 forint és 50 dénárral.

évi bért fizet; ha jónak látja s a terület nagysága megengedi, 70—80 forint erejéig juhász-házát építhet, melyet a bérlet lejártával az apátság meg fog váltani; a mennyi szőlőt akar és a maga szükségletére szükségesnek tart, kibecsül-tethet s ha majorságot rendez be, ugyanígy tehet az irtásokkal is, költségét pedig, melyet ezekre fordított, az apátság a bérlet végén megtéríti; ha valami rendkívüli veszedelem a haszonvételben gátolná, jégverés érné vagy háború, pestis miatt nem vehetné be a jövedelmet, a bérösszeg arányos része el fog neki engedtetni; azt a költséget, melyet a birtok megvédésére kiad, melyről azonban előzetesen értesítenie kell az apátságot, vagy az évi bérösszegeből levon-hatja, vagy, mikor a jószágot visszaadja, a maga egészében megkapja; mikor a jószág visszaszáll, az uradalom kellő tekintettel lesz azokra a javításokra, melyet benne Végh tett.¹

Bizonyára Véghnek is megvoltak a maga nehézségei, pl. 1772-ben panasz van, hogy egy 3 holdas irtáson, melyről az apátság megkapta a tizedet, mielőtt Végh tizedelhetne, learatnak, behordanak,² de mégis könnyebben vigyázott a jövedelmeire, mint a messze eső apátság. Javított-e valamit a bérlet ideje alatt, írás nem mondja meg; de nem valószínű, mert, mikor 1777-től ismét az apátság szedi a pusztá jövedelmét, csak a régi haszonvételek, tized, illetve ennek pénz-beli váltsága, víz vagy halászat bére, hegyvám, rétárenda vagy fűbér, makkbér és a szőlődézsma fordulnak elő.³ Ezen az aránylag sok czímen azonban nagyon csekélyke jövedelem került ki, 1787-ben mindössze 48 forint 54 krajczár.⁴

Tekintve, hogy a jövedelmezőségnek egyik jelentős akadálya volt, hogy a szepezdiek károsították a jószágot, mert a rendezetlen határok módot adtak nekik rá, hogy a legelőt éljék, az erdőt vagy inkább cserjést pusztítsák, 1787-ben kíváncsnak mondták, hogy Fülöpön meg kell valósítani a terület arányos fölosztását, mert csak így lesz lehetséges, hogy az apátsági uradalom a pusztának öt megillető fele jövedelmét élvezhesse. Ezen célból katonai mér-nökökkel fölmérették a határt s ennek megtörténte után 1788 május 4-ikén a fülöpi compossessorok, t. i. a veszprémi püspökség képviselőjében Paraiz Ferencz, «a fölséges kamara» részéről Ughi Ignác tihanyi ügyvéd s a szepezdi composses-sorok, Mezriczky József és György, Sághevár György, Eöszé Gáspár, Rusa János, Bárány Pál, Sándor, Gergely és Mihály, Stoz Pál, nemes Gombos Pál, Sári Ferencz, Hegyi Pál, Baki László abban egyeztek meg, hogy «az a rész, mely

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 10., nr. 23.

² U. o. nr. 25. és 26.

³ Vajda apát följegyzései 1777—1787 közt a tihanyi számadások közt és Conscriptio vinorum etc. de anno 1786. a pannonhalmi rendi levéltárban: act. abbat. Tihan. fasc. 33. Acta nonalia et decimalia etc.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1.

eddig kérdés és villongás alatt volt, két egyenlő részre osztatódjon, a bifarialis linea pedig kezdődjön azon határjelnél, a mely Gál Mihály és Kanyar Márton szántóföldjeik alsó végében fog emeltetni s úgy vitessen le egész a Balatonig, a mint az igaz bifarialis calculus hozza magával; de a törvényes utat mindkét rész fönn tartja mind ex usu, mind ex privilegio». ¹ Hogy tulajdonképen honnan kezdték a megosztó vonalat, nincs jelezve s az 1765-iki birtokösszeírás sem mond többet, mint hogy Kanyar Márton földje Fülöp keleti szélén, a szepezdí földek mellett s tőlök számítva nyugati részen (alighanem az Öreg-hegyben, hol említik Kanyar jószágát) volt. Arról, hogy a jogfönn tartásnak megfelelőleg valamelyik fél per útjára terelte volna a birtokkérdést, semmi hír sincsen.

A Rend visszaállítása után az apátság majorost tartott Fülöpön ² s erősen hozzáfogott a puszta jövedelmezőbbé tételéhez. Panaszkodtak is 1813 júniusában a kövágó-örsiek, hogy már háromszor emelték a szőlők alatt levő rétek árendáját, az elmúlt esztendőben 227 forintot fizettek s azt tapasztalták, hogy a termett széna munkájokon kívül fele pénzüket sem érte föl. E miatt 1813-ra nem bérelték ki a réteket. Mikor azonban arról értesültek, hogy több évre a szepezdí Mezriczky Károly kapta meg, panaszosan kérték az apátságot, hogy «megállható» bér mellett adja vissza nekik a réteket, hiszen a szőlőkkel együtt apáik irtották, «most már mind a két jószágon tett irtásbeli munkájok és erejek boldogult eleiknek hogy veszhetne el ingyen?» Ha az apátság a réteket elveszi, maga is kárát vallja, mert kevesebb marhát tarthatnak s így azon szőlőiket, melyekről az uradalomnak esztendőnként szép jövedelmet adnak, nem javíthatják. A rétek elvétele némelyekkel szemben igazságtalanság, mert «olyan birtokosok is vannak köztük, kiknek a szöllejekhez volt a rét foglalva a feladó-levél értelme szerint, így tehát a jószágnak egy része kezeikről elmaradván, a hegyvámnak is kevesebbedni kellene». ³

A következő években egészen megromlott a jó viszony az apátság és a kövágó-örsiek között. Az eltiltja ezeket a nádlástól, ezek meg az apátsággal szemben tiltakoznak, hogy területet ne szerezzen magának, fölszólítják, hagyjon föl a szőlőtelepítéssel. Noha a kövágó-örsiek egyúttal békés húrokat is pengettek és ajánlgatták az apátnak, kölcsönösen vessenek véget az ellenkedésnek, egyezzenek meg barátságosan, még 1817-ben is vallomásokat kellett fölvenni a fülöpi határok miatt. ⁴

Apróbb nehézségek után elérkezett végre a tagosítás ideje. A tagosítás azon-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 10., számozatlan.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. r.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 10. iratai közt, noha különben act. recent. fasc. 16. Fülöpi van ráírva.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár, c. 5., nr. I. és 1., 2.

ban nem ment simán. 1855 végén az apátság ügyésze ezt jelentette: «Fülöpi puszta tagosításában működő mérnök, Salkovics Péternek a kihasítás alkalmával a földoszt. tihanyi apátság rétjeire nézvést tett visszaéléséért a megyei törvényszékre revisióért folyamodtunk. A törvényszék azonban bűnvádi keresetet rendelt, mely már teljesített is».¹ Szabó Dávidnak nagy buzgóságára vall, a mi különben más dolgaiban is kitűnt, hogy még 1859-ben sem tudott többet jelenteni, mint hogy «a revisio megtörtént, a legközelebb új kiosztás váratik és fog szorgoltatni».² 1865 augusztus 13-ikán, midőn számbavették az egész apátság gazdasági helyzetét, az erdő és legelő már rendezve voltak, de a nádlás, a víz-apadás következtében támadt föld és halászat még mindig közös volt.

Fülöpön az 1865-iki jelentés szerint 42 hold erdő volt, rendes állapotban, mely után 88 forint 88 krajczár jövedelmet lehetett várni.³ Úgy látszik később eladás történt, mert 1870-iki kimutatás szerint a tihanyi apátságnak Fülöpiben csak 36 hold birtoka van, melyből 5 hold szőlő, 11 hold rét, 20 hold erdő.⁴

A dézsmaváltságról és hegyvámról szóló 1869 november 24-i ügyészi jelentés szerint ezek fejében (25 akó és 59³/₄ itcze után számítva) 2163 pengő forint tőkét kapott az apátság.⁵

10. Csery Marián, ki vagyonos, birtokos család sarja volt, midőn 1709 február 2-ikán Tihanyban fogadalmat tett, fogadalma előtt szóbelileg bizonyára nyilatkozott róla, mi a szándéka családi örökségével. A rendszabály parancsa kötelezte őt erre, mely meghagyja, hogy a szerzetbe lépő a noviciatus után vagy a szegények közt osztsza szét a vagyonát vagy ünnepélyes adományozással a monostort tegye tulajdonosává, mivel neki a szerzetbe lépés napjától még a saját testével sem szabad rendelkeznie.⁶ Hivatalos formában ápril 22-ikén tette meg Csery a szükséges nyilatkozatot, mikor megjelent a veszprémi káptalan előtt s mint éretten megfontolt szándékát s elhatározását írásba foglaltatta, hogy fogadalma kötelezettségének eleget teendő s Rendje javát előmozdítani óhajtván, a zalamegyei *Pábok szomszédságában elterülő Szent-Andráson* levő elhagyott nemesi kuriáját, az ugyancsak Zalában Sümeg mellett levő *Nyírlak* pusztáját, valamint a soltmegyei, Kalocsa táján fekvő *Örjeg, Szentkirály, Mindszent, Péterbáza, Perbely* és *Tinó* pusztákon birt részeit a tihanyi apátságnak ajándékozza.⁷

Mint egyik részletes, összeírászerű följegyzésből meglátszik, ezen részek harmada illette Csery Mariánt s ezeket hagyta, adta az apátságnak.

¹ Pannonh. r. lt.: act. arch. fasc. 81. litt. bbb.

² U. o.

³ Oklevéltár 137. sz.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár.

⁵ U. o.

⁶ Regulae c. LVII.... Res, si quas habet, aut

eroget prius pauperibus, aut facta sollemniter donatione conferat monasterio, nihil sibi reservans ex omnibus, quippe qui ex illo die nec proprii corporis potestatem se habitarum sciat.

⁷ Oklevéltár 7. sz. és pannonthalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 7.

Az apátságot, legalább részben, be is vezették a jószágokba. Cserynek 1710 őszén bekövetkezett halála után azonban anyja, Becsey Zsuzsána és mostoha-atyja, Sall József a jószágokat, *Szent-András kivételével* visszaváltották az apátságtól.¹

Szent-Andráson 8 darabban 26 hold föld, 4 darab rét, 2 nemesi ház volt Csery jószágá. Később egyetlen egy följegyzés van erről a kis jószágról, 1716 július 1-jéről. Ekkor falunak mondják, «ki is egészben az apáturságot illeti. Rétje, szántóföldje, erdeje elegendő; és ehhez tartozandó másik Páhok nevű pusztá, melyet is ennekelőtte egy licentiatus birt és annuatim adott florenos 15».²

Föltűnő ebben a följegyzésben az, hogy Páhok mint Szent-András tartozéka van említve. Csery sem a káptalan előtt tett bevallásában nem említi, hogy valamelyik Páhokon jószágá lett volna, sem a Szent-Andrásról készített eléggé részletező leírásában nincs róla szó, hogy valamely páhoki rész is tartozott volna hozzá. A Csery más örökösével való megegyezésről szóló irásokban sem kerül elő Páhok neve. Úgy látszik azonban, hogy ezek meglehetősen hiányosan maradtak fenn s így nincs épen kizárva, hogy a többi jószág Csery Mariánt illető harmadának megváltása fejében valamely páhoki részhez is hozzájutott az apátság.

Az aprócska, az apátsági javaktól teljesen elkülönözten fekvő jószág legfőlebb bérlet útján volt hasznosítható az apátságnak. Bizonyára ez okozta, hogy — nagyon valószínűen eladás következtében — oly hamar eltűnt Szent-András az apátsági birtokok sorából.

11. A Bakonyból csörgedező Torna-patak mentén, mely utóbb, mikor az irtások szaporodásával mind szabadabb folyást nyert, nem egyszer zúdult rá a főleg állattenyésztés hasznából élő nép rétjeire, feküdt Tihanynak egy kisebb, a többi birtoktól elkülönözött, magától az apátsági székhelytől 6 órányira levő jószágá, mely a fokozatos telepedéssel egészen összeépült a ciszterciek falujával, Berénddel.³ A már a XVII. század utolsó negyedében pusztult helylyé vált *Tószok* volt a jószág,⁴ mely pusztá módon érte meg a XVIII. századot is.

Egy időben négy esztendeig nemzetes és vitézlő Kun János uram birta,⁵ majd a szomszédság, Devecser és Ajka lakói bérelték, mint 1716-iki leírása

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 3. ad nr. 7. litt. a, c, fasc. 25. litt. A, nr. 3—5., litt. B, nr. 1. Nyírlakot utóbb Jordán Ferencz birtokában találjuk, ki 1714 ápril 26-iki kötelezője szerint ennek az apátságot illető része fejében 58 rajnai forintot már lefizetett, 42 forinttal pedig még tartozik. Ugyanő december 17-ikén is állított ki kötelezőt, mely szerint bizonyos neki átadott birtokrészért legközelebb 149 rajnai forintot fog fizetni az apátságnak.

² Oklevéltár 12. sz.

³ V. ö. tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1.

⁴ A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. X. 342. l.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 19., nr. 11.

mutatja. Tósok, mondják róla, örökös pusztája a tihanyi apátságnak; makkos erdeje vagyon, rétje, mezeje, kertjei. A rétekről adnak a devecseriek 15 forintot, a szántóföldekről tizedet; van rajta valami 20 kert, a nagyobbjától 1 köböl törökbuzát adnak. Vagyon ezen pusztán egy malomhely. A marhajáró földektől pedig az ajkaiak esztendőnként adnak három s néha négy forintot.¹

Alig, hogy Pannonhalma kiváltotta a tihanyi apátságot, még a felség meg sem erősítette az altenburgiakkal kötött egyességet, Antal, a tihanyi apáturságnak Pannonhalmától rendelt administratora 1717 április 19-ikén Tihanyban kelt iratával fölszólítja a szabad költözésű jobbágyságot, telepedjék meg Tósokon. «... Adom, úgymond, ezen szállító levelemet nemes Veszprém vármegyében levő tósoki pusztául, hogy, a kik oda mennek lakosul, adnak a földesurnak két forintot, tizedet és ha makk lesz, akkor a sörtésekből tizedet; most pedig három esztendeig az árendából mentesek lesznek ugyan, de tizedet mindjárt fognak adni, mihelyt terem nekik. Az uraságnak megismerésének okáért pedig husvétban és karácsonyban tartoznak ajándékot az uraságnak hozni. Ha pedig (valaki) a három esztendőbeli szabadság után mindjárt el akar menni, tartozik a három esztendőbeli árendát letenni. Annak utána pedig ha a faluból el akar menni, az uraságnak hírére adja és elmenetelésének okát adván, szabadon elmehet».²

E szerint tehát szabad költözésű jobbágysággal települt be Tósok, kik inkább bérleti, mint jobbági viszonyban voltak a földesurral s kiket éppen ezért taksásoknak vagy, mint maguk a tósokiak is tették, árendásoknak szoktak nevezni. A település hamarosan megtörtént, bár aligha rögtön a «szállító-levél» kibocsátása után, mert csak 1722-től vannak adatok a tósoki telepésekről. Ezen év november 5-ikén Grasso apát tiltakozása mutatja, hogy már voltak Tósokon árendásai, sőt megtörténtek a szomszédos devecseri uradalommal az első összecölközések, melyek még annyi kellemetlenséget okoztak. Francsics Ferencz, a devecseri uradalom praefectusa hatósági szóval akarta egy bizonyos területtől távoltartani az apátság árendását, Fejér Jánost és általában a tósokiakat, mire viszont Grasso apát is fölemeli tiltakozó szavát s mint maga területétől eltiltatja a devecseri uradalmat.³ Kezdetben nem erősek a szomszédsággal való összecölközések s éppen ezért az életnek kevés jelét látjuk. 1723-ban ugyancsak Fejér Jánosról hallunk, ki «egy kis állapotja miatt» az ajkaiakhoz folyamodott, mivel más tósokiak bevádolták az apát előtt, hogy a tósoki határtól két hold földet Bogyai uramnak engedett. Az ajkaiak, mivel tósoki határban volt a föld, de korábban ajkai ember irtotta, ki Bogyainak tizedelt róla, most úgy ítélték, hogy Fejér a tizedet feléről Bogyai uramnak adja, feléről pedig Tósokra.⁴

¹ Oklevéltár II. sz.

² Pannonh. r. levélt.: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr., 18.

³ U. o. fasc. 19., nr. 7.

⁴ U. o. nr. 8.

A lakosság lassanként szaporodik, megkezdődnek a kisebb-nagyobb összeköttetések a miskeiekkel, halimbaiakkal,¹ főleg pedig a devecseriekkel, kikkel többet vannak a tósokiak perben, mint békességben. 1737 október 28-ikán panaszosan említik «alázatos szegény árendási tósokiak közönségesen» az apátnak, hogy egy darab erdőtől a devecseri gróf tiszttartója a megyei esküdtekkel eltiltatta őket, sőt annyira tilosnak veszi azt az erdőrészt, hogy marháikat, ha ott kapják, elhajtítja, embereiket beviteti, tömlőczre hánnya.² Berénd felé esett ez az erdőrészt, melyről viszont a devecseri tiszttartó, Poór János azt írta az apátnak, hogy «régenten úgy mint Devecserhez tartozandót minden háborgatás nélkül szabadon éltek és használták a devecseriek, nem régen azonban belécsusztatván a tósokiak, peressé tették».³ Az apát azonban nem nyugodott meg a tiszttartó szaván, hanem, nehogy a birságolásokból, behajtásokból jogsérelem támadjon, melyre a devecseri uradalom per esetén hivatkozhasnék, kiadta a parancsot: «Ha devecseri uraimék azt cselekszik, a tósokiak is hasonló cselekedjenek».⁴ Mivel azonban a tiszttartó levele végén engedékenyebb hangon szólt és kijelentette, hogy jó szomszédságot kíván s ezért kéri az apátot, küldje el valamelyik emberét, hogy a vitás területet «további békeséges nyugodalmára való nézve mind a két résznek szomszédságosan revideálhassák», az apát nem zárkózott el a békés megegyezés elől: küldött embert. De a jó szomszédság csak papíron maradt. A következő években is vannak erőszakoskodások,⁵ sőt szaporodnak, mert a tósokiak, megfogadván az apát tanácsát, viszont a devecseriek marháit fogdossák.⁶

Az Eszterházy-uradalom mellett Felsőbüki Nagy Erzsébetnek, Halimba birtokosának férje, Ribényi András is háborgatta a tósoki határt. 1738 március 19-ikén a tósokiak megírják az újabb támadást és figyelmeztetik az apátot, legyen gondja a határokra. «Ha Nagyságod nem gondol vele, minden felől foglalják, mondják neki, mi meg nem lakhatjuk Nagyságod faluját, kénytelenítünk pusztán hagyni.»⁷ Igaz, hogy az apát letiltására Nagy Erzsébet úgy nyilatkozott, hogy nem tart igényt Tósok valamely területére, «a mint ő és emberei annak előtte annak beneficiumától és ususától ellehettek, úgy ennek utána is ellehetnek», de azért a tósokiak elfogott kanászát mégis csak akkor akarta elereszteni, ha megbizonyosodik, hogy igaz, hogy «biztos tósoki területen» fogták meg.⁸ És folynak tovább az erőszakoskodások, noha közben a devecseri tiszttartó is hajlandó volt «amicára» ereszteni a dolgot. A devecseriek ezentúl is elfog-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tih. fasc. 32., nr. 9. és 11.

² U. o. nr. 17.

³ U. o. 16.

⁴ Az előző levél hátán levő, Vilebald apáttól való jegyzet.

⁵ U. o. nr. 17.

⁶ U. o. nr. 18. ⁷ U. o. nr. 19., 20. ⁸ U. o. nr. 21.

dozzák, behajtják a tósokiak sertéseit, Ribényi meg az ú. n. somogyi földekre dülőben s a Kis-magyarósban levő irtásoktól tiltatja el a tósokiakat.¹

Lécs apát, ki Ribényivel szemben viszont tiltakozott, Pannonhalmáról is szerzett Tósokra vonatkozó iratokat, azután a devecseri uradalmat perbe fogta és 1744 folyamán már a királyi táblán volt az Eszterházy Ferencz gróf ellen beadott keresete. A gróf július 24-ikén irt az apátnak, hogy 29-ikére «alázza meg magát» hozza Devecserbe, vigye magával írásait, ő is viszont közölni fogja vele «minden levelét, melyről gondolja, hogy jussát stabilizálhatják».² Mivel a per folytatásáról nem hallunk, talán sikerült a megegyezés; de ez csak rövid békét teremtett, mert 1745-ben újra kölcsönös tiltakozás hangzik el a devecseri uradalom s az apátság részéről, hogy az a devecseri, ez a tósoki határt megvédje.³ Lécs 1756-ban újra kérte a devecseri uradalom földesurát Eszterházy Károly grófot, egyezzenek meg a határokról, de ez nem is felelt, mert, mint 1760-ban Vajda apát levelére írta, egyéb ügyei miatt nem foglalkozhatott ezzel a kérdéssel. Most azonban tudatta az apáttal, hogy ügyvédjének meghagyta, hogy, mikor az apát is kimehet a vitás területre, jelenjék meg, ha lehet intézzék el békésen a viszálykodást, vagy bizzák közös megegyezéssel fogott bírák ítéletére.⁴ Több mint negyedszázad mulik el ezen levélváltás után, míg újra fölmerül a perlekedés s ezt annak jeléül vehetjük, hogy a két uradalom megállapodásra jutott egymással.

Míg Lécs a devecseri uradalommal szemben, mint fölperes áll szemben, addig Csékut és Nagy-Lőrinte birtokosaival szemben 1755 novemberében mint alperes szerepel, mert az a panasz, hogy a tósokiak a régi határjeleket megrontották s a fölperesek területét kezdik élni. A per 1756 szeptember 25-ikén barátságos egyességgel ért véget, melynek értelmében a Tósokról Csékutra vezető útnál az Ordód- vagy Berendi-lázban levő föld egyharmada a fölperesek birtoka lett, a Lőrinténél vitás területet pedig megfélezték.⁵

Miként magának Tósoknak kárára volt, hogy nem volt közelben a birtokos, ki határait védhette volna, úgy az apátsági területen levő nép is megérezte a védő hiányát. Rámutattak erre maguk a tósoki árendások is 1737 október 21-ikén az apáthoz intézett «kis írásukban», melylyel anyagi ügyeiket előtte föltárják. «Nagyságos Ur, Apát Urunk, írják neki, ítéljük, hogy vagyon tudva Nagyságodnál, hogy Pápán generalis gyűlés leszen 6. Novembris, a mint hogy a currensban is meg volt írva, hogy a földesuraknak a szegénységek hirt

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tih. fasc. 32., nr. 24. és 25., Veszprémmegye levéltára: protocollum comit. Veszprim. 1734—1747. vol. III. 509—510. ll.

² U. o. fasc. 20., nr. 23.

³ U. o. fasc. 19. nr. 26.

⁴ U. o. nr. 29. és nr. 29 litt. A., nr. 29. litt. B.

⁵ U. o. nr. 28.

adjanak. Melyre nézve kérjük Nagyságodat, hogy, ha az Ur föl nem jön, egy kis instantiát írjon Nagyságod mellettünk vagy a főapát urnak ő nagyságának vagy a tekintetes vármegyére. Ihol minden esztendőben csak följobb teszik a portiónkat és a dikánkat, minthogy senki sincsen mellettünk szóló és annyira terhelnek bennünket, hogy meg nem állhatunk, mivel maga jól tudja Nagyságod, hogy semmi jövedelmünk nincsen, sem malmunk, sem jó korcsmánk, hanem holmi kevés ingó-bingó szarvasmarhánk; ezekre is pedig, csak az óra nem tölt, a dög reájok jön, mert már körül mellettünk a falukon mind hullanak a marhák. Ha pedig a conscriptio előtt hozzánk nem jön a dög, a hol eddig hullottanak a marhák, az olyanoknak dikájokat is reánk vetik, minket terhelnek vele. És hacsak Nagyságtok pártunkat nem fogja s nem szól mellettünk, épen meg nem lakhatjuk a falut.»¹

Tett-e Grasso lépéseket, nem tudjuk, de az bizonyos, hogy a falu nem maradt pusztán. Lécs apátságának elején némi kellemetlenségek voltak a tósokiakkal, mert ezek rendetlenül fizették az árendát, úgy kellett az apátnak házanként összeszedetni s ilyenkor czivakodás keletkezett, némelyek hátrálékban maradtak, de az apát, azzal is argumentálva, hogy legalább megszabadulnak a Tihanyból küldött ispán és hajdu eltartásának költségeitől, rávette őket, hogy a jövőben adják át a helység birájanak az árendát s ez azután vigye Tihanyba.² A falu ezenközben nemcsak nem fogyott, hanem erősödött, mert 1760 szeptember 19-ikén oly szerződésre léptek az apáttal, mely csak nagyobb emberszám mellett lehetséges. Ezen egyezés pontjai a következők:

1. Kötelezik magukat a tósoki lakosok, hogy az apátságnak esztendőnként 100 rénes forint árendát fizetnek és pedig felét Szent Mihálykor, felét Szent Györgykor.

2. Mikor az uraságnak deszkára, léczekre vagy más aprólékos dolgokra szüksége lesz, ilyen mértékletes fuvarozással, mint ennek előtte meg szokták tenni, örömet szolgálnak ezután is.

3. Az egészhelyes gazdák adnak esztendőnként két tyúkfia és tizenkét tojást, a félhelyesek egy tyúkfia és hat tojást, a fertályhelyesek pedig egy tyúkfia és három tojást.

4. Mindennemű őszi és tavaszi vetéstől, nem különben a bárányokból, rajméhekből igaz tizedet adnak; a kukoricából minden holdról egy tetézt pozsonyi mérőt csutástól; végre a kenderből általában százötven markot.

5. Ha valamelyik gazda házát, szántóföldjeit, rétjeit eladja, az árból, mint előbb is szokás volt, minden tizedik forint az apáturaságé lesz.

6. Az uraság átengedi az egész határt, a mészárszéket, egész éven át a bor-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20., nr. 14.

² Jelzetlen irat a pannónhalmi levéltárban: act. abbat. Tihan.

árulást, de fönntartja magának a malmokat, makkoltatást és megtiltja a makktermő fák levágását, kivéve ha valaki erre az uraságtól szabadságot kap.

7. Ha az Úr Isten engedelmeből Berénden plébános lesz, «tartozni fognak a tósokiak is, akárminemű religión levők ő hozzá mint lelkipásztorukhoz hallgatni, a szent keresztséget ő tőle venni és nekie mint plébánosuknak a törvényes fizetést és más aféle szolgálatot meg nem tagadni».¹

Nem mind ugyanaz volt ugyan nyolcz évvel később Tósokon árendás, mint a kik erre az egyességre léptek, legalább az 1768 április 20-iki összeírásban Hegyi János, Horváth Tamás, Baresits György, Dömötör Pál közül, kik mint esküdtek az 1760-iki egyességet megkötötték, az első hármat nem találjuk, de az első csak azért nincs említve, mert nemes ember volt s vele külön egyessége volt az apátnak és azt tarthatjuk, nagy egészében meglehetősen állandó a lakosság és 1760-ban jórészt ugyanaz volt, melyet 1768-ban összeírtak. Itt lakott ekkor Szabó Mihály, ki épen bíró volt, különben a szegényebb lakók egyike, mert csak 1 pozsonyi mérős házhelye, $2\frac{3}{8}$ hold szántóföldje, 2 szekérre való rétje volt, Csizmazia János és Sereg István, kik 1—1 pozsonyi mérős belsőséget, $8\frac{3}{8}$ — $8\frac{3}{8}$ hold szántóföldet, 5—5 szekér szénát termő rétet használtak, Jáger Mihály és Bajsa Péter, kik egyenként 1 pozsonyi mérős házhelyen, $8\frac{3}{8}$ hold szántóföldön, 4 szekér szénát termő réten gazdálkodtak, Csizmazia Ádám, kinek jószágá 1 pozsonyi mérős belsőség, $8\frac{3}{4}$ hold szántóföld, 2 szekér szénás rét, Dömötör Pál, kinek jószágá csak abban tért el, hogy rétyén 3 szekér széna termett, Fekete Antal, kinek $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérős házhelye, 6 hold földje, $3\frac{1}{2}$ szekér szénás rétje volt, Csipszer János és Csipszer Pál, kik külön-külön $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérős házhelyet, $4\frac{1}{4}$ hold szántóföldet, 2 szekér szénát hozó rétet műveltek, Kopasz György és Frázi Mihály, kik egyforma gazdák voltak, mert mindegyiköknek $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérős belsősége, $3\frac{1}{4}$ hold szántóföldje, 1 szekér szénát termő rétje volt, házhely és szántóföld tekintetében egyezett velök Csizmazia Mihály, de neki 2 szekér szénája termett, Horváth Tamás, kinek 1 pozsonyi mérős házhelye, $1\frac{1}{2}$ hold földje, 2 szekér szénát termő rétje volt, Németh János, Kovács Mihály, Jáger József, kiknek belsőségei és rétyeik egyenlők, 1—1 pozsonyi mérős, illetve 1—1 szekérnyi, de Németh szántóföldje 1, Kovácsé $1\frac{1}{4}$, Jágeré $\frac{1}{2}$ hold volt, Farkas Mihály, kinek $\frac{1}{4}$ pozsonyi mérős házhelye, $1\frac{1}{4}$ hold szántóföldje, 1 szekér szénát termő rétje volt, Takács Mihály és Rosta György, kik csak abban különböztek, hogy az elsőnek $\frac{1}{2}$, a másodiknak 1 szekér szénája termett, házhelye azonban mindkettőnek $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérős volt és mindegyikök $\frac{3}{8}$ hold szántóföldet művelt, Kovács István, kinek $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérős házhelye, $\frac{1}{8}$ hold földje, $\frac{1}{2}$ szekér szénát termő rétje volt, végül Varga István, kinek $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérős házhelyén kívül csak $\frac{1}{4}$ hold

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 19.

föld volt a jószág. Ezeken kívül öt házas zsellér lakott az apátság területén: Bécsy György, Takács András, Kis István, Ujvári Mihály, Szecsődi Mihály.¹

Mivel úgyszólván teljesen azonos állapotokat találunk 1786-ban s különben is már az 1770-iki szerződés az urbariumtól megállapított telki állomány szerint szabja meg a köteleességeket, vegyük folytatólagosan ezt az 1786-iki összeírást, mely rövideg és könnyebb áttekinthetőség kedvéért táblázatba foglalva a következő:

A jobbágy vezeték- és keresztnéve	Telke	Házhelye	Szántóföldje hold szerint való	Réjje kaszások szerint való	Marhás robotja	Kézi robotja	Kilenczed	Évi adója	Tűzifa tartozása	Fonása	Olv. vaj tartozása	Kappon	Tyukfi	Tojás
	—	száma	száma	száma	nap	nap	—	frt	öl	font	litze	darab	darab	—
Szabad költ. jobbágyok:														
Jó vagy Szabó Mihály	5/8	I	14 ^{3/8}	7	32 ^{4/8}	65	Természetben adják meg.	I	—	3 ^{3/4}	—	I ^{1/4}	I ^{1/4}	7 ^{1/2}
Csizmazia Ádám	5/8	I	12 ^{3/8}	8	31	62 ^{6/8}		I	—	3 ^{3/4}	—	I ^{1/4}	I ^{1/4}	7 ^{1/2}
Csizmazia János	5/8	I	13 ^{3/8}	9	34 ^{3/8}	68 ^{6/8}		I	—	3 ^{3/4}	—	I ^{1/4}	I ^{1/4}	7 ^{1/2}
Jäger Mihály	5/8	I	12 ^{3/8}	10	35 ^{1/8}	70 ^{2/8}		I	—	3 ^{3/4}	—	I ^{1/4}	I ^{1/4}	7 ^{1/2}
Dömötör Pál	5/8	I	12 ^{3/8}	8	31	62		I	—	3 ^{3/4}	—	I ^{1/4}	I ^{1/4}	7 ^{1/2}
Csizmazia István	3/8	1/2	7 ^{6/8}	6	21	42		I	—	2 ^{1/2}	—	3/4	3/4	4 ^{1/2}
Sereg István	5/8	I	12 ^{5/8}	10	34 ^{3/8}	68 ^{6/8}		I	—	3 ^{3/4}	—	I ^{1/4}	I ^{1/4}	7 ^{1/2}
Barisa Péter	5/8	I	11 ^{3/8}	9	31	62		I	—	3 ^{3/4}	—	I ^{1/4}	I ^{1/4}	7 ^{1/2}
Kopasz György	3/8	1/2	6 ^{1/8}	6	18 ^{3/8}	36 ^{6/8}		I	—	2 ^{1/2}	—	3/4	3/4	4 ^{1/2}
Forrazi Mihály	3/8	1/2	6 ^{1/8}	6	18 ^{3/8}	36 ^{6/8}		I	—	2 ^{1/2}	—	3/4	3/4	4 ^{1/2}
Horváth Tamás	3/8	I	5	6	16 ^{3/8}	32 ^{6/8}		I	—	2 ^{1/2}	—	3/4	3/4	4 ^{1/2}
Csipszer János	2/8	1/2	6 ^{1/8}	6	14 ^{7/8}	29 ^{6/8}		I	—	1 ^{1/2}	—	2/4	2/4	3
Csipszer Pál	2/8	1/2	5 ^{6/8}	4	14 ^{7/8}	29 ^{6/8}		I	—	1 ^{1/2}	—	2/4	2/4	3
Fekete Antal	3/8	3/8	7	6 ^{1/8}	21	42		I	—	2 ^{1/2}	—	3/4	3/4	4 ^{1/2}
Kovács István	1/8	1/2	2 ^{6/8}	3 ^{1/2}	9 ^{7/8}	19 ^{6/8}		I	—	3/4	—	1/4	1/4	1 ^{1/2}
Takács Mihály	1/8	1/2	2 ^{4/8}	2 ^{1/2}	8	16		I	—	3/4	—	1/4	1/4	1 ^{1/2}
Rosta György	1/8	1/2	3 ^{3/8}	2 ^{1/2}	9 ^{1/8}	18 ^{2/8}		I	—	3/4	—	1/4	1/4	1 ^{1/2}
Varga István	1/8	1/2	3 ^{3/8}	3	9 ^{7/8}	19 ^{6/8}		I	—	3/4	—	1/4	1/4	1 ^{1/2}
Németh János	2/8	I	4 ^{1/2}	6	16 ^{3/8}	32 ^{6/8}		I	—	1 ^{1/2}	—	2/4	2/4	3
Kovács Mihály	2/8	I	4 ^{1/2}	3	13	26		I	—	1 ^{1/2}	—	3/4	3/4	3
Jäger József	2/8	I	4 ^{1/2}	4	13 ^{3/4}	26 ^{6/8}		I	—	1 ^{1/2}	—	2/4	2/4	3
Bécsi György	1/8	1/2	2 ^{3/4}	3	9 ^{1/8}	18 ^{2/8}		I	—	1 ^{1/2}	—	1/4	1/4	1 ^{1/2}
Takács András	1/8	1/4	2 ^{1/2}	3	8 ^{2/8}	16 ^{6/8}		I	—	3/4	—	1/4	1/4	1 ^{1/2}
Házias zsellérek:														
Farkas Mihály	—	1/4	2	1 ^{1/2}	—	18	I	—	—	—	—	—	—	—
Kiss István	—	—	—	—	—	18	I	—	—	—	—	—	—	—
Ujvári Mihály	—	—	—	—	—	18	I	—	—	—	—	—	—	—
Szecsődi Mihály	—	—	—	—	—	18	I	—	—	—	—	—	—	—

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 20.

Ha mindenekelőtt magát a névsort az 1768-ikival összevetjük, csak azt a kevés változást látjuk, hogy Bajsa és Frási nevét kissé megváltoztatták, Farkas Mihály csekély telki állománya miatt átkerült a zsellérek közé, honnan viszont Bécsi György és Takács András nyolczadtelkesek lettek.¹ Farkasnak a zsellérek közé kerülése abban leli magyarázatát, hogy, mikor 1768-ban Tósokot az urbarium számára fölvtették, földjeit homokos természetük miatt a második osztályba tették s így az egész telekhez 24 hold szántóföld és 10 szekér szénát megtermő rét kellett, nála pedig a föld is, rét is igen kevés.

A tartozások az előző szerződések nyomán voltak megállapítva s nem az urbarium szerint szolgáltak. Mivel így könnyebb soruk volt 1771 január 31-ikén arra kérték az árendások az apátot, ujítsa meg velök a régi szerződést. Vajda apát kiszámította nekik, hogy az urbarialis terhek pénzértékben kifejezve 204 forint 46 $\frac{1}{4}$ krajczárt tesznek s ebbe még a helységtől adandó hosszú fuvar, ajándékok bele sincsenek számítva, kijelentette azonban, hogy — utódainak szabad kezet hagyva — beéri vele, ha 93 forint 76 pénz évi árendát adnak, mi házas zsellérnél 1 forint, $\frac{1}{8}$ -osnál 1 forint 36 dénár, $\frac{2}{8}$ -osnál 2 forint 72 dénár, $\frac{3}{8}$ -osnál 4 forint 8 dénár, $\frac{5}{8}$ -osnál 6 forint 80 dénár évi terhet jelent, egyébként pedig az 1760-iki egyességnek 1770 december 7-ikén némi változtatáson átment pontjait hagyta meg, mely szerint a mérsékletes fuvarozás oda módosult, hogy ez Tósok és Tihany közt értendő s ezen célra évenként 18 két marhaszekeret adtak;² az 1760-iki egyesség 4. pontjában a kukoriczát illetőleg tett követelés most a következő: minden hold kukoriczás földtől (az udvarhoz, házhelyekhez tartozó földeken kívül) $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérő morzsolt kukoriczát adnak $\frac{1}{2}$ holdtól $\frac{1}{4}$ -et; a többi pont mind megmaradt az 1760-iki szerződésből; egy azonban, mint már 1770-ben, hozzájuk járult, hogy «a birságot és más cféle büntetéseket urbarialis regulatiónak értelme szerint, úgy nemkülönben diaetalis költséget más helységekhez képest³ magának az apáturság reserválja».⁴

A későbbi szerződések mind azonosok. Mikor Vajda 1772 április 12-ikén a régi egyesség megújítása végett fogalmazványt készíttetett, ebben az volt ugyan, hogy «minthogy az urbarialis regulatiónak hatodik punctuma szerint a mészárszék és korcsma törvény és királyi adományok szerint a földesuraságot illetik, azért is az uraság azokat magának főnntartja»,⁵ mikor azonban május 5-ikén a megkötésre került a sor, az apát mégis csak a régi mellett maradt s úgy a korcsmát, mint a mészárszéket bér nélkül a tósokiaknak engedte. Nem csoda, hogy mikor május 15-ikén a veszprémi urbéri szék tárgyalás alá vette az egyes-

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 25. nr. 1.

² 36 krajczárba számított az apát egy szekeret.

³ Azaz, miként azok is megadják.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihany. fasc. 32, nr. 21. és 23.

⁵ U. o. számozatlan.

séget, ez is úgy nyilatkozott róla, hogy sokkal enyhébb az urbariumnál. Az urbéri szék 1773 január 23-ikán adta ki a tőle helybenhagyott egyességet, melyet 24-ikén Orosz Ferencz főszolgabíró és Kajáry Pál esküdt úgy az uradalomnak, mint az árendásoknak kézhez szolgáltatottak.¹

Ugyanezen év folyamán más kedvezésben is részesítette Vajda apát a tósokiakat, a mivel azután megszűnt az a baj is, a mi miatt 1737-ben panaszkodtak, hogy nincs malmuk. 1773 január 1-jén, miután Zsemlér Károlynak a Torna patakon forgó kétkerekű malmát megbecsültette s az uradalom részére lefoglalta, 50 forint évi bér fejében egész életére átengedte Tósok «portiózó lakosainak» azzal a kötelezettséggel, hogy Zsemlérnek a malom becsértékét, 556 forint 46 pénzt megadják és hogy apát-utódja, ezen pénzt a tósokiaknak visszatérítvén, ha úgy akarja, a maga kezébe veheti a malmot.²

Mindez Vajda jószívét mutatja, ki 1781-ben azzal segített rajtuk, hogy az erdő makk- és gubacstermését nekik adta bérbe, beleegyezett, hogy ebben évben pénzül adják meg a rozsból járó tizedet;³ s annyira gondol rá, hogy mi lehet javukra, hogy, mikor 1783-ban a devecseri és ajkai boltos zsidóknak adta bérbe a tósoki erdő gubacsát, kikötötte, hogy a bérlők tósoki munkásokat tartoznak fogadni.⁴

A paraszt-sorban levő árendásokon kívül voltak Tósokon nemes renden levő árendás emberek is. 1770-ben nemes Nyirő Máté, kinek $6\frac{1}{8}$ pozsonyi mérős házhelye, kertje, $16\frac{1}{2}$ mérős járt helye azaz szántóföldje, $4\frac{1}{4}$ mérős irtása, $8\frac{1}{2}$ szekér szénát termő rétje s káposztása volt, Nyirő István, kinek $2\frac{1}{2}$ pozsonyi mérős házhelye, 6 pozsonyi mérős járt helye, $5\frac{1}{2}$ mérős irtása, 3 szekér szénát termő rétje volt, nemes Hegyi János, ki 2 pozsonyi mérős házhelyet, kertet, 14 mérős járt földet, $6\frac{2}{4}$ mérős irtást, $10\frac{1}{2}$ szekér szénát termő rétet és 200 palántára való káposztást használt és Palkó János, ki nemes ember létére is csak házas zsellér volt és a háza után következő kukoriczásán kívül 2 mérős irtáson, 1 szekér szénát hozó réten gazdálkodott.⁵ Nyirő Máté három évvel később már elköltözött az élők sorából, Nyirő Pál és György együttesen munkálták a jószágát, a többi nemes árendás azonban a régi volt. Ezek, mint Vajda apát mondja, «alázatos instantiájokkal hozzájárultak mint földesurokhoz, a végett t. i., hogy továbbvaló állandós megmaradásukban, úgy bizonyos számú contractualis adózásokban általa megvilágosíttatnának. Kiknek is sok izbeli kérésöket meghallgatván», Vajda apát 1773 április 24-ikén Tihanyban kelt és «halandó életének végeig» kötött szerződésében abban egyezett meg velük, hogy Hegyi János

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 32.. nr. 25.

² U. o. nr. 33. ³ U. o. nr. 26. ⁴ U. o. nr. 29. ⁵ U. o. nr. 22.

5 forintot, Nyirő Pál és György egy sessionalis funduson lakó atyafiak 6, Nyirő István 5 forintot, Palkó János 3 forintot és 50 pénzt fognak évenként fizetni s a rájuk esett összeg felét Szent Mihály napkor, felét pedig Szent György napkor tartoznak beszolgáltatni. Továbbá köteles lesz mindegyikök esztendőnként 1 pár csibét, 12 tojást, Somlyóról vagy Tósokról 1—1 fuvar adni, kukoriczásaiktól vagy földeiktől $\frac{1}{2}$ pozsonyi köből zúzott (morzsolt) kukoriczát adni, dézsmájukat behordani, asztagba rakni, jól befödni.¹

Vajda apát nem is változtatott ezen a szerződésen, 1787-ben még mindig érvényes, de ekkor Palkó nincs említve, hanem a Hegyi és Nyirő-familiákon kívül a Csizmaziák egyik ága van nemes családnak említve. Mivel összes tartozásuk 5 pár csibe, 60 tojás, tehát összesen öt családot tettek; készpénzben 19 forint 30 krajczárt fizettek.²

Tósok mindezen szerződéses szolgáltatokból, tizedből, továbbá a községnek átadott malom árendájából, végül a Zsemlér Bertalantól (Károly testvérétől?) urasági engedelemmel épített deszkavágó és őrlő malmok³ fejében fizetett bérből 1784-ben 291 forint 43 krajczár jövedelmet adott volna az apátságnak;⁴ de ebbe, úgy látszik, nincs beszámítva a nemesek fizetése, nincs fölszámítva a fuvarok értéke, a makkból, gubacsból és az erdőből abroncskészítésre eladott nyírfák jövedelme, mert 1787-ben 351 forint 54 $\frac{1}{2}$ krajczárra tették Tósok jövedelmét.

A hosszabb nyugalmat, melynek Tósok örvendhetett s melyet az a rövidesen barátságos egyességgel elintézett összeütközés, mely a tihanyi és zirczi apátságok közt Tósok és Berénd határai miatt támadt, éppen nem zavart,⁵ erősen fölforgatta a türelmi rendelet nyomán keletkezett vallásügyi mozgalom, majd meg a devecseriekkel az erdő miatt megújult per.

Lécs Ágoston apát, ki az apátság birtokain oly erős kézzel iparkodott a katolikus vallást lábra állítani, Tósokon is kísérletet tett, nem érhetne-e el eredményt. Nem közvetlenül, hanem ispánja által próbált hatni a kálvinista lakókra, ezek azonban a fenyegetésre azzal feleltek, hogy az apát ellen valásuk háborgatása miatt jelentést tettek a helytartótanácsnál. Ennek rendeletére Veszprémmegye 1747 június 29-ikén tartott közgyűlésén feleletadásra megidézette az apátot.⁶ Az új közgyűlés alatt, szeptember 11-ikén azonban a többiek

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. nr. 40.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1.

³ A deszkametsző már 1770-ben megvolt, az őrlő malom építésére pedig 1773 június közepén adott Vajda apát engedélyt. U. o. c. 19., nr. 13.

⁴ Oklevéltár 110. sz.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 19., nr. 39.

⁶ Veszprémmegye levéltára: protocollum comit. Vesprim. 1747—1756. vol. IV. 9. l.

nevében a följelentést tevő Csizmazia Ádám, Mihály és János sem merték azt állítani, hogy az apát használt volna velük szemben kényszerítést, hanem csak azt emlegették, hogy az ispán fenyegette őket; az apát ellenben a járási főszolgabírótól s esküdttől tartott nyomozással bizonyította, hogy balul s fölötte könnyelműen vádolták.¹ Lécs mindamellet jobbnak látta a további kísérletet abbahagyni, nem bolygatta többé a kálvinistákat.

Tósokon a kálvinisták voltak a többségben és bár lelkipásztoruk nem volt, tanítót tartottak, míg a katolikusok, kik Városlőd filiabeliei voltak, vallásos nevelés nélkül szűkölködtek.² 1761-ben azonban a kálvinista tanító is távozott Tósokról, a mikor azután a község azokat a földeket, melyeket eddig a tanító használt, magának tartotta meg, de az apátnak semmit sem szólt róluk. Vajda apát a tósokiakkal kötött szerződésekben, mitsem tudva a régi tanítói földekről, melyekről a község sem tizedet, sem adót nem fizetett, csak arra szorítkozott, hogy elismertesse velük a még csak jövőben leendő beréndi katolikus plébánost lelkipásztoruknak s 1773 végén vagy 1774 elején, mikorra a katolikusok száma megnőtt, keresztet állíttatott föl a községben.³ Kevéssel utóbb Berénd plébánost kapván, Vajda elérte célját, hiszen Tósok és Berénd összeépült két község volt, a katolikusok lelki szükségleteiket kielégíthették s mivel a beréndi katolikus jegyző és tanító a tósokiaknak is szolgált, a gyermekek katolikus iskoláztatása sem okozott nehézséget.

Alig jelent meg II. József türelmi rendelete, Ajka, Tósok, Berénd, Miske, Rendek összefogtak, 1782 november 20-ikán a megyéhez fordultak, hogy Ajkán lelkipásztort tarthassanak s ugyanekkor Tósok megtette a lépéseket, hogy kálvinista tanítót fogadhasson. Ezen célból a tihanyi apátot is fölkeresték a tósoki kálvinisták s a következő levelet intézték hozzá:

«Tekintetes Kegyes Apátur Ur!

Királyi gondolatit a felséges apostoli királynak (!) arra fordította, hogy minden népeit boldogítsa. E végre elnézván azt, hogy, ha elesik a népnek szive, a munkának nem lehet hasznos folyamatja; nagyobb kedvetlenkedés pedig nincsen, mint ha a vallásban a nép szorongattatik, szabadsága fojtogattatik. Hogy azért az ellankadt népnek mind a maga munkáinak örömmel való folytatására megjöjjön a kedve és mind az uraságok szolgálatjára, mind az ország adózására is tehetségek legyen, kegyelmesen azt rendelni méltóztatott, hogy sem maga

¹ Veszprémmegye levéltára: protocollum comit. Vespri. 1747—1756. vol. IV. 22. l.

² V. ö. Hornig, id. m. 258. l.

³ 1774 február 23-ikához jegyezte föl az apátság számadásai közt: «Fejérvári vásárkor képirót kifizettem a Tósokra csinált crucifixért fl. 6 den. 50.»

nem kíván ő felsége senkinek lelkiismeretén uralkodni, mivel egyedül az Istené ez az uraság, hanem egyebeket is arra emlékeztet a maga dicső példájával, sőt parancsolatjával kötelez is az egyességek és az egymás eltűrésének követésére.

Mennyi károk következett az uraságoknak, az országnak a vallás üldözéséből, maga általláthatja Uraságod. Mert a jó gazdák a magok vallásoknak szeretetből viseltetvén, készek voltak elhagyni szülőtte földjüket és más helyekre verődni és ottan nagynehezen a gazdaságnak ágyát ujabban megvetni és mind a multaknak, mind a következendőknek emlékezetivel magokat gyötörni; a kik pedig a helyben megmaradtak, éjjel, nappal azon tűnődtek: Jaj, Istenem, ezen templomban szolgáltunk ám Istenünknek, már mit tegyünk, mint szolgáljunk az Istennek; nem kellett a munka nékiek és mennél inkább többült a kelletlen nyomorúságok, annál kedvetlenebbekké lettek a világi foglalatossághoz. Az uraságok tisztjeik által a plebanus urak kezek alá vettetvén, súlyosodván ezek által is terhek, annál inkább elkeseredtek, sőt életeket is megunván, a sziveket szorongató inség által tehetetlenebbekké tétettek a szolgálatokra és adófizetésekre.

Mindezeket a nagy károkat élesen általlátván felséges apostoli királyunk, tetszett ő felségének a keresztyéni szent életet ugyan mindeneknek parancsolni, de egyetemben mindeneknek szabadságát is helyreállítani, annyival is inkább, mivel a mi vallásunk szabadságát az ország nemcsak törvényekkel, hanem szövetkezésekkel is régtől fogva megerősítette. Ugyanezen törvényeket tetszett ő felségének mostan is restaurálni s új életre hozni, a mint mindezeket Uraságod nálunknál bővebben tudja.

Tekintetes Ur! Alázatosan instálunk, méltóztassék Uraságod megengedni, hadd említhessük azt, hogy a mi templomainkat, parochiainkat, oskoláinkat erővel vették el, erőhatalommal üzettettek ki közülünk a mi lelkiatyáink. A természeti egyenesség, a közígasság azt hozza magával, hogy ezek törvényesen visszaadattassanak; sőt világos példáink s törvényeink is vagynak a templomoknak restitutiojokról, mint az 1606. esztendőben art. 1., úgy az 1647. esztendőben art. 13., nem külömben 1649-ben art. 11. Sőt felvévén ezeket a sok erőszakos elvételeket és e miatt való sok versengéseket, a soproni dieta 1681 : 26. art. azt végezte, hogy a jószágok elvesztések alatt tiltassék meg a templomoknak, parochiáknak, oskoláknak elfoglalása.

Tekintetes Ur! Mi ezeket nem a végre említjük, mintha mi a vetélkedésre akarnánk kifakadni, mert ez a mi egyenességünktől távol vagyon, hanem csak azért, hogy látván Uraságod instantiánknak egyenességét, méltóztassék könyörületességre hajolni és a királyi kegyelmes rendelkezéseket hathatós rendelkezésével kívánt végre igazgatni. Azt instáljuk azért mély alázatossággal, templomnak, parochiának, oskolának való fundust és azokhoz való szükségés szántóföldeket

és réteket kimérettetni és az építéshez megkívántató materiákkal megsegíteni kegyelmesen méltóztassék.

2. Mivel a haza törvényei, melyeket ő felsége restaurált a mostani kegyelmes resolútiója által, minket a plébánus uraknak adózása alól kivettek, nevezetesen a 11. és 12. art. az 1647. esztendőbelinek, nem különben a 26. art. 1681., úgy a 21 : 1687., a 30. art. 1715., ezen adózások alá pedig dominalis tisztek által szoríttatunk, földesuri hatalmával minket szegény árendásit azon adó alól kivenni Uraságod méltóztasson.

3. Azt halljuk, Tekintetes Ur, hogy némelyek azt rebesgetik, hogy ez a királyi parancsolat dietaig függőben tartassék; de bölcs ítéletire bizzuk Uraságodnak, helyes legyen-e ez a halogatás, holott ő felsége minden haladék nélkül való effectuatióját parancsolja ezeknek. Osztán gondolja meg Uraságod, dieta nélkül elvehették templomainkat s a felséges király, a kinek a religiórul való rendelés királyi jussán áll, dieta nélkül a haza törvényei szerint helyre nem állíthatja-e szabadságunkat és nem nyugtathatja-e meg buslakodó szivünket?

Végezetre ezen királyi rendelkezések megakadályoztatására azt is halljuk, hogy mondják némelyek, hogy, a hol száz familiák vagyunk, oda vitethetnek be prédikátorok. Erre azt feleljük, ő felsége midőn a tolerantia felől kiadott parancsolatot publicáltatja, kettőt tézen fel: 1. publico religionis exercitio provisa loca, ezekről azt mondja: megerősítvén in favorem eorundem constitutas leges. Már pedig, a mint feljebb említettük, mind példáink s mind törvényeink vagynak a restitutio iránt, azért ezeknek crejével a restitutiót alázatosan Uraságodtól kérjük. 2. Említi: loca publico exercitio minus provisa, imo ubi lege regni arcebatur publicum religionis exercitium; ezekről azt parancsolja ő felsége, hogy in iisdem locis privatum admittatur exercitium, ezt magyarázza immár ekképpen, hogy, ha száz familiák vagynak egy helyben, ottan ház forma templomokat építsenek harang, torony és az utczáról való bejárás nélkül. Ez pedig a Cseh, Morva, Slavonia, Croatia, Dalmatia, Gallitia országokat nézi és némely városokat.

Mindezekből világosan általláthatja Uraságod, mely világos praetensióink legyenek az exercitiumunk restitutiója eránt és mely csekélyek azok az akadékok, melyekkel felséges királyunknak parancsolatja és annak effectuatiója halogattatik. Uraságodat azért mint a mi felséges apostoli királyunknak igaz hívét térdhajtással és mélységes alázatossággal instáljuk, hogy az ő felsége kegyelmes rendelkezéseit a maga jószágaiban tökéletességre hajtani kegyelmesen méltóztasson és minket szegény árendásait megvigasztalni, mind Uraságod szolgálatjára, mind a királyi adónak fizetésére, mind a magunk munkáinak örömmel való folytatására alkalmasabbá tenni ne terheltecsék.

Tekintetes Ur! Az Ur Isten az egekben vagyon, látja a sziveket és meg is

fizet kinek az ő cselekedete szerint. Hogy azért mi mind a mi felséges apostoli királyunkért, mind Uraságod boldog uralkodásáért s virágzásáért szívünknek együgyűségével Istenünknek a mi helységünkben esedezhessünk, ujlag Uraságod kegyelmességéért esedezünk és egyedül azt kérjük, hogy a mi felséges királyunk rendelkezéit szívére venni és, a mint parancsoltatik, minden haladék és késedelem nélkül véghezvitetni kegyelmesen méltóztasson. Mely kegyességéért mind a felséges udvarnál nevét áldani, mind a mennyei udvarnál előmeneteléért esedezni meg nem szününk, a mint hogy élünk, halunk is

Tekintetes Kegyes Urunknak

kegyes válaszát váró árendásai
a tósoki helységnek h. c. valló tagjai közönségesen.»¹

Nem kerülheti ugyan el a figyelmünket a tósoki helvetiai confessiót valló árendások közönségének panaszában az az ellenmondás, mely szerint a falubeli kálvinisták «az uraságok tisztjei által a plebanus urak kezek alá vettetvén, sulyosbodván ezek által is terhek, annál inkább elkeseredtek, sőt életeket is meg-unván, a szíveket szorongató inség által lehetetlenekké tétettek a szolgálatokra és adófizetésekre», most pedig, mikor az ajkai gyülekezet prédikátorának elartatásához is hozzá kell járulniok, a nagyobb terhet okozó kálvinista tanító bevitelét kéri, de rá kell mutatnunk arra az igazságtalan eljárásra, melyet Vajda apáttal, ezzel a kegyes földesurral szemben tanusítottak, midőn szíveket szorongató inséget emlegetnek alatta, noha az urbéri törvényszék szaván kívül maguk elismerték, hogy a földesuraság mindenkor a legnagyobb szelidséggel és elnézéssel bánt velük.

Az apátság, midőn a megye 1783 márczius 24-ikén vizsgálatot tartott, igaz-e, hogy régente a tósoki kálvinisták nyilvános vallásgyakorlatot élveztek, hozzá tudnak-e járulni az ajkai kálvinista lelkipásztor ellátásához, el tudják-e tartani a maguk tanítóját, tiltakozott a kálvinista tanító megfogadása ellen, mert Tósokon sohasem volt a kálvinistáknak szabad vallásgyakorlatuk, lelkipásztoruk, sőt 1761-től tanítót sem tartottak; egyben szót emelt az ellen is, hogy az ajkai református gyülekezet filiája akarnak lenni, noha szerződésük szerint kötelességet vállaltak rá, hogy elismerik a beréndi római katolikus plébánost lelkipásztornak és figyelmeztetett arra, hogy a tósoki kálvinisták oly kevesen vannak, hogy anyagi kimerülésük nélkül tanítójuk illő ellátásáról nem gondoskodhatnak.

Mikor a helytartótanács 1783 október 2-ikán egy általánosságban tartott leirattal megengedte, hogy az 1782 november 20-ikán kérelmező helységek

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 19., nr. 4. N.

magánistentiszteletet tarthatnak s ott, a hol nincs katolikus tanító, a maguk vallásán levő mestert szerződtethetnek, a tósokiak, a nélkül, hogy a megyének jelentést tettek volna, a földesur végleges beleegyezését megszerezték volna, kálvinista tanítót fogadtak, sőt azzal, hogy harangozni kezdtek, nyilvános istentiszteletet gyakoroltak. Az uradalom nem látta elégségesnek a helytartótanács leiratát, mert abban Tósok nem volt külön megnevezve, meg, mivel Tósok és Berénd összecépült helyek voltak s ez utóbbiban volt katolikus tanító s eddig ehhez jártak a tósokiak is, ez volt a jegyzőjük is, azt következtette, hogy Tósok nem jöhet oly hely számba, hol előzőleg katolikus tanító nem volt. Mindez arra birta, hogy a kálvinista tanítót eltávolíttatta.

A tósokiak erre újra kezdték a kérelmezést és talán még 1784 folyamán, de 1785-ben mindenestre megkapták a felség engedélyét, hogy kálvinista tanítót tarthatnak. Most azonban javadalmat is akartak számára s hogy ez mentől könnyebben meglegyen, nemcsak arra hivatkoztak, hogy az apát előzetesen beleegyezett, hogy tanítót szerezzenek, hanem azt is megígérte, hogy földet, házat ad neki. Mikor pedig az apát kijelentette, hogy ezt csak arra az esetre értette, ha kétségtelenül engedélyt kapnak arra, hogy tanítót fogadjanak és ha a felség azt is egyenesen meghagyja, hogy neki földet adjon, a kálvinista lakosság azzal állott elő, hogy volt nekik a maguk irtásából földjük, házuk, rétjük is, de az apát elvette. Vajda kijelentette utóbb, hogy ez az a föld, mely 1761-ig az uraság jóvoltából a kálvinista tanítóé volt, attól fogva pedig titkon, minden szolgálat, tized nélkül a község használta, azonban ő, mikor épen a kálvinisták folyamodványából megtudta, hogy ez a föld is van, noha a községnek adta, a tizedet, szolgálmányokat megkivánja róla; rétekről nem tud, talán ezzel is úgy vannak, mint az emlegetett földdel, hogy alattomban élük; a házat, melyet keresnek, előde becsü útján szerezte meg.

A helytartótanács feleletében a birtokkérdés tisztázását akarta s a megyének 1786 április 4-ikén azt a megbízást adta, nyomozza ki, valóban megtörtént-e az említett ház becsértéken való megváltása; az irtásföldeket illetőleg pedig — melyekről úgy nyilatkozott, hogy azok jóval a türelmi rendelet előtt a község birtokába menvén, ezek valláskülönbség nélkül használtattak, ebből fizettek közös terheket, mint a katolikus tanító 15 mérő buzáját, tehát továbbra is a község birtokában hagyandók — az uriszek döntse el, megkövetelheti-e róla az uradalom a kilenczedet (így mondja a helytartótanács, mely az urbarium szerint tekintette e szolgálatot).

A megye Bendik Tamásnak, mint a már eltörölt apátság ügyvédjének megkeresésére 1787 február 10-ikén tartott tanúkihallgatást arról, régente volt-e Tósokon kálvinista tanító s ki, az uradalom vagy a megye okozta-e elmene-

telét, a tósoki kálvinisták iskola- vagy mesterházát a megye vagy uradalom vette-e el, a kálvinisták fölvelték-e az árát, a tanító távozása után «kérték-e valamikor az elbecsültetett ház árát?»

A tanúk, köztük a már Tósok megszállásakor ide szakadt, most körülbelül 97 éves Hegyi János, azt vallották, hogy régente volt Tósokon kálvinista tanító, de nem tudni kinek az engedelméből s hogy ezt utóbb a megye rendeletéből távolították el, csak abból lehet következtetni, hogy Kőrmendy István esküdt «imádta meg» a tósokiakat 32 forinttal, mint a mesterház árával; a kálvinista lakosság nem fogadta el a pénzt, mire, így mondta egy tanú, az uraság kasszájába tétetett; arról, hogy később kérték volna az uraságtól a becsü szerint való értékét, a tanúk semmit sem tudtak.

Az apátsági javak ügyvédje, Bendik, ki arról volt meggyőződve, hogy a volt mesterház becsértékét a tósokiak megkapták, azon volt, hogy az uradalomnak ne kelljen a kálvinista mester számára telket adnia, újra emlegeti, hogy Tósokon nincs szükség külön tanítóra, meg terhére lesz a lakosságnak az a bőkezű ajánlat, melyet mostanság a tanító ellátására tett, az uradalomnak nincs telke, melyet átadhatna; szava azonban elhangzott a nélkül, hogy eredménye lett volna.¹ A község összeírásaiban 1788-tól állandóan föl van véve a reformátusok templom-háza,² mely, úgy látszik, egyaránt szolgált a tanítás és az istentisztelet céljaira.

Nem volt elég, hogy a valláskérdés zavarta a lakosságot, egyidejűleg perlekedés folyt a devecseri uradalommal. Már Vajda apát idejében lehetett valami újabb mozgolódás,³ de nyílt összeütközés csak a Rend eltörlése után támadt. Megtörtént már 1787 február 8—12-ike közt Tósoknak a vallásalap számára való összeírása, bekebelezték a győri kamaraigazgatóságba,⁴ mikor a küzdelem a devecseri uradalom javára dőlt el. A tihanyi uradalmi jószágkormányzóság oly módon beszél, hogy az ő törvényes meghívása, perbeli döntés nélkül jelent meg Veszprémmegyének ú. n. királyi subdelegált bizottsága a Tósok és Devecser közt elterülő vitás erdőben s azt saját hatalmából, a tósokiak tiltakozását figyelmen kívül hagyva, 1788 május 17-ikén megosztotta és pedig úgy, hogy a nagyobb, hasznosabb részt a devecseri uradalomnak juttatta.⁵ A Balacza, mai Balatfa vagy a tósokiak szerint Gelegenyés déli részén, a berendi erdőnek a tósoki, devecseri határokkal való ütközésénél áthaladó deve-

¹ Az összes iratok a pannonthalmi rendi levéltárban vannak: act. abbat. Tihan. fasc. 19., nr. 41. litt. A. L.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 18., nr. 11.

³ V. ö. pannonthalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 19., nr. 35.

⁴ U. o. nr. 41., litt. M. ⁵ U. o. fasc. 17., nr. 34.

cseri-tósoki országúttól jórészt délre eső terület került fölosztás alá, mi ellen a tósokiak május 19-ikén nem késtek tiltakozni, mert mindig birták, marháiknak nincs más legelőjük, csak az az erdő és így «ha attól megfosztatnak, marhát nem tarthatnak, melyért a felségnek, uraságuknak s a vármegyének, mint eddig, nem szolgálhatnak».

Hasztalan volt a panasz, maga a tihanyi uradalom ügyvédje sem akart perlekedni, nem látta, hogy a tósokiaknak igazuk volna és csak a lakosság sürgetése, örökös kérelmei birták rá, hogy kísérletet tegyen az elvett terület visszaszerzésére. S a per ideje alatt örökösek a határvillongások, mert a tósokiak lerontották az 1788-iki bizottságtól fölállított határokat és nem szüntek meg hangoztatni, hogy «nem az ország törvénye, hogy, a ki erősebb, az hatalmasabb». A hosszas panaszoknak végre az lett az eredménye, hogy ismét bizottság jelent meg a kérdéses erdőrészben s 1798 július 8-ikán újabb megosztást eszközölt, melynek értelmében egyenlő részre osztották, úgy hogy a devecseriek is, tósokiak is 117—117 holdat kaptak belőle. Ebbé a megosztásba a pécsi kamaraigazgatóság, melyhez Tósok újabban, legalább 1790 október közepétől, tartozott s Eszterházy Károly gróf, a devecseri uradalom birtokosa egyaránt belenyugodván, 1798 október 6-ikán a megosztott területen új határjeleket állítottak föl.¹ Bizonyosra vehetjük, hogy a tósokiak ezzel az eredménnyel sem voltak megelégedve s később a rendi jószágkormányzás is úgy vélekedett, hogy ezen osztáskor valami 70 holddal megrontották a tósoki határt, a miért irni kellene a volt ügyvédnek, igazolja magát.²

Hogy ez a magában véve nem nagy terület oly szivós küzdelemre birta a tósokiakat, az a megváltozott helyi telekviszonyokkal függ össze. A II. József rendelkezésének engedelmeskedő Vajda apát fölmérette ugyan Tósokot, de nem vizsgálta meg, hogy a telki állományon kívül s azon földeken kívül, melyeket az árendások bevallottak, nincs-e más terület is a kezükben. Így történhetett meg, hogy nem tudott róla, hogy a volt mester-földek a község birtokában voltak, hogy az irtásokra elfogadta azt a mennyiséget, melyet a birtokosok jónak láttak bevallani. Ez pedig a valóságtól nagyon eltért.

1770-ben iratta össze Vajda apát részletesen a tósoki határt s ezen összeírásban a szántóföldeknek használt irtások összesen 177¹/₄ pozsonyi mérőre elég területet, tehát körülbelül 118 holdat, a rétnak használtak pedig 24¹/₂ szeker szénát adó, tehát bőven számítva 13 holdas darabot tettek.³ Csak hogy ez a bevallás már 1770-ben sem lehetett hű, utóbb meg nem történt számbavétel s

¹ Valamennyi irat a pannonthalmi rendi levéltárban: act. abbat. Tihan. fasc. 19.

² Oklevéltár 123. sz. ³ Pannonthalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan fasc. 32., nr. 22.

így az 1787 elejéig történt irtások semmit sem hoztak az uradalomnak. Pedig ez a terület igen jelentős: 384 hold szántóföld, $148\frac{3}{4}$ hold rét. Így tehát 1770—1787 közt kerekszámban 400 hold területet vontak ki a terhek alól. Hogy egyesek mekkora hasznát vették ennek a különbségnek, eléggé mutatja, hogy Sereg István, ki $\frac{5}{8}$ telkesként szerepelt $12\frac{5}{8}$ hold földdel, 10 szekér szénát termő réttel, Vajda idejében bevallott $6\frac{3}{4}$ mérős irtást, tehát $4\frac{1}{2}$ holdat, úgy 2 szekér szénát termő, tehát 1 holdas irtott rétet, 1787-ben pedig kiderült, hogy irtásai majdnem két telki állományt értek, mert azokból 28 hold szántóföldje és 12 hold rétje volt; Kopasz György $6\frac{1}{8}$ hold szántófölddel s 6 szekér szénával $\frac{3}{8}$ -os volt, melyhez a Vajda idejében készült összeírás szerint még 4 mérős, tehát $2\frac{2}{3}$ holdas irtott szántóföld és legfőlebb 1 holdas irtott rét járult,¹ 1787-ben 15 hold irtott szántóföldje és 4 hold rétje van; a pusztán házas zsellérként szereplő Kiss Istvánt Vajda összeírása $1\frac{1}{2}$ mérős szántófölddel említette, rétje, melyről nincs említve, hogy irtás, 1 kocsi és 2 petrencze szénát termett, 1787-ben meg 4 hold irtott szántóföldje s 1 hold rétje volt; Ujvári Mihály házas zsellér Vajda összeírása szerint $5\frac{1}{2}$ mérős irtást és 4 szekér szénát hozó rétet használt, de ez utóbbiakról nincs említve, irtások-e, 1787-ben pedig 6 hold szántóföldje és 3 hold rétje volt az irtások között.

Folytathatnók a sort tovább, de ezek is eléggé megvilágítják azt a különben föltűnő jelenséget, hogyan szökik föl egyetlen év alatt, 1787-ről 1788-ra még egyszer akkorára a telki állomány, $8\frac{2}{8}$ telekről $16\frac{6}{8}$ -ra, mikor az apátságnak majorsági földje, melyet esetleg jobbágyoknak adhatott volna, egyáltalán nem volt s a vallásalap sem tartott itt más alkalmazottat, mint egy erdészt. Az 1787-iki összeírás maga megmondja, hogy oly irtásokat vett számba, melyeket évtizedek óta nem vallottak be, nem fizettek utánuk.² Az uradalom ezeknek az irtásoknak jelentékeny részét mindjárt összeírásuk után megváltotta, új árendásokat szerzett rájuk, házhelyeknek, belsőségeknek adta őket, mert a házas zsellérek száma is 13-ra emelkedett, illetve mint telki állományt hagyta előző birtokosaik kezénél.

Az így létesült birtokállapot állandónak mondható. A $16\frac{6}{8}$ telek az 1802-ig évről-évre meglevő összeírások szerint nem változik s a házas zsellérek számában is csak csekély ingadozás mutatkozik; közben-közben egygyel, kettővel megfogynak ugyan, de 1802-ben újra 13 házas és egy mással lakó zsellér van Tósokon.

Az irtások megváltásával megnövekedett telki állomány természetsszerűleg

¹ Azért mondjuk legfőlebb, mert az ú. n. Nagy-Berken voltak irtott és nem irtott rétek. Kopasznál nincs jelezve, hogy az itt levő 2 szekér szénát adó rétje irtás, de vegyük annak.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1.

növelte Tósok jövedelmét s azoknak az irtásoknak tizede, melyek az egyes irtóknál maradtak ugyan, de az uradalom tudott róluk, szintén hozzájárult a bevételek fokozásához. Mindez azonban a régebbi állapothoz képest egyszersmind szaporította az árendások terheit. Egyelőre szerződésüket nem változtatták ugyan meg, de módosítás történt rajta. A tihanyi apátság pl. a kocsmát ingyen engedte át a községnek, hogy jövedelmét a közös terhek fődözésére fordítsa. Most a vállálap tisztsége ezt a jövedelmet elvette a községtől. Hogy pedig ez nem csekély kár volt a tósokiaknak, meglátszik abból, hogy, mikor a vállálap 1789 augusztus 25-ikén 100 forint kikiáltási árral árverés útján bérbe kínálta a kocsmát, nyolcz ajánlkozó jelentkezett s a legmagasabb ajánlatot tevő 106 forint 15 krajczár évi bérért kapta meg.¹ Hogy egyéb teher nem súlyosbította-e a tósokiak helyzetét, nem tudjuk, de maguk az időviszonyok is olyanok voltak, hogy új terheket hoztak. Lehet, hogy már maga a mostani uradalom nehezebb szolgálattal végeztette velük a hosszú fuvarokat s háborus idők közt még nehezebbé vált lerovásuk. A II. Józseftől Katalin czárnő szövetségében viselt török háború súlyát a tósokiak is megérezték. Mikor az uradalom 1789 február 24-ikén fölszólította őket, hogy hosszú fuvarjukat végezzék el, kénytelenek voltak azt válaszolni, hogy «mostanában le nem szolgálhatják, vontató lovakat teljességgel nem küldhetnek, mivel 21. Februarii ő felsége szénavitelére csak egy gazda is, kinek vonós marhája találtatott, ha csak egy volt is neki, egész erejével és tehetségével kellett Körös városába menni, in summa 33 szekeret adni, akik is bizonytalan, hogy két, három vagy négy hetek miatt jöhetnek, vagy talátnak; marháik közt (!) a sok forspontozás s ő felsége transportja tételében s a vékonyan való tarthatás miatt olyanok és erőtelenedettek, hogy sok is vissza nem jöhetnek».² Hozzá most régi szerződésüket is úgy akarták megváltoztatni, hogy több lett a tartozásuk, mint eddig.

A község az új terhek ellenében a megyénél keresett védelmet, de, mint Thurszky András tihanyi jószágkormányzó 1791 február 18-iki nyilatkozata mondja, igaztalan s könnyelmű vádaskodással állottak elő.³ A község azonban nem hagyta abba a maga igazának keresését s a járási szolgabíró 1792 január 29-ikén tárgyalásra hívta Thurszkyt, ki azonban a füredi építkezések miatt nem mehetett. Majd február folyamán Ughy Ignác uradalmi ügyvédet hívták ugyanezen ügyben, nehogy megint el kelljen halasztani a tárgyalást.⁴ Az eredmény az lett, hogy egyelőre nem bolygatták őket, megkötötték velük a régi szerződést. 1797-ben azonban már nem volt hajlandó az uradalom a régi szerződést fönntartani.

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 19., nr. 13.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 19. 3 U. o. 4 U. o.

A tósokiak április 13-ikán, immár másodszer, kérték Thurszkyt, hagyja meg a régi szerződésüket, mert «ha helységüknek igen szűk és csekély határához képest a régi contractusuk tenoránál feljebb emeltetnék árendai adójuk, szántszándékkal tétetnének nyomorultakká. Helységecskéjük olyan helyen vagy a Bakonyban, hogy sem szomszéd kereskedő város, sem szőlőtermő hegy, a mely által valami kis költséget állíthatna elő a szegény ember. Nincs tehát itt semmihez sem támaszkodni a szegény embernek, hanem egy kis baromtartáshoz; de az is oly keserves a legelő igen kicsiny volta miatt, hogy a szomszéd földesuraknak 40 s 50 forintokat fizetnek nyári legeltető fűbért. A mit az által nevel a szegény lakos, azt sem tudja közölni sok, portiójába adja-e, árendájára-e vagy maga háza szükségére. Mindezeket tekintette az ő régi földes apátur uruk, azért is meghagyta a mostani contractusukat».

Az 1798 január 16-ikán Tihanyban tartott uriszék tárgyalta ugyan a tósokiak kérelmét, de azt a határozatot hozta, hogy, ha új szerződést nem akarnak kötni, akkor az urbarium szerint kell velük bántani.¹ Történt-e valamiben megállapodás, nem tudjuk; de még mindig az árendaügygyel függ össze a tósoki előjáróknak 1799 július 17-ikén a tihanyi uriszékhez intézett levele, mely így hangzik: «Mivel főbenjáró dolog és egész közönséges helységünk lakosait illető dolog az, melyet parancsol most a tekintetes uriszék, a magunk újra való felárendálása felől, hogy vegyük össze magunkat, azonban pedig most az egész helységünk zab alá transzpontba vannak parancsolva, idehaza nincsenek az embe-reink, annak okáért instálunk alázatosan a tekintetes uriszék kegyes színe előtt, méltóztassék egy kis várakozással lenni, míg mind együtt lehetünk és magunkat összevehetjük.»²

A Rend visszaállítása előtt lefolyt időről nincs több adatunk Tósokról s így nem tudjuk, mily eredménnyel végződött a tósokiak árendaügye. Mivel azonban a tihanyi apátság jövedelmeinek kimutatásában a község közös terhe 140 forint,³ az látszik, hogy az árendájukat fölemelték.

Az újabb időkről csak nagyon szórványos adataink vannak Tósokról. 1808-ban fölmérték a birtokot, mely alkalommal 303¹/₁₆ hold irtást találtak és tanulmányozás tárgya volt a község urbéri rendezése. Ezzel kapcsolatosan történhetett, hogy az apátság a regálékát visszavette, mert a község kéri, hogy továbbra is megtarthassa a malmokat, kocsmát. Az apátság azonban nem volt hajlandó engedni, mire a község 1809-ben a helytartótanács támogatásához folyamodott. Ez méltányosságot ajánlott a földesurnak, majd 1810-ben uriszéken tárgyalták a

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 19.

² U. o. ³ Oklevéltár 113. sz.

malmok s a kocsmá üggyét,¹ az eredmény azonban az lett, hogy Novák főapát 3815 forint lefizetésével a községet kibecsültette.²

Néhány apróbb ügynél, hogy 1812-ben a község déli részén, Csóta, Lőrinte, Csékut felé megjárták a határokat, 1831-ben a katolikus lakosság a főapát pártfogását kérte, mert a beréndi plébános sok napszámot követelt tőlük, érdekesebb, hogy a Rend jobbnak látta egy ideig bérbe adni ezt a jóságot. 1836-ban 202 forint 10 krajczár, majd 1838-tól 1842-ig ugyanezen összegért, csak hogy konvencziós pénzben, bérlő vette Tósok hasznát.³

1844-ben a katolikusok iskola és tanítói lakás céljaira házat vettek s ezen alkalommal kérték az apátságot, hogy a vétel célját tekintve, engedje el nekik a vételár tizedét, melyet a földesuri jog és engedély fejében az apátság az eladások alkalmával kapni szokott.⁴

1856 május havában Tósokon is kezdetét vette a tagosítás munkája.⁵ Mint az apátság jószághelyettesítője írja, «Tósokon 9½ telek váltott meg, volt pedig 16½ s így 7 egészteleket kell megváltaniok; az irtások száma 305 hold. Kezdettem egyezkedni, egyharmadát a remanentialis földeknek és irtásoknak követeltem; de nem tudtam megegyezni. Tósokon sok baj lesz, mert némelyeknek nincs egyebük, mint irtásuk».⁶ A jószághelyettesítő nem tévedett, mert, noha az apátság beadta a keresetet az irtásföldek visszaváltása, a maradványföldek kármentesítése végett és bírói végzést szerzett rá, hogy semmi törvényes akadály nincs a helység «rendezve elkülönítésének», az irtás- és maradványföldek iránt többször megkísérlett egyezkedések meghiúsultak.⁷ Az 1857-iki ügyészi jelentésben Szabó Dávid azt helyezte ugyan kilátásba, hogy Tósokon a fölmérés legközelebb be fog fejeztetni,⁸ ez azonban csak biztatás volt, hiszen maga a mérnöki munkálat is újabb két évig tartott és 1860 tavaszán került rá a sor a fölmérés hitelesítésére.⁹ A «rendezve elkülönítés» pedig annyira nem következett rá, hogy még 1865 augusztus 13-ikán is azt írják a tihanyi apátság birtokainak megvizsgálására kiküldött rendtagok, hogy Tósok tagosítottan község, melynek 700 hold erdeje van, legelője közös, a két malom bérletéből s a kocsmáéból 611 forint, az erdőn lábán eladott fából 741 krajczár jövedelem van; az erdő azonban pusztul, a község legelőnek használja s ép azért a tósoki tagosítással sietni kell.¹⁰

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 14., nr. 6—10., de a nr. 8. és 10. kivételével csak a levéltár indexe szerint használhattuk, mert az okiratok hiányzanak, vagy más iratokkal keveredtek össze.

² Enliti Simon Zsigmond 1882 június 24-iki levele a pannonhalmi főapáti irattárban.

³ Emlékiratok stb. u. o.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár, c. 14., nr. 16., 11., 17. és 18.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. ooo.

⁶ U. o.: fasc. 81., litt. fff. ⁷ U. o.: fasc. 81., litt. bbb. ⁸ U. o. ⁹ U. o. ¹⁰ Oklevéltár 123. sz.

Az apátság s a volt urbéreszek közt nem tudott egyesség létesülni s e miatt perre került az ügy. Egy évtized múlt el, mikor végre a pápai törvényszék 1874 augusztus 19-iki határozata értelmében szeptember 21-ikén újra összejöttek a felek s ekkor azután barátságos uton vetettek véget a hosszas ellenkezésnek. A megállapodás szerint $16\frac{4}{8}$ telek és 20 zsellérség részére állapították meg az illetményt úgy, hogy minden telekre 1 hold belsőséget, 24 hold szántóföldet, 8 hold kaszálót, összesen tehát 33 holdat vettek föl, a zsellérségekből pedig 8 számára szabtak ki egy urbéri telket azzal a megszorítással, hogy «a zsellér telki állományoknak külsőségük nem lévén, ez után legelőilletmény sem jár». Az 1200 □ ölével számított $303\frac{1}{16}$ hold irtás harmadára, vagyis $101\frac{1}{48}$ holdra abban állapodtak meg, hogy ezt, valamint a maradványföldeket a község megváltja. A volt urbéres jobbágyság kezén $1001\frac{306}{1000}$ hold, a zsellérségén $43\frac{993}{1000}$, összesen tehát $1045\frac{299}{1000}$ hold földet találtak. Ebből kellett kihasítani a volt jobbágyság $544\frac{600}{1000}$ hold és a zsellérség említett illetményét, a megmaradó rész pedig megváltás tárgya lett. Az irtások 1200 □ ölével számított holdjáért 80 forintot ígért a község, az egésztelek váltságául pedig, mivel II. osztályú földekről volt szó, 577 forint 50 krajczárt; az így kialakuló 11,540 forint 9 krajczár törlesztésére pedig úgy egyeztek meg, hogy a rendezés bevégeztétől kezdve 8 év alatt, félévi részletekben fizet a község, a hátrálékos összeg után pedig 5% kamatot ad. A legelőből minden telekre 10 holdat vettek föl, de a jobbágyságnak jutó legelőterületen levő fák jövőre is a volt földesuraság birtoka maradtak; a legelőilletmény megállapításánál mint «sorküliek», extraserialisták fölvetettek a katolikus és református anyaegyházak lelkészei, kik 10—10 holdat kaptak s a katolikus és a református tanító, kiknek 5—5 holdat hasítottak ki. Gondoskodtak még a községi népiskoláról, melynek, a törvény rendelkezése szerint, az összes legelőterület $\frac{1}{100}$ részét juttatták, 1—1 holdat faiskolának, kavicsgödörnek, közös temetőnek rendelték s az utakról, melyeket azonban, mint a teljesen hasznavehetetlen tereket, senki illetményébe nem számították be. A tagosítás költségeit a felperes uradalom fogja viselni, de a mérnöknek szükséges fuvarokról, kézi napszámokról a község gondoskodik. Néhány jelentéktlenebb intézkedésen kívül, melyek az apátsági malmokhoz vezető utakra, zúgókra, a község határát hasító Torna vizére vonatkoztak, fontos az apátság óvástétele. Ugyanis most vette észre, hogy Tósokon $16\frac{4}{8}$ telek és 20 zsellérség van, ő pedig a földtehermentesítési alaphól csak $9\frac{6}{8}$ telekre és 22 zsellérségre kártalanított. Jegyzőkönyvbe vetette tehát, hogy «ez iránti kártalanítási igényét az országos földtehermentesítési alap ellen fenntartottnak jelenti ki».¹

¹ Hiteles másolat a pannonthalmi főapáti irattárban.

Mikor az egyesség megerősítés végett a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz jutott, ez is sürgette az apátot, hogy — a két zsellérségért kapott fölös kárpótlás betudása mellett — utólag folyamodjék a $6\frac{6}{8}$ telekért járó kárpótlásért, figyelmeztette továbbá az apátot, gondoskodjék róla, hogy a szegény zselléreknek is jusson legelő s meghagyta, hogy a volt urbéreseknél jutó legelőterületen levő fák árát eladásuk után szintén az apátság törzsvagyonához csatolja.¹

Miután az apátság e tekintetben a kellő lépéseket s ígéreteket megtette, a zselléreket illetőleg pedig kijelentette, hogy azok kapnak legelőt, hiszen minden 8 zsellérségre egy telki állományt vettek föl, egy-egy telekhez pedig 10 hold legelő jár, csak azt akarta a szerződés kizárni, hogy a most kezükön levő közel 44 hold czimén ne léphessenek föl követeléssel,² a miniszter 1875 április 7-ikén az egyességet jóváhagyta, de nagyobb világosság kedvéért hozzátette, hogy a volt urbéreseknél legelője a 676 holdnyi uradalmi erdőből adatik ki.³

Kissé késedelmesen, de sikerült megkapnia az apátságnak a be nem számított $6\frac{6}{8}$ telekért járó kárpótlást is. Ennek fejében 3612 forint 30 krajczárt kapott, ezen tőke elmaradt kamatai fejében pedig, miként a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1878 október 24-ikén tudatta, az apátsági törzstőkéhez nem csatolandó 5509 forint $3\frac{3}{4}$ krajczárnyi összeg állapíttatott meg.⁴

A tagosítás után $441\frac{650}{1000}$ hold nyires erdeje maradt az apátságnak. Ezt, miként Simon Zsigmond apát 1877 augusztus 2-ikán Kruesz főapátnak írta, más vállalkozó hiányában 400 s néhány forintért a községnek adta bérbe legelőnek.⁵

A magánosan álló kis jószág rendi kezelésre csakhamar alkalmatlannak bizonyult és Simon apát 1882 június 24-ikén arra kerte a főapátot, ajánlja föl Tósokot a czisztercieknek, a kik beréndi jószáguk kiegészítésére jól fölhasználhatnák. Tekintve, hogy Tósok jövedelme a községnek legelőnek kiadott erdő s az ugyanattól bérelt kocsmá, magánosoknál levő malmok után 1400 forint, 28.000 forintért oda lehetne adni, sőt, mivel később a malmok fönntartása sokba fog kerülni, valamivel olcsóbban is.⁶

A főapát teljesítette a kérelmet s a cziszterciekkel való tárgyalások anynyira jutottak, hogy Supka Jeromos zirczi apát már arra kérte Krueszt, tüzzön ki 1882 decemberében vagy a következő év januárjában napot, hogy egyezkedni lehessen.⁷

Így állván az ügy, Kruesz főapát az 1882 december 30-iki pannonthalmi konventülésen fölemlítette, hogy legcélszerűbb volna Tósokot eladni s az érte

¹ Hiteles másolat a pannonthalmi főapáti irattárban.

² U. o.

³ U. o.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár.

⁵ Pannonthalmi főapáti irattár.

⁶ U. o.

⁷ U. o.

befolyó összeget a tihanyi apátság más jószágain szükséges befektetésekre fordítani. Az eladás ügye oly jól indult, hogy 1883 márczius 1-jén a főapát azt jelentette, hogy Tósok eladása annyira előhaladt, hogy «rövid idő múlva bevégzett tény lesz».

Azonban a zirczi apátsággal való tárgyalások megszakadtak s a remélt rövid időből jó három év lett, mire Tósok eladásra került; Kruesz főapát meg sem érte. Utóbb magával Tósokkal kezdődtek alkudozások. Vaszary Kolos főapát az 1886 augusztus 30-ikán tartott ülésen tudatta a pannonhalmi konventtel, hogy Tósokot, melynek eladásába a tihanyi konvent beleegyezett s a rendi káptalan is az eladását mondta ki, maga a község, mely eddig bérelte, 28.000 forintért hajlandó megvenni.¹ Miután a felség engedélye megérkezett, a mondott összegért még 1886 folyamán Tósok község birtoka lett az apátság jószágá.²

II. Az apátság somogy megyei birtokai.

12. Közben megnevezésképen előfordul ugyan Nagy- és Kis-Endréd,³ de a valóságban mint egyesült terület szerepel *Endréd*, az apátságnak ez a gyors fejlődésnek induló birtoka.

A XVII. század végén 8 telken 12 jobbágyság volt Endréden; 1715-ben 21 van, kik közül a Vas, Torma, Varga, Pap, Szabó a korábbi összeírásokban is előforduló családok leszármazottjai, a többi azonban új név. A nem valami beszédes 1715-iki jegyzék szerint Endréd lakói Tamás Gergely bíró, kinek 8 köblös földje, 1 kaszás rétje, 1 $\frac{1}{4}$ kapás szőleje, Pető György, kinek 4 köblös földje, 1 kaszás rétje, Szabó Gergely, kinek $\frac{1}{2}$ kaszás rétje, 1 kapás szőleje, Vas István, kinek 8 köblös földje, 1 kaszás rétje, 5 kapás szőleje, Torma György, kinek 8 köblös földje, 1 kaszás rétje, 4 kapás szőleje, Kötő János, kinek 8 köblös földje, 1 kaszás rétje, 2 kapás szőleje, Tamás Mátyás, kinek 4 köblös földje, 1 kaszás rétje, 2 kapás szőleje, Őri Bálint, kinek 8 köblös földje, 1 kaszás rétje, 2 kapás szőleje, Pap Ferencz, kinek 3 kapás szőleje, Tótössy István, kinek 8 kapás földje, 1 kaszás rétje, 4 $\frac{1}{4}$ kapás szőleje, Bök (Bék) Márton, Király György, Nagy János, Sőki (Szőke) János, Futó Márton, Gaban István, kiknek egyenként $\frac{1}{2}$ kaszás rétje, 1 kapás szőleje, Kéry Gergely, kinek 8 köblös földje, 1 kaszás rétje, 1 kapás szőleje, Varga János, kinek 8 köblös földje, 1 kaszás rétje, 3 kapás szőleje, Rezi János, kinek 8 köblös földje, 1 kaszás rétje, $\frac{1}{4}$ kapás szőleje volt; ezek mellett két házatlan zsellér, Farkas György és Ráksi János lakott a falu-

¹ A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei : 870—1892. 180., 183—184., 280—281. ll.

² Tihanyi apátsági levéltár.

³ Így 1730-ban. Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 7., nr. 5.

ban.¹ Érdekes, hogy sem a jobbágyságnak, sem a zselléreknek nincs irtás-földjük.

A jobbágyságnak az uraságnak járó fizetéseiről, szolgálmányairól nincs följegyzés, de ugyanezen évből fennmaradt egy igen becses jegyzék, melyet december 15-ikén Turnay Ányos a december 10-ikén tartott somogyi megyegyűlés határozatai nyomán azért állított össze, hogy az endrédiiek tudják, mennyi katonát és hogyan kell eltartaniok s miképen kell megadniok a pannonhalmi főapátságnak járó tizedet.

A katonaságból 4 lovasnak eltartásáról kellett a falunak gondoskodni, ezen kívül a megyében állomásozó katonaság eltartására 101 forint 37½ dénárt fizetett.

Hogy a katonaság mindig biztos és egységes áron szerezhesse meg a szükségleteit, a megye megszabta, hogy egy ludat 20 dénárért, egy réczét 12 dénárért, egy tyúkot 10 dénárért, egy tyúkmonyat 1 dénárért, egy 3—4 hetes malacot 20 dénárért, egy font szalonnát 12 dénárért, egy pozsonyi köből búzát 1 forintért, rozsot 75 dénárért, egy font vaját 25 dénárért kell adni.

A továbbiakban részletes utasításokat kapott a jobbágy, hogyan kell ellátni a katonát. «Németnek jár egy hétre egy pozsonyi köből abrak csapva; ha abrak nincsen, tartozik elvenni árpát, rozsot, tönkölyt, hajdinát ugyanazon pozsonyi köböllel csapva.

Minden hétben egy napra, úgymint péntekre, tartoznak néki adni egy hét-krajczárost, más napokon pedig a szegénységnek szabad akaratjában fog állni akár pénzü, akár ételül; ételül pedig nem tartozik néki adni többet 2 font kenyeret, olyat, a micsodással él a gazda és 1 font tehénhúst vagy disznóhúst, bárány- és kecskehúst vagy tyúkot vagy réczét és ahhoz tartozandó eszközt.

Mikor eszik a német vagy egy hét-krajczárost felveszen ételéért, vagy akarna fölvenni, nem tartozik néki adni gyertyapénzt, hanem azon világgal elégedjék meg, a kivel a gazda szokott élni.

Bécsi fontokkal és mázsával, pozsonyi itczével és köböllel kell ezután élni nagy büntetés és contrabont alatt. Sőt parancsoltatik fl. 100 birság alatt endrédieknek, hogy, ha valaki, akár itt való, akár vidéki ember a régi mértékkel, okával, kántárral, kilával² valamit venne vagy adna, akármi és mennyi légyen az, mindent contrabontáljanak, jószágát, mértékét is, hirt adván a földesurnak.

Kályhákat és istállókat minden háznál tartoznak csinálni és építeni.

Forspontot, se gyalogpóstát senkinek, se tisztnek, se közönséges németnek ne adjanak, hacsak a hadi commissariustól vagy vármegye tisztitől nem leszen írása vagy parancsolatja.

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 35.

² 1 kántár = 44 oka = 56 kg.; a kila ezen a vidéken körülbelül 2 pozsonyi mérő.

Strására járandó németnek gyalog kalauzt tartoznak adni, míg az utakat megtanulják. Hogyha pedig assignatiót feljül említett módon, úgymint hadi commissariustól vagy vármegye tisztitől nem mutathatna, mégis forspontot kívánna, vagy erővel hajtana, ha is más faluból forspontja jönne, inquiráljanak, ki neve és ki companiájából való, vagy legalább melyik faluból való legyen és így felírják a nevét.

Ha valami excessust tennének akár itt quartélyozók, akár másunnan valók, vagy verekednének, vagy erővel valamit portiojokon kívül elvinnének, mindjárást legközelebb találandó tiszteihez, ha kaprár (káplár) vagy strázsamester is leszen, panaszra menjenek és satisfactiót kérjenek és így ha satisfactiójuk nem lenne, vagy főtiszteihez vagy vármegye commissariusának, ki is minden héten vagy holnapban a falukat fogja járni és excessusokat conscribálni, panaszt tegyenek.

Szent-mártoni szent konventnek járandó dézsma iránt rendelte a tekéntetes nemes vármegye, hogy bárányból, gidából, őszi-tavaszi buzából, őszi-tavaszi rozsból, őszi-tavaszi árpából, zabból, tönkölyből, kölesből, borból, méhrajokból és nem anyjokból igaz dézsmát kiadjanak ilyenképpen, hogy a teleken fenspecifíciált vetésekből annak idején kiki szalmástól adja meg és a maga határán levő helyre öszvehordván asztagba rakják és jól bekerítsék a magok jóvoltáért. Szemből senki pedig pénzül ne merészeljen megalkudni, se kiki a gazda magánosan, se falu közönségesen ne merészeljen. Nyomtatással, zsákadással, se fuvarral nem tartoznak dézsmás uraméknak; ha pedig dézsmás uram némelyeket requirálna részéért vagyis fizetésiért nyomtatni, szabadok vele a falusiak, de úgy, hogy az elnyomtatott dézsmát a határból tovább ne vigyenek, hanem fizetésért. Bordézsmát is (nem) különben, hanem ha maga dézsmás uram hordókat szerez és maga meghozza és így kiki magától járandó igaz dézsmát vigye és töltsse hordójába a maga határába és ne engedjék, hogy egy embernek borát egész helységtől járandó bordézsmáért vegye el; hordót is se czédulájára, se pénzéért ne adjanak, hanem hozzon a maga pénzéért, akarmelyik pintértől szereti a jó dézsmás ur. Bort sem tartoznak határon kívül kivinni, sem pinczében ingyen helyet adni, vagyis pénzért maga a gazda kárával a borát pinczében tartani, hanem ha pénzzel fogad helyt a pinczében és ha kár történnék a borban, a maga kára dézsmás uramnak.

A penna-kévét egyet-egyet tartozik minden gazda adni és semminémüképen pénzt nem is tartoznak neki adni egy gazda minden sorbéli vetésből külömbkévét, hanem egész summa vetésiből csak egy kévét. Ugyszintén nem tartozik senki is dézsmát adni kukoriczából, hajdinából, lencséből, borsóból, lenből, kenderből, káposztából, malaczból, hadmából (hagymából) és apró dézsmából; sőt

ha dézsmás ur ebben a punctumban specificalt és nevezett sorsokat akarna föliratni, nem tartoznak semmineműképen bémondani.

A dézsmálásnak pedig országos törvénye szerint ez (a rendje), hogy a bárányokat és gidákat Szent Iván nap után megdezsmálván, Szent Mihály nap után mindjára vigye el; ha el nem viszi, a polgárság verje ki a faluból, mert nem tartozik néki őrizni, ha el is veszne. Mezei vetéseket penig tartozik Szent Egyed napig, id est ad primam diem Septembris exclusive dézsmálni. behordattatni, ha nem, tehát a falusiak magok búzájokat és egyéb terméseket szabadon behordhatnak, az igaz dézsmát ottkin hagyván; hogyha penig a dézsmás uram a mezőn kinhagyott dézsmáról kételkedvén vagy más okokból akarná akárkinek asztagiát olvasni vagy olvastatni, tehát elébb egy aranyat tegyen le; ha peniglen egy aranyat le nem tenne, mégis asztagot felhányná, tehát azon gazda vagy falu dézsmás uramnak egyik lovát fogja ki és vigye szolgabíróhoz. A bordézsmát penig ha Vizkereszt napig be nem szedi, azután egy cseppel sem tartoznak; úgy a méhrajokat is Szent Mihály napig dézsmálja.

Hogyha dézsmás uram vagyis emberei vármegye parancsolatja ellen a falusiakat vagy gazdákat erőltetnének, semmineműképen reá ne álljanak, ne is engedjék magokat reávenni, ha legkisebb e rendelkezése ellen cselekedetért 100 forintot fizetni, vasat, tömlőczőt szenvedni nem akarnak. Hogyha pedig dézsmás uram vagy emberei valakit ezek iránt háborgatnának, vagyis akármiért vernének, tehát egy szivvel-lélekkel egész falu feltámadván, azon verekedő dézsmásokat fogja meg és kapcsban (kapocsban) kötözve vármegye kezihez vigye, elszedvén tőle minden fegyverét és lovát, kiket is bíró kezeihez kell vinni; ha peniglen magokat nem engednék, verés helyett jól verjék meg és a kölcsönt adják vissza.

Azonban a dézsmás uram embereivel, katonáival szokása szerint falukat járja, szegénységet ételért, italért, szénáért, abrakért szitokkal, káromkodással, fenyegetéssel, sőt verésekkel is ne hajtsanak, ne kinozzanak, mert semmivel sem tartoznak nekik különben, ha nem akkor, mikor dézsmál és így ha ezen az időn kívül alkalmatlankodnak, verjék ki (őket) a faluból, vagy pénzeket éljenek minden alkalmatlankodás nélkül».¹

Miként 1715-ben, úgy 1716-ban sem jegyezték föl a földesurnak járó tartozásokat. Csak annyit tudunk, hogy a fejlődés állandó és 1716 július 1-jén 37 telkes jobbágyot — köztük 6 örökös jobbágy — és 12 lakót számláltak össze Endréden. Azt mondják a faluról, hogy szántóföldje elegendő, «de rétje nem igen fölöttébb, malma vagyon, szőlőhegye, erdeje hasonlóképen elégséges. Kis-szamári rétséget az uraság falu szükségére adta, Szamárdot pediglen az uraság

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat, Tihan. fasc. 7., nr. 1.

számára használják». Ugyanekkor megemlékeznek Endréd tartozékairól is, melyek nem valami haszonhajtók voltak: «Jaba nem pusztá, hanem csak egy nagy völgy, Barkó pediglen marhaállás, nem különben Berki csak marhaállás.» A falubeliokről följegyezték, hogy van saját erdejük, melyet árendálni szoktak, továbbá halastavuk, melyhez maguk tartanak hajót, hálót s ezen tó halászatáért, valamint a balatoni halászatért ugyanannyit adnak, mint a tihanyiak.¹

Ujabb «népszámlálás» volt Endréden 1732 november 8-ikán, mikor Grasso apát összeírása szerint 82 jobbágy lakta.²

Talán a népesség szaporodása is oka volt, hogy az endrédiak is belekaptak az irtáscsinálásba, nevezetesen a Nagy István nevű hegyen szőlőnek való területet irtottak. 1739 és 1740 folyamán 78 hold irtást tettek és már a szőlővel való beültetést is megkezdték. 1740 augusztus havában, mikor az apáti szék üresedésben volt, arra kérték Sajghó főapátot, hogy «tekintvén a nehéz és súlyos munkát, méltóztassék kegyes irgalmasságát megmutatni és valami 8 avagy 9 esztendőkre szabadságot engedni», vagyis erre az időre szőlőiket a szokott tartozások alól fölmenteni. A főapát augusztus 15-ikén Tihanyban úgy határozott, hogy majd az új apát, ha megtekintette a munkájukat, el fogja intézni a kérésüket. Valóban, Lécs Ágoston apát teljesítette a kérelmet s 1741-től 1747-ig elengedte nekik a szőlőik után járó tartozásokat.³ Azt azonban még Sajghó főapát megtette, hogy a főapátságot illető tizedeket 3 évre évi 100 forintért elengedte nekik.⁴

Lécs kormányának későbbi éveivel a jobbágyság nem volt megelégedve. Azt emlegették, hogy elnyomta, károsította, romlásukig fogyasztotta őket. Részletesen fölpanaszolják sérelmeiket azon folyamodásukban, melyet Lécs halála után a főapáthoz intéztek, hogy ettől könnyebbülést kaphassanak.

«Méltóságos Főapátur Urunk, nekünk Kegyes Földesurunk és legfőbb Patronusunk, írják neki, mostani és már régi időtől fogva tartó s majd elszenvedhetetlen terhes sérelmünk vezérel arra bennünket, hogy alázatos szívvel Nagyságod kegyességéhez járulunk és néhai földesurunk, tihanyi apátur ő nagysága halála után egyedül Nagyságod méltóságának mint főbb patronusunknak lábaihoz annak óhajtott megorvoslására nézve buzgó könyörgéssel borulván, életünk nyomorúságit eképpen előlszámláljuk.

Elsőben is fájdalmasan emlékezhetünk arra, hogy minekelőtte Istenben boldogult földesurunk apátur ő nagysága birodalma alá estünk volna, nemcsak Nagyságodnak tehetősebb jobbágiai voltunk, de magunk is a környüllevő helységekhez képest mind dolgainknak jó folyamatjában, mind pedig előbbeni nagy-

¹ Oklevéltár II. sz.

² Pannonh. r. ltár: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 54.

³ U. o. fasc. 7., nr. 30.

⁴ U. o. nr. 29.

ságos földesurainknak hozzánk mutatott kegyességében nem ok nélkül dicsekedhattunk; de azon időtől fogva már napról napra nagyobb és sanyarubb robotolással rajtunk hajtván, mindennémű jószágunkból annyira kifogytunk, hogy legtöbbnyire vonós marháinkat a szükség miatt eladván, ezután nemcsak a jövődöbéli földesurunknak teendő szolgálatban nagy fogyatkozást, de utolsó romlásunkat is és abból következő pusztulásunkat méltán várhatjuk.

Mely másodszor annyival is inkább öregbíti keserűségünket, hogy említett néhai földesurunk egynéhány esztendőök előtt a temérdek irtást tisztjei parancsolatja által vélünk megtétetvén, arra következő esztendőben azoktól, mint magunk hasznára kiirtott földeinktől bennünket nemcsak megfosztatni, de annak irtásában minden fának tett kivágásáért, mintha azon dolog hire nélkül esett volna, egy-egy máriást büntetésül rajtunk venni parancsolt; sőt inkább azokat, melyekből fáradságunk után remélhattuk volna gyarapodásunkat, más idegen helységbelieknek, ugymint rész szerint fokaiaknak, rész szerint pedig bábonyiaknak árendába kiadta. Némely más teleken pedig a minémű kevés irtásföldeink voltak, az uraság maga hasznára tőlünk elfoglalta.

És így, harmadszor, továbbá is meg nem szünnén nyomorúságunk, kenderföldjeinket, melyeket emberemlékezetitől fogva minden háborgatás nélkül birtunk, tőlünk elvevén, rétnék fordította.

Azzal is, negyedszer, nem kevésbé szorongattatott szegény helységünk, hogy a minémű makkos erdőt előbbi földesurak alatt hajdani időktől fogva közönségesen birtunk és annak mindennémű ususát magunk hasznára fordítottuk, mostanság az olyatén esztendőökben, midőn Isten kegyelméből abban bővebb makktermés vagyon, ott való makkoltatástól eltiltattunk és ámbár a szegénységnek kevés rékje vagyon, mégis, ha abban kaszált, szénájától megfosztatott és így majdan minden haszon vételéből kitudván bennünket, azzal portiozó sorunkban nagyon meggyöngítettünk.

Ötödször, már ennyi terheltetés és szorongatás után sem volt sok izbeli könyörgésünk foganatos, akkor kiváltképpen, midőn egy esztendőben Isten ő szent fölsége mindennémű termékenységet tőlünk elvett és jóllehet néhai titulált földesurunkhoz folyamodtunk kérvén, legalább vetni való gabonával következő esztendőben való megadás vagy uj fejében segítségül lenne, melylyel legalább szántott földeinket el lehetett volna vetnünk, mindazonáltal, ámbár olyas gabonát adott, hogy éppen ki nem kélt, mégis azon kölcsönözött buzáját hogy megadnánk, vagy aztat minden pozsonyi mérőért fl. 1 xr. 12 számlálván készpénzül megfizetnénk, kényszerítettünk; és még mostanában is néhai titulált urnak tisztjei által ennek megfizetése eránt nagyon szorongattatunk. Melyeknek megorvosására nézve, mivel könnyen általlátjuk, ha Nagyságodnak kegyessége

hozzánk nem járul, hasonló sanyargatásokat, földeinkből, rétjeinkből való kitiltásokat, szám és rend nélkül való hajtogatásokat és robotolásokat várhatunk keservesen fejünkre, mely miatt nemcsak ő fölsége és földesurainknak szolgálatjára, de magunk táplálására is elégtelenek leszünk, alázatosan, de teljes bizodalommal járulunk Nagyságod méltóságának kegyes színe eleiben, hogy az illetén nyomorultakhoz vonzó nagy irgalmasságával bennünket megvigasztalni és azon terhes igától s sanyaruságtól megszabadítani méltóztassék. Mely eránt is kellemetes választ és teendő kegyes rendelést elvárván, a mindenható Ur Istent buzgó imádságunkkal kérni fogjuk, hogy tovább is ily szegények és gyámoltalanok vigasztalására tartsa és éltesse Nagyságodat a mint is maradunk Nagyságod méltóságának

szegény fejhajtó szolgálai s örökös jobbágyi
endrédi helységbeliek
közönségesen.»¹

Sajghó főapát 1760 február 15-ikén válaszolt az endrédieknek. Levelében, mely a szomszédság, Teleki, Kapoly ügyeire is kiterjeszkedik, az endrédieknek ezt írja: «Isten áldjon meg endrédi lakosok. Jóllehet hozzám bocsátott instantiátok, sem pedig követségben küldött embereitek valamely hitelt nem érdemel-
tenek, mert instantiátokban se bíró, se törvénybíró, se notariustok neve, se falutok pöcsétje föltéve nem lévén, hitelesnek nem ismertetik, a követ-embereitek pedig se nem a falu eleje, sem az esküdtek közül valók, hanem csak zsellérek, a kik a helységnek csinját, adóját, se vagyonságát előszámlálni nem tudták, mindezekből oly vélekedés támadhat, hogy minden panasztok merő csúfság vagy játék legyen, mely miatt inkább büntetést, mintsem kegyelmet érdemlenétek, mindazonáltal tudatlanságtoknak tulajdonítván a dolgotokat, elsőben is azért fogok oly rendeléseket tennem, hogy ezután valamely haszontalan és renden kívül való munkával ne terheltezzék a szegénység, hanem szántásnak, vetésnek, aratásnak és kaszálásnak idein az uraság munkáját elvégezvén, magatokéhoz azután láthassatok.

Továbbá azt sem akarom, hogy külső falubeliek szántóföldeket foglaljanak határitokban. De ellenben magatok is úgy iparkodjatok, hogy vonós marhát szerezzén elegendők legyetek az olyan kiadott földeknek megszántására és pusztán ne maradjanak a földek.

A midőn az Isten makkot ad, minthogy a makk az uraságot illeti, lészen mindazonáltal megengedve szegénységnek, hogy saját sörtvéles marháit mak-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abb. Tihan. fasc. 7., num. 69.

koltathassa, nem többet, hanem öreg marhától 2 hetest (hétkrajczárost), az aprájától 1 hetest tartozik fizetni az uraságnak.

... E folyó esztendőben akármely leendő termésekből a kilenczedet ugyan szokás szerint kiadják, de ide, Szent-Mártonba tartozandó tizedet... endrédi... keresztény pápista jobbágyainknak elengedem a jelenvaló esztendőben...»¹

Alig érkezett meg a főpát ezen kedvezménye, az endrédieknek már új kéréseik voltak. Az előző folyamodásukban is elemlegették, hogy Lécsről kölcsön kaptak vetőmagot, a mivel azonban nem sokra mentek, mert nem kelt ki. Most tehát kéri a főpátot, engedje el nekik ezt a kölcsönt, melynek hasznát úgy sem vehették. Fölhozzák újra, hogy Lécs kenderföldjeikből rétet csináltatott; kéri, hogy új írtásaik három termésig kilenczedtől, tizedtől mentesek legyenek s ugyanezen kedvezményben részesüljenek minden időre házaik alatt levő kukoricásaik is.

Az új folyamodás már törvényes és illő formában, a bíró, az esküdtek neve aláírásával s a falu pecsétje alatt kelt. Sajghó főpátnak most nem is volt ellene kifogása, de azért csak részben teljesítette a benne kifejezett kérelmeket. Még a folyamodás benyújtásának napján, 1760 márczius 14-ikén ezt írta rá: «Mely gabonákat vetőre felvevén endrédiék, minthogy semmiképpen ki nem költ és hasznát nem vették, azoknak tehát az árát nem lehet rajtok praetendálni, következőképpen nékiek el is engedtetik; senkisé is rajtok merészellen valamit praetendálni, hagyom és parancsolom».²

Úgy látszik, a főpát intézkedései, majd Vajda Samu kegyes apáti kormánya megszüntették a jobbágság panaszait. A következő években sérelemről, engedményről, kívánságról nem esik szó; 1767 szeptember 4-ikén pedig a kihirdetett urbarium szabályozta az endrédiék birtokát s az utána járó szolgálmányokat, tartozásokat. Ennek, az általános résztől eltérő, megállapításai szerint Endréden az egésztelek 22 hold szántó és 12 szekér szénát termő rét. Mivel szőlejek van, Szent Mihálytól Szent Györgyig bormérő joguk van. Minden egészhelyes jobbágy köteles minden héten 1—1 napot 2 marhával a maga szekérével, szántáskor pedig, de minden szántáskor csak egyszer, 4 marhával a maga ekéjével vagy boronájával szolgálni; ha valakinek 4 marhája nincs, mással összefogva 2 napi szántással tartozik. «Marhas munka helyett pediglen minden hétben azon helyes jobbágy 2 napi kézi munkával dolgozni tartozik. E szerint félhelyes, fertályos és nyolczados jobbágyok proportio szerint és minéműségökhöz képest szolgálni tartoznak. Szántáskor a 4 marha mellé ha 2 személy szükséges, az egyik olyan legyen, ki csak marhahajtásra alkalmas, más munkára pedig nem

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 7., nr. 25

² U. o.

kényszeríttethetnek. Kaszálás, aratás vagy szüret idején akár kézi, akár marhás szolgálatot duplán veheti a földesuraság jobbágytól, de a dupla szolgálat a többi hétbe számláltassék. Az egész házhelyes a duplázást úgy végzi, hogy legfőlebb egyszer marhás és kétszer kézi munkát tegyen, a félhelyes, fertályos vagy nyolczados csak az egy hétre számlálандó robotját duplázza. Minden zsellér, kinek magános háza van, 18 napot, minden lakos pedig, kinek magának háza nincsen, 12 napot esztendőnként kézi munkával az uraságnak szolgálni tartozik; semmiféle duplázásra nem köteles és ha földjei egy fertályosnak földjeit föl nem érik, azokból csak kilenczedet ad és akárki más egy fertálnál kevesebbet birjon, csak házas zsellér gyanánt tartathassék.»¹

Az urbéri tabella szerint ekkor $46\frac{6}{8}$ telek volt Endréden, melyet 121 jobbágy művelt, kik közül tizenkettő volt egésztelkes, kettő $\frac{7}{8}$, három $\frac{6}{8}$, kilencz $\frac{5}{8}$, tizenkét $\frac{4}{8}$, huszonkilencz $\frac{3}{8}$, huszonegy $\frac{2}{8}$, huszonnyolcz $\frac{1}{8}$ telkes. Ezek birtokában volt $99\frac{4}{8}$ pozsonyi mérőre elégséges $49\frac{6}{8}$ holdat tevő belsőség, $1094\frac{4}{8}$ hold szántóföld, 597 hold rét. A 19 házas zsellér belsősege $14\frac{8}{8}$ holdat tett.²

Mielőtt a fejlődést tovább kísérnők, tekintsünk körül a szomszédságban, milyen volt ennek s Endrédek egymáshoz való viszonya. Ha pusztán a falu folytonos fejlődését tartanók szem előtt, azt kellene gondolnunk, hogy valami nagyobb bajok nem voltak; mert különben nem szállott volna oly sűrűn a jobbágyság Endrédre. És az összetűzések száma és mértéke, aránylag véve, valóban oly kevés, hogy elmaradásukat, hiányukat oly tényezőnek vehetjük, mely kedvező hatással volt a falu lakósaí gyarapodására, számuk szaporodására. Mindenesetre sokat tett a nyugalmasabb állapot fönmaradására az, hogy a közelben kevés volt a nágyobb falu.

Az első összeütközésről 1726-ban van szó, mikor a kőröshegyiek, állítólag a maguk határában, egyik endrédi jobbágy két sertését agyonlőtték, a sertéspásztort megverték.³ Grasso apát következő évi panasza szerint azonban endrédi földön, az ú. n. Feketésben történt az állatok elpusztítása s úgy ettől, mint az ú. n. Káplánföld használatától eltiltotta a kőröshegyieket. A kőröshegyiek azonban nem sokat adtak az intésre s azzal feleltek, hogy ők az apát szavára el nem állnak az említett területektől, mivel nincsenek az endrédi határban, hanem gyugyi földek, melyeket ők már réges régen használnak.⁴ Nem is állottak el, mert Grassonak 1730-ban is el kellett tiltatnia a kőröshegyieket a nagy- és kisendrédi területek élésétől és vissza kellett tőlük követelni 5 elhajtott sertést, az erdőből elhordott 10 szekér karót.⁵

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 54.

² Bresztyenszky apát jegyzetei közt a tihanyi apátsági levéltárban, c. 4., nr. 32.

³ Pannonh. r. ltár: act. abbat. Tihan. fasc. 7., nr. 4. ⁴ U. o. fasc. 4., nr. 9. ⁵ U. o. fasc. 7., nr. 5.

Hogy ezeknek az apró összeütközéseknek véget vessenek, 1733-ban úgy Grasso, mint Kőröshegy földesura, Széchenyi Zsigmond gróf vallomásokat vettek föl Kőröshegy és Endréd határaitól, 1734-ben bíró elé is került az ügy,¹ de, hogy mit végeztek, nem tudjuk. Mintha azonban a kőröshegyiek kissé megszelídültek volna. 1740 május havában, mikor az apát szóvá tette, hogy erőszakkal nádat vittek s kártérítést kért, békülékeny hangon írják, hogy ők a nádverésért a kívánt 12 forintot megadták, pedig nem hatalmaskodni akartak; jó szomszédság kedvéért az apát behajtott sertéseit is kieresztették, de ha ezután kárt tesznek, a 12 forintjukat visszaveszik; az apát bikái leeszik a buzavetésüket, békesség kedvéért azonban ezt is elnézik.²

1742-ben Lécs apát panaszára Rosty János főbíró és Radoki Mihály szolgabíró újabb határjárást tartottak, mert a kőröshegyiek egy darab endrédi erdőt, mint mondani szokták, eljegyeztek vagyis a határjelek megrontásával a maguk földjéhez kapcsoltak, makkját föletették. A két bíró fölhasználta azok tudományát, kik a régebbi határjárásban részesek voltak,³ de alig mult el két hónap, Lécsnek már ismét tiltakoznia kellett, hogy a kőröshegyiek megrontják a határt, jogtalan makkoltatással legalább 200 forint kárt tettek neki. Csányi György, Széchenyi gróf ügyvédje a tiltakozás erejét a gróf részéről való tiltakozással akarta gyengíteni, hogy a kőröshegyiek a maguk határában jártak,⁴ a kőröshegyiek azonban érezhették, hogy nincs igazuk, mivel arra kérték az apátot, ne hajtassa be olyankor is a márháikat, sertéseiket, ha átmennek ugyan az endrédi földre, de kárt nem tesznek, hiszen ők sem teszik, ha az apátsági vagy a jobbágysági marha kárt nem okoz; kár esetén elégtételt adnak.⁵ A békés hangulat nyilatkozik meg az 1743 május havában kötött egyességben is, mely szerint a kőröshegyiek 6 forint árenda mellett marhahajtatásra följárót kaptak a Balatonra s megígérték, hogy, mikor makk lesz, nem járják az erdőt, a halászó vizet, nádat sem bántják, hanem csak azok vehetik hasznukat, kiknek az apát megengedi.⁶

Talán nem is annyira a kőröshegyi jobbágyság miatt volt a sok kisebb-nagyobb összeütközés, hanem, mint 1730-ban, majd 1744-ben is mondták, Széchenyi gróf alkalmazottjai, gazdatisztjei miatt.⁷ A sok apróság következtében fölgülemlett harag azután 1745 telén véres összeütközésben tört ki.

A mennyire a teljesen ellentétes vallomásokból ki lehet venni, az apátság endrédi és szamárdii jobbágysai a Kőröshegy és Endréd közt levő Hosszúhegy tetején s a Csikászó erdőben nyomozgattak, nem jár-e idegen állat tilosban. Rá

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act abbat. Tih. fasc. 7., nr. 6. és fasc. 4., nr. 19.

² U. o. fasc. 7., nr. 11.

³ U. o. nr. 14.

⁴ U. o. fasc. 16., nr. 4.

⁵ U. o. fasc. 7., nr. 15.

⁶ U. o. nr. 16.

⁷ U. o. nr. 17.

is bukkantak a kőröshegyiek sertéseire. Folytatólagosan azonban már lehetetlen valami egységet teremteni a vallomások között. Az endrédiak úgy mondták el az esetet, hogy a kőröshegyiek ütöttek rajtuk puskákkal, fejszékkel, alabárdokkal, vasvillákkal s más gyilkos szerszámokkal. Erre ők Istenre kérték a kőröshegyieket, ne legyen halál közöttük s egy kissé békésebb is lett a hangulat. Ám a kőrös-hegyi Torma János lóháton oda ugratott s kiadta a jelszót: «Löd, vágd, öld! Fejemben, jószágomban az ördög teremtette endrédi embereit». Erre a kőrös-hegyiek fiatalja «mint a darázs», úgy ment az endrédiekre. A kőröshegyiek teljes ellentétül azt vallották, hogy az endrédiak, számárdiák, kiket maga az apát parancsolt ki büntetés, tömlöczözés alatt, hajdúit is kiküldte, csákányokkal, hosszú és apró puskákkal, dorongokkal, baltákkal, fejszékkel jelentek meg és Fitos Gergely endrédi hajdú, meg Fehérvári János vezetése alatt rájuk támadtak, sertéseiket akarták elhajtani. Ők «kérték az endrédieket, számárdiákat Isten vére hullására, ne legyen verekedés, halál», ámde az endrédi Torma Dávid és Fehérvári buzdígtatták a népeiket: «Most legyen meg a harcz, mert jobb módunk és alkalmatosságunk nem volt, mivel kettőnkre s hármunkra alig jut egy kőrös-hegyi ember; azért utolsó csöpp vérünket kiontani ne bánjuk». A verekedés eredménye az lett, hogy Stajer János számárdii takácsot agyonlőtték, Fitos és Fehérvári meg mások (mint mondják: halálosan) megsebesültek, míg a kőrös-hegyiek három sebesülttel a verekedés helyének urai maradtak.¹

Hogy végeztek, hogy sem, nem tudjuk. De mintha a kifolyt vér intő példa maradt volna, azonkívül, hogy 1746 deczemberében a kőröshegyiek egy cserjéssel megrakott hatókrös szekeret elvittek, mely úgy különben «complanatum est amicabiliter», per nélkül elsimult,² többé a kőröshegyiek s endrédiak összeütközéséről nem hallunk.

Kevesebb baj volt a többi szomszédsággal. 1744 június 3-ikán Endréd és Töröki közt határjárást tartottak, de micsoda összeütközés adott rá okot, nem tudjuk.³ Két évvel utóbb a veszprémi káptalan Somsich Antal somogy megyei alispán előtt kijelentette, hogy a Töröki, Jód és Bere másként Belevár birtokainak Endréd és Szamárdi felé eső, Lécs apát és konventjével szemben vitás határai miatt bírói szemlét és új határjárást akar tartatni. Somsich úgy intézkedett, hogy ez május 4-ikén történjék meg. Mikor elközelgett a terminus, a káptalan halasztást kért. Lécs apát azonban kijelentette, hogy már csak a békeség kedvéért is végezni akar s most ő kérte, tüzzenek ki napot, melyen az ügyet elintézzék. A feleket június 6-ikára Szamárdiba hívták meg. A további fejleményekről nem maradt írásunk.⁴

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tih. fasc. 7., nr. 19–21.

² U. o. nr. 22.

⁴ U. o. nr. 40. és 41.

³ U. o. nr. 38.

Mikor a Töröki és Endréd határainak megállapításáról volt szó, a fokszabadiak a Czinege-toroktól, az apátság rendes balatoni itatójától két endrédi jobbágy négy marháját elhajtották.¹ Úgy látszik, ennek viszonzása volt, hogy 1745-ben az endrédiak a veszprémi káptalan síófoki jobbágyain kerestek kárpótlást és két ökrüket behajtották. Az apátság tisztje, Ujváry Imre, mint Wlassics Zsigmond szolgabíró elismeri, az állatokat bírói letétbe helyezte.² Lehet azonban, hogy valamelyes határvillongások sem hiányoztak, melyek miatt 1747 tavaszán Bárány György somogymegyei szolgabíró Pap Istvánt, a veszprémi káptalan foki, kilitii és ságvári gondviselőjét s általa a káptalant megintette, Endréd és Szamárdi minden használatától eltiltotta s tiltakozott az ellen is, hogy Karangi Péter foki plébános egy töröki rétet jó 53 lépés endrédi földből gyarapított s az így elvett területet tuskével erősen bekerítettette.³

Nem volt egészen békés a viszony a déli határon levő szomszédsággal, a Perneszy-család birtokaival sem. 1753 augusztus 18-ikán Lécs apát panaszt tett a miatt, hogy a bálványosiak az endrédi erdő egy részét lekérgezték, kivágták, az Endrédhez tartozó Berki pusztán is megbolygatták az erdőt s azután elszántottak belőle; kijelentette, hogy, ha a bálványosiak közül valaki a jövőben endrédi területre mer menni, marháját vagy egyéb jószágát veszti, sőt elfogatja a tilosban járó, kártevőt.⁴ De a Perneszy-örökösöknek is volt panaszuk. Ezek nevében Csapodi Ferencz perbe idézte Lécs apátot, mert endrédi jobbágyai a csegei pusztából el-elcsipnek, erdeit vágják.⁵ A következő években, úgy látszik, békén voltak a bálványosiak, mert az apátság évi 15 forintért megengedte nekik, hogy a barkói tanyán legeltethessenek s marháikat, bizonyára a Jaba patakban, itathassák. 1760 június havában késedelmesek voltak a bér megfizetésében, mire az apát Szentmiklós László esküdttel megintette őket, fizessenek mentől előbb, különben perbe fogja őket.⁶

Az összeütközések során említés történik az apátság tisztjéről, hajdújáról, állatairól, tehát az apátságnak majorsági földjei is voltak Endréden. Ez a körülmény lényeges hatással volt arra, hogy a jószág határai nagyobb biztonságban legyenek, a mennyiben a majorsági gazdálkodás az apátságot különösebben is ösztönözte a vigyázatra s erre tisztjében, cselédségében megvoltak az alkalmas emberei is. Lécs kezdte a majorsági gazdaságot fejleszteni, ki maga is gyakran megfordult Endréden, a maga szállására a régi vár szomszédságában emeletes házat emeltetett, majd ispánlakás, magtárak, marhaállások, juhistállók épültek, jelentős sertésenyésztés létesült, méhészetei, a vadállomány gyarapítására kiha-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 7., nr. 38., v. ö. 39.

² U. o. fasc. 9., nr. 11.

³ U. o. fasc. 7., nr. 42.

⁴ U. o. nr. 51.

⁵ U. o. nr. 57.

⁶ U. o. nr. 56.

sított erdei¹ voltak az apátságnak, közel 700 mérős földön gazdálkodott, búzát, rozsot, lencsét, borsót, tönkölyt, kendert termesztett s majdnem ugyanannyi hold rétet, legelőt használt saját czéljaira, mint a hány mérős földet műveltetett. A majorsági gazdálkodás azonban nem volt a jobbágyság kárára, hiszen még mindig egész birtokot tevő területeket kellett, vagy lehetett idegeneknek bérbe adni. Hogy mennyire nem akadályozta a majorság a falu fejlődését, mutatja az 1778-iki összeírás, mely szerint 154 tizenöt évesnél idősebb katolikus férfi és 166 nő, 213 fiatalabb fiú és 113 leány, 336 nem katolikus és 16 zsidó lakott Endréden, kik közül csak 53 volt cseléd, koldus pedig mindössze 4 akadt. Ha ehhez hozzávesszük a néhány «quasi domiciliatus» idegent,² kerekszámban 1000-re tehetjük az endrédi lakosságot. 1785 augusztus 8-ikára ismét jelentős növekedés mutatkozik, a mennyiben ekkor 1143 a lakosok száma, kik közül 694 katolikus, 449 pedig Kálvin János tanításának követője volt.³

II. József rendeletére 1784-ben kimutatás készült az apátság jövedelmeiről. E szerint Endréden az urbéri adó és egyéb szolgálmányok 196, a gabona-, bor-, bárány- stb. tized 586, a két malom 40, a mészárszék 5 forint jövedelmet hozott, néhány zsellér juhait 50 forintot fizetett, négy nemes pedig 88 forint 51 krajczárral tett eleget a földjei fejében járó tartozásokért; voltak a faluban egyéb haszonélvezők is, kik 77 forintot fizettek; a német juhok 290, a méhészet 20, a legelőbér 12 forint jövedelmet adott. Ezen haszonvételekhez járult a házilag kezelt, illetve bérbeadott földek után nyert bevétel. 450 pozsonyi mérős földet az apátság maga műveltetett s jövedelmét 736 forintra teszik, a bérbe adott földekért 289 forintot adtak, Töközben a kukoriczás földekért 75 forintot, Endréden 4 rét 324 forintot jövedelmezett; az erdőből Endrédre eső haszon úgy 3 forint. Mindez 2794 forint 51 krajczár jövedelmet adna, de ehhez még hozzáadhatunk valami 50 forintot, melyet gubacsért kapott a gazdaság.⁴

Részletes, bár a lenyomott jövedelmek s értékek miatt nem teljesen megbízható, az a kimutatás, melyet a Rend eltörlése után állítottak össze Endréd jövedelméről; becsessé teszi azonban a részletezésen kívül az, hogy pontos tájékozódást nyújt a jobbágyság számáról, telki állományáról, urbéri terheiről és a telki állománytól független egyéb birtokáról, állatairól.

Első sorban a jobbágyság jelentős száma s ezek közt az erősen megnövekedett örökös jobbágyság kelti föl a figyelmet. Néhány nemesen kívül, kiknek szintén az apátságtól voltak birtokai, 121 teljes jobbágy, 19 házas és 6 ház nélkül szü-

¹ Már 1740-ben megvolt a megyétől kiadott vadászati tilalom. U. o. fasc. 7., nr. 33. Vajda apát meg Somogy megye 1775-iki közgyűlésén bejelentette, hogy endrédi erdeje egy részét ad conservationem ferarum maiorum et minorum inhibeálja. Ez a terület az egész erdőnek úgy 1/3-a volt. U. o. nr. 72.

² U. o. fasc. 31., nr. 38.

³ Oklevéltár 104. sz.

⁴ Oklevéltár 103. sz.

kölködő zsellér lakta 1787-ben Endrédet, kiknek telki állományáról s az ezért járó szolgálataikról, tartozásaikról ez a táblázatos kimutatás nyújt áttekintést:

Száma	Kereszt- és vezetéknev	A telki állomány nagyága	Belsőség holdakban	Szántóföld holdakban	Rét kaszásokban	Ígas robot	Kézi robot	Kilenczed	Évi adó	Tűzifa	Fonás	Olvasztott vaj	Káppan	Csirke	Tojás	A jobbágy állapota							
																	szám szerint	nap	frt	öl	font	litcse	darab
Jobbágyok:																							
1	Tamás János	I	2	22	12	52	104		I	I	6	I	2	2	12	Ö.							
2	Takács István	$\frac{4}{8}$	I	11	6	26	52		I	$\frac{1}{2}$	3	$\frac{1}{2}$	I	I	6	«							
3	Takács Pál	$\frac{3}{8}$	$\frac{3}{4}$	$8\frac{1}{4}$	$4\frac{1}{2}$	$19\frac{1}{2}$	39		I	$\frac{3}{8}$	$2\frac{1}{4}$	$\frac{3}{8}$	$\frac{3}{8}$	$\frac{3}{4}$	$4\frac{1}{2}$	«							
4	Takács Péter	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	$2\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{2}$	$6\frac{1}{2}$	13		I	$\frac{1}{8}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{2}$	«							
5	Vass Ferencz	$\frac{3}{8}$	$\frac{3}{4}$	$19\frac{1}{4}$	$10\frac{1}{2}$	$45\frac{1}{2}$	91		I	$\frac{7}{8}$	$5\frac{1}{4}$	$\frac{7}{8}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{4}$	$10\frac{1}{2}$	«							
6	Tüttös István	$\frac{4}{8}$	I	11	6	26	52		I	$\frac{1}{2}$	3	$\frac{1}{2}$	I	I	6	«							
7	Popolics Mihály	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	$2\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{2}$	$6\frac{1}{2}$	13		I	$\frac{1}{8}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{2}$	SZ.							
8	Görögh János	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	$2\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{2}$	$6\frac{1}{2}$	13		I	$\frac{1}{8}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{2}$	«							
9	Tüttös István	$\frac{2}{8}$	$\frac{1}{2}$	$5\frac{1}{2}$	3	13	26		I	$\frac{2}{8}$	$1\frac{1}{2}$	$\frac{2}{8}$	$\frac{2}{4}$	$\frac{2}{4}$	3	«							
10	Tüttös György	I	2	22	12	52	104		I	I	6	I	2	2	12	Ö.							
11	Balogh István	$\frac{6}{8}$	$\frac{1}{2}$	$16\frac{1}{2}$	9	39	78		I	$\frac{6}{8}$	$4\frac{1}{2}$	$\frac{6}{8}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	9	«							
12	Végh György	$\frac{5}{8}$	$\frac{1}{4}$	$13\frac{3}{4}$	$7\frac{1}{2}$	$32\frac{1}{2}$	65		I	$\frac{5}{8}$	$3\frac{3}{4}$	$\frac{5}{8}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$7\frac{1}{2}$	«							
13	Béla Mihály	$\frac{4}{8}$	I	11	6	26	52		I	$\frac{1}{2}$	3	$\frac{1}{2}$	I	I	6	«							
14	Janó Mihály	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{8}$	$2\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{2}$	$6\frac{1}{2}$	13		I	$\frac{1}{8}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{2}$	«							
15	Balogh János	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	$2\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{2}$	$6\frac{1}{2}$	13		I	$\frac{1}{8}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{2}$	«							
16	Mányoki Ferencz	$\frac{2}{8}$	$\frac{1}{2}$	$5\frac{1}{2}$	3	13	26		I	$\frac{1}{4}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{2}{4}$	$\frac{2}{4}$	3	«							
17	Mányoki István	$\frac{2}{8}$	$\frac{1}{2}$	$5\frac{1}{2}$	3	13	26		I	$\frac{1}{4}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{2}{4}$	$\frac{2}{4}$	3	«							
18	Dobos Lőrincz	$\frac{3}{8}$	$\frac{3}{4}$	$8\frac{1}{4}$	$4\frac{1}{2}$	$19\frac{1}{2}$	39		I	$\frac{3}{8}$	$2\frac{1}{4}$	$\frac{3}{8}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{4}$	$4\frac{1}{2}$	«							
19	Egyházi Ádám	$\frac{4}{8}$	I	11	6	26	52		I	$\frac{1}{2}$	3	$\frac{1}{2}$	I	I	6	«							
20	Tóth Antal	$\frac{2}{8}$	$\frac{1}{2}$	$5\frac{1}{2}$	3	13	26		I	$\frac{1}{4}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{2}{4}$	$\frac{2}{4}$	3	SZ.							
21	Bodó Gergely	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	$2\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{2}$	$6\frac{1}{2}$	13		I	$\frac{1}{8}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{2}$	Ö.							
22	Ráksi János	$\frac{2}{8}$	$\frac{1}{2}$	$5\frac{1}{2}$	3	13	26		I	$\frac{1}{4}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{2}{4}$	$\frac{2}{4}$	3	«							
23	Horváth Mihály	$\frac{5}{8}$	$\frac{1}{4}$	$13\frac{3}{4}$	$7\frac{1}{2}$	$32\frac{1}{2}$	65		I	$\frac{5}{8}$	$3\frac{3}{4}$	$\frac{5}{8}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$7\frac{1}{2}$	«							
24	Papp Mihály	$\frac{6}{8}$	$\frac{1}{2}$	$16\frac{1}{2}$	9	39	78		I	$\frac{6}{8}$	$4\frac{1}{2}$	$\frac{6}{8}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	9	«							
25	Bék Gergely	$\frac{5}{8}$	$\frac{1}{4}$	$13\frac{3}{4}$	$7\frac{1}{2}$	$32\frac{1}{2}$	65		I	$\frac{5}{8}$	$3\frac{3}{4}$	$\frac{5}{8}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	$7\frac{1}{2}$	«							
26	Káldi István	$\frac{4}{8}$	I	11	6	26	52		I	$\frac{1}{2}$	3	$\frac{1}{2}$	I	I	6	SZ.							
27	Máthé János	$\frac{4}{8}$	I	11	6	26	52		I	$\frac{1}{2}$	3	$\frac{1}{2}$	I	I	6	Ö.							
28	Torma János	I	2	22	12	52	104		I	I	6	I	2	2	12	«							
29	Varga István	$\frac{2}{8}$	$\frac{2}{4}$	$5\frac{1}{2}$	3	13	26		I	$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	3	«							
30	Vas János	$\frac{2}{8}$	$\frac{2}{4}$	$5\frac{1}{2}$	3	13	26		I	$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	3	«							

¹ Ö. = örökös jobbágy; sz. = szabad költözésű jobbágy.

Szám	Kereszt- és vezetéknev	A telki állomány nagysága	Belsőség holdakban	Számtőföld holdakban	Rét kaszásokban	Igás robot	Kézi robot	Kilenczed	Évi adó	Tűzifa	Fonás	Olvasztott vaj	Káppan	Csirke	Tojás	A jobbágy állapota
		szám szerint	nap	fűt	öl	font	itcze	darab								
31	Vadass Gergely --- --- ---	2 4	5 2	3	13	26	I	1 4	I 2	1 4	I 2	1 4	1 2	1 2	3	Ö.
32	Fitos Gergely --- --- ---	2 4	5 2	3	13	26	I	1 4	I 2	1 4	I 2	1 4	1 2	1 2	3	«
33	Nagy István --- --- ---	2 4	5 2	3	13	26	I	1 4	I 2	1 4	I 2	1 4	1 2	1 2	3	«
34	Szabó Mihály --- --- ---	1 4	2 3	I 2	6 2	13	I	1 8	1 8	1 4	1 4	1 4	1 4	1 4	I 2	«
35	Petendi János --- --- ---	1 4	2 3	I 2	6 2	13	I	1 8	1 8	1 4	1 4	1 4	1 4	1 4	I 2	«
36	Máthé István --- --- ---	I	I I	6	26	52	I	1 2	3	1 2	1 2	I	I	6	«	
37	Virágh Pál --- --- ---	1 4	2 3	I 2	6 2	13	I	1 8	1 8	1 4	1 4	1 4	1 4	1 4	I 2	Sz.
38	Pintér János özvegye ---	1 4	2 3	I 2	6 2	13	I	1 8	1 8	1 4	1 4	1 4	1 4	1 4	I 2	«
39	Ács Péter --- --- ---	I	I I	6	26	52	I	1 2	3	1 2	1 2	I	I	6	Ö.	
40	Fitos János --- --- ---	1 4	2 3	I 2	6 2	13	I	1 8	1 8	1 4	1 4	1 4	1 4	1 4	I 2	«
41	Üröm Mihály --- --- ---	I	I I	6	26	52	I	1 2	3	1 2	1 2	I	I	6	Sz.	
42	Viszló István --- --- ---	1 4	I 3	7 2	32	65	I	5 8	3 4	5 8	1 4	I 4	I 4	7 2	«	
43	Fodor Benedek --- --- ---	I	I I	6	26	52	I	1 2	3	1 2	1 2	I	I	6	Ö.	
44	Kötél János --- --- ---	I	2	22	I 2	52	I 04	I	I	6	I	2	2	I 2	«	
45	Vass Mihály --- --- ---	I	2	22	I 2	52	I 04	I	I	6	I	2	2	I 2	«	
46	Ifj. Vass Mihály --- --- ---	I	2	22	I 2	52	I 04	I	I	6	I	2	2	I 2	«	
47	Varga György --- --- ---	3 8	8 4	4 2	I 9 2	39	I	3 8	2 4	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	«	
48	Bécsi János --- --- ---	2 4	5 2	3	13	26	I	2 8	I 2	2 8	1 2	1 2	1 2	3	Sz.	
49	Fodor Ferencz --- --- ---	I	I I	6	26	52	I	1 2	3	1 2	1 2	I	I	6	Ö.	
50	Peteő György özvegye ---	2 4	5 2	3	13	26	I	2 8	I 2	2 8	1 2	1 2	1 2	3	«	
51	Bálint János --- --- ---	I	I I	6	26	52	I	1 2	3	1 2	1 2	I	I	6	«	
52	Máté György özvegye ---	1 4	2 3	I 2	6 2	13	I	1 8	1 8	1 4	1 4	1 4	1 4	I 2	«	
53	Bécsi István --- --- ---	I	I I	6	26	52	I	1 2	3	1 2	1 2	I	I	6	«	
54	Király István --- --- ---	I	2	22	I 2	52	I 04	I	I	6	I	2	2	I 2	«	
55	Kovács Efrain --- --- ---	3 8	8 4	4 2	I 9 2	39	I	3 8	2 4	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	«	
56	Pintér Ádám --- --- ---	1 8	2 3	I 2	6 2	13	I	1 8	1 8	1 4	1 4	1 4	1 4	I 2	«	
57	Graczól István --- --- ---	1 8	2 3	I 2	6 2	13	I	1 8	1 8	1 4	1 4	1 4	1 4	I 2	Sz.	
58	Kéri János --- --- ---	3 8	8 4	4 2	I 9 2	39	I	3 8	2 4	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	Ö.	
59	Ács János --- --- ---	6 8	I 6 2	9	39	78	I	6 8	4 2	6 8	I 2	I 2	I 2	9	«	
60	Gulás Ferencz --- --- ---	2 8	5 2	3	13	26	I	2 8	I 2	2 8	1 2	1 2	1 2	3	«	
61	Bálint István --- --- ---	3 8	8 4	4 2	I 9 2	39	I	3 8	2 4	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	«	
62	Pintér Mihály --- --- ---	1 8	2 3	I 2	6 2	13	I	1 8	1 8	1 4	1 4	1 4	1 4	I 2	«	
63	Kusz József --- --- ---	1 8	2 3	I 2	6 2	13	I	1 8	1 8	1 4	1 4	1 4	1 4	I 2	«	
64	Csordás Mihály --- --- ---	I	2	22	I 2	52	I 04	I	I	6	I	2	2	I 2	Sz.	
65	Tóth Mihály --- --- ---	1 8	2 3	I 2	6 2	13	I	1 8	1 8	1 4	1 4	1 4	1 4	I 2	«	
66	Bognár Pál --- --- ---	2 8	5 2	3	13	26	I	2 8	I 2	2 8	1 2	1 2	1 2	3	«	
67	Szerki Mihály --- --- ---	3 8	8 4	4 2	I 9 2	39	I	3 8	2 4	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	«	

Szám	Kereszt- és vezetéknev	A teli állomány nagysága	Belsőség holdakban	Szántóföld holdakban	Rét kaszásokban	Igás robot	Kézi robot	Kilenczed	Évi adó	Tűzifa	Fonás	Olvasztott vaj	Káppan	Csirke	Tojás	A jobbágy állapota
		szám szerint	nap	frt	öl	font	itcze	darab								
68	Szép János	1 8	1 4	2 4	1 2	6 2	13	I	1 8	3 4	1 8	1 4	1 4	1 4	1 2	Ö.
69	Kusz Márton	1 8	1 4	2 4	1 2	6 2	13	I	1 8	3 4	1 8	1 4	1 4	1 4	1 2	SZ.
70	Varga Gergely	5 8	1 4	1 3	7 2	32 2	65	I	1 8	3 4	3 4	1 4	1 4	1 4	7 2	Ö.
71	Torma Péter	1 8	1 4	2 4	1 2	6 2	13	I	1 8	3 4	1 8	1 4	1 4	1 4	1 2	SZ.
72	Németh Ferencz	2 8	2 4	5 2	3	13	26	I	1 8	1 2	1 2	1 4	1 2	1 2	3	Ö.
73	Németh Pál	3 8	3 4	8 4	4 2	19 2	39	I	1 8	2 4	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	«
74	Tomor János	1 8	1 4	2 4	1 2	6 2	13	I	1 8	3 4	1 8	1 4	1 4	1 4	1 2	SZ.
75	Parti János	3 8	3 4	8 4	4 2	19 2	39	I	1 8	2 4	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	Ö.
76	Csizmazia János	1 8	1 4	2 4	1 2	6 2	13	I	1 8	3 4	1 8	1 4	1 4	1 4	1 2	SZ.
77	Üröghy Gergely	I	2	22	12	52	104	I	I	6	I	2	2	2	12	Ö.
78	Szőke István	5 8	1 4	1 3	7 2	32 2	65	I	5 8	3 4	5 8	1 4	1 4	1 4	7 2	«
79	Bona Péter	7 8	1 4	1 3	10 2	45 2	91	I	7 8	5 4	7 8	1 4	1 4	1 4	10 2	«
80	Lengyel István	4 8	I	11	6	26	52	I	1 2	3	1 2	I	I	I	6	SZ.
81	Biró Pál	3 8	3 4	8 4	4 2	19 2	39	I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	«
82	Nagy Ádám	I	2	22	12	52	104	I	I	6	I	2	2	2	12	Ö.
83	Kocsis Ádám	3 8	3 4	8 4	4 2	19 2	39	I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	SZ.
84	Herczegh János	3 8	3 4	8 4	4 2	19 2	39	I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	«
85	Herczegh József	3 8	3 4	8 4	4 2	19 2	39	I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	«
86	Csöndes István	3 8	3 4	8 4	4 2	19 2	39	I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	«
87	Csöndes Pál	2 8	2 4	5 2	3	13	26	I	2 8	1 2	2 8	1 2	1 2	1 2	3	«
88	Kéri György	3 8	3 4	8 4	4 2	19 2	39	I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	«
89	Szalai János	3 8	3 4	8 4	4 2	19 2	39	I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	SZ.
90	Szőke János	2 8	2 4	5 2	3	13	26	I	2 8	1 2	2 8	1 2	1 2	1 2	3	Ö.
91	Németh Márton	3 8	3 4	8 4	4 2	19 2	39	I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	«
92	Kovács István	3 8	3 4	8 4	4 2	19 2	39	I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	«
93	Berkes Márton	3 8	3 4	8 4	4 2	19 2	39	I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	«
94	Nagy István Ádám	3 8	3 4	8 4	4 2	19 2	39	I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	«
95	Kondor János	2 8	2 4	5 2	3	13	26	I	2 8	1 2	2 8	1 2	1 2	1 2	3	«
96	Ifjabb Kondor Ferencz	3 8	3 4	8 4	4 2	19 2	39	I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	«
97	Dobos János	5 8	1 4	1 3	7 2	32 2	65	I	5 8	3 4	5 8	1 4	1 4	1 4	7 2	«
98	Molnár János	2 8	2 4	5 2	3	13	26	I	2 8	1 2	2 8	1 2	1 2	1 2	3	«
99	Szalai Ferencz	1 8	1 4	2 4	1 2	6 2	13	I	1 8	3 4	1 8	1 4	1 4	1 4	1 2	SZ.
100	Tóth Gergely	3 8	3 4	8 4	4 2	19 2	39	I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	Ö.
101	Idősb Kondor Ferencz	4 8	I	11	6	26	52	I	1 2	3	1 2	I	I	I	6	«
102	Horváth Puskás Mihály	3 8	3 4	8 4	4 2	19 2	39	I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	«
103	Takács Mihály	3 8	3 4	8 4	4 2	19 2	39	I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	SZ.
104	Huszár Mihály	3 8	3 4	8 4	4 2	19 2	39	I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	3 4	4 2	«

Szám	Kereszt- és vezetéknev	A telki állomány nagysága	Belsőség holdakban	Szántóföld holdakban	Rét kaszásokban	Igás robot	Kézi robot	Kilenczed	Évi adó	Tűzifa	Fonás	Olvasztott vaj	Kappan	Csirke	Tojás	A jobbágy állapota
		szám szerint				nap		frt		öl	font	töcse	darab			
105	Zsiga István	3 8	3 4	8 1/4	4 2	19 2	39	Természetben	I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	4 2	Ö.
106	Német István	1 8	1 4	2 3/4	1 2	6 2	13		I	1 8	3 4	1 8	1 4	1 4	1 2	SZ.
107	Zsiga Péter	3 8	3 4	8 1/4	4 2	19 2	39		I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	4 2	Ö.
108	Zsiga György	3 8	3 4	8 1/4	4 2	19 2	39		I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	4 2	«
109	Horváth Pál	5 8	1 4	13 3/4	7 2	32 2	65		I	5 8	3 4	5 8	1 4	1 4	7 2	«
110	Takács György	1 8	1 4	2 3/4	1 2	6 2	13		I	1 8	3 4	1 8	1 4	1 4	1 2	SZ.
111	Pető István özvegye	2 8	2 4	5 2	3	13	26		I	2 8	1 4	2 8	1 2	1 2	3	Ö.
112	Fehér István	1 8	1 4	2 3/4	1 2	6 2	13		I	1 8	3 4	1 8	1 4	1 4	1 2	«
113	Madsó János	1 8	1 4	2 3/4	1 2	6 2	13		I	1 8	3 4	1 8	1 4	1 4	1 2	SZ.
114	Lendvay Ferencz	3 8	3 4	8 1/4	4 2	19 2	39		I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	4 2	«
115	Baláss István	3 8	3 4	8 1/4	4 2	19 2	39		I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	4 2	Ö.
116	Puskáss János	I	2	22	12	52	104		I	I	6	I	2	2	12	«
117	Szücs Ádám	I	2	22	12	52	104	I	I	6	I	2	2	12	«	
118	Bona Ferencz	4 8	I	11	6	26	52	I	1 2	3	1 2	I	I	6	«	
119	Ács Mihály	3 8	3 4	8 1/4	4 2	19 2	39	I	3 8	2 2	3 8	3 4	3 4	4 2	«	
120	Fehérvári János	5 8	1 4	13 3/4	7 2	32 2	65	I	5 8	3 4	5 8	1 4	1 4	7 2	SZ.	
121	Csikós Mihály	1 8	1 4	2 3/4	1 2	6 2	13	I	1 8	3 4	1 8	1 4	1 4	1 2	Ö.	
Házasszéllérek:																
1	Gróff György	1 4	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	SZ.
2	Novák János	1 8	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	«
3	Pinczés József	1 8	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	«
4	Bék György özvegye	1 8	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	Ö.
5	Németh János	1 8	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	«
6	Kusz István özvegye	1 8	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	SZ.
7	Novotni Venczel	1 8	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	«
8	Kéri másként Kiss János	1 8	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	«
9	Kovács István özvegye	1 8	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	«
10	Ágoston Márton	1 8	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	«
11	Varga Ferencz	1 8	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	«
12	Pető András	1 8	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	«
13	Kiss György özvegye	1 8	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	«
14	Baláss Márton	1 8	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	«
15	Miller Antal	1 8	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	«
16	Göndöcs Mihály	1 8	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	«
17	Köszöghi Mihály	1 8	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	«

Szám	Kereszt- és vezetéknév	A telki állomány nagysága	Belsőség holdakban	Szántóföld holdakban	Rét kaszásokban	Igás robot	Kézi robot	Kilenczed	Évi adó	Tűzifa	Fonás	Olvasztott vaj	Kapán	Csirke	Tojás	A jobbágypapok
		szám szerint	nap	frt	öl	font	litze	darab								
18	Takács Tamás --- --- ---	1 2	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	Sz.
19	Ürögghi Pál --- --- ---	1 2	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—	„
Házatlan zsellérek:																
1	Pintér István özvegye ---	—	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	„
2	Csicsó János --- --- ---	—	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	„
3	Németh György --- ---	—	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	„
4	Simon Imre özvegye ---	—	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	„
5	Szabó János --- --- ---	—	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	„
6	Ifjabb Varga István --- ---	—	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	„

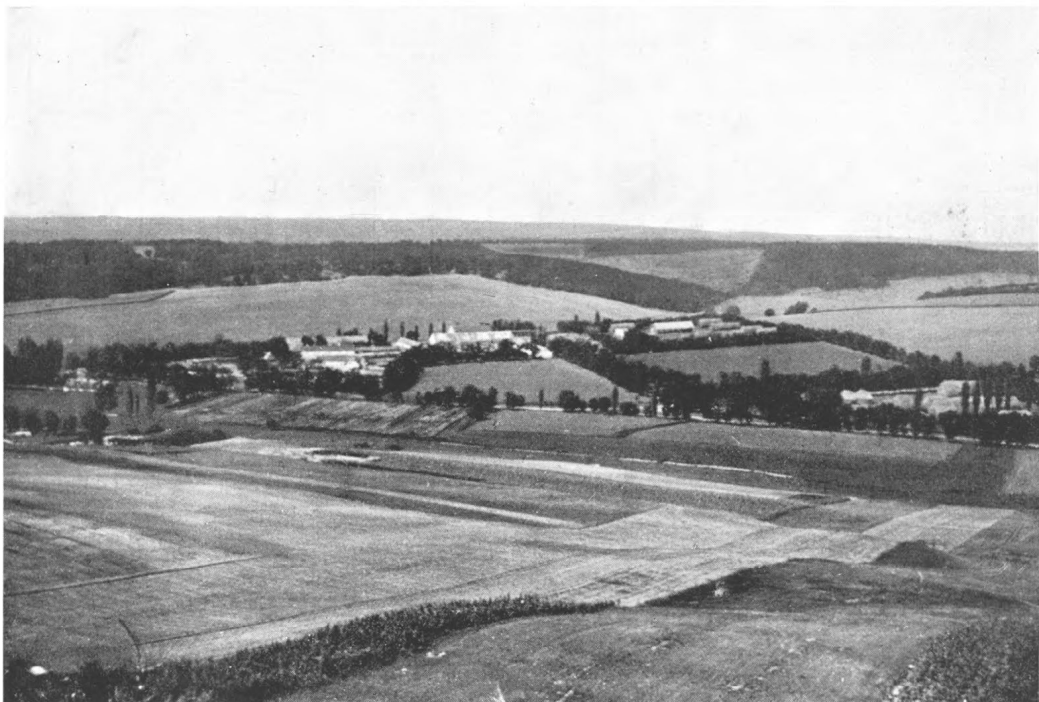
Tisztán a telki állomány, noha a $49\frac{6}{8}$ telekre menő föld a jobbak közé tartozott, magában nem tünteti föl eléggé a falu vagyonosságát. Van azonban egy más kimutatás is ezen időből, mely az endrédi cselédségről, az állatállományról, szőlőkről ad számot. E szerint volt a faluban 193 ökör, 142 tehén, 142 üsző, tinó, 138 ló, 885 juh, kecske, 623 sertés, 46 kas méh s a telki állományukon kívül 215 darab, bizonyára ugyanennyi kapás szőlőt műveltek az endrédiiek. Ily vagyonosság mellett nem föltűnő, hogy 60 cselédet tartottak.

A jobbágyság szolgalmányainak, tartozásainak értéke 1152 forint $15\frac{3}{4}$ krajczárt tett ki, míg a kilenczedből és tizedből, melyhez azonban némely nemes ember tartozása és kilenczed, tized fejében átengedett földek haszna is bele van véve, 1919 forint 07 krajczár jövedelem folyt be.

Endréden azonban, mint szó volt róla, egyéb haszonvételei is voltak az apátságnak. A különböző regálékért 273 forint 30 krajczár, bérletekért 200 forint, legeltetésért 50 forint 40 krajczár folyt be. Az apátság majorsági kezelésében levő jövedelmek voltak — nem véve számba a szomszédos apátsági javakról legeltetésre áthajtott állatok után számítható hasznót, melyet azonban ép úgy nem mutattak ki, mint a házi kezelésben levő tégláégető jövedelmét — a szemtermésből, réthaszonból 729 forint 57 krajczár, a juhászatból 499 forint 29 krajczár, a makkoltatásból 166 forint 40 krajczár, az erdőhaszonból 67 forint $55\frac{1}{2}$ krajczár, a méhészetből 28 forint 33 krajczár, a nádlásból 12 forint, diófák után 11 forint $19\frac{1}{2}$ krajczár, a vadászatból 7 forint 40 krajczár, a halászatból 6 forint,

összesen tehát 5125 forint $6\frac{3}{4}$ krajczár. Ez bizony nem valami jelentős jövedelem, de jelentőssé válik akkor, ha figyelembe vesszük, hogy ugyanekkor az apátsági összes javak jövedelmét 17.089 forint $59\frac{3}{4}$ krajczárra tették, tehát Endréd az összes jövedelmeknek mintegy harmadát teremtette elő.¹

A következő években a telki állomány gyenge ingadozást mutat ugyan, de alig valamelyest. Érdekesebb ennél az a változás, mely a jobbágyságnál mutatkozik. Ha 10 évvel utóbb, 1797-ben végignézzük a jobbágyság névsorát, Huml,

Jaba puszta keletről.

Steiner, Reder, Voltinger, Czaffer, Schwarcz, Kuml, Kahn, Reizer, Hepp, Trescher, Furtempocher, Vaither, Printz, Ertl, Verkmeister, Seider, Leber, Volf, Kruder, Sleth, Kizlinger, Smickl, Hoger, Vellner, Vidergrüser stb. nevek tűnnek föl.² A német neveknek ez a tömege arra vall, hogy szándékos telepítés folyt s az elköltözött, kihalt magyar jobbágyság földjeit németek szállták meg.

A vallásalap birtoklása alatt talán ezt a telepítést vehetjük a legfontosabb eseménynek. Ezen kívül nem is valami sok történt. Mivel az Endrédhez tartozó Jaba és Lulla puszták közt folydogáló erecske, a Jaba patak 1791 nyarán kiszá-

¹ Mindezen összevetések, kimutatások alapja a tihanyi apátsági levéltárban, c. 25., nr. 1. jelzés alatt levő Conscriptio dominii Tihany anno 1787.

² U. o. c. 18., nr. 2.

radt és már nem adott biztos határt, Kovács Antal, a lullai pusztá birtokosa, a tihanyi uradalom ügyészével, Ughy Ignáczczal és tiszttartójával, Thurszky András-sal egyetértve a patak mentében mindkét oldalon határjeleket hányatott, de azért abban állapodtak meg, hogy az igazi határ a jövőben is a patak medre marad; azt is elhatározták, hogy megosztott költséggel a ságvári határtól a bálványosiig elég széles és mély árkot fognak huzatni, mely biztos határt fog adni s egyszersmind arra is jó lesz, hogy az ér, a Jaba patak mellett levő rétek el ne posványosodjanak, el ne berkesedjenek.¹ A határ rendezetlensége volt-e az oka, nem tudjuk, de Jabát csakhamar bérbeadták. Mikor a Rend az apátsági javakat ismét átvette, Jaba Sziber Jánosnál volt, ki a különféle haszonvételekért 800 forint bért fizetett.² Ugyancsak a vallásalap birtoklása alatt történt, hogy a tihanyi uradalom tiszttartója, Thurszky megvett az uradalomtól Endréden egy 10 kapás szőlőt.³ Hogy a birtok rendezett állapotba jusson, az uradalom felsőbb jóváhagyás mellett Csisik Miklós mérnökkel szerződést kötött, melynek értelmében ez az endrédi belsősegeket, telki állományt, majorsági földeket, szőlőket, erdőket, réteket fölméri és térképeket készít róluk.⁴

Jaba : magtár.

Mikor az apátság visszanyerte birtokait, Endréden nyomasztó inség volt. Épen a tavaszra annyira kifogyott a lakosság mindenéből, hogy május végén azt írják, hogy vannak, kiknek egy hete nem volt kenyér a szájukban, hanem az erdőn keresgélt gombával tengették életüket. S az apátság csak félig-meddig segíthetett a bajon, mert meglehetősen üres magtárakat vett át, a kamara tisztjei Endrédről Tihanyba vitették a gabonát.⁵ A mutatkozó szegénység, melynek terhét a Rend is érezte, arra bírta a vezetőket, hogy 1802 folyamán Endréden és tartozékain is beható tanulmány tárgyává tették, miképen lehetne jövedelmezőségüket fokozni. Ezen célból javaslatba hozták, hogy a Besenyei-földek területét s az ugyanilyen nevű erdő egy részét mogyorófával kellene beültetni, mire magának az uradalomnak is nagy szüksége volna s hozzá néhány év múlva cladásra is kerülne belőle, mi évenként úgy 200 forint jövedelmet adna. A tóközi

¹ Pannonh. r. lt. : act. abbat. Tihan. fasc. 7., nr. 71.

² Oklevéltár 113. sz.

³ Tihanyi apátsági levéltár, c. 4., nr. 3.

⁴ U. o. c. 19., nr. 4.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár : act. archiabbat. fasc. 81. litt. f. melléklete.

major, a Szamárdiban fölösleges földek s a régi majorsági területek 1069 holdat tesznek. Ezekből 200 holdat búzával kellene bevetni s a vetőmagon kívül 1200 mérő termésre lehetne számítani, ugyanakkora terület zabbal bevetve meghozna 1600 mérőt, más 200 holdba kukoriczát kellene vetni, mi 4000 mérőt adna; a búza mérejét 150, a zabét 80, a kukoriczát 50 dénárjával számítva 5480 forint jövedelmet hozna ez a terület, miből a munkáltatás költségeire 1160 forintot levonva, 4320 forint tiszta jövedelem maradna.

Négy országos vásárt kellene Endrédre szerezni. Az erre vonatkozó kiváltáslevelek költsége 350 forintot tenne, de a helypénz meghozna annyit, hogy az említett összeg kamatainak levonásával 300 forintra lehetne számítani. Ugyancsak jó volna beszálló kocsmát építtetni. Ezt 1000 forintból el lehetne készíttetni s nemcsak a befektetett tőke kamatai térülnének meg a növekvő borkimérésből, hanem még 200 forint haszon is lenne.

Endréd, Szamárdi és Tóköz között két helyen is nagy darab, 289 holdnyi mocsáros, nagyrészt kaszálhatlan rét van, melyből csatornázással közepes rétet lehetne alakítani, melyen 578 forintot érő széna teremne. A csatornázás belejönne 1000 forintba s ha ennek 6%-os kamatját levonjuk is a jövedelemből, még mindig maradna 518 forint.

A javaslattevő óvatos számításai jelének vehetjük, hogy a makkoltatás évi jövedelmeül csak 800 forintot vesz föl, holott a kamarai kezelés idején 1795-ben 1000, 1800-ban pedig 1575 forintért volt bérben s az első alkalommal, mikor a falu volt a bérlő, azt is kikötötte az uradalom, hogy 60 sertés makkoltatására még külön szerződhetik másokkal s a falunak meg kell engedni, hogy azokat az erdőre hajthassák.¹

Mivel a javaslat a szemtermelés fokozását tartja szem előtt, megszerkesztője rámutatott arra is, hogy a régi endrédi várból 150 forint költséggel 100.000 mérőnek elégséges magtárt lehetne alakítani.

Magánál Endrédnél is részletesebb és jelentősebb ajánlatokat látunk a Jaba pusztáról beterjesztett javaslatban. E szerint a Ságvártól Lullának, Bányosnak (Bálványosnak), innen föl Gyönködnek s az Almási-sűrűnek menő gyepest területet 500 robot fölhasználásával rétté lehetne alakítani, melyen 480 szekér széna, 320 szekér sarju könnyen megteremne. A szénát 40, a sarjút 30 forintjával számítva 3600 forintot lehetne a termésért kapni, a költségek pedig csak 206 forintot tennének.

A barkói tanyán a tölgyest fölverték a haszontalan fák, cserjék, pedig, ha ezeket kitisztítanak belőle, lehetne 80 szekér szénát kaszálni. A kiadás csak 22

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 19., nr. 4.

forint 40 dénárba kerülne, a szénáért pedig 400 forintot lehetne számítani s így ebből is 377 forint 60 dénár tiszta jövedelem maradna.

A Barkóba vivő hídnál a bányosi uton állandó vízű forrás van. Erre egykerekű malmot kellene építeni, mely ezen a tájon, hol alig van malom, 50 forintot tisztán meghozna. Szárazmalomra is volna szükség. Ezt 200 forintból elő lehetne állítani, pedig a szárazabb időben a befektetett tőke kamatán kívül 120 forint jövedelemre lehetne belőle számítani.

A berki dülőben — Barkó és Jaba pusztá közt — van ház a marhapásztor és istálló 100 szarvasmarha részére. Ide 100 tehenet kellene szerezni s úgy kellene őket kihasználni, hogy a borjuk nappal az anyjuk mellett volnának, éjjelre azonban szét kellene őket választani s így reggel fejni lehetne. Ha úgy számítunk, hogy 20 tehen meddő marad, lesz 80 borjú, melynek ára 640 forint, a meddő teheneket 25 forintjával véve, meg lehetne értük kapni 500 forintot, a vajnak, sajtnak értékét pedig 240 forintra lehet tenni. Ez összesen 1380 forint.

A kiadás volna a pásztor conventiója, melyet, a természetben adott javadalmat pénzértékre számítva, 150 forintnak lehet venni; a legeltetést számítsuk 125 forintba; az épületek javítása évenként 5 forint; a 100 marha ára volna 2500 forint, minek évi kamata 150 forint; a szükséges sarjú, szalma ára 610 forint. Ez összesen 1040 forint. Tiszta haszonnak tehát 340 forint maradna.

Őszi vetésre buza alá föl kellene használni 200 holdat, mi az elvetett magon kívül 1200 mérőt hozna; ugyanekkora területen zabból 1600, kukoriczából 4000 mérőre lehetne számítani. Mindennek az ára 5480 forint. Szántásra, kapálásra, aratásra, behordásra, a robotokat pénzül véve, 1160 forintot kellene számítani. E szerint 4320 forint tiszta haszonnak maradna.

Kíváncos volna 6000 juhot szerezni, melyből másfél forintjával 9000 forint jövedelem jönne be. A nyáj megvétele — párban 8 forintjával — 24.000 forintba kerülne, minek évi kamata 1440 forint; az eltartásukhoz szükséges széna, sarju, szalma 1400 forintra becsülhető; a juhász bére 400 forint; az épületek javítására évi 10 forintot lehet számítani; mindössze tehát 3310 forint volna az évi kiadás. Az apátság javára tehát 5690 forintot lehetne várni.

Kellene 50 kas méhet szerezni, mi 3 forintjával 150 forintba kerülne, minek az évi kamata 9 forint. 200 robot fölhasználásával — tehát 20 dénárjával számítva 40 forintért — el lehetne készíttetni a méhest, melyre, a ráfordított munka értékének 6%-ját véve, évi törlesztésül 2 forint 40 dénárt kellene fölvenni. Az előző kiadásokhoz járulna a méhész fizetése, 70 forint. Az évi összes kiadás tehát 81 forint 40 dénárba menne. Ezzel szemben a remélhető évi jövedelem — 50 kasra 70 rajt s ezek mindegyikére 20 font mézet számítva,

melyet 15 dénárjával lehetne értékesíteni — 262 forint 50 dénár. Megmaradna e szerint évenként 181 forint 10 dénár.

A földek közt szanaszét sok gyümölcs- és más fa van, melyek árnyékot vetnek a földekre s csak kárt okoznak. Ezeket ki kellene vágatni úgy, hogy a ki kivágja, megkapja az ágakat, a törzseket pedig épületfának meg tűzifának kellene fölhasználni. Ezzel a művelettel körülbelül 50 hold terület válnék művelhetővé s újabb 100 forint tiszta haszonnal szaporítaná a jövedelmet.

A kocsma hasznát is emelni lehetne, ha az uradalom a kilenczedül kapott bort akónként adná el s legalább is biztos számítást lehetne csinálni, mekkora az évi fogasztás.

Tűzifából 800, makkoltatásból 400 forint tiszta jövedelemre lehet számítani.

Mindent összevéve Endréd jövedelme 6338 forint, Jabáé pedig 15.772 forint 70 dénár, vagyis körülbelül az eddigi négyszerese lehetne.¹

Mily mértékben és hogyan oldották meg a javasolt befektetéseket, földjavításokat, nem tudjuk. Ha egy évtizeddel későbből visszakövetkeztetnünk lehet, akkor soknak meg kellett valósulni abból, a mi a javaslatban van. 1813 márczius 7-ikén megvizsgálván Pannonhalmán a számadásokat, a tiszti s a kormányzói számadások közt nagy különbség mutatkozott. Hogy ezt a nehézséget hogyan oldották meg, nem tudjuk, de a jövedelem gyarapodása tekintetében nagy haladást látunk a számadásokban. Nem véve számba a pár száz akóra menő bort, Endréd és Jaba pénzbeli jövedelme a kormányzói számadások szerint 7710 forint 16 krajczár + 3477 forint 23 krajczár = 11.187 forint 39 krajczár; a tiszti számadások szerint pedig 8834 forint 32²/₈ krajczár + 5703 forint 5 krajczár = 14.537 forint 37²/₈ krajczár. Még ha nem vesszük is a tiszti számadást pontosnak, mely pedig 3349 forint 58²/₈ krajczárral magasabb összeget mutat ki, mint a kormányzói,² a jövedelmek megkétszereződését látjuk, a mi bizonyára a gondosabb gazdálkodás s a befektetések gyümölcse.

Talán ez a jövedelem-fokozásra irányuló gazdálkodás okozta, hogy a jobbagság panaszai sűrűbbek és erősebbek lesznek, 1804 április 18-ikán úgy nyilatkoznak az endrédiak, hogy elviselhetetlen terheiket már nem állhatják, azért az egész Rend színe elé terjesztik s ha elégtételt nem kapnak, a közgyűlés alkalmával a megye, sőt, ha kell, a felsőges consilium (a helytartótanács) elé mennek velük.

Sérelmeiket azon kezdik, hogy a jabai, gyönködi, barkói majorokat, melyeket eleik irtottak, most holdanként 3 napi robotért kapják meg s azt a kedvezményt sem élvezik, melyet a főapát akkor ígért nekik, mikor 3 napi robotért

¹ Oklevéltár 114. sz.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. x.

kivették a földeket, hogy t. i. a határnak nem telkekhez tartozó részéből minden $\frac{1}{2}$ telekhez 12 pozsonyi mérős földet s rétjeikhez 1—1 dűlőt fognak kapni, melyekért nem kell fizetniök.

A Rend központi kormánya ezen panaszhoz azt jegyezte hozzá, hogy majd a falu és határának fölmérése s e munkálat hitelesítése után lehet csak róla szó, hogy a jobbágyság a telki állományán kívül földet, rétet kaphat-e.

A rétjeikkel sem voltak megelégedve. Mint mondták, a rétek csekély száma miatt többnyire szántóföldet kaptak, igazi rét alig 1—2 szekér szénát termő jutott. Ily elosztás mellett azonban legalább másfél annyi föld kellene nekik, mint most van, mert különben marhákat nem tarthatván, nem élhetnek s az uraságot sem szolgálhatják.

Pannonhalmán ehhez a panaszhoz is ugyanazt a feleletet írták, mint az előzőhöz, hogy meg kell várni a fölmérés eredményét.

Baj volt a kenderföldek miatt is. Mint az endrédiek mondták, az urbárium szerint csak kilenczedet kellene adniok a kenderből vagy minden féltelektől az uraság kenderéből 3 font fonást, ők azonban dupla dézsmát adnak a virágos, a magos kenderből, a magjából s az uraság mégis azt kívánja, hogy minden $\frac{1}{2}$ hold kenderföldért 2 nap robotoljanak.

Pannonhalmán erre azt írták: «Somogy megye szokása szerint». E szerint tehát nem az urbáriumot vették számba, mely 5. pontjának IV. §-ban azt mondja, hogy «a kenderből és lenből vagy kilenczedet kiadni vagy a helyett az uraságnak kenderéből vagy lenéből egy egészhelyes jobbágy hat funtra való fonyást tenni tartozik, a mint hogy erre a fél-, fertályos, úgy nyolczadhelyes jobbágy is reá esendő szám szerint köteleztetik», hanem hivatkoznak Somogy megye szokására. Úgy látszik, Pannonhalmán csak a dupla dézsmára vagyis a kilenczedre s a tizedre gondoltak, mely földesuri jogon és a somogyi tizedek jogán járt, de nem gondoltak a fonásra, mely külön teher volt s nem a robotra. A jobbágyságnak ezen kettő ellen volt kifogása. De nem volt a panasz jogos; mert itt oly kenderföldek forogtak szóban, melyek «extra-sessionalis» földek voltak, nem tartoztak a telki állományhoz, hanem ezen felül kapták s így nem az urbárium rendelkezése szerint kellett utánok szolgálni, hanem megegyezés szerint.

Terhére volt a jobbágyságnak a sok robot is. Fölpanaszolták, hogy hetenként nemcsak gyalog, hanem 3 ízben marhás robotot is kívánnak tőlük. Igaz, mondják, sok a tavalyi szűk kenyér miatt tett adósságuk az uraságnál, örömet szolgálnak fejében, de uzsorával venné vissza az uraság tőlük minden tett irgalmasságát, ha a mostani drága élelmen és kenyéren¹ 12 krajczárért gyalog, min-

¹ Egy másik folyamodványukban így mondják: «Mi az éhség miatt oly keservesen robotoltunk, hogy némelyek közülünk sokszor egész nap kenyér nélkül dolgozott; hogyha pedig egy kenyeret 1 forinton vagy

denkor két szemmel őrizendő drága marháikon pedig 24 krajczárért hajtáná őket naponként szolgálatra; *alku szerint*, illő bérért örömet szolgálnak.

Erre azt a feleletet kapták, hogy az urbarium pontjai szerint fognak velük eljárni; a hátrálékot illetőleg pedig tárgyaljanak a jószágkormányzóval.

Nem kis sérelmére volt az endrédieknek, hogy azokat a földeket, melyeket az előző évben 3—3 napi robot fejében tavaszi alá kaptak s melyekért a robotot leszolgálták, meg is szántották, mások meg holdanként 25 garasával megszántatták őket, elvették tőlük. Ezt, teszik hozzá, nehezen szívelik s ha illendőképen ki nem fizetik nekik a földeken tett munkáik árát, a vármegyénél tesznek jelentést.

A központi kormány nem zárkózott el a panasz előtt, hanem elrendelte, hogy meg kell vizsgálni s ha jogos a fölszólalás, elégtételt kell adni a jobbagságnak.

A plébánia-házon, folytatják sérelmeiket az endrédiék, melyet még a kamara kezdett építtetni, 1911 marhas és kézimunkás napszámot töltöttek el azon biztatás mellett, hogy a régi házban megmaradhat a kálvinisták lelkipásztora s napszámjaikat majd leszámítják a robotból. Most erről az utóbbi föltételről nem akarnak hallani, pedig «ily szegény sententia mellett ennyi ingyen szolgálatot nem tesz a nép, nem is köteles».

A központ ezt a sérelmet az uriszek elé utalta.

Utolsó panasz volt, hogy az uraság a községnek átengedett telektől is megkivánja az adót, robotot, pedig ez közcélra szolgál, bikát, mént kell a község számára tartani, a katonaság tartására is kell közjövedelem, tehát mentsék föl őket a telekkel járó teher alól.

Kivánságukra tagadó választ kaptak ugyan, de bizonyos engedményre mégis kilátásuk nyílt, a mennyiben a központi kormány úgy nyilatkozott, hogy szerződésileg fognak megegyezni a telekre, olyformán, mint a kálvinistákkal, kik szintén külön szerződés alapján kaptak hitközségi célra háromnegyed telket.¹

A panaszok némely pontjának elintézése arra az időre maradt, mikor a község s a határ fölmérése véget ért. Elég hosszadalmas dolog volt ez. A Csissek-féle munkálat nem vált be, 1803-ban Bosnyák Benedek jószágkormányzó arra volt kénytelen Somogy megyét kérni, semmisítse meg a végzett fölmérést.² Úgy látszik, hogy csak kiigazításokat végeztek, mert a fölmérés 1804 folyamán³

22 garason és felebb is vehetett, anuak felét két nap elvitte a robotra és így 5—6 garas ára kenyéren 4 garasért robotolt». Panaszkodtak a jószágkormányzóra is, hogy az eleséget eladta a zsidónak, nekik csak egy kis árpát adott, azt is oly drágán, mint a zsidónak a rozsot. Tihanyi apátsági levéltár, c. 4., nr. 14.

¹ U. o. fasc. 15. litt. a.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 4., nr. 7.

³ A következő események is mutatják, de meg Bresztyenszky később számíttatásai közben egyenesen hivatkozik is az 1804-iki mérésre. U. o. c. 4., nr. 39.

befejezést nyert. Mikor az új fölmérés alapján a főapát a telki állományt ki akarta osztatni, az a meglepetés érte, hogy senki sem akart egésztelket elvállalni, hanem valamennyien félhelyesek akartak lenni. Hogy mi volt ennek az oka, nem jegyezték föl. Alapja mindenesetre az lesz, hogy féltelek s az az olcsó bérlet, melyet a községbeliek a majorsági földekből szerezhettek, elég volt a megélhetésre s az elmaradó robot helyett más, jövedelmezőbb munkát végezhetett a jobbágyság; e mellett talán az is számba jött, hogy az aránylag csekély legelő mellett nem tarthatott annyi marhát a jobbágyság, a mennyire egésztelkek megműveléséhez szüksége lett volna. Mivel pedig a jobbágyság egésztelket nem vállalt föl, 20 telekhez való földnek nem jutott gazdája. Ezekről a főapát úgy intézkedett, hogy 40 félhelyet kell belőlük alakítani és szét kell osztani. A szétosztás minden látszat szerint a féltelkesnél kisebb jobbágyok és a tehetősebb volt zsellérek között történt, mert, noha a főapát saját nyilatkozata szerint a szétosztást elvégezték,¹ a jobbágyság számában alig észrevehető a gyarapodás,² tehát idegenből nem telepítettek jobbágyokat.

Alig történt meg az új telkek szétosztása, a jobbágyság elégedetlenkedni kezdett; azon panaszkodott, hogy a mérnök nem igazságosan adta ki a földeket, réteket, elégtételt kívánt, a bíróval és esküdtekkal pedig írást állíttatott ki, mely szerint «az endrédi helység közönséges lakosai hitelesen attestálják, hogy meg egyezett közakarrattal az esküdt előjáróikat arra kényszerítették, bírójukat pedig le is tiltották arról, hogy a dimenzióknak vagyis az egész határnak igazán és hiba nélkül való felméréséről és kiosztásáról addig, akár a tekintetes földesuraságuk tisztviselő urai által, akár a tekintetes nemes vármegye magistratusai által kényszeríttessenek, a helység pecsétje alatt semminemű attestatumot ne merészellenek adni, valameddig az egyik szegénynek úgy ki nem adják a competentíáját, mint a másiknak».

A tiltakozás nyomán az uradalom vizsgálatot tartatott, megpróbálta, nem lehetne-e megtudni, kinek az ösztönzésére történt ez a tiltakozás, de az eredmény csak az lett, hogy az összehívott falu kijelentette, hogy a tiltakozást az egész falu tette. Azonban nem pusztán az volt a nyomozás célja, hogy az esetleges felbujtót megtalálják, hanem az is, hogy helyszíni szemlélet alapján meg lehessen állapítani, van-e ok és jog a panaszra. Egyik-másik helyen félreértésből eredt az elégedetlenség, máshol azonban kiderült, hogy hibák estek meg a kiosztásnál, melyeket el kell távolítani.³ A szükséges orvoslás hamarosan megtörtént s

¹ Minderről Novák alább részletesen tárgyalt 1805 augusztus 6-iki intézkedése kapcsán van szó.

² Bresztyenszky apát, mikor 1842-ben összehasonlította a hiteles birtokkönyv adatait az 1767-iki urbéri tabellával, azt találta, hogy 1767-ben volt 121 jobbágy, 1842-ben 129.

³ Tihanyi apátság levéltár, c. 4., nr. 13.

a község márczius 5-ikén írást adott róla, hogy most már meg van elégedve a fölméréssel, minden panasszal fölhagy, többé semmiféle keresetet nem formál.¹

Ez a nyilatkozat csak a fölmérésre vonatkozott s nem jelentette azt, hogy a jobbágyság még 1804-ben hangoztatott s azóta el nem intézett kívánságait meg nem ismétli; annyira nem, hogy közbeesőleg, márczius 3-ikán már megszerkesztették a Novák főapátnak küldendő kérvényt, melyben ismét emlegették a kenderföldek miatt való régi panaszukat, de elég sok ujat is adtak hozzá. Fölhozták, hogy Bendik József, az uradalom kasznárja, a házas zselléreket tartozásukon felül robotoltatja és semmit sem kapnak érte, pedig szeretnének egy-két hold földet, ha bért fizetnének is érte; ha valaki egy kissé megkésik a robotról, negyed vagy fél órát mindjárt leszámítanak neki; igen nehezen kapnak épületfát, pedig hát az első beszállástól csak nem tarthat örökké mindig a fedél; noha úgyis kevés a legelő, az uraság birkái is járják, idegenből jönnek rá bérlők s így ők más helységbeliek miatt marhákat sem tarthatnak; nagyobb és jövőendő biztosság okáért kéri, adja ki nekik a főapát, minemű termésből minemű tartozással adóznak, nehogy megismétlődjék az az eljárás, melyet a cameralis tisztek gyakoroltak, hogy egyik-másik a maga becsülete növekedésére, hogy több jövedelmet mutathasson, igazságtalan adózásra kényszerítette a jobbágságot.²

A főapát adott ki rendeletet,³ de ez a jobbágyságnak nem tetszett, különösen pedig a kenderföldeket illetőleg tett rendelkezését találták sérelmesnek, a mely csak annyi engedményt tartalmazott, hogy a főapát a 3 font fonást nem kívánta, egyébként azonban a korábbi gyakorlatot akarta fönntartani. Erre a jobbágyság május 28-ikán kijelentette, hogy a kenderföldekről ugyan le nem mond, de a 2 napi robot-censust sem fogadja el, hanem új kérelemmel fordul a főapáthoz. Ha pedig, zárták be nyilatkozatukat, kegyesebb döntést újra nem kapnak, világosan, minden titok nélkül megvallják, hogy akkoron minden nehézségük megorvoslása végett a tekintetes nemes vármegye székére s ott sem találhatván vigasztalást, felsőbb forumra folyamodnak.⁴ Az itt kilátásba helyezett új kérelem azonos lesz azzal, mely augusztus 5-iki keltezéssel maradt reánk s melyben az endrédiak részletesen kiterjeszkedtek mindazon bajaikra, melyekben orvoslást vártak.⁵

Ezt a kérelmet, épen Szántódon tartózkodván, személyesen vette át Novák

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 15. litt. b. és tihanyi apátsági levéltár, c. 4., nr. 12.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 4., nr. 13.

³ 1806 márczius 6-ikán. Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 15. litt. c.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár, jelzetlen (c. 4., nr. 16?).

⁵ U. o. c. 4., nr. 14.

főapát s még ugyanazon napon megadta rá a választ. Mivel pedig ez részletesen foglalkozik a jobbágyság folyamodásával, elégségesnek tartjuk, ha részletesen ezt ismertetjük.

Legelőször a sokat emlegetett kenderföldekért járó szolgálatokról intézkedett a főapát s kijelentette, hogy «az extra-sessionalis kenderföldek egyedül az uraság dispositiójától függvén, nincsen oka az uraságnak, hogy azok iránt jobbágyaival alkudjon, hanem különös kegyelméből megengedi, hogy usque beneplacitum dominii minden $\frac{1}{2}$ holdtól (az eddig követelt két napi robot helyett) egy napi kaszálást kíván, azonkívül a 9-ed és 10-ed kiadását s a kiszabott fonás elvégzését. Mely resolútiója az uraságnak mindaddig állandó lészen és változást nem is fog szenvedni, míg magok a jobbágyok alkalmatlan viseletök által annak változatosságára alkalmatosságot nem fognak adni».

Folytatólágosan a községnek egy már ismételtlen fölterjesztett kérése talált kedvező elintézésre, mivel, az uradalom tetszéséig, 1 forint 15 krajczár évi bér mellett kapták meg a szőlők lábjának 1—1 holdját, míg előbb 2 forintot kívánt értük az uradalom.

Engedékeny volt a főapát a helység számára kimért egésztelek tartozásai tekintetében is, a mennyiben nem kívánt, mint a kasznár, 104 kaszást érte, hanem beérte 80-nal és — a roboton kívül, melyet a községtől megajánlott kaszasok helyettesítettek — a telek után járó urbéri szolgálatokkal.

A faizás dolgában a főapát úgy intézkedett, hogy nyáron minden szombaton, télen pedig pénteken és szombaton hordhatnak az urasági tiszttól kijelölt helyről száraz és esett fát. Az épületfáért való kérés elintézésével azonban egy kis erkölcsei leczkét is adott nekik a főapát. «Nem szükséges, úgymond, hogy endrődi jobbágyok az uraságot kötelességére emlékeztessék; mert jól tudja az uraság maga kötelességét, de egyszersmind tudja azt is, hogy minden kötelességnek bizonyos határ legyen szabva: főképpen pedig az erdő conservatiója különös törvényes kötelessége az uraságnak. Ehez képest valameddig endrődi jobbágyok rossz fődéllel tartván épületjeiket, az épületfákat szántszándékkal elromlani hagyják, mindaddig törvényes kötelességének tartja az illetén lusta és tunya jobbágyok épületjeire fát nem adni, annyival is inkább, mivel az egy tunya restségeken kívül egyéb okok endrődieknek a rossz fődél tartására nincsen; mert az uraság nád-aratást nékiek illendő részben ajánlott, de ők annak letakarítását el nem vállalták. Többnyire több aggódó gondolatok után, hogy miképpen lehetne endrődieket ezen csunya restségből felébreszteni, csak az a vélekedése az uraságnak, hogy mindaddig, míg magok között bizonyos büntető törvényt azon emberek ellen, kik házok teteit fődél nélkül pusztulni hagyják, ki nem szabnak, ezen rondaságból ki nem fognak tisztulni. Azért ez iránt az endrődi

előjárók is gondoskodjanak, mely esetre igéri az uraság, hogy kinek-kinek competentiája szerint az épületfáját ki fogják adatni.»¹

Ugyancsak a lustaságra mutatott rá a zsellérek kívánságával szemben. Földet akarnának, melyhez jussuk nincsen, de mikor, mint ebben az évben is, a jószág-kormányzó felesben földeket ajánlott nekik, nem fogadták el.

Részletesen foglalkozott a főapát válasza a robot miatt hangoztatott panaszokkal. E tekintetben elvül mondta ki, hogy tisztjei is, a jobbágyok is az urbárium rendelkezéséhez kötelesek alkalmazkodni. Ha netán volna, a ki a kelletténél több robotot szolgált, készpénzben fognak kárpótlást kapni. A robottal kapcsolatban azt is jelentette a jobbágyság, hogy némelykor Fehérvárra, Szent-Mártonba s több ily hasonló messze helyekre hol szekéren, hol gyalog robotba hajtják őket, pedig illetén robotolásokra nem kötelezi őket az urbárium. Rosszul olvasták az urbárium rendelkezését² s a főapát nem is szüntette meg ezen robotolásokat, hanem, az urbáriumnak megfelelőleg úgy intézkedett, hogy a «szent-mártoni, fejevári és más egyéb előforduló hosszabb utazás, ha szekérrel vagy kocsival kívántatnék az uraság részére, hosszú fuórban, ha pedig gyalog fognak tétetni, a megszolgált és méltán eltöltött napok robotban fognak acceptáltatni».

Még két kívánság jutott eszébe a jobbágyságnak s ha utóirat alakjában is, de még bevette a folyamodványába. Az urbárium 4. pontjának III. §-a szerint minden 30 egészhelyes gazda egyszer egy esztendőben egy borjút vagy e helyett 1 forint 30 krajczárt tartozott az uraságnak adni. A kamarai kezelés idején pénzül kívánták a jobbágyságtól ezt a tartozást. Így történt, mondták a jobbágyok, hogy a rendi birtoklás alatt is abban a hiszemben voltak, hogy készpénzben fizethetnek (fizetni egyébként így sem fizettek) s most nagyon terhes volna nekik az uraság kívánsága szerint 3 évre 6 borjút adni, mivel 10—12 forinton alól nem kapni borjút; kéri tehát, hogy az elmaradt tartozást az urbáriumban megállapított pénzen válthassák meg, a jövőre pedig megigérik, hogy úgy fogják teljesíteni ezen tartozást, a mint az uraság kívánni fogja. A főapát kijelentette ugyan, hogy «éppen nem állíthatnák, hogy abbéli kötelességekre emlékeztetve nem voltak légyen, mégis különös kegyelemből az uraság az elmúlt esztendőkre az urbárialiter defigált árával meg fog elégedni; ellenben valamint a folyó esztendőre ezen competentiáját in natura kívánja, úgy a következő esztendőkre is azt maga természetében praetendálja».

¹ Az urbárium 2. pontjának IV. §-a szerint az épületfa ingyen járt a jobbágyoknak. Ezt, mint látni való, Novák sem vonta kétségbe, de megkivánta, hogy nemtörődomség miatt ne legyen szükség épületfára.

² Az urbárium 3. pontjának XII. §-a részletesen foglalkozik a hosszú fuvarral s ha általában két napi járó földben szabja is meg a hosszú fuvar idejét, beszél arról is, hogy esetleg az odamenetellel tovább tart a fuvar két napnál.

Záradékul a jobbágyságnak az utóiratban kifejezett második kérésével foglalkozva, hogy, mivel a cselédesebbek (nagyobb családúak) féltelekből meg nem élhetnek, adjon nekik majorsági földet bérbe, utalt rá a főapát, hogy az új földmérés után egyiküknek sem kellett egésztelek, így tehát «nem az uraság vétke, hogy most némelyeknek annyi földje sincsen, a mennyit most, a meglett kimérettetés után kívánnak. De ez így levén is, sajnosan érti az uraság, hogy több oly tunya, röst és heverő endrődi jobbágjai legyenek, kik sessionalis földjeiket felében kiadják. Azért azokat, kik több földeket kívánnak, ezekhez méltán utasíthatná; de, mivel ebbéli röstséget ennekutána megszenvedni nem akarja, fog módot abban is találni, hogy az ilyenek magok szükséges kenyerek megkérésére különös módokkal is kényszeríttessenek. A szorgalmas és iparkodó jobbágyoknak ellenben mindenkor fog és kíván az uraság segítségekre lenni. Azért tehát az iparkodó jobbágyok ezen kéréseket az administrator urnál jelentsék, de úgy, hogy, a kik őszi vetés alá földeket kívánnának, mindenkor április hónapnak első napjáig ebbéli kívánságokat bejelentsék, a kik pedig tavaszi földeket művelés alá venni akarnának, azok Szent Mihály napkor mondják be kéréseket, hogy ekép az uraság magát a jelentő számhoz alkalmaztatni tudhassa».¹

A jobbágyság szívesen fogadta a «vigasztalására nyert kegyes resolútiót».²

Hogy a legelőhiányon segítsenek, az 1814. év nyarán a jobbágyságnak megtiltották a magyar juhok tartását. Nem is támadt e miatt elégedetlenség,³ mindamellett nagyobb biztonság és a törvényes formáság kedvéért november 24-ikén Novák főapát külön rendeletet adott ki, hogy «ezen folyó esztendőnél tovább egyáltalán fogva senkinek juha meg ne szenvedtessék Endréden» s ezt a december 5-ikén Endréden tartott uriszéken a község tudomására hozták.⁴

A mennyiben az apátságtól függött, a földek hiányán is iparkodott segíteni, módot engedett, hogy a szorgalmasabbak szántóföldjeiket gyarapíthassák. Mikor 1815 elején 10 endrődi jobbágy azzal a kéréssel fordult Farkas Fülöp jószágkormányzóhoz, hogy az endrődi belső teleken a szántódi út mellett levő Harcsa- (Horcsó-)haraszt nevű sűrűben 15 hold irtást tehessenek, kedvező feltételek mellett teljesült a kérésük. Tekintve, hogy ugarolni szoktak s így csak

¹ Ezt az intézkedést Novák «N. János szent-mártoni főapátur» aláírással látta el, mi nála, ki a Kriszostom nevet szokta használni, elég föltűnő.

² Talán azért, hogy az eredeti a sűrűbb használatban kárt ne szenvedjen, a falu előljárói átiratot készítettek belőle olyformán, hogy előrebocsátották, hogy alázatos instantiát nyújtottak be a főapáthoz, kitől megkapták a döntést, ezt leírják s végül a bíró s az esküdtek aláírásukkal s a falu pecsétjével megerősítve bizonyítják, hogy a közölt rendelkezést a főapát tulajdon subscriptiója alatt kezűkhöz vették. Tihanyi apátsági levéltár, c. 4., nr. 14.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. z.

⁴ U. o. litt. aa.

minden második évben volt termés, 10 évre megkapták a földeket úgy, hogy az első, 1815-iki évben semmit sem adnak róluk, a következő években pedig csak dézsmát fognak adni. Mivel pedig bér nélkül kapják a földeket, a 10 évi szabadság elteltével nem számíthatnak irtásbérre, hanem ingyen fogják az uraságnak átengedni az irtásokat. Igéretet kaptak azonban az irtók, hogy, ha a szabadságuk elteltével az uradalom nem maga fogja műveltetni a földeket, hanem felében vagy harmadában bérbeadja, az irtóknak lesz elsőbbségük rá, hogy a földeket bérelhessék.¹

A jószágkormányzó kikötése rámutat, hogy az uradalom a majorsági gazdálkodást folytatta, de hogy mily terjedelemben, arról nincs szó. Csak annyit tudunk, hogy az apátságnak szölei is voltak, mert 1818-ban az endrédi kasznárról fölemlítik, hogy hivatalában hanyag, miatta pusztultak el az uradalmi szőlők. Horváth Pál apát figyelmeztette is rá a jószágkormányzót, hogy jobb volna, ha a kasznár szolgálati éve elteltével visszamenne jegyzőnek s helyébe a most állás nélkül szűkölködő Szabó Miklóst lehetne tenni, ki a Georgicont végezte, a gazdálkodásban jártas, 3—4 évig Festetich grófnál volt és szolid, engedelmes, jóra való fiatal ember.²

Néhány évtized nyugalmas lefolyása után azt látjuk, hogy Bresztyenszky apát a telki állomány új fölosztásával foglalkozik. 1841-ben Vezerle Antal mérnökkel szerződést kötve újra fölmérette a határt,³ majd 1842-ben tüzetes számításokat végzett, hogy oszlik meg az endrédi terület. Ezek szerint volt Endréden 664/8 telek, melyet 129 jobbágy birt és pedig 4 egész-, 125 féltelket. A jobbágyságnál volt 1141/8 hold belső telek, 47/8 káposztás, 17444/8 hold szántóföld, 327/8 hold kenderföld, 3241/8 hold rét, 5257/8 hold rétföld, összesen tehát 27463/8 hold terület, ebből azonban le kell vonni 47/8 hold káposztást és 325/8 hold kenderföldet, mert ezt a jobbágyság csak napszám-bér mellett birta. A 89 házas zsellér használt 277/8 hold belső telket, 14/8 hold káposztást és 32/8 hold rétföldet, összesen 325/8 holdat. Ezen területen kívül azonban még 1243/8 hold föld volt, melyekből új telket lehetett volna alakítani. Ugyanekkor tervbe vette a falu egyik rendetlen részének szabályozását is, melyet úgy akart megoldani, hogy elég széles utcát nyittat s erre osztatja be a házhelyeket; azoknak, kik a szabályozás következtében házhelyeiktől elestek, új helyeket fog adni; ha azonban a szabályozás után is megmarad nekik akkora területük, mely a megállapított belsőségnak megfelel, a régi helyükön tartoznak építkezni. Hogy pedig az urasági földek se heverjenek szanaszét, arra gondolt, hogy ezeket átengedi a jobbágyságnak, a neki járó részt pedig a törökii határ mentében egy tagban

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 4., nr. 17.

² U. o. c. 7. p. 1., nr. 63.

³ U. o. c. 4., nr. 28.

fogja kivenni. A legelőilletmény kiadásánál az volt a vezető gondolata, hogy úgy adja ki, hogy a jobbágyság, főleg munkaidőben, czélszerűen, könnyen használhassa s azért a község nyugati, északi és keleti részén, a Duda-hegytől kiindulva a Farkasi- és Czinegei-dűlőkben, a Koranczi-hegytől északnak s folytatólag a hármashegy-i ritka erdőben akarta a jobbágyságnak juttatni; ha pedig ez a terület a szükséges mennyiséget ki nem adná, a jabai gyalogúttól nyugatra eső részen szándékozott a hiányt pótolni.¹ Mi volt az akadálya, hogy a tervezgetés gyakorlatban nem valósult meg, ismeretlen.

Ugyanezen időben Bresztyenszky a vadállomány értékesítésére is gondolt. Ezen célból 1843-ban Csapody Pál táblabíróval 15 évre szerződést kötött, mely szerint ez évi 50 pengő bér, továbbá november karácsony közt beszolgáltatandó 10 nyúl fejében s azon kötelesség mellett, hogy ádándi vagy bálványosi ménei-vel 2 apátsági kanczát meghágat, az endrédi erdőre saját embereivel vigyáztat, jogot nyert az endrédi és jabai területen a vadászatra.²

Közbe csak haladt-maradt a község új rendezése, a telkek, legelők kiosztása. Pedig, noha zúgolódásról vagy követelődzésről nem hallunk, a jobbágyság számított a rendezésre és kívánva várta, hogy ez megtörténjék. 1845 május 25-iki, igen szíves hangú s mint maguk a jobbágyok is nevezik, «gyermeki bizodalommal» megírt kérelmükben utaltak rá, hogy, noha a határ fölzmérése már négy éve megtörtént, «ezen mérést követő felosztás sem a földekre, sem a legelőre sem törvényes, sem egyességi uton végre nem hajtattott. Egyes akarattal óhajtanák, hogy egyesség útján menjen végbe marháik legelőjének kiadása. Reménylenek apát uruk azon atyai kegyeiben, hogy inkább jobbágyainak boldogulásán, mintsem azoknak hanyatlásán örvend. Teljes bizodalommal ragaszkodnak atyai kegyéhez s felmelegült szívvel alázatosan esdeklének, méltóztassék helységöket rendeztetni, szántóföldjeiket pedig marháik legelőivel együtt minél előbb egyesség útján kegyesen kiadatni».³

Az apát biztató választ adott a jobbágyságnak, mire ez július 9-ikén részletesen kifejtette óhajításait. Kérték a község lakói, hogy rendeztesse a helységet, szántóföldjeiket három részben adassa ki, a szomszédsággal való viszálykodások eltávoztatására lehetőleg tetesse egyenessé a határvonalakat, a legelőbe eső erdőt összes haszonvételével engedje át nekik, a házas zselléreknek a megígért káposztáson kívül adjon legalább annyi kenderföldet, melyen a fehérneműikhez szükséges kendert megtermeszthetik, az egésztelekre eső 13 hold legelő helyett pedig, a legelő-határ hegyes-völgyes, vízholdásos, néhutt kopár voltját tekintve, adjon 15 holdat.⁴

¹ Tihanyi apátsági levélt., c. 4., nr. 33.

² U. o. nr. 30.

³ U. o. nr. 35.

⁴ U. o. nr. 32.

A szántóföldekre ugyan nem, de a legelőre, erdőre 1845 július 11-ikén a megyétől kiküldött bizottság előtt Szántódon megtörtént az apát s jobbágysági közt a megmásolhatatlan, örökös egyesség eképen:

«I. Urbéri legelőnek kiadandó mennyisége, mielőtt ítéletek által meghatározatnék, tisztelt és kegyes földesuraságunknak önkényesen tett ajánlását gondolóra, úgy jobbágysági állásunknak fentmaradását szívünkre vevén, a kegyes földesuri ajánlat iránt közakarattal abban egyeztünk meg, hogy, ha nagyon tisztelt nagyságos földesuraságunk a legelőnket Vaklápon, Duda-hegyen, bocsidai tuskés,¹ farkasi, juhállási ritka és hármashegy-erdőből méreti ki, akkor teljes megelégedéssel minden egy egész urbéri telekre 13 holdakat 1200 □ ölével számítva elfogadjuk azon világos kikötéssel, hogy az évenként azon meghatározott területen termendő makk tulajdon használatunkra fog bocsájtatni; a gubacsot azonban mégis ide nem értvén, a mely egyedül a földesuraság használatába marad.

2. Miután az urbéri faizás iránt mostani jobbágysági állapotunk bizonytalan álláson áll, azért, hogy magunkat és utódainkat biztosítsuk, közös akarattal abban egyeztünk meg, hogy a nagyságos földesuraságunk által kimutatott czinegei erdőből a karánczai (koranczii) szőlőktől keletre az allée-ig értve minden egy egész urbéri telekre 2½ hold adatik úgy, hogy azon erdő évenként az uradalom által vágásokra felosztva, uradalmi felvigyázás és gondoskodás mellett úgy fog kezeltetni, hogy sem az uradalom, sem a jobbágyság által legelő benne használtatni nem fog, hanem az erdőben művészeti rendszabályok szerint meghatározandó vágásokban csupán a kivágandó famennyiség fog a jobbágyság közt kiosztatni. Hogy azonban a fentirt fatenyésztés annál nagyobb előmenetellel sikerüljön, kötelezzük magunkat arra, hogy évenként a teendő vágásokban a fatörzsököktől üresen maradt térségeket az uradalmi felvigyázat alatt makkal be fogjuk ültetni és a vágásokat felárkolni.

3. Én is Bresztyenszky Béla apát fentirt jobbágyságaim kívánságát elfogadván, jelen szerződést jobbágyságaim iránt vonzódó szives hajlandóságomnak azon bizonyításával erősítem meg, hogy azon esetre, ha ezen fentérintett egyezkedés a felsőbb helyeken is minden pontjaiban helybenhagyódik, a jobbágyság sorsa még inkább leendő könnyítésére minden féltelek után egyfertály holdat, minden egyes házas zsellérnek pedig 100 □ ölet kender és káposzta termelés alá mindennemű áldozás nélkül, tetszések szerinti használatra csupán ajándékképpen adok, magától értetődően, hogy, ha ezen szerződés akármely pontjában változást szenvedne, ezen ajánláson is megszűnik».²

¹ Egy pár évvel korábbi nyilatkozat szerint az endrédiak ezt tartották a határban a legjobb legelőnek. Tihanyi apátsági levéltár, c. 4., nr. 26.

² U. o. nr. 34.

A következő évben a tóközi gazdaság föllendítése foglalkoztatta az apátot, terveket készített, hogy lehetne alkalmas istállókat, szénaszárítót s egyéb gazdasági épületet megépíteni, elhelyezni;¹ majd meg a szántóföldek kiosztásával vesződött. 1847 márczius 5-ikén kérték az endrédiak az apátot, hogy a helység s a jegyző földjeit ott adja ki, hol a plébános földjeit ki fogja adni,² majd 13-ikán azért folyamodtak, hogy a helység földjeit is ugyanott jelölje ki, hogy a község is könnyebben művelhesse azokat a földeket, melyek megmunkálása az ő kötelessége.³ Talán 1848 tavaszára végeztek a földek kiosztásával. 173⁶/₈ hold azonban fönnmaradt, miből törvényszéki ítélet szerint 5 jobbágytelket kellett volna alapítani, minek következtében az endrédi telkek száma 714⁸/₈-ra szökkent volna föl. Ezek közül 66 teleknél semmi nehézség nem volt, 4-nél a szántóföld, belsőség csak kikerült volna, de legelő, rét nem s így még 724⁸/₈ holdat és erdőilletményt kellett volna hozzáadni; a még hátralevő 14⁸/₈ telek fejében pedig, mivel erre sem belsőség, sem szántó- és rétföld, sem erdő nem volt kijelölve a térképen, valahol egy tagban kellett volna földet kihasítani. Augusztus 22-ikén még tanakodtak rajta, hogyan intézzék el a dolgot.⁴ Később, de nem valami sokára, Bresztyenszky apát, mint erről a tagosítás alkalmával értesülünk, egy kis családi politikával segített a nehézségen. Rokonságából, kik ugyancsak Bresztyenszky nevet viseltek, néhányat Endrédre vitt s 3¹/₂ telket ezeknek engedett át, míg a fönnmaradó 2 telket megtartotta az apátságnak azon czímen, hogy ahhoz a 3¹/₂ telekhez belsőséget, szántóföldet s erdőt adott.⁵

Magáról a tagosításról az 1852-iki apátsági ügyészi jelentés azt mondja, hogy «az endrédi rendezve elkülönző ügy jelenleg az uradalom levéltárában nyugszik»; 1854-ben, valamint 1855-ben pedig annyit említ róla, hogy az urbéri bíróság föllállítását várja.⁶

Krisztián Pius 1856 szeptember 1-jei, a pannonhalmi perjelhez intézett jelentése részletesebb fölvilágosítást nyújt a tagosítás állapotáról s egyszersmind folytatja az 1848-iki telekfölosztás történetét. «Endrédre nézve, írja levelében, így állunk: Az urbéri főtörvényszék ítélete csak annyiban kedvező reánk nézve, hogy a 173⁶/₈ hold jobbágyi maradványföldekből a megyei volt törvényszék ítélete folytán alkotandó 5 telekhez járandó s mintegy 77¹/₂ hold erdő-⁷ s legelő-illetőség a főtörvényszék ítélete szerint az uraság részére megmarad. De baj az, hogy 1. uj terv készítendő, ez pedig uj költségbe kerül; a boldogult apát a

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 16., nr. 64.

² U. o. c. 4., nr. 35.

³ U. o.

⁴ U. o. nr. 39.

⁵ V. ö. Szamárdi.

⁶ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. bbb.

⁷ Ez teszi a főntebb említett 724⁸/₈ holddal szemben a különbséget, mert ezt az 14⁸/₈ telekhez még ki kellett adni.

tervet térképben és a telekkönyvet elkészíttette s most ez haszontalan; 2. baj az, hogy a régi tervnél fogva $3\frac{1}{2}$ telek adatott a Bresztyenszkyeknek s az ezekre megkívántató belsőhely, szántóföld s rétbeli illetőségre a főlebbi maradványföldről csak $122\frac{1}{2}$ hold kivántatván, az uraságnak $51\frac{2}{8}$ hold szántóföld megmaradt volna mintegy esérében ugyanannyi legelő és erdő helyett ugyanannyi holdban; pedig a szántóföld,¹ úgy hiszem, reánk nézve jobb lett volna. Azonban alázatos véleményem odajárul, ne késeltessük a dolgot s ne kérjünk főlebbvizsgálatot; nyerni úgyis nehezen fognánk a patens értelme szerint. Azért, ha ő méltósága kegyesen megengedi, a maradványföldekre nézve a barátságos egyezkedést az endrédiakkal megkísértem. Talán 50 holddal ha megelégszünk, hajlandók lesznek az endrédiak az új terv készítését legalább részben elvállalni;² ha épen nem, Isten neki, a fizetések árja úgyis nyakunkon vagyon s talán ezen költség még nem borít a hullámokba.»³

Körülbelül ugyanígy nyilatkozik az 1856-iki ügyészi jelentés is, csak hogy szerinte a remanentialis földekből 52 holdat enged át a község az apátságnak; továbbá megemlíti, hogy az urbéri törvényszék ítélete szerint a volt jobbágyság legelőjére eső fák s a jobbágyság erdejébe eső gubacsszedés, melyet az uradalom magának akart megtartani, a jobbágyságé lesznek ugyan, de az uradalmat kártalanítani tartozik. «Ezekre nézvést a barátságos egyesség, nem sikerülte esetében pedig a törvényes intézkedés mielőbb eszközölni fog, hogy a kihasítás még ez évben megtörténjék, mely alkalommal csak legelőfoglalási czim alatt 207 holddal szántóföldben bővülend az uraság tóközi pusztája.»⁴

1857-re változott a helyzet. Az ügyészi jelentés szerint «Endrédén a maradványföldek a volt jobbágyok kezén maradandóknak ítéltettek s ez ügy ez érdemben Sopronba fel is küldetett».⁵ Krisztián Pius jószágkormányzó pedig 1858 november 1-jén arról értesítette a főapátot, hogy, «miután az endrédi ügy tiszta hozatott és Bresztyenszky testvérek a tagosztályt többé nem akadályozhatják, Veszerle mérnök urral még a héten megkészítjük a tervet s a télen a mérnök ur mindent úgy elrendelhet és kidolgozhat, hogy a tavasszal a helyet kihasíthatja és oszthatja, hogy legalább a tavasziakat az új tagba vethesse mindenki».⁶

Összefoglalva ezeket a jelentéseket, azt az eredményt látjuk, hogy a Bresztyenszkyek elvesztették a korábban nekik adott $3\frac{1}{2}$ telket s úgy ez, mint a

¹ Valami zavar van a levél fogalmazásában.

² Különös, hogy itt Krisztián ily nagyon föltételezen beszél, holott június 25-ikén így írt: «A mi pedig az új térkép és telekkönyv — a tervezet ezen esetben (ha i. i. a Bresztyenszkyek nem tartják meg az adományozott telkeket) haszontalanná válván — ujrakészítését illeti, az iránt az endrédiakkal szólottam, kik ezen új mérnöki munkát egészben kifizetni nyilatkoztak». Pannnonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. fff.

³ U. o.

⁴ U. o. litt. bbb.

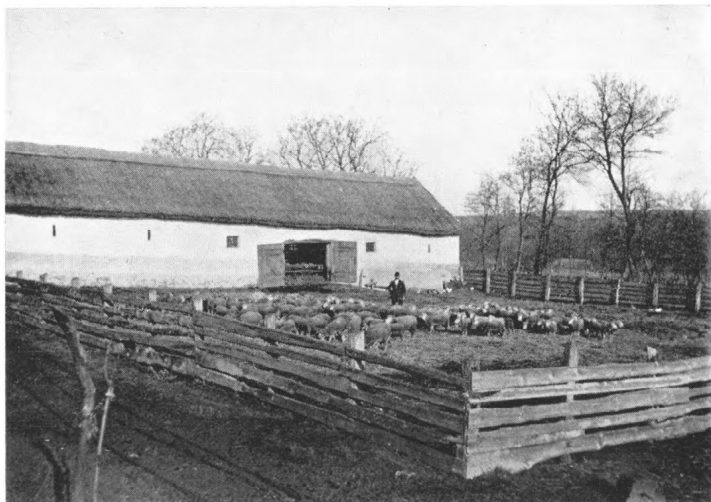
⁵ U. o.

⁶ U. o. fasc. 17., litt. ooo

kivüle megmaradt 2 telekhez szánt föld, vagyis az 1848-ban említett $17\frac{3}{8}$ holdas terület az endrédiiek birtokába jutott.

Az 1859-iki ügyészi jelentés szerint a következő év tavaszára maradt a «kihasítás» hitelesítése. Ezen alkalomból történhetett az az egyezkedés, melyhez Krisztián 1860 május 27-ikén a főapát jóváhagyását kérte. Az egyesség szerint az apátság átengedi az endrédieknek a tavat s a falutól északra eső malmát s ezekért az endrédiiek mintegy 15 hold erdő-legelőt hagynak az apátságnál; mivel a malomra menő patak árka az endrédiiek rétjén megy keresztül, a másik malmát is a községnek engedi az apátság, de azért 1400 o. é. forintot fizet a község és pedig felét

azonnal, felét pedig egy év múlva, de addig 5% kamatot ad utána; az alsó malom követ ingyen kapja meg a község, a felsőét azonban hüvelyk-számra kifizeti. Krisztián azzal okolta meg a cse-rét, hogy a malmok nem jövedelmeznek, a parasz-tok zavarják a molnárt, az egyik malmot újra kellene építeni, a másikat meg legalább 3 láb-bal leszállítani, mivel a

Jaba : birka-akol és kifutó, birkákkal.

viznek nincs rá elég esése s hogy a molnárnak nincs lakása, hanem a faluban lakik.¹

A tagosítás eredményeként az apátság endrédi birtokát 3 hold szőlő, 311 hold legelő, 954 nagyrészt fiatal erdő tette; volt még a faluban kocsmája, mely évi 330 forint bért hozott. A szőlődezősmaváltság fejében Endréd és Zamárdi után 22.600 forintot kapott az apátság.² Az urbéri viszonyok rendezése után Endréd megszűnt mint külön jószág szerepelni, hanem az itt levő részeket a szántódi és tóközi gazdasághoz csatolták.

Időközben történt, hogy az endrédi ú. n. basa-lakot lerontották. A *Hon* 1868. évi 23. számának mellékletén, Endréd 1868 január 21-iki keltezéssel egy rövid kis hír jelent meg, mely szerint az endrédi plébános a várat a vagy basa-lakást szétromboltatja, mert pogány épületet nem szivelhet a katolikus templom mel-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 15., litt. i.

² Tihanyi apátsági levéltár.

lett. A cikkely írója, mint mondja, 1867 december 30-ikán értesítette a szándékról az igali járás szolgabíróját, mert ekkor már fölszólítás ment a lakosokhoz, hogy, a ki a bontásnál segít, a kifejtett kő felét kapja. A nép kegyelettel viseltetvén régi emléke iránt, nem vállalkozott a bontásra. Erre 250 forintért egy sváb kőművest szerződtek, ki zamárdii napszámosokkal elpusztította az épületet. «Ugy gondolom, fejezi be sorait a felszólaló, hogy a régi történeti épületek és emlékek nem egyeseké, hanem a nemzet tulajdonai.»

Kopeczky Vidor plébános rámutatott a vádaskodás alaptalanságára. Nem műemlék pusztult el, hanem egy ledüléssel fenyegető, repedezett épület, mely a szomszédos templomot veszélyeztette. Nem azért nem akarta a nép lebontani, mert kegyelettel viseltetett iránta, hanem mivel keveselte az anyagának felét s kétharmadát kívánta. Hogy kegyeletről nem lehetett szó, eléggé mutatta, hogy a nép eddig is el-elhordott az épület anyagából, az ablakvasakat meg tokostól elvitték.¹

Noha tulajdonképen Endréd részét tette, gazdaságilag teljesen elvált tőle Jaba pusztája. Az a bizottság, mely 1865 nyarán a Rend meghagyásából vizsgálatot tartott a tihanyi apátsági birtokokon, részletes, egyéb jószágoktól elkülönözve megállapított kimutatást készített Jaba pusztáról, melynek területét 1788-iki hiteles térkép alapján $1200 \square$ ölével számított $3121 \frac{812}{1200}$ holdra tette a bizottság, a mi $2341 \frac{402}{1600}$ katasztrális holdnak felelt volna meg,² míg újabb időben történt katasztrális mérés szerint $2934 \frac{59}{1600}$ lett volna a területe. Meg is állapította tehát a bizottság, hogy így $592 \frac{1247}{1600}$ holddal több van adó alá számítva, mint a mekkora a valóságos terület.

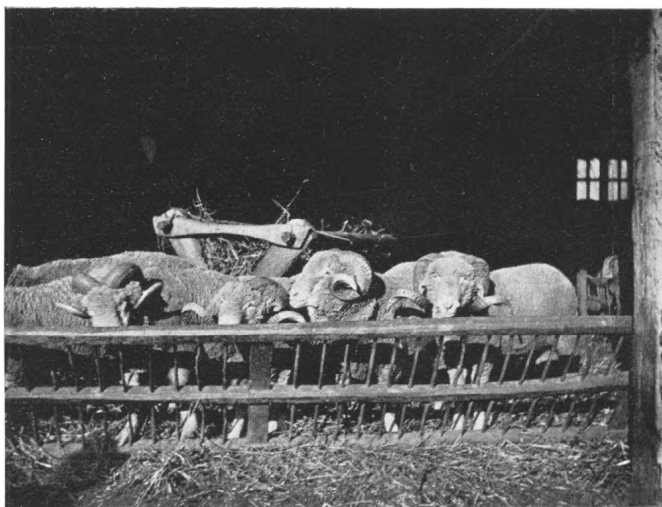
A bizottság fölvétele szerint állandó jövedelmei Jabának a következők: a jabai korcsmától 235 o. é. forint, 50 hold bérelt föld után a 5 forint 235 forint, 40 hold után a 5 forint 200 forint, 91 hold után a 6 forint 546 forint. A remélhető jövedelmek: búzából 1266 mérő a 3 forint = 3798 forint, rozsból 760 mérő a 2 forint = 1520 forint, árpából 1500 mérő a 1 forint 20 krajczár = 1800 forint, zabból 287 mérő a 1 forint 20 krajczár = 344 forint 40 krajczár, kölesből 15 mérő a 1 forint 50 krajczár = 22 forint 50 krajczár, repczéből 342 mérő a 5 forint 30 krajczár = 1812 forint 60 krajczár, kukoriczából 480 mérő a 1 forint 50 krajczár = 720 forint; birkákból: 48 mázsa gyapjú a 106 forint = 5088 forint, 180 darab mustráért 465 forint 50 krajczár, dögbőrökért 280 forint, 50 darab ürü eladása után a 4 forint 50 krajczár = 225 forint; szarvasmarhákból: 8 darab mustra ökörért a 37 forint 50 krajczár = 300 forint; sertések-

¹ Tihanyi apátsági levéltár.

² Ezt kell helyesnek vennünk s körülbelül egyezik ezzel az 1870-iki birtokkimutatás, mely Jaba területét 2323 holdra teszi.

ből: 40 darabért à 15 forint = 690 forint; erdőkből: 40 hold irtásból à 5 forint = 200 forint, 162 öl hasábos fáért à 2 forint = 324 forint, 23 1/2 öl dorong-fáért à 1 forint = 23 forint 50 krajczár. Ezek szerint Jaba összes jövedelme 18.844 forint 50 krajczárra tehető.

Ezzel szemben azonban igen sok volt a kiadás. Konvencziókra készpénzben, gabonában, húsban, sóban, fában 2895 forint 96 krajczár ment el; egyéb kiadások voltak: 40 mázsa gyapjú Pannonhalmára à 106 forint = 5088 forint, ugyanoda 40 darab sertés à 15 forint = 690 forint, birkanyírásra 133 forint, vásárosnak 160 forint, kovácsnak 350 forint, kötelesnek 15 forint, 50 mázsa marhasóra 110 forint, 8 mázsa parafin à 12 forint és 60 forint ára olaj összesen 156 forint, napszámosokra 120 forint, orvosi szerekre 25 forint, 342 mérő árpahiányra 410 forint 40 krajczár, 334 mérő zab-hiányra 400 forint 80 krajczár, épületek javítására 150 forint, nem vélt szükségekre 200 forint, 8 darab ökörre a mustrák helyett 640 forint, 10 darab sertés Tihanyba 150 forint. Az előírányzat tehát az összes kiadást 14.527 frt 66 kr.-ra tette.

Jaba: rambouillet tenyészkosok a birkaistálló kapujában.

A bevételek és kiadások összevetése szerint 4316 forint 84 krajczár tiszta jövedelem maradt volna Jaba után, de ez még mindig nem tiszta jövedelem, mivel az adó nincs belőle levonva.

A kiküldött bizottság számítást készített a takarmány mennyiségéről is és úgy találta, hogy 254 telelő marhára egyenként 25 mázsa esik, mely az említett szempótlékkal (árpával, zabbal) és czélszerű kezeléssel elég lesz az állatok kiteleltetésére.

A gazdaság elég rendben volt s a bizottság csak azt ajánlotta, építsenek Jabán kovácsműhelyt, mivel az endrédi kovács igen távol esik, fedjék újra a tisztalak tetejét, hogy fája ne romolják, 2 párral szaporítsák az igás marha számát, hogy minden 40 holdra jusson egy pár, vagyis legyen 26 pár, Szántódról hajtsanak át 60 darab gulya-marhát, gondoskodjanak cselédlakásról, hogy a nős cselédeknek ne kelljen az istállóban tartózkodniok, árkolják föl a közlekedési

utak mellékeit, Jában folytassák az erdő ültetését, az endrédi erdőben pedig ki kell vágni a nagy darabon s ritkásan levő vén fákat s ezek helyét fásítsák be, a Czinege-erdőt meg, mivel megszűnt erdő lenni, tisztára ki kell irtani s azután újra be kell ültetni».¹

A marhaállomány szükséges gyarapítása azonban, úgy látszik, még mindig elmaradt, vagy legalább nem történt meg oly mértékben, mint az szükséges lett volna. Csak a balaton-füredi házhelyek eladásával kapcsolatosan említette 1883 márczius 1-jén Kruesz Krizosztom főapát, hogy a befolyt összegből Jaba is meg fogja kapni a szükséges marhalétszámot.²

13. A XVII. század közepétől a két Szamárd, Balatonmelléki-Szamárd és

Jaba: ökrök a kifutóban, háttérben a dombon majorrészlet.

Kis- vagy Egyházás-Szamárd, pusztá volt, az endrédiak használták.³ Ilyen helyzetben jutott át a jóság a XVIII. századba is, mert, noha 1714-ben Ámánd apátnak egyik tiltakozása Kis-Szamárd védelméről sem feledkezett meg, az apátsági birtokok 1716-iki összeírásában *Szamárd* vagy, mint utóbb nevezték, *Szamárdi*, *Zamárdi* még csak említve sincs.⁴

Grasso Vilebáld apát 1735 elején azon volt, hogy a pusztá helyet betelepítse. «Szamárdi nevű pusztát, ezen tekintetes nemes vármegyébe helyheztetett, írja Somogymegyének, külső vármegyéből hozott népekkel megszállatni kívánván, kik is hogy a tekintetes nemes vármegye szolgálatjára conserváltassanak, illendő alázatossággal kérem, bevett discretus szokása szerint három esztendeig tartó indultumot nekik kiadatni méltóztassék; mely ebbeli gratiáját a tekintetes nemes vármegyének megérdemleni minden kitelhető dologban el nem mulatom».

A megye 1735 márczius 7-iki, Tapsonyban tartott közgyűlésén az apát folya-modása kedvezően intézván el,⁵ márczius 12-ikén Grasso kiadta a szállítólevelet, melynek erejével tudtára adta mindazoknak, kiket a dolog illet, «hogy,

¹ Oklevéltár 123. sz.

² A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei, 1870 1892. 183. l.

³ A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. X. 364. l.

⁴ Oklevéltár 12. sz.

⁵ Pannonh. r. lt. : act. abbat. Tihan. fasc. 15., nr. 1.

mivel ezen magyar hazában külömb-külömbféle alkalmatosságokkal támadott köllemetlen villongások miatt a földesuraknak naponként kitetsző károk és magok javaiknak hasznávételiben megcsökkenések tapasztaltatik, illetén sorsban lévén ezen tekintetes nemes Somogyvármegyében helyheztetett régi boldog emlékezetű királyoknak kegyességéből¹ tihanyi apátursághoz adatott Szamárdi nevű mostanság pusztá, melyet, ha előbbeni állapotra nem is, legalább oly lábra állítani kívánván, hogy apáturságának gyarapodása Isten jóvoltából és az időnek engedelmeiből innend is nevelkedhessék, külső nemes vármegyékből oda megtelepedni szándékosokkal» ilyen szerződésre hajlandó lépni:

«1. Tartozik minden gazda három forintot egy-egy esztendőben, felét Szent György napján, felét Szent Mihály napján fizetni s letenni, zsellérek pedig egy-egy tallért.

2. Minden gazda egy pár tikfival, egy luddal, egy itcze vajjal, tizenkét tikmonynyal hasonlóképen Szent Mihály napra tartozik, zsellérek felével.

3. Minden gazda (tartozik) egy-egy szekér fával.

4. Korcsma Szent György naptól fogva Szent Mihály napig az uraságé, a mészárszék pedig lészen a falué.

5. Halászatból tizeddel hasonlóképen tartoznak.

6. Szőlőt minden census nélkül hét esztendőig szabadon cultiválhatják.

7. Három szabad esztendő elmúlván, ki el akar menni, tegyen le kilencz forintokat az uraságnak.

8. Mindenből kilenczedet és tizedet tartoznak fizetni és kiadni».²

Június 8-ikán némi változtatást tett Grasso a szállítólevélen, a mennyiben a 8. pontot részletezte s megjelölte, hogy mindenféle gabonából, kenderből, káposztából tizeddel tartoznak s 9. pontul hozzáadta, hogy, ha valaki el akar menni, házát szabadon eladhatja.³

Grasso fölszólításának nem lett meg a kívánt eredménye s azért utóda Lécs Ágoston, mindjárt apáti székfoglalásakor⁴ megismételte a településre való fölhívást. Levelének bevezető része szóról-szóra megegyezik Grassoéval, csak annyi az eltérés, hogy ő Nagy-Szamárdiról beszél. Az 1. pont nála némileg bővült, mert a zsellérek kötelességeihez azt is hozzácsatolta, hogy minden héten

¹ Tudjuk, hogy bizony ez csak Takaró Mihály uram ügyessége miatt történt a XVI. század derekán. L. a pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. X. 362. l.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 15., nr. 2.

³ U. o. nr. 3.

⁴ Lécs levele keltezetlen, de valamelyest meghatározza egy 1743 június 9-iki tanúvallomásban mellékesen előkerülő nyilatkozat, mely szerint négy évvel előbb Szamárdi helység pusztá volt. Ha tehát mindjárt 1740-ben megkezdődött a település, akkor 1743-ban beszélhettek róla, hogy négy évvel előbb még pusztá volt Szamárdi. U. o. fasc. 7., nr. 35.

egy-egy napi munkával tartoznak; a 2. pontban nincs eltérés; a 3. módosult, a mennyiben Lécs annyi fa behordását kívánta, a mennyire az uraságnak szüksége lesz; a 4—6. pontok megegyeznek Grasso pontjaival; a 7-ben a szabadság elteltével a mindjárt költözni akaró jobbágytól azonban nem 9, hanem 12 forintot kívánt; a 8. pont világosabb nála, mert kijelentette, hogy mindenféle gabonavetésből, kenderből, káposztából, egy szóval mindenkéül kilenczedet és tizedet tartozik adni a jobbágyság; Grassonak utólagosan fölvetett 9. pontját korlátozta s kijelentette, hogy, ha valaki el akar menni, tartozik magát az uraságnak megjelenteni s az uraság hire nélkül semmit sem szabad eladni, mert annak, ki ezen kikötéseket áthágja, minden jószágát lefoglaltatja.¹

Noha Lécs utóbb csak annyit enyhített a régi föltételeken, hogy, így mondta legalább a jobbágyság, az egésztelkesektől beérte két forinttal, most sikerült a telepítés és 1743-ban már helység gyanánt emlegették Szamárdit. Pusztán a település lesz az oka, hogy Lécs 1744-ben egyéb apátsági birtokokra vonatkozó okiratokon kívül a Szamárdit illető leveleket is átvette a pannonhalmi levéltártól;² mert sem most, sem a következő időben nem tudunk róla, hogy az új falu miatt pereskedni kellett volna.

Lécs apát halála után Szamárdi lakossága is fölemelte szavát azon terhek miatt, melyeket az apát a szerződés ellenére megkívánt s a széküresedést fölhasználva, Sajghó főapáttól kérte, könnyítsen rajta, mert különben elhagyja a falut. A főapát «uri irgalmas kezeibe» szánt alázatos instantia, melyet 1760 február 12-ikén szerkesztettek meg, a következőleg tolmácsolta a szamárdiak panaszeit:

«Méltóságos Szent-Mártoni Főapátur Urunk Nagyságát az imádandó, mindeneken könyörülő, irgalmas, legszentséges hármias személyű Ur Isten tartsa és éltesse e föltetszett új esztendőnek minden részeiben friss jó egészségben mi legnagyobb vigasztalásunkra, Somogyvármegyében nagy-szamárdi pusztáján lakozó árendásai szívünk szerint kívánjuk!

Nagy-szamárdi pusztáján lakozó árendásai Kegyelmes Főapátur Urunk Nagyságának mi mindnyájan uri könyörülő színe előtt mély alázatossággal leborulunk e csekély instantiánk és könyörgő levelünk bemutatásával contractusunkba beirt súlyos robotolásunk és árendánk leszállításának könnyebbitése végett, hogy mindeneken könyörülő uri irgalmas szívének szánakodása mi reánk is vigasztalásul áradjon és szálljon; mert a mely súlyos robotolás alatt nyögünk és fáradunk, bizonyára el nem viselhetjük. A contractusunkba az van beírva, hogy minden egész helyes egy napot szolgáljon, egy itcze vaját adjon és két forintot, egypár

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. fasc. 15. nr. 4.

² U. o. fasc. 4., nr. 35.

csibét, egy ludat, 12 tojást és mégis szolgálatunknak semmi rendi ne legyen, mert ritka hét, a melyben sokszor három-négy napot is (nem) kell szolgálnunk. Ezt bizonyára nem győzhetjük. Nagy-Szamárdit kik először megszállottuk, emlékezünk Istenben boldogult megholt tihanyi apátur urunknak szavára, ki bennünket az erdőre kihíván, a lóra felült. Vele mi is utána menvén, beszélgetett szépen mondván: «Fiaim, a falutokhoz is adok egy darab erdőt, melyen a sörtevélyeseteket — s. v. — makkoltathatjátok és szaporíthatjátok. Ihon egy nagy darab rétet is mutatok és adok falutokhoz, hogy szarvasmarhát is szaporíthassátok, melyeken bőven idővel szánthassatok». Ebből is bennünk kiforgatott és tőle megfosztott, úgy hogy alig tarthatunk mind szarvasmarhát és mind pedig sörtevést. Sokszor a mi kevés sörtevéseünk volt, más uraság erdeire kölletett belöltetnünk; már most pedig szénát is alig kaszálhatunk, sőt elegendőt nem is kaszálhattunk. A mult két sovány esztendőben csaknem elvesztünk az éhség miatt, hogy nem szánthattunk, mert ötödik esztendeje most az idei aratáskor, hogy nálunk a dög miatt száznyolczvanyszáz szarvasmarhánk eldöglött és hullott. Még most is mindekkoráig lábra nem állhattunk, egész mezőnk szántatlan, alig van hat-hét gazdának valami kevés vetése. Ha csak mindezen fölebb említett inségeinkben, nyomorúságainkban az Ur Istenért nem szánakodik irgalmas Urunk Nagysága és rajtunk nem könyörül, semmiképpen el nem viselhetjük annyi sok ur dolgát; inkább egy lábíg fölkelünk és más uraság szárnya alá menünk. Ki látta, Kegyelmes Urunk, vagyis hallotta, hogy egész helytől tiz forintot adjon egy szegény árendás, a hely-földeket pedig ne szánthassa erőtlensége miatt? Miből szerezheti meg a szegény ember, kinek nem levén szarvasmarhája, bizony igen nehezen adhatja meg? Utoljára mégis arra kérjük Urunk Nagyságát, Főapátur Kegyelmes Urunkat, hogy kerített kukoriczás kertek és a ház után való kertek ne dézsmáltassanak meg irgalmas, könyörülő engedelmeiből, kiért örök életet adjon az Ur Isten irgalmas Nagyságának, vagy pedig pénzbeli árendában minden uraság dolga nélkül ha megtart bennünket Urunk Nagysága, arra is reáállunk.

Mindnyájan pedig maradunk Főapátur Urunk Nagyságának uri irgalmas szárnya alatt élő, nagy-szamárdi pusztáján való árendásai, minden uri parancsolatira kész szolgálai közönségesen».¹

A főpát három nappal utóbb jelentőset könnyített a zamárdi lakosokon, mivel a házak után levő kertek kilenczedét s tizedét örökösen s 1760-ra a Pannonhalmának járó tizedet is elengedte,² azonban a lakosság új kérelmekkel állott elő. Márczius 10-iki folyamodásukban kéri «alázatos, Isten-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 15., nr. 5.

² U. o. fasc. 7., nr. 55.

imádó szegénylegény szolgálai, árendásai közönségesen», hogy méltóztassék parancsolni árendájuk felől, hogy-mint legyen, mert ők a szántódi uri házat s az uraság ott levő cselédeit nem győzhetik egész éven át tűzifával, most kevesen vannak, öt-hat gazdának van vonós marhája s így ezeknek kell fáradni az egész falu helyett. «Hanem, folytatják kérelmüket, e mostani contractusunk szerint nem akarunk lenni, hanem újra adjon contractust Főapátur Urunk Nagysága, mivel is urunk uj leszen, hogy miben álljon meg árendánk. Utoljára arra kérjük Főapátur Urunk Nagyságát, hogy a korcsma egész esztendő által a szegény falué legyen, mivel se malmunk, se mészárszékünk nem levén, hogy szükségünket valamikép előmozdithassuk».

A főpát márczius 12-ikén vette át Pannonhalmán ezt a folyamodást,¹ de sem ennek valamely jegyzete, sem külön rendelet nem mutatja, történt-e intézkedés; legfőlebb abból következtethetjük, hogy igen, mivel a jobbágyság újabb folyamodásával sem találkozunk. Vajda Samu apátsága idejében, 1764 január havában azonban oly intézkedés történt, mely igen alkalmas volt rá, hogy a jobbágyság megelégedettségét fokozza. Ekkor ugyanis az összesen $25\frac{1}{4}$ telket bíró censuales jobbágyság telki állományához $158\frac{1}{2}$ hold szántóföldet kapott az apátságtól, melyből minden egésztelekhez $6\frac{1}{3}$ hold jutott és 4 királyi pálcza² széles, hosszúságában azonban pontosabban meg nem határozott³ rétet; maga a község pedig $1\frac{1}{8}$ hold szántóföldhöz s néhány darab réthez jutott. Ezen áldozat fejében kikötötte az apátság, hogy «valaki maga földjét parlagon hagyja, az elmaradott kilenczed- és tizedből származott káráért az uraságnak minden 1 kila vagy 2 pozsonyi alá való földért ötven pénzt (dénárt) fizetni vagy más földről a kilenczedet és tizedet megadni tartozik». A következő évben a még fennmaradt parlag is osztás alá jutott s így ismét néhány holddal szaporodott egy-egy hely.⁴

Az urbárium intézkedése szerint, melyet Gaál Antal somogymegyei főszolgabíró 1767 szeptember 3-ikán hirdetett ki Szamárdiban, minden egyes egésztelekre 22 hold szántóföldet és — mivel sarjút nem lehetett használni — 12 szekér szénát termő rétet számítottak. A szolgálmányok szorosan az urbárium rendelkezéséhez igazodtak és csak két pontot iktattak bele: 1. hogy a falunak az 1550-iki 36. törvényczikk értelmében Szent Mihálytól Szent Györgyig bormérő joga van; 2. hogy minden egészhelyes hetenként két, napkeltétől nyugtáig számított, napszámot szolgál két marhával és szekérrel, szántáskor pedig

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 15., nr. 6.

² Bizonyára a 2'959 méterrel egyenlő királyi ölet értik rajta.

³ Hosszúságuk akkora, a meddig a bozóságot kiki használhatja.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 30.

négy marhával s a maga ekéjével vagy boronájával s a kaszálás, aratás, szüret alkalmával akár a kézi, akár a marhas szolgáltatot duplán veheti az uraság, de ezt a duplázást is bele kell számítani a heti robotokba.¹ Hogy ebben az időben mekkora volt a Szamárdiból huzott jövedelem, nem ismerjük, mert a lakosságról is csak jóval későbbi följegyzésből tudjuk meg, hogy 48 jobbágy és 1 zsellér lakott a faluban, kik $18\frac{1}{8}$ telekhez $6387\frac{7}{8}$ hold földet birtak s így egy egésztelekhez 35 holdnál valamivel több föld tartozott; sőt az 1784-iki kimutatás is, mely az adót és egyéb szolgálmányok értékét 93 forint 10 krajczárra, a kilenczed és tized hasznát 194 forint 50 krajczárra, a Balatonból kifogott halak tizedének értékét 22 forintra, a mészárszék jövedelmét 5 forintra, a majorsági legelőn tartott magyar juhokból kapott bevételt 354 forintra teszi s így 669 forint-ról számol be, csak hiányos, megközelítőnek sem mondható jövedelemről számol be.²

Ehhez képest az apátság eltörlése után készített jövedelemkimutatás is aránytalan összegről számol el: 560 magyar juh tiszta haszna 192 forint 32 krajczár, a korcsmái és pálinkamérése 151 forint 54 krajczár, a mészáros házbére s egy kis kukoriczásért fizetett árendája 10 forint, egy másik uradalmi ház bérlete 12 forint, a szénatermés értéke 150 forint 10 krajczár, a diófák terméséé 11 forint 15 krajczár, a halászatból bejött 19 forint 27 krajczár makkoltatásból 34 forint 3 krajczár, legelőbér fejében 4 forint, a községtől üstpénz czimén 4 forint, a jobbágyok adója, szolgálmányaik és munkájok értéke 383 forint $44\frac{3}{4}$ krajczár, a kilenczed s a tizedé 564 forint $39\frac{3}{4}$ krajczár, összesen tehát 1537 forint $45\frac{1}{2}$ krajczár.

A falu összes lakóinak száma ebben az időben, a cselédséggel együtt úgy 275 személyre tehető. A plébánoson kívül 56 család lakott a faluban, de ebből csak 42 volt jobbágy. Ezek valamennyien szabad költözésű jobbágyok és legnagyobbbrészt $\frac{3}{8}$ telkesek voltak; kisebb birtokú azonban mindössze kettő volt, egy $\frac{1}{8}$ telkes jobbágy és egy $\frac{1}{8}$ telkes zsellér. Részletes képet különben ez a táblázat ad róluk:

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 31.

² Oklevéltár 111. sz.

A jobbágy neve	A telki állomány nagysága	Belsőség holdakban	Szántó föld holdakban	Rét kaszásokban	Igás robot	Kézi robot	Kilenczed	Évi adó	Tűzifa	Fonás	Olvasztott vaj	Kapán	Csirke	Tojás
	—	szám szerint			nap		—	frt	öl	font	itcze	darab		
Kuczori János ---	5/8	1 1/4	1 3/4	7 1/2	32 1/2	65	T e r m é s z e t b e n	I	5/8	3 3/4	5/8	1 1/4	1 1/4	7 1/2
Nagy György ---	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Kránicz Orbán ---	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Molnár József ---	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Molnár István ---	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Tóth Pál János	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Horváth István ---	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Madsó István ---	5/8	1 1/4	1 3/4	7 1/2	32 1/2	65		I	5/8	3 3/4	5/8	1 1/4	1 1/4	7 1/2
Veber Mátyás ---	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Csordás Márton	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Korman Tamás ---	5/8	1 1/4	1 3/4	7 1/2	32 1/2	65		I	5/8	3 3/4	5/8	1 1/4	1 1/4	7 1/2
Horváth József ---	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Rezi István ---	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Halász István ---	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Csehy Ferencz ---	5/8	1 1/4	1 3/4	7 1/2	32 1/2	65		I	5/8	3 3/4	5/8	1 1/4	1 1/4	7 1/2
Molnár Ferencz	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Matyikó János ---	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Krisán Mihály ---	5/8	1 1/4	1 3/4	7 1/2	32 1/2	65		I	5/8	3 3/4	5/8	1 1/4	1 1/4	7 1/2
Matyikó István ---	4/8	I	I I	6	26	52		I	1/2	3	1/2	I	I	6
Szabó János ---	5/8	1 1/4	1 3/4	7 1/2	32 1/2	65		I	5/8	3 3/4	5/8	1 1/4	1 1/4	7 1/2
Gyarmathi Márton	5/8	1 1/4	1 3/4	7 1/2	32 1/2	65		I	5/8	3 3/4	5/8	1 1/4	1 1/4	7 1/2
Kránicz Lőrincz ---	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Ifj. Krisán Mihály	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Balogh István ---	1 1/8	2 1/4	2 3/4	13 1/2	58 1/2	117		I	1 1/8	6 2/4	1 1/8	2 1/4	2 1/4	13 1/2
Arácsi István ---	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Ács György ---	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Varga István ---	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Juhász Antal ---	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Tóth András ---	6/8	1 1/2	16 1/2	9	39	78		I	6/8	4 1/2	6/8	1 2/4	1 2/4	9
Rezi Ádám ---	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Rezi Pál ---	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Szücs János ---	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Sebestyén Fülöp	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Szakali György ---	5/8	1 1/4	1 3/4	7 1/2	32 1/2	65		I	5/8	3 3/4	5/8	1 1/4	1 1/4	7 1/2
Hajmássi György	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Tóth Ádám ---	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2
Hajdu János ---	3/8	3/4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3/8	2 1/4	3/8	3/4	3/4	4 1/2

A jobbágy neve:	A telki állomány nagysága	Belsőség holdakban	Szántóföld holdakban	Rét kaszásokban	Igás robot	Kézi robot	Kilenczed	Évi adó	Tűzifa	Fonás	Olvasztott vaj	Kappon	Csirke	Totás
	—	szám szerint			nap		—	frt	öl	font	itcze	darab		
Pinisi István	3/8	3/4	8 ¹ / ₄	4 ¹ / ₂	19 ¹ / ₂	39	Természetben	I	3/8	2 ¹ / ₄	3/8	3/4	3/4	4 ¹ / ₂
Guláss Mihály	3/8	3/4	8 ¹ / ₄	4 ¹ / ₂	19 ¹ / ₂	39		I	3/8	2 ¹ / ₄	3/8	3/4	3/4	4 ¹ / ₂
Krisán László	3/8	3/4	8 ¹ / ₄	4 ¹ / ₂	19 ¹ / ₂	39		I	3/8	2 ¹ / ₄	3/8	3/4	3/4	4 ¹ / ₂
Tóth Andor István	1/8	1/4	2 ³ / ₄	1 ¹ / ₂	6 ¹ / ₂	13		I	1/8	3/4	1/8	1/4	1/4	1 ¹ / ₂
Házasszellér:														
Pacsi Pál	1/8	—	—	—	—	18	—	I	—	—	—	—	—	—

A birtokot összeíró bizottság, a mellett, hogy ajánlotta, hogy az egyik uradalmi házat, mely sok javításra szorul, el kell adni, a másikat s juh-istállót meg bérbe kell adni valami juhásznak, a ki azután a réteket s a földeket is béreli, arra gondolt, hogy a jobbágyság számát emelni kellene s ezért javaslatba hozta, hogy a szántódi s a tóközi puszták egy részét jobbágytelkekké alakítsák át s ezeket kapcsolják Szamárdi területéhez.¹ Ez azonban nem történt meg s a telki állomány a korábbi 184/8-dal szemben mindössze ²/₈-dal növekedett. Ez a csekély szaporodás 1788-tól 1802-ig állandó.² Az ajánlott eladás és bérbeadás is elmaradt. A kamarai kezelés alatt kötött szerződésekből legfőlebb az 1788 október 1-jei érdemes az említésre, mely szerint a kukoriczásokat, majorsági szántóföldeket s a pálinka árulást 52 forint 18 krajczár évi bérért (de a kukoriczából s a szántóföldeken termő szemből járó kilenczed és tized kiadásának kötelességével) a község vette bérbe.³

1802-ben tüzetes vizsgálatot tartottak a Rend megbízottjai Szamárdiban s ennek eredményeként ajánlották, hogy a kőhegyi szőlőben gondot kell rá fordítani, hogy könnyebb fölvezető út készüljön s a kicsi napszám főleg a trágyázás alkalmával könnyebben legyen végezhető; általában pedig rámutattak, hogy a kőhegyi szőlőre különösebb gondot érdemes fordítani, mivel a gazdaság egyik jelentős ága, noha abban nem egyeztek meg a vélemények, hogy újabb telepítéssel fejleszszék, nagyobbítsák-e a szőlőt. A gazdaságban juhászház, magtár, csűr volna szükséges. Jelentősen emelkednék a gazdaság jövedelme, ha Szamárdiban szálló vendéglőt építenének, mert 200 forint tiszta hasznót lehetne utána várni. Még jövedelmezőbb lenne a juhászat fejlesztése. Ha 3000 juhot vennének, a

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1.² U. o. c. 18., nr. 12.³ U. o. c. 19., nr. 14.

vételökre fordított összeg kamatainak s a többi költségnek leszámításával is megmaradna rajtok 2870 forint.¹ Az bizonyos, hogy a juhászatot fönntartották Szamárdiban, 1803-ban említik, hogy Jabán 27 mázsa 89 font gyapjú lett, melynek mázsája 82 forintjával kelt el;² hogy azonban a régi keretekben vagy pedig ezeken tágitva volt-e meg most a juhászat, nem állapíthatjuk meg.

Nagyobb gazdasági átalakítás hamarosan azért sem történhetett, mivel a határ új fölmérése éppen folyamatban volt. A falubeliek azonban nem voltak a munkálattal megelégedve s 1804 április 17-ikén Kovács Györgyhöz, az apátsági javak igazgatójához intézett levelökben elő is adják panaszukat és mindazt, a mit magukra terhesnek, sérelmesnek találtak.

Jaba: őszi szántás.

«Sérelmes sorsunk meg-
orvoslása végett folyamo-
dunk, írják neki, kegyes
színe cleibe a Tekintetes
Urnak, hogy Csizik Miklós,
a ki itt ezen tekintetes
tihanyi alsó-dominiumban
első, mult esztendőbeli föld-
mérés alkalmatosságával ő
nagysága főapátur urunk ke-
gyes engedelmeiből 12 po-
zsonyi alá való földet aján-
lott és úgynevezett rózsá-

hegyi mezőn ő nagysága meg is ígérte nekünk, hogy mint hiv jobbágyoknak hiánytalanul felméréttessen és most második mérés alkalmatosságával csak egyenként minden jobbágy 9 pozsonyi mérőt vethet, sem többet, sem kevesebbet. Eddig több földünk volt $\frac{3}{8}$ -osak lévén, mint most félsessios jobbágyoknak, a mint vagyunk. A szolgálat sessio szerint minden héten 3 nap a méltóságos uraságnak és ugyan keservesen kell még kelletlen is elmennünk, noha földeink sok kérdést szenvednek még, nem félsessio szerint volnánk érdemesek a szolgálatra, hanem úgy sem, mint eddig régen volt.

A rétföldeket, hacsak másfél annyi haszonra valót nem adat a méltóságos uraság, meg nem állhatjuk, sem egypár vonós marhát nem tarthatunk. S ha egyszer elégtelenek leszünk a szolgálatra, mi haszna lesz a méltóságos uraságnak?

¹ Oklevéltár 114. sz. és pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. b.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. i.

Mindenütt szokott az uraság jobbágyainak kenderföldet adni, a mint az urbárium mutatja; kilenczed adásra és 3 font fonásra kötelezi a jobbágyokat és ezen kötelezésen kívül még a tiszt urak 2 napi robot szolgálatra akarnak szorítani.

Hogy a helység sessiójától kegyesen engedné el az adózást mindnyájunk szolgálatára nézve.

Hogy ennyi szűk mérések mellett mégis minden héten 3 napi robotra

A tóközi tiszti-lak és udvara.

szorít az uraság az urbárium tilalma ellen, lehetetlen megállanunk; mert oly hiányosan vagyunk a földeink ellátása szerint, hogy ki sem kerül magunk határjából földünk, hacsak az endrédi határból egy jó dűlőt nem fog fölmérni az ingyenner (ingenieur).

Hogy az adonyi fuvarunkat, melyet már több ízben is ő nagyságának is jelentettünk, 6—6 forintokban számlálván a fuvart és oly keserves parancsolat keménységével szorítottak téli legsanyarúbb időben, hogy marháinkhoz csak épen keveset biztunk, sok falubéli el is vezett és azon nagy, fölöttébb való fáradságunkért még csak egy pénzt sem kaptunk. Ilyen elszenvedhetetlen kárunkat lehetetlen, hogy ily könnyen elszenvedhessük.»

A jobbágyság kijelentette, hogy, ha orvoslást nem kap, a megyére megy folyamodásával,¹ de erre nem került a sor. Az apátság új földmérést készíttetett, a kenderföldeket s a káposztásokat 1 napszám fejében átengedte a jobbágyságnak s ez 1805-ben kijelentette, hogy a mérnöki munkát ellen nincs kifogása; sőt a községnek adott $\frac{1}{2}$ telek szolgálmányai miatt sem panaszkodott többé, hanem kötelezte magát, hogy az összes érte járó urbéri tartozásokat teljesíti.²

Hogy pedig a jobbágyság még könnyebben boldogulhasson, különösen pedig marhatartásában szabadabb legyen, Pacsay Tibor tihanyi házfőnök Novák főapát beleegyezésével 1808-ban oly egyességre lépett a számárdiakkal, hogy ezek 200 napi kaszálás fejében megkapták az úgynevezett szépszegi bozótot.³

A miről régebben szó volt, hogy a kőhegyi szőlőt érdemes volna fejleszteni, 1825 április 16-ikán megtörtént Bosnyák Skolasztika, volt pozsonyi klarissza intézkedése következtében. Ez ugyanis Kaposvárott kelt levelében 320 konvenziós forint értékben a tihanyi apátságnak adta a kőhegyi szőlőjét azon kötelezettséggel, hogy haláláig a Rend fizesse neki a 320 forint kamatait, halála után pedig érette, valamint atyja-, anyja- és benczés testvééréért (az 1809-ben meghalt Bosnyák Benedekért) miséket mondjanak. Orray Kajetán jószágkormányzó csakhamar tudatta Bosnyák Skolasztikával, hogy a főapát elfogadta a föltételeket. A következő évben panaszkodott ugyan az adományozó, hogy a föltételeket nem teljesítik, sem miséket nem szolgáltatnak, sem a kamatokat nem fizetik neki, azért kérte a Rendet, adja vissza neki a tőkét, ha a föltételeket nem akarja teljesíteni. Bizonyára megnyugtatták panaszait illetőleg s nem került rá a sor, hogy visszaadják a szőlő értékét, melyet már az apátsági szőlőkhöz csatoltak.⁴ Talán innen kezdődik a kőhegyi szőlészet és pinczészet föllendülése, mely utóbb oly mérvet öltött, hogy pl. 1857-ben a számárdii hegyben és Kőhegyen 205 akó fehér és 113 $\frac{1}{4}$ akó vörös bora termett az apátságnak.⁵

A harminczas évek legelején panaszkodtak a számárdiakkal, hogy az apátság elvette tőlük azokat a legelőket, melyeket eddig használhattak. De nem sokáig volt okuk a panaszra; mert már 1832-ben megkapták a szépszegi s a tóközi legelőket. Találtak azonban új okot, melynek alapján fölszólaltak. A Balaton apadása következtében nőtt a legelő, de ezt a szaporulatot az apátság nem engedte át a jobbágyságnak, hanem elárkoltatta s magának tartotta meg.⁶ A jobbágyság végre a legelő elkülönzését kérte. Mikor 1842-ben az apátság Veszercle

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 56., litt. a.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 15., nr. 28., 8. és 9., v. ö., nr. 6. és 7.

³ Tihanyi apátsági levéltár, c. 15., nr. 10.

⁴ U. o. nr. 11.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. zz. — Ugyanekkor a dézsmabor 93 akó és 52 itcze volt.

⁶ Tihanyi apátsági levéltár, c. 15., nr. 12—14.

Antal mérnökkel Szamárdi fölmérésére szerződést kötött, a mellett, hogy a telkek új fölmérését is óhajtotta a jobbágyság, építésre alkalmas fát is szeretett volna kapni, csak nőtt a kívánság, hogy a közös legelő megszűnjék. Birói szemlét is tartottak az ügyben¹ s végre Bresztyenszky apát idejében, 1845 július 10-ikén a lakosság összes kívánságait magában foglaló folyamodványt nyújtott be. Ebben kérték az apátot, hogy bizonyos legelőket, melyeket eddig is kívántak, tőlük el ne vonjon.

Tőköz: balról göbolyistálló, jobbról magtár és tinó kifutó.

Esedeztek, hogy az erdőt, mely páskomukban lesz, használhassák gyümölcsöstül, azaz a makkoltatásért ne kelljen fizetniök. Külső telkeiket három nyomásban² kívánták azzal, hogy a borsidai dülőiket ne az első, hanem a második osztályba tegyék, miként korábban volt is, mivel más faluból való becsüsök nyilatkozata szerint sem érdemlik meg az első osztályt. Kérték, hogy az uraság szabályozza

¹ Tihanyi apátsági levéltár, nr. 17—21.

² Mint ismeretes, a három nyomásos gazdálkodásnál a szántóföld három nyomásra vagy szakaszra oszlik, melyekből az egyik ugar, a másodikba őszi, a harmadikba tavaszi gabona kerül. Maga ez a rendszer magával hozta, hogy a zamárdiakkak annyi bajuk volt a legelővel.

a falut, kiváltképen pedig a Kiskarád-utczát, hogy a tűzveszedelemtől annál mentebbek legyenek. A kinek a belsősége szűk, annak adjon az uraság a külső telken kárpótlást vagy új helyet. Ha káruk nélkül megtörténhetik, egyenes vonalban állítsák föl a falu határjeleit. Kender- és káposztásföldjeiket válaszsza el az uraság a külső telkeiktől s valami más helyen adja ki. A falunak kovács kell, ez azonban csak úgy élhet meg, ha az uraság földet ad neki. Remélik, hogy a templom s a község földjeiktől nem fosztatnak meg. Hetenként, de nem napszám fejében, hanem ingyen, fát kérnek. Arra is kéri az apátot, jelöljön ki területet fatenyésztő iskolának, *hogy itt iskolás gyermekeik a fatenyésztésben tudományt szerezzenek*. Mivel a mester az állásával összekötött jegyzőséget csak csekély fizetésért viseli, adjon neki az uraság valamelyes földcsekét.¹

Bresztyenszky előzetesen is tájékozódott már a jobbágyság kívánalmairól, számításokat tett, hogy lehetne a jobbágyságot a faizás, legelő, földek tekintetében kielégíteni, érezte a falu rendezetlenségének veszedelmét s a jobbágyság az ő fölszólítására foglalta írásba a kívánalmait.² Épen az apát előzetes tájékozódása tett lehetővé, hogy az urbéri legelőre már július 11-ikén megköthette Szántódon a jobbágysággal az örökös egyességet, melynek rendelkező része ebbe a négy pontba van belefoglalva:

«I. Mi zamárdi telkes jobbágyok és zsellérek tapasztalásból eléggé okulva lévén, miként az urbéri legelők elkülönzése körül a barátságos egyezségből, hol különösen az urasági kegyességre és jobbágyságai iránt kedvezésre számítani lehet, mindenkor nagyobb haszon remélhető a jobbágyságra nézve, mint ezen elkülönzést a törvénykezés bizonytalan kimenetele magával hozhatná, ennél fogva ezen kedvező egyezségi körülményt hasznunkra fordítani kívánván, minekutána nagyságos földesuraságunk az eddig közösen használt legelőkből az ajánlott mennyiséget nemcsak a jobbágyság marháinak legnagyobb legeltetési kényelmére az urbéri birtokkal kapcsolatban a legközelebbi legelői részekből, de egyszersmind a legelőnek magunk által is elismert legjobb részeiből, nevezetesen a Sáfrány nevezetű rétből, úgy a Balaton melletti legelőből az országutig, a révházi út és az országút közti legelőből a part-réttel együtt és, a mennyire ezek elégségesek nem lennének, a diószói erdőből és pedig mindenütt urbéri szántóföldeink mellett kiadni kegyeskedett, azonkívül, tekintve a közös legelőnek nem nagy kiterjedését, ahhoz képest a minden egy urbéri telekhez kegyesen ajánlott 11 hold legelő mennyiségét reánk nézve kedvezőnek találván, ennél fogva a nagyságos uraságnak ebbéli kegyes ajánlatát alázatos köszönettel vévén, elfogadjuk és azzal tökéletes megelégedésünket kinyilatkoztatjuk. És annyiival is inkább,

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 15., nr. 24.

² U. o. nr. 28.

minthogy 2. tisztelt földesuraságunk még ezen ajánlott legelőmennyeiség mellett alázatos kérésünkre az erdei legelőben termendő évenkénti makkoltatás hasznát is kegyeskedett részünkre odaengedni, egyedül a termendő gubacs haszonvételét tartván fent magának. Mégis ingyen, ajándékképen minden félhelyes jobbágnak egynegyed hold, minden urbéri házas zsellérnek pedig száz négyzetöl térségű kender- és káposztaföldet minden adózás nélkül adni nyilatkozott,

3. És én is, Bresztyenszky Béla szivemen viselvén jobbágyaim jelen és jövő sorsát és jólétét, egyszersmind kéréseiknek engedve, az 1. és 2. pontban tett földesuri ajánlatokat valóságosaknak lenni elismerem és mind az ott foglalt legelőmennyeiségnek, mind pedig a kérdéses káposztaföld kiadására magamat kötelezem. Mindazonáltal 4. ha netalán ezen egyesség akármely pontjára nézve is a felsőbb bíróságok által helyben nem hagyattatnék, az esetben fenntartom földesuri jogomat, minden itten tett ajánlataim megszüntetnek és a törvény szoros rendelkezéseihez ragaszkodom». ¹

A falu rendezésére közelebbi alkalmul szolgált az 1846-iki tűz, mely után a földesuraság gondoskodott új házhelyekről, segítette a népet fával, téglával. ²

Ugyanezen időben már sürgették a tagosítást, ³ mely azonban akkor is csak lassan tudott dűlőre jutni, mikor egyéb apátsági salvakban megindult ez a munkálat. Az előkészületek ugyan megtörténtek, de huzamosabb ideig Budán, az országos levéltárban nyugodott a tagosításra vonatkozó anyag, majd meg az urbéri bíróság föllállítására kellett várni. Az ügy állásáról Krisztián Piusnak 1856 június 25-ikén Rimely főapáthoz intézett levelében van szó. «A zamárdi ügygel, írja neki, tisztában volnánk, mert a gubacs, a miről újra kellett tárgyalnunk, nem nagy nehézség, miután alig vagyon a nekik jutandó erdő-legelőben 10 tölgyfa s csak azért volt a gubacs kikötve, nehogy a paraszt a maga gubacsának ürügye alatt a szomszéd urasági erdőt lopja meg. A makk tisztán és világosan a zamárdiaknak adatott, az álló fákra mégis szerencsét kísérték, mert azok világosan nem adattak a volt jobbágyoknak s fájzásuk sem volt; de késleltetni a dolgot néhány szál fáért vagy épen akadékoskodni nem fogok. A kihatás azonban addig nem történhetik meg, míg csak a remanentialis földekből a régi törvény szerint alkotandó és a Bresztyenszkyeknek adományozott 3½ telek felett a bíróság a pálczát el nem törí. A dolog így áll: a feleslegből 5 egésztelket kellett volna alkotni; a boldogult apát csak 3½-et alkotott, az 1½-ből pedig assignálta a legelőrészt a 3½ telekhez. E nézetet az uriszék helyeselte, a megyei törvényszék pedig a közlegelőből és erdőből akarta kiadatni az illetéket, azzal indokolván ítéletét, hogy Endréden a legelő marhakereskedésre is elég vagyon.

¹ Tihanyi apátsági levéltár, nr. 27.

² U. o. nr. 21.

³ U. o. nr. 22.

Igaz, 1804-ben, mely évre alapított a megyei törvényszék, 49 telekre nézve is felesleges legelő volt, de, miután azon időtől fogva 17 telekkel szaporított Endréd s benne a zsellérek is megsokasodtak, kereskedésre nem maradhat legelő s ezen igen lényeges ellenvetéssel az endrédi ügy már a soproni főtörvényszék előtt áll. Míg tehát ezen kérdés s vajjon a Bresztyenszkyek megkapják-e az adományozott telkeket, vagy azok a mostani birtokosok kezein hagyatnak, el nem döntenek, Zamárdit sem lehet kihasítani. A határok jelenleg idomtalanok, egyik a másikba vágván...»¹

A Bresztyenszkyek a nekik adományozott telkektől elüttetvén, Szamárdi tagosítása, mely célra a munkálatok az előző években is folytak, 1859-ben befejeztetett.²

Az új gazdasági viszonyok közt Szamárdi megszűnt külön kezelt jószág lenni, hanem mint a szántódi gazdaság része jövedelmez. A Zamárdinál levő Balaton-part, mint említettük, villatelkeknek van szánva.

14. Az apátság *Szántód* faluja a XVII. század folyamán pusztává lett. A XVIII. század elején telepíteni kezdték s az volt a törekvés, hogy ismét falut alkotnak belőle. Első említésekor, 1714-ben csak annyit hallunk ugyan róla, hogy a tihanyi apát a szomszédságot eltiltotta attól, hogy Szántód területét ne használják, rajta méheket ne keressenek, ne vadászszanak,³ de valószínű, hogy ekkor már lakói is voltak. 1715-ben lakott helynek említik, melyen Szabó Péter bíró, Mészáros Pál, Tóth István, Pacsai János, Komlódi Mihály egyenként 3—3 köblös jobbágytelket birtak.⁴ Falunak, possessio-nak említik a következő évben is, de ekkor csak Mészáros Pál és Komlódi Mihály voltak a lakói. Ugyanekkor megjegyezték, hogy «ezen szántódi helynek elégséges szántóföldje, erdeje, rétje és szőlőhegye, azonkívül halastója is vagyon és egy kőház az apátúrsághoz tartozandó».⁵

Az apátság kőháza arra utal, hogy ekkor már majorsági gazdálkodás is folyt Szántódon s a következő időkben mindig mint majorsági használatban levő pusztá fordul elő az apátság birtokai között.

Kedvező fekvése alkalmassá tette rá, hogy az apátság maga használja. Három oldalról más apátsági jószág, illetve a Balaton volt a határa, csak délnek kellett védelmezni, hol a kőröshegyiek voltak a szomszédok. Ezekkel voltak ugyan bajok, 1727-ben arról van szó, hogy megrontották a szántódi határokat,⁶ 1730-ban Grasso tiltakozással védte tőlük Szántódot,⁷ majd 1733-ban tanúvallomásokat vétetett föl a határaitól,⁸ 1739-ben a szántódi nádist dézsmálták meg,⁹ 1740-ben,¹⁰ majd 1741-ben¹¹ és 1742-ben határsértéseket követtek el, makkot szedtek, de

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. fff.; v. ö. Endréd.

² U. o. litt. bbb.

³ U. o. fasc. 3. ad num. 10.

⁴ U. o. fasc. 32., nr. 35.

⁵ Oklevéltár 11. sz.

⁶ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 4., nr. 9.

⁷ U. o. fasc. 7., nr. 5.

⁸ U. o. fasc. 16., nr. 2.

⁹ U. o. fasc. 7., nr. 17.

¹⁰ U. o. nr. 12.

¹¹ U. o. nr. 13.

nagyobb erővel csak az utoljára említett évben léptek föl, mikor fegyveresen mentek Szántódhoz s a maguk kívánsága szerint állapítván meg a határt, ezt ember magasságú földhányással iparkodtak állandóvá tenni.¹ Lécs 1744-ben perlekedett velük a régebbi sérelmekért, újabb határrongálásért, de a kőrös-hegyiek tagadták a kártételeket, azt mondták, hogy azokat az állatokat, melyeket rajtuk keresnek, nem a szántódi határból, hanem Gyugy pusztáról hajtották be, a határrontást meg azzal iparkodtak magyarázni, hogy ők nem akartak a szántódi határ ellen tenni, hanem csak a magukét védték, azt akarták megállapítani, mennyire ment ki az apát a kőröshegyi területre, mikor (a balatoni vagy szántódi tónál levő?) töltést elvágatta.² Lehet, hogy hamarosan megbékültek s az állandó jó szomszédság jeléül többé nem bolygatták a szántódi területet.

Ebben az időben jobbágylakosság többé nem volt Szántódon, hanem majorsági gazdálkodás folyt rajta. Hogy mily irányban, mekkora terjedelemben, nem tudjuk. Abból, hogy az apátság csikósa 1736 novemberében panaszt tett a főapátnak, hogy az endrédi kálvinista lelkipásztor meg a mestere az ő földjét, melyet pedig háromszor megszántott, erőszakkal bevetették, learatták, mely miatt a főapát irt is az apátnak, szerezzen a csikósnak elégtételt, arra következtethetünk, hogy a szántódi ménes ekkor már megvolt.³ Ez azonban, noha fejlesztették, mert 1760-ban olyasmiről van szó, hogy a közeli időkben valami 13—15 darabot elvittek belőle, közülök 5-ön rajta van az apátság bélyegje is,⁴ nem lehetett valami jelentékeny; legalább az apátság 1784-iki jelentése szerint a szántódi ménes kicsiny (*parvulum equatum*) s hogy az volt, eléggé bizonyítja, hogy — de bizonyára csak a kifelé eladott lovak értékét számolták el — évi jövedelmét mindössze 96 forintra tették. 1741-ben leltározták a szántódi majort, de néhány szekéren, kopott kocsin, 18 ludon, 52 tyukon, csirkén, 10 réczén, 11 pulykán kívül többnyire házi felszerelésekről van szó, ezek is elég silányak, arra pedig semmi sem utal, hogy terjedelmesebb gazdálkodás folyt volna a pusztán.⁵ Későbbi, de közelegykorú jelentés szerint a föld kevés hasznót hozott; 1784-ben a házilag vetett kukoriczából 34 rajnai forint bevétel volt. A mit még a föld hozott, nem számítva 30 forintra tett nádhasznót, legelőbér, rétek fejében kapott bevétel, mely 114 forint 58 krajczárra ment. Kár, hogy a kőhegyi szőlőről nincs kimutatásunk. Jövedelmező volt azonban az állattenyésztés, nevezetesen a szarvasmarhák és sertések nevelése; 1784-ben a szarvasmarhák után 312, a sertések után 300 rajnai forint jövedelmet számítottak.

A majorsági jövedelmen kívül a halászat hozott még jövedelmet. Régente

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihán. fasc. 16., nr. 4.

² U. o. fasc. 7., nr. 17.

³ U. o. fasc. 20., nr. 15.

⁴ U. o. fasc. 4., nr. 42. litt. O.

⁵ U. o. fasc. 16., nr. 3.

a Balaton és Szántód közt is volt tó, melyet bérbe szoktak adni. Így 1748 január havában néhány foki ember vette bérbe Lécs apáttól, kinek évi 50 forintot és 5 mázsa halat ígértek a tóért.¹ Ilyenformán adták ki 1781-ben is a halászatot. Ekkor négy tihanyi és egy számárdii ember bérelte. Az apát megengedte a bérlőknek, hogy szigonynyal, hálóval, horoggal bármiféle halat foghatnak, a bérlők pedig kötelezték magukat, hogy évi 50 forintot fizetnek s halászatkor jelentést tesznek az apátságnak, hogy, ha szüksége volna a halra, a vidékiek előtt ő tartassa meg. A gyakorlatban úgy történt, hogy csak részben fizették meg az árendát pénzben, a mennyiben sok halat fogyasztott az apátság; pl. 1782-ben Tihanyba 258, Szántódra 12 fontot adtak s mivel fontját 8 dénárjával fizette az apátság, a bérből 21 forint 60 dénár lehajlott.² 1784-ben a halászatból 60 forint jövedelmet kapott a gazdaság. Fontos jövedelemforrás volt továbbá a gubacs. 1784-ben ugyan olyas kimutatást készítettek, mely szerint az összes erdők gubacstermése 150 forintra tehető,³ azonban tudjuk, hogy 1782 február 14-ikén 421 forint 20 dénár értékű 624 pozsonyi mérő gubacsot vitt el egy zsidó, majd márciusban 39 pozsonyi mérőnyit, melyért 26 forint 32½ dénárt adott,⁴ áprilisban 172, májusban meg 65 mérőt adott el neki a gazdaság.⁵ Jövedelmezett még a rév. Mikor és hogyan rendezték be, nem tudjuk. A gazdasági számadások közt 1777-ben följegyezték, hogy 2 öreg hajó készül, ápril 12-ikén pedig, hogy a Szent Kristóf tiszteletére megáldott hajót vízre eresztették.⁶ Ezek azonban alighanem csak az uradalmi forgalom lebonyolítására szolgáltak, mivel 1784 július 5-ikén Somogy megyének egy átiratában arról van szó, hajlandó-e az apátság Szántódnál révet tartani vagy átengedi-e ezt a «nem haszontalan terhet» valamely más vállalkozónak.⁷ Kevéssel utóbb azonban már a közforgalmat is szolgálta a szántói rév. Jövedelemforrás volt még a megszállás céljára is berendezett csárda, melynek hasznát 1784-ben 11 forint 9 krajczárra tették, továbbá a Szent Kristóf-napi bucsúval kapcsolatos vásáron szedett helypénz. Valami csekély haszna volt végül a gazdaságnak abból (legalább 1760-ban), hogy a kőröshegyiek annak fejében, hogy marháik a szántódi földeken keresztül mehettek a Balatonra s a makk hullásáig legelhettek is az erdőben, esztendőnként, mikor az apátság kívánta, 40 jó kaszást adtak.⁸

Mivel 1786-ban 81 katolikus lakta Szántódot,⁹ azt vélhetnők, hogy a fejlődő gazdaság, a föld nagyobb kihasználása következtében volt ily nagy a pusztas-

¹ Pannonh. r. lt.: act. abbat. Tihan. nr. 15.

² U. o. nr. 8.

³ Oklevéltár 103. sz.

⁴ Tehát 1 mérőért 67½ dénárt.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 16., nr. 9. — Átlagos számtással azon-

ban lehetséges, hogy az évi bevétel nem ment többre 150 forintnál.

⁶ A kiadások és bevételekről szóló följegyzések közt a pannonh. rendi levéltárban: act. abbat. Tihan.

⁷ U. o. fasc. 16., nr. 10.

⁸ U. o. nr. 7. ⁹ Oklevéltár 104. sz.

lélekszáma. A következő év részletes kimutatása azonban megmutatja, hogy a szemtermelésre most sem volt valami nagy gond, hanem az állattenyésztés a fő; magtár nem is volt a pusztán, hanem a mi kevés kukoricájuk termett, egy uradalmi házban tartották. De a cselédség is olyan, hogy vele nem lehetett földmívelést folytatni. Gazdatiszt nem volt a pusztán, hanem az endrédi tiszt végezte el a dolgát; a cselédség feje a gazda volt, ki mellett bivalyos, csordás, kondás, néhány hajdú és béres vannak említve.

A puszta tiszta jövedelme a következő apró tételekből alakul ki: a kukori-

Szántód puszta délkeletről.

czások hoztak 16 forint 42 krajczárt, a házi használatra, az apátok, a somogyi jószágkormányzók időközi megszállása végett fönntartott zöldségeskert haszna 10 forint, a részben kiadott nádasé 96 forint 49 krajczár, legelőbérül fizettek 59 forint 17 krajczárt, az uradalmilag kaszált széna értékét pedig 112 forint 52 krajczárra tették; a szanaszét levő diófák termése megért 13 forint 7 $\frac{1}{2}$ krajczárt, a köröshegyiektől adott 40 kaszás értéke 11 forint 20 krajczár, makkoltatásért bejött 41 forint 40 krajczár, gubacsért 12 forint 30 krajczár; a borkilenczed és tized évi értéke 87 forint 18 krajczár, a kőhegyi uradalmi szőlő évi jövedelme 124 forint 15 krajczár volt s ehhez járult a törköly- és seprőpálinkából bevett 61 forint 30 krajczár, a pusztán s a révben levő korcsmák 295 forint 26 krajczár évi jövedelmet adtak; a szántói tó, noha a helytartótanács már 1786-ban sürgette, húzzanak rajta töltést keresztül, hogy közvetlenebb, gyorsabb legyen a

révhez vezető út,¹ még mindig meghozott 65 forintot; az átlag 175 darabból álló marhaállomány s a 45 kanczából s néhány ménből álló ménes² 364 forint 40 krajczárt hozott, az átlag 740 darabra rúgó sertés-csorda pedig 636 forint 10 krajczárt; jövedelmet adott még a bucsúkor szedett helypénz, melynek évi átlaga 20 forint volt és két idegentől a szántódi pusztán levő házuk után fizetett 10 forint bér. Mindezt összeadva kiderül, hogy a szántódi pusztá 2038 forint 36¹/₂ krajczár tiszta jövedelmet hozott.³

Mikor Szántódot a vallásalap birtokába vette és fölszerelését, jövedelmét számba vették, ajánlották, hogy a személyzetet el lehetne helyezni két uradalmi házban, a többi épületet pedig el kellene adni különböző mesterembereknek, kiknek a vidék nagy hiányát érzi. Ha pedig az erdők fönntartása és a szomszédos Szamárdira való tekintetből Szántódot nem akarnák betelepíteni, akkor Szamárdi lakosságát kellene szaporítani, s a szántódi földekből s rétekből lehetne neki megfelelő területet adni.

A vallásalap birtokainak kezelői azonban jobbnak látták, hogyha átalakításokat nem tesznek és hamarosan bérbe adták Szántódot Pálóczi Horváth Ádám-nak. Ez a bérlet azonban, mint Vajda apát 1790 augusztus 10-iki leveléből kiderül, rosszul sikerült. Valahogy összeütközés támadt Horváth és a kamarai gazdatisztek közt, úgy hogy távoznia kellett Szántódról. Míg a vallásalap ellen pert készült indítani, Vajda apátot arra kérte, legalább egy évre adja neki bérbe a pusztát. Vajdának azonban, ha tehette volna, sem volt kedve hozzá.⁴ Horváth eltávolítása után ismét kamarai kezelésben volt a jószág, külön ispán kezelte, erdészt is küldtek a pusztára.⁵ Valami nagyobb átalakítás azonban ettől fogva sem történt; különben idő sem igen volt rá. Nem számítva, hogy egyes cseléd-, mesterember-lakásokhoz kerteket készíttettek, legfontosabb alkotása volt ezen időnek a szántódi tavon át a Balatonhoz épített 90 öl hosszú, 4 öl széles híd.⁶ Hogy milyen gyümölcsöző volt a jószág, arról nem kapunk képet; mert 1802-ben csak az ú. n. állandó jövedelmekről és bérletekről készült részletes kimutatás, mely szerint a korcsma 70, a halászat 85, egy ház fejében járó bér 12, a pálinkamérés 6 forint bevételt biztosított a gazdaságnak, míg a többi bevételt az összes birtokokról egyesítve mutatták ki.⁷

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 16., nr. 11. és fasc. 20., nr. 59.

² A ménes és a szarvasmarhák jövedelmét egy tétel alatt számolták el s mivel a kiadásokat nem választották szét, csak annyit látunk, hogy a ménes brutto jövedelmét 202 forint 10 krajczárra tették, a netto jövedelmet azonban nem tudjuk megállapítani. Megjegyzendő, hogy, az apátsági számadások bizonyossága szerint, betanított lovakat is adtak el Szántódról; így 1783 április 28-ikán egy fekete csikót 42 forintért, júniusban ismét négy csődört tanítottak.

³ Tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár.

⁵ Oklevéltár 110. sz.

⁶ U. o. 112. sz.

⁷ U. o. 113. sz.

Nagy átalakulást s a jövedelem hatalmas emelkedését hozott volna magával annak a tervnek a megvalósítása, melyet 1802-ben ajánlottak a Rend vezetőinek, noha a gazdálkodás irányán ez sem akart változtatni, hanem megmaradt az állattenyésztés mellett. Volt vagy 20 holdas kevésbbé használt föld, melyből a javaslat szerint luczernást kellett volna alakítani, mely évi 500 magyar forint tiszta jövedelmet hozott volna. A marhaállomány fejlesztésére ajánlották, hogy 100 tehenet s 50 bivalyt szerezzenek s ezek után 1413 forint 50 dénár hasznot vettek számításba. A sertések számát 400-ra emelve, ebből 300-at szaporításra szánva, évenként 900 malacot kapott volna a gazdaság, melyet nagyobb részben mint 1 éves süldőt lehetett volna értékesíteni s csak 200 került volna hizlalóba; ezeknek, valamint az állományból évenként eladásra kerülő állatoknak árát 7000 forintra tették, a kiadásokat 1340 forintra s így 5640 forint haszonra nyílt kilátás. A méhészet fejlesztése mellett csupán a mézből 181 forint 10 krajczár tiszta haszon lett volna. Hogy a legelőket jobban ki lehessen használni s hasznosabban értékesüljenek, minden tavasszal 200 üszőt kell venni, melyek őszig a legelőre járnak, akkor azután el kell őket adni. Minden egyes darabra lehetne 5 forint javulást számítani s így az 510 forintra tehető költségek után 490 forint hasznot hajtának. Szaporítani kellene a cselédséget, szekereket, bivalyokat kellene szerezni, mert így megszabadulna a gazdaság a drága napszámoktól, jobban trágyázhatná a földjeit s az elmaradó kiadásokat, remélhetően fokozódó szemtermést számítva, 2345 forint 20 dénárral emelkednék a gazdaság bevétele. Mindebből, valamint az 1500 forintra becsült makkoltatásból 12.169 forint 80 dénár jövedelmet vártak Szántódon.¹ Föltűnő, hogy a ménesről még csak említés sincs a javaslatban. Lehet, hogy improduktív állománynak tartották, mely nem alkalmas arra, hogy a gazdaság jövedelmét szaporítsa, de az is lehet, hogy ebben az időben meg sem volt; talán akkor, mikor Horváth bérelte a pusztát, megszüntették, utóbb pedig nem tartották szükségesnek, hogy ujat alapítsanak.

Egészében nem valósították meg a javaslatba foglalt tervet, de fejlesztésnek kellett történnie, a mennyiben egy évtizeddel utóbb 4154 forint 33 krajczár, illetve más számadás szerint 5849 forint 16 krajczár volt Szántód jövedelme.² A fejlesztés pedig nem volt könnyű. Nem számítva, hogy a vallásalap birtoklása idején készült híd gyenge munkának bizonyult, mely ellen már akkor kifogást kellett volna emelni, mikor Szántóddal együtt az apátság birtokába jutott, a révnél is jelentékeny munkálatokat kellett az apátságnál végeztetni. Még a vissza-

¹ Oklevéltár 114. sz.

² Ez az a főmonostorban készült számvevői észrevétel, melyről Endrédiél szóltunk. Az első összegezés a jószágkormányzó, a második a gazdatiszt számadásából eredt.

állítás előtt terveket készítettetek, mely szerint 4597 forint 48 krajczár költséggel 53 bécsi öl hosszú, czölöpökből, tört kőből épített töltéssel kell a révnél a Balaton partját megerősíteni s most ezen munkálat végrehajtását az apátságtól kívánták, mivel a visszaállító oklevél a Rend kötelességévé tette, hogy a megkezdett építkezéseket folytassa.¹ A marhaállomány az apátság eltörlése előtt sem volt valami nagy, azt a rövid időt pedig, mely Horváth bérletétől a visszaállításig eltelt, alig használták föl arra, hogy elégséges állatot vigyenek a pusztára. Hiszen mikor a Rend maga kezdte kezeltetni Szántódot, a süldőket úgy kellett venni, sőt annyi sertés sem volt, hogy a téli szalonna kikerült volna a pusztá-

A szántódi tisztalak délnyugatról.

ról, hanem a szekszárdi vásáron vettek 52 szalonnának való disznót.² 1803 október közepén is mindössze 125 sertés volt a pusztán s ebből 85 csak egy éves süldő.³

Szántód igazi fejlődése Bresztyenszky apátsága alatt kezdődött, ki alatt «az egész puszta új alakot ölt az igen tetemes gazdasági javítások és gazdasági célirányos épületek létrehozatalával. 1838-ban cselédlakás épült, majd 1839-ben Somogy megye kérel-

mére a Balaton partján vendégfogadó, melyben három külön szoba, istálló és kocsiszin vagyon. 1842-ben a kastély, azaz az apátság tagjainak szállást nyújtó ház meghosszabbított, minthogy már most a somogyi apátsági javak kormányzójának is lakául szolgál.

Épült azóta 26 ölnyi ököristálló boltozatra s 21 ölnyi ugyancsak boltozatos tehénistálló és 20 öl, téglából rakott sertésistálló, majd 1846-ban lóistálló. 1846-ban 26 öl hosszú kukoricaszín készült, melynek téglalábakra épült alja szekerek felszereül szolgál. 1845—1847 folyamán fejlesztették a régi gyümölcsöst, ujat is alakítottak, gondoskodtak faiskoláról, gyümölcsaszalót építettek. 240 holdnyi táblán váltógazdaság rendeztetett, mely fasorok által szép kertté varázsolatott, az erdőségben fenyves ültetett jó sikerrel. 1847-ben a Szántódot a

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 3., nr. 3.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. f. melléklete.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. i.

Balatontól elszigetelő tavon keresztül töltés készült és kényelmes út fasorok között, mely a révtől Szántódra menni kívánót az eddigi kellemetlen kerülőtől és idővesztegetéstől felmenti. Ezen tónak alsó része négy vízfogó csatornával kiszárittatott és virányos rétté, termékeny szántóföldekké változtatott. A tó bővelkedik szárcsában, réczékben, vizityukokban, gémekben, szalonkákban, vadludakban. Halászatja bérbe van adva».

A szántódi ménes fejlesztésére nagy gond volt. Az 1832-iki főapáti láto-

Szántód: egyéves angol félvér csikók a karámban, oldalt a góré, háttérben a Kristóf-kápolna.

gatás jegyzőkönyve dicsérettel emlékezett meg a kormányzónak a ménes fejlesztésére fordított, szemmel látható eredményes munkásságáról. Ez a gondosság később sem szünetelt. «Ujabb időkben, írja Horváth, (1843-tól) tetemesen nemesítették ádándi ménnek által és ugyan Ádándról egy negyedfű Misz nevű szürke, szép ménlőval szaporítottatott. Említést érdemel még a Mercur nevű mén, mely még Viczay gróf iregi méneséből került az előszállási méneshez, honnan Villax Ferdinánd zirczi apát engedte át csere fejében.

Jeles még, írják 1848-ban, a szántódi szarvasmarha és bivalycsorda.

Megemlítést érdemel téglaegető kemenczéje, melyben fődélfa nincsen, hanem boltozatra készült. Egyszerre 30.000 téglát lehet benne égetni s így segítve van

ama nehézségen, mely 1841 előtt volt, mikor Endrédről vagy a még messzebb eső jabai téglaházból hozatott a téglát.

Nevezetes Szántódnak kőhegyi bora is, mind a fehér, mind a vörös, melyet a német szomszédok Köhöger Wein-nek neveznek és a szántódi párhuzamosan, egymás mellett benyuló két és egy keresztben fekvő, téglából épült pinczében a többi somogyi uradalmi borokkal tartatik. A Kőhegy tetején épült prэшházból a kilátás Füredre és Tihanyra igen bájos.»¹

A Bresztyenszky idejében történt horvát zsarolás jelentékeny terhe volt ugyan a gazdaságnak, de fejlődésében nem akadályozta. A következő időkben, nem számítva, hogy az 1850 márczius 7-ikén Rimely főapát elnöklete alatt tartott tiszti ülés elhatározta a szántódi ménes leszállítását úgy, hogy legfőlebb 6—8 anyakancza legyen s ezek számára az Irog nevű mén tartassék meg, a többi pedig eladandó,² a mi különben is rövid életű intézkedés volt, a Bresztyenszkytól vetett alapokon folyt Szántódon a munka, de a fejlesztésre kevés volt a gond. Igaz, az 1859-iki, ismeretlen okból támadt tűz nagy kárt okozott, de más külső akadály nem gátolta volna a birtok jövedelmezőbb kihasználását. A hiba a kormányzásban volt, mely nem tartott lépést a megváltozott gazdálkodással, mely a szemtermelés fokozását kívánta. Csekély marhaállomány volt Szántódon, a munkaerőt idegenből kellett megszerezni.

Mikor 1865 augusztus havában rendi megbizottak jártak Szántódon, hogy ennek s a hozzácsatolt kisebb jószágoknak állapotát megvizsgálják, azt találták, hogy a bevételek 20.685 forint 25 krajczárt, a kiadások pedig 12.504 forint 94 krajczárt tesznek s így, az adót nem számítva, 8181 forint 31 krajczár bevétele maradt Szántódnak. A jószágkormányzó és a szántódi ispán meghallgatása után kiderült, hogy a gazdaság föllendítésére okvetlenül szükséges volna az állatok számának növelése. Szerintük ugyanis nagy baj volt «a marha-erőnek a hiánya; mert a művelés alatt levő szántóföld a tóközivel együtt tesz 1435 holdat, melyek megmunkálására csak 48 darab igással rendelkezhetnek s így egy pár igásra 60 hold jut 2 óra távolságra! Ebből következik, hogy Tóközben 707 holdra szükséges föllállítani 6 bérest, 24 darab igással és szükséges épületekkel. Mi ha nem történik, a szántódi gazdaságnak nagy hátrányára fog lenni egyrészt, másrészt pedig az uraság kénytelen lesz a földeket potom áron elbitangolni.

Szembeszökő volt továbbá a marhaszámnak a földek irányábani aránytalansága s így a szükséges trágya hiánya. Ugyanis mind a szántódi, mind a tóközi gazdaság szarvasmarha nevelésének hiányában szenved, mi annál sajnosabb,

¹ Horváth, id. m. 82—84 ll., de beleillesztettük az építkezésekről szóló kimutatást, mely a tihanyi apátsági levéltárban van, c. 16., nr. 33—41. alatt.

² Tihanyi apátsági levéltár.

mivel a tihanyi apátság szükséges gulyának hiányában kész marhákat drága pénzen vásárolni kénytelen. Ez okra nézve javaslatba hozzuk a tinógulyának fölállítását, melynek számát az egész apátság szükségletét tekintve 120 darabban megállapíthatónak véleményezzük. Mely összegnek földözésére az esztendőnként eladandó mustramarhák ára lenne fordítandó.

A takarmány mennyiségét tekintve, jelenleg vagyon 112 szekér parlagi, 119 szekér sáros széna, vagyis, egy szekér szénát csak 18 mázsájával véve, sárosát 12 mázsájával, tesz 3444 mázsát. Mi a szalma mennyiségét illeti, eltérően a gazdák által szokott számítástól, minthogy az idén csekély a szalmatermés, általában egy mérő jószág után csak 90 fontot számítva, lehet reményleni 4697 mázsát. Ezen kétféle takarmánymennyiség 332 darabnak per 25 mázsa — a sarjut ide nem számítva is — ispán ur vallomása szerint, egyiket a másikba véve, téli etetésre elegendő annál is inkább, minthogy a cselédeknek járandósága pénzben váltatik meg».¹

Szántód: egy cselédlak.

A tervezett fejlesztés azonban még igen sokáig váratott magára. Igaz ugyan, hogy 1866 novemb. 29-ikén Simon

Zsigmond apát arról értesítette a főapátot, hogy Tóközön, hol eddig senki sem lakott, pár hét óta cselédlakás áll, számadó, birkás, bojtárok, csösz laknak benne és több lakást is akar építtetni,² azonban a további munka elmaradt. Még a szántódi ménes érezte az új apát érdeklődését, melynek számára 1868 tavaszán Aleppo Victoria nevű angol telivér mént vettek a keszthelyi grófi uradalomtól.³ Arra, a mire legnagyobb szükség lett volna, a marhaállomány emelésére, nem jutott pénz. Csak 1883 márczius 1-jén említik, hogy a balaton-füredi eladott házhelyek ára beruházásokra fog fordítani s most majd Szántód és Tóköz is megkapja a szükséges marhalétszámot.⁴

Simon Zsigmond apát tulságos elnézése és jóakarata azonban nem igen volt alkalmas rá, hogy igazán rendbe lehessen hozni a jószágot. Mikor égetőbb

¹ Oklevéltár 123. sz.

² Pannonhalmi főapáti irattár.

³ Tihanyi apátság levéltár.

⁴ A főapátság konventülések jegyzőkönyvei 1870—1892. 183. l.

szükségletekről kellett gondoskodni, alig néhány évvel Kruesz főapát nyilatkozata után költséges építkezéssel s a szükségleten túlmenő kényelemmel jószágkormányzói és tiszti lakás épült Szántódon, majd, miként fölírása is mutatja, 1888-ban megépült a kőhegyi ház, mely semmi másra nem alkalmas, mint szüreti multság tartására, erre pedig ennél a Zsolnay-féle majolikával, az apátsági czimmerrel diszített épületnél olcsóbb is elég lett volna.

A közelmúlt években pedig nagy kárára volt a gazdaságnak, hogy, noha 1904 folyamán ismételten voltak tüzek a gazdaságban, a jószágkormányzó, azon czímen, hogy gyenge volt a termés, így kell takarékoskodni, a rendi káptalan egyenes meghagyása ellenére, elmulasztotta a tűz ellen való biztosítást, mi azután 1904 decemberében mintegy 10.000 korona veszteséget okozott. A tüzek különben megismétlődtek a következő évben is és pedig oly sűrűen, hogy 1905 április 8-ika és október 17-ike közt hét tűzkár volt s ebből öt a két utolsó hónapra, vagyis a betakarodás utánra esett. A sűrű tüzesetek miatt a Gazdák Biztosító Szövetkezete fölmondotta a biztosítást és csak súlyosbított föltételek mellett vállalkozott rá újra: a díjtételt kétszeresére emelte, 3 éven át a tűzkároknak csak $\frac{3}{4}$ -ét garantálta, míg $\frac{1}{4}$ -ét az uradalomra hárította s megkivánta, hogy a biztosítás ne 1, hanem 10 esztendőre köttessék. A tüzeket kétségtelenül gyújtogatás okozta, mint megmutatja az a körülmény, hogy sohasem lakóház, hanem takarmány, kazal, cséplőgépek égtek el. A gyújtogatót azonban a legszorgosabb kutatás, 500 korona díj kitűzése, a politikai hatóság támogatása, detektív alkalmazása mellett sem lehetett kinyomozni.¹

A legujabb igyekvések eredménye Szántódon, hogy gazdasági gépekben sok új beszerzés történt, 1908 óta gazdasági czélokra a félvérek mellett muraközi lovak tenyésztését is megkezdték, Hajdu Tibor dr. főapát intézkedése következtében pedig a félvér ménes fokozatosan meg fog szűnni. A gazdaságban Vojnits Döme főkormányzó buzgólkodása a modern kísérletek eredményeit értékesítve, a szemtermést jelentékenyen fokozta.

15. Mint annyi más hely, *Teleki* is megérezte az idők mostohaságát. 1680 táján szegénység mutatkozik a községben s a jobbágság pénzbeli adóját felényninél is kevesebbre akarta leszállíttatni; azt mondta, elfut, pusztán hagyja a falut, ha ezzel be nem érik.² Hogy a következő évtizedeket hogyan élte át a község, nem tudjuk. A XVIII. század elején azonban mindössze 6 jobbágy és 1 zsellér lakta a falut. A homokos talaj s az a körülmény, hogy a mi kis termésük, cladni valójuk volt, nehezen értékesíthették, erdejük sem volt, hanem a szomszédságból kellett nekik a szükséges fát megszerezniök, a szőlők³ sokat

¹ A főapátsági konventülések jegyzőkönyvei 1892-től. 233., 251. s köv. ll.

² A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. 375. l.

³ Pannonhalmai rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 35.

szenvedtek a záporoktól, jégtől, kevésbbé csábította az embereket, hogy Telekit megszállják. De a nehézségek mellett javára volt a falunak, hogy egy ura volt s a megtelepedő jobbágy elegendő földhöz jutott; így 1716-ra meglehetősen föllendülés mutatkozik a faluban: 9 egésztelkes és 4 féltelkes jobbágy meg 5 zsellér lakik benne. A jobbágyság vagyonáról a következő kis táblázat ad fölvilágosítást:

A jobbágy neve	Telke	Szölleje	Ökre	Lova	Tehene
Turzó Miklós	I	I	2	I	—
Borhi János	$\frac{1}{2}$	I	—	—	I
Monos György... ..	I	I	6	2	2
Kis János	I	I	2	I	I
Cseh Gergely	I	I	2	I	I
Békés István	$\frac{1}{2}$	I	2	I	I
Kis Miklós	I	I	—	2	I
Borhi Vincze	$\frac{1}{2}$	I	—	—	—
Monos István	I	I	4	2	I
Cseh Mihály	I	I	4	—	I
Békés György	$\frac{1}{2}$	I	—	—	I
Koczola Gergely	I	—	2	2	I
Szücs György	I	I	4	—	I

A zsellérek, Molnár János, Parrag János, Pusztai Miklós, Csók István, Lőrincz István voltak, kik közül az elsőnek «fél malombeli része» volt.¹

Miért, miért se akarta a királyi kamara Telekit megszerezni, nem tudjuk, hiszen úgy Teleki, mint a vele együtt kereset tárgyát tevő Szántód ősi birtoka volt az apátságnak, de 1726 február 15-ikén Látrányi György szőládi, Edelényi Mihály szemesi lelképásztorok és Antal János arról adtak az apátnak bizonyítványt, hogy, mikor Babos György magyar kamarai számvevősségi kiadó Telekit és Szántódot össze akarta irni s le akarta foglalni (conscribere, apprehendereque intendisset), Grasso apát ez ellen ünnepélyesen tiltakozott és az összeírást, lefoglalást megakadályozta. A kamarai iktató azonban a tiltakozással szemben tiltakozással élt s így a királyi kincstár jogát a nevezett birtokokra fönttartotta (reprotestatus ac taliter ius fisci regii in dictis bonis reservasset).² Ezekkel a tiltakozásokkal be is záródik az ügy. Perlekedésről nem tudunk; a két jószág pedig megmaradt az apátság birtokában.

Lécs apát, a mellett, hogy igyekezett a kisebb-nagyobb határsértéseket, milyenek a csepeliek, szemesiek³ s az őszödiek részéről előfordultak,⁴ megtorolni, arra is gondot fordított, hogy az idegenbe ment jobbágyságait visszaszerezze (így 1742-ben nyo-

¹ Oklevéltár 11. sz.² U. o. fasc. 18., nr. 7.³ U. o. nr. 8.⁴ U. o. nr. 13. és 15.

mozást tartat a Kőröshegyen lakó Molnár János miatt),¹ az apátság javait gyarapítsa. Ez a szempont vezette 1747 elején, mikor Bárány György somogymegyei szolgabíró és Fonyó Tamás esküdt jelenlétében a megyei molnár-czéh emberei-vel és más hozzáértőkkel megbecsülte azt a két malmot, melyet magánosok birtak a határban s azután a becsáron magához váltotta őket.²

A szigorú földesur halála után, mint más apátsági falvak lakói, a telekíiek is a főapáthoz fordultak, enyhítsen terheiken. Sajghó főapát, ki örömmel nézte azt a törekvést, mely a kálvinistáktól erősen ellepett apátsági falvakban a katolikus vallás megerősítését czélozta, azzal is hatni akart a népre, hogy csak a katolikus jobbágyok terhein enyhített, a Pannonhalmának járó tizedet egy évre elengedte nekik, míg a kálvinisták kötelességeit a régiben hagyta. Erre a kálvinisták 1760 márczius 14-ikén az «öreg esküdtek» s a jegyzőtől aláírt folyamodást adtak be a főapátnak, melyben így szóltak:

«Dicsértessék a Jézus Krisztus.

Méltóságos főapát Ur, nekünk kiváltképpen érdemünk fölött Isten után Kegyelmes Földesurunk, Kegyelmes Patrónusunk.

Továbbá is ha méltó nem volna jelenésére keserves és gyámótan életünk folyása, bizonyára álmunkban sem láttuk volna, hogy Méltóságodnak, kegyelmes földesurunknak legkisebben is terhelést okoztunk volna, kivált ezennel is nyújtandó érdemetlen instantiánkkal is, melyről nagy alázatossággal kegyes atyai bocsánatot lehajtott fejjel, siralmas könyvező szemeinkkel bocsánatot óhajtvá kérünk. De mivel bőjtelő (február) hónap 15. napján mostan folyó 1760. esztendőben hozzánk bocsátott kegyesen írott uri írásából bővséggel megértettük, hogy csak az igazi római hitben levő keresztény atyánkfiaihoz kegyes atyai irgalmasságát s rajtok tett könnyebbülés valóságosan tapasztaltatott, mink pedig szegény gyámótan református igazán szolgáló, mindenekben fejhajtott jobbágyit, a kik mindenekben Isten törvénye szerint kilenczedet és tizedet kiszolgáljuk, mégis minket semmiben, legkisebbekben meg nem vigasztalt Méltóságos Kegyelmes Urunk, holott pedig kiváltképpen mink szegény telekíiek határunk éppen csekélység, a kiben elégtelenek vagyunk csak tűzre való fát is szerez-nünk, marháinknak elegendő legeltető földet mutatnunk, ha csak körülöttünk levő szomszéd földesuraktól nagy drága pénzen nem árendálunk. Azért is a többi helységbeli jobbágyokat hozzánk hasonlítani éppen nem lehet, mert azoknak határokbán bőséges a szántóföld, kaszáló rét, marha-járó mező. Mindezen keserves rövidségeinkre nézve nagy alázatossággal térdeinkre esvén lehajtott fejeinkkel kérjük Méltóságos Főapát Ur, kegyelmes földesurunkat, méltóztatnék

¹ Oklevéltár nr. 9.

² U. o. nr. 10. és 11.

magával született uri bölcsességével csekély határunkhoz képest majd-majd elviselhetetlen szolgálatainkban valamely könnyebbülést elhatározni, hogy továbbá is maradhatnánk Méltóságod kegyelmesen takargató uri szárnyai alatt mindekben jó szófogadó, alázatos jobbágyi. Mely kegyes atyai irgalmasságért mi is Istent, ő szent fölségét szüntelen mindennapi könyörgéseinkkel érdemetlenül untatva kérjük, hogy Méltóságodat, kegyelmes földesurunkat hosszas étellel áldja s tartsa meg szegény magyar hazánk törvényei folytatására, özvegyeknek s árváknak, nekünk kiváltképpen együgyű és szegénységre jutott jobbágyinak örömünkre. Mig pedig ezek iránt vigasztaló kegyelmes uri válaszát elvehetnénk, addig is magunkat régen tapasztalt kegyes atyai kegyelmébe kicsinytől fogva nagyig mind halálig recommendáljuk...»¹

Nincs rá adat, hogy a kérelem elintézésre talált volna. Úgy látszik, be kellett várniok a folyamodóknak az 1767. évet, mikor azután az urbárium rendezte a helyzetüket. Az urbáriumot szeptember 2-ikán hirdették ki Telekiben s ugyanekkor beleiktatták azon részeket, melyek helyi megállapítást kívántak. Mint második osztályba sorozott helyen az egésztelket 24 holdban szabták meg, melyhez, mivel sarjút nem lehetett kaszálni, 12 szekér szénát termő rét járult; a korcsma Szent Györgytől Szent Mihályig a községet illette;² a heti egy napszámot 2 marhával és szekérrel, szántáskor pedig 4 ökörrrel s a jobbágy ekéjével, illetve boronájával kellett végezni; a kézi és marhas napszámot nemcsak kaszáláskor, aratáskor, hanem szüretkor is duplán vehette az uraság, de az ilyenkor megduplázott napszámot a többi hétbe vagyis a rendes napszámok sorába két napszámnak kellett beszámítani.³

Az előző s következő időkben nem multak ugyan az évek a szomszédsággal való apróbb összetűzések nélkül, milyen volt, hogy a csepeliek kivágtak egy cserjést,⁴ az őszödiek egyszer Teleki területéről hajtottak be szekereket,⁵ de valami nagy dolgot nem csináltak ezekből az esetekből. Még legtöbb baj volt a szőládiakkal. Ezenél szóvá kellett tenni, hogy úgy építették meg a malmukat, hogy a töltésekkel fölfogott víz a telekiiek rétjeire folyt, hol azután a fölös nedvesség kárukra vált⁶ s panaszt kellett emelni a határsértések miatt is. 1777-ben Ketheli Hunyadi Nep. János báró és Bán Oszvöld benczés jószágkormányzó barátságos egyezkedéssel akartak ugyan véget vetni az összetűzéseknek, megállapították a határokat,⁷ a következő évben pedig a szomszédos birto-

¹ Oklevéltár nr. 16.

² 1770-nél azonban ezt olvassuk az apátság számadásaiban: «Teleki helységbeliek Szent Györgytől Szent Mihályig a korcsmát 3 hosszú fuvarban birván, mivel 1770-ben szüksége nem volt rá az uraságnak, fizettek fl. 9.»

³ U. o. fasc. 32., nr. 36. ⁴ U. o. fasc. 18., nr. 18. ⁵ U. o. nr. 20. ⁶ U. o. nr. 17. ⁷ U. o. nr. 22.

A pannonh. Sz. Benedek-Rend tört. XI.

kosokat is meghíván, a megyei hatóság közbejöttével hivatalos irást is vettek föl róluk,¹ de azért később — s ebben a telekiiek voltak a hibásak — újra lett ok, hogy a határokkal kelljen foglalkozni. Ez azonban már a Rend eltörlése után talált békés elintézésre.

A Rend eltörlésével kapcsolatosan, mint a tihanyi apátság más birtokain is, összeírták a jövedelmeket. Három évvel előbb, 1784 augusztus 3-ikán egy hivatalos bevallás szól ugyan Teleki jövedelmeiről, de csak az urbéri adóból és szolgálmányokból bejövő 80 forint 22 krajczár, a bor- és gabonátized és kilenczed 251 forint 45 krajczár értéke, a két egykereű malom 100 forint bére van fölszámítva.² Ehhez képest részletes az a kép, melyet 1787-ben kapunk. Az összeírás Teleki tiszta jövedelmét 1229 forint 5½ krajczárra teszi, mi a néhány évvel előbb bevallott jövedelemnek közel háromszorosa. Ez a jövedelem a következő tételek szerint oszlott meg: a korcsmáért s a pálinkafőzésért, melyeket a község bérelt, 13 forintot kapott az uradalom,³ a mészárszékért pedig, melyet egy zsidó bérelt, 15 forintot, az uradalom két malma 305 forint 40 krajczárt hozott, a szénatermés 20 forint 30 krajczárt, a diófák gyümölcse 30 forintot ért; a különböző szemes termésből kilenczed és tized, a kenderből, káposztából kilenczed, a bányayokból tized, illetve tizedváltság czimén 221 forint 29 krajczár, bor-kilenczed és tizedből 213 forint 18 krajczár volt a bevétel; a jobbágyságtól fizetett készpénz 45 forint, a robotok értéke 320 forint 40 krajczár, a jobbágyoktól adott konyhára valóké 14 forint 48 krajczár, az urbárium borjuk váltsága 55½ krajczár, a tűzifáé és a hosszú fuvaroké egyenként 12 forint 20 krajczár; ezekhez a jövedelmekhez járult az egyetlen, a jobbágyok összeírásába föl sem vett telki állomány nélkül szűkölködő házas zsellérnek, Vörös Jánosnak az 1 forint adója, 3 forintra becsült 18 kézi napszáma és 5 krajczárba számított ½ öl fája.

A falu lakosságát 37 telkes jobbágy, 6 nyolczadtelkes, 1 tizedtelkes és 1 telkiállomány nélkül szűkölködő jobbágy tette, kik 8 (vagy, ha esetleg Vörös is ide számítandó, 9) kivételével örökös jobbágyságiak voltak az apátságnak. Telki állományukat, szolgálataikat táblázatba foglalva, ezt a képet kapjuk:

¹ Oklevéltár nr. 22.

² Oklevéltár 103. sz. Ez a kimutatás nem teljes és nem is pontos. Pl. a bucsúkor szokásos vásár alkalmával helypénzt szedett az uradalom (1770-ben bejött 4 forint 45 dénár, 1774-ben 5 forint 15 dénár, 1775-ben 5 forint 10 dénár, 1781-ben 9 forint 25 dénár) s ez sincs kimutatva, mint nincs említve az alldialis rétek jövedelme sem.

³ Ez megfelel a régi szokásnak. A számadások 1778-ban is említik, hogy a község fizet 10 forint korcsma- és 3 forint kazánarendát.

A jobbággy neve	Telke	Belsősege	Szántóföldje holdakban	Réte kaszások- ban	Marhás robot	Kézi robot	Kilenczed	Tűzfifa	Fonás	Olvasztott vaj	Kaplan	Csirke	Tojás	Évi adó
	szám szerint	nap						öl	font	itcze	darab			frt
Telkes jobbággyok:														
Mónos György ö. jobbággy	I	2	24	12	52	104		I	6	I	2	2	12	I
Mónos Pál ö.	$\frac{1}{2}$	I	12	6	26	52		$\frac{1}{2}$	3	$\frac{1}{2}$	I	I	6	I
Szűcs István ö.	I	2	24	12	52	104		I	6	I	2	2	12	I
Dombai Ferencz szabadk.	$\frac{2}{8}$	$\frac{1}{2}$	6	3	13	26		$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	3	I
Borhi István ö.	I	2	24	12	52	104		I	6	I	2	2	12	I
Kiss Mihály ö.	$\frac{2}{8}$	$\frac{1}{2}$	6	3	13	26		$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	3	I
Kiss András ö.	$\frac{4}{8}$	I	12	6	26	52		$\frac{1}{2}$	3	$\frac{1}{2}$	I	I	6	I
Kiss János ö.	$\frac{2}{8}$	$\frac{1}{2}$	6	3	13	26		$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	3	I
Gács Miklós ö.	$\frac{4}{8}$	I	12	6	26	52		$\frac{1}{2}$	3	$\frac{1}{2}$	I	I	6	I
Békés János ö.	$\frac{4}{8}$	I	12	6	26	52		$\frac{1}{2}$	3	$\frac{1}{2}$	I	I	6	I
Főző Mihály ö.	I	2	24	12	52	104		I	6	I	2	2	12	I
Turzó Mihály ö.	I	2	24	12	52	104		I	6	I	2	2	12	I
Kiss György ö.	$\frac{4}{8}$	I	12	6	26	52		$\frac{1}{2}$	3	$\frac{1}{2}$	I	I	6	I
Parrag Jakab ö.	I	2	24	12	52	104		I	6	I	2	2	12	I
Varga György sz.	$\frac{2}{8}$	$\frac{1}{2}$	6	3	13	26		$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	3	I
Koczola Gergely ö.	$\frac{4}{8}$	I	12	6	26	52		$\frac{1}{2}$	3	$\frac{1}{2}$	I	I	6	I
Cseh István ö.	$\frac{4}{8}$	I	12	6	26	52		$\frac{1}{2}$	3	$\frac{1}{2}$	I	I	6	I
Parrag György ö.	I	2	24	12	52	104		I	6	I	2	2	12	I
Békés Benedek ö.	$\frac{4}{8}$	I	12	6	26	52		$\frac{1}{2}$	3	$\frac{1}{2}$	I	I	6	I
Kiss Ferencz ö.	$\frac{2}{8}$	$\frac{3}{4}$	9	$4\frac{1}{2}$	19	39		$\frac{2}{8}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{8}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{4}$	$4\frac{1}{2}$	I
Kiss Mihály ö.	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	3	$1\frac{1}{2}$	$6\frac{1}{2}$	13		$\frac{1}{8}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{2}$	I
Vincze István ö.	$\frac{4}{8}$	I	12	6	26	52		$\frac{1}{2}$	3	$\frac{1}{2}$	I	I	6	I
Tánczos Sámuel sz.	$\frac{2}{8}$	$\frac{2}{4}$	6	3	13	26		$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	3	I
Kiss Szűcs István ö.	$\frac{4}{8}$	I	12	6	26	52		$\frac{1}{2}$	3	$\frac{1}{2}$	I	I	6	I
Szűcs Ferencz ö.	$\frac{4}{8}$	I	12	6	26	52		$\frac{1}{2}$	3	$\frac{1}{2}$	I	I	6	I
Mónos Ferencz ö.	$\frac{4}{8}$	I	12	6	26	52		$\frac{1}{2}$	3	$\frac{1}{2}$	I	I	6	I
Kiss Gergely ö.	$\frac{4}{8}$	I	12	6	26	52		$\frac{1}{2}$	3	$\frac{1}{2}$	I	I	6	I
Cseh János ö.	$\frac{4}{8}$	I	12	6	26	52		$\frac{1}{2}$	3	$\frac{1}{2}$	I	I	6	I
Cseh Mihály ö.	$\frac{2}{8}$	$\frac{1}{2}$	6	3	13	26		$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	3	I
Koczola János ö.	I	2	24	12	52	104		I	6	I	2	2	12	I
Szűcs Miklós ö.	$\frac{2}{8}$	$\frac{1}{2}$	6	3	13	26		$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	3	I
Faludi János ö.	I	2	24	12	52	104		I	6	I	2	2	12	I
Szűcs Péter ö.	$\frac{2}{8}$	$\frac{1}{2}$	6	3	13	26		$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	3	I
Szűcs János ö.	$\frac{2}{8}$	$\frac{1}{2}$	6	3	13	26		$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	3	I
Kiss József ö.	$\frac{2}{8}$	$\frac{1}{2}$	6	3	13	26		$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	3	I

T e r m é s z e t b e n

A jobbágy neve	Telke	Belsőége	Szántóföldje holdakban	Rétye kaszások- ban	Marhás robot	Kézi robot	Kilenczed	Tűzifa	Fonás	Olvasztott vaj	Kappan	Csirke	Tojás	Évi adó	
	szám szerint				nap			öl	font	iteze	darab		frt		
Csapó János sz.	2 2	1 2	6	3	13	26	Természetben	1 4	1 2	1 4	1 2	1 2	3	1	
Horváth János sz.	2 6	1 2	6	3	13	26		1 4	1 2	1 4	1 2	1 2	3	1	
Zsellérek :															
Kiss Péter ö.	1 8	—	—	—	—	18		—	—	—	—	—	—	—	1
Kosár György ö.	1 8	—	—	—	—	18		—	—	—	—	—	—	—	1
Szücs Illés ö.	1 8	—	—	—	—	18		—	—	—	—	—	—	—	1
Varga János ö.	1 8	—	—	—	—	18		—	—	—	—	—	—	—	1
Gács Miklós sz.	1 8	—	—	—	—	18		—	—	—	—	—	—	—	1
Csizmazia János sz.	1 8	—	—	—	—	18		—	—	—	—	—	—	—	1
Szijártó Mihály sz.	1 10	—	—	—	—	18		—	—	—	—	—	—	—	1

A jobbágyság adózóképeségét fokozta, hogy elég nagy állatállománya volt (54 ökör, 44 tehén, 65 üsző, 83 ló, 115 juh, kecske, 170 sertés), majdnem valamennyinek volt szőleje, némelyiknek több darab is (összesen 79); a méhészet nem divott, mindössze 2 kas méhet számláltak össze a faluban.¹

Mivel az összes szántóföld ki volt osztva s így az apátságnak majorsága nem volt, a vallásalap birtoklása idején fölöslegesnek tartották a rétek házi kezelését és hamarosan bérbe adták. 1788 tavaszán Halászy Máté teleki plébános vett bérbe «egy darab» rétet 6 forint 31 krajczárért, egy másik allodialis rétet 30 forintért, a gyümölcsfák haszonvételeért pedig 1 forint 7½ krajczárt fizetett.² 1798—1801 közt a pálinkaégetés és árulás, a mészárszék, diós, 300 birkának való legelő 202 forint 15 krajczárért a községnek volt bérbe adva. Bérben voltak még a malmok s velük némely szántóföldek, rét, nádlás, csiga-, csik-, teknősbéka-fogás (1788-ban 383 forint 51½ krajczárért, 1791-től külön a malmok 310 forintért), a borárulás 36 forint 16 krajczárért, egy a szérűskertben levő kaszáló évi 10 forintért.³

Számbavehető változás a vallásalap birtoklása alatt nem történt. A telki állományban volt ingadozás, a korábbi 20²/₈+¹/₁₀ telek helyett 1788-ban 19³/₈ telket irtak össze és még 2 házas, 3 ház nélkül szűkölködő zsellért említettek, 1790-ben 4 negyedtelek pusztán volt s a megművelt telkek 18³/₈-ra estek; a

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1.² U. o. c. 19., nr. 11.³ U. o.

következő években állandósult, hogy több-kevesebb telek, sőt 1798-ban hét $\frac{2}{8}$ -os, pusztán volt, 1801-ben azonban ismét $19\frac{1}{8}$ művelés alatt levő telket mutattak ki.¹ A szomszédsággal sem volt valami nagyobb összeütközés. A telekiek, még az apátsági birtoklás idején, megtették ugyan, hogy a községük és Szólád közt határuul szolgáló árkot betemették, de alig fogta perbe Hunyadi báró Vajda apátot, alig következett be az apátság eltörlése, békés megegyezés után 1787 október elejére azt megint kitisztogatták s a jövőendő czivódások elkerülésére a határokat megújították.²

A visszaállított Rend még a vallásalap birtoklása idején kötött szerződések szerint módosult jövedelmekkel kapta vissza Telekit. Ez látszik a malmok bérletéből, melyekért Tánczos János 169 forint 30 krajczárt fizetett. Ezen az összegeen kívül 1802-ben az urbéri tartozásokból bejövő 71 forint $15\frac{3}{8}$ krajczár s a regálékból, legelők után kapott 202 forint 15 krajczár szerepel a községből nyert jövedelem gyanánt.³ Az ugyanezen évben készített gazdasági tervezet 70 hold buzaföldből, a trágyával megjavítandó 100 hold rétből 1112 magyar forint remélhető jövedelmet vett még föl Telekiben s Tánczos Jánosnak, ki a korábbi lelkes-házat, 300 birkára való legelőt, a pálinkaégetést, a mészárszéket bérelte, 50 forinttal szintén emelni akarta az árendáját.⁴ Mennyiben valósították meg ezt a tervezetet, meg nem mondhatjuk, de 1813-ban 2031 forint 36 krajczár (vagy más számítás szerint 2849 forint 10 krajczár) volt Teleki jövedelme.⁵

A következő hírek a tagosztályról szólnak, azonban részleteket nem halunk, mivel csak az évenként beadott ügyészi jelentések szűkszavú jelzéseire vagyunk utalva. 1852-ben azt írják, hogy «a teleki rendezve elkülönző ügy, mely t. Bernáth József főbíró ur által az uradalomnak átadatott, felsőbb rendelet következtében jelenleg az uradalom levéltárában nyugszik». A következő évben azt a feltűnő megjegyzést olvassuk, hogy «a teleki rendezve elkülönző ügy, melyből főtisztelendő kormányzó ur t. Bernáth József közigazgatási főbíró urtól a térképet elhozta, ez ideig meg nem találtatott». A következő két évben az urbéri bíróság fölállítására várt az ügy.⁶ 1856 május 21-ikén Krisztián Pius egyik levelében arról ír a pannonthalmi perjelnek, hogy a következő hét elején Telekiben kezdi meg a tagosítással való vesződséget.⁷ Ekkor azonban kevés eredményhez jutott, mert még július 4-ikén is Telekiben járt, hogy az urbéri bíróssággal együtt megállapodásra juthasson.⁸ Ennck a fáradozásnak az eredménye

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 18., nr. 9.

² Pannonthalmi rendi levéltár: act. abbat. Tih. fasc. 18., nr. 21. és fasc. 12., nr. 40.

³ Oklevéltár 113. sz.

⁴ U. o. 114. sz.

⁵ Pannonthalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. x.

⁶ U. o. litt. bbb.

⁷ U. o. fasc. 17., litt. ooo.

⁸ U. o. fasc. 81., litt. fff.

volt, hogy a maradványföldekre sikerült megkötni az egyességet, melynek értelmében azok $\frac{2}{3}$ -a az uraságnak jutott.¹ Maga a kihasítás azonban még 1859-ben is folyamatban volt.²

A munkálatok befejezését jelenti Krisztián Pius 1860 június 6-iki levele, melyben érinti, hogy Telekit bérbe adta, a bérleti szerződést megerősítés végett a főapáthoz fogja küldeni.³ Farkas Mihály vette bérbe Telekit és, mint 1865 nyaráról való levélből tudjuk, 200 hold szántóföldért, rétért, 160 hold legelőért 950 forintot fizetett. Ezenkívül jövedelmezett még a korcsma, melyért 140 forintot és 5 darab kétéves sertést adtak, melyek értékét 70 forintba számították, továbbá a két malom, melynek 1 forint 50 krajczárjával számított 300 mérő rozs, ugyanígy számított 50 mérő kukoricza és 150 forintra becsült 10 darab kétéves sertés volt a haszna. Így tehát Teleki összes jövedelme 1835 forintra ment.⁴ 1866-ban új bérlő kezébe jutott ez a kis gazdaság.⁵

A következő időben rendezték Telekiben a szőlődezsma váltságot, melynek fejében 1869 január 1-jétől kamatozó, 7640 forint értékű kötvényt kapott az apátság.⁶ A csekély és a többi birtoktól meglehetősen elkülönült jószág gazdasági kezelése nehézségeket okozott. E miatt az apátság följánlotta a piaristáknak, vegyék meg. Ezek azonban 1883 augusztus 11-ikén tudatták, hogy a birtokot nem vehetik meg.⁷ A legújabb időben néhány eladás történt Telekiben, melyek következtében az apátság törzsvagyona előnyösen gyarapodott 1906 június 16-ikán, miután a tihanyi konvent az eladásba beleegyezett, a központi gazdasági kormány pedig az eladást ajánlatosnak mondta, a pannonhalmi főmonostori konvent a maga részéről hozzájárult, hogy a Telekiben levő két vizimalom felszerelésével és környékével, a vízhasználati és malomtartási joggal, valamint a molnár lakásául szolgáló ház s az ehhez tartozó kert az addigi bérlőnek, ki évi 1400 koronáért birta, 17.000 koronáért áruba bocsáttassék. Az eladás látszólag nem volt előnyös, a mennyiben az évi bér jóval nagyobb tőke kamatainak felelt meg; valójában azonban az volt, mivel a malmok berendezése szinte teljesen a bérlő tulajdonát tette, sok lett volna a tatarozni való, rendezésre várt a vízjog s ezeket számba véve, a malmok az említett összeggel nagyon is meg voltak fizetve. Egy évvel utóbb a majoros-gazda lakásának használt ház került 4900 koronáért magánbirtokos kezébe; a ház gazdasági célokra már csak azért sem volt alkalmas, mert $\frac{1}{2}$ órányira esett a majortól s így a gazda a szükséges fölügyeletet nehézkesen teljesíthette.⁸

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. arch. fasc. 81., litt. bbb.

² U. o.

³ U. o. litt. fff.

⁴ U. o. litt. aaa.

⁵ Farkas Mihály említi 1866 április 21-iki levelében, mely a tihanyi apátsági levéltárban van.

⁶ Tihanyi apátsági levéltár.

⁷ U. o.

⁸ A főapáts. konventülések jegyzőkönyvei 1892-től, 269., 295. ll.

16. «A törökök kiűzése korában Nagy-Kapoly pusztává lett, lakói Kis-Kapolyra mentek át.»¹ A XVIII. század folyamán is külön emlegetik ugyan Nagy- és Kis-Kapolyt, de falu csak az utóbbi volt, noha egy 1714-iki oklevél szerint Reyser Ámánd apát szavára Kiliti, Ságvár, Jut, Ádánd Endréd, Bálványos, Kőröshegy, Nagy- és Kis-Kapoly nemes és nemtelen lakóit tiltották el Lulla, Berki, Jód, Töröki, Jaba, Gyönköd, Szántód, Barkó, Kis-Szamárd földjeinek használatától s

A kapolyi majorudvar, ökör- és göbolyistállóval.

hogy ezek területén méheket ne keressenek, rajtuk ne vadászszanak.² A jobbágság 1715-iki és 1716-iki felsorolása is világosan mutatja, hogy csak az egyik Kapoly, nevezet szerint Kis-Kapoly volt a lakott hely. Ez a falu felében volt az apátságé; mert a másik felét 1716-ban Babocsay Pálné birta. Hogy mennyire nem rendezettek, megállapodottak a viszonyok, eléggé mutatja, hogy míg 1715-ben Ábrahám György, Viszlói György, Német Ádám, Tóth Mihály, Grensér György, Viszlói István, Kis Péter laktak Kis-Kapolyban, kik közül azonban Német Ádám ekkor nem volt itt megtelepült jobbágy,³ 1716-ban 6 telken nagyrészt új embe-

¹ A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. X. 409. l.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 40.

³ U. o. fasc. 32., nr. 35.

rekkel találkozunk. Kis-Kapoly lakói ekkor Tóth Mihály, ki egésztelken gazdálkodott, volt szőleje, 4 ökre s 1 tehene is; Horváth István, ki szintén egésztelkes, egy szőlőt is művelt s 2 lova, 1 tehene volt még; Varga Mikály kezén ugyanekkor telek és szőlő volt, de semmiféle állatja nem akadt; Gerencsér György földje és szőleje az előzőivel egyenlő, de 1—1 lova, tehene is volt; Németh Ádámnak pedig 6 ökre és 2 tehene tette lehetővé, hogy egésztelek szántóföldjét és szőlejét jobban megművelhesse; Forró István bírónak a jósága nincs részletezve. «Ezekén kívül, mondja az apátsági birtokok összeírása, vagyon egy lakó, Gerencsér nevű. Ezen Kapoly possessiónak nagyobb részét Babocsay Pálné bírja. Vagyon ugyan elegendő szántóföldje, rétje, szőlőhegye, melyből kilenczedet és tizedet, úgy a gabonából is tizedet és kilenczedet praestálnak; azonkívül három napon tartoznak a földesurnak szolgálni.»¹ A mi a tizedeket illeti, arra meg kell jegyeznünk, hogy ezeket nem az apátság, hanem Pannonhalma kapta. Ezt illeték a somogyi tizedek s nincs semmi nyoma, hogy a tihanyi apát bérelte volna őket. A későbbi időben, így 1727-ig Grasso szedte ugyan a tizedeket, de csak azon az alapon, hogy a főapát Kapoly, Endréd és Teleki tizedeit átengedte neki, hogy az így nyert bevételt a tihanyi építkezésekre fordítsa; majd pedig 1727-ben 200 forint évi bért fizetett az említett falvak tizedeiért.²

Ezzel a bérlettel kapcsolatban Grasso, ki egyik keltezetlen összeírásában 5 jobbágytelkét és több zsellérét említi Kis-Kapolyban,³ 1727 július 20-ikán utóirat formájában fölemlítette a főapátnak, hogy, mikor minapában Pesten volt, ügyvédje, Bohus kérdezte tőle, hogy vannak-e Kis- és Nagy-Kapolyra okiratai, mert Szent István után Ujfalussy báró ezen birtokok miatt perelni akar. Neki, mondja a főapátnak, csak a száz évnél régibb használat biztosítja a jogát, mivel iratai nincsenek. Ha a pannonhalmi levéltárban akadna valami Topol birtokra vonatkozó irat, küldje meg neki a főapát; Kapolyt ugyanis régente Topolnak hívták.⁴

Pannonhalmáról bizonyára megkapta Grasso a szükséges iratokat s azt a fölvilágosítást is, hogy Topol czimén ne kereskedjék. Nincs is nyoma, hogy ezt az ötletét valamely perfolyamban említette volna, noha utóbb a Csicsallal szomszédos Nagy-Kapoly határainak megállapítására tanúvallomásokat vehetett föl s perlekedett is.⁵

Lécs apát sem lehetett meg a nélkül, hogy Csicsal urának, Antal Jánosnak kapolyi határrontásai miatt s hogy egyik kapolyi jobbágya sertését a csicsali majorba hajtatta, tiltakoznia s kártérítést kérnie ne kellett volna,⁶ valami nagyobb

¹ Oklevéltár 11. sz.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tih. fasc. 7., nr. 24. és fasc. 20., nr. 10.

³ U. o.: fasc. 31., nr. 41.

⁴ U. o.: fasc. 20., nr. 10.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tih. fasc. 12., nr. 2., 3. és fasc. 4., nr. 19.

⁶ U. o. fasc. 12., nr. 5.

perre, erősebb összeütközésre azonban nem vezetett a határvillongás. Kis-Kapoly védelme mellett a nagy-kapolyi pusztára is volt gondja. Magának is használt vele s jobbágyain is segített, hogy 1748 április 27-ikén Szántódon kelt iratával megengedte a kis-kapolyiaknak, hogy 8 forint fűbér fejében s kívánságára előállítandó 10 munkásért a nagy-kapolyi pusztán legeltethessenek, de kikötötte, hogy a rétben, vetésben semmiféle kárt ne tegyenek.¹

A jobbágyság csekély száma szükségessé tette, hogy Nagy-Kapolyt, hol még csak a hamuégetés s a vadászat hozott közbe-közbe jövedelmet,² mint majorsági földet használja ki. A közvetlenül halála után fölbukkanó új jobbágynevek azonban arra vallanak, hogy a telepítésre is gondot fordított. Csak jóval később sikerült ugyan Nagy-Kapolyon is jobbágyságot telepíteni, de ehhez épen Kis-Kapoly benépesítésével kellett az első lépéseket megtenni. Névleg csak egy tőle telepített kapolyi jobbágyot ismerünk, Gazdag Ádámot, kinek 1750-ben Kis-Kapoly keleti, felső részén házhelyet, kertet hasított ki, melynek fejében ez kötelezte magát, hogy, háza megépülvén, kilenczeden és tizeden kívül évi 3 forintot fizet s ha dolgai engedik, az apát kívánsága, parancsa szerint szolgál; ha Kapolyról elmegy, házát csak akkor adhatja el másnak, ha megvételéről az apátság vagy ennek emberei és jobbágysái lemondanak.³

Alig hunyta le Lécs a szemeit, Kapolyon is fölhangzottak a jobbágyság panaszai, hogy az apát nagy szolgálatokkal terhelte őket s hozzá elszedett tőlük oly területeket, melyek nélkül alig tudnak megélni, mert marhát nem tarthatnak; különösen nehezükre esett, hogy Nagy-Kapolyt nem használhatták. Siettek is a főapátot kérni, vegye szívére nehéz helyzetüket, könnyítsen a sorsukon.

«Az Ur Isten hosszú élettel és jó egészséggel szeresse és áldja meg Nagyságos Kegyelmes Főapátur Urunkat, szívesen kívánjuk, kezdik a levelüket.

Nagyságos Kegyelmes Urunk nagy alázatosan és fejünknek a föld poráiglan való megalázásával folyamodtunk nagyságos és kegyelmes orczája elciben ezen alázatos instantiánknek rendiben, mivel olyan nagy nyomoruságba juttottunk mostan boldogul kimult tihanyi apáturunknak urasága alatt, hogy sem télen, sem nyáron nyugodalmunk nem volt és nincsen, mert minden napon hajtnak bennünket, holott pediglen a mely pusztát, ugymint Nagy-Kapolyt még az atyáinknak az atyáik is birtak és rétet, szántóföldet irtottanak ennek előtte száz, kétszáz esztendővel, mindazokat megboldogult urunk tőlünk elhúzta és sem szénatermő rétünk, sem pediglen buzatermő földünk nincsen és annyira elszegényedtünk, hogy, a kiknek más apátur uraságoknak szolgálatjokban volt nyolcz ökrük, hat ökrük, mostan egy bogara sincsen, mert kenyéren megette, mivel a

¹ Pannonh. r. lt.: act. abbat. Tihan. fasc. 12., nr. 6.

² U. o. nr. 10. és 11.

³ U. o. nr. 7.

nagy szolgálatnak miatta sem részeszt nem arathattunk, sem pediglen nem szánthattunk. Mivel sem szénatermő rétünk, sem buzatermő földünk nincsen, melyre nézve Nagyságos, Kegyelmes Főurunknak irgalmas orczája előtt alázatosan esedezünk, hogy irgalmas és kegyelmes szívére méltóztassék ezen nagy nyomorúságunkat venni és azon pusztát kezünkhöz adni, mert bizony épen el kell pusztulnunk, mivel itten el nem élhetünk a nagy hajtogatásnak miatta, mert, a ki közöttünk legjobb gazda jobbágy volt is, mostan csak annyi kenyere sem terem, a melylyel az egyik aratástól fogva a másik aratásig érné. Mely irgalmas és kegyelmes gratiáját Nagyságos, Kegyelmes Főurunknak minekutánna elveszszük és tapasztaljuk, maradunk Nagyságos, Kegyelmes Főapátor urunknak

10. Febr. 1760.

feje hajtott szolgálai, jobbágyi
nagy-kapolyiak közönségesen).¹

Hamarosan nem kapták meg a kívánatos feleletet, mert márczius 14-ikén Tóth Mihály öregbíró, Váczi Dávid, Mórocz István, Forró János, Göloncsér Gergely, Tóth János, Forró András esküdtek aláírásával ellátott új folyamodványt terjesztettek a főapát elé. Ebben szántóföldjük csekélységét panaszolják s kéri a főapátot, adasson nekik írtásra alkalmas területet, mely azután három termésig a kilenczedtől s a tizedtől ment legyen; juttasson nekik rétet, mert igen kicsiny az övék, mióta az uraság azt, a mi eddig náluk volt, a maga részére fordította; kéri végül, hogy a házaik alatt levő bekerített kukoriczásaiktól ne kelljen kilenczedet és tizedet adniok.²

Sem felelet, sem a folyamodásra iktatott jegyzet formájában nem maradt fenn az emléke, hogy intézték el a kapolyiak kérelmét. Ha részben kedvező intézkedést kaptak is, minek nyoma van, mert 1762-ben arról beszélnek, hogy az apátság 1760-ban, könyörülvén a szegénységen, egyik szőlő kilenczedét és tizedét is elengedte,³ egészében nem értek el eredményt. 1761 tavaszán foglalkozott ugyan az uradalom a Kis- és Pusztá-Kapoly közt levő határok megállapításával,⁴ ez azonban alig a kapolyiak miatt történt; mert május 18-ikán, mint «már feles időktől és esztendőktől szokták bérteni és kérni», a nágocsiak vették ki a nagy- vagyis pusztá-kapolyi határt, melyért 50 jó, válogatott kaszást s egy jó, metszeni való borjút ígértek az apátságnak.⁵ Hogy 1762—1764 folyamán a

¹ U. o. nr. 14. Noha nagy-kapolyiaknak írták alá magukat, folyamodásuk szövegéből is látható, hogy a kis-kapolyiakról van szó.

² U. o. nr. 15.

³ U. o. nr. 18.

⁴ U. o. nr. 43.

⁵ U. o. nr. 17. Ez a bérlet, úgy látszik, Nagy-Kapoly benépesítéséig állandó volt. Erre vall a nágo-

tabiak zavarni kezdték a kapolyi határt, a Beketava völgy mellett levő rétet kaszálgatták,¹ nagyobb bajt nem okozott s talán hamarosan megbékélt a szomszedság; legalább egy egész évtized elmúlt a nélkül, hogy újabb összeütközésről vagy perről szólnának az apátság iratai.

A falu fejlődésének arányáról s vagyoni viszonyairól az urbárium behozatala alkalmával sem kapunk oly fölvilágosítást, melyből kiderülne, hogy Kapoly

Kapoly-puszta délnyugatról.

lakossága az elmúlt félszázad alatt mennyire növekedett meg. Még összeírás sem maradt ránk ebből az időből. Azt azonban tudjuk, hogy a jobbágyságnak úgy a telki állománya, mint a szolgálmányai szorosan az urbárium szerint szabattak meg. A haszonvételek sorába azonban bele kell számítanunk, hogy a jobbágyságnak Szent Györgytől Szent Mihályig bormérő joga volt.

csiak 1774 április 9-iki levele, mely így szól: «Mivel elközelgett az idő és későn esett instállásunk a Tek. Ur előtt, arról követjük, de tapasztalt kegyességében bizván, bátoríttatunk ezen csekély instantiánkat kegyes színe eleiben terjeszteniünk, hogy meg ne bántuk. eddig való mód szerint a pusztá-kapolyi földet kiadatni számunkra. Úgyis Kapolyt Mórocz István azt mondja, hogy cigánysággal bírjuk minden esztendőn, de nem tartjuk nagyobbnak magunkat, mint ő kegyelme. Nagyon elrontották a sörtvételek, de hogy tágabb legyen a földünk, kénytelenek vagyunk vele . . .» Bele van véve az 1770—1773-iki tihanyi számadáskönyvbe. ¹ U. o. nr. 19.

Az urbáriumhoz 1769 szeptember 29-ikén a megye Kéthelyen tartott kisgyűlése némi pótlásokat adott, melyekből lényegesebbek, hogy oly jobbágynak nincs 4 ökre, mással összefogva 1 napi szántást 2 napi munkával pótol, de ezen terhes munkát minden szántás idején csak egyszer tartozik megtenni; a kaszáláskor, aratáskor vagy szüretkor vehető dupla szolgálat úgy értendő, hogy az egészhelyes legfőlebb 1 napi marhás és 2 napi kézi munkát tegyen meg duplán, a többi telkével arányosan dupláz, a zsellér pedig egyáltalán nem kényszeríthető duplázásra; azok a zsellérek, kik $\frac{1}{8}$ telkest fölérő házhelylyel nem bírnak, termésben vagy megfelelő értékben csak kilenczeddel tartoznak, egyébként pedig olybá veendő, mint a házas zsellérek; ha legelőhiány miatt a jobbágyság tehenet nem tarthat, akkor vaját sem ad; a hol szokás és megerősített, hogy kilenczed helyett pénz jár, az egészhely 4 forintot, a többi aránylagosan fizet s ezt a tartozást Szent Györgykor és Szent Mihálykor tartozik a jobbágyság leróni.¹ A megyei módosításnak két utolsó pontja Kapolyban a gyakorlatban nem érvényesült, mivel legelőhiányról nem lehetett szó, a kilenczedre pedig az volt a megállapodás, hogy természetben szolgáltatja be a jobbágyság s e tekintetben később sem történt változás.

A következő idők legjelentékenyebb munkássága az, mely Kis- és Nagy-Kapoly határainak biztosítására irányult. Ez a fáradság Vajda Samu apát nevéhez fűződik, kinek pereskedés nélkül, barátságos egyezkedésekkel sikerült a szomszédsággal megegyeznie, határjárásokat tartatnia. Legkorábban, 1770 nyarán Nagy-Kapoly és a Nagymányai Koller Ignác veszprémi püspök birtokát tevő Köp pusztá közt rendezték a határokat.² A határok megállapításával mindkét fél meg volt elégedve s az egyességelevet 1774-ben a megyei tisztviselők közbejöttével megújították. A tabiakkal való apróbb összeütközéseknek, melyenről 1773 június 29-ikén is van szó, mikor a tabiak egy darab kis-kapolyi földet elszántottak, mi ellen Vajda apát nem késett tiltakozni,³ 1786 július havában szintén barátságos egyesség vetett véget. Vajda apát és a Perneszy-család, Kis-Kapoly másik felének tulajdonosa, valamint Tab birtokosai megjáratták a határt, fölállították a két falut elválasztó határjeleket,⁴ majd az apátság és a Perneszy-örökösök abban is megegyeztek, hogy a falu rendezése céljából közös költségen fölméretik Kis-Kapolyt.⁵ Az apátsági javak kamarai kezelése idején a megkötött egyességet újabb írásba foglalással biztosították.⁶ Nagy-Kapoly és az Antal János, valamint más birtokosok tulajdonát tevő Pócza és Csicsal puszták közt levő határok 1782 októberében kerültek rendezés alá; majd 1787 októberében Illés Ferencz somogy-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: fasc. 32., nr. 13.

² U. o. fasc. 12., nr. 22.

³ U. o. nr. 23.

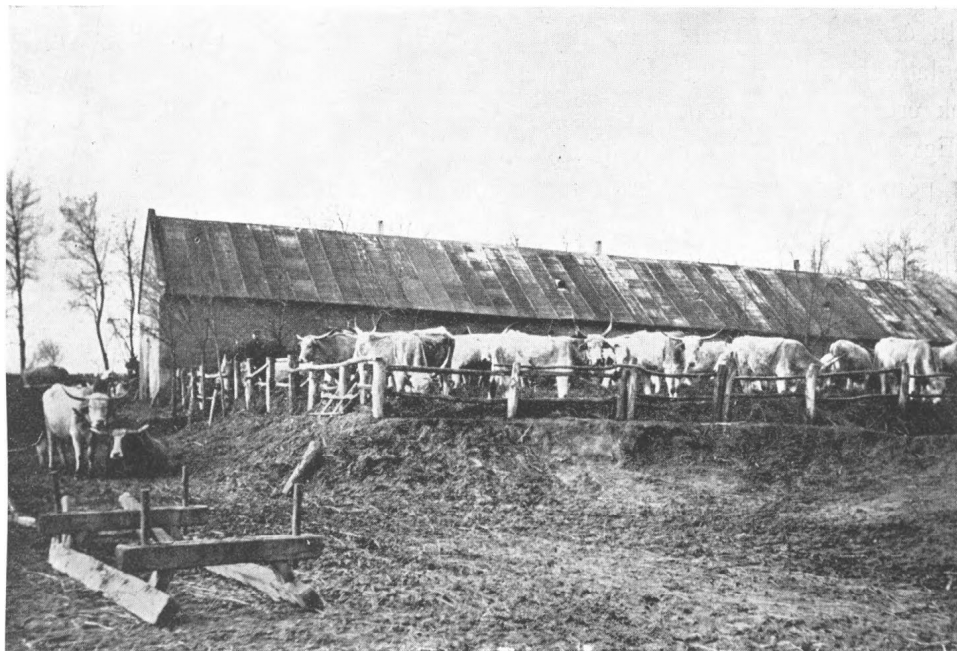
⁴ U. o. nr. 31.

⁵ U. o.: act. archiabbat. fasc. 24., litt. a.

⁶ U. o.: act. abbat. Tihán. fasc. 12., nr. 44.

megyei szolgabíró közbejöttével újabb revisio alá vétettek.¹ 1786-ban a Zichy-család birtokát tevő Zich és Nágocs meg Nagy-Kapoly közt rendezték a határokat,² a következő évben pedig a Zichhez tartozó gyaludi pusztá és Kis-Kapoly közt emeltek határjeleket.³ Ugyancsak 1787 októberében történt meg békés egyesség nyomán a határjárás Kis-Kapoly és a Mérey-család birtokát tevő Csaba pusztá közt.⁴

A határrendezési munkálatok befejezése átnyult az apátság eltörlésének

A kapolyi göbolyistálló, előtte a tinó-gulya.

évébe, de az elvégzetlenül maradt rendezések alapját is bizonyára Vajda apát vetette meg.⁵

Mikor a vallásalap birtokába kerültek az apátság javai, miként egyéb birtokokon, úgy Kapolyon is összeírták a jobbágyságot, a jószágon levő uradalmi épületeket, jövedelmet adó majorsági javakat, bérleteket és hasonlókat. Ezen összeírás Kis-Kapoly tiszta jövedelmét 484 forint $56\frac{1}{4}$ krajczárra, Nagy-Kapolyét pedig 639 forint $6\frac{1}{2}$ krajczárra tette.⁶

¹ Pannonhalmai rendi levéltár: nr. 32. és 46.

² U. o. nr. 37.

³ U. o. nr. 36.

⁴ U. o. nr. 44.

⁵ Így történt például Zich, Nágocs és Nagy-Kapoly határainak rendezése is. 1786-ban megtörtént

az általános megállapodás, 1787 novemberében pedig a határjelek fölállítását.

⁶ 1784-ben, de nem pontos összeírás alapján, Kis-Kapoly jövedelmét 219 rajnai forintra és 51 krajczárra, Nagy-Kapolyét pedig 117 forintra tették. Oklevéltár 111. sz.

Kis-Kapoly állapotáról nem valami kedvező képet fest az összeírás. Az erdő, mely Nagy-Kapolyon oly értékes birtoka volt az apátságnak, itt megrongált, jórészt kiirtott állapotba jutott, minek oka az volt, hogy a Perneszyek jobbágysai kimélet nélkül használták az erdőt. Ebben az időben ugyan már megtörtént a szabályozás, melyet Vajda apát szerződése biztosított, de a hasznát még nem lehetett látni; erre az alig egy éves időköz kevés volt. Uradalmi épület, nem számítva az iskolát s a paplakot, csak egy volt Kis-Kapolyon, ez is csak úgy került az apátságához, hogy tulajdonosa, kit adósságai miatt szorongattak, megszökött. A falu északi szélén volt valamikor tégláégető, melyből még 7—8 év előtt igen jó téglák kerültek ki, de a tégláégetést abbahagyták s az épületet nem gondozták, minek eredménye az lett, hogy 1787-ben már-már összedőléssel fenyegetett.

Egyéb jövedelmi forrás hiányában Kis-Kapoly bevételei a jobbágyságtól adott pénz- és terménybeli szolgáltatásokból kerültek ki.

«Kapoly nevezetű helységben tihanyi apátúrsághoz tartozandó jobbágyságnak tabellája» szerint 1787 nyarán a lakosság s az uraság részére teljesített szolgálatuk a következő:

Kereszt- és vezetéknev	A jobbághelye minéműsége	A jobbághely		Esztenőbeli szolgálat, robot		Kilenczed	Adózás												
		belső	külső	Marhas robot két marhával, számkor pedig néggyel	Vagy a helyett kézi szolgálat		Mindenféle földi termésből	Esztenőbeli árenda	Tűze való fa	Fonás	Kifőzött vaj	Káppan	Csirke	Tojás					
		mivolta																	
		Pozsonyi mértőre való	Szántóföld hold												Rét székérre való				
		nro													nap	nap	flor.	öl	font
Örökös jobbágysok:																			
Forró András	3 8 8	3 4 3	8 ¹ / ₄ 4 ¹ / ₂ 8 ¹ / ₄	4 ¹ / ₂ 4 ¹ / ₂ 4 ¹ / ₂	19 ¹ / ₂ 19 ¹ / ₂ 19 ¹ / ₂	39	I	3 8 8	2 ¹ / ₄ 2 ¹ / ₄ 2 ¹ / ₄	3 8 8	3 4 4	3 4 4	3 4 4	4 ¹ / ₂ 4 ¹ / ₂ 4 ¹ / ₂					
Forró Márton	3 8 8	3 4 3	8 ¹ / ₄ 4 ¹ / ₂ 8 ¹ / ₄	4 ¹ / ₂ 4 ¹ / ₂ 4 ¹ / ₂	19 ¹ / ₂ 19 ¹ / ₂ 19 ¹ / ₂	39	I	3 8 8	2 ¹ / ₄ 2 ¹ / ₄ 2 ¹ / ₄	3 8 8	3 4 4	3 4 4	3 4 4	4 ¹ / ₂ 4 ¹ / ₂ 4 ¹ / ₂					
Forró István	3 8 8	3 4 3	8 ¹ / ₄ 4 ¹ / ₂ 8 ¹ / ₄	4 ¹ / ₂ 4 ¹ / ₂ 4 ¹ / ₂	19 ¹ / ₂ 19 ¹ / ₂ 19 ¹ / ₂	39	I	3 8 8	2 ¹ / ₄ 2 ¹ / ₄ 2 ¹ / ₄	3 8 8	3 4 4	3 4 4	3 4 4	4 ¹ / ₂ 4 ¹ / ₂ 4 ¹ / ₂					
Tóth Mihály	I	2	22	12	52	104	I	I	6	I	2	2	2	12					
Tóth János	I	2	22	12	52	104	I	I	6	I	2	2	2	12					
Mórocz István	I	2	22	12	52	104	I	I	6	I	2	2	2	12					
Gölöncsér János	3 8 8	3 4 3	8 ¹ / ₄ 4 ¹ / ₂ 8 ¹ / ₄	4 ¹ / ₂ 4 ¹ / ₂ 4 ¹ / ₂	19 ¹ / ₂ 19 ¹ / ₂ 19 ¹ / ₂	39	I	3 8 8	2 ¹ / ₄ 2 ¹ / ₄ 2 ¹ / ₄	3 8 8	3 4 4	3 4 4	3 4 4	4 ¹ / ₂ 4 ¹ / ₂ 4 ¹ / ₂					
Nagy Pál	4 8 8	I	II	6	26	52	I	I	3	I	I	I	I	6					
Váczi Dávid	4 8 8	I	II	6	26	52	I	I	3	I	I	I	I	6					
Ürögi János	4 8 8	I	II	6	26	52	I	I	3	I	I	I	I	6					
Gölöncsér Gergely	6 8 8	I ¹ / ₂	16 ¹ / ₂	9	39	78	I	I	4 ¹ / ₂	6 8	I ¹ / ₂	I ¹ / ₂	I ¹ / ₂	9					
Forró János	5 8 8	I ¹ / ₄	13 ³ / ₄	7 ¹ / ₂	32 ¹ / ₂	64	I	I	3 ³ / ₄	5 8	I ¹ / ₄	I ¹ / ₄	I ¹ / ₄	7 ¹ / ₂					

Kereszt- és vezetéknev	A jobbágyhelye minémisége	A jobbágyhely		Eszendőbeli szolgálat, robot		Kilenczed	Adózás							
		belső		Márhas robot két marhával, számtáskor pedig negyvel	Vagy ahelyett kézi szolgálat		Mindenféle földi terméskből	Eszendőbeli árenda	Tűzre való fa	Fonás	Kifőzött vaj	Káppan	Csirke	Tojás
		mivolta												
		Pozsonyi mérőre való	Szántóföld hold											
		Rét szekerre való												
		nro	nap	nap		flor.	öl	font	itcze		nro			
Beiczi Ferencz.....	5 8	1 1/4	13 3/4	7 1/2	32 1/2	64	I	5 8/8	3 4/4	5 8/8	1 4/4	1 4/4	7 1/2	
Farkas János.....	1 2	5 1/2	3	13	26		I	1 4/4	1 1/2	1 4/4	1 2/2	1 2/2	3	
Király János.....	1 4	2 3/4	1 1/2	6 1/2	13		I	1 8/8	1 3/4	1 8/8	1 4/4	1 4/4	1 1/2	
Kis András.....	I	I I	6	26	52		I	1 2/2	3	1 2/2	I	I	6	
Horváth Ferencz.....	5 8	1 1/4	13 3/4	7 1/2	32 1/2	65	I	5 8/8	3 4/4	5 8/8	1 4/4	1 4/4	7 1/2	
Simon Pál.....	1 2	5 1/2	3	13	26		I	1 4/4	1 1/2	1 4/4	1 2/2	1 2/2	3	
Sipos Mihály.....	1 8	1 4/4	2 4/4	1 1/2	6 1/2	13	I	1 8/8	1 3/4	1 8/8	1 4/4	1 4/4	1 1/2	
Biró Ferencz.....	1 4	8 1/4	4 1/2	19 1/2	39		I	3 8/8	2 1/4	3 8/8	3 4/4	3 4/4	4 1/2	
Biró Mihály.....	1 2	5 1/2	3	13	26		I	1 4/4	1 1/2	1 4/4	1 2/2	1 2/2	3	
Tollas Mihály.....	1 4	2 3/4	1 1/2	6 1/2	13		I	1 8/8	1 3/4	1 8/8	1 4/4	1 4/4	1 1/2	
Bata János.....	1 8	1 4/4	2 3/4	1 1/2	6 1/2	13	I	1 8/8	1 3/4	1 8/8	1 4/4	1 4/4	1 1/2	
Zsellérek:														
Horváth Miklós.....	2 8	—	—	—	18	T e r m é s z e t b e n	I	—	—	—	—	—	—	—
Beiczi János.....	1 8	—	—	—	18		I	—	—	—	—	—	—	—
Csizmazia Mihály.....	2 8	—	—	—	18		I	—	—	—	—	—	—	—
Váczi Mihály.....	2 8	—	—	—	18		I	—	—	—	—	—	—	—
Váczi István.....	2 8	—	—	—	18		I	—	—	—	—	—	—	—
Molnár János.....	2 8	—	—	—	18		I	—	—	—	—	—	—	—
Háználküllevőzsellérek:														
Takács József.....	—	—	—	—	12		—	—	—	—	—	—	—	—
Horváth Samu.....	—	—	—	—	12		—	—	—	—	—	—	—	—
Horvát Mihály.....	—	—	—	—	12		—	—	—	—	—	—	—	—
Horvát Pál.....	—	—	—	—	12		—	—	—	—	—	—	—	—
Német Antal.....	—	—	—	—	12		—	—	—	—	—	—	—	—
Kis Göllöntsér János.....	—	—	—	—	12		—	—	—	—	—	—	—	—
Kis György.....	—	—	—	—	12		—	—	—	—	—	—	—	—
Kovács Miklós.....	—	—	—	—	12		—	—	—	—	—	—	—	—
Balogh Mihály.....	—	—	—	—	12		—	—	—	—	—	—	—	—
Bese János.....	—	—	—	—	12		—	—	—	—	—	—	—	—
Szabó Ferencz ¹	—	—	—	—	12		—	—	—	—	—	—	—	—

¹ Pannonh. r. levélt.: act. abbat. Tihan. fasc. 12., nr. 38. és tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1.

Nagy-Kapoly, hova — akárcsak a Perneszyek birtokát tevő Bálványos lakói Kis-Kapolyba, hol földesuruk a fél falu ura volt — a kis-kapolyi jobbágyság a határjelek megrontásával, elégetésével szeretett volna becsúszni, különösen pedig a legelőjét szerette volna az itt levő területtel szaporítani, részben a kis-kapolyi jobbágyságok közt volt kiosztva, részben pedig majorsági birtok volt. Jövedelmei a következő tételekből kerültek ki: a juhászat, mely utoljára 547 német juhból állott, 156 forint 45 krajczár, az erdőkerülőtől gondozott méhes 33 forint 31 $\frac{1}{2}$ krajczár, a szántóföld 62 forint 53 krajczár, a rét 73 forint 10 krajczár, az erdő 141 forint 30 krajczár, a vadászat 9 forint tiszta jövedelmet hozott; legelőbér czimén a nágociaktól és a kis-kapolyiaktól készpénzben s munkásokban 38 forint 50 krajczár folyt be, földbér czimén 12 forint, borkilenczed és tized fejében 9 forint, a kis-kapolyiaknak a Felső-hegyen levő méhesc után 9 forint, az erdő megrongálásáért beszedett birságokból 5 forint 15 krajczár, végre egy magános birtokában levő háztól 18 napi kézi napszám járt, melynek értékét 10 krajczárjával 3 forintba számították.

Az összeírás alkalmával javaslatba hozták, hogy a különböző irtásföldeket meg kell váltani s úgy ezekből, mint a majorsági földekből jobbágytelkeket kell alakítani, melyeket a kis-kapolyi telki állomány nélkül szűkölködő lakosság szívesen föl vállalna,¹ de ennek megvalósítására nem történt komolyabb lépés. 1788—1801-ig 13 összeírás maradt fenn Kapolyról, ám a legutolsóban sem látunk mást, mint hogy Pusztá- (Nagy-)Kapolyon csak két jobbágy (illetve utóbb ezek egyikének özvegye) lakik s ezek közül is az egyik uradalmi házban éldegélt.²

Érdekes eredményre jutunk, ha az összeírásokban szereplő jobbágyságok névsorán átfutunk. 1788-ban még nincs német név, de 1790-ben már Rodpiller Miklós, 1791-ben Czigh Jakab, Temperger József, Paur György, Píkl Mihály, Leitman Márton, Pock Konrád, Mezer Mihály, Zinkan Konrád, 1792-ben Merkl Ferencz, Szandner Mátyás, Urik György, Nunn Pál, 1793-ban Lang Miklós, Teller Fülöp, Prancz Miklós, Pock Bernát, Kujt (Gutt) Miklós, Kalb János, Pischoff Lénárd, Czeider János, 1794-ben Lein János, Valter Barnabás, Pischoff Gáspár, Ruitner Jakab, Herman Sámuel, Heil Péter, 1795-ben Gutt Ferencz, 1796-ban Sohl Mihály, Ernst György, 1797-ben Fusz Konrád, Vertz György, Keller Frigyes, Mesztján György, 1798-ban Stekl Miklós, 1800-ban Stror János, Stosz Henrik tűnnek föl a jobbágyság sorában. Ugyanaz a jelenség mutatkozik itt, mint az apátság másik somogymegyei birtokán, Endréden és kétségtelenné teszi, hogy a németajkú jobbágyság térfoglalása nem a véletlen műve, hanem tudatos és szándékos telepítési politika eredménye. Ebben azután, nem számítva az apró-cseprő bérle-

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 25., nr. 1.² U. o. c. 18., nr. 5.

teket,¹ melyekkel valamelyest emelkedett a birtok jövedelme s az 1800-ban Kapoly és Pusztaszemes közt végzett határrendezést,² ki is merült a kamarai kezelés gazdasági tevékenysége s a Rend visszaállításakor fölvelt vagyonszösszeírásban sincs nyoma,³ hogy építkezés vagy egyéb hasznos befektetés történt volna Kapolyon.

Még 1802 folyamán részletes javaslatot terjesztettek a Rend vezetősége elé, miképen lehetne Kapoly jövedelmeit fokozni.

A nagy- vagy pusztakapolyi korcsmát illetőleg azt mondja a javaslat, hogy házilag kellene kezelni, mivel a dézsmabor sokkal több, hogysem akószám el lehetne adni s legalább megtudná az uradalom, mennyire megy az évi kimérés.

A legelők kihasználása végett 3000 juhot kellene szerezni, melyek után 2870 magyar forint tiszta jövedelmet lehetne várni. Az urbéri szabályozás után 80 hold jutna őszi vetésre, 160 hold kukoricza alá, mi 2144 forint tiszta jövedelmet adna. Kellene venni 200 darab sertést is, melyek után 3025 forint évi jövedelem maradna. 50 kasra méhest kellene állítani s a méhhaszon is fölmenne évi 181 forint 10 dénárra. Az erdőben levő szerszámfát jobb lenne darabonként eladni, mivel a nagyobb vágásterületek egyszerre való eladása azt fogja okozni, hogy néhány év múlva magának az uradalomnak sem lesz elég fája s a darabszám történő eladásból különben is több, az eddig 300 forinttal felülmúló jövedelmet kapna az uradalom. Ölfának csak hibás, kiszáradt fákat kellene fölhasználni; az évi hozamot 300 ölre lehet tenni, melyből, a vágás költségeit leszámítva, 600 forint tiszta haszon maradna. Ha sok folt helyére, hol most csak gyep vagy értéktelen fa van, új ültetés kerül, a karádi és andocsi utakra pedig vegyesen mogyorót és makktermő fákat ültetnek, 400 forinttal szaporodik a fából bevett jövedelem. A makkoltatás jövedelmét 600 forintra teszi az előterjesztés. A gazdálkodás fejlesztése után az a két ház, mely a pusztán van, a pásztorok számára szolgálna lakásul. Ezen célból az egyiket becsű útján meg kellene szerezni, azután, míg szükség nem lesz rá, évi 6 forintért bérbe lehetne adni; a másiknak pedig, mely uradalmi ház, 6 forint helyett 12 forintra kellene emelni a bérét.

Magára Kis-Kapolyra kevés megjegyzése van az előterjesztésnek. Az itt mutatkozó állapot a mentől előbb létesítendő arányos birtokfölosztás elintézésével volna megváltoztatható. Ha ez az apátság és a Perneszy-család közt megtörtént, akkor a jobbágyság, mely eddig részben Nagy-Kapolyon kapott földeket, összes telki állományát Kis-Kapolyon kapná s fölszabadulnának, az uradalom javára gyümölcsöznének azok az első osztályú földek, melyeket eddig a job-

¹ Néhány, a korcsmára, pálinkafőzésre és mérésre, mészárszékre, nagy-kapolyi legeltetésre vonatkozó szerződés megvan a tihanyi apátsági levéltárban, c. 19., nr. 6. jelzés alatt.

² U. o. c. 23., nr. 20.

³ Oklevéltár 112. sz.

bágyság használt, miből pedig az előző jövedelemnek 500 forinttal való gyarapodása volna remélhető. A szükséges befektetések s rendezés után Nagy-Kapoly és Kis-Kapoly az urbéri haszonvételeken s a kilenczeden, tizeden kívül 10.632 forint jövedelmet adna.¹

Miként az apátság más jószágain, úgy Kapolyban sem valósult meg a maga egészében az az átalakítás, melyet a tervezetben ajánlottak; de azért jelentősebb befektetéseknek kellett történniök, mert 1813-ban magának Nagy-Kapolynak a pénzbeli jövedelmét 4646 forint 48 krajczárra, illetve más számítás szerint 5597 forint 6 krajczárra teszik.²

A XIX. század elejétől valami jelentősebb esemény sokáig nem történt Kapolyon. 1811 tavaszán panasz volt a jobbágyság egy része ellen, hogy a katonatartás s az előfogatok kiállítása alól kihúzták magukat, bírói parancsra sem engedelmeskedtek, mire azután Tallián Boldizsár főszolgabíró az engedetlenek közül kit 16, kit 24 pálczával büntetett. 1814 július havában új határjárást tartottak Falu-Kapoly, azaz Kis-Kapoly és Zala, Falu- és Puszta-Kapoly meg Zich, Puszta-Kapoly és Nágocs közt s elég jól megegyeztek; csak az utolsó helynél történt ellenmondás a Nágocsot bíró Zichy kamarás emberének részéről, de ez is csak annyiban érdekelte az apátságot, hogy egy holdnál nagyobb terület lett kétségessé. Lukács József uradalmi ügyész ezt sem akarta veszendőbe hagyni, gyűjtötte a tanukat s olyan is akadt, ki jól emlékezett rá, hogy Bán Oszvánd jószágkormányzó épen a vitássá tett határjeltől küldte az andocsi francziskánusokhoz tobakért.³ Talán más apróbb nehézségek sem hiányoztak; mert Horváth Pál apát, a Rend kormányzója, 1818-ban azt is fölhozza, midőn egy gazdatiszt elhelyezéséről van szó, hogy ideiglenesen talán Kapolyba lehetne tenni, legalább volna, a ki a közbirtokosok között a rendi érdekeket óvná.⁴

A jobbágyság megszüntetése alkalmul szolgál rá, hogy a község s a korábbi földesuraságok közt a korcsma miatt perlekedés keletkezzék. A község már 1848-ban magának követelte a korcsmát, míg a földesurak maguknak akarták megtartani. Hosszabb perlekedés után az 1852-iki apátsági ügyészi jelentés arról számol be, hogy «a kapolyi község által a közbirtokos uraságok ellen a közös korcsmába leendő visszahelyezés végett támasztott ügyben az ítélet december 10-ikén kihirdettetvén, a felperes község keresetétől elvettetett». Ezzel azonban a per nem ért véget, mert a község fölebbezett. Mint az 1854 január 3-ikán beadott ügyészi jelentés szűkszavúan mondja, «Kapoly község községe visszahelyezési ügyében a járásbíróság ítélete a soproni főtörvényszéken helybenhagyat-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt b.

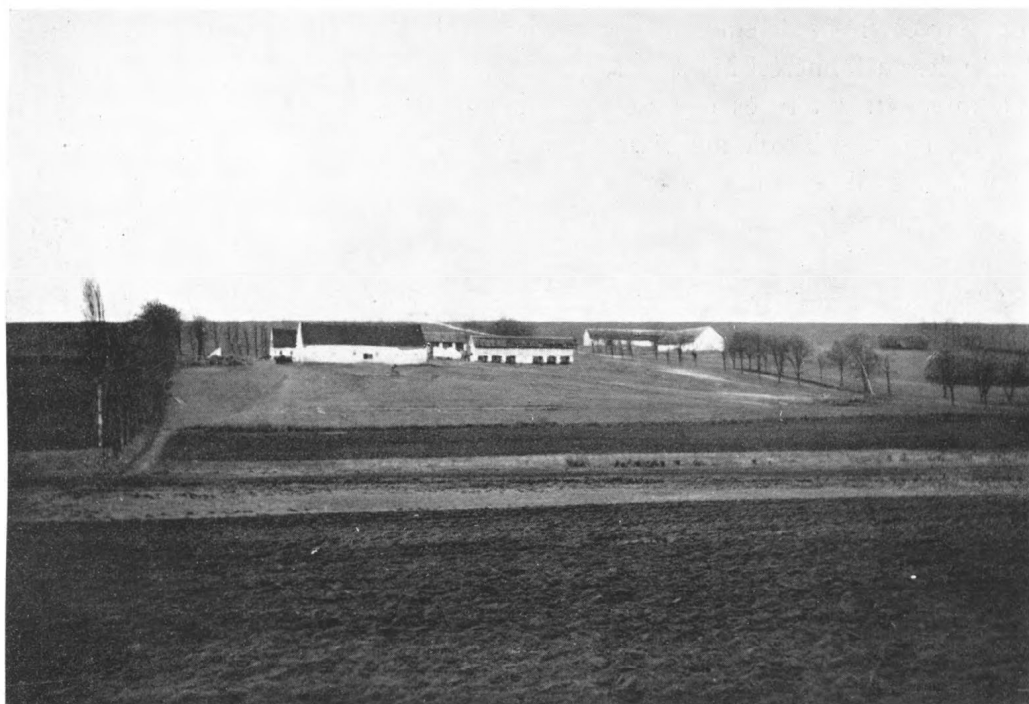
² U. o. litt. x.

³ U. o. litt. z. és tihanyi apátsági levéltár, c. 23., nr. 15—17.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. I., nr. 63.

ván, a korcsmaház a közbirtokos uraságoknak íteltetett; a végrehajtandók végrehajtása f. é. február 3-ikán fog teljesítettetni».¹

Kevéssel utóbb megkezdődött Kapolyban a tagosítás. 1856 július 3-ikán akarták bevezetni a mérnököt s megkísérteni a község lakóival a megegyezést.² Az év végén készült ügyészi jelentés szerint «kapolyi helységbeni tagosító, rendezve elkülönítő ügyre nézvést a szükséges felmérés folyik, mely idő alatt a maradványföldekre törvényes egyesség eszközöltetett a volt jobbágysággal, mely

A kapolyi gazdasághoz tartozó Simon-major keletről.

szerint maradvány- és irtásföldek (melyek visszaválthatólag törvényesen annyival inkább sem lehetvén bizonyíthatók, mivel az irtások előbbi időben szabadon tétetvén, az uraság által telkek alkottattak belőlök és pedig az irtók pusztá bevallására, mely szerint közönségesen az történt, hogy egésztelket kitevő irtásból is csak $\frac{1}{4}$ telek alkottatott) között különbség nem tétetvén, mindegyik gazda telki illetősége kiadása után fenmaradandó földeknek $\frac{1}{3}$ részét kármentesítésül az uraságnak természetben átengedik a volt jobbágyok. A közös haszon-

¹ Tihanyi apátsági levéltár, c. 8., nr. 9. és pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. bbb.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. fff.

vételekre aránykulcsul mielőbb barátságos uton meg fog kísértetni az egyezkedés».¹ Ezen megegyezés a következő évben megtörtént. «Falu-Kapolyban, mondja az ügyészi jelentés, az aránykulcs érdemében úgy a legelőre nézvést egy telekre 10 holdban, az elhelyezést is meghatározva barátságos egyesség kötöttet; barátságos uton a dülők s rétek osztályozása is teljesített; a befejezett mérnöki munkálat legközelebb fog idő engedtével hitelesíttetni s hiszszük a kihasítást jövő ősszel eszközölhetni.»² A következő évben már megtörtént a kihasítás, de hitelesítése még a legközelebbi jövő földadata maradt.³ Krisztián Pius jószágkormányzó egyik jelentésében azt írja erről, hogy Kapolyon 1858 november 8-ikán lesz a fölmérési hitelesítés, a miután a mérnök azonnal tagosíthat és oszt-hat, mivel itt a terv és egyesség megvagyon.⁴

Az apátsági birtok megvizsgálására Pannonhalmáról kiküldött bizottság 1865 augusztus 13-iki jelentése szerint Kapoly (a kapolyi pusztá) területe 1199 hold szántóföld, $271\frac{425}{1200}$ hold rét, 1165 hold erdő, 77 hold haszontalan föld, összesen tehát $2712\frac{425}{1200}$ hold.

Jövedelem a következők: 1. az irtásföldekből — 23 hold 7, 37 hold 3, 16 hold 4 forintjával — 336 o. é. forint; 2. buzából 752 mérő, melynek méreje 3 forint, rozsból 290 mérő, melynek méreje 1 forint 20 krajczár, összesen tehát 3278 forint, árpából 368 mérő, zabból 290 mérő, mindegyiknek mérejét 1 forint 20 krajczárjával számítva 963 forint 60 krajczár, kukoricából 25 mérő, repczéből 200 mérő, melynek értéke, az első mérejét 1 forint 50 krajczárjával, a másodikét 5 forint 30 krajczárjával véve 1097 forint 50 krajczár; 3. birkákból 517 forint 50 krajczár jövedelmet vettek föl, melyből 67 forint 50 krajczár 30 darab, egyenként 2 forint 25 krajczárjával számított mustrára esett, 450 forint pedig 100 darab ürüre; 4. szarvasmarhából, sertésekből semmi jövedelemre nem lehetett számítani; 5. az erdőkből 166 öl hasábfát vártak, melynek értékét 332 forintra tették és 24 öl dorongfát, melynek ölét 1 forintjával számították. Így tehát Kapolyból 6548 forint 60 krajczár jövedelmet vártak.

Ebből azonban még le kellett számítani a kiadásokat, nevezetesen 1. a készpénzben, gabonában, fában, sóban adott konvencziókat, melyek 1297 forint 86 krajczárra mentek; 2. a különböző javadalmasoknak járó pénz-, termény- stb. adományokat, melyek összesen 436 forint 90 krajczár értéket képviseltek; 3. a vetésre szükséges gabona értékét, 1140 forint 50 krajczárt; 4. a kovácsnak, olajra, napszámokra, marhasóra, parafinra, marhák etetésére, épületjavításokra s egyéb költségekre szükséges 595 forintot, mindössze tehát 3550 forint 26 krajczárt.

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. bbb.

² U. o.
³ U. o.

⁴ U. o. fasc. 17., litt. ooo.

Igy azután a kiadásoknak levonásával Kapoly tiszta jövedelme 2998 forint 34 krajczár volt volna. Azonban még ezt sem számíthatjuk tiszta jövedelemnek, mivel ebben még benne van a fizetendő adó, melyet a jelentés csak a gazdasági kerület szerint mutat ki, birtokonként azonban nem részletez.

Mig az erdőt jó karban találta a bizottság s arról is meggyőződött, hogy rendes kezelés alatt van, addig a gazdaságban észrevett oly hiányokat, melyek arra birták, hogy velük szemben indítványt tegyen. A gazdasági épületek nem voltak megfelelőek s ajánlotta a bizottság, hogy béreslakás, ököristálló, kocsiszin s egyéb gazdasági épület készüljön. A cselédség számának emelése tette szükségessé ezt az ajánlatot; mindössze 5 béres volt, holott 12-re kellett volna. Kevés volt a marhaállomány is. 1199 hold szántóföld művelésére, egy pár igásra 40 holdat számítva, szükséges lett volna 30 pár marha, pedig csak 10 pár volt. A takarmány mennyiségét megtekintve 522 mázsa szénát találtak s úgy 1536 mázsa szalmát vártak, melyet — 100 telelő marhára egyenként 20 mázsát számítva — szecskáztatás és dara hozzáadásával kielégítőnek találtak.¹

A kellő javítások ezen javaslatok után sem történtek meg, sőt az a hire járta, hogy az apátság bérbe adja Kapolyt. Pöschl Ferencz 1866 február 6-ikán kérdezősködött is, megkaphatná-e a bérletet.² Az apátság zavaros pénzügyi viszonyai közt a birtok fejlesztése nehezen ment. Rendezték a szőlődézmaváltáság kérdését, melyért kezdetben 3092 forint 60 krajczárt ígértek a kapolyiak, de utóbb 3800 forintra emelkedett a tőke,³ építkezésről, befektetésről azonban csak 1877-ben hallunk, mikor 2283 forint költséggel cselédlakás épült.⁴ 1881 november 2-ikán Kruesz Krizosztom főapát a pannonhalmi konvent ülésén még mindig arról panaszkodott, hogy az apátsági birtokok állapotáról szomorú képet mutató jelentést kapott. Ugyanekkor jelentette, hogy a bajok gyógyítását célzó tervet dolgozik, melylyel még novemberben elkészül. A tervezetet meg is küldte Simon Zsigmond tihanyi apátnak, de ez nem volt hajlandó egyik-másik tisztelet elbocsátani s főapát december 28-ikán panaszosan említette, hogy «a bajok elhárítását nehezítik egyes személyek, a kikkel alig lehet a kívánt eredményt elérni». Csak két évvel utóbb mutatkozik némely eredmény, mikor a tihanyi apát beleegyezett, hogy a balaton-füredi házhelyekből befolyt s takarékbba helyezett pénz beruházásokra fordíttassék, mikor azután Kapoly is megkapta a szükséges marhalétszámot.⁵

Az újabb idők gazdasági fejlődése a kapolyi jószág jövedelmét is jelentékenyen felszöktette. Ezen időben, 1905-ben némi területi változás is történt, a

¹ Oklevéltár 123. sz.

² Tihanyi apátsági levéltár.

³ U. o.

⁴ U. o.

⁵ A pannonhalmi főapátsági konventülések jegyzőkönyvei 1870—1892-ig, 161., 165., 183. ll.

mennyiben az erdőből 10 s egynéhány kat. hold, a rétből pedig 500 □ öl hasított ki a síófok-mocsoládi vasút céljaira úgy, hogy az erdőterület holdjáért, fa nélkül, 400, a rét holdjáért 600 koronát kapott az apátság.¹

* * *

17. A régebbi idők rendes szokása volt, hogy az apátságok s káptalanok voltak a bankjai a megszorult testületeknek s az egyeseknek. Nem az üzérkedés vezette az egyháziakat, midőn tehetségük szerint segítettek azokon, kik pénzért fordultak hozzájuk, hanem a keresztény szeretetet akarták gyakorolni. És épen ez a szeretet okozta, hogy az adósokkal nagyon kiméletesen bántak; engedékenyek voltak annyira, hogy, mint Tihany példája is mutatja, a kölcsönt kérők minden más tartozásukat előbbre valónak tartották, mint azt, a melylyel egyházaknak tartoztak.

Alig hozta kissé rendbe a pénzügyeit az apátság, már akadt, a ki támogatást kért. Rákóczi harczi idején Zalamegye könnyen 1000 birodalmi tallerra tehető összeget kapott Reysertől, sőt nem is kívánta, hogy készpénzül megkapja, hanem csak azt ígértette meg 1715 július 4-ikén a megyével, hogy, mikor a tihanyi monostor és templom építésére rákerül a sor, a megye fogatokat s ingyen munkát fog adni. Ő ugyan nem érte meg, hogy a megye ígérését felhasználhassa, Lécs apát azonban kapott 50 szekeret a megyétől.²

Az apátság falvai, jobbágjai is kaptak kisebb kölcsönöket s különösen sűrűek voltak ezek Lécs apát idejében. Az egészen apró 4—8 forintos kölcsönök mellett voltak 50—135 forintos adósok,³ két helyen pedig jelentősebb összegei voltak elhelyezve az apátnak. És épen ezek a nagyobb kölcsönök mutatják, mily elnézőek voltak az apátság fejei adósaikkal szemben, mily türelmesen várták, hogy azok oly anyagi viszonyok közé jussanak, hogy fizethetnek.

Kölcsön adott pénzei biztosítására fekvőséghez is jutott az apátság és, bár rövid ideig, egy zálogos birtokon, az apátsági jószágoktól elég távol eső *Fajszon*, gazdálkodott is.

Felső-büki Nagy Magdolna, Révay Elek báró felesége 1744 december 28-ikán 400 rajnai forintot vett föl Lécs Ágoston apáttól.⁴ Két évvel utóbb, 1746 április 26-ikán férjével együtt kért az apáttól 1300 rajnai forintot s ígérletet tettek, hogy, mihielyt az apát kívánni fogja, megfizetik a tartozásukat. A két kötelező biztosítékául a Mérey-családtól visszaváltandó Fajszot kötötték le.⁵

¹ A pannonhalmi főapátsági konventületek jegyzőkönyvei 1892-től, 244. ll.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 11.

³ U. o. fasc. 25. litt. A., nr. 7., 10., 16—28. és fasc. 4., nr. 42., litt. A. és J.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 8., nr. 1.

⁵ U. o. nr. 2.

Lécs apát a Marczaliban tartott megyegyűlésen bemutatta a két kötelezőt s betábláztatta a kölcsönkérők javaira.

Bármint ígérték a bárók, hogy a tartozást Lécs fölhívására megfizetik, bizony az csak fönnmaradt. Az első adósság jelentékeny része lehajlott ugyan azzal, hogy Révay báró az apát részére készített ezüst portékákért Bécsben 210 rajnai forintot megfizetett, de viszont szaporodott az adóssága azzal, hogy a kamatokat nem fizette. Ezek 1751 novemberére már 515 magyar forintra és 20 dénárra mentek föl s így adóssága 2005 forintot és 30 dénárt tett. A báró azonban még mindig nem tudott fizetni s azért november 22-ikén abban állapodott meg az apáttal, hogy ez jobbagyaival, földjeivel, malmával birtokába veszi az imént betelepített Fajszot s megtartja mindaddig, míg a báró az adósságait meg nem fizeti; ha az apát épített a jószágon, jobb karba hozza, a kiváltáskor költségeiért méltányos kárpótlást kap.¹ A megegyezés folytatásaként Lécs apát megjelent Fajszon és 1752 február 24-ikén Révay feleségének jelenlétében Bárány György megyei szolgabíróval Nagy Ferencz öregbíró, Szántó András, Tanics János, Tót György, Hajas József, Tót Antal esküdtek, Dorberger András, Mihalics András, Mihalics József, Stanics István, Sümeg János, ifjú Stanics Mátyás, öregebb Stanics Mátyás, Takács György, Jancsek György, Hács Tamás, Vojkovics György, Szántó János, Győr János, Boczkovics Mihály, Farkas Mihály, Milkovics János kisbíró és mások tanusága mellett átadatta magának Révay összes javait s jövedelmeit.²

Révay és felesége nemcsak arra nem gondolhattak, hogy Fajszot kiváltsák, hanem ennek terhére még szaporítaniok kellett az apátnál levő adósságukat. Épen 1752-ben történt, hogy 1278 forint és 50 dénár fejében lefoglalták marháikat, szentkirályi és körmendi pusztáikat. Ezeket Lécs váltotta ki nekik s a maguk szükségére is adott 50 forintot. Márczius 26-ikán Révay és felesége az apát részére új kötelezőt állítottak ki, melynek értelmében most már 3283 forint 80 dénár fejében kötötték le neki Fajszot.³ Néhány hónap múlva újra 50 forintot kapott Révayné az apáttól.⁴

Alig vette Lécs birtokba a jószágot, már is védenie kellett. Az 1752 június 29-ikén Marczaliban tartott megyegyűlésen Rosty János az apát nevében tiltakozott, hogy Saller István kürtösi ispánja osztopáni emberekkel megrongálta Fajsz határát, megkeresztelte a fákat, ebből pedig baj lehet, vitássá válhatnak a határok.⁵

A fenyegető határsértések, ily messze eső birtoknál, hol a vigyázás nehe-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihany, fasc. 8., nr. 3,

² U. o. nr. 4.

³ U. o. nr. 6., v. ö. nr. 5.

⁴ U. o. nr. 8.

⁵ U. o. nr. 9.

zebb volt, gondolkodóba ejtették az apátot s noha Révayék az elzálogosításkor megígérték neki, hogy minden támadás ellen megvédik, jobbnak látta, ha bérbe adja. 1752 november 16-ikán Szántódon úgy egyezett meg Révayval, hogy ez a már 3333 forint 80 dénárban lekötött falut s a benne levő malmot 199 forint árendáért egy évre bérbe kapja; ha azonban az esztendő elmúltával az adósságát meg nem adja, az apát a falut s a malmot visszaveszi tőle.¹ A bérlet, noha a báró nem adta meg az adósságot, nem egy évig tartott, hanem több éven Révay használta Fajszot. Mikor azonban a báró sem nem törlesztett, sem bért nem fizetett, Lécs 1756 november 6-ikán Tihanyból megírta neki, hogy 16-ikán személyesen vagy megbízott embere által megint a maga számára foglalja le a falut.²

Révaynak valahogy sikerült megnyugtatnia az apátot, mert a jószág hasznát ezentúl is ő látta. Az apát azonban kezdte unni a dolgot s két évvel utóbb ismét figyelmeztette a bárót a fizetésre. Ez 1758 november 14-iki, Faiszról írt levelében kérte az apátot, várjon 1759 február 24-ikig, akkorra gabonából, sertésekéből szerez pénzt s megfizet; ha akkor sem fizetne, mondja az apátnak, többé nem könyörög a jószágért, halasztásért, tehet az apát, a mit akar; most azonban még legyen türelemmel.³

Valahogyan csak megegyeztek, de ha a báró fizetett is valamit, csekélység lehetett. S ezt a kis törlesztést is ellensúlyozta, hogy a báróné megint 145 forint 42 krajczárt fizettetett ki maga helyett az apáttal.⁴

Mikor Vajda Samu foglalta el Tihany apáti székét, megpróbálta Fajsz ügyét is rendezni. 1762 márczius 21-ikén bírói uton intette meg őket, hogy sem a Fajszon levő adósságot nem adják meg, sem az árendát nem fizetik. A báróék a figyelmeztetésre azzal feleltek, hogy «mihelyest időt vehetnek magoknak, azonnal személyek szerint elmennek az apáthoz s az admonitióban foglalt dolgot placidioribus el fogják végezni; ezen dolgot törvényre nem kívánván bocsátani, minden tehetségöket arra fogják fordítani, hogy az apáttal conveniálhassanak».⁵

Kezdetben nem sikerült a megegyezés, már a bírói tárgyalás napját is kitűzték, mikor ápril 24-ikén Ádándon Tallián János alispán előtt Révay báró találkozott az apáttal. Ez utóbbi azt az ajánlatot tette, jó, Szent Mihályig még vár s ha ekkor a báró fizet, elengedi a 199 forint árendát is; ha azonban nem, akkor nemcsak Fajszot foglaltatja le a tőke, bér fejében, hanem, ha ez a jószág nem lesz elég rá, más birtokain is foglaltat. A báró elfogadta az ajánlatot s ápril 27-ikén — ez lett volna a bírói tárgyalás napja — Fajszon a báróné is hozzájárult a férje megállapodásához.⁶

¹ Pannonh. r. lt.: act. abbat. Tihan. fasc. 8., nr. 10.

² U. o. nr. 11.

³ U. o. nr. 12.

⁴ U. o. fasc. 4., nr. 42., litt. Q.

⁵ U. o. fasc. 8., nr. 15.

⁶ U. o. nr. 17., v. ő. nr. 16.

Noha a bárónak Szent Mihályra sem lett pénze, nem tudta a szavát beváltani, bár kissé megkésve, talált rá módot, hogy az apátot kielégítse. Szeptember 28-ikán Szily Ádám irt Czeglédre az apátnak, hogy Révayn, ki tőle kölcsönt kért, úgy segíthet, hogy két hét múlva 1000 forintot letesz s ha 64 göbolyét eladja, a többi 2000-rel is szolgál.¹ Másnap Révay irt Vajdának, fogadja el az ajánlatot. «Mihelyt az ur választát vehetem, mondja levelében, azonnal a pénzzel együtt az ur udvarlására megjelenni el nem mulasztom.»²

Fajszról többé nem esvén szó, kétségtelen, hogy Vajda elfogadta az ajánlatot s így végre az apátság visszakapta a sokáig künnlevő kölcsönét.

Nagyobb összeggel tartozott az apátságnak Plumberger Károly báró özvegye, Révay Polyxena bárónő is. A Lécs apáttal jó viszonyban levő özvegy anyagi zavarai közt elég gyakran vette igénybe az apát támogatását. 1745-ben készített végrendeletében nem mondja meg, hogy mi a tartozása, hanem csak annyit említ, hogy Lécs az ennek kezei közt levő charta bianca szerint elégítsék ki. Ezen kötelezőn kívül is volt azonban adóssága Lécsnél, mert lovak áraban is 200 forinttal tartozott neki.³ Utóbb még jobban növekedett az adóssága. 1750-ben 2100 forint kölcsönt vett föl az apáttól, majd 1757-ben 100 rajnai forintról állított ki kötelezőt, 24 köből kétszeres árával is tartozott, a szántódi méncsből elvitt «egy czug fekete lovak», tinók, tehének és ára sem volt kifizetve. Mikor a bárónő Vécsey Ferencz báró felesége lett, ezzel együtt közösen adtak kötelezőt.⁴

Vécsey báró 1757 július 9-ikén kelt levelében összesen 2000 forintról szóló kötelezőről emlékezik, melyből szorosán véve a felét illetőleg van lekötve. Mivel ennek biztosítékaul nem tud mást adni, följajnlja *szigetvári kuriáját*, mely zálogban volt nála, de nagyon bizonytalan volt, hogy Neffczér báró mikor váltja vissza. Ez ugyan 3500 forintban Csányi Imrének volt már lekötve, de maga a benne levő korcsma annyi jövedelmet ad, hogy 7—8, sőt több ezer forintnak is elég biztosítékul szolgálhat. Ha az apát elfogadja az ajánlatot, beszélje meg a dolgot a levelét átadó ügyvédjével s azután személyesen vagy a maga ügyvédje által intézze el vele. A báró, ki ekkor feleségével sem volt jó viszonyban, mert az apátot kérte, hogy, a mennyiben az ő férji tekintélye, sérelme és kisebbedése nélkül megtehetné, vegye rá a feleségét, hogy ismét térjen vissza hozzá,⁵ az apátnak tett ajánlatával megmutatta a jó szándékát, de Lécs a Szántódon történt tárgyaláson kijelentette, hogy nem fogadja el a szigetvári kuriát.⁶

A báróné, ki a következő években Torvajon lakott és sűrű vendég volt

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tih. fasc. 8., nr. 18.

² U. o. nr. 19.

³ U. o. fasc. 21., nr. 18

A pannonh. Sz. Benedek-Rend tört. XI.

⁴ U. o. fasc. 8., nr. 24., fasc. 4., nr. 42., litt. B. és O.

⁵ U. o. fasc. 25., nr. 27.

⁶ ... nescitur quibus ductus considerationibus se acceptare nolle declaravit ... U. o. fasc. 4., nr. 42., litt. S.

Szántódon, Endréden, hol, úgy mondták, annyira otthonos volt, hogy «gazda-asszonynak tartotta magát,»¹ Lécs haláláig nem látta a szükségét, hogy valamit fizessen, sőt szénát, gabonát vitetett magának, «szedte az apáturság javait», miként utóbb tanuk emlegették.²

Mikor Vajda lett az apát, megszűnt a báróné nagy szabadsága, mely annyira ment, hogy még Lécs temetése napján is 20 szekér mésznek való követ vitetett el a szántódi révháztól, noha figyelmeztették rá a hajdúját, hogy ne tegye, «másképen volna már a világ».³ Az új apát még 1760 őszén törvényes kereket indított a báróné ellen, Szántódon levő ládait bírói pecsét alá tette, tanuvallomásokat vettetett föl a bárónétól elvitetett, kölcsönként dolgokról.⁴ A hosszadalmas előkészületeket egyesség zárta be, mely szerint 1762 január 29-ikén az apát elfogadta, hogy Hrabovszky Antal tanácsos és Tallián János somogymegyei alispán tegyenek közte s a báróné közt igazságot. A báróné kikötötte, hogy «elégégesen meghallgattassék és ha valamely praetensiói volnának az apátság ellen, megvizsgáltassanak és istenesen decidáltassanak».⁵

A végső leszámolás iratai nem maradtak meg; de mivel a kötelezők sincsenek meg, arra következtethetünk, hogy a fogott bírák működése megegyezést hozott létre a felek között.

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihán fasc. 4., nr. 4. litt. M.

² U. o. litt. P.
³ U. o. litt. N.

⁴ U. o. litt. C—H., L.
⁵ U. o. fasc. 8., nr. 24.

NYOLCZADIK FEJEZET.

Az apátság belső élete és külső hatása.

A belső élet nem önállóan fejlődik, hanem a rendtagok Altenburg, majd Pannonhalma szokásait hozzák magukkal. A tihanyi rendtagok. Az istentisztelet munkássága: karimádság, lelkipásztorkodás, prédikálás, térítések, lelkigyakorlatok, imaszövegség. A szerzetesek hivatalai. A levéltár s a könyvtár. A rendi bölcséleti iskola. Lakás. Butorzat. Ruházat. Étkezés. Bőjt. Szórakozások. Betegek gondozása. Vendégek. Szegények. A rendtagok nevelése s fegyelmezése. A hivek lelki gondozása, a hitujítás visszaszorítása. Falutelepítések, magyárosítás. Kulturális érdekek támogatása. A szövetkezeti eszme föllendítése.

TIHANY belső életének s külső hatásának tárgyalásakor szembeszökő hiánynyal kell leszámolnunk: az apátság újabb történelmének lefolyása alatt, noha a magyar Szent-Benedek-Rend birtoklása idejében káptalani határozat következtében is köteleesség lett volna, Szent Ányos monostorában a közel multig nem vezettek naplót. Pedig éppen ebből kaphatnánk képet arról, miféle helyi szokások s helyi hatások azok, melyek az apátságban kifejlődtek s a monostor, illetve lakói részéről mutatkoztak.

A mi magát a belső életet illeti, nem számítva az altenburgiak rövides birtoklása idején megnyilvánuló néhány részletet, általánosságban azt mondhatjuk, hogy olyasféle volt, mint a pannonthalmi. S ez egészen természetes. Hiszen, másfélévtized kivételével, tihanyi rendtagok nem voltak, azaz a monostort benépesítő szerzetesek szokások tekintetében nem az apátságban nevelkedtek, hanem Pannonhalmán és így, még a tanulmányokat folytató ifjú nemzedék is, annak szokásait, fegyelmét vitték magukkal. És a Rend vezetőinek is az volt az igyekezte, hogy Pannonhalmi szabályai legyenek az irányadók. Ezért intézkedett Sajghó Benedek főapát 1752-ben úgy, hogy a konventi élet irányítására Pannonhalmáról küldött perjel «secundum regulam et observantiam in... Sancti Martini monasterio vigentem omnia disponat sive in choro seu capitulo et refectorio, toto denique monasterio».¹

Ha az apátság az altenburgiak fősége alatt megmaradt volna, Tihanynak az anyamonostortól való nagy távolsága miatt s mert azzal, hogy magyar rendtagokra szorult, természetes szakadás történt volna az anya- és fiókapátság közt,

¹ Oklevéltár 75. sz.

könnyebb tere nyilott volna a helyi szokások fejlődésének. És a kezdet azt mutatta, hogy ilyesmi fog történni. Az altenburgiak ugyanis a királyi adománylevél értelmében kötelesek voltak gondoskodni, hogy az istentisztelet és lelkipásztori teendők végzésére az ország nyelvét ismerő tagokkal rendelkezzenek, de meg az anyagi érdekek is azt kívánták, hogy magyar tagok nélkül ne szükölködjének. Ámde Tihany és Altenburg kapcsolata sokkal rövidebb ideig maradt fenn, hogysen ez a fejlődés bekövetkezhetett volna.

Az altenburgi idők néhány Tihanyban nevelődött tagját — és az apátokat, kiket jogi kapocs is hozzáfűzött a monostorhoz — kivéve, a többi szerzetes, a ki itt élt tulajdonképen csak lakója volt Szent Ányos apátságának, fogadalmánál fogva ugyanis Pannonhalma vallotta őt magáénak. A kik Tihanyba kerültek, Pannonhalma fejének, mint Tihany anyamonostora előljárójának rendelkezésére mentek oda és igazában a főapát, nem a tihanyi apát jelölte ki munkakörüket. Maga az a körülmény, hogy tihanyi fogadalmasok nem voltak, természetes következményül hozta magával, hogy, ha a főapát a Rend egyetemes érdekei szempontjából vagy az illetők egyénisége miatt másutt jobban használhatta őket, elvitte őket Tihanyból. Így azután jelentékenyen nagyobb azoknak a szerzeteseknek a száma, kik hosszabb, rövidebb ideig Tihanyban tartózkodtak, mintha ez az apátság maga nevelte volna magának a szükséges munkaerőket. Világos összehasonlító képet kapunk, ha rámutatunk arra, hogy míg Pannonhalma, melynek otthon, plébániáin, gazdaságaiban aránytalan kötelezettségei voltak, mint Tihanynak, a XVIII. század folyamán úgy 200 szerzetest használt, addig Tihanyban ugyanannyi idő alatt úgy 140 szerzetes volt; illetve, ha a lelkipásztori teendőkkel megbízott rendtagokat is számítjuk, akkor majdnem ugyanakkora lesz a szám, mint a mekkorát a főmonostor munkakörében alkalmazott rendtagok száma kitesz. Pedig azt sem mondhatjuk, hogy az apátságban a munkakörök túlságosan meg voltak osztva, hiszen ismételten és ismételten összekapcsoltak oly teendőket, melyek végzésére a főmonostor több rendtagot alkalmazott.

Azon körülbelül két század alatt, mely a monostor újabb benépesítése óta elmúlt az Altenburgból küldött rendtagokból a Tihanyban nevelődött benczések-ből s a Pannonhalma fejeitől ide rendelt szerzetesekből ezeket ismerjük:

Regondi Rajmund 1701 júliustól altenburgi és tihanyi apát.¹

Reyser Ámánd 1703—1716-ig tihanyi apát. Meghalt 1716 február 13-ikán.²

¹ Oklevéltár 1. sz.

² U. o. 37. sz. Az anyakönyvek följegyzései szerint 1706-ban az igali plébánoson kívül csak az apát keresztelt, a következő két évben pedig nem is említetük más az esketők, keresztelők közt. — Az anyakönyvek (libri baptisatorum, mortuorum, copulatorum, conversorum) alapján *Halbik Cziprián* tihanyi apát ur becses összeállítást készített a tihanyi monostor szerzeteseiről. Egyik-másikról bizonyos időben csak ezen bejegyzésekből szerzünk tudomást. Ha mégis egészen magukban állanak, külön megjelöljük őket.

Turnay Ányos fogadalmat tett 1704 február 20-ikán, majd áldozópap, perjel, noviciusmester és jószágkormányzó; elbocsátást kapott 1716 június 20-ikán.¹

Vaszlai Gottfried, pannonthalmi fogadalmas, 1704-ben subsidiarius.²

Kopcsinay Ferencz 1705—1710-ig.³

Csery Marián növendék, fogalmat tett Tihanyban 1709 február 2-ikán, azonban már a következő év szeptember 28-ikán elragadta a dühöngő pestis.⁴

Vincze, 1710-ben fölszentelt pap.⁵

Ildefonz frater 1710-ben.⁶

Wieland Kolumbán 1712-ben fölszentelt pap, 1716 márczius havában jószágkormányzó-féle.⁷

Horváth Antal pannonthalmi fogadalmas, 1716 július 14-ikétől a tihanyi apátság kormányzója s ez maradt Grasso apátságáig. Említik az apátságban 1723-ban is.⁸

Horváth Ildefonz 1717—1719 folyamán fölszentelt pap.⁹

Vincze Márton 1718-ban fölszentelt pap.¹⁰

Grasso Vilebáld 1719 október 7-ikétől 1740 augusztus 8-ikig apát.

Pécsy Gergely 1722-től 1725 május végéig.¹¹

Bánics Domonkos 1724-ben.¹²

Pirnecker Emilián 1725—1726 október vége feléig.¹³

Paulinovics Hiláron 1725 májustól már itt volt s ekkor még frater, majd visszakerült mint pap 1731 őszén¹⁴ s itt volt 1733 május haváig, mikor Pannonthalmára ment. Betegsége miatt azonban visszakerült s Tihanyban halt meg 1733 november 20-ikán este 9 óra tájban.

Ujváry Móríczt itt volt 1726 november 11-ikéig.¹⁵

Fiáth Asztrik 1726 október 29-től 1730-ig.¹⁶

¹ Oklt. 3. sz. és pannonthalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 12.

² H. Cz., de 1732-iki irat is említi, hogy a kurucz időkben pater Gotthárd Tihanyban volt. Pannonthalmi rendi levéltár: actorum abbatiae Tihaniensis fasciculus 4. numerus 16.

³ 1705-ben ez keresztelt legtöbbet. H. Cz. adatai kívül 1710-ben említi act. abbat. Tihan. fasc. 3. num. 7. litt. e.

⁴ Oklt. 6. sz.

^{5—6} Act. abbat. Tihan. fasc. 3. num. 7. litt. e.

⁷ H. Cz. adatai s 1716-ra l. Oklt. 9. sz. 1716 február 18-ikán *pater prior*-t is emlegetnek. Act. abbat. Tihan. fasc. 25. A. num. 7.

⁸ H. Cz. adalékjai.

^{9—10} H. Cz. jegyzései s Ildefonzról 1718-ban szept.-ben act. abbat. Tihan fasc. 25. A. num. 9.

¹¹ A hol nem mondunk mást, a következők fölszentelt papok. Pécsyzt említik H. Cz. jegyzetei és pannonthalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20., nr. 11.

¹² H. Cz.

¹³ L. az 1725 jun. 1-jei levelet s az 1726 okt. 29-ikét. Oklt. 58. sz.

¹⁴ Pannonthalmi rendi levéltár: act. iabbat. Tihan. fasc. 4., num. 14.

¹⁵ Oklevéltár 58. sz. ¹⁶ U. o. 58. sz. és H. Cz.

Szakmáry (Szathmáry) Kolumbán 1726 október 29-ikétől 1730-ig, majd 1738-ban alperjel¹ s itt volt 1744 április 13-ikától 1747 október 7-ikéig is.

Mákóczy Imre 1727 novembertől.²

Zsiday Egyed 1730-tól 1738-ig.³

Szkacsányi István 1731 szeptembertől 1737 december 8-ikáig, mikor mint concionator meghalt életének 40. évében.

Márkus Marián 1732-ben mint növendék volt Tihanyban, majd 1736—1740-ben, mikor mint magyar szónok életének 40. évében február 14-ikén meghalt.

Hiblár Zsigmond 1735 május 10-ikétől július 19-ikéig.

Erdélyi József, bélai cz. apát, 1735 május 10-ikétől szeptember 26-ikáig, majd 1736—1741-ig, mely évben mint magyar szónok július 26-ikán 52 éves korában meghalt.

Balományi Román 1738-tól 1743 november 16-ikáig, majd 1744 január 1-jétől⁴ (ha ugyan hivatalos a megszakítás) volt Tihanyban.

Mórocz Béla 1740 augusztustól az apátságnak anyagiakban és lelkiekben kormányzója; az anyagiakról leszámolt december 5-ikén.⁵

Lécs Ágoston 1740 szeptember 19-ikétől 1760 január 21-ikéig apát; ekkor 66 éves korában meghalt.

Csupord Incze 1740 szeptember 29-ikétől 1744 április 14-ikéig (de itt van július folyamán is), majd 1752 október 18-ikától 1755 április 15-ikéig mint alperjel volt itt s utóbb még egyszer idekerült, mert 1762 április elején Tihanyból ment Bakonybélbe.

Aurél, fölszentelt pap, 1741-ben.⁶

Flach Rupert 1743 november 16-ikától⁷ 1747 október 7-ikéig.

Kontor Gotthárd 1743 november 16-ikától 1747 júliusig.

Monni Lukács, laikus, gyógyszerész, 1744-től⁸ 1749 május 14-ikéig.

¹ H. Cz.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20., nr. 11.

³ De 1735 május végétől úgy októberig Pannonhalmán volt. Egyébként H. Cz. összeállítása végig Tihanyban jelzi.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20., nr. 22.

⁵ U. o. fasc. 22., nr. 1. és 4.

⁶ Nevével csak az apátság kiadásai során találkozunk.

⁷ Ez csak a dispositio napja, mert 28-ikán indult csak Gotthárdal Tihanyba. Mellesleg az többször is megtörténik, hogy Pannonhalmán följegyzik a dispositio napját és az illető csak később ér Tihanyba s viszont az itteni számadások mutatják, hogy az elhelyezett rendtag megkapja az utiköltséget, kocsit s a reméltnél később ér Pannonhalmára. Abba bele kell nyugodnunk, hogy forrásaink följegyzései mellett egyik s másik kutató adatai közt néhány nap különbség lesz.

⁸ Szeptember 3-ikán Tihanyból ment látogatóba Bakonybélbe. A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. IX. 351. l. A május 14-iki távozást nála, Jankovicsnál és Sauskánál igazolják a tihanyi számadások.

Aágh Ámánd 1744-ben, majd 1747 október 14-ikétől 1749 október 26-ikáig, 1752 október 18-ikától 1757 április 30-ikáig pedig a szervezett monostor első perjele.

Vajda Sámuel 1746 október 6-ikától, majd mint apát 1760 április 16-ikától az apátság 1787-ben bekövetkezett eltörléséig. Meghalt Szombathelyen 1795 őszén.

Jankovics Márton 1747 október 9-ikétől 1749 május 14-ikéig, majd az év végétől (legalább novembertől) újra Tihanyban van, a következő évben perjel s mint ilyen marad 1752 október haváig.¹ 1757 április 30-ikától ismét perjel legalább 1760 január 20-ikáig.² Ezt az állását 1760 folyamán a pannonthalmi alperjelséggel cserélte ugyan föl, de rövidesen megint a tihanyi perjeli tisztségbe került s itt maradt 1763 augusztus 17-ikéig, majd 22-ikén bakonybéli perjel lett.

Sauska Ferencz 1747-től 1749 május 14-ikéig,³ de 1748 folyamán a főmonostorban is volt, mint 1749-ben is megszakította tihanyi tartózkodását; majd az év folyamán visszatért és maradt 1758 október 17-ikéig.⁴

Bezerményi Zakariás 1747 október 9-ikétől 1748 november 20-ikáig mint fogadalmas növendék volt Tihanyban.

Horváth Lénárd 1747 október 9-ikétől 1748 november 20-ikáig fogadalmas növendék, 1752 október 9-ikétől 1754 június 19-ikéig fölszentelt pap.

Bán Oszvöld 1747 október 9-ikétől 1748 november 27-ikéig fogadalmas növendék, visszakerült mint pap 1752 október 9-ikétől 1764-ig, 1766-ban magyar hitszónok,⁵ itt volt 1768-ban is, majd 1770-től mint az apátság (endrédi)⁶ jószágkormányzója működött. Tihanyban halt meg 1783 márczius 7-ikén.

Szendy Sándor 1747 október 9-ikétől 1748 november 27-ikéig fogadalmas növendék, 1754 május 27-ikétől 1757 május 8-ikáig, 1762 április 7-ikétől június 14-ikéig mint fölszentelt pap volt az apátságban.

Püspöky Vazul legalább 1747 október 27-ikétől⁷ 1748 november 27-ikéig fogadalmas növendék.

Biber Fülöp 1747 október 28-ikától 1752 november 15-ikéig, majd 1754 júliustól mint növendék volt Tihanyban. 1758 október 10-ikétől 1771 január végéig ismét itt tartózkodott, mikor mint lázas beteg Györré ment. Azonban

¹ A főapáti levél, mely Pannonthalmára visszarendelte, október 18-ikán kelt. Tihanyi apátsági levéltár, c. 24., nr. 6.

² Pannonthalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 23., nr. 10. és act. archiabbat. fasc. 79., nr. 48.

³ Az anyakönyvekben 1747—1749 folyamán minden évben előfordul.

⁴ 1751 augusztus havában őt vitte magával Lécs apát utitársnak.

⁵ H. Cz.

⁶ 1770 máj. 19. Advenit confrater noster Oswaldus Ban administrator Endrédiensis... cum domino abbate Samuele, olvassuk Szabó Jakab naplójában.

⁷ Pannonthalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20., nr. 38.

csakhamar visszatért Tihanyba, hol 1773 augusztus 18-ikán meghalt. (1766-ban Tihanyban és Örvényesen német szónok volt.)

Griszl Gábor 1748 november 6-ikától 1751 április 1-jéig, 1762 szeptember 29-ikétől tartózkodik az apátságban, melynek 1763 augusztus 17-ikétől 1769-ig alperjele, 1770-től 1771 július 29-ikéig perjele volt.

Gráczer Zoerard 1748 november 6-ikától 1749 novemberig.

Tallián József 1748 november 22-ikétől 1752 október 15-ikéig növendék, majd 1758 október elejétől 1760 szeptember 20-ikáig.¹

Bogdány István 1748 november 22-ikétől 1752 október 24-ikéig növendék,² 1760-tól 1762-ig³ fölszentelt pap.

Reisch Elek gyógyszerész, portás, sekrestyés 1748 november 22-ikétől 1753 április 12-ikéig. Betegsége miatt Györré készült menni, de útjában április 22-ikén Pannonhalmán meghalt.

Pozsonyi Flórián 1749 május 5-ikétől 1751 novemberig,

Hollósi Egyed 1749 május 5-ikétől 1752 október 15-ikéig növendék, vissza-került 1771 augusztustól⁴ mint perjel s itt maradt 1775-ig.

Zsiday Vitál 1751 márczius 24-ikétől 1754-ig, majd endrédi plébános lett. Meghalt Tihanyban 1755 márczius 11-ikén 36 éves korában.

Király Mór 1751 márczius 24-ikétől 1754 őszéig, majd 1758-tól⁵ 1760 szeptember 27-ikéig.⁶

Fülöp János 1752 október 9-ikétől 1758 október 17-ikéig.

Vizy Tamás 1752 október 9-ikétől 1756 tavaszáig, majd 1770-től tartózkodott Tihanyban, hol 1774-től 1782 októberig alperjel, ettől kezdve egyszerű rendtag volt 1784 tavaszáig, mikor a főapát Fuxhoffer helyett visszakérte.⁷

Lakner Bernárdin 1752 október 18-ikától 1754 június 1-jéig fogadalmas növendék.

Kovács András 1753 október 5-ikétől 1754 június 1-jéig, 1758-tól 1768-ig volt az apátságban s 1766-ban mint magyar szónok működött. 1776-tól perjel s mint ilyen 1782 folyamán Bakonybéllel készült fölcserélni Tihanyt,⁸ azonban augusztus 29-ikén meghalt.

¹ Ekkor kapott utiköltséget.

² Sajghó főapát 1752 okt. 18-ikán hagyta meg, hogy Pannonhalmára visszatérjen. Tihanyi apátság levéltár, c. 24., nr. 6.

³ II. Cz.

⁴ Legalább augusztus 31-ikén mint Tihany perjele ment Tényőre édes anyja látogatására. Prothocolum residentiae Jaurinensis.

⁵ H. Cz.

⁶ Tihanyi számadási könyvek.

⁷ Oklevéltár 102. sz.

⁸ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 58., nr. 115.

Fülöp Gergely 1753 október 5-ikétől 1755 április 15-ikéig, majd 1759-től 1760 október 10-ikéig volt itt, 1770 szeptember 11-ikén újra Tihanyba dispónáltak. 1774-ben, 1776-ban is itt látjuk; 1780 október havában távozott, de 1781—1782-ben megint csak visszakerült. Meghalt 1782 augusztus 29-ikén.

Trubentasics Miklós 1753 október 5-ikétől. 1754 október 7-ikén Dömölkre ment.¹

Ziegler Marián 1753 novembertől 1754 október végéig fogadalmas növendék.

Dezső Bernát 1754 májustól látjuk itt mint fogadalmas növendéket. 1765 augusztus végén Vajda apát pannonhalmi fogságából Tihanyba vitte.² A következő évben, úgy látszik ideiglenesen, endrédi administrator lett. 1767-től a tihanyi rendtagok közt kerül elő, 1771 április 16-ikán Tihanyból ment Györré. Szeptember 6-ikán Lázi plébánosa lett.

Prucker Róbert 1754 május 27-ikétől mint fogadalmas növendék volt a monostorban.

Bertalan, laikus frater, legalább 1753 januárjától³ 1760-ig.

Kuty Dénes 1754 október 8-ikától 1763-ig mint rendtag, 1763 augusztus 17-ikétől 1766 október 29-ikéig mint perjel volt Tihanyban.

Buti Czelesztin 1755 április 10-ikétől 1760 szeptember 20-ikáig,⁴ majd 1771-ben.

Benke Lőrincz 1755 április 10-ikétől 1758 szeptember 11-ikéig.

Csár⁵ (Czár) Kolumbán 1757 május 8-ikáig mint növendék volt itt, majd 1760-tól 1763 augusztus 16-ikáig a bölcselet tanára s ugyanez 1775—1776-ban. 1780-ban megint Tihanyba került s még az eltörlés után is itt maradt 1787 május 8-ikáig.

Hegedüs Nepom. János 1757 május elejéig növendék, majd 1763 augusztus végétől 1765 szeptember 7-ikéig főllesztelt pap, újra visszakerült 1771-ben mint alperjel s 1772 júliusában is így említik.

Kovács Flórián 1757 május 1-jétől 1758 október 17-ikéig növendék, 1773—1774-ben alperjel, 1783 márczius 16-ikától 1785 január 26-ikáig endrédi administrator,⁶ 1786-ban mint Teleki lelkipásztort említik,⁷ majd 1787 januárjában azt írják, hogy «pater Forróleány uram» a tihanyi parochiára candidáltatott.⁸ Az eltörlés után mint tihanyi administrator, 1788—1802-ig pedig egyedül élt az

¹ Semmiféle tihanyi irat nem tud róla. L. A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. V. 742. l.

² Novák Krizosztom töredékes autobiographiájában a pannonhalmi könyvtár kéziratai közt.

³ Tihanyi számadások.

⁴ Ekkor kapott utravalót.

⁵ A tihanyi anyakönyvek s Novák Krizosztom így írják a nevét.

⁶ A pénztár átvételének és resignálásának napjai föl vannak jegyezve a számadáskönyvekben.

⁷ Act. abbat. Tihan. fasc. 12., nr. 40. Deczember 12-ikén Halászi ment helyébe.

⁸ Vajda nevezi így 1787 jan. 25-iki levelében. Oklevéltár 107. sz.

apátságban. A Rend visszaállítása után 1802—1805-ig plébános és jószágkormányzó, 1805-től csak plébános. Meghalt 1807 június 24-ikén.

Antal Dömötör 1757 május 1-jétől 1758 szeptember 11-ikéig növendék, 1785 január 26-ikától endrédi jószágkormányzó.

Miller Móricz 1758 október 10-ikétől 1760 szeptember 7-ikéig.¹

Haraszi Didák 1758 október 10-ikétől 1760 szeptember 20-ikáig² növendék. Itt volt 1764-től 1769 november 30-ikáig mint fölszentelt pap s 1766 folyamán mint magyar szónokot említik.

Keller Bálint 1759-től 1760 augusztus 21-ikéig van Tihanyban. Az anyakönyvi följegyzésekben a következő évben is előkerül a neve. Később újra ebbe a monostorba küldték s itt halt meg mint segédlelkész 1766 deczember 18-ikán 54 éves korában.

Miskei Kálmán fogadalmas, kisebb rendes (alszerpap?) rendtag 1760 szeptember 5-ikén Tihanyban van s itt találjuk 1762 január havában is, majd 1770—1771-ben és 1773 május havában.

Hunyadi Regináld, ki Aágh után a monostor perjeli tisztét is viselte, 1760 szeptember 27-ikén³ visszahivatott Pannonhalmára.

Lakner Ferdinánd laikus fráter, 1760 november 2-ikán, majd 1761 novemberében mint tihanyi szerzetest említik.

Marics Hilár, fogadalmas növendék, 1761 május.

Bogyai Kristóf, fogadalmas növendék, 1761 augusztus 14.⁴

Németh Kelemen itt volt 1762 június 14-ikétől, majd a következő év augusztus 15-ikén Csár helyébe professornak rendeltetett s maradt 1764 október 2-ikáig 1766 október 29-ikétől 1768 április 19-ikéig perjel.

Schmidt Ágoston 1762 november 17-ikétől 1764 október 2-ikáig⁵ fogadalmas növendék, tanuló, majd mint fölszentelt papot disponálták ide 1770 szeptember 11-ikén s maradt 1773-ig.⁶

Háry Krizológ 1762 november 17-ikétől 1764 október 2-ikáig fogadalmas növendék, tanuló. Ujra Tihanyban volt mint fölszentelt pap 1768—1773-ig.⁷

Novák Krizosztom 1762 november 17-ikétől 1764 október 2-ikáig fogadalmas növendék, tanuló.

Halászy Máté 1762 november 17-ikétől 1766 április 6-ikáig⁸ fogadalmas

¹ Ekkor hivatott vissza Pannonhalmára s ekkor kapott utiköltséget is.

² Ekkor kapott utravalót.

³ L. az előző jegyzetet. Perjelségéről Szabó Jakab naplója ad hirt.

⁴ Ugyanekkor a pater professor is említve van.

⁵ L. Novák följegyzését.

⁶ H. Cz.

⁷ Erről az 5 éves tartózkodásról ugyancsak az anyakönyvi bejegyzések szólnak.

⁸ Novák róla és Musichról csak annyit mond, hogy később mentek el, mint a többi négy társuk.

növendék, tanuló, majd mint fölszentelt pap 1769 május 29-ikétől 1773 novemberéig. 1782 június havától újra Tihanyban találjuk, honnan Vajda apát 1786 deczemberében Telekibe küldte helyi káplánnak.¹ Meghalt Balaton-Füreden 1789 február 18-ikán.

Rheinfeld² Tádé 1762 november 17-ikétől 1764 októberéig fogadalmas növendék, tanuló. 1769 május 29-ikén mint fölszentelt pap Tihanyba disponáltatván, itt volt 1771 márczius haváig.

Musich³ Vilebáld 1762 november 17-ikétől 1766 április 6-ikáig fogadalmas növendék, tanuló.

Albert Jónás 1764-től 1766 január 27-ikéig.

Márfy Elek 1766 április 7-ikétől 1767 szeptember 5-ikéig mint fogadalmas növendék, 1771 folyamán pedig mint fölszentelt pap tartózkodott az apátságban, hova rövides bakonybéli tartózkodása után ismét visszatért s 1773 novemberéig maradt benne.

Pohl Athanáz 1766 április 7-ikétől 1767 szeptember 5-ikéig mint fogadalmas növendék.

Martinecz Vincze 1766 január 28-ikától mint fogadalmas rendtag és szerpap,⁴ német szónok, majd a következő évtől mint fölszentelt pap volt Tihanyban 1768-ig, majd újra 1772-től. 1784 november 24-ikén összes jószágával távozott az apátságból, de 1785 szeptember 23-ikán visszakerült s itt érte meg az eltörlést. Ekkor Fuxhoffer aszófői plébániájára ment s itt halt meg 1788 október 25-ikén. A Bold. Szűz kiváló tisztelője volt.⁵

Vezerics Dávid 1766 október 30-ikától 1768-ig.⁶

Károly Fábíán 1767 augusztus 31-ikétől 1769 május 29-ikéig, majd 1775-től 1778 október 21-ikéig.

Toronyi Rajmund 1767 augusztus 31-ikétől 1768 június 27-ikéig.

Rohonczi Mihály conversus 1767—1768.⁷

Fuxhoffer Demjén 1768-tól 1769 május végéig, majd 1773-tól 1776 tavaszáig. 1784 márczius 1-jén aszófői plébánosnak küldetvén, míg plébániája rendbe nem jő, Tihanyban tartózkodik. A Rend visszaállítása után 1809—1814 február 27-ikéig, bekövetkezett haláláig mint házi lelkiatya élt a monostorban.

¹ L. Vajda 1786 decz. 12-iki levelét. Oklevéltár 114. sz.

² Így írják a tihanyi anyakönyvi bejegyzések. Novák, tanulóháza, lényegében szintén így (Reunfeldt) írja.

³ Novák azonban Muskisnak írja.

⁴ A pannonth. Sz.-Benedek-R. tört. V. 745. l. szerint 1764 május 22-ikén fölszentelték. Azonban a tihanyi anyakönyvi bejegyzések 1766-ban is csak mint szerpapot ismerik s az act. archiabbatiae fasc. 97., nr. 20. ezen év őszén szintén mint *frater* Vincentiust említi.

⁵ Erről szóltam Fuxhoffer életének s munkásságának ismertetése kapcsán. A pannonth. Sz.-Benedek-R. tört. V. 509. l.

⁶ H. Cz. és Országos levéltár: helytartótanácsi oszt. 55. concept. referad. 1768. H.

⁷ Ez előző jegyzetben eml. 1768 február 20-ikán bemutatott okiratban van róla szó.

Hipsák Jeromos 1769 december 1-jétől 1770-ig, majd 1783—1786-ig.¹

Mecsery Emilián 1768 szeptemberétől 1769 novemberig mint növendék, 1778—1779 őszéig mint pap volt Tihanyban.

Fehérváry Lőrincz 1769 december 1-jétől 1770 október 8-ikáig növendék, 1778 októbertől mint fölszentelt pap.

Pausz Ámánd 1769 december 1-jétől 1770 október 8-ika tájáig növendék.

Zsoldos Xav. Ferencz 1770 november 3-ikától 1771-ig, majd 1785-től 1786 decemberig, mikor Vajda apát Kapolyra küldte capellanus localisnak.

Jozafát laikus, «tíslér frater», «asztalos remete» 1769—1770-ben.

Kolarics Mihály laikus frater, sekrestyés 1769-től 1784 január 13-ikáig.²

Prenner Odó 1771 tavaszától, valószínűbben már 1770 októbertől³ 1777-ig.

János, laikus frater, portás 1772-től.

Bossányi Mór 1773-tól, majd 1775 szeptember 25-ikétől 1776 október 27-ikéig.

Gál Placid 1774—1782 június 3-ikáig.

Marián, laikus frater, 1777 szeptembertől 1780 október 29-ikéig.⁴

Genszky Ráfael 1778 októbertől 1779 októberig. A Rend visszaállítása után 1813—1814-ben jószágkormányzó volt.

Farkas Fülöp 1778-tól 1779 október elejéig növendék. A visszaállítás után 1807—1809-ben plébános, 1814—1821-ben jószágkormányzó, 1821—1827-ig házi lelkiatya, 1827—1831-ig superior, 1831-től ismét házi lelkiatya volt s mint ilyen halt meg 1840 április 23-ikán.

Berchtold növendék 1778 novembertől 1779-ig.

Borsó Gellért 1778 novembertől 1779-ig növendék, visszakerült mint fölszentelt pap 1784-ben s itt volt 1787 április 13-ikáig. A Rend visszaállítása után 1815—1817-ig tihanyi plébános.

Péter Bernát 1778—1779-ig növendék. Mint fölszentelt pap visszakerült s itt volt 1784—1785 folyamán.

Bácsmegyeri Domonkos 1778-tól 1779 október 4-ikéig növendék.

Fojczik Román 1778—1779-ig növendék, majd visszakerült mint pap 1784 október folyamán s itt maradt 1785 őszéig.

¹ H. Cz. A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. V. 742. l. tévesen mondja, hogy kamalduli szerzetes lett, mert épen megfordítva, mint volt kamalduli lépett a benzecések közé.

² Ekkor írja Vajda apát a számadások közt: Fratri Michaeli Kolarits, qui per annos 18 in hoc clauistro servitium laici fratris magna sollicitudine et multo labore praestitit, nunc sponte abeunt praeter vestes honestissimas (az előző decemberben s most januárban 33 forinton felül volt ezekre költség) dedi in parata florenos 100.

³ Ez lesz az a dispositiója, melyet Szabó Jakab naplója megemlít ugyan, de nem mondja meg, hová történt.

⁴ Nem növendék, mert 1780 augusztusában így distinguálnak: Omnes studentes et frater Marianus.

Zsoldos György 1779 novemberből 1780 október 17-ikéig.¹

Krascsenics Jakab növendék (1779-től) 1780 október 17-ikéig.

Budai Simon növendék (1779-től) 1780 októberig.²

Kulcsár Farkas növendék (1779-től) 1782-ig.

Pacsay Tibor 1780 november 14-ikétől 1782-ig. A Rend visszaállítása után 1803—1813 folyamán jószágkormányzó. Meghalt 1814 március 9-ikén.

Lukács növendék 1780—1781 szeptemberig.

Némethy Bertalan növendék 1780—1782-ig.

Gotthárd növendék 1780 november.³

Czvitkovics Dénes növendék 1780—1782.

Váli Gottfrid növendék 1781 augusztus.⁴

Milkovics Paulin növendék 1781 szeptembertől 1783-ig.

Tóth Adorján növendék 1781 szeptembertől 1783 októberig.

Szepesy Béla 1783 szeptember közepétől 1784-ig perjel.

Cervus Ádám 1782-ben a bölcelet tanára,⁵ 1783—1785-ben alperjel, 1786-ban perjel.

Bosnyák Benedek 1782-től rendtag, majd 1783-tól Cervus utóda. Tanársága még 1783-ban megszűnt, azonban Tihanyban maradt 1785 augusztus 8-ikáig, mikor Zamárdiban administrator lett. Mint zamárdii lelkész 1802—1803 folyamán az apátsági javak kormányzásával is megbízták.

Griller Asztrik 1783—1784 november 24-ikéig.

Osvalt Anzelm növendék 1782—1783-ban.

Király Czelesztin növendék 1783-ban.

Wargha Menyhért 1783.⁶

Bielik Czelesztin, mint ünnepélyes fogadalmas, 1809—1810-ben hitszónok.

Bosnyák Móricz 1810—1811-ben lelkész.

Horgas Lajos 1811—1812-ben lelkész.

Polgár László 1812—1814-ben lelkész.

Tóth Anasztáz 1817—1818-ban lelkész.

Horváth Pál 1817 február 18-ikától 1832-ig apát, meghalt ezen évben augusztus 20-ikán.

¹ A számadási könyvek szerint november 12-ikén ment érte koesi Dömölkre.

² Kétségtelen, hogy reá vonatkozik Vajda Samu apát számadásainak ez a tétele: 1783. 5. Maii. Erga subsidium Andrae Budai, olim fratris Simonis nostri per eundem (rev. patrem Astricum) fl. 10.

^{3—4} Ezek bizonyára 1780—1781 folyamán voltak studensek, de a számadásokban csak a jelzett hónapokban vannak említve; Czvitkovics Dénes vezetéknevét az 1782-iki disputatio tételeinek czimlapjáról ismerjük.

⁵ A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. IX. 409. l.

⁶ Augusztus 19-ikén arról van szó, hogy Veszprémben betegen fekszik, majd szeptember 27-ikén jószágainak Pannonhalmára szállításáért fizetnek.

Pénzes Zsigmond 1818—1820-ban plébános, 1822—1824-ben házi lelkiatya.

Nagy Boldizsár 1820—1821-ben plébános, 1848—1849-ben házi lelkiatya.

Cziráky Konstantin 1821—1824-ben plébános.

Orray Kajetán 1814—1815-ben plébános és jószágkormányzó, 1821—1827 április közepéig jószágkormányzó és házfőnök (superior).

Mászni Szilveszter 1824—1827-ben plébános.

Belák Cziprián 1827—1831-ig plébános, 1836—1856-ig segédlelkész. Meghalt 1856 augusztus 30-ikán.

Rauch Szaniszló 1827—1829-ben segédjószágkormányzó, 1830—1849-ig jószágkormányzó, 1849—1853 április 16-ikáig perjel s a mondott napon Vaszary Egyed helyébe kapolyi lelkésznek disponáltatott.¹

Nyuli Vilmos 1827—1828-ban könyvtáros.

Hentz Jónás 1828—1832-ig segédlelkész. Meghalt 1832 november 5-ikén.

Kovacsics Marcell 1828—1829-ben könyvtáros.

Stimmer Antal 1828—1830-ban hitelemző.

Pracsek Antonin 1829—1832-ben könyvtáros, segédlelkész.

Halbsch Günther 1830—1831-ben alperjel, 1831—1832-ben ugyanaz és plébános, 1832—1834-ben házi lelkiatya.

Fenix Farkas a kánonjog doktora,² 1831—1838-ban házfőnök (superior).

Kovács Márk 1831—1832-ben segédlelkész, 1832—1838-ban plébános, 1838—1843-ban segédlelkész, 1843—1844-ben alperjel és plébános.

Csik Benignusz 1832—1835-ben segédlelkész. Meghalt 1835 december 16-ikán.

Sárkány Miklós 1834—1835-ben könyvtáros.

Góry Anasztáz 1837—1839-ben házi lelkiatya, 1839—1843-ig alperjel és lelkész. Meghalt 1843 május 27-ikén.

Bresztyenszky Béla 1838 márczius 30-ikától 1850-ig apát. Meghalt 1850 február 15-ikén.

Farkas Vincze 1838—1849-ben perjel. Meghalt 1849 augusztus 8-ikán.

Kovács Vilebáld 1838—1839-ben lelkész és alperjel, 1839—1841-ben házi lelkiatya.

Pajor Simon 1838—1841-ben könyvtáros, 1841—1842-ben ugyanaz és spiritalis. Meghalt 1842 április 15-ikén.

Rómer Flóris 1838—1839-ben segédlelkész.

Borbély Asztrik 1841—1843-ban segédlelkész, 1843—1844-ben könyvtáros és pinczester.

¹ A főapát 1853 április 16-iki levele másolatban megvan az apátság 1827-től kezdődő protocollumában.

² Tihanyi apátsági levéltár, c. 7. p. II., nr. 24.

Horváth Máté 1841—1843-ban segédlelkész.

Kollár Henrik 1843—1844-ben házgondnok és segédjóságkormányzó, 1844—1845-ben hitszónok.

Horváth Bálint 1844—1847-ben alperjel és plébános, 1845—1846-ban házgondnok, 1846—1847-ben könyvtáros is.

Krisztián Pius 1846—1850-ben jóságkormányzó és házgondnok, 1850—1863-ban jóságkormányzó. Meghalt 1863 november 9-ikén.

Pákozdy Kázmér 1846—1847-ben házi lelkiatya. Meghalt 1847 szeptember 22-ikén.

Penner Román 1847—1849-ben plébános és könyvtáros.

Hofer Ödön 1848—1849-ben könyvtáros,

Horváth Teodorik 1849—1850-ben házi lelkiatya, 1850 tavaszától haláláig, 1855 augusztus 31-ikéig könyvtáros is.¹

Hyross Bernát 1849—1853-ban, majd 1860—1864-ben plébános.

Rehák Ipoly 1850 augusztus 21-ikén egészsége helyreállítása végett Tihanyba disponáltatott s a főapát meghagyta a tihanyi perjelnek, portékáit vitesse el,² azonban Rehák augusztus 25-ikén Pannonhalmán meghalt.

Mannhalter Donát 1850-ben segédlelkész. Meghalt 1850 deczember 2-ikán.

Farkas Irén 1850-től rendtag s ugyanezen év szeptember 24-ikétől³ 1851-ig alperjel, 1853—1855-ben perjel és levéltáros. Meghalt 1855 szeptember 1-jén.

Fink Jusztin 1851—1855-ben alperjel és házgondnok, 1855 november havától 1860-ig perjel és levéltáros, majd 1873-ig perjel, 1873—1875-ben házi lelkiatya. Meghalt 1875 márczius 5-ikén.

Filperger Rezső 1852-től rendtag, illetve november 14-ikétől⁴ 1853-ig levéltáros, majd 1853 július 26-ikától⁵ alperjel. Az 1853-iki dispositio következtében Pannonhalmára ment alperjelnek.

Vaszary Egyed 1853 április havától rendtag, majd július 26-ikától⁶ 1855-ig plébános s e mellett 1855 november 20-ikától könyvtáros,⁷ 1864—1865-ben házi lelkiatya, 1865—1873-ban alperjel, 1873—1877-ben perjel, 1877—1880-ban házi lelkiatya. Meghalt 1880 április 23-ikén.

Széchenyi Kristóf 1854 augusztusban házi lelkiatya. Meghalt 1855 deczember 30-ikán.

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., vv.

² A főapát rendelete másolatban az apátsági protocollumban és pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81. litt. xx.

³ L. előző jegyz.

^{4—5} A nevezett napokon kelt főapáti intézkedések másolatai az apátsági protocollumban.

⁶ Ekkor Hyross Bernát Pannonhalmára ment a keleti nyelvek tanárának.

⁷ Act. archiabbat. fasc. 81., xx.

Csillag Rupert 1856—1858-ban plébános, 1857 november közepéig egyzsersmind könyvtáros, 1858—1862-ben házi lelkiatya. Meghalt 1862 augusztus 8-ikán.¹

Kiss Venczel 1857—1858-ban házi lelkiatya. Meghalt 1858 február 14-ikén.

Martoss Arnold ünnepélyes fogadalmas rendtag 1857—1858-ban tanári vizsgálatra készült.

Sebők Árkád 1857—1859-ben könyvtáros, 1875—1878-ban házgondnok.

Császár Konstantin 1858—1859-ben házi lelkiatya.

Bády Izidor 1858—1860-ban plébános.

Kamiss Hugó 1859—1867-ben könyvtáros. Meghalt 1867 április 25-ikén.

Schroth Róbert 1860 július 31-ikétől könyv- és levéltáros, majd házi lelkiatya 1866-ig, mely év december 9-ikén meghalt.

Kopeczky Vidor 1863—1866-ban jószágkormányzó, 1880—1885-ben perjel. Meghalt 1885 április 25-ikén.

Apa Benedek 1864—1866-ban plébános.

Simon Zsigmond 1865—1891 márczius 13-ikán bekövetkezett haláláig apát.

Novák Ede 1866—1872-ben plébános.

Csontos Venánt 1866—1867-ig házi lelkiatya. Meghalt 1867 szeptember 12-ikén.

Simonics Gábor 1868—1873-ban házi lelkiatya, 1873-tól pedig 1877 augusztus 6-ikán történt haláláig alperjel.

Wagenhofer Titus 1868—1869-ben mint beteges tartózkodott a monostorban.

Vértesi Leándor 1871—1872-ben betegsége miatt, majd 1899—1900-ban nyugalomban volt Tihanyban, hol 1900 augusztus 14-ikén meghalt.

Vincze Paulin 1872—1886-ban plébános.

Pálffy Ferencz 1875—1876-ban könyvtáros.

Schiebinger Emil dr. 1877—1881-ben perjel. Meghalt 1881 szeptember 16-ikén.

Barthély Geláz 1877—1889-ben alperjel és házi lelkiatya, 1889—1893-ban házi lelkiatya. Meghalt 1893 február 17-ikén.

Haudek Ágoston 1877—1878-ban könyvtáros.

Kuncze Leó 1878—1882-ben könyvtáros.

Vadász Lambert 1879—1886-ban házi lelkiatya. Meghalt 1886 február 11-ikén.

Benyák Ottó 1881—1885-ben (szántódi) jószágkormányzó.

Hunfalvi Bonaventura 1881—1883-ban nyugalomban.

Panghy Özséb 1883—1884-ben ideiglenes nyugalomban.

¹ Az 1880-iki névtár 112. lapja szerint 5-ikén, de ez nem lehet. A tihanyi perjel 1862 aug. 8-iki levelével (lemásolva a protocollumban) tudatja a pannonthalmiakkal, hogy a 7-ike, 8-ika közti éjjel meghalt. A Status personalis religiosorum Ordinis Sancti Benedicti S. Martini de Sacro Monte Pannoniae ab anno 1802—1885/6. augusztus 8-ikára teszi.

Vaszary Dózsa 1885—1889-ben perjel és házgondnok.

Bors Mihály 1885—1905-ben (szántódi) jószágkormányzó.

Neumayer Gellért 1886-tól 1894-ig plébános, 1894—1900-ban plébános és pinczefelügyelő.

Pilissy Viktorin 1887—1888-ban könyvtáros.

Németh Ráfael 1888 májustól augusztusig.¹

Sashegyi Damaszczen János 1889-től 1910 augusztus 1-jéig perjel és házgondnok.

Pokorny Frigyes 1889—1892-ben alperjel, 1892—1900-ban ugyanaz és (zalai) jószágkormányzó. Meghalt 1900 november 22-ikén.

Kovács Ábel 1889—1895-ben balaton-füredi fürdőigazgató. Meghalt Balaton-Füreden 1895 augusztus 31-ikén, eltemették Tihanyban,

Récsei Viktor 1889—1891-ben könyvtáros.

Jalsovics Aladár 1892—1896-ban házi lelkiatya és könyvtáros, 1896-tól csak házi lelkiatya. Meghalt 1897 július 10-ikén.

Perényi Otmár 1893—1894 márczius haváig² ideiglenes ünnepi hitszónok és pinczefelügyelő, 1905—1908-ban plébános.

Halbik Cziprián 1894 május 28-ikától apát.

Lingl Valerián 1896-tól balaton-füredi fürdőigazgató.

Wurdics Ignác dr. 1896-tól házi lelkiatya és könyvtáros, 1907-től kertfelügyelő, 1910 augusztus 1-jétől alperjel is.

Jerger Adorján 1897-től nyugalomban, 1898 őszén időközi dispositio folytán esztergáli hitelemző.³

Sipőcz Benedek 1900—1902-ben plébános és pinczefelügyelő. Meghalt 1902 december 12-ikén.

Pehám Máté 1901-től alperjel. Meghalt 1910 május 24-ikén.

Thanhoffer Cziril 1901 augusztus 1-jétől nyugalomban. Meghalt 1901 december 15-ikén.

Székely Damáz 1902 szeptemberében és október első napjaiban hitszónok és hitelemző,⁴ 1908 november közepétől 1910 augusztus 1-jéig plébános.

Ross Mór 1902 decemberétől⁵ 1905-ig plébános.

Czingraber Marcellin 1903—1904-ben tanári vizsgálatra készült.

¹ Pannonhalmi konventjegyzőkönyv 1870—1892-ig. 303. l.

² Ekkor Pannonhalmára disponáltatott.

³ Kovács Vidor Győrött megbetegedvén, Mérei Kálmán dr. esztergáli hitelemző annak helyébe ment, Méreiét pedig Jergerrel töltötték be.

⁴ Várkonyi Odiló dr. főiskolai tanárnak 1902 október 5-ikén bekövetkezett halála miatt Bán János tanár Páparól Pannonhalmára disponáltatván, ennek helyét Székely foglalta el.

⁵ Sipőcznek halála után Bakonybélből, hol nyugalomban volt, rendeltetett Tihanyba.

László Boldizsár 1904—1905-ben nyugalomban, 1905—1906-ban pincze-felügyelő, 1910 augusztus 1-jétől újra visszatért mint nyugalomban levő rendtag.

Parcsami Henrik 1904—1905-ben tanári vizsgálatra készült.

Tóth Incze 1906—1907-ben pincze- és kertfelügyelő.

Schulz Vendel 1907-től pinczefelügyelő. Meghalt 1910 február 19-ikén.

Németh Vilmos 1908-tól nyugalomban, 1910 augusztus 1-jétől perjel.

Grátzer Pius 1908 július végétől plébános. November 11-iki főapáti rendelettel nyalkai plébános lett.

Bozmánszky Gyárfás 1910 augusztus 1-jétől plébános és házgondnok.¹

Szent Benedek parancsa s a monostor jámbor alapítóinak szándéka szerint ezeknek a szerzeteseknek legfőbb kötelességének az *«opus Dei»-nek, az istentisztelet munkásságának* kellett volna lennie. Nem pusztán a rosszakaraton mult, bár egy izben ennek is része volt benne, hogy ez az elsőrangú föladat a gyakorlatban hátrább szorult. Az apátság megváltozott viszonyai, a rendtagok állandóan szükséges nagyobb számának hiánya okozták, hogy a regulaszerű opus Dei, a karimádság az idők folyamán megszűnt nyilvános istentisztelet lenni.

Míg az altenburgiak voltak Tihanyban, már csak a szerzetesek csekély száma miatt sem valószínű, hogy *karimádság* lett volna. Ugyanezen ok miatt Tihanynak magyar részre való visszaszerzése után sem kezdték meg mindjárt a breviarium közös és nyilvános mondását. Előbb még lakásokról kellett gondoskodni, hogy szerzetesek mehessenek az apátságba. 1741-ben tíz szerzetes számára készen állottak ugyan a lakások, de hogy lakóik is legyenek, az a főapáttól függött. Sajghó ugyan még 1741 folyamán biztatta Lécs apátot, iparkodjék teljesen rendezni a monostort, hogy a konvent megalakulhasson s ő majd gondoskodik megfelelő számú szerzetesről,² de, úgy látszik, a zavaros rendi viszonyok miatt, a szándék nem valósult meg. Mikor azonban már Bécsben is tudakolni kezdték, miért nincs Tihanyban konventi élet és Sajghó a mentegetődzés mellett is, hogy kevés az apátság jövedelme, tartott tőle, hogy valamely jámbor alapítvány céljára használják föl a tulajdonképpen kirendelt föladatát nem teljesítő apátságot, figyelmeztette Lécsset, hogy a konventet immár szervezni kell.³ Azon-

¹ Forrásaink az idézett okleveles anyagon kívül az Antiquarium monasticum etc., a Schleichertől megkezdett pannonhalmi perjeli napló, Szabó Jakab Diurnale quotidianuma, a bakonybéli apátság naplója, illetve ennek A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. IX. kötetében kiadott részei, a tihanyi apátságnak 1719-től többkevesebb megszakítással az eltörlésig folytatott számadáskönyvei, a győri székház 1771—1772-re terjedő protocolluma, A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. V. kötetének III. függeléke, az újabb időkre a pannonhalmi perjeli irattárban levő Status personalis religiosorum Ordinis Sancti Benedicti Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae ab anno 1882—1885/6. és az 1880-iki s az 1905—1906-iki névtárakban adott összeállítások voltak, de az utóbbiakat az egyes évekre kiadott schematismusok adataival, illetve saját jegyzeteinkkel is kiegészítettük.

² Oklevéltár 72. sz.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20., nr. 20.

ban még két évnek kellett elmulnia, míg a közös imádság hangja, annyi század után, újra fölzendült a tihanyi monostorban.

1747 október 14-ikén Lécs Ágoston apát vezetése alatt Aágh Ámánd perjel, Kontor Gotthárd, Jankovics Márton fölszentelt papok, Biber Fülöp, Szendy Sándor, Bán Oszvöld, Horváth Lénárd, Bezerményi Zakariás növendékek és Monni Lukács laikus frater elkezdték a karimádságot.¹ Még valami jól azonban nem voltak hozzá berendezkedve, mert 25-ikén a főapát két nagy, a karban való használatra szánt breviariumot s egy már kopottas martyrologiumot küldött «a felállítandó új tihanyi konvent» számára, figyelmeztetvén az apátot, hogy «regularem observantiam in Dei timore custodiant».²

Sajghó főapátnak hamarosan tapasztalnia kellett, hogy intő szava nem talált szíves meghallgatásra, várakozásában csalódott. Az a jóakarát s az istentiszteletért való buzgólkodás, mely az erősen fegyelmezett, komoly szerzetesi gondolkodású főapátban megvolt, sok alattvalójában hiányzott. És ilyenek voltak a tihanyiak is, kiket, aligha ok nélkül gyanakodott a főapát, maga az apát sem valami nagyon buzdítgatott a karimára. A nemtörődömség vége az lett, hogy a kar ismét elhallgatott. Sajghó 1752-ben panaszos levéllel fordult a tihanyi rendtagokhoz, hogy, noha öt évvel előbb gondoskodott róla, hogy az istentisztelet munkássága megkezdődjék, vagy az előljárók hanyagsága, vagy az alattvalók rosszasága, sőt talán megvető közömbössége miatt a karimádság megszűnt. Hogy főpásztori kötelességének eleget tegyen, újjászervezte a konventet és meghagyta, hogy a karimádságot ismét elkezdjék.³

Mivel a rendtagok száma is megnövekedett, most szorgalmasabbak voltak és ének nélkül ugyan, de mégis csak elvégezték a karimádságot. Tizenketten vagyunk a tihanyi monostorban, írja Buti Czelesztin 1757 április 20-ikán a montecassinói perjelnek, s míg erősebbek nem leszünk, csak ének nélkül végezzük a karbeli imádságot.⁴ A csekély szám elfogadható oka, hogy csak mondták s nem énekelték a zsolozsmát. Maga az apát 1758 augusztus 16-iki levelében szintén a szerzetesek számának növelését óhajtotta s még két rendtagot kért a főapáttól.⁵ A dispositio megtörtént; de hogy ezentúl énekkel végezték volna a karimádságot, annak semmi hírének nem halljuk.

Az új apát, Vajda idejéből mindössze annyi külső bizonyítékunk van rá, hogy a közös zsolozsmázás szokásban maradt, hogy az apátság kiadásai közt 1770 januárjában, majd decemberében is olvasunk róla, hogy 60—60 font

¹ Szabó Jakab naplója.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20., nr. 20.

³ Oklevéltár 75 sz.

⁴ Montecassinói főapátsági levéltár, caps. XLIII.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 82., nr. 6.

kórusba való faggyúgyertyát vettek. Magának az apátnak egyénisége azonban mindennél nagyobb biztosíték, hogy az ő kormányzása alatt az opus Dei nem szünetelhetett. A szerzetesek száma, 1768-ban az apáttal együtt 12 fölszentelt pap és 1 laikus, elég volt arra, hogy elvégezdhessék a karimádkozás szép kötelességét.

A karimádságot a melegebb időszakban bizonyára az orgona mögött ma is meglevő csinos stallumokban végezték, míg a hidegebb hónapokban a kis házi kápolnába huzódtak.

A Rend eltörlésével a tihanyi karima is megszűnt. Mikor a benczések ismét visszatérhettek monostoraikba, a rendi foglalkozás köre, a nyilvános tanítás kötelezettsége miatt, sokkal több erőt kívánt, hogysem arra jutott volna ember, hogy a fiókapátságok kórusai is benépesedjenek. És a következő évtizedekben sem jutott erre elég rendtag. Maguk az apátsági ügyek nem foglalkoztattak s nem foglalkoztatnak annyi embert, hogy a közös zsolozsmázásnak eleget tehessenek s hozzá az apátságban levő rendtagok jelentékeny százaléka koránál s egészségi viszonyainál fogva sem alkalmas a karimádságra.¹

Az istentiszteletnek a bivőkkel kapcsolatos részeit mindig buzgón fölkarolta az apátság. Nem csupán azok a rendtagok foglalkoztak a hivekkel, kikre az úgynevezett plébániai teendők végzése állásszerű kötelességül volt rábizva, hanem a monostor többi lakója is kivette részét a munkából. A szentségek és szentelmények kiszolgáltatása és végzése a monostorban s az apátsági javakon egyaránt foglalkoztatta a rendtagokat. Hiszen kezdetben a monostor szomszédságában levő községek sem voltak külön plébániába foglalva, hanem az apátság székhelyének tartozékai voltak. Mikor pedig itt már kevesebb szükség volt az apátság tagjaira, megmaradt a somogyi részekben levő apátsági javak népeinek lelki gondozása. Vajda apát jelentéséből tudjuk, hogy 1777-ig az év bizonyos részeiben, a nagyobb ünnepek előtt, megjelentek a tihanyi szerzetesek Telekiben, Kis-Kapolyon, elvégezték az istentiszteletet, prédikáltak, kiszolgáltatták a szentségeket.²

Az Isten igéjének hirdetése, melyre akkora gond volt, hogy pl. 1766-ban Kovács András, Haraszi Didák, Bán Oszvöld magyar, Biber Fülöp és Martinecz Vincze pedig német szónokok voltak, az apátság területén kívül is gondot adott a tihanyi benczéseknek. Így 1750 április 22-ikén a prédikálás végett Egerszegre menő Jankovics Márton kapott az apáttól 2 forint költséget, 1753 augusztus 13-ikán pedig a Nagyasszony napra Tamásiba induló szónok, Víz Tamás számára rendelt az apát kocsit s adott 1 forint 50 dénárt.

¹ E tekintetben a rendi statutumok is csak ennyit kívánnak: In conventibus minoribus ordo diurnus, quantum per adiuncta fieri potest, ad formam S. Martini observetur. Statuta congregationis Benedictinae S. Martini de S. Monte Pannoniae conditae anno 1855. 21. l. ² Oklevéltár 101. sz.

A vallás igazságainak hirdetése azonban nemcsak a szószékről hangzott el, hanem az egyesek külön oktatása sem hiányzott. Bizonyossága ennek azok a megtérések, melyek Tihanyban s a vele szomszédos területeken történtek. Az első szép sorozat, mely az egyház 37 új hívéről számol be, Lécs apát nevéhez fűződik ugyan, de az eredmény létrehozásában bizonyára része van a többi rendtagnak is, sőt alig kételkedhetünk rajta, hogy a megtérők oktatását jórészt a rendtagok végezték. Később Vajda apát és társai s az újabb idők munkásai gyarapították Krisztus nyáját. Ha a körülmények megengedték, a megtérés a nyilvános istentisztelet alkalmával nyert befejezést. Így 1777 február 20-ikán följegyezték, hogy a megtérés praesente populo sub sacro vulgo *szentes* történt.¹ Persze, közben csalódások is érték a térítőket. Így a lengyel származású endrédi «subrabinus» neve mellett, kit 1777 augusztus 24-ikén Vajda apát keresztelt meg, ezt az utólagos bejegyzést találjuk: «Redivit ad vomitum».²

Mások lelkének gondozása mellett a magukét sem hanyagolták el a tihanyi szerzetesek. Hogy az altenburgiak idejében mi volt a szokás, hogyan és mikor tartottak *lelkigyakorlatokat*, nem tudjuk. De nem lehet kétséges, hogy az önmegszentelés e fontos tényezőjét nem hanyagolták el. Hiszen ha a források hallgatását, hiányát néznők, akkor azt kellene gondolnunk, hogy hosszú időn át a magyar benzések sem éltek ezzel a lelki jóval. Írásos rendelet ugyanis csak 1747-ben intézkedett e tekintetben, midőn Mária Terézia királyné a magyar Szent-Benedek-Rend számára tőle előírt rendkormányzati szabályok közt azt is meghagyta, hogy úgy Pannonhalmán, mint a fiókapátságokban 8 napot, vagy a lelkigyakorlatok vezetőjének belátása szerint esetleg hosszabb időt fordítsanak a rendtagok arra, hogy a szent magányban saját lelkükkel foglalkozzanak. Hogy Tihanyban is megtartották a szabályt, külső bizonyítékunk mindössze az, hogy 1764 ápril havában az endrédi jószágkormányzó is megjelent Tihanyban, hogy lelkigyakorlatot végezzen.³ Az újabb időkben 1833 június 21-ikén olvasunk a lelkigyakorlatokra vonatkozó rendeletet, mely meghagyta, hogy a külön díjazott konventmiséket csak azok végezzék, kik lelkigyakorlatot tartottak. Mint a XIX. század ötvenes éveitől év év után látjuk, korábban is az lehetett a szokás, hogy az apát, széküresedés idején pedig a perjel vezette a lelkigyakorlatokat.⁴

Rendkívüli lelkigyakorlat volt 1853-ban, midőn a Rend Scitovszky János esztergomi bíboros-érsek apostoli visitatort várta. A főapát az egyházlátogató

¹ Liber conversorum ad fidem cath. ab anno 1744., a tihanyi plébániai irattárban.

² A megkeresztelték könyve 1774 jan. 1-jétől, u. o.

³ Erről is csak a gazdasági számadásokból értesülünk, mivel a kormányzó így számol be az apátnak vett pénzről: «2. Apr. Consignavi abbati, dum sacra exercitia inchoassem, fl. 168 den. 95.»

⁴ Perjeli napló (1854–1872), a pannonhalmi könyvtár benzés kéziratai közt.

főpap akarata szerint a fiókapátságokban is intézkedett, hogy lelkigyakorlattal készüljenek a fontos eseményre. Január 10-ikén ünnepélyes szentmisével kezdve három napon át tartották meg a tihanyiak a lelkigyakorlatot és d. e. 9., d. u. 3 órakor tartott elmélkedésekben az erényesség akadályai, a megerősítésére szolgáló eszközök, az erényesség indító okai voltak megfontolás tárgyai, majd gyógyással fejezték be az ájtatoskodást. Mielőtt pedig a *visitatio* alkalmával megállapított rendi statutumokat Tihanyban is kihirdették volna, 1856 január 21-ikén az apátság székhelyén tartózkodó s a plébániáikból megérkezett rendtagok este ájtatosságot, majd 22-ikén reggel elmélkedést végeztek, majd a perjel beszédet intézett hozzájuk s azután fölolvasta nekik a határozatokat.¹

A vallásos működésekkel kapcsolatban megemlítjük, hogy a tihanyi apátság, mielőtt a főapátság megszerezte volna, *imaszövétségben* volt Pannonhalmával.²

A vallásos munkákon kívül a monostor kormányzása s a belső, külső ügyek vezetése kívánta meg és kívánja a szerzetesek különböző irányú tevékenységét. Mindezek miatt, ha egész mereven nem valósult is meg a munkafelosztás elve, elég sokféle *bivatal és munkakör* alakult ki az apátságban.

Az apátság ügyeinek irányítása első sorban az *apát* föladata. Az a teljes hatáskör azonban, mely a Regula szellemében az apátot megilletné, a tihanyi apátság újabb viszonyai közt egy apátnak sem osztályrésze. A mit Rendünk statutumai kimondanak, hogy a fiókapátságok fejei «*manent membra archicoenobii, unde et tempore benedictionis suae archiabbati subiectionem et obedientiam iurato pollicentur*»,³ függő viszonyba juttatja Tihany fejét is a főapáttól. És ez a régebbi időkben sem volt másképen. A monostor feje nem volt kánoni választással az apátság élére állított vezető, hanem Altenburg, illetve Pannonhalma főpapjainak bizalma s méltánylása juttatta megkülönböztetett állásához. Az apátsági javak, melyeket neki adományoztak, mindig megmaradtak rendi vagyonnak, a szerzetesek, kik Tihanyba mentek — hiszen a Reyser apátsága alatt tihanyi fogadalmas rendtagok alig jöhetnek számba — az anyamonostor tagjai. Ebből következőleg a tihanyi apátok anyagi ügyekben csak úgy korlátozva voltak, mint a rendtársakkal szemben. Megvolt és meg is maradt azonban az apátok azon joga és kötelessége, hogy mint Szent Ányos monostorának fejei, annak anyagi és szellemi érdekeit a monostorban s a monostoron kívül képviseljék s korlátoltabb hatáskörükben mindazt megtegyék, a mi egyházuknak s az alájuk rendelt szerzeteseknek javára szolgál. Tehát a királyi rendeletek s a rendi káptalanok határozatai által megállapított keretek közt intézkednek az

¹ Az ezen lelkigyakorlatra, a statutumok kihirdetésére vonatkozó, a főapáthoz intézett perjeli jelentések másolatai megvannak az apátság 1827-től kezdődő protocollumában.

² A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. V. 638. l.

³ Statuta stb., 27. l.

anyagi ügyekben s a Rend szabályaitól és tisztes szokásaitól parancsolt és megállapított ügyekben a monostorukba rendelt szerzetesek közvetlen előljárói s ennek megfelelően az engedelmesség korlátai közt rendelkeznek velük.

Mikor a tihanyi apátság a magyar Szent-Benedek-Rend birtokába jutott, a főapát *administratort* állított az élére.¹ Ennek azonban inkább csak az anyagiak kormányzása volt az osztályrésze, mivel a monostor szerzetesek nélkül szűkölködött. Később azonban, mint Grasso halála után megtörtént, a főapáttól az apátság anyagi és szellemi ügyeinek vezetésére kinevezett administrator a rábizott hatáskör betöltésére teljes joghatóságot kapott, ő állapította meg az istentisztelet rendjét, intézkedett a házi fegyelem dolgában s a szerzetesek ugyanolyan engedelmisséggel tartoztak neki, mint az apátoknak.²

A *perjel* hatáskörét, azon időre, mikor az apáti szék nem üres, a legrégibb intézkedés, Sajghó 1752-iki rendelete úgy állapítja meg, hogy az apáti hatalom épségben maradásával, a perjel intézkedik mindabban, mi a házi fegyelemre vonatkozik, a karban, káptalanban, ebédlőben s az egész monostorban szükséges és kívánatos rendet illeti. Az apátsági személyzet csekélyebb száma miatt azonban a perjeli állás alig volt mellékhivatal nélkül. Már az altenburgi időkben azt látjuk, hogy a perjel egyben noviciusmester és jószágkormányzó is volt. S az újabb időviszonyok közt sem maradt a perjeli munkakör bővítés nélkül. Az 1832-iki főapáti intézkedés szerint «prior monasterii (Tihanyiensis) instar aliorum localium superiorum sit centrum eorum, quae intra septa domus religiosae aguntur»,³ de a levéltár kezelése, a házgondnoki tisztt nem egyszer a perjel föladata, megесik, hogy a pinczemesteri teendőket is végzi s hosszabb ideig ő volt a balaton-füredi fürdőigazgató ellenőre is. Megnövekedett a perjel munkája és felelőssége, ha széküresedés volt. Így az 1834-iki főapáti intézkedés szerint az apátsági templomok állandó jövedelmeiről neki tettek a plébánosok jelentést s a templomszámadásokat is hozzá küldték.⁴ De bizonyára dolgai közé tartoztak azok is, melyek végzéséről az 1850-iki széküresedés-kor nyerünk tudomást, mikor átvette az apátság pecsétjét, a pénztárt s ezt a jószágkormányzó ellenőrzése mellett kezelte. fölügyelt az apátság pereire s vasárnaponként számon kérte az apátsági ügyész hivatalos foglalkozását.⁵

Az *alperjel*, mint Sajghó 1752-ben írja, a perjellel egyetértve azon lesz, hogy Isten házának dicsősége, az isteni szolgálat s a szerzetesi fegyelem virágozzék s növekedjék. Tehát a perjellel egyetértve kellett eljárnia, mint ez az

¹ Oklevéltár 23. sz.

² U. o. 64. sz.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. rr.

⁴ U. o. ⁵ U. o. litt. vv.

alperjeli tiszt természetéből következik, a mennyiben az alperjel a perjel helyettese. Az alperjel joghoz csak megbizásból jutott. Mivel maga az alperjeli tiszt nem adott elég munkát, rendszeren mellékhivatallal járt. Elég gyakran a plébániai teendők ellátása is az alperjel dolga volt; megesett, hogy házi lelkiatyai teendőkkel bízták meg, ujabban pedig néhányszor az apátság zalai jószágainak kormányzása volt a teendője. Csak a beteges, törődött alperjel nem szokott mellékfoglalkozást kapni. Megnövekszik az alperjeli munkakör, ha a perjeli állás megüresedik, főleg ha ez olyankor történik, mikor az apáti szék sincs betöltve. Így történt ez 1855 szeptemberében, mikor a főapát, a nélkül, hogy perjellé tette volna, «az előljárói tisztet az alperjelre ruházta, míg a házat elrendezendő»,¹ mely intézkedés után az alperjel a meghalt perjel mellékes állásait, megbizásait is átvette.

A XIX. század elejétől, 1809-től állandó megbizás volt a *házi lelkiatyai teendők* végzése. Nem egyszer többen is meg voltak bízva a konventtagok gyóntatásával. Midőn még munkabiróbb férfiúra esett a választás, megtörtént, hogy rábízták a könyvtárosi teendőket s az újabb időkben a házi lelkiatyaság a könyvtárosi és kertfelügyelői munkássággal is kapcsolatos lett.

A *plébános* legtöbbször nem kapott mellékhivatalt. Az azonban épen nem ritka eset, hogy a plébánosságot az alperjelséggel kapcsolták össze, vagy a könyvtár gondozását is a plébánosra bízták. Az újabb időben néhányszor a ház pinczéjének felügyelete volt a plébános mellékfoglalkozása, legutóbb pedig a házgondnoki teendőkkel bízott meg.

A XIX. század közepe tájáig meglehetősen állandósággal *segédlelkészek* sem hiányoztak a monostorban, sőt megesett, hogy egyszerre két rendtag végezte a segédlelkészi teendőket. A segédlelkészség rendszeren külön állás volt s csak 1841—1844 folyamán látjuk, hogy a könyvtárosi tiszt a segédlelkészséggel volt összekötve.

Tulajdonképen csak cím szerint különbözött a segédlelkészségtől a *bitszónokság*, mely azonban inkább a XVIII. század intézménye volt, míg a XIX. folyamán csak két ízben alkalmaztak külön hitszónokot. Magában álló és csak rövid időre szóló megbizás volt, midőn az újabb időben egyik rendtag *ideiglenes ünnepi bitszónokként* szerepelt, de egyidejűleg a pinczefelügyelői teendőket is végezte.

A plébános segítségére volt szánva a *bitelemző*; ilyenekkel azonban csak 1828—1830 folyamán találkozunk.

A *levéltár őrzésére* ismételten volt ugyan külön, egyéb megbizás nélkül szü-
kölködő rendtag kirendelve, de a levéltárosság meglehetősen állandósággal a per-

¹ Rozenberg Honor pannonhalmi perjel 1855 szeptember 7-iki levele a tihanyi protocollumban.

jeli tisztséggel volt egyesítve. Megtörtént, hogy a levéltár és könyvtár egy rendtag gondjaira volt bízva.

A *könyvtárosság* külön hivatalként is előfordul ugyan, de sokszor a plébános gondozta a könyveket, egy-egy esetben pedig a levéltárossággal, a segédlelkésséggel, házi lelkiatyasággal egyesítették. A jelenben a házi lelkiatya s a kertfelügyelő teendővel megbízott rendtag viseli a könyvtáros czimet.

A szellemi érdekek gondozása terén működtek a *tiibanyi bölcséleti iskola tanárai is*. Működésük rövid időre terjedt, minthogy rövid volt magának az iskolának az élete is. Náluk azzal a különösebb kiváltsággal találkozunk, hogy vakációt élveztek, melyre az apátság adott nekik költséget.¹

A *jószágkormányzói állás* már az Altenburghoz tartozás alatt, legalább 1704-től megvolt. Miután Tihanyt Pannonhalma szerezte meg, az lett a gyakorlat, hogy a zalai jószágokat az apát kezelte s ha törődöttebb volt, akkor is csak segédjóságkormányzót neveztek ki a zalai javak gondozására, a somogyi javak részére pedig külön (előbb Endréden, utóbb Szántódon székelő) jószágkormányzót küldtek ki. A XIX. század közepe táján — kivéve az 1846—1849-iki éveket, midőn a zalai jószágoknak külön kormányzójuk volt — az összes javak kezelésével egy rendtagot bíztak meg s a főapát rendeletére 1850 július 10-ikén a szántódi háztartást beszüntették.² Ez a módosztat megmaradt egészen 1881-ig s az apát maga vetette a gazdasági ügyeket. Mivel azonban ez a gazdaság nagy kárával járt. 1881-ben ismét visszaállították a somogyi jószágkormányzóságot s az apát csak a zalai javakat kezelte. Midőn az apáti szék megüresedett a zalai részek is külön jószágkormányzót kaptak, ki azután, míg Tihanyban maradt, az apáti szék betöltése után is megtartotta állását (1892—1900). Jelentős változás történt 1905 őszén, midőn Fehér Ipoly főapát a szántódi kormányzóságot megszüntette s a somogymegyei jószágok kormányzását a központi gazdasági kormánynak tartotta fenn, melyet kifelé a pannonhalmi perjel fog képviselni. A mi pedig a specialis, szemmel való ellenőrzést illeti, erre a szántódi (világi) számtartó kapott megbízást. Némileg módosult a birtokok kezelése 1906-tól, mikor a rendi főjóságkormányzói állás újra szervezetetett, mivel ettől kezdve a Pannonhalmán székelő főkormányzó, Vojnits Döme lett a tihanyi apátság somogyi javainak kormányzója.

1889-től új rendi állás keletkezett, a mennyiben a *balaton-füredi fürdő igazgatói tiszte* rendtagra bízott, ki, mint a tihanyi konvent tagja, a fürdőintézetben lakik.

¹ Vajda számadásai közt olvassuk: 1780. 15. Septembris. R. P. Professori erga viaticum fl. 12. — 1781. 7. Augusti. R. P. Professori ad vacationes abeunti erga viaticum fl. 16. — 1783. 31. Augusti. R. P. Benedicto ad vacationes... abeunti fl. 8.

² Tihanyi apátsági levéltár.

Mindig volt rá szükség, hogy valaki a tihanyi házról s az ott lakó rendtársakról gondoskodjék. A számadáskönyvekből következtetve, a XVIII. század folyamán maguk az apátok végezték ezt a föladatot. A XIX. század folyamán rendszeren a perjeli hivatallal volt összekapcsolva a *házgondnokság* és csak 1875—1878 folyamán volt teljesen külön állás. Most a plébános viseli a házgondozás terhét.

A gazdasági pályákhoz kell számítanunk a *pinczefelügyelőséget*. Ez előfordul ugyan külön állásnak is, de rendszeren más hivatallal — perjelséggel, alperjelséggel, egyszer az ideiglenes ünnepi hitszónoksággal, ugyancsak egyszer a kertfelügyelőséggel, legtöbbször a plébánossággal — volt összekapcsolva.

Kertfelügyelő czimmel a régebbi időkben egyáltalán nem találkozunk, hanem csak az újabb évtizedben látjuk, hogy a pinczefelügyelőséggel együttesen, majd a házi lelkiatyai s könyvtárosi teendőkkel, alperjeli hivatallal összekötve viselte, illetve viseli valamely rendtag.

A *laikus testvérek munkaköre*, úgy látszik a sekrestye gondozása és a portasság volt. Egy esetben «tíslér frater», «asztalos remete» is volt az apátságban; de ez bizonyára csak olyan a monostorban élő és rendi ruhában járó, fogadalmat azonban nem tett világi volt.

A munkakörökkel kapcsolatosan szólhatunk az apátság székhelyén levő azon intézményekről, melyek a rendtársak munkaerejét részben vagy egészben lekötötték: a *levéltárról*, a *könyvtárról* s a *rendi bölcséleti iskoláról*.

Az apátság anyagi érdekeinek gondozása s ápolása is szükségessé tette, hogy az oklevelek, a különféle hivatalos iratok gondos rendben s kellő őrizet alatt legyenek. Ez azután magával hozta, hogy levéltári kezelés alá kellett őket venni. Kezdetben ugyan voltak nehézségek, volt rendetlenség vagy legalább gondatlanság, utóbb azonban, úgy a XVIII. század második felétől figyelmes gondozásban részesült az apátság levéltára. A *tihanyi levéltár* régebbi iratai azon alkalommal, hogy Tihany Pannonhalma birtokába jutott, a főapátság levéltárába kerültek. Ismételten látjuk, hogy a tihanyi apátok, ha peres ügyekben régebbi bizonyítékra szorultak, a pannonthalmi főapáthoz fordultak. Sajghó főapát 1726 ápril 24-ikén tudatta Grassoval, hogy a tihanyi oklevelek másolatát elkészíttette számára;¹ majd 1746 márczius 2-ikán Lécsnek írta, hogy pár oklevelet lemásolt neki.² Az újabb, XVII. század végétől, XVIII. század elejéről való iratok, legalább másolatokban, megvoltak Tihanyban s ezek tették a későbbi levéltár alapját. Valami különösebb gondot azonban Grasso sem fordított rá, hogy kellő áttekintése legyen róla, mi is van a levéltárban. Épen e miatt panaszkolta Sajghó főapát

¹ Oklevéltár 57. sz.

² Pannonthalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20., nr. 52.

1744 január 1-jei levelében Lécsnek, hogy nagy baj, hogy Tihanyban sohasem törődtek az apátság irataival s így ő, Sajghó, azt sem tudja, mi van az apátságban. Irassa össze az apát a tihanyi okleveleket s küldje meg őket neki. E miatt már régen szolt, de hát parancsát nem teljesítették, gyanakodtak, hogy nem az apátság érdekében, hanem valami más célra akarja megszerezni a tihanyi iratokat. Pedig, ha a levéltárról, a birtokokra vonatkozó iratokról kellő kimutatás nem készül, sem az utód, sem a Rend nem tudhatja, mi is az apátsága.¹

Vajda apát, mint mindenben, az oklevelek rendezésében, őrzésében is gondos, buzgó volt. Az írásokon levő jegyzetei, utalásai mutatják, hogy tanulmányozta s rendezte az írásokat.

A Rend eltörlése idején Thurszky András tisztartó gondjaira volt bízva a levéltár. A visszaállítás alkalmával elismervény mellett átadta ugyan az iratokat a Rend megbizottjainak, de csakhamar arról kezdtek panaszkodni, hogy némely irat hiányzik. 1803 július 2-ikán Kuthy Pál szolgabíró Novák Krizosztom főapát fölszólítására megintette Thurszkyt, hogy, noha aláírásos levele szerint kötelezte magát, hogy az átvett tihanyi levéltárt hűségesen megőrzi és a kamarának, illetve a iure postliminii helyébe lépett Szent-Benedek-Rendnek becsülettel visszaszolgáltatja, a levéltárt a legnagyobb rendetlenségben hagyta s a rendezés után kiderült, hogy határjárások, térképek hiányzanak. A főapát ezeket, a levéltár jegyzéke szerint, visszakövetelte s egyben kívánta, hogy Thurszky azon iratokról is beszámoljon, melyekkel a levéltár az ő hivataloskodása alatt gyarapodott.

Thurszky, midőn az intést a Savanyúvízen levő residentialis házánál kézhez vette, tiltakozott az eljárás ellen, melyet különben csak a «novicius» tihanyi apátsági ügyvéd (Zadubánszy János) vexáló szándékának tulajdonított. Több mint tizenhárom hónapja, hogy a levéltárt átadta, azóta a levéltár kezelői révén könnyen kárba veszhetett egy és más írás. De azért számot fog adni, hanem ezen célból mutassák meg azt a jegyzéket, melyet a Rend képviselőivel a levéltár átadásakor fölvelt; mert csak ennek az alapján lehet igazán megállapítani, jogos-e a követelés, melyet vele szemben támasztanak.² Thurszky méltatlankodása alighanem jogos volt s a hiányzó írásokat nem ő, hanem Szabó volt apátsági praefectus tartotta magánál.³

Ebben az időtájtban különben jegyzéket készítettek az apátsági iratokról s kivonatos összeállítással áttekinthetővé tették a levéltárt. Erre vall Lukácsy József apátsági ügyvédnek 1829 május 17-ikén a pannonhalmi levéltárnokhoz intézett levele, melyben elmondja, hogy a tihanyi klostrombeli írások már Tihanyban

¹ U. o. fasc. 20., nr. 22.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. I.

³ Október közepén legalább ezen keresték. U. o. litt. i.

kétszeri registración mentek keresztül: egyszer, a mikor előde, Zadubánszky lemondott a hivataláról s elenchusba vette az írásokat, másodszor, mikor a hajdani (Pacsay) Tibor-, most apáturi hálószoza almáriumjában volt írásokat boldogult (Genszky) Ráfael administrator regisztráltatta az Endrédről áthivott exbenedictinus Novotni (Leánder) által. «Tehát egy írás hátán olyikon háromféle registrationalis szám is vagyon.»¹

A levéltár gondozója, kezelője, úgy látszik, a perjel volt. Legalább mikor 1834 szeptember havában a pannonhalmi rendi levéltár részint eredetiben, részint másolatban huszonhat határjárást, nyomozásról szóló levelet küldött Tihanyba, ezekről a perjel, Fenix Farkas adott nyugtatványt.² Bizonyára ő vette át és helyezte ismét a levéltárba azokat az iratokat is, melyek 1837-ig az apátsági ügyvédnél voltak. Ugyanekkor kimondották, hogy a levéltárból csak térítvény mellett szabad az iratokat kiadni.³ Még 1850-ben is azt látjuk, hogy a levéltár gondozása a perjelre, Rauch Szaniszlóra volt bízva.⁴ Megbízása szerint kötelessége volt a kiadott és visszakapott iratokról pontos jegyzéket vezetni, továbbá az eredeti okleveleket és szerződéseket lemásolni s az eredetieket a pannonhalmi levéltárba küldeni.⁵

A perjelnek adott utasítás eredménye lesz a «brevis extractus chartarum archivi Tihaniensis anno 1850», mely részlegesen beszámol a levéltár beosztásáról, tartalmáról. A jelentés szerint a levéltári anyag jórészt capsákba volt osztva. Az 1. capsa az Arácsra vonatkozó iratokat tartalmazta és, a mellékleteket nem számítva, 1760—1820-ból 6 magán följegyzés, másolat, eredeti volt benne. A 2. Aszófő irataival volt kitöltve s 1765—1847 közt elmult időből 10 egyszerű, illetve hiteles másolat s eredeti tette a tartalmát. A 3-ban a Balatonról szóló 1776—1847-ből való 8 iratot őrizték. A 4., egyik leggazdagabb capsa, Endréd 1767—1848-iki 40 írását foglalta magában. Az 5-ben mindössze 2 darab 1817-ből való s Fülöpít érdeklő eredeti okirat feküdt. A 6. Balaton-Füred 1785—1846 közt kiadott 25 iratát tartalmazta. A Balaton-Füred fürdőre vonatkozó jegyzetek, egyszerű és hiteles másolatok, eredeti oklevelek, melyek összesen 40 darabra mentek s 1785—1846 folyamán történt dolgokra vonatkoztak, a 7. capsába kerültek. Folytatólagos a 8-ban Kapoly (1788—1848-ből 9 irat), a 9-ben Örvényes (1767—1844-ből 6 irat), a 10-ben Szántód (1840—1847-ből 3 irat), a 11-ben Szőlős (1781—1845-ből 4 irat), a 12-ben Teleki (1787—1848-ből 20 irat), a 13-ban Tihany (1705—1849-ből 32 irat), a 14-ben Tósok (1772—1845-ből 15 irat), a 15-ben Zamárdi (1767—1847-ből 26 irat) találtak helyet. A 15-ben az építkezé-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 17., litt. kk.

² U. o. hh.

³ U. o. litt. rr.

⁴ Tihanyi apátsági levéltár.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. vv.

sekre (aedilia) vonatkozó iratok voltak csoportosítva, darabszámukat azonban nem adja az extractus. Archivalia czímet kapott az a 6 irat, töredékes jegyzék, mely a 17 capsába került. Nincs jelezve a darabszám a következő capsáknál, 18. conscriptiones, 19. contractus veteres, 20. determinationes comitatus et missiles inutiles s a 21., exstirpaturae is csak azzal van részletezve, hogy iratai «sonant de Aszófő, Szőlős et Füred ab anno 1817., a 22., inventaria parochiarum pedig még a helyeket sem jelzi, a melyekről a leltárak fölvétettek. A 23-ban 1749—1845 közt tartott határjárások, 41 darab voltak. A vegyes iratokból három capsát alakítottak: a 24. capsa 1636—1848-ból való 41 irattal miscellanea sacra czímet viselt; a 25. miscellanea profana jelzéssel 44 eredeti, másolati és nyomtatott darabot őrzött; a 26., a miscellanea externa pedig 20 darab 1564—1847-ből származó iratnak adott helyet. A 27. capsa a) a főmonostorból az apátokhoz s az apátsághoz intézett, b) különböző egyenektől, testületektől az apátokhoz s perjelekhez küldött hivatalos levelek és c) a Bresztyenszkynek küldött, különféle jótekönyv társulatoktól való levelek szerint osztályozva a missiles levelek csoportját alkotta. A 28. capsában ábéczerendbe osztott plébániai számadások, a 29-ben végrendeletek (köztük 2 fölbontatlan) voltak. A 30. capsát, melybe a telekkönyvek, libri funduales voltak beosztva, «capsa imaginaria» jelzővel illeti az extractus összeállítója, mivel a könyvek nem voltak capsában, hanem a levéltár helyiségében levő asztalon a térképeken feküdtek. 13 darab az 1799—1842 közt elmúlt évekből való telekkönyv és 38 darab 1787—1838 közt készített térkép tartozott ezen capsa imaginariához. A levéltár anyagához tartoztak még a capsákon kívül, a polczon elhelyezett s A-val jelzett gazdasági és házi számadások, a D-vel jelzett, 1789—1839-iki uriszéki tárgyalások iratai, 10 kötésben oly iratok, melyek az apátsági ügyvédtől az uriszéken kívül elintézett ügyekről szóltak, Lukácsy József ügyvéd levelezései, a gazdasági és tiszti székek irományai, egy-néhány elévült, illetve az új törvények óta szükségtelen tárgyakra (jobbágyok dolgai, bírói számadások, árvák ügyei) vonatkozó iratok és a Bresztyenszky apátnak különféle tudományos és más társulatoktól adott oklevelek.¹

A következő évtizedekben s napjainkban is ez a beosztás maradt meg a levéltárban. A gondozással megbízott rendtársak, akár külön állás volt számukra a levéltár őrzése, akár csupán mellékhivatal, figyelmes örök voltak; Filperger Rudolf, hogy megfeleljen a főapát, Rimely Mihály óhajlásának, mely arra irányult, hogy a Rend tudja, miféle kincse rejlik okleveleiben,² 1853-ban «Summarium extractus chartarum in archivio filiali abbatis S. Aniani episcopi et con-

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. uu.

² A főapát 1852 november 14-iki levele be van vezetve az 1827-tel kezdődő apátsági protocollumba.

fessoris de Tihany reperibilium» czimen mutatót is készített a levéltárhoz. Mivel így már Pannonhalmán is számon tudták tartani, mily okiratok vannak a tihanyi levéltárban, nem kívánták többé, hogy az eredeti oklevelek a főmonostorba kerüljenek, hanem az apátság birtokában maradtak. Hivatalos öre az újabb időkben nincs ugyan a levéltárnak, de gondos felügyelő nélkül ma sem szűkölködik. Halbik Cziprián apátur ugyanoly figyelemmel van az apátság levéltára iránt, mint a könyvtára iránt s nemcsak arra van gondja, hogy rendben legyenek az iratok, hanem áttanulmányozta őket, tartalmukat kívül följegyezte s ezzel nagyon megkönnyítette annak a dolgát, ki a tihanyi levéltárban dolgozni akar.

Benczés monostor nem lehetett ugyan *könyvtár* nélkül, de hogy kezdetben mekkora készlettel rendelkezett a tihanyi apátság, azt nem tudjuk. Az altenburgiak, ha szereztek valamit, el is vették. Grasso valami sokat nem költhetett, hiszen az apátság rendezése jobban lefoglalta a jövedelmeket, hogysem a könyvtárra bővebben jutott volna neki pénze. Lécs apát idejétől azonban már szépen szereztek könyveket.

A legelső kiadás, melyről 1742-ben olvasunk, a nagyszombati kalendáriumra ment.¹ Csakhamar azonban becsebb szerzemények gyarapították a könyvtárt, mert 1749 december 1-jén 40 forintot küldött az apát a győri könyvkötőnek. 1751 folyamán különféle név- és czimtarakon kívül egyéb beszerzéseknek is kellett történnie, mivel a győri könyvkötő 7 forintot kapott. 1753-ban megvette Isvánffy Miklós történelmi művét, továbbá egy-egy régi és új bibliát szerzett. 1754-ben kéz alatt megszerezte Calmet Ágoston «dictionariumát», valószínűleg ennek szentirási magyarázatát. Jelentékeny volt az 1754-iki szerzemény. Ekkor Rigó Ádám magyar-óvári piarista közvetítésével megszerezte Alexander Natalis összes műveit, melyek a következők: Historia ecclesiastica ab orbe condito ad usque saeculum 16., tárgymutatóval 21 kötet, Theologia dogmatica 4 kötet, Interpretatio in 4 evangelia 2 kötet, továbbá Szent Pál leveleit és más négy kánoni könyvet 3 kötetben. Rigó ezt a 30 kötetet 25 kötetbe köttetve küldte meg az apátnak, ki a könyvkereskedő számlája szerint 69 forint 30 krajczárt tartozott értük fizetni.² Rigó, úgy látszik, rendes megbízottja volt Lécsnek, ha könyveket akart, mert 1755 január 14-ikén is irt az apátnak, hogy Kempele pozsonyi harminczadosnál sok könyv van eladó. 19 szerző művét sorolta föl Rigó, melyek 68 kötetben 223 forint 36 krajczárba kerültek volna.³ Hogy szerzett-e belőlük az apát, nem tudjuk.

¹ A hol külön forrást nem idézünk az apátsági számadások (Perceptiones et erogationes) adataiból meritünk.

² Rigó levele bele van téve az apátsági számadások 1749—1754-iki kötetébe. Lécs 1754 szeptember 6-ikához följegyezte, hogy Alexander Natalis műveiért 69 forint 30 dénárt küldött Rigónak.

³ Ez a levél is az említett számadásokhoz van betéve.

Hogy Vajda apátnak nem kevesebb érzéke volt a könyvek iránt, látszik abból, hogy mindjárt apátsága elején, 1760 október 16-ikán 86 forint 55 dénár értékű könyvet vett. Még 1760 folyamán újabb szerzeményei is voltak, melyekért 9 forint 60 dénárt fizetett. 1761-ben 26 forint 70 dénárt adott könyvekre. 1772-ben 20 könyvet kötött neki a fehérvári «kompaktor», ki munkájáért 15 forintot kapott. 1776-ban Doll pozsonyi könyvárusnál megszerezte Szent Hilár munkáit s egyéb könyveket, melyekért 24 forint 14 krajczárt adott. A következő évben ugyancsak Pozsonyban misekönyvet vett s megszerezte Voltaire és Rousseau életrajzát. 1778-ban Benkő József Transylvaniája 2 kötetéért 4 forintot, Szalágyi István pécsi kanonok művének (*De statu ecclesiae Pannonicae libri VII.*) első 2 kötetért 2 forint 30 krajczárt adott s megvette Cornides Dániel egy művét (*a Regum Hungariae, qui saeculo undecimo regnaverunt, genealogiam illustrat etc. lesz*) 1 forint 30 krajczárért, Praynak Gánóczy ellen irt értekezését (ez a *Diatribes de Sancto Ladislao*) 1 forintért, ugyanennek *Specimen hierarchiae Hungaricae* című munkáját 2 forint 30 krajczárért, az *Almanach von Ungarn*-t 2 forintért és Du Halde műveit 28 forintért. 1779-ben sok könyvet vett. Már 24 forint 14 krajczárt fizetett könyvkötésért, mikor még megrendelte a szent-gotthárdi apátság történetét (*Heimb: Notitia historica de ortu et progressu abbatae ad S. Gott-hardum*), Szent Ágoston műveit, Katona István és Wagner Károly könyveit (az utóbbi szerzőtől talán az *Analecta Scepussii*-t, mely az előző évben fejeződött be), Windisch Antal Ung. Magazinját és más munkákat, melyek ára (néhány iskolai ajándék beszámításával) 50 forint 24 krajczárra ment. 1780 május 16-ikán «különféle könyvekért» fizetett 10 forint 21 krajczárt, augusztusban a könyvkötőnek 36 forint 18 krajczárt, szeptemberben két zsidó könyvért adott 5 forintot, októberben pedig könyvekért való tartozását törlesztette le 9 forinttal. 1781-ben folytatólagosan megszerezte az apát Katona és Szalágyi újabb kötetait, de más könyveket is vett, mert szeptemberben 26 forint 50 krajczárt fizetett ki a veszprémi könyvkötőnek. Apátsága utolsó éveiben is nagyobb beszerzéseket kellett tennie, mert 1785—1786 folyamán elég jelentős összegeket költött könyvkötésre. Nevezet szerint azonban nem mondhatjuk meg, mit szerzett. Az újságokra fordított összegeket nem számítva, csupán az egyházmegyei névtárért küldött 6 forintról és a Szent Benedek Regulájáért fizetett 5 forintról tudunk. A Rend eltörlésekor az apátság könyvei a pesti egyetemi könyvtárba jutottak. 1803 márczius 20-ikán értesítette a helytartótanács Novák főapátot, küldjön Pestre alkalmatosságot, mely a még meglevő, Tihanyt illető könyveket az apátságba vigye. Nem valami sok könyvről volt szó: 131 mű 237 kötetben volt az egész.¹

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat.

Hogyan és mennyiben fejlesztették a könyvtárt a Rend visszaállítása után, arra nincsenek adataink. Egynéhány könyvbejegyzés arra vall, hogy az apátságban elhalálozott rendtagok könyvei Tihanyban maradtak. Fleury egyháztörténelmét Pacsay Tibor után örökölte a könyvtár; Kosztolányi szent beszédeit Bosnyák Móricz vette 1808-ban s halála után kebelezték be a könyvtárba. Egy és más könyv a Rend más házából áthelyezett rendtársakkal jutott Tihanyba. Így a *Cymbalum mundi seu dialoges satiriques par Bonav. des Perriers* (Amsterdam MDCCXI.) 1827-ben még a komáromi benczés székházé volt.

Rendi intézkedésről, mely a könyvtár rendezését, hasznavehetőségét czélozza a főapáttól 1830 június 21-ikén tartott visitatókor találkozunk. Ekkor a könyvtáros figyelmeztetést kapott, hogy a könyvtári helyiség szűk volta miatt ne annyira tárgy, mint inkább nagyság szerint helyezze el a könyveket. Ugyanekkor rendeletet kapott a könyvtáros, készítse el a kettős példányok abéczerendes jegyzékét s ezt egy példányban küldje Pannonhalmára, a másikat pedig tartsa magánál.¹ Úgy látszik ezen rendelet hatása alatt készült a *Catalogus librorum ad bibliothecam Tihanyensem repositorem*, melyet Pracsek Antonin könyvtáros állított össze 1831-ben.²

Pracsek abéczerendben sorolja föl a könyveket. Adja a szerző nevét, a könyv címét, a kötetszámot (ha a könyvtár példánya csonka, jelzi a hiányzó kötetet vagy füzetet), hány példányban van meg a munka, milyen a formatuma, hol és mikor jelent meg s azt sem mulasztja el megjegyezni, hogy valamely könyv a hely és év jelzése nélkül került ki a sajtó alól. Összesen úgy 919 munka volt a könyvtárban mintegy 2121 kötetben. Tárgyuk szerint roppant változatoság mutatkozik bennük, mert a theológiától egészen az udvarias levelezésre oktató könyvig minden akad a könyvtárban. Nyelv szerint latin, magyar, német, franczia, szláv munkák voltak, a két utóbbi nyelv azonban mindössze egynéhány könyvvel volt képviselve.

A jegyzék egyáltalán nem ad róla számot, hogyan, honnan került össze a könyvtár állománya. Az bizonyos, hogy a régebbi munkák a könyvtár korábbi állományából vagy egyes rendtársak hagyatékából kerültek a könyvtárban. Ilyenek: Hugonis Carensis Concordantia bibliorum (1506), Sancti Cypriani Opera (Basiliae, 1525), Plinii Secundi Historia mundi (Basiliae, 1526), Dolet Stephani Commentarius linguae Latinae (Lugduni, 1526), Dionis Classii Historia Romana (Francofurti, 1532), Aristotelis Opera (Basilii, 1548), Joannis Chrysostomi Opera (Basiliae, 1558), Ciceronis Rhetoricarum libri quattuor (Coloniae Agrippinae, 1571), Augustini

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. rr.

² U. o. litt. ec.

Florentini Histor. Camaldul. (Florentiae, 1575), Scaliger Julii De subtilitate (Francofurti ad Moen., 1582), Agendarius seu rituale (Tyrnaviac, 1596).

Az újabb szerzeményekben természetesen sok a theologiai, történelmi munka, de már sűrűn szerepelnek a magyar szerzők s ezek növekvő száma jól kidomborítja a könyvtár nemzeti jellegét. Néhány folyóirat s almanach mellett megtaláljuk Báróczy, Czuczor, Dugonics, Faludi, Guzmics, Gvadányi, Horváth Ádám és Endre, Kisfaludy Károly, Kónyi János, Mikes Kelemen, Széchenyi István, Verseghy, Virág, Vörösmarty munkáit, Toldy Ferencz Handbuchját, Vallaszky Pál Conspectusát. A régebbi és újabb történetírók közül, több jelentéktelenebbet nem említve, Bonfini, Cornides, Fejér, Istvánffy, Katona, Kazy, Keresztury József, Kovachics, Miller Jakab, Palma, Perger, Pray, Révay, Sándor István, Schönwiesner István munkái és kiadványai találtak helyet a kis tihanyi könyvtárban.

A nyomtatott művek mellett egy kézirat is előbukkan a könyvtár jegyzékében: A helyes mezei gazdaság kormányzására szolgáló útmutatás 1805-ből egy kötetben. Érdekes azonban, hogy sem az ú. n. Tihanyi-, sem a Piski-codex nincs fölemlítve.

Az 1850 márczius 11-ikén tartott konventülésen a főapát ismét elrendelte, hogy a könyvtárról két összeírást kell készíteni s ezek egyikét Pannonhalmára küldeni; a könyvtáros arra is megbízást kapott, hogy külön jegyzőkönyvet vezessen a kikölcsönzött könyvekről. Ugyanekkor Horváth Theodorikot nevezte ki könyvtárosnak.¹ Hogy azonban eleget tett-e a főapáti rendeletnek, nem látjuk. 1852 november 14-ikén, mikor a főapát a ház tagjai előtt külön is kihirdettette, hogy Horváthot nevezte ki könyvtárosnak, azt is megírta, hogy ez azután becsületesen teljesítse a rábizott köteleességet, rendet tartson a könyvtárban,² 1857 november 13-ikán, midőn Csillag Ruperttől Sebők Árkád vette át a könyvtárt, a főapát meghagyta, hogy hittudományi, jogi, orvosi, bölcséleti, szépirodalmi szakok szerint kell rendezni a könyvtárt s külön csoportba helyezni a kéziratokat, gyűjteményeket.³ Azonban, úgy látszik, ennek a rendeletnek sem tettek eleget. Épen ezen összeírások hiánya okozza, hogy nem tehetünk összehasonlítást, mily irányú és mekkora szaporodás mutatkozik 1831 óta. Be kell érünk azzal, a mit a könyvekben talált bélyegzők, nevek mutatnak. Ezek szerint Bresztyenszky apát, Simon Zsigmond apát, Pokorny Frigyes, Jalsovics Aladár, Thanhoffer Czirill, Sipőcz Benedek hagyatéka növelte a könyvtár állományát s történt gyarapodás a pannonhalmi könyvtár duplumaiból s Halbik Cziprián apát ajándékozásából is. Az újabb időkben kevesebb költséget fordítanak a könyvtárra s a szaporodás inkább a folyóiratoknál, mint a könyveknél mutatkozik.

¹ Tihanyi apátsági levéltár: Tihany és pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. vv.

² A rendelet be van vezetve az apátság 1827-ben kezdett protocollumába.

³ U. o.

Jelentős azonban a könyvtár történetében az a körülmény, hogy Halbik Cziprián apát a könyvtárt teljesen újra rendezte és gondos, pontos czédulakatalogust készített állományáról. Az újra rendezett könyvtár beosztása a következő: 1—3. szekrény: természettudományok, 4—5. szekrény: történelem, földrajz, 6—7. szekrény: tudománytár és bölcsészet, 8—11. szekrény: nyelvészet és szépirodalom, 12—13. szekrény: általános vallástudomány (biblicum, patrologia, dogmatica), 14—17. szekrény: erkölctan, lelkipásztorkodás, (magyar) hitszónoklat, 18—20. szekrény: egyházjog, történelem.

A könyvtár helyiségében foglal helyet egy kis, túlnyomó részben helyi vonatkozású ásvány- és régiséggyűjtemény, mely azonban nagyobb beccsel nem bír s inkább csak a helyiség díszítésére, mint tudományos célokra szolgál.

Az apátsági könyvtár bélyegzője ovális forma, melyek körirata: ★A TIHANYI SZT BENEDEK RENDI APÁTSÁG KÖNYVTÁRA. A közepén levő paizsban Szent Ányos püspök alakja van, mellette jobbról infula, balról pástorbot, fölötte korona.

A könyvtárral kapcsolatban meg kell emlékeznünk azon *ujságokról*, melyek a régebbi időben az apátság tagjai részére jártak. Legkorábbi följegyzés e tekintetben az, melyet 1777-nél olvasunk, midőn Vajda apát ezt írja: «Postarum magistro Veszprimiensi erga praenumerationem *pro novis Ratisbonensibus* fl. 8.» Ez a kiadás azután a következő években is megismétlődik, a mi annak a jele, hogy a regensburgi ujság állandó olvasmány volt a monostorban. 1784-től még egy ujság kezdett járni. Deczember 8-ikán «*pro novis Ratisbonensibus et Posonensibus Hungaricis*» küldött az apát pénzt, vagyis most már a Rát szerkesztésében megjelent Magyar Hirmondót is olvasták a tihanyiak. Az újabb időkben a monostor fejeinek és lakóinak izlése, tanulmányai szerint különféle lapok, folyóiratok jártak az apátság részére. Ezeket illetőleg csak azt említjük, hogy a főapát, midőn 1834-ben Tihanyban hivatalos látogatást végzett, meghagyta, hogy a «Fillértár»-ra¹ a ház, mint ilyen, ne fizessen elő; az egyesek azért megrendelhették.

Hogy egyesek Tihanyban tanulmányokkal foglalkoztak, egyéb elfoglaltságuk mellett ismereteiket is bővíteniök kellett, arról elég régi időből van tudomásunk. Már 1725 június 1-jén, midőn Pirnecker Emiliánt és Paulinovics Hiláront Tihanyba küldte a főapát, figyelmeztette az apátot, hogy ne igen sok foglalkozást adjon nekik, mert még mindkettő tanulmányra szorul s mielőtt tanítanak, tanulniok kell. És ezt nemcsak Hiláronról mondta, ki még nem volt fölszentelt pap, hanem Pirneckerről is, ki pedig már az előző évben áldozópap lett,² 1741 novemberében pedig arról értesülünk, hogy Lécs apát a francia nyelv

¹ Mint ismeretes, ez az ismeretterjesztő képes hetilap mindössze sem soká élt; 1834-ben indult meg s 1836 február végével megszűnt. ² Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20., nr. 6.

miatt Mórocz Bélát kérte a főapáttól. «Ha esetleg a francia nyelv miatt oly nagy szükség van pater Bélára és át akar menni, írja Sajghó november 25-iki levelében, még őt sem tartom vissza.»¹ Mindamellet még ez sem lehetett iskolás czélból előterjesztett kérelem, hanem talán Lécs maga vagy egyes rendtagok szerettek volna Mórocztól tanulni.

A rendi növendékek tihanyi iskolázása 1747-ben kezdődött. Október 9-ikétől látjuk, hogy a növendékek egyszerre nagyobb számban jelentkeznek Tihanyban. A jelzett napon érkeztek meg Bezerményi Zakariás, Horváth Lénárd, Bán Oszvánd, Szendy Sándor, majd a hónap vége felé Püspöky Vazul és Biber Fülöp. Tíz iskolai év mult el Tihanyban s ekkor a rendi növendékek többé nem ide, hanem Bakonybélbe mentek. A tihanyi iskolázás újabb szaka 1760-ban kezdődött meg.² Nagyobb számmal azonban csak 1761-től mutatkoznak a növendékek és 1764-ig tartózkodnak Tihanyban. 1764-ben a növendékek nagyobb része távozott, de kettő még egy időre, «pro pausa» ott maradt. Ez az egy időre két évig tartott és közvetlen rá, hogy ezek 1766 április 6-ikán távoztak, 7-ikén két más növendék foglalta el a helyüket, kik 1766–1767 folyamán Tihanyban tartózkodtak. Ezek látszat szerint épen úgy iskolai tanulmányok végett voltak az apátságban, mint a következő években föltűnő növendékszerzetesek. 1770-től azonban már szünetelt a tihanyi bölcseleti iskola és csak 1778-ban jöttek újra tanulók az apátságba.

1783-tól megváltozván a rendi oktatás iránya, megszüntették a tihanyi iskolát.³ Merült ugyan föl olyas gondolat, hogy idegen nyelvek tanulására használják föl a tihanyi monostort, de ebből a tervből semmi sem lett.⁴ 1811-ben megint emlegették, hogy Tihanyban, míg a Rend eltörlése be nem következett, mindig volt valamilyen iskola s a jövőben is bajos lesz úgy berendezkedni, hogy ne legyen,⁵ ámde erre nem került a sor s a rendi nevelést egységes mederben, Pannonhalmán irányították.

A tihanyi iskola mind a három szakában *bölcseleti tanulmányokra volt berendezve*. A részleteket illetőleg alig mondhatunk valamit, oly gyérek az adatok.

¹ Oklevéltár 72. sz.

² Ennek bizonyosságául azt hozzuk föl, hogy a tihanyi anyakönyvekben már 1760-ban ott találjuk Csár (Czár) Kolumbán nevét, ki 1761-től más bizonyosság szerint is tihanyi tanár volt. Sajnos, hogy az iskola életéről sem a főapátság, sem Tihany leveles anyagában nem találhatunk bővebb adatokat.

³ 1784-ben az apátság javainak összeírásakor is említik, hogy a szerzetesek száma ob interventam cassationem studii philosophici, quod antea in clauistro isto tradebatur, kisebb, mint az előző évben volt. Oklevéltár 103. sz.

⁴ Novák Krizosztom gondolt rá «De quibusdam monasticis» cz. dolgozatában, mely a pannonhalmi könyvtár kéziratai között van.

⁵ Hic, stante Ordinis integritate, aliquod studium semper erat et pro futuro vix ita accomodari res potest, ut habere non debeat...Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 79. nr. 32.

De mint kiegészítő ismeretek és a rendi oktatás Pannonhalmán, illetve Bakonybélben mutatkozó jelenségeihez kapcsolva, még sem szűkölködnek minden érték nélkül. Az első csoport növendékei 1762 szeptemberében nyilvános vitatkozással fejezték be tanulmányaikat. Szabó Jakab érdemesnek tartotta a naplójába följegyezni, hogy Nemes Gáspár és Dezső Bernát, kiket szeptember 14-ikén Pannonhalmáról Biró Márton veszprémi püspök temetésére küldöttek, visszaútjukban «fuerunt in oppugnatione in Tihany, defenderunt nostri fratres». A következő növendékekről Novák Krizosztom, ki maga is Tihanyban végezte bölcseleti tanulmányait, hagyott ránk rövid kis följegyzést: «1762 november 17-ikén Pannonhalmáról a tihanyi monostorba indultunk. 1763-ban Tihanyban Csár Kolumbán tanársága alatt elvégeztük a logikát és a metaphysika nagyobb részét. Ez a tanár augusztusban, Szent István ünnepe előtt visszatért Pannonhalmára, majd innen Modorba helyeztetett át, helyébe pedig Németh Kelemen tétetett. 1764-ben úgy, a hogy, a mennyire a tanár gyengésege engedte, átszaladtunk a physikán, Én, Sajghó Benedek főapát diszelnöklete alatt augusztus hóban védelmeztem az egyetemes bölcseletet».¹

Novák ezen vitatkozás alkalmával Salvianus összes műveit és Lir. Szent Vincze Commonitoriumát ajánlotta föl ajándéknak a hallgatóknak. Ezen, még 1742-ben megjelent munka elé kötötték az ajánlást s a vita tárgyát tevő tételket. Az ajándék czimlapja a következő: S. Salviani Massiliensis presbyteri opera omnia cum commonitorio Vincentii Lirinensis auditoribus oblata, dum assertiones ex universa philosophia in regio monasterio S. Aniani episcopi et confessoris de Tyhan Ord. S. Benedicti anno 1764. mense Aug. die 21. publice propugnandas susciperet rev. ac rel. f. Chrysostomus Novák... praeside rev. ac rel. p. Clemente Németh, eiusd. Ord. et loc. prof., artium liberalium et philosophiae professore. A czimlap után következnek a főapáthoz intézett ajánló sorok, majd assertiones ex universa philosophia czimen 50 tétel.²

A vizsgálat folyamából fönnmaradt az a beszéd, melyet Novák ezen alkalmal bevétőnek tartott. Leveles könyvében, az ő másolatában maradt meg ez a rövid szónoklat, melynek czime: Dictio de unione, szövege pedig ez:

Populi cum principe consensus, partium cum partibus nexus illis fortitudinem, his conciliat firmitatem. Floret, vigetque suis ornata deliciis regio, ubi solidior populum inter et principem necessitudo intercedit: tolle amica voluntatum foedera et una regni decorem sustulisti. Abeat solidum in liquorem aurum, moveantur quassata urbium moenia aut praealti aedificiorum mutent parietes

¹ Novák Krizosztom töredékes autobiographiájából, mely egyéb iratai mellett a pannonhalmi könyvtár kéziratai közt van.

² A pannonh. Szent-Benedek-R. tört. V. 399. l.

et illico virtus ad omnem comparata fortitudinem enervatur. Eiectus de terra lapis cadit et quantum terrea mundi moles suorum petat unionem, lapsa docet. Ipsa suis secum pugnancia viribus elementa, ut sociari queant, adversas mitigant qualitates, ut vel sic, quod integris, vividisque seiuncta non poterant, diminutis coniuncta viribus effectui darent. Corpus et anima, binae toto diversae caelo naturae cum unionis beneficio ultimum humanitatis accipiunt complementum, id utraque cum altera consequitur, quod neutra sine altera fuisset assecuta. Ita unione et quae perfecta sunt pulchritudinem et quae perfecta non sunt, perfectionem consequuntur. Illud in toto hoc conspirantis naturae ordine admirandum, ut, cum caetera omnia ingenito quodam unionis appetitu ferantur, solos superesse philosophos, quibus prae mutuis animorum nexibus placeat disceptare. Miles in aciem adornatur, ut ruptam, perturbatamque pacis tranquillitatem vindicaret; et philosophus, ut bello de pace decernat, multorum consensu saeculorum roboratam disrumpit unionem. Agnos Hyrcanae non nutriunt tygrides, nec exiles muscae vastos generant elephantes et unio praeter aut contra ipsius naturae naturam discordias parit. Multae de re una multorum sententiae, ut pene quot in corporibus capita, tot in capitibus sententiae distinguantur. Sedet suo in tripode *Cartesius*: sed, quia quod quaeritur, ibi quoque, ubi non est, esse per ipsum doceatur, locum, quem Paebades inter habere voluit, non obtinuit et quem habuit, alteri cedere pene debuit. Pari facultate non minorem incurrit infelicitatem *Laibniti*us, dum horologiis, quae suis invicem responderent, motibus vix absimilem se habere unionem, ipso mentis reluctantae lumine fateri cogatur. Denique multi multa: illi vero longe iucundissimi, qui, quo viverent, pluribus animam cum corpore vinculis devinxerant, magnum utique non raro sui spectaculum proponentes, cum in aliis simplicem difficulter, duplicem in his vitae funiculum facile disrumpi videamus. Verum, quia singulos suis in sensibus abundare optime novimus et cum hos aliter ac nos sentire videmus, sua probare, non aliena putamus condemnare, id reliquum superest: ut et nos nostram de unione sententiam proferamus et aliis alienum relinquamus.¹

A physikai tanulmányok, melyekről Novák említést tesz, később alaposabban folyhattak. 1780 június 27-ikén Vajda Samu 12 körmöczi aranyat (51 forint 36 krajczárt) adott át megbizottjának, hogy Bécsben matematikai és physikai eszközöket szerezzen; majd szeptemberben még 90 forintot költött rájuk.² Az 1782-iki disputáción a physikai tételek külön is szerepeltek a bölcseletiek mellett. A Budán 1782-ben kinyomatott «Selectae propositiones ex universa logica,

¹ Bele van vezetve Novák leveles-könyvébe, 13—16. ll., mely a pannonhalmi központi könyvtárban őriztetik.

² Ezek az adatok a tihanyi számadások során kerülnek elő.

metaphysica ac physica fam generali, quam speciali, quas in regio conventu abbatiae S. Aniani ep. et confess. ex praelectionibus R. P. Adami Cervus O. S. B., artium liberalium et philosophiae ac sacrosanctae theologiae doctoris ac philosophiae professoris propugnandas susceperunt RR. FF. Bartholomaeus Némethi, Wolfgangus Kultsar et Dionysius Czvitkovics eiusdem O. S. B. philosophiae auditores emeriti»¹ külső bizonyítékai a physika behatóbb tanulmányozásának.

Utolsó adat a tihanyi iskoláról s ez egyszersmind az iskola végét is jelzi, hogy Vajda apát 1783 május 5-ikén 8 forintot küldött Budára, hogy a bölcseleti vitatkozás tételeit kinyomtassák.²

Az iskolaév tartamáról csak hozzávetőleg szólhatunk. A növendékek szeptemberben, október 9-ikén, november 6-ikán, november 22-ikén érkeztek Tihanyba. A tanulás tehát október, november, sőt december elején kezdődhetett. A legnagyobb átlag a novemberben kezdődő tanulásra esik. Az évet legtöbbször októberben fejezték be; de ismételten előfordult, hogy augusztusban végződtek az előadások. Meghatározott nap azonban nem volt kitűzve. Novák bölcseleti vitatkozása augusztus 21-ikén volt; 1781-ben pedig augusztus 7-ikén adott Vajda apát a vakációra utazó tihanyi tanárnak 16 forint költséget.

A tihanyi iskoláról szóló gyér adatok miatt még az első tanárt sem ismerjük. Mikor másodízben nyílt meg a tihanyi iskola, *Csár Kolumbán*, 1756—1757 folyamán maga is a tihanyi bölcseleti iskola tanulója, volt a növendékek mestere. Helyébe 1763 augusztus havában *Németh Kelemen* lépett. Az utolsó időszakban *Cervus Ádám* kezdte meg a növendékek oktatását. Mikor ő 1783-ban alperjel lett, *Bosnyák Benedek* lett az utóda.³

A szerzetesi élet természetéből következik, hogy a különféle állásokban levő vagy már munkára alkalmatlanná vált rendtagok szükségleteiről a monostor gondoskodik.⁴

A mi a *lakást*, *butorzatot* illeti, arról a jelenig majdnem semmit sem tudunk. Már az altenburgiak birtoklása idején külön szobájuk volt a szerzeteseknek. Erre vall, hogy Csery Marián «a maga ágyában, maga almáriumjában» levő jószágait emlegeti. Később is külön szobájuk volt a tihanyi rendtagoknak. Hogy milyen, arra csak a számadások gyér adataiból következtethetünk. A szobák ki voltak meszelve, deszkapadlóval ellátva, volt bennök kályha, matráczczal, paplannal stb.

¹ A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. V. 577. l.

² Vajda apát följegyzése a kiadások közt.

³ Ezekről is jóformán csak a számadásokból tudunk. Bosnyák 1783 február 20-ikánál fordul elő professor pater Benedictus névvel.

⁴ A mit e tekintetben alább elmondunk, szándékosan nem foglaltuk bele a főmonostori, egyébként az egész Rendre vonatkozó intézkedések, szokások keretébe, mivel akkor csak megismételnők a Pannonhalma történetéből ismert dolgokat.

fölszerelt ágy, börszékek, az ablakon függöny. Mivel az apátság asztalost tartott, a szobaberendezés az apátságban készült s így a számadásokba nem került bele. Az 1830-iki főapáti rendelkezés meghagyta, hogy a szobákat meg kell számolni, mindegyikről leltárt kell fölvenni s azután óvakodni attól, hogy egyik szobából a másikba ne hurczoljanak át egyes butoradarabokat.¹ Napjainkban az előljáróknak, plébánosnak, egyik-másik rendtagnak kettős szobája van; de, mint az ilyen régi monostori épületben, a szobák bizony czellák. A szobákat parket padlóval látták el, kifestették, de azért átlagos berendezésük — imázsámoly, íróasztal, könyvtartó, két ruhaszekrény, mosdó, diván, kis asztal, néhány szék, ágy, éjjeli szekrény — éppen nem ellenkezik a szerzetesi egyszerűséggel.

A Rend gondoskodott a szerzetesek *ruházatjáról* is. Kaptak a rendtagok téli és nyári habitust és pedig télit posztóból, nyárit könnyebb anyagból, mint rendszeren nevezték, matériából. A nyári reverendát kék vászonnal bélelték ki.² Szokásban volt, hogy a használatban megkopott ujjak helyett újat csináltattak a reverendákhoz. A reverendával együtt kaptak scapularét. Ehhez 1750-ben *quinet*-nek nevezett anyagot küldtek Pannonhalmáról;³ máskor matériából készült.⁴ A laikusok, úgy látszik, rövidebb scapularét viseltek; legalább az 1753-iki számadások közt ezt olvassuk: «*Eremitae Bartholomeo novum nigrum pallium et scapulare breve.*» Megtörtént, hogy új helyett az apát ajándékozta oda a maga jó reverendáját, scapularéját vagy valamely meghalt rendtagét kapta meg, a ki éppen ruhára szorult. A reverendához kaptak még collarékat, nyakravalókat, melyek vászonból voltak; megesett, hogy egyszerre 16-ot kapott egy szerzetes.⁵ A reverenda átkötésére cingulumot használtak. A házban caputiummal fődtek a fejüket és Sajghó főapát 1752-ben meg is kívánta a tihanyiaktól, hogy «*caputia in monasterio deferant*». A házon kívül való használatra nyári és téli kalapokat, illetve kalpagokat (*pileus hiemalis vulgo kalpag*) kaptak. Sajghó főapátnak

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. rr.

² Lécs apát csak általánosságban említi, hogy ezt vagy azt vettek pro confratribus, pro religiosis domesticis, pro communitate, csak ritkán mondja meg, egyeseknek mit adott. Vajda apát ellenben névleg felsorolja azokat, kiknek valamit adott. Így azután, ha a huzamosabban Tihanyban tartózkodók járandóságait összeállítjuk, azt látjuk, hogy nyári és téli reverendát minden évben kaptak. Más ruhanemű, ingek stb. változó s míg egyik sűrűn kap, a másik kevesebbel beérte.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20., nr. 40.

⁴ A reverenda és scapularé költségét illetőleg főlemlítjük, hogy a somogyi javak kormányzója 1777-ben maga vevén magának ruhának valót, a fehérvári vásáron «egy habitusnak való materiáért fl. 6 den. 60, item egy scapularenak valóért fl. 2» fizetett, csináltatásukért pedig «tíhoni Pető Mihál szabóval számot vetvén»¹ forintot adott.

⁵ Így pl. 1784 január 28-ikánál a kiadások közt ez van: R. P. Vincentio 16 collaria... De, úgy látszik, hogy elkészíttetlenül is kapták, mivel 1786 április 28-ikán az apát Xavérnak, sicut et reliquis omnibus pro collare ulnam telae adott. Pannonhalmán később «collaria linea» néven emlegették őket, mi megfelel annak a vászon-csiknak, melyet a collarera szokás alkalmazni.

azonban a prémes kalpag viselete nem tetszett s mikor az egyik szerzetes lehérrórával prémezett kalpaggal került vissza Pannonhalmára, szóvá tette az apátnak, hogy Tihanyban valami külön regulát tartanak, mert Pannonhalmán ilyesmit nem szokás viselni.¹ Mindamellett Tihanyban később is csak viseltek prémes kucsmákat. A szent szegénység szeretetét mutatja, hogy a kissé kopottas kalapokat nem dobálták el, hanem újra festették s tovább használták. Kaptak továbbá nadrágot, hozzá, a kinek kellett, nadrágszíjat, «német laiblit», mentét vagy rokokornak nevezett köpönyeget (penula vagy pallium vulgo rokokor),² sőt porkabátot is. Fehérneműekről, régebben házi vászonból, utóbb többnyire gyolcsból készített ingról, alsónadrágokról, téli és nyári harisnyákról (közönségesen hamburgernek nevezték), pamut vagy házi vászon zsebkendőkről, téli és nyári keztyűkről, ujjas és ujjatlan, flanállal bélelt, flanél meg posztó subuculáról szintén az apátság gondoskodott. A házban való használatra posztócipőket kaptak, továbbá írhával bélelt papucsot, bőr topánt, néha füzös vagy csattos cipőt is.³ Ágyneműekről, matráczról, paplanról, kartonnal behuzott vánkosookról, tarka ágyszőnyegek, ágyszerítők, törülközők sem kellett a rendtagoknak gondolkodniok.

Az apát maga sem viselt más ruhát, mint szerzetesei. Csak elvétve van finomabb dolgokról szó, pl. hogy Lécs zsinóros kalapot szerzett, Bécsben bundát csináltatott, selyem zsebkendőket vett.

Az apátsági számadásokból látjuk, hogy többnyire a környékbeli iparosok dolgoztak a monostor számára. A reverendák csinálása, főleg pedig az apróbb javítások miatt a XVIII. század közepétől szabólegényt tartott az apátság. A fehérneműek egy része, az ingek, alsónadrágok közbe-közbe házilag készültek, rendszeren azonban a bécsi, fehértvári, pesti vásárokon vagy az árukkal járó «olaszoktól», «zsídóktól» szerezték be a szükséges darabokat.⁴

Az apróságokról, czeruzáról, papirosról, zsebkésről, pálczáról is az apátság gondoskodott, a tentát pedig, abból következtetve, hogy 1753 márczius 12-ikén tentafőző fazekat vettek, maguk csinálták.

A ruhaneműek, mindenféle apróságok beszerzése mindinkább terhesebb lett az apátságra, illetve a Rendre. E miatt jött azután szokásba a ruhapénz. Igaz, hogy még 1830-ban is emlegették, hogy a ruhapénzt ne osszák szét a rendtagok közt, hanem természetben adják a ruhát s egyszerűség s egyformaság

¹ U. o. nr. 22.

² Talán az átlagos szükségletet fejezi ki ez a följegyzés: «Curavit penulam seu rokokor ex 5 ulnis panni.»

³ Egyszer szarvasbőr cipő is szóba kerül. 1754 január 19-ikéhez ezt jegyezte föl az apát: P. Mauro curavi caligas ex pelle cervina fl. 4 den. 25.

⁴ Az itt emlegetett dolgok többnyire Vajda apátsága idejéből valók; előbb, Lécs idejében sem mutatkozik valami különösebb viselet s a szerzetesek akkor is úgy voltak ellátva, mint Vajda alatt.

kedvéért a reverendának valót minden iskolaév elején Pannonhalma fogja szétküldeni s az 1855-iki statutumok is azon voltak, hogy a szerzetesek ne maguk vegyék meg és csináltassák a ruháikat; de maga az, hogy ezek a statumuk is megengedték, hogy a rendtagok pénzzel rendelkezhessenek, bármily csekély volt ez az összeg, megteremtette az átmenetet ahhoz, hogy a szerzetesek maguk szerezzék be ruhaneműiket s ennek megfelelően az erre szükséges pénzt is megkapják. A mai szokás szerint csak a reverendához és a tartozékaihoz való anyagot s a cingulumot kapják a rendtagok természetben, de már a megcsináltatás csak úgy a maguk gondja, mint egyéb ruhaneműik beszerzése.

Az *étkezés* a konventi élet természetének megfelelően közös volt. Bizonyára közös volt már az altenburgi birtoklás alatt is, hiszen a csekély számú szerzetes és a csekély jövedelmek mellett nem lett volna érdemes külön apáti asztalt tartani. Grassonak, úgy látszik, meg lett volna rá a hajlandósága, hogy külön étkezzék, mert Sajghó 1726-ban jónak látta figyelmeztetni, hogy, hacsak vendégek nincsenek, az apátnak mindig a rendtársakkal kell étkeznie.¹ Lehet, hogy Grasso azért próbált külön apáti asztalt tartani, mivel nem volt megfelelő ebédlő. Ugyanez az ok vehette Lécset is rá, hogy egy ideig külön szakácsot tartott magának. A főapát 1741-ben sürgette, legyen már meg a közös ebédlő, mivel ez a szerzetes ház természetével annyira összefügg, hogy e nélkül konventről nem is lehet beszélni.² Az intés használt, az ebédlő meglelt, az apáti szakács később nem szerepel s a közös étkezés annyira állandó és megkövetelt lett, hogy 1850-ben Rimely főapát egyenesen nemtetszését fejezte ki, mikor meghallotta, hogy egyik rendtag vacsorára nem szokott megjelenni az ebédlőben.³

Az ételek elkészítéséről világi alkalmazott gondoskodott. Míg az endrédi és szántódi házakban, hol az apátok útjai és somogyi birtokuk jószágkormányzói miatt szintén volt háztartás, szakácsnék főztek, addig az apátságban mindig világi szakácsot fogadtak. Tartottak kuktát is és tudunk róla, hogy néhány az apátsági szakács mellett tanult ki és szabadult föl. Azonban már a régebbi időkben is szokás volt, hogy a gazdaasszony vagy, mint nevezgetik, majorné s a szolgálók segítségére voltak a szakácsnak. Az újabb időkben a konyhán női személyzet dolgozik.

Az étkezés idejére csengetyűvel adtak jelt. Már Grasso kérte a főapátot, csináltasson neki csengetyűt, melylyel ebédre és vacsorára jelt lehessen adni,⁴

Az ebédlő, melynek közepét virágos szövésű terítővel fedett hosszú asztal

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20., nr. 8.

² Oklevéltár 72. sz.

³ A főapát szeptember 24-iki levele be van vezetve az apátság 1827-től kezdődő protocollumába.

⁴ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20., nr. 9.

foglalta el, az egyik oldalán pedig szószék emelkedett,¹ hogy étkezés közben se hiányozzék a jámbor olvasmány, bőr butorokkal volt berendezve. Az ételket régebben cin edényekben főzték, tálalták föl s az asztali készlet is ilyen volt. Attól fogva, hogy Lécs 1750-ben A(bbatia) T(ihanyiensis) jeggyel ellátott sok új cin edényt, «öreg» és kisebb tálakat öntetett,² sűrűn látjuk, hogy a számadásokban régi cin edények javítására, ujak öntésére fordított összegek vannak. A rendes étkezéshez a kanál is czinből volt.³ Ezüst evőeszközök már a XVIII. század közepétől voltak, de csak ünnepélyesebb alkalmakkor használták őket.⁴

Hogy az étkezésnél hány fogás volt, arról semmi hír. Még a fényesebb, apáti névnapkor vagy más ünnepélyesebb alkalommal adott ebédekről sem tudjuk megmondani, hány fogást adtak föl, noha egyébként a számadásokból látjuk, hogy ezeken meghívott vendégek, tisztelkedők is megjelentek s Pápáról, Veszprémből érkezett zenészek játszottak alattuk. A mostani szokás szerint — a gyümölcsöt, sajtot nem számítva — köznapokon délben 4, este 3 fogás van; vasár-, ünnepnapokon, rendtársak nevenapja alkalmával, a déli fogások számát egygyel növelik. Az apáti névnapok, ünnepségek természetesen a gazdagabb asztallal megkülönböztetést nyernek.

Ila a XVIII. század második felének számadásait végignézzük, megmondhatjuk, mi került az asztalra s megállapíthatjuk, hogy átlagban elég tisztességes és változatos ellátás volt a monostorban.

A sűrűn előforduló marha-, borjú-, sertéshúson kívül, mely utóbbiból füstölten is eleget fogyasztottak, malacz, bárány, ritkábban kecske, egyszer paczal, csirke, kappan, liba, kacsá, pulyka, nyúl, szarvas, őz, talán egyszer tuzok, vadkacsá, vadlúd, fogoly, búvárkacsá, szárcsa, szalonka, igen ritkán vadgalamb és a nagy mennyiségben fogyasztott hurosrigó kerültek az asztalra. Halhoz nemcsak a halászat után járó tizedből, a csukával, pontytyal szolgáló aszófői, endrédi apátsági halastavakból jutott az apátság, hanem süllőért, menyhalért, harcsáért, vizáért, fogasért, tőkehalért, orsóhalért, héringért, sardelláért, szárított és füstölt halakért jelentékeny összeget költöttek. Igen sokszor ettek csigát, teknősbékát, míg rák, csik, vidra ritkábban fordulnak elő a beszerzett ennivalók között. A zöldségféléket jórészt az apátsági kert adta, melynek külön kertésze volt s tudjuk, hogy zöldségmagokra is költöttek, de azért szömörce- és másféle gombát, szárított gombát, répát, káposztát, fejes és vad salátát, spárgát, karfiolt, kalarábét,

¹ Lécs apát 1750 tavaszán az örvényesi asztalosnak az ebédlőbe készített szószékért is fizetett.

² U. o. fasc. 22., nr. 2.

³ 1774-ben a szántódi jószágkormányzó vett a konventnek 1 tuczat cin kanalat és ugyanannyi «becsületes» kést.

⁴ Még a szántódi háznál is így lehetett. 1774-ben nemcsak «egy tuczat tatái fabricabéli porcelán tányérokat» szereztek, hanem 12 ezüst nyelvű kést és villákhoz való ezüst nyelet is.

lencsét, babot, borsót, ugorkát pénzen is vettek s boltból hozták a nagyban fogyasztott rizst, árpa- és aprókását, köles- és darakását. A csemegefélék és gyümölcsökből¹ élvezték a sajtot, melylyel jórészt az endrédi birkás szolgált, vaját, friss és aszalt körtét és cseresznyét, diót, barackot, szilvát, lasponyát, almát, nagy ritkán a dinnyét és csemegezámba ment a többnyire vásárfiának hozott perecz, zsemlye, mézes «pogácsa», piskóta, kétszersült. A kávé s a tea rendes használatnak örvendtek. Az ételek elkészítéséhez és fűszerezéséhez, az általában jelzett «fűszereken» kívül friss és főtt vaját, disznó- és lúdzsírt, olajat, ecetet, mazsola- és aprószőlőt, sáfránt, szerecsendiót és szerecsendióvirágot, borsot, fahéjat, sok gyömbért, hagymaféléket, köményt, szegfűszeget, káprít, sörélesztőt találunk említve. A szükséges fűszereket rendszeren állandó helyen vették, de megesett, hogy vásárok alkalmával és «szlávoktól», «stájeroktól» szerezték be. Italul bort használtak és pedig rendszeren az apátság saját termését, nem pedig dézsmabort; néhányszor vettek somlait s párszor a somogyi jószágkormányzótól vásárfiának budai vörös bort is kaptak. A borhoz füredi víz járt; legalább Lécs halála után a tihanyiak a miatt is panaszkodtak, hogy a savanyúvizet minden harmadnap velük hordatják. A pálinkafélékből rosolis és szilvapálinka fogyott.

Hogy a *szokásos rendi, regularis böjtöket megtartották*, azt abból is következtethetjük, hogy Sajghó Benedek főapát, az egyik rendtagról szólva, különösen is megemlítette, hogy a testvérek rendes étkezésekor érje be ő is a böjti eledellekkel, ne egyék húst; ha azonban vendég van, vagy az apáti asztalhoz kerül, akkor az apát fölmentést adhat neki, tehát húseledellel is élhet.² Alig szükséges megemlítenünk, hogy az egyházi böjtöket szintén megtartották. Régente a pápától kiadott nagyböjti rendeletet a főapát küldte meg az apátnak, hogy úgy a monostorban, mint az apátsági plébániákon kihirdettesse.³

Mikor a rendtagok úgyszólván mindent a monostortól kaptak és nem is igen volt módjukban, hogy maguk szerezzenek valamit, az apátság vállalta magára azt is, hogy a rendtagok közbe-közbe kissé felüdülhessenek, elmulathassanak, ő gondoskodott róla, hogy a szerzetesek a meglehetősen egyformaságban muló napok mellett, melyek alatt alig volt más szórakozásuk, mint elolvasgattak, elbeszélgettek s közbe szívták a jó torvaji dohányt, milyent pl. 1751-ben Lécs vett nekik, meg a jánosházait, köttseit, melyekkel Vajda kedveskedett nekik, meg azután

¹ A szükséglet egy részét a monostor kertje s a gazdaságok fődözték. Már Grassonak a gazdatisztek számára kiadott utasításában benne volt a figyelmeztetés, hogy, mikor a gyümölcsstermésnek «disze vagyón», az uraságról se feledkezzenek meg.

² Oklevéltár 58. sz.

³ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20., nr. 32.

eltobákolgattak, a mit, közbevetőleg legyen mondva, nagyon is megszoktak, túlságosan ne érezzék a változatosság hiányát.

Lehet, de nem bizonyos, hogy a monostor kertjében *tekepálya* volt. Csak azért gondolunk rá, mert a számadások közt azt olvassuk, hogy 1783-ban az andocsi esztergályos 1 forint 13¹/₂ dénárt kapott uj tekékért.

Farsang idején az apát ajándékokat vásárolt össze s ezekre azután eljártak a rendtársak. Ez állandó szokás volt s a számadásokban évről-évre előfordulnak a pro variis munusculis, erga diversa munuscula *ad lusum Baccharum* tett kiadások.

Nyár elején, ősszel, ha az idő kedvezett, nagyobb kirándulásokat tettek, melyek alkalmával ételben, italban a szokottnál valamivel bővebb, finomabb ellátásban részesültek. Ezek voltak az ú. n. *recreatiók*. Úgy látszik, közbe meszebbre is elmentek. Nem elég világos ugyan a somogyi rész számadásaiban levő följegyzés, de mégis azt véljük a nyomán, hogy szüret idején át-átjártak a tihanyiak a kőhegyi szőlőbe, 1783 május havában pedig Szántódra mentek *recreatióra*.

A XIX. század folyamán a tihanyi apátság előjárói kezdtek nem törődni a *recreatiók* rendezésével, minek az lett a vége, hogy a szerzetesek maguk gondoskodtak szórakozásról s a tihanyi apátsági pinczében pipálva, borozva csaptak egy kis mulatságot. A rendi előjáróság azonban ezt nem szívesen látta s azért 1832-ben meghagyta a tihanyi perjelnek, gondoskodjék róla, hogy a szokásos *recreatiók* meglegyenek, a pinczében való magános iddogálásnak pedig egyszer s mindenkorra vége szakadjon.¹ A XIX. század 60-as éveiben billiardja levén a háznak, sokat játszottak ezen, de még inkább divatozott a kártya; sokat preferansoztak, tarokkoztak, viszteztek, sőt néha a makao is járta.²

A háztól vagy háznál rendezett szórakozás mellett üdítő változatosságot nyújtott a rendtagoknak az utazás. Nemcsak a tanárok kaptak vakációt, hanem a többi rendtárs is elment szüleihez, rokonaihoz, vagy a Rend más házaiba, Pannonhalmára, hová a főapát nevenapja alkalmával rendesen ellátogatott néhány tihanyi benczés, hogy az apátság üdvözlését s jókivánságát megvigye, Györré, Bakonybélbe stb. Néha hivatalból, megbízásból keltek útra, hogy megjelenjenek a megyegyűléseken vagy a somogyi részek jószágkormányzóját kísérték el ilyenekre, az apátok társaságában mentek gyűlésekre.

Azt mondhatjuk, hogy az apátságnak az a gondoskodása, melylyel a rendtagoknak üdülő szórakozást szerzett, már a szeretet tényeihez tartozik. Az egészséges, munkabíró szerzetesnek is kellett egy kis változatosság, hogy nagyobb

¹ Perjeli napló a pannonthalmi könyvtár benczés kéziratai között.

² Pannonthalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. rr.

kedvvel s erővel végezhesse a kiszabott munkát. Ha pedig azután arra került a sor, hogy a meggyengült erőt, megrongált egészséget ápolással, gyógyítással kellett növelni, helyreállítani, az apátság és vezetői természetes kötelesség gyanánt teljesítették ezt a rendtársak iránt tartozó szeretetből eredő gondosságot.

A *betegek gondozása* oly kis helyen, mint Tihany, hozzá a régi közlekedési viszonyok közt, elég nehézséggel járt. Volt ugyan a háznak borbélyja, kit chirurgus néven is emlegetnek, de erre még érvágáskor sem bízta magukat, hanem az andocsi vagy veszprémi chirurgust szokták elhívni; egyszer pár hétig a város-lódi sebész volt a monostorban. Gyógyításra, nem számítva néhány kivételes esetet, midőn pl. a szomszédságban birtokos Hohenzollern gróf orvosához vagy a balaton-füredi Oesterreicher doktorhoz fordultak, rendesen egy-egy veszprémi orvossal egyezkedtek, ki a mint házi orvos 10 arany (42 forint 40 krajczár), kivételesen (1786-ban) 12 arany (52 forint 24 krajczár) honoráriumot kapott, de hosszabb gyógyításra szoruló esetekben külön díjazásban is részesült. A veszprémi orvosok fölkérése később is szokásban maradt. Még az 1832-iki látogatáskor is azt rendelte Kovács Tamás főapát, hogy a perjel lépjen érintkezésbe valamelyik orvossal, hajlandó-e megfelelő honoráriumért a monostor betegeinek látogatására, illetve azon esetben, ha Veszprémbe vinnék őket, orvosi gondozására. Kevéssel utóbb az uradalom s a ház szükségletei miatt a monostor állandó sebészt tartott, a ki azután könnyebb esetekben orvosi működést is végzett. Az 1850-iki látogatáskor úgy intézkedett a főapát, hogy a sebészt meg kell tartani s figyelmeztetni kell, hogy, ha hazulról távozik, ezt a perjelnek bejelentse. Az újabb időkben a Tihanyban lakó uradalmi orvos, illetve a balaton-füredi fürdőorvos megkönnyítik a monostor betegeinek gondozását. Ha a szükség úgy hozta magával, külön összeget utalt ki a rendfő az apátság terhére, hogy a beteg rendtárs operációra mehessen¹ s az is előfordult, hogy más orvos, esetleg budapesti specialista segítségét is igénybe vette az apátság.

A mire a főapát 1832-ben utalt, hogy esetleg Veszprémbe viszik a beteget és ott fogja az orvos kezelni, már a régebbi időben is szokásban volt. A számadásokból látjuk, hogy némelyek huzamosabban voltak Veszprémbe. Az is előfordult, hogy Győrré, Móra mentek a betegek. Ha a baj még nem volt súlyos, a betegek bementek Veszprémbe, megvizsgáltatták magukat az orvossal s azután ismét visszatértek a monostorba.

Fürdő használatára Balaton-Füredre mentek a rendtagok. Vajda apát a fürdősökkal, vendéglők bérlőivel kötött szerződésekbe mindig belevette, hogy a tihanyi szerzeteseknek, ha fürdőre kell menniök, ingyen adnak fürdőt, lakást, az

¹ 1859 január 16-iki főapáti levél az apátság protocollumában.

ellátásról pedig az illető maga, azaz az apátság gondoskodik.¹ Ha valamely beteg rendtársnak, akár magában a monostorban lakott, akár valamely apátsági plébánián működött, az orvos azt ajánlotta, hogy a balaton-füredi fürdőt használja, az apátok, illetve főapátok később megengedték a fürdön való tartózkodást és az ellátásáról is ők gondoskodtak.²

A gyógyszereket, mivel berendezett patika hiányában az apátságban levő gyógyszerész-fráterek nem dolgozhattak, jó ideig Andocsról, majd Veszprémből szerezték be; néhány kivételes esetben Fehérvárról hoztak orvosságot. A balaton-füredi gyógyszertár fölállítása és állandósítása azután szükségtelenné tette, hogy nagyobb távolságra kelljen orvosságért küldeni.³

A betegek sohasem szűkölködtek a többi rendtárs különösebb érdeklődése és kellő ápolás nélkül. Az a figyelmeztetés, mely az 1832-iki főapáti látogatáskor elhangzott, hogy a hajlottabb korral járó betegségekkel küzdő Farkas Fülöpre különös gondja legyen a perjelnek s a többi rendtárs is szeretettel enyhítse szenvedéseit, a rendfőnöki melegebb érdeklődésnek jele s nem annak, hogy e tekintetben hanyagság történt volna. A mit Szent Benedek megkívánt, hogy t. i. «infirmorum cura ante omnia et super omnia abhibenda est, ut sicut revera Christo, ita eis serviatur, quia ipse dixit: Infirmus fui et visitastis me», a régieknek csak úgy a szíven feküdt, mint a mai rendtársak szeretete virraszt azok fölött, kiket a betegség ágyhoz köt. De a XVIII. századból fennmaradt számadások is mutatják, hogy a testvéri gondozás mellett arról sem feledkeztek meg, hogy a beteg mellett ápoló legyen, illetve külön szolgálja álljon rendelkezésre. Vagy egy gyerek vagy egy «iffiu» vagy a bakter volt a betegek mellett. Ha valami kívánságuk volt, iparkodtak teljesíteni s vettek nekik pl. aszubort, csokoládét. Természetes, hogy, ha az orvos úgy tanácsolta, a betegek még az egyházi bőjtök alól is fölmentésben részesültek.⁴

A meghalt rendtársakat az altenburgi időkben a község temetőjében helyezték nyugalomra.⁵ Mikor a templom fölépült s alatta sirbolt készült, ez szolgált a monostor lakóinak végső nyugvó helyül.⁶ Mostanság már nem használják a

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihany. fasc. 11., nr. 65., 65*, 65., litt. C. és H. — A számadások közt 1780 szeptember havában olvasunk róla, hogy Kolumbán rendtárs ellátása fejében 3 forint 44 krajczárt fizetett az apát Balaton-Füreden.

² Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. rr. és vv., tihanyi apátsági levéltár, c. 24., nr. 53.

³ Az apátsági plébániák lelkészei, legalább is 1832-től, a maguk költségén szerezték be az orvosságokat. Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. rr.

⁴ V. ö. pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. rr.

⁵ Csery 1710-ben «sepultus foris in coemeterio».

⁶ 1766. 18. Dec. R. P. Valentinus Keller O. S. B. prof. ad S. Martinum requievit et depositus ad cryptam, olvassuk a meghaltak anyakönyvében. 1779-től, mint a helytartótanács elrendelte, csak a rendtársakat volt szabad a kriptába temetni. Tihanyi apátsági levéltár, c. 24., nr. 11.

templom alatt levő sirböltöt, hanem a rendes temetőbe viszik a monostor halottjait. Mint a jelen kegyeletes szokása szerint részesül a meghalt rendtag a társak szentmiséiben, úgy meg kellett ennek lennie a multban is, noha más adatszerű megemlékezés nem maradt reánk, mint az, hogy, mikor a meghalt hagyatékából valamit rendtárs kapott, kikötötték, hogy több-kevesebb misét mondjon.

Mint a Rend egyéb apátságai, úgy Tihany sem feledkezett meg róla, hogy nemcsak a rendtársak iránt vannak kötelességei, hanem a monostoron kívül állókkal szemben is. Ezek kötelességeit *a vendégek megbecsülésével s a szegények irgalmas támogatásával* teljesítette.

Az apátság asztalánál Szent Benedek napján, Szent Ányos ünnepén, az apátok nevenapján megjelent ugyan «a jóbarátok tömege», «becses és jelentős egyének» tisztelték meg az apátságot, kik néha az éjjelt is a monostorban töltötték,¹ hol a ház kicsinységéhez mért számban ugyan, de mégis voltak vendégszobák, a rendkívüli alkalmak, pl. az apátsági templom fölszentelése, a püspöki egyházlátogatások, bérmlások stb. vendéglátó örömnapiak voltak a monostornak, azonban, az apátság alapításának nyolczszázados emlékünnepe kívül, nem tudjuk, *kik is voltak a monostor vendégei*. Igaz, 1839-től előttünk volnának a «tihanyi vendégkönyv» kötetei s ezekben oly fényes nevek, mint Adolf György schaumburg-lippei trónörökös (1839 október 14.), József főherczeg (1845 szeptember 18., majd 1859 augusztus 2.,² végül 1879 augusztus 9), «Mária Henrika Belgiák királynéja», Klotild főherczegasszony (1879 augusztus 9), Mária Terézia bajor herczegnő, osztrák főherczegasszony, Lajos bajor herczeg (1880), József Ágost főherczeg, László főherczeg (1889 augusztus 6, midőn Klotild főherczegasszony is újra megjelent), «Stephanie» (1892 június 20), Strossmayer József pétervárad i káplán (1839), Zichy Ödön gróf, Zichy Ferdinánd gróf (1840), Szemere Bertalan és vele — legyen fölemlítve a maga idejének ez az ismert alakja — «nemzeti báró Bizay» Mihály, Bémer László báró (1842-, majd 1861-ben, mikor «hajdan várad i püspök» czimen írta be magát), Haulik Károly (1844), Schodelné (1845), Garay János (1847), Vas Gereben (1851), Simor János (1853), «Thali» Kálmán (1856), Jókai Mór, Jókainé Róza (! 1857), Batthyány Elemér, kinek neve mellé Inkey Ádám ezt írta: «A m. nemzet árvája», Szalay László (1860), «Xantus Amerikából» (1861), Klapka György (1868-ban, majd 1884-ben, midőn a neve mellé írta: «1849-ben Komáromnak főparancsnoka»), Samassa József egri érsek (1884), Blaha Lujza (1892), Krug Bonifác montecassinoi főapát (1905), de meg ezeken

¹ A számadások adatai nyomán, melyek pl. 1750 június 19-ikén, majd 1752 augusztus folyamán stb. szólnak a megjelent vendégekről.

² Mikor Tihanyból visszamentek Balaton-Füredre, a főherczeget vivő csónak elmerült. Ő és Meran gróf kiusztak, de a kíséret, hajóslegények, czigányok csak lassan láboltak ki a vízből. Tihanyi perjeli napló a pannonhalmi könyvtár benczés kézíratai között.

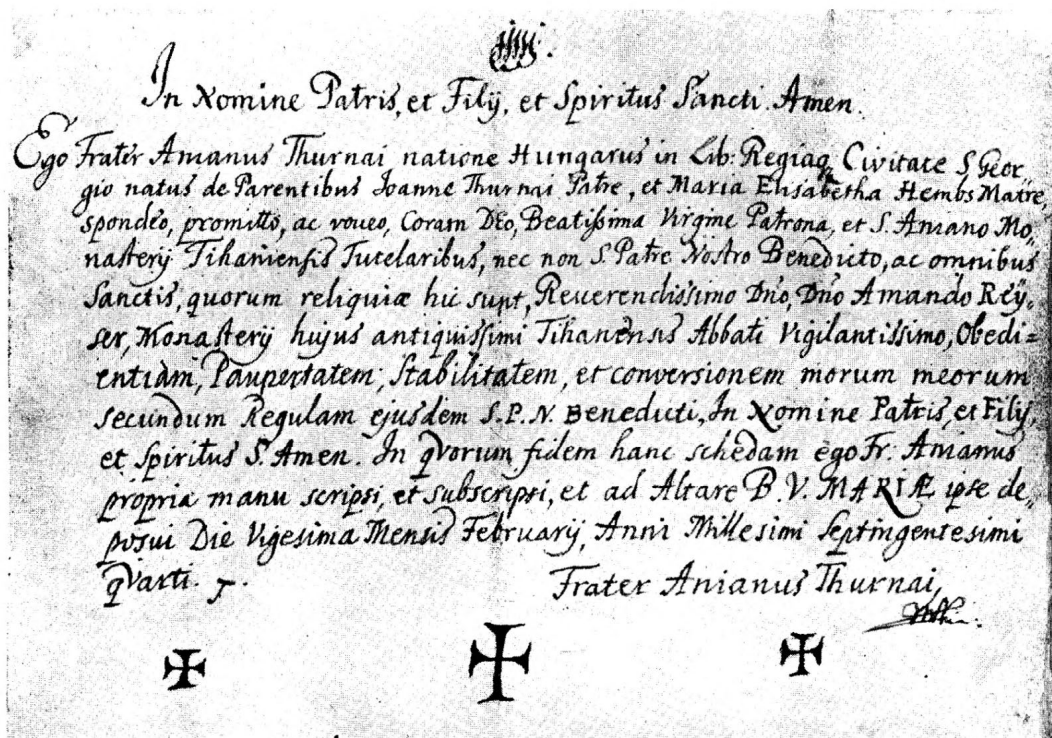
kívül Fogarassy Mihály, Kuthy Lajos, Kautz Gyula, Hugó Károly, Nagy Ignác, Tamássy József, Pesty Frigyes, Munkácsy Flóra, Lisznai Kálmán, Guyon Richárd grófné, Ráth György, Wlassits Gyula, Ligeti Antal, Rákosi Viktor, Hajnik Imre, Prielle Kornélia, Berczik Árpád, Beniczkyne Bajza Lenke, Edelsheim-Gyulai báró, Lóczy Lajos, stb. fordulnak elő, ámde ezekből csak kevesen voltak a monostor oly vendégei, mint pl. 1911. május 18-án Mária Terézia estei főhercegasszony, Lajos bajor királyi herceg, Adelgunda, Hildegard Mária Krisztina, Helmtrudisz Mária Amália, Gundelinda királyi hercegnők, kik kíséretükkel együtt a monostorban étkeztek; a többség pusztán Balaton-Füredről átnéző látogató volt.

A felebaráti szeretet másnemű gyakorlása, nevezetesen *a szegények istápolása* is kedves dolga volt a monostor fejeinek. Ha az apátsági számadásokat lapozgatjuk, azt látjuk, hogy Rómába utazó remete, komáromi trinitariusok, máriacelli bucsúsok, török fogságból szabadult koldus, egyház számára kéregetők, kéregető nemes, különböző szerzetesek, deákok, nyugalmazott katonatisztek, állást kereső organista, meg nemes ifjú, jó családból való, de szegénységre jutott özvegy, kolduló törökországi keresztény «gróf», kolduló világtalan, szegény megöregedett iskolamester, égett emberek zörgettek alamizsnáért s nem is mentek el a nélkül, hogy pénzben, gabonában vagy egyszerre mindkettőben támogatást ne nyertek volna. Az apátság volt, aggkoruk miatt munkára alkalmatlan cselédjei, tisztjei nem egyszer kaptak pénzt, gabonát, ruhaneműket, betegség esetén sebészt, orvosságra valót, még ha nagyobbacska összegre volt is szükség. Szegény gyermekek, szegény leányok, «kik pápistaságra gyóntak», árvák ismételten kaptak ruhát s általános szokás volt, hogy karácsonykor, újévkor ezt, azt kapott a szegénység. Ha az árva esetleg szolgálatra alkalmas volt, fölfogadták s ha a leánynak szerencséje akadt, «mennyegezős ruhájára s egyéb ágyi szükségére» az uraság adott pénzt. Már Lécs apát is gondoskodott elárvult gyermekekről, Vajda apát pedig ismételten megtette, hogy a fiúkat taníttatta, az egyszerűbb gyermeket szakácsságra, tisztjeinek vagy az apátság hivatalnokainak árváit iskolára küldte, instruktort tartott mellettük és még német nyelvre, zenére is oktattatta őket. Bizvást a szegénység támogatásának vehetjük azt is, hogy az apátság kölcsönbe adott gabonával, pénzzel segítette népeit s a községek, Tihany, Aszófő, Örvényes, Endréd, Zamárdi, Tósok Szőlős sem egyszer kaptak pénzt «a királyi zabnak megfizetésére», a katonaság szénájára stb.

De nemcsak egyes esetekben segített az apátság a szorult embereken, hanem megvoltak a rendes, naponként istápolt szegényei is. 1784-ben értesülünk róla, hogy 7—8 szegény állandóan kap a monostorban ebédet és annyi kenyeret, a mennyi egész napra elég, ünnepélyesebb alkalmakkor pedig egy kis bort is.¹

¹ Oklevéltár 103. sz.

Hogy a segélyezések később sem maradtak el, az természetes. És midőn az 1834-iki főapáti rendelkezés kimondotta: moderatus eleemosynas tam patri superiori, quam administratori locali consuetis rationibus inducere integrum esto,¹ nem újítást engedett meg, hanem csak a meglevő szokást szentesítette. Ha pedig az apátság mostanság összeállított költségvetésébe belepillantunk, látjuk, hogy a szegények ép úgy gondja tárgyai a jelen nemzedéknek, mint a korábbi idők tihanyi szerzeteseinek.

Turnay Ányos fogadalom-levele. 1704.

A rendtagok *nevelése és fegyelmezése*, melyek más monostorokban oly fontos tényezők, Tihanyban csak rövid ideig, illetve korlátolt mértékben mutatnak helyi jelleget.

Midőn Altenburg Tihanyt megszerezte, nem vállalta magára a terhet, hogy a fiókapátság jövőendő nemzedékéről állandóan gondoskodni fog, hanem, miután egyenéhány szerzetest küldött s apátot adott a monostornak, erre bízta a nevelés munkáját. Tihanynak mindjárt első apátja, Reyser hozzáfogott, hogy szerzetes

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. rr.

fiakat neveljen magának. A jövőendő szerzetesek megválasztásában, egyéb föltételek mellett, úgy látszik az volt az elve, hogy magyarul és németül egyaránt tudó ifjakat öltöztetett be; legalább a két tihanyi fogadalmas, Turnay és Csery mindkét nyelvet beszélték.

Hogy *a noviciatust hogy töltötték*, nem tudjuk. Turnay, ki pappá szenteltetvén, a noviciusok mestere lett, képzett, a theologiában jártas férfiú volt, ki bizonyára rajta volt, hogy Szent Benedek szabályára ránevelje a gondjára bízott ifjakat.

A noviciatus után *a növendékek letették a fogadalmat*. Elég különös, hogy erre nem volt megállapodott formulájuk s rövid időközben más és más szövegezést használtak. Az első, melyet 1704-ben Turnay használt, talán az altenburgi mása lesz. Nála a fogadalom nyilvánítása a következő szavakkal történt: *Spondeo, promitto ac voveo... obedientiam, paupertatem, stabilitatem et conversionem morum meorum secundum Regulam... S. Patris nostri Benedicti...*¹ Ez elég lényegesen eltér a Csery fogadalomtételekor 1709-ben használt *promitto stabilitatem et conversionem morum meorum ac obedientiam secundum Regulam... Sanctissimi Patris nostri Benedicti*² alaktól. Ez már azonos a magyar apátságokban, nevezetesen Pannonhalmán, ősidőktől használatos formával.

Hogy a fogadalomtétel után hogyan folyt tovább a nevelés munkája, Tihanyban tanultak-e, nem tudjuk; de nem igen hiszszük, mivel embere sem volt hozzá az apátságnak.

Az altenburgi idők után a rendi növendékek oktatásával kapcsolatosan folyt a nevelés. Az utasítások, melyek ezt irányították, valószínűen Pannonhalmán készültek s a tihanyi monostor fejei, a tanárok végrehajtói voltak a küldött rendelkezésnek.

A szorosan vett nevelésen már átesett rendtagok erkölcsi életének ellenőrzése és fegyelmezése volt az, a mi Tihany fejeinek s előljáróinak figyelmét jobban megkívánta.

Az irányt ebben is Pannonhalma szabta meg. És ezt nemcsak oly értelemben mondhatjuk, hogy a rendtagok a főapátságból kerültek Tihanyba, tehát annak fegyelmét hozták magukkal, hanem szó szerint is, a mennyiben az első fegyelmi intézkedések Sajghó főapát tollából folytak.

Az 1740-iki főapáti utasítás, mely egyébként az apátság kormányzójára bízta a házi rend, fegyelem gondozását, két pontban külön intézkedést tartalmaz: megállapítja, hogy a fölkelés ideje $\frac{1}{2}$ óra és hogy este 8 órakor jelt kell adni, hogy megkezdődött a silentium.³

¹ Oklevéltár 3. sz.² U. o. 6. sz.³ U. o. 64. sz.

A *fölkelés* tekintetében későbbi rendeletekről nem tudunk. Bizonyára követték a pannonhalmi szokást.

Hogy a *silentiumot*, értékének megfelelően, mily becsesnek tartotta a főapát, abból is következtethetjük, hogy 1752-iki utasításában újra figyelmeztette a tihanyiakat, hogy a maga idején megtartsák¹

Természetes, hogy a fegyelmezés legfőbb föladata az volt, hogy a szerzetesek fogadalmaiknak megfelelő életet éljenek.

Hogy a rosszra vezető alkalom mentől távolabb legyen, már az altenburgiak idejében *clausura* volt a monostorban. Reyser apát panasza a bizonyság rá, mivel a kálvinisták kihágásai közt azt is fölhozza, hogy a clausura sérelmére prédikátoruk feleségét a monostorba vitték. Midőn új monostor épült, ebben is megmaradt a clausura, melyet Sajghó főapát Lécshez írt levelében egyik oly szükségletnek nevez, mely nélkül rendezett konvent nem lehet.² A modernebb viszonyok követelményei, az egyes rendtársak hivatalos elfoglaltsága később magával hozta, hogy a clausura szigora enyhült. Már 1830-ban az volt a szokás, hogy a földszinten járhattak nők. Az emeleten azonban, hol a szerzetesek laktak, megmaradt a clausura s épen azért a rendtagok szobáinak tisztogatását is férficselédekre bízta. Ugyanígy intézkedett az 1834-iki főapáti látogatás is.³ Ma, mikor a plébániai hivatal is az apátsági épület emeleti részében van, nem lehet megtartani a szabályt, hogy az emeletre nők ne menjenek. Megmaradt azonban ma is a szokás, hogy a rendtársak szobáiban férficselédek takarítanak.

Ha a szerzetes a clausurát elhagyta, azaz kiment a monostorból, a mire mindig az előljáró engedélyét kellett kikérnie, egyszersmind *áldásban* is részesült, hogy a világiakkal való érintkezés alatt veszedelem ne érje. Sajghó 1752-iki rendelete nyilván mutatja, hogy ekkor még nem távozhatott a szerzetes előljárói engedély és áldás nélkül. De valószínű, hogy Vajda apátsága idejében is megmaradt ez a szokás. A Rend visszaállítása óta nem tudunk rá esetet, hogy Tihanyban e szokást gyakorolták volna.

A szegénységi fogadalommal járt, hogy a rendtagok csak az apát engedélyével birhattak valamit. Az altenburgiak, kiknél már a rendes pensiók is szokásban voltak, miként Reyser esete mutatja, e tekintetben szabadabb elveket vallottak, mint a milyeneket a magyar szokás megengedett. Innen magyarázható azután, hogy Csery, noha fogadalma alkalmával családi vagyonáról lemondott, mégis elég sok mindent megtartott. Mint a betegségében apátja fölhatalmazásával írt végrendeletéből kiderül, voltak ezüst és egyéb poharai, gyertyatartói, ezüst kanalai, képei és más apróságai, sőt alighanem pénzzel is rendel-

¹ Oklevéltár 75. sz.² U. o. 72. sz.³ Pannonh. r. levélt.: act. archiabbat. fasc. 81., litt. rr.

kezhették, mivel 23 forinton vett órája is szóba került. A XVIII. század közepe táján a magyar szokás is enyhébb lett, noha ekkor még nem tudunk rá esetet, hogy a tihanyiaknak pénzük lett volna. Utóbb azonban, bizonyára a misepénzekből, meg abból, a mit prédikációkért kaptak, szerezhettek egyet-mást. Így Csár Kolumbánnak 32 forintra becsült zsebórája volt.¹ A XIX. századtól, természetesen mindig előljárói egyenesen kikért vagy a rendtagoknak általánosságban megadott engedély értelmében, a szerzetesek tarthattak maguknál pénzt s ezt hasznos vagy szükséges dolgokra, okos célra fordíthatták. Tudjuk azonban, hogy Rend feje még 1830-ban is tiltakozóan lépett közbe, midőn értesült róla, hogy a tihanyi szerzetesek a ruhapénzt szétosztják.

Hogy az engedelmisségi fogadalom megtartásával hogyan voltak a tihanyiak, arra részletesebb adataink nincsenek. Lécs apátnak megvoltak ugyan e tekintetben is a kellemetlenségei, de ezek, úgy látszik, nem állandó jelenségek voltak, hanem a főmonostori zavarok következményei.

Hogy hibák, kisebbek, nagyobbak, voltak s lesznek, azt az igazságot már Sajghó megírta, midőn Lécshez intézett 1747 november 25-iki levelében figyelmeztette: «Nunc autem cogitare debet una mecum infirmorum semet suscepisse curam animarum», hiszen gyenge lelkek nélkül egy testület sincs. Az önnevelés s az előljáró fegyelmező kezének munkája, ha kell, büntető ereje az eszközök, hogy a hibák enyhébbek legyenek, számuk kevesbedjék.

Az önnevelés egyik eszköze volt a *capitulum culparum*, mely a szerzetest lelkiismeretének föltárására s megalázódásra tanította; de az előljárónak is módot adott rá, hogy a hallgatni akaró szerzetest fogyatkozása bevallására bírja s intéssel, büntetéssel a javulás útjára terelje. Sajghó főapát 1752-ben meg is hagyta a tihanyiaknak, hogy a *capitulum culparum*ot hetenként, minden hónap elején s ha a szükség kívánja, máskor is megtartsák.

A nagyobb hibákkal szemben maga a főapát lépett föl, a ki az apátnak csak úgy szeme elé állította a hibáit, mint a szerzeteseknek, azt csak úgy megfenyítette, mint ezeket. Igaz, hogy csak egy apát volt, kit veszedelmes, magát és monostorát rossz hírbe juttató látogatásai miatt a kánoni eljárás megindításával kellett fenyegetni. A szerzetesekkel már többször kellett a rendfőnöki hatalomnak intően föllépni vagy erejét éreztetni. Így 1727-ben megtörtént, hogy a szerzetesek összeverekedtek, majd 1745-ben Lécsnek a miatt kellett panaszkodnia, hogy szerzetesei még az asztalnál is szembe mernek vele szállni. A verekedő szerzetesekhez az atyai jóság hangján szólt a főapát, tartsanak bűnbánatot s a jövőben komoly javulást mutassanak; az engedetlenekkel szemben azonban,

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 65. C.

igaz, hogy az engedetlenség az ő személyével is összefüggött, már keményebb volt s azt ajánlotta az apátnak, hogy az olyan szerzeteseket kergesse el az asztaltól, vagy függeszsze föl őket papi tisztjük gyakorlásától, ha azonban maga nem akarná őket büntetni, küldje őket büntetés végett Pannonhalmára.¹ A szent életű Vajda apát alatt pedig az a megdöbbentő eset fordult elő, hogy Fehérváry Lőrincz, mivel az apát nem engedte meg neki, hogy Veszprémbe menjen, boszúból föl akarta gyujtani a templom főoltárát s ha a füstöt észre nem veszik, föl is gyújtja. Somogyi főapát Novák Krizosztomot küldte ki Pannonhalmáról, hogy az ügyet megvizsgálja s a magáról megfélelkezett szerzetest fenyítés végett a főmonostorba vigye.²

Ha nagyobb nehézségek merültek föl, bizonyára sohasem mulasztották el az apátság fejei, előjárói, hogy a főapátot ne értesítsék. Később azonban az is szokásba jött, hogy Pannonhalma tájékoztatása végett rovatos fölvilágosításokat kellett küldeni. 1830-ban az apátság perjele parancsot kapott, hogy minden félévben terjessze az apát elé a monostor tagjairól szóló véleményes jelentését s az apát majd kibővíti ezt a perjelről szóló információval s megküldi Pannonhalmára.³ 1846-tól a rovatos jelentések elmaradtak, de azért az apát levélben jelentést tartozott róla tenni, hogy mint van szerzeteseivel megelégedve.⁴

A fegyelmezés szempontjából említett capitulumoknak az is rendeltetésük volt, hogy ezeken a monostor ügyeit megbeszéljék. E tekintetben a későbbi konventüléseknek feleltek meg. Az ily megbeszélések, tanácskozások régtől fogva szokásban voltak. Már 1740-ben, midőn administrator került Tihanyba, hangsúlyozta neki a főapát, hogy a fontosabb ügyekben, vagy ha valamivel nem tudna tisztába jönni, hallgassa meg a rendtársakat s azután tegyen úgy, a mint Isten dicsőségére s a monostor javára legjobbnak látja. A XIX. század folyamán ugyanilyen intés hallatszott a főapát szájából, midőn 1855-ben Rimely Mihály figyelmeztette a konventet, hogy «a nagyobb dolgok közakarattal legyenek».⁵ Ha a szükség úgy hozta magával, tartottak is konventülést. Így 1865-ben konventülésen határozták el a tihanyiak, hogy Szabó Dávid apátsági ügyészt elbocsátják.⁶ Manapság is mindannyiszor összeül az apátsági konvent, valahányszor valami javadalmi ügyről, elidegenítésről, vételről stb. van szó.

A rendes, konventülek az apát, széküresedés esetén a perjel elnöklete alatt folytak le s külön jegyzőkönyveket vettek föl róluk.

¹ Pannonhalmi rendi levéltár: act. abbat. Tihan. fasc. 20., nr. 11., 29.

² U. o. act. archiabbat. fasc. 63., nr. 114. és A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. IX. 583. l.

³ U. o. act. archiabbat. fasc. 81., litt. rr.

⁴ 1846 október 9-iki rendelet az apátság 1827-től kezdődő protocollumában.

⁵ Pannonhalmi rendi levéltár: act. archiabbat. fasc. 81., litt. xx.

⁶ U. o. litt. ddd.

Nem kevés azonban azoknak a konventüléseknek a száma, melyek a főapátok elnökleite alatt folytak le, mivel ezek hivatalos látogatásaik, az ú. n. visitatiók alkalmával rendszeren ülésre szokták összehívni a konventet. Ezekről az ülésekről külön jegyzőkönyveket vezettek s ezekből tudjuk, hogy 1832-ben, 1833-ban, 1834-ben, 1839-ben, 1850-ben, 1855-ben a főapátok elnökleite alatt beszélték meg a házi, gazdasági s kegyurasági ügyeket.

A rendi közügyekben a nagykáptalanok útján vett részt a tihanyi apátság. Sajghó 1726 október 29-ikén figyelmeztette Grassot, hogy, mivel rég szokás volt a Rendben, hogy Szent Márton napja táján capitulum generale legyen s ő ezt a szokást föl akarja újítani, tehát jelenjék meg a káptalanra.¹ Az apát kötelességének ismerte a megjelenést és csak beteges állapota okozta, hogy otthon kellett maradnia.² A rendi káptalangyűlések mellett, melyeken állandóan képviselve volt az apátság, egyes rendkívüli ügyek, pl. a Sajghó főapát és a rendtagok közt támadt viszálykodás alkalmával tartott gyűlések, az 1855-iki apostoli visitor látogatásakor a rendi statutumok megalkotása végett történt összejövetel és a rendi káptalan természetével bíró főapát-választó káptalanok, melyeken Somogyi Dániel választása óta, mikor a fontos működést kifejtő apát mellett Griszl Gábor alperjel képviselte a tihanyi konventet,³ mindig jelentek meg tihanyi rendtársak, voltak azok az alkalmak, melyeken az apátság tagjai a közösség kapcsán Pannonhalmára mentek s ott működtek.

Ha a *monostor külső hatásáról* akarunk szólni, csak utalnunk kell azon tényekre, melyek e tekintetben a monostor történetében fölmerülnek.

Legjelentősebb és a monostor hivatását tekintve legértékesebb is ezekből az, hogy a magyar benzések teljesítették azt a föladatot, mely föltétele volt annak, hogy Tihany újra Szent Benedek fiainak kezébe jutott: buzgón és eredményesen működtek a lekipásztorkodás terén s nagy érdemük, hogy jelentősen visszaszorítva az apátsági területen lábát megvetett hitújítást, új lendületet adtak a katolikus vallásnak.

Néptelen helyek kaptak új lakókat az apátok falu-megszállató igyekezetei nyomán s így az apátság s az egész ország hasznára új munkaerők állottak a hazai kultúra szolgálatába.

Ezek a települők közbe idegenből jöttek. De a hazafias vezetés mellett a nemzet hűséges tagjai lettek. S ha maradt is hely, mely makacs szívóssággal védi első telepeseinek nyelvét, ez is megtanulta s használja a hazait.

És megtanulták ezt azok is, kiket a Rend életének erőszakos kettévágása idején a hatalom nem szándéktalanul a magyarság közé helyezett.

¹ Pannonh. r. lt.: act. abbat. Tihan. fasc. 20., nr. 11.

² U. o. nr. 9.

³ Szabó Jakab naplója.

Nem pusztán az apátságé itt az érdem; hiszen a régi lakosság s a szomszédság hatását nem feledhetjük. De azzal, hogy a meglevő iskolákat és tanítókat támogatta, a hol kellett új iskolákat emelt s készségesen áldozott új munkakerőkre is, hogy az iskolák vezetésében, majd irányításában és a lelkipásztori működésben sohasem feledkezett meg a hazai kultúra terjesztéséről, kétségtelenül kivette az apátság is a maga részét a nemzetfönntartó elem gyarapításából.

Maguk a falutelepítések oly tettei voltak az apátságnak, melyek a gazdasági élet föllendítését segítették el. De ehhez a maga erejével végzett lecsapolásaival, melylyel új területeket hódított meg a kultúrának s az ily, társadalmi uton végzett munkálatok támogatásával, példájával, a gazdálkodó nép anyagi támogatásával is hozzájárult az apátság. Ha túlságos jelentőséget nem akarunk is neki tulajdonítani, de azért azt a hasznos alkotását sem mellőzhetjük az apátságnak, hogy a Balatonon réveket tartott és tart fenn, melyek a mult nehézkes közlekedési viszonyai közt fontosabbak voltak ugyan, mint manapság, mikor a gőzhajók kerekei csapkodják a Balaton vizét, de azért még mindig oly szükségletek, melyek hiánya erősen érezhető volna.

Itt említjük azt a nem megvetendő munkát, melylyel Tihany a balatonfüredi fürdőt kis kezdetből, nagy és kevésbbé megbecsült áldozatokkal modern fürdővé emelte, mely minden hiányai mellett is értékes alkotás és nemzetgazdasági szempontból csak úgy elismerésre számíthat, mint közegészségügyi tekintetben.

Hogy egyéb kulturális érdekek tekintetében sem riadtak vissza a monostor tagjai a munkától, azt az irodalmi, politikai életben vitt szereplésük s e tekintetben tanusított érdeklődő támogatásuk mutatja.

S a mit a régiek tettek, ugyanazt folytatják az újak. Ugyanazon kulturális érdekek, melyekért a régiek fáradoztak, az ő munkásságukra is rátalálnak, sőt a modern viszonyok követelményei közt foglalkoznak oly irányban, melyben a régieknek nem kellett haladniok, szociális téren, a szövetkezeti eszme föllendítése és megvalósítása végett is.

OKLEVÉLTÁR.

Másolta és jegyzetekkel ellátta : SÖRÖS PONGRÁCZ.

1.

1701 július. — *Regondi Rajmund altenburgi és tibanyi apát kéri a pozsonyi kamarát, hogy az esetleg nála meglevő, a tibanyi apátságra vonatkozó iratokat adja ki.*

Inclyta Hungarico-Regia Camera Psoniensis.

Quandoquidem nuper per decretum speciale Sua Maiestas Sacratissima clementissime resolverit, ut in neacquisitis regni Hungariae partibus omnia et singula bona victricibus ac gloriosis summe fatae Suae Maiestatis Sacratissimae armis recuperata ad ecclesiam Dei et clerum Hungaricum ab antiquo spectantia cum omni iure, decimis ac proventibus (prout eadem a divis quondam Hungariae regibus pre fundata) eidem venerabili clero quantocyus assignentur superindeque etiam documenta literalia praefatum clerum concernentia tum in cameris Hungaricis, tum etiam in capitulis ac aliis locis authenticis hinc-inde latentia fideliter exquirantur ac eidem venerabili clero Hungarico omnino extradantur. Obunde Inclytae Hungarico-Regiae Camerae demisse supplico, quatenus eadem (siquae fors adhuc in Regiae Camerae Psoniensis archivio literalia abbatiam meam Thyhaniensem in comitatu Simighiensi ad lacum Balathon existentem utpote ab atefata Sua Maiestate Sacratissima mihi non pridem collatam concernentia ibidem reperibilia forent) per registraturam regiam industrie perquiri ac mea pro notitia iuriumque meorum uberiore cautela authenticis in paribus eadem extradari facere dignaretur. Cuius gratiosum praestolatus annutum maneo

Eiusdem Inclytae Hungarico-Regiae Camerae Psoniensis

obligatissimus servus

Raymundus Regondi,
monasterii Altenburgensis et Thyaniensis abbas.

Eredetiye a budai országos levéltár kincstári osztályában.

Jelzése: Actor. eccl. camer. fasc. 68., nr. 6.

Hátán egykorú kézzel: Praes(entatum) 19. Julii 1701. — A kérvényt más kéz írta s az apát sajátkezűleg aláírta. (Erdélyi László dr. másolata.)

2.

1701 augusztus 14. Bécs. — *I. Lipót a tibanyi apátságot Regondi apát adományért és érdemeiért az altenburgi monostorral egyesíti azon föltétellel, hogy az altenburgi apátok Tibany számára külön apátokat fognak kinevezni, azokat esetről-esetre királyi megerősítés végett bemutatják, az apátság javain az istentisztelet fönntartásáról, a lelkipásztorok és tanítók tisztességés ellátásáról gondoskodni fognak.*

Nos Leopoldus, divina favente clementia electus Romanorum imperator semper augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Ramae,

Serviae, Gallitiae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariaeque etc. rex,..... memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod, posteaquam nos impensius ac simul benigne considerassemus, quibus potissimum adminiculis sacra orthodoxa fides et Christiana religio iam a tot retroactorum annorum saeculis ad haec usque tempora inter genus humanum mirabiliter propagata, scilicet penes reliqua divinae potentiae subsidia, quod plurimum ex piorum sacrae eiusdem catholicae religionis amantium regum atque divini promovendi cultus zelo et pio in superos ardore flagrantium, ideoque simul ecclesiasticae, religiosaeque disciplinae firmiter observandae studiosorum principum impensa opera et continua sollicitudine mirifice conservata extiterit et per universum orbem late patenter diffusis radiis adhucdum resplendeat: proinde volentes nos eosdem, sicut in aliis optimo principe dignissimis virtutibus, ita etiam hac in parte libenter imitari, cum nihil magis in votis habeamus, quam ut piae divorum quondam Hungariae regum, nostrorum utpote sanctae memoriae praedecessorum, pariter et aliorum hominum pietatis ac sanctitatis odore fragrantium sacrae foundationes in suo vigore conserventur, etenim per divini cultus promotionem regna stabiliri, felices rerum progressus impetrari et cum triumphis victorias reportari manifestum ac vel ipsamet propria experientia modernis temporibus comprobatum habetur, velut hoc ipsum quoque gloriosis et indubiis piis religiosorum et ecclesiasticorum obinde fuis precibus et suffragiis tandem placato ac sic adiurante divino numine victricibus armis nostris recuperata cum tot expugnatis et feliciter occupatis fortissimis praesidiis, civitatibus amplissimis atque munitissimis, fortalitiis ac demum copiosissimis oppidis atque pagis a iugo Turcico vindicata et pristinae libertati restituta integra regna iam inibi reflorulentibus stabilitae pacis ramis sat, superque contestaretur. Ac propterea ex innata quoque nostra in Deum pietate et continuo promovendae superum gloriae, ob eamque propagandae religionis catholicae, sanctaeque devotionis zelo non minus, quam reipublicae Christianae conservandae et pro viribus ampliandae studio, deinde etiam pro peculiari, quo erga devotum, nobisque gratum et acceptum Sancti Benedicti Ordinem, tanquam de ecclesia Dei et religione catholica benemeritum constantissime ducimur affectu; nec minus benigno revolventes animo, quod retractis annis et temporibus Deo sic permittente complures diversorum ordinum et institutionum religiones (quibus antelatum Hungariae regnum nostrum inter caeteras orbis Christiani partes tam numero, quam insigni devotionis cultu celebre et non postremum fuerat) partim ob repentinam Turcarum irruptionem et omnimodam vastationem, partim vero ob sectariorum et heterodoxis eorum dogmatibus seducti populi perfidiam atque saevitiem propulsae vel extremis necessitatibus abactae suas ecclesias ac foundationes sacras deserere et sic beneficiis destitutae, residentiis quoque suis excedere debuerunt: unde similia sacra loca et monasteria pariter cum bonis et iuribus ipsorum possessionariis a divis olim Hungariae regibus, aliisque piis fundatoribus in dotem acceptis et Deo dicatis, consequenterque ad nostram, utpote regis apostolici et ecclesiarum Dei per Hungariae et eidem annexa regna summi patroni legitimam collationem devoluta sint et redacta, de quibus antea divus olim imperator et rex Hungariae Ferdinandus primus gloriosae recordationis speciali decreto, signanter anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo iam dudum praeterito publice edito per expressum constituit, ut templa, monasteria, praepositurae et abbatiae, simul atque bona talium religionum ac ordinum, qui violentia mediante vel extrema necessitate coacti fuissent e memorato regno nostro Hungariae discedere, iisdem restituantur; insuper et aliae complures hoc in passu conditae

leges patriae idipsum innuerunt: obinde nos benignum et debitum habentes respectum ad humillimam fidelis nostri nobis dilecti honorabilis Raymundi Regondi, Ordinis Sancti Benedicti, Inferioris Austriae conventus Altenburgensis abbatis, maiestatis nostrae ab eximia doctrina, pietate ac indefessa in suscipiendis et amplectendis pro Dei gloria et animarum salute laboribus promptitudine summe commendati, supplicationem super indeque prius medio superioris in neo-acquisticis clementissime deputatae commissionis demissam relationem maiestati nostrae in pleno factam, accedente etiam speciali fidelis nostri nobis syncere dilecti reverendissimi in Christo patris domini Leopoldi, sanctae Romanae ecclesiae tituli Sancti Hieronymi Illyricorum presbyteri cardinalis a Kollonics tanquam archiepiscopi Strigoniensis metropolitani et ordinarii, necnon aliorum intimorum consiliariorum nostrorum, regnique Hungariae procerum coram nobis eatenus quoque facta intercessione et recommendatione, potissimum vero benigne considerantes fidelia aequae ac grata et non minus utilia ipsius Raymundi abbatis servitia, perindeque sibi comparata merita, quae ipse quidem semper ac indefesse pro locorum et temporum varietate atque occasionum exigentia, signanter vero durantibus ultimo suscepti contra Otthomanicam potentiam, feliciterque gesti et (Deo sint laudes) gloriose consummati belli temporibus in promotionem servitii nostri caesareo-regii, bonique publici incrementum ac totius rei publicae Christianae commodum diversis vicibus prompte, liberaliter et oportune suppeditato belli nervo, scilicet non contemnendis summis pecuniariis, antea non minus, quam de facto etiam pro meliore securitate et ulteriore nuper recuperati Hungariae regni nostri conservatione summe necessaria erectione ac sumptuosa fabricatione cuiusdam novi Turcis ac praesidio eorundem Temesvariensi oppositi Arad dicti fortalitii confinariis decem florenorum millia gratis subministrando benevola sponte sua, laudabiliterque et cum benigna complacentia atque satisfactione nostra succurrerit, seque hoc etiam pacto verum et genuinum patriae filium (utpote qualem etiam ipsummet ex origine sua in dominio nostro Ovariensi natum atque progenitum esse constat), fidelemque toties fati regni nostri Hungariae civem syncere exhibuerit ac deinceps quoque omni fidelitate et industria (quemadmodum nobis idipsum benigne persuasum habemus) exhibere et impendere non cessabit, abbatiam Sancti Aniani martyris de Tyhan, in comitatu Szaladiensi prope lacum Balathon adiacentem ac prout etiam ex actis et decretis synodi Pazmaniano-diaecesanae Strigoniensis luculenter, clareque appareret, antiquitus pro bene memorato Sacro Benedictinorum Ordine pie fundatam et munificentissime dotatam, hic et nunc autem prae manibus fidelis aequae nostri nobis dilecti reverendi Stephani Thelekessy, episcopi Agriensis, comitatum Hevessiensis et Exterioris Szolnok supremi ac perpetui comitis et consilarii nostri ex benigna collatione nostra regia existentem, in casu moderni eiusdem possessoris (Deo sic disponente) quandocunque tandem eventurae mortis sive resignationis vel per eiusdem ad aliud maius et commodius, huiuscemodi cum abbazia incompatible beneficium ecclesiasticum promotionem sive translationem et tali modo seu aliter qualitercunque demum affuturæ eiusdem abbatiæ Tyhaniensis primæ quidem et proximæ vacantiae, statim et ipso facto praememorato Raymundo abbati Altenburgensi, Sacroque Benedictinorum Ordini praefati conventus monasterii Altenburgensis, eiusdemque abbatis Raymundi successoribus, futuris nempe modofati conventus Altenburgensis abbatibus (per quos dicta abbatia Tyhaniensis iuxta piam fundatorum illius mentem in divinis officiis et muniis sacris rite peragendis salubriter et alacriter regi et administrari poterit) una cum cunctis eiusdem abbatiæ Tyhaniensis iuribus, castellis, oppidis, villis, aliisque bonis tempo-

ralibus universis, quovis nomine vocitatis, ad eandem abbatiam Tyhaniensem de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, cumque plenaria universorum bonorum et appertinentiarum ad eandem abbatiam Tyhaniensem spectantium et prae manibus quorumcunque illegitimorum possessorum existentium relationis et redemptionis, ipsique abbatae Tyhaniensis reapplicationis facultate, necnon etiam omnibus honoribus, libertatibus, praerogativis, proventibus, obventionibus et emolumentis de regiae nostrae potestatis plenitudine, gratiaque speciali et autoritate iuris patronatus nostri regii, quod generaliter in conferendis, consequenter etiam restituendis et reincorporandis omnibus ecclesiis et beneficiis antelati regni nostrae Hungariae, partiumve eidem annexarum instar divorum quondam Hungariae regum praedecessorum nostrorum gloriosissimae reminiscendae habere et exercere dignoscimur, tum tenore nostrae quoad restitutionem omnium iurium atque bonorum ecclesiasticorum in totius Hungariae, praesertim noviter recuperatis ac reliquis eidem annexis regnis atque provinciis existentium et habitorum sub dato nona mensis Aprilis proxime praeteriti anni modo currentis infrascripti emanatae benignissimae resolutionis cancellariae nostrae regiae Hungaricae aulicae decretaliter intimatae, cum vero ad subsecutam dein humillimam eiusdem cancellariae nostrae sub dato praesentium factam praepositionem, omnino benigne dederimus, donaverimus, contulerimus, plenoque iure ac perpetuo possidendam incorporaverimus et reapplicaverimus. Ita nihilominus et ea simul annexa conditione, quatenus idem Raymundus Regondi abbas Altenburgensis, eiusdemque successores abbates, videlicet Altenburgenses, ad praementionatam abbatiam Tyhaniensem apta semper et idonea subiecta nobis ac nostris successoribus legitimis, utpote Hungariae regibus praesentent, desuper a nobis et iisdem toties quoties vacaturae abbatae Tyhaniensis eiusmodi nunc pro tunc factae collationis benignas confirmatorias semper obtenturi, qui bona eiusdem abbatae, fors temporum aut hominum iniuriis alienata vel quomodo-cunque distracta forent atque de facto prae manibus saecularium existerent, pro omni-modi possibilitate via iuris ordinaria recuperare studiant, neque minus ipsimet per abbatem Altenburgensem continuo denominandi ac per maiestatem nostram confirmandi abbates Tyhanienses in eiusdem abbatae loco residere, subiectionem tamen suam, et dependentiam ab Altenburgensi abbate tum in spiritualibus, cum etiam temporalibus (citra praeiudicium nihilominus iurium ordinariorum et episcopi diaecesani) competenter observare, necnon in eodem loco abbatae Tyhaniensis ministros Dei et ecclesiae personas aptas et idoneas, quae cum eodem abbate Tyhaniensi servitia divina ac alia munia iuxta consuetam functionem et praehabitam fundationem eiusdem abbatae Tyhaniensis diligenter ac sine aliorum querela rite peragant, pro more antiquitus observato intertenere, necnon finaliter omnes iurisdictioni seu territorio eiusdem abbatae Tyhaniensis subiacentes et adhaerentes ecclesias parochiales sine mora restaurare, bonis et peritis parochis seu sacerdotibus et pastoribus providere et eisdem una cum ludimagistro congruam de legibus regni et hucusque usitatam sustentationem subministrare debeat ac teneatur. Imo damus, donamus, conferimus, reincorporamusque et reapplicamus iure perpetuo tenendam, possidendam pariter et habendam harum nostrarum secreto maiori sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur, impendenti communitarum vigore et testimonio literarum.

Datum per manus fidelis nostri nobis dilecti reverendi Ladislai Mattyassovszky, episcopi Nitriensis, locique et comitatus eiusdem supremi ac perpetui comitis, consilarii nostri ac per Hungariam aulae nostrae cancellarii in civitate nostra Vienna Austriae die decima

quarta mensis Augusti, anno Domini millesimo septingentesimo primo, regnorum nostrorum Romani XLIV, Hungariae et reliquorum XLVII, Bohemiae vero anno XLV.

Leopoldus.

Ladislav Mátyšovský,
episcopus Nitriensis.

A királyi adományozás szövege előtt üresen hagyott lap első oldalán a bevezetés megtörténtét bizonyító bejegyzés van:

Penes praesentes benignas sacratissimae caesareae, regiaeque maiestatis, domini domini clementissimi collationales reverendissimus dominus Raimundus Regondi, Ordinis Sancti Benedicti, Inferioris Austriae conventus Altenburgensis abbas, eiusdemque successores, futuri nempe antelati conventus Altenburgensis abbates, in abbatiam itidem Sancti Aniani martyris de Tyhan, in inclito comitatu Szaladiensi prope lacum Balaton adiacentem, sive moderno dictae abbatae Tihaniensis, quandocunque ex hac mortalitate decedente domino possessore sive aliter qualitercunque affulgente eiusdem abbatae prima quidem et proxima vacantia, in persona plenipotentiarum sui reverendi in Christo patris Gotthardi Regondi, praelibati Sacri Ordinis, monasteriique Altenburgensis praefecti per illustrissimum dominum comitem Cristophorum Antonium Erdödy de Monyorókerék, Montis Claudii et comitatus Varasdiensis perpetuum comitem, sacrae regni coronae conservatorem, dapiferorum regalium per Hungariam magistrum etc. etc. modo et forma in praecitatis benignis collationalibus uberius declaratis, coram nonnullis tam ecclesiastici, quam saecularis status et dignitatis existentibus eo fine convocatis ex nunc pro tunc solemniter introductus et installatus est, suntque introducti et installati. Ex consilio camerae Hungaricae die 19. mensis Septembris 1701. Joannes Franciscus Péterffy mp.

Eredetije vörös bársonyba kötve, öt pergamenlapra írva, a pannonhalmi rendi levéltárban. Arany zsinóron függő nagy pecsétje teljesen ép. — Signaturája: Act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 1.

Ugyanezen jelzés alatt megvan a Hunyadi László udvari kamarai titkártól készített másolata.

Az országos levéltárban a Collat. eccl. III. 353—357. ll. található.

3.

1704 február 20. (Tihany.) — *Turnay Ányos Reyser Amand tihanyi apát kezébe a szerzetesi fogadalmakat leteszi.*

†

In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.

Ego frater Anianus Thurnai natione Hungarus, in libera, regiaque civitate Sancto Georgio natus de parentibus Joanne Thurnai patre et Maria Elisabetha Hembs matre, spondeo, promitto ac voveo coram Deo, Beatissima Virgine patrona et Sancto Aniano, monasterii Tihaniensis tutelaribus, necnon Sancto patre nostro Benedicto ac omnibus Sanctis, quorum reliquiae hic sunt, reverendissimo domino, domino Amando Reyser, monasterii huius antiquissimi Tihaniensis abbati vigilantissimo obedientiam, paupertatem, stabilitatem et conversionem morum meorum secundum Regulam eiusdem Sancti patris nostri Benedicti, in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.

In quorum fidem hanc schedam ego frater Anianus propria manu scripsi et subscripsi et ad altare Beatae Virginis Mariae ipse deposui die vigesima mensis Februarii, anni millesimi septingentesimi quarti.

Frater Anianus Thurnai m. p.

† † †

Hártyára irt eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.
Signaturája: Act. abbat. Tihani. fasc. 30., nr. 2.

4.

1706 márczius 6. Eger. — *Turnay Ányos, Rákóczi Ferencznek a tibanyi praesidiumban levő fegyveresek különféle erőszakoskodásairól, kártételeiről panaszkodva, védelmet és intézkedést kér, egyben maga számára utiköltségért esedezik.*

Serenissime Princeps. Domine, Domine Clementissime Gratosissime.

Humiliter ea, qua par sum et debeo, demissione ac reverentia penes reverendissimi mei domini abbatis literas instare et repraesentare Serenitati Vestrae extrema urgente necessitate volui et debui, qualiter reverendissimus dominus meus praelatus et monasterium a sancto rege Hungariae Andrea secundo fundatum et confirmatum penes gratiosas Serenitatis Vestre et dominorum generalium protectionales nobis gratiose extradatas aliquoties a Serenitatis Vestre militibus expoliati, omnibus prorsus orbati, depraedati, male tractati et infestati ac omnibus privati difficulter vitam nostram conservavimus eo gravius afflicti, quod proprii nostri subditi et vel maxime Tihanienses incolae, quibus innumerae beneficia etiam post acceptas ab iisdem plurimas iniurias in dies praestitimus et praestamus, contra omne fas et nefas ausu temerario nobis insultare, nos aggravare, violenter invadere, depraedari, mortem saepius intentare omniumque nobis illatorum damnorum causa et origo ac instigatores inductoresque malevolorum hominum esse praesumpserint, quorum Tyhaniensium malitia adeo crevit, ut nisi Vestrae Serenitatis innata erga Deum et Beatissimam Virginem, cui monasterium nostrum a sanctis regibus consecratum et dicatum est, zelus et pietas tanquam extreme periclitanti succurrerit, non tantum non gloria Dei et honor Divae Virginis turbabitur, sed et sanctorum regum fundatio et religio nostra in inclyto hocce regno Hungariae prima et antiquissima penitus delebitur. Confidentes proinde post Deum in Serenitatis Vestrae prona erga Deum et Divam Virginem a(c) sanctam religionem nostram pietate, munificentia et affectione, humiliter, amore Iesu Christi, nomine reverendissimi domini mei abbatis et monasterii demississima reverentia supplico:

II. *Rákóczi Ferencz saját-
kezű megjegyzései:*

Bizattatik mindezen
punctumoknak eligatása
groff Eszterhas Antal és
groff Csaky Istvan urra.

Primo.

A sacris regibus Deo dicatas et monasterio nostro in fundatione collatas omnis generis decimas (super quo testis et recommendator est illustrissimus et reverendissimus dominus dominus Stephanus Telekessi episcopus Agriensis (tit., antea abbas Tihaniensis) gratiose confirmare et omnibus vel maxime Tihaniensibus praecipere ac

Foundationalis privilegiu-
mokat confirmálni illeti az
királyt; úgy sem hábor-
gattatik senki az királi
dézsmákban.

Mégh az háboru tart, nem
kinszeríthetni az praesidia-
riusokat minden adózásra,
hanem csak ennek utánna.

Nem azért fölfegyver-
kezet az országh, hogy
azzal földes uraknak prae-
judicáltassék, ott is sine
praeiudicio simili erigálta-
tik az praesidium.

Méltó instantia.

Fő generalis uram oly
kapitánt fogh oda rendelni,
a ki megf fogia válasz-
thatni az embereket, azért
földes ur és kapitány con-
sensusával helheztesse-
nek az jövevényiek.

Lesz instructiója kapi-

A pannonh. Sz. Benedek-Rend tört. XI.

mandare dignetur, ut praedicti Tihanienses, qui hocce
revolutionum tempore *contra expressum Serenitatis Vestrae*
gratiose nobis extradatum mandatum, quod hic in origi-
nali annecto et pro eiusdem manutentione demisse rogo,
decimas praestare a biennio sub praetextu eo quod insur-
gere debuerint, recusarunt, omnis generis decimas dent
et praestent, non obstante

2-do. si quidem ex mandato Serenitatis Vestrae et ex-
cellentissimi domini supremi generalis domini comitis
Berchini (tit.) insula nostra Tihaniensis in formam prae-
sidii fortificari et redigi debeat, ne hacce occasione incolae
Tihanienses et praesidarii se a praestatione decimarum
exemptos allegare valeant et decimas praestare recusent,
placeat Serenitati Vestrae mandare et praecipere, ut omnes
ibidem vineas et terras excolentes Deo dicatas decimas
nemine, ne quidem domino capitaneo excepto, praestent
et praestare debeant, siquidem iisdem competens solutio
ac intertentio a Serenitate Vestra et inclyto regno
pendetur et penditur. Hinc

3 tio. ad contestandam etiam nostram promptitudinem et
debitum in patriam affectum ac obligationem synceritatemve,
nullatenus contrariamur, quod insula monasterii nostri in
formam praesidii fortificari et redigi debeat, dummodo
in nostris iuribus et immunitatibus ecclesiasticis et reli-
giosis ac iurisdictione terrestris dominii conservemur et
nullatenus turbemur; quinimo pro bono publico regni
cooperari volentes ultronee nostram omnimodam operam,
inquantum status noster religiosus et conscientia Deo
dicata permittet, offerimus, spontanee relaxantes census
seu arendam et consuetum laborem a domibus praestari
solita omnibus iis, qui in actualibus praesidii servitiis
armis servient, sive equites ii, sive pedites fuerint; e contra

4-to. humiliter rogo, ut ii, qui armis non serviverint et
ibidem habitaverint, solitum census seu arendam ac gra-
tuitum laborem a domibus pendant et praestent. Et quia

5-to. multi honesti homines hactenus voluissent inhabi-
tasse insulam et oppidum nostrum, sed Tihaniensium
malitiam metuentes emanserunt, quia Tihanienses sibi
aequales nauci flocci, malae et sceleratae vitae homines
inducebant, ideo placeat Serenitati Vestrae etiam in hoc
puncto mandare, ne ex post ullus audeat insulam inhabi-
tare absque expresso consensu reverendissimi domini
abbatis, tanquam domini terrestris. Hinc

6-to. dignetur Serenitas Vestra reverendissimum dominum

tálynak, mellyhez tarcsa magát absque praejudicio domini terrestris.

Tihani lakosok által alkalmatos residentia építetvén calastromon kívül commendirozo kapitány számára, ott fogh resideálni.

Méltó instantia.

Helség-h-béllakosok pertinentiák nélkül nem lehetnek, mind az által sub iurisdictione domini terrestris.

Akar melly portus praesidiariusoknak és hadbélieknek szabados lévén, attul czekeket el nem tiltatni. Azokon kívül valókrulpedigh más consideratio.

Praesidiariusokon kívül másoknak szabadsággha nem lehet.

Élljen földes uri jussával. Vadászat mindennek szabad.

Hadi szükségéken kívül ne turbáltassanak.

abbatem et monasterium in sua domini terrestris iurisdictione confirmare et praecipere ne Tihanienses vel etiam capitaneus audeat et praesumat se in eandem iurisdictionem ullo modo ingerere, inmiscere, minuere contra eandem domini terrestris auctoritatem et iurisdictionem aliquid agere, sed agat dominus capitaneus, quae sunt militaria et permittat domino terrestri suam iurisdictionem. Ideo pro

7-mo. dominus capitaneus non resideat in monasterio et eius clausura, sed in oppido construatur eidem a Tihaniensibus domus in loco commodo a reverendissimo domino abbate assignando, neque ad hanc aedificandam adigantur nostri subditi pauperuli et pauculi, sed Tihanienses incolae. Etiam

8-vo. placeat clementer resolvere Serenitas Vestra, ne capitaneus ibidem futurus praesumat agros et prata aliave olim a capitaneis abstracta et usuata ad monasterium spectantia ab antiquo pro se usuare et abstrahere, siquidem eidem sufficiens solutio, intertentio et stipendium a Serenitate Vestra pendetur, quinimmo si aliquos agros insemnaverit aut vineas excoluerit, iustam de illis decimam solvat. Neque

9-no. Tihanienses non praesumant agros et prata, sicut antea, titulo hajdonicalium agrorum et pratorum militarium usurpare, siquidem ea omnia ab antiquo ex fundatione ad monasterium spectant et a Serenitate Vestra iidem sufficiens solutio, intertentio, stipendium et subsistentia administrabitur. Et quia

10. ab antiquo a sanctis regibus portus per lacum Tihaniensi pro monasterio fundatus erat, placeat Tihaniensibus mandare, ut ii ab huius violenta possessione et usu abstineant, sed cum reverendissimo domino abbate ratione illius portus convenient et arendent, si quo casu convenire nequirent, ab hoc penitu abstineant. Sic etiam

11-o. piscatores de piscatura in lacu Balaton a sancto rege fundatas et collatas monasterio decimas praestent, nec praesumant piscinas nostras proprias violenter, sicut hactenus, piscari.

12-o. Nullus audeat in insula absque consensu et licentia domini terrestris reverendissimi domini abbatis vel novas vineas plantare, terras arabiles noviter extruere et excolere vel silvam in insula existentes ruinare et venari; multa minus

13-o. bona nostra exigua, siquidem a potiori a Rascianis combusta, depraedata et desolata sunt tam in comitatu

- Oda való commendorozó generalis elintézzze, senki megkhárosítását nem kívánván.
- Méltó instantia. Ugy légyen, amint kívánniák.
- Nem apathur hivatallia, hogy az hadi dolgokba avassa magát.
- Kyrály dolga az renovatio. Fundált sóbániakbul nem hoznak semmi sőt.
- Recommendáltassa magát feő és ottan commendirozó generalis uraknak.
- Adgyon komornik hatvan forintot.
- Irattassék az passus.
- 14-0. Simighiensi, quam Szaladiensi violenter aut fraudulenter ex Tihaniensibus nemo praesumat, sicut hactenus, ruinare, usuare aut subditos nostros propria autoritate infestare aut perturbare vel damnificare. Quinimo dignetur Serenitas Vestra praecipere, ut omnis generis restantias liquida velut debita Tihanienses hactenus contractas et restantes decimas solvant reverendissimo domino abbati et monasterio. Et quia
- 15-0. iuxta articulos tractae Szechiniensis liberum exercitium religionis publicatum et indultum sit, ideo humiliter supplicatur Serenitati Vestrae, dignetur mandare, ut si non extra insulam, ad minus praedicans Calvinista et eorum exercitium non sit intra clausuram monasterii, sed in oppido in domo, ubi olim scholas suas triviales habebant. Hinc
- 16-0. demisse supplicatur Serenitati Vestrae, quatenus circa capitaneatum ius praesentandi clementer indulgeat reverendissimo domino abbati et ut se correspondenter habeat dominus capitaneus cum reverendissimo domino abbate unaque clavis praesidii sit penes reverendissimum dominum abbatem, altera penes dominum capitaneum.
- 17-0. Quia omnibus aliquoties expoliati et privati et adeo pauperes sumus, demisse instatur, Serenitas Vestra dignetur divi condam Andreae 2-di regis foundationem, cuius fundationalium, ratione salis, paria hic adiungo, recipere, renovare et pro innata sua munificentia aliquot zuanos salis in Földvar assignare.
- 18-0. Dignetur Serenitas Vestra clementer pro egregio Andrea Nagy alias semper bene merito antea duce seu hadnagy Tihaniensi decretum emanari facere, ut is officium polkorab ibidem gerat.
- 19-0. Quia omnibus mediis exhausti penitus neque mihi aliquid pro vestitu et viatico aut commoditate superest, quia omnes equos et currus nostros ac omnem substantiam acceperunt milites, Serenitatem Vestram ideo humiliter, amore Jesu Christi rogo, dignetur Serenitas Vestra mihi clementia et munificentia sua succurrere et unum equum ac aliquot florenos pro uno habitu et viatico benigne conferre; promitto me centum sacris ad intentionem Serenitatis Vestre celebraturum aliisque indignis meis precibus munificentiam hanc velle promereri; pro ultimo
20. demississime rogo, dignetur Serenitas Vestra super humilem hanc meam instantiam et puncta clementer

gratiosissima resolutione scripto me consolari et passuales literas etiam emanari facere, ut post tot perpressas acuminas et pericula reverendissimum dominum meum abbatem consolari et referre valeam relationem.

Quam gratiam Serenitatis Vestrae divina clementia et Beatissima Virgo Maria, cui haec omnia dicata sunt et pro promotione gloriae Dei honoreque Divae Virginis ac incremento religionis supplicantur millenam in his terris remunerationem, prosperitatem et in coelis coronam aeternam largientur; nos vero tanquam pro secundo fundatore nostro indesinenter Divinam Maiestatem exorare pro longaeva Serenitatis Vestrae incolumitate, conservatione et intentionum suarum felici exitu non intermittemus aliisque occasionibus et occurrentiis veros ac genuinos patriae filios nos demonstrare et pro incolumitate regni ac boni publici incremento laborare, orare et cooperari omnibus viis et mediis, sicut ex adiacentibus attestationibus nos hucusque fecisse liquet et praesentes isthic inclytorum comitatum Wespremiensis et Szaladiensis domini ablegati testari poterunt, allaborabimus. Misereatur Serenitas Vestra, misereatur vere miseri et pauperculi monasterii nostri, sepulchri fundatoris nostri divi regis Hungariae Andreae Secundi (!), et intuitu sacrorum ossium ibidem quiescentium tanti regis, pro cuius concessis inclyto regno libertatibus de facto pugnamus; ostendat Serenitas Vestra nobis misericordiam suam. Expectans tum super haec demissa postulata, tum reverendissimi mei domini abbatis literas gratiosam resolutionem, cupio servet Deus Serenitatem Vestram ad vota cupita salvam, incolumen et felicem quam diutissime; demississaque reverentia reverendissimum dominum meum abbatem, me et monasterium nostrum in gratiam et clementiam protectionemve recommendans maneo

Serenitatis Vestrae

Agriae, die 6. Martii 1706.

indignissimus infirmus servus et capellanus

P. Anianus Thurnai,

ordinis S. Benedicti, antiquissimi D. V. Mariae monasterii
ad S. Anianum confessorem in Tihan professus m. pr.

Klvül: Ad serenissimum Dei gratia Sacri Romani imperii et electum Transylvaniae principem dominum dominum Franciscum Rakoczi de Felső-Vadasz, partium regni Hungariae dominum et Siculorum comitem, pro libertate regni Hungariae confoederatorum statuum, necnon Munkacsensem et Makovicziensen ducem, supremum ac perpetuum comitem comitatus de Saaros, dominum perpetuum de Saarospatak, Tokaj, Regécz, Ecsed, Somlyo, Lednicze, Szerencs, Onod etc. etc. dominum dominum clementissimum, gratiosissimum humillima instantia introscripti.

Eredetije a budai országos levéltár kincstári osztályában.

Jelzése: Actor. eccl. camer. fasc. 68., nr. 6.

Kiadta Thaly Kálmán: Adatok Zalamegye történetéhez. III. 322—332. ll.

5.

1708 márczius. (Tihany.) — *Reyser Ámánd apát ismerteti Rákóczi Ferenczcel a tibanyiakkal való összeütközése okait, a részükről elkövetett szerződészségeket, védekezik a bazafiatlanság vádjá ellen és költségei, szenvedett kárai megtérítését kívánja.*

Informatio

totius actionis ac processus incolarum Tihaniensium contra monasterium Tihaniense.

Incolae Tihanienses moderni ac omnes erant olim tempore Turcarum, dum monasterium Tihaniense erat fortificatum, praesidarii et libertini aliqui, qui sibi, absentibus abbatibus, licere putabant omnia, ut etiam usurparent sibi iura monasterii ac dominii terrestres, dividendes sibimet terras, prata etc. paucis pro sustentatione capellani relictis et qui erant Helveticae confessionis, obtinuerunt etiam licentiam sibi tamquam praesidiariis intertenendi praedicantem suae confessionis.

Cassatum est denique destructis fortificationibus praesidium ac per consequens cassata praesidiariorum privilegia, cassatus capitaneus cum suis praesidiariis (quorum aliqui discesserunt, aliqui remanserunt), capitaneus autem per expressum decretum locum cedere iussus est.

Et sic monasterium Tihaniense, suo Ordini Sancti Patris Benedicti cum omnibus pertinentiis, proventibus, utilitatibus etc. restitutum fuit, extraditis desuper donationalibus, quae inter reliqua haec sequentia continent: Una cum cunctis eiusdem abbatae iuribus, castellis, oppidis, villis, aliisque bonis temporalibus universis quovis nomine vocitatis ad eandem abbatiam spectare et pertinere debentibus, cumque plenaria universorum bonorum et appertinentiarum ad eandem abbatiam Tihaniensem spectantium et prae manibus quorumcumque illegitimorum possessorum existentium reluitionis et redemptionis, ipsique abbatae Tihaniensi reapplicationis facultate, necnon etiam omnibus honoribus, libertatibus, praerogativis, proventibus, obventionibus et emolumentis de regia nostrae potestatis plenitudine, gratiaque speciali et autoritate iurispatronatus nostrae regiae... omnino benigne dederimus, donaverimus, contulerimus, plenoque iure ac perpetuo possidendum incorporaverimus et reapplicaverimus etc. etc.

Cum nullum itaque ius supererat ex praesidiariis, sed plenum ius cum omnibus proventibus, privilegiis et emolumentis etc. cum monasterio traditum ac restitutum sit Ordini suo, nihilominus libere ac spontanee praesente ac mediante domino generoso Adamo Somogy inivi cum incolis Tihaniensibus contractum, quem etiam usque ad revolutionem opere adimpleverunt, ac demum 10. Octobris anno 1704. libere ac spontanee confirmarunt.

Revolutione exorta, coeperunt aliqui (non omnes) contractum non tantum non servare, sed et innumerabiles excessus committere et violentias non leves immunitati ecclesiasticae ac iuri dominii terrestres contrarias huc usque inferre.

Ex tot gravibus excessibus non imprudenter ob enormitatem criminum sibi metuentes, querelam ipsi apud serenissimum principem contra me deposuerunt, cuius falsitatis inquisitionem ego cum a serenissimo principe enixi efflagitassem, excellentissimo domino generali Antonio Eszterhazi et domino comiti Stephano Csaki inquisitio commissa fuit; ille vero, utpote in hac parte qua supremus generalis bellicus occupatus, ad dominum Paulum Acsadi

negotium et causam delegavit, ubi re cum aliis viris prudentibus et iure peritis examinata deliberatum fuit. Quod deliberatum cum executioni ob redditum trans Danubium suae excellentiae mandari non potuerit, excellentissimus dominus generalis Bottyani praedicantem ex monasterio deponere et decimas dare Tihanienses iussit.

Quibus tamen non contenti Tihanienses rursus in diaeta ad Onod apud excellentissimum dominum generalem Bercenium instantiam fecerunt et pro resolutione ad excellentissimum dominum comitem Csaki pro ulteriori finali decisione relegati sunt. Quapropter dominus generalis Bottyani pro suo officio eis imposuit, ut stent in hac resolutione excellentissimi domini generalis Bercseni et nullatenus ne neque in educillio aut alio iure domini terrestri turbent.

His iam non obstantibus, novissime modernos excellentissimos generales dominos comites Eszterhazi inquietare audent, unde etiam certificationem die 13—14. pro revisione et decisione obtinuerunt.

An autem hoc absque praescitu domini excellentissimi generalis Bercseni Tihanienses petere aut facere ausi sint, manet viris iure peritis edicendum; non dubito, quin moderni domini generales excellentissimi tantae autoritatis sint, ut causam Tihaniensem aliunde male et ne inpetitorio fundatam decidere valeant, sed dubito, an ipsi Tihanienses capaces sint, eo quod moderni excellentissimi domini generalis (tit.) Antonii Eszterhazi iudicio delegato submittere noluerint et ad altiore instantiam appellare ausi sint.

Ultimo nescio, quid Tihanienses iuris habeant vel quaerere possint, cum totum ius cum dominio totius insulae et omnibus emolumentis monasterio a pio rege in fundationalibus et quidem sub anathemate et maledictione contra omnes infestantes aut ex bonis fundationalibus sibi usurpare attendentes (et tales usque in hodiernum diem Romae singulis annis in die Coenae Domini excommunicantur) collatum sit, nescio, inquam, quid quaerant Tihanienses, quod toties et tot instantias fatigare audeant, nisi forte quieti esse non possint, usque dum eorum scelera pro demerito puniantur. Dicunt se servire patriae. Serviunt et alii, qui servitia fideliora praestant, quam Tihanienses. Quomodo iam serviant, nescio; prius autem praedones fuerunt et raptores ecclesiae Dei in comitatu Somogyiensi, ubi ecclesiam spoliaverunt, ex quibus spoliis etiam aliquod velamen calicis usque ad meas manus pervenit. De Stephano Kozma ferebatur rumor, quod vestem sacerdotalem, quam, nos casulam vocamus, suo equo ad caput imposuerit, deinde insederit equo dicens blasphemiam: Ecce meus equus iam celebrat missam. Si rumor hic verus est, quid talis actus non mereretur? Sic ab initio serviverunt; forte pro his servitiis nunc praetendunt praemium et bona Deo consecrata.

Quam elongata sunt horum hominum opera a decretis Sancti regis Stephani dicentis, ut domus Dei et ecclesia sub defensione regis sit et ii, qui regem ab hoc proposito avertere conantur, abscindendi sint, sic habet decret. lib. 2. c. 2, itaque sub defensione regis sit et sicuti suae propriae haereditati magisque advertat, quia quanto Deus excellentior est homine, tanto praestantior est divina causa mortalium possessione, quocirca decipitur, quisquis plus in propriis, quam in dominicis rebus gloriatur, quarum defensor et custos divinitus constitutus diligenti cura non solum eas servare, sed etiam multiplicare debet, magisque illa, qua diximus praestantiora, quam sua defendere oportet et augmentare. Si quis igitur insanus importunitate, improbitateque regem a recto proposito pervertere tentaverit, nullisque remediis mitigari posse visus fuerit, licet obsequiis aliquibus transitoriis sit necessarius,

abscindendus ab eo, proiciendusque est, iuxta illud evangelium: Si pes, manus aut oculus tuus scandalizet te, erue eum et proice abs te, si igitur tales invasores bonorum Deo sacratorum eliminandi, obscindendi et proiciendi sint, etiamsi obsequiis suis necessarii fuerint, quid praetensionis ex suis servitiis habebunt Tihanienses incolae, ut propter eorum servitia, quae ubique et semper obiciunt, illis dividantur bona Deo sacrata, illis diripienda concedatur dos matris ecclesiae et iura Dei et regni propter ipsos violenda ac ipse Deus propter eos tam graviter offendendus esset? An forte horum plebeae sortis hominum praetensa servitia tam necessaria regno erunt, ut plus vel minus regnum sine servitiis ipsarum (quam per gratiam et auxilium divinum) stare non possit?

Satis et abunde Tihaniensibus incolis concessum fuit, quod eorum excessus, violentiae, crimina et homicidia hucusque impunita et dissimulata nonsolum fuerint, sed etiam praedicans iterum introductus respectu praetensorum servitiorum annuos labores non praestiterunt, arendam annuam 110 florenorum iam a tot annis non dederunt, pro pascuatione solitum pensum non solverunt, nona nunquam ab eis petita, totam piscationem, quae singulis annis ad minimum 300 florenos importat, sibi applicuerunt, similiter et traiectionem non absimilis proventus sibi usurparunt, aliaque vi contractus antecederet praestita amplius non praestiterunt etc. ita, ut hucusque ecclesiae Dei nisi decimae, educilium es macellum remanserint, quibus cum non contenti sint Tihanienses, omnibus clare suam manifestant intentionem in tot, tantisque litium motibus, tantorumque generalium causatis fatigiis aliam non esse, quam iuria et bona ecclesiae sibi arrogare, immunitatem ecclesiasticam suppressere, Romano-catholicam religionem ex insula eliminare, scriptum est enim: Percutiam pastorem et dispergentur oves, qua de causa praesidium praetendunt, non quo hostes arceant (cum nulli hic inveniantur), sed quo magis hostiliter in ecclesiam Dei agant, suoque praesidio, suae malae intentioni praesidium faciant.

Ego unicus et solus ex dominis praelatis pro defensione fidei orthodoxae catholicae et pro bono patriae, in quantum mea conscientia et status permittunt, ex hac parte remansi, *nec quidquam vel minimum in contrarium egi, imo, quantum possibile erat, profui*, prout testantur... Nescio igitur, cur mea ecclesia innocens deberet in tantum affligi, ut cum tam intenso dolore cogeretur cernere, qualiter sua bona contra intentionem piissimorum fundatorum diripiantur et oviculis suis panis sustentationis quotidianae auferatur.

Aliud sentiunt viri prudentes et modernarum rerum moderatores cum Sancto Stephano rege lib. 2. decret. cap. 4., ubi sic habet: Scitote fratres cuncti, quod supra omnes laborant sacerdotes, unusquisque enim vestrum suum fert laborem proprium: illi vero suum et singulorum, ideo sicut illi pro omnibus vobis, ita et vos omnes pro eis summopere laborare debetis in tantum, ut si necessitas fuerit, animas vestras pro eis ponatis. Haec ibi. Et merito, qui enim ecclesiam Dei offendit, Deum offendit, iuxta illud: Quod uni ex his fratribus meis minimis fecistis, mihi fecistis. Math. 25. Nunquam autem Deus est offendendus. Non enim est inimicus potentiar, quam Deus offensus, qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam.

Valde sinistre informarunt Excellentiam Tihanienses in suo supplici libello, dicentes causam inter nos iam diu versatam hucusque indecisam mansisse, cuius totum contrarium in re fuit et est, siquidem ex litteris serenissimi principis ad Suam Excellentiam datis clarum habetur, quatenus Sua Excellentia serio investiget nostram causam et re comperta exemplariter reos puniat. Quod cum Sua Excellentia per se facere non potuisset ob urgentia

alia negotia, delegatum iudicium, ut ex litteris apparet, demandavit, ubi etiam causa totaliter, finaliter et solemnissime decisa est, ut ex eadem littera videre est, ita, ut amplius nihil nisi pro complemento decisionis executio restet, quam cum tam instantanter petant, fiat illis, sicut petunt, nec mearum partium est aliquid ulterius petere aut desiderare, quam ut damna causata ab eis resartiantur et expensae non leves refundantur.

Eredeti fogalmazvány a pannonhalmi rendi levéltárban.

Keltét megadja a következő kiegyezés.

Jelzése: Act. abbat. Tihan. fasc. 32., nr. 5.

6.

1709 február 2. (Tihany.) — *Csery Marián Reyser Ámánd tibanyi apát kezébe a szerzelesi fogadalmakat leteszi.*

†

In nomine Patris † et Filii † et Spiritus † Sancti. Amen.

Ego frater Marianus Csery ad honorem omnipotentis Dei, Beatissimae Virginis et Dei genitricis Mariae ac Beatissimi partis nostri Benedicti promitto stabilitatem et conversionem morum meorum ac obedientiam secundum Regulam eiusdem Sanctissimi patris nostri Benedicti coram Deo et sanctis eius ad nomina Divae Virginis matris Dei, Mariae, Sancti Aniani, huius loci patroni, aliorumque sanctorum, quorum reliquiae in hac ecclesia sunt, in praesentia reverendissimi in Christo patris ac domini domini Amandi nostri abbatis huius Tyhaniensis monasterii et coram vobis patribus et fratribus hic praesentibus in nomine Dei Patris † et Filii † et Spiritus Sancti † Amen.

In cuius rei testimonium praesentem schedulam manu propria scripsi et subscripsi in hoc venerabili loco Tyhaniensi, anno ab incarnatione Domini 1709., die 2. Februarii, quae dies fuit festivitas Purificationis Beatissimae Virginis Mariae, idem qui supra.

† † †

Hártyára irt eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

A professio után ez van írva: Hic frater pie postquam brevem suae vitae cursum confecisset, pie quoque non sine consolatione bonae fragrantiae odoris caelestis obiit tempore pestis 28. Septembris 1710. Fuit specialis cultor Beatae Mariae Virginis, cui iam in utero materno erat a matre sua consecratus. Sepultus foris in caemiterio. Amandus abbas.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 30. num. 3.

7.

1709 ápril 22. (Veszprém.) — *Csery Marián, tibanyi fogadalmas szerzetes, a családi vagyonból réseső barmadrésről a veszprémi káptalan előtt a tibanyi apátság javára lemond.*

Nos capitulum ecclesie Wesprimiensis memorie commendamus tenore praesentium, significantes, quibus expedit universis, quod reverendus ac religiosus in Christo frater Marianus, honorabilis conventus Tyhaniensis, Ordinis Sancti Patris Benedicti, professus,

filius vero egregii olim Michaelis Cseri ex nobili domina Susanna Becsei alias coniuge eiusdem susceptus et progenitus coram nobis personaliter constitutus onera et quaelibet gravamina universorum fratrum, sororum, proximorum consanguineorum et legatariorum suorum in subscripto negotio per omnia in se ipsum assumptis et levatis matura prius et exacta animi sui deliberatione praehabita sponte et libere, vivaque vocis suae ministerio confessus est, qualiter et retulit nobis in hunc modum, quomodo idem fatens volendo ex debita obligatione sua eidem Sacro Ordini vi factae iam professionis suae complacere ac gratificari, ut ex eiusdem grata, Deoque accepta intentione sua idem Sacer Ordo tanto maius coeptae suae devotionis incrementum et augmentum assequi valeat, totalem et integram curiam nobilitarem desertam in praedio Szent Andras nominato in Szaladiensi, nec non in totalibus et integris praediis Nyírlak iam fato Szaladiensi, item Eörjeg, Szent Királlya, Mindszent, Perbelly, Péterháza, Csusd et Tinoi sic vocatis in Soldth comitatibus existentibus portionem suam tertiam videlicet annotatorum praediorum partem simul cum cunctis suis utilitatibus... generaliter... quarumlibet earum utilitatibus et pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis ad praescriptam curiam et tertialitatem in praespecificatis praediis habitam, eundem iure paterno tangentem de iure et ab antiquo spectantibus sub suis veris metis et antiquis limitibus suis praetitulato sacro conventui iure perpetuo et irrevocabiliter tenere, uti, possidere, prout et... dedisset, contulisset et inperpetuasset, imo dedit et imperpetuavit... et de facto tradidit et assignavit, nullum ius... mentionatus Marianus Cheri sibimet bonis in praedictis per amplius retinendo... Datum feria secunda proxima post dominicam Iubilare, anno Domini 1709.

A veszprémi káptalani levéltárban: Prothocollum cap. Vesprim. Vol. IV, nr. 13., de épen ez a lap utólagosan meg van ragasztva, a mi az érdekes lemondást, adományt a különben is fakó, nehezen olvasható írás mellett majdnem kibetűzhetetlenné teszi.

Ugyanezt királyi levélkereső parancsra Grasso Vilebáld apátnak sabbato proximo ante dominicam Laetare anno 1725. kiadta a veszprémi káptalan s ez megvan a pannonhalmi rendi levéltárban. Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 3. num. 7.

8.

1710 július 30. Bécs. — *I. József a Regondi Rajmund altenburgi apáttól tibanyi apáttá kinevezett s neki megerősítés végett bemutatott Reyser Ámándot a Lipót-féle oklevélben megszabott föllételek megtartásának köteleességével a tibanyi apáti székhelyben megerősíti.*

Nos Iosephus... memoriae commendamus,... quod... olim Leopoldus... virtute certi benigni diplomatis sui in hacce civitate nostra Vienna Austriae 15... Augusti 1701... elargiti abbatiam Sancti Aniani martyris de Tihany... Raimundo Regondi Ordinis Sancti Benedicti, conventus Altenburgensis abbati, Sacroque Benedictinorum Ordini praefati conventus Altenburgensis, memoratque abbatibus... successoribus... benigne contulisset,... idem vero abbas Altenburgensis praefatam abbatiam Tihaniensem religioso patri Amando Rayser eiusdem Sacri Ordinis Benedictinorum dicti conventus Altenburgensis professo cessisset, eundemque ad mentem praetacti benigni... diplomatis nobis... praesentasset. Hinc nos inducti meritis... Amandi Rayser... eidem... eandem abbatiam Sancti Aniani martyris

de Tihany per spontaneam praefati abbatis Altenburgensis... cessionem et resignationem... una cum cunctis... iuribus... dandam et conferendam, eundemque autoritate nostra regia confirmandum ac ei, cui interest, praesentandum esse duximus; ita tamen, ut conditionibus in praerecensito... diplomate insertis tam modernus abbas Tyhaniensis, quam suo tempore etiam abbas Altenburgensis per omnia satisfacere debeant... Datum... in civitate nostra Vienna Austriae, die 30. Iulii anno... 1710...

Iosephus.

*Comes Nicolaus Illésházy.
Franciscus Somogy.*

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 3. num. 8.

Megvan az országos levéltárban is: Collat. eccl. tom. IV. p. 38.

9.

1716 márczius 28. Altenburg. — *Much Placxid altenburgi apát Turnay Ányost a tihanyi apátságában teljes batalommal fölruházott megbízottjának nevezi ki s jutalmazás kilátásával biztatja, hogy az apátság gazdasági és iogi ügyeinek előmozdítására törekedjék.*

Clarissime Pater Aniane!

Pater Robertus, prout et alii religiosi mei de Paternitate Vestra mihi magnam laudem dixerunt, Eandem valde in iuribus Hungaricis versatum esse et siquidem nostrum charum monasterium Tihaniense tali bene intelligenti homine indigeat ob multas res contraversas, concedo Eidem plenariam potestatem in omnibus rebus iurisdictionalibus et subditos nostros concernentibus agendi et negotiandi, sperans proinde Eandem omni possibili modo utile monasterii Tihaniensis observaturam, cum aliunde Eidem *in hocce loco, tanquam filio Deo dicato vivendum et moriendum sit* et asseculo Eandem me semper ferventi charitate et propensione tractaturum et si mihi mediante Eiusdem dexteritate demonstraverit, quod monasterio meo tam in oeconomicis, quam iurisdictionalibus emolumentum aliquod accrescat, tum non solum salarium, sed etiam benevolentia a me et conventu meo ergo Eandem valde accrescet et profecto omnem modum impendam Eandem utpote honestum et de monasterio nostro benemeritum virum semper aestimare. Et cum Eadem non solum iurisdictionalia Hungarica, verum etiam oeconomica bene intelligat, itaque patri Columbano diligentissime assistat. Si vero pater Columbanus in oeconomia negligens esset, fideliter ipsum admoneat, nam ipsi tantum ad tempus et momentaneam revocationem rationes Tihanienses concredidi. Studeat, quantum possibile, profugos et perditos ac ad nos spectantes subditos iterum monasterio asciscere, emmensuret ipsis agros et vineas ad perpetuitatem modo Austriaco, sed ut competentem censum pendant. Quibus maneo

Altenburgi die 28. Martii 1716.

addictissimus

Placidus Abbas Altenburgensis.

Reverendo in Christo Patri Aniano Ord. S. Benedicti, celeberrimi et exempti monasterii Tihaniensis professo ad manus tradatur. In monasterio Tihaniensi.

Turnay felségfolyamodványának utolsó melléklete sub lit. L.

10.

1716 június 7. — *Much Placíd altenburgi apát a győri káptalan előtt megjelenvén, a maga és konventje nevében kijelenti, hogy, mivel azon feltételeknek, melyekkel I. Lipót király a tibanyi apátságot nekik adományozta, eleget tenni nem tudnak, 20.000 rajnai forint fejében Tibanyt illető minden jogukat Göncz Czelesztin pannonhalmi főapátra és konventjére rubázták.*

Nos capitulum ecclesiae Jauriensis memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis. Quod illustrissimus ac reverendissimus dominus Placidus Much, celeberrimi et antiquissimi monasterii Altenburgensis in Austria abbas, monasterii-que Tihaniensis hactenus visitor perpetuus, nec non sacratissimae caesariae regiaeque maiestatis consiliarius, tam proprio quam etiam totius venerabilis conventus antelati monasterii Altenburgensis nominibus ac in personis coram nobis personaliter constitutus oneribus primum et quibuslibet gravaminibus tam praementionati totius conventus, quam et universorum tum suorum, tum conventualium successorum, quos videlicet infrascriptum tangeret et concerneret, tangereve, ac concernere de praesenti vel in futurum quomodolibet posset negotium, per omnia in se assumptis et elevatis, matura etiam prius et exacta intra se animi sui deliberatione superinde praehabita, sponte ac libere, vivaque vocis suae ministerio fassus est ac retulit nobis hunc in modum: quomodo idem fatens cum memorato conventu suo, certis praegnantibus ex rationibus animos ipsorum ad id commoventibus ac inducentibus, signanter vero intuitu ex eo, quod administrationi infrascriptae abbatae ipsorum Tihanyiensis, in regno isto Hungariae existentis, bonorumque mox inferius denotandorum, ad eandem de iure spectantium, ob locorum distantiam ipsis quidem in Austria degentibus, abbatia vero illa, cum haereditatibus illuc applicatis, veluti praemissum esset in hoc regno Hungariae, penes lacum Balaton situatis, eo quo par esset modo invigilare et de subiectis, morum ac linguae Hungaricae gnaris, pro functione divini servitii commodè obeunda habilibus providere, per consequens bona etiam cum fructu ac emolumento quopiam usuare nullo modo queant, quin potius defectus oeconomiae istius ex Austriacis bonis tuis cum non exiguo damno suo supplere ac supportare necessitarentur, e contra per filios patriae et morum ac linguae Hungaricae gnaros Dei servitium ac cura animarum melius promoveri, concomitanter etiam pretium bonorum illorum superinde levandum, in longe maius commodum ac emolumentum ipsorum converti, uberioresque fructus exinde haud dubie percipi valerent, ea propter totalem ac integram abbatiam ipsorum Tihaniensem universaque bona illuc spectantia, mobilia aequè ac immobilia immediate uberius recensenda et notanter oppidum Tihany in Zaladiensi uti et totales ac integras possessiones Endréd, Kis-Kapoly et Teleky, Sümeghiensi, Aszszofü vero praementionato Zaladiensi; ita et portiones possessionarias in possessionibus Füred ac Kis-Szölös, omnino in eodem Zaladiensi, nec non totalia ac integra praedia Nagy- et Kis-Szamárd, Jaba, Barko, Berky, Gönget, Lulya, Töröky, Jod, Nagy-Kapoly et Szántho, itidem attacto Sümeghiensi, Apáthy, Kövesd, Eörvényes ac Phülep, dicto pariter Zaladiensi ac denique Tosok Veszprimiensi, omnino comitatibus adiacentia situata, simul cum cunctis suis utilitatibus et appertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus, cultis ac incultis, agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, foenilibus, sylvis, nemoribus, montibus, collibus, vallibus, vineis, vinearumque promontoriis,

aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, pisciumve clausuris aquarum decursibus, molendinis, eorundemque locis allodiaturis braxatoriis, educillis et macellis, omnis generis suppellectile, tam domestica, quam allodiali (exceptis tamen universis cuiuscunque speciei pecoribus ac pecudibus, quas et quae per expressum pro semet ipsis reservassent) iure itidem montano, nonali, decimali, teloniali ac integro dominali; generaliter vero quarumlibet utilitatum ac pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, ad eandem abbatiam Tihaniensem de iure et ab antiquo spectantibus ac pertinere debentibus, sub suis veris metis et antiquis limitibus existentibus, tum actualiter, effectiveque ad praedictam abbatiam Tihaniensem possessis, tum vero de praesenti prae manibus aliorum, ne fors quocunque sub titulo et praetextu, cum, sive absque onere existentibus, vigore praesentium translationis videlicet totius et omnis iuris titulo per immediate nominandos dominos emptores pro semet ipsis suo modo rehabendis praescriptaeque abbatae Tihanyiensi reapplicandis ac reincorporandis illustrissimo ac reverendissimo domino Coelestino Göncz archiabbati Sancti Martini, Sacri Montis Pannoniae, Ordinis Sancti Benedicti consequenterque per eundem toti venerabili conventui loci illius in et pro summa viginti mille florenorum Rhenensium, quemlibet florenum per viginti grossos seu sexaginta crucigeros computando, in bona currenti ac provincia Austriae acceptabili moneta, per antelatos emptores hic Jaurini simul ac semel ex integro deponenda, defectuque absque omni levanda, iure perpetuo ac irrevocabiliter tenendam, possidendam pariter et habendam dedissent et vendidissent ac perpetuassent, perque manus tradidissent et assignassent, nullum ius, nullamque iuris ac domini proprietatem, quod et quam iidem fatentes in praeattacta abbazia Tihanyiensi, bonisque praerecensitis illuc spectantibus illorumque pertinentiis hactenus habuissent, aut in futurum etiam quovis modo habere voluissent, pro se suisque supradenotatis amplius reservando; verum totum et omne ius ipsorum ibidem habitum in memoratos emptores, suosque antelatos universos transferendo ac transderivando pleno iure ac reali cum effectum; eo hic loci per expressum declarato: quod si contra omnem expectationem aliqua debita tam publica, quam privata, super praenarratis bonis abbatialibus inextoluti haerere deprehenderentur, ad eorum exsolutionem non mentionati domini emptores, verum ipsi domini venditores omnino teneantur; imo casu quo antelati domini emptores propter similia inextoluti fors haerentia debita aliquod damnum paterentur, ad illius bonificationem, causarumque ne fors expensarum refusionem iidem domini venditores praesentibus adstricti sint et obligati. E contra vero saepe fati domini emptores omnis generis pecuniarias restantias, restantes datias, census et robottas, ita et si quae forent debita activa, tum apud colonos et iobbagiones proprios, tum etiam extraneos, aliasque personas hinc inde inextolute haerentes, virtute praesentis attributae plenariae facultatis, pro se suisque libere exigere ac rehabere possint atque valeant. Loco consuetae evictionis vero universas literas et literalia instrumenta, factum bonorum praedeclaratae abbatae Tyhanyiensis concernentia, nullis plane exinde exceptis aut pro semet reservatis, verum ex integro ac originaliter, prout prae manibus ipsorum hactenus extitissent, crebro nominatis dominis emptoribus, iurium suorum futura pro cautela necessaria bona fide extradederunt et assignarunt harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum ex capitulo nostro feria tertia proxima post dominicam Sacrosanctae et Individuae Trinitatis, anno Domini millesimo septingentesimo decimo sexto. (L. S.) Lecta in capitulo.

1716 ján. 7.

Eredeuje a pannonhalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 3. num. 12.

Némi helyesírási eltéréssel megvan az országos levéltárban: acta particularia. nr. 120. és a győri káptalani levéltárban: lad. 13. fasc. 37. nr. 1666.

11.

Conscriptio bonorum abbatis Tihaniensis peracta anno millesimo septingentesimo decimo sexto die prima Julii.

Oppidum Tiban.

	Fl.	Szölő	Ökör	Ló	Tehén
Arendatarii.					
Varga Lukács	I	I	—	—	I
Dobos Dávidné	I	I	—	—	—
Lőrincz vagyis Horváth Miklós	I	I	2	—	—
Pap Istvánné	I	I	—	—	I
Farkasdi vagyis Iván János	I	I	—	—	—
Tóth István	I	I	2	—	I
Szabó György	I	I	4	2	2
Szabó János	I	I	—	—	2
Német takács	I	I	—	—	—
Szabó Andrásné	I	I	—	—	—
Török István pásztor	I	I	—	—	—
Botka János	I	I	—	—	—
Szilvász Mihály	I	I	2	—	I
Goma János	I	I	—	—	I
Szabó István	I	I	—	—	—
Dánkázi István	I	I	4	—	—
Varga Mátyás	I	I	—	—	—
Sas Imre	I	I	—	—	—
Borbély István	I	I	—	—	I
Szabó vagyis Bátyoi	I	I	—	—	I
Horváth vagyis Czipó Márton	I	I	4	—	I
Takács Kristóf	I	I	—	—	I
Kántor Ádám	I	I	—	—	I
Torma Ferenczné	I	I	2	—	I
Sass Istvánné	I	I	—	—	—
Kovács Istvánné	I	I	—	—	—
Pálfi Mihály	I	I	4	—	I
Borsó István. Juha vagyon numero 100.	I	I	—	3	—
Takács Mihály	I	I	—	—	—
Csizmadia Mihály	I	I	—	—	—
Kovács István	I	I	—	—	I

	FL.	Szölő	Ökör	Ló	Tehén
Fejér Gergely --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	I
Vas Imre... --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	2	—	I
Baronyai János... --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	4	—	I
Kötél Gergely --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	3	2
Dukai Péter --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	4	—	—
Somogy János --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	—
Kis Györgyné --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	—
Bene János mostani bíró --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	I
Bék István --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	I
Dobos János révész --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	I
Varju Mihály --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	I
Szilágy János nemes, ajándékot ad --- --- --- --- --- --- --- ---	—	I	—	—	—
Iliás György nemes, ajándékot ad --- --- --- --- --- --- --- ---	—	I	—	—	4
Takács Imréné --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	I
Szabó István révész --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	2	—	I
Komjáti Pálné... --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	—
Szántó János --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	2	2	I
Karmacs Ferencz --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	I
Csizmadia Pál --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	I
Borsy Istvánné nemes --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	2	I	I
Borhi Ferencz --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	I
Posta Mihály --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	4	I
Aszoloy János --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	2
Szűcs vagyis Bottyán Márton --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	—
Kovács István --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	2	—	2
Jáger János --- --- --- --- --- --- --- ---	I	—	—	—	—
Vinoczay Mihályné --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	—
Lakatos János... --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	I
Deli István tiszttartó... --- --- --- --- --- --- --- ---	—	I	—	2	—
Szabó István --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	I
Tóth Gergely --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	4	—	I
Kovács István hajdu --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	I
Mér György --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	I
Vajda István --- --- --- --- --- --- --- ---	—	—	—	—	—

Mindezen fölül specificált lakosok nyolcz napi munkával tartoznak a földesuroknak, azontul tizeddel mindennemű gabonákból, szőlőhegyeikből. Item vagyon ezen helységben egy korcsma, mely is a város hasznára foly Szent Mihály naptól fogva uj esztendőig, item egy mészárszék az urasághoz tartozandó. A Balaton halászásából pedig harmad része az uraságnak járandó; a szigeten levő két tóban való halászatnak fél része.

Possessio Aszófő.

	Egész v. félhe- lyesek	Szőlő	Ökör	Ló	Tehén
Győrös János --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	4	—	2
Muray Mihály... --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	4	—	2
Tuba István, nyalkai fiu --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	2	4
Kovács János --- --- --- --- --- --- --- ---	I	—	—	2	—
Kenyerer György --- --- --- --- --- --- --- ---	I	—	—	2	—
Szokoly András --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	—
Szabó Mihály --- --- --- --- --- --- --- ---	I	—	—	2	—
Varga György --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	I
Szekeres Gergely --- --- --- --- --- --- --- ---	I	—	—	—	—
Győrös István --- --- --- --- --- --- --- ---	I	—	—	—	—
Kis Mihály --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	2	I
Borsos György --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	—
Varga István --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	—	I
Horváth Ferencz csapláros --- --- --- --- --- --- --- ---	—	—	—	—	—

Profugi.

Juhász Miska, Velenczén lakik, örökös jobbágy.

Csepregi Ferencz, Velenczén lakik, örökös jobbágy.

Dobronyoki János, szőlősi hegyen lakik.

Szücs mesterember Torda Miska Berhidán szolgál, örökös jobbágy.

Torda Gáspár Tácson lakik, örökös jobbágy.

Kenyerer Jankó Fülén szolgál, örökös jobbágy.

Kovács György fia, Kovács Jankó, Vereben lakik, örökös jobbágy.

Kovács Istók Sukorón lakik, örökös jobbágy.

Kovács Gyurkó Sukorón lakik, örökös jobbágy.

Bory Ferencz tihanyi örökös jobbágy ugyan Tihanyban lakik.

Szántó János hasonlóképpen Tihanyban lakik és ott örökös jobbágy.

Szücs Mihály Telekin lakik, örökös jobbágy.

Torda Ferencz Szőlősen lakik, örökös jobbágy.

Lakók, kik más házában laknak.

Sánta Győrös Jánosnál lakik, örökös jobbágy.

Kántás János ugyan Győrös Jánosnál, örökös jobbágy.

Possessio Füred.

	Egész v. félhe- lyesek	Szőlő hold	Ökör	Ló	Tehén
Polyány János fiával együtt --- --- --- --- ---	I	2	4	—	I
Szabó János --- --- --- --- ---	I	2	4	—	2
Vörös Mihály --- --- --- --- ---	I	I	—	—	I
Bedegi János --- --- --- --- ---	I	2	4	—	2
Bertók Mihály --- --- --- --- ---	I	2	2	—	I
Bertók István --- --- --- --- ---	I	2	2	—	I

Loco deserta integrae sessionis.

Kis István helye, mely hely után gyümölcsös vagyon.

Szabó György helye, mely hely után mindenkor hat hold szántóföld vagyon és kaszáló rét.

Azonkívül Szabó György fia ugyan Szabó Gyurkó Vásonban lakik, ki is örökös jobbágy.

Tóth Mihály helye Vas Istvánnál árendában vagyon, ki is minden esztendőre három forintot ad, fia pediglen Vásonban lakik.

Bedegy István házában Tóth Gergely lakik, ad per annum fl. 1.

Nota bene Varga János és Varga Lőrincznél vagyon némely abalineált rét és szántóföld, Simony Istvánnál pediglen kert.

Ezek praestálnak esztendőnként robotot és a roboton kívül két napon szántanak az uraságnak, azonkívül 50 akó bort, minden szőlőtől egy kappant, egy kenyeret, egy köből zabot,¹ a malomtól pedig esztendeig adnak czipót nr. 40 és den. 40, egy kappant, innepnapokra ajándékot, item rétektől és kertektől árendát.

Prædium Fülöp.

Ezen praedium in toto a tihanyi apátúrsághoz tartozandó. Vagyon ezen praediumnak szántóföldje, erdeje, rétje, szőlőhegye és ha azon szőlőhegyen semmiképen nem teremne is bor, mégis mindenkor tartoznak hét akó bort praestálni, a rétektől pediglen árendát. És ezen praediumot leginkább a kővágó-örsiek árendálják, azonkívül egy kenyeret a szőlők-től és egy tikot adnak. A magtermő (!) erdőtől pediglen a mint terem, néha husz forintot és hol többet, hol kevesebbet praestálnak.

¹ Egy másik, ennek az alapján készült, de pár évvel későbbi (1718-i ?) összeírás betoldja: Vagyon kert, rét, szántóföld, erdő, *savanyúvizek*.

Portiones possessionariae in Szőlős.

	Égész v. félhe- lyesek	Szőlő hold	Ökör	Ló	Tehén
Örökös jobbágyok.					
Hardy Mihály --- --- --- --- --- ---	I	4	4	7	4
Hardy Gergely --- --- --- --- --- ---	I	2	2	---	2
Hardy János --- --- --- --- --- ---	I	1	---	---	1
Bálint Gergely --- --- --- --- --- ---	I	4	4	---	3
Szakoly János --- --- --- --- --- ---	I	2	---	---	---
Arendatarii.					
Miklós Imre --- --- --- --- --- ---	I	2	---	---	2
Eke Mihály --- --- --- --- --- ---	I	1	---	---	1
Torda Ferencz --- --- --- --- --- ---	I	2	---	---	---

Pusztai helyek.

Antal János helye egész.

Tóth György helye egész.

Minden réttől adnak árendát fl. 5, minden egy hold földtől adnak den. 12. Item per annum adnak 18 akó bort ius montanum, néha pediglen többet is, ha jobban és bővebben terem.

Ezek esztendőök (!) által robotolnak, kaszálnak és aratnak, konyhára való fával tartoznak elegendővel, szántással, őszi buza-vetéssel köböllel 35, tavaszival pedig tizenöt köböllel.

Tósok praedium.

Örökös pusztája a tihanyi apátúrságnak. Makkos erdeje vagyon, rétje, mezeje, kertjei. A rétektől adnak a devecseriek fl. 15, a szántóföldektől pediglen tizedet. Vannak pedig kertek circiter 20, a ki nagyobb kert, attól praestálnak egy köből törökbuzát. Vagyon azon pusztán egy malomhely. A marhajáró földektől pediglen az ajkaiak esztendőnként adnak három s néha négy forintokat.

Portionaria possessio in possessione Arács.

Ezen possessióhoz tartozandó rétnek fele a tihanyi apátúrasághoz való, mely rétre fizetnek, a kik megbérlik fl. 8; nemkülönben vannak 12 szántóföldek, melyekből tizedet adnak.

Desertum Örvényes.

Mind egészben a tihanyi apátúrsághoz tartozandó ezen pusztai. Vagyon ezen pusztának szántófölde elegendő, rétje, szőlőhegye, melyekből tizedet vagyis hegyvámot a pápaiak leginkább praestálnak. Item vagyon ezen pusztán két malom, a melyek esztendeig importálnak cubulos circiter 100. A rétet a tihanyiak árendálják, úgy hasonlóképen a szántóföldeket is a tihanyiak, melyektől is tizedet adnak.

Praedium Kövesd.

Ezen pusztán vannak rétjei, szántóföldei, erdei. A rétet árendálják in fl. 12, a szántóföldektől tizedet. Halászó vize vagyon, melyben halásznak az aszófőiek és a halakból felét adják, mikor fognak; ha pedig eladják a halászok a halat, tehát minden tíz forintból egyet adnak. Az erdeit pedig midőn megárendálják, tehát minden két sertésmarhától harmincöt vagyis negyven pénzt fizetnek.

Praedium Apáti.

Határos ezen pusztá a Tihany és Aszófővel és ezen pusztán vagyon jó és elégséges rétje a tihanyi apáturaságnak.

Possessio Teleki.

	Egész v. félhe- lyesek	Szőlő	Ökör	Ló	Tehén
Turzó Miklós --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	2	I	—
Borhi János --- --- --- --- --- --- --- ---	$\frac{1}{2}$	I	—	—	I
Monos György --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	6	2	2
Kis János --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	2	I	I
Cseh Gergely --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	2	I	I
Békés István --- --- --- --- --- --- --- ---	$\frac{1}{2}$	I	2	I	I
Kis Miklós --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	—	2	I
Borhi Vincze --- --- --- --- --- --- --- ---	$\frac{1}{2}$	I	—	—	—
Monos István --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	4	2	I
Cseh Mihály --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	4	—	I
Békés György --- --- --- --- --- --- --- ---	$\frac{1}{2}$	I	—	—	I
Koczola Gergely --- --- --- --- --- --- --- ---	I	—	2	2	I
Szűcs György --- --- --- --- --- --- --- ---	I	I	4	—	I

Lakók.

Molnár János fél malombeli része vagyon.

Parrag János,

Pusztai Miklós,

Csók Istók,

Lőrincz Istók.

Ezen helységnek vagyon elegendő szántóföldje, rétje, fél malombeli része, erdeje pediglen semmi sincsen.

Pars possessionis Kapoly.

	Egész v. fél- helyes	Szőlő	Ökör	Ló	Tehén
Tóth Mihály	I	I	4	—	I
Horváth István	I	I	—	2	I
Varga Mihály	I	I	—	—	—
Gerencsér György	I	I	—	1	I
Német Ádám	I	I	6	—	2
Forró Istók bíró	—	—	—	—	—

Ezekén kívül vagyon egy lakó Gerencsér nevű.

Ezen Kapoly possessiónak nagyobb részét Babocsay Pálné bírja. Vagyon ugyan elegendő szántóföldje rétje, szőlőhegye, melyből kilenczedet és tizedet, úgy a gabonából is tizedet és kilenczedet praestálnak; azonkívül három napon tartoznak a földesurnak kaszálni.

Possessio Endréd.

	Szőlő	Ökör	Ló	Tehén
Fodor Bencze örökös jobbágy	I	—	—	2
Kötél János örökös	I	4	—	2
Vas István örökös	I	5	2	I
Varga János	I	4	I	I
Herczeg István	I	—	2	—
Kovács János	I	2	—	I
Ori Bálint	I	2	—	I
Pecséry Gyurkó	I	—	—	I
Király György	I	—	—	—
Ács János bíró	I	—	—	I
Kéri Gergely	I	2	2	I
Mórocz Péter	I	—	2	I
Takács Mihály	—	—	—	I
Boncz János	I	—	I	2
Tamás Gergely	I	—	I	2
Rédei Gergely	I	—	—	I
Pető István	I	—	2	2
Tótesy István	I	2	2	2
Szőke János	I	—	3	—
Décze Mihály	—	—	—	I
Mányoki János	I	—	—	2
Ráksy János	—	—	—	—

	Szőlő	Ökör	Ló	Tchén
Vég György	—	—	—	1
Paczai Péter	1	—	2	2
Pap Ferencz	1	2	2	2
Tamás János	1	—	2	—
Bék Márton	1	—	—	1
Tamás Máté	1	—	—	1
Molnár János	1	4	—	2
Torma Dávid örökös jobbágy, juhái is vannak	1	6	—	2
Torma Mihály örökös, juhái vannak... ..	1	—	2	—
Torma György örökös, juhái vannak	1	6	—	4
Nagy János	1	—	—	2
Kis Szabó Gergely	1	—	2	1
Péter kovács, falu kovácsa	1	6	—	2
Rezi György	1	2	—	2
Bogdási János... ..	1	2	—	1
Lakók.				
Pető György	—	—	2	1
Petendi Mihály	—	—	—	—
Szőny György ¹	—	—	—	—
Tóth Pál... ..	—	—	—	—
Puskás Peti... ..	—	—	—	—
Bék György	—	—	—	—
Tóth Istók	—	4	—	1
Takács István	—	—	2	1
Pintér István	—	—	—	—
Mórocz György	—	—	—	1
Ajkai Miska	—	—	—	—
Farkas György	—	—	—	2

Ezen possessiónak elegendő szántóföldjei vannak, de rétje nem igen fölöttébb, malma vagyon, szőlőhegye, erdeje hasonlóképen elégséges. Kis-szamári rétséget az uraság a falu szükségére adta, Szamárdot pediglen az uraság számára kaszálják.

De praedio Jaba.

Jaba nem pusztá, hanem csak egy nagy völgy, Barko pediglen marhaszállás, nemkülönben Berki csak marhaállás. Gönget egész pusztá, Lulát Lengyel Mátyás birja, Törökít veszprémi nemes káptalan birja, Jódot hasonlóképen. Szántodi pusztá egészben a tihanyi apáturasághoz való.

¹ Egy későbbi kéz (más jegyzése szerint 1718-ban) neve mellé írta: Nobilis factus.

Possessio Szántód.

Mészáros Pál,
Komlósi Mihály.

Ezen szántódi helynek elégséges szántóföldei, erdeje, rétje és szőlőhegye, azonkívül halastója is vagyon és egy kőház az apáturasághoz tartozandó.

Andrási possessio.

Ki is egészben az apáturságot illeti. Rétje, szántófölde, erdeje elegendő és ehhez tartozandó másik Pákok nevű pusztá, melyet is ennekelőtte egy licentiatu birt és annuatim adott fl. 15.

Nota bene: Bikapézn Endréden:

Tonna János fl. 12.

Ráksy János felesége fl. 12, ki is örökös jobbágnak ajánlotta magát.

Mányokiné fl. 24.

Bék Márton fl. 6.

Spectantia ad abbatiam Tihaniensem.

Elsőben vagyon egy szőlő, ki is már meg van dolgozva, mely, ha jól terem, importál circiter bort akót 30 a kopaszi hegyen, a második szőlő pediglen óvári hegyen vagyon ugyan a tihanyi szigetben, mely is importál annuatim circiter 20 urnát, pincze is vagyon rajta földből kiásva. A szigetben vagyon erdeje, halastója 2, szántóföldei, rétje, korcsmája, mészárszékje, majorja, de igen rongyos pajtája.

Endréd.

Endrédnek vagyon saját erdeje, a kit meg szokott árendálni, azonkívül halastója vagyon magoknak, ahhoz magok tartván hajót és magok költségével a hálót is compareálják s úgy szintén mint a tihanyiak praestálnak mind a tóbeli, mind pedig a balatonbeli halászásból.

Conscriptio rerum domesticarum et primo quidem in domo et cubiculo reverendissimi abbatis.

Nyoszola seu födeles ágy firhanggal környülvéve	1	<i>In refectorio.</i> Almarium három részből álló	1
Székek zöld posztóval borítva	3	Almarium kisebb	2
Öreg képek	2	Crucifixus	2
Kisebbségek	4	Képek	9
Asztalok szőnyeggel	2	Asztal, három részre való, szőnyeggel együtt	1
Egy nagy ráma kép nélkül	1	Zöld posztóval borított székek	9
Kis altar	1	Borhivesítő rézedény	1
Kis almarium	1	Rézmozsár	1
Egy crucifixus két relequiával együtt	—	Pár kések	12
A ház fala spalérral be van vonva	1	Kalánok	12

Tálak ónból	11	Fazekak	22
Circulus ónból	4	Faedény, melyekben tejet tartanak	13
Tányérok ónból	12	<i>In secunda camera.</i> Háj	2
Öreg poharak	10	Hordó	3
Mosdóedény óntállal együtt	1	Só	1
Palaczkok rézből	2	Tekenő	2
Ónkanna	6	Kis hordó, vasas, melyben a számár szo-	
Sótartó ónból	1	kott hordani vizet	2
<i>In culina.</i> Ruhamángorló	1	Nyereg	2
Vasfazék	3	Kapa	3
Tortátásütő	1	<i>In tertia camera.</i> Vasabroncs	14
Vasserpenyő	1	Hintókerék	2
Rostély	3	Hordó	4
Nyárs	3	Gyalu	1
Rézfazék	2	<i>In aula.</i> Schaesa	1
Mozsár öreg, rézből, kisebbik kőből	2	Hordó	13
Spanisibont	1	Szekér	1
Asztal	4	Köszörűkő	1
Dob	1	Furó	3
Szék	2	<i>In cubiculo aurigae.</i> Apró sudártaraczk	15
Képek nagyok	2	Fejsze	4
Sajtár	6	Fűrés	1
Sajtok	1	Mázsáló	1
<i>In prima camera.</i> Hordó	11	Láda	1
Kas buzának való	2	Vasborona a Deli Istvánnál	2
Fakla	1	Vasrostély ablakra való, nagy, ugyan-	
Vödör	3	ottan	1
Láda	2	Láncz	1

Apparamenta vero in templo comperta sunt subsequencia hoc ordine:

Casulae	5	Missalia	3
Albae	4	Candelabra argentea	2
Corporalia	3	Lignea	8
Superpelicia	3	Baptisterium	1
Dalmaticae	2	Thuribulum cum navicula	1
Rochetum	1	Pixis argentea pro sacris liquoribus	1
Bursa	1	Calix argenteus cum patena	1

A szarvasmarháknak conscriptiója így következik:

Fejős tehén	12	Harmadfű ökörtinó	6
Ezek közül a malomban vagyon	2	Harmadfű üsző	5
Negyedfű ökörtinó	4	Tavali ökörborjú	7

Tavali üszőborjú 7	Ötödfü bika 1
Idei üszőborjú 8	Malomban kis borjú 2
Idei ökörborjú 2	Summa facit 54

Juhok. Fejős öreg juh 62	Öreg kos 11
Item juhásztól vett öreg fejős juh ... 3	Fejős kecske 3
Meddő harmadfü 39	Meddő kecske 3
Tavali nőstény bárány 34	Tavali nőstény kecske 4
Tavali kos bárány 10	Idei nőstény bárány 18
Öreg ürü 2	Idei kos bárány 27
Tavali ürü 1	Idei gida 3
	Summa facit 220

Endréden levő sörtésmarha szám:

Háromesztendős ártány 3	Esztenős süldő, ki herélt, ki pedig emse 37
Háromesztendős emse 44	Malacz 8
Kétesztendős emse 35	Örvényesi malomban hizlaló 2
	Summa facit 129

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

Hátán: Literatia instrumenta concernentia abbatiam Tihaniensem anno 1718 (!) emanata.

Conscriptio bonorum Tihan. — ad Urbarialia.

12.

1716 július 3. Tihany. — *A Zalamegyétől Tihanynak Pannonhalmra részére való átadására kirendelt tisztségviselők tudatják, hogy Turnay Ányos az apátság átadása ellen tiltakozott, fönttartotta magának a jogot, hogy az ellene elkövetett sérelmes eljárás ellen a törvény rendes és rendkívüli utait fölhasználhassa, kifogást emelt az altenburgi apáttól és konventtől neki küldött elbocsátó levél ellen, de elfogadta ugyanazoknak ígéretét, hogy, ha valamely állásért, plébániáért, javadalomért folyamodik, támogatni s ajánlani fogják.*

Nos infrascripti recognoscimus tenore praesentium coram omnibus et universis, quorum interest, quod invitati humaniter ab admodum reverendo, religiosissimo atque doctissimo domino patre Wilibaldo Ordinis Sancti Benedicti ad Sanctum Martinum in Sacro Monte Pannoniae professo, qua illustrissimi et reverendissimi domini abbatis et venerabilis conventus dicti Sancti Martini ablegato deputato ad installationem manuprehendendae et possidendae abbatae Tyhaniensis eiusdem Ordinis Sancti Benedicti ab illustrissimo et reverendissimo domino abbate et venerabili conventu Altenburgensi iisdem venditae et per admodum reverendos, religiosissimos atque doctissimos dominos patres Robertum et Godhardum eiusdem venerabilis monasterii Altenburgensis in Austria professos, ut deputatos consignandae congregati et consistentes in domo seu residentia abbatiali, sub actuali solemnitate installationis in medium nostri consurgens admodum reverendus, religiosissimus atque doctissimus dominus pater Anianus Thurnay, memorati Ordinis Sancti Benedicti ad

Sanctum Anianum episcopum et confessorem in Tyhan professus, sese graviter iniuriatum sentiens, iusto dolore commotus, provocando se ad sacros canones, ad sacrae Regulae constitutiones, iustitiamque legalem, ex eo, quod primus professus et de facto ultimus et unicus existens pro fidelibus suis per tredecim annos exantlatis servitiis, multis perpessis pro abbatis sui pie in Domino defuncti Amandi vitae et monasterii, eiusque bonorum conservatione miseriis, persecutionibus, fatigiis, verberationibus et vitae periculis, in hac venditione simpliciter et iniuriose praeteritis, sibi, suaeque subsistentiae providere cupiens, solemniter tam venditioni, quam emptioni, ita et extradationi ac apprehensioni huius abbatae Tyhaniensis ac eius reliquorum bonorum, iurium atque utilitatum protestando contradixit et in optima iuris forma contradicendo protestatus est, petiitque cum debita instantia sibi ab utriusque partis principalis dominis admodum reverendis deputatis monstrari 1) plenipotenciales authenticas, 2) consensum regium, 3) consensum et praescitum ordinarii, eminentissimi nempe ac serenissimi domini domini cardinalis et ducis de Saxonia, 4) donationales regias, reservando sibi idem dominus protestans omnimodam iuris viam contra iniuriam sibi factam procedendi et in alterioribus debitis locis ac instantiis ordinariis et extraordinariis promovendi et agendi, iniuriamve suam demonstrandi ac iustitiam implorandi. Contra dimissoriales praeterea a reverendissimo domino moderno abbate et conventu Altenburgensi, quamvis non petitas, transmissas etiam protestatur, utpote mancas, quia nomine reverendissimi domini abbatis et conventus totius quidem emanatae et tamen nisi a reverendissimo domino abbate et nullatenus a conventu subscriptae et sigillatae, item stylo nimis obscuro ac generico, adeoque eidem domino protestanti ne fors praeiudicioso emanatae essent, alias dimissoriales iuxta formulam a domino protestante porrigendam expectat, sibi unius integri anni respirium, intra quod tempus de condigna sui accomodatione providere posset, hospitalitatem, demum victum et amictum, residentiamve in Tyhan reservando, simulque acceptando offertum memorati reverendissimi domini abbatis et conventus Altenburgensis, quod in simili casu eundem dominum protestantem in obtinenda conditione, parochia et beneficio aliquo adjuvare et recommendare velint. Super quibus omnibus suis a domino protestante factis protestationibus, contradictionibus, reservationibus et exceptionibus eidem domino protestanti ad instantiam eiusdem consuetas iurium suorum futura pro cautela necessarias extradandas duximus esse hasce testimoniales, subscriptione nominum nostrorum et sigillorum usualium appensione roboratas. Datum Tihan, die 3. mensis Julii, anni Domini septingentesimi decimi sexti.

Georgius Bogyai.

Stephanus Kenessey.

Petrus Doczy supr. iudlium com. Szaladiensis.

Georgius Mersics incl. com. Szaladiensis iudlium.

Tomas Berény (?) iurassor com. Szaladiensis.

Joannes Balogh iurassor com. Szaladiensis.

13.

1716 június 6. — *A győri káptalan írásba foglalja, hogy Turnay Ányos előtte megjelenvén Tibanyinak Allenburgtól Pannonbalma részére való eladása ellen, mely királyi hozzájárulás s a primásnak, mint megyés főpásztornak beleegyezése nélkül történt s reá magára azért is sérelmes, mivel tibanyi fogadalmas létére, a nélkül, hogy jövőendő sorsáról, fömmtartásáról gondoskodtak volna, a Rendből egyszerűen elbocsátották, tiltakozott.*

Nos capitulum ecclesiae Jauriensis memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod reverendus ac religiosus pater Anianus Thurnai, Ordinis Sancti Benedicti, ad Sanctum Anianum episcopum et confessorem in Tyhany professus, coram nobis personaliter constitutus per modum et formam solemnis protestationis, reclamationis, contradictionis ac gravis querelae proposuit et repraesentavit nobis hunc in modum, qualiter nimirum idem protestans his non ita pridem elapsis diebus intellexisset ac revera rescivisset, quod reverendissimus dominus Placidus Muck, abbas Altenburgensis in Austria et monasterii Tihaniensis seu (!),[†] monasterium reverendissimo itidem Caelestino Göncz, archiabbati Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae, adeoque toti conventui praetense iure perennali et irrevocabiliter cessisset, dedisset, vendidisset et perpetuasset, plenipotenciaque eorum, quorum interest, absque omni manumisisset, assignasset, assignarique fecisset, iidemque domini emptores praevio modo venditam abbatiam, eiusdemque universa bona absque legitima statutione, regiaque donatione et consensu, sed nec impetrata eatenus primatis regni Hungariae, qua ordinarii annuentia et praescitu alias requisitis, ad similem transferendae perennalitatis actum essentialiter necessariis, simpliciter apprehendissent, subque potestatem et administrationem suam recepissent ac per consequens antelatus protestans (quamvis primus in eadem abbatia professus et unicus ex aliis confratribus suis superstes) nulla personae et subsistentiae suae tempore praetensae praeiudiciosae venditionis habita reflexione, perpessorumque exantlantorum et praestitorum per integros tredecim annos in conservatione et augmentatione eorundem bonorum, saluteque et incolumitate Amandi iam in Domino pie defuncti abbatis sui utilium servitiorum suorum, fatigiorum, persecutionum, verberationum et vitae periculorum consideratione beneficio eodem simpliciter contra mentem sacrorum canonum, sacrae Regulae institutum et iustitiam legalem exclusis, imo virtute transmissorum sibi, quamvis nec petenti, nullisque suis culpae ac demeritis id exigentibus dimissorialibus a sacro quoque Ordine et professione non sine scandalo dimissus et amotus extitisset iniuria, damnoque et praeiudicio suis gravibus admodum et manifestis. Unde idem protestans volens eatenus iuribus et indemnitatibus suis in tempore prospicere, ne in praevio modo acta et facta per taciturnitatem consensisse videatur, tam praevie praetensae venditioni et abalienationi, quam nomine reverendissimi domini abbatis et totius conventus emanatis, sed per solum duntaxat dominum abbatem subscriptis et sigillatis, stylo praeterea insolito, obscuro ac generico, adeoque eidem protestanti nefors praeiudicioso, concinnatis solemniter contradixisset protestando et protestatus est palam, publice et manifeste coram nobis, reservando omnimodum intuitu illatae sibi iniuriae iusta et legalia agendi, inque locis et instantiis debitis suis modis et viis prae-

[†] Kimaradt utána: abbatiae.

missa repraesentandi, dimissoriales etiam per ipsum protestantem iuxta porrigendam formulam expetendi ac interea, donec iuxta oblationem praenarrati domini abbatis, praetensi venditoris in aliqua parochia vel beneficio accomodetur, in attacta abbatia seu monasterio Tyhaniensi hospitalitatem retinendi, victumque et amictum ibidem habendi omnimodam facultatem harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum ex capitulo nostro, sabbato proximo ante dominicam quintam Sanctissimae ac Individuae Trinitatis, anno Domini millesimo septingentesimo decimo sexto.

1716 jún. 6.

(L. S.)

Lecta in capitulo.

Melléklet G) alatt Turnay felségfolyamodványához. Megvan a győri káptalani levéltárban is: lad. 14. fasc. 41. nr. 1896.

14.

1716 július 9. Győr. — *Az altenburgi konvent megbízottjai elismerik, hogy a Tihany fejében járó 20.000 rajnai forintot a pannonhalmi főapáttól átvették.*

Nos infrascripti tenore praesentium attestamur ab illustrissimo domino archiabbate celeberrimi et antiquissimi monasterii ad Sanctum Martinum in Monte Pannoniae 20.000 florenorum in parata et numerata pecunia pro abbatia Thyaniensi (!) percepisse. In cuius rei fidem has praesentes manu nostra subscriptas extradidimus et sigillo nostro consueto munivimus. Datum Jaurini 9. Julii, 1716.

*P. Robertus administrator ad Sanctam Mariam m. p.
P. Gothardus praefectus Viennae.*

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

Pecsetje complicált V A monogrammszerűleg összefonódó alak, rajta ötágú korona.

Signaturája: Act. abbat. Tihan. Fasc. 25. B. num. 2.

15.

1716 szeptember 15. Pozsony. — *A pozsonyi kamara megbagyja Wagner János Kristóf pécsi kincstári provisornak, hogy a tihanyi apátságot s javait a kincstár részére foglalja le, azokat pedig, kik az apátságra jogot formálnak, igazságuk bebizonyítására utalja ő elébe.*

Egregie Domine, Amice nobis Honorande.

Salutem et omnem felicitatem. Siquidem certis, iisque praegnantibus et relevantibus ex rationibus abbatia Tihaniensis alias Ordinis Sancti Benedicti ad rationem fisci regii primitus occupari debeat, proinde iniungimus vobis, quatenus acceptis praesentibus statim huiusmodi abbatiam Tihaniensem pro parte fisci regii cum extantibus et ad eundem pertinentibus bonis, eorundemque fructibus occupare, praetendentes vero, si qui semet eatenus insinuaturi essent, pro edoctioe iurium suorum et recipiendo debito iustitiae complemento

ad cameram hancce regiam relegare noveritis et debeatis. Quae dein rite et obsequenter egeritis. Caeterum bene valebitis. Posonii 16. Septembris 1716. sacr. caes., regiaeque maiest. regiae camerae Hungaricae consilarii.

Titulus: Egregio domino Joanni Chrystophoro Wagner, sacr. caes. regiaeque maiest. Qninueecclesiensi provisorio fiscali etc. amico nobis honorando.

Hitelesített egykorú másolata a panonhalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 13.

16.

1716 október 6. Pécs. — *Wagner János Kristóf a pozsonyi kamara tanácsával tudatja, hogy a tibanyi apátságot a kincstár részére lefoglalta; baj, hogy a főapát a somogyiaknak a kilenczedet elengedte s az a bir járja, hogy a főapát fegyveresekkel akarja visszafoglalni az apátságot, mely miatt katonai támogatást kért. Végül személyi ügyei miatt panaszködik.*

Excelsum Camerale Consistorium Domini Domini mihi gratiosissimi colendissimi.

Ad gratiosissimum Excelsae Camerae de dato Posonii die 15-ta Septembris ad me exaratum decretum, quod 22. eiusdem mensis percepi, absque ulla mora et cunctatione Tyhonium una cum appertinentibus possessionibus et praediis pro parte fisci regii occupandum memet transtuli et sine contradictione quidem ipsum dictum locum unacum appertinentiis (ut praemisum esset) necnon ibidem repertos huius anni proventus sub manum meam (utii lit. A. demonstrat) accepi. Quibus invigilandis pro meliori securitate hominem certum sub iuramento praefeci, inter alia autem hae difficultates ratione decimarum exortae sunt: quod nimirum illustrissimus dominus archiabbas ad montem Sancti Martini in sua sub 3. Iulii illegaliter accepta possessione praefatae abbatae Tyhan(i)ensis incolis in comitatu Simeghiensi existentibus alias dominum terrestrem concernentem et spectantem nonam condonaverit, quapropter usque ad ulteriorem gratiosissimam dispositionem Excelsae Camerae decimas venerabilem conventum Montis Panoniae tangentes detinui; spargitur quidem, quod antelatus illustrissimus dominus abbas medio suorum militum eandem abbatiā reoccupare intendat et ego propter remotionem loci tali ignotae et insperatae violentiae invigilare et praeterea ob defectum brachii militaris resistere nequirem. Veluti etiam proxime praeterita nonatione cum venerabili clero Quinqueecclesiensi infinitas dissensiones et mortificationes pati debuerim. Quem ob finem hoc ipsum requirente officii mei concrediti, modalitate ab excellentissimo domino generale comite ab Huyn tres milites pro manutentione et defensione iuris fisci regii expetere necessitabar, nam idem clerus cum certis ex regimine de Quido Starenberg emendicatis musquetariis via facti ex pago Pasdan praediis Haymas, Kapolna, Görgczin, Cselin, Jenő, Nane et Szack etc. (?) triticum nonale et foenum avehi curavit et cum taliter emolumento aerarii regii et defensione proventuum sollicite invigilassem, dictus venerabilis clerus scomaticas, easque bonum nomen et honorem meum commaculantes et denigrantes excellentissimo domino generali ab Huyn (uti sub lit. B. id ipsum clarius patebit) scriptas transmisit litteras. Tantarum quippe et prope modum

infirmarum confusionum continuarumque dissensionum ac regionum proventuum minutionum et impeditionum auctores et turbatores non alii certo perhibentur esse, quam reverendissimus dominus Kaso et episcopalis praefectus dominus a Terlichs- Cron (?) et quidem primus seposito divino ministerio sacrarumque aedium visitatione totas dies et noctes plerumque in id videtur consumere, qualiter ante alios me mortificare suisque illegalibus actis frequenter vexare, necnon possessiones fiscales et praedia turbare eorundemque territoria et metas disfringere, occupare ac abalienare quiret et posset. Secundus vero, qui non ut iuaret studeretque suo iuramento satisfacere, ex quo promovere niteretur proventum sacratissimae suae maiestatis, verum fraude et dolo acta pharisaeorum sectando consilium solet inire cum dicto reverendissimo domino Kaso, ut eo magis favori et gratiae episcopali propter Iscarioticum suum interesse sese insinuare posset, quod profecto iniuria secundi aut tertii consuevit factitare; interim tamen spreto salutis suae amore omnia permiscet confunditque verum cum falso, nec est ullus terminus ita circumscriptus, quem perperam subvertere non conaretur. Et cum secundum continentiam litterarum ad suam excellentiam dominum generalem ab Huyn scriptarum me iniuriatum esse sentiam, sic demisse insto, quatenus Excelsum Camerale Consistorium me indignum servum contra tales turbatores et persecutores aerarii regii mandato uno ex consilio aulico bellico ad altefatum generalem sonante secundare insimulque pro detractatione honoris mei cum debita fienda satisfactione me gratiosissime consolari dignabitur. In reliquo cum favoribus et gratiis Excelsae Camerae me humillime recommendarem, maneo Excelsi Cameralis Consistorii

Quinque-Ecclesiis die 6-a Octobris 1716.

humillimus, perpetuo fidelis servus
Joannes Christoph. Wagner.

Eredetije a budai országos levéltárban.

Jelzése: U. et C. fasc. 60., nr. 47. (Erdélyi László dr. másolata.)

17.

1716 november 14. Bécs. — *Az egyetem jogi kara, Tibanynak Pannonbalma részére történt átengedését ismertelve, bizonyítja, hogy ez az átengedés, noha Pannonbalma pénzt adott az apátságért, simoniásnak nem tekinthető.*

Facti species.

Titius abbas Austriacus et totus conventus ab augustissimo Leopoldo I. pientissimae memoriae Romanorum imperatore et Hungariae rege apostolico quandam abbatiam in Hungariae partibus neoacquisticis seu iugo Turcico ereptis sitam et olim pro suo ordine fundatam, potissimum ob sua Titii merita et ultra 20 millia florenorum diversis vicibus praestita¹ vigore expressarum donatium suo monasterio datam, collatam et pleno iure incorporatam accepit ea lege, ut ex suo conventu maiestati caesareo-regiae idonea sub-

¹ Turnay a maga másolatában ehhez a helyhez megjegyzi: N. B. Hoc fallit, quia nonnisi decem millia florenorum soluta sunt aerario pro fortificatione Aradiensis et sex alia millia florenorum pro remissione bonorum abbatium episcopo Agriensi, Stephano quippe Telekessy, actuali tunc eorundem possessori numerata sunt et sic etiam pretium hoc per praescitam abbatiae Tihaniensis venditionem quatuor millibus auctum est.

iecta ad abbatiam toties, quoties vacabit, praesentet. Quare memoratus Titius Caium, conventualem suam praesentavit, qui toto tempore, quo abbas fuerat, non tantum ex redditibus nihil reservavit, sed etiam a monasterio suo subsidia petiit,¹ praeterea linguae, legum et regni constitutionum ignarus diversis litibus impetitus, mulctatus et victus fuit, donec tandem fatis cesserit et emortuus aes alienum post se reliquerit, quo viso et abbatia hac suo monasterio reperta et attento vel maximo, quod cultus divinus per sui conventus subiecta linguam Hungaricam indocta facile promoveri nequeat, consentiente unanimibus votis conventu Titius iterato dictam abbatiam multis pecuniis meritam et tamen non modo inutilem, sed etiam onerosam, una cum omnibus bonis et appertinentiis Sempronio, abbati Hungarico eiusdem ordinis, qui eidem de idoneis abbatibus providere et cultum divinum augere, necnon bonis saepefatae abbatae commodius uti poterit, intervenientibus requisitis solemnitatibus 20 millibus florenis his forte verbis: *Vendo tibi totalem ac integram abbatiam, universaque bona illuc spectantia*, ubi tamen omnium maxime notandum, quod inter motiva vendendi haec formalia inseruerit: *Concomitanter etiam pretium bonorum illorum superinde levandum in longe maius commodum converti poterit*, vendidit, eoque iure, quo ille et conventus habebat, eidem Sempronio actualiter tradidit.

Consurgit iam ex enarrata hac facti specie mota a nonnemine

questio:

An hic contractus emptionis, venditionis a Titio cum Sempronio factus non sit simoniacus?

Ubi pro affirmativa, eaque sententia, quae huic contractui labem Simonis magi inesse defendat, secutura militare videntur et quidem

primo, quod secundum omnium canonistarum uniforme suffragium beneficia citra simoniam pretio temporali vendi non possint,

teste Zoësius ad ius canon. lib. 5. decret. tit. 3. n. 41.,

quoniam pro subsequenter connexis rei spirituali et hanc tanquam causam praesupponentibus habentur, quam ceu effectus sequuntur, nam officium vel ministerium spirituale tanquam sui causam et originem, cum beneficium seu ius percipiendi redditus detur propter, officium, recognoscunt

Anacletus Reiffenstuel lib. 5. decreti tit. 3. §. 3. n. 55.

Quum itaque abbatia sit beneficium et quidem maius seu duplex, habens scilicet dignitatem cum iurisdictione,

idem Zoësius lib. 3. tit. 5. de praeben. et dign. n. 5.
et d(ecretorum) d(octores) omnes,

pariter concludendum videtur eandem in facti contingentia citra apertum simoniae vitium vendi non potuisse.

Cui *secundo* magnum robur addit et contractum quaestionis simoniae iuris divini arguit, quod in

can. 2. causa 1. quaest. 3.

¹ Ugyanő írja: N. B. Improbabile est, quod abbati defuncto ad Tihan praetensa subsidia submissa sint, nam abbatiales proventus etiam inferiores sub ipsiusmet etiam motibus novissime sopitis rite percepti ad sufficientiam tum eiusdem abbatis, tum et conventualium suorum ardebant et uberiores etiam adhuc enati fuissent, si parcius victus, debitaque oeconomia adhibitus fuisset.

Gregorius summus pontifex Rothomagensi episcopo et Gallicis omnibus non sine horrore scripsit, nempe si quis dator vel acceptor Dei ecclesias vel ecclesiastica beneficia, quae quidam praebendas vocant, sub pecuniae interventu susceperit, sive dando emerit, sive accipiendo vendiderit, a Simonis non excluditer perditione, ut profecto Titius, qui 20 millia florenorum accepturus, ipsam abbatiam, quae, ut paulo ante dictum fuit, insigne beneficium et praebenda est, nam haec pro iure percipiendi redditus sumpta cum beneficio idem sonat,

dd. ad tit. de praebendis et dignitat. Zoësius loco citum. 3.

Sempronio vendidit, Simonis adinstar contraxisse censeatur.

Quo facit *tertio*, quod episcopus praebendas, archidiaconus praeposuras vel aliqua ecclesiastica officia vendens, ab ecclesiae officio suspendatur, sunt potiora formalia,

can. 3. ibidem.

quapropter idem in praefixo casu de Titio abbatiam Sempronio vendente asseratur, necesse erit, maxime ob annexam canoni rationem. Dignum est enim, ait canon, ut sicut gratis episcopatum accepit, ita membra eiusdem episcopatus gratis distribuat et pariformiter Titius, qui ab augustissimo Leopoldo I., tanquam rege apostolico abbatiam testimonio donationalium gratis accepit, aut eandem retinere, aut canoni obsequendo in Sempronium gratis transferre debuisset. Cui apprime correspondent verba:

can. 7.

Quisquis igitur res ecclesiasticas, quae dona Dei sunt, quoniam a Deo fidelibus et a fidelibus Deo donantur, quae ab eodem gratis accipiuntur et ideo gratis dari debent, propter sua lucra vendit vel emit, cum Simone donum Dei possideri pecunia existimat.

Quibus subsequitur *quarto*, quod abbatia controversa vel fuerit monasterio abbatis Titii incorporata vel non. Sed in utroque casu citra simoniacam pravitatem non potuit Sempronio divendi, ergo contractus disquirendus est vere simoniacus et quemadmodum minor quo ad hypothesim, qua abbatia non in corporata praesumeretur, facili negotio ad oculus ostenditur. Nam, si abbatia a monasterio Titii in titulum fuisset possessa, ut loquitur

cit. Reiffenstuell ad lib. 5. decretales tomo 3. lib. 3. tit. 19. n. 26. et alii,

profecto titulus iste abbatiae foret spiritualis.

Cap. 25. dilecto circa finem de praebendis ibi:

augmentare valeant numerum praebendarum, quoddam ius, nota bene, spirituale de novo creando, ut proinde talis abbatia, sicut reliqua omnia beneficia, quo ad ius istud spirituale, simoniae materiam ponat, imo iuri divino contrariae,

Zoësius in sup. cit. num. 41. lib. 5. tit. 3. de simonia

neque dicatur in tali casu non abbatiam vel aliud beneficium, sed iunctas eidem praebendas sive redditus ecclesiasticos venditos esse, nam inprimis id non patiuntur contractus verba: *Vendo tibi totalem et integram abbatiam*. Dein, licet tales redditus ecclesiastici in se spectati sint temporales, tamen, quatenus vero spirituali titulo annexi sunt, de spiritualitate participant, ut iterum respectu eorum beneficia sine simoniae vitio vendi nequeant, ut passim in canonibus prostat,

cap. 8. de pactis, cap. 7. de transact. Suares cap. 24. n. 3. 4. 5. de simonia,

quamquam in hoc posteriori casu in veriori sententia simonia contra ius duntaxat ecclesiasticum committeretur.

Videatur dict. Suarez cit. loc. n. 6. 7. et seq. Zoësius supra cit. loco n. 42.

Quemadmodum inquam etiam in priori hypothese facile probaretur, ita et in casu incorporationis confortatur, nam quantumvis per

cap. 6. extra de rerum permutatione

duae conventuales ecclesiae suas parochiales ecclesias et possessiones sibi incorporatas ad invicem permutare et ratione maiorum in una ecclesia reddituum pecuniam stipulari possint; hos tamen duos contractus, per quorum unum parochiarum permutatio, per alterum compensatio pecuniaria pro abundantioribus alterius ecclesiae possessionibus fiat, requirit

cit. cap.

in verbis: *Sic tamen, quod illi contractus nequaquam sibi invicem misceantur* et nullatenus admittit, ut supra etiam parochia vendatur

argumento eorum, quae in simili scribit Reiffenstuell lib. 3. decret. tit. 19. n. 27.

Atque in facti specie Titius Sempronio vendidit ipsam abbatiam, propter apertissima verba: *Vendo tibi totalem ac integram abbatiam*; ergo contractus iste a Simonis labe non facile poterit excusari.

Quinto propter

cap. 15. de simonia

pro tuta et vera habenda videtur; ubi enim cum prior monachorum de Acra, qui a monachis de Cardonio manerium, quod mansum seu terrae portionem duobus bobus per totum annum arandum significat, cum pertinentiis suis et ecclesiam quandam sub censu annuo 15 librarum adepti fuerunt et super hoc literas ab ipsis monachis acceperunt, capitulo inconsueto manerium et chartam accepta pecunia monachis de Cardonio resignavit, respondit Alexander III. summus pontifex, quod sicut emi ecclesia non potuit, ita nec redimi queat, ex quo pontificio responso secuturum videtur inferri argumentum: ecclesia non potest emi, saltem si non accessorie, sed ut principale aliquod vendatur.

Cit. cap. 15. et Enricus Pirching lib. 5. tit. 3. sect. 2. n. 29. §. notand. ibidem.

Ergo etiam sine aperto simoniae vitio in casu nostro abbatia non poterit vendi, quia non vendebatur accessorie, sed ut quoddam principale propter contractus verba: *Vendo tibi totalem et integram abbatiam*, universaque bona illuc spectantia cum copula et vel quae faciat, ut res copula veneat principaliter et non accesserie et urget casuum paritas, quod sicut ecclesia non fuit aliquod pertinens ad manerium, ita abbatia non sit aliquod accessorium ad bona temporalia Sempronio vendita, cum haec magis ad hanc, tanquam suum principale pertinere videantur praesertim ob formalia: illuc spectantia; quapropter si primus casus cap. 15. in ecclesia et manerio simoniam contineat, sane etiam secundus ab eadem nequaquam exhibendus erit.

At his et aliis adhuc fortassis adferendis rationibus non obstantibus verior negativa est sententia docens: contractum inter Titium et Sempronium nihil simoniae pravitatis continere. Antequam autem pro hac opinione fundamenta allegentur, nonnulla praesupponenda veniunt. Nempe, quod in hoc contractu debitae solemnitates fuerint adhibitae; dein, quod

abbatiae bona temporalia se solis 20 millibus valeant; similiter, quod abbatia cum omnibus bonis et appertinentiis secundum donationales Titii monasterio incorporata et ab eodem proprietatis iure possessa sit.

Queis praemissis ad decisionem proceditur ac pro contractus licitate argumenta adducuntur.

Et quidum *primo* Titius abbas potuisset hanc quaestionis abbatiam cum alio Sempronii beneficio ecclesiastico pariter suo Sempronii monasterio incorporato permutare et, si forte possessiones ad abbatiam spectantes bonis permutandi beneficii praeponderassent, pretium in pecunia numerata consistens citra omnem simoniam adiicere, uti demonstratur per

expressum textum in cap. 6. de rerum permutatione;

ergo etiam et quidem inevitabili consequentia sequitur, quod sine simonia abbatiam cum omnibus bonis temporalibus potuerit vendere. Si enim ideo in priori permutationis casu pecunia possit intervenire, quia permutatio beneficiorum seu ecclesiarum per se loquenti licite fieri potest,

secundum Abbatem [Panormitanum = Nicolaum Tedeschium] in cap. 2. de transact. cum communi dd. sent.

et permutatio possessionum nullibi reperitur inhibita, consequenter concessa, ut notat

glossa ad d. cap. vers. inhibitum

ac propterea rem temporalem, ut sunt possessiones et bona ad beneficia spectantia, pretio aestimare actionis simoniacae ne quidem umbram habet, veluti tenent

Aolstiensis et Abbas in d. cap. 6. n. 1. 2. et 3. de rerum permutatione, Pirchingh. t. n. 10. Ludovicus Engel lib. 5. decret. tit. 3. §. 4 n. 30. Zoësius ad ius canonicum lib. 3. tit. 19. n. 18. in fine, Reiffenstuell ibid. n. 25.

Sane etiam in casu venditionis posteriori contractus simoniacus non erit, quia mentionata in eodem 20 millia florenorum neutiquam pro abbatia ut abbatia seu beneficium habens dignitatem cum iurisdictione est, sed pro abbatiae bonis temporalibus pacta fuerunt, uti ex superius in casus figuratione adscriptis formalibus apparet, *concomitanter etiam pretium bonorum illorum, hoc est bonorum temporalium abbatiae distractorum, nota bene, superinde levandum in longe maius commodum converti valeat*. Et verba illa: Vendo tibi abbatiam, tantum sunt explicativa, cuius loci boni per illum contractum alienantur; quamquam negandum non sit, Titium, si formalia illa omisisset et venditionis nomine tantum in bonis temporalibus ad abbatiam pertinentibus usus fuisset, rem extra contraversiae aleam collocasse.

Cui pro confirmatione deservit *secundo*, quod ecclesia vel eius ius patronatus cum universitate bonorum, si ratione ecclesiae vel iuris patronatus pretium non augeatur, de utroque foro licite divendatur, utut ecclesia et ius patronatus res spirituales vel spiritualibus annexae sint

Engel ad ius canon. lib. 3. tit. 38. n. 24. Zoësius n. 20. per textus et interpretes in cap. 7. et 13. de iure patronatus, Bonacosa de simonia quest. 4. §. 11. n. 5. Suarez de simonia cap. 28. n. 13.

Ergo etiam abbatia a Titio cum universis eiusdem bonis in casu exponendo licite vendi potuit, quia ratione abbatiae ut abbatiae et spiritualis titulus est, uti supponitur et vigore

formalium *concomitanter etiam pretium bonorum illorum superinde levandum* etc. unice praesumi debet, pretium non fuit adauctum. Neque obiiciatur hoc procedere si de abbazia nulla mentio facta fuisset, ut ita accessorie in venditionem venisset, non vero si principaliter vendatur, prout in facti specie propter clausulam: *Vendo tibi abbatiam totalem ac integram, universaque bona.*

Nam contra est *tertio*, quod quando vendo universitatem bonorum et ius patronatus, contractus ne quidem in foro exteriori vitium continet, dummodo adsit bona intentio et pretium rerum valorem non excedat.

Decius ad cap. quanto n. 6. de iudiciis, Garsia de beneficiis p. 5. cap. 9. n. 11. et seq. et n. 33. Zoësius ad ius canon. lib. 3. tit. 38. n. 22.

Ex ratione, quia non refert, quibus verbis contractus sit conceptus, sunt verba.

Zoësii loco cit.

Quapropter pariter in contractu quaestionis, quo Titius scripsit: *Vendo abbatiam totalem et integram, universaque bona, vitium simoniae omne exulabit*, quia, uti iam praemissum, intentio vendendi abbatiam ut abbatiam et pro illo spirituali titulo pretium augmentandi propter illa sat manifesta verba: *concomitanter*, etiam pretium bonorum illorum superinde levandum nequaquam aderat, praesumunturque bona abbatae temporalia sola valorem 20 millium florenorum promereri, ut ita in contractibus rei veritas potius, quam scriptura perspicui debeat secundum verba

L. 1. cod. plus valere quod agitur, quam quod simulate concipitur

et testimonio

Celsi in lib. 6. ff. de contrah. empti.:

in emptis et venditis potius id, quod actum est, quam id, quod dictum sequendum est. Quae omnia vel maxime in materia simoniae attendenda sunt, cum haec studiosa esse voluntas emendi vel vendendi aliquid spirituale vel spirituali annexum communiter et usitate definiatur.

Cui accedit *quarto*, quod Titius praeter bona et iura temporalia nihil vendere potuerit, cum titulus abbatis a rege apostolico et spiritualis iurisdictio ab ordinario, uti referebatur, acquiratur et consequenter hoc solo etiam ex motivo simoniam realem non commiserit.

Caeterum cum decisionis veritas magis ex resolutione in partem contrarium allatorum perspicui, probarique debeat, hinc non officit ad *primum* beneficium citra labem simoniacam vendi non posse, nam hoc procedit in beneficiis possessis in titulum, sic v(erbi) g(ratia): Secundum superius probata parochus nullo modo suam parochiam vendere potest, neque pretium stipulando pro titulo, quia hoc simoniam iuris divini involveret.

Zoësius ad ius canon. de simonia n. 41.

neque pro redditibus, quia saltem simoniam contra ius pontificium generaret.

Ibid. n. 42.

Non vero in pleno et proprietatis iure possessis et incorporatis, saltem in subdistinguendo casu, ubi ratione beneficii et iuris spiritualis pretium maius non exigitur. Disparitatis autem ratio, si petatur, in propatulo haec assignatur, quia, quando parochiae, abbatae vel alia beneficia monasterio sunt incorporata, tunc possessiones eorundem reputantur inter alia temporalia monasterii bona, adhibendis de iure vel consuetudine adhibitis solemnitatibus,

alienabilia, quod secus se habet in beneficiis in titulum possessis, nam eorundem possessiones et praedia, cum non sint in dominio temporali beneficiati, nam solummodo ius percipiendi redditus habet, neque sit dominus futurorum reddituum, sed eos primum acquiraturus est sub conditione, si nempe beneficium retineat, atque debita officia praestet, iam non potest ratione possessionum aut reddituum percipiendorum specialem contractum instituere, sed si facit pro ipso beneficio seu iure spirituali temporale exigit et sic simoniam committit, ut in hypothesi scribunt

Reiffenstuell ad ius canon. lib. 3. tit. 19. n. 29. et 30.
 Zoësius ibid. n. 18. et lib. 5. tit. 3. n. 41. in fine,
 Engel lib. 3. lit. 19. num. 30. et 31.

In nostro autem casu non fuisse venditionem factam abbatae in titulum, sed pleno et consequenter proprietatis iure possessae et incorporatae et quidem dumtaxat pretium bonis temporalibus commensurando propter toties recitata verba: *Concomitanter etiam pretium bonorum illorum superinde levandum*. Nec relevat, quod praecitati authores tantum de beneficiorum permutatione loquuntur, nam replicatur, quod iuris est hoc in passu in permutatione, idem esse debere in venditione, cum praeter hoc, quod apta differentia assignari nequeat, notissimi iuris sit, quod permutatio, sicut venditio, species alienationis sit,

cap. 5. de reb. eccles. alien. vel non.

et secundum

L. 2. cond. de permut.

non sit dubium permutationem vicem emptionis obtinere.

Quae responsio ad *secundum* et *tertium* allatos pro opinione altera textus expugnat, quoniam hi omnes accipiendi sunt de casibus, ubi quis beneficium in titulum et non proprietatis iure possessum et quidem pro illo pretium maius exigendo vult vendere.

Quartum vero quod concernit, quae de abbata in titulum possessa ibidem prolata sunt, casum nostrum non tangunt, cum Titius cum suo monasterio incorporatam abbatiam vendiderit, quod aliter de duobus contractibus dictum fuit, imprimis prout

Reiffenstuell cit. loco.

probat, non est necessarium, si pretium pro re spirituali et beneficio non accipi satis in uno contractu exprimatur et quod contractus formalia: Vendo tibi abbatiam totalem et integram, simoniam in nostra hypothesi non evincant, in decidendi ratione secunda elucescit. Si tamen instes reponendo, quod illi, qui vendit rem totalem, videatur utrumque vendere tenore

can. si quis obierit 7. causa 1. quaest. 3.

ut proinde Titius scribendo: Vendo tibi abbatiam totalem, videatur et bona temporalia et abbatiam ut abbatia et spirituale ius est, pretio venundedis, ulterius regeo, citatum canonem procedere quo ad praesumptionem, quam contraria fortior praesumptio debellat, vel tollit veritas, si de ea constet.

Zoësius lib. 5. de simonia n. 42.

uti hic supponitur et verba: *concomitanter etiam pretium bonorum illorum superinde levandum*, dubium omne tollunt.

Quae cuncta pariformiter ad *quintum* allata refutant, nam cap. 15. c. de simonia accipiendum est in casu, ubi prior monachorum de Acra propter ecclesiam venditam, vel ut cap. loquitur: resignatam maius pretium stipulatus est, quod nostro casui, eiusque decisioni obici haud potest, tum quia, ut saepe cautum, supponitur bona abbatae tempo-

ralia se solis ^m₂₀ fl. valere, tum quia ex contractu patet, propter ius spirituale nullum pretium intervenisse; hoc etenim declarant verba: *concomitanter etiam pretium bonorum illorum superinde levandum*; neque angit, quod Ernicus Pirching de coniunctione copulativa *et vel que* et de duobus principalibus adfert, nam hoc, veluti antea iam dictum, propter scripturae tenorem in praesumptione, quod utrumque pro pretio temporali venditum esse videatur, funditur, quae comparente veritate spirituale vel huic annexum non esse pretio aliquo venditum, tenebrarum adinstar ad lucis ortum evanescent. Cum itaque nostro in casu et studiosa voluntas rem spirituales vendendi abfuisse et praesumatur et supponatur, necnon de intentione bona, uti probatum, constet, seu abbatia et bona temporalia duo principalia sint, sive hoc illi, seu illa demum his accessoria sit, contractus minime erit pro simoniaco censendus. Imo doctrina huius canonistae insigniter sententiam nostram adiuvat, cum *in fine §. notandum 2.* in terminis doceat, quod licet emptio vel redemptio ecclesiae simoniaca sit, tamen a monachis manerium vendi potuerit et tantum venditio propter defectum consensus capituli vel conventus nulla fuerit, ut igitur etiam in nostro casu Titius et quidem non tantum venditionem validam, quoniam solemnitates necessarias, ut supponitur, rite adhibuit, sed etiam quia bona pleno iure ad suum monasterium pertinentia et incorporata, consequenterque alienabilia vendidit, neque propter abbatiam, ut spirituale ius est, pretium expetiit, licitam celebravit.

Lubeat his omnibus addere: quod, uti narrabatur, a reverendis patribus Societatis Jesu praepositurae Lelesziensis et Jaszoviensis abbati Bernicensi et per hunc iterum abbati Lucensi atque ab aliis aliae divinditae fuerint, nunquam tamen auditum fuisse eosdem contractus legali simoniae morbo laborare, minimeque opinandum sit praefatae Societatis Jesu patres, aliosque praelatos et ecclesiae antistites religione et canonum doctrina conspicuos, si licitae non forent, similes emptiones, venditiones iniisse.

Ita salvo melius sententium iudicio censet, ex congregatione 14. Novembris 1716. N. N. decanus et facultas iuridica Viennensis.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

Fehér-piros selyemzsinórral van összefűzve, mely a végső lapon a kar kerek, paizsában mérleget mutató pecsétjével van lezörítva.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 3., nr. 15.

18.

1716 november 24. Bécs. — VI. Károly megbaggyja a pozsonyi kamarának, hogy a tibanyi apátságot a kincstár részére foglaltassa le s a királyi ügyigazgatóval a pannonhalmi főapát ellen, ki Tibany megszerzésével a királyi adományozó jogot megsértette és simoniát követett el, indítson pert; az altenburgi apátot majd az udvari kamara ügyésze fogja perelni.

Spectabilibus ac Magnificis et Egregiis nostris N., respective Consiliario Intimo, Cameraariis, Praefecto, Vicepraefecto, caeterisque etc. Posonii.

Carolus sextus, divina favente clementia electus Romanorum imperator semper augustus ac Germaniae, Hispaniarum, Hungariae, Bohemiaeque rex. Spectabiles ac Magnifici et Egregii

nobis Dilecti, ad aures maiestatis nostrae per eos, quorum officii et fidelitatis causa interest, pervenit, acsi devotus in Christo pater nobis dilectus N. N. abbas monasterii Altenburgensis in archiducatu nostro Austriae Inferioris devoto aeque patri nobis dilecto N. N. archi-abbati Sacri Montis Pannoniae seu Sancti Martini, utrinque Ordinis Sancti Benedicti, abbatiam Tihaniensem in charo nostro haereditario Hungariae regno, inque comitatu Szaladiensi existentem in viginti mille florenis Rhenensibus haud ita pridem divendere, cimelia seu clenodia sacra, item diversi generis suppellectilia et varia alia mobilia ad eandem abbatiam spectantia ad praelibatum conventum Altenburgensem secum transportare, adeoque in sacrum ius collationis nostrae regium temere invadere et crimine simoniae se se irretire veritus non fuisset; cuius facti circumstantiae et qualitates post adhibita iudiciaria media ex ipso rerum progressu magis elucescent et quidnam leges eatenus, tam contra dantem, quam accipientem poenaliter statuunt, omnimode observabitur, atque executioni (comperta rei veritate) mandabitur; interea autem ne ob longioris morae tractum, sive nostrum ius collationis regium nocivae alicui retardationi obnoxietur, vel etiam fiscus noster in iuridico suo contra eiusmodi attentatores progressu sufflaminetur, benigne decernimus ac demandamus, quatenus ex parte vestra dictam abbatiam Tihaniensem cum omnibus suis appertinentiis per manus fisci nostri regii illico apprehendi curare, nostroque directori causarum regalium de ordinate iustituendo iudiciali processu (in quantum haec omnia nec dum praemissa forent) admonere velitis ac debeatis; parte vero ab altera, quandoquidem memoratus abbas Altenburgensis in regno Hungariae nec possessionatus et consequenter per fiscum Hungariae eatenus nec etiam alio legaliter definito titulo cum effectu conveniri quiret, per cameram nostram caesaream aulicam, nostro camerae procuratori Austriaco efficaciter commissimus, ut idem camerae procurator contra et adversus antelatum abbatem Altenburgensem qua illegalem venditorem, ad restitutionem tam praelibatae viginti millium florenorum summae, quam et ex praecattacta abbazia denectorum mobilium seu suppellectilium fisco nostro illico fiendam seu modo, via et ordine agere, ac progredi debeat. Quod dum fidelitatibus vestris sua pro notitia et debito, circa praemissa, more gerendo benigne significantes, satisfacturae in eo benignae menti ac voluntati nostrae. Dabuntur in civitate nostra Vienna die vigesima quarta Novembris anno millesimo septingentesimo decimo sexto, regnorum nostrorum Romani sexto etc. Carolus mp. Ad mandatum sacrae, caesareae et catholicae, Hungariaeque regiae maiestatis proprium Franciscus Antonius comes a Wallsegg mp. Joannes Jacobus comes a Löwenburg mp. Joannes Georgius Strobel mp.

Eredetije az Országos Levéltárban. (Iványi Béla dr. másolata.)

19.

1716 deczember 5. Altenburg. — *Much Placxid altenburgi apát és konventje Tihanyról, mivel az adományozáskor kikötött feltételeknek megfelelni nem tudnak, lemondanak s minden jogukat ráruházzák Göncz Czelesztin pannonbalmi főapátra és konventjére s az apátsággra vonatkozó okiratokat is a főapát birtokába bocsátják.*

Ego infrascriptus Ordinis Sancti Benedicti Inferioris Austriae conventus Altemburgensis abbas, successorum meorum oneribus et gravaminibus in me assumptis, fateor et recognosco,

quod, posteaquam praedecessor meus reverendissimus olim Raymandus Regondi, a pientissimae memoriae augustissimo quondam imperatore Leopoldo abbatiam Sancti Anniani (!) martyris de Tyhan in Hungaria, comitatu Szaladiensi prope lacum Balaton adiacentem et antiquitus etiam pro memorato Ordine Benedictinorum fundatam pro se et futuris suis successoribus impetrasset, benignasque desuper literas donationales sub dato die decima quarta Augusti anni millesimi septingentesimi primi obtinisset; quoniam vigore conditionum in iisdem literis donationalibus insertarum apta semper et idonea subiecta pro administratione eiusdem abbatis suae maiestati sacratissimae praesentari deberent, talia autem, utpote linguae Hungaricae, legum et consuetudinum gnara in mentionato Altenburgensi conventu neitquam reperibilia essent; hinc nec cultus divinus et cura animarum promoveri, sed nec bona temporalia commode usuari possent: proinde ex rationibus his declaratis praedictam abbatiam cum universis suis appertinentiis ad eandem spectantibus, totum item et omne ius, quod ego tamquam praefati conventus Altenburgensis abbas, vigore saepe dictarum literarum donationalium haberem, vel mei successores futuris temporibus possent habere, in reverendissimum dominum Coelestinum Göncz, Ordinis Sancti Benedicti, venerabilis conventus Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae archiabbatem, eiusque futuros successores transtulerim et una cum literalibus instrumentis factum eiusdem abbatis concernentibus universa bona ad eandem spectantia eidem praetitulato domino archiabbati realiter et effective resignaverim, tamquam unius, eiusdemque Ordinis confratri, nullum ius, nullamque iurisdictionem pro me et futuris meis successoribus reservando. In cuius rei maiorem fidem, roburque firmitatis cum consensu capituli praesentes literas sub sigillo capitulari emanatas et propria manu subscriptas expedivi: Altenburgi, die 5. Decembris anno millesimo septingentesimo decimo sexto. Placidus abbas Altenburgensis m. p. P. Magnus prior m. p., P. Erembertus pro tempore subprior m. p., P. Marianus senior et conventus. (L. S.)

III. Károly király 1719 okt. 12-ji, a pannonthalmi rendi levéltárban levő okleveléből. Megvan ennek a hivatalos másolata is az országos levéltárban: Concept. exped. 1719. ex Oct. Nov. nr. 43. mellett.

20.

1716. — *Göncz Czelesztin pannonthalmi főapát a felség elé terjeszti az altenburgi apáttal és konventtel Tihanyt illetőleg kötött adás-vevési szerződését s az egyezséghez a királyi beleegyezés megadását kéri.*

Augustissime Romanorum Imperator, Domine Domine Clementissime!

Qualiter, quibus ex rationibus, quoquo fine ac intentione reverendissimus abbas Altenburgensis cum venerabili suo monasterio Ordinis Sancti Benedicti abbatiam Tihaniensem mihi qua aequae eiusdem Sacri Ordinis, conventus Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae archiabbati et per consequens toti conventui, cesserit, vendiderit et perpetuaverit ex annexis perennaliter desuper factae fassionis paribus Maiestas Vestra Sacratissima clementissime intelligere dignabitur; vigore cuius siquidem memorata haec abbatia cum appertinentiis suis mihi realiter et actualiter resignata esset; ego quidem iuxta piam venditorum intentionem, pro cultus divini promotione eandem necessariis requisitis instruere, pro posse

meo studebo. Interea vero Maiestati Vestrae Sacratissimae humillime supplico, quatenus desuper benignum suum consensum regium clementissime elargiri dignaretur; dum ego, cum toto conventu meo, pro incolumitate et incremento augustae, domus Austriacae Deum incessanter exorare non intermittam, tanquam Maiestatis Vestrae Sacratissimae humillimus perpetuoque fidelis subditus et capellanus Coelestinus Göncz archiabbas Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae, Ordinis Sancti Benedicti.

Országos levéltár: Acta particularia, nr. 120. (Iványi Béla dr. másolata.)

21.

1716. — Göncz Czelesztin pannonbalmi főapát kéri a magyar kanczelláriát, hogy végre eszközölje ki neki a Tibanyt illetőleg kötött szerződéshez a királyi boxzájdrulást, hiszen ismételtlen bebizonyította, hogy ilyesféle átruházások, átengedések, cserék a multban s a közelebbi időkben is szokásban voltak, vagy legalább adják okát, miért tesznek nehezséget épen ő nála s akkor esetleg tud gondoskodni jogai és tisztessége védelméről s a nehezség eltávolításáról.

Excelsa Cancellaria Regio-Hungarica Aulica Domini Domini Gratosissimi Colendissimi.

Posteaquam in negotio desiderati consensus regii, respectu abbatae Tyhaniensis expediendi, benignam suae maiestatis sacratissimae resolutionem iam a tanto tempore auxie praestolarer, interea vero abbatia haec per fiscum regium, contra fundamentale institutum, non absque gravi in partibus illis residentium haereticorum scandalo, prouti et animarum religioni catholicae addictarum salutis iactura possederetur; nescio sane mihi rationem imaginari, cur petiti consensus regii extradatio difficultetur, si quidem eiusmodi translationes, cessiones et permutationes, prouti haec esset, de qua in praesenti casu agitur, iam ante aliquot saecula practicabantur et in dies praticari soleant; cum et absque consensu regio, quemadmodum excelsae huic cancellariae pluries remonstravi et pluris casus similes recenti adhuc memoria continentur: si illud, quod inter religiosos communiter practicatur, mihi soli et conventui meo admitti et insimilibus simile iudicium fieri non potest, utique dabitur aliqua ratio, quam ego forsitan penetrare non potui; nam illa, quae mihi hactenus obieciatur, non tantum iure sed etiam facto sunt superata, ab actu autem ad potentiam optima solet fieri illatio. Proinde Excelsam hanc Cancellariam demisse rogo, quatenus, rationem illam si quae respectu expediendi consensus regii difficultatem faceret, mihi declarare gratiose dignaretur, quo nota illa, iuribus meis et honori consulere, mediaque iura vel alia modalitate eiusmodi difficultatem superandi quaerere sciam, cum hactenus a sola Excelsae huius Cancellariae gratia, quoad obtinendum negotii huius finem prestolabor quem admodum nunc super demisso hocce petito meo, gratosam praestolor resolutionem et persevero Excelsae Cancellariae Regio-Hungaricae Aulicae servus et capellanus obsequentissimus Coelestinus Göncz Ordinis Sancti Benedicti conventus Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae archiabbas.

Országos levéltár: Acta particularia nr. 120. (Iványi Béla dr. másolata.)

22.

1716. — Göncz főapát a felségnek. Mialatt ő a tihanyi apátságra vonatkozó, sokszor sürgetett királyi beleegyezésre vár, azalatt az apátsági javakat a kincstár bírja s ő nem bajtja végre a tervét, hogy Tihanyban konventet szervezzék. Teljesítse a felség a kérelmét s ő a Lipót-féle okirat követelményeinek eleget tesz.

Augustissime Romanorum Imperator, Domine Domine Clementissime. Dum ad humillima mea in negotio abbatiæ Tihaniensis toties reiterata memorialia benignam Maiestatis Vestrae Sacratissimæ devota cum sub missione præstolarer resolutionem, interea bona ad eandem abbatiam spectantia, contra institutum foundationale, pro parte fisci regii possidentur et ego in salutari mea intentione, conventum ibidem erigendi, progredi non possum. Cum autem ob propectam aetatem meam vix aliquod menses, nedum annos superandos mihi pollicear, ut ergo adhuc durante vita mea, præconcepta pro bono publico deservientis conventus erectio inchoetur, proinde Maiestati Vestrae Sacratissimæ humillime supplico, quatenus desideratum benignum consensum suum expediri curare clementissime dignaretur, quo videlicet bona abbatialis secundum institutum foundationale possidenda mihi restituantur. Ego vero iuxta benignas literas donationales Leopoldinas pro abbate idem futuro aptum et idoneum e conventualibus meis Maiestati Vestrae præsentari possim subiectum. Benignam proinde præstolaturus resolutionem pro incolumitate augustae domus Austriacæ Deum exorabo, Maiestatis Vestrae Sacratissimæ humillimus perpetuoque fidelis servus et subditus obsequentissimus Coelestinus Göncz Ordinis Sancti Benedicti, conventus Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniæ archiabbas.

Országos levéltár: Acta particularia, nr. 120. (Iványi Béla dr. másolata.)

23.

1716 deczember 16. Tihany. — Zalamegye kiküldött tisztviselői bizonyítják, hogy előttük Vidlics Ferencz rendi definitor és bakonybéli apát, Horváth Antal, a tihanyi apátság kormányzója Horváth Györgyöt, a kincstár emberét a tihanyi apátság javainak kormányzásától, haszonvételeinek beszédétől, az apátsági népeket pedig a neki való engedelmességtől eltiltották s az apátsági javakat maguknak újra átadták.

Nos infrascripti tenore præsentium recognoscimus, quod die et anno datarum præsentium ad requisitionem, iurique et æquitati consonam postulationem admodum reverendorum in Christo patrum Francisci Vidlics definitoris et Sancti Mauritii de Bakonbél abbatis ac Antonii Horvat bonorum abbatiæ Tyhaniensis administratoris alias Ordinis Sancti Patris Benedicti ad Sanctum Martinum Sacri Montis Pannoniæ professorum, iuribus eiusdem archicoenobii prospicere cupientium nominibus et in personis (præmissa prius solemnium protestatione, omni denique, qua par est, observatione et reverentia erga fiscum suae maiestatis sacratissimæ regium habita) hominem dicti fisci regii, nomine Georgium Horvat, qui absque litteris credentialibus seu plenipotentialibus in administrationem bonorum dictæ abbatiæ Tyhaniensis sese immittendo fructus et utilitates eiusdem percipere, eundemque

reverendum patrem Antonium ab administratione penitus excludere nitebatur, homines eiusdem abbatis mulctare, incarcerare, verberare ac diversimode vexare nihil pensi duxisset, indicialiter admonuimus, ut a modo in posterum a praedictorum bonorum usu, fructuumque et utilitatum exinde provenientium perceptione ac alia quavis dispositione semet abstinere velit, quin potius quidquid ex dictis bonis perceperit seu aliter qualitercunque extorserit, id auferre aut quoquomodo distrahere nullatenus praesumat, eaque omnia iisdem restituat. Homines insuper ad eandem abbatiam spectantes, ne eidem Georgio Horvat obedientiam praestent aut quidpiam seu ipsi Tyhanienses sive alii etiam extranei ex rebus per eum illegitime occupatis aliquo pretio sub amissione pecuniarum suarum emere audeant, inhibuimus, prout his omnibus praemissis praedicti admodum reverendi patres legibus regni faventibus, signanter autem Mathiae secundi regis decreti articulo octavo: fiscum regium praeter viam iuris a bonorum cuiusvis fidelis, praesertim vero personarum ecclesiasticarum occupatione, occupativeque tentione et ademptione manifestissime arcantibus, solemniter contradixerunt et reclamaverunt, inhibueruntque et prohibuerunt coram nobis. Nos quoque intuitu eo, quod memoratus Georgius Horvat eatenus, quatenus ad praedicta bona abbatialia involascet, nihil quidquam coram nobis producere valens, praedictis admodum reverendis patribus veluti legitimis possessoribus dicta bona abbatialia et fructus exinde perceptos quoad plenum reassignavimus. In quorum omnium maius robur et firmitatem nos praesentes litteras nostras testimoniales iurium praelibatorum admodum reverendorum patrum protestantium ac totius venerabilis archicenobii Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae futuram ad cautelam necessarias sub sigillis et chyrographis nostris extradidimus. Datum in oppido Tyhan die sexta mensis Decembris in anno Domini millesimo septingentesimo decimo sexto. Josephus Viszkeleti iudex nobilium incl. com. Szaladiensis, Georgius Mersics incl. com. Szaladiensis viceiudex nobilium, Joannes Balogh iuratus assessor.

Egykorú egyszerű másolat a pannonhalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. abb. Tihan. Fasc. 3. nr. 14.

24.

1717 ápril 6. Bécs. — *Az udvari kamara a pozsonyi kamarának utasítást ad, hogy, mivel a pannonhalmi főapát a megyés püspökök joghatósága alól ki van véve, Csáky Imre gróf kalocsai érsek elnöksége alatt rendkívüli bíróságot kell összeállítani. Tudatja, hogy a székes-febértvári parancsnokhoz rendelet ment, hogy szükség esetén a kincstár védelmére katonai segítséget adjon.*

Illustrissimis, Spectabilibus ac Magnificis, Generosisque Dominis, N., Sacrae Caesaricae Regiaeque Maiestatis Consiliario Intimo, Camerariis, Praefecto, etc. etc. Posonii.

Illustrissimi, Spectabilis ac Magnifici, Generosisque Domini, Amici nobis Honorandi salute, servitiorumque nostrorum praemissa promptitudine. Exposito illo, qui circa venditionem abbatis Tihaniensis inter dominum praelatum Inferioris Austriae Altenburgensem et dominum archiabbatem Sancto Martinensem intercesserat, actu et iudicialiter instituendi processus, contra hunc processum tam per Illustrissimas, Spectabiles ac Magnificas, Generosasque Dominationes Vestras, quam per dominum causarum regalum directorem transcripta opinione

ac detecta mente, consultissimum omnino atque necessarium existimamus, via iuris, ab motiva eatenus subversantia, taliter progrediendum esse, ut (quanquam respectu domini archiabbatis, utpote hoc in passu implicitae probabiliter simoniae ergo, ab ordinaria diaecesana iurisdictione exempti, adeoque via iuris ordinaria vix convenibilis) reverendissimus, atque illustrissimus dominus archiepiscopus Coloczensis, comes Emericus Csáki, aliunde pro elaborando systemate iuridico clementer denominatus commissionis praeses, ad hunc actum, pro assumendo iudicis officio peramice, et singulariter requiri ac implorari possit, cum interventu quoque caesariae huius camerae aulicae, pro hic et nunc ibidem loci de facto subsistentis domini consilarii a Krapff et aliorum quorundam ad hocce negotium pro arbitrato Illustrissimarum, Spectabilium ac Magnificarum, Generosarumque Dominatorum Vestrarum, ultra dominum causarum regaliū directorem, qualificatorum subiectorum adhibitione, speraturque hac methodo passum istum tam circumspecte et genuine enucleari ac discuti posse, ut sacratissimae caesareo-regiae, maiestati medio huius caesariae camerae aulicae, perexactam referendam extraordinarius iste casus proponi valeat; nec celare possumus inclytum consilium aulico-bellicum circa ordinandam, perque dominum commendantem Albaeregalensem qua abbatae Tihaniensi proximiorē (in casum necessitatis) pro parte fisci praestandam assistentiam requisitum iam esse. In reliquo saepius titulatas Dominationes Vestras pro votis suis quam diutissime sospites et benevalere desiderantes manemus, Vienna die 6. Aprilis, anno 1717. N. sacrae caesariae regiaeque maiestatis praeses, ac reliqui camerae aulice consilarii.

Eredetije az országos levéltárban. (Iványi Béla dr. másolata.)

25.

1717 ápril 30. Regensburg. — *Keresztély Ágost szász herczeg, biboros a magyar kamarával tudatja, hogy a Tihany addás-vevése miatt támadt ügyben a bírói tisztet elvállalja, mivel Tihany, mely miatt per támadt s annak javai az ő főpásztori joghatósága alá tartoznak; személyesen ugyan nem bíraskodhatik, de majd rendel maga helyett bírót; tudatja a kamarával, hogy az esztergomi szentszéki ügyész is bírói székhelyé fogja idézni a pannonbalmi főapátot s az altenburgi apátot.*

Excellentissime, Illustrissimi, Spectabilis et Magnifici, Perillustres item et Generosi Domini.

Die 14. elabentis huius mensis Posenio datas praetitularum Dominationum Vestrarum literas nuperrima posta hic recepi et ex earundem continentis ea, quae circa attentatam per abbatem Altenburgensem abbatae Tihaniensis archiabbati S. Martini factam divenditionem, clenodiorum item ac sacrae supellectilis ad praefatam Tihaniensem abbatiam spectantium abalienationem et ad conventum Altenburgensem transportationem ac idcirco instituendum contra utrumque, archiabbatem videlicet S. Martini et abbatem Altenburgensem, qua crimini simoniae irretitos simul etiam contra iurisdictionem sacrae coronae regni regiae item collationis et fisci iura graviter delinquentes iuris processum ad me perscripta fuere, uberius intellexi.

Abbatia Tihaniensis seu res, quae modo praemisso divendita et abalienata fuerat, est

indisputabiliter meae, qua archiepiscopi Strigoniensis ordinariae iurisdictioni immediate subiecta: hinc sequitur tam abbatem Altenburgensem, cui mox dicta abbatia collata esset, quam etiam archiabbatem S. Martini, dato, non tamen concessio, is, respectu archiabbatiae suae ordinariae iurisdictioni meae non subbesset, quod non simplicibus verbis asseri, verum solidis fundamentis ac authenticis probis suo tempore ac loco debito probari dedebit, qua retentorem bonorum abbatialium Tihaniensium adeoque utrumque respectu rei, circa quam simonia commissa, iurisdictionis item sacrae coronae regni, prout et regiae collationis ac fisci iura laesa esse dicerentur coram me, qua archiepiscopo Strigoniense, per consequens in saepefatam abbatiam Tihaniensem ordinariam iurisdictionem exercente legitime semper in ius conveniri posse.

Cum igitur sua Maiestas Sacratissima clementer resolverit ac praetitulatis Dominationibus Vestris intimaverit, ut praedeclaratum divenditionis et abalienationis negotium iuribus alte memoratae suae maiestatis sacratissimae summe praeiudiciosum, iudicialiter eggediatur et prosequatur, existimarem actionem circa praemissa nomine fisci regii erigendam mihi pro administranda iustitia huc inviandum fore, qua obtenta et causae sive negotii serie exinde cognita cum ex benignissima suae maiestatis sacratissimae ordinatione hic subsistere debeam adeoque personaliter iudicatum huiusmodi exercere non possim, alteri ex dominis praelatis Hungariae hancce iudicandi provinciam delegare haud intermittam. Et siquidem per toties fatam abbatiae Tihaniensis divenditionem clenodiorumque ablationem ex eo, quod clam et absque praescitu sive annuentia immediatam iurisdictionem in eandem habentis attentatae extiterint, tam archiabbas S. Martini, quam abbas Altenburgensis contra sacros canones graviter delinquere praesumpsissent, ad instantiam quoque fiscalis procuratoris archiepiscopalis consistorii mei citabuntur rationem transgressionis sanctionum canonicarum reddituri superindeque iudicium recepturi. His praetitulatos Dominationes Vestras diu feliciter valere exoptans maneo constanter Ratisbonae 30. Aprilis 1717.

Praetulatorum Dominationum Vestrarum

addictissimus et affectionatissimus
Cardinalis de Saxonia m. propria.

Eredetiye a budai országos levéltár kincstári osztályában.

Jelzése: Actorum eccles. camer. fasc. 23. Nr. 18.

Pecset nélkül, de hiteles eredeti aláírással. (Erdélyi László dr. másolata.)

26.

1617 ápril 15. Bécs. — *Az udvari kanczellária fölszólítja a pannonbalmi főapátot, adjon róla kellő magyarázatot, hogy történt, hogy a tibanyi apátságot, melyről pedig azt ígérte, hogy egy évig jövedelmeivel együtt a kincstárnál bagyja, Horváth Antal pannonbalmi konventtag visszafoglalta.*

Domino Archiabbati Sacri Montis Pannoniae.

Reverendissime Domine nobis Observandissime. Salutem et servitiorum nostrorum commendationem. Incluya camera regia Hungarica, qualiter nam contra et adversus certum religiosum patrem Antonium Horváth venerabilis conventus Sancti Martini Sacri Montis

Pannoniae professum et consequenter eiusdem Reverendissimae Dominationis Vestrae conventualem occasione abbatae Tihaniensis (quam ultro Reverendissima Dominatione Vestra hic Viennae nuper constituta una eum fructibus medio possessionis suae tempore perceptis fisco regio sese resignaturam coram nobis appromiserat) ad rationem fisci regii ordinatae reoccupationis (camerali homine ad praetactum antelatae abbatae apprehensionis actum exmisso indigne excepto, uti assereretur, despotice tractato) semet opponentem conqueratur, pro qualive rationis adhibendo remedio, exoperandaque militari assistentia partes suas apud nos interponat, ex hicce copialiter adiectis eiusdem camerae Hungaricae literis requisitionibus uberius informabitur eadem Reverendissima Dominatio Vestra. Antequam igitur cancellaria haec regio-aulica Hungarica antelatae camerae itidem regiae Hungaricae amicae requisitioni deferendum esse existimaret, praevio et in antecessum Reverendissimae Dominationi Vestrae, cui negotium hoc aliunde enim constare debet, praelibatae camerae Hungaricae intentionem communicandam et in eo Reverendissimam Dominationem Vestram requirendam esse duximus, quatenus nos circa praeattactum oppositionis et repulsionis actum quantomcypus genuine et circumstantialiter informare velit. Quam in reliquo ad vota propria diu bene valere cupimus. Datum Viennae, die 15. mensis Maii 1717. Eiusdem Reverendissimae Dominationis Vestrae ad officia paratissimi N. N. cancellariae regiae aulico Hungaricae consilarii.

Országos levéltár: Concept. exped. 1717. ex Maio, nr. 82. (Iványi Béla dr. másolata.)

27.

1717 május 17. Pannonhalma. — *Göncz Czelesztin tudatja a kamarával, hogy Vidlics Ferencz az ő és konventje tudta és akarata ellenére tiltakozott a tibanyi apátság kincstári birtoklása ellen; ő megmarad a kancelláriának tett ígéretnél, hogy Tibanyt és jövedelmeit egy évre a kincstárnak engedi s már intézkedett is, hogy Tibany ismét a kincstár birtokába bocsáttassék.*

Excellentissime, Illustrissimi, Spectabiles ac Magnifici Domini, Domini gratiosissime Colendissimi, salutem servitiorumque meorum humillimam commendationem. Gratosas Praetitulatarum Dominationum Vestrarum de dato die 15. mensis et anni praesentis Viennae emanatas requisitionales accepi humillime. Quarum continentiis reverenter intellectis, ut quam semper suae maiestati sacratissimae domino domino meo clementissimo, eiusdemque excelsis dicasteriis fidelitate servari, eandem ulterius etiam profiteri hisce praesentis Dominationibus Vestris informationem super controversa abbata Tihaniensi humillime submissam volui. Primo quidem graviter me resensisse fateor eo provectum fuisse reverendum patrem Franciscum Widlics, ut in praeattacto negotio Tihaniensi abque meo et conventus mei scitu adversus fiscum regium contradictionem suscepit, cum omnem actum eiusmodi aliunde vel sola obedientia (qua iure iurando strictus esset) vetaret, absque superioris nutu attentandum; secundo, quod attineo apromissionem per me in praesentia excelsae cancellariae super cedenda fisco regio ad annum abbata dicta cum fructibus medio tempore perceptis factam eam servasse illibate; sed ecce in actuali reditu Vienna, ubi residentiam meam Jaurienensem invisere satago, consternatus intellegere cogor, non admissum esse

fiscum regium pro (!) patrem Authonium Horvath. Quod inde accidisse putem, quod scilicet, ut praemissum est, in ipso reditu positus, ante reditum dicto patri committere nequiverim, quatenus a talismodi repulsionibus supersederet. Accedit nihil amplius debere superesse querelae, cum fiscus regius per homines meos aliunde iam in integrum ad dictam abbatiam reductus sit. In reliquo Praetitulatarum Dominationum Vestrarum gratiae me commendans maneo Praetitulatarum Dominationum Vestrarum in Sancto Martino, die 17. Maii, 1717. humillimus capellanus Coelestinus Göncz archiabbas Sancti Martini mp.

Eredetije az országos levéltárban. (Iványi Béla dr. másolata.)

28.

1717 május 25. Bécs. — *Az udvari kancellária a pozsonyi magyar kamarának megküldi Göncz főapát levelének másolatát, melyben ez Tibanynak a kincstártól való elfoglalását, majd visszaadását magyarázza s tudatja, hogy így többé katonai támogatásra nincs szükség. A főapát és az altenburgi apát ellen kezdett perben szándékolt bíróküldés ellen kifogásai vannak, mivel ebben a simoniás perben csak a római szent-szék ítélhetne. Csatolja Majtbényi János királyi ügyigazgató levelét is, melyben tudatja, hogy a primás a bíraskodást elvállalta s ennek czéljaira a kancelláriától a szükséges iratok kiadását kéri.*

Excellentissime, Illustrissimi, Spectabiles et Magnifici, Perillustres item et Generosi Domini nobis Observandissimi. Honorificas Praetitulatarum Dominationum Vestrarum sub dato quidem 30. evoluti mensis Aprilis, verum 10. duntaxat currentis praesentatas literas una cum acclusis rite percepimus, nec sine admiratione reverendissimi domini archiabbatis Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae, in abbacia Tihaniensi constitutorum hominum contra principalis sui praefati utpote domini archiabbatis praescitam ablationem, erga fisci regii pro occupanda eadem abbacia ac medio tempore interceptorum fructuum restitutione deputatum hominem intentatam oppositionem intelleximus. Ut autem petitam militarem eatenus assistentiam per inclitum consilium aulae bellicum ordinandam maiori cum fundamento postulare et exoperari possimus, visum erat nobis Praetitulatarum Dominationum Vestrarum literas cum mentionato domino archiabbate pro danda superinde informatione et factae proprius oblationis suae immutationis ratione communicare. Qui qualiter factum illud excuset et per homines suos fiscum regium iam aliunde in integrum ad eandam abbatiam reductum esse informet ex genuina eiusdem domini archiabbatis literarum ad nos datarum copia uberius intelligere haud gravabuntur Praetitulatae Dominationes Vestrae. Rebus itaque iam sic stantibus, nullam amplius militarem assistentiam necessariam esse ipse effectus demonstraret. Quantum porro ad illustrissimi directoris causarum regalium super quopiam delegatorio mandato ad eminentissimum ac serenissimum dominum cardinalem, principem archiepiscopum Strigoniensem in facto simoniae, quam mentionatus dominus archiabbas et alter dominus abbas Altenburgensis ex praetensa abbaciae Tihaniensis emptione et venditione incurrisse perhiberentur et praetenderentur, factam instantiam eadem in altiore considerationem sumpta, ex iure etiam canonico apparere comperimus, causam

simoniae pure ad iurisdictionem spiritualem et quidem ipsius summi pontificis spectare, nec ullo modo saecularem iudicem concernere. Quemadmodum itaque universae causae forum immediate spirituale concernentes absque omni saecularis iudicis, etiam supremi delegatione aut commissione in foro spirituali assumi solent et ventilari ac determinari, nec in ulla tali causa saecularis iudicis commissio aut delegatio praerequiratur, ita non modo super-vacaneam, verum foro spirituali praeiudiciosam fore existimaremus petitam in praedeclarata causa praetensae simoniae delegationem, ex eo etiam, quod cui causae cognitio non competit, eidem multo minus talem alteri delegare competeret: a delegato siquidem iudice ad delegantem appellatio procederet et dum iudex delegans causam ad se non pertinentem iudicare nequit, eandem sane nec alteri revidendam delegare potest. Quapropter ad evitandas etiam cum sancta sede apostolica (quae in tuendis suis iuribus admodum tenax esse dignoscitur et ne vel nimirum praeiudicium sibi inferri patitur) facile emersuras controversias petitum delegatorium expediri non posse adinvenimus. Caeterum Excellentissimam, Illustrissimas, Spectabiles et Magnificas, Perillustres item et Generosas Dominationes, Vestras diu salvas et incolumes vivere et valere cupimus. Datum Vienna Austriae die 25. Maii anno 1717. N. cancellarius caeterique regiae Hungaricae aulicae cancellariae consilarii. — Camerae Hungaricae. Frank m. p.

Kivül: Camerae Hungaricae rescribitur militarem assistentiam circa occupationem abbatae Tihaniensis non requiri, ex quo iam fiscus regius in eiusdem possessione sit, sed et benignum delegatorium ad dominum cardinalem de Saxonia in puncto introductatae praetensive commissae simoniae ex eo fundamento extradari nequire, quod eiusmodi causae ipsam sanctam sedem Romanam concernant. Die 29. Maii transmissi ad postam.

Melléklet. Excelsa Cancellaria Aulica Hungarica, Domini Domini Patrone et Fautores Gratosissime, Colendissimi. Quandoquidem sacra caesareo-regia maiestas, dominus dominus noster clementissimus mediante benigna sua resolutione per excelsam identidem cameram aulicam inclytae camerae regiae submissa, processum instituendum ratione emptionis et divenditionis abbatae Tihaniensis contra illustrissimum et reverendissimos praelatos Altemburgensem in Austria, qua venditorem et rerum sacrarum ecclesiae Tihaniensis ab eadem ecclesia ablatores et alterum Sancti Martini Montis Pannoniae in Hungaria archiabbatem, utrumque Ordinis Sancti Benedicti professos ac utriusque conventus religiosos, veluti ab utrinque facto consentientes, consequenter reatui facti simoniaci implicitos clementissime comisset ac eadem etiam inclyta camera regia mihi, qua causarum regaliū directori benignam mentem caesareo-regiam promovendam, causamque illam ad finem debitum deducendam gratiose intinasset et iniunxisset, eatenusque ego pro debita obligatione eminentissimum et serenissimum principem, qua metropolitanae ecclesiae Strigoniensis archipraesulem, ad cuius ecclesiasticam iurisdictionem abbatia Tihaniensis, in qua factum simoniae commissum repraesentatur, de suscipiendo aut subdelegando iudicatu cameraliter requiri fecissem etiam ac sua quoque eminentissima serenitas in facto casus, illius benigne quidnam resolvisset? ex literarum eiusdem serenissimi et eminentissimi principis genuina copia hic sub A. adiecta praelibata excelsa cancellaria gratiose informari dignabitur. Et quia actionem seu speciem facti casus sibi submitti eadem principalis celsitudo desideret, pro quibus, ita et fundate instituendo processu ex parte fisci regii necessaria foret benigna illa collatio caesareo-regia augustissimi olim imperatoris et regis Hungariae Leopoldi primi pro conventu Altemburgensi in anno domini 1701. benigne facta, quibus nimirum ea innitatur fundamentis? et servandis conditionibus

et quae reperibilis esset in libris regiis penes eandem excelsam cancellariam existentibus; ea propter demissam apud excelsam istam cancellariam aulicam Hungaricam pono instantiam, quatenus benignae collationis illius genuina paria ex libris regiis servitio caesareo-regiae maiestatis id exigentem extradanda gratiose decernerentur. Pro quibus etiam dum demisse insto, me quoque gratiae et favoribus recomendo et persevero Excelsae Cancellariae servus humillimus Joannes Majthényi causarum regalum director mp.

Kivül: Ad Excelsam Cancellariam Aulicam Hungaricam Dominos Dominos Patronos et Fautores Gratosissimum, Colendissimos, demissum memoriale, intronotati causarum regalum directoris.

Országos levéltár: Concept. exped. 1717. e Maio, nr. 93. (Iványi Béla dr. másolata.)

29.

1718 február 6. Győr. — *Majthényi János királyi ügyigazgató Tibany ügyében oly egyességet köt Göncz Czelesztin pannonbalmi főapáttal, hogy az apátság miatt indított pert megszünteti s azon lesz, hogy ebbe a magyar kamara s a felség is beleegyezzen; megígéri továbbá, hogy kieszközli, hogy az altenburgiak részéről történt átengedéshez a felség hozzájáruljon. Viszont Göncz főapát pedig kötelezi magát, hogy a per megszüntetéseért, a mint a magyar kancelláriától a királyi beleegyezésről, mely Tibanyt Pannonbalmának biztosítja, értesül, még az apátsági birtokok átvétele előtt 3000 rajnai forintot ad badi czélokra.*

Nos infrascripti, ego quidem Joannes Majthényi, qua causarum regalum director et inclytæ camerae regiae Hungaricae consiliarius ex parte fisci regii, ego vero Coelestinus Göncz archiabbas Sancti Martini de Monte Pannoniae ex parte mea, meorumque successorum abbatum ac praefati totius conventus, ab utrinque assumptis et levatis in nos oneribus universorum eorum, quos infrascriptum de praesenti vel in futurum quovis modo tangeret et concerneret, tangere et concernere posset negotium, fatemur et recognoscimus, quod, dum certae questiones et differentiae ratione emptionis, comparationis, apprehensionisque ac administrationis abbatiæ Tihaniensis, bonorumque ad eandem abbatiam spectantium inter fiscum regium et me abbatem, conventumque meum fuissent exortae et suscitatae, ita quidem, quod et fiscus regius eam abbatiam cum appertinentiis apprehendisset ac usque praesens possideret, hinc ab utrinque volentes potius eiusmodi quaestiones et differentias placidioribus consopitum iri et salutari etiam fundatorum menti consulere, quo pacto dicta abbatia, velut pro cultu divino ordinata et fundata, iuxta benignas augustissimi olim imperatoris et regis Hungariae, Leopoldi primi pro sacro Benedictinorum Ordine subsecutas foundationales et ad praescriptum quidem earum incrementum sumat et reforescat, per quod animarum salutis, dictaeque ecclesiae fundationali iuri prospiciatur, ergo quidem suprafatus Joannes Majthényi ex parte fisci regii omnes et singulas quaslibet praetensiones sive in genere sive in specie consideratas, quas ex fundamento praeviae emptionis fiscus regius formasset vel formare potuisset, in perpetuum casso, mortifico et annihilo, proque cassatis, mortificatis et annullatis ac pro talibus in aeviternum habendis pronuncio et declaro ac super huius-

modi cassatione et annullatione inclytae camerae quoque regiae et demum subsecuturam caesareo regiae maiestatis benignissimam ratificationem erga praefatum reverendissimum dominum abbatem et praelibatum suum conventum memet elaboraturum appromitto, ita quidem, ut subsecuta ea consensum regium super fassione illa, quam antefatus dominus abbas ab altero Altemburghensi abbate Austriaco super praefata abbatia Tihaniensi comparasset, extrahere possit, omnino fiscum regium per praevis subsecuturam ratificationem annuere et abbatiam etiam praefatam cum suis universis appertinentiis, rebusque mobilibus ad eandem spectantibus, prout tempore apprehensionis fiscalis apprehensa exstitit, fructibusque pendentibus ad mentem benignarum fundationalium dicto reverendissimo domino abbati, eiusque conventui iure demum fundationali remittendam, possidendam, gubernandamque fiscum regium cedere velle identidem bona fide assecuro. E converso autem ego supra-fatus abbas nomine etiam titulati conventus mei pro istiusmodi cassatione, cessione, ut videlicet quietem mihi et praelibato conventui meo parere possim ac in signum regratitudinis, habita etiam reflexione necessitatum publicarum, quibus hoc bellicoso tempore et statu fiscus caesareo-regiae maiestatis innodaretur et premeretur, dum et quando consensum regium ex praefata cancellaria Hungarica aulica obtinere potuero et antequam adhuc dictam abbatiam et eius pertinentias apprehendero, ut in mea oblatione et assecuratione tanto evidentius securisetur, fisco regio ter mille florenos Rhenenses ad percepturatum inclytae camerae regiae memet depositurum et meos universos successores, praefatum etiam conventum in eo obligo et obstringo ac super perceptis etiam hactenus et usque subsecuturam remissionem percipiendis fructibus, veluti pro publico bono et necessitate perceptis, eundem fiscum regium absolvo et quieto, proque absoluto et quietato declaro et pronuncio.

Ac denique ut haec nostra conventio in praemissis universis punctis et clausulis observanda evadat et irrefragabilis in perpetuum, illam manus nostrae subscriptione et sigilli usualis appressionem semper valituram communivimus, illi per praesentes tantam virtutem attribuendo, ac si in loco authentico promanasset et id sponte ac benevole et animo nostro deliberato peractam fuisse testamur harum vigore et testimonio litterarum nostrarum mediante. Jaurinii, die sexta Februarii, 1718.

Coelestinus Göncz,
archiabbas S. Martini m. p.

Joannes Majibeny,
causarum regaliū director
et inclytae camerae regiae consiliarius m. p.

Eredetije az egyezkedő felek gyűrüpecsétjével megerősítve a pannonhalmi rendi levéltárban.
Signaturája: Act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 16.

30.

1718 július 14. Bécs. — VI. Károly tudatja a kamarával, hogy a Göncz főapát és Majibényi királyi ügyigazgató közt kötött egyességet jóvábagyta s mivel a főapát a kikötött összeget 500 forinttal megszerezve, a császári kincstárba befizette, a tihanyi apátság javainak a főapát részére való átadását is megbagyja.

Carolus sextus, divina favente clementia electus Romanorum imperator etc. Spectabiles ac Magnifici et Egregii Fideles nobis Dilecti. Maiestati nostrae per cameram nostram

aulicam relatum extitit, qualiter posteaquam venerabilis Coelestinus Göncz, Ordinis Sancti Benedicti, conventus Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae abbas respectu abbatiæ Tyhaniensis, qua filialis per conventum eiusdem Ordinis Altemburgensem in Austria situm possessae, sibi, conventuique suo pro summa viginti millium florenorum cedendae cum venerabili Placido Much, praedicti Altemburgensis conventus abbate contractum inivisset, eundemque capitulariter ab utrinque ratificari et insuper bona ad eandem abbatiam spectantia absque praevio consensu nostro regio sibi tradi et assignari curasset, eotum vos ad praecavendas ex simili attentato facile subsecuturas malas consequentias auctoritati nostrae regiae praeiudiciosas eadem bona pro parte fisci regii occupari fecissetis; cumque inter praedictum abbatem Sancti Martini et memoratum fiscum nostrum regium occasione huius occupationis controversia suborta fuisset, quod ipse, utpote non citatus, non auditus, neque convictus se damnari haudquaquam potuisse allegaret, fiscus autem noster regius commissam simoniam (hac demum quaestione per facultatem iuridicam Viennensem superata) poenae arbitrariae incursum, propter neglectam consensum regii impetrationem obmoveret; tandem fidelis noster egregius Joannes Maithéni, qua causarum regaliū director, ex consensu Fidelitatum Vestrarum pro sopienda praedeclarata controversia, in summa ter mille florenorum ad aerarium nostrum solvenda, usque ad benignam nostram ratificationem, cum antelato abbate Sancti Martini convenisset; quam praevio modo initam conventionem, dum Vos medio camerae nostrae aulicae maiestati nostrae pro benigna resolutione submisissetis, idem praenominatus abbas praememoratae ter millium florenorum summae adhuc alios quingentos florenos semet additurum esse; prouti praevea benigna nostra ratificatione integram hanc summam ter mille quingentorum florenorum realiter et effective ad aerarium nostrum caesareum seu universalis nostrae bancalitis cassam numerari et persolui curasset. Hinc nos praedeclaratum toties dicti abbatis cum causarum nostrarum regaliū direttore initum contractum benigne ratificantes, vobis harum serie committimus et mandamus, quatenus acceptis praesentibus, mox antelata bona ad praefatam abbatiam Tyhaniensem spectantia cum universis suis appertinentiis iuxta tenorem praeattactae conventionis saepememorato Coelestino Göncz abbati Sancti Martini restitui facere debeatis et teneamini; nam in eo satisfit benignae menti et voluntati nostrae. Dabantur in civitate nostra Viennae, die decima quarta Julii, anno millesimo septingentesimo decimo octavo, regnorum nostrorum Romani septimo, Hispaniorum decimo quinto, Hungariae vero et Bohemiae octavo.

Carolus.

Ad mandatum sacrae caesarae et catholicae, Hungariaeque regiae maiestatis proprium

Franciscus Antonius comes a Walsegg m. p.
Johannes Jacobus Graff zu Löwenburg m. p.
Johannes Georgius Strobel m. p.

Eredetije a budapesti országos levéltárban: Benign. resolutio regia de dato 14. Julii 1718.

Hiteles másolata megvan a pannonthalmi rendi levéltárban: Act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 17. jelzéssel.

31.

1718 július 27. Bécs. — *Az udvari kamara értesíti Göncz főapátot, hogy a felség a Majtbényival kötött egyességet jóvábagyván, a kikötött összeg s ezen fölül még 500 forint lefizetéséről értesülvén, a tihanyi apátságnak s tartozékainak a főapát és Rendje részére való visszaadását elrendelte.*

Sacrae caesareae, regiaeque maiestatis excelsae camerae aulicae nomine admodum reverendo domino Coelestino Göncz, venerabilis Ordinis Benedictinorum archiabbati ad Sanctum Martinum Sacri Montis Pannoniae amice insinuandum fuisse conventionem illam fiscum regium inter ab una et ipsum dominum archiabbatem ab altera partibus in passu controversae et in litem assumptae per admodum reverendum dominum Placidum Much, eiusdem Ordinis Sancti Benedicti abbatem Altenburgensem in Austria, factae resignationis et respective acceptationis abbatiæ Tihaniensis a summedicta caesareo-regio maiestate perbenigne ratihabitu et idcirco post ibidem cum fisco in persona domini causarum regaliū directoris, Joannis Maithény coram inclyta camera regia Hungarica pactatae et ad ordinationem caesareae huius camerae aulicae in quingentis florenis adauctae, insimul ter mille quingentos florenos Rhenenses constituentis summae actualiter et effective secutam numerationem ex quietantia caesareae universalis bancalitatis elucentem ad mentionatam regiam cameram medio caesarco-regii mandati praeceptorie rescriptum, quod ad praefatam abbatiam Tihaniensem spectantia bona cum universis suis appertinentiis ipsi domino archiabbati et suo sacro Ordini mox restitui debeant.

Quod pro notitia et securitate ipsi domino Coelestino Göncz aperiendum fuit. In reliquo caesarea haec aulica camera eidem domino archiabbati ad quaevis grata praestanda manet parata. Ex consilio camerae aulicae, Viennae, die 27. Julii, 1718.

Joannes Georgius Strobel de Adelheim.

Czim: Admodum Reverendo Domino Coelestino Göncz, Venerabilis Ordinis Benedictinorum Archiabbati ad Sanctum Martinum Sacri Montis Pannonie amice assignandum.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

A leirat Joh. Mich. von Puechberger pecsétjével volt lezárva.

Signaturája: Act. abbat. Tihan. Fasc. 3., nr. 18.

32.

1718 augusztus 1. Bécs. — *Nyugtatóvány a Göncz Czelesztin pannonhalmi főapáttól Tihany visszanyerése végett a császári kincstárnak fizetett 3500 forintról.*

Ich zu End unterschribener bekenne hiemit, dass unter heutigem dato von Ihro Hochwürden Hern Coelestino Göncz Benedictinerordens Conventus Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae Abbtē die wegen dem Abbtē und Benedictiner Convent zu Altenburg

in Österreich ratione der Abtey Tyhan unter sich contrahierter Massen per $\frac{m}{20}$ fl. bezahlten Summa (so ohne allergnädigsten königl. Consens und Wissen beschehen, mithin gedachte Abbeite sambt denen dazzu gehörigen Gütern von dem königl. Hung. Fisco bis auf weithere Relaxirung entzwischen occupirt worden) von ihme Hern Abbten zu St. Martin, est (!) und bevor ihme und seinen Convent obgenandte Abbeite widerumb eingeraumbet werde, anverlangte Summa per 3000 fl. sambt einem Beytrag per 500 fl. mithin in eine Summa zusamben betragende dreytaussent fünfhundert Gulden Rh. zu Handen des kaiserlichen Universal Bancalitäts Cameral Zahl-Amts richtig und baar abgeführt worden. Urkund dessen mein eigene Handunterschrift und der Bankalitäts Cameral-Liquidations Buchhalterey Fertigung; Wien der 1. Augusti 1718.

3500 fl.

Ant. Ig. Vorrig,
Buchhalter m. p.

Eredetije a pannonthalmi rendi levéltárban.

Az aláhuzott részek már eleve nyomtatatva voltak, vagyis «úrlap»-ra van a nyugtatvány kiállítva. Alól a «Buchhaltung» pecsétje van rajta, kétfejű sas, a mellén ovális keretben B.

Signaturája: Act. abbat. Tihan. Fasc. 25., B. nr. 3.

33.

1718 augusztus 8. Pozsony. — *A pozsonyi magyar kamara a tibanyi apátsági javaknak Göncz Czelesztin pannonthalmi főapát részére való átadását elrendeli.*

Georgio Christophoro Zennegh. Perillustris etc. Salutem etc. Ex benigna caesareo-regia resolutione per expeditionem excelsae camerae aulicae ad cameram hancce regiam Hungaricam de dato 14. recenter praeteriti mensis Julii anni currentis infrascripti emanata et hisce copialiter acclusa resolutione uberius intellectura est Perillustris ac Generosa Dominatio Vestra, qualiter nam atefata sua maiestas sacratissima filialem abbatiam Tyhaniensem ex rationibus et motivis in eadem benigna resolutione caesareo-regia uberius declaratis ad rationem fisci regii occupatam et nunc prae manibus fiscalibus existentem reverendissimo domino Coelestino Göncz, Ordinis Sancti Benedicti conventus Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae abbati, cum iam idem dominus abbas iuxta stipulatam conventionem ter mille quingentos florenos ad aerarium caesareo-regium seu inclytiae universalis bancalitatis cassam enumerari et persolvi fecisset, cum universis suis appertinentiis restituendam clementissime resolvere et demandare dignata sit.

Innuimus proinde praetitulatae Dominationi Vestrae, quatenus praedictam abbatiam Tyhaniensem memorato domino abbati Coelestino Göncz iuxta tenorem praetactae conventionis cum universis suis appertinentiis sub conditionibus et clausulis praememorata in benigna resolutione caesareo-regia uberius expressatis nomine fisci regii restitui et resignari facere noverit. In reliquo etc. Posonii, die 8. Aug., anno 1718.

Egyszerű másolat a pannonthalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act abbat. Tihan. Fasc. 3., nr. 19.

34.

1718. augusztus 8. Pozsony. — *A pozsonyi kamara a tibanyi apátsági javaknak Göncz főapát részére való átadásához további utasításként megbagyja, hogy az apátságban levő, pénzben, terményekben található jövedelmeket a kincstár számára kell fenntartani.*

Ex aliis litteris nostris sub dato hodierno ad eandem Dominationem Perillustrrem emanatis uberius intellectura est, qualiter sua maiestas sacratissima, dominus dominus noster clementissimus filialem abbatiam Tyhaniensem reverendo domino Coelestino Göncz, Ordinis Sancti Benedicti, conventus Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae abbati, modalitate, formis et conditionibus in praelibata resolutione caesareo-regia cum Dominatione Vestra praetitulata sub dato hodierno communicata luculenter expressis resignandam clementissime resolvere dignata sit. Cum autem proventus hucusque tam in paratis, quem in natura et frugibus obventi directe ac immediate fiscum regium, qua modernum actualem possessorem attactae abbatae Tyhaniensis indubie respicerent, proinde noverit antelata Dominatio Vestra iuxta praememoratam intimationem nostram ac eidem copialiter acclusam resolutionem caesareo-regiam praelibatam abbatiam Tyhaniensem supratitulato domine abbati quidem resignare, proventus nihilominus tam in parata pecunia, quam in natura et frugibus hucusque in eadem abbazia obventos universos pro fisco regio reservare, administrare ac super praemissis peractis primitus genuinam relationem una cum specificatione nobis submitti facere. In reliquo etc. Posonii, die 8. Augusti, 1718. Sacrae caesareae, regiaeque maiestatis camerae regiae Hungaricae aulicae vice-praeses et consilarii.

Hitelesített másolat a pannonthalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 19.

35.

1718 augusztus 15. Buda. — *Wagner János Kristóf, szigetvári és pécsi kamarai provisor megbagyást kap, hogy a tibanyi apátság javait Göncz Czelesztin pannonthalmi főapátnak átadja, az időközi jövedelmeket a kincstár számára fenntartsa s ezekről pontos számadást adjon be.*

Generose Domine mihi Honorande!

Ex praesentibus copialiter acclusis uberius conspiciet modo titulata Dominatio Vestra qualiter nam, idque queis ibidem praedecaratis ex rationibus sua sacratissima maiestas, dominus dominus noster omnium clementissimus filialem abbatiam Tyhaniensem pro fisco regio reoccupatam, prae eiusdemque fisci regii manibus existentem reverendissimo domino Coelestino Göncz, Ordinis Sancti Benedicti conventus Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae abbati, cum universis suis appertinentiis restituendam clementissime resolvere et demandare dignata sit. Penes autem excelsum camerale consistorium gratiose innuat, quo haec suae summe fatae maiestatis clementissima mens et voluntas quidem debito effectui

statim etiam emancipanda et dicta abbatia Tyhaniensis praecognonimato reverendissimo domino abbati cum universis suis appertinentiis tradenda et resignanda, fructus vero intermedio tempore, a quo haecce abbatia Tyhaniensis pro fisco regio ultimarie reoccupata et ab eodem possessa extitit, et inde usque ad diem resignationis percepti omnes pro eodem fisco regio retinendi et servandi, superque similibus per Dominationem Vestram Generosam mihi una specificatio seu extractus omnes fructus seorsive specificans submittendus et excelso camerali consistorio cum Generosae Dominationis super peractis peragendis circumscriptiva informatione inviandus sit. Communicatis igitur communicandis praesentium per vigorem committitur et ordinatur Generosae Dominationi Vestrae, quo se accluserum clementissimis et gratiosis continentibus praesentibus perceptis lectis, intellectis, statim homagialiter accomodare satagat exsequenda exsequi, desideratamque fructuum intermedio tempore ex praerepetita abbatia pro fisco obventorum, utraque servandorum specificationem insimul cum genuina et circumstantiali sua super peractis danda informatione mihi pro celerius inviare adnitetur. Secus non factura. Quibus de reliquo omnia divinae protectioni commendans maneo Generosae Dominationi Vestrae

Budae, die 15. Augusti, anno 1718.

paratissimus

Georgius Christophorus Zenneg.

Generoso Domino Joanni Christophoro Wagner, Sacratissimae Caesariae, Regiaeque Maiestatis Camerali Provisori Szigethiensi et Quinqueecclesiensi etc., Domino mihi Honorando Quinqueecclesiis.

Egyszerű másolat a pannonn. rendi levéltárban.

Signaturája: Act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 17.

36.

1719. — *Turnay Ányos a felség elé emlékiratot terjeszt s abban a pannonbalmi főapát s az altenburgi apát közt a tibanyi apátságra kötött egyesség simoniás voltát bizonyítván, jogi alapot vet azon fölfogásának, hogy a tibanyi apátságot csak neki, az egyetlen tibanyi fogadalmasnak lehet adományozni s azt kéri is, mivel már gondoskodott róla, hogy a tibanyi apátságnak megfelelő szerzetesei legyenek s alapítványokat is szerzett az apátság számára és iparkodni fog az apátságot restaurálni.*

Sacra Caesarea Regiaque Maiestas, Domine Domine Clementissime.

Maiestati Vestrae Sacratissimae aliunde, sed et ex nupera quoque humillima appraesentatione mea apprime iam benignissime constare supplex non ambigo et ex hicce sub A.¹ demississime adiecta etiam facti specie Eadem S. M. V. uberius percipere dignabitur, qualiter modernus abbas Altenburgensis in Austria circa adhuc mensem Julii anni 1716-ti proxime praeteriti celeberrimam condam regiam abbatiam Sancti Aniani de Tihan in Hungaria, quam videlicet antecessor eius circa annum 1701. a desideratissimo S. M. V. geni-

¹ L. a következő okiratot.

tore gloriosissimae reminiscendae sub certa obligatione, testantibus idipsum literis collationalibus superinde emanatis et etiamnum in conceptu penes S. M. V. cancellariam Hungarico-aulicam asservatis, gratis acquisiverat una cum iure abbatem eo nominandi et praesentandi, universisque eiusdem bonis et viribus possessionariis in et pro viginti millium florenorum Rhenensium summa archiabbati Sancti Martini in Hungaria tenore certi cuiusdam contractus coram venerabili capitulo Jaurinensi ab utrinque celebrati et ipso facto usuroborati, hicque sub B.¹ copialiter annexi S. M. V. veluti summo patronatus iure eatenus pollente desuper prius inconsulta, citra utpote omnem Eiusdem notitiam, annutumque et consensum, vendidisset ergaque talismodi conventi pretii depositionem reali cum effectu per manus tradidisset, quin imo avocatis abinde et receptis rursus Altenburgum conventualibus suis, me solo patriae filio ac ex professis Tihaniensibus unice superstite dimissionalibus suis, nunquam alias a me petitis, mihi invito ut C.² obtrusis, improvise derelicto, deseruisset, ipsamque ecclesiam, sacra eius supellectili, aliisque foundationalibus rebus aureis et argenteis ac legatis quoque piis ad eandem spectantibus et pertinere debentibus secum e regno eductis et asportatis denudasset. Et licet quidem haec omnia et indubia, ut plurimum cancellariae eiusdem Hungarico aulicae relatione S. M. V. benignissime constitissent ac ideo ea, praesertim etiam ubi ipsi quoque praenominati abbates sibimet ipsis conscii tenore certi cuiuspiam scripti sui per modum speciei facti pro decisione facultati iuridicae Viennensi exhibiti, hicque sub littera D.³ humillime adiecti praedeclaratam libellatae abbatae Tihaniensis veluti innegabiliter rei ecclesiasticae et spiritualis venditionem et emptionem cum pacto expresso et subsecuta etiam solutione pretii inter se interclusisse ultro confessi fuissent, impune obumbrari, palliarique et supprimi non potuissent, neque debuissent, attamen iidem abbates, ut mundum et M. quoque S. fallant, impuneque emergant, quasi vero rem noviter aggredierentur, subdito priori contractu suo, uti promissum est, realiter usu roborato ac de praehabitata simoniaca actionalis abbatae Tihaniensis venditione et emptione alto silentio habito, pecuniisque pro venditionis pretio ab abbati emptore receptis penes vendentem, abbata autem et bonis eiusdem penes archiabbatem emptorem in praesens usque existentibus, adeoque re non amplius integra novum inter se praefigurarunt contractum, huncque sub et obreptitie praeter omnium expectationem a M. V. S. confirmari procurarunt, iamque per hoc etiam expeditionem impetrare, quin imo archiabbas emptor ex conventualibus suis, alias per adhibitum eorum ad praedeclaratam abbatialem emptionem consensum censuris ecclesiasticis aequae irretitis adeoque minus eligibilibus, unum pro abbate Tihaniensi cum apertissimo iuris eatenus mei quaesiti praeiudicio et derogamine nominare et pro obtinenda eius confirmatione eum S. M. V. praesentare vellet et niteretur.

Cum autem Imperator et Rex Augustissime per praefigurati huiusmodi novioris contractus umbraculum (interveniente reali prioris in loco tam authentico et credibili celebrati contractus usuroboratione et constante abbatum eatenus in effectu perseverantia) illicitum abbatum contrahentium et respective conventuum quoque eorum, veluti eatenus consentientium, factum nec amplius palliari, sed neque impune excusari posset, nemo namque ex suo delicto conditionem suam meliorem facere, sed neque attracti benigni S. M. V. consensus regii eatenus accessus (salva summa eiusdem caesareo-regio autoritate) eosdem

¹ L. 1716 jún. 7.

² A kevésbbé fontos mellékleteket fölöslegesnek tartottuk közölni.

³ L. 1716 nov. 14.

iuvare valeret, ista namque impertiti consensus regii gratia ob tacitam veritatem, quae exprimi debebat, subreptitie obtentata est, non esse enim verisimile principem concedere litteras sibi et alteri praeiudiciales et caeteroquin etiam summe factus S. M. V. genitor abbatibus et conventualibus Altenburgensibus non concessit facultatem, quatenus illi abbatiam Tihaniensem (praescindendo ab attentata iam et consummata venditione et emptione) alteri etiam donari possint, cui igitur donare non conceditur, eius voluntatem, si is donationis quoque causa consenserit, minime ratam habendam ipsa iuris antiqui regula 165. indigaret, quin imo teste Flaminio (Parisio) de resignat. lib. 3. q. 5. n. 20. ubi resignans resignandi ius non haberet, cessio nulla esset, sed neque rei illicitae operam dare liceret, adeoque, ubi principalis causa non consistit, nec ea quidem, quae sequuntur, locum habere possent et hic praedeclarata venditionaria abbatiae Tihaniensis resignatione, veluti consensus regii alias sub- et obreptitie emendicati, fundamento ruente, ipseque consensus tanquam superaedificatum ruere deberet, eo vel maxime etiam benignissime considerato, quod actionalis haec abbatia cum universis eiusdem bonis et iuribus possessionariis ob interventum, citraque praeivium S. M. V. consensum et assensum temere attentatam ex pacto amborum praelatorum, conventuumque eorundem eatenus assentientium, adeoque aequae simoniacorum, realiter usuroboratam poenalem eiusdem respective venditionem et emptionem pro parte fisci M. V. regii effective confiscata fuisset, atque ideo, nisi prius fiscus regius desuper sufficienter auditus fuisset, lite praesertim etiam nondum finita, quin imo ipsa venditione et emptione per receptionem praetacti pecuniarii pretii et traditionem rei spiritualis iam consummata existente, nihil innovari debuisset. Nam licet quidem archiabbas emptor huiusmodi pro parte fisci regii confiscata bona abbatialia propria duntaxat autoritate potentiose reoccupaverit, non tamen adhuc idem fiscus actioni suae superinde sibi competentem renuntiasset, indemnitati et iuribus eatenus suis, suis viis et modis prospecturus.

Et licet quidem supranotati praelati paciscentes tunc, prout et nunc quoque, venditor quidem per retentionem viginti millium florenorum ex pacto ab emptore exceptorum, emptor autem per possessionem et retentionem abbatiae et bonorum eiusdem talismodi simoniaca solutione mediante obtentorum in perpetrato inexcusabili facto suo ultro pertinaciter perseverantes ad praeannexam minus fructuose et defectuose depromptam facti sui speciem, antequam nimirum ex sera post factum sui poenitentia, ad praecitati facti sui noviter praefigurati posterioris contractus sui confectionem (priori contractu suo realiter usuroborato et consummato subcито et suppresso) condescendissent, a benefata facultate iuridica ex et sub eo (prout ex immediate subsequenti producto, circa medium, folio utpote 5-to manifeste appareret) per expressum declarato praesupposito, quasi vero in dicto priori contractu debitaе solemnitates adhibitae fuerint et quod abbatiae bona praetensive temporalia divendata se solis viginti millibus florenorum valeant et similiter quod abbatia cum omnibus bonis et appertinentiis secundum donationales Leopoldinas incorporata et ab abbate venditore proprietatis iure possessa sit, indigitante littera E.¹ favorem obtinuisse dignoscerentur sententiam.

Quia autem res se longe aliter haberet et eo minus simoniacae labis incursus excusari poterit, siquidem abbas Altenburgensis ex praecitata benigna caesareo-regia Leopoldina collatione non nisi administrandi et occasione ingruentis aperturae de abbate Tihaniensi

¹ Turnay folyamodványfoglalmazványában nincsen leírva. Lehet, hogy különálló másolatban csatolta.

a se denominando et praesentando, erga nihilominus praevidiam regiam eiusdem acceptationem et confirmationem obtinisset facultatem et sic in activitatis et potentiae venditionis seu (uti praetenditur) resignationis et permutationis, veluti praecipui et principalis fundamenti ac necessarij requisiti defectu et carentia et si in quaestionato contractu alias omnes solemnitates adhibuisset, istae eundem nihil iuvarent, nemo enim posset dare, quod non haberet. Id namque, quod nostrum est, sine facto et voluntate nostra ad alium transferri nequiret. Sed et abbatia etiam Tihaniensis nullatenus sic dictis bonis Tihaniensibus, quae nimirum memorata facultas iuridica Viennensis immediate adiecta sua dissertatione temporalia esse praesupponeret, annexa est, verum abbatiae huic, tanquam rei spirituali foundationaliter perpetuo adiecta sunt et ideo illa haudquaquam temporalia praesupponi, multo minus in commercium humanum deduci poterant, quae alias, si aestimationi substerni deberent, pretium eorundem viginti millium florenorum, per abbatem venditorem ab archiabbate emptore ex pacto acceptorum et levatorum summam longe et quidem cum altero et fors maiori adhuc tanto superaret. Quantum proinde proprietatis ius attineret, illud abbati Altenburgensi attribui non potuit, cum et ipse papa bonorum ecclesiasticorum nonnisi (summus quidem) administrator esset.

Si itaque ambos contractus, priorem quippe usuroboratum et posteriorem praefiguratum, illum quidem qua venditionem et emptionem, hinc autem qua nudam resignationem consideremus, utrumque revera simoniacam ac tam ipsos paciscentes praelatos, veluti facientes, quam etiam conventuales ipsorum tanquam consentientes censuris ecclesiasticis irretitos esse ex subsequentibus evidens esset. Nam ex supra producto priori consummato ac usuroborato, adeoque non amplius alternabili contractu manifeste ac apertissime pateret abbatiam Tihaniensem, universaque eiusdem bona et iura possessionaria, totum item et omne ius, quod abbas Altenburgensis ibidem ex praedeclarata benigna collatione regia obtinuit concomitanterque ius praesentandi clericum ad eandem abbatiam Tihaniensem actu vacantem, ideoque ius eatenus patronatus in et pro viginti millium florenorum Rhenensium summa propterea ab emptore rite et realiter in paratis levata et percepta ac in praesens usque per ipsum retenta, per saepenominatum abbatem et totum conventum Altenburgensem citra S. M. V. praescitum et assensum archiabbati de Sancto Martino et monasterio eiusdem tanquam emptoribus iure perpetuo et irrevocabiliter, effective venditam et traditam esse.

Atqui autem teste Zoesio tit. de praebend. n. 5. omnis abbatia esset beneficium et ens spirituale, bonaque fundamentaliter eidem annexa de omni iure talia esse reputarentur, sed et ius praesentandi clericum ad beneficium vacans, innuente Engel lib. 5. tit. 3. quaest. 8. esset ius patronatus, adeoque intercedente inter benefatos praelatos et eorum conventus super re spirituali praeannexo contractu reciproco seu utrinque obligatorio et privato partium pacto, quo nimirum alter rem spiritualement pro pecuniis seu re temporali, alter autem pecunias seu rem temporalem pro spirituali tradidisset, hoc in passu et casu specifico simoniam realem intercessisse nemo negabit, praecedente etenim pactione committitur crimen simoniae.

Barbosa in rept. practic... iuris canonici et civiles fol. 212. sub lit. 5. ac Farinacci de delictis n. 4. cons. 75. n. 24. et n. 48. et 53. n. 80. et n. 109.

Nam in beneficiis prohibita est omnis pactio

Cuet. de pactis, Spiri in Speculo testam. glossa 7. princ. n. 33. Azevedo per text. ibidem in l. 8. tit. 2. lib. 7. novae recopilat.

Studiosam enim voluntatem emendi vel vendendi aliqui spirituale vel ei annexum esse simoniam realem docet:

Engel lib. 5-to, tit. 3. n. 2. Zoes. ad decret. tit. de simonia n. 4. cum pluribus ibidem relatis.

Itaque ad privandum quem beneficio sufficeret probare simoniam realem, ibidem n. 33.

Simonia autem realis ea esset, tuncque contrahi soleret, quando nimirum quis pro adipiscendo beneficio vel eius possessione pecunias dederit.

Abbas 1. in c. dilectus n. 4. vers.: pro iure autem quaesito.

Ad evidentiam autem et probabilitatem simoniae realis aut conventionalis non solum provisio erit nulla, sed etiam provisos ipso facto inhabilis ad obtinendum et retinendum beneficium

ut patet ex textu in c. Nobis 27. de simonia c. p. de elect. doctor Ugolini de Simonia dab. 4. c. 6. n. 2. Less. de Iustit. lib. 2. c. 35. n. 139. Suarum de Viligis tom. 1. tract. 3. lib. 4. de simonia cap. 58. n. 9.

Nec minus resignatio etiam cum pactione et modo facta realiter simoniaca est.

Flam. de resig. lib. 14. q. 3. n. 1. cum sequentibus, item Cael. in sum. verb. simonia et 22. q. 100 arc. 6. Sylvius verbo simonia q. 22. tot. lib. 9. de iustit. et iure q. 6.

Cum debeat esse libera et pura.

Ibid. lib. 1. q. nr. et lib. 2. q. 2. N. 68. et 74. Guter. Consuet. 42. n. 7. Barbos ad dictum c. cum pridem n. 5. de pactis.

Dubio itaque procul paciscentes simoniam committunt, cum tempore pro spirituali dent, ut in toto tit. de simonia. Et propterea graviter puniendi sunt ac ab omnibus accusari possunt.

C. si dominus de simonia.

Et quicumque ad accusandum admittuntur.

C. tanta, 7. eod. tit.

Simoniaca enim pestis magnitudine sua alios omnes morbos, omniaque crimina vincit.

C. si ut 6. eod. tit.

Probatur etiam, quotiescunque collatio beneficii in aliquo pacto, non gratuito consistit, est simoniaca,

ut docet D. Th. 22. q. 38. art. 2.

Et ratio est, quoniam spirituale, cum non sit natura sua vendibile, gratis donari debet secundum illud Christi:

Math. 10. gratis accepistis, gratis date.

Deinde quodcunque spirituale, est mera Dei gratia, gratia autem nullo modo gratia est, si non gratis datur, seu si non gratis recipiat declarat Leo papa

in capit. Gratia 1. q. 1. et Urbanus cap. Salvator 1 qu. 3.

Omnis praeterea, etiam beneficiorum permutatio aut resignatio censetur esse simonia, in qua privato partium pacto pecunia vel aliud temporale intervenit.

Engel lib. 5. tit. 3. §. 3. q. 10. n. 28. item cap.
super hoc 5. de renunt. 2.

Gregorius denique pontifex in canone Si quis 2-o, ca(us)a 1. qu(estione) 3. aperto calamo rescripit in terminis terminantibus, si quis nimirum dator vel acceptator Dei ecclesias vel ecclesiastica beneficia (quae quidam praebendas vocant) sub pecuniae interventu susceperit, sive dando emerit, sive accipiendo vendiderit, a Simonis non excludatur perditione, sed, si perseverans fuerit (prout in isto casu, non obstante posteriori praefigurato contractu suo, uterque abbas, venditor quidem per retentionem pecuniarum, emptor autem per actualem abbatis Tihaniensis simoniace emptae possessionem et retentionem in praesens usque perseverans esset) perpetua mulctetur damnatione, nam, si sub religionis obtentu Deo famulari voluerit, si quid accipit et meritum perdit et beneficio accepto frustratur; rationis ergo vigore cogitur, quod iniuste receperit, restituere et quicquid turpis lucri gratia receperat, non tenere. Imo canone 3-o pergit summus pontifex: Si quis episcopus praebendas, archidiaconatus, praeposuras vel aliqua ecclesiastica vendiderit, vel aliter quam statuta sanctorum patrum praecipunt, ordinaverit, ab ecclesiae officio suspendatur. Similis textus extat canone 4-o immediate subiecto: Nec iurat, inquit, eiusmodi improbitati simoniace fucum quaerere aut pallium induere dicendo, quod tantum bona temporalia in praesenti quaestionis statu vendita esse censeantur, praeterquam enim quod inferioribus praelatis ius spirituale beneficii a iure percipiendi emolumentis temporale discernere, vel bona Deo dicata a beneficio ecclesiastico quovis modo separare non liceat, cum caeteroquin id absurdi sequeretur, quod nulla prorsus simonia in alteratione beneficiorum ecclesiasticorum committeretur. Ista subtilitas et putativum effugium per Paschalem pontificem iam dudum remotum et sublatum est.

Can. 7. q. 1. quaes. 3.

Si quis nimirum obiecerit non consecrationes emi, sed res ipsas, quae ex consecratione proveniunt, penitus decipere probatur, nam cum corporalis ecclesia aut episcopus aut abbas aut tale aliquid sine rebus corporalibus in nullo proficiat, sicut nec anima sine corpore corporaliter vivit, quisquis alterum horum vendit, sine quo nec alterum provenit, neutrum invenditum derelinquit; nullus igitur emat ecclesiam vel praebendam vel aliquod ecclesiasticum, nec pastellum, nec pastum antea vel postea pro huiusmodi solvat. Id quod comprobatur canone finali dic. causa quaes. 3., ubi ait Innocentius II.: Si quis praebendas vel prioratum seu decanatum aut honorem vel promotionem ecclesiasticam intervenienti execrabili ardore avaritiae per pecuniam comparaverit, honore male acquisitio careat et emptor atque venditor ac etiam interventor nota infamiae percellantur et nec pro pastu, nec sub obtento alicuius consuetudinis ante vel post a quoquam aliquid exigatur vel ipse dare praesumat, quoniam (nota bene) simonia est.

Ex quibus textibus eiusmodi simoniae poenae facile colligi possunt; interea communis est canonistarum sententia et etiam docet,

Engel citato lib. 5. tit. 3. §. 5. num. 36. art. 3. et 4.

quod simonia commissa in adeptione beneficii ecclesiastici praeter excommunicationem reservatam facit irritam collationem, provisionem vel electionem ita quidem, ut neque per aliam collationem vel electionem aut novum aliquem contractum promoveri possit ad illud

beneficium is, qui id prius simoniae obtinuit, etsi pontificia etiam accesserit absolutio, nam per hanc actum simoniacum, quatenus videlicet spirituale taliter emptum emptor retineat, vel etiam venditum ad venditorem redeat iustificare sua sanctitas nullatenus vult, secus enim (quod tamen de eadem praesumere ne quidem fas esset) rei illicitae daret operam, Sed et Pius quoque IV. in bulla *Romanorum pontificum* ac alter etiam Pius V. in bulla *Intollerabilis* eas simoniae confidentialis seu realis statuere poenas, ut nimirum annullata tali simoniaca collatione et beneficio pro patrono reservato, episcopi et superiores committentes hanc simoniam interdictum ingressus in ecclesiam, inferiores autem excommunicationem reservatam incurrant et praeterea ille, qui beneficium simoniace accepit ac emit et qui etiam vendidit, non tantum inhabilis fiat ad idem beneficium postea obtinendum, sed etiam omnibus beneficiis prius obtentis privetur. Et non solum resignatio simoniace facta, verum inde secuta beneficii quoque collatio nulla esset, nullumque robur ac vim habeat,

Azor p. 2. l. 7. et 24. Laymannus in c. super hoc de renunc. n. 5.

quin imo omni iure irrita esset,

iuxta c. cum non pridem et c. ultimo de pactis, Paris. lib. 14. q. 1. n. 1. Navarrus [Martinus Azpilcueta] in man. c. 23. Rebuffi in pr. de simonia renunc. n. 1. Redvata de simonia p. 4. l. 11. Abb. in c. universorum n. 5. de rerum permut.

neque tenet talis resignatio et si iuramento vallata fuerit,

Paris. ibid. n. 5. citans Staph. super comis. et lit. Iust. V. stilus n. 3.

cum iuramentum reguletur secundum naturam actus super quo interpositum est,

Paris. loco citato n. 6. citans ult. c. de non [de] Mena pecun. Abb. c. illicito de iure iurando.

estque generale, quod conventiones turpes et simoniacae non validentur iuramento,

Paris. n. 9. citans l. generaliter et l. si plagis ff. de verb. obligat.

neque tenet, etiamsi quis se obligavit in forma camerae;

Paris. n. 11. ex Staphil. ubi ante, qui dicat communem. Bellamera in cap. si quis 1. q. 3. n. 1. etc.

proceditque idipsum etiamsi sola renunciatio simoniace facta sit, collatio vero absque simonia.

Paris. ibid. n. 3. et citato, Bellam. ubi ante, Azor. loc. cit., Redvan [Redoan] de simon. p. 4. c. 11. n. 5. etc.

Ubi proinde quis sine consensu patroni quodpiam beneficium alteri resignaverit, resignatio ipsa ob contemptum patroni ipso iure nulla est et tunc resignans non revertitur ad beneficium resignatum, sed patronus libere poterit alium instituere in poenam ingratitudeis resignantis sive etiam permutantis.

Pr. Petrus Leurenus in. trac. fori beneficialis part. 2. sect. 1. cap. 1. quest. 109. circa finem, item Lotterius n. 84. citans Gemin. in c. nemo deinceps de elect. in 6. n. 11.

Resignatio proinde simoniace facta tenet in praeiudicium resignantis et consequenter, etsi sit ipso iure nulla, abdicatur tamen per eam vel potius amittitur ius a resignante, neque datur illi regressus, sed beneficium tanquam vacans a tertio impetrari potest.

Tradit dictus P. Petrus Leurenus tractatus eiusdem fol. 373. quae. 75. item Fond. qq. benefic. par. 2. l. 3. §. 7. n. 12. et 13. citans Boery Decis. 117. n. 4. etc. contra Rebuff in pr. p. 3. l. 1. de modo amitt. benefic. n. 35. et 36.

Et alioquin etiam ius patronatus numerari inter iura spiritualia aut spiritualibus annexa et ius praesentandi clericum ad beneficium vacans (quale nimirum etiam abbas Altenburgensis obtinens cum abbazia Tihaniensi (notabene) vendidisset) esse ius patronatus

docet Engel dicto l. 4. tit. 3. §. 3. q. 8. n. 24.

Quodsi itaque quis de facto ius simile patronatus vendere aut alio contractu improbato in alium transferre praesumpserit, praeter excommunicationem a iudice ecclesiastico infligendam ipso facto tale ius patronatus amittet,

iuxta Trid. sess. 25. de reform. cap. 9.

atque publicatis taliter et confiscatis, prout in hoc casu accidit, huiusmodi ius patronatus habentis bonis propter delictum eius, etiam ius patronatus ad fiscum regium deferatur.

Docet Engel lib. 3. tit. 38. not. 8. seu ultim. n. 25. ac Barbos. in Collect. ad cap. ex. lit. 7. h. 1. sub 238. Zoesius eodem titulo in 26.

Secundum porro communem doctorum et canonum doctrinam et ex sententia etiam Joan. et aliorum, de quibus attestatur glossa in d. l. ex literis, item Engel dict. lib. 3. tit. 38. post notat. 4. et n. 14. ad verba: *verum mihi semper*, patronus etiam lite pendente praelatum ecclesiae cum effectu denominare potest. Et hinc est, quod tum huiusmodi iuris patronatus, tum etiam aliorum iurium spiritualium aut spiritualibus annexorum simoniace venditorum pretium ipsi ecclesiae per talem contractum iniuria affectae applicandum sit.

Indigitante Engel in eod. lib. tit. §. et quae item lib. et lit. eod. §. 5-o, n. 38., item C. audivimus h. t., qua de re videri poterit Cov[arruvias] cit. loc. §. 2. tit. 4. ac Panormitanus [Nicolaus Tedeschi] in eodem c. 16. n. 3. ac cqs. de hoc. 11. de simon.

Et alioquin etiam ubi patronus ecclesiasticus intra sex menses clericum praesentare neglexerit, ius providendi ecclesiae ad eum, qui, prout in hocce casu S. M. V., ius instituendi haberet, devolvetur.

Engel lib. 3. lit. 35. n. 11. not. 4. ac cap. unico §. finali hoc tit. in 6.

Cum itaque saepenominatus abbas Altenburgensis in supplementum supratactae benignae collationis Leopoldinae in locum defuncti in mense adhuc Februarii anno 1716. abbatis Amandis non ut in praesens usque alterum ex suis pro abbati Tihaniensi nominasset et praesentasset subiectum, quin imo administrationis et provisionis eiusdem semet incapacem agnoscendo et ultra declarando cum praevio conventus sui eatenus consensu eandem abbatiam cum universis eiusdem bonis et iuribus possessionariis ac omni eo iure, quod antecessor eius modo supradelclarato obtinisset in et pro viginti millium florenorum Rhenensium summa,

realiter ac plenarie depositorum ac per ipsum levatorum archiabbati de Sancto Martino, eiusque conventui iure perpetuo et irrevocabiliter vendidisset, per manus tradidisset et assignasset, per hocque iuxta praecitas sanctiones canonicas tum ipse abbas Altenburgensis venditor et faciens, tum etiam eiusdem conventus tanquam consentiens et nihilominus idem praefatus quoque archiabbas veluti emptor et usurpator eiusdem abbatae Tihaniensis una cum conventu pariter suo eatenus aequae consentiente per attentatam inexcusabilem simoniacam venditionem et emptionem censuris ecclesiasticis irretiti esse manifeste dignoscerentur. Tales autem

sensu Engel lib. 1. tit. 6. §. 1. n. 7. ac c. un. ne sede vacante in 6. c. eum dilectus 8. vers. quia nobis de consuetudine c. cum inter 16. h. t. c. is qui 18. §. 15. vero de sente(nti)a excom. in 6.

nec eligere, sed neque, innuente alia doctrina,

Engel in lib. 1. tit. 6. §. 2. not. 5. n. 23. item cap. 7. et cap. ult. de cler. excom.

eligere possunt et caeteroquin etiam invalide esset eius electio, qui, prout Sancti Martinienses, casu in isto arguendi essent, mediante pecunia vota simoniaca consecutus est.

Engel ibid. §. 2. not. 4. n. 20. necnon c. multus invitus 13. diff. 61.

Quin imo generaliter statuitur, ne invitis conventualibus praelatus ex aliena ecclesia obtrudatur. Contra ius enim est religionis necessitatem imponere extraneum eligere, nemo namque iure suo, quod in monasterio per stabilitatis professionem quaesitum habet, privari deberet. Beneficiumque regulare per religiosos alicuius conventus administrari solitum non posse aliis religionis, etsi eiusdem ordinis fuerint, conferri, cum religiosi istius conventus privari nequeant iure per professionem suam habite ad tale beneficium.

P. Petri Leurenii fori beneficalis part. 1. cap. 2. quest. 10. Trid. sess. 24. cap. 10. Nav. Cons. 4. de regular. n. 23. Rodriguez. qq. reg. 10. 1. q. 34. 8. Sanchez lib. 7. in decal. l. 29. et alii apud Castro[paleo] loc. citato §. 1. n. 3., qui etiam addit citans pro hoc c. cum singula de praeb. in 6-o elem. 1. de suppl. negl. prael.

Nam de eo, qui de gremio, utpote magis notus, adeoque talis est, de cuius idoneitate securius cognosci potest.

Abb. in c. scriptum de elect. Armil. V. electio n. 22.

Ubi illud incidenter notandum:

ex Sigismundo de Bononia loc. cit. n. 3. Pass. n. 651.

Tutius eligi dignum, de cuius idoneitate et dignitate certo constat, quam digniorem, de cuius maiore dignitate habetur solum probabilitas, meliusque noscens suos et regulariter magis diligens ecclesiam et communitatem, cuius iam ante membrum erat, quam extraneus, feliciusque gubernaturus, bonumque ecclesiae impensius curaturus et facilius ad residentiam inducendus recte praesumit.

C. nec emeritis, c. multis invitis dis. 6. D. Th. loco cit. Abb. in c. bonae 4. de postul. n. 16. Pass[erinus] n. 650. et 652.

Atque ita haec conditio esse de loco professionis seu de gremio adhoc, ut hinc praeferatur quis alteri, non nudum secundum se considerata est, sed quatenus ex ea speratur maius utilitas ecclesiae, cui providendum est, vel etiam spectatur maius quoddam illius meritum ortum ex eo, quod tali ecclesiae iam deserviverit, laboresque pro ea perpessus sit.

Pass. n. 653.

Ubi etiam ait maiorem quoque honestatem locum habere in regularibus, si loquamur de extraneo respectu conventus, nam ad illius praelaturas extraneus a tota religione ineligibilis est. Cum etiam monachus emittendo professionem contrahat quasi spirituale matrimonium erga hoc monasterium, eique totaliter si tradat.

Iuxta Abb. in c. non potest. de regula.

Non potest ius et titulum habere in duobus seu diversis monasteriis.

Pirh. de praebend. n. 172. Leuren. p. 3. sect. 1. c. 2. q. 144. n. 2.

Spectato namque iure communi, nec praelatus potest cogere monachum vel religiosum, ut ad aliud monasterium etiam eiusdem ordinis transeat, tum quia sicut monasterium solum, in quo est professus, tenetur illum alere, ita ipse illi soli servire tenetur, tum quia beneficiati saeculares non possint cogi ad relinquenda sua beneficia sine sua culpa, ita nec regulares possunt cogi ad relinquenda iura sua monasteriorum et alimenta sibi inde debita, in quibus professi sunt.

Pirh. cit. n. 181. Leuren. ibid. n. 4. Laymann. in qq. de elect. q. 202. et Navar. Coment. 4. de regular. n. 22.

Ut denique quis in praelatum vel superiorem regularium eligatur, vel promoveatur, necesse est esse professum ibidem et quidem expresse et in eadem religiose ac ita, ut alias electio vel promotio alterius sit ipso iure nulla.

Abbatis in c. cum monast. de elect. n. 2. ibid. Baldus [de Ubaldi = Baldeschi] et Innoc. Barbos. ad cap. nullus de elect. in 6. num. 2. et ad Trident. sess. 25. c. 21. de regular. n. 1. Suar. de relig. tom. 3. l. 6. c. 21. n. 15. Taulerus tom. 1. de 5. q. 11. Pass. c. 25. n. 345. c. cum causam et c. cum ad nostram de elect. c. nullus de elect. in 6-o, Lavorius de elect. c. 16. n. 128. Abb. et Jo[annes] And[reae] cit. Pass. n. 346.

Statutum porro est, ut ii, qui prioratum, administrationem vel aliud etiam ex maioribus beneficiis monachis alienis commiserint, vel commissa reliquerint, in poenam ea vice ordinandi seu communicandi potestate sint privati, eaque ad patronum devolvantur, ii vero, qui talia beneficia vel officia alieni monasterii suscipere vel suscepta detinere praesumpserint, ipso iure ineligibiles reddentur adeo quidem, ut eis amplius nullum beneficium conferri possint.

Cit. cap. cum singula, Pirh. loc. cit. n. 180. Rebuff uti supra n. 3. et glos. in cit. c. cum singulae V. ipso iure.

Simonia proinde commissa ab uno ex transigentibus alteri vel aliis, qui non deliquerunt, veluti ego, qui in venditionem et emptionem non consensi, quin imo in praeattactis locis credibilibus palam publice et manifeste contradixi et protestatus sum, nocere nequit.

Tond[utus] qq. p. 1. c. 39. n. 3. iuxta c. de simonia.

Sed et, Imperator et Rex Clementissime, etsi praedecarata inexcusabilis venditio et emptio non intercessisset ac res adhuc integra foret, tamen indignum, inconveniensque et incompatible esset, ut celeberrima condamnata haec a divo olim Andrea, Hungariae rege, S. M. V. antecessore piissimae memoriae fundata Tihaniensis abbatia, quae nimirum per se mater est et olim sexaginta tres conventuales aluit ac nunc quoque abbatem et conventum sustinere et capax et potens est, archiabbati Sancto Martinensi, vel amplius alicui etiam alteri per praetensam sui unionem ancilliter, praesertim ex ea etiam benignissima consideratione, quod modofatus archiabbas eandem actionalem abbatiam Tihaniensem non praecise ad promovendum cultum divinum, verum principaliter, prout ipse coram fide dignis hominibus palam confessus ac antea etiam, vivente adhuc benefato Amando abbate Tihaniensi eiusdem castrum desertum et possessionem Endred cognominatam, testante quoque littera F., propterea erga oblatam pretii eiusdem in paratis depositionem solícite (irito tamen conatu) pro se comparasse adnitus est ad erigendum necessarium ibidem pro reponenda decimarum suarum Simigiensium congerie granarium, adeoque non pro pia divi fundatoris intentionis implemento vel animarum cura aut conventus Tihaniensis incremento, verum temporalis oeconomiae suae (cui continuo inhiaret) commoditate et utilitate monasterio suo uniri curare cuperet. Quod alias etiam praeter toties fatam archiabbatiam quatuor alias adhuc sub se haberet abbatias, nescitur quo iure sibi appropriatas, utpote Sancti Mauritii de Bakonbél, Sanctae Crucis de Telki, Sanctae Margarethae de Bela ac Dömölk; et licet quidem ad has omnes ex eisdem archiabbatiae Sancto-Martinensis conventualibus electi et dominati essent abbates, horum tamen nullus sede et dignitate sua abbatiali immorari et fungi ab archiabbate permittitur, quin imo neglecta animarum cura unus eorum, dictus nimirum abbas de Bakonbél in antelato comitatu Simigiensi archiabbatiam decimarum collectorem et provisorem, alter autem, utpote abbas de dicta Telki Modrae sub alterius conventualis Sancto-Martinensis superioritate concionatorem, quartus autem in Dömölk (abbate tertio de Bela decrepito sene existente) oeconomum agere necessitantur non sine irreverentia dignitatis abbatialis. Et sic universis horum quoque abbatiarum bonorum fructibus et proventibus per archiabbatem continuo perceptis et corrosis, inque notabilem summam quotannis exsurgentibus in praenominatis tribus prioribus abbatibus non ut debita animarum cura vigeret, sed ne facies quidem alicuius ecclesiae aut residentiae abbatialis in praesens usque ibidem appareret, quin imo ecclesiae quoque Dömölkensis ob non adhibitam eiusdem curam apertissimo casui et evidentissimae ruinae proxima et obnoxia est. Sed et ut plurimum novae quoque ipsius archiabbatialis residentiae et structurae per moderni archiabbatis antecessorem in utilitatem et decorem ecclesiae dimensae atque e solo in altum iam elevatae et in aliqua parte iam perfectae, fundamentum et reliquiae absque omni ulterioris aedificii continuatione quotidianae tempestatis corruptioni expositae sub die iacerent et tamen bene memoratus archiabbas, qui nec suam propriam, multo minus praenominatas has monasterio sua unitas et incorporatas, alias haud quaquam simplices abbatias, pro debito curaret, sextam adhuc hanc et condamnata tam celebrem abbatiam Tihaniensem pro ancilla, mediante viginti millium florenorum Rhenensium abbati et conventui Altenburgensi tanquam venditoribus realiter et effective iam depositorum solutione, adeoque simoniace pro se et monasterio suo mercari et medio supplicati benigni S. M. V. consensus regii eatenus adiurari vult, ubi alias hanc et alias adhuc notabiles in censum et usuras passim elocatas summas suas pecuniarias in promotionem cultus divini, praesertim quidem

desolatarum ecclesiarum suarum abbatialium reerectionem impendere et convertere deberet, debuissetque.

Cum itaque archiabbas et conventus Sancto-Martinensis tum tot abbatiarum per eos tamen spiritualiter minus curatarum corpore et unione, tum etiam de notorietate et ex tantorum quoque paratorum mediorum evidentia amplissimis bonis foundationalibus ad sufficientiam iam provisi essent et alioquin etiam uniones de iure communi odiosae et restringendae essent, per illas etenim, prout praenarratae unitae abbatiae sub archiabbatia Sancto-Martinensi eatenus vivo exemplo essent, cultus divinus diminuitur et ipse etiam fundator piaie mentis et intentionis suae effectum frustratur, unio namque duorum beneficiorum et ecclesiarum contra ius commune est, cum quaelibet ecclesia suum proprium debeat habere rectorem

c. nonnulli de cleric. non resident.

Una siquidem ecclesia regulariter non posset esse ancilla alterius;

Alphonsus Soto seu glossator antiqu. apud. Choll. ad reg. cancell. de unione revocat. n. 1. 2. 3. Card. de Luca de parochis d. 37. n. 42. et d. 35. n. 12.

ubi etiam simpliciter declaratur, quod unio in iure dicatur odiosa.

Item de benef. d. 19. n. 13. ubi ait:

Materiam quoque unionis esse odiosam et scribe intelligendam, stricteque et rigore in ea procedendum. Unio enim subiectiva seu qua unum beneficium alteri accessorie iungitur, etiam dum cum eo, cui unitur, in unum quasi corpus coalescit, imprimis seu primario non solum nominis beneficii, quod accessorie unitur, ut tenet Gregor. Tholoss. apud (!), sed etiam tituli abolitionem et extinctionem operatur, ita quidem, ut amplius nec nominari, nec esse possit beneficium.

Lott. l. 1. qu. 78. n. 98. Castrop. loc. cit. n. 4. Gonzales qu. 5. 7. n. 1. Garc. cit. c. 12. et n. 12. p. 11. c. 5. n. 198.

Quin imo per et post dictam unionem, amisso priori nomine et essentia, tale beneficium redditum sit beneficii illius, cui unio facta est, tanquam praedominantis praedium, membrum et scabellum,

Garc. Castrop. Card. de Luc. loco citato, Gonz. loco cit. n. 96.

ita ut iam amittat etiam omnia sua vincula, cum unio haec extinctiva tituli, non secus ac mors tollens omnia, simul cum titulo solvat omnia vincula et obligationes, quas alias secum ferebat,

Gonz. loco cit. n. 4.

exutaeque natura sua ac qualitatibus, quin et deperditis propriis praerogativis

ut Gar. n. 18. citato. Nav. Cons. 10. de maior. et obedient. n. 2. et 3. et se ipso p. 11. l. 5. n. 192. contra Pacian. de probatis. l. 1. c. 27. a n. 14.

convertatur in naturam eius beneficii, cui unitur, assumptis eius qualitatibus, privilegiis et consuetudinibus.

Gar. n. 17. et 18. Gonz. n. 3. iuncto n. 8.

Hinc beneficium sic unitum habere se erga aliud, cui unitur, sicut filia erga matrem, sor-

tiendo naturam et privilegia matris, iuxta quae censuit Sacra Congreg. Concil. Trident.: Beneficia curata sic unita simplicibus transire in simplicium naturam.

Beneficia quidem simplicia simplicibus spectata ecclesiae utilitate aut necessitate nunquam uniri posse tradit Vendrig. tom. 2. annot. 8. §. 1. n. 22.; sed quia abbatia Tihaniensis inter celebriores Hungariae praelaturas numeretur, iureque eligendi et praesentandi abbatem, adeoque, uti praevidetur, patronatus iure de iure et ab antiquo gauderet et alioquin etiam in alterius dioecesi esset, huiusmodi autem beneficia iuris patronatus etiam ecclesiastici necnon pertinentia ad provisionem inferiorum residentiam requirunt, regularia et quae per se commenda sunt, uniri non possunt.

Barbos, Iuris Eccl. lib. 3. c. 16. n. 30. item Sancta Congregatio apud. Nicol. Gare de benedic. p. 12. c. 12. n. 210.

Neque iam annexa vel unita monasteriis, quia in hoc eorum iuri quaesito praeiudicare non intendit Tridentinum.

Castrop. loc. cit. Barbos ad triedent. cit. n. 39.

Sed neque beneficia etiam simplicia ex quacunque causa, cultus quippe divini augendi gratia vel simili beneficiis vel aliis quoque piis locis alterius dioecesis uniri possunt Tridentino id ipsum expresse inhibente.

Ss. 14. c. 9. Ventriglia loc. cit. n. 25. Gonz. loc. cit. n. 62. Castrop. loc. cit. §. 3. n. 10. Garc. p. 12. c. 2. n. 85. Azor p. 2. l. 6. c. 28. quaest. 121. Card. de Luca ad Trid. d. 8. n. 18.

Ad impediendam demum praetensam huiusmodi unionem, ubi unionem talem molienti contradicendi causa iusta (prout in hoc cum specifico) adesset, unius de capitulo seu conventu contradictio sufficeret.

Castrop. de benef. d. 6. p. 12. §. 2. n. 25. et Sanch. in decalog. l. 7. c. 29. n. 161.

Hinc itaque sequellae (?) manifestissimae est nec supradecaratam abbatis Altenburgensis resignationem ratione praetensae unionis abbatiae Tihaniensis cum archiabbate et conventu Sancto-Martinensi, etsi etiam consensus S. M. V. regius (salva semper summa eiusdem autoritate permanente) accesserit, validam esse, quia gratia haec ob tacitam respectu ulterius praemissi ac ab utrinque realiter usuroborati simoniaci contractui veritatem, quae exprimi debebat, subreptitiae obtenta est; veri simile enim non est M. V. S. voluisse tollere ius alterius, cum non soleat concedere literas praeiudiciales alteri, nisi id exprimat, praesertim cum unio beneficiorum non fiat, nisi ob necessitatem et utilitatem ecclesiarum, quarum neutrum in Sancto-Martinensi concurrit.

Paris. l. n. 14. et ex eo Pirh. loc. cit.

Sed et, licet quidem per praetensam huiusmodi beneficii patronati unionem summum ius etiam patronatus non amittatur, interesset tamen patrono, ut redditus beneficii patronati sibi subiecti non alienentur, uniantur, aut supprimantur et ideo his novis executionibus se opprimere deberet.

Pirh. n. 125. Abb. ubi ante n. 3.

Ex illatis itaque, si regia haec condamnata celeberrima abbatia Tihaniensis praetensam cum archiabbatia et monasterio Sancto-Martinensi unionem contra omnium expectationem sufferre

et sustinere, eidemque ancillari deberet, illa seu professi ad hanc ad electionem et praesentationem praelati active aequae ac passive voto et iure suo et natura status religiosi et regula alias rite sibi competenti in perpetuum carere et frustrari deberent, siquidem abbatis Tihaniensis denominatio et praesentatio ex post penes solum archiabbatem staret et sic nunquam conventus aut monasterium recte instaurari aut regulariter instrui, sed et, si etiam instauratum foret, illud tamen (gubernante archiabbate) per se nihil pro utilitate et necessitate ecclesiae sive etiam temporalium capitulariter et conventualiter pertractare et concludere posset, quod ipsae regulae etiam Ordinis nostri Sancti Benedicti immediate repugnaret.

Cum autem ego unus et unicus adhuc ex professis Tihaniensibus superessem ac ab elicite professionis meae tempore in Tihan sub motibus praesertim novissime sopitis ut novitiorum magister, prior, administrator et pluries etiam plenipotentarius tum in cultus divini promotione et animarum cura, tum etiam bonorum et iurium ecclesiae Tihaniensis conservatione et augmento, ad latus quoque S. M. V. campi mareschalli comitis Siberti a Heister, qua attunc generalis armorum M. V. per Hungariam praefecti, ex licentia et obedientia defuncti abbatis mei haud vulgari cum S. M. V. servitiorum promotione, sed et diversis etiam periculosis eius temporis ablegationibus comitatum Vesprimiensis, Szaladiensis et Simigiensis cum notabili ad eorundem notitiam multarum millium animarum, districtuumque inferiorum salute, a comminato iisdem identidem ac praesentaneo quoque ferro et igne ac devastatione fidelem et indefessam navassem operam, proptereaque captus et saepius sub evaginati gladiis ad necem eductus a tumultuantibus Rakozy asseclis, ut plurimum haereticis, crudelissima verbera ac ipsas mortis ferme anxietates sustinere et subire nihil pensi duxissem ac praeterea praedeclaratae simoniacae venditione et emptioni non ut consensissem, verum eidem in venerabilibus capitulis, utpote Jaurinensi et Veszprimiensi ac coram nonnullis etiam fidedignis hominibus, uti sub G.¹ G.² H.³ benigne appareret, in instanti palam, publice et manifeste contradixissem ac solemniter protestatus fuissim, per hocque iuri meo per professionem meam quaesito firmissime inhaerendo praedeclaratis censuris ecclesiasticis nunquam irretiri voluissem, hisque in ecclesiam meam, patriamque et augustam quoque S. M. V. domum comparatis meritis meis non nihil ponderantibus, de ingenta regali M. V. benignitate et clementia aliquid confiderem.

Quapropter S. C. R. M. V. tanquam principi et regi meo apostolico de genu humilissime supplico, dignetur de supremae potestatis et auctoritatis suae regiae plenitudine pro laesi hoc in passu, uti praedeclaratum est, summi sui iuris regii patronatus integritate et firmamento, non obstante consensu suo regio erga praedeclaratam tacita prioris realiter usuroborati simoniaci pacti veritate noviter praefiguratum paciscentium praelatorum contractum, minusque sinceram eorundem informationem, iisdem benigne impertitam, adeoque ab attentatem subreptionem de iure et secundum etiam praecitatas leges canonicas neutri paciscentium suffragabili, sed et inattenta etiam ex praemissis defectuosa et caduca patris Vidobaldi (!), professi Sancto Martinensis, adeoque extranei ac secus etiam ob adhibitum ad emptionem toties fatae abbatiae Tihaniensis consensum (!) suum aequae, prout paciscentes veluti eatenus minus capacis, nominatione et praesentatione praeadductis ex legibus, legalibusque censuris ecclesiasticis irretiti ac ideo nusquam eligibilis ad modo fatam abbatiam archiabbatis

¹ L. 1716 június 6.

² A veszprémi káptalan előtt 1716 június 7-ikén elhangzott tiltakozás azonos a győdrivel.

³ L. 1716 július 3.

veluti eatenus minus capaxis, nominatione et praesentatione praeadductis ex legibus, legalibusque ac fundamentalibus rationibus et motivis, benignissimo etiam praeexhibitae tum dictorum comitatuum, tum etiam praelibati comitis ab Heister, ut J.,¹ ac reverendissimi et spectabilis quoque comitis Ottonis Joannis Baptistae a Volkra, episcopi Veszprimiensis, ut K.,² apud M. V. S. propterea humillimae factae interventionis in clementissimam etiam considerationem, quod et ipse abbas Altenburgensis tenore praecannexarum literarum suarum dispositionaliū et aliarum literarum missilium suarum sub litera L.³ adiacentium me promotione dignum recognoscat et commendit, quodque ego intraneus ac ex professis Tihaniensibus unicus unice superstes sim, idemque iam antea priorem, novitiorumque magistrum ac administratorem et plenipotentiarium egerim, in utilitatemque ecclesiae huius magnos labores et fatigia fideliter impenderim, nec minus patriae quoque meae ac summe factae augustissimae S. M. V. domui fidelia et utilia cum summa et evidentissima vitae etiam meae iactura et perperis magnis ab hostibus persecutionibus et propterea crudelissimis verberibus exhibuerim obsequia, crebro fatam abbatiam Tihaniensem veluti ex interventu praescitae simoniacae venditionis et desertionis iuxta praeallegatas decisiones canonicas ad immediatam et absolutam regiam suam dispositionem et collationem redactam ex supremi iuris sui patronatus plenitudine mihi tanquam intraneo ac unice superstiti ibidem professo clementissime conferre ex eo etiam benignissimo intuitu, quod ego in augmentum illius ecclesiae duas actu, unam quidem de triginta millibus florenorum, alteram autem de mille quingentis eo procuraverim foundationes et alioquin etiam duo patres de hocce S. Benedicti Ordine perlubenter mecum descendere ac unus quidem eorum novitiorum magistrum, alter vero curam animarum agere, sed et nonnulli quoque iuvenes nationales nobiles Tihanium vocationem habentes, seseque literatorie iam apud me propterea insinuantes, religionem intrare et ibidem sub me profiteri vellent, quorum utpote adminiculo, succrementoque et concentu desolata haec Tihaniensis ecclesia, in quod unice intendam, restaurabitur, gloria Dei et cultus divinus augebitur, divique condam Hungariae regis fundatoris intentioni tandem satisfiet, taliterque ecclesia haec imposterum omnes tales confusiones evitabit ac ipsa quoque abbatis collatio et confirmatio posthac sub absoluta R. M. V. S. potestate stabit, immediateque eiusdem dispositioni subiacebit et sui conventus iste Tihaniensis in pristinum statum suum repositus pro longaeva S. M. V. vita et incolumitate, foecundaque eiusdem successione, proque felici ac contra omnes hostes glorioso regimine et augustissimae quoque S. M. V. domus Austriacae incremento Deum iugiter una mecum exorabit.

Quibus me C. R. S. M. V. protectioni et ingenitae eiusdem clementiae ac benignitati supplex subiicio S. C. R. M. V. humillimus perpetuoque fidelis subditus et capellanus

P. Anianus Thurnay,

Ord. S. Benedicti ad et in Tihan professus.

Ktvül: Ad S. Rom. Imp. ac Germ. Hisp, Hung. Bohemiaeque etc. R. Catholicam M., Dominum Dominum Clementissimum humillima instantia P. Aniani Thurnay O. S. B. ad et in Tihan professi unice superstitis pro intus petita clementissima insertae actu vacantis abbatiac Tihaniensis in Hungaria collatione.

Eredeti fogalmazványa a pannonhalmi rendi levéltárban.

Signatúrája: Act. abb. Tihan. fasc. 3., nr. 15.

¹⁻² Ezekről a tárgyalások során volt szó.

3 L. 1716 márczius 28.

37.

1719. — *Turnay vázlatosan a felség elé tárja a tibanyi apátságnak sorsát, ismerteti Altenburghoz való kapcsolását, majd a pannonbalmi főapátnak s az altenburgi apátnak az apátságot illetőleg kötött szerződését, a tibanyi apátság kincseinek Altenburgba való átszállítását, a maga érdemeit, melyeket a tibanyi apátság körül gyűjtött s a mostani helyzetét, mikor sorsáról mit sem tud, mivel a főapát azt mondja, Tibanyt teher nélkül vette át, az altenburgiak pedig nem akarnak maguk között magyart látni.*

Facti species.

Celebris olim ac a divo condam Andrea, Hungariae rege anno adhuc 1055. pro Sacro Benedictinorum Ordine fundata in Tihan abbatia exstitit ac ad sexaginta tres religiosorum eiusdem Ordinis numerum aucta ad deplorandam ac infelicem usque ipsiusmet quoque regis Ludovici ac aliorum potiorum eiusdem regni procerum et praelatorum a Turcarum immunitate perpessam ad Mohacs cladem floruit, quae nimirum tandem, dum videlicet ultimus ipse eiusdem Ordinis illius temporis abbas cum nonnullis ad latum suum secum habitis religiosis suis occasione attactae infelicis Mohacsianae cladis occubisset ac non longe (!) ex post tempore reliqui quoque omnes religiosi in coenobio suo Tihaniensi misere ferro extincti fuissent, tandem in religiosorum Ordinis eiusdem virorum defectu et carentia abbatia illa per divos condam Hungariae regis successive aliis benemeritis personis ecclesiasticis, ut plurimum Petrinis, ultimario quidem reverendissimo domino Stephano Telekessy, qui postea episcopus Agriensis, collata est et sic, ubi novissimis hisce temporibus, barbaris quippe e visceribus et ferme etiam extra fines antelati regni Hungariae, adeoque quam remotissime repressis Sacer hic Divi Benedicti Ordo antiquis suis sedibus et coenobiis orbatus, denuo repullulare coepisset, tunc circa quippe annum adhuc 1701. reverendissimus dominus Raymundus, eo tum abbas Altenburgensis, iam defunctus, apud divum condam Leopoldum, Romanorum imperatorum et Hungariae regem gloriosissimae reminiscendae pro praerepetitae abbatiae Tihaniensis collatione instat; quia tamen ad eandem abbatiam iam prius benefatus dominus episcopus Telekessy pro abbate denominatus et infulatus fuisset, bonaque abbatia actu tunc possedisset, idem abbas Raymundus, eiusdem abbatiae Tihaniensis, alias in spiritualibus immediate archiepiscopo Strigoniensi subiectae, adeoque alterius inferioris potentiae visitationi et vicariae minus subiicibilis abbatiae suae Altenburgensi incorporationem cum abbatis ex conventualibus suis Altenburgensibus, toties quoties exposit etiam vacantia eatenus occurrerit, eligendi, nominandi et suae maiestati sacratissimae veluti regi apostolico et absoluto patronatus iure gaudenti pro confirmatione praesentandi facultate, adeoque utique rem spiritualem (siquidem bona abbatia adhuc prae manibus et in potestate iam fati reverendissimi domini episcopi quo actualis abbas Tihaniensis habebantur) a sua S. C. R. M. pro se et successoribus suis abbatibus Altenburgensibus gratis obtinet, cum ea per expressum adiecta conditione et obligatione, ut idem abbas Raymundus, successoresque eiusdem, quamprimum abbatiae eiusdem Tihaniensis bonorum acquisiverit, mox et illico praeprimis quidem, si nationalem Hungarum eatenus capacem in coenobio suo nondum haberet, unum ex conventibus (!) suis Altenburgensibus, quem habilem, idoneumque et capacem eatenus fore iudicaverit, pro abbate

Tihaniensi nom[inare] ac pro subsequenda desuper confirmatione suae maiestati humillime praesentare, ac demum conventum Tihaniensem ex post religiosis nationalibus, patriae filiis ad propagandum cultum divinum, peragendamque animarum curam idoneis et necessariis omnimode instaurare ac sedem ibidem abbatialem et conventum, ecclesiamque ac alia sibi subiecta parochialia templa successive ex abbatialium bonorum fructibus et proventibus reerigere et reaedificare ac in futuris abbatialis huius dignitatis Tihaniensis vacantiarum et appertinentiarum occurrentiis et emergentiis in electione et denominatione, praesentationeque potioem patriae filiorum Hungarorum rationem habere debeat ac teneatur, successoresque debeant ac teneantur, occasione qua idem abbas impetrans S. M. S. pro reparatione fortalitii Aradiensis (quae omnia ex tenore literarum collationum superinde emanatarum uberius paterent) decem millia florenorum gratis pariter anticipavit et numeravit. Et sic pactoque hoc ex post pro resignatione bonorum abbatialium cum benefato reverendissimo domino episcopo Agriensi abbas Raymundus convenit et ergo solutionem sex mille (!) florenorum petitam ab episcopo, adeoque separatim a priori collatione caesareo-regia, obtinuit bonorum abbatialium veluti rei spirituali prius iam obtentae annexorum possessionem. Qua obtenta, licet quidem saepenuminatus dominus abbas Raymundus Altenburgensis in supplementum praeassumptae obligationis suae ex conventualibus suis unum, reverendissimum quippe dominum patrem Amandum pro abbate Tihaniensi elegisset et denominasset, pro eodemque per ipsum praesentato abbate confirmationem obtinisset, hicque abbas suo modo ibidem installatus abbatiae suae ac monasterii Tihaniensis bonorum fructus et proventus continuo et quidem sub ipsis etiam motibus novissime sopitis rite percepisset, tantum tamen abfuisse, ut idem abbas Altenburgensis vel ipse etiam denominatus et confirmatus abbas Tihaniensis (praeterquam quod unum et alterum nationalem ad Ordinem assumpsisset ac pro ministerio suo duos Altenburgenses eo secum attulisset religiosos) in vita adhuc sua satisfecissent, quin imo eodem Raymundo abbate fatis functo, novissime in eius locum electus alter abbas Altenburgensis, modernus quippe reverendissimus dominus Placidus, postquam nimirum dictus quoque Amandus abbas Tihaniensis recenter, circa diem utpote 13. mensis Februarii anni 1716. e vivis decessisset, nescitur quo spiritu ad id inductus, totalem et integram, quod bene notandum (prout idipsum ex tenore contractus desuper ad invicem initi et hic ad calcem copialiter annexi uberius appareret) abbatiam Tihaniensem, universaque bona illuc spectantia, mobilia aeque ac immobilia in et pro viginta millia florenorum summa iure perpetuo ac irrevocabiliter tenendam pariter et habendam reverendissimo domino archiabbati Sancti Martini in Hungaria Ordinis Sancti Benedicti, Caelestino quippe Göncz dedisset, vendidisset et perpetuasset, per manusque tradidisset et assignasset, nullum ius, nullamque iuris ac domini proprietatem, quod et quam abbas vendens, conventusque suus in praetacta abbatia Tihaniensi, bonisque eiusdem illuc spectantibus habuisset, aut in futurum etiam quovis modo habere valuisset, pro se, suisque successoribus amplius reservasset, verum totum et omne ius suum ibidem habitum (citra tam S. S. C. et R. M. veluti collatoris et summo eatenus patronatus iure gaudentis, quam etiam dicti domini episcopi tanquam ordinarii, praescitum et annuentiam) in memoratum archiabbatem emptorem pleno iure ac reali cum effectum transtulisset et rederivasset, universam item abbatialem ecclesiasticam suppellectilem ex abbatiae et monasterii Tihaniensis bonorum proventibus ac etiam eleemosynis et piis legatis comparatam, utpote monstrantiam, ciborium (in quibus actu sanctissimum eucharistiae sacramentum, corpus domini nostri Jesu Christi conservabatur ac

existibat, sanctissimo corpore D. N. J. Ch. in corporale tantum deposito et involuto), calices item, infulam, pedum, pectoralia seu cruces, annulos, nec minus aliquot duodenas cochlearium argenteorum ac cultrorum etiam, usui quippe conventualium Tihaniensium accomodatorum, sed et illas etiam res argenteas ac aureas et totam pretiosam substantiam, quam nimirum certus quidem frater Marianus Csery, nobilis Hungarus, occasione ingressus sui et elicite ad monasterium hoc Tihaniense super stabilitate sua professionis e patrimonio suo eo attulit et toties fatae abbatiæ dedit, donavit, legavit, abinde et e regno exportari et educi, atque ad monasterium suum Altenburgense transferri curavit, sed et insuper adhuc occasione taliter interventæ venditionis et emptionis, bonorumque abbatialium resignationis, traditionisque et desertionis certo cuipiam primo ac unice superstiti stabilitatem ad Tihan professo, patri quippe Aniano Thurnai, nationali Hungaro, qui integris tredecim annis inter tot et tam periculosas revolutiones, defuncto memorato abbati suo Amando tam in spiritualium, quam temporalium administratione cum omni satisfactione fideliter, constanterque et utiliter adstitit, vitamque eius millies in periculo versantem contra tumultuantes Rakoczy asseclas conservavit, bona itidem in ullo calamitoso rerum statu multis suis fatigiis protexit et auxit, sed et circumiacentibus quoque comitatibus desuper testimonium perhibentibus in variis, ut plurimum eorum persæpe cum maximo vitæ suæ periculo peractis ablegationibus fidelia ac proficua, eaque grata exhibuit officia, innumerabiles etiam propter adhibitam animarum curam a Calvinistis et rebellibus persecutiones, gravissimasque verberationes et miseras sustinuit, inediaque ac inenarrabilia mortis terculamenta et cruciatus in conservatione et augmentatione dictæ abbatiæ Tihaniensis tam spiritualium, quam temporalium indefesse desudando perpessus est. Foundationem etiam certam $\frac{m}{30}$ florenorum ac aliorum mille imperialium procuravit, nulla ab utrinque de ulteriori eiusdem subsistentia provisione facta idem modernus abbas Altenburgensis dimissoriales suas nunquam petitas in forma ad calcem pariter patenti via solum facti obrusit, taliterque ipsum a stabilitate professionis suæ, adeoque necessaria subsistentia et subiectione exuit citra omne demeritum, ita quidem, ut eidem patri Aniano Thurnay professo, uti permissum (!) est, Tihaniensi nec in stabilito antelatae professionis loco amplius remanendum est, sed neque accessus ad monasterium Altenburgense pateat, siquidem archiabbas ut professum hunc in Tihan retineret vel eidem in monasterio suo de necessaria eiusdem subsistentia provideret tum per dominos canonicos Jaurinenses, tum etiam nonnullos patres e societate Jesu identidem requisitus, abbatiam Tihaniensem cum eiusdem appertinentiis se absque omni onere emisse adstruat, alter vero eum acceptare non posse per hoc se excuset, quod conventuales sui Altenburgenses Hungarum inter se amplius pati recusent.

Turnay előzőleg közlött felségfolyamodványának A) alatt adott melléklete.

38.

1719 augusztus 30. Bécs. — *Az udvari kamara újra bizonyítja a felségnek, hogy a pannonbalmi főapát és az altenburgi apát között Tibanyra vonatkozólag kötött szerződés nem simoniás. Ha csak valami gyanu lett volna a simoniára, az ügyet kellőleg nem tárgyalták, meg nem bányták-vetették volna, a multban sem javasolta volna a királyi hozzájárulás megadását. Semmi akadály nincs, hogy a királyi hozzájárulást megadó okirat ki ne állíttassék.*

Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestas Domine Dne Clementissime!

Benigne recordari dignabitur Maiestas Vestra Sacratissima, qualiter obsequiosa haec camera aulica eidem Maiestati Vestrae anno proxime praeterito humillima repraesentasset, quod cum abbate Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae in Hungaria (qui pro abbatae Tyhaniensis bonis possessori eorundem, alteri quippe abbati Altenburgensi in Austria ^m₂₀ florenos deposuisset et bona absque regio consensu sibi tradi et assignari fecit) sub sperati accordaverit et facta pecuniae accordatae ad aerarium caesareum depositione, bona ad eandem abbatiam spectantia, quae fiscus regius propter defectum consensus regis occupaverat, praedicto abbati cessionario restituerit; dumque camera haec aulica benignam desuper ratificationem pro regii consensus expeditione ordinanda praestolata fuisset, placuerat Maiestati Vestrae eandem referadam remittere cum ea superinscriptione, ut negotium hocce melius examinatur, an non labem simoniae sapiat; cui quidem benignae Maiestatis Vestrae dispositioni camera haec aulica satisfacere volens, aliam referadam hic in paribus sub A) humillime annexam porrexerit, in eademque rationibus sat fuse adductis remonstravit, negotium hocce bene examinatum ruminatumque et nihil minus repertum fuisse, quam ut aliquam simoniae speciem repraesentet; quoniam tamen nulla adhuc resolutio Maiestatis Vestrae subsecuta esset, interea vero praedictus abbas cessionarius literarum consensus regii expeditionem instantissime sollicitat, necessarium esse duxit camera haec aulica statum negotii huius denuo subcincte repraesentare et priorem referadam sub A) reproducendo rationibus ostendere, quod omnino pro memoratae abbatae Tyhaniensis bonis, abbati Altenburgensi, tanquam directo eorundem domino, alter abbas Sancti Martini pecuniam per conventum Altenburgensem expositam licite remuneraverit et bona sibi tradi et assignari fecerit, in eo solum erraverit siquidem absque praevio regio consensu haec ipsa permutatio sive venditio (vel qualitercunque nominatur) facta fuisset; certum est enim, quod in Hungaria bona ecclesiastica non tantum de uno conventu vel ordine in alium transferri soleant, verum etiam per saeculares possideantur, prouti tam ex articulo 31. anni 1567., quam experientia patet et quidem non gratis, sed a potiori pro pecunia et hoc in quaestionem cadere non potest; res enim facto probatur, cum omnia fere collegia et residentiae patrum societatis seminaria item et convictus ex eiusmodi foundationibus constent, dum videlicet archiepiscopi et episcopi anteriorum temporum virtute alias et doctrina conspicui, uti fuerunt Pazmanus, Lippay, Szelepcsény, Széchény etc. bona olim ad abbatias, conventus vel monasteria spectantia, sed per religiosos iniuria temporum deserta a fisco regio erga depositionem notabilis summae pecuniariae aequisiverant, indeque foundationes fecerunt. Non est ergo quaestio de facto, an bona ecclesiastica in Hungaria emi et vendi possint, hoc enim experientia docet;

sed quaeritur, au haec iure fiant, et quidem primo, an fiscus regius pro similibus bonis ecclesiasticis pecuniam licite levaverit? Sed solvitur quaestio haec ex bulla Sylvestri pontificis, haec formalia in se continente: Nobilitas Tua, apostolorum gloriam aemulando, apostolicum munus, Christum praedicando eiusque fidem propagando, gerere non est dedignata, nostrasque ac sacerdotii vices supplere studuit: idcirco secundum quod divina gratia Te et successores Tuos docuerit, ecclesias regni praesentes et futuras, nostri et successorum nostrorum vice disponere atque ordinare, apostolica auctoritate similiter concessimus, volumus et rogamus etc. Patet ergo ex contextu bullae, regem apostolicum in gubernationibus ecclesiarum eandem habere auctoritatem, quam Romanus pontifex habet, in cuius conformitate loquitur tit. 10. part. I. oper. decr. Tripartiti, sola archiepiscopatum et episcopatum confirmatione pro Romano pontifice in salvo relicta, respectu nempe iurisdictionis spiritualis. Iam autem ex septim. decr. lib. I. tit. 3., 4., 5., 6., 7. patet, quod Romanus pontifex vel cum indultu eius quispiam alter bonorum ecclesiasticorum possessor aut ius patronatu habens nos tantum eiusmodi bona in casu necessitatis onerare, verum etiam eadem vendere licite possit. Quidni ergo regi apostolico genitori Maiestatis Vestrae gloriosissimo hoc ipsum facere licuerit, dum videlicet a conventu Altenburgensi pro necessitatibus publicis pecuniam levasset et ideo memoratam abbatiam Tyhaniensem eidem contulisset; sed occurrit secunda quaestio, an eiusmodi bona ecclesiastica acquisita, unus conventus alteri erga recuperationem pecuniae expositae cedere possit? Et in hoc passu communis est opinio, quod eiusmodi bona acquisita quemadmodum licite acquiruntur, ita etiam licita abalienantur; nam domino rem suam alienare licet; id enim quod de rebus spiritualibus vel eidem annexis non alienandis iure canonico habetur, non de veris eiusmodi rerum et bonorum dominis, sed beneficiatis intelligendum est, his enim absque labe simoniae beneficia sua, quorum ipsi in vim tituli spiritualis tantum ususfructuarii sunt et propter eiusmodi titulum eadem possident, alienare non licet; prouti ex annexo quaestionis huius schemata sub B) uberius apparet. In hoc solum mentionatus abbas Sancti Martini peccavit vel potius erravit, quod praevidelicet ante numerationem pecuniae de consensu regio sibi non providerit, quamadmodum fieri debuisset.

Cum autem obsequiosa haec camera aulica casum hunc accuratius ruminando et cum iurisperitis communicando, adinvenit, quod defectus hic per supervenientem consensum Maiestatis Vestrae suppleri possit, quemadmodum antequam abbas Altenburgensis conventui Sancti Martini praememoratam abbatiam Tyhaniensem cesserat, Maiestas Vestra ad eiusmodi cessionem consensum praebere licite potuisset, ita etiam in benigno eiusdem arbitrio consistit, ut requisitum hocce regii sui consensus nunc pro tunc suppleatur; et quoniam saepedictus abbas Sancti Martini pro commisso hocce praeposterarum suarum instantiarum errore corrigendo per modum mulctae ad aerarium Maiestatis Vestrae 3500 florenos solverit; quam mulctam quemadmodum idem abbas licite absque ulla labe simoniae deposuit, ita eandem camera haec aulica acceptare potuit, nihil proinde obstare videbatur amplius, quominus praedecarata cessio abbatiae Tyhaniensis (sive contractus emptionis et venditionis seu permutationis aut qualitercunque nominatur) de uno conventu in alium unius eiusdemque Ordinis, idest Benedictinorum facta, ratificari et consensus regius in solita forma desuper expediri possit. Caeterum si obsequiosa haec camera aulica in puncto simoniae vel minimum scrupulum habuisset aut casus hic sufficienter discussus et ruminatus non fuisset, non attentasset utique sub spe rati quidpiam hoc in passu agere; quemad-

modum semet egisse et erga Maiestatis Vestrae subsecuturam benignam ratificationem bona abbatialia conventui Sancti Martini resignasse fatetur; quo in casu nihil aliud deesse credit, quam ut literarum consensus regii fiat expeditio: benignam proinde Maiestatis Vestrae praestolatur resolutionem.

Die 30. Aug. 1719.

Placet.

Comes a Wallsegg m. p.

Carolus m. p.

Külsején: Referada camerae aulicae, negotium bonorum ad abbatiam Tyhaniensem spectantium per conventum Altenburgensem in Austria alteri conventui Sancti Martini de Sacro Monte in Hungaria pro pecunia cessorum concernens.

Mellette az A): Wiederholtes Referat von der gehorjamßten Hoffamer. Die zwischen den königl. Fiscum und den Erzabbten zu St. Martini wegen der Abbtay Tihan schwebende Strittigkeit, und dißfalls angetragenen güetlichen Vergleich, auch waß die hierauf erfolgte allergnädigste Decretierung erheißet, betreffend. Secret. Strobel. Wien, den 12. Aug. 1719.

Bécsi közös pénzügyminiszteri levéltár: Hungarica. (Pacher Donát másolala.)

Egykorú egyszerű másolatban, az aláírások nélkül, megvan a pannonthalmi rendi levéltárban. — Signatúrája: Act. abb. Tihan. fasc. 4., nr. 67.

39.

1719. — *Göncz Czelesztin főapát folyamodván az udvari kanczelláriához, hogy ez, mivel a felség az udvari kamara előterjesztésére már úgy határozott, hogy a közte s az altenburgi apát közt Tihant illetőleg kötött szerződéshez a királyi hozzájárulás irásban is kiadassék, tegye meg a lépéseket, hogy ez az okirat kiálltassék; az udvari kanczellária is oly véleményt terjeszt a felség elé, hogy a királyi hozzájárulás megadható.*

Excelsa Cancellaria Regio-Hungarica-Aulica, Domini Domini Gratosissime Colendissimi! Si quidem sua maiestas sacratissima, respectu iuris in abbatia Tihaniensi virtute benignae donationis Leopoldinae anno 1701. die 14. mensis Augusti dudum praeteritis emanatae, habiti ac per conventum Altenburgensem in Austria, mediante hic annexo originali contractu in me translati, erga referadam excelsae camerae aulicae (ad quam ab Excelsa hac Cancellaria relegatus fueram) eidem suae maiestati sacratissimae praesentatam benigne resolvere dignata esset, ut super eodem contractu inter nos inito, per Excelsam hanc Cancellariam literae benigni consensus regii expediantur, ea propter eandem Excelsam Cancellariam demisse peto, quatenus in confirmitate benignae resolutionis cesareo-regiae et acclusae hic intimationis praelibatae excelsae camerae aulicae, praedictas clementissime resoluti consensus regii literas gratiose expediri facere dignetur. Quam Excelsae Cancellariae gratiam omnibus occasionibus demereri satagens, persevero Eiusdem Excelsae Cancellariae humillimus et obligatissimus servus Coelestinus Göncz archiabbas Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae.

Melléklet: Sacra Caesarea-Regiaque Maiestas, Domine Domine Clementissime. Superioribus annis et temporibus sacratissimus olim princeps Leopoldus Romanorum imperator et Hungariae rex, dominus genitor et praedecessor Maiestatis Vestrae Sacratissimae gloriosae

memoriae desideratissimus, tum ad demissam honorabilis et religiosi condam Raymundi Regondi Ordinis Sancti Benedicti, exempti monasterii Altemburgensis in Inferiori Austria existentis abbatis, praefati Sacri Ordinis sui in memorato regno nostro Hungariae uberio-rem propagationem zelantis instantiam, tum vero ex benigna et singulari suo erga prae-attactum Sacrum Ordinem in praelibato regno Hungariae pristinis temporibus plurimis caenobiis florentissimum, sed vi et potentia Ottomanicae tyrannidis ad incitas fere redactum, adeoque in religiosis etiam personis Deo iugiter famulantibus nimirum quantum restrictum ceu postliminio in eodem regno ampliandum ac priori foundationum suarum possessioni restituendum, cultumque divinum eatenus maioribus semper incrementis promovendum studio et affectu abbatiam Sancti Aniani de Tihan pro praefato Sancti Benedicti Ordine olim fundatam et munificentissime dotatam, pro tunc autem prae manibus reverendissimi Stephani Telekesy, primum Chanadiensis, ex post Agriensis episcopi ex benigna regia collatione existentem in casum proxime cuiuscunque eotum affuturac vacantiae, simul cum cunctis eiusdem abbatae pertinentiis, iuribus, praerogativis, proventibus emolumentis, ob-ventionibus, bonisque temporalibus, quovis nominis vocabulo vocitatis mediante speciali benigno diplomate suo hic Viennae Austriae in anno adhuc 1701. iam dudum praeterito emanato, modis, formis et conditionibus inibi declaratis praementionato condam Raimundo Regondi abbati Altemburgensi, eiusdemque successoribus futuris nempe abbatibus Altemburgensibus in perpetuum benigne contulisset, iamque caeteras inter condiciones in iisdem benignis collationalibus expressam adiecisset, ut nimirum dictus olim abbas Altemburgensis, eiusque successores apta semper et idonea subiecta pro futuris abbatibus Tihaniensibus ibidem sedem suam cum conventualibus sui Ordinis habituris et residere, Deoque famulari obligatis, in omnem successu temporis eiusdem abbatae vacantiam, legitimis Hungariae regibus pro benigna subsecutura regia confirmatione et collatione praesentare debeant; prouti praefatus olim abbas Altemburgensis huic conditioni semet accomodare volens, dum eandem abbatiam mentionatus condam Stephanus Telekesy episcopus Agriensis, velut eiusdem abbatae eotum possessor erga prae-iam cum dicto abbate Altemburgensi respectu proven-tuum factam conventionem, eidem cessisset, illico unum conventus sui utpote Altembur-gensis religiosum patrem nimirum Amandum Rayser, altefatae olim suae maiestati pro abbate Tihaniensi demisse praesentaverat, clementissime confirmandum. Qui tamen in abbatem benedictus et per cameram regiam Hungaricam in possessionem eiusdem abbatae suo modo et ordine instalatus, cum nonnullis sui Ordinis ibidem etiam residebat quidem, tantum tamen aberat, ut ob ignorantiam linguae Hungaricae iurisque et consuetudinis patriae sive in spiritualium sive temporalium administratione proficere potuisset, imo quo ad temporalia defectum necessariae subsistentiae causatus, a memorato abbate Altembur-gensi annuatim subsidium postulari debuerit, donec tandem tam mentionatus abbas Altemburgensis, quam alter praefatus Tihaniensis ex hac vita sublati fuissent. Posteaquam autem saepefato abbati Altemburgensi, ut praemissum est, demortuo, modernus abbas Placidus in eadem abbacia Altemburgensi successisset et praenotatam abbatiam Tihaniensem monasterio Altemburgensi incorporatam, velut alias etiam longe dissitam per suos religiosos in spiri-tualibus quidem ex praealegato defectu convenienter administrari nequire, in temporalibus vero conventui tuo onerosam esse, animadvertisset et observasset, hinc habito cum con-ventualibus suis mutuo consilio adeoque accedente etiam eorundem voto et consensu, eandem abbatiam Tihaniensem, alteri cuipiam, eiusdem tamen Ordinis et instituti praelato

(perquam tum in spiritualibus, tum temporalibus commodius provideri valeat) cedendam et erga refusionem expensarum per prius in comparationem eiusdem erogatarum transferendam et resignandam decreverunt, prouti exposit cum reverendissimo Caelestino Ordinis aequae Sancti Benedicti etc. conventus Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae prope Iaurinum archiabbate, tanquam unius eiusdemque Ordinis confratri et ad abbatiam Tihaniensem multum vicino superinde tractarunt ac etiam convenerunt, praefatusque Placidus abbas et eius conventus Altemburgensis, modofato Caelestino archiabbati ac eius successoribus, utpote futuris archiabbatibus, totiesfatam abbatiam Tihaniensem omni eo iure, quo videlicet praedecessor ipsius eandem obtinuisset, cum resignatione etiam benigni diplomatis regii super collatione, et eiusdem abbatae conventui Altemburgensi incorporatione emanati cesserunt et trans derivaverunt. Ambo itaque praefati archiabbas Sancti Martini et abbas Altemburgensis Maiestati Vestrae Sacratissimae humillime supplicant, quatenus praenotatam inter eosdem initam accordam et consequenter cessionem iurisque translationem Maiestas Vestra Sacratissima clementissime acceptare, ratificare benignoque consensu suo robarare dignetur; obligando se idem archiabbas, quod universis conditionibus in diplomate Leopoldino defunctum abbatem Altemburgensem obligantibus non solum satisfacere, verum tam de subiectis idoneis et pro exercitio cultus divini sufficientibus eandem abbatiam providere, quam etiam bona temporalia cum omni industria administrari facere velit. *Opinio.* Ex annexa divi olim Leopoldi Romanorum imperatoris et Hungariae regis Maiestatis Vestrae Sacratissimae genitoris et praedecessoris gloriosae memoriae desideratissimi praefato olim Raimundo abbati Altemburgensi super memorata abbazia Tihaniensi dati benigni diplomatis genuina copia luculenter apparet, quibusnam ex motivis eadem abbazia Tihaniensis dicto abbati Altemburgensi benigne collata, quibusve sub conditionibus conventui Altemburgensi incorporata fuerit. Quia vero prout eotum, ita exposit etiam per abbates Altemburgenses dicta abbazia Tihaniensis commode administrari, sed et conditionibus de pleno satisfieri nequiret, hinc merito, tum promovendi cultus divini et curae animarum, tum vero temporalium bonorum administrationis, conservationisque et tuitionis ex ratione in alium quempiam eiusdem Ordinis praelatum et conventum subiectis nativis, aptisque et idoneis sufficienter provisum transferri potuisse. Id vero quod refusionem expensarum antehac in consecutionem eiusdem abbatae per abbatem et conventum Altemburgensem rogatarum modernus abbas praetenderit, eatenusque cum archiabbate ad invicem accordaverint (exemplo aliorum etiam religiosorum et praetertim eiusdem Ordinis, qui huiusmodi beneficia ecclesiastica erga refusionem expensarum vel proventuum compensationem hactenus cessissent) succenseri nequire. Et quia mentionatus archiabbas Sancti Martini tum ob vicinitatem alterius abbatae, tum vero aptorum et idoneorum subiectorum sufficientiam saepefatae abbatae Tihaniensis tam in spiritualibus, quam temporalibus prae caeteris commodius providere, conditionibusque Leopoldini diplomatis satisfacere poterit, nec per eiusmodi incorporationem Regiae Maiestatis Vestrae patronatus iuris (siquidem in omnem futurae cuiusvis vacantiae casum semper ad regiam Maiestatis Vestrae collationem regredi debebunt) quidpiam decederit, ob id praenotatam abbatis Altemburgensis cessionem, iurisque sui in archiabbatem et eius conventum transactionem per Maiestatem Vestram clementissime confirmari, benignoque consensu regio roborari posse humillime existimaret Maiestatis Vestrae Sacratissimae humillima et obsequen-
tissima regia cancellaria Hungarica aulica.

40.

1719 október 2. Bécs. — *Az udvari kamara a magyar kanczelláriát értesíti, hogy a pannonbalmi főapát és az altenburgi apát Tibanyra vonatkozó szerződéséhez a királyi bozzájárulást megadó oklevél kiállítható.*

Officiose significandum, qualiter posteaquam conventus Altenburgensis in Austria Ordinis Sancti Benedicti abbatiam Tyhaniensem in Hungaria existentem, quam vigore literarum donationalium a pientissimae memoriae imperatore Leopoldo acquisierat, alteri conventui eiusdem Ordinis, nempe Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae in Hungaria existentis in et pro $\frac{m}{20}$ florenorum summa absque praevio consensu regio cessionis et bona ad eandem abbatiam spectantia resignasset, fiscus regius eiusmodi cessionem legali requisito destitutam, ex capite defectus consensus regii in controversiam summens praedicta bona abbatialia occupaverit eademque aliquo tempore possederit; donec idem conventus cessionarius pro antelato defectu corrigendo in certa summa pecuniaria per modum mulctae ad aerarium regium solvenda cum eodem fisco regio convenisset, eandemque realiter numerasset. His taliter actis, memorata quidem bona eidem conventui Sancti Martini resignata fuerint; negotium autem hocce cum tota sua serie per cameram hanc aulicam suae maiestati sacratissimae pro benigna desuper obtinenda ratificatione clementique resolutione consequenda respectu expediendi consensus regii medio humillime referendae repraesentatum extiterit. Cum autem erga eiusmodi humillimam propositionem sua maiestas sacratissima eandem conventionem praemorati conventus Sancti Martini cum fisco regio initam benigne ratificare simulque clementer resolvere dignata sit, ut super contractu inter binos praenominatos conventus respectu praetactae abbatiae mutuo ad invicem celebrato (sive cessionis seu permutationis aut venditionis nomine veniat) consensus regius expediatur; eapropter benignam hanc suae maiestatis sacratissimae resolutionem eidem praetitulatae cancellariae eo fine praesentibus intimari, ut videlicet ad instantiam saepedicti conventus Sancti Martini, tanquam respectu praerepetitae abbatiae Tyhaniensis cessionarii, super antelato contractu cum conventu Altenburgensi inito literas benigni consensus regii iuxta modum in similibus observari solitum expediri facere velit. In reliquo cameram hanc aulicam ad quaevis grata officii, ut mutuae correspondentiae munia exhibenda promptam permanere. Viennae, 2. Oct. 1719.

Cancellariae Hungaricae. Joannes Jacobus comes a Löwenburg, praeses in Hungaricis m. p. Georgius Száraz m. p.

Eredetije a közös pénzügyminiszteri levéltárban: Hungarica. (Pacher Donát másolata.)

41.

1719 október 7. Pannonhalma. — *Göncz Czelesztin főapát adja emlékezetül, hogy Grasso Vilebáldot tibanyi apátnak kinevezte s ilyenül bemutatja.*

Ego infrascriptus memoriae commendo tenore praesentium significans, quibus expediti universis, quod vacante ad praesens abbatia Sancti Aniani de Tyhany, Ordinis Sanctissimi

Patris Nostri Benedicti, inductus meritis ac virtutibus, vitaeque ac morum integritate, necnon caeteris animi dotibus reverendi patris Vilibaldi Grasso, eiusdem Sacri Ordinis ad Sanctum Martinum Sacri Montis Pannoniae professi, quibus ipsum ab Altissimo praeditum et ornatum tum propria experientia, tum magnorum virorum testimonio cognovi, eundem itaque reverendum patrem Vilibaldum Grasso tanquam idoneum Sacro Ordini nostro et bene meritam personam supramemoratae abbatae Sancti Aniani de Tyhany una cum cum omnibus appertinentiis et proventibus abbatem denominandum et praesentandum duxi vigore harum mearum litterarum et testimonio. In Sancto Martino Sacri Montis Pannoniae, die 7. mensis Octobris, anno 1719.

Coelestinus Göncz,

archiabbas Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae m. p.

Eredetije, alján a főapát kis pecséljével, a pannonhalmi rendi levéltárban.
Signaturája: Act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 21.

42.

1719 október 12. Bécs. — *VI. Károly a Göncz Czelesztin főapát és Much Placxid altenburgi apát között a tihanyi apátsággra kötött szerződéshez hozzájárul.*

Nos Carolus sextus, Dei gratia electus Romanorum imperator semper augustus ac Germaniae, Hispaniarum, Hungariae, Bohemiae..... rex..... memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod cum superioribus annis et temporibus sacratissimus olim princeps Leopoldus, Romanorum imperator et Hungariae rex, dominus genitor et praedecessor noster gloriosae memoriae desideratissimus, tum ad demissam honorabilis ac religiosi condam Raimundi Regondi, Ordinis Sancti Benedicti exempti monasterii Altenburgensis in Inferiori Austria existentis abbatis praefati Sacri Ordinis sui in memorato regno nostro Hungariae uberiolem propagationem zelantis instantiam, tum vero ex benigno et singulari suo erga praeattactum Sacrum Ordinem in praelibato regno nostro Hungariae pristinis temporibus pluribus coenobiis florentissimum, sed vi et potentia Ottomannicae tyrannidis ad incitas fere redactum, adeoque in religiosis etiam personis Deo iugiter famulantibus nimium quantum restrictum ceu postliminio in eodem regno nostro ampliandum ac priori foundationum suarum possessioni restituendum, cultumque divinum eatenus maioribus semper incrementis promovendum studio et affectu abbatiam Sancti Aniani de Tihany pro praefato Sancti Benedicti Ordine olim fundatam et munitissimè dotatam, pro tunc autem prae manibus reverendi condam Stephani Telekesy, primum Csanadiensis, ex post Agriensis episcopi ex regia benigna collatione existentem in casu proximae cuiusque eorum affuturæ vacantiae simul cum cunctis eiusdem abbatae pertinentiis, iuribus, praerogativis, proventibus, emolumentis, obventionibus, bonisque temporalibus quovis nominis vocabulo vocitatis mediante speciali benigno diplomate suo, in hac civitate nostra Vienna Austriae in anno adhuc millesimo septingentesimo primo iam dudum praeterito emanato modis, formis et conditionibus inibi declaratis praementionato condam Raymundi (!) Regondi, abbati Altenburgensi, eiusdemque successoribus, futuris nempe abbatibus Altenburgensibus in perpetuum benigne contulisset, eamque caeteras inter

conditiones in iisdem benignis collationalibus expressam adiiecisset, ut nimirum dictus olim abbas Altemburgensis, eiusque successores apta semper et idonea subiecta pro futuris abbatibus Tihanyiensibus ibidem sedem suam cum conventualibus sui Ordinis habituris et residere, Deoque famulari obligatis in omnem successu temporis eiusdem abbatae vacantiam legitimis Hungariae regibus pro benigna subsecutura regia confirmatione et collatione praesentare debeant. Prouti praefatus olim abbas Altemburgensis huic conditione semet accommodare volens, dum eandem abbatiam mentionatus condam Stephanus Telekesy, episcopus Agriensis, velut eiusdem etiam abbatae eorum possessor, erga praeviam cum dicto abbate Altemburgensi respectu proventuum factam conventionem, illico unum conventus sui utpote Altemburgensis religiosum, patrem nimirum Amandum Raiser, altefatae olim suae maiestati pro abbate Tihanyiensi demisse praesentaverat clementissime confirmandum.

Qui demum in abbatem benedictus et per cameram regiam Hungaricam in possessionem eiusdem abbatae suo modo et ordine installatus cum nonnullis religiosi sui Ordinis ibidem etiam residebat quidem, tantum tamen aberat, ut ob ignorantiam linguae Hungaricae, iurisque et consuetudinis patriae sive in spiritualium, sive temporalium administratione proficere potuisset, imo quoad temporalia defectum necessariae subsistentiae causatus a memorato abbate Altemburgensi annuatim subsidium postulare debuerit, donec tandem tam mentionatus abbas Altemburgensis, quam alter praefatus Tihanyiensis ex hac vita sublatis fuissent.

Posteaquam autem saepéfato abbati Altemburgensi, ut praemissum est, demortuo, modernus abbas Placidus in eadem abbacia Altemburgensi successisset et praenotatam abbatiam Tihanyiensem monasterio Altemburgensi incorporatam, velut alias etiam longe dissitam, per suos religiosos in spiritualibus quidem ex praeallegato defectu convenienter administrari nequire, in temporalibus vero conventui suo onerosam esse animadvertisset et observasset, hinc habito cum conventualibus suis mutuo consilio, adeoque accedente etiam eorundem voto et consensu, eandem abbatiam Tihanyiensem alteri cuipiam, eiusdem tamen Ordinis et instituti praelato (per quem tum in spiritualibus, tum temporalibus commodius provideri valeat) cedendam, transferendam et designandam decreverunt, prouti ex post praevia cum fidei nostro reverendo Coelestino, Ordinis acque Sancti Benedicti conventus Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae prope Jaurinum archiabbate, tanquam unius, eiusdemque Ordinis confratre et ad abbatiam Tihanyiensem multum vicino, super inde transactione praefatus Placidus abbas et eius conventus Altemburgensis modofato Caelestino archiabbati ac eius successoribus, utpote futuris archiabbatibus toties fatam abbatiam Tihanyiensem omni eo iure, quo videlicet praedecessor ipsius eandem obtinuisset, cum resignatione etiam benigni diplomatis regii super collatione et eiusdem abbatae conventui Altemburgensi incorporatione emanati, erga tamen benignam ratificationem nostram super inde impetrandam, cesserunt et transderivaverunt, cuiusmodi cessionales praefatus archiabbas in specie et in originali maiestati nostrae humillime exhibuisset et praesentasset tenoris infrascripti.

Supplicatum itaque existit maiestati nostrae nomine et in persona praefati archiabbatis Sancti Martini humillime, quatenus praenominatas literas cessionales ac iuris translationales clementer acceptare, ratificare, benignoque consensu nostro roborare dignemur. Quarum quidem literarum cessionalium et iuris translationalium tenor sequitur in hunc modum:

Ego infrascriptus... l. 1716 deczember 5-nél.

Nos itaque humillima eiusmodi supplicatione memorati archiabbatis Caelestini nostrae, modo quo supra, facta maiestati regia benignitate exaudita, clementer et admissa, benigne etiam considerantes, quod dicta abbatia Tihanyiensis velut in regno nostro Hungariae sita per quempiam viciniorem et in praefato regno nostro Hungariae residentem eius Ordinis praelatum tum in promovendo cultu divino et animarum cura, adeoque in spiritualibus, quam etiam in temporalibus, utpote bonorum ad eandem abbatiam administratione, conservatione item et tuitione, abalienatorumque et distractorum suis legitimis viis et modis recuperatione commodius et utilius gubernari ac aptis et idoneis subiectis provideri, conditionibusque praeallegati Leopoldini diplomatis plenius satisfieri possit et valcat, praedclaratas literas cessionales, iurisque translationales praesentibus de verbo ad verbum insertas ratas, gratas et acceptas habentes praemissae cessioni et iuris translationi ac aliis omnibus et singulis in praenotatis literis clarius et uberius declaratis nostrum regium consensum ex speciali gratia et clementia nostra ac regiae potestatis nostrae plenitudine, vigore etiam benignae resolutionis nostrae per cameram nostram aulicam regiae cancellariae nostrae Hungariae itidem aulicae sub dato Viennae Austriae die secunda mensis Octobris anni labentis infrascripti intimatae clementer praebuimus; ita tamen, ut memoratus archiabbas, eiusque successores ac ipsi conventus Sancti Martini universis conditionibus in diplomate Leopoldino defunctum abbatem Altemburgensem et eius successores obligantibus non solum ad amussim satisfacere, verum tam de subiectis idoneis ad propagandum in eadem abbatia Tihanyiensi cultum divinum sufficientibus providere ac pro instituendo ibidem abbate quamprimum aptam et qualificatam sui Ordinis personam pro benigna confirmatione et eiusdem abbatiae regia collatione nostra nobis praesentare debeant, maneanque obligati. Imo acceptamus, ratificamus, benignumque nostrum consensum, benevolum pariter et assensum super praemissis praebemus et impertimur, salvo iure alieno, harum nostrarum secreto maiori sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur, impendenti communitarum vigore et testimonio literarum. Datum per manus fidelis nostri nobis syncere dilecti spectabilis ac magnifici comitis Nicolai Illésházy de eadem, haereditarii in Trenchin, eiusdemque nominis prout et Lyptoviensis comitatum supremi ac perpetui comitis, actualis intimi consilarii nostri et per dictum regnum Hungariae aulae nostrae cancellarii, in archiducali civitate nostra Vienna Austriae, die duodecima mensis Octobris, anno Domini millesimo septingentesimo decimo nono, regnorum nostrorum Romani octavo, Hispaniarum decimo septimo, Hungariae vero, Bohemiae et reliquorum anno nono.

Carolus.

*Comes Nicolaus Illeshazy.
Ladislaus Hunyady.*

Confirmationales super cessione et translatione abbatiae de Tihany per Placidum abbatem Altenburgensem Ordinis Sancti Benedicti archiabbatibus Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae facta emanatae. R. H. coll.

Hártyára írt eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

A kék, fehér, piros, sárga selyemfonadékon függő királyi pecsét teljesen ép.

Signaturája: Act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 22.

43.

1719. — Göncz Czelesztin megköszönvén a felségnek, hogy a közte s az allenburgi apát közt Tibanyt illetőleg létrejött szerződést királyi hozzájárulásával s beleegyezésével megerősítette, az I. Lipót-féle oklevél rendelkezése szerint tibanyi apátnak bemutatja Grasso Vilebáld pannonbalmi szerzetest és a felségtől annak apáti méltóságában való megerősítését kéri.

Augustissime Imperator et Rex, Domine Domine Clementissime. Quod Maiestas Vestra Sacratissima contractum inter me et praelatum Altenburgensem ratione abbatiæ Sancti Aniani de Tihan initum clementissime confirmare, consensumque suum regium et assensum eatenus præbere dignata sit, humillimas Maiestati Vestrae Sacratissimæ repono gratias. Quia vero virtute donationis Leopoldinae, subiecti ad eandem abbatiam idonei præsentatio mihi competeret, hinc inductus meritis ac virtutibus vitæque ac morum integritate, necnon caeteris animi dotibus reverendi patris Vilibaldi Grasso eiusdem Sacri Ordinis ad Sanctum Martinum Sacri Montis Pannoniæ professi, eundem, tanquam benemeritum, Maiestati Vestrae Sacratissimæ humillime præsentem et recomendo, Maiestatem Vestram demisse supplicans, quatenus eundem velut personam idoneam et legitime præsentatam, clementer acceptare et confirmare dignetur. Quam Maiestatis Vestrae Sacratissimæ gratiam humillime semper promereri satagens persevero Eiusdem Maiestatis Vestrae Sacratissimæ humillimus perpetuoque fidelis subditus et capellanus Coelestinus Göncz m. p.

Eredetije a budapesti országos levéltárban, Concept. expedit. 1719. ex Oct. 44. (Iványi Béla dr. másolata.)

44.

1719 október 16. Bécs. — VI. Károly, előrebocsátván a tibanyi apátságnak a pannonbalmi főapátsággal való egyesítése történetét, a Göncz Czelesztin főapáttól tibanyi apátnak kinevezett s neki bemutatott Grasso Vilebáldot apáti méltóságában megerősíti.

Nos Carolus sextus, Dei gratia electus Romanorum imperator semper augustus ac Germaniæ, Hispaniarum, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Slavoniæque etc. rex, archidux Austriæ, duc Burgundiæ, Brabantiae, Styriæ, Carinthiæ, Carniolæ, Luxemburgi, Wierthembergæ et Thekæ, superioris et inferioris Silesiæ, princeps Szeviæ, marchio Moraviæ, comes Habsburgi, Tyrolis, Ferretis, Kyburgi et Goritiæ etc., memoriæ commendamus tenore præsentium significandes, quibus expedit, universis, quod, posteaquam sacratissimus condam princeps Leopoldus, Romanorum imperator et Hungariæ rex, dominus genitor et prædecessor noster gloriosæ memoriæ desideratissimus, virtute benigni diplomatis sui die decima quarta mensis Augusti anno Domini millesimo septingentesimo primo iam dudum præteritis in hac civitate nostra Vienna Austriæ clementer emanati abbatiam Sancti Aniani martyris de Tihany in comitatu Szaladiensis ad lacum Balaton adjacentem ac eotum adhuc per reverendum condam Stephanum Telekessy, episcopum Csanadienssem, exposit vero Agriensem legitime tentam et possessam in omnem proximæ attunc vacantiae casum

honorabili condam Reymundo Regondi, Ordinis Sancti Benedicti inferioris Austriae conventus Altenburgensis abbati ex multifariis in praeattacto benigno diplomate uberius recensitis causis et motivis ac nonnullis etiam conditionibus, signanter vero, ut in casu mortis eiusdem abbatis Altenburgensis aut intervenientis ipsius abbatae Tihaniensis vacantiae successor abbas Altenburgensis, adeoque etiam conventus ad eandem abbatiam Tihaniensem semper aptum et idoneum subiectum sibi et successoribus suis, legitimis utpote Hungariae regibus, pro optinendis superinde benignis collationalibus, confirmationibus et installatoriis litteris praesentare debeant et teneantur, simul cum omnibus praerogativis, iuribus et bonis quocunque nomine vocitatis ad eandem abbatiam Tihaniensem de iure et ab antiquo spectantibus clementer dedisset et contulisset, tandem vero per spontaneam praefati condam Stephani Telekessy mentionatae abbatae cessionem memoratus abbas Altenburgensis, Reymondus condam Regondi et conventus Altenburgensis dictam abbatiam Tihaniensem apprehendisset, ad eandem autem pro exigentia praenotati diplomatis regis regendum et gubernandum ac tam quoad spiritualia, quam temporalia debito modo providendam Ordinis et conventus sui religiosam patrum Amandum condam Reiszer suo modo et ordine nominasset, paternaeque maiestati nostrae pro obtinendis desuper benignis litteris collationalibus et confirmationalibus humillime praesentasset; diu vero tam mentionatis Altenburgensi, quam Tihaniensi abbatibus ex hac vita sublati, fidelis noster honorabilis Placidus, modernas utpote abbas, adeoque praefati Reymondi Regondi successor et conventus Altenburgensis, praehabito mutuo inter se consilio atque consensu, praenotatam abbatiam Tihaniensem monasterio Altenburgensi incorporatam nonnullis praegnantibus ex rationibus atque motivis fideli nostro reverendo Coelestino, Ordinis aequae Benedicti, conventus Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae prope Jaurinum archiabbati, tanquam unius eiusdem Ordinis confratri ac eius successoribus, utpote futuris archiabbatibus (praevia superinde inita transactione) omni eo iure, quo videlicet praedecessor ipsius eandem obtinuisset, cum resignatione etiam benigni diplomatis regii super collatione et eiusdem abbatae conventui Altenburgensi incorporationi emanati, erga tamen benignam ratificationem nostram super inde impetrandam cessissent et transderivassent, nosque eiusmodi transactionem, cessionem et iuris translationem vigore aliarum benignarum litterarum nostrarum sub dato diei duodecimae mensis Octobris anni modo currentis millesimi septingentesimi decimi noni confirmationalium et consensualium clementer approbassemus et ratificassemus, ex tunc supra-fatus Coelestinus archiabbas ad praelibatam abbatiam Tihaniensem regendam et gubernandam ac tam quoad spiritualia quam temporalia debito modo providendam religiosum patrem Vilibaldum Grasso, repetiti Ordinis Sancti Benedicti e conventu Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae professum velut doctrina et eruditione conspicuum, praeclarisque virtutibus et animi dotibus divino munere insignitum suo modo et ordine nominasset, maiestatique nostrae ad mentem supratacti benigni tam Leopoldini, quam etiam nostri regii diplomatis pro obtinendis desuper benignis litteris nostris collationalibus et confirmationalibus humillime praesentasset.

Hinc nos inducti meritis ac virtutibus, morumque honestate, doctrina item et eruditione atque omnibus grata et accepta exemplaris vitae conversatione, caeterisque praeclaris animi datibus praenominati Vilibaldi Grasso, quibus ipsum Dei altissimi munere insignitum et ornatum esse tum supra-fati moderni archiabbatis Sancti Martini, tum vero aliorum etiam fidelium nostrorum fide digno testimonio cognovimus, eundem Vilibaldum Grasso nobis

ut praemissum est, demisse praesentatum ad dictam abbatiam de Tihan benigne confirmandum, eidemque tanquam personae benemeritae, nobisque gratae et acceptae praedeclaratam abbatiam modo praevio vacantem simul cum universis dictae abbatae castris, castellis, oppidis, villis, possessionibus et praediis, generaliter vero cunctis utilitatibus, obventionibus, emolumentis, necnon praerogativa et immunitate de iure et ab antiquo ad ipsam abbatiam spectantibus et pertinere debentibus autoritate iuris patronatus nostri regii, quod generaliter in conferendis omnibus dicti regni nostri Hungariae et partium eidem annexarum ecclesiis et beneficiis instar divorum condan Hungariae regum, praedecessorum gloriosae reminiscendae nostrorum habere et exercere dignoscimur, dandam et conferendam, eundemque ei, cui interest, praesentandum esse duximus. Ita tamen, ut conditionibus in praeattactis benignis caesareo-regiis diplomatibus clementer emanatis insertis tam modernus abbas Tihaniensis, quam suo tempore etiam conventus Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae archiabbas per omnia satisfacere debeant et teneantur. Imo confirmamus, damusque, conferimus et praesentamus harum nostrarum secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur, munitarum vigore et testimonio litterarum. Datum in civitate nostra Vienna Austriae, die decima sexta mensis Octobris, anno Domini millesimo septingentesimo decimo nono, regnorum nostrorum Romani nono, Hispaniarum decimo septimo, Hungariae vero, Bohemiae et reliquorum anno aeque nono.

Carolus.

Comes Nicolaus Illeshazy.

Ladislau Hunyady m. p.

Hátán: Penes praesentes benignissimas suae maiestatis sacratissimae, domini domini clementissimi collationales, confirmationales reverendissimus dominus Vilibaldus Grasso, Ordinis Sancti Benedicti, conventus Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae professus, ad abbatiam Sancti Aniani martyris de Tihan in comitatu Szaladiensi ac lacum Balaton existentem, inque eiusdem abbatae universa bona ac iura temporalia ad ipsam de iure et ab antiquo spectantia et pertinere debentia per spectabilem ac magnificum dominum Josephum Dominicum liberum baronem a Tolheimb, regiae huius camerae Hungaricae consiliarum in praesentia tam ecclesiasticorum, quam saecularium ad id convocatorum virorum solenniter installatus et introductus est. Ex consilio regiae camerae Hungaricae die 27. Octobris :719. Josephus Péterffy m. p.

Hátyára irt eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

A szöveg alján levő királyi pecsét teljesen ép.

Signaturája: Act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 23.

45.

1719 október 16. Bécs. — VI. Károly megbagyja a pozsonyi kamarának, hogy a Göncz Czelesztin pannonhalmi főapáttól és a pannonhalmi konventtől tibanyi apáttá kinevezett s tőle megerősített Grasso Vilebáldot a tibanyi apátság birtokaiba vezesse be.

Carolus sextus etc. Magnifici et Egregii Fideles nobis Dilecti. Quoniam nos fidelem nostrum religiosum patrem Vilibaldum Grasso, Ordinis Sancti Benedicti, conventus Sancti

Martini Sacri Montis Pannoniae professum, per modofati conventus Sancti Martini modernum archiabbatem, fidelem utpote nostrum reverendum Coelestinum Göncz et totum praefatum conventum ad abbatiam Sancti Aniani martyris de Tihan, in comitatu Szaladiensi ad lacum Balaton existentem, de iure et de facto vacantem suo modo et ordine nominatum, maiestatique nostrae ad mentem certi benigni diplomatis nostri regii in hocce civitate nostra Vienna Austriae die duodecima mensis Octobris anno currenti millesimo septingentesimo decimo nono emanati ac pro parte archiabbatum et dicti conventus Sancti Martini extradati pro obtinendis superinde clementissimis litteris nostris collationalibus, confirmationalibus praesentatum benigne confirmaverimus, ipsique praefatam abbatiam de Tihan (ita exigentibus praeclaris ipsius meritis et qualitatibus) simul cum cunctis eiusdem bonis temporalibus, eorundemque proventibus, obventionibus ac emolumentis quibuslibet, necnon iuribus, praerogativis et immunitatibus ad eandem de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus vigore aliarum benignarum litterarum nostrarum confirmationalium loco, die, annove datarum praesentium emanatarum, ipsique Vilibaldo Grasso in consueta forma extradatarum benigne contulerimus, velimusque eundem Vilibaldum Grasso in dominium repetitae abbatae Tihaniensis medio certe idoneae, per vos ad id delegandae personae legitime introduci et installari facere, idcirco vobis harum serie benigne committimus et mandamus, quatenus installationem et introductionem praemissam rite peragi, dictamque abbatiam de Tihan simul cum cunctis, uti praemissum est, bonis illius temporalibus, necnon iuribus, praerogativis et immunitatibus ad ipsam de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus memorato Vilibaldo Grasso ad mentem et tenorem praedeclaratarum benignarum litterarum nostrarum collationalium, confirmationalium ipsi extradatarum tradi et consignari facere debeatis et teneamini, benignam in eo mentem et voluntatem nostram rite exsecuturi. Quibus in reliquo gratia nostra caesareo-regia benigne propensi manemus. Datum in civitate nostra Vienna Austriae, die decima sexta mensis Octobris, anno Domini millesimo septingentesimo decimo nono.

Carolus.

*Comes Nicolaus Illeshazy.
Ladislaus Hunyady.*

Egyszerű másolat a pannonthalmi rendi levéltárban.

Hátán Grasso jegyzete: Ex incluta camera Posoniensi extradatum anno 1720.

Signaturája: Act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 24.

Megvan a budai országos levéltárban is: Benigna resolutio reg. de dato 16. Oct. 1719.

46.

1719 október 20. Bécs. — *Nyugtatvány a pannonthalmi főapát s az allenburgi apát közt Tihanyra vonatkozólag kötött szerződéshez a királyi hozzájárulást tartalmazó oklevelért fizetett 450 rajnai forint illetményről.*

Quietantia

super florenis 450, id est florenis quadringentis quinquaginta Rhenensibus ad rationem taxae benigni consensus regii *super contractu inter archiabbatiam S. Martini et conventum Altenburgensem* in Austria Ordinis Sancti Benedicti ratione cessionis abbatae Tihaniensis prae-

fatae archiabbatiae factae inito expediendi ad officium taxatoratus cancellariae huius regiae aulicae Hungaricae anticipato depositis. Viennae, die 20. Octobris, 1719.

Joannes Tarnóczy de Alsó-Lelócz,
emeritus secretarius simulque registrator et taxator,
necnon secretorum sigillorum regionum conservator ibidem m. p.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

A nyugtatványon Tarnóczy ovális pecsétje van, mely ugyanoly paizsban futó nyulat mutat, az oromdisze ugyanaz növekvőleg nyakán nyíllal átlóve. A pecsét körirata: IOANNES · TARNÓCZY · DE · ALSO · LELOCZ.

Signaturája: Act. abbat. Tihan. fasc. 25. B., nr. 4.

47.

1719 október 20. Bécs. — *Nyugtatvány a Grasso Vilebáld tibanyi apát királyi adományleveléért lefizetett 450 rajnai forinttól.*

Quictantia

super florenis 450, id est florenis quadringentis quinquagenta Rhenensibus ad rationem taxae *benignarum litterarum collationalium super abbacia Tihaniensi* pro reverendissimo domino Wilibaldo Grasso, venerabilis conventus S. Martini Sacri Montis Pannoniae Ordinis Sancti Benedicti professo expediendarum, ad officium taxatoratus cancellariae huius regiae aulicae Hungaricae anticipato depositis. Viennae, die 20. Octobris, 1719.

Joannes Tarnóczy de Alsó-Lelócz,
emeritus secretarius, simulque registrator et taxator,
necnon archivi et sigillorum regionum conservator ibidem m. p.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

Tarnóczy pecsétje ép.

Signaturája: Act. abbat. Tihan. fasc. 25. B. nr. 5.

48.

1719 november 9. Tihany. — *Bizonyítvány, hogy Grasso Vilebáldot a tibanyi apát-ságba minden akadály és ellenmondás nélkül bevezették és beiktatták.*

Quod anno 1719. et die nona Novembris vigore caesareo-regiarum collationalium et confirmationalium reverendissimus dominus Vilibaldus Grasso, Ordinis Sancti Benedicti, conventus Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae professor, in abbatiam Sancti Aniani martyris et confessoris de Tihan, ad lacum Balaton in comitatu Szaladiensis existentem ac ad eandem (!) universa bona et iura possessionaria de iure et ob antiquo spectantia et pertinere debentia pro abbate nomine et autoritate excelsae caesareo-regiae camerae Hungaricae per suae sacratissimae caesareae, regiaeque maiestatis provisorem et teloniatorem Albensem debito modo et ordine in praesentia reverendissimorum dominorum Michaelis

Zádory, venerabilis capituli cathedralis ecclesiae Weszprimiensis praepositi maioris et abbatis Sanctissimae Trinitatis de Monte Zebegény ac Emerici Körmendi, eiusdem capituli Weszprimiensis custodis et canonici, praesentibus item generosis dominis Thoma Perczell, incltyti comitatus Weszprimiensis tabulae sedis iudiciariae iurato assessore, Andrea Török, venerabilis collegii Jauriensis patrum Societatis Jesu bonorum provisore, Stephano Torma, Ladislao Pordan alias Eöri nobilibus in Weszprim degentibus et Francisco Mesterházi, comitatus Zaladiensis iurato assessore ac aliis convocatis sine omni impedimento vel contradictione introductus et installatus sit, hisce attestatur. Datum Tihan, die et anno quibus supra.

Josephus Viszkeleti, incltytorum Szaladiensis et Weszprimiensis comitatum supremus iudex nobilium m. p.

Peracta per me Christophorum ab Ekker, suae sacratissimae caesareae maiestatis provisorem et teloniatorem Alba-Regalensem.

Coram me Michaelae Zádory, praeposito maiori Weszprimiensi, abbate Sanctissimae Trinitatis de Monte Zebegény m. p.

Coram me Emerico Körmendi, venerabilis capituli ecclesiae Weszprimiensis custode et canonico.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

Vizkeleti aprócska pecsétjén kerek talpú egyenes paizsban ágaskodó, kardot tartó oroszlán van, a paizs fölött ötágú korona. Ekker pecsétje ugyanolyan paizsban kétfarkú, ugrásnak álló oroszlánt mutat, melynek két hátulsó lába közt kis pajzsocskában háromágú virág látszik s a paizs jobb szélénél az oroszlán lába előtt is ez van (de a pajzsocska nélkül), oromdisze pelikán, a pecsét felső részén CHRISTOPHOR. V. EKKER. Zádory pecsétjén ugyanolyan paizsban pelikán látszik, az oromdisz kereszt, de belül még kis disztés van; egymást derékszög alatt metsző két vonal négy csücskéből jövő száron csillagszerű virág, ettől jobbra és balra N, illetve Z betűk. Körmendi pecsétjében is pelikán van, az oromdisz kardot tartó kar, de mindkettő a rendestől eltérően balra fordultan van ábrázolva.

Signaturája: Act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 25.

49.

1720 június 11. Pozsony. — *Keresztély Ágost szász berczeg, esztergomi bíboros érsek gratulál a főapátnak, hogy oly buzgón igyekszik az elveszett rendi alapítványokat visszaszerezni s hogy Tibany ügyét rendezni tudta, egyben figyelmezteti, hogy a tibanyi apát megáldása, mint törvényes és egyedüli főpásztornak, az esztergomi érseknek joga, tehát ennek sérelmére semmit se cselekedjék.*

Reverendissime Domine Archiabbas.

Occasione moderni mei Viennam et in Hungariam adventus percipio, qualiter inter Reverendissimam Dominationem Vestram et abbatem Altenburgensem in Austria versans circa abbatiam Tihaniensem negotium tandem plene sit compositum, Reverendissimaeque Dominationi Vestrae, eiusque monasterio eadem abbatia Tihaniensis esset relicta. Sicut igitur ob zelum, quem in reducendis ac recuperandis Sacri Ordinis sui antiquis fundationibus demonstrat, eandem Dominationem Vestrum merito dilaudare possum, ita gratulor de felici eatenus intentionis suae successu et effectu. Cum vero Reverendissimam Dominationem Vestram, utpote rerum Hungaricarum optime gnaram, latere non possit

memoratum Tihaniensem abbatiam omnimode iurisdictioni archiepiscopati Strigoniensi et nulli alteri immediate, plenoque iure esse subiectam, ideo confirmationem, investituram et abbatialem benedictionem illius et quidquid eatenus dependet, a nullo alio, quam a me, qua archiepiscopo Strigoniensi, tanquam legitimo et unico eius ordinario esse praestolanda. Eapropter plene confido Reverendissimam Dominationem Vestram haec eadem religiose observaturam, neque iuribus meis tam claris et expressis terminis per iterata privilegia apostolica et antiquissimam praxim ac usum roboratis aliquod praeiudicium eatenus facere molituram. Secus enim et haec ipsa iura mea sciam omnino defendere et manutenere. Sicut autem hactenus benignum erga se, suumque monasterium et Ordinem experta fuerit Reverendissima Dominatio Vestra meum affectum tot vicibus contestatum, ita nullas dubito, quin vicissim causam in contrarium non sit praebitura. De reliquo persevero Posonii, 11. Junii, anno 1720.

Reverendissimae Dominationis Vestrae

affectionatissimus parens

Cardinalis de Saxonia m. p.

Eredetiye a pannonhalmi rendi levéltárban.

A levélből csak az affectionatissimus s következő szavak sajátkezűek.

Signaturája: Act. abbat. Tihan. fasc. 3., nr. 27.

50.

1720 szeptember 11. Nagyszombat. — *Spáczay Pál esztergomi érseki helyettes Grasso Vilebáldot, mivel azzal, hogy magát a csanádi püspökkel avattatta apáttá, az esztergomi érsek tekintélyén és joghatóságán sérelmet követett el, Nagyszombatba a primási szentszék elé megidézeti.*

Paulus Spaczay de eadem, episcopus Arbensis, praepositus Sancti Thomae de Monte Strigoniensi, abbas Beatae Mariae Virginis de Madocsa, ecclesiae metropolitanae Strigoniensis canonicus, sacrae caesareae, regiaeque maiestatis (consiliarius), sacrae Romanae ecclesiae presbyteri cardinalis, archiepiscopi et sacri Romani imperii principis, Strigoniensis, sacrae sedis apostolicae legati nati, primatis regni Hungariae, eiusdemque summi et secretarii cancellarii, episcopatus Jaurinensis administratoris, comituum Strigoniensis et Jaurinensis supremi ac perpetui comitis, ducis Saxoniae et sacratissimae caesareae, regiae maiestatis consiliarii actualis intimi in spiritualibus vicarius et causarum auditor generalis, dilectis nobis in Christo honorabilibus fratribus, praepositis, abbatibus, archidiaconis, vicearchidiaconis, ecclesiarum parochialium plebanis, altarium et capellarum rectoribus, eorundemque vicesgerentibus et capellanis, cunctis etiam aliis clericis et presbyteris, notariis item publicis et tabellionibus ubivis in archidiaecesi ac sub iurisdictione spirituali antelati archiepiscopatus Strigoniensis existentibus et commorantibus cum praesentibus requirendis salutem in Domino sempiternam, nostrisque firmiter obedire mandatis.

Expositum est nobis nomine et in persona generosi domini Michaelis Bencsik, qua venerabilis consistorii archiepiscopalis Strigoniensis fiscalis, qualiter in anno adhuc 1701, gloriosissimae recordationis quondam imperator Leopoldus, qua rex Hungariae abbatiam Tihaniensem ad lacum Balaton in comitatu Szaladiensi existentem, habitam reverendissimo

olim Raimondo Regondi, abbati Altenburgensi in Austria benigne contulisset. Demum successor eiusdem in abbacia, Placidus Much, deposita et accepta, ut subauditur, certa summa pecuniaria, contra instituta sacrorum canonum reverendissimo quippe Coelestino Göncz, archiabbati S. Martini Sacri Montis Pannoniae, Ordinis Sancti Benedicti, ne fors etiam sine praescitu sacratissimae suae caesareae et regiae maiestatis, qua in Hungaria beneficiorum similium collatoris. cedere, idemque archiabbas dictam abbatiam admodum reverendo patri Vilibaldo Grasso eiusdem Ordinis conferre. Et idem (ut perhiberetur) per illustrissimum ac reverendissimum dominum comitem Ladislaum Nádasdi, episcopum Chanadiensem absque praescitu et annuentia benigna eminentissimi et serenissimi cardinalis, ducis de Saxonia principis et archiepiscopi Strigoniensis, tanquam intuitu eiusdem abbatiae Tihaniensis ordinarii semet praetensive benedici facere, eandemque abbatiam in spiritualibus administrare, per hocque autoritatem et iurisdictionem praelibatae suae serenalis eminentiae, qua (ut praemitteretur) archiepiscopi Strigoniensis nimium quantum laedere, privilegiis eiusdem bullaribus contravenire nil pensi duxisset; ex quo antelatus exponens praefatum praetensum abbatem Tihaniensem, Vilibaldum Grasso ad videndum et audiendum contra se, se catenus iudicialiter procedi coram nobis in causam convenire vellet legibus canonicis et positivis patriis idipsum admittentibus, prouti haec etiam in libello (si necessarium fuerit) superinde producendo uberius declarabuntur.

Pro eo devotionibus vestris et vestrum singulis in solidum in virtute sanctae et salutaris obedientiae ac sub excommunicationis poena firmiter praecipientes committimus et mandamus, quatenus quicumque vestrum cum praesentibus requisitus fuerit, statim ad praenotatum reum causae accedat, eundemque, si personaliter reperiri poterit, omnino personaliter, alioquin de domo habitationis seu solitae residentiae loco ad diem 7. mensis Novembris anni nunc labentis infrascripti nostri citet in praesentiam, ita ut idem hic Tyrnaviae, comitatu Poseniensi, in figura iudicii consistorialis termino seu die in praenotato per se vel per legitimum procuratorem suum compareat auditurus et visurus contra se iudicialiter procedi, a nobisque et dominis consistorialibus superinde iudicium et iustitiam recepturus; certificando nihilominus praenotatum reum causae sic citatum, quod sive termino in praefixo modalitate praefixa comparuerit, sive non, nos tamen partis comparentis ad instantiam cum dominis consistorialibus id faciemus in praemissis, quod iuris et iustitiae dictaverit ordo. Et tandem huiusmodi citationis et certificationis seriem, prout expedita fuerit, una cum responso citati nobis fideliter et conscientiose rescribi volumus, praesentibus in specie remissis. Nec secus facturi. Datum Tyrnavie in solita residentia nostra, die 11. mensis Septembris, anno Domini 1720.

Paulus Spaczay,
generalis vicarius Strigoniensis.

Andreas Lehetay,
venerab. consist. archiepisc. Strig. iur. notarius.

Egykorú másolata a pannonthalmi rendi levéltárban.

A másolat elején ez olvasható: Die 28. Septembris anno 1720. exhibitum est per adm. r. dom. Ladislaum Potyondi, plebanum Papensem.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 29., nr. 2.

51.

1720 szeptember. — *Grasso Vilebáld tibanyi apát, ki a nagyszombati szétszék elé idézve, a szétszékeltől balasztást kér, mivel védelmére még nem készült el s különben is reméli, hogy a primással per nélkül rendezheti az ügyét, melynek birói tárgyalása csak a Tibany körül lakó kálvinistáknak szerezne örömet.*

Venerabile Archiepiscopale Consistorium Strigoniense, Domini Domini Gratississimi, Colendissimi.

Apprime constaret praetitulo Venerabili Consistorio, qualiter ego, quave de causa ad instantiam domini fiscalis consistorialis virtute gratiosi mandati citatorii illustrissimi ac reverendissimi domini vicarii generalis pro die septima nunc currentis mensis Novembris citatus, certificatusque extiterim. Quae quidem citatio ex materia eidem substrata adeo graviter mihi accidit, ut ob bonam fidem meam vel somniare de simili scelus putassem. Quia vero in tam enormi materia pro indemnitate mea et iusta deffensa plane provisus non essem, tum ex eo, tum etiam quod indubiam spem haberem naturabiliter tam benignum, tamque clementem esse eminentissimum ac serenissimum principem huiusce Ven. Consistorii ordinarium, quod erga humillimam supplicationem meam (qua mediante ad pedes provolutus purpuram eius exoculari cupio) aliter et citra iuris strepitum accomodare benigne dignabitur, propterea etiam, quod in scita abbatia mea inter haereticos Calvinianos (in quorum conversione pro meo posse desudare cupio) degerem, qui omnino processum contra me intentandum subintelligentes laeto, eoque haeretico animo gauderent. Ac proinde humillime insto apud Ven. Consistorium, quatenus praemissis ex rationibus ac motivis dignetur terminum illum praefixum in dilationem sumere. Spero etenim a sua eminentissima serenitate favorable responsum me obtenturum iri. Quam gratiam et favorem Ven. Consistorii servitiis et indignissimis meis precibus omnimode mereri studebo.

Eiusdem Venerabilis Archiconsistorii

humillimus servus et respective capellanus

Wilibaldus Grasso,

abbas Tyhaniensis.

Kivül: Ad Venerabile Consistorium Archiepiscopale Strigoniense Iudiciale, Dominos Dominos Gratiosissimos, Colendissimos humillima instantia intronotati abbatis Tyhaniensis.

Eredeti fogalmazvány a pannonhalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. Abb. Tihan. fasc. 29., nr. 5*.

52.

1720 október 4. Győr. — *Göncz Czelesztin főapát azt ajánlja Grasso Vilebáldnak, hogy az apáttá avatása miatt támadt nehézségben keresse a veszprémi püspök védelmét, hiszen a Tibanyra vonatkozó I. Lipót-fele oklevélből úgyis az látszik, hogy Tibany a megyés püspök s nem az esztergomi érsek joghatósága alá tartozik. — Nádasdi püspök ígérte, hogy valami vigasztalót fog írni Grassonak.*

Reverendissime in Christo Pater mihi Charissime, pax Christi.

Antiqua paraemia (incidit in Scyllam, qui vult vitare Charybdim) idem videtur nobis

contingere moderno tempore circa abbatiam Tyhaniensem: nolumus esse dependentes ab archiepiscopo Strigeniensi et interim incidimus in iurisdictionem episcopi diaecesani (!). Utrunque non possumus evitare. Extat enim in donationalibus pia memoriae Leopoldi imperatoribus his verbis: subiectionem tamen suam et dependentiam ab abbate Altenburgensi, nunc ab archiabbate, tum in spritualibus, tum etiam temporalibus (citra praeiudicium nihilominus iurium ordinariorum et episcopi diaecesani) observare tenetur. Hinc videtur mihi, quod non ab archiepiscopo, sed a diaecesano habet dependentiam abbas Tyhaniensis. Nunc igitur tempus est, ut tueatur ius suum, nec permittat vexari abbatem Tyhaniensem diaecesanus. Ideoque adeat ipsum diaecesanus et proponat ipsi modernum casum, si fedit sibi, impediat hanc citationem, ne privetur iure suo, si habet, ne plura iurgia [patia] tur futuro tempore. Ne tamen manifestet, quid nos habeamus in donationalibus ab imperatore concessis. Promisit etiam illustrissimus dominus Nadasdi, quod velit Suae Dominationi Reverendissimae pro consolatione aliquid scribere; his diebus erit in S. Martino pro conferendis ordinibus fratrum; ibi expediet literas et per hunc expressum hominem transmittet. Utinam efficaces ad tollendas vexas!

Raptim Jaurini, 4. Octobris 1720.

Addictus parens
Coelestinus Göncz,
archiabbas S. Martini m. p.

Cztm: Reverendissimo Domino Vilibaldo Grasso O. S. P. Benedicti, Sacri Montis Pannoniae ad S. Martinum professo, necnon abbati Tyhaniensi vigilantissimo, Filio in Christo charissimo in Tyhan.

Nagyon hanyag írású eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

A levél a főapát kis gyűrűpecsétjével volt lezárva.

Signaturája: Act. Abb. Tihan. fasc. 29., nr. 3.

53.

1720 november 4. Nagyszombat. — *A nagyszombati szentszék az előtte megjeleut Grasso tibanyi apátnak, hogy a primással személyesen tárgyalbasson az apáttá avatása miatt indított panasz dolgában, az ellene kitűzött szentszáki tárgyalást elbalasztja.*

Anno 1720. die 4. mensis Novembris illustrissimo ac reverendissimo domino Paulo Spaczay de eadem episcopo Arbensi vicario et causarum auditore generali praesidente reverendissimus dominus Vilibaldus Grasso praetensus abbas Tihaniensis, Ordinis Sancti Benedicti, personaliter in figura huius sacri tribunalis comparens exhibuit certam instantiam scripto seu memoriale penes idem orali quoque propositione coram venerabili consistorio demisse instans, quod siquidem penes certum gratiosum praetitulati illustrissimi ac reverendissimi domini vicarii et causarum auditoris generalis in praesentiam venerabilis huius consistorii in causa videlicet sui absque praescitu suae eminentissimae serenitatis cardinalis, archiepiscopi Strigoniensis in abbatem praescitum benedictionis pro termino diei 7. currentis mensis Novembris ad instantiam fiscalis consistorialis citatus et certificatus fuisset; quia vero negotium hocce cum sua eminentissima serenitate, cui omnem, ita et huic venerabili consistorio submissionem praestare paratus esset, placidioribus potius accomodare et eo fine

suam eminentissimam serenitatem superinde demisse requirere ac informare anhelaret, ideo intuitu etiam remotioris pro nunc suae eminentissimae serenitatis existentiae, cuperet eundem terminum in antecessum differri. Quae eiusdem instantia in considerationem sumpta et respective admissa, idem diei 7. currentis terminus, absque tamen praeiudicio fori praesentis et cum cautela, ne quid caeteroquin circa institutam causam hanc immutetur, aut per hoc immutata esse videatur, pro extenso habetur, in diem videlicet post festum Conversionis Sancti Pauli proximum iuris anni venturi 1721. ita, ut adveniente eodem, idem dominus reverendissimus Vilibaldus Grasso, nisi interea temporis negotium cum sua eminentissima serenitate composuerit, omnino hic indilate coram hocce sacro foro (contra quod neutiquam in causa praesenti semet excipere velle declarat) comparere et defensam suam in causa hac adornando successive etiam continuare ac definitivam quoque sententiam experiri teneatur, prout et ad haec omnia idem dominus reverendissimus Vilibaldus Grasso se submittit et obligat, perlectisque his ad eadem consentit, petendo eadem in paribus sibi extradari, quemadmodum etiam extradanda decernuntur.

Másolat a pannonhalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. Abb. Tihan. fasc. 29., nr. 4.

54.

1720 november 19. Regensburg. — *Keresztély Ágost szász herczeg, esztergomi biboros érsek elfogadja Grassonak az apáttá avatása ügyében tett mentségeit, de a megsértett jogrend helyreállítása végett köteletségévé teszi, hogy a nagyszombati szentszék előtt érseki helynöke kezébe neki tisztelet- és büségeskül legyen s erről neve aláírásával s pecsétje alatt két példányban bizonyítványt adjon; tudatja, hogy megbagyta a szentszéki ügyésznek, hogy ennek megtörténte után a Grasso ellen indított pert be kell szüntetnie.*

Quandoquidem ex deprecationis Praetitulatae Dominationis Vestrae sub 10. currentis ad me expeditis literis intelligam errorem a Praetit. Dominatione V. quoad benedictionem suam Jaurini commissum nequaquam ex malitiosa et archiepiscopalem iurisdictionem meam excludendi intentione, verum ex pura ignorantia profectum fuisse, hinc eiusmodi deprecationem, excusationemque Praetit. Dominationis V. tanquam ratione nitentem benigno quidem suscipio animo, nihilominus tamen, quia abbatia Praetit. Dominationis V. nullo modo episcopo Jaurinensi, sed tanquam exempta immediate archiepiscopatus Strigoniensis iurisdictioni subiecta sit, Praetit. Dominatio V. ea ratione et me laesit et sibi ipsi quoque, dum sic episcopi Jaurinensis iurisdictionem meae sese subtrahendo agnovit, magnum praeiudicium fecit. Quapropter, ut res haec debito ordine componatur, benigne resolví, ut Praetit. Dominatio V. personaliter se iterum in consistorio meo archiepiscopali Tyrnaviae sistat et in manus generalis vicarii mei, domini Spaczay iuramentum reverentiae et fidelitatis mihi qua archiepiscopo Strigoniensi et metropolitanae huic meae ecclesiae debitum praestet et quidem propria manu et sigillo munitum in duplo, quo pactu processum contra Dominationem V. a fisco meo archiepiscopalis consistorii formatum ipso facto cassandum et annullandum eidem consistorio benigne commisi. Dominus episcopus Csanadiensis habet

quidem a me concessam facultatem administrandi pontificalia in diaecesi Jaurinensi duntaxat, non autem in Strigoniensi. Ex quo liquet male esse petitam ab ipso benedictionem respectu abbatae Tyhaniensis, quae sub iurisdictione archiepiscopatus Strigoniensis et non episcopi Jaurinensis spectat. Et haec dum ad demissam Praetit. Dominationis V. supplicationem benigne rescribenda duxi, coeteroquin archiepiscopalem meam impertiendo benedictionem, maneo

Ratisbonnae, 19. Novembris 1720.

Praetitulatae Dominatione Vestrae

affectionatissimus

Cardinalis de Saxonia m. p.

Egykorú másolat a pannonhalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. Abb. Tihan. fasc. 29., nr. 5.

55.

1721 január 28. Nagyszombat. — *Grasso Vilebáld tibanyi apát az esztergomi érseknek mint főpásztorának, valamint törvényes utódainak bűségesküit tesz, engedelmességet fogad s igéri, hogy apátsága jogait s javait nemcsak el nem idegeníti, hanem a veszendőbe menteket is iparkodni fog visszaszerezni.*

Ego Vilibaldus (!) Grasso, monasterii Tihaniensis ad lacum Balathon in comitatu Szaladiensi Ordinis Sancti Benedicti, alias in diaecesi Vesprimiensi existentis ordinatus abbas iuro per Deum vivum coram Beatissima Virgine Maria et omnibus sanctis et ad haec sancta Dei evangelia, quae manibus meis tango, quod eminentissimo ac serenissimo principi domino Christiano Augusto, sacrae Romanae ecclesiae presbytero cardinali e ducibus Saxoniae, nationis Germanicae protectori, archiepiscopo Strigoniensi et sacri Romani imperii principi, legato nato, regni Hungariae primati, eiusdemque summo et secretario cancellario etc., archipraelato et domino meo benignissimo, suisque in antelato archiepiscopatu Strigoniensi successoribus fidelis et obediens ero, nec ero in consilio aut consensu, ut honorem, statum, dignitatem, iura, privilegia, auctoritatem, vitam amittat, sed potius ea omnia pro virili meo omni tempore defendam ac in omnibus bonum, rectum et fidele ei consilium dabo ac quaecunque audivero eius honorem ac statum tangentia et offendentia, non cessabo ei diligenter et fideliter revelare, secreta eius nemini pandam, vocatus ad synodum, nisi praepeditus fuero canonica praepeditione, veniam, visitationemque sive per se, sive, eo impedito, per delegatum in iis, quae Tridentinum et sacri canones admittunt, instituendam honorifice recipiam ac in omnibus denique, qua indubitatae iurisdictioni archiepiscopali per me demisse et sponte recognitae subiectus, obsequens eo, possessiones praeterea et qualiacunque bona ad dictam abbatiam pertinentia non vendam, nec donabo, nec impignorabo, vel aliquo modo abalienabo, imo alienata et distracta pro posse meo recuperabo et si contrafecero, poenas canonicas eo ipso incurram. Sic me Deus adiuvet et haec sancta Dei evangelia corporaliter tacta.

Ita fidelitatis iuramentum praestiti et praesto, Tyrnaviae, die 28. mensis Januarii, anno 1721.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 29., nr. 6.

56.

1721 január 28. Nagyszombat. — *Spáczay Pál esztergomi érseki helyettes tudatja, hogy a Grasso Vilebáld ellen az esztergomi érsek sérelmére történt apáttá avatása miatt támasztott per, mivel Grasso bocsánatot kért, az érsek joghatóságát elismerte, engedelmességet fogadott, szentszékeleg semmisnek s megszüntnek nyilváníttatott.*

Nos Paulus Spaczay de eadem, episcopus Arbensis, abbas Beatae Maria Virginis de Madocsa, ecclesiae metropolitanae Strigoniensis canonicus, sacrae caesareae, regiaeque maiestatis consiliarius, necnon eminentissimi ac serenissimi principis in Christo patris domini domini Christiani Augusti sanctae Romanae ecclesiae presbyteri cardinalis, archiepiscopi Strigoniensis, sacrae sedis apostolicae legati nati, primatis regni Hungariae, eiusdemque summi et secretarii cancellarii, episcopatus Jaurinensis administratoris, comitatum Strigoniensis et Jaurinensis supremi ac perpetui comitis, ducis Saxoniae, Juliae-Cliviae etc., altissime sacratissimae caesareae, regiaeque maiestatis consilarii actualis intimi per archidiaecesim Strigoniensem in spiritualibus vicarius et causarum auditor generalis notum facimus per praesentes significantes, quibus expedit, universis, quod posteaquam certa causa et controversia per egregium Michaellem Bencsik, qua fiscalem venerabilis huius consistorii archiepiscopalis Strigoniensis ut actor contra et adversus reverendissimum dominum Vilibaldum Grasso, abbatem Tyhaniensem, Ordinis Sancti Patris Benedicti, velut reum causae coram nobis ex eo, quod videlicet idem reverendissimus dominus, reus causae, attactam abbatiam Tyhaniensem sibi usurpare et semet per illustrissimum et revendissimum dominum comitem Ladislaum Nádasdy, episcopum Csanadiensem absque praescitu et annuentia benigna praelibati eminentissimi et serenissimi cardinalis, ducis de Saxonia qua archiepiscopi Strigoniensis benedici facere, eandemque abbatiam in spiritualibus administrare ac per hoc auctoritatem et iurisdictionem praetitulatae suae serenalis eminentiae qua, uti praemittitur, archiepiscopi Strigoniensis nimium quantum laedere, privilegiisque eiusdem bullaribus contravenire nil pensi duxisset, in hocce venerabili consistorio in anno proxime evoluto 1720. mota fuisset et suscitata, tandem idem reverendissimus dominus reus causae facto humillimo ad praelibatam suam eminentissimam serenitatem recursu, *errorem talem humillime deprecatus et agnita, recognitaque eiusdem praelibatae suae eminentissimae serenitatis qua, ut praefertur, archiepiscopi Strigoniensis iurisdictione omnem coeteroquin obedientiam erga suam eminentissimam serenitatem pollicitus*, eiusmodi deprecatione, excusationeque tamquam alias rationabili per suam eminentissimam serenitatem benigno suscepta animo, eam obtinisset benignam resolutionem, quatenus personaliter se iterum hic in consistorio archiepiscopali Strigoniensi sistendo, in manus nostras iuramentum reverentiae et fidelitatis saepe titulatae suae eminentissimae serenitati qua archiepiscopo Strigoniensi et metropolitanae huic ecclesiae eiusdem debitum praestet et quidem propria manu et sigillo munitum in duplo, talique pacto praevio modo institutus processus consistorialiter cassetur et annulletur, eiusmodi iuramentum reverentiae et fidelitatis iuxta consistorialiter sibi praescriptam formulam in duplici alias exemplari per se subscriptam et sigillatam in manus nostras coram venerabili consistorio die hodierna solenniter deposuerit, taliterque modalitate praevia contra motus reverendissimum dominum abbatem Vilibaldum Grasso ratione ex praedeclarata eundem processus per nos consistorialiter cassatus te annullatus est.

Super quo praesentes litteras nostras testimoniales suprafato reverendissimo domino abbati Vilibaldo Grasso iurium eiusdem futura pro cautela necessarias extradandas duximas et concedendas. Datum Tyrnaviae, ex consistorio archiepiscopali Strigoniensi, die vigesima octava mensis Januarii, anno Domini millesimo septingentesimo vigesimo primo.

Paulus Spáczay m. p.
generalis vicarius Strigoniensis.

(L. S.)

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

Kerek pecsétjének körirata: Sigillum consisterii archiepiscopalis Strigoniensis, motivuma a herczegprimás czimere.

Signaturája; Act. abb. Tihan. fasc. 29., nr. 6.

57.

1726 ápril 24. Pannonhalma. — *Sajgbó Benedek főapát helyesli, hogy Grasso Telekit és Szántódot tiltakozással védte s kifejezi a reményét, hogy e miatt nem fogják törvénybe idézni. Tudatja, hogy a Tibanyt érdeklő, Pannonbalmán levő okleveleket másoltatja számára. Fölvilágosítást kér róla, mit bátoroztak Somogy megye közgyűlésén a tizedekről. Végül értesíti, mekkora összeggel kell apátsága után évenként a várerődítési költségekhez járulnia.*

Reverendissime Domine in Christo Fili Plurimum Colendissime.

Per expressum ad me directas Praetitulatae Dominationis Vestrae literas lubens accepi. Provide factum est, quod fisco regio possessionem Teleki et praedium Szántód praetendenti contradictionis velamine obviaverit eadem Dominatio Vestra. Non putarem fore metuendum, ut ad reddendam rationem praefatae contradictionis hic et nunc ad tabulam regiam evocetur Dominatio Reverendissima, sed neoaquisticae commissionis occasione, ubi ad comitatum Simigiensem deventum fuerit, debemus iura nostra liquidare. Nihilominus documenta literalia abbatiam istam Tihaniensem concernentia antehac iam parianda mandavi et in ordinem debitum redigenda, nisi quod notarins noster seniculus nunc infirmatur, non tamen fiet in eo defectus aliquis ex parte mea; pro incremento Sacri Ordinis non modo labores quoscunque subire, sed et vitam ponere et sanguinem fundere paratus. Si quo pacto interim in hoc vel alio negotio evocari ad tabulam regiam Dominationem Vestram contingeret, quamprimum id mecum in paribus communicare non intermittat, neque in aliquid simile me inconsulto intromittat, sed unitis viribus et cum consilio agendum erit.

Audio 27. praeteriti mensis Martii congregationem comitatus Simigiensis pure in negotio decimarum celebratam fuisse; dominus abbas Michael nihil mihi de ea re scit scribere, quamvis officii illius esset. Quia ergo Dominationem Vestram praesentem adfuisse non diffido, rogo, genuine perscribat mihi, quae consilia, dispositiones aut statuta de nostris decimis ibidem facta sint, quove colliment intentiones hominum, aut in quo fiduciam habeant, ut ita contrarias dispositiones meas in tempore facere possim. Neque subtrahat se in danda hac mihi informatione Dominatio Vestra; longe maiori siquidem obligationis

vinculo Sancto Martino et Sacro Ordini, quam Simigiensibus adstricta est eadem Dominatio Vestra; praestolabor proinde informationem; Endrédienses transmittent mihi litteras, tantummodo illuc placeat dirigere.

Illud etiam notificare volui Dominationi Vestrae, quod occasione congressus venerabilis cleri ex totali 93.333 florenorum summa secundum repartitionem ibidem elaboratam Dominationi Vestrae pro quinque annis per singulos 56 floreni venient, pro termino autem Sancti Jacobi debemus deponere taxam huius anni et in festo Sancti Michaelis pro anno sequenti 1727., ita ut hoc anno praesenti duorum annorum quantum exolvatur. Anno 1716. debebat solvere Dominatio Vestra fl. 120, nunc autem fl. 36, archiabbas solvebat fl. 1000, nunc fl. 300 annuatim, dominus Bakonbeliensis solvet modo fl. 1 cruciferos 48. Quare praementionatam 36 florenorum quotam Reverendissima Dominatio Vestra tempore ad manus meas huc transmittere non intermittat, ut in termino praespecificato eam cum reliquis ego vicissim praesentare possim.

Reciprocam salutem Tihaniensibus in Christo filiis meis, quibuscum plurium Paschaliu solemnitatum felicissimos recursus maiori cum fructu, incremento et gaudio spirituali Dominationi Vestrae sincere exoptans, me sacris precibus recomendo et persevero

Reverendissimae Dominationi Vestrae

in Sancto Martino 24. Aprilis 1726.

sincere addictus in Christo
Benedictus archiabbas m. p.

Eredetiye a pannonhalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. Abb. Tihan. fasc. 20., nr. 14.

58.

1716 október 29. Pannonhalma. — *Sajgbó Benedek főapát részvétét fejezvé ki Grasso betegeskedése miatt, ír a maga egészségéről, a várerődítési díjakról, a tibanyi apátságba helyezett rendtagokról, az apáti asztaltartásról, a rendi káptalanról, a tibanyi apátság részére kért fölszerelésekről s az apát ellen emelt panaszról, hogy egy szállót becsü útján a valódi értéken alól foglalt le.*

Reverendissime Domine in Christo Fili.

Post commendationem. Vienna redux hic loci reperi P. Aemilianum cum litteris Praetitulatae Dominationis Vestrae, e quibus condolenter intelligo adversam Eiusdem valetudinem, precor meliora. Ego per Dei gratiam comoda fruor valetudine, sed in curis et laboribus supra modum. Vix etenim circa festum Sancti Michaelis Pestino redii, illico Posonium in negotio portionalis subsidii nobis impositi, inde vero Viennam in negotio decimarum Simigiensium iter ascendere debui. Et Posonii quidem pro me fl. 300, pro Dominatione autem V. fl. 36 ad terminum Sancti Michaelis et totidem in termino Sancti Jacobi mense Julio deponere debui; in toto videlicet fl. 72, quorum etiam compensationem praestolabor. Quia vero praeattactis in litteris mutationem suorum expeteret Rev. Dominatio, idcirco P. Aemilianum hic detinui, nam opera illius etiam hic egeo; patrem vero Antonium mittere nequeo, quia Slavonicum concionatorem (quod ille singulis dominicis factitare consuevit)

non haberem et laudabiliter semel inchoatam hanc verbi divini praedicationem sine dispendio animarum intermittere vix posse censerem, mitto proinde praesentium exhibitores, charissimos P. Astricum et Columbanum, quorum alter, Columbanus videlicet, quamvis praecedentiam me iubente hic in monasterio cessissit Astrico, quia tamen observantior et moderatior videretur, idcirco senioris vices in Tihan obibit P. Columbanus; et P. Astricus, licet subinde adhuc levitatibus laboret, cum tamen sit satis dirigibilis et invicem religiosa charitate diligant, spero obtemperantem futurum non modo Rev. Dominationi V., sed et saepe fato Columbano. Victum quod attinet, quando soli reficient, poterit et P. Astricus cibus esurialibus contentus esse ad reprimendam gastrimargiam et mortificandam carnem inimicam; in praesentia vero et mensa sua poterit cum illo Rev. Dominatio dispensare. *Mensa autem abbatis* (nisi adsint hospites) *debet omnino esse cum fratribus*. Patrem Mauritium quod attinet, cum aliunde *vetus consuetudo apud nos fuerit, ut ante festum Sancti Martini capitulum generale celebraretur, in quo de incremento S. Ordinis consultaretur, idcirco hunc laudabilem morem reiterandum censerem*; necnon proinde Rev. Dominationem praesentibus paterne hortor, ut ante praementioatum Sancti Martini festum triduo hic adesse velit ad instar aliorum dominorum abbatum ac per consequens eadem occasione dictum P. Mauritium secum adducat ad monasterium. Matraczas interim Neostadio adferri et scutellas, aliaque specificata fieri et procurari curabo, quae omnia eadem occasione secum referre poterit V. Dominatio; nunc enim tempus non suppetit et prae manibus nihil horum hic habetur. In reliquo praestolaturus praesentiam, me sacris recomendo et persevero

Reverendissimae Dominationi Vestrae

in Sancto Martino 29. Octobris 1726.

sincere addictus in Christo
Benedictus archiabbas m. p.

P. S. Auriga P. Aemiliani Borhi Ferencz nomine querelam apud me deposuit, quod, cum ipse debitum quoddam, pie pro ecclesia legatum deponere paratus fuisset, Vestra nihilominus Dominatio vineam illius communi aestimatione mediante ad se accepit et occupavit in fl. 150, cum tamen eadem vinea una cum cellario 180 florenis etiam plus valuisset. Peteret itaque adhuc 30 florenos superaddi. Profecto invito illi vineam auferre Dominatio V. nec potuit, nec debuit. Exemplo sit rex Achab, qui vinem Naboth occupaverat lib. 3. Reg. c. 21. et qualiter per virum Dei Eliam reprehensus est, ibidem legere est; itaque ad minus triginta illos florenos persolvat illi V. Dominatio.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Ac1. abb. Tyhan. fasc. 20., nr. 8.

59.

1729. — *Grasso Vilebáld tibanyi apát az apátsága birtokain az ő joghatósága alatt levő licentiatusoknak a maguk lelki élete és a reájuk bízott bűvek vallásos gondozására utasítást ad.*

Omnibus licentialis in iurisdictione nostra existentibus salutem in Domino sempiternam. Cum ob penuriam sacerdotum in bonis nostris abbatialibus in eam devenimus necessita-

tem, ut honesti aliqui probae vitae, morumque inculpatorum viri deligi debeant, qui sacrum baptisma administrare, contractibus matrimonii assistere, approbatas et catholicas conciones plebi praelegere, piis orationibus eorum mentem ad Deum elevare ex officio debeant, qui nomine licentiatorum passim nuncupantur et sacerdotum extra sacramentorum administrationem vices pro modulo suo supplere debent, ideo curae nostrae est, ut certis eisdem legibus pro Dei gloria et animarum salute instruamus, ut et nos in ipsorum sedulo conatu gaudium et desideratum in commissis nobis animabus fructum percipere valeamus. Sunt ergo hac:

1) Cum licentiati curam animarum quodammodo gerant, studebunt, ut in propriis moribus speculum sint commissae sibi plebis, nihil in ipsis scandalosum, nihil vitiosum reperiatur, vinolentia et ebrietas vitetur, iniuriae et blasphemiae, rancores et contentiones inter ipsos et plebem non sint, in domibus suis honestatem, modestiam et sobrietatem, piam liberorum educationem inveniri satagant, uno verbo tali modo se gerant, ut dignos se praebeant, quibus non immerito cura animarum concredita est pia tota Christi sanguine redemptarum.

2) Debitis et statutis horis per signum campanae vel alio modo plebem convocabunt ad audiendas approbatas et catholicas conciones, fundendasque Deo preces ex approbatis catholicis praecatoriis libellis et quia saepe ruditas auditorum alto forte stilo concinnatas precatiunculas capere non possit, idcirco demandatur, ut rosarium Beatae Mariae Virginis cum communitate orent, ex quo praeter orationis fructum et certam obtinendam Dei et Hungariae patronae nostrae Virginis Mariae protectionem hoc lucrum etiam resultabit, quod rudes et infantes signum crucis facere, Pater noster, Ave Maria et Credo recitare discent. Ad cuius nostrae constitutionis animationem cuivis licentiatorum unam duodecimam rosariorum proxime distribui faciemus et adhuc successu temporis plurium iisdem distribuendorum certa appromissione.

3) Quia vero in iuventutis instructione summa fere totius vitae Christianae pendet salus, ideo omni die dominico post factam suam devotionem iuventutem instituent in mysteriis fidei, quae nullum dubitamus, quod ad amussim sciant, attamen cuivis licentiatorum cathecismum Hungaricum subministrabimus, quem vel per partes ut iuvenes memoriter discant, adlaborabunt, vel ipsi per partes coram communitate praelegent vel perlegent.

4) Omnimode studebunt, ut nullum in suis commissis pagis vel locis scandalum publicum inveniatur, concubinarios et adulteros ad meliorem frugem deducere studebunt et, si eos non audierint, vicino parochi (*si sit sub iurisdictione nostra*) vel tandem nobismet ipsis pro remedio insinuabunt, inimicitias component, festos dies et ieiunia debite promulgabunt et in eorum observationem vigilanter attendent et talem habebunt sollicitudinem, ut, quo minus possibile est, Deus offendatur et ne animae suae per peccatum salutis suae periculum quodammodo incurrant.

5) Quae eo facilius cum gratia Dei effectui mancipabunt, quo ipsi seipsos omnipotenti Deo strictius coniungent. Ideo omnibus licentiatis mandatur, ut vicinum aliquem plebanum sibi pro confessario eligant, cui si non bis, saltem semel per mensem confitebuntur accepta ab ipso confessionis suae attestatione. Ad hunc parochum casus dubios in suis concreditis locis occurrentes deferent, qui vel illos resolvat, vel, si altioris erit indaginis, ad abbatialem nostram residentiam deportabunt, ut iuxta Deum et sacros canones causa discutiatur Et quia dolenter intelligere debuimus aliquos licentiatos eo dementiae et pervicaciae devenisse,

ut de sacerdotibus Christi minus reverenter, imo schomatice loqui non sint veriti, alios vero nomen plebani sibi temerarie usurpasse, foeminasque suas sacerdotum uxores appellitasse, ideo temerarios tales ausus non tantum sub amotione ab officio, carcerum et fustigationis seria interminatione inhibemus, sed et talibus transgressoribus ex ipso comitatu, ubi tales excessus perpetraverint, proscriptionem minamur. Sciant ergo se esse licentiaton et non parochos, quibus praeter sacramenti baptismi administrationem, assistantiam is matrimoniis, lecturam approbatarum concionum et preces faciendo, sepulturam mortuorum, nullius alterius sacramenti ministerium competit. Unde in gravi morbo sub licentia sua constitutorum fidelium satagent, ut, quantum fieri potest, veniens parochus moribundum cum Deo reconciliet, in cuius defectu infirmum piis colloquiis ad eliciendum actum contritionis seu dolorem de peccatis commovebit et non intermittet omne possibile charitatis officium in periculo de tempore ad aeternitatem transitu exhibere.

6) Volumus etiam, ut libros tam concionum, quam preces, quos coram sibi commissis perlegunt, nobis pro semet exhibita super eos facultate utantur ipsis; secus nihil facturi.

7) Prouti et mandamus, ut more parochorum iuxta hic annexam formam rationem *de sibi commissis omnibus quovis Paschate nobis praesentent* secundum antiquam laudabilem consuetudinem.

8) Volumus etiam, ut quovis anno circa Pascha quo ad scitu necessaria circa suam licentiaturam *a nostratibus examinentur*, quibus etiam testimoniales peractarum suarum confessionum exhibebunt et testimonium de vita et moribus a parochio suo confessario sincere praesentabunt, ut pro sequenti anno confirmari possint tanquam habiles ad licentiaturam.

Tandem, dilectissimi filii, ad quam partem ministerii Dei assumpti estis, attendite; zelamini gloriam Dei et per sollicitas piarum concionum et preces perlectiones, rosarii frequentem recitationem animas ad Deum trahite, inculcata vestra vita aliis semitam ad coelum monstrate, ut nos una vobiscum de reportatis animarum fructibus in aeternum gaudere valeamus.

Eredetiye a pannonhalmi levéltárban.

Tekintve, hogy Grasso irta a hátára: instructio licentiatorum, meg különben is összefüggésben lesz azon időkkel, melyben Törény kinevezése történt, 1729 elejére tehetjük.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 30., nr. 20.

60.

1735 febr. 1. Pozsony. — *A helytartótanács a felséggel tudatván, hogy rendelete értelmében fölszólította az apátokat, prépostokat, eleget tettek-e a kinevező oklevelükben megállapított feltételeknek, mivel azonban a tihanyi és zirczi apátok adományleveleiben levő föltételeket és köteleességeket nem ismeri, kéri a felséget, hogy ezeket tudomására juttassa, mivel különben az apátoktól küldendő jelentésekkel össze nem velbeli.*

Sacratissima, Caesarea, Regiaque Maiestas, Domine Domine Clementissime.

Maiestas Vestra Sacratissima respectu abbatiarum et praepositarum, quas Benedictini, Cistercienses et Praemonstratenses certis sub conditionibus et assumptis obligationibus, in

regno hocce eiusdem Maiestatis Vestrae Sacratissimae haereditario Hungariae tenent, sub die 23. Novembris anno proxime emenso clementer rescribere dignata fuit, quatenus abbates illi et praepositi, qui informationem suam circa id, num ex parte eorundem praescriptis idcirco obligationibus satisfiat, non submisissent, medio consilii huius adurgeantur, superinde vero Maiestas Vestra Sacratissima demisse informatur; in reliquo autem ea solers cura habeatur, ut in abbatibus eiusmodi, et praepositis contextu extradatarum superinde regiarum collationalium literarum praescriptis conditionibus et obligationibus omni saltem possibili modo satisfiat. Quo in passu consilium istud Maiestatis Vestrae Sacratissimae benigno mandato debitum morem humillime gerere cupiens, audita praevis commissione, pro investigandis piis fundationibus ordinata, sub hodierno dato iuxta hicce humillima adnexae relationis opinionem per integrum approbatam, abbates illos, et praepositos, qui informationem suam circa praemissa hucusque non submiserant, ad satisfaciendum sibi commissis et ut circa id num praescriptas sibi tenore collationalium suarum obligationes et conditiones adimpleant et observent? consilium istud informet, ex benigno Maiestatis Vestrae Sacratissimae mandato serio commonuit. Caeterum vero, Clementissime Domine, ex quo consilio huic conditiones et obligationes, sub quibus abbatibus Tihaniensi et Sircensi abbatae benignissime collatae fuerunt, haud constarent, nec etiam inter decreta illa, quae Maiestas Vestra Sacratissima sub 30. Aprilis, anno adhuc 1733. in paribus clementer transmitti fecerat, eadem conditiones communicatae fuissent, idcirco consilium istud Maiestati Vestrae Sacratissimae humillime repraesentandum esse duxit, quatenus mox recensitarum duarum abbatiarum quoque conditiones et obligationes, sub quibus suis abbatibus clementer conferebantur, consilio huic, ut cum informationibus per dictos abbates submitendis, combinari possint, benigne communicari facere dignarentur. Penes quorum demissam repraesentationem semet consilium hocce altissimis caesareo-regiis gratiis profundissime substernit. Datum ex consilio regio locumtenentiali Posonii, die prima mensis februarii, anno domini millesimo septingentesimo trigesimo quinto, praesentibus ad latus serenissimi ducis praesidis, consiliariis: comitibus Joanne Pálffy, Gabriele Erdődy episcopo Agriense, Carolo Zichy, Leopoldo de Nádasd, Sigismundo Berényi episcopo Mallense; nobilibus Adalberto Sándor, Stephano Mórocz, Francisco Sauska, Georgio Fabiánkovics, Martino Szuhányi et Carolo Nedeczky celebrato. Maiestatis Vestrae Sacratissimae Caesareo-Regiae ob absentiam serenissimi ducis humillimus, humillimi, perpetuoque fideles subditi et capellani praeses et reliqui Maiestatis Vestrae Sacratissimae consilii regii locumtenentialis Hungarici consiliarii

Comes Joannes Pálffy mp.
Andreas Pehm mp.

Eredetije az Országos Levéltárban: litterae consilii locumtenentialis 1735. nr. 86. (Iványi Béla dr. másolata.)

61.

1735. — Grasso apát a belytartótanács fölbivására, vajjon teljesítette-e azon föltételeket, melyek mellett javadalmát kapta, beszámol mindarról, a mit apátságában az istentisztelet, népoktatás s a birtokok érdekében tett.

Excelsum Consilium Locumtenentiale Regium, Excellentissimi, Illustrissimi, Reverendissimi, Spectabiles ac Magnifici Domini Patres Patriae Gratosissimi, Colendissimi.

Gratiosas de dato Posonii 1. Februarii anni modo currentis super abbatiale munus meum monitorio-reflexivas altefati consilii mandati loco reverens, humillime percepi.

Ego, quemadmodum Deo, cuius nutu, infallibilique providentia cuncta reguntur, ita tanquam secundo in terris numini suae caesareo-regiae maiestati immortales pro beneficiis liberali dextra exilitati meae, Sacroque Ordini collatis gratias in acceptis semper referens, vitas, si plures darentur, sanguinem totaliter fundere pro augustissimae domus eiusdem sacratissimae caesareo-regiae felici, diuturnoque gubernio paratus essem, non minus fidelem, genuinamque super conditionibus in collationalibus regiis appositas homigiali pro obligatione praesentibus submitto informationem utpote suae maiestatis sacratissimae excelsae, singularique deputationi. Et quidem ac primum a suscepto abbatiali munere Tihaniensem abbatiam adiissem, Deum lachrymantibus, intimaeque compassionis oculis ecclesiam, sponsam meam non tam Rachelem, quam Liam spectare debui. Solo enim aequata, non erat in ea lapis supra lapidem, monasterium funditus dirutum; cellulas aegerrime ab aeris inclementiis defendere valentes duas, easque penitus vacuas, exceptis duabus gallinis, reperi, locoque matris ecclesiae unam exiguam, quamvis ab antiquitate foundationis celebrem, ab omnibus ornamentis et sacris vasis penitus exertem sum ingressus.

Quod vero possessiones monasterii tangeret, illa absque hominibus, brutisque animantibus deserta, busta, cineresque et ossuaria tantummodo referebant. Cui enim peregrinum esse potest, qualiter hostilis gladius tot annorum decursu furens homines, brutaque furori suo victimas fecerit; ferro, ignique cuncta diuserit; reliquam vulgi partem pestifera lues e vivis eripuerit? Post nubila tanta, ubi tandem Phoebus arridere coepisset, reparatis pedetentim coloniis gratia altissimi inde, fatigabilique industria mea nixus e fundamentis ecclesiam sat altam, amplam ad solatium Christi fidelium erexi, columnis, sacellis et cripta per totum non facile sibi pari, lapideis gradibus exornavi, fornice, tectoque ex scrobibus munivi; altaribus adhuc desideratis, pontificalibus pretiosis sacris vestibus, vasisque insignivi. Extra ecclesiam hic Tihanini statuam non parvi pretii, pariter et sacellum ad continuum sanctorum cultum, devotionemque palam fundavi. Ipsum etiam monasterium quadratam in figuram formavi, tametsi ob steriles reditus necdum ad perfectionem usque deduxissem. Quid quod in possessionibus monasterio adiacentibus, signanter in Szántód sacellum temploque aequalem cum turri et campana, in Endréd cum schola, duabusque campanis, necnon vasis vestierim? *Legitimis pastoribus providerim*, nam praeterquam et ipse manum ovili Christi nutriendo admovissem incessanter, simul etiam patres ex Ordine meo habui, habeoque semper, qui variis linguis, literisque apprimi instructi iam tres, iam etiam plures in vinea Domini zelose cooperantes copiosam messem ad invidiam circumfusarum haeresum reportare conspiciuntur, facile parvas Hierosolymas modo ecclesiam meam dixerim propter tot diversarum nationum

ex omnibus circumquaque partibus ad eam confluxum, sacrosanctisque sacramentis provi-
sionem. Certum etiam est de vestitu et amictu de manu mea providere. Verum nec pauperes
desunt, qui victualia, vestitusque suos de bonis secundum sacra consilia de premerentibus
providitur. Sed et quod expeteret conditio illa iureiurando facta tempore solemn-
is infulationis, ut videlicet iniuria temporum in manus alienas delapsa bona vindicentur per praelatos
ecclesiarum, illa ego etiam num non sine magnis expensis in locis debitis vindicari non
intermitto.

Hinc liqueret, quonam modo conditionibus in gratiosis collationibus suae maiestatis
sacratissimae expressis satisfactum hactenus esset. Optarem et pro eo desudo usque ad
virium mearum extenuationem et vita extrema, ut Deus ter optimus maximus ea tempora
Excelso Consilio videri concedat, quibus primaevum florem et fructum huius Tihaniensis
etiam abbatae fundatoris gloriosissimi cum perenatura, florentissimaeque posteritate sua
feliciter experiatur. Quae dum ardentissime ad sacras aras dietim oro, me in ultiores
gratias Excelsi Consilii demississime insinuo manens

Eiusdem Altofati Excelsi Consilii Locumtenentialis Regii

vivens et moriens humillimus servus, capellanusque
Vilibaldus Grasso O. S. B.
Abbas Tihaniensis.

Grasso sajátkezű, keltezetlen írása a pannonhalmi rendi levéltárban.
Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 29., nr. 10.

62.

1737 márczius 9. Pozsony. — *A lelkész-i pénztári bizottság Ferencz lotharingiai
berczeg, helytartónak előterjesztést tesz róla, mit irt Grasso az apátságában létesített
egyházakról, plébániákról, lelkészkedésről, a tihanyi templomot elpusztító tűzről s azon
véleményének ad kifejezést, hogy, mivel Grasso kötelességét teljesíti, a felségnek azt lehetne
javasolni, hogy az apát jelentése tudomásul vevetű.*

Serenissime Dux etc. Excelsum Consilium etc. Litteras responsorias domini Vilibaldi
Grasso, Ordinis Sancti Benedicti, abbatis Sancti Aniani de Tihan, ad intimatum 22. Januarii
1737. quoad restaurandas et aedificandas ecclesias et domas parochiales emanatum inter-
ventas, quibus mediantibus rescribit, quod e fundamentis abbatiam suam, videlicet eius
ecclesiam, campanas, pontificalia, sacerdotalia ornamenta, organum, cathedram, pariter et
monasterium quadrangulare, etsi adhuc non consummatum assurrexisse quilibet oculus
testari potest. Trans lacum quoque Balatonem in praedio Szántod supra montem Sancti
Christophori novam erexit ecclesiam, quae in Simighiensi comitatu quotannis poenitentibus
salutaris mater est; in pago etiam Endrőd divina sine defectu currunt; noctes, diesque
ubique integrae possessiones locorum suorum per eundem, coadiutoresque ex Sacro Ordine
suo tres patres divina zelose administrantur: consequenter curae animarum sufficienter est
provisum. Praeterea informat, quod Tihanyiensis ecclesiae maiestuose erecta tecta furor
ignis anno praeterito 1736. die 26. Novembris usque ad sanctuarium incineraverit, quae

quidem, sicut et monasterii eodem casu lugentia, iam restaurantur. Censeret commissio et directorium cassae generalis parochorum ordinata, si quidem titulus dominus abbas obligationi suae satisfaceret, suae maiestati sacratissimae ad statum notitiae humillime repraesentandas esse; salvo altiori etc. permanendo.

Serenitatis Vestrae et Excelsi Consilii Regii Locumtenentialis humillimi, obsequentissimi et obligatissimi servi Gabriel Antonius comes Erdődy episcopus Agriensis, Sigismundus comes Berény episcopus Mallensis, C. Joannes Eszterházy, Carolus Nedeczky, Andreas Pehm, Josephus Kunics, Posonii ex commissione generalis cassae parochorum 9. Martii 1737. celebrata.

Országos Levéltár: litterae consilii 1737., nr. 431.

63.

1740 augusztus 12. Pannonhalma. — *Sajghó Benedek főapát és a pannonhalmi konvent Grasso Vilebáldról, a visszaszerzett tibanyi monostor első apátjáról, gyászjelentést adnak ki.*

Memento iudicii mei, sic enim erit et tuum, mihi heri, tibi hodie. Eccl. 38.

Hoc triste nuncium colendissimi domini confoederati recens nobis testamento reliquit vobisque transmitti mandavit plurimum venerandus senior noster, reverendissimus ac amplissimus condam dominus *Willibaldus Grasso, primus vindicati a nobis asceterii Sancti Aniani de Tibany abbas infulatus*. Hic in flore iuventutis Sacro Monti Pannoniae insertus exacta morum suavitate, regularique observantia iam tunc superiorum amorem, aequalium meruit venerationem. Absolutis rite studiis sacerdotium consecutus, paulo post Mariae, Marthaeque munia felici temperantia conciliavit. *Cellarii nostri praefecturam* tanta sui commendatione gessit, ut e profundioribus ad altiores gradus promotus, *bonorum videlicet archiabbatialis residentiae administraturam* capessere iuberetur. Eam pariter sic explevit, ut primus *abbas dicti monasterii* pedo et infula ornari meruerit. Desolutam illud iniuria temporum ac bellorum repurgavit, eleganti, eaque magnifica ecclesia a fundamentis erecta, cryptaque amplissima pristino nitori magna ex parte restituit, aedificiis necessariis auxit. Ast avida mors conatibus eius obsistens, die 8. Augusti, postquam aetatis suae annos 63. explesset, in cryptam a se fundatam eum recludit. Magnum sui desiderium apud domesticos aequae ac extraneos relinquens, quorum omnium moribus se noverat attemperare; hospitalitatis beneficium prono et hilari vultu exhibere. Ast quia virtutes omnes longum foret enumerare, brevibus insinuamus: vir certe fuit miri candoris, integerrimaeque sinceritatis, animique exporrecti et liberalis, iniurias nulli facere, sibi vero illatas non simulare, sed ex animo condonare, aeternumque oblivisci novit. Mortem autem scribimus, quam nunquam describere possumus: nec enim ab ullo sciri potest, nisi ab eo, qui illam expertus est. Res stupenda (momento absolvitur), quia ergo momentanea est, omni nos momento paratos esse convenit, ut dum mortuis iusta persolvimus, nobis quoque propediem persolvenda putemus.

Dabamus in exempto regio archicoenobio nostro Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae, die 12. Augusti, anno 1740.

Reverendissimae, perillustri ac amplissimae dominationi vestrae, caeterisque admodum reverendis ac reverendis dominis confoederatis nobis in Christo collendissimis

addictissimi

Benedictus archiabbas

Pater Augustinus prior

et conventus.

Eredetlje a pannonhalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 28., nr. 7.

64.

1740 augusztus 15. Tihany. — *Sajgbó Benedek főapát Mórocz Bélát az üresedésben levő tihanyi apátság kormányzójává kinevezvén, neki, valumint a tihanyi monostorban tartózkodó Erdélyi József és Balományi Román rendtagoknak a bási fegyelemre, az istentisztelet végzésére s a gazdasági ügyek vezetésére utasításokat ad.*

In nomine Domini nostri Jesu Christi Amen.

Vacante in praesens abbatiali sede Tihaniensi, reverendus pater *Adalbertus* in administratorum eiusdem abbatiae tam in spiritualibus, quam temporalibus constituitur.

Primum idcirco reverendi patres *Josephus* et *Romanus* filialem obedientiam et reverentiam cum omni charitate et submissione eidem praestabunt, sine benedictione eiusdem nemo egredietur aut ingredietur, ordo celebrandi, aliaque id genus sive ad servitium divinum seu domesticam disciplinam directa a praedicti domini patris administratoris directione pendebunt.

Reciproce autem idem reverendus pater administrator in rebus dubiis aut sibi ignotis consilium accipiet, auditisque suis dominis confratribus erga praescriptum Sacrae Regulae, quod in Domino iudicaverit magis expedire, pro Dei gloria et bono monasterii id faciet, prima omnium sit cura divinorum.

Surgendum erit circa mediam quintam, 8-a vespertina signum pro silentio dandum.

Sacrum primum circa horam sextam, ultimum hora 10. celebrandum.

Litaniae Lauretanae singulis sabbathis post meridiem decantentur.

Conciones potissimum catecheticae singulis dominicis et festis bene tamen elaboratae habeantur, ut populus exinde emendationem accipiat et verbum Dei non prophanetur.

Lampas in ecclesia iugiter ardeat et omnia munde servantur; quod ipsum curare incumbet patri *Romano* in particulari.

Omnes denique in charitate Dei invicem adiuvent, honore invicem praeveniant, nemo extollatur, nemo contristet invicem, nemo conturbet familiam sine causa, sed, si quem errare contigerit, cum religiosa magis modestia, quam cum furore et indignatione corrigatur, omnia demum vestra, dilecti filii, in charitate fiant ac timore Dei sint praemunita, ut in omnibus glorificetur Deus.

Dispositis itaque primum, quae ad servitium divinum, curam animarum ac decorem domus Dei spectant, secundum erit reverendi patris administratoris munus curare temporalia. Ut autem haec bono ordine gubernare possint,

1) fiant inventaria domesticae suppellectilis;

2) granarii;

3) molendinorum, dicae eorum inspiciantur et fructus molendini singulis mensibus examinentur;

4) allodia invententur et ad bonum ordinem redigantur;

5) pecora, equatum, oves ac setigeri invententur, setigeri potissimum signentur bene, dextera auricula per medium amputata;

6) educilla vino provisa habeantur usque ad festum Sancti Michaelis, de praeteritis rationes exigantur;

7) pro futura frugum decima dispositiones fiant, ut bono tempore decimentur et invehantur fruges, ita et foenum dominale ac in acervos bene disponantur;

8) de vindemia mature pariter prospiciendum, vasa sufficientia et calathi, aliaque necessaria cum torcularibus praeparentur;

9) arendae pratorum, agrorum et a subditis obvenire debentes tum occasione decimae frugum ac vini (nb. hic etiam nona ex singulis desumi solet) accurate connotentur ac incassentur;

10) quia hoc anno exiguae essent glandes, in allodiis idcirco et molendinis providendum est, ut ad minus 12 setigeri pro necessitate monasterii bene saginentur, adeoque quantocius eo destinentur.

Conventiones omnium fere servitorum dicuntur mansisse apud defunctum abbatem, ideoque exquirantur et in ordinem redactae singulis extradentur.

Mercenarius boarius minor 18 florenos habet anticipatos pro vinea defunctae Bottyanianae, quae concernebat monasterium, non vero Gulasianam.

Universa denique sensim in meliorem ordinem reducenda domino folio reverendo patri administratori recommendantur et plena cum auctoritate committuntur. Actum in Tihan, 15. Aug. 1740.

Benedictus archiabbas.

Sajghó sajátkezű rendelete a pannonhalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 4., nr. 77.

65.

1740 szeptember 19. -- *Lécs Ágoston, a tihanyi monostor fölavatandó apátja, anyaegebázának, Pannonbalmának és főapátjának, Sajghó Benedeknek s utódainak tiszteletet s engedelmességet esküszik.*

Ego P. Augustinus monasterii Sancti Aniani de Tihany ordinandus abbas promitto coram Deo et sanctis eius ac toto venerabili conventu fidelitatem, dignamque subiectionem, obedientiam et reverentiam matri meae ecclesiae Sancti Martini Montis Pannoniae, tibi que Benedicto domino meo, eiusdem ecclesiae archiabbi et successoribus tuis secundum Regulam Sancti Patris nostri Benedicti et sacrorum canonum instituta. Sic me Deus adiuvet et haec sancta Dei evangelia. Die 19. Septembris 1740.

Idem qui supra P. Augustinus m. p.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

A keltezést és aláírást kivéve Sajghó Benedek írása.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 4., nr. 22.

66.

1740 szeptember. — *Sajghó Benedek főapát a tőle tihanyi apátnak kinevezett Lécs Ágostont III. Károly királynak bemutatja s az apáti székhelyben való megerősítését kéri.*

Sacratissima Caesarea, Regiaque Maiestas, Domine Domine Clementissime.

Per mortem et ex hac vita decessum honorabilis condam patris Willibaldi, Ordinis Sancti Benedicti ad Sanctum Martinum professi ac novissimi abbatis Tihaniensis abbatia eadem viduata existente, in conformitate benigni diplomatis regii superinde praedecessori meo archiabbati, eiusque in officio successoribus anno adhuc 1719. per Maiestatem Vestram clementer elargiti, religiosum virum patrem Augustinum, Ordinis aequae Sancti Benedicti, ad Sanctum Martinum professum et in antea quidem philosophiae ac dein sacrosanctae theologiae domi, forisque per complures annos professorem, iam vero in sextum annum conventus mei priorem actualem, pietate proinde ac scientia satis probatum, in locum praedefuncti abbatis, adeoque in abbatem Tihaniensem Maiestati Vestrae humillime duxi praesentandum, de genu humillime supplicans, quatenus pro innata caesareo-regia clementia atque ad mentem praedecarati etiam benigni diplomatis dictum patrem Augustinum in abbatem Tihaniensem benigne acceptare, promovere atque confirmare Maiestas Vestra Sacratissima clementissime dignaretur. Quam gratiam ac caesareo-regiam clementiam assiduis orationum suffragiis una remereri nequitquam intermissurus, perenni, eaque homagiali subiectione persevero.

Maiestatis Vestrae Sacratissimae

humillimus, perpetuoque fidelis subditus et capellanus
Benedictus archiabbas m. p.

Sajghó későbbi másolata, melyre rájegyezte: Copia instantiae augustissimo condam imperatori Carolo 6-to pro novo abbate Tihaniensi porrecta die 25. Septembris 1740.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 4., nr. 24.

Megvan az Országos Levéltárban is, mint a Concept. Referad. 1740., nr. 47. melléklete.

67.

1740 szeptember 27. — *A magyar kanczellária az apáti megerősítés végett bemutatott Lécs Ágostonról a felségnek véleményes jelentést tevén, megerősítését ajánlja.*

Sacratissima Caesarea, Regiaque Maiestas Domine, Domine Clementissime!

Postquam post factam et per Maiestatem Vestram Sacratissimam in anno 1719. clementissime approbatam abbatiae Sancti Aniani martyris de Tyhany, conventui Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae incorporationem, religiosus pater Vilibaldus Grasso, Ordinis Sancti Benedicti et praefati conventus Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae professus, in abbatem antelatae ecclesiae Tihanyiensis de instituto Sacri Ordinis canonice electus ac per Maiestatem quoque Vestram Sacratissimam clementer approbatus et confirmatus, his non ita pridem evolutis diebus e vivis decessisset, modernus praelibati conventus Sancti Martini archiabbas, honorabilis et religiosus pater Benedictus Saighó ad Maiestatem Vestram Sacratissimam medio demissae suae instantiae supplex recurrit et in eo, quatenus religiosum

patrem Augustinum Lécs, praeattacti Ordinis Sancti Benedicti et conventus Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae professum, philosophiae et sacrosanctae theologiae professorem emeritum et in praementionato Sancti Martini conventu iam a sexemno priorem, pietate ac scientia satis probatum ac de iustituto Sacri sui Ordinis in locum praedefuncti patris Vilibaldi Grasso, pro abbate Tihanyiensi legitime et canonice electum Maiestas Vestra Sacratissima clementissime confirmare, desuperque solitas literas privilegiales eidem extradare benigne dignaretur, humillime supplicat. Circa quam antelati supplicantis archiabbatis demissam instantiam ea esset cancellariae huius regiae Hungarico-aulicae humillima

opinio,

ex quo praefato archiabbati tam de instituto Sacri Ordinis, quam etiam ex clementissima Maiestatis Vestrae concessione in praementionato anno 1719. antelato Sacro Ordini et archiabbatibus diplomatice extradata, ius electionis abbatum Tihanyensium rite competeret, solaque electionis confirmatio Maiestati Vestrae Sacratissimae in praelibato diplomate reservata haberetur, praementionatusque neo-electus abbas pater Augustinus Lécs tam de scientia, quam et pietate ac aliis singularibus naturae et animi dotibus nimium a sua superioritate commandaretur: cancellaria haec regia Hungarico-aulica praefatam antelati neo-electi abbatis electionem (suprema caeteroquin Maiestatis Vestrae Sacratissimae dispositione in salvo permanente) clementissime cum conditione tamen ea, ut *imposterum etiam neo eligendus Tihanyiensis abbas pro benigna Maiestatis Vestrae Sacratissimae confirmatione per archiabbates semper praesententur*, omnino confirmandam, solitasque eatenus confirmationales literas regias eidem extradandas esse, humillima opinione sua censeret.

Maiestatis Vestrae Sacratissimae humillima et obsequentissima cancellaria regia Hungarico-aulica, Viennae, 27. Septembris 1740. Comes Ludovicus de Batthian m. p. Franciscus Palásthy m. p.

A felség «Placet Carolus m. p.» jegyzésével elfogadott jelentés megvan az Országos Levéltárban: originales referadae ez 1741. nr. 11. és concept. referad. 1740. nr. 47. alatt. (Iványi Béla dr. másolata.)

68.

1740 október 6. Bécs. — *A magyar kanczellária illetménybeszedő hivatala elismeri, hogy a Lécs Ágoston tihanyi apát részére kiállítandó királyi megerősítő levél fejében 602 rajnai forintot fölvev.*

Quod abbatia Sancti Aniani martyris de Tihán venerabili conventui archiabbatiae Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae incorporata et proxime conferenda ad officium taxatoratus cancellariae regiae Hungarico-aulicae nomine taxae depositi sunt floreni sexcenti et duo Rhenenses, hisce recognoscitur. Viennae, die 6. Octobris, 1740.

Per officium taxatoratus ibidem m. p.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

A szöveg alján szép mívű ovális pecsét van, melyen csücskös talpú egyenes jobbról harántosztott paizsban két mezőben felül a sugárzó nap, alól csillag és negyedhold vannak, az oromdisz kiterjesztett szárny, középen csillag. (Más, későbbi iratból kitetszőleg Jaszvitzi János Ferencz pecsétje.)

Signaturája: Act. abbat. Tihan. fasc. 25. B. num. 6.

69.

1740 december 1. Bécs. — *Mária Terézia királynő Lécs Ágostont a tihanyi apáti székhelyben megerősíti.*

Nos Maria Theresia, Dei gratia regina Hungariae... memoriae commendamus..., quod posteaquam per mortem et ex hac vita decessum honorabilis condam Vilibaldi Grasso... abbatiam Sancti Aniani martyris de Tihan legitimi vacare contigisset ac fidelis noster venerabilis et religiosus Benedictus Saigho..., cui ad exigentiam benigni regii diplomatis in archiducali civitate nostra Vienna Austriae die duodecima mensis Octobris anno millesimo septingentesimo decimo nono expediti inter alias observari praescriptas condiciones etiam in casum intervenientis dictae abbatiae de Tihan vacantiae ad eandem abbatiam semper aptum et idoneum subiectum legitimis Hungariae regibus pro obtinenda superinde benigna confirmatione regia praesentare incumbit, ... fidelem pariter nostrum religiosum patrem Augustinum Lécs, praeattacti Ordinis Sancti Benedicti et conventus Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae professum, philosophiae et sacrosanctae theologiae professorum emeritum et in praememorato Sancti Martini conventu iam a sexennio priorem... humillime praesentasset. Hinc nos... eundem Augustinum Lécs... ad dictam abbatiam de Tihan benigne confirmandum, eidemque... praedeclaratam abbatiam... dandam et conferendam, eundemque ei, cui interest, praesentandum duximus, ita tamen, ut conditionibus praeattacto benigno diplomate clementer insertis tam idem modernus abbas Tihaniensis, quam et ipse archiabbas ac conventus Sancti Martini... per omnia satisfacere debeant ac teneantur... Datum per manus fidelis nostri nobis sincere dilecti spectabilis ac magnifici comitis Ludovici de Batthyán perpetui in Német-Ujvár, comitatus Castriferrei supremi et perpetui comitis, pincernarum nostrorum regaliū per Hungariam magistri, camerarii item et consilarii nostri actualis intimi, necnon per antelatum regnum nostrum Hungariae aulae nostrae cancellarii in archiducali civitate nostra Vienna Austriae die prima mensis Decembris anno Domini millesimo septingentesimo quadragesimo, regnorum nostrorum anno primo.

Maria Theresia

*Comes Ludovicus de Batthyán.
Petrus Vég.*

Hártyára irt eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

A némi aranyozáson kívül egyszerűen, de csinosan kiállított oklevél pecsétje teljesen ép.

Signatúrája: Act. abb. Tihan. fasc. 4. num. 25.

Hátíratá: Penes praesentes... collationales per... Josephum Péterffy liberum baronem de Somoskeő, regiae camerae Hungariae seniore consiliarium... Augustinus Lécs... ad abbatiam Sancti Aniani martyris de Tihan... in praesentia tam ecclesiasticarum, quam saecularium ad id convocatarum personarum solemniter introductus et installatus est. Ex consilio regio camerae Hungariae die 23. Decembris, anno 1740. Carolus Ludovicus Konkely. Inscript. in registratur. fol. 48.

70.

1741 február 17. Pozsony. — *Eszterházy Imre primás megengedi, hogy Lécs Ágoston magát akármely az apostoli székkal közösségben levő püspökkel apáttá avattathassa, de fölvatásakor neki, mint megyés főpásztorának s az esztergomi egyháznak, mint anya-egyházának bűséget s engedelmességet esküdjék s ezt neki írásban is benyujtsa.*

Nos Emericus, Dei gratia sacri Romani imperii principis e comitibus Esterházy de Galantha, ecclesiae metropolitanae Strigoniensis archiepiscopus, sacrae sedis apostolicae legatus natus, primas regni Hungariae, eiusdemque summus et secretarius cancellarius, comitatus Strigoniensis supremus ac perpetuus comes, sacrae regiae maiestatis actualis intimus status et consilii locumtenentialis regii consiliarius, necnon unus e iudicibus tabulae septemviralis etc. etc. dilecto nobis in Christo filio, honorabili patri Augustino, Ordinis Sancti Benedicti, conventus Sancti Martini in Sacre Monte Pannoniae priori salutem in Domino sempiternam. Devotis precibus tuis ea de causa nobis porrectis inclinati damus et concedimus facultatem, ut tu, qui abbatiam de Tihan alias immediatae iurisdictioni nostrae in spiritualibus subiectam ex regia clementia nuper obtinuisti, canonicam quoque in abbatem benedictionem a quocunque illustrissimo ac reverendissimo domino antistite, gratiam et communionem sacrae sedis apostolicae habente et in propria aut aliena ecclesia de consensu ordinarii exercente suscipere possis ac valeas. Tenearis nihilominus in manibus munus praemissae benedictionis tibi impertientis praesulis solitum fidelitatis et obedientiae nobis, qua ordinario tuo ac sanctae matri tuae ecclesiae Strigoniensi debitae iuramentum deponere, nobisque illud in scriptis tuo sigillo proprio et manus subscriptione munitum post acceptam abbatialem benedictionem mox transmittere. In quorum fidem etc. (!) Datum Posonii in curia nostra archiepiscopali die decima septima mensis Februarii, anno Domini millesimo septingentesimo quadragésimo primo.

Fr. Emericus (L. S.)

Ad benignum suae celsitudinis archiepiscopi mandatum

Georgius Klimo,

metropolitanae Strigoniensis et suae celsitudinis canonicus a latere.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. Abb. Tihan. Fasc. 4., num. 31.

71.

1741 szeptember 17. Pozsony. *Patachich Gábor kalocsai érsek bizonyítja, hogy Lécs Ágoston a szokott szertartások szerint, Sajghó Benedek főapát és Maltzahn János gróf szent-benedeki prépost, győri éneklő kanonok assistentiája mellett tibanyi apáttá avatta.*

Nos Gabriel Hermannus Dominicus, miseratione divina sacrae metropolitanae sedis Colocensis et ecclesiae Bachiensis canonice unitarum archiepiscopus e comitibus Patachich de Zajezda, perpetuus in Verbovecz et Rakovecz, comitatus Bachiensis perpetuus supremus comes, sacrae caesareae, regiaeque maiestatis actualis intimus status consiliarius, eiusdemque

excelsae tabulae septemviralis coiudex et assessor primarius etc. etc. omnibus praesentes visuris, lecturis aut legi auditoris salutem in eo, in quo est vera salus et officiorum nostrorum promptitudinem. Notum facimus et attestamus, quod nos in festo Inventionis Sanctae Crucis, id est die tertia Maii anno millesimo septingentesimo quadragésimo primo in ecclesia Sancti Martini episcopi et confessoris in archicoenobio Sacri Montis Pannoniae sub titulo et invocatione eiusdem Sancti necessariis instructi facultatibus, pontificalibus induti inter missarum solemnias iuxta ritum sacrae Romanae ecclesiae honorabilem et dilectum in Christo filium, patrem fratrem Augustinum Lécs, antelati archicoenobii professum et priorem, assistantibus reverendissimis dominis Benedicto Sajghó, eiusdem celeberrimi, regii ac exempti archicoenobii et partium coronae regni Hungariae annexarum archiabbate, necnon Joanne Carolo comite a Malzán, praeposito Sancti Benedicti et cathedralis ecclesiae Jaurinensis canonico et cantore in abbatem monasterii Sancti Aniani et confessoris sub Regula Sancti Benedicti de Tihan promoverimus et ordinaverimus. In quorum fidem has eidem manu propria subscriptas et sigilli nostri maioris appensione roboratas extradandas esse duximus litteras testimoniales, quae dabantur in libera ac regia civitate Posenii die decima septima mensis Septembris, anno Domini millesimo septingentesimo quadragésimo primo.

Gabriel archiepiscopus Colocensis m. p. (L. S.)

Alexander Gyárfás, secretarius m. p.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

Patachich pecsétje ép, de a czimernél nem nyomódott ki tisztán.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 4., num. 26.

72.

1741 november 25. Pannonhalma. — *Sajghó Benedek főapát értesíti Lécsset, bogyan kell neki az apátsága után járó katonaságot kiállítania, örvend rajta, bogy a monostor építése balad s igéri, bogy a monostorban szükséges szerzeteseket el fogja neki küldeni.*

Reverendissime Domine in Christo Fili mihi Observandissime.

Notarius noster, dominus Varjú, nuper Papa redux litteras Praetitulatae Dominationis Vestrae Jaurini decumbenti mihi exhiberi fecit, ex quibus intelligo sollicitudinem circa erigendos milites. Determinatio regni quidem a sua maiestate confirmata haec fuit, ut unusquisque dominus terrestris pro sua persona militem unum, a singulis item portis palatinalibus unum statuere debeat, ita tamen, ut a bonis in diversis comitatibus habitis liberum sit cuivis domino terrestri suos milites contrahere et in illo comitatu statuere, in quo residentiam habet. Idcirco Reverendissima Dominatio a sua persona, nolit, velit, militem dare debet, nec tamen tenetur alios in Simigiensi et in Saladiensi alios, sed omnes obvenientes in Saladiensi statui potuissent, idque propter commodiorem eorum expeditionem et futuram provisionem; debent enim etiam solvi et alimentari a nobis. Notandum hic: singulo militi menstruatim fl. 6 pro alimentanda orali et equili portione sua determinati sunt, eunti videlicet ad campum alimentatio simul et solutio in sex illis florenis excisa habetur. Iam vero dominus palatinus literas hisce diebus ad diversos comitatus misit, ut

portales numeros milites cum anni medii salario quantocius mitteremus, sed hoc est contra conventionem regnicolarem, quia convenimus in eo, quod intra regnum solvere et alimentare velimus nostros milites, extra regnum autem stipendiis regiis, nec aliter militare tenebuntur; itaque, si miserit suos Vestra Dominatio Reverendissima, non misi trium mensium stipendium assignet eisdem, idque non ad proprias eorum manus, quia perpotarent ad semel, sed comitatui mittere debebit unum hominum quasi commissarium, prae cuius manibus cassa stabit et inde diaetim solvantur; sed quietantia ab eodem super assignatis tam militibus, quam solutione erit recipienda. Antequam autem suos expediat, oportet cum illis capitulare seu contrahere, ut equorum et armorum bonam curam habeant, ne frangant, ne perdant aut commutent, prout Iaurinenses et Comaromienses modo ex Silesia reduces fecerunt; ad haec autem omnia et fidelitatem domino suo ac etiam reginae servandam iuramento adstringendi erunt, quia haec militum statuendorum obligatio non erit ultima, utinam pluries a nobis non exigatur. Ea de causa ego non alios, verum subditorum nostrorum filios conduco; pluribus etiam ex rationibus neque properamus cum statuendis, quia hyems est, sed modo consultatur passim in comitatibus istis, post cras Comaromii, die 1. Decembris Iaurini, die vero 4. Decembris Papae congregationes generales habituri.

Circa monasterii aedificia laudabilis est industria Dominationis Reverendissimae, quod pro 10 religiosis parata sit habitatio; sed forte restabunt adhuc refectorium commune et clausura. Sine his conventus haberi nequit; haec itaque adhuc recomendo procuranda. Personas, Deo dante, submittam, si forte propter Gallicam linguam adeo necessarius fuerit P. Adalbertus et voluerit transire, nec illum detinebo, quamquam selectum hominum deferre non possim; nam nec ipse eundem habeo, fidelem enim et habentem voluntatem in lege Domini, quem ad seria possim applicare, vix invenio. Reverendissima Dominatio pluribus annis prioratum gessit inter illos, nosse melius poterit, qui et quales sint; utinam non palpassemus nequitias eorum, viros forte solidiores in virtute haberemus. Nunc autem cogitare debet una mecum infirmarum semet suscepisse curam animarum.

Hisce Reverendissimam Dominationem ad vota valere exoptans, me sacris precibus recomendo et reciproce persevero

Reverendissimae Dominationi Vestrae

in Sancto Martino, 25. Novembris 1741.

sincere addictus in Christo

Benedictus

archiabbas m. p.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 20., num. 17.

73.

1747 ápril 27. Bécs. — *Mária Terézia fölbívíja a helytartótanácsot, vizsgálja meg az endrédi kálvinisták panaszát, kik Lécs Ágoston tibanyi apátot, mint erről mellékelt folyamodásuk tanuskodik, erőszakos térítésről vádolják s tegen neki hü jelentést.*

Maria Theresia etc. Reverendi etc. Quamvis reiteratae benignae resolutiones nostrae regiae, cumprimis in materia religionis innuant, ut, ad evitanda lamenta et quasvis incongruas sequelas, omnis via facti sistatur, interim possessionis Endrédi, comitatui Simeghien-

adiacentis et ad abbatiam Tihaniensem spectantis Helveticae confessioni addicti incolae, qualiter adversus eiusdem abbatae abbatem Augustinum, querulenter in eo, quod eosdem incolas habito in praedicta possessione Endréd oratorio et religionis exercitio, in quorum usu a memoria hominum exstiterunt, privaverit; mulieres vero quasdam tamdiu virgis cedi iusserit, donec fidem catholicam amplexae sunt, ex advolutis paribus uberius informabuntur Fidelitates Vestrae. Penes quorum itaque communicationem iisdem benigne comittimus et mandamus, quatenus super praemissis quaerelis, auditis iis, quos audire competit, genuinam informationem, cum voto et opinione Fidelitatum Vestrarum nobis submittere debeant et teneantur. Quibus in reliquo etc. Datum in archiducali civitate nostra Vienna Austriae, die 27. Aprilis 1747 Iablancy mp. Consilio Locumtenentiali ex officio.

Sacratissima Caesarea Regiaque Maestas, Domina Domina naturaliter Clementissima!

Cum summo animi moerore exponere Vestrae Maestati Sacratissimae humillime cogimur, qualiter nam reverendus praepositus Augustinus Tihanyi, medio suarum literarum ad praedictorem nostrum directarum, omne religionis exercitium inhibere, praedictorem turbare ac libertatem religionis (!) tollere aggressus sit, prout eiusdem litterae sub A. testantur.¹ Et licet expositam vineam restituisset, 26. nihilominus Martii anni currentis tam usum oratorii nobis interdixit, quam religionis exercitio, in cuius usu a memoria hominum imperturbati hactenus existeramus, privavit; imo mulieres quasdam tamdiu virgis cedere iussit, donec catholicam religionem amplexae confiteri coactae sunt. Ad sacros proinde Vestrae Maestatis Sacratissimae pedes humili de genu provoluti supplicamus demississime, dignetur Vestra Maestas Sacratissima in conformitate benignarum suarum resolutionum benignissime inhibere, ne facto privato ab exercitio religionis amoveamur ac simili convertendi modo religionem catholicam amplecti compellamur, verum in antiquo libero religionis nostrae usu conservati, ab omnibus privatorum violentiis regia Vestrae Maestatis auctoritate protegatur. Clementiam Vestrae Maestatis humillime exosculaturi, perseveramus Sacratissimae Vestrae Maestatis, humillimi, perpetuoque fideles subditi incolae possessionis Endréd, comitatui Somogyiensi adiacentis, Helveticae confessionis addicti.

Országos Levéltár: concept. expedit. 1747. ex Apr. nr. 83. (Iványi Béla dr. másolata.)

74.

1748. — *Lécs Ágoston az apátságában végzett munkálatokról, az apátság birtokainak védelmére kifejtett fáradozásairól, a katolikus vallás fölvirágoztatására irányuló törekvéseiről, a tőle megtérített nem-katolikusokról hivatalos jelentést tesz.*

Sacro Ordini receptus ac e scholis egressus, posteaquam superiorum meorum nutu et mandato philosophiae primum, ex post vero theologiae docendae professor ordinatus extitsem, ea domi, forisque, utpote in venerabili capitulo Iauriensi, ingenioli mei superum clementia mihi concessi dare contendere specimina, ut iis, quemadmodum non sine honore mei, ita certe (absit iactantia) pari cum consolatione Sacri Ordinis feliciter terminatis,

¹ A levelet l. az endrédi plébániánál.

imprimis in subprioratu ac ex post prioratu, denique magisterio novitiorum multos annos desudando, tandem habita praerecensorum exiguum meritum meorum ratione, ex clementissima caesareo-regia gratia et collatione abbatiam hancce Tihaniensem in anno 1740. consecutus sum.

Ubi posteaquam omnia desolutissima, ruinaeque proxima reperissem, conspexissemque non sine lachrymis, primum et ante omnia eidem in exigua particula e rudibus restaurandae et reaedificandae, maxima vero ex parte e fundamentis extruendae manum ea sedulitate et alacritate admovi, ut divina misericordia intento meo clementer annuente, eandem ad duas contignationes pro religiosorum plurimum religiosa accomodatione cum clausura statui perfecto quadriangulari reddiderim.

Allodium praeterea Tihaniense, necnon horream, item sit veniarum stabulum, domumque pro fabro ferrario omnia e fundamentis lapidea, non novo domus annonariae tecto erexi.

Unum molendinum vetus in possessione Örvényes renovavi, aliud vero novum ibidem lapideum noviter ex fundamentis construxi.

Duas vineas in promonthorio Tihaniensi, unum scilicet in Ovár, alteram in Cserhegy existentes multo ampliavi.

Curiam Szőlősiensem, a 130 et quod extendit annis, prae manibus saibularium lugentem processualiter reluendo, iuribus abbatialibus restitui.

Naves plures pro faciliori, securiorique per lacum Balaton transitu gravi aere comparavi.

Ad rippam Trans-Balatoniam domum, gasamque aliam, quo populus ingruentibus frequenter iniuriis tempestatibus sese recipere possit, pariter ex fundamentis erexi.

In Szántód domum lapideam ex quatuor cubiculis et camera, culina, item e cellario constantem fine exercendae religiosae hospitalitatis transeuntium noviter aedificavi.

Ibidem vineam cuiusvis iudicio mille florenos praevalentem propria industria mea plantari curavi.

In possessione Endréd horreum novum, necnon molam fundamentaliter ex lapidibus extrui curavi.

In possessione Teleki duo singularia molendina comparavi.

In praedio Nagy-Kapoly (ubi occasione adventus mei praeter solitudinem nihil repertum) cum palpabili oeconomiae abbatialis augmento singulare allodium pariter aedificavi.

Sed et ipsa mobilia omnia per me comparata solertiam et dexteritatem meam manifestissime contestantur.

Praeterquam quod causas abbatiales coram regia suae maiestatis sacratissimae tabula Pestiensi vertentes cum magnis sumptibus anxie admodum in persona mea *per decursum quinquennii* prosequar, metales quoque duas, alteram cum illustrissimo domino comite Antonio Széchényi, alteram cum venerabili capitulo Weszprimiensi, utramque gravem et sumptuosam in inclito comitatu Simighiensi auxiliante Deo feliciter terminavi ac per hoc etiam salutis miserorum incolarum abbatialium ob controversiam territoriorum antea continuis iurgiis et vexis involutorum consulere studui. Haec et alia quam plurima circa oeconomiam dicta sunt.

Circa autem spiritualia imprimis miserante Deo acta sunt, ut in ipso accessu meo

possessionis Endréd notarium Calvinianum amandaverim et loco eiusdem Romano-catholicum substituerim. Patrem administratorem Franciscanum per me inductum sumptibus meis ultra decursum medii secundi anni pro continuo miserae plebis servitio et alleviamine sustentaverim ac ab eo tempore domum quoque parochialem eidem aedificando et de honesta sustentatione parochiali providerim et provideam. Praedicantem loci Helveticae confessioni addictum ab omni administratione amoverim ac per hoc oratorium catholicum auxerim; acturus uberius, si divina misericordia templum quoque (cuius fundamenta iam per me iniecta sunt) aedificare valero. Cruces praeterea hinc inde erexi, solemni earum per me facta benedictione.

Campanas Tihaniensem et Szamárdiensem ipsemet procuravi.

In possessione Teleki pulso praedicante et magistro Calvinis, oratorioque eorundem pro catholicis accepto; divinis item crucibus praeerectis et benedictis sub concursu populi et gallum ferreum e turri per ipsos Calvinianos depositum recepi et de administratore patre Franciscano aequae providi, ubi a memoria hominum nec crux visa, tanto minus sacrum celebratum erat.

Accedit, quod a tempore adeptae abbatiae (non obstantibus iuris et oeconomiae impedimentis meis) fere 40 personae, Lutheranae partim, partim vero Calvinianae sectis addictae, eiurata et damnata haeresis suae perfidia catholicae fidei professionem emisierint sacraque synaxi per me refectae sint; quod ipsum remonstrabit lista hic sub A) adnexa.

Pro Örvényesiensi ecclesia reparanda medii anni arendam cum 80 asseribus cessi.

Denique apparamenta etiam ecclesiastica triplicia, eaque honestissima partim expensis, partim vero industria mea cum calice argenteo per me procurata sunt.

Lista eorum, qui sub assistentia reverendissimi domini abbatis Tihaniensis, Augustini Lécs pro priori Lutheranae, partim vero Calvinianae sectis adhaerentes eiurata haeresis suae perfidia catholicae fidei professionem emisierunt, quorum confessiones et iuramenta ipse reverendissimus dominus abbas excepit, eosdemque sacra synaxi refecit, sequitur hoc ordine:

Anno 1741. Georgius Barbély et uxor eius Eva, dominica 2. post Pascha.

« 1742. Stephanus Szokoli Szőlősiensis

Ioannes Bálint Endrédiensis

Stephanus Bálint aequae Endrédiensis

« 1743. Eva Herczeg Endrédiensis

Helena Herczeg Endrédiensis

Michael Kovács Asszófőiensis

« 1744. Catharina Herczeg Endrédiensis

Anna Csuti Endrédiensis

Catharina Varga Bálványosiensis

Ioannes Horváth Endrédiensis

« 1745. Stephanus Pethő Endrédiensis

Stephanus Bojtár Kajáriensis

Ioannes Muray Asszófőiensis

« 1746. Paulus Pinihi Endrédiensis

Georgius Nagy Endrédiensis, die 12. Novembris

Georgius Németh Kapolyiensis et filius, die eadem

Ioannes Németh

Adamus Tót Torvaiensis

Ioannes Szakács Fürediensis

Franciscus Dobos Ságváriensis

Anno 1747. Anna Kűmives Endrédiensis, die 6. Martii

Elisabetha Gulyás Endrédiensis, die eadem

Catharina aeque Gulyás Endrédiensis, eadem die

Iuditha Dobos Tihaniensis, die 1. Aprilis

Rebecca Dobos Tihaniensis, eadem die

Georgius Bék, Endrédiensis, die 5. Aprilis

Helena Keresztes Endrédiensis, die eadem

Filia Georgii Nagy Endrédiensis, die eadem

Catharina Szakács Aszófőiensis, die 10. Aprilis

Ioannes Varga Fürediensis, die 12. eiusdem

Susanna Gerencsér Szőlősiensis, die 17. eiusdem

Franciscus Látos Arácsiensis, die 3. Maii

Stephanus Nagy Endrédiensis, die 17. Iulii

Matthias Hedel Tihaniensis, die 30. Iulii

Nobilis Petrus Bóka Kővághó-Orsiensis, die eadem.

Lécs sajátkezű följegyzései a pannonhalmi rendi levéltárban. Korát a táblai perre való hivatkozás adja meg.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 4. num. 27.

75.

1752 október 18. Pannonhalma. — *Sajgbó Benedek főapát sajnálatát fejezván ki, hogy régebbi törekvése, melylyel Tibanyban a karimádságot életbe léptette, sikertelen maradt, perjelt és alperjelt nevezván ki s ezek kötelességeit s baláskörét megszabván, a karimádság s a rendezett konventi élet ápolására buzdítja a tibanyi rendtagokat.*

†

Charissimi in Christo Patres et Fratres, Dilecti in Domino Filii.

Quamvis ante quinquennium eo fine quosdam hinc ex conventu nostro S. Martinensi ad filialem ecclesiam et monasterium Tihaniense transplantari fecerim, quatenus praescriptum ab ecclesia statui monastico pensum divinum non modo in dies persolverent choraliter, sed et observantiam regularem ac disciplinam religiosam a Santo Patre nostro praescriptam exactius ibidem instituerent et observarent, taliterque sacrificium iustitiae iugiter Deo offerrentes (!) divinam nemesim sibi et toto Ordini nostro pene ad incitas redacto placabilem reddere, piorum denique fundatorum nostrorum sanctae intentioni satisfacere studerent, ut ex ratione sui status et solennis professionis dictamine ad ea omnia stricte omnino obligati dignoscerentur, sed, proh dolor, seu negligentia superiorum localium aut malitia subditorum regularium, ne foro divini servitii ac totius sanctae observantiae factum sit ex

contemptu, culpa tamen hac in iudicio divino etiam discutienda (nisi seria poenitentia deleatur) indubie utrosque feriet, eo ex capite, quod plantatio illa exspectata fuerit, ut faceret uvas et fecit labruscas, ut faceret fructus boni odoris et fecit scandala pessimae odoris ac discolae pravitatis.

Quare ut pastoralis meo numeri satisfacerem et morbidas aut errantes oves ad meliorum frugem revocarem, exhibitorum praesentium, reverendum patrem Amandum eorum duxi destinandum, ut auxilio divino et paterna benedictione fretus infirma consolidet, dispersa recolligat, distorta denique membra retorqueat, inque suum officium ac usum rectitudinis debite reducat.

Constitui idcirco dictum patrem Amandum cum debita autoritatis plenitudine monasterii et conventus Tihaniensis priorem, dando eidem plenariam potestatem quantum ad regularia, ut secundum regulam et observantiam in hocce nostro S. Martini monasterio vigentem omnia disponat sive in choro seu capitulo et refectorio, toto denique monasterio (salva domini abbatis autoritate permanente), omnes proinde eidem tanquam loci priori debitam reverentiam et obedientiam exhibeant et nemo sine benedictione eiusdem extra clausuram vel pedem efferant, silentium debitis horis observent, caputia in monasterio deferant, capitulum denique culparum tum intra hebdomadam, tum initio mensis et alias pro exigentia circumstantiarum cum omni modestia celebretur.

Supparem etiam eidem in suppriorum loci constituo reverendum patrem Innocentium, qui, praehabita in timore Dei mutua cointelligentia cum praetitulato patre priore, omnia pariter pro sui officii exigentia disponat et vigilanter observet, quaecunque pro decore domus Dei ac servitii divini ordinatione, regularis denique observantiae incremento disponenda et ordinanda videbuntur, ut in omnibus glorificetur Deus et non detur locus diabolo, qui tanquam leo rugiens circa viros religiosos insidiari nunquam desinit.

Proinde universos charissimos patres et fratres in charitate Dei et patientia Christi osculor in osculo pacis ac paterne hortor et moneo, ut sanctae vocationis et propositi sui memores praeterita mala sua corrigant, sancta nova proposita concipiant ad serviendum Deo in omni sinceritate et charitate, superiores suos honorent, propter Deum illis in omni humilitate obediant, in omnibus bonis illos adiuvent, ut ita sancta conversatione divinam misericordiam et benedictionem consequantur. Denique sapientiae divinae verbis omnes alloquor: Filii, audite disciplinam et estote sapientes et nolite abiicere eam, quia scriptum est in libro psalmarum: Peccatori autem dixit Deus, quare tu enarras iustitiam meam et assumis testamentum meum per os tuum? Tu vero odisti disciplinam et proiecasti sermones meos retrorsum. Si videbas furem currebas cum eo etc. O, Charissimi Fratres, in timore sancto Deo serviamus, ut in iudicio illius tandem salvi et liberi esse mereamur cum sanctis et electis. Amen.

Haec sunt vota mea, Charissimi. In his Deo vos commendo et persevero Charissimis Filiis in Christo meis

In Sancto Martino 18. Octobris 1752.

sincere addictus pater
Benedictus,
archiabbas m. p.

P. S. Charissimum patrem Martinum et fratrem Stephanum hac occasione redituros praestolabor.

Czím: Charissimis is Christo Patribus et Fratribus Ordinis Sancti Benedicti in monasterio nostro Tihaniensi Deo famulantibus et filiis in Domino sincere dilectis assignandae in Tihany.

Fredetije a tihanyi apátság levéltárában.

Sajghó kisebb pecsétjével volt lezárva, mely a felbontáskor jórészt letörött.

Jelzése: capsza 24., nr. 6.

76.

1754 deczember 18. Tihany. — *Csupord Incze bizonyítja, hogy a fürediek a felső-örsi processióról visszatérő tihanyi katolikusokat megtámadták, néhány bívéről a rubát letépték, öt magát balálra keresték, a boldogságos Szűzet gyalázatos szidalmakkal illették.*

Infrascriptus vigore praesentium recognosco, quod dum adhuc anno 1744. precessionem ex Tihany ad devotionem Fölső-Eörsiensem in festo Sanctae Mariae Magdalenae ex ordinatione reverendissimi domini mei abbatis comitatus fuisset ac ab inde redux penes oratorium Calvinistarum Fürediensium per viam publicam una cum populo meo transire debuisset, Füredienses, qui intra cincturam oratorii armis, fustibus, securibus et similibus nocivis instrumentis praevidue convenerant, meque et populum meum insidiosae exspectaverant, contra me, hominesque meos Deum in ordinata processione laudantes instar latronum e latebris suis e coemeterio per portam turris profluentes irruerint et campana ad maiorem tumultum signum dando totum populum concitaverint, ita ut audito campanae signo totus pagus, viri quidem fustibus, furcis, falcibus et securibus, mulieres autem suis culinaribus instrumentis concurrendo, primum portitorem crucis, Gregorium quondam Fehér, incolam et textorem Tihaniensem, alias Calvinistam aggredientes ex eo vestes omnes, imo et indusium diripuerint et discerpserint, contra me deinde superpelliceo et veste sacerdotali indutum falces, secures ac similia instrumenta ferendo, eadem circa collum, caput et reliqua membra vibraverint vociferantes idiomate Hungarico: «Csak ezt a penteles barátot üsd, az ilyen adta teremtettét, csak ezt verd» et procul dubio etiam ab iisdem tanta furia in me ruentibus occisus fuisset, nisi quidam iobagio noster Fürediensis, nomine Joannes Polányi, iam fatis functus, me e manibus eorum eripuisset. Verum non erat satis hoc eorum furori, quod contra nos homines insurrexerint; insurrexerunt et contra caelites blasphemando Beatissimam Virginem Mariam ac cum ingenti vociferatione identidem clamando et Hungarico idiomate: «Törjük össze ezt a k...a Máriát diribre, darabra», «Conscindamus et consecemus horum papistarum m.....m Mariam», effigiem nimirum Beatissimae Virginis, quam nobiscum portabamus, cuiusmodi furiosum conatum suum procul dubio executioni quoque mancipassent, nisi effigiem virgineam fidelis populus meus in medium sui recipiendo tutatus fuisset.

Super quibus praeviduo modo deductis actis et factis in puritate conscientiae meae sacerdotalis praesentes dedi testimoniales. Signatum in Tihony, die 18. Decembris 1754.

Fredeti fogalmazvány a pannonhalmi rendi levéltárában.

Signaturája: Act. abbat. Tihan. fasc. 11., nr. 50.

77.

1755 július 30. Veszprém. — *Herős Teréz a veszprémi káptalan előtt bemutatja a Lécs Ágoston apáttal kötött szerződését, melynek értelmében savanyuvízi fürdejét, épületeit az apátnak eladta.*

Nos capitulum ecclesie Wesprimiensis memorie commendantes tenore presentium significamus, quibus expedit universis, quod honesta mulier Eva Theresia Herős, qua egregii olim Josephi Schusztter chirurgiae doctoris relicta vidua, nec non prudens ac circumspectus dominus Nicolaus Bobics, alias liberae, regiaeque civitatis Pestiensis civis et cerdo, ut vitricus et tutor, sed et honesta aequae domina Anna Maria Stipenics, praementionati Nicolai Bobics conthoralis, dictae vero Evae Theresiae Herős mater, consequenterque qua etiam tutrix et curatrix nostram personaliter devenientes in praesentiam oneribus primum et quibuslibet gravaminibus universorum heredum et successorum, legatariorum, cessionariorum ac aliorum quorumlibet, quos videlicet infrascriptum tangeret et concerneret seu tangere et concernere iam vel in futurum quomodolibet posset negotium per omnia in se assumptis et levatis, matura denique prius et exacta animorum suorum deliberatione superinde praehabita sponte et libere, vivaque vocis suae ministerio fassi et fassae sunt, eiusmodique fassionis suae seriem vernacula lingua in simplici papyro scripto comprehensam exhibuerunt et praesentaverunt nobis tenore subsequenti:

Én végrül is megírt Eva Theresia Heros úgy mint néhai Istenben boldogult Schusztter Joseff savanyuvízi doctornak meghagyott özvegye mostoha atyám Bobics Miklos uram és ídes anyám Stipenics Anna Mária asszony egyenlő akaratjokból mindennemű atyámfiaiak, leendő gyermekeinknek, successorinknak, legatariusainknak, cessionariusinknak és mindazoknak, valakiket ezen alább megírt dolog most vagy jövőendőben illetve, a vagy akármely módon illethetne, terheiket magamra fölvévn, vallom ez levelemnek rendiben, hogy minekutánna nevezett férjemnek halálával ezen tekintetes nemes Szalavármegyében levő arácsi helységnek határában helyheztetett savanyuvíz hozzátartozandó fürdőházokkal, szobákkal, épületekkel, egyszóval mindennemű fundusokkal és beneficiumokkal együtt én reám mindhogy visszazállott volna, tapasztalván annak gondviseletire és szegény nevezett férjem által azon savanyuvízre fölvett feles adósságok kifizetésére való elégtelenségemet, ellenben pedig azon savanyuvíznek és rajtalevő épületeknek és beneficiumainak árán más hasznosabb és könnyebb gondviselést magában foglaló s következőképen nekem hasznosabb jószágot kívánnék szerezni, mindazért tehát s mind pedig azon okból is, hogy Szent Benedek szerzetéhez vonzó különös kötelességem azt hozza magával, leginkább azon okból, hogy főtisztelendő Ágoston tihanyi apátur uram már jelentett férjem adósságából tizenegyszáz forintnál többet kifizetett, sok rendbéli ellenkezőim ellen is már feles esztendőktől fogva azon savanyuvízet birta és mindekkoráig részemre intacte meg is tartotta, de ezeken kívül is nemcsak férjem életében, hanem azután is és mind ekkoráig hozzám kegyességgel lévén, sok rendbéli uri gratiáját nyújtani méltóztatott, ide járulván az is, hogy mind a fürdési s mind pedig arácsi helységeken földesur lévén, iure etiam vicinitatis az urat illeti mindenek előtt a praemptio, sőt nemesi praerogativám nem lévén, vagy nehezen vagy talán kezem között meg sem tarthatnám a nevezett jószágot, mindezekért tehát s mind pedig más helyes okokra nézve is megnevezett savanyuvízet hozzátartozandó fundusával, azon

levő épületekkel, fürdőházakkal, réz vízfűző fazekakkal, asztalokkal, székekkel, ágyokkal, kerttel, ahhoz tartozandó halastóval, Balatonnal, egy szóval mindennemű beneficiumival és haszonvételével adtam és azonnal kezemből kibocsátottam örökösen és megmásolhatatlanul titulált tihanyi apátur uramnak és nemes conventjének szabad dispositiójára 2300 rhenes torintokban azaz kétezerháromszáz rhenesi forintokban és ezeken kívül az ur által öltöztetetre kegyesen ajánlott hat aranyokban úgy, hogy, mivel titulált apátur uram ezen alkalmatossággal az egész praespecificált summát nékem fogyasztás nélkül letenni méltóztatott, azért mindezek iránt semmi just vagy örökséget már ezután se magamnak, se pedig praescriptusimnak fönt nem tartok, hanem mindazokat az ur apátur uramra és nemes conventjére transferálok, azt hozzá tévén, hogy valamint hogy minden legitimus impeditores ellen magamra és praescriptusimra a szokott törvényes evictiót fölvállalom, úgyszintén ezen eladásomat mennél előbb, sőt ezen alkalmatossággal egy nemes káptalanban bevallani sub poena calumniae tartozom; addig is pedig ezen levelemnek oly ereje legyen, mintha be volna vallva. Melyről adom ezen saját subscriptionnal és nekem minden czikkelében bőven megmagyarázott örökös levelet. Actum Tihany, die 29. mensis Julii, anno 1755. (Manu propria. L. S.)

Praefatarum autem Nicolai Bobics et Annae Mariae Stipenics fassionis sive consensus tenor sequitur hunc in modum:

Mi is pedig megnevezett Bobics Miklós úgy is mint tutor és curator és Stipenics Anna Mária megnevezett Eva Theresia Heröcs (!) leányomnak idés anyja, következőképen törvény és természet szerint való tutrix és curatixa hasonlóképen mindennemű terheket magunkra fölvévén, mi ezen fölül irottakra magunk szab(ad) akarattunkból reáállunk és mindazokat rátihibeálván confirmáljuk, magunkra vévén a szokott evictiót is. Actum ut supra. Nicolaus Bobics m. p. Mariana Bubicsin (!) m. p.

Super qua praevio modo coram nobis exhibita antelatae Theresiae Herös, necnon prudentis ac circumspecti domini Nicolai Bobics, prout et Annae Mariae Stipenics fassione ac respective consensu per nos coram eisdem perlecta ac per eundemque et eisdem in omnibus punctis, clausulis et articulis ac in omni sui parte in perpetuum et irrevocabiliter rati habitis et confirmatis praesentes, iurium fassionalium in iisdem, praetitulati reverendissimi domini abbatis et venerabilis eiusdem conventus futura pro cautela necessarias authentici nostri sigilli munimine roboratas dandas esse duximus litteras nostras testimoniales. Datum ex capitulo nostro die 50 Julii, anno Domini 1755.

A veszprémi káptalan levéltárában: Prothocollum capit. Wesprimiensis. vol. 15-um, nr. 516.

78.

1757 június 18. Róma. — XIV. Benedek pápa a telekii templomnak bucsút enged.

Benedictus papa XIV.

Universis Christi fidelibus praesentes litteras inspecturis salutem et apostolicam benedictionem. Ad augendam fidelium religionem et animarum salutem caelestibus ecclesiae thesauris pia charitate intenti omnibus utriusque sexus Christi fidelibus vere poenitentibus

et confessis ac sacra communione refectis, qui *ecclesiam Sanctae Crucis loci Telekiensis, Strigoniensis diocesis* (non tamen regularium), cui ecclesiae, eiusque capellis et altaribus sive omnibus, sive singulis, eamque, seu eas, vel eam, aut illarum, seu illorum singulas vel singula etc. visitantibus nulla alia indulgentia reperitur concessa, die festo Inventionis eiusdem Sanctae Crucis a primis vespers usque ad occasum solis diei huiusmodi singulis annis devote visitaverunt et ibi pro Christianorum regum concordia, haeresum extirpatione ac sanctae matris ecclesiae exaltatione pias ad Deum preces effuderint, plenariam omnium peccatorum suorum indulgentiam et remissionem misericorditer in Domino concedimus; praesentibus ad septennium tantum valituris. Volumus autem, ut, si alias Christo fidelibus in quocunque alio anni die dictam ecclesiam, seu capellum, aut altare in ea situatum visitantibus aliqua alia indulgentia perpetuo vel ad tempus nondum elapsum duratura concessum fuerit, vel si pro impetratione, admissione, seu publicatione praesentium aliquid vel minimum detur, aut sponte oblatum recipiatur, praesentes nullae sint. Datum Romae apud Sanctam Mariam Maiorem sub annulo piscatoris die XIII. Junii MDCCLVII., pontificatus nostri anno decimo septimo.

Gratis pro Deo...

Pro domino cardinali Passioneo Joannes Florius (?) substitutus.

Hártyára irt eredetiye a pannonhalmi rendi levéltárban.

Hártya alatt levő pecsétje olyan, mintha ki sem lett volna nyomva.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 30., nr. 14.

79.

Inventarium

sacrae supellectilis ecclesiae Sancti Aniani monasterii Tihan immediate post obitum reverendissimi domini Augustini Lécs, Ordinis Sancti Benedicti abbatis eiusdem anno 1760. die 12. Februarii ad mandatum illustrissimi ac reverendissimi domini Benedicti Sajgho, monasterii Sancti Martini archiabbatis a reverendo patre Valentino Ordinis et monasterii eiusdem professo exacte conscriptum et commissariis consistorialibus conventualibus a titolato mox archiabbate exmissis, reverendis patribus Paulino et Martino traditum tenore sequenti:

Classis prima.

Argentaria et massa alia:

1) Monstrantia cuprea deaurata cum serto et aliquot lapillis	I
2) Ciborium parvum argenteum in varias figuras excusum inauratum	I
3) Calix argenteus inauratus unius pedis altus in varias figuras excussus	I
4) Item calices argentei parvi unius spitimae, plani duo	2
5) Item alii duo ex toto cuprei inaurati plani	2
6) Pacificale argenteum in flores excusum	I
7) Aliud item novum cupreum deauratum	I
8) Pixis argentea in qua venerabile et simul sacri liquores deferuntur ad infirmum	I
9) Bursa pro praeattacta praxide argento exsuta	I

10) Duae prixides laminae, in quibus sacri liquores asservantur deferendi ad infirmum	I
11) Thuribulum deargentatum novum cum navicula	I
12) Aliud item antiquum cupreum	I
13) Cantharus stanneus unius mediae pro sacristia	I
14) Poculum stanneum pro vino exhibendo communicantibus	I
15) Lavatorium stanneum cum suo pelvi similiter stannea... ..	I
16) Candelabra stannea semialterius pedis paria quinque	5
17) Fons baptizmalis capiens circiter 10 medias ex cuprea lamina	I
18) Culter pro excindendis maioribus particulis	I
19) Item duo pro minoribus	2
20) Candelabra ferrea ligno intorquenda ad usum sacristiae et templi... ..	3
21) Item alia minora similia pro scaenis sepulchri Domini triginta	30
22) Nolae ad aras numero quatuor aerae... ..	4
23) Item ad sacristiam pro signo ad exitum celebraturi	I
24) ¹ Cacabi cuprei in quibus aqua benedicta pro aspersione asservatur, duo	2
25) Pelves pro ampullis ad aras stanneae tres	3
26) Campanae universim sex	6
Maxima circiter quinque centenariorum, hac minor trium, tertia medii secundi centenariorum, quarta circiter 80 librarum. Hae minores duae chorales in turriculo super aram summam.	
27) Lampas continuo ardens ante aram summam aerea deargentata	I
28) Acera ferrea cum fusciniis et forcipibus	I

Classis secunda.

Apparatus templi internus:

- 1) Ara summa nova completa perfecta ad instar Parii marmoris picta et deaurata, super quatuor magnas columnas, intra quas stant sculptae quinque pedum statuae ex toto inauratae, Sanctorum videlicet regum Hungariae Stephani et Ladislai, necnon Sanctorum Benedicti et Scholasticae, imago tutelarum Sancti Aniani episcopi ut in gloria in medio. Tabernaculum ex lesenis et quatuor columnis cum tribus paribus alatorum geniorum ex toto inauratum. Candelabra sculpta sex ex toto inaurata ... I
- 2) Arae laterales novae similiter marmorisatae et inauratae. Dextra praefert imaginem Sanctissimi patriarchae Benedicti, sinistra Sanctissimae matris Scholasticae. Utraque habet intra duas columnas ad latera statuas auro ex integro vestitas 5 pedum magnas. Dextra quidem Sanctorum Mauri et Placidi, sinistra Sanctorum Gertrudis et Walpurgae. Candelabra quaevis ara habet duo lignea inaurata ex toto ... 2
- 3) Cathedra magnifica nova praefert 4 doctores ecclesiae et 4 genios alatos, ex toto, similiter ut arae, marmorisata et inaurata.
- 4) Statua Beatissimae Virginis adhuc dum sine ulla veste in pegmaté sculpto et deaurato nova in processionibus a puellis congregationis deferri solita ... I

¹ In originali erronee etiam hic num. 23. appositus est.

5) Vexillum sericeum magnum ex subflava materia damescena...	1
6) Candelabra antiqua cum geniis alatis lignea adinstar alabastri colarata...	6
7) Item candelabra rustica pro acolytis pueris	2
8) Balthacinum (!) ex tela picta cum quatuor perticis	1
9) Sepulchrum Domini novum cum 7 scaenis	1
10) Resurrectio nova sculpta	1
11) Globi vitrei pro sepulchro Domini quatuordecim	14
12) Lampades vero pro eodem sepulchro Domini novem	9
13) Imago Crucifixi in processionibus praeferri a conventualibus solita lignea	1
14) Organum quatuor mutationum antiquum	1
15) Crepitaculum pro populo magnum	1
16) Liber evangeliorum Ungarico idiomate	1
17) Liber precatorius Ungarico idiomate ad infirmos deferri solitus	1
18) Liber, in quem baptizati inscribuntur et copulati	1
19) Liber, in quem mortui inscribuntur	1
20) Scopae setaceae duae	2
21) Ampullarum vitrearum paria quinque	5
22) Aspersoria	3
23) Sedes labore rustico pro populo ex utraque parte universim	14
at vero pro pontificante nulla.	
24) Stalla speciali arte ex quercino numero 16 in choro	16
intra quae pro abbate assurgit sculptum ex eodem ligno.	
25) Missalia tria nova Venetiana	3
26) Item antiqua totidem attrita	3
27) Missalia pro defunctis	3
28) Ritualia attrita	2
29) Pixis lignea, in qua maiores particulae celebraturis asservantur	1

Classis tertia.

Pontificalia abbatialia:

1) Mitra ex alba tafota nova frigia acupicta et auro exsuta, aureisque fimbriis circum amicta	1
Item alia vetus simplex	1
2) Tunicellae duae, alba et rubra ex tafota	2
3) Gremiale velum lineum	1
4) Manicarum sericearum violacearum auro exsutarum par unum	1
5) Par calceorum ex damascena materia sericea alba	1
6) Par tibialium ex taphota obsoletorum	1
7) Pastorale aereum inauratum eum aliquot Bohaemicis lapillis	1
8) Par ampullarum ex cupro excusarum in flores deargentatarum	1
9) Pelvis similiter ex cupro inargentata	1
10) Pelvis item ex stanno cum urceolo stanneo et abstersorio lineo	1

2) Humeralia septendecim	17
3) Rocheta duo, unum speciale cum latis fimbriis, alterum commune	2
4) Superpellicia universim sex	6
5) Mantilia quinque	5
6) Mappulae infra calicem super altare quatuor, duo exsuta auro	6
7) Mappae super altare sex	6
8) Tegumenta super altare quinque	5
9) Mappae pro manuum sacerdotis abstersione ad aram novem	9
10) Corporalia novem	9
11) Purificatoria viginti sex	26

Eredetiye a pannonhalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. abbat. Tihan. fasc. 22., nr. 3.

80.

1760. — *Vajda Samu fölavatandó tihanyi apát Pannonbalmának, mint anyaegybáznak s a pannonhalmi főapátnak búséget, alávetettséget, engedelmességet és tiszteletet fogad.*

Ego frater Samuel, monasterii Tihaniensis ordinandus abbas etc. promitto fidelitatem, dignamque subiectionem, obedientiam et reverentiam matri meae ecclesiae S. Martini... eiusdemque ecclesiae archiabbati etc.

Vajda sajátkezű, keltezetlen ígérete a tihanyi apátság pecsétjével a pannonhalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 4., nr. 53.

81.

1760 április 21. Bécs. — *A magyar kanczellária a tihanyi apáti székhelyben való megerősítés végett bemutatott Vajda Sámuel, közönségesen ismert tudománya s érdényei miatt, a felségnek ajánlja.*

Sacratissima Caesarea-regia Maiestas, Domina Domina Clementissima!

Vacat per mortem patris Augustini, monasterii Sancti Martini Montis Pannoniae Ordinis Sancti Benedicti prefessi religiosi, abbatia Sancti Aniani martyris de Tyhany. Abbatia haec potestate caesareo-regia anno 1719. antelato monasterio incorporata fuit ea ratione, ut archiabbas Sancti Martini Sacri Montis Pannonie in quovis emergente vacantiae casu unum e suis professis conventualibus maiestati caesareo-regiae *pro clementissima nominatione et confirmatione* praesentari debeat. In huius consequelam modernus archiabbas Maiestati Vestrae Sacratissimae patrem Samuelem Vajda, praefati monasterii Montis Pannoniae professum et sacrosanctae theologiae doctorem et professorem ordinarium emeritum in locum praedefuncti humillime praesentat orans eundem confirmare atque in talem nominare benignissime dignetur Maiestas Vestra Sacratissima.

Clementissima Domina! In his rerum momentis, ubi ius praesentandi praelibato archi-abbati delatum est, obsequentissimae cancellariae regiae Hungarico-aulicae nihil ob stare videtur, quominus praevio modo praesentatum et *canonice electum* patrem Samuelem Vajda, virum caeteroquin, *uti palam notum est*, excellentis doctrinae et insignis virtutis Maiestas Vestra Sacratissima pro abbate Sancti Aniani martyris de Tyhany nominare atque pro hac vacante abbazia praesentatum confirmare clementissime dignetur. Salvo tamen altissimo Maiestatis Vestrae arbitrio et suprema dispositione caesareo-regia.

Maiestatis Vestrae Sacratissimae

Vienna, die 21. Aprilis anno 1760.

humillima et obsequentissima cancellaria regia Hungario-aulica

Comes *Nicolaus Palffy* m. p.

Jacobus Szvetics m. p.

A «praesentibus consiliariis: Barone Koller, Szvetics, Festetics, Török, Koncsek» készült és a királyné «placet»-jével ellátott jelentés eredetije az Országos Levéltárban: orig. referad. 1760. nr. 67.

82.

1760 ápril 22. Bécs. — *Mária Terézia Vajda Sámuel*t a tihanyi apátságban meg-erősíti.

Nos Maria Theresia..... memoriae commendamus,..... quod, posteaquam per mortem..... Augustini..... abatem (!) Sancti Aniani..... vacare contigisset ac..... Benedictus Sajgho..... Samuelem Vajda..... O. S. B. et conventus Sancti Martini..... professum, sacrosanctae theologiae doctorum et professorum ordinarium emeritum, pietate ac sapientia satis probatum ac de instituto Sacri sui Ordinis in locum..... Augustini pro abbate Tihaniensi legitime et canonice electum maiestati nostrae..... praesentasset,..... nos praesentatum ad... abbatiam Tihan benigne confirmandum, eidemque..... abbatiam dandam et conferendam, eundemque ei, cui interest, praesentandum esse duximus..... Datum per manus..... comitis Nicolai Pálffy ab Erdöd, perpetui in Vöröskő, aurei velleris equitis, camerarii, consiliarii que nostri actualis intimi, comitatus Posoniensis perpetui comitis ac arcis nostrae regiae Posoniensis haereditarii capitanei, curiae item nostrae regiae per Hungariam magistri et per..... Hungariae regnum aulae nostrae cancellarii, in archiducali civitate nostra Vienna Austriae, die vigesima secunda mensis Aprilis, anno Domini millesimo septingentesimo sexagesimo..... Maria Theresia m. p. Comes Nicolaus Pálffy m. p. Ladislaus Batta m. p.

Egyszerű másolat a pannonhalmi rendi levéltárban.

Hátán: Penes praeinsertas..... collationales per..... comitem Joannem Nepomucenum Erdödy de Monyorókerék, Montis Claudii et comitatum Varasdinensis perpetuum, Zoliensis vero supramum comitem, s. c. r. m. camerarium, act. int. reg. camerae Hungarico-aulicae et simul consilii regii locumtentialis Hungarici consiliarium rev. dom. Samuel Vajda..... in abbatiam S. Aniani martyris de Tihan..... introductus et installatus est. Ex consilio regio camerae Hungarico-aulicae, Posonii, 2. Maii, anno 1760. Michael Kallóczy m. p.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 4., nr. 51.

83.

1760 ápril 22. Bécs. — *Mária Terézia megbagyja a magyar kamarának, hogy a pannonbalmi főapáttól és konventtől megválasztott s tőle megerősített s kinevezett Vajda Sámuel apátot a tibanyi apátságba bevezeltesse és beiktaltassa.*

Maria Theresia etc. Spectabiles ac Magnifici etc. Quoniam nos fidelem nostrum religiosum patrem Samuelem Vajda, Ordinis Sancti Benedicti et conventus Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae professum sarcosantae theologiae doctorem et professorem ordinarium emeritum per modofati conventus Sancti Martini modernum archiabbatem fidelem pariter nostrum venerabilem et religiosum Benedictum Saighó, praelibati Ordinis Sancti Benedicti, conventus Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae archiabbatem et consiliarum nostrum ac totum praefatum conventum ad abbatiam Sancti Aniani martyris de Tihan in comitatu Szaladiensis ad lacum Balaton existentem et de iure et de facto vacantem suo modo et ordine nominatum, maiestati nostrae ad mentem benigni diplomatis regii in hacce civitate nostra Vienna die 12. mensis Octobris anno Domini 1719. expediti ac pro parte archiabbatum et dicti conventus Sancti Martini pro obtinendis superinde clementissimis literis nostris collationalibus praesentatum benigne confirmaverimus, ipsique praefatam abbatiam de Tihan (ita exigentibus praeclaris ipsius meritis, et qualitatibus) simul cum cunctis eiusdem bonis temporalibus, eorundemque proventibus, obventionibus ac emolumentis quibuslibet, necnon iuribus, praerogativis et immunitatibus ad eandem de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus vigore aliarum benignarum literarum nostrarum confirmationalium loco, die, annove datarum praesentium emanatarum ipsique Samueli Vajda in consueta forma extradatarum benigne contulerimus, velimusque eundem in dominium repetitae abbatae Tihaniensis medio certae idoneae per Fidelitates Vestras ad id delegandae personae legitime introduci et installari facere.

Idcirco Fidelitatibus Vestris harum serie benigne committimus et mandamus, quatenus installationem et introductionem praemissam rite peragi, dictamque abbatiam de Tihan simul cum cunctis, uti praemissum est, bonis illius temporalibus, necnon iuribus, praerogativis et immunitatibus ad ipsam de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, memorato Samueli Vajda ad mentem et tenorem praedecelatum benignarum literarum nostrarum collationalium et confirmationalium ipsi extradatarum tradi, consignari facere debeant et teneantur. Benignam in eo mentem, et voluntatem nostram rite executurac. Quibus in reliquis gratia etc. Datum Viennae die 22. Aprilis anno Domini 1760. Camerae Hungaricae. Trajsik mp. Expediatur. Pálffy mp.

Országos Levéltár: Concept. exped. 1760. ex Apr. nr. 120. (Iványi Béla dr. másolata.)

84.

1760 ápril 25. Bécs. — *Pálffy Miklós kanczellár értesíti Sajghó főapátot, hogy a felség a tihanyi apátságot Vajda Sámuelnek adományozta.*

Illustrissime ac Reverendissime Domine Archiabbas mihi Colendissime!

Perceptis nuper ad me exaratis Illust. ac Reverendiss. Dominationis Vestrae litteris, quibus Eidem reverendum dominem Samuelem Vajda, quem ad obtinendam Tihaniensem abbatiam suae maiestati sacratissimae demisse proposuerat, mihi commendare placuit, hisce officiose significandum habeo: altefatam suam maiestatem sacratissimam praelibato domino Samueli Vajda dictam abbatiam Tihanyensem clementer contulisse. Gratulor hac ratione, quod votis etiam et commendationi Illust. ac Reverendiss. Dominationis Vestrae sit satisfactum; posteriores etiam occasiones libenter amplexurus, quibus testari possim, quod solita cum officiositate perseverem

Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationis Vestrae
Viennae, 25. Aprilis 1760.

servus obligatissimus
Comes Nicolaus Pálffy.

Czim: Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Benedicto Sajgho etc. etc. Jaurini.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

Pálffy pecsétje (a czimer kívül az aranygyapjas renddel) teljesen ép.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 20., nr. 41.

85.

1760 ápril 29. Bécs. — *A magyar kanczellária illetménybeszedő hivatala elismeri, hogy Vajda Sámuel apáti kinevezése fejében 810 rajnai forintot fölvelt.*

Quod pro abbatia Tihaniensi reverendissimo domino Samueli Vajda, Ordinis Sancti Benedicti professo, clementer collata in officio taxatoratus excelsae cancellariae regiae Hungarico-aulicae nomine taxae floreni octingenti et decem Rhen. depositi sint, hicce regnosco. Viennae, die 28. Aprilis, anno 1760.

Joannes Franciscus de Jaszvitz
s. c. regiaeque maiestatis consiliarius
qua registrator m. p.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

A nyugtatvány jobb sarka mint fedő van használva Jaszvitz pecsétjéhez, mely ép.

Signaturája: Act. abbat. Tihan. fasc. 25. B., nr. 15.

86.

1760 május 7. Pannonhalma. — *Vajda Samu tibanyi apát elszámolása az apáti kinevező oklevele átvételére Bécsbe utazása alatt tett költségeiről.*

Anno 1760. die 16. Aprilis Viennam discedens percepi ab illustrissimo ac reverendissimo domino archiabbate:

1) in argentea moneta erga taxam	---	---	---	---	---	fl.	600	cruc.	—
2) in aureis communibus triginta	---	---	---	---	---	"	143	"	45
3) in argentea moneta erga viaticum	---	---	---	---	---	"	160	"	—
4) Viennae die 25. Aprilis accepi per militem 50 Kremn.	---	---	---	---	---	"	210	"	—
5) Unum souvrain	---	---	---	---	---	"	12	"	22
Summa perceptionis:							fl.	1106	cruc. 7

Deductio expensarum.

Die 17. Aprilis	Mosonii pro prandio solvi	---	---	---	---	---	fl.	1	cruc.	20
" 17.	" in Cuendorff pro coena et cubiculo	---	---	---	---	---	"	1	"	41
" 18.	" in Pruk curatori ecclesie Sancti Martini et ministrantibus	---	---	---	---	---	"	—	"	19
" 18.	" in Schwandorff pro prandio	---	---	---	---	---	"	1	"	35
" 18.	" perillustri domino agenti dedi aureos communes	---	---	---	---	---	"	33	"	—
" 18.	" aurigae, qui Viennam devexit	---	---	---	---	---	"	12	"	17
" 19.	" barbitonsori	---	---	---	---	---	"	—	"	17
" 19.	" portario excellentissimi domini cancellarii	---	---	---	---	---	"	—	"	17
" 19.	" camerario eiusdem	---	---	---	---	---	"	4	"	7 ^{1/2}
" 19.	" aurigae, qui nos circumvexit	---	---	---	---	---	"	2	"	—
" 19.	" servitori seu Leenlakáj	---	---	---	---	---	"	—	"	30
" 21.	" pro charta et ad postam	---	---	---	---	---	"	—	"	9
" 26.	" barbitonsori	---	---	---	---	---	"	—	"	14
" 29.	" erga taxam diplomatis regii	---	---	---	---	---	"	810	"	—
" 29.	" militi illustrissimi domini archiabbatis	---	---	---	---	---	"	—	"	51
" 29.	" pro portorio litterarum regiarum	---	---	---	---	---	"	1	"	4
" 29.	" spectabili domino registratori	---	---	---	---	---	"	12	"	22 ^{1/2}
" 29.	" domino expeditori	---	---	---	---	---	"	8	"	15
" 29.	" dominis cancellistis	---	---	---	---	---	"	12	"	22 ^{1/2}
" 29.	" ianitoribus et calefactori	---	---	---	---	---	"	8	"	—
" 29.	" domino protocollistae	---	---	---	---	---	"	4	"	7 ^{1/2}
" 29.	" portario cancellariae	---	---	---	---	---	"	—	"	17
" 29.	" pro installatoriis ad cassam cancellistarum	---	---	---	---	---	"	4	"	7 ^{1/2}
" 29.	" ephebis et cursori excell. dom. cancellarii	---	---	---	---	---	"	2	"	—
" 29.	" ephebo illustrissimi domini consilarii Szvetits	---	---	---	---	---	"	—	"	34
" 30.	" in diversorio pro cubiculo et victu per dies duodecim	---	---	---	---	---	"	68	"	35
" 30.	" ibidem clavigero et ancillae	---	---	---	---	---	"	—	"	51
" 30.	" aurigae, qui nos Posonium devexit	---	---	---	---	---	"	7	"	12
" 30.	" pro prandio in Reglszprun	---	---	---	---	---	"	1	"	32

Die	1.	Maii	portario excellentissimi domini comitis Erdödi	...	fl.	—	cruc.	17
«	2.	«	domino secretario excelsae camerae	...	«	20	«	37 ¹ / ₂
«	2.	«	ad cassam cancellariae	...	«	20	«	—
«	2.	«	ianitori camerae	...	«	2	«	—
«	2.	«	reverendissimo domino canonico in installatione pro					
			testimonio adhibito	...	«	4	«	7 ¹ / ₂
«	2.	«	cancellistae, qui diploma regium retulit	...	«	2	«	—
«	2.	«	camerario et famulis excellentissimi domini comitis					
			installatoris	...	«	2	«	—
«	2.	«	satrapis camerae	...	«	—	«	34
«	3.	«	in diversorio Posoniensi	...	«	7	«	15
«	3.	«	aurigae, qui nos Jaurinum devexit	...	«	7	«	14
«	3.	«	Mosonii pro prandio	...	«	1	«	41
«	4.	«	aurigae perillustri domini Michaelis Saigo	...	«	—	«	34
«	6.	«	pro duabus facibus	...	«	3	«	12
«	6.	«	pro duobus vasculis	...	«	—	«	45
«	6.	«	pro duobus epistomiolis	...	«	—	«	6
«	6.	«	pro 27 libris carpionum, libram a cruc. 7	...	«	3	«	9

Accedunt his eleemosynae pauperibus et aliquot grossi pueris ministrantibus erogati.

Remanserunt praeterea in moneta argentea 21 « 49

Item aureus unus communis 4 » 7¹/₂

Summa totalis: fl. 1101 cruc. 26

In Sancto Martino die 7. Maii 1760.

P. Samuel m. p.

Eredetiye a pannonhalmi rendi levéltárban.

Hátán jegyzet: Expensae Viennenses et itinerale reverendissimi domini Samuelis neo-abbatis Tihaniensis 1760.

Belekerült az Act. abbat. Tihan. fasc. 36. Fragmenta super diversis restantiis colonialibus etc. anyagába.

87.

1765 május 10. Róma. — XIII. Kelemen pápa az aszófői templomnak bucsút enged.

Clemens papa XIII. Universis Christi fidelibus praesentes literas inspecturis salutem et apostolicam benedictionem. Ad augendam fidelium religionem et animarum salutem caelestibus ecclesiae thesauris pia charitate intenti omnibus utriusque sexus Christi fidelibus vere poenitentibus et confessis ac sacra communione reffectis, qui ecclesiam filialem nuncupatam *Sancti Ladislai regis loci Aszszófőiensis, Strigoniensis dioecesis* (non tamen regularium), cui ecclesiae, eiusque cappellis et altaribus sive omnibus, sive singulis, eamque seu eas vel ea aut illarum seu illorum singulas vel singula etiam visitantibus nulla alia indulgentia reperitur concessa, die festo Sancti Ladislai regis a primis vesperis usque ad occasum solis diei huiusmodi singulis annis devote visitaverint et ibi pro Christianorum principum concordia, haeresum exstirpatione ac sanctae matris ecclesiae exaltatione pias ad Deum

preces effuderint, plenariam omnium peccatorum suorum indulgentiam et remissionem misericorditer in Domino concedimus. Praesentibus ad septennium valituris. Volumus autem, ut si alias Christi fidelibus in quocunque alio anni die dictam ecclesiam seu cappellam aut altare in ea situm visitantibus alia indulgentia perpetuo vel ad tempus nondum elapsum duratura concessum fuerit, vel si pro impetratione, emanatione, administratione seu publicatione praesentium aliquid vel minimum detur, aut sponte oblatum accipiatur, praesentes nullae sint. Datum Romae apud Sanctam Mariam Maiorem sub annulo piscatoris die X. Maii MDCCLXV., pontificatus nostri anno septimo.

Gratis pro Deo etiam scriptura.

Sil. cardinalis Antonellus.

Hártyára irt breve a tihanyi apátsági levéltárban.

Jelzése: C. 2., nr. 1.

88.

1766 szeptember 13. — *XIII. Kelemen Vajda Samunak megengedi, hogy a tihanyi szerzetesek az úrnapi nyolczada alatt levő pénteken Jézus szentséges szíve tiszteletére mondassanak officiumot és a mise is arról legyen.*

Nullius de Tihan in Hungaria.

Sanctissimus dominus noster Clemens papa XIII. ad enixas preces patris domini Samuelis Vajda Ordinis Sancti Benedicti, abbatis monasterii Sancti Aniani episcopi et confessoris de Tihan *nullius dioecesis* in Hungaria ad relationem per me infrascriptum secretarium factam benigne concessit, ut feria sexta post octavam Sacratissimi Corporis Christi quotannis officium proprium Sacratissimi Cordis Jesu, sub ritu duplicis maioris iam sub die 19. Februarii currentis anni a ritu breviarii Romani ad ritum monasticum pro monialibus monasterii Sanctorum Marcellini et Festi, Ordinis Sancti Benedicti, civitatis Neapolis redactum, imposterum a monachis praefati monasterii recitari et missa itidem propria celebrari possit et valeat. Die 13. Septembris 1766.

Joseph Maria cardinalis Feroni praefectus.

V. Macedonius S(acrae) R(ituum) C(ongregationis) secretarius.

Eredetije a tihanyi apátsági levéltárban.

Feroni ovalis pecsétjében kardot tartó kar, a kard mellett lilium látható. Kőrata: * Joseph · Maria Tit · S · Caeciliae Card · Feronus · S · R · C · Praefectus.

Jelzése: C. 24., nr. 7.

89.

1768 ápril 28. Róma. — *XIII. Kelemen pápa mindazoknak, kik minden hónap első péntekjén s az úrnapi következő pénteken a tihanyi templomban levő Jézus-szíve kép előtt imádkoznak — a szokásos föltételek mellett — teljes, más napokra pedig 100 napi bucsút enged.*

Beatissime Pater.

Pater Samuel Vajda Ordinis Sancti Benedicti, abbas monasterii Sancti Aniani in Hungaria, Sanctitatis Vestrae orator humillimus, cum summo feratur desiderio propagandi

devotionem erga Sacratissimum Cor Jesu, enixe supplicat Sanctitati Vestre pro concessione indulgentiarum plenarium prima feria sexta cuiuslibet mensis ac feria sexta immediate sequenti octavam solemnitatis Sacratissimi Corporis Christi pro visitantibus imaginem Sacratissimi Cordis Jesu in ecclesia eiusdem monasterii Sancti Aniani existentem, necnon indulgentias centum dierum semel in die ab iis lucrandas, qui supradictam Sacratissimi Cordis Jesu imaginem devote visitaverint et coram ea oraverint; atque eo magis, cum iam officium et missam de eodem Sacratissimo Corde Jesu a Sanctitate Vestra iam obtinuerit.

Sanctissimo domino nostro Papae Clementi XIII.

Ex audentia sanctissimi die 28. Aprilis 1768.

Sanctissimus omnibus et singulis utriusque sexus Christifidelibus vere poenitentibus et confessis ac sacra communione reffectis, qui prima feria sexta cuiuslibet mensis ac feria sexta immediate sequenti octavam solemnitatis Sacratissimi Corporis Christi introscriptam sacram imaginem in ecclesia, de qua in precibus, existentem devote visitaverint et coram ea pias ad Deum preces pro felici statu sanctae matris ecclesiae et iuxta mentem sanctitatis suae fuderint, plenariam omnium peccatorum indulgentiam et remissionem in unaquaque ex praedictis feriis lucranda benigne concessit. Insuper eisdem utriusque sexus Christifidelibus praedictam sacram imaginem devote visitantibus et coram ea, ut supra, orantibus indulgentiam centum dierum semel in die ab unoquoque consequendam benigne pariter impertitus est. Et omnia ad decennium.

C. Card. Rezzoneico.

Eredetije a tihanyi apátsági levéltárban.

A szöveg alján balról a biboros ép pecsétje, jobbról Vajda apát jegyzése van: Exhibitae et publicatae in monasterio Tihaniensi die 1. Junii 1768.

Jelzése: C. 24., nr. 7.

90.

1777 január 1. Tihany. — *Vajda Sámuel tihanyi apát Novák Krizosztomnak köszöni, hogy Gánóczynak a váradi püspökökről írt könyvét hozzá eljuttatta, kéri, szerezzen neki a nunciustól megáldott olvasót, majd a tervezett községi kollegiumra szükséges s a tihanyi apátságtól várt tőkével kapcsolatban megírja, hogy legjobb szeretné, ha Nováknak engedhetné át a tihanyi apátságot, végül ajándékuul küldött munkájáról szól s üdvözlését küldi Pannonbalmára.*

Admodum Reverende ac Clarissime Domine Pater Professor, Frater mihi Colendissime!

Epistolam Weszprimio scriptam una cum Episcopis Varadiensibus¹ iam nuper mihi transmisit reverendissimus Grubánovics. Gratias egi pro libro clarissimo domino auctori per litteras et nunc easdem Suae quoque Admodum Reverendae Paternitati Vestrae refero pro iterata de rebus nostris domesticis informatione. Habebit autem novo rursum titulo

¹ Intellege: Episcopi Varadiensis (Viennae, 1776), quem librum scripsit Gánóczy.

me sibi obstrictum, si rosarium quoque a nuncio apostolico benedictum suo tempore mihi donum miserit; quia, ut nuper insinuaveram, discessit hinc nullis post se relictis indulgentiis.

Si pro stabiliendo collegii Ginsiensis incolatu necessarium est 10 aut 12 millium florenorum capitale, tanta quidem summa ex aerario Tihaniensi elici non potest, nisi praeficiatur paterfamilias oculatior et in cura rei familiaris magis quam ego industrius. Hanc ob causam diu iam est, quod cogitationes meas in sua Paternitate Admodum Reverenda defixerim, velut in nomine, cui dotes omnes, Deo largitore, inesse video ad omnia monasterii commoda intus et foris efficaciter procuranda. Sine dubio bene facit, quod de se humiliter sentiat et ad dona gratiae et naturae, quibus praeditus est, mentem parum advertens, tantummodo pericula cogitat praelationis. Si tamen in hoc tempore, quod tam opportunum esse videtur Ordinem nostrum promovendi, praelatus esse non voluerit, convincitur non velle serio bonum Ordinis aut saltem eius provectioni praeponere privatas suas rationes, utut optaret, alienis fatigiis et impensis illi prodesse.

Sed absit, ut contendere aut intentiones Admodum Reverendae Paternitatis Vestrae subsumere velim! Unusquisque nostrum in suo sensu abundet. Ego existimo magnum a me obsequium Deo praestitum iri et iucundius me moriturum, si prius abbatiam in tam digni successoris manibus deponere possem. Sin autem, etiam hoc solatio destitutus vivere et mori debebo, sicut Deus voluerit.

Mitto perillustri domino fiscali tertium tomulum Vitae Christi.¹ Saluto reverendissimum dominum Telkiensem et admodum reverendum patrem priorem cum reliquis dominis domesticis. Precor omnibus et singulis felicem novi huius anni decursum et obsecro, ut sibi persuadeat, quod cum distincto aestimationis et amoris sensu sim et esse iugiter desiderem Admodum Reverendae Paternitatis Vestrae cultor et conservus in Christo devinctissimus

Tihanini, 1. Januarii, 1777.

Samuel abbas Tihaniensis m. p.

Másolata Novák leveles-könyvének 142—144. ll.

Novák a levél után ezt írja: Primas de hac re litteras scripsit 8. Decembris 1776., ad quas ego respondi 18. eiusdem, anno eodem; de, elég kár, ezeket a leveleket nem őrizte meg, nem másolta le.

Novák leveles-könyve a pannonhalmi központi könyvtárban van.

91.

1777 január 16. Pannonhalma. — *Novák Krizosztom tudatja Vajda Sámuel tibanyi apáttal, hogy nem vállalkozhatik rá, hogy a tibanyi apátságot elfogadja.*

Reverendissime Domine abbas, Domine Praelate Gratosissime!

Si eos verae devotionis, venerationis et, si amorum nominare licet, intimi etiam amoris sensus, quibus ab habita primi gratiosi occursum et notitiae gratia in Reverendissimam Dominationem Vestram, nescio qua occulta naturae vi, constanti devotione ferebar, ita, uti in me sunt, Eidem coram exhibere possem, persuasissimum habeo, ita Reverendissimam Dominationem Vestram de me existimaturam, ut indubitanter omnino crederet,

¹ Cuius auctor ipse Vajda est.

omnem eam occasionem non tantum gratissimam, sed summe etiam aestimatam mihi accidere, ubi ubi quocunque in puncto eosdem effectum et opere quantillacunque demum ratione contestari possem. Verum praesenti in negotio ea res versatur, quae omnem, nisi penitus excors et ultra id, quod solis sensibus occurrit, nullatenus intentus sit, non imaginario, sed reali et in ipsis divinis revelationibus aperte fundato terrore concutere debeat. Ego, Pater Reverendissime, si me mea persuasio non decipit, nullis meis privatis rationibus litatum cupio; quidquid in me virium et facultatum divinae benignitati ponere placuit, totum id sine omni exceptione eiusdem nutibus effective impensum semper et ubique volo, etsi ab hoc me innumere deficere experior. Scio me in omnipotentis mei figuli manibus illud esse lutum, ex quo absolutissime ipsi liberum sit facere vas seu in honorem, seu in contumeliam. Ordinet ergo quamcunque in partem, ire volo et, licet me iturum et veteri nimis experientia vehementer diffidam, sincere tamen et enixe me velle mihi videor. Si itaque et in huiusmodi negotio quidpiam de me agi et suam super hoc voluntatem per eos, quibus hoc in genere vices suas commissas habet, creaturae suae proponere quamcunque in partem placuerit, figmentum cum auctore suo contentiosum esse nolo, quibuscunque pugnantibus contra me rationibus non obstantibus etiam contra spem seu potius metum firmiter speraturus.

At Domini voluntatem servi placitis velle accomodatam, effrons est, atque eo sponte ex proprii placiti lubricum ingeri, quo nemo, nisi rite vocatus trementer accedere habet, sicut effronter temerarium, ita damnabiliter periculosum est. Tunc ergo, etiam dum obsequendi promptitudinem ipsa obsequii ratio alias suspectum facit, fiduciali promptitudine clamabo cum Samuele: *Ecce ego* (1. Reg. 3.), cum de voce vocantis Domini dubitare non potero. In reliquo, quidquid mecum fiat, in manibus Deis sum, confidens non me eo derelictum iri, ut aliquando huiusmodi rebus sponte mea quocunque me modo immissem.

Opto ardentissime et, si quid peccatoris oratio valere potest, orare etiam non cessabo, ut Deus optimus Reverendissimam Dominationem Vestram novissimis his miserarium temporibus diu ecclesiae suae incolumem, etiam labescentis aetatis tempore vegetum, firmumque conservet, pigritiam nostram hoc vitali exemplo exstimulet et implicatam sensualitatibus animam viva huius agendi ratione ex pertinentium suarum adhaesionum vinculis expedire et soli sibi adhaerere concedat.

Pro omnibus gratiosissimis votis submississima isthic devotione reciprocatis, sacras manus reverenter exosculor et gratiosissimis favoribus ac gratiis et in omnia sacra demissime commendatus, debita cum reverentia persevero

in Sancto Martino, die 16. Januarii, 1777.

Novák sajátkezű másolatában a leveles-könyvében, mely a pannonhalmi központi könyvtárban található, a 137—141. ll. van meg ily bevezető megjegyzéssel: Ad reverendissimum dominum Samuelem Vaida, abbatem Tihanyiensem, abbatiam suam offerentem et acceptionem urgentem.

Mivel Novák a levelek sorrendjét elhibázta, a végéhez hozzájegyezte: Haec fuit responsio ad sequentem epistolam eius.

92.

1778 szeptember 4. Tihany. — *Vajda Samu Graczer Zoerard bakonybéli apátot megbívjá a tibanyi templom fölszentelésére s kéri, vigyen magával egy szarvast.*

Reverendissime Domine Abbas, Domine Collega mihi Colendissime!

Quod votis iam diu spectaveram, prope est, ut Deo largiente tandem compleatur. Excellentissimus dominus antistes Veszprimiensis diem praestituit consecrationi ecclesiae huius Tihaniensis 13. currentis mensis Septembris, die altera, festo videlicet Exaltationis S. Crucis etiam confirmationis sacramentum populo ministraturus. Ad hanc igitur solemnitatem pro ratione muneris mei officiosissime invito Reverendissimam Dominationem vestram et supplico ferventissime, ut, si non titulo veteris amicitiae, propter honorem tamen Sacri Ordinis ad hoc iter se resolvere et praesentia sua desideratissima me quoque in tam laboriosa occupatione solari dignetur. Misi etiam rei huius nuncium illustrissimo domino archiabbati et cum sit patronus ecclesiae consecrandae, vix dubito adfuturum. Denique latens aliqua tentatiuncula sollicitat animum, quam non possum non operire Reverendissimae Dominationi Vestrae. Dedicatio templi solet cum magno concursu et convivio celebrari. Huius autem pars haud contemnenda esset una damula Bakonyiensis. Sit, quaeso, nobis propitiis et, siquidem Deus venationi benedixerit, ferat secum aliquid ex eiusmodi sylvestribus deliciis; pretium ferae aut venatorum fatigia solvam libenter cum gratiarum actione. Interea quoque veteri benevolentiae et favoribus devotissimis cum singulari aestimationis cultu persisto iugiter

Reverendissimi Domini Abbatis

obligatissimus cultor et conservus in Christo
Samuel abbas Tihaniensis.

Reverendissimum dominum de Bela et adm. rev. patrem priorem cum caeteris domesticis dominis fratribus peramanter saluto.

Tihanini 4. Septembris, 1778.

Vajda sajátkezű levele a pannonhalmi rendi levéltárban.
Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 4., nr. 84.

93.

1778 augusztus 10. — *A Bajzáth József veszprémi püspöktől Tibanyban tartott egyházlátogatás jegyzőkönyve.*

Canonica visitatio ecclesiae et parochiae Tihaniensis.

Canonica parochiae et ecclesiae Tihaniensis visitatio per Josephum Bajzáth, episcopum Veszprimiensem, insignis ordinis Sancti Stephani regis apostolici commendatorem, utriusque sacrae caesareae et regio-apostolicae maiestatis actualem intimum status consiliarium et serenissimae Hungariae reginae aulae cancellarium die 10. mensis Augusti anno 1778. peracta.

De statu ecclesiae.

Mater ecclesia Tihaniensis, quae simul conventualis est monasterii Ordinis Sancti Benedicti et vices parochialis ecclesiae sustinet, e solidis materialibus structa, dicata est honori Sancti Aniani episcopi, nondum consecrata, proxime tamen consecranda, fundata olim ab Andrea I. rege Hungariae anno 1055., subinde autem funditus diruta, annis vero superioribus per dominos loci abbates rursus noviter aedificata et in hodiernum splendorem deducta. Praeter capellam infra presbyterium constitutam, in qua veteris adhuc structurae vestigia apparent, habentur in hac ecclesia altaria 6 non consecrata, lapidibus portatilibus bonis et inviolatis, tribusque mappis ac antipendiis arculario et statuario labore affabre formatis instructa.

Dotem defixam nullam, nec particularem a redditibus abbatialibus distinctum proventum habet, decenter nihilominus in omnibus providetur per loci conventum.

Sacram supellectilem habet sequentem: calices argenteos deauratos 7 cum totidem patenis argenteis deauratis, duos praeterea cupreos deauratos cum 2 patenis; ciborium argenteum deauratum 1; monstrantiam argenteam deauratam 1; pixidem argenteam 1 pro sacro viatico ad infirmum deferendo, duas alias ex stanno et lamina pro conservandis sacris liquoribus; reliquiare argenteum deauratum 1, continens particulam Sanctae Crucis authenticam; pacificale argenteum 1; pastorale 1 argento obductum et sparsim lapillis expositum; crucem maiorem 1, quae processionibus praeferri solet, ex eadem materia; thuribulum argenteum 1 cum navicula et cocleari perinde argenteis; casulas 48 cum universis appertinentiis; dalmaticas 10; pluvialia 4; infulas 4; albas 24; amictus 20; rocheta 6; superpellicea 5; purificatoria 28; corporalia 21. Quae omnia pro domus Dei decore una cum ipsa ecclesia munde et integre conservantur. Ad haec reperiuntur candelabra argentea 8, lampas aequae argentea una, quae simul appendunt circ. 63 libras argenti, organum bonum, cathedra, vexilla, sedes, missalia pro sacris in colore 8, pro requiem 4, liber pontificalis 1, ritualia 4, manutergia 20, mappae pro tegendis altaribus et lintea universim 50, indumenta pro pueris ministrantibus ex panno rubro 6, ex tela autem 12, alia adhuc 2 ornatiores pro theophorica processione applicari solita, urceoli sufficientes campanae 6, quarum prima 22 centenaria appendit, altera 14, tertia 2 circiter centenaria, haec posteriora per modum depositi hic loci habetur, fuit enim mediante benigno regio mandato ab acatholicis Fürediensibus ob certam seditionem adempta et hic eoque deposita, donec ecclesia catholica in Fűred aedificata fuerit, reliquae tres adhuc campanae insimul ponderant circ. 4 centenaria. Existit etiam fons baptizmalis in loco decente et sub bona clausura constitutus, quo sacri quoque liquores reconduntur, praescriptisque temporibus renovantur. Prout et venerabile sacramentum tam pro adoratione publica, quam etiam sacra fidelium communione omni altera hebdomada noviter conficitur, recentesque hostiae pro missae sacrificiis intra quoslibet 8 dies praeparantur et ad locum convenientem ac siccum pro conservatione reponuntur. Nulla publica capella in matre hac possessione reperitur.

De dominis terrestrialibus et patronis.

Dominus terrestris in hac parochia est reverendissimus dominus abbas monasterii de Tihan, qui iure patronatus gaudet et patroni officium omni ex parte debite adimplet. Ius

praesentationis abbatae exercet illustrissimus dominus archiabbas S. Martini. Nullum oratorium privatum datur intra ambitum huius parochiae.

De parcho eiusque obligatione.

Parochus est reverendissimus dominus abbas monasterii loci, eius tamen vices in administratione parochiali sustinent patres religiosi conventus, prout actu parochialia munia exercet pater Fabianus Ord. S. Benedicti professus, qui linguas Hungaricam, Germanicam et Illiricam callet, duabusque primis in matre et filialibus deservit.

Libri particulariter inscripti parochiae nulli sunt, sed provident se patres administratores necessariis libris ex bibliotheca monasterii. Habetur matricula parochialis, cui nomina baptizatorum, copulatorum et defunctorum accurate inscribuntur, uti et prothocollum domesticum parochiale pro inserendis benignis regiis ordinationibus, constitutionibus item episcopalibus et vicarialibus.

Sacra missae sacrificia quotidie celebrantur per patres religiosos monasterii, sacrum vero parochiale offertur Deo pro parochianis singulis festis et dominicis diebus, quibus populus ad audiendum missae sacrificium ecclesiae praecepto obligatur. Ordo autem divinorum tam aestate, quam hyeme diebus festis et dominicis sequens est: primum, videlicet sacrum lectum hora 6., alterum hora media 7., tertium hora 7., cantatum sacrum hora 9., quo terminato habetur inomisse concio ad populum et hac conclusa postremum lectum sacrum. Ordo iste divinorum porro quoque per nos stabilitur, cum ob frequentiam sacrorum metus omnis absit, ne fideles peregrine in via existentes communi per totum diaecesim nostram de ordine peragendorum divinorum constitutione accomodare volentes auditione misse priventur. A lecto sacro nomine stipendii accipiuntur crucigeri 24, a cantato florenum 1. Festa et ieiunia proxime imminencia populo annunciantur; desponsique iuxta exigentiam sacrae synodi Tridentinae ter promulgantur, quorum matrimoniali copulationi priusquam assistant patres administratores, praevis e doctrina Christiana solerter examinant.

Sacramenta, quae in alimoniam spiritualem fidelium a Christo instituta sunt, petentibus absque ullo defectu administrantur, sacrum quoque viaticum cum omni quidem decentia et cultus significatione ad infirmos deferitur, absque lumine tamen. Deinceps, in quantum circumstantiae temporum et occurrentium casuum admiserint, studebunt patres administratores saltem intra matris possessionis ambitum superpellicio induti, praeunte ludi rectore aut alio quocunque cum pulsu tintinabuli deferre, ut facto hoc fidelis populus ad debitam augusti huius mysterii adorationem excitetur ac una ad spiritualia quoque suffragia pro aegroto eiusmodi ad dignam et fructuosam sacri viatici receptionem ferenda reflectatur. Lampas coram venerabili in ecclesia diu noctuque ardere solet.

De proventu parochi.

Proventus annuus parochi unice in obventionibus stolaribus consistit, videlicet a baptizmate den. 25, ab introductione puerperae den. 5, ad introductione neonuptae nihil, a copulatione matrimoniali flor. 1, a comitiva funerum den. 50; nomine liberae stolae duplum ordinariae ab iis exigitur, qui extra ambitum huius parochiae constituuntur.

Agros nullos, nec prata, nec vineas particulariter ad se pertinentes tenet haec parochia, prout et piis legatis in qualitate perpetuarum fundationum consideratis caret.

De scholae rectore, eius obligatione et proventu.

Scholae rector est Paulus Vadászi annorum 26, absolutus syntaxista, catholicus, fidei professionem fecit, ritus catholicos et caeremonias callet, officio suo competentem doctrinam habet, quam institutioni iuventutis debite applicat, munere sibi incumbente tum in cantu, cum etiam pulsu campanarum contra imminentes tempestates et occasione publicarum processionum ad ipsum pertinente rite fungitur, morum bonorum est, nec in potu vini excedit, nec alteri alicui vitio deditus est.

Annuam obventionem lecticalem percipit in aere parato a singulo pari den. 25, de frumento mediam metretam Pisoniensem, pro pulsu contra tempestates ab omni hospite vineam possidente pintam unam vini, a psalmodia nocturna cruc. 7, ab instructione puorum in fixo a monasterio annis singulis accipit flor. 10 et currum unum foci, a comitiva funeris cruc. 7, eadem occasione a pulsu cuiuslibet campanae cruc. 1, a scheda promulgationis cruc. 7. Habet praeterea a communitate currus 12 lignorum focalium, a monasterio autem pro organi pulsu, cum actu distinctus organaedus non sit, accipit peculiare stipendium, videlicet in aere parato fl. 20, de frumento mixto 12 metretas Pisonienses, puri tritici 2 metretas Pisonienses, carnis bubulae libras 60, salis 30, maialem 1, e pisis et lentibus dimidiam metretam, singulis diebus mediam vini.

Agros habet 2, unum in diverticulo Dobogo capacem metretas Pisoniense 3, in vicinitate Francisci Tsepö et agrorum dominalium, alterum in diverticulo Ráta capacem perinde 3 metretarum Pisoniensium, in vicinitate Michaelis Pető et viae publicae. Utrumque cultivant parochiani. Tenet praeterea ex beneplacito incliti dominii terrestralis frustum unum pro fagopyro, nullum autem pratum, nec vineam.

Domus parochialis a monasterio distincta non datur, domus vero scholaris e solidis materialibus structa constat duobus cubiculis, 1 culina et 1 camera; eiusdem aedificatio, conservatio et reparatio incumbit communitati.

De filialibus.

Matri huic ecclesiae Tihaniensi titulo filialium adnexae sunt possessiones 3. Prima filialis est possessio Aszufő distans a matre tribus quadrantibus horae, habetur in eadem ecclesia honori S. Ladislai regis dicata, ante annos 10 impensis monasterii e solidis materialibus aedificata.

Sacra ecclesiae supellex est sequens: calix unus e cuppa argenteus, in reliqua parte cupreus deauratus cum 1 patena, ciborium cupreum deauratum 1, organum novum 1, campanae 2, quarum una appendit libras circ. 80, altera libras 40; reliqua sacra supellectili etiam decenter provisa est haec ecclesia, nec in minimo deesse patitur monasterium ius patronatus fovens.

De obligatione et proventus parochi.

In hac filiali omni altero die festo et dominico occurrente divina peraguntur per sacerdotem ex monasterio exmitti solitum, uti et infirmi necessariis sacramentis in tempore providentur, mortuique ritu catholico sepeliuntur. Reditus stolare eodem modo obveniunt, quemadmodum in matre.

De scholae rectore.

Scholae rector est Matthias Posta, annorum 33, absolutus poeta, catholicus, fidei professionem deposuit, rituum catholicorum et caeremoniarum gnarus est. Pro exigentia officii sui doctrinam sufficientem habet, munere suo satis diligenter fungitur, in iuventutis instructione, tum in cantu, cum etiam pulsu campanarum occasione quarumvis circumstantiarum ipsi incumbente populo satisfacit, mores bonos et nullo particulari defectu notatos praefert.

Lecticalem proventum annum percipit a singulo pari in aere parato den. 10, de frumento mediam metretam Poseniensem, ab omni colono fundum sessionalem tenente currum 1 ligni focalis, a communitate autem currum 1 foeni, pro pulsu campanarum contra tempestates ab omni hospite vineam habente 1 pintam musti, ab instructione puerorum accipit in fixo fl. 10 ab incl. dominio terrestri, a comitiva funeris cruc. 7, a nocturna psalmodia cruc. 7, a pulsu campanae cuiusvis occasione funeris cruc. 1, a scheda promulgationum cruc. 7.

Agros tenet duos, unum in vicinitate Adami Németh et Andreae Kocsis, capacem 3 metretarum Poseniensium, alterum in vicinitate Georgii Kepyeres et Michaelis Torda, perinde 3 metretarum Poseniensium capacem; cultivatio eorundem incumbit communitati.

Domus scholaris noviter, ante triennium e solidis materialibus structa continet cubiculum 1, cameram 1 et culinam 1; aedificatio, conservatio et reparatio eiusdem pertinet ad communitatem.

Secunda filialis est possessio Örvényes, distans a matre una hora; existit in eadem ecclesia honori S. Emerici ducis dicata, olim e solidis materialibus structa et ante annos circ. 35 restaurata. Cum autem haec ecclesia angustior sit, quam ut populum pro divino eo concurrentem caperet, impensis eiusdem abbatae erigi cepit nova ecclesia amplior et pro fidelis populi capacitate sufficiens.

Praeter sufficientia indumenta sacerdotalia, quae pro exigentia officii divini in statu decente conservantur, habetur etiam calix unus argenteus inauratus cum 1 patena, ciborium unum argenteum, monstrantia 1 cuprea inaurata, campanae duae, quarum una appendit libras circ. 80, altera libras circ. 40.; haec posteriora defectuosa est.

Praeter memoratam ecclesiam datur in hac filiali capella publica honori Sanctorum Rochi, Vendelinae et Rosaliae dicata, nulla supellectili sacra provisa, in qua divina peraguntur in festis sanctorum patronorum, qua occasione ex ecclesia altera sacra apparamenta accipiuntur.

De obligatione et proventus parochi.

Eadem est in hac filiali alternatim peragendorum divinorum obligatio, idem etiam stolaris proventus.

De scholae rectore.

Scholae rector est Franciscus Golden annorum 50, catholicus, fidei professionem fecit, ritus catholicos et caeremonias commode callet, pro eo sufficientem doctrinam habet, ut adolescentes grammatico idiomate legere et scribere docere possit, prout etiam diligenter instruit, officio suo bene furgitur, nec in potu vini excedit, nec alio aliquo vitio notatus est.

Annuam obventionem lecticalem percipit de frumento ab omni pari unam quartam partem metretae Poseniensis, pro pulso contra tempestatem a singulo hospite manipulum 1 frumenti, pro instructione pueri singuli per annum cruc. 36, eorum autem proles, qui ob paupertatem iudicio patrum administratorum recognitam stipendium huiusmodi deponere nequeunt, gratis absque ullius mercedis desumptione instituere obligabitur, pro funeris comitiva seniorum cruc. 12, iuniorum cruc. 7, a copulatione cruc. 7, a scheda promulgationum cruc. 7, a communitate quotannis 10 currus lignorum focalium et 1 currum foeni. Nullas terras possedit. Domus scholaris e solidis materialibus aedificata provisa est cubiculo 1, culina 1 et camera 1; eusdem aedificatio, conservatio et reparatio incumbit communitati.

Tertia filialis est possessio Kis-Szölös, distans a matre una circiter hora, in qua nulla habetur ecclesia, nec campana, quare nec patribus administratoribus alia incumbit obligatio, quam ut ad infirmos, quandocunque vocatur, solerter excurrant, eosdem necessariis sacramentis provideant et, si quos decedere contigerit, sepeliant; quos pastoralis munere tum in hac, cum etiam reliquis filialibus rite defunctos fuisse publico parochianorum super inde perhibito testimonio compertum fuit. Proventus unice stolaris est, in matre usitari solitus. Scholae rector nullus residet, deservit autem exigente necessitate possessionis Aszufő scholae rector, qui illa occasione pro comitiva funeris seniorum den. 40, iuniorum autem den. 20 accipit.

De parochianis et horum obligatione.

In matre numerantur animae confessionis capaces 458, incapaces 138, ex quibus catholicum religionem profitentur 466, acatholici sunt 130.

In filiali Aszufő capaces confessionis 190, incapaces 59, ex quibus catholici sunt 164, acatholici 85.

In filiali Örvényes capaces confessionis 212, incapaces 65, omnes religionis catholicae.

In filiali Kis-Szölös capaces confessionis 308, incapaces 110, ex his catholici 64, acatholici 354.

Populus hic, ea potissimum parte, quae acatholicis adeo mixtus non est, devotum se et in ecclesia frequentem exhibet, rosarium sub sacro clara voce praeorante ludi rectore recitat, piasque cantilenas, praesertim de Sanctissima Trinitate publice concinit, in fidei rudimentis debite institutus habetur.

Pravioribus et publicis criminibus, quae manifestum inter fideles scandalum gignere solent, obnoxius non est, si qui etiam nonnunquam malitia vel fragilitate deliquisse observentur, auctoritate dominali pro exigentia culpa plectuntur. Praecepto confessionis paschalis satisfacit, demptis admodum paucis, qui hortatu primum, tum, si parere nolint, auctoritate quoque dominali ad satisfaciendum compelluntur.

Nullus a fide catholica apostata, ad eandem autem abiurata haeresi tractu illius temporis, quo modernus dominus abbas monasterio praeest ac proinde parochiale munus sustinet, conversi reperiuntur numero 55 et Judaei 4 baptizati. Omnes hi cum designatione aetatis ac loci originis parochiali matriculae inserti sunt. Deinceps et illud diligenter observandum erit, ut occasione ea, qua huiusmodi conversi fidem catholicam professi fuerint, duo vel tres in qualitate testium depositioni fidei professionis praesentes constituentur, eorundemque nomina perinde parochiali matriculae inserantur.

Duae confraternitates in hac parochia existunt: una perpetuae adorationis sanctissimi sacramenti, altera sanctissimi rosarii B. Mariae V., quae posterior occasione canonicae huius visitationis nostrae quoad impetratas apostolicas gratias et bullas ordinaria autoritate per nos confirmata et stabilita fuit; utriusque cura et directio pertinet ad dominum abbatem, qua loci parochum et eius vices sustinentes patres administratores.

Nullum datur intra ambitum huius parochiae pauperum hospitale, nec probatae alterius alicuius religionis ordo praeter monasterium locale, cui parochialium administratio incumbit.

De obstetricibus et vespilonibus.

Tum in matre, cum etiam filialibus possessionibus Aszufő et Örvényes habetur obstetrix catholica et adiurata ad rite, valideque baptizandum pro necessitatis casu sufficienter instructa, prout et locus opportunus pro defunctorum inhumatione extra septa ecclesiarum et possessionum positus ac benedictus existit. Vespilones autem designati, quibus ex officio incumberet mortuorum cadavera inhumare, nulli sunt, mutuo sibi invicem praestantibus fidelibus hoc officium charitatis.

Atque haec et statuta illa et constitutiones episcopales, quas sub dato dierum 6. Octobris et 1. Decembris 1777. ad omnes diaecesis nostrae Weszprimiensis parochos et animarum curatores, prout et ludi rectores dimisimus, hic quoque pro renovatis et confirmatis declaramus, earumque in omnibus suis punctis et articulis accuratam observantiam firmiter praecipimus et mandamus. Pro reliquo autem paternam nostram benedictionem vobis peramanter impertimur. Extradatum in curia nostra episcopali Weszprimii, die 31. Decembris, anno 1778.

Josephus Bajzath, episcopus Weszprimiensis m. p. (L. S.)

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

A pecsétje Bajzath nemesi czimerét mutatja (ovális pajzsban ágaskodó oroszlán, jobb lábában görbe karddal, oromdisze ugyanaz), mellette a foszlányon infula, illetve mögöttük pásztorbot, melynek feje látszik, legfölül a szokott baklyós, főpapi süveg.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 29., nr. 43.

94.

1778 augusztus 10. Tihany. — *Bajzath József veszprémi püspök a tihanyi Rózsafüzértársulatot megerősíti.*

In nomine Domini. Amen.

Cunctis ubique sit notum, quod anno a nativitate Domini nostri Jesu Christi MDCLXVI. die vero VI. Decembris, pontificatus autem sanctissimi domini nostri domini Clementis pape XIII. anno eius nono ego officialis deputatus vidi et legi quasdam litteras apostolicas sub plumbo expeditas sanas et integras tenoris sequentis, videlicet:

Clemens episcopus servus servorum Dei universis Christifidelibus praesentes litteras inspecturis salutem et apostolicam benedictionem. Considerantes nostrae mortalitatis fragilitatem et humani generis conditionem, districtique severitatem iudicii, praecipimus fideles

singulos iudicium ipsum bonis operibus et piis precibus praevenire, ut per illa eorum peccata deleantur, ipsique aeternae felicitatis gaudia facilius consequi mercantur. Cum itaque, sicut accepimus, in parochiali ecclesia Sancti Aniani episcopi loci Tihan *Vesprimiensis dioecesis* una pia et devota utriusque sexus Christifidelium confraternitas sub invocatione sanctissimi rosarii ad Dei omnipotentis laudem et honorem, animarumque salutem, proximique subventionem non tamen pro hominibus unius specialis artis canonice erecta seu per ordinarium loci etiam canonice erigenda existat, cuius confraternitatis dilecti filii confratres quam plurima pietatis, charitatis et misericordiae opera exercere consueverunt, seu intendunt, ut igitur dicta confraternitas maiora in dies suscipiat incrementa ac ipsi et pro tempore existentes dicte confraternitates confratres in huiusmodi piorum operum exercitio confoveantur et magis ad ea in posterum exercenda, necnon alii Christifideles ad dictam confraternitatem de caetero ingrediendam per amplius invitentur, dictaque ecclesia in debita veneratione habeatur et ab ipsis Christifidelibus congruis frequentetur honoribus, illique eo libentius ad dictam ecclesiam devotionis causa confluant, quo ex hoc dono caelestis gratiae uberius conspexerint se esse refectos, de eiusdem omnipotentis Dei misericordia ac Beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi omnibus et singulis utriusque sexus Christifidelibus vere poenitentibus et confessis, qui dictam confraternitatem de caetero ingredientur, die prima illorum ingressus, si sanctissimum eucharistiae sacramentum sumpserint, iisdemque confratribus nunc et pro tempore existentibus etiam vere poenitentibus et confessis ac sacra communione, si id commode fieri poterit, reffectis vel saltem contritis in eorum mortis articulo pium nomen Jesu corde, si ore nequiverint, devote invocantibus aut aliquod poenitentiae signum facientibus, insuper dictis confratribus etiam vere poenitentibus et confessis ac dicta sacra communione etiam reffectis, qui ecclesiam praefatam in die festo principali dictae confraternitatis per dictos confratres eligendo et *per ordinarium loci approbando*, qui semel electus et approbatus amplius variari non possit, citra tamen festum Paschatis, Resurrectionis Dominicae, a primis vespere usque ad occasum solis diei festi huiusmodi annis singulis devote visitaverint et inibi pro sanctae matris ecclesiae exaltatione, haeresum extirpatione, haereticorum et infidelium conversione ac inter Christianos principes concilianda et fovenda pace, concordia et unione ac Romani pontificis salute pias ad Deum preces effuderint, quo die festo praefato id pro tempore egerint, indulgentiam plenariam, omniumque et singulorum suorum peccatorum veniam et remissionem apostolica auctoritate perpetuo concedimus et elargimur. Praeterea eisdem confratribus similiter vere poenitentibus et confessis ac dicta sacra communione etiam reffectis, qui ecclesiam praelibatam in quatuor aliis anni festis diebus per dictos confratres eligendos et per ordinarium loci similiter approbandos, qui semel electi et approbati pariter amplius variari non possint, citra tamen dictum festum Paschatis, Resurrectionis Dominicae, annis singulis etiam devote, ut supra, visitaverint ac, ut praefertur, oraverint, quo die quatuor posteriorum festorum dierum huiusmodi id pro tempore fecerint, septem annos et totidem quadragenas, postremo iisdem confratribus quoties missis seu aliis divinis officiis in eadem ecclesia more confratrum celebrandis aut congregationibus publicis vel secretis ipsius confraternitatis pro quocumque opere pio exercendis vel processionibus ordinariis vel extraordinariis tam dicte confraternitatis, quam aliis quibuscumque de licentia ordinarii faciendis vel seppeliendis mortuis officiose interfuerint, aut ipsum sanctissimum eucharistiae sacramentum, dum ad aliquem infirmum defertur, associaverint, vel qui hoc facere impediti

campane ad id signo dato genibus flexis semel orationem dominicam et salutationem angelicam pro eodem infirmo recitaverint, vel pauperes peregrinos hospitio exceperint, aut eelemosynis et officiis adiuverint, aut pacem cum inimicis propriis vel alienis composuerint, sive devium aliquem ad viam salutis reduxerint, aut ignorantes Dei praecepta et quae ad salutem sunt, docuerint, vel infirmos visitaverint, eosque in eorum adversitatibus consolati fuerint, aut quinquies orationem et toties salutationem praelibatas pro animabus confratrum dictae confraternitatis in Christi charitate defunctorum recitaverint aut aliquod aliud spiritualis vel corporalis misericordiae opus exercuerint, toties pro quolibet praemissorum piorum operum exercitio sexaginta dies de iniunctis eis aut alias quomodolibet debitis poenitentiis misericorditer in Domino etiam perpetuo relaxamus; quas omnes et singulas indulgentias et peccatorum remissiones animabus Christifidelium in Christi charitate defunctorum, quae in purgatorii poenis detineantur, per modum suffragii applicari possint, concedimus et indulgemus praesentibus perpetuis futuris temporibus duraturis. Volumus autem, quod si dicta confraternitas alicui archiconfraternitati aggregata sit, vel in posterum aggregetur, seu quavis alia ratione vel causa pro illius indulgentiis consequendis aut de illis participandis uniatur, seu alias quomodolibet instituitur, priores seu quaevis aliae litterae desuper obtentae praeter praesentes nullatenus ei suffragentur, sed ex tunc prorsus nullae sint eo ipso; quodque si dictis confratribus ratione praemissorum aut alias aliqua alia indulgentia perpetuo vel ad certum tempus nondum elapsam duratura per nos concessa fuerit, eadem praesentes litterae nullius sint roboris vel momenti.

Datum Romae apud Sanctam Mariam Maiorem anno incarnationis dominicae millesimo septingentesimo sexagesimo sexto, Idibus Septembris, pontificatus nostri anno nono = Loco + plumbi =

Super quibus litteris ego notarius publicus praesens transsumptum recepi et subscripsi praesentibus dominis Caietano Tassera et Carolo Antonio Amici testibus.

Concordat cum originalibus (*Subscriptio illegibilis*)

L. substitutus

Ita est Petrus Paulus Ciauciavellus notarius apostolicus.

Praesentes indulgentias apostolicas reverenter accepimus, quae ut omnibus Christi fidelibus publicari possint, facultatem in Domino concedimus atque ad effectum eiusdem apostolici indulti confraternitati pro principali quidem ac titulari die ipsum sanctissimi rosarii festum, pro aliis autem quatuor devotionum annuis diebus festa Conceptionis, Praesentationis, Annunciationis et Nativitatis Beatae Mariae virginis, velut per ipsos confratres delectos autoritate ordinaria confirmamus.

Signatum Tihan, 10. Augusti 1778.

Josephus Bajzath, episcopus Weszprimiensis m. p.

Eredetiye a tihanyi apátsági levéltárban.

Papírszelet alatt levő és festékkal ráütött pecsét van rajta, de az utóbbi kivehetetlen.

Jelzése: C. 24. nr. 10.

95.

1782 márczius 5. Veszprém. — *Zsolnai Dávid püspöki helyettes tudatja az apáttal, hogy a felség rendelete értelmében a szerzeteseket vizsgálat alá kell venni, elég ismerettel rendelkezők-e az egyházi működések végzésére, tehát a veszprémi püspök joghatósága alá tartozó szerzeteseket, midőn vizsgálatra meghívatalnak, küldje Veszprémbe.*

Reverendissime Domine Abbas, Domine mihi singulariter Colendissime!

Propositum, fixumque est sacratissimae suae maiestati, ut ditionum suarum clerus ad magis congruam, quam in plerisque partibus adhuc desiderari novit, curae animarum provisionem applicetur. Ad assequendum propositi sui effectum priusquam ulteriora decernat, id plena cum exactitudine indagari benigne vult, an et in quantum in claustris et quibusvis religiosorum foundationibus, nullo excepto, reperiantur religiosi sufficienti doctrina in scientiis ecclesiasticis ac in genere requisitis notitiis, probataque ad obeundam animarum curam habilitate idonei? Hoc porro ut cognosci, statuique possit, pari benignitate praecipit, ut excellent. dominus praesul noster universos regulares sacerdotes non obstante quacunque exemptione intra limites suae iurisdictionis existentes ad examen evocet ac individuatim examinari curet. Quae in obsequium benigni mandati per praefatam suam excellentiam ad me directi finem in eum Rev. Dominationi V. nota reddo, ut singulos sibi subordinatos religiosos sacerdotes sub iurisdictione Weszprimiensi degentes, quum pro subeundo examine evocati fuerint, Wesprimium expedire et ad exhibendam obsequendi promptitudinem in antecessum commonere non gravetur. Commendo me aestimatissimis favoribus et maneo

Reverendissimae Dominationis Vestrae

Weszprimii 5. Martii 1782.

obsequentissimus servus

David Zsolnai, vicarius generalis m. p.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 29., nr. 25.

96.

1783 május 19. Pozsony. — *A helytartótanács a felség rendeletéből tudatja az esztergomi érsekkel, hogy a főapátság s fiókapátságai a megyés püspökök joghatósága alól kivételvén, az esztergomi érsek főpásztori hatalma alá fognak tartozni.*

4300/325.

Eminentissime!

In ordine ad subversantes inter Eminentiam Vestram ac dominum episcopum Weszprimiensem et Sabariensem de laesa ob susceptum a Simone Faba archidiacono Strigoniensi Tihanyensium, Bakonybéliensium et Dömölakensium Benedictinorum pro cura animarum examen iurisdictione sua quarentium controversias sacratissima sua maiestas erga factam abhinc demissam repraesentationem clementer rescribere dignata est: examine religiosorum horum in consequentiam emanati eatenus positivi mandati regii per Eminentiam Vestram ope cathedralis archidiaconi sui peracto omnem eatenus ulterius nectendam nefors quaestionem

suapte cessare. Quantum nihilominus ad religiosorum horum ab ordinariorum suorum iurisdictione exemptionem: quamvis quasvis universorum religiosorum ordinum id genus exemptiones sufferendas clementer decreveret, quoad hos nihilominus in specie religiosos quemadmodum iam sub 31. Augusti anni 1782. benigne resolvit, quo *memorata archiabbatia cum praefatis filialibus suis monasteriis a reliquorum ordinariorum potestate et iurisdictione exempta maneat atque sublato omni cum aliis et exteris nexu plene et unice archiepiscoporum Strigoniensium qua ordinariorum iurisdictioni sit subiecta*, ita eidem benignae dispositioni regiae clementer inhaeret summe fata sua maiestas sacratissima.

De hac proinde benigna resolutione regia Eminentiam Vestram ac medio eius archiabbatem Sacri Montis Pannoniae cum filialibus suis hisce ex benigno mandato regio certiore reddit consilium hoc regium locumtenentiale: antelatis dominis episcopis conformiter instructis et ne eatenus ulteriores obvertant quaestiones sub hodierno inviatis existentibus. Datum ex consilio regio locumtenentiali Hungarico Posonii die 19. mensis Maii, anno 1783. celebrato.

Eminentiae Vestrae

ad officia et servitia paratissimi

*C. Joannes Csáky,
Franciscus Skerlecz,
Michael Preszecker.*

Egykorú másolat a pannonhalmi rendi levéltárban.
Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 29., nr. 23.

97.

1783 június 3. Pozsony. — *Batthyány József gróf esztergomi bíboros érsek tudatja a tihanyi apáttal, hogy a veszprémi és szombathelyi püspököktől támasztott joghatósági vilát a felség úgy oldotta meg, hogy nemcsak Pannonbalmát, hanem ennek fiókapátságait is az ő joghatósága alá rendelte.*

Reverendissime Domine Abbas!

Ad subortam nuper intuitu iurisdictionis meae non modo in dominum archiabbatem Montis Pannoniae, verum et reliquos dominos abbates controversiam dominis episcopis Weszprimiensi et Sabariensi directe ad suam maiestatem sacratissimam recurrentibus, intimatum resolutionis regiae, iurisdictionem meam recognoscentis et ab omni in posterum impetitione et cavillatione praeservantis in genuinis paribus pro requisito notitiae statu et directione ac observatione hisce accludo et iugiter persevero

Reverendissimae Dominationi Vestrae

addictissimus

Cardinalis a Battian.

Posonii, die 3. Junii 1783.
Domino Abbati Tyhaniensi.

Eredetiye a pannonhalmi rendi levéltárban.
Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 29., nr. 31.

98.

1783 június 15. Pannonhalma. — *Somogyi Dániel főapát tudatja Vajda apáttal, hogy a primás a maga főpásztori joghatóságát nemcsak a tibanyi apát s a tibanyi monostorban élő szerzeteseknek akarja gyakorolni, hanem az apátsági ptébániákon sem ismeri el s türi más joghatóságát.*

Reverendissime ac Amplissime Domine Abbas, Domine Frater mihi Colendissime.

Distuli litteras propter significatum Reverendissimae Dominationis Vestrae adventum, quas prius facere debueram. Nota erit fortassis resolutio regia, quae iam excellent. domino praesuli Veszprimiensi et domino illustr. episcopo Sabariensi per excelsum consilium regium mense adhuc priore intimata est, vigore cuius omnes filiales abbatae ad archiabbatiam spectantes, etiam Dömölkiensis, iurisdictioni et potestati eminentiss. domini primatis subiiciuntur. Unde item eminentiss. dom. primas in suis ad me datis litteris gravioribus terminis mihi imposuit, ut V. Dominationi Rev. significarem, ne ullum exemptioni abbatae suae in iuribus primatialibus sive active, sive passive praeiudicium inferri sinat, sed inviolabiliter custodiat. *Non solum autem in ipsam R. Dominationis V. personam ac sibi subiectos religiosos, sed ne quidem in ipsas parochias in bonis abbatae constitutas ac per religiosos nostros administratas vult ullius alterius ius recognoscere et admittere*, sed soli sibi reservare contendit. Abbatia proinde Tyhaniensis cum omnibus suis parochiis in *statum pristinum* reponitur et domino primati subiecta manet. Eminentiss. dom. primas ad preces meas non voluit admittere, ut dominus abbas Dömölkiensis per alium benediceretur, sed, ut in possessione iuris se ponat, ipsemet Posonii in octava Ascensionis Domini benedixit. Accludo hic suae eminentiae litteras. Me in reliquo benevolo fraterno affectui commendans

Reverendissimae Dominationis Vestrae maneo

In Sancto Martino die 15. Iunii 1783.

conservus in Christo devotissimus

Daniel archiabbas m. p.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 29., nr. 32.

99.

1783 június 19. Veszprém. — *Zsolnai Dávid veszprémi püspöki helyettes tudatja a tibanyi apáttal, hogy, a tibanyi apátság a veszprémi püspökség alól kivételvé, a veszprémi püspök a tibanyi szerzeteseknek adott felbatalmazásokat, joghatóságot mind visszavonta.*

Reverendissime Domine Abbas, Domine mihi singulariter Colendissime!

Excellentissimus dominus praesul et praelatus noster diebus proximo praeteritis accipit excelsi consilii regii locumtenentialis intimatum, vi cuius abbatia Tihaniensis et eius religiosum personale a iurisdictione episcopatus Veszprimiensis, *cui hactenus suberat*, eximitur. In cuius proinde sequelam sua excellentia, dominus episcopus noster omnes omnino facultates et iurisdictionem, quas et quam hucusque dictae abbatae individua religiosa ab se, velut ordinario Veszprimiensi habuerunt, generaliter revocat. Quod ipsum omnibus suis

subalternis pro sui et eorum directione indicare Reverendissima Dominatio Vestra non gravetur. Cuius in reliquo veteri benevolentiae devotus plena serviendi voluntate sum et maneo

Reverendissimae Dominationis Vestrae
Weszprimii, 19. Iunii 1783.

servus obsequus
David Zsolnai
vicarius generalis.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.
Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc., 29. nr. 33.

100.

1783 július 1. Pozsony. — *Battbyány József esztergomi bíboros érsek tudakolja a tibanyi apáttól, mióta gyakoroltak a pannonhalmi főapát és tőle függően a tibanyi apátok a tibanyi apátság plebániáin főpásztori joghatóságot, mikor kezdődött ez, meddig tartott, mily változásokon ment keresztül.*

Reverendissime Domine Abbas!

Ad redditas mihi de 18. Iunii litteras officiose respondeo: praeferenter mihi referri debere, a quo tempore archiabbas Montis Pannoniae iurisdictionem quasi episcopalem exercuerit in parochias abbatae Tibanyiensis et dependenter ab illo abbates? Ad quod usque tempus haec exercita fuerit iurisdictione consequenter a privilegiis et exemptionibus Montis Pannoniae? A quo primum alterata? Quando, per quem, quo modo, qua occasione, quas vices subiverit? Et quid eatenus tentatum ab archiabbate, ab abbate Tibanyiensi, ab episcopis? Quae ne fors eatenus et in horum consequentiam evenerint? Ubi de his plene et convictive capacitatus fuere, non morabar pro meae et Reverendissimae Dominationis Vestrae conscientiae quietatione certissimam operandi regulam communicare. Qui persevero

Reverendissimae Dominationi Vestrae

Posonii, die 1. Iulii, 1783.

Reverendissimo Domino abbati Tibanyiensi.

addictissimus
Cardinalis a Battian.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.
Signaturája Act. abb. Tihan. fasc. 29., nr. 30.

101.

1783 július. — *Copia responsionis abbatis Tibaniensis ad propositas ab eminentissimo domino cardinali primate quaestiones, videlicet: a quo tempore archiabbas Montis Pannoniae iurisdictionem quasi episcopalem exercuerit in parochias abbatae Tibaniensis et dependenter ab illo abbates; ad quod usque tempus haec exercita fuerit iurisdictione? etc. etc.*

Eminentissime etc.!

Ad puncta interrogatoria, quae mihi in negotio iurisdictionis parochiarumstrarum Eminencia Vestra benigne praescribere dignata est, cum omni sinceritate et profundissima submissione sequentibus respondeo.

Abbatia isthaec Tihaniensis circa annum 1720. aere monasterii Montis Pannoniae redempta fuit de manu abbatis Benedictinorum Altenburgensium in Austria. Constitutus eorum per archiabbatem Coelestinum hic loci primus abbas Villibaldus, post eius decessum Augustinus ac demum ego ipse usque ad annum 1777. a solis archiabbatibus accepimus iurisdictionem pro cura animarum in omnibus possessionibus temporali nostrae iurisdictioni subiectis. Et hac quidem iurisdictione spirituali ita pacifice semper usi fuimus, ut ex parte episcopatus Veszprimiensis non modo non turbaremur, sed neque quaestio aliqua obmota eatenus unquam fuerit. Nunquam visitatio canonica ecclesiarum nostrarum parochialium tentata; nunquam mandata episcopalia aut alia politico-ecclesiastica per currentales transmissa; nunquam pontificalia exercita; et quoad populos temporali dominio abbatiae subiectos nulla unquam iurdictio spiritualis per sacerdotes nostros ab inde petita fuit.

Decessor meus Augustinus abbas, posteaquam ex possessione monasterii Endréd vocata et comitatu Simigiensi ingremiata Helveticae confessionis minister emigrasset, auctoritate solius archiabbatis erexit ibidem ecclesiam parochialem et illocavit primum administratorem parochiae ex ordine minorum quendam, cui deinde in hunc usque diem seriatim successerunt patres Benedictini ex coenobio Tihaniensi. Ego ipse ante complures annos aedificavi ecclesiam novam in possessione abbatiae Szamárd vocata et illam praeattactae ecclesiae Endrédiensi instar filialis adiunxi, quin sive in aedificatione templi, sive in eius benedictione vel coniunctione cum ecclesia Endrédiensi consensum exquirere episcopi Veszprimiensis. Non absimiliter in aliis quoque monasterii possessionibus, utpote in Aszúfő et Kis-Kapoly ecclesias a fundamento novas, in territorio vero Füredensi iuxta fontem acidularum capellum publicam extrui curavi, nulla eatenus vel insinuatione facta Veszprimii. Quae sane argumenta luculenter evincunt archiabbates Montis Pannoniae iurisdictionem quasi episcopalem exercuisse in omnes populos abbatiae Tihanensis temporali dominio subiectos et hac iurisdictione dependenter ab archiabbatibus provisos fuisse abbates Tihanenses.

Anno deinde 1777. siquidem per rescripta caesareo-regia ubique vulgaretur exemptiones quarumlibet parochiarum sublatas esse, muneris mei esse duxi accedere modernum excellent. dominum praesulem Veszprimiensem, eiusque me potestati subiicere ac obedientiam profiteri. Qua occasione sua excellentia episcopalis dignata est mihi conferre iurisdictionem etiam reliquis subordinatis mihi religiosis communicandam ea solum adiuncta conditione, ut singulos sacerdotes, qui deinceps ex S. Martino isthuc mittendi erunt, serio examinarem, eorumque pro cura animarum habilitatem explorarem, priusquam illis iurisdictionem imperitirer; quod ipsum hactenus praestiti fidelissime. Ex eo iam tempore peregit excellent. praesul tum hic Tihanini, tum in ecclesia parochiali Endrédiensi canonicam visitationem, consecravim ecclesiam nostram claustralem; administravit sacramentum confirmationis; ex officio vicariali mandata quaelibet per currentales transmisit et per omnia processit tamquam ordinarius noster: ego vero tanquam subditus conatus sum sine querela obedientiam praestare suae excellentiae; et cum postremis hisce annis novam ecclesiam molirer in possessione nostra Örvényes, antiquam diruere et novam statuere non praesumpsi, nisi petito eiusdem et obtento annutu.

Sed tandem anno isthoc currente, posteaquam sua excellentia episcopalis accepisset intimatum excelsi consilii regii de restabilitate Eminentiae Vestrae in filiales etiam Montis Pannoniae abbatias iurisdictione, confestim prohibuit, ne deinceps vicearchidiaconi quidquam nobiscum ex officio communicarent, revocavitque omnes facultates et iurisdictionem, quas

et quam antecederet nobis in gremio suae dioecesis impertitus fuerat. Accessi ipse die 27. praeteriti mensis Iunii excellentissimum praesulem et humiliter petii, ut saltem ad illud tempus, quo ab Eminentia Vestra certam de parochiis nostris instructionem accepero, suspendere dignetur revocationem iurisdictionis antea elargitae; sed non consensit, nec se deinceps ullam nostri aut parochiarum nostrarum curam habiturum declaravit. Vicarius autem generalis suae excellentiae praemissis illud quoque adiecit, religiosis Tihanensibus non licere in posterum vel honorariam concionem dicere in dioecesi Veszprimiensi, nec sacros liquores nobis posthac dandos esse.

Declarationibus igitur, revocationeque et abdicatione huiusmodi intellectis iudicabam utendum mihi esse iurisdictione: quam ante habebam ab archiabbatibus, et quae procul dubio post hanc abdicationem iterum revixerit. Et quidem quod parochias nostras Tihanensem et Endrédiensem, earumque filiales concernit, non admodum sollicitus sum. In possessione tamen monasterii Teleki dicta et comitatui Simigiensi adiacente, quae filialis est parochiae Szóladiensis, in altera item possessione Kis-Kapoly, quae filialis est parochiae Tabiensis, non nihil subvereor, utrum procedere possimus cum ea libertate, qua olim fruebamur? Prius enim, quam subiiceremur episcopo Veszprimiensi, id est ante annum 1777., solebam certis anni temporibus mittere pro adiutorio parochi et commodo colonorum nostrorum ex monasterio sacerdotes, qui in praespecificatis locis libere peragebant divina, concionabantur et sacramenta ministrabant. Nunc autem generaliter prohibiti, ne extra proprias parochias concionari aut confessiones excipere audeamus, quoad nunc nominatas possessiones Teleki et Kis-Kapoly interea desistere statui a quacunque functione spiritali, donec ab Eminentia vestra, quid mihi agendum sit, edoctus fuero.

Vajda másolata a pannonhalmi rendi levéltárhan.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 29., nr. 30.

102.

1784 márczius 1. Pannonhalma. — *Somogyi Dániel főapát tudatja Vajda Sámuel tibanyi apáttal, hogy a primás rendeletéből a tibanyi apátság területén Aszszófő és Örvényes, illetve Zamárdi számára új plébániákat kell fölláttani; Kapoly és Teleki pedig, míg plébániák nem lesznek, a veszprémi püspök joghatósága alatt maradnak.*

Reverendissime ac Amplissime Domine Abbas, Domine Frater mihi Colendissime.

Cum ecclesias in bonis abbatiae Tyhaniensis constitutas et hactenus per religiosos nostros administratas eminentissimus dominus primas exemptas conservare velit, ideoque facta sibi locorum et praefatarum ecclesiarum ab invicem distantiae representatione et declaratione hanc benignam suam ordinationem circa erigendas in bonis abbatiae suae novas parochias significari iussit: 1) ex duabus possessionibus Aszszófő et Örvényes una parochia exurget, quam duarum linguarum religiosus noster administrabit; 2) ad Zamárdi distinctus ab Endrédiensi religiosus pro parochia exponetur; 3. Kapol et Teleki quamdiu filiales alienarum ecclesiarum permanserint et aliquis ex religiosis nostris tamquam parochus in eas possessiones introductus non fuerit, sub iurisdictione excellentissimi domini episcopi

Weszprimiensis remaneant. Ubi igitur pro constituendis novis parochis loca aptata fuerint, dignetur me informare ac simul de eorundem congrua sustentatione provisionem facere interea, ut idonea subiecta denominare possim. Reliqua, quae in concessu Poseniensi sunt acta, reverendus pater Raphael oretenus deteget. His me benevolo religioso fraterno affectui commendans maneo

Reverendissimae Dominationis Vestrae

In Sancto Martino die 1. Martii 1784.

conservus in Christo devotissimus

Daniel archiabbas m. p.

Mitto reverendum patrem Damianum pro parcho Aszszófőiensi, cuius loco remitti mihi peto reverendum patrem Thomam, qui leviter instructus veniat propter incommoditatem viarum.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

A levél borítékán ez a címzés van: Reverendissimo ac Amplissimo Domino Samueli Vaida, Ord. S. Bened. e Regio ac Exempto Archicoenobio S. Martini de S. Monte Pannoniae, Praelato Infulato, Ecclesiae S. Aniani Episcopi et Confessoris de Tyhan ac Venerabilis Conventus Nominis eiusdem Abbati Vigilantissimo, Domino Fratri mihi Colendissimo in Tyhan.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 29., nr. 35.

103.

1784 augusztus 3. — *Kimutatás a tihanyi apátság bevételeiről s kiadásairól.*

In diaecesi Veszprimiensi, in comitatu Szaladiensi conventus patrum Benedictinorum abbatae Tihaniensis

Numerus
articuli

habet et possidet:

Annus
proventus
fl. cr.

1. In bonis, quae annue fructificant et quidem:

Oppidum <i>Tihan</i> in comitatu Szaladiensi situatum annue fructificat ex censu contractuali cum oppidanis inito	90	—
Ex praestatione pullorum, ovarum, donariorum etc.	9	24
Ex decima frumenti et agnellorum, ex decima item et iure montano vini	348	52
Ex parvulo grege ovium dominalium... ..	97	—
Ex messe arundinum... ..	15	—
Ex decima piscationis in Balatone	80	—
Ex naulo in Balatone	35	—
Ex macello	10	6
Ex stolaribus parochialibus (siquidem anno currente omnes filiales ab hac parochia Tihaniensi avulsae sint et in possessione Aszófő nova parochia erecta fuerit) iam vix proveniunt	8	—
Possessio <i>Aszófő</i> in eodem comitatu Szaladiensi situata fructificat ex censu urbariali, ex praestatione item butyri, pullorum et reliquorum datiarum	93	10
Ex nona frumenti et agnellorum, decima vero et iure montano vini... ..	167	15

Numerus articuli	habet et possidet:	Annuus proventus	
		fl.	cr.
Molendinum cum una rota	...	50	—
Opilio solvit	...	57	—
Possessio <i>Örvényes</i> in eodem comitatu Szaladiensi ex censu contractuali praestat in parata	...	80	—
In pullis, ovis etc.	...	2	58
In decima frumenti, decima item et iure montano vini...	...	178	45
Tria molendina, singula unius rolae, inferunt	...	150	—
Decima piscationis in Balatone	...	6	—
Pars possessionis <i>Szőlős</i> in comitatu Szaladiensi ex censu urbariali, aliisque datiis fructificat	...	73	3
Ex nona frumenti et agnellorum, decima item et iure montano vini	...	152	48
Pars possessionis <i>Füred</i> in comitatu Szaladiensi situata erga censum urba- rialem colonorum et alias eorum in pullis, ovis etc. praestationes infert	...	34	13
Nona frumenti et agnellorum et ius montanum vini	...	63	—
Duo molendina, singula unius rotae, excensuata...	...	46	—
Pars praedii <i>Filep</i> in comitatu Szaladiensi a decima frumenti, decima item et iure montano vini...	...	29	36
Possessio <i>Tószok</i> comitatui Veszprimiensi ingremiata ex contractu inito solvit	...	112	43
Ex praestatione pullorum, ovorum, canabum etc.	...	5	—
A tribus molendinis solvitur census	...	66	—
A decima frumenti...	...	108	—
Possessio <i>Endréd</i> in comitatu Simigiensi situata fructificat ex censu urbariali, aliisque praestationibus	...	196	4
A decima et nona frumenti, vini, agnellorum etc.	...	586	—
A duobus molendinis, singulis unius rotae	...	40	—
A macello	...	5	—
Quidam inquilini parvos ovium greges habentes solvant erga censum	...	53	—
Quatuor nobiles erga censum	...	88	51
Alii censualistae	...	77	—
Grex ovium Germanicarum infert	...	290	—
Apiarium	...	20	—
Pascuatio	...	12	—
Possessio <i>Számárd</i> in comitatu Simigiensi situata ex censu urbariali et reliquis praestationibus, butyri, pullorum etc.	...	93	10
Ex decima et nona frumenti, vini, agnellorum etc.	...	194	50
Ex decima piscationis in Balatone	...	22	—
Ex macello	...	5	—
Ex grege ovium Hungaricarum	...	354	—
Possessio <i>Teleki</i> in comitatu Simigiensi ex censu urbariali et reliquis praes- tationibus	...	80	22
Ex decima et nona frumenti, vini etc.	...	251	45

Numerus articuli	habet et possidet:	Annus proventus	
		fl.	cr.
Ex duobus molendinis, singulis cum una rota...	...	100	—
Pars possessionis <i>Kis-Kapoly</i> in comitatu Simigiensi ex censu et datis colorum	...	74	11
Ex decima et nona frumenti, vini, apum etc.	...	145	40
Praedium <i>Szántód</i> in comitatu Simigiensi ab armento pecorum cornutorum fructificat	...	312	—
A grege setigerorum	...	300	—
A parvulo equatio	...	96	—
A piscina solvitur census	...	60	—
Messis arundinum fructificat	...	30	—
Pascuatio	...	18	58
Praedium <i>Nagy-Kapoly</i> in comitatu Simigiensi ex apiario	...	42	—
Ex censu pascuationis	...	15	—
Ex censu opilionis	...	60	—

2. *In domibus et aedificiis, e quibus annue proveniunt:*

Habet claustrum regulare cum adiuncta ecclesia in oppido Tihany, quod nihil fructificat.

In eodem oppido Tihany habet granarium, praeterea allodium, in duo habitant spanus, allodiatrix, aurigae, mercenarii et servantur pro subsidio culinae aliquot vaccae mulgibiles

18 —

In territorio possessionis Füred, circa fontem acidularum habentur diversa aedificia pro condescensione hospitum, balnea item, cellaria, triclinia, culinae, stabula etc., a quibus promissi quidem sunt contractualiter solvendi (uti in fassionibus anni superioris expositum est)

1000 —

sed non sunt soluti nisi 800 fl.

In possessione Endred, comitatu Simigiensi ingremiata habetur castellum et inhabitatur a religioso patre administratore parochiae Endrédiensis, sed nihil fructificat, nisi quod serviat pro repositorio frumenti et vini.

In praedio Szántód, comitatu pariter Simigiensi adiacente, habetur allodium, in quo praeter frumentarium habitat satrapa, allodiatrix, ancillae etc.

Ibidem habetur etiam diversorium pro condescensione

11 9

3. *Habet et possidet in fundis, utpote vineas, agros, prata, silvas, hortos etc., e quibus annue participantur:*

In territorio oppidi Tihany habetur vinea fructificans

120 —

Altera in promontorio Szamárdiensi Köhegy vocata

170 —

Agri habentur in territorio Tihanyiensi circiter 95 metretarum Posoniensium capaces, qui deductis deducendis fructificant

182 —

In territorio Endrédiensi agri capaces 450 Posoniensium

736 —

In eodem territorio Endrédiensi habentur agri censuales

289 —

Ibidem alius ager in diverticulo Tóköz pro fagopyreto excensuari solitus

75 —

Numerus articuli	habet et possidet:	Annus proventus	
		fl.	cr.
In praedio Szántod ager pro fagopyris	---	34	—
In praedio Nagy-Kapoly similis ager	---	20	—
Prata in territorio Tihanyiensi habentur duo, unum Apáti dictum, alterum iuxta lacum exteriorem, inferunt circiter	---	95	—
Alia tria exarendata	---	27	—
In territorio Aszóföiensi pratum unum excensuatum in	---	1	30
In territorio Fürediensi pratum excensuatum in	---	1	15
Alia frustula pratorum in territorio Aracsiensi in	---	4	35
Aliud idem pratum antea arendatoribus acidularum concedi solitum, nunc vero ad privatos claustris usus reservatum	---	3	—
In praedio Filep a censu pratorum	---	3	44
In territorio Endrédiensi quatuor prata fructificant	---	324	—
In territorio Szamárd duo prata	---	75	—
In territorio Teleki unum	---	32	---
In praedio Szántod tria, sed palustria et arundine mixta	---	96	---
In praedio Nagy-Kapoly unum	---	80	—
Sylvam habet monasterium unam in territorio Tihanyiensi parvulam, alteram adhuc minorem in Aszófö, tertiam pariter exiguum in Tósok; silvae autem Endrédienses, Szántódienses et Nagy-Kapolyienses in comitatu Simigiensi sunt ampliores; quia tamen valde pauci et raro lignationis causa censum aliquem praestant, annue vix fructificant	---	10	—
Praecipuum silvarum emolumentum est, quando gallarum aut glandium copia habetur. Gallae quidem intra decennium semel abundarunt; glandium vero procreatio quibusdam annis maior, quibusdam mediocri, quibusdam nulla est omnino; fortassis calculari potest annue ad	---	150	—
Hortos habet monasterium duos, alterum iuxta allodium Tihanyiense, alterum iuxta allodium Szántódiense, qui quidem paratae pecuniae nihil inferunt, imo oneri sunt propter salaria duorum hortulanorum, supeditant tamen olera ad culinam	---	20	—
4. In capitalibus fundationalibus erga interusurium locatis nihil.			
5. In capitalibus nullo onere gravatis, erga interusurium elocatis nihil.			
6. Habet et percipit annue ex diversis beneficiis et proventibus iam supra enumeratis	---	937 ¹	57
7. In debitis activis absque interusurio exhaerentibus et in praefixis terminis solvendis nihil.			
8. In debitis activis exhaerentibus, pro quorum restitutione nullus terminus praefixus est: Activa debita nulla prorsus habet monasterium praeter restantias subditorum, quibus aut paratum aes sine interusurio aut frumentum aut pecora mutuo data sunt et quarum potior pars haeret apud egentiores, qui per			

Numerus
articuli

habet et possidet:

Annuus
proventus
fl. cr.

singulos annos augent potius debita, quam ut illa depurarent; solummodo occasione copiosioris vindemiae nonnihil musti praestare solent in defalcationem veterum restantiarum. Faciunt huiusmodi restantiae circiter 4000 —

9. *Habet debita passiva erga interusurium mutuata nulla.*
10. *Debita passiva simplicia absque interusurio nulla, nisi auscugales apothecarii, ferropolae, funificis et ceroplastae, quae solvi solent cum fine anni. Habet annuas erogationes:*
11. *In intertentionem religiosorum, qui licet de facto pauciores sint numero, quam fuerint anno superiori occasione primaevae fassionis ob interventam scilicet cassationem studii philosophici, quod antea in claustris isto tradebatur, quia tamen duae domus parochiales, altera quidem in possessione Aszófő, altera vero in possessione Szamárd de facto sumptibus monasterii e solidis materialibus exstruerentur, parochi autem ipsi maximam partem intertentionis suae, omnemque suppellectilem pro instructione novarum domuum necessariam ex aerario et dispensa monasterii accipiant, ea ex causa tum illorum, tum novem aliorum religiosorum intertentione cum congrua abbatis requirit mediocri calculo 4250 —*
12. *Ad pias erogationes. In luminaria ecclesiae claustralis, eiusdemque et aliarum ecclesiarum ac capellarum in fundo abbatiali exstructarum sacram suppellectilem 175 —*
Curatori horologii in turri ecclesiae Tihanyiensis dantur 12 —
Ut pauperes subditi proles suas eo promptius ad scholas triviales tradant erudiendas, solventur titulo instructionis puerorum ludi magistris Tihanyiensi, Aszófőyiensi, Endrédiensi et Szamárdyiensi 10, Telekiensi et Kapolyiensi 5, Örvényesiensi vero 4 flor., in summa 54 —
Deinde praeter eleemosynas manuales datur quotidie septem, octove pauperibus tempore prandii unum coctum ferculum cum portione panis per diem suffectura, diebus solemnioribus datur etiam portio vini. Tribus vicinis conventibus ordinis mendicantium mittuntur annue tres setigeri saginati et 24 metretae puri tritici. Aluntur praeterea, vestiunturque nonnulli orphani pueri et puellae partim in allodiis, partim apud magistros mechanicos, ubi opificium discunt. Denique subditis profectionis aetatis, viduisque aut alias diuturno morbo vel egestate pressis magna frumenti quantitas annuatim distribuitur titulo eleemosynae 450 —
Parochialis ecclesiae Endrédiensis, huic monasterio incorporatae administratori dantur menstruatim titulo subsidii duo floreni et una urna vini antiquioris 48 —

Numerus
articuli

habet et possidet:

Annus
proventus
fl. cr.13. *Pro conservatione et reparatione sartorum, tectorum:*

Pro conservatione et reparatione ecclesiarum, monasterii, castelli item
Endrédiensi, allodiorum, domorumque, in quibus officiales et mercenarii
habitantes, in sarta, tecta aedificiorum iuxta fontem acidularum Füredien-
sium, reparationes denique curruum et soleationes equorum etc. expen-
duntur... 300 —

14. *Ad alia particularia onera et expensas:*

Ad salaria videlicet et deputata medici, fiscalis, spanorum, frumentariorum,
reliquorumque mercenariorum conventionalistarum erogantur annue ... 3193 —
In defensionem iurium abbatis propter continuas lites et differentias maxime
metales... 150 —
In hospites, qui potissimum aestivo tempore nunquam desunt monasterio 300 —
Denique monasterio S. Montis Pannoniae pro censis in comitatu Simigiensi
decimis solvi debent annue ... 200 —
Summa annue erogationis 9132 —

Praeter praemissum statum activum et passivum nullae reperiuntur in con-
ventu isto cassae.

15. Non cassa congregationis.

Non etiam aliquod capitale fundationale.

Non denique capitale aliquod industriale.

Nihil praeterea ex alio quocunque beneficio provenit, sed ex solis offertoriis
seu potius occasione illa, qua dominicis noviluniorum et in aliis quibus-
dam festivitibus conventus cum populo accedit ad osculandam vivificae
crucis particulam, contingit nonnunquam, ut unus, alterve cupreus nummus
ponatur ad corno altaris, qui simul sumpti per anni circulum faciunt
fortassis 12 cruciferos et convertuntur, seu magis imputantur in pretium
candelarum cerearum, quae tali occasione consummuntur.

Cassa apothecae perinde nulla est, sicut nec apotheca.

Egykorú összeállítás a pannonhalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. abbat. Tihan. fasc. 31., nr. 44.

104.

1785 augusztus 8. Endréd. — *Conscriptio possessionis matris ecclesiae Endréd in
districtu Igaliensi, comitatu Simigiensi ad exigentiam excelsi consilii regii locum-
tenentialis de dato 27. Junii emanati et nr. 10297. insigniti intimati in alma diaecesi
Veszprimiensi et ad archiabbatis Montis Pannoniae iurisdictionem spectantis peracta.*

Numerus
animarum

1° Ecclesia haec mater Endréd administratur per patres Benedictinos ex conventu Tihaniensi; quae filialem habet ecclesiam in possessione Szamárdi, necnon villam Szántod. Filialis Szamárdi distat a matre Endréd una solida hora; villa autem Szántod quinque quadrantibus horae.

Mater Endréd numerat animas Romano-catholicas...	694	—	—
“ “ “ “ acatholicas	449	—	—
Filialis Szamárdi “ “ Romano-catholicas	328	—	—
Villa Szántod “ “ “	81	—	—

In summa haec parochia habuit animas Romano-catholicas 1103. Cum autem mater ecclesia Endréd ita comparata esset, ut hunc praemisum numerum animarum non caperet, hyberno praesertim tempore propter montes difficilis ex filialibus accessus esset: necessarium videbatur filialem ecclesiam Szamardi in matrem constituere et eorum parochum introducere; prout actualiter iam introductus habetur. Cui etiam villa Szántód affiliata existit, cum propiorem et faciliorem illuc, quam ad veterem matrem habeat accessum. Avulsa proinde filiali ecclesia Szamárdi cum villa Szántód a veteri matre, remanebunt in eadem animae Romano-catholicae

acatholicae

2° Dominus terrestris est abbatia Tihaniensis cum suo conventu.

3° Ecclesia in loco existit. Domus parochialis nulla: verum cum administratores ecclesiae sint ex conventu Tihaniensi, congruam habitationem in adnexa ecclesiae domo dominali habent et ultronee habebunt, ut sub nr. 1°

4° Proventus quos in avulsa filiali Szamárdi et villa Szántód habuit, sunt sequentes:

Ex lecticali:

fl. x.

In parato a quolibet pari x. 15, sunt autem paria 86, adeoque	—	21	30
In frumento similiter a quolibet pari metretae Posoniensis medietatem, adeoque metretas $43\frac{5}{8}$, quamlibet metretam a x. 30 limitando, faciunt	—	21	45
De musto ab hospitibus nr. 40 vineas possidentibus duas pintas, facientes urnas duas, medias 40; urnam a fl. 1, facit	—	2	40
Praeterea ligni focalis a quolibet hospite iumentis proviso, sunt autem nr. 34, praestantur totidem currus ligni, currum a x. 9, facit	—	5	6

Ex fundo:

Ex seminatura 8 Posoniensium metretarum autumnali percipit metretas Posonienses 20, metretam a x. 30 computando, facit	—	10	—
Ex seminatura 4 Posoniensium metretarum vernali percipit Posonienses metretas 10, unam a x. 15, facit	—	2	30

Ex stolaribus:

A baptisinate una cum introductione puerperae per x. 24.

A sepultura maioris per x. 30, minoris x. 24.

	fl.	x.
A copulatione intraneorum fl. 1, extraneorum fl. 2 in toto fl. 23 x. 30.		
Cum autem stola baptismi et introductionis cessare debuerit, saltem...	17	30

<i>Ex colleda</i> ...	—	30
-----------------------	---	----

Sic itaque proventus totalis avulsae filialis ecclesiae Szamárdiensis cum villa Szántod in novam parochiam erectae exportat...	81	31
--	----	----

5° Praeter hos proventus filialis ecclesiae Szamárdi pro meliori subsistentia parochi neo-illocati detulit eidem dominium terrestre constitutum integrae sessionis colonialis per parochianos cultivandum, quod exscindi facere velit.

His proinde supputatis remanebunt pro veteri matre Endréd proventus sequentes, utpote:

Ex fundis:

Ex agris 13 Poseniensium metretarum capacibus per parochianos Endre-		
dienses cultivari solitis, quos dominium administratori quottannis assignat, percipit		
frumenti mixti metretas Posenienses 40, singulam pro temporis et loci circum-		
stantiis, detractis tamen expensis, a x. 30	20	—

Ex agris pro vernali assignatis 8 metretarum Poseniensium capacibus aequae		
per parochianos cultivatis, deducta trituratorum quotta ac semente, percipit metretas		
Posenienses 16, unam a x. 15 computando	4	—

Ex terra unius et mediae metretae Poseniensis capaci, parochianorum labore		
cultivata percipit metretas fagopyri 12 a x. 15	3	—

Ex stolaribus:

A singulo baptismo cum introductione puerperae per x. 20 percipit fl. 15,		
amplius nihil	15	—

A copulatione intraneorum a fl. 1, ab extraneorum a fl. 2	15	—
---	----	---

A comitiva tam maioris, quam minoris funeris a x. 18	8	—
--	---	---

Ex lecticali:

In aere parato a singulo pari x. 15. in toto	29	—
--	----	---

A singulo pari acatholicorum per x. 15, in toto	19	—
---	----	---

Ex frumento a paribus catholicorum per metretas Posenienses praestantur		
119 metretae, cuius pretium a x. 30 facit	59	30

Item ab acatholicis per mediam metretam Poseniensem a paribus 78, metretae		
a x. aequae 30, facit	18	30

Ligni focalis ab hospitibus iumenta habentibus nr. 80 praestantur totidem		
currus ligni a x. 9	12	—

<i>Ex colleda</i>	1	—
-------------------	---	---

<i>Ex sedecima</i>	—	—
--------------------	---	---

<i>Ex fundatione</i>	—	—
----------------------	---	---

Summa proventus veteris matris Endréd	189	—
---------------------------------------	-----	---

Praeter hos pro veteri matre ecclesia Endréd remanentes proventus assignat dominium terrestre constitutum integre sessionis colonialis, imputato tamen agris et pratis actualiter ad eandem possessis et per locales cultivari solitis ut sub nr. 2.

Super quibus humillimam facimus illustrissimo archiabbati¹ relationem. Signatum Endred, die 8. mensis Augusti anno 1785.

Sigismundus Vajda incliti comitatus Simigiensis snpremus iudex nobilium (L. S.)
Ludovicus Szulovszky « « « adiunctus iurassor.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban. Mindkét pecsétje elnyomódott.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 7., nr. 60.

105.

1785 augusztus 8. Zamárdi. — *Conscriptio neoerectae parochiae Szamárdi cum annexa filiali villa Szántód, in dioecesi Weszprimiensi, comitatu Simigiensi, districtu Igaliensi et ad iurisdictionem archiabbatis Sacri Montis Pannoniae pertinentis peracta.*

Numerus
animarum fl. cruc.

1) Possessio haec Szamárdi fuit filialis veteris matris ecclesiae Endréd per patrem administratorem ex Ordine Sancti Benedicti e conventu Tihaniensi administratae, quae una tantum solida hora a matre sua Endréd distat. Nihilominus ob difficiliorem tempore praesertim hiemali ad matrem accessum in matrem converti debuit et huic adnexa est villa Szántód pro filiali ob propriorem, mediae saltem horae distantiam et faciliorem etiam accessum, insuper ideo, quia mater ecclesia Endréd ipsamet complectitur animas nr. 694, adeoque filialistas quoque capere haud posset. Animas quippe 409 ipsa numerat --- --- --- --- --- --- --- --- --- ---

409 — —

2) Dominus terrestris hic quoque est abbas Tihaniensis cum suo conventu.

3) Et ecclesia et domo parochiali ex solidis materialibus noviter exstructis provisa est.

4) Parochus isthic illocatus sequentes habebit proventus:

Ex lecticali:

In parato a quolibet pari cruc. 15, sunt autem paria 86, adeoque	—	21	30
In frumento similiter a quolibet pari metretae Poseniensis medietatem, metretam limitando a cruc. 30 --- --- --- --- --- --- --- --- ---	—	21	45
Ex musto a hospitibus nr. 40 vineas possidentibus duas pintas, facientes urnas 2 medias 40, urnam a fl. 1 --- --- --- --- --- --- --- --- ---	—	2	40
Ligni item focalis a quolibet hospite iumentis proviso, sunt autem nr. 34, totidem currus ligni currum a cruc. 9 limitando --- --- --- --- ---	—	5	06

¹ A fogalmazványul készült példány záradékában a főapát helyett: inclitae universitati van.

Ex stolaribus :

A baptisinate una cum introductione puerperae per cruc. 24 habet
amplius nihil, antea vero fl. 6.

A sepultura maioris per cruc. 30, minoris per cruc. 24, a copulatione
intraneorum per fl. 1, extraneorum per fl. 2, in toto --- --- --- --- 17 30

Ex fundis :

Ex 8 Poseniensium metretarum seminata autumnali percipit metretas
Posenienses 20, singulam a cruc. 30 facit --- --- --- --- --- 10 ---

Ex seminata itidem 4 Poseniensium metretarum vernali percipit
metretas Posenienses 10, unam a cruc. 15, facit --- --- --- --- --- 2 30

Ex colleda : --- --- --- --- --- --- 30

Summa totalis proventus neo-erectae matris ecclesiae Szamárdiensis 81 31

5) Praeter hos proventus pro meliori subsistentia neoillocati parochi dominium terrestre
constitutivum integrae sessionis colonialis cultivandum per parochianos obtulit et exscindi
facere appromisit ut sub nr. 1.

Super quibus humillimam nostram illustrissimo domino archiablati facimus relationem.
Signatum Szamárdi, die 8. mensis Augusti, 1785.

Sigismundus Vajda, inclyti comitatus Simigiensis supremus iudex nobilium.

Ludovicus Szulovszky, inclyti comitatus Simigiensis adiunctus iuratus assessor.

Eredetiye a pannonhalmi rendi levéltárban.

Vajda pecsétjén csücskös talpú egyenes, negyedelt paizs látszik, 1) lilium, 2) és 3) kardot tartó oroslán
4) sugárzó nap és valami kiemelkedés, kötegszerű dolog a csücsöknél, az oromdíz kiterjesztett szárnyak
közt növekvő egyszarvú. A paizs alá kopja, zászlós kopja, ágyú, dob, golyó vannak mindkét felén bedugva,
helyezve. — Szulovszky pecsétjén kerek talpú egyenes paizsban ágaskodó, görbe kardot tartó oroslán látszik,
az oromdíz ugyanez.

Signaturája : Act, abbat. Tihan. fasc. 15. nr.

106.

1786 deczember 12. Tihány. — *Vajda Sámuel apát Hollósi Egyednek Pannonbalma
eltörléséről s a tihanyi rendtagokról való gondoskodásáról.*

Édes Pater Egyed Uram!

Nagy kedvem volna az írásra, de csak töled s hozzád bolyong a kezem, mert se
szemem, se eszem nem világos, hogy kezemet el tudná igazgatni. Bizony csaknem fogyott
életem, mikor a szent-mártoni pusztulásnak első hírért hallottam! Ha pater prior uram
karomnál fogva nem kapott volna, már neki tántorodtam a falnak, aligha fejemet be nem
fakasztottam (!) volna. Azután is két éjjel bús gondolatimba egy szempillantásig sem alhattam
Már most tágul szívemnek fájdalma; de rajtatok különösen idősebb kedves atyámfiai még

most is gyakran úgy elszomorodom, hogy alig lélekzek. Bárcsak jobb idők s utak volnának, hogy látogatóba általmehetnék, úgy tetszik, megvidulna bennem a lélek, csak egy óráig társalkodhatnám is méltóságos főapátur urral (kit szeretettel tisztelek) és T. Atyaságoddal. Itt még barátságosan élünk, mint annak előtte, csak hogy az adventi böjtöt a múlt vasárnapon elhagytuk. Pater Mátét Telekibe, a pater Zsoldost pedig Kapolyra küldöttem localis káplánságokra. Pater Flórián uramnak talán ezt a tihanyi káplánságot szerzem meg, mert itt nehezen léssen parochia. Ajánlom magamat régi szivességébe és holtig maradok

Tisztelendő Atyaságodnak
Tihan 12. Decembris 1786.

köteles szolgatársa
Sámuel apát m. p.

Czím: Tisztelendő P. Egyed Uramnak adassék Sz.-Mártonban.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. archiabb., act. miscell. fasc. 58., nr. 126.

107.

1787 január 25. Tihany. — *Vajda Sámuel apát értesíti Hollósi Egyedet, hogy Tihanyban is eltöröltetett a szerzet, foly az összeírás; Dömölkön még megvannak a rendtársak; folytatólag plébániai dolgokról ír s hogy maga szeretne Szombathelyre menni.*

Tisztelendő P. Egyed, Kedves Uram Öcsém!

Ugy vagyon: már Tihanban is eltöröltetett a szerzet és a kik egyaránt vétkeztünk, hasonlóképpen vesztünk is el. De semmi kárunk belőle, csak az Istennek ostroma alatt sírjunk és megalázzuk magunkat; holott ennyire meggyaláztattunk. A ki sir s for (!) bűneiért, ha bátor klastromnak kivüle pironkodik is, Isten előtt kedvesebb barát léssen, mintsem mikor a tágas épületekben vigan lakott és csak messziről nézte másoknak ügyét s baját. Én úgy gondolkodom magam felül, mint egy kicsapott k... ról: szemérmemben szememet sem kívánom felvetni, hogy lássak, vagy lásson valaki. Mert akárhogy szépítsük dolgunkat, de nem ok nélkül jött reánk e csapás. 14-ik napja ma, hogy fosztogatnak. Tűrhető a többi, hanem az Isten templomának pusztításáért igen szorongattatik a szívem. Ime, majd a budai utálatos zsidóknak kezekbe esik, valamit az édes Jézusnak tiszteletire öszveszereztem. Domonkos Károly kálvinista vicebíró vagyon itt a commissariusokkal pro testimonio. Ez már háromszor is mondotta: Bizony félek, hogy a mennykő megüt ennek a szép templomnak a pusztításáért! De egy katolikus fejedelem nem fél, ha százat megfoszt is. Alázatosan tisztelem méltóságos főapátur urunkat és mindnyájan az atyafiakat köszöntvén, maradok

Tisztelendő Atyaságodnak

igaz szívű szolgája
Sámuel apát m. p.

P. S. Dömölkön, mondják, hogy még nem mérték ki a házhelyet. P. Dömötör resignálni akarja az endrédi plébániát. P. Forróleány (= Flórián) uram tihanyi parochiára candidátus; de hol fog lakni? Én örömezt Szombathelyre mennék; de erős az idő és se

lovam, se szekerelem nincsen. Az öreg lakatnak négy garasa jár naponkint, de gyakran velünk eszik.

Tihan, 25. Januarii, 1787.

Eredetije a pannonthalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. archiabbat., acta miscellanea fasc. 58., nr. 126.

108.

1790 július 12. Szombathely. — *Vajda Sámuel fölvilágosítja a tihanyi apátság ügyészét, hogy a tihanyi apátságnak van pallosjoga s tudatja, hogy a kis-kapolyi batárjárásban ő nem döntbet, mintbogy még csak árkon kívül hegymesterkedik.*

Bizodalmas jó Uram, Fiscalis Uram!

Már annakelőtte is tapasztaltam szerzetünkhöz való szivességit Fiscalis Uramnak, most pedig hozzám küldött kedves leveléből újra jobban az iránt meggyőztettem. Bánom, hogy mostani romlott állapotomtól gátoltatván, viszontag méltó hálaadással nem lehetek Fiscalis Uramhoz. Épen tegnap intett meg egy jóakaró uram, hogy Tihanyról már ne is gondolkodjam mindszen napiglan; addig, úgymond, a kamerális tisztek minden haszonvételeit a gazdaságnak betakarítják, megtöltenek a háznál minden üres és kirablott szuszékokat, könnyebb leszen aztán a telt háznál telelni. Addig is mindazonáltal Fiscalis Uramtól feltett kétféle kérdésekre, ime, megküldöm a választ.

Az elsőre: Zsigmond királytól a ius gladiumról adatott originalis privilegiumot elvitték a klastrompusztítók Szent-Mártonból, a hiteles copiját pedig Tihanyból; hanem 27 esztendőig mindenkor békés ususában voltak a ius gladiumnak, nem egyszer kellett tartanunk criminalis uri széket és noha a gonosztévő jobbágynak közöl az én időmben se hóhér pallósára, se istráng nyakravalóra nem sententiáztatott senki, de kisebb büntetésekkel gyakran terheltettek. Annak előtte és most is oly ítéletben voltam mindenkoron, hogy a papi ember kezébe illik a ludtoll, nem a pallos: veszzen el a ius gladiumja! Fiscalis Uram igen kedvem szerint való dolgot fog cselekedni, ha szép módjával úgy elmellékelheti azt a kérdést, hogy a tihanyi szigetben szükség ne legyen akasztófát felállítani; reáférnek a klastromnak gonosztévő jobbágynak az egerszegi vagy kaposvári szárítóra.

A kis-kapolyi határozást se jóvá nem hagyhatom törvényesen, se nem ellenezhetem, mintbogy még csak árkon kívül hegymesterkedem; hanem az bizonyos, hogy inkább akarok keveset birni békességgel, mintsem többet pörlekedéssel. Az okáért kívánnám, ha ottan türelmő végét szakasztanák az urak a differentianak.

Köszöntöm becsülettel tihanyi tisztitartó és plébánus uramékat; ajánlom magamat tovább is jó barátságába és állandóul maradok

Bizodalmas Fiscalis Uramnak

Szombathelyben 12. Julii 1790.

igaz szívű kész szolgálja
Vajda Sámuel tihanyi apátur.

Vajda sajátkezű levele a pannonthalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 4., nr. 82.

109.

1797 augusztus 11. Bécs. — II. Ferencz a Savanyúvízen minden szerdára betivásáért engedélyez.

Nos Franciscus secundus... etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod nos cum ad demissam consilii nostri regii locum-tenentialis Hungarii pro parte dominii Tihany, nunc ad fundum religionarium spectantis repraesentationem maiestati nostrae factum, tum vero utilitatis et commodi tam adventantibus hospitibus ad accidulas (!) Füredienses, comitatus Szaladiensi adjacentes, quam etiam aliis circumvicinis locis procurandi causa id eidem Fürediensium accidularum loco de regiae potestatis nostrae plenitudine et gratia speciali clementer annuendum et benigne concedendum esse duximus, ut in eodem Fürediensium accidularum loco a modo imposterum futuris et perpetuis semper temporibus forum hebdomadale singulo die Mercurii sub omnibus iis libertatibus et praerogativis, quibus aliarum liberarum, regiarumque civitatum nostrarum, oppidorumque et villarum fora hebdomadalia servantur, in praenotato quoque loco accidularum Fürediensium perpetuo servari possit ac valeat, ea tamen per expressum adiecta cum declaratione, ut ubi ipsa annorum serie praemissus servandi hebdomadalisi fori praefixus dies Mercurii in festum fori inciderit, casum in illum forum hebdomadale die tale festum praecedente vel proxime sequente, nunquam autem fori festo servetur. Imo concedimus et annuimus praesentium per vigorem, absque tamen praeiudicio fororum hebdomadalium in aliis quibuscunque locis circumvicinis benigno privilegio fori hebdomadalisi provisus servari solitarum, Quocirca vos omnes et singulos mercatores, institores, viatores et quoslibet alios forenses homines harum serie assecuramus, affidamus et certificamus, quatenus ad praefatum forum hebdomadale singulo die Mercurii in suprafato loco accidularum Fürediensium servari commissum cum omnibus mercantiis ac rebus, bonisque vestris libere, secure et absque ullo pavore seu formidine personarum, rerumque et mercantiarum vestrarum veniatis, properetis et accedatis, peractisque ibidem omnibus negotiationibus vestris iterum ad propria, aut, quae malueritis, loca redeatis salvis semper personis atque rebus vestris sub nostra protectione ac tutela speciali permanentibus. Et haec volumus per fora et alia publica loca ubique palam fieri et proclamari. Praesentes autem, quas secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae apostolicus utimur, impendenti communiri fecimus, post earundem lecturam iterum reddi volumus et iubemus praesentanti. Datum per manus fidelis nostri nobis sincere dilecti spectabilis ac magnifici comitis Caroli Pálffy ab Erdöd, perpetui in Vöröskeő, aurei velleris et una insignis ordinis Sancti Stephani regis apostolici magnae crucis equitis, comitis Poseniensis et comitatus nominis eiusdem perpetui ac supremi comitis, arcisque nostrae regiae Poseniensis haereditarii aeque ac supremi capitanei, camerarii, consiliiarique nostri actualis status intimi, curiae nostrae regiae per Hungariam magistri, necnon per regnum nostrum Hungariae aulae nostrae, prout et dicti ordinis Sancti Stephani cancellarii, in archiducali civitate nostra Vienna Austriae, die undecima mensis Augusti, anno Domini millesimo septingentesimo nonagesimo septimo, regnorum nostrorum Romani, Hungariae, item Bohemiae et reliquorum anno sexto.

Franciscus m. p.

Comes Carolus Pálffy
Paulus Szálávy.

Protocollatum in libro regio r. classis sub numero 59. pag. 426., quod testatum redditur per officii registraturae adiunctum Ludovicum de Jaszvitz m. p.

Hártyára irt eredetije a pannonthalmi rendi levéltárban.

A királyi pecsét fatokban piros, fehér, zöld fonadékon függ.

Hátán a kihirdetésre vonatkozó jegyzet: Anno 1798. die 9. mensis Januarii sub generali congregatione incltyi comitatus Zaladiensis in oppido Zala-Egerszegh celebrata praesens benignum privilegium fori hebdomadalis solenniter et nemine contradicente publicatum est per Gabrielem Forintos de Forintosháza, prae-libati incltyi comitatus iuratum ordinarium notarium m. p.

Signaturája: Act. abbat. Tihan. fasc. 4., nr. 88.

110.

Status personalis et salarialis dominii fundi religiosi Tihany pro 1801.

Numerus currens	Status personalis oeconomicus	Servitii anni	Percipit annue titulo						Observationes
			salarii		quarterialis pecuniae		deputati et aliorum emolumentorum		
			fl.	xr.	fl.	xr.	fl.	xr.	
1	Rosos Antonius fiscalis	4	150	—	—	—	150	—	Una controller cassae filialis, unde salarium trahit.
2	Thurszky Andreas provisor	21	268	—	in natura	—	223	—	
3	Mayrhoffer Paulus frumentarius	9	—	—	«	«	118	—	
4	Kovács Georgius officii scriba	4	69	—	«	«	31	—	
5	Josephus Arady spanus	18	84	—	—	—	111	—	
6	Josephus Bendik spanus Endrőd.	16	84	—	in natura	—	111	—	
7	Joannes Schmidt « Szántód.	9	84	—	«	«	111	—	
8	Georgius Fornung viator	4	50	—	«	«	56	06	
9	Villhelmus Venczl «	2	40	—	—	—	56	36	
10	Mathaeus Phimmer spacicaminarius	19	25	—	—	—	44	51	
11	Sebastian Sziber opilio	4	80	—	—	—	93	30	
12	Georgius Győri miles primus	11	220	—	—	—	—	—	
13	Martinus Karczag «	9	220	—	—	—	—	—	
14	Franciscus Zirchy castellanus	2	40	—	—	—	44	—	
15	Joannes Jankus hajdo Tihanyiens.	1	33	—	—	—	27	—	
16	Petrus Nagy «	3	33	—	—	—	27	—	
17	Joannes Szabó «	2	33	—	—	—	27	—	
18	Daniel Prágai «	1/2	33	—	—	—	27	—	
19	Franciscus Fitos « Endrődiens.	18	34	45	—	—	20	15	
20	Joannes Farkas «	3	23	46	—	—	18	45	
21	Stephanus Gazdag « Szántodiens.	3	26	16	—	—	18	45	
22	Stephanus Ujvári « Kapoliensis	1	34	45	—	—	24	15	

Numerus currentis	Status personalis oeconomicus	Servitii anni	Percipit unius titulo						Observa- tiones
			salarii		quarteria- lis pecuniae		deputati et aliorum emolu- mentorum		
			fl.	xr.	fl.	xr.	fl.	xr.	
23	Joannes Sebestyén nauta	—	50	—	—	—	39	30	
24	Joannes Dragovics «	—	50	—	—	—	39	30	
25	Joannes Ács famulus nauta	—	24	—	—	—	23	30	
26	Stephanus Bognár « «	—	24	—	—	—	23	30	
27	Michael Kötél « «	—	24	—	—	—	23	30	
28	Georgius Varga « «	—	24	—	—	—	23	30	
29	Michael Pintér « «	—	24	—	—	—	23	30	
30	Stephanus Popolits « «	—	24	—	—	—	23	30	
31	Stephanus Sörös « «	—	24	—	—	—	23	30	
32	Stephanus Matyikó « «	—	24	—	—	—	23	30	
Status personalis in acidulis Füred.									
33	Adamus Varga politicae commissarius	—	100	—	—	—	—	—	
34	Josephus Oestereicher physicus	—	400	—	—	—	—	—	
35	Joannes Schiller chyrurgus	—	200	—	—	—	—	—	
36	Josephus Csimá satrapa	—	133	—	—	—	—	—	
37	Franciscus Némethy «	—	133	—	—	—	—	—	
38	Aid Georgius hortulanus	—	120	—	—	—	48	—	
39	Michael Csimá mercenarius	—	96	—	—	—	—	—	
40	Joannes Stusczinger «	—	96	—	—	—	—	—	
41	Stephanus Vizkelety vigil	—	20	—	—	—	14	—	
42	Antonius Vass «	—	20	—	—	—	14	—	
Status personalis sylvanalis.									
43	Antonius Kratky sylv. obequitator	2	208	—	—	—	166	—	
44	Mathias Prummer sylv. Tihanyiensis	—	40	—	—	—	42	—	
45	Franciscus Vinyari « Aszófőensis	—	40	—	—	—	42	—	
46	Joannes Lerch « Szántodiensis	—	40	—	—	—	42	—	
47	Josephus Sprosecs « Kaposiensis	—	40	—	—	—	42	—	
48	Venceslaus Kindl « Jabaniensis	—	40	—	—	—	42	—	
49	Georgius Kuml « Endrődiensis	—	40	—	—	—	42	—	
50	Joannes Czibulya « Tósokiensis	—	20	—	—	—	11	30	
Stipendistae.									
51	Florianus Kovács parochus Tihanyiensis	—	300	—	—	—	—	—	
52	Damian Fuxhoffer « Aszófőensis	—	216	—	—	—	227	—	
53	Benedictus Bosnyak « Szamárdiensis	—	216	—	—	—	182	—	

Numerus currens	Status personalis oeconomicus	Servitii anni	Percipit unius titulo						Observationes
			salarii		quarterialis pecuniae		deputati et aliorum emolumentorum		
			fl.	xr.	fl.	xr.	fl	xr.	
54	Michael Zambo loc. capell. Kapolyiensis	—	300	—	—	—	—	—	
55	Xaverius Zsoldos adiutor (?) Fürediensis	—	40	—	—	—	60	—	
56	Joannes Szabó parochus Endrődiensis	—	46	—	—	—	88	21	
57	Carolus Veszely ludimagist. Tihanyiensis	—	42	—	—	—	42	—	
58	Michael Vajda « Endrődiensis	—	18	—	—	—	15	—	
59	Josephus Katarincsics « Kapolyiensis	—	16	—	—	—	12	—	
60	Josephus Hubenyai « Szamárdiensis	—	10	—	—	—	7	30	
61	Josephus Kovács « Telekiensis	—	10	—	—	—	6	—	
62	Laurentius Keller « Örvényesiens.	—	10	—	—	—	—	—	
63	Josephus Zivolics « Aszófőensis	—	10	—	—	—	—	—	
64	Andreas Toth stipendista	—	—	—	—	—	7	30	
	Summa	—	4977	32	—	—	2759	54	

Signatum Tihany, die 2. Aprilis 1802.

Andreas Thurszky m. p. provisor.

Egyidejű másolat a pannonthalmi rendi levéltárban.

Signaturája: Act. abb. Tihan. fasc. 4. nr. 83.

111.

1802 márczius 21. Buda. — *Novák Krizosztom a tibanyi apátság plébánosait a Rend visszaállításáról értesítvén, tudatja, hogy a rendtagokat ápril 25-én fogják Pannonthalmán bevezetni, ha helyettest tudnak kapni, jelenjenek meg s figyelmezteti őket, legyen gondjuk az apátsági javakra; a tibanyi tisztartó készítsen költségvetést a monostor telőzetének megjavításáról.*

Reverende Pater, Amantissime Domine Frater!

Viennae die 12., Budae 23. currentis publicata est sacratissimae suae maiestatis benignissima de nobis et vere Stephaneo spiritu concepta et edita restitutio. In huius sequelam die 25. insequentis mensis Aprilis in Montem Pannoniae, caeteraque nostra introducendi sumus commissario regio excellentissimo archiepiscopo Coloceno clementer denominato. A 17. currentis hic sum et necdum scio, quando abire possum: ut primum necessaria ad manus recepero, illico discedam ac Jaurinum, inde ad Montem Pannoniae ibo.

Convenient praesentibus perceptis in unum et cum totus ubique fundus nobis clementer sit restitutus, eas sortem in omnem providentiae rationes suscipiant, ne quid detrimenti capiamus, ea tamen modalitate hoc ipsum agendum erit, ne ante effectivam resignationem

involasse in quidquid videri possint. Illud primum et ante omnia curandum esset, ut dominus Tihaniensis provisor medio fabri lignarii, quo caeteroquin uti solet, vitia tectorum in Tihan visitari, requisitorum pro reparatione sumptuum calculum confici curaret et subinde ad Montem Pannoniae transferatur. Quando quisque se a parochialibus suis nexibus ita expedire posset, (ut) pro 25. Aprilis in Sancto Martino adesse queat, nescio. Si per substitutum tempore ad sacram hanc peregrinationem requisito obire parochialia efficere possent, ipsa rei agenda natura hoc ipsum vehementer commendaret, ut, saltem quanto fieri posset, huicce solemnitati interesse possimus. Id quod omnibus reverendis patribus cis, transque Balatonem constitutis significandum erit. Reverendus pater Benedictus hoc ipsum posset significare reverendo patri Gerardo, qui e nostris nulli propior est.

Peramanter saluto omnes et dum una complecti omnes desidero, ad vota etiam interea valere exoptans persevero

Reverendarum Paternitatum Vestrarum

Budae, 21. Martii 1802.

addictissimus

Chrysostomus archiabbas.

Egykorú másolat a tihanyi apátsági levéltárban.

Jelzése: C. 24., nr. 15.

112.

1802 május 19. Tihany. — *Átadási jegyzőkönyv a tihanyi apátsági birtokokról, melyek eddig a vallásalapnál voltak, most pedig régi tulajdonosa kezébe bocsáttattak.*

Infrascripti vigore praesentium testamur et recognoscimus, quod sua excellentia dominus Ladislaus Kollonits de Kollegrád, perpetuus in Zay-Ugroc, metropolitanae Colonicensis et Bácsiensis ecclesiarum canonice unitarum archiepiscopus, sacratissimae caesariae et regio-apostolicae maiestatis actualis intimus status et excelsi consilii regii locumtenentialis Hungarici consiliarius, necnon ad excelsam tabulam septemviralem coiudex, qua per excelsum consilium locumtenentiale regium Hungaricum mediante benigno-gratioso intimato de dato 30. Martii 1802. nr. 7716. edito delegatus commissarius regius, egregius item et spectabilis dominus Stephanus Burgmann, primarius rationum exactor locumtenentialis, ad resignationis actum per praelaudatum excelsum dirigens dicasterium aequae benigno-gratiosae exmissus, universa bona in inclito comitatu Szaladiensi sita, ad abbatiam Tihany spectantia, tempore abolitionis, anno quippe 1787. die 11. Januarii interventae per fundum religionarium apprehensa ad mentem benignae resolutionis regiae 12. Martii currentis anni 1802. nr. ^{auli 2272.} _{consil. 7716.} emanatae cum omnibus emolumentis, utilitatibus ac beneficiis iuxta legalem iurium usum dominio terrestri competentibus et ad idem pertinere debentibus, universis item aedificiis tam iure patronatus affectis, quam et dominalibus et allodialibus, necnon cum praeesistentibus tenutis, agris videlicet, pratis, silvis, pascuis, porro seminaturis, naturalibus, materialibus, pecudibus, requisitis oeconomis, mobilibus, utensilibus et quibilibet effectibus dominalibus ad fundum instructum pertinentibus admodum reverendis patribus Xaverio Zsoldos et Raphaeli Genszky ex parte Sacri Benedictinorum Ordinis pro receptione delegatis et pleni-

potentiatis a vigesima quinta Aprilis anni currentis millesimi octingentesimi secundi pleno iure possidendā, salva tamen quaestione: an quippe dominales proventus a 25. Aprilis 1802. currentes ex integro abbatae Tihany cedant vel vero iidem a 1. Novembris 1801. usque finem Octobris 1802. pro rato possessorio tempore inter fundum religionarium et abbatiam isthanc dividendi sint, velut a benigna resolutione regia dependente, pro parte praenuncupatae abbatae Tihany in praesentia nostri, iudicum item et iuratorum cuiusvis loci effective tradiderint ac resignaverint, signanter autem:

Oppidum *Tihany* cum silva; ecclesia abbatiali una parochiali, coenobium abbatiale cum cellario, stabulo, reclinatorio, fovea glaciale et horto; domum scholarem; domos item ac aedificia dominalia, utpota granarium cum cellario, allodium cum duobus horreis, tribus stabulis et totidem hortis; rudera collapsae domus viatoralis; domos lanionis cum macello, fabri, hajdonum et nauli ad traiectionem Balatonis cum horto, cellario et reclinatorio ad hanc posteriorem domum pertinente; pontem denique octodecim orgias longum et quatuor latum, nove et solide exstructum.

Possessionem *Aszófő* cum silva; ecclesiam, domum parochialem cum cellario, stabulo, reclinatorio et horto; molam dominalem unius rotae cum horto; domum dominalem tegularii cum duobus reclinatoriis et duabus fornacibus; macellum item absque domo.

Possessionem *Eörvényes*; ecclesiam matri *Aszófő* adfiliatam, domum scholarem, domum item educillarem cum cellario; tres molas dominales unius rotae cum totidem molitorum habitationibus et hortis.

Portionem in Possessione *Kis-Szőlős* cum dumetis communibus sine aedificiis.

Portionem in possessione *Balaton-Füred* cum una domo dominali.

Acidulas et thermas Fürediensis, ibidemque praeexsistentia partim iure patronatus affecta, partim dominalia aedificia, utpote: sacellum et domum pro habitatione administratoris sacelli deservientem, cui advicinatur domus dominalis tracterialis inferior, cum horto, stabulo, cellario et reclinatorio; porro domum aliam dominalem tracterialem, pro cuius erectione durante fundi religionarii possessorio 11981 floreni resoluti et usque Sacri Benedictinorum Ordinis restitutionem 10112 floreni effective impensi sunt, adhuc sub opere structurae existentem cum cellario et fovea glaciale; domum item balneorum cum commoditatibus pro hospitum condescensione; domum aliam antiquam cum separato stabulo usibus chyrurgi deservientem; domum hortulani; stabulum magnum et reclinatorium pro hospitibus; cellarium exiguum pro pharmacopaeo; domum tracterialem pro Iudaeis; fontes et quidem: acidum principalem, alium chalibaceum, tertium aequae acidum pro balneis, quartum denique dulcem a prioribus remotum; duas foveas glaciales et hortum Anglicanum; denique fundum curialem cum cellario maiore per fundum religionarium anno 1790. a familia Orosziana una cum iure regali erga prata Berki- et Kőrises rét vocitata in terreno possessionis Arács sita et insuper parato solutos 1200 florenos cambiatis et quidem cum obligatione hancce 1200 florenorum summam fundo religionario bonificandi. Caeterum hoc loco districtim reflecti: suam maiestatem sacratissimam id observatum habere velle, ut Tihanyiensis abbatia Fürediensis aedificii structuram iuxta praestabilitum planum successive tantum, aliis nempe magis necessariis praeire terminatis, continuare ac insuper favores illos, quos sua maiestas sacratissima prioribus annis ratione distributionis fundorum in Füred privatis, aedificia ibidem posituris clementer addicere dignata est, dehinc etiam in sensu altissimae assecurationis conservare teneatur.

Praedium *Fülöp* cum silva indivisa, sine aedificiis.

Portionem extravillanam in possessione *Arács*, signanter: prata quatuor et ius montanum in promontorio sine aedificiis; suprafatis allodialibus pratis Berki- et Kőrises-rét, durante fundi religionarii possessorio per cambium abalienatis existentibus.

Tihanyini, die decima nona Maii anno millesimo octingentesimo secundo.

Paulus *Kulhy*, incliti comitatus Zaladiensis iudex nobilem.

Adamus *Varga*, eiusdem incliti comitatus Szaladiensis iurassor.

★ ★ ★

Intrascripti testamur , quod Ladislaus Kollonits delegatus commissarius regius, item Stephanus a Burgmann exmissus, universa bona in comitatu Sümeghiensi sita, ad abbatiam Tihany spectantia effective tradiderint ac resignaverint, signanter autem:

Possessionem *Számárdi* cum silva; ecclesiam, domum parochialem cum cellario, reclinatorio, uno stabulo et horto; domum scholarem cum duobus hortis, domos: torculariam cum cellario in promontorio Köhegy, educillarem cum cellario, macellarem cum separato macello et horto, dominalem pro familia opilionis, opilionariam item distinctam cum reclinatoriis.

Praedium *Szántód* cum amplis silvis; sacellum in monticulo; residentiam dominalem cum duobus hortis, cellario infra residentiam, cellario item separato, cui domus superinstructa, domum aliam separatam cum stabulis et reclinatorio, stabulum denique furnum in eadem residentiali area, porro diversorium cum cellario, stabulis, reclinatorio et horto; reclinatorium magasinale 30 orgiarum; domos: venatoris, victoris, ascarii et traiectualem, singulam cum horto et reclinatorio; pontem denique ligneum novum nonaginta orgias longum et quatuor latum in Balatone solide instructum.

Possessionem *Endrőd* cum vastis silvis, Melegmál, Czinege, Törsökös, Degeszhat, Nyári erdő, Csimeszkut, Bessenýő et Gyikosnyársossa vocitatis; porro ecclesiam; domos: parochialem neoerectam cum horto, scholarem cum horto, dominalem magna sui parte in granarium transformatam cum horto, opilionariam cum reclinatoriis, aliam dominalem cum fornice, aliam autem pro cremati ustura deservientem, antiquam et novam dominalem cum macello, cellarium pro epocillatione liquorum, duas molas unius rotae, apiarium, horreum, reclinatorium pro setigeris, conservatorium fagopyri, domum tegulariam cum duobus fornacibus et dominalem venatoris. Denique contigua praefatae possessioni

diverticula *Gyönköd* et *Barkó* cum appertinentibus silvis, sine aedificiis; item

diverticulum *Jaba* cum silvis, domum opilionariam cum cellario, duobus hortis et reclinatoriis, domum item educillarem cum cellario, stabulo, reclinatorio, horto; denique

diverticulum *Berki* cum horreo dominali, stabulo 30 orgiarum pro cornutis pecoribus et domuncula pro pastoribus.

Possessionem *Teleki* cum silvula Sagar dicta, ecclesiam, domum localis capellaniae cum horto et reclinatorio, scholarem cum horto, duas item molas dominales unius rotae et domum dominalem molitoris.

Portionem in possessione *Kapol* cum silvula communi, ecclesiam, domum localis capellaniae cum cellario, reclinatorio et duobus hortis, domum denique scholarem cum horto.

Praedium *Kapol* cum vastis silvis, domum educillarem cum cellario, domum denique dominalem venatoris et ecclesiae rudera.

Tihanyini, die decima nona Maii anno millesimo octingentesimo secundo.

Antonius Tebery, inclyti comitatus Simighiensis videiudex nobilium

Paulus Kún, praelibati inclyti comitatus Simighiensis iuratus assessor.

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban: Instrumentum resignatorium.

Kuthy pecsétje csücskös talpú egyenes paizsban három leveles nefelejtsszal, a paizson moniles sisak, ezen oromdisznek koronán fekvő, görbe kardot tartó kar. Varga pecsétje ugyanoly paizsban balját csipején tartó, jobbjával görbe kardot tartó vitézt mutat, oromdisz sisakra helyezve ugyanez koronából növekvőleg.

Tebery pecsétje ovalis paizsban vörös mezőben ágaskodó, jobb lábával görbe kardot, ballal levágott fejet tartó oroszlán látszik, oromdisze ugyanez növekvőleg. Kun pecsétjében csücskös talpú egyenes paizsban ágaskodó, jobb lábával három nyílveesszőt tartó, a torkán átvert oroszlán van, az oromdisz csőrében fürtöt tartó seregély.

A somogyi jószágok átadására vonatkozó okirat külön is megvan a tihanyi apátság levéltárában. Jelzése: c. 25., nr. 13.

113.

Abbatia Tibany percipit anno 1802. titulo fixorum proventuum et arendarum

			fl.	cruc.
In oppido Tihany	Communitas in urbarialibus praestat	--- --- --- ---	109	39
“ “ “	Raksány Georgius a pascuo hiemali	... --- --- ---	150	—
“ “ “	Communitas pro epocillatione cremati	--- --- --- ---	10	—
“ “ “	Eadem pro diversis beneficiis	--- --- --- ---	136	23 ^{1/4}
Possessio Eörvényes	Communitas titulo urbarialium	... --- --- ---	82	15
“ “	A piscatura et prato	--- --- --- ---	4	45
“ “	Laurentius Leithold a mola dominali	--- --- --- ---	187	30
“ “	Jacobus Laiker “ “ “	--- --- --- ---	192	—
“ “	Jacobus Szűcs “ “ “	--- --- --- ---	164	30
“ Aszófő	Communitas in urbarialibus	--- --- --- ---	98	33 ^{6/8}
“ “	Eadem a diversis beneficiis	--- --- --- ---	23	—
“ “	Ladislauş Tóth a mola dominali	--- --- --- ---	165	21
“ “	Mathias Szabó a piscatura	--- --- --- ---	12	—
“ Szöllős	Communitas titulo urbarialium	--- --- --- ---	75	13 ^{1/8}
“ Füred	Communitas “ “	--- --- --- ---	48	46 ^{4/8}
“ “	Mathias Eder a diversario superiori	--- --- --- ---	900	—
“ “	Joseph Fendrich a diversario inferiori	--- --- --- ---	400	—
“ “	Josephus Kaldy a propria mola	--- --- --- ---	12	—
“ “	Franciscus Birtek a prato dominali	--- --- --- ---	3	30
“ “	Franciscus Federber titulo census dominalis	--- --- --- ---	4	—
“ “	Andreas Thurszky “ “ “	--- --- --- ---	4	—
“ “	Petrus Astrich “ “ “	--- --- --- ---	4	—
“ “	Sigismundus Horváth “ “ “	--- --- --- ---	12	—
“ “	Lasarus Fülöp a culina Judaica	--- --- --- ---	115	—
“ Toosok	Comunitas titulo urbarialium	--- --- --- ---	140	—

			fl.	cruc.
Possessio	Toosok	Eadem a propria mola	50	—
«	«	Bartholomaeus Zember a propria mola	60	—
«	«	Laurentius Naszor a propria fabrina	6	—
«	Endrőd	Communitas titulo urbarialium	214	59 ⁴ / ₈
«	«	Josephus Schifter a 2 molis	85	03
«	«	Michael Szabó a pratis remansis	20	—
«	«	Michael Bernath « «	40	—
«	«	Grabiel (!) Grünhasz a crematura et fornice	114	—
«	«	Franciscus Szily a macello	36	—
«	«	Communitas Helv. confessionis a domo ludi magistri	6	—
«	Szamárdy	Communitas titulo urbarialium	72	56 ² / ₈
«	«	Eadem a crematura et educillo	41	—
«	«	Joannes Elefánt a macello	30	—
«	Teleky	Communitas in urbarialibus	71	15 ³ / ₈
«	«	Eadem a regalibus et pascuo	202	15
«	«	Joannes Tánczos a molis	169	30
«	Kapoly	Communitas in urbarialibus	61	09 ³ / ₈
«	«	Josephus Hegedus rotarius ab opificio	4	—
«	«	Salamon Unger a crematura et macello	24	—
«	«	Josephus Redovics a propria domo	6	—
«	«	Stephanus Bonyai « « «	6	—
«	«	Nicolaus Csizik pro epocillatione vini	100	—
«	«	Samuel Alstetter pro collectione cinerum	30	—
Praedium	Szántód	Michael Majerhoffer a diversorio	70	—
«	«	Josephus Séta a piscatura	85	—
«	«	Antonius Gaiger a propria domo	12	—
«	«	Josephus Sebestin ab epocillatione cremati	6	—
Diverticulum	Jaba	Joannes Sziber a diversis beneficiis	800	—
«	Fülöp	Martinus Kánya a prato	9	—
Possessio	Aracs	Joannes Szabó a prato	4	—
Summa			5490	35 ⁴ / ₈

Signatum Jaurini, die 16. Aprilis 1802.

Emericus Nimetz,
districtualis praefectus.

Summarium

Ex	fixis proventibus, arendis et urbarialibus	...	f.	5490	cruc.	35
Ex	distractione frugum	...	«	4000	«	—
«	« vinorum	...	«	4000	«	—
«	« aliorum naturalium et	...	«	6000	«	—
«	« lignorum	...	«	2000	«	—
Ex	proventu nauli	...	«	1000	«	—

Summa praemissorum f. 22490 cruc. 35

Eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.
Signaturája: Act. archiabbatae fasc. 81. d.

114.

*Anni 1802. Considerationes oeconomicae.**In praedio Jaba.*

Nr.

Facit
fl. den.

- 1) A limitibus Sáágvariensibus penes limites Lulaienses usque Banyosi limites, hinc versus Gyömköd et Almásisürű, pratumque dominale pluribus in locis cespitibus refertum 500-is circa robottis manualibus tanta efformari possunt prata, in quibus facile 60 orgiae foeni, 40 vero cordi procreandae erunt, post singulam orgiam pro falcatione, collectione et compositione 10 dies assumendo, singulum a 20 d. computando facit f. 200 d. —
500 robottas singulam a 20 d. accipiendo effert --- « 6 « —
in summa f. 206 d. —

Singulam orgiam foeni, quae 8 currus in se complectitur a 40 f., cordum vero a 30 f. calculando, effert 3600 f., ex his expensas superius attactas, utpote 206 f. defalcando, manent sperandi --- --- --- --- ---

3394 —

- 2) Diverticulum Barko quercinis arboribus provisum, variis inanibus in multis locis stipitibus et virgultis obfuscatum, quibus exstirpatis falcabile reddi potest, unde 10 orgiae foeni prosperari possunt. Post singulam orgiam pro falcatione, collectione et compositione 10 dies insumendo, singulam a 20 d., facit --- --- --- --- --- f. 20 d. —

Requiruntur pro exstirpatione incirca 200 robottae, singulam a 20 d. calculando constituit 40 f., quorum interusurium assurgit annuae ad --- --- --- --- --- « 2 « 40

in summa f. 22 d. 40

Singulam orgiam a 40 f. assumendo, effert 400 f., ex his expensas superius attactas subtrahendo, erunt sperandi --- --- --- --- ---

377 60

- 3) In viam Banyosiensem inexcicabilis rivulus ad pontem Barko nuncupatum ex scaturigine difluens existit, cuius meatus et capacitas aquae per ad id gnarum molitorum vel hydraulicum discutiendus, meo vili videre unius rotae mola erigi posset, quae defalcatis defalcandis annue, siquidem prope nullibi mola daretur, inferre speratur --- --- --- --- ---

50 —

Item sicca mola proiecto hoc suadente aequae ponenda esset, quae in 200 f. ad statum perfectum exsurgeret, horum interusurium defalcando, longiori sicci praesertim tempore inferret incirca --- --- --- --- ---

120 —

- 4) In diverticulo Berki vocitato patrio more 1 pro pastore domus et stabulum 100 cornutorum pecorum capax positum habetur, quo 100 vaccae inducendae essent taliter practitandae, utpote vituli de die cum matribus pascerentur, pro nocte ab illis separarentur et mane mulsioni exponerentur. Unde post singulam vaccam 80 frusta saltem, 20 pro sterilibus relictis, accipiendo 5 medias butiri computando, mediam a 40 d., 10

Nr.

Facit
fl. den.

libras casei libram a 10 d. faceret ... f. 240 d. —
 80 vituli singulum ab 8 f. calculando efferent ... « 640 « —
 20 steriles singulam a 25 f. computando distrahendae
 sperantur, constituerent ... « 500 « —
 in summa assurgeret ad f. 1380 d. —

Conventio pastoris naturalia etiam in paratis deducendo ...	150 f. — d.	} 1040
Pascuatio a singulo frusto 125 d. accipiendo facit	125 « — «	
Reparatio aedificiorum ...	5 « — «	
Coemptio vaccarum singulum frustum a 25 f., 2500 f., quorum interusurium 6 per 100 annue facti	150 « — «	
12 orgiae cordi a 30 f., 50 orgiae straminis a 5 f. orgiam assumendo constitueret ...	610 f. — d.	
defalcatis marent puri lucri		340 —

- 5) Pro autumnali seminata 200 iugera insemnanda, singulum iugerum defalcato semine unum annum in alium accipiendo per 6 metretas computando produceret 1200 metretas tritici puri, singulam a 150 d., totidem iugera pro avena, ex quibus 8 metretas praeter semen sperando venirent 1600 metretae, singulam a 80 d., pro fagopiro aequae tot iugera, post singulum 20 metretas assumendo 4000 metretas efferret, singulam a 60 d. constituerent ... f. 5480 d. —

Pro subaratione, occatione, demissione et invectione 200 iugerorum tritici puri 11 dies accipiendo facit 2200 dies, singulam a 20 d., post avenam 8 dies constitueret 1600 dies, post fagopirum 10 dies assurgeret ad 2000 dies, singulam a 20 d. calculando faceret ... f. 1160 d. —
 quibus defalcatis sperandi sunt lucri puri

4320 —

- 6) 6000 oves introducendae, singulam a 150 d. calculando inferrent omni anno ... f. 9000 d. —
 Singulum par ab 8 f. coemendum constitueret 24000 f., quorum interusurium annue facit ... « 1440 « —
 10 orgiae feni a 40 f., 20 cordi a 30 f., 100 straminis a 4 f. assurgeret ad ... « 1400 « —
 Conventio opilionis in summa faceret ... « 400 « —
 Reparatio aedificiorum ... « 10 « —
 quibus defalcatis manent sperandi

5690 —

- 7) Apiaria erigenda 50 alvearia apum coemenda singula a 3 f. computando erogandi essent 150 f., 6 per 100 interusurium faceret annue ... f. 9 d. —
 Aedificium sufficiens pro illis medio 200 robottarum erigi

Nr.	Facit	
	fl.	den.
potest, singulam robottam a 20 d. assumendo constitueret		
40 f., horum interusurium facit f. 2 d. 40		
Apiarii conventio assurgeret ad « 70 « —		
in summa f. 81 d. 40		
Post 50 alvearia sperantur 70 examina, singulum per 20 libras mellis calculando provenirent 1750 librae, libram a 15 d. accipiendo inferret		
262 f. 50 d., ex hac summa erogationem defalcando manerent	181	10
8) Inter terras arabiles pluribus in locis arbores partim fructiferae, infructiferae existunt, quae ex utraque parte segetibus umbram proiciendo damnum inferre solent, extirpari deberent; tales, quae pro aedificio idoneae essent, pro eodem converterentur, reliquae vero pro orgialibus lignis consecandae essent modalitate tali, ut qui ex radicibus eradicarent, in sortem fatigiorum illarum rami illis concederentur et taliter terrae arabiles incirca 50 iugeris augerentur, ex quibus defalcatis defalcandis annue cassae inferendi venirent	100	—
9) Educillum manu dominali administrandum ea ex ratione 1) fructuosius esset, siquidem vina nonalia in copia essent, urnatim ut distrahi valerent, nulla spes affulgeret, 2) ut quantitatem annue epocillandorum vinorum rescire queat inclitum dominium.		
10) 300 orgiae lignorum focalium et in truncis distrahendis, detracta secantium mercede, introituandi sperantur	800	—
11) Ex glandibus incirca prosperantur	400	—
Summa	15772	70

In praedio Kapoly.

- 1) Educillum ob rationes superius attactas manu dominali administrandum.
- 2) Oves 3000 intrudendi singulam a 150 d. assumendo sperandi erunt f. 4500 d. —
- Singulum par ab 8 f. coemendum constitueret 12000 f.,
 quorum interusurium annue faceret f. 720 d. —
- 5 orgiae foeni a 40 f., 10 cordi a 30. f.,
- 50 straminis a 4 f. assurgeret ad « 700 « —
- Conventio opilionis in summa faceret... .. « 200 « —
- Reparatio aedificiorum « 10 « —
- quibus defalcatis manent sperandi 2870 —
- 3) Si semel regulatio urbarialis inducta fuerit, 80 iugera cum autumnali semine inseminanda, singulum iugerum, refalcato semine, unum annum in alium accipiendo 6 metretas computando inferret 480 metretas tritici puri, singulam metretam a 150 d., 190 iugera fagopiro inseminando post singulum iugerum 20 metretas calculando faceret 3200 metretas, singulam metretam a 60 d. computando sperandi venirent f. 2640 d. —
- Pro 80 iugerum cum tritico inseminandorum subaratione, inseminatione,

Nr.	Facit	
	fl.	den.
demessione et invectione post singulum iugerum 11 dies manuales, cum fagopiro 160 iugera inseminda vero 10 dies computando efferret 2480 dies, computando singulam a 20 d. assurgeret ad <u>f. 496 d. —</u> quibus defalcatis manent	2144	—
4) 200 scrophae coemendae 150 frusta multiplicarent, singulum frustum per 3 nefrendes deducendo 450 nefrendes, ex his post unum annum 300 frusta distractioni exponenda, singulum frustum a 6 f. calculando facerent proventum f. 1800 d. — 100 frusta ex sterilibus distrahenda, prius saginanda, singulum a 20 f. computando inferrent <u>f. 2000 d. —</u> in summa f. 3800 d. —		
Pro 200 frustis, singulum a 10 f. calculando exsolvendi essent 2000 f., quorum interusurium facit f. 120 d. —		
Intertentio nefrendum singulum		
a 50 d., senum a 1 f. accipiendo assurgeret... .. « 425 « —		
Conventio pastorum « 150 « —	775	
Pro ponendis aedificiis 300 dies manuales, singulam a 20 d., facit « 60 « —		
Pro seris, fenestris, fornacibus « 20 « —		
quibus defalcatis manent sperandi	3025	—
5) Apiaria erigenda, 50 alvearia apum coemenda singula a 3 f. computando erogandi essent 150 f., 6 per 100 interusurium faceret annue f. 9 d. — Aedificium sufficiens pro illis medio 200 robottarum erigi potest, singulam robottam a 20 d. assumendo constitueret 40 f., horum interusurium facit « 2 « 40 Apiarii conventio assurgeret ad « 70 « — in summa f. 81 d. 40		
Post 50 alvearia sperantur 70 examina, singulum per 25 libras mellis calculando provenirent 1750 librae, libram a 15 d. accipiendo inferret 262 f. 50 d., ex hac summa erogationem defalcando manerent	181	10
6) Arbores pro diversis instrumentis et vasis non per aversionem, sed frustatim distrahendas ex motivis sequentibus fructuosius esset: 1) quia intra paucos annos nec pro necessitate dominii reperibiles essent, 2) opifices quo plures sodales sibi conducendo eo adlaborarent, quo plus ex silvis sibi promereri possent, 3) cassae multo minus inferretur; quibus observatis plus cassae inferendi sperantur	300	—
7) Orgialium lignorum distractio tali modalitate inducenda, ut arbores nonnisi defectuosae et infructiferae exassignentur, omni anno sperantur 300 orgiae distrahendae, singulam orgiam defalcata secantium mercede a 2 f. saltem calculando, inferendi sperantur	600	—
8) Pluribus in locis vacuitas in silvis nonnisi cespitibus et infructiferis arbori-		

Nr.		Facit	
		fl.	den.
	bus provisus ad viam Karádiensem et Andocsiensem, quibus avellanis cum glandibus mixtis insemminatis successu temporis cassae introeundi sperantur	400	—
9)	Ex glandibus introituandi collimantur	600	—
10)	Mai Adamus propriam domum in hoc praedio habendo abaestimanda et erga arendam elocanda plus fructificaret	6	—
11)	Kiffer Gasparus a domo dominali hucusque solvit 6, postmodum vero solvet 12 f., adeo plus	6	—
	Notandum: hae duae domus inducta oeconomia pro pastoribus pecora et pecudes dominales existentibus deservire poterint.		
	Summa	10132	—

In possessione Kapoly.

Reflexio nulla alia occurrit, quam proportio quo otius inducenda; illa inducta colonorum regulatio urbarialis; qua habita purisaretur adnexum praedium Kapoly, in cuius terreno coloni Kapolyiensis 1. classis terras et prata possident, quae possidere possent et deberent in territorio possessionis Kapoly, quo facto dominium plus sperare posset lucri annui	500	—
N. B. Huic summae accedunt census urbariales et ex omnibus terrae nascentiis nonae et decimae.		

In possessione Endröd.

1) In silvis Endrödiensibus, signanter in Endröd agri inter silvas alioquin desoluti, Besenyei-földek dicti pro corillo plantando (quo dominium summam necessitatem habet) idonei essent una cum plaga silvulae Besenyei erdő dicta, alioquin raris arboribus obsita, unde aequae inclitum dominium post aliquot annos circulos sufficientes et venales haberet, ex quibus annue sperare posset proventum	200	—
2) Terrae curabiles una cum diverticulo Tóköz, territoriique Szamárdi superfluae, huc intellectis allodialibus antiquis terris, constituunt 1069 iugera, ex quibus 200 iugera inseminando cum tritico puro, singulum iugerum defalcato semine unum annum in alium accipiendo, per 6 metretas computando producerent 1200 metretas tritici puri, singulam a 150 d., totidem iugera pro avena, ex quibus 8 metretas praeter semen sperando, venirent 1600 metretae, singulam ab 80 d., pro fagopiro aequae tot iugera, post singulum 20 metretas assumendo 4000 metretas efferret, singulam a 60 d. computando constituerent f. 5480 d. —		
Pro subaratione, occatione, demessione et invectione 200 iugerum tritici puri 11 dies accipiendo facit 2200 dies, singulam a 20 d., post avenam 8 dies constitueret 1600 dies, post fagopirum 10 dies assurgeret ad 2000 dies, singulam a 20 d. calculando faceret f. 1160 d. —		
quibus defalcatis sperandi sunt puri lucri	4320	—

Nr.	Facit	
	fl.	den.
3) 4 annuales nundinae inducendae ex stationali pecunia incassandi praeter 350 f. in procuracionem privilegii solvendorum interusurii summam sperantur	300	—
4) Educillum condensationale, ponendum quod in 1000 f. dominio veniret, quorum interusurium defalcando ex annuali epocillatione vini et taliter omni anno 200 urnis plus epocillandis, post singulam urnam titulo lucri 1 f. assumendo faceret	200	—
5) Inter Endrőd, Szamárdi et diverticulum Tóköz in duobus locis paludosa prata maiori in parte infalcabilia dantur, quae ductis canalibus mediocria prata, bonaeque qualitatis successu temporis foenum producenda 289 iugera efficientia, sicco tempore etiam ter falcabilia efformanda singulum iugerum a 2 f. calculando inferrent f. 578 d. — Canalium fessoribus solvendi venirent 1000 f., quorum inter- usurium facit f. 60 d. — quibus defalcatis manent in sortem lucri	518	—
6) Ex glandibus	800	—
Notandum: ex arce granarium 10,000 metretarum capax, si parochialis domus ad perfectum statum deducta fuerit, cum 150 f. efformarii potest.		

In possessione Szamárdi.

1) Educillum condensationale, siquidem in regia via esset, quod constaret dominium 1000 f., quorum interusurium defalcando ex annuali epocillatione vini et taliter omni anno 200 urnis plus epocillandis post singulam urnam titulo lucri 1 f. assumendo faceret	200	—
2) Oves 3000 introducendae, singulam 150 d. assumendo sperandi erunt f. 4500 d. —		
Singulum par ab 8 f. coemendum constitueret		
12000 f., quorum interusurium annue faceret... .. f. 720 d. —	1630	}
5 orgiae foeni a 40 f., 10 cordi a 30 f., 51 straminis		
a 4 f. assurgeret ad « 700 « —		
Conventio opilonis in summa faceret « 200 « —		
Reparatio aedificiorum « 10 « —		
quibus defalcatis manent operandi		2870 —
3) Horreum ex bonis materialibus ponendum supra duarum praeclusurarum sub tecto 4000 metretarum capax granarium, quod ad 3000 f. facile ascenderet.		

In praedio Szántód.

- 1) Hortus partim subaratus, partim vero prato relictus, quod nonnisi pluvioso tempore exiguum foenum procreare solet, nunc in autumnio adhuc subarandus, in vere mature lucernis inseminandus, incirca 20 iugera effi-

Nr.

Facit
fl. den.

ciens omni anno 4-er falcari potest, ex quibus 15 orgiae pabuli provenirent, singulam metretam a 40 f. computando inferret f. 600 d. —
Subaratio, falcatio, collectio, compositio et convectio 100 manuales robottas constaret, singulam a 20 d. calculando faceret f. 20 d. —
quibus defalcatis manerent 500 —

- 2) Cornutorum pecorum 100 vaccas, bubalorum 50 frusta inducenda, insimul 120 mulsioni capaces assumendo, post singulam vaccam 10 medias buturi, mediam a 400 d., 20 libras casei, libram a 10 d. accipiendo efferret ... f. 480 d. —
120 vituli, singulum ab 8 f. calculando inferrent... « 960 « —
60 partim steriles, partim elustrandas venui exponendas
singulum frustum a 25 f. computando introitum faceret « 1500 « —
in summa assurgeret ad f. 2940 d. —

Conventio pastoris naturalia etiam in paratam

deducendo ...	f. 150 d. —	} 1527
Pascuatio a singulo frusto 125 d. accipiendo ...	« 187 « 50	
Coemptio vaccarum albarum a 25, bubalorum a 30 f.		
singulum frustum assumendo constaret 4000 f.,		
quorum interusurium ...	« 240 « —	
15 orgiae cordi a 30 f., 100 orgiae straminis a 5 f.		
pro exhimatione accipiendo constaret ...	« 950 « —	
defalcatis manent sperandi		1413 50

- 3) 400 setigeros inducendo, ex quibus 300 multiplicationi exponendo post singulam scropham tres nefrendes assumendo constituerent 900 nefrendes, ex his post annum unum 500 distractioni exponendo, singulum frustum a 6 f. calculando faceret proventum ... f. 3000 d. —
200 venui exponendos in glandine saginandos, singulum
a 20 f. computando faceret ... « 4000 « —
in summa f. 7000 d. —

Pro 400, singulum a 10 f. assumendo, exsolvendi
venirent 4000 f. — d., quorum interusurium

faceret ...	f. 240 d. —	} 1440
Intertentionem unius senis 1 f., refrendis per 50 d.		
assumendo constitueret ...	« 850 « —	
Conventio pastoris ...	« 200 « —	
Pro ponendis aedificiis exsolvendi 500 f., quorum		
interusurium facit ...	« 30 « —	
Reparatio aedificiorum ...	« 20 « —	

quibus defalcatis manent commodi 5660 —

- 4) Apiaria erigenda, 50 alvearia apum coemenda, singula a 3 f. computando erogandi essent 150 f., 6 per 100 interusurium faceret annue f. 9 d. —
Aedificium pro illis medio 200 robottarum sufficiens erigi

Nr.	Facit fl. den.
<p>potest, singulam robottarum a 200 d. assumendo consti- tueret 40 f., horum interusurium facit ... f. 2 d. 40 Apiarii conventio assurgeret ad ... « 70 « — in summa ... f. 81 d. 40</p>	
<p>Post alvearia sperantur 70 examina, singulum per 25 libras mellis calcu- lando provenirent 1750 librae, libram a 15 d. accipiendo inferret 262 f. 50 d., ex hac summa erogationem defalcando manerent ...</p>	181 10
<p>5) 200 iuveni duorum annorum coemendi in vere ad pascuum exmittendi, in autumno autem venui exponendi, post singulum titulo lucris 5 f. sperarentur et ascenderet ad ... f. 1000 d. — Pascuatio una cum sale post singulum 125 d. assumendo faceret ... f. 250 d. — Pastoris conventio ... « 80 « — Coemptio 200 frustorum, singulum a 15 f. accipiendo, constaret 3000 f., quorum interusurium facit ... « 180 « —</p>	510
quibus manent detractis	490 —
<p>6) 12 mercenarii inducendii, totidem currus coemendi, in singulum currum duo bubali comparandi, singulum par ab 80 f., singulum currum a 60 f. cal- culando constaret 1680, quorum interusurium assurgit ad f. 100 d. 80 12 mercenariorum salarium singulum a 70 f. ... « 840 « — Intertentio bubalorum 3 orgiae cordi a 30 f., 6 orgiae straminis a 4 f. faceret ... « 114 « — in summa f. 1054 d. 80</p>	
<p>Evectio fimi ad terras arabiles omni anno 100 iugera perfimanda, post singulum iugerum 4 crucibus plus procreandas assumendo 400 cruces efficeret; post singulam crucem 1½ metretam accipiendo provenirent 600 metretae, singulam a 150 d. assumendo, intrarent f. 900 d. —</p>	
<p>In convectione frugum, foeni, cordi, lignorum, tegularum, vinorum et aliorum, quae parato aere ob defectum robottarum convehenda essent et assurgerent annue facile ad ... « 2500 « — in summa f. 3400 d. —</p>	
ex his defalcando erogationem, in commodum dominii manent ...	2345 20
<p>Antonii Gaiger textoris domus abaestimanda et pro quarterio viatori dominali assignanda, quoniam modernum ruinae proximum esset et nec laboratorium necessarium, reclinatoriumque pro vasis reparandis, conficiendisque penes praeexsisterent, hic autem praeexsistit.</p>	
7) Ex glandibus omni anno sperandi sunt ...	150 —

In possessione Teleki.

- 1) 70 iugera tritico puro inseminanda, defalcato semine 6 metretas post
singulum iugerum computando provenirent 420 metretae, singulam a

Nr.	Facit	
	fl.	den.
150 d., totidem iugera cum avena, post singulum 8 metretas accipiendo constitueret 560 metretas, singulum ab 80 d. faceret proventum f. 1078 d. ---		
Subaratio, occatio, demissio et invectio assurgeret ad 1330 robottas, singulam a 20 d. calculando facit --- « 266 « ---		
	quibus defalcatis manent	812 —
2) 100 iugera pratorum perfimanda, 10 orgiis foeni plus procreandis singulam orgiam a 40 f. computando facit --- f. 400 d. ---		
Fimatio constaret 500 robottas, singulam a 20 d. accipiendo facit --- « 100 « ---		
	quibus defalcatis manent	300 —
Domus parochialis arendatori Joanni Tánczos, qui beneficium pascuationis 300 ovium, exussionem cremati, lanienae, nuceti hucusque in arendam tenenti adiacienda solvere potest plus ---		50 —

Deductio summarum in Cis-Balatoniensibus bonis.

In possessione Teleki ---	f. 1162 d. ---
In praedio Szántód ---	« 12169 « 80
In possessione Szamárdi ---	« 3070 « ---
In possessione Endréd ---	« 6338 « ---
In possessione Kapoly ---	« 500 « ---
In praedio Kapoly ---	« 10132 « 10
In praedio Jaba ---	« 15772 « 70
Summa summarum ---	f. 49144 d. 60

Ad hanc summam accedunt adhuc census urbariales, arendae domales, exussio racemorum, lucrum epocillandorum vinorum, nonae et decimae vinorum et frugum aliarumque minutiarum.

In bonis Trans-Balatonianis.

Perlustratis possessionibus, tenutisque in iisdem situatis multae admodum occurrunt reflexiones, quae in calculum, antequam dimensio tenutorum ad perfectum statum deducatur, sumi nequeunt. Ante haec effectuada tamen esse obiecta, utpote:

1) Tam hic, quam vero in Cis-Balaton aedificia ruinae proxima quo ocus repararentur, secus maiori ex parte intra breve tempus ruent.

2) Lacus in territorio Tihany existens, versus Aszófő situatus pec hydraulicum hominem libellandus et discutiendus, qualiter demittendus sit, quo facto fructuum et expensarum elaboratio demonstranda veniet.

3) In Aszófő 2000 oves inducendae in territoriis Aszófő, Füred, Örvényes, Tihany pascuandae, item educillum condensationale, siquidem regia via esset, ponendum venire.

4) In Tihany vaccae inducendae sunt, incirca 50 frusta.

5) In Tósok fide digne probari potest cum damno amissorum incirca 70 iugerorum fundi metas erectas fuisse, ratione cuius emeritus fiscalis ut se legitimet, ipsi scribendum esset.

6) Domus in thermis Fürediensibus necdum ad perfectum devenit statum, intra mensem stantibus bonis temporibus opifices magnam spem finiendi habent; in qua domo sequentes sunt observationes:

a) In sala superiori lapideus portae obstaculus declinari videtur, qui ferro fortificari deberet, secus verendum est, ne intra breve tempus cum damno magno ruat.

b) Tectum scandulis tam male constructum, quod in plurimis locis foramina relictas sint ita, ut facile pluvia transire possit. Cuius tectum nisi aliter scandulis constructum fuerit, intra breve tempus computrescet. Refert quidem dominus frumentarius Kovács, quod ascarii magister necdum totaliter exsolutus esset, cuius exsolutio suspendi deberet et ad emandationem tecti stringendus esset.

7) Possessio Örvényes, quamprimum dimensurata fuerit, suapte contractus ipsorum vigorem amittet et pro lubito inclitum dominium ipsos tractare poterit, quae intentio ipsis proposita, cum summa humilitate acceptarunt.

8) Antiqua mola dominalis in possessione Füred nullum vestigium habet. Molitor propriam molam habendo in fundo dominali, in arenda tenens fundum usuavit; cuius molam abaestimandam, antequam novam exstruendam censerit. Molae dominales in omnibus possessionibus exarendatae cum festi Sancti Georgii 1803. expirandis contractibus recipiendae sunt.

9) In acidulis Füred hic superioris tracterii contractus cum priori dominio factus adhuc quatuor annis duraret quidem, interim cum consensu arendatoris alterabilis: eo a fortiori modificandus esset, quod arendator ipsemet desideret. Simili ratione etiam contractus inferioris tracterii, qui biliard erigere et quarterium administratoris capellae exarendare cupit, cesso tamen administratori ex duobus cubilibus constante quarterio, domus balneatoria exarendanda, ast praefixo termino exarendationis sive medio accordae sive licitationis fiendae praevis publicando. Domus sive culina Judaica aequè exarendationi exponenda. Domus denique antiqua, post balneatoriam sita similiter exarendationi obnoxia.

Közbe-közbe hibás latinsággal megírt eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.
Signaturája: Act. archiabbat. fasc., 81. b.

115.

1816 szeptember 25. Tihany. — *A Kurbély György veszprémi püspöktől Tihanyban tartott egybázlalogatás jegyzőkönyve.*

Visitatio canonica parochialis ecclesiae Tihanyiensis anno 1816. die 25. Septembris peracta per Georgium Kurbély, miseratione divina episcopum Veszprimiensem, sacrae caesareae et regio-apostolicae maiestatis consiliarium aulicum et serenissimae reginae Hungariae aulae cancellarium praesentibus reverendissimo domino Josepho Kopatsi, abbate Sancti Jacobi de Simighio, praeposito Sancti Michaelis archangeli de Hantha, cathedralis ecclesiae Veszprimiensis canonico, archidiacono cathedrali, lycei episcopalis Veszprimiensis prodirectore,

inclytorum comitatuum Veszprimiensis, Szaladiensis et Simeghiensis tabulae iudiciariae assessore et admodum reverendo domino Josepho Letenyei, ecclesiae Paloznakiensis parochio et districtus Fürediensis vicearchidiacono, coram testimonio legali spectabili domino Francisco Biro viceiudice nobilium et Ignatio Palfi adiuncto iurato assessore, ex parte patronatus admodum reverendo patre Philippo Farkas professo, bonorum administratore, ex parte fidelium Joanne Dankházi iudice, Joanne Pap et Stephano David iuratis, Joanne Szatmáry syndico.

I.

De statu parochialis ecclesiae Tihonyiensis.

§ 1.

Situs et structura matris ecclesiae.

Ecclesia Tihoniensis, quae simul conventualis est monasterii Ordinis Sancti Benedicti et vices parochialis ecclesiae sustinet, ex solidis materialibus structa dicata est honori Sancti Aniani episcopi et confessoris, consecrata fuit 13. Septembris 1778. a(b) excellentissimo domino Josepho Bajzáth episcopo Veszprimiensi, fundata olim ab Andrea I., rege Hungariae anno 1055., subinde autem funditus diruta, annis vero superioribus per dominos loci abbates rursum noviter aedificata anno 1754. consummata et in hodiernum splendorem deducta. Praeter *capellam* infra presbyterium constitutam, in qua veteris adhuc structurae vestigia apparent, habentur in hac ecclesia altaria 6 non consecrata, lapidibus portatilibus bonis et inviolatis, tribusque mappis ac antipendiis arculario et statuario labore affabre formatis instructa. Situata est ecclesia monasterio coniuncta supra oppidum in monte et sanctuario respiciens orientem, structa est ex materialibus solidis, unde etiam parietes firmos habet; tectum ex scandulis usu temporis quidem multum vitiatum, sed cum coronide proxime reparandis. *Turres* habet duas scandulis anno 1807. renovatas, in quarum altera est horologium quadrantes et horas dato signo indicans et una campana reliquarum minima centenariorum 4, in altera sunt *campanae* 3, quarum prima est 25, altera 15, tertia 6 centenariorum et omnes benedictae. Occasione funerum pro pulsu duarum minorum et pro singula vice penduntur crucigeri 6, pro omnium florenus 1. Pecunia haec cedit in usum ecclesiae.

§ 2.

Partes et instructio matris ecclesiae.

Chorum habet duabus columnis firmissimis aedificatam, in cuius parte interiori sunt stalla ex ligno duro facta pro religiosis laudes Deo persolventibus, 17 personarum capacia; in parte anteriori est organum elegans et magnum 12 mutationum. Ipse murus chorum a reliquo ecclesiae corpore distinguens ornatur cratibus opere statuario affabre elaboratis, vario colore et auro impensis. *Sacristia* est capocissima ad septemtrionem, quae tempore hyemali ab infra calefieri potest. Sunt in ea scrinia complura ex duro ligno pro alba ecclesiae supellectili, aliisque recondendis, in quorum superficie exponuntur vestes sacrae ad missam celebrandam induendae; huic superficiei insistent receptacula calicum, quibus singulis subest scriniolum pro variis minuciis recondendis aptum; his superstructum est armarium altum, in medio armatum, quatuor partes habens, cuius supremitas variis floribus sculptis ornatur,

Est insuper aliud armarium minus simile orientem respiciens. Sunt praeterea flexoria tria orare volentibus idonea, ante singula est parva imago infra et superius magna picta et elegans. Lavatorium cum malluvio marmoreo aquam defluam excipiente. Totus sacristiae arcus pictus est. Porta duas valvas habens claudit. Est in ecclesia etiam *cathedra*, ad quam ex ambitu monasterii datur ingressus, e molli ligno constructa et picta, circum variorum sanctorum sculptis imaginibus ornata, cui incumbit tectum perinde pictum et elegans. *Fons baptismalis* intra cathedram et chorum est ex ligno molli exstructus, altus et latus, ex cuius utroque latere stant duo genii sculpti, quorum alter candelam, alter vestem candidam manu tenet baptisato tradendam. In medio horum est figura Sancti Johannis Christum baptisantis, infra hoc est receptaculum sacri fontis, qui constat ex cupro et pro arbitrio excipi, reponi et claudi potest. Hic conservantur in pixide munda sacri liquores tempore suo necessarii, infernae rursus est receptaculum pro variis recondendis aptum et porta clausum. Proxime huic adiunctum sacrarium. Item est hic *crypta* cum accessu intus patente pro solis religiosis usuata; sed a quo altioribus resolutionibus praeceptum fuit, ut ad cryptas sui ad eas (!) sepulturae fiant, accessus ab extis apertus est. *Arae* ecclesiae haec habet sex, omnes ex ligno molli constructas, pictas et variorum sanctorum sculptis imaginibus ornatas, quarum principalis est in loco alto supra catacumbam structa, ad quam ab infra gradibus 13 ascenditur. Ex latere septentrionali sunt duae, altera in honorem Beatae Mariae Virginis Cellensem maiorem in Styria aram referens, altera in honorem Sancti Benedicti abbatis privilegiata olim, ex latere meridionali itidem duae, altera in honorem Sacratissimi Cordis Jesu, altera Sanctae Scholasticae Virginis. Sub ara maiori est *catacumba*, ad quam per gradus 12 patet ex utroque latere descensus. Hic columnae quatuor sustentant sibi superstructam furnituram pictam. Ara is hic ad orientem, Christi Domini sepulturam sculptis imaginibus repraesentans. *Tabernacula* sunt duo, sed ad solum altare maius asservatur venerabile in monstrantia et ciborio. Sacrum viaticum deferitur in pixide argentea, in cuius parte inferiori est oleum infirmorum. Lampas pensilis ante altare maius iugiter ardet.

§ 3.

Supellex sacra.

Huius specificatio exhibetur sub signo 1., ex qua apparet ecclesiam hanc in omnibus sufficienter esse provisam, cuius omnis supellex in loco mundo, nitido ac securo conservatur.

§ 4.

Dos matris ecclesiae, status item activus et passivus.

Ecclesia haec nullam peculiarem dotem habet, sed in omnibus suis necessitatibus providetur ex proventibus bonorum abbatialium, hinc nec activis gaudet, nec passivis debitis gravatur. Exigua quantitas ex pulsa campanarum percepta applicatur ad libros catecheticos et minuscule inter catechisandos distribuenda. Quod specialem indigentiam concernit, non est aliud, nisi quod rima a cornu epistolae maioris arae et post illud in forniture fenestreae per terrae motum causata, item stilicidium penes turrinam dextram coronis muri infra tectum ex parte septentrionali et supra sanctuarium reparari debeat. Et proxime reparanda sint.

II.

De ordine divinorum in matre.

§ 5.

Diebus dominicis et festis.

Diebus dominicis et festis primus pulsus a festo Sancti Georgii hora 8. compulsus usque festum Sancti Michaelis 9., ab hinc usque festum Sancti Georgii primus pulsus 9., compulsus fit 10. hora, quem sequitur sacrum cantatum, postea concio. Post meridiem primus pulsus fit media 2., compulsus 2., succedit doctrina catechetica per totum annum, postea vel rosarium oratur cum misteriis praecorante ludimagistro vel lytaniae Lauretanae cantantur flectente ad aram parochiae administratore cum ministris, in fine exponitur venerabile in ciborio et fit cantus de eodem tribus versibus, quibus terminatis datur benedictio. Festis vero maioribus etiam vesperae, sed rarius celebrantur, quoad usque religiosi plures non fuerint in conventu hoc, qui officium divinum ac vespas more suo in choro absolvant, pro populo non nisi lytanae habeantur. Ordo hic divinorum subinde, ut in festo Sanctissimi Nominis Jesu, inturbari observatus est ob poenitentium copiam et sacer sermo omitti debuit. Ad confessionem sacram alii in adventu, alii ad festa Domini natalitia comparent, festis etiam per annum solemnioribus aliqui poenitentiae et eucharistiae sacramenta frequentant. Confessiones in superpellicio et stola in sacristia excipiuntur per administratorem. Eucharistia in monstrantia dominicis novilunaribus adoranda exponitur initio sacri, in fine reponitur et singulis mensibus tam in ciborio, quam in monstrantia renovatur. Ritus et caerimoniae per ordinem Romanum et rituale dioecesanum pro certis diebus festis praescriptae peraguntur. Adorationi sanctissimi sacramenti in hac ecclesia ante annos 29 quidem fuit per horas 40, sed dispersis religiosis quomodo intercideret, non constat.

§ 6.

Diebus feriatis.

Diebus feriatis sacrum missae sacrificium hora circiter 7. celebratur. Diebus sabbathi et in vigiliis festorum fori lytaniae, preces vel cantus non fiunt. Deinceps per ludimagistrum et scholares pueros semper habebuntur hora 4. pomeridiana. Ecclesia nullum habet privilegium. Pulsus matutinus, meridianus et vespertinus pro salutatione angelica observatur.

III.

De parochia.

§ 7.

Status parochiae et domus parochialis.

Parochia Tyhonyiensis antiquissima ab initio foundationis talis habita, unico oppido continetur. Parochialis domus peculiaris non est, sed administrator habitat semper in monasterio, ubi victum et amictum ex proventibus abbatialibus habet.

§ 8.

Fundus instructus parochiae.

Parochia haec fundum peculiarem nullum habet, sed in omnibus pro omni casu ex proventibus abbatis providetur.

§ 9.

Libri parochiales.

Libri parochiales hic nulli sunt. Libri munia parochialia concernentes habentur ordine sequenti:

Protocolla duo, quibus inserta habentur intimata regia et mandata episcopalia; antiquius incipit ab anno 1777. 6. Octobris et durat usque 1785. 21. Martii, recentius eodem anno inchoatur et continuatur. Libri baptismales sunt 3; antiquior incipit ab anno 1685 et durat usque 1741., medius incipit ab anno 1742. 1. Januarii et durat usque 1773. 22. Decembris, recentissimus incipit 1774. 1. Januarii, quorum singulis inscripti sunt etiam in matrimonium copulati. Liber item unus nomina anno 1778. 13. Septembris confirmatorum continens. Liber defunctorum unus. Liber tandem convertitarum ab anno 1774.

IV.

De filialibus.

§ 10.

Designatio filialium.

Filiales ad hanc parochiam spectantes nullae sunt.

§ 11.

Situs et structurae filialis ecclesiae.

Ecclesia filialis nulla existit.

V.

De xenodochiis, religiosis ordinibus, capellis, oratoriis, statuis, Crucifixi imaginibus et coemeteriis.

§ 12.

Xenodochia et religiosi ordines.

Intra ambitum huius parochiae nec xenodochium, nec probatus alter religiosus ordo praeter Ordinem Sancti Benedicti existit.

§ 13.

Capellae et oratoria.

Intra ambitum huius parochiae nulla harum (!) existit.

§ 14.

Statuae, Crucifixi imagines et coemeteria.

Crux magna cum effigie Salvatoris laminea est una in coemeterio in statu bono et durabili, quam conservat abbatia. Coemeterium est ab ecclesia non longe distans extra oppidum ad septemtrionem pro solis catholicis a dominio assignatum, benedictum, fossa meliori proxime urgendum et porta providendum.

VI.

De populo parochiano.

§ 15.

Numerus populi parochiani.

Populus est Helveticae confessionis sectatoribus intermixtus, constat capitibus 393, ex quibus confessionis capaces sunt 281, incapaces 112, coniugum paria 87, disparis religionis matrimonium nullum.

Minister Helveticae confessionis resolutiones regias vel leges publicas in negotio religionis catholicos tangentes hactenus transgredi aut dies festos catholicorum contra leges patrias violasse observatus non fuit. Servos et ancillas catholicas, qui pauci sunt, pacifice vivere, ad ecclesiam suam venire et suae religionis exercitia peragere sinunt. Coemeterium habent separatum, campanam perinde suam.

§ 16.

Mores populi parochiani.

Populus utcunque devotus et in ecclesia frequens est. Mane diebus dominicis et festivis partim rosarii recitatione, partim ex libris precatoriis orationes, suo tempore etiam pias cantilenas cantando divinis interest. Diebus ferialibus, praecipue hyeme, oratur rosarium angelicum de Sanctissima Trinitate. Erga animarum curatorem moriger est et reverens. Publici in populo peccatores non sunt; sed est Stephanus Farkas iam senex vir, qui ultra 12 annos proprio arbitrio a coniugii foedere resiliens ab uxore separatus habitat; coniuges hi praecedentium administratorum spretis monitis in eodem statu perseverant. Non putent administratores se omnia fuisse (rectius: fecisse), si coniuges eiusmodi proprio arbitrio semet separantes semel, bisve monuerint, sed, si moniti ad mutuam, pacificam cohabitationem redire noluerint, eos ad consistorium invient; quod si neutra pars recurrere ad sacram sedem voluerit, administrator ipse scripto officioso dioeces no cum designatione nominum referat, ut actore fisco consistoriali evocari possint. Praecepto paschalis confessionis omnes satisfaciunt, quin etiam festis maioribus iam plures, iam pauciores sacramenta poenitentiae et eucharistiae frequentant. Nullus a catholica religione apostatare tentavit, sed ad eam conversus est confessionis Helveticae unus et Iudaeus unus.

VII.

De patrono et dominis terrestribus.

§ 17—18.

Tam patronus, quam dominus terrestris est abbatia Tihoniensis Ordinis Sancti Benedicti, quae ius patronatus omni ex parte debite adimplet.

VIII.

De parochio.

§ 19.

Descriptio parochi.

Cum in loco abbas pro hinc et nunc non existat, administrationem parochialem sustinet P. Gerardus Borsó, Ordinis Sancti Benedicti religiosus professus, calletque linguam Hungaricam, mediocriter Germanicam, aliquantulum etiam Illyricam.

§ 20.

Libri parochi.

Secundum religiosi status regulam sicut nullus quidquam habet proprii, ita nec administrator habet libros proprios, provisos tamen est pluribus ad curam pastorem requisitis, in quorum defectu semper recursum facere potest ad bibliothecam monasterii.

§ 21.

Officii per parochum expleti ratio.

Pater administrator omnibus diebus dominicis et festis missae sacrificium decantat, illudque pro populo offert; celebrat etiam frequentissime diebus ferialibus, nisi aegritudine aut alio gravi impedimento praepeditus sit. A sacro lecto datur stipendium (quod rarum est) 30 crucigeri, a cantato 1 florenus. Ordinem divinorum statuto dioecetano defixum pro ratione temporum exacte observat, diebus dominicis et festis pro concione dicit, pro iuventute catechesim a hora 2. pomeridiana per mediam horam tradit, post hanc cum populo lytanias celebrat vel ludirector rosarium cum misteriis et misteriorum explicationem praelectione orat, in cuius fine, praemisso de sanctissima eucharistia devoto cantu, ciborio benedictionem dat. Supplicationes consuetae et processiones ac ritum sanctae Romanae ecclesiae iuxta normam ritualis dioecetani in omnibus exacte observat. Sacramenta quaevis prompte ac zelose administrat; eucharistiam ad infirmos superpelliceo et stola indutus, lampadem ardentem ludimagistro praeferente, defert ac moribundos sacro viatico, extrema unctione et piis precationibus de tempore praemunire et consolari non intermittit, nullusque ob eius negligentiam sine baptismo, poenitentia aut extrema unctione decessit; mortuos, observato sacro ritu, ipse sepelit. Festa de praecepto et ieiunia populo denunciat, solemnitateque nuptiarum tres denunciationes rite praemittit, ante copulationem sponsas ex

doctrina Christiana examinat ac instruit. In schola institutionem iuventutis non tantum in doctrina religionis, sed etiam in litteris ac virtute sedulo promovet; in huius finem singula hebdomada bis scholas adit et catecheticas institutiones inpendit. Animarum conscriptionem habet anni 1815. Hic fundata sacra nulla sunt. Habet matriculam baptismatorum, copulatorum et defunctorum cum rubricis suis; adest etiam protocollum domesticum, cui resolutiones ac mandata regia, item constitutiones ac ordinationes episcopales et vicariales inscribuntur. Matriculas in cubiculo suo conservat, extractusque matriculares sive testimoniales de baptismo, morte et copulatione alicuius requisitas prompte expedit parochianis erga 1 florenum, exteris erga 2. Administrator in parochia assidue residet, nec nisi rarissime aliquorsum negotii alicuius gravioris causa excurrit.

§ 22.

Cooperator parochi.

Administrator cooperatorem non habet, sed, si opus habeat, praesto sunt patres conventuales.

§ 23.

Proventus parochi.

Proventus annuus administratoris in obventionibus solum stolaribus consistit, quam etiam in distincto provocato sub // est videre. Percipit autem occasione introductionis puerperae per 30 crucigeros, annue = 6 fl. 30 cr.; a copulatione per 1 florenum a domesticis, ab extraneis 2 florenos = 5 fl.; a sepulturis per 30 crucigeros = 6 fl. 30 cr.; ab extractibus matrimonialibus per 1 florenum a domesticis, ab extraneis per 2 florenos = 5 fl.; summa 23 floreni. Agros nullos, nec prata, nec vineas particulariter ad se pertinentes tenet haec parochia, prout et piis legatis in qualitate perpetuarum foundationum consideratis caret.

IX.

De scholis, ludimagistris, caeterisque ecclesiae servitoribus.

§ 24.

Scholare aedificium.

Pro habitatione ludimagister habet cubicula 2, culinam, cubile distinctum pro institutione puerorum recipiendis scholaribus 35 aut etiam 40 idoneum, sed humidum nimis et unam habens fenestram, unde et tenebrosum, scammis etiam sufficientibus destitutum. Habet item dispensam et stabulum. Fundum intravillanum nullum. Aedificatio, reparatio et conservatio omnium horum ex toto incumbit communitati, dominio materialia, quae dominium habet, suppeditante.

§ 25.

Ludimagistri qualitates.

Ludimagister est Laurentius Kellner, annorum 35, catholicus, hoc officio isthic fungitur in annum 13., professionem fidei non emisit, est ab illo exigenda. Quamvis Latinas scholas

non frequentaverit, ritus tamen catholicos et caerimonias callet, officio suo in puerorum institutione satisfacit, in pulsu campanarum pro angelica salutatione trina, item processionibus publicis, diebus dominicis et festis, item ferialibus pro divinis rite fungitur, organum sub sacris cantatis et lytaniis, quandocunque opus est, per bene pulsat et populo suis temporibus praecinit; bonorum morum, sobrius, exemplaris et laudabilis est. Ludimagistrum assumunt duo administratores, bonorum utpote et parochiae. Hic assumptus fuit a P. Floriano Kováts Ordinis Sancti Benedicti administratore parochiae et P. Tiburtio Patsay eiusdem Ordinis bonorum administratore. Ludimagister hic simul gerit officium notarii.

§ 26.

De instructore seu promagistro.

Ludimagister Tihoniensis promagistrum non habet.

§ 27.

Proventus ludimagistri.

Proventus ludimagistri exhibentur etiam distincto exemplari sub /// ordine sequenti: In aere parato a singulo pari percipit 15 crucigeros, qui exportant annue 17 florenos, a singulo pari mediam metretam siliginis, exportat metretas 34, metretas per 36 cr. computando 20 fl. 24 cr.; a singulo hospite vineam habente pintam musti accipiendo accipit summa 10 urnas vini. Pro pulsu organi sub sacro cantato ad privati alicuius intentionem celebrato annue per 15 cr. percipit 1 fl. 15 cr. Occasione funeris per 15 cr. 1 fl. 30 cr., a schaedis promulgatoriis per 6 cr. 28 cr. Ab officio notarii oppidani 30 fl. Lignorum focalium in comitatu Siimegiensi sylva et loco per dominium assignato, per communitatem cedendorum et per eandem domum vehendorum currus 16, qui per crucigeros 30 faciunt 8 fl. A dominio terrestri in aere parato percipit 45 fl. 36 cr., siliginis metretas Posonienses 12 = 7 fl. 12 cr. In diverticulo Dobogo habet terram trium metretarum capacem in vicinitate Michaelis Horvath a latere, in fine vicinitate terrarum dominalium, cuius fundus est saxosus et terram in fine imbres nimium abluerunt et tam hinc, quam defectu fimationis sterilis est. Rursum in diverticulo Rata habet perinde terram trium metretarum capacem defectu fimationis ex toto sterilem in vicinitate Ladislai Pethő et Francisci Szabó; utraque terra secundum imputationem cameralem exportat 6 fl. 15 cr. Hos agros coloni subarant, inseminant, metunt et domum devehunt. Proinde annuus proventus ludimagistri subsistit in fl. 162 cr. 40.

§ 28.

De prolibus scholas frequentantibus.

Post festum Omnium Sanctorum ab anno aetatis 7. usque 12. scholas frequentare coeperunt pueri 21, puellae perinde 21, igitur 42; supra annos 12 nemo erat. Anno superiori 35 scholas frequentare incipientium numerus circa festum Sancti Georgii adeo coepit minui, ut post festa Pentecostalia constanter nonnisi septem aut octo fuerit. Causa est, quod huiusmodi proles a suis parentibus ad custodiam anserculorum, cerasorum, prolium minorum applicentur. Quid hoc anno futurum sit, eventus docebit. Studeat

administrator fidelibus suis in institutionibus suis publicis et privatis inculcare, gravissimum incumbere parentibus obligationem et a lege divina et ex ordinationibus regiis dandi prolibus suis optimam, quam possunt, educationem et institutionem, quod ab hoc et status publici et prolium ipsarum felicitas et salus potissimum dependeat, quin et parentum solatium ac iuvamen, proles 7. aetatis anno usque 11. nec laboribus compestribus, sed nec ulli custodiae idoneas esse, se insuper habita custodia in campis convenire ac ludere solere, unam ab altera persaepe corrumpi ac diversas discere malitias, tantum institutioni in scholis recipiendae idoneas esse. Pro hac vero magis accommodas esse mensos vernos et aestivos, quibus tantus vestitus non desideratur et secus etiam, si aestate scholas non adeant, eorum, quae hyeme didicerint, oblivisci.

§ 29.

De aedituo, campanatore, vespillonibus et obstetricibus.

Sacrista est Joannes Szatmári, qui pro suo servitio liber est a robottis, aliisque oneribus dominalibus, item praestationibus publicis quocunque nomine venientibus. Eius officium est munditiem in ecclesia procurare, sacerdotem induere, diebus dominicis pulsare et festis.

Vespillones designati, quibus ex officio incumberet mortuorem cadavera inhumare, nulli sunt; hic fideles hoc officium mutuo sibi invicem praestant.

Obstetrix nec adprobata, nec adiurata est. Primoribus communitatis repetitis vicibus dictum fuit, ut de simili et habili persona inveniendae solliciti esse velint, sed hactenus nihil effectum est. Conetur administrator ipse, si quod (!) mulierem honestam in loco deprehenderit, quae spectata capacitate sua ad munus hoc idonea esset, illam ad id assumendum persuadere, proponendo quam id officium charitatis et coram Deo meritorium sit et coram publico, indeque illam interpellata etiam assistentia districtualis iudicis nobilium ad medicum aut obstetricem comitatensem sumptibus communitatis pro institutione examinis et approbatione remitti et transponi procuret. Exigit id salus et securitas tam prolium, quam puerperarum, quae ob ignorantiam et inscitiam obstetricum saepe periclitantur.

X.

De foundationibus ad parochiam quoquo modo spectantibus.

§ 30., 31.

Nec ecclesia, nec administrator, nec ludimagister, nec ceteri ecclesiae servitores habent aliquam foundationem.

Series documentorum, quae in decursu praescriptae visitationis canonicae sub diversis signis adlegata sunt.

*Documentum sub 1.**Supellex sacra ecclesiae Tihonyiensis.*

1) In solida supellectili calices argentei cum patenis similibus 2. Calix cum argentea cupa, pede aereo, patena argentea 1. Calix stanneus ad vinum communicantibus distri-

buendum 1. Patena aerea inaurata ad infirmos 1. Ciboreum argenteum inauratum 1. Monstrantia argentea inaurata 1. Pixis pro venerabili et oleo sacro ad infirmos deferendis argentea intus inaurata 1. Pixis in tres partes divisa pro sacris liquoribus in baptisterio asservata intus inaurata 1. Pixis stannea pro hostiis in sacristia conservandis 1. Tintinabula bona 4, tintinabula fracta 2. Thuribulum cum navicula et cochleari argenteum 1. Navicula aerea cum cochleari sine thuribulo 1. Vascula stannea pro sacris liquoribus post consecrationem adferendis 3, horum vasculorum receptaculum lamineum album 1. Effigies Crucifixi in aris 6. Effigies Crucifixi pheretro superponenda 1. Effigies Christi Domini resurgentis cum vexillo suo 1. Effigies magna Beatae Mariae Virginis induta 1. Crux cum manubrio longo aerea tota inargentata, capillis (! lapillis) ornata 1. Pacificale aereum inargentatum variis capillis (! lapillis) ornatum 1. Vexilla maiora sericea iam lacera 2, vexilla minora lanea bona 2. Baldachinum sericeum attritum cum 4 manubriis 1. Lampades pensiles ex aere 2. Lampades cum manubriis ad processiones 2. Lampades ordinariae venerabili ad infirmos praeferendae 2. Ferrum hostiarum pistorium 1. Ferramenta pro excindendis hostiis 2. Candelabra lignea deaurata 24. Candelabra stannea 4. Candelabra lignea non deaurata 2. Candelabrum aereum inargentatum hyeme missali libro anteponendum 1. Sedes reclinatoria pontificantis 1. Sedes lignae rubrae abstantium 8. Reliquiaria in conum assurgentia in altari maiori 2. Patenae stanneae ampullis supponendae 5. Theca monstrantiae pellina 1. Theca calicum pellicea 1. Pulvilli boni virides lanei 2. Pulvilli lanei infra nigri 2. Pulvilli lanei detriti 7. Casulae cum reliquiis sacris 2. Bursa pro venerabili ad infirmos deferendo. — (!)

2) In suppellectili ornatus: Casulae primae sortis cum stolis, manipulis, bursis et pallis 5. Casulae secundae sortis cum omnibus requisitis 7. Casulae infimae sortis, sed ad usum idoneae cum omnibus requisitis 7. Casulae nigrae lineae cum omnibus requisitis 2. Cinguli boni lanei et linei 14, cinguli consuti 2. Stolae pro baptismo aliisque occasionibus 2. Pluvialia sericea bona cum stolis 2. Pluviale laneum nigrum 1. Tegumentum sandapilae laneum 1. Vela calicum cerulea bona sine casula 2. Quadrati optimi 5, quadrati aliquantum detriti 6. Vestes ministrorum ex panno rubro 6, vestes ministrorum ex panno nigro 4. Vestes lineae ministrorum 7. Tegumentum ex panno rubro pavimenti altaris 1.

3) In suppellectili linea: Albae bonae omnes 13. Humeralia bona 8. Purificatoria 29. Corporalia 17. Mantilia magna 3. Manutergia 11. Rocheta bona cum strictis manicis 7. Rochetum cum largis manicis 1. Superpellica bona 2. Vela sericea humeris sacerdotis monstrantiam deferentis circumponenda 2. Altarium tegumenta bona 11. Altarium suprema tegumenta 13. Strophia alba medium altaris tegentia bona 9. Pallarum tegumina alba inferiora 21.

4) In suppellectili varia: Libri missales boni 6. Libri missales de Requiem boni 2. Rituale 1. Liber passionis Christi Domini lingua Hungarica 1. Liber evangeliorum lingua Hungarica 1. Liber cationum Hungaricarum Szeleptsenianarum 1. Libellus pro rosario cum mysteriis oranda (!) 1. Strofium sericeum variegatum pro tegendis crucibus 1. Strofia nigra pro tegendis crucibus 9. Strofia cerulea pro tegendis crucibus 5. Tedae maiores et minores 8. Candelae crassae quadriangulares 4, manubria lignea tedarum minorum 6. Serta et flores pro occasione primitiarum in scatulis 3. Ligulae variae pro rochetis 11. Ciborium pro hostiis imponendis 1. Aspersorium aereum 1. Aspersorum setaceum 1. Vasa cuprea aquae benedictae 3. Vas ligneum aquae benedictae 1. Ministrorum calcei 6. Omnis haec suppellex

in sacristiae scriniis partim loco mundo et nitido, partim alibi in loco securo conservatur, sufficiensque est usibus huius ecclesiae.

Documentum sub II.

Proventus administratoris Tiboniensis.

Proventus annuus... caret. Vide de verbo ad verbum superius VIII. § 23.

Documentum sub III.

Proventus ludimagistri Tiboniensis.

In aere parato... in fl. 162. cr. 40. Vide de verbo ad verbum superius IX. § 27.

Et hoc opus visitationis canonicae nostrae in omnibus suis punctis articulis et paragraphis pro exacta universorum, quorum interest, observantia et legali fidei firmitate manu propria subscribimus ac sigillo munimus atque illud in augmentum gloriae Dei et sanctae matris ecclesiae ac dioecesis incrementum ad effectum extradantes paternam nostram benedictionem cunctis impertimur. Ex aedibus solitae residentiae nostrae, Veszprimii die 25. Aprilis 1821.

Meglehetősen gyenge egyszerű másolat a tihanyi apátsági levéltárban, melyben még mindig akad hiba, noha tacite már többet megigazítottunk.

Jelzése: C. 24, nr. 20.

116.

1816 szeptember 26. Aszófő. — *A Kurbély György veszprémi püspöklől Aszófőn és filiáin tartott egyházlátogatás jegyzőkönyve.*

Visitatio

canonica parochialis ecclesiae Aszófőiensis anno 1816. die 26. Septembris peracta per Georgium Kurbély miseratione divina episcopum Veszprimiensem, sacrae caesarea regiae apostolicae maeistatis consiliarium aulicum et serenissimae reginae Hungariae aulae cancellarium, praesentibus reverendissimo domino Josepho Kopátsy abbate Sancti Jacobi de Simighio, praeposito Sancti Michaelis archangeli de Hanta, cathedralis ecclesiae Veszprimiensis canonico, archidiacono cathedrali, lycei episcopalis Veszprimiensis prodirectore, inclytorum comitatum Veszprimiensis, Szaladiensis et Simighiensis tabulae iudiciariae assessore et admodum reverendo domino Josepho Letenyei ecclesiae Paloznakiensis parcho et districtus Fürediensis vicearchidiacono, coram testimonio legali spectabili domino Francisco Biró viceiudice nobilium et Ignatio Pálfi adiuncto iurato assessore, ex parte patronatus admodum reverendo patre Philippo Farkas, Ordinis Sancti Benedicti bonorum administratore, ex parte fidelium matris Georgio Bodor iudice, Francisco et Stephano Tóth, Michaelé Molnár, Ambrosio Perl, Adamo Hofman et Francisco Kováts iuratis, ex Örvényes Balthasare Holtzhauser iudice, Mathia Steixner, Ambrosio Stamler, Joanne et Antonio Redl iuratis, ex Udvari Martino et Joanne ambobus Szabó.

I.

De statu parochialis ecclesiae Aszófőiensis.

§ 1.

Situs et structura matris ecclesiae.

Ecclesia mater Aszófőiensis honori Sancti regis Hungariae Ladislai dicata impensis reverendissimi domini Samuelis Vajda, abbatis Tihoniensis Ordinis Sancti Benedicti anno 1768. est exstructa ex solidis materialibus, cuius parietes actu validi sunt. Tectum habet ligneis scandulis opertum, campanile habet bonum, e quo duae campanae pendent, quarum maior appendit centenarium 1 et 39 libras, altera autem 80 libras, minor quidem benedicta est, maior autem non, quae si Veszprimium allata fuerit opportuno tempore et haec benedici poterit. A pulsu campanarum in hac matre ecclesiae nulla taxa desumitur. Ecclesia est solummodo benedicta, quae situata est in media possessione in loco plano, sanctuario septemtrionem respiciente, ab exundationibus quidem securo, non tamen ab incendiis ob vicinas alias domos.

§ 2.

Partes et instructio matris ecclesiae.

Chorum habet fornitum, sacristiam autem aggeribus tabulatam, cathedram ex asseribus colore tinctam, fontem baptismalem e cupro sera clausum, sacri liquores in armariolo in ipso fonte baptismali pro his praeparato conservantur. Aram habet unam honori Sancti Ladislai regis Hungariae dicatam, quae tribus mappis, antipendio et lapide portatili, et authentia et sigillo episcopali destituta, atque ideo subinde ad officium dioecesanum Veszprimium transponendo, instructa. Est in tabernaculo cuique sanctissimum eucharistiae sacramentum, in ciborio quidem pro sacro viatico semper, in monstrantia autem desiderato saltem tempore asservatur. Adsunt candelabra sex, quatuor lignea, duo autem composita. Oleum infirmorum in pixide argentea intus deaurata conservatur. Lumen coram sanctissimo sacramento in lampade solum sub divinis ardet.

§ 3.

Supellex sanctae matris ecclesiae.

Exhibetur in documento sub numero 1., ex quo apparet matrem ecclesiam Aszófőiensem sacra suppellectili sufficienter provisam esse, quae munde atque nitide conservatur.

§ 4.

Dos matris ecclesiae, status item activus et passivus.

Mater ecclesia Aszófőiensis dotem defixam non habet, sed omnia necessaria supeditat eidem monasterium Tihoniense, atque nec statu activo gaudet, nec statu passivo oneratur.

II.

De ordine divinorum in matre ecclesia.

§ 5.

Diebus dominicis et festis.

Divina in matre ecclesia a festo Sancti Georgii incipiunt hora 9., a festo autem Sancti Michaelis archangeli hora 10. Primus pulsus ante compulsum datur semper una hora maturius, sacer sermo cantatum praecedat. Postmeridie lytaniae servantur hora secunda per parochum, nisi legitime impediatur; post quas instructio catechetica habetur. Receptus hic divinorum ordo nunquam inturbatur. Sacramentum poenitentiae et communionis signanter circa festa natalitia et Paschatis administrantur; sed saepius per annum etiam, videlicet in festis fori confiteri et communicari solent fideles; confessiones in sacristia superpelliceum et stolam indutus excipit parochus. Sanctissimum eucharistiae sacramentum adorationi fidelium in dominicis novilunaribus, festo Sacratissimi Corporis Christi aut quando publica necessitas exigit et ab altiori loco praescribitur, in monstrantia exponitur. Idem in monstrantia semel, in ciborio bis per mensem renovatur. Ritus et caerimoniae per ordinem Romanum et rituale dioecesanum pro certis diebus et festis praescriptae peraguntur. Adoratio Sanctissimi 40 horarum in hac ecclesia non est assignata, sed pro futuris temporibus assignatur dies 17. Julii, qua die alias in vicina parochia Paloznak sanctissimum exponi solebat; sed quia ibi pauci sunt adoratores, huc transfertur. Exponitur tamen in ultimis Bachiferiis die dominico sub sacro et lytaniis; in filiali vero die Martis.

§ 6.

Diebus feriatis.

Sacrum missae sacrificium diebus feristis tam hyeme, quam aestate secundum beneplacitum parochi mane non determinata hora celebratur, diebus sabbati et in vigiliis festorum fori lytaniae hyeme hora 4., aestate vero hora 6. pomeridiana per solum ludimagistrum persolvuntur. Pulsus matutinus meridianus et vespertinus pro salutatione angelica adhiberi praeceptus accurate viget.

III.

De parochia.

§ 7.

Status parochiae et domus parochialis.

Parochia haec antiqua non est, erecta enim fuerat anno 1768. Praeter matrem consistit in tribus possessionibus, scilicet in Örvényes, Szöllös et Udvari. Domus parochialis est e solidis materialibus per reverendissimum dominum Samuelem Vajda, Ordinis Sancti Benedicti abbatem Tihoniensem aedificata, quae nunc in statu integro est. Commoditates habet sequentes: Cubilia pro persona parochi 2, pro familia 1, culinam 1, cellarium 1, stabulum 1, acclinatorium 1 et haram vulgo ól. Conservatio et reparatio aedium parochia-

lium quoad materialia et aedificium mercedem abbatiae Tihoniensi, quoad manuales et currules labores autem fideli populo parochiano incumbit. Area parochialis et horti spatium velut fundus intervillanus est capax unius metretae Poseniensis, adeoque fructificatio annua aestimabilis ad florenum 1.

§ 8.

Fundus instructus parochiae.

Parochia haec nullum habet fundum instructum. Parochus autem modernus, utpote religiosus, et si vellet, sine superiorum Ordinis consensu relinquere nullum potest.

§ 9.

Libri parochiales.

Libri parochiales, quibus utitur administrator, consignantur in catalogo sub numero 2.

IV.

De filialibus.

§ 10.

Designatio filialium.

Ad hanc parochiam Aszóföiensem spectant nomine filialium 1) Örvényes, quae distat a matre media hora, 2) Szöllös, quae una hora, 3) Udvari, quae tribus quadrantibus distat a matre. Via ad has filiales, excepta Szöllös, tam aestate, quam hyeme facilis est.

§ 11.

Situs et structura filialium ecclesiarum Örvényesiensis et Udvariensis.

Ecclesia filialis Örvényesiensis honori Sancti Emerici ducis dicata impensis reverendissimi domini Samuelis Vajda, abbatis Tihoniensis Ordinis Sancti Benedicti anno 1782. e solidis materialibus est aedificata; parietes eius actu validi sunt; tectum habet ligneis scandulis opertum, pariter et turrim. Chorum habet fornitum, campanile bonum et durable, quod in ipsa turri subsistit cum tribus campanis benedictis, quarum maxima appendit centenarios 4 et 9 libras, minor centenarios 2 et 78 libras, minima centenarium 1 et 26 libras. Ex pulsu campanarum in hac filiali nulla taxa desumitur; sunt autem benedictae, uti etiam ipsa ecclesia, quae situata est versus septentrionem fere in fine possessionis in loco edito et securo ab omni quidem exundationis, sed non ab omni incendii periculo ob vicinas ecclesiae domos. Chorum habet, uti moris est, ad ingressum in ecclesiam, quam arcus et lapideae columnae sustentant. Organum habet, sacristiam fornitam satis amplam et commodam latero ecclesiae adnexam; cathedram ex asseribus colore tinctam, ad quam e sacristia ascensus fit. Aras habet duas; maior honori Sancti Emerici ducis, minor vero honori Beatae matris virginis Mariae et Sancti Vendelini erecta, utraque tribus mappis et antependiis, lapide item portatili instructa, benedicta et integra. Tabernaculum adest unum, in quo calix et monstrantia conservantur. Adsunt candelabra lignea 8 et lampas una, in qua

tamen sub divinis solum ardet. Supellex sacra huius filialis ecclesiae exhibetur in documento sub numero 3., unde apparet ecclesiam hanc sacra supellectili utcunque provisam esse; quae ceteroquin munde ac nitide conservantur. Ecclesia haec nullam defixam dotem habet, verum providet eidem omnia necessaria monasterium Tihoniense, adeoque nec statu activo gaudet, nec statu passivo oneratur. Divina in hac ecclesia eodem modo servantur, ut in matre, dum ibidem servantur.

Secunda filiales est Szöllös, in qua nec ecclesia, nec capella, nec campana habetur.

Tertia filialis ut Udvardi, in qua una ecclesia honori Sancti Martini episcopi dicata habetur; haec fuit quondam oratorium Helveticae confessionis, ut intellexi ab hominibus; est e solidis materialibus exstructa, cuius sumptibus, ignoratur. Sita est extra possessionem in loco modice elevato, adeoque ab omni exundatione et incendii periculo securo. Supellex sacra huius filialis ecclesiae exhibetur in documento sub numero 4. Divina in hac filiali servantur solummodo die dominico festum Sancti Martini episcopi sequente, cuius honori dicata est, nisi festum in diem dominicum inciderit.

V.

De xenodochiis, religiosis ordinibus, capellis, oratoriis, statu, Crucifixi imaginibus et coemeteriis in matre et filialibus.

§ 12.

Xenodochia et religiosi ordines.

Nec xenodochium, nec religiosus aliquis ordo in hac parochia existit.

§ 13.

Capellae et oratoria.

Intra ambitum huius parochiae nulla capella aut oratorium existit.

§ 14.

Statuae, Crucifixi imagines et coemeteria.

In matre Aszófő existit imago cum dolorosae matris effigie lamina (!) tecta in statu bono, sed nulla dote provisa una ante frontem ecclesiae, altera in coemeterio, sed haec, nimirum secunda, sine effigie Christi, consequenter nuda crux existit, quarum reparatio incumbit communitati.

In filiali Örvényes vero existunt tres imagines Crucifixi cum dolorosae matris effigie, una ante frontem ecclesiae, secunda ad finem pagi versus Udvari, tertia in coemeterio, omnes sunt in statu bono; quarum reparatio aegre incumbit communitati. Cruces dotatione destitutae, si illas communitates conservare detrectarent, ubi truncari aut destrui coeperint, nisi privatus aliquis eas dotaverit et reparare curaverit, amoveri debebunt, ne offenculo sint.

Coemeteria tam in matre, quam in filialibus extra possessionem sita habentur in fundo dominali. In matre et filiale Örvényes benedicta sunt, de Szöllösiensi autem et Udvardiensi ignoratur. Coemeteria in tota hac parochia, excepta filiali Örvényes, cum acatholicis sub una cinctura communia sunt. In matre et filiali Szöllös non sepe-

liuntur (!) in iisdem defunctorum cadavera promiscua fit. Sollicitus tamen sit administrator parochiae, ut et hic pars aliqua coemeterii pro catholicis separetur per exiguam aliquam fossam, quae ritu catholico benedicatur, erecta in ea cruce; sed id bono modo efficere conetur. Parvuli sine baptismo decedentes extra sepes coemeterii sepeliuntur.

VI.

De populo parochiano.

§ 15.

Numerus populi parochiani.

Populus catholicus in matre Aszófő Helveticae confessioni addictis intermixtus constat fidelibus 297, ex quibus confessionis capaces sunt 200, incapaces 97; coniugum paria 48, disparis religionis paria 4.

In filiali Örvényes populus catholicis constat capitibus 271, ex quibus confessionis capaces sunt 201, incapaces 70; coniugum paria 59.

In filiali Szöllős populus catholicus constat capitibus 82, ex quibus confessionis capaces sunt 54, incapaces 28; coniugum paria 8, disparis religionis paria 2.

In filiali Udvari populus catholicus constat capitibus 58, ex quibus confessionis capaces sunt 40, incapaces 18; coniugum paria 8, disparis religionis matrimonium 1.

Proinde in tota parochia existunt catholici in summa 708 et quidem confessionis capaces 495, incapaces vero 213.

Ministri acatholicarum in hac parochia resolutiones regias in negotio religionis catholicos tangente (!) observant, festos dies non violant, servos et ancillas catholicos pacifice vivere et suae religionis exercitia peragere sinunt, nec ea, ad se adlexisse (?) vel seduxisse aliquis eorum observatus fuit. Usus campanarum cum illis communis non est. Mixta matrimonia videri possunt in matricula.

§ 16.

Mores populi parochiani.

Populus parochianus est devotus et in ecclesia frequens, occupat se sub divinis partim recitatione rosarii angelici, item precationibus ac piis cantilenis; in rudimentis fidei est instructus et erga animarum suarum curatorem moriger et reverens. Publici peccatores, uti venefici, divinatores, usurarii, concubinarij, adulteri, percussarii, blasphemi, sacrorum contemptores et ieiuniorum violatores non exsistunt. Praecepto communionis paschalis satisfaciunt. A vera fide apostatare volens nullus reperitur.

VII.

De patrono et dominis terrestrialibus.

§ 17.

De patrono.

Iure patronatus in hac parochia gaudat abbatia Tihoniensis, quae officium patronatus exacte adimplet.

§ 18.

Domini terrestres.

Praeter abbatiam Tihoniensem dominium terrestre foret in hac parochia et quidem in filiali Udvari episcopus Veszprimiensis, in filiali Örvényes abbatia Tihoniensis, in filiali Szöllős eadem abbatia, venerabile capitulum Veszprimiense et plures nobiles familiae ac etiam fundus religionis.

VIII.

De paracho.

§ 19.

Descriptio parochi.

Administrator parochiae est P. Mauritius Bosnyák, Ordinis Sancti Benedicti ad Sanctum Martinum de Sacro Monte Pannoniae professus, natus in oppido Vittentz comitatu Nitriensi, anno 1758. e nobilibus parentibus, qui sacratissimae maiestati et regno 26 annis servivit et qua superior locumtenens Ordinem Sancti Benedicti 1802. ingressus, hic philosophiae et theologiae moralis auditor fuit in Monte Pannoniae. In presbyterum ordinatus fuit 1805. Linguas callet tres, utpote Slavicam (quae materna est), Hungaricam et Germanicam. Officia ecclesiastica prius nulla obivit, sed curam animarum in Bakonbél 1½, in Tihan 1½, in Aszófő autem 5 iam annis exercet. Agit annum aetatis 59., corporis viribus adhuc bene valens est.

§ 20.

Libri parochi.

Libros ad propriam administratoris personam spectantes, cum sit religiosus, nullos habet.

§ 21.

Officii per parochum expleti ratio.

Administrator sacrum missae sacrificium singulis diebus dominicis et festis celebrat, illudque Domino Deo pro suis parochianis offert. Celebrat etiam diebus feriatis singulis, nisi legitime impediatur. Titulo stipendii a lecto sacro 30 crucigeros, a cantato vero 1 florenum accipit, quod tamen rarissime offertur. Ordinem divinorum statuto dioecesano defixum pro ratione temporum observat et singulis dominicis ac festis diebus praeter concionem post prandium lytanas quoque cum populo servat et post has catechesim facit, iuventutemque ex ea examinat. Consuetas supplicationes et processiones ac ritum sanctae Romanae ecclesiae iuxta normam ritualis dioecesani observat. Sacramenta prompte administrat. Eucharistiam ad infirmos superpelliceo et stola indutus condecenter deferre, moribundos sacro viatico, extrema unctione et piis precationibus praemunire ac consolari solet, nec ullus adhuc ob eius negligentiam sine baptismo, poenitentia vel extrema unctione decessit. Mortuos observato sacro ritu ipse sepelit, festa de praecepto et ieiunia populo denunciat, solitasque trinas promulgationes ante sollemnitatem nuptiarum rite praemittit et sponsas e doctrina Christiana examinat, ignorantes instruit. Iuventutem scholasticam non

tantum in doctrina Christiana, verum etiam in litteris et virtute promovere studet, atque hoc fine omni hebdomada binis vicibus scholas adit. Provisus est matricula secundum rubricas nitide conscripta baptisatorum, copulatorum et defunctorum. Distinctum quidem protocollum pro consignandis matrimoniis disparis religionis non habet, habet tamen distincte prae notata in protocollo copulatorum, de educatione prolium e mixto matrimonio progenitarum relationem officio dioecesano quovis anno praestat. Habet item protocollum domesticum, cui constitutiones et ordinationes seu episcopales seu vicariales, resolutiones item regias publico-ecclesiasticas de matrimoniis exterorum militarium personarum vel minorennium vel aliis obiectis sonantes munde et nitide inscribit. Matriculus in loco securo conservat, extractusque matriculares de baptismo, morte et copulatione alicuius requisitos forma consueta erga taxam 1 fl. expedire solet. Animarum conscriptionem habet ab anno 1811. Administrator assidue in sua parochia residet.

§ 22.

Cooperator parochi.

In hoc parochia non datur cooperator.

§ 23.

Proventus parochi.

Sunt accurate specificati in consignatione genuina sub numero 5. Fundos immobiles nullos habet excepto uno horto in fine pagi, qui est capax unius metretae Poseniensis, sed adeo humidus, ut solummodo media pars possit usuari pro viridariis, residuum vero pro prato inservit et unum parvum cumulum foeni procreat. Titulo deputati habet ab abbazia Tihoniensi in aere parato 240 fl., in naturalibus vero tritici pari metretas Posenienses 20, siliginis 40, phagopiri 12, avenae 20, vini antiqui urnas 12, horni 24, currus foeni 6, bene saginatum setigerum 1, butiri vaccini medias 40, carnis bubulinae cent. 2, salis cent. 2, ligni focalis orgias 18. Ex lecticali in aere parato a quolibet pari coniugum 30 crucigeros, in naturalibus nihil aliud, nisi in Udvari vini sedecimam et ligni focalis annue currus 6 percipit. Ex stola: ab introductionibus puerperarum 22 cr., a copulatione domesticorum 1 fl., ab extraneorum 2 fl. et a funeribus tum maiorum, quam minorum 30 cr.

IX.

De scholis, ludimagistris, caeterisque ecclesiae servitoribus.

§ 24.

Scholae aedificium.

In matre Aszófő est in statu bono. Ludimagister habet commoditates sequentes: pro scholastica iuventute cubile 1 capax recipiendis 30 scholaribus, pro se unum sat amplum, culinam et cameram 1, stabulum 1. Areae et horti spatium velut fundus intervillanus est capax 1 metretae Poseniensis, adeoque fructificatio annua aestimabilis ad 1 florenum 30 crucigeros. Reparatio et conservatio scholaris aedificii quoad materialia et opificum

mercedem dominio, quoad manuales autem et currules labores fideli populo parochiano incumbit.

Scholare aedificium in filiali Örvényes est e solidis materialibus exstructum, nunc est in statu bono. Commoditates habet sequentes: cubile pro scholastica iuventute 1, pro ludimagistro 1, culinam 1, stabulum 1. Areae et horti spatium veluti fundus intravillanus, est capax mediae metretae Poseniensis, adeoque spectata fructificatione annue aestimabilis ad 3 fl. 30 cr. Conservatio et reparatio scholaris aedificii quoad materialia et opificum mercedem dominio, quoad manuales autem et currules labores fideli populo parochiano incumbit.

Scholare aedificium in filiali Udvari e solidis materialibus exstructum est in statu bono. Commoditates habet sequentes: cubile 1, culinam 1 et stabulum 1. Conservatio et reparatio incumbit communitati, materialia dominio subministrante.

§ 25.

Ludimagistrorum qualitates.

Ludimagister in matre Aszófő actu est Mathias Staerlein, vir probus et bene moratus, in servitio divino non minus, quam in instituenda iuventute diligens, organum pulsat bene, gerit una officium notarii. Occasione assumptionis professionem fidei edidit. Ludimagistrum in hac parochia assumere solet administrator cum consensu communitatis.

Ludimagister in filiali Örvényes actu est Josephus Kramly, vir probus et bene moratus, in servitio divino non minus, quam in institutione iuventutis diligens, organum pulsat et gerit una officium notarii. Occasione assumptionis suae professionem fidei edidit. Ludimagistrum in hac filiali assumere solet administrator cum consensu communitatis.

In filiali Udvari ludimagister actu est Stephanus Lentsits, vir probus et bene moratus, in iuventute instituenda diligens, organum non pulsat, neque officium notarii gerit. In hac filiali ludimagistrum assumere solet administrator cum consensu communitatis penes ratificationem domini.

§ 26.

Proventus ludimagistrorum.

Ludimagister Aszófőiensis in aere parato percipit a dominio pro institutione iuventutis annue 10 fl., in fundis agros tenet duos, unum in vicinitate Adami Hasnar et Adami Nemeth in diverticulo Mocsár, capacem 3 metretarum Poseniensium, alterum in diverticulo Árok in vicinitate Michaelis Molnar et Stephani Szokoly perinde 3 metretarum Poseniensium capacem; canabetum et cauletum $\frac{1}{4}$ metretae Poseniensis capacem. Cultivatio eorundem, uti aratura; messis et convectio in agris incumbit communitati. A communitate percipit in aere parato a quolibet pari coniugum 15 cr., in naturalibus mediam metretam Poseniensem siliginis, item ab omni colono fundum sessionalem tenente unum currum (ligni) focalis et unum currum foeni a communitate. Praeterea a pulsu campanarum ab omni hospite vineam habente unam pintam musti; a funere 15 cr., a cantato sacro 15 cr., a promulgatione 7 cr., ab officio notariatus 20 fl. et 8 libras sebi, prout haec omnia specificantur in documento sub numero 6.

Ludimagister Örvényesiensis in aere parato percipit a dominio pro institutione iuventutis annue 10 fl. In fundis pro seminata praeter unum canabetum 8 l: iugeri efficiens

et pratum unum currum foeni procreans nihil amplius habet. Ad haec necessarios labores communitas praestat. A communitate in aere parato habet a quolibet pari coniugum 12 cr., in naturalibus mediam metretam siliginis, a funere maiorum 12 et minorum 9 cr., a cantato sacro 15 cr., ab officio notariatus 7 fl. Omnes hi ludimagistri proventus sunt accurate specificata in documento sub numero 7.

Ludimagister in filiali Udvari tenet in fundis agros duos, unum in diverticulo Szöllősalja in vicinitate ecclesiolae et Stephani Kalmár aequae 3 metretarum Poseniensium capacem, alterum in diverticulo Kereszfa (!) in vicinitate Joannis Kapoly et Stephani Pákozdy aequae 3 metretarum Poseniensium capacem, item cannabetum unum 8/: metretarum Poseniensium capacem, alterum in diverticulo Kereszfa in vicinitate Stephani Barbély et praedicantii Helveticae confessionis, item pratum duos currus foeni producens. A communitate in aere parato habet a quolibet pari coniugum 7 cr. et mediam metretam siliginis; a funere 7 cr. et a scheda promulgationis 7 cr. Omnes hi proventus accurate specificati in documento sub numero 8.

§ 27.

De instructore seu promagistro.

Nullus ludimagistrorum habet instructorem seu promagistrum.

§ 28.

De prolibus scholas frequentantibus.

Proles in hac ecclesia a 7. aetatis anno usque 12. inclusive universim masculae et femellae scholas frequentantes sunt numero 55. Solent autem scholas inchoare cum festo Omnium Sanctorum, deserunt vero illam post festum Sancti Georgii. Causa, cur de aestate scholas non adeant, est, quod plerique anserculis, pecoribus pascendis et vineis custodiendis praeficiantur. Inculcare studeat administrator fidelibus suis in institutionibus publicis et privatis gravissimam incumbere parentibus obligationem et e lege divina et ex altioribus ordinationibus dandi prolibus suis optimam, quam possunt, educationem et institutionem, quod ab hac et status publici et prolium ipsarum futura felicitas dependeat, imo et parentum solatium et iuvamen; proles a 7. aetatis usque 11. nullis laboribus compestribus, nulli custodiae pecorum, pecudum, altilium, vineae aut domus satis idoneas esse; convenire solere illas in campis aut plateis et insuper habita custodia sibi demandata ludere solere, otioque assuescere et unam ab altera saepe corrumpi, diversasque condiscere malitias, a quibus illos desuefacere difficile sit, sed maxime accomodas esse institutioni in scholis, ad quas frequentandas menses vernos et aestivos magis opportunos esse, quod tantus vestitus haud requiratur et secus quod in hyeme discunt, per aetatem oblivioni tradi.

§ 29.

De aedituo, campanatore, vespillonibus et obstetricibus.

Aeditus in matu Aszófő est Laurentius Kisz, cuius officium est ecclesiam munde servare, diebus dominicis et festis aram ornare, sacerdotem induere, candelas accendere, celebranti thus et ignem ministrare, ornatus finitis divinis componare, currentales ad vicinum

parochum deferre. Pro remuneratione horum fatigiorum exemptus est ab omni contributione, opera domini et labore communitalis.

In Örvényes aeditui sunt 2 per communitalitatem delecti, quorum officium pro vices circa ecclesiam idem est, quod in matre; remuneratio vel exemptio nulla.

In Udvardi officium idem facit Mathias Szabó sine remuneratione.

Campanatores tam in matre, quam in filialibus agunt ludimagistri et pro his fatigiis remunerationis instar habent ab omni colono fundum sessionale tenente unum manipulum frumenti.

Vespillones, quibus ex officio incumberet cadavera mortuorum inhumare, nulli dantur; sed hoc obsequium charitatis mutuo sibi invicem praestant fideles.

Obstetrices in hac parochia sunt duae, nempe Anna Maria Telozerin in matre, in filiali vero Örvényes Catharina Freidin, utraque coniugatae, approbatae et in casu necessitatis scientes baptizare. In filiali Udvari et Szöllös nulla datur obstetrix certa, sed mutuo sibi invicem praestant hoc officium. Eo praepimis intendat administrator, ut ubique in possessionibus certae sint obstetrices et quidem per medicum aut obstetricem comitatensem examinatae, institutae et approbatae, ad quod adstringendae sunt etiam interpellata assistentia districtualis iudicis nobilium, postulat id securitas et salus prolium ac puerperarum, quae ob ignorantiam et inscitiam obstetricum persaepe periclitantur.

X.

De fundationibus ad parochiam spectantibus.

§ 30—31.

Nec ecclesia, nec administrator, nec ludimagister, nec caeteri ecclesiae servitores gaudent aliqua fundatione perpetua.

Series documentum, quae in decursu praescriptae visitationis canonicae sub diversis numeribus adlegata sunt.

Documentum sub numero 1.

Supellex sacra matris ecclesiae.

1) In solida supellectili habet: Calicem in cuppa argenteum, in reliqua vero parte cupreum deauratum 1. Monstrantiam e cupro deauratam 1. Ciborium cupreum deauratum 1. Ampulas vitreas 2. Lavatorium stanneum 1. Vasculum pro aqua benedicta e cupro 1, item ex ligno 1. Thuribulum et naviculam ex aere 1. Pacificale cupreum inauratum 1. Effigies crucifixi 3. Vexilla 4. Baldachinum 1.

2) In supellectili ornatus: Casulas cum appertinentiis 4, pluviale 1.

3) In supellectili (!): lineas albas 3, corporalia 6, purificatoria 6, humeralia 6, manutergia 6, rochetum et superpelliceum 1.

In supellectili varia: Quadratus 2. Altaris pulvinaria 4. Ministrantium indumenta 2. Tintinabula 2. Missalia sanctorum 2, missale defunctorum 1. Rituale et librum evangeliorum 1.

*Documentum sub numero 2.**Libri parochiales.*

Biblia sacra Clementis VIII. auctoritate edita in 4 vol. 1. Venetiis 1750. Biblia sacra continens N. T. in 4 vol. 1. Augsburg 1723. Biblia sacra Hungarico idiomate in folio volum. 1. Tyrnaviae 1732. Annati Theologia in 7 libros distributa ad positivam theologiam apparatus methodicus in 4 vol. 1. Bambergae 1760. Sancti Thomae Aquinatis Summa totius theologiae in folio vol. 2. Coloniae Agrippinae 1622. Theologia universalis Thomae Chammes in 4. vol. 4. Augustae Vindelicorum (?) 1762. Fr. Voutres Sacrae scripturae quaest. in 4 vol. 3. Virceburgi 1764. R. P. Picler Ius Hungaricum in 4 vol. 2. Viennae 1755, eiusdem Theologia polemica in 4 vol. 2. Tyrnaviae 1755. Sancti Salviani Massiliensis presbyteri opera de gubernatione Dei in 4 vol. 2. Tyrnaviae 1752. Sancti Vincentii Commonitorium adversus haereses in 4. vol. 1. Posenii 1764. Gervant opera theologico canonica in 4 vol. 1. Ferrariae 1760. Institutiones iuris canonici Christophori Henner in 4 vol. 1. Coloniae 1762. Corpus iuris canonici Joannes Pauli Lancelotti in 4 vol. 1. 1737. Dandae Maiestas hierarchiae ecclesiasticae in 4 vol. 1. Bambergae 1760. Reifenstul Theologia moralis in fol. vol. 1. Monachii 1725. Theologia moralis a Genetto in 4 vol. 7. Posenii 1769. Theologia moralis a Busenbaum in 4 vol. 1. Tyrnaviae 1763. Thobiae Mollik Dissertationes dogmaticae in 4 vol. 2. Agriae 1785. Praxis et instructio confessoriorum a Ligerio in 4 vol. 1. Venetiis 1763. Horno Christianus R. C. Segneri in 4 vol. 2. 1749. R. C. Hanapi Exempla biblica in 4 vol. 1. Tyrnaviae 1744. Reuter Neoconfessarius in 8 vol. 1. Coloniae Agrippinae 1763. Svorenyi Historia religionis in 8 vol. Posenii 1789. Blossii Margaritum spirituale in 4 vol. 1. Campidonii 1772. Decades 5 principiorum seu regularium pro intelligentia Sacrae Scripturae Joanne Madritano in 4 vol. 1. Tyrnaviae 1717. Maihard De antiquitate Christiana in 4 vol. 1. Augustae Vindelicorum 1767. Rerum liturgicarum (!) Joannae (!) Bonae in 4 vol. 1. Coloniae 1624. Pázmán Péter Conciones in fol. vol. 1. Tyrnaviae 1763. Specilegium concionatorum Ignatii Clausz in fol. vol. 2. Augustae Vindelicorum 1746. Igasságra vezérlő kalauz Pázmán Péter in fol. vol. 1. Tyrnaviae 1766. Egyházi pásztor Stephanus Hajas in 4 vol. 4. Jaurini 1790. Bordony Conciones Germanico idiomate in 4 vol. 14. Augsburg 1777. Methodus gubernandi parochiam in 4 vol. 1. Tyrnaviae 1800. Patris Ludovici Engl Manuale parochorum in 8 vol. 1. Salisburgi 1751. Vita Sanctorum Patrum Germanico idiomate R. P. Rosvedi in fol. vol. 1. Dilingae 1691. Melchioris Cain opera in 4 vol. 1. Bessani 1746. Series Romanorum imperatorum P. Georgii Kolbsz in 4 vol. 2. Augustae Vindelicorum 1738. Universalis catechismus Romanus in 8 vol. Augustae Vindelicorum 1762. Catechismus Romanus in 8 vol. 1. Romae 1761. Schmid Catechismus Germanico idiomate in 4 vol. Augsburg 1769. R. P. Schreder Diurnale neocurati in 8 vol. 1. Passaviae 1762. Auxilia historica Anselmo Besing in 4 vol. 1. Salisburgi 1747, eiusdem continuatio in 8 vol. 3. Salisburgi 1748. Josephi Han vulgo Sittenrede in 8 vol. Augsburg 1777. Rembris Piae cogitationes in 8 vol. 1. Viennae 1783. Vulgo Glauben, Sitten-Rede Leonardi Grindberger in vol. 3. Viennae 1795. Geschichte des Christenthums Abb. de Boix (?) in 8 vol. 7. Viennae 1778. Constitutiones Ordinis Sanctissimae Trinitatis in 8 vol. 1. Viennae 1694. Comtemptus vanitatum mundi R. P. Didaco a Stella in 8 vol. 1. Coloniae Agrippinae 1724. Barclai Argenis in 8 vol. 1. Norinbergae 1768. Flores doctorum

Thomae Hybernie in 8 vol. 1. Viennae 1758. S. Salesii Introductio ad vitam spiritualem in 8 vol. 1. Tyrnaviae 1753. Synopsis armalium eremi coenobitarum fratrum eremitarum Ordinis Sancti Pauli primi eremita in 8 vol. Sopronii 1747. Divi Aurelii Augustini confessiones in 8 vol. 1. Venetiis 1607. Manuale sacrarum caerimoniarum Michaelae Bauldi in vol. 1. Venetiis 1762. Collectio benedictionum P. Bernardi Semnik in 8 vol. 1. Romae 1739. Iter polemnicum (!) ad ecclesiae catholicae veritatem in 8 vol. 1. Augustae Vindelicorum 1708. Conspectus equestrium ordinum per omnem Europam florentium R. P. Joannis Hugol in 8. vol. 1. Tyrnaviae 1742.

Documentum sub numero 3.

Supellex sacra filialis ecclesiae Örvényes.

1) A solida supellectili habet calicem argenteum una cum patena inauratum 1. Monstrantiam e cupro inauratum 1. Ampulas vitreos 4. Vasculum pro aqua benedicta ex cupro 1, item ex ligno 1, in quo aqua benedicitur. Thuribulum et naviculam ex aere 1. Pacificale 1. Effigies crucifixi 3. Vexilla 7. Baldachinum 1. Effigiem e ligno Beate Virginis Mariae et Sancti Sebastiani martyris 1. Lampades, quae portari solent in processionibus ante sanctissimum vitreae (!) 2.

2) In supellectili ornatus: Casulas cum appertinentiis 5, casulam sine palla et bursa 1. Velum et cingulum 1.

3) In linea supellectili habet: Albas 2. Humeralia 4. Purificatoria 4. Corporalia 6. Manutergia 8. Rochetum et superpelliceum 1.

4) In supellectili varia: Missalia maiora 2. Pro defunctis 1. Rituale 1. Libros evangeliorum 2.

Documentum sub numero 4.

Supellex sacra filialis ecclesiae Udvari.

1) In solida supellectili habet calicem argenteum una cum patena inauratum 1. Ampulas vitreas 8, vasculum pro aqua benedicta e cupro 1. Vexillum 1.

2) In supellectili ornatus: Casulam cum suis appertinentiis 1.

3) In linea supellectili: Albam et cingulum 1. Corporale et purificatorium 1. Humerale et manutergium 1. Superpellicium 1.

4) In supellectili varia: Missale 1. Rituale 1.

Documentum sub numero 5.

Proventus administratoris.

Habet a dominio terrestri, utpote abbatia Tihoniensi titulo deputati in aere parato 240 fl. In naturalibus: tritici metretas Posenienses 20, metretam a 1 fl. 15 cr. computando = 25 fl., siliginis metretas 40, a 45 cr. = 30 fl., phagopiri metretas 12, per 36 cr. = 7 fl. 12 cr., avenae metretas 20, a 37 cr. = 10 fl. 40 cr., vini antiqui urnas 12, urnam 2 fl. computando = 24 fl., horni urnas 24, a 36 cr. = 13 fl. 44 cr., currus foeni 6 per 2 fl. = 12 fl., bene saginatus setiger (!) = 10 fl., butiri vaccini medias 40, a 20 cr. = 13 fl. 20 cr., carnis bubalae cent. 2, libram a 2 cr. sumendo = 6 fl. 40 cr., salis centen. 2, libram a 4

cr. = 13 fl. 20 cr., ligni focalis orgias 18, orgiam a 45 cr. sumendo = 13 fl. 30 cr.; horti (qui est 1 metretae capax) fructificatio = 3 fl.

In matre possessione Aszófő in aere parato a singulo coniugum pari titulo lecticalis percipit annue 30 cr. et nunc ab actu 4 fl. Calculo diametrali a 14 introductionibus per 22 cr. 5 fl. 8 cr.; a 2 copulatione per 1 fl. 2 fl.; a 9 sepulturis per 30 cr. 4 fl. 30 cr.

In filiali Örvényes in aere parato per aversionem percipit 4 fl. 30 cr. A 14 introductionibus puerperarum per 22 cr. = 5 fl. 8 cr.; a 9 sepulturis per 30 cr. 4 fl. 30 cr.; a 2 copulationibus per 1 fl. 2 fl.

In filiali Szöllős in aere parato per aversionem percipit 1 fl. Ab 1 introductione puerperae 22 cr., a copulatione matrimoniali 1 fl.; ab una sepultura 30 cr.

In filiali Udvari in aere parato per aversionem singulo anno percipit 30 cr. Ab introductione puerperae 22 cr., ab 1 sepultura 30 cr., titulo sedecimae urnas vini 2 a fl. 1 = 2 fl., currus ligni focalis 6 = 1 fl. 30 cr. Summa totalis 460 fl. 17 cr.

Documentum sub numero 6.

Proventus ludimagistri Aszófőiensis.

A baptisate per 3 cr. 42 cr., a scheda promulgationis per 7 cr. 14 cr., a sepultura per 15 cr. 2 fl. 15 cr., titulo lecticalis pecuniae a 48 paribus coniugum per 15 cr. 12 fl. In naturalibus 24 metretae siliginis a 45 cr. = 18 fl., ex agro 3 metretarum Posoniensium capace percipit 4 fl. 30 cr., ex prato, quod procreat unum currum foeni, fl. 2. A dominio in parato 10 fl. Ex fundo religionis 7 fl. 2 cr. A notariatu 20 fl. Summa proventuum 76 fl.

Documentum sub numero 7.

Proventus ludimagistri Örvényesiensis.

A schaedis promulgatorialibus per 7 cr. 14 cr., a sepultura per 12 cr. 1 fl. 48 cr., titulo lecticalis pecuniae ab 59 paribus coniugum per 18 cr. 11 fl. 48 cr. In naturalibus seu pro illis in pretium reductis 22 fl. 7¹/₂ cr. A domino in parato 10 fl. Pro notariatu 7 fl. Summa totalis 52 fl. 57¹/₂ cr.

Documentum sub numero 8.

Proventus ludimagistri Udvariensis.

Titulo lecticalis pecuniae a 8 paribus coniugum per 8 cr. 1 fl. 4 cr. In naturalibus seu pro illis in pecuniam reductis 3 fl. A dominio in parato 16 fl. 40 cr. Currus ligni focalis 3 = 1 fl. 30 cr. Foeni currus 2 = 4 fl. Ex agro 3 metretarum capace percipit 4 fl. 30 cr. Summa proventuum 30 fl. 49 cr.

Et hoc opus visitationis canonicae nostrae in omnibus suis punctis, articulis et paragraphis pro exacta universorum, quorum interest, observantia et legali fidei firmitate manu propria subscribimus ac sigillo nostro munimus atque illud in augmentum gloriae Dei et sanctae matris ecclesiae ac dioecesis incrementum ad effectum extradantes paternam nostram benedictionem cunctis impertimur. Ex aedibus solitae residentiae nostrae Veszprimii die 25 Aprilis 1821.

Egyszerű másolat a tihanyi levéltárban.

Jelzése: C. 2. nr. 7.

117.

1817 február 28. Bécs. — *I. Ferencz király Horváth Pált tibanyi apáttá kinevezi.*

Nos Franciscus primus.... memoriae comendamus (!) tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod, posteaquam fideles nostri religiosi Ordinis Benedictinorum archiabbatiae Sancti Martini episcopi et confessoris de Sacro Monte Pannoniae per nos clementer restabilitae, moderno eorundem archiabbate ob grandevam (!) aetatem suam ad honorificam quietem reposito, e capitulo et consessu suo ad eligendum abbatem Sancti Aniani episcopi et confessoris de Tihan in sequelam benignae resolutionis nostrae celebrato fidelem pariter nostrum religiosum patrem *Paulum Horvath*, praenotati Ordinis Sancti Benedicti et conventus Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae professum, actualem scholarem directorem et superiorem Comaromiensem, pietate ac scientia probatum pro abbate Sancti Aniani episcopi et confessoris de Tihan pluralitate votorum maiestati nostrae humillime candidassent, nos inducti praeclaris virtutibus, singulari item doctrina et eruditione ac morum probitate atque omnibus grata et accepta exemplaris vitae conversatione, ceterisque eximiis animi dotibus et qualitatibus antelati *Pauli Horvath*, quibus ipsum insignitum et ornatum esse tum suprafatorum archiabbatiae Ordinis Sancti Benedicti religiosorum, tum vero aliorum etiam fidelium nostrorum fide digno testimonio benigne cognovimus, eundem *Paulum Horvath* nobis (ut praemisum est) demisse propositum, ad repetitam abbatiam de Tihan benigno nominandum, eidemque, velut personae idoneae et benemeritae, nobisque gratae et acceptae praedecaratam abbatiam hucdum vacantem simul cum universis dictae abbatiae castris, castellis, oppidis, villis, possessionibus et praediis, generaliter vero cunctis utilitatibus, obventionibus, emolumentis, necnon praerogativa et immunitate de iure et ab antiquo ad ipsam abbatiam spectantibus et pertinere debentibus autoritate iuris patronatus nostri regii, quod generaliter in conferendis omnibus dicti regni nostri Hungariae et partium ei annexarum ecclesiis et beneficiis instar divorum quondam Hungariae regum, praedecessorum videlicet nostrorum gloriosae reminiscentiae habere et exercere dignoscimur, dandam et conferendam, eundemque ei, cui interest, praesentandum esse duximus, ita tamen, ut, cum omnis reditus omnium bonorum totius restituti huius Ordinis a conveniente coenobiorum sustentatione superflui eorum religiosorum congruae provisioni per nos clementer destinati sint, qui in gymnasiis Ordini huic attributis scholarem iuventutem pro bono patriae educant, etiam suprafatus neonominatus abbas, una archiabbatis coenobii eiusdem vices in regimine obiturus, ad rationes, de proventibus abbatiae suae coram senioribus religiosis archiabbatiae Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae reddenda et superfluos reditus ad scopum hunc subministrandos obligetur. Imo confirmamus, damusque et conferimus ac praesentamus modo praemisso harumstrarum secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae apostolicus utimur, communitarum vigore et testimonio literarum. Datum in imperiali urbe nostra Vienna Austriae, die vigesima octava mensis Februarii, anno Domini millesimo octingentesimo decimo septimo, regnorum nostrorum Hungariae, Bohemiae et reliquorum anno vigesimo quinto.

Franciscus m. p.

*Princeps Franciscus Koháry.
Adamus Kelcz.*

Protocollatum in libro regio classis 2., quod testatum redditur per registraturae et archivi directorem Mathiam Sztankovits m. p.

Collatio abbatae Tihaniensis pro Paulo Horváth.

Tollrajzú kereteléssel diszített, papírra írt eredetije a pannonhalmi rendi levéltárban.

A szöveg alján papír alatt az ép királyi pecsét van.

Signaturája: Act. archiabbatae fasc. 81., dd.

118.

1838 márczius 30. Pannonhalma. — *Kovács Tamás főapát Bresztyenszky Bélát tihanyi apátllá kinevezi.*

Thomas Kovács archi-coenobii Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae et partium coronae regni Hungariae adnexarum archi-abbas et praesidens perpetuus, sacratissimae caesareo-regiae et apostolicae maiestatis consiliarius, inclytae sedis praedialis nobilium de Nagy- et Kis-Füss supremus comes et collator etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod nos vacante ad praesens abbatia Sancti Aniani episcopi et confessoris de Tihany Ordinis Sancti Benedicti per mortem et decessum reverendissimi quondam domini Pauli eiusdem loci ultimi ac veri abbatis, eidem de futuro abbate providere cupientes, inducti praeclaris virtutibus, singulari item doctrinae eruditione ac morum probitate atque omnibus grata et accepta exemplaris vitae conversatione, ceterisqui eximiis animi dotibus et qualitatibus reverendi ac religiosi patris *Adalberti Bresztyenszky* dicti archi-coenobii nostri professi presbyteri, artium liberalium et philosophiae doctoris collegiati et Ienensis eruditae societatis mineralogicae honorarii commembri, eruditae item societatis Hungaricae membri correspondentis, librorum revisoris regii, mathematicum in regia academia lauriensi publici regii professoris et facultatis philosophicae senioris, inclytorumque comitatum Iauriensis et Mosoniensis tabulae assessoris, quibus nobis summe commendatus exstitit, eidem tamquam personae de fideli conventualium nostrorum consilio idoneae ac de conventu nostro tam per diuturnam philosophiae doctionem, quam aliis quoque nominibus bene meritaе supranominatam abbatiam simul cum omnibus iuribus ac bonis suis temporalibus, monasterio nempe ipso ac possessionibus, villis, praediis, portionibus, iuribusque possessionariis, necnon terris arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, silvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis, vinearumque promontoriis, aquis, piscinis, pisciumque clausuris et aquarum decursibus, molendinis et eorum locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum ac pertinentiarum suarum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis sub suis veris metis et limitibus antiquis exsistentibus, ad dictam nostram filialem abbatiam de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus auctoritate iuris patronatus nostri, quod per privilegia divorum Hungariae regum nobis concessum habere et exercere dignoscimur, dandam et conferendam, ipsumque *Adalbertum Bresztyenszky* in abbatem praefati monasterii nominandum duximus et eligendum. Imo nominamus et eligimus, ipsamque abbatiam eidem iam per altefatam quoque caesareo-regiam et apostolicam maiestatem clementissime confirmato cum praetactis pertinentiis suis conferimus. Ita tamen, ut dictus reverendus ac religiosus pater *Adalbertus Bresztyenszky* nobis et successoribus nostris debitam subiectionem et

oboedientiam praestare, deinde bona, resque ad abbatiam pertinentes custodire et augere, cumque universi omnium bonorum sive ad archi-abbatiam sive ad filiales abbatias pertinentium redditus a conveniente coenobiorum sustentatione superflui eorum religiosorum congruae provisioni per altefatam maiestatem sacratissimam clementer destinati sint, qui in gymnasiis Ordini nostro attributis scholarem iuventutem pro bono patriae educant, etiam suprafatus neonominatus abbas rationes de proventibus abbatis suae coram nobis aut successoribus nostris et archi-coenobii nostri senioribus religiosis reddere et superfluos redditus ad praefatum scopum subministrare, cultum praeterea divinum non modo non minuere, sed et amplificare, regularem item observantiam et per se conservare et per suos conservari curare debeat ac teneatur. Quocirca omnibus et singulis in praedicta abbatia de facto constitutis et in futurum constituendis religiosis nostris serio ac firmiter committimus et mandamus, ut memoratum *Adalbertum Bresztyenszky* pro eiusdem loci et ecclesiae vero ac legitimo abbate et superiore regulari agnoscant, eidemque convenientem religiosam subiectionem et oboedientiam exhibere sint obligati. Datum in archi-coenobio nostro Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae die tricesima mensis Martii anno Domini millesimo octingentesimo tricesimo octavo.

Thomas Kovács m. p., archiabbas

Maurus Czínár m. p. O. S. Ben.,
secretarius.

A Tóth Mihály nérnöktől csinos tollrajzzal ékesített kinevező oklevél eredetije a tihanyi apátsági levéltárban.

Pecsétje egyharmadában letörött.

Jelzése: C. 24. nr. 67.

119.

1846 ápril 17. Pannonhalma. — *Rimely Mihály főapát a Zichy Domonkos gróf veszprémi püspöktől tartandó egyházlátogatás alkalmával utasításokat ad Bresztyenszky Béla tihanyi apátnak, mit lehet tennie az apátság kiváltságainak védelmére.*

E Sancto Martino die 17. Aprilis 1846.

Reverendissime ac Doctissime Domine Abbas!

Domine in Christo Frater Dilectissime!

Ut caute, ita sapienter et conscientiose (ut in omnibus) procedere dignabatur, dum aestimatissimis suis litteris de dato 8. Aprilis anni currentis de instante visitatione canonica per illustrissimum comitem Dominicum Zichy, episcopum Veszprimiensem in quibusdam parochiis abbatis de Tihany praesusicipiendae fraterne me edocere ac quid intuitu parochiarum suarum observandum veniret, ne fors iura abbatis suae aut archiabbatis quaquaratione compromittantur, laedantur, sciscitari, consiliumque expetere dignabatur.

In sequelam fraternae quaestionis excusseram omnia documenta, consului historiam, consideravi antiquum et recentiore usum et exercitium iurisdictionis episcopalis in abbatiam Tihaniensem, perpetivi hoc grande meritum ad meum sacrum consistorium, in quo illud omni ex parte consideratur, in sequento resultado coalitum est: non esse ex parte abbatis in visitatione parochiarum procedendi episcopo resistendum tum ob factas visitationes canonicas 1778. per episcopum Bajzáth et 1816. per episcopum Kurbély, quibus ex parte abbatis et archi-

abbatiae contradictum non est, si quidem nullum adsit documentum in archivo montano, tum quod expositi parochiae (!) administratores, saltem a restituto Ordine, se apud ordinarium Veszprimiensem hodieum praesentaverint ad obtinendam iurisdictionem spiritualem in dioecesi aut parochia; coronas vicearchidiaconatus ex officio aut usu adiverint; mandata et ordinationes episcopales receperint; contra autem exercitae iurisdictionis episcopalis archiabbatiae in parochias Tihanyienses nec vota, nec vestigium reperiatur! Verumtamen cum iurisdictionis episcopalis quaestio necdum adeo in liquido et claritate sit, ut pro superata haberi possit, an archiabbatiam vel episcopum Veszprimiensem attineat — in qua re solvenda Sacer Mons modo viriliter desudat — et procedens episcopus per honestam et moderatam protestationem interpositam offendi non possit, ideo dignabitur Reverendissima Dominatio Vestra cautelam suam tam nomine abbatiae suae, quam archiabbatiae interponere, quod sequenti ratione fieri poterit: in prima ecclesia, quam visitare incipiet episcopus, cum alioquin Reverendissima Dominatio Vestra *qua parochus* intererit, nam curatores ex Ordine sunt tantum administratores parochiarum, ordiatur visitationem in parochiali aede vel in ecclesia, idem est, ergo dum ex officio incipiet fungi, Reverendissima Dominatio Vestra, provocato et requisito praevia iudice nobilium et iurato assessore, ut tunc praesentes esse velint, nam hos episcopus secum ducit, coram hoc legali testimonio dignabitur declarare: se summa reverentia suscipere visitantem praesulem absque tamen laesione iurium et privilegiorum ecclesiasticorum seu abbatiae Tihanyiensis seu archiabbatiae Sancti Martini, quam suam cautelam orare humiliter inferri ad acta visitationis. Quam protestationem seu acceptet episcopus seu non, expetet sub legali forma a testimonio legali desuper attestatum a praesente iudice nobilium et iurato assessore, in quo expresse nominentur aliquae praesentes personae honestiores uti v. g. canonicus a latere, secretarius cet. audientes protestationem, quod documentum subin expediatur ad Montem.

In vitae rationem et conversationem parochiae administratorum si episcopus indagaret, quod factum non est, iam strictius esset declarandum: hoc pertinere ad regulares superiores et cadere extra sphaeram curae animarum, ad quam unice restringitur episcopi iurdictio. Ipsam autem abbatiam seu conventum non potest visitare, hoc ius pertinet ad archiabbatem, quod nec attentabit, prout sui antecessores ab hoc passu religiose abstinuerint; ac ideo dum veniret ad Tihany ad monasterium, processionaliter non excipiat, id est per conventum, verum Reverendissima Dominatio Vestra cum parocho occurret episcopo, cui postmodum honoris causa totum conventum dignabitur praesentare.

Atque haec sunt, quae intuitu tuendae iurisdictionis abbatiae Tihanyiensis et archiabbatiae observandae sunt. Intuitu tamen parochorum abbatiae de Tihany subiungens adhuc dico: dignetur Reverendissima Dominatio Vestra eos provocare et monere, ut se quam exactissime praeparent pro visitatione, omnia mudent, in ordinem redigant, iuventutem in doctrina religionis bene instituunt ac illustrissimum episcopum omni possibili modo festive excipiant, ut is solatium reperiatur et contentus recedat. Ad quaestiones propositas quo ocus clarius et praecise respondeant et responsa vicearchidiacono, ut ordinatum est, munda descripta tradant. Tum seriem visitationis ad protocollum domesticum inferant. In Tihany etiam facta protestatio et editum desuper testimonium per extensum describatur.¹

¹ Ez a levél másolatban megvan a tihanyi apátság 3827-től kezdődő protocollumában is, de a protestatio s erről szóló bizonyítvány nincs ott, s bizonyára nem is történt semmiféle tiltakozás.

Haec ad fraterna quaesita cito, ut orare dignabatur, congesta pro sui directione cum cordiali mea salute transpono, qui gratias agens pro fraterna compassione super mea infirmitate, summo aestimii (!) cultu persevero

Reverendissimae ac Clarissimae Dominationis Vestrae

E Sancto Martino, die 17. Aprilis, 1846.

sincerus in Christo frater
Michael m. p. archiabbas.

Eredetiye a tihanyi apátsági levéltárban.

Jelzése: C. 24., nr. 36.

120.

1846 május 25. Tihany. — *A Zichy Domonkos gróf veszprémi püspöktől Tihanyban tartott egybázlátogatás jegyzőkönyve.*

Zichi és Vázsonykeői gróf Zichy Domonkos, Isten s az apostoli szent szék kegyelméből veszprémi püspök, felséges magyar királyné cancellárja, olmucai főegyház kanonokja.

Adjuk tudtokra mindeneknek, a kiknek illik, hogy mi püspöki látogatásunknak véghezvitelére ezen tekintetes nemes Zala vármegyében helyezett tihanyi plebániába érkezvén, annak állapotját főtisztelendő Szalay Imre apát, veszprémi székesegyházi éneklő-kanonok urnak, főtisztelendő Markl Ignác veszprémi kanonok urnak mint főesperesi helyettesnek, főtisztelendő Bresztyenszky Béla Szent Benedek-rendű tihanyi apát urnak, nagyon tisztelendő Vaszary István palaznaki plebános és kerülete alesperesnek, tisztelendő Horváth Bálint Szent Benedek-rendű áldozópap s plebániái helyettesnek, tekintetes Dallos György szolgabíró, Bezerédy Imre járásbeli esküdt, tekintetes Szabó Dávid tihanyi uradalmi ügyvéd uraknak jelenlétükben megtekintvén az előbbi püspöki vizsgálatoknak foglalátját s meghallgatván az ezen plebániához tartozó s itt megjelent híveket, nevezetesen az anyahelységekből Szabó Ferencz öregbíró, Foki János esküdtet, Pethő József, Márffy János kisbírókat, Halász Péter iskolamestert, a most említett plebániának állapotját s jövedelmét a következőkben állani s megállapítva lenni találtuk:

I. §.

A tihanyi plebániához tartozó szentegyház jövedelmei.

1) Vagyon háromszáztizenhat váltó forintból álló tőkéje, mely kisebb summákban száztól hat forint kamatra ki van adva.

2) Harangozástól fizettetik, ha mind a négy harang meghuzatik, két forint, ha pedig a két legkisebb harang huzatik meg, egy versért 30 krajczár s ezen fizetés egészen a szentegyházé. Van a tornyokban négy harang, egyik toronyban is kettő, másikban is kettő. A legnagyobbik 25 mázsás, a második 15 mázsás, a harmadik 6 mázsás, a negyedik 4 mázsás, mind megáldvák. Ezen harangokhoz, minthogy az apátság tulajdonai, joga a községnek nincs; meghuzatnak egyedül a katholicus hívek halottjaira.

3) A kicsinyenkint begyűlő tőkécske a plebánia helyettesnél őriztetik: sem láda, sem templomatyja nincsen. A tihanyi szentegyház számadása, mivel minden szükségességekkel az apátságtól láttatik el, évenként a tihanyi apátságnak mint kegyuraságnak adatik.

4. Ezen szentegyház fentartásához a pénzbeli költségeket és szükséges építőszereket a tihanyi apátság mint kegyuraság adja, a szekeres és kézi munkákat pedig a tihanyi hivek, sőt a mult században költ és felsőbb helyen is helybenhagyott szerződés szerint e munkákra még a tihanyi református alattvalók is kötelesek.

B)

Az isteni szolgálat rende az anyaegyházban vasárnapokon, ünnepeken és hétköznapokon.

Bevett szokás szerint a tihanyi egyházban vasárnapokon és ünnepeken a reggeli isteni szolgálatra télen, nyáron egyiránt 8 órakor történik az első harangozás, a második 8^{1/2}-kor, a beharangozás 9 órakor. Az isteni szolgálat ujhold-vasárnapokon egyházi beszéddel kezdődik, a többi vasárnapokon és ünnepeken a szentmisebeli evangélium elénekeltetvén, azonnal magyarul az azon napra rendelt evangélium olvastatik s erre következik az egyházi beszéd, melynek vége lévén, elmondatik a hit, remény, szeretet s ennek végeztével folytatattatik a szentmiseáldozat.

A délutáni isteni tisztelet áll katechezisből és litániából. Az első harangozás adatik 2 órakor, a második 2^{1/2} órakor, az összeharangozás történik 3 órakor.

A szentség minden ujhold-vasárnapon kitétetik imádásra és utolsó farsang vasárnapján régi bevett szokás szerint; szentségimádás napja megyeileg eddig meghatározva nem volt.

Hétköznapokon a szentmise Szent György naptól Szent Mihályig 6^{1/2} órakor kezdődik, melyre az első jel 6 órakor adatik. Szent Mihálytól Szent György napig a szentmise 7^{1/2} órakor kezdődik, melyre az első harangozás 7 órakor történik.

Az isteni szolgálat nyelve magyar.

Kegyur

Ezen plebániának kegyura a tihanyi apátság.

II. §.

A plebánosok jövedelmei a tihanyi anyahelységben.

1) A tihanyi plebánia helyettese minden szükségességekkel a tihanyi apátság jövedelmeiből láttatván el, sem földjei, sem rétjei, sem egyéb ingó s ingatlan javai nincsenek. Évi jövedelme az úgynevezett stólabeli járandóság, mely már az előbbi egyházmegyei látogatáskor is divatozott. Jelesen az egyházkeléstől 30 krajczár, kicsiny vagy temetésétől egyaránt 30 krajczár, az eskedtetés helybélitől 1 forint, ha a menyasszony elvitetik, 2 forint, a keresztelelevélért vagy halotti bizonyítvány vagy egyéb levelekért helybelitől 1 forint, vidékitől 2 forint nemestől, nemtelentől egyaránt.

2) A tihanyi plebánia helyettesnek úgynevezett plebániaháza nincsen, hanem lakásul a tihanyi monostor szolgál, hol élelmezése és ruházása az apátsági javakból kerül.

III. §.

A tihanyi anyahelységbeli mesternek jövedelme és az iskolaház.

I. A tekintetes tihanyi uradalomtól.

- 1) Vagyon kertje a háznál, melynek nagysága 4 négyszögű ölet tesz.
- 2) Vagyon káposztás kertje felső részről Válint István, alsó részről Teveli József szomszédságában.
- 3) Vagyon szántóföldje 4 holdból álló, 8 pozsonyi mérő alá való. Ebből 6 mérős 2 nyomású, 2 mérős 1 nyomású, 3 mérős a Dobogó nevű dűlőben oldalvást Horváth Mihály szomszédságában, végről az urasági földekre dől; 3 mérős a Rátai dűlőben Farkas József és Szabó Ferencz szomszédságában. Ezen földeket háromszor megszántják, magot a mester adván, elvetik, beboronálják, learatják és asztagba rakják a hivek. Van a kis tó mellett a béresföldek közt 2 mérős földje, melyet a hivek egyszer megszántani, a mester adván magot, elvetni, beboronálni tartoznak.
- 4) Vagyon a) 4 pozsonyi mérő buzája, b) 12 pozsonyi mérő rozsa, c) 12 akó uj bora, d) készpénze 45 forint 36 krajczár.
- 5) Van tűzifája 16 szekérrel, melyet a község Somogyban az uraságtól kijelelt helyen egyszerre megválni és egyszerre haza is hordani tartozik.

II. A tihanyi hivektől.

6) Lecticalis vagy lélekgabona név alatt fizettetik minden pártól, akár egy kenyéren, akár külön vannak, akár házas, akár házatlan zsellérek, $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérő rozs; ha özvegy, annak fele.

7) Lélekpenz, lecticalis nevezet alatt még a régi egyezkedés szerint fizettetik minden párttól, akár házas, akár házatlan zsellér, akár egy kenyéren, akár különválva vannak, 15 krajczár nemestől, nemtelentől egyaránt; ha özvegy, annak fele. Ezen lecticalis gabonát és pénzt a bíró Kisasszony és Mindszentek napja táján beszedni és házhoz hordatni köteles.

8) Stólajövedelem szinte régi szokás szerint ebben áll: házasság hirdetési czédulától 7 krajczár nemestől, nemtelentől egyaránt, a menyasszony ha a plebániából elvitetik, 14 krajczár, temetéstől kicsinytől, nagytól 15 krajczár fizettetik.

9) Vagyon minden szőlős gazdától a határban 1 pint mustja, melyet szüretkor a mester maga szed össze.

A mester lakása áll 2 szobából, melyek elég tágasak és egymásba nyílóak, konyhából, kamarából és 9 darab marhára való istállóból, mely szinte jó állapotban van. Építése, kijavítása és fentartása ezen épületnek a hivek kötelessége, az uraság anyagszereket szolgáltatván hozzá. A mesternek a tanítás elősegítésére a tihanyi apátságtól e könyvei vannak: 1) Kempis Tamás magyarul, 2) Dajka könyv, 3) Szentek élete, 4) Elemi tanulmányok.

V. §.

Az egyházi jövedelme.

Az egyházi a templomi szolgálatért először mentes az urasági és városi adózásoktól, akármilyen néven nevezendőktől; ezenfelül az apátságtól évenként van neki készpénzben

36 forintja, 2 öl fája, 12 mérő rozsa. Ezért köteles a templomot tisztán tartani, papot öltöztetni és minden templomi szerekre felügyelni.

VI. §.

Szent kereszték és képek.

Ezen plebánia kebelében van 2 fa- és 1 kőkereszt és 1 Nep. Szent János képe. A fa-kereszték közül az egyik a temetőben, a másik az úgynevezett Kálváriadombban van. Ezek ujítása vagy kijavítása az apátság gondja, úgy nemkülönben a monostor előtt álló Szent János képéé is. A város közepén álló kőkeresztnek alapítója Szabó Ferencz tihanyi lakos. Alapítványa 100 váltó forint, mely Cseh János tihanyi lakosnak kamatra ki van adva 100-tól 6 forintra. Ezen összeget a plebánia adminisztrátora a templom pénze mellett kezeli, évenként az apátságnak számot adván.

VII. §.

A temetkezőhely a város éjszaki részén van, mely az uraságtól adatott. Fel van szentelve, árkokkal körülvéve és kapuval ellátva. A keresztfa Üdvözítőnk képével együtt benne jó karban van. A temetkezés a kisdedekre és kinőttekre nézve külön történik és egyedül a katolikus hívek nyughelyeül van szánva.

Kelt Tihanyban május hó 25-én 1846-ik esztendőben.

Gróf Zichy Domonkos m. p.
veszprémi püspök.

Dallos György tekintetes nemes Zala megyei kiküldött alszolgabíró mint megyei törvényes bizonytság.

Bezzerédi Imre azon nemes megyei esküdt mint törvényes bizonytság.

Fredetije boritékba fűzve a tihanyi apátsági levéltárban.

Zichy gróf pecsétje elnyomódott, de töredezett is. Dallos pecsétjén csücskös talpú, fenn hasított paizsában jobbról haránt pólya, balról kardot (?) tartó kar, alól balra futó ágár. Az oromdíz a kissé elnyomódott pecséten nem jól látszik; talán sasszárny. Bezerei pecsétjén csücskös talpú, haránt osztott egyenes paizsban a felső mező vörös, az alsó kék, bennök az alsó mezőből a felsőbe növekvőleg balra fordult, szájában hármas kalászt (?) tartó oroszlán. Oromdíze ugyanez.

Jelzése: C. 24. nr. 68.

121.

1846 május 25. Aszófő. — *A Zichy Domonkos gróf veszprémi püspöktől Aszófőn és fiókegyházaiban tartott egyházlátogatás jegyzőkönyve.*

Zichi és Vázsonykeői gróf Zichy Domonkos, Isten s az apostoli szent szék kegyelméből veszprémi püspök, felséges magyar királyné cancellárja, olmuczi főegyház kanonokja, adjuk tudtokra mindeneknek, a kiknek illik, hogy mi püspöki látogatásunknak véghezvitelére ezen tekintetes nemes Zala vármegyében helyezett aszófői plebániába érkezvén, ennek álla-

potját főtisztelendő Szalay Imre apát, veszprémi székesegyházi éneklőkanonok urnak, főtisztelendő Markl Ignác veszprémi kanonok urnak mint főesperesi helyettesnek, főtisztelendő Bresztyenszky Béla Szent Benedek-rendű tihanyi apát urnak, főtisztelendő Kéry János apát és veszprémi kanonok urnak mint káptalani képviselőnek, nagyon tisztelendő Vaszary István palaznoki plebános s kerületi alesperesnek, tisztelendő Mészáros Domokos Szent Benedek-rendű áldozópap s plebániái helyettesnek, t. Kolossváry József veszprémi káptalan uradalmi ügyvédének, t. Dallos György járásbeli szolgabíró, Bezerédy Imre esküdt uraknak jelenlétében megtekintvén az előbbi püspöki látogatásoknak foglalátját s meghallgatván az ezen plebániához tartozó és itt megjelent híveket, nevezetesen az anyahelységről Nagy Pál mestert, Molnár Ferencz bírót, Jó István, ifjú Mura János, Hamar Lőrincz, Holczhaurer János, Pékli József és Bodor Józsefet; az örvényesi fiókhelységről: Pintér Antal mestert, Gácsér Ambrus bírót, Kugler Lőrincz, Kugler Mihály, Édes Ferencz s Tör Vendelt; az udvari fiókhelységről Fodor Ferencz templom atyját, Kutnyánszky József mestert, Szabó Ferencz, Söveg Márton, ifjú Barbély Istvánt, a kis-szőlősi fiókhelységről Tóth István egyház atyját, Barbély János, Bori József és Szokoly Istvánt, a most említett plebániának állapotját s jóvedelmét a következőkben állani s megállapítva lenni találtuk.

I. §.

Az aszfői plebániához tartozó szentegyházaknak jóvedelmei.

A)

Az aszfői anyateplomnak jóvedelmei.

1) Vagyon százhatvannyolcz váltó forintokból álló tőkepénze, mely kisebb summákban száztól hat forint kamatra ki van adva következőknél:

a) Kis Ambrusnál	--- -- -- -- --	50 ft — xr. w.
b) Juhász Ferencznél	--- -- -- -- --	35 „ — „
c) Kugler Györgynél	--- -- -- -- --	25 „ — „
d) Győrei Ádámnál	--- -- -- -- --	13 „ — „
e) Tóközi Erzsébetnél	--- -- -- -- --	15 „ — „
f) Pálffy István tihanyi lakósnál	--- -- -- -- --	20 „ — „
g) Reinhart János örvényesi lakósnál	--- -- -- -- --	10 „ — „

2) Vasárnapokon és ünnepeken áldozás után a csengetyű a szentegyház hasznára körülhordoztatik.

3) A harangokat a hívek magok szerezték, azért semmit sem fizetnek. Vannak a toronyban két harangok, az első két mázsás és huszonhét fontos, a másik egy mázsás harminczkilencz fontos; fentartják a hívek.

4) A templom ládája a plebánosnál tartatik. A számadást a plebános kezeli olyformán, hogy a helybéli jegyző, a dékán és egy uradalmi tiszt jelenlétében az esztendő végén összeszámíttatik és magok nevök aláírásával erősítik.

5) A templom számadása Tihanyba utasíttatik.

6) A szentegyháznak fentartásához a készpénzbeli költségeket és szükséges építőszerkeket a tihanyi apátság mint kegyur adja, a szekeres és kézi munkát pedig az anyahelységi hívek tenni kötelesek.

B)

Az isteni szolgálat rende az anyaegyházban vasárnapokon és ünnepeken.

Szent György naptól egész Szent Mihály napig az első harangozás reggeli nyolcz órakor, a beharangozás kilencz órakor, Szent Mihály naptól pedig Szent György napig az első harangozás kilencz, a beharangozás tíz órakor történik. Az isteniszolgálat egyházi beszéddel kezdődik, melyet énekes szentmise követ. A délutáni isteniszolgálat, melyre az első harangozás egy órakor, a beharangozás két órakor történik, kathechesisből és litániából áll. A szentség minden ujhold-vasárnap imádásra kitétetik, úgy nem különben szentség imádása napján is, mely az aszófői plebániában július 17-én tartatik. A hétköznapi misék az anya- vagy fiókegyházakban nyáron 7, télen 7^{1/2} órakor tartatnak, melyekre kétszeri jel a harangokkal adatik.

Az isteniszolgálat nyelve magyar.

C)

Az örvényesi fiókegyháznak jövedelmei.

1) Vagyon háromszázharminckét váltó forintokból álló tőkepénze, mely kisebb som-
mákban száztól hat forint kamatra ki van adva ezeknél, nevezetesen:

a)	Steixner Lőrinczné özvegyasszonynál	---	---	---	---	93 ft 59 xr. w.
b)	" "	"	---	---	---	44 " 24 "
c)	" "	"	---	---	---	35 " 30 "
d)	Özvegy Leiker Józsefné	"	---	---	---	40 " 15 "
e)	" Gacser Jánosné	"	---	---	---	35 " 36 "
f)	Redl Jánosnál	---	---	---	---	20 " — "
g)	Hartman Jánosnál	---	---	---	---	28 " 36 "
h)	aszófői Steixner Gáspárnál	---	---	---	---	33 " 44 "

2) Vasárnapokon és ünnepnapokon áldozás után a csengetyű a szentegyháznak hasz-
nára körülhordoztatik.

3) A harangokat a hivek magok költségén szerezték s ők tartják fenn, azért nem is
fizetnek. Vannak pedig a toronyban három harangok, az első négy mázsás és kilencz fontos,
a másik két mázsás, hetvennyolcz fontos, a harmadik egy mázsás és huszonhat fontos.

4) A templom ládája a templom atyjánál vagyon, a számadást is ugyanaz vezeti.

5) A templom számadása szintén Tihanyba utasíttatik.

6) A szentegyháznak föntartásához a készpénzbeli költségeket és szükséges építő-
szereket a tihanyi apátság mint kegyur adja, a szekeres és kézi munkát pedig az ott levő
hivek tartoznak tenni. Az isteni szolgálat nyelve német.

D)

Az udvari fiókegyháznak jövedelmei.

1) Vagyon száznyolczvanöt váltó forint tőkepénze hat forint kamatra kiadva: Hart-
mann Jánosnál 50 vft, Aranyos Jánosnál 135 váltó forintok.

2) A templom hasznára Szent Márton napján egyszer csengetyű pénze.

3) Vagyon a toronyban két harang, az első egy mázsás, tizenegy font, a másik

nyolczvankét font. A harangozásért semmit sem fizetnek és egyedül a római katolika hiten levő hívek használják.

4) A templom számadását az ott levő egyházi kezeli a plebános felügyelete alatt.

5) A számadás szokott módon elkészítve a földesurasághoz küldendő.

6) A templom föntartásához a pénzbeli költségeket a méltóságos veszprémi püspökség mint földesuraság adja, a szekeres és kézi munkát pedig az ott levő hívek tartoznak tenni.

E)

Az isteni szolgálat rende az örvényesi fiókegyházban.

Minden második vasárnapokon és ünnepeken, kivéve a nagy ünnepeket, ú. m. karácson, husvét, pünkösd, melyeken az anyaegyházban tartatnak az éjféli misével együtt, isteni szolgálat vagyon, melyre a harangozás azon mód, mint az anyatemplomban történik. Áll pedig az isteni szolgálat predikációból és énekes miséből vasárnap és ünnepnap. Azonkívül adventi időben hetenkint, azaz kedden és csütörtökön Rorate szinte mint az anyatemplomban reggel hat órakor. Vannak e helységben fogadott misék is Szent Margita, Szent Anna, Szent Vendel, Szent József, Szent Valentin, Szent Flórián tiszteletökre. Délután a litániát a mester énekli el.

Mikor az isteniszolgálat vasárnap és ünnepeken itt tarttatik, úgy szinte fogadott szentmisék szolgáltatásakor is, alkalmat a helység tartozik küldeni. A haldoklók szentségeinek kiszolgáltatása, úgy a halottak eltemetetésére s egyéb foglalatosságokra alkalmat a lelkészért azok tartoznak küldeni, kiknek ilyenmű szolgálatra szükségök vagyon. Az isteni szolgálat nyelve német.

F)

Az isteni szolgálat rende az udvari fiókegyházban.

Rendesen itt csak bucsú napján tartatik isteniszolgálat, mely énekes miséből és predikációtól áll. Hétköznapiokon reggelenkint a mester szent énekeket és imádságokat mond. A haldoklók szentségeinek kiszolgáltatására, úgy a halottak eltemetetésére azon hívek tartoznak küldeni alkalmatosságot, kiknek ilyenmű szolgálatra szükségök vagyon.

Az isteniszolgálat nyelve magyar.

Kegyur.

Ezen plebániának kegyura a tihanyi apátság.

II. §.

A)

A plebánosnak jövedelmei az aszófői anyahelységben.

1) Vagyon belső fundusa mintegy negyedrészt hold és kertje, de ez a falu végén mintegy holdra való.

2) Vagyon rétje a puszta szentegyház körül, melynek szomszédjai Murai János és Kováts Ferencz, félnap kaszás, a munkája a plebánost illeti.

3) Vagyon a tihanyi uradalomtól évenként *a)* húsz pozsonyi mérő tiszta buza *b)* negyven mérő rozs, *c)* tizenkét akó óbor és huszonnégy akó ujbór, *d)* készpénz kétszáznegyven forint, *e)* két mázsa só, *f)* két mázsa marhahús, *g)* negyven itcze tehéntej, *h)* egy hizott sertés, *i)* hat szekér széna, *k)* két szekér szalma, melyeknek felit az anyahelységbeli hívek, másik felét az örvényesi fiókegyházbeli hívek tartoznak hazahozni és a plebániához rendesen eltakarítani, *l)* tizenkét mérő kukoricza, *m)* húsz mérő zab, *n)* húsz font marhafaggyú, *o)* tizenennyolcz öl fája, ennek felét az aszófői anyaegyházbeli hívek tartoznak, másik felét az örvényesi fiókegyházbeli hívek tartoznak a plebániához az innenső révháztól szekereiken hozni.

4) Van sertvéseinek számára szabad makkoltatása, lovainak, szarvasmarháinak szabad legeltetése.

5) Lecticalis vagy lélekpénz nevezet alatt minden házaspártól, mely akár egész, akár csak rész-sessióval bir, vagy akár nem bir, harmincz krajczárokat kap. A zsellérek szinte minden házaspár, akár bir földet, akár nem, akár egy kenyéren legyenek, akár nem, harmincz krajczárokat fizetnek. Az özvegyek pedig tizenöt krajczárokat tartoznak fizetni.

6) A stólajövedelem ebben áll: a beavatásért fizetnek huszonnégy krajczárt, esküdtetéstől fizetnek egy forintot, ha a menyasszony a plebániából elvitetik két forintot fizet; a temetéstől általjában öregtől, bár kisdedtől egyformán harmincz krajczár fizettetik; a keresztelésről vagy valakinek házassági esküdtetéséről vagy annak haláláról kiadott levelétől, azaz bizonyítványtól fizettetik egy forint.

7) Mindezekon kívül tartoznak házas és házatlan zsellérek magok kenyerén egy nap-számot a plebánosnak hasznára szolgálni.

8) A plebániához áll két szobából magának a plebánosnak lakásul, egy cselédszobából, egy konyhából, kamarából, egy boltpinczéből. Ezen épületnek föntartására és igazítására a tihanyi apátság mint kegyur készpénzből költségeket és építőszereket ad, az anyaegyházbeli hívek az örvényesi fiókegyházbeli hívekkel szekeres és kézi napszámokat tartoznak adni és tenni nemcsak az épület egészére, de részére is, sőt a kertnek kőkerítéséhez is.

9) Van istállója a házhoz függesztve, melynek fentartása s igazítása úgy történik, mint a házé.

10) A plebániának sem fundus instructusa, sem könyvei tulajdona, valamint is a helybeli plebánosnak nincsenek. A melyek a plebániánál vagynak, azok a tihanyi könyvtárból adattak s ugyanoda tartoznak.

B)

A plebánosnak jövedelmei az örvényesi fiókegyházban.

1) A lecticalis vagy lélekpénzen kívül semmi jövedelme nincs, melyet az örvényesi bíró tartozik Szent György napján behozni. Hol is pár-szám szerint szinte a házasfelek, mint az anyahelységben harmincz krajczárt, az özvegyek tizenöt krajczárt fizetnek.

C)

A plebánosnak jövedelmei az udvari fiókegyházban.

1) Se földje, se rétje itt nem levén, lélekpénze szinte van az anyaegyházbeli hívek szerint pár-számtól, fizetnek t. i. a házaspárok harmincz krajczárt, az özvegyek pedig tizenöt krajczárt.

2) Vagyon bor-tizenhatodja (sedecimája).

3) Vagyon tüzelőfája hat szekérrel, de ezen fa helyett a veszprémi püspöki uradalom ad tizenöt váltó forintokat, melyeket is a rendes tisztétől ugyanazon uradalom Veszprém-ben évenként nyugta mellett kifizet.

D)

A plebánosnak jövedelmei a kis-szőlősi fiókegyházban.

1) Vagyon lélekpénze minden házaspártól harmincz krajczár, az özvegyektől pedig tizenöt krajczárok.

2) Vagyon még négy szekér tüzelőfája, melyet is a kis-szőlősi fiókegyházbeli hivek, kiknek vonós marhájuk vagyon, tartoznak karácsony előtt a plebániához beállítani.

III. §.

Az aszófői anyaegyházbeli mesternek jövedelmei és az iskola.

1) Vagyon ház-kertje, mely a belső fundussal együtt egynegyedrész holdat teszen.

2) Vagyon kenderföldje egynyolczadrész hold Hápli János és Édes Antal földjeik szomszédságában, melyet az aszófői anyaegyházbeli hivek tartoznak háromszor megszántani és elvetni, a mester adván bele a magot.

3) Van káposztáskertje egytizenhatodrészes hold, szomszédjai Lőrincz Ferencz és Holczhauser Mihály, melyet az aszófői anyaegyházbeli hivek háromszor megszántani és valamint ennek, úgy a ház-kertnek kerítését megcsinálni tartoznak.

4) Van szántóföldje három és fél hold, jelesen a mocsári dűlőben Hamar Lőrincz és Tóth József szomszédságában két hold, melybe vetőmag megyen négy pozsonyi mérő; az ároki dűlőben Szokolai János és Molnár Mihályné szomszédságában egy és fél hold, melybe három pozsonyi mérő mag megyen, mely szántóföldeket az aszófői anyaegyházbeli hivek tartoznak őszi vetés alá háromszor, tavaszi alá pedig kétszer megszántani, a mester magjával elvetni, beboronálni, a termést learatni, öszvekötni és hazahordani.

5) Vagyon egy és fél kaszás rétje, szomszédjai a falu rétje és Gáspár Márton, melyen termett agg szénát és sarjút az aszófői anyaegyházbeli hivek tartoznak lekaszálni, fölgylíteni és behordani.

6) Van a tekintetes tihanyi apátsági uradalomtól állandó segedelemképpen tíz forintja.

7) Van négy öl hasábfája, mely vegyítve lehet dorongfával; e fa a jobbágyok részére kiadandó évi fa-járandóságból a mesternek előlegesen kiadandó.

8) Van a sertvéseinek szabad makkoltatása.

9) Van lovainak, szarvasmarháinak szabad legeltetése.

10) Leticalisa vagy lélekgabonája van minden házaspártól kétnegyedrész pozsonyi mérő rozs, az özvegyektől ennek fele, melyet a bíró Szent Mihály napkor beszédni s a mesternek átadni köteles.

11) Leticalis vagy lélekpénze van minden házaspártól tizenöt krajczár, az özvegyektől pedig fele, melyet a bíró szed be Szent Mihály napkor.

12) Stólajövedelme ebben áll: a keresztelekor teendő szolgálattól három krajczár, az avatáskor három krajczár, hirdetőczédula írástól hét krajczár, minden énekes szentmisétől tizenöt krajczár, a holtak kiénekelésétől öregtől és kisdettől egyaránt fizettetik 15 krajczár.

13) Van az aszófői szőlőhegyen szabad bor-collectája.

14) Van a religió fundusától a protestansoktól elmaradt stoláris jövedelem pótlása fejében hét forint két krajczár. Ennek felét, három forint harminczegy krajczárt ezüstben kapja somlyóvásárhelyi pénztárból, a felét pedig, három forint harminczegy krajczárt a tihanyi apátság pénztárából.

15) A mesterház áll két szobából, egy konyhából, egy kamarából, boltozott pinczéből. A mesterházat fentartani és igazítani, mind nagyobb, mint kisebb abban levő hibákat kijobbitani a tihanyi apátság mint kegyur és az aszófői anyahelységbeli hivek tartoznak olyformán, hogy a kegyur a készpénzbeli költségeket és építőszereket, a hivek pedig a szekeres és kézi munkákat adni és tenni kötelesek. Az iskolaháznak fentartása és igazítása a tihanyi apátságot és az aszófői anyahelységbeli hiveket úgy, mint a mesteri laknak fentartása és igazítása illeti.

16) Van istálló a házhoz kapcsolva, melynek fentartása szintén az uraságot és a hiveket a mesteri lak szerint illeti.

IV. §.

A fiókegyházakban levő mestereknek jövedelmeik és az iskolaházak.

A)

Az örvényesi fiókegyházban levő mesternek jövedelmei.

1) Van házi kertje gyümölcsössel együtt, mintegy kétnegyedrész hold.

2) Van kenderföldje egyegyedrész hold, szomszédjai a pásztorok földje és Leidli Lőrinczé, mely kenderföldet az örvényesi fiókegyházbeli hivek tartoznak háromszor megszántani és elvetni a mester által adandó maggal.

3) Vagyon egy kaszás rétje, szomszédjai Lauer János és a folyóvíz, melyen termett agg szénának és sarjúnak csak egyedül a hazahordásával tartoznak a hivek.

4) Van a tekintetes tihanyi apátsági uradalomtól állandó segedelemképpen tíz forintja.

5) Van a szükséghez aránylagos tüzelőfája az örvényesi erdőből, melyet az örvényesi fiókegyházbeli hivek levágni és hazahordani tartoznak.

6) Van sertvéseinek szabad makkoltatása a jobbágyokéi közt.

7) Lovainak és szarvasmarháinak szabad legeltetése.

8) Vagyon lecticalis vagy lélekgabonája minden házaspártól kétnegyedrész pozsonyi mérő rozs, akár egy kenyéren legyenek, akár nem, az özvegyektől ennek fele.

9) Lecticalis vagy lélekpénze van minden házaspártól, akár egy kenyéren legyenek akár nem, tizenkét krajczár, az özvegyektől pedig hat krajczár; a bíró szedi be Szent György napkor.

10) Van stoláris jövedelme minden énekes szentmisétől hét krajczár, minden halottnak kiénekelésétől kicsinytől, nagytól egyaránt tizenkét krajczár.

11) A tanításért minden iskolás gyermektől fizettetik 12 krajczár.

12) A mesterház áll egy szobából, egy konyhából, bolt-pinczéből és pedig mind a mesteri lak, mind a konyha, mind az iskola boltra van építve. A mesterháznak és iskolaháznak fentartása és igazítása a tihanyi apátságot mint kegyurat és az örvényesi fiókegyházbeli hiveket illeti olyformán, hogy a kegyur a készpénzbeli költségeket és építőszereket, a hivek a szekeres és kézi munkákat adni és tenni kötelesek.

13) Van istállója a háztól különösen, melynek fentartására egyedül az örvényesi hivek köteleztetnek.

B)

Az udvari fiókegyházbeli mesternek jövedelmei.

1) Van belső fundussal házi kertje egy nyolczadrész hold, melyet a hivek bekeríteni tartoznak.

2) Van kenderföldje mintegy egy negyedrészt holdból álló, szomszédjai (!) Módli Sebestyén, melyet az udvari fiókegyházbeli hivek tartoznak kétszer megszántani.

3) Van káposztás kertje, egy a Balaton szélén, melynek szomszédja a református iskolatanító, ismét felebb Szabó Ferenczé szomszédságában, mely kerteket az udvari fiók-egyházbeli hivek tartoznak kerítéssel tartani.

4) Van szántóföldje az új szőlők közt egy darabban három hold, szomszédjai az út és Kapolcsi János; ismét a ligeti dűlőben egy és fél hold, szomszédjai Szabó Ferencz és Fodor Ferencz; ismét a keresztfai dűlőben egy és negyedrészt hold, régi visita szerint egy és fél hold, szomszédja Májer. Ezen szántóföldekből két holdat a helybeli hivek tartoznak egyszer megszántani, a többi a mester maga munkáltatja.

5) Van rétje, melyen hat szekér agg széna és ugyanott három szekér sarjú is megterem, melynek agg szénáját az udvari fiókegyházbeli hivek tartoznak lekaszálni és hazahordani, a sarjút pedig a mester tartozik letakarítani és hazahordani. Szomszédjai Sörös Ferencz és Sebestyén László.

6) Van az uradalomtól állandó segedelemképpen a csicsói magtárból nyolcz pozsonyi mérő rozs, négy pozsonyi mérő buza, két pozsonyi mérő szemes kukoricza, mely gabonát a méltóságos uraság hozatja haza. Van szinte a méltóságos veszprémi püspöki pénztárból negyvenegy forintja és ötvenkét és fél krajczárja váltó.

7) Van a csicsói erdőből hat szekér tüzelőfaja, a melyet az udvari fiókegyházbeli hivek tartoznak levágni és hazahordani.

8) Van sertvéseinek szabad makkoltatása a jobbágyok közt.

9) Van lovainak és szarvasmarháinak szabad legeltetése a közlegelőn.

10) Van lecticalis vagy lélekgabonája minden házaspártól, akár egy kenyéren legyenek, akár nem, fél pozsonyi mérő rozs, az özvegyektől ennek fele. Ezt a bíró szedi be aratás után.

11) Van lecticalis vagy lélekpénze minden házaspártól hét krajczár, az özvegyektől ennek fele, melyet a bíró szedet be Szent György napkor. Vagyon a helységtől tíz font marhahusa és tíz font marhafaggyúja.

12) Van stoláris jövedelme minden halottnak kiénekelésétől, kicsinytől nagytól egyaránt hét krajczár. Minden egy énekes szentmisétől van tizenöt krajczárja.

13) A tanításért van minden iskolás gyermektől egy-egy kántorra tizenöt krajczárja.

14) A mesterház áll egy szobából, egy konyhából, egy bolt-kamarából. A mesterháznak és iskolaháznak fentartása és igazítása az uraságot és a hiveket illeti úgy, hogy a készpénzbeli költségeket és építészereket az uraság adja, a szekeres és kézi munkákat pedig a hivek teszik.

15) Van istállója a házhoz kapcsolva, melynek fentartása szinte az uraságot és a hiveket a mesteri lak szerint illeti.

C)

A kis-szőlősi fiókegyházban se mester, se iskolaház nincs, de készülöben vagyon.

V. §.

A)

A templom atyjának és dékánnak jutalma az aszófői anyahelységben.

Jutalma a dékánnak az, hogy 18 napi robotja az uraságtól elengedtetik, a közönséges helységbeli munkától is szabad és tizedet nem ad.

B)

A templom atyjának és dékánnak jutalma az örvényesi fiókegyházban nincsen.

C)

A templom atyjának és dékánnak jutalma az udvari fiókhelységben nincsen.

D)

A kis-szőlősi templom atyjának és dékánnak jutalma nincsen.

VI. §.

Kápolnák, képek, keresztek, harangok.

Van az aszófői anyahelység közepén egy kőkereszt az Üdvözítőnk képével, melynek fentartására kötelezték magokat az aszófői anyaegyházbeli hívek.

Az örvényesi fiókegyházban a templom előtt van egy kőkereszt, kint egy kőkereszt a falu végén az Üdvözítőnk képével, a felső falu végén a köhídon egy Nepomucenus Szent János képe. Ezeknek fentartására kötelezve vannak az örvényesi fiókegyházbeli hívek írásbeli bizonyítványaival.

A kis-szőlősi fiókegyház-helységben vagyon egy fakereszt felszentelve a megfeszített Üdvözítőnek képével. Ezen keresztnek fentartására a kereszt körül van egy bekerített fél hold rét, mely rétet bekeríteni, lekaszálni, felgyűjteni sarjústól együtt tartoznak a kis-szőlősi fiókegyházbeli hívek, a széna és sarjú árát magok kezelik. Van ezen kereszt mellett egy harang, mely egy mázsa és ötven fontot nyom, áll falábakon. Ezen harangot egyelőül a katolikus hívek használják halotti alkalommal, ismét reggeli, déli és estvéli harangozásra minden fizetés nélkül, felügyelvén erre a kis-szőlősi egyházi.

VII. §.

Vagyon az aszófői anyahelységben temetkezőhely, mely az uraság által adatott ki, fel vagyon szentelve.

Vagyon benne fakereszt a megfeszített Üdvözítőnk képével, melynek fentartása az aszófői közönséget illeti, köröskörül fel van árkolva; egyedül a katolikusok temetkeznek benne.

Vagyon az örvényesi fiókegyházban hasonlóképpen temetkező hely, mely az uraság által adatott ki, fel van szentelve.

Vagyon benne egy fakereszt és egy kőkereszt az Üdvözítőnk képével, melynek fenntartása az örvényesi híveket illeti, köröskörül kővel fel van rakva.

Vagyon az udvari fiókegyházban szinte temetkező hely és pedig közösen az ott levő reformátusokkal együtt, elválasztás nélkül, kereszt nincs.

Vagyon a kis-szőlősi fiókegyház-helységben szinte a katolikus hívek részére két évektől fogva a közös temető helyből fele kijelölve, melyben is most egy fakereszt a megfeszített Üdvözítőnknek képével áll, mind a temető, mind a kereszt fölszentelve lévén.

Költ Aszófőn, május hó 25. napján, 1846. esztendőben.

Gróf Zichy Domonkos

veszprémi püspök.

Dallos György tekintetes nemes Zala megyei kiküldött alszolgabíró mint törvényes bizonyság.

Bezerédy Imre, azon nemes megyei esküdt, mint törvényes bizonyság.

Eredetije, három többé-kevésbbé töredezett pecséttel, az aszófői plebánia irattárában.

122.

1865 márczius. — *Simon Zsigmond királyilag megerősített tihanyi apáttól szerkesztett főapáti kinevezőlevél, melylyel Rimely Mihály főapátnak öt az apátság élére kellett volna állítania, melyet azonban a főapát halála miatt alá nem íratott.*

Mi Rimely Mihály, Isten irgalma és az apostoli szentszék kegyelméből a Szent Márton püspök és hitvallóról címzett pannonhegyi Szent-Benedek-rendű főapátság rendes főpásztora, e királyi főmonostor, valamint a magyar szent korona alatt létező azon rendű apátságok főapátja és örökös elnöke, Szent István apostoli király jeles rendének vitéze, császári királyi tanácsos, hittudor, a pesti királyi tudományos egyetemenél a hittudományi kar bekebelezett és a katholika hitről címzett római akadémia tagja, sat. emlékezetül adjuk ezennel mindenkinek, a kit illet: hogy mi a boldog emlékezetű Brestyenszky Béla, Szent Ányos püspök és hitvallóról címzett utolsó, közvetlen, törvényes tihanyi apátnak kimul-tával valósággal megürült tihanyi apátság betöltéséről és új birtokosáról az egyházi és polgári törvény és legfelsőbb királyi intézmények rendelete szerint tisztünkénél fogva gondoskodni és az özvegyült apátságot alkalmas és lelkes kormányzóval ellátni akarván: kedvelt, tisztelt és hív fiunkat és szerzetes rokonunkat, *Simon Zsigmondot, a szent-mártoni convent perjelét és olvasóját, a főapátsági intézet aligazgatóját és szentszékünk ülnökét, szemé-lyünk és a szent szerzet körül gyűjtött érdemei, nyájas társalgása, erkölcsi jámborsága s kitünő egyéb lelki tehetségeiért, melyekkel őt felruházva és ékesítve lenni mind magunk ismeretéből tudjuk, mind szerzetes társainak irántai szeretet s bizalmából, kik által azon alkalommal, midőn a visszaállító kegyelmes királyi oklevél erejénél fogva ez ügyben tanácsukat kikértük, nekünk kiváltképen ajánlatott — főapáti véduri jogunk és hatalmunknál*

fogva, melylyel kétségtelenül minden főkapáságok fölött áhitatos emlékü eldődeink példájára birunk, mely dicső emlékezetű első Ferencz királynak, a szent szerzet második alkotójának 1802-ik évben kiadott visszaállító legkegyelmesebb oklevelében is megismertetvén s ujlag megerősítettvén legújabb korig a főapátok által háborítatlanul gyakoroltatott, magunkban eltökélettük a törvényesen megürült Szent Ányos püspök és hitvallóról címzett tihanyi apátság apátjává kiszemelni, kiválasztani, kinevezni és az említett apátság bármi néven nevezendő birtokait minden egyházi és világi jogokkal, kiváltságokkal, haszonvételekkel, melyek ahhoz tartoznak vagy tartozni ismertetnek, neki adományozni, mégis a következő nyilvános kikötések és feltételek mellett: hogy a mi jó szándékunk és kegyes akaratunk a kegyelmes királyi visszaállító oklevél 8-ik szakaszának rendelete szerint csak a legfelsőbb helyen megkeresett és megnyert kegyelmes királyi helybenhagyás és megerősítés után nyerjen teljes és megváltozhatatlan sikert s foganatosítást, — hogy szíven hordozván szerzetes szent fogadalmát s esküjét, irántunk és törvényes utódaink iránt teljes hűséget, köteles engedelmességet és tiszteletet tanusítson, — hogy az isteni szolgálatot és vallásosságot az egyházban, szoros és szigorú egyházi és szerzetes fegyelmet a szerzetes lakban föntartani és élémozdítani törekedjék, — hogy az apátság birtokait semmi szín és ürügy alatt el ne idegenítse, el ne zálogosítsa, az elidegenítetteket, elzálogosítottakat egyházi tiszténél fogva visszaszerezni iparkodjék, — hogy az apátság egyházi s polgári jogait, kiváltságait szorosan megőrizze és védje, — hogy az apátság jövedelmeit mindinkább szaporítani, használni pedig úgy törekedjék, miként az dicső emlékezetű második alkotónk kegyelmes oklevelének második szakaszában kijelentett felséges akarat a királyi rendelete, a szent szerzet közös terhei és szükségai, lelkiismeretének gyengédsége és szerzetes tökélye engedik s kötelességévé teszik és azért a fenálló üdvös szokás szerint számadásait évenként nekünk és utódainknak okvetetlenül bemutatandja.

Miután tehát legfelsőbb helyen a legmélyebb tisztelettel bemutatott megválasztó és kinevező kegyes szándékunk és eltökélt akaratunk felséges urunk és királyunktól legkegyelmesebben helybenhagyatott és megerősített: mi főapáti teljes jogunk és hatalmunknál fogva főtisztelendő s tudós *Simon Zsigmond* urat Szent Ányos püspök és hitvallóról címzett tihanyi valóságos és törvényes apáttá kinevezzük, teszszük, rendeljük, átadván és adományozván neki a most nevezett apátságot minden birtokaival, hozzátartozandókkal, határaival és haszonvételeivel, egyházi és polgári jogaival és hatóságával, a mint ezek törvényileg, gyakorlatilag az apátságához tartozandóknak tudatnak és ismertetnek, mégis a fentebb megírt óvások s feltételek alatt, meghagyván egyetemben rendes joghatalmunkból, hogy a Szent István apostoli első királyunktól nyert és a szentséges pápák által megerősített egyházi kiváltságok szerint az egyházi törvényben megrendelt időben és módon nevünkben magát felszenteltesse és egyházába beiktattassa.

Akarjuk tehát és legfelsőbb királyi tekintetnél fogva parancsoljuk: hogy kiki az általunk tett és rendelt főtisztelendő és tudós *Simon Zsigmond* urat a Szent Ányos püspök és hitvallóról címzett tihanyi apátság törvényes, rendes, valóságos apátjának megismerje és tisztelje. Ugyanazért nektek, Krisztusban szeretett fiaink és szerzetes rokonaink, kik a tihanyi monostorban akaratunkkal laktok és Uratoknak, Isteneteknek hiven és buzgón szolgáltok, nekünk esküvel fogadott szerzetesi engedelmességeteknél fogva atyailag és erősen parancsoljuk: hogy főtisztelendő s tudós *Simon Zsigmond*ot, kit az isteni gondviselés és törvényes hatalom egyházi elöljárótoknak s vezéreteknél rendelt, valóságos és törvényes

Mely főapáti intézkedésünk és adományozásunk nagyobb hitelére és maradandó erő-
ségére nevünk aláírásával és pecsétünkkel ellátott jelen oklevelünket kiadatni rendeltük.

123.

117*

d) Nádas:	egyetlen	139 hold			
		őszvesen ...	139 hold.		
e) Erdő:		1411 hold			
		őszvesen ...	1411 hold.		
		Mindősze ...	2258 hold.		
2) Szántódnak állandó jövedelme:					
a)	Halászatért 300 frt és 500 π hal a 30 kr.	450 o. é. fr. — kr.	
b)	Révbeli vendégfogadótól	300 " — "	
c)	Vasuti társulat 300 □ öl térségi lerakodó helyért	50 " — "	
d)	Endrődi korcsmáért	400 " — "	
e)	36 hold endrődi irtásföldekért	180 " — "	
f)	Telekin 200 hold szántóföld s rét, 160 hold legelőért	950 " — "	
g)	Teleki korcsmától 140 fr. s 5 darab 2 éves sörtes a 14 fr.	210 " — "	
b)	Teleki két malomtól 300 mérő rozs a 1 fr. 50 kr., 50 mérő kukoricza a 1 fr. 50 kr., 10 darab 2 éves sörtes a 15 fr.	675 " — "	
i)	Endrődön 130 hold irtásföldért 38 darab sörtes a 15 fr.	570 " — "	
k)	Endrődi 31 hold irtásföldért Tóközben szántanak 124 holdat a 1 fr. 50 kr.	186 " — "	
3) Gabonából Szántódon és Tóközben remélhető:					
a)	Buzából 1572 mérő a 3 fr.	4716 " — "	
b)	Rozsból 885 " " 2 " " " " " " " " " " " "	1770 " — "	
c)	Árpa 1210 " " 1 " 20 kr.	1452 " — "	
d)	Zab 1080 " " 1 " 20 " " " " " " " " " "	1296 " — "	
e)	Köles 150 " " 1 " 50 " " " " " " " " " "	225 " — "	
f)	Kukoricza 332 " " 1 " 50 " " " " " " " " " "	483 " — "	
4) Birkákból Szántódon:					
a)	Gyapjú 46 ⁹⁹ / ₁₀₀ mázsa a 106 ¹ / ₂ fr.	4792 " 50 "	
b)	Mustra-birkákért ez évben	626 " — "	
c)	Dögbőrökért	132 " — "	
5) Szarvasmarhákból:					
a)	4 darab mustra-ökörért a 37 fr. 50 kr.	150 " — "	
6) Lovakból Szántódon, semmi				— " — "	
7) Sörtésekért	" " " " " " " " " " " " " " " "	— " — "	
8) Erdőkből 306 ² / ₄ öl fa a 3 fr. 50 kr.				1072 " 75 "	
				<u>Egész jövedelem</u>	20685 o. é. fr. 25 kr.

1) Conventionatusokra	készpénzben	---	---	---	---	---	1235	o. é.	fr.	06	kr.
«	buzából	266	mérő	a	3	fr.	798	«	—	«	
«	rozsból	1102	«	«	2	«	2204	«	—	«	
«	árpából	15	«	«	1	« 20 kr.	18	«	—	«	
«	kukoriczából	69	«	«	1	« 50 «	103	«	50	«	
«	főzelék	14	«	«	4	« — «	56	«	—	«	
«	hús	220	«	«	12	«	26	«	40	«	

Conventionatusokra só	898 π	a	fr. 10 kr.	89 o. é. fr. 80 kr.
« ölfá	115 öl	« 3 «	50 «	402 « 50 «
« két pár új és két pár fejelés csizma				16 « — «
2) Beneficiatusokra Szamárdin, Endrődön és Telekiben:				
Buza 20 mérő a 3 fr., rozs 38 m. a 2 fr., árpa 8 m. a 1 fr. 20 kr.	145	«	60 «	
Kukoricza 4 m. a 1 fr. 50 kr., hús 200 π a 12 kr., só 200 π a 10 kr.	50	«	— «	
Ölfá 71 öl a 3 fr. 50 kr., sertés 1 a 15 fr., vaj 40 itcze a 50 kr.	283	«	50 «	
Készpénzben	169	«	58 «	
3) Vetésre:				
Buzából 480 mérő a 3 fr.	1440	«	— «	
Rozsból 360 « « 2 «	720	«	— «	
Árpából 360 « « 1 « 20 kr.	432	«	— «	
Zabból 280 « « 1 « 20 «	336	«	— «	
Kölesből 30 « « 1 « 50 « kukoriczából 24 m. a 1 f. 50 kr.	81	«	— «	
4) Egyéb kiadások:				
55 darab sertés Szent-Mártonnak a 15 fr.	795	«	— «	
124 hold szántásért a 1 fr. 50 kr.	186	«	— «	
Birkanyírásra	110	«	— «	
Vasárusnak 150 fr., kovácsnak 320 fr., kötelesnek 25 fr.	495	«	— «	
Parafinra 110 fr., olajra 60 fr., orvosi szerekre 40 fr.	210	«	— «	
Szőlőművelésre 235 fr., napszámosokra 300 fr.	535	«	— «	
Ménes és birkákra 695 mérő zab a 1 fr. 20 kr.	834	«	— «	
115 mérő zabért a 1 fr. 20 kr. hiánypótlásra	138	«	— «	
50 mázsa marhasóért a 2 fr. 20 kr.	110	«	— «	
Épületek javítására 150 fr., nem vélt kiadásokra 200 fr.	350	«	— «	
Összesen	12504	o. é. fr. 94 kr.		

Összehasonlítván a kiadást a bevétellel kitűnik, hogy marad, az

adót nem számítva 8181 « 31 «

Továbbá kihallgatván főtisztelendő kormányzó s helybeli ispán irak javaslatát, kitetszett:

1) A marha-erőnek hiánya. Mert a művelés alatt levő szántóföld a tóközivel együtt tesz 1435 holdat, melynek megmunkálására csak 48 darab igással rendelkezhetnek s így egy pár igásra 60 hold két óra távolságra! Ebből következik, hogy Tóközben 707 holdra szükséges fölállítani 6 bérest 24 darab igással és szükséges épületekkel. Mi ha nem történik, a szántódi gazdaságnak nagy hátrányára fog lenni egyrészt, másrészt pedig az uraság kénytelen lesz a földeket potom áron elbitangolni.

2) A marha-számnak a földek irányabani aránytalansága s így a szükséges trágya hiány. Ugyanis mind a szántódi, mind a tóközi gazdaság szarvasmarha nevelésének hiányában szenved, mi annál sajnosabb, mivel a tihanyi apátság szükséges gulyának hiányában kész marhákat drága pénzen vásárolni kénytelen. Ez okra nézve javaslatba hozzuk a tinógulyának fölállítását, melynek számát az egész apátság szükségletét tekintve 120 darabban megállapíthatónak véleményezzük. Mely öszvegnek fődőzésére az esztendőnként eladandó mustra-marhák ára lenne fordítandó.

3) A takarmány mennyiségét tekintve jelenleg vagy 112 szekér parragi, 119 szekér sásos széna, vagyis egy szekér szénát csak 18 mázsájával véve, sásosát 12 mázsájával, tesz

3444 mázsát. Mi a szalma mennyiségét illeti, eltérően a gazdák által szokott számítástól, minthogy az idén csekély a szalmatermés, általában egy mérő jószág után csak 90 π -ot számítva, lehet reményleni 4697 mázsát. Ezen kétféle takarmánymennyiség 332 darabnak per 25 mázsa — a sarjút ide nem számítva is — ispán úr vallomása szerint egyiket a másikba véve téli etetésre elegendő, annál is inkább, minthogy a cselédeknek járandósága pénzben váltatik meg.

II. Jabai puszta.

1) Kiterjedése:

Az 1788. évi hitelesített térkép szerint tesz 1200 \square ölével	3121 $\frac{812}{1200}$	holdat; van pedig
szántóföldekben	1029 $\frac{87}{1200}$	holdja,
réteken	427 $\frac{725}{1200}$	«
erdőkben	1640 $\frac{600}{1200}$	«
utak s haszontalanban	24 $\frac{600}{1200}$	«
összesen	3121 $\frac{812}{1200}$	hold

a mi megfelel 2341 $\frac{402}{1600}$ catastralis holdnak. Ujabb időben történt catastralis mérés után pedig Jabának területe 2934 $\frac{59}{1600}$ holdra rug s így adó alá több van számítva 592 $\frac{1247}{1600}$ holddal. N. B. Birtokívek hiányában a szántóföldek osztályonként ki nem mutathatók.

2) Állandó jövedelme Jabának:

a) Jabai korcsmától	235 o. é. fr. — kr.
b) 50 hold bérölt föld után a 5 fr.	235 « — «
c) 40 « « « « per 5 «	200 « — «
d) 91 « « « « « 6 «	546 « — «

3) Gabonából remélhető (!):

Buzából	1266 mérő per 3 fr.	3798 « — «
Rozsból	760 « « 2 «	1520 « — «
Árpából	1500 « « 1 « 20 kr.	1800 « — «
Zabból	287 « « 1 « 20 «	344 « 40 «
Kölesből	15 « « 1 « 50 «	22 « 50 «
Repczéből	342 « « 5 « 30 «	1812 « 60 «
Kukoriczából	480 « « 1 « 50 «	720 « — «

4) Birkákból:

48 mázsa gyapju a 106 fr.	5088 « — «
188 darab mustráért	465 « 50 «
Dögbőrökből	280 « — «
50 darab ürü eladatván a 4 fr. 50 kr.	225 « — «

5) Szarvasmarhákból:

8 darab mustra-ökörért a 37 fr. 50 kr.	300 « — «
--	-----------

6) Sertésekből:

46 darab sertésért per 15 fr.	690 « — «
-------------------------------	-----------

7) Erdőkből:

a) 40 hold irtástól per 5 fr.	200 « — «
b) 162 öl hasábos fáért a 2 fr.	324 « — «
c) 23 $\frac{1}{2}$ öl durungfáért « 1 «	23 « 50 «

Összes jövedelem 18844 o. é. fr. 50 kr.

Kiadások Jabán:

1) Conventiókra:

Készpénzben	735 o. é. fr. 60 kr.
Buzában	162 mérő a 3 fr.	486 " — "
Rozsban	694 " " 2 " "	1388 " — "
Kukoriczában	25 " " 1 " 50 kr.	37 " 50 "
Húsban	48 " a 12 kr., sóban 616 " a 10 kr.	67 " 36 "
Főzelékben	127/8 mérő a 4 fr.	51 " 50 "
Ölfában	55 hasábos a 2 fr., 44 szekér esett fa a 50 kr.	132 " — "

2) Vetésre:

Buzából	600 mérő a 3 fr., rozsból 220 m. a 2 fr.	2240 " — "
Árpából	200 " " 1 " 20 kr., zabból 180 m. a 1 fr. 20 kr.	456 " — "
Kölesből	15 " " 1 " 50 " kukoriczából 40 m. a 1 fr. 50 kr.	82 " 50 "
Repceből	10 " " 5 " 30 " "	53 " — "

3) Egyéb kiadások:

48 mázsa gyapjú Szent-Mártonba a 106 fr.	5088 " — "
46 darab sörtés Szent-Mártonba a 15 fr.	690 " — "
Birkanyírásra	133 " — "
Vasárusnak 160 fr., kovácsnak 350 fr.	510 " — "
Kötelesnek 15 fr., 50 mázsa marhasóra a 2 fr. 20 kr.	125 " — "
8 mázsa parafin a 12 fr., olaj 60 fr.	156 " — "
Napszámosokra 120 fr., orvosi szerekre 25 fr.	145 " — "
342 mérő árpa-hiányra	410 " 40 "
334 " zab-hiányra	400 " 80 "
Épületek javítására 150 fr., nem vélt szükségre 200 fr.	350 " — "
8 darab ökörre mustrák helyett a 80 fr.	640 " — "
10 " sertés Tihanyba a 15 fr.	150 " — "

Mindössze ... 14527 o. é. fr. 66 kr.

Levonván a kiadást a bevételből marad, ide nem számítva az adót,

Jaba jövedelme ... 4316 o. é. fr. 84 kr.

Ezek után javaslatba hozatott:

1) Egy helyben építendő kovácsműhely, minthogy az endrődi kovács igen távol esik.

2) Rossz állapotban találtuk a tisztalak tetejét, mely ujon földözendő, hogy fája ne romoljék.

3) 1029 hold szántóföld művelésére, 40 holdat számítva egy pár ígásra, igényeltetnék 26 pár ökör, holott csak 24 pár van.

4) A Szántódra javasolt 120 darab gulya-marhának fele Jabára ajánltatik áttétetni.

5) Tapasztaltatott, hogy cselédház szűke miatt még a nők cselédek is az istállóban kénytelenek tartózkodni.

6) A közlekedési utak melléke fölárkolandó, hogy a marhák gátoltassanak.

Takarmány mennyiségét tekintve találtunk parragi szénát 1566 mázsát, sarjából reményleni lehet 720 mázsát, szalma-készletből Szántódon fölvett számítás szerint 4147 mázsát, mely készlet 254 telelő marhára fölosztva esik darabjára 25 mázsa, mely mennyiség a fönnemlített szempótlékkal s czélszerű kezeléssel elegendőnek találatik.

III. Kapoli puszta.

1) Hitelesített birtokív szerint van Kapolnak:

szántóföldje	---	---	---	---	---	---	1199 hold,
rétje	---	---	---	---	---	---	271 $\frac{425}{1200}$ hold,
erdeje	---	---	---	---	---	---	1165 hold,
haszontalan	---	---	---	---	---	---	77 hold,
összesen	---	---	---	---	---	---	2712 $\frac{425}{1200}$ holdja.

2) Állandó jövedelme:

Irtásföldekből 23 hold a 7 fr., 37 h. a 3 fr., 16 h. a 4 fr. --- 336 o. é. fr. — kr.

3) Gabonából remélhető:

Buzából 752 mérő a 3 fr., rozs 290 m. a 1 fr. 20 kr. --- 3278 „ — „
 Árpából 368 „ a 1 fr. 20 kr., zabból 290 m. a 1 fr. 20 kr. 963 „ 60 „
 Kukoriczából 25 mérő a 1 fr. 50 kr., repcze 200 m. a 5 fr. 30 kr. 1097 „ 50 „

4) Birkákból:

30 darab mustráért a 2 fr. 25 kr. --- 67 „ 50 „
 100 „ ürüért „ 4 „ 50 „ --- 450 „ — „

5) Szarvasmarhákból, semmi.

6) Sertésekből, semmi.

7) Erdőkből:

166 öl hasábosért a 2 fr. --- 332 „ — „
 24 „ durungfáért „ 1 „ --- 24 „ — „
 Összesen --- 6548 o. é. fr. 60 kr.

Kiadások:

1) Conventiókra:

Készpénzben 292 fr., 70 m. buza a 3 fr. --- 502 o. é. fr. — kr.
 Rozs 296 m. a 2 fr., zab 50 m. a 1 fr. 20 kr. --- 652 „ — „
 Kukoricza 15 m. a 1 fr. 50 kr., főzelék $4\frac{6}{8}$ m. a 4 fr. --- 41 „ 50 „
 Ölfá 26 öl a 2 fr., tűzifa 20 szekér a 50 kr. --- 61 „ — „
 Só 356 π a 10 kr., hús 48 π a 12 kr. --- 41 „ 36 „

2) Beneficiatusokra:

Készpénz papnak és mesternek --- 116 „ 30 „
 Buza 20 m. a 3 fr., rozs 56 m. a 2 fr., árpa 8 m. a 1 fr. 20 kr. --- 181 „ 60 „
 Zab 20 m. a 1 fr. 20 kr., kukoricza 16 m. a 1 fr. 50 kr. --- 48 „ — „
 28 öl fa a 2 fr., egy sertés a 15 fr. --- 71 „ — „
 200 π hús a 12 kr., 200 π só a 10 kr., 40 π vaj a 40 kr. 60 „ — „

3) Vetésre:

Buzából 240 m. a 3 fr., rozsából 100 m. a 2 fr., árpából 100 m. a 1 fr. 20 kr. --- 1040 „ — „
 Zabból 80 m. a 1 fr. 20 kr., kukoriczából 12 m. a 1 fr. 50 kr., repcze 5 mérő a 5 fr. 30 kr. --- 140 „ 50 „

4) Egyéb kiadások:

Kovácsnak 100 fr., olajra 30 fr., napszámokra 75 fr. --- 205 „ — „
 10 mázsa marhasó a 2 fr. 20 kr., 1 mázsa parafin a 12 fr --- 34 „ — „

Szarvasmarhákra 80 m. árpa a 1 fr. 20 kr., bányókra 50 m.

zab a 1 fr. 20 kr. --- --- --- --- --- 156 o. é. fr. — kr.

Épület javítására 100 fr., egyéb költségekre 100 fr. --- --- --- 200 « — «

Mindössze --- 3550 o. é. fr. 26 kr.

Levonva a kiadást a bevételből marad, az adót ide nem számítva,

Kapolnak haszna --- --- --- --- --- 2998 o. é. fr. 34 kr.

Egyéb észrevételül megjegyezzük:

1) A szükséges gazdasági épületek hiányát pótolni kell béreslakkal, ököristálóval s kocsiszinnel.

2) 1199 hold szántóföld művelésére, egy pár igásra 40 holdat számítva, szükségeltetik 30 pár, holott csak 10 pár van.

3) Takarmány mennyiségét tekintve van szénából 522 mázsa, sarjúhoz nem lévén remény, szalmából — Szántódon fölvelt számítás szerint — lehet 1536 mázsa, összesen téli takarmány 2058 mázsa, ebből 100 telelő marhára jut egyenként 20 mázsa s ezen mennyiség szecskáztatás és dara hozzáadásával kielégítőnek vehető.

IV. Tihany.

idetartozó Aszófő, Örvényes, Kis-Szölös, Tósok, Fülöpi helységekkel.

1) Tagosítottan helységek:

a) Tihany, megjegyezvén, hogy ott a legelőelkülönzés egyesség útján már megtörtént,

b) Aszófő,

c) Örvényes,

d) Tósok,

e) Fülöpi, itt is rendezve van már az erdő s legelő, csak a nádlás, vízapadás és halászat közös.

2) Szántóföldek:

a) Tihanyban 285 hold, Fülöpiben 8 hold, összesen 293 hold.

b) Aszófőn, Tósokon, Szölösön a legelő közös.

3) Erdők:

a) Aszófőn 400 h., Szölösön 400. h., Tósokon 700 h., Fülöpiben 42 h., összesen 1542 hold.

b) Örvényesen 80 h. per alatt van, Tihanyban nincs erdő.

4) Nádasok:

a) Tihanyban 40 hold, Aszófőn 18 h., összesen 58 hold.

b) Fülöpi per alatt van.

Jövedelmek:

1) Állandó jövedelmek:

a) Tihanyi vendéglő fizet 200 fr., kovácsműhely 33 fr. 60 kr. 233 o. é. fr. 60 kr.

b) Tihanyi halászsok 15 fr., aszófői korcsma 84 fr. --- --- 99 « — «

c) Aszófői nádlásért 20 fr., aszófői halászat és réttől 2 fr. 10 kr. 22 « 10 «

d) Aszófői s örvényesi malom ad 500 m. rozst a 2 fr. --- 1000 « — «

e) Tósoki két malom 420 fr., korcsma 147 fr., két sertés 44 fr. 611 « — «

f) Szőlősön 48 hold földért	---	---	---	---	---	---	197 o. é. fr. — kr.
2) Gabonából remélhető:							
a) Buzából 252 mérő a 3 fr., rozs 431 m. a 2 fr.	---	---	---	---	---	---	1618 « — «
b) Árpából 224 « « 1 « 20 kr., zab 18 m. a 1 fr. 20 k.	---	---	---	---	---	---	290 « 40 «
c) Kölesből 111 « « 1 « 50 « kukoriczából 42 m. a 1 fr. 50 kr.	---	---	---	---	---	---	229 « 50 «
3) Birkákból:							
a) Gyapjúból 26 mázsa a 106 fr.	---	---	---	---	---	---	2756 « — «
b) 15 pár mustra a 4 fr. 50 k., 25 pár ürü a 9 fr.	---	---	---	---	---	---	292 « 50 «
c) Dögbőrökből	---	---	---	---	---	---	75 « — «
4) Szarvasmarhákból:							
Két darab mustra ökörért a 35 fr.	---	---	---	---	---	---	70 « — «
5) Sertésekből:							
19 darab sertésből a 15 fr.	---	---	---	---	---	---	285 « — «
6) Erdőkből:							
a) Tósokon lábán eladott fából 741 fr. 75 kr., Fülöpiben 88 fr. 88 kr.	---	---	---	---	---	---	830 « 63 «
b) Aszfőről 53 ¹ / ₄ ölfából a 5 fr., Somogyból Tihanyba 390 ¹ / ₂ öl a 5 fr.	---	---	---	---	---	---	2218 « 75 «
Öszvesen	---	---	---	---	---	---	10828 o. é. fr. 48 kr.

A bor-bevételt illetőleg megjegyzendő, hogy míg dézsma járt, középszámmal bejött 1000 akó, most azonban Szőlősön s Füreden megszűnván a bordézsma, egyébütt pedig szárazság, fagy s jégverés által megromolván a szőlőhegyek, igen csekély remény van borbevételeire.

Kiadások:

1) Az apátsági székháznál	---	---	---	---	---	---	4400 o. é. fr. — kr.
2) Conventiókra:							
a) Készpénzhen	---	---	---	---	---	---	1844 « 10 «
b) Buza 212 mérő a 3 fr., ház szükségére 80 m. a 3 fr.	---	---	---	---	---	---	876 « — «
c) Rozs 676 « « 2 « « 120 « « 2 «	---	---	---	---	---	---	1588 « — «
d) Árpa 28 « « 1 « 20 kr., háznak 225 m. a 1 fr. 20 kr.	---	---	---	---	---	---	303 « 60 «
e) Zab 75 « « 1 « 20 « kukoricza 43 « « 1 « 50 «	---	---	---	---	---	---	154 « 50 «
f) Kukoricza ház szükségére 75 m. a 1 fr. 50 kr.	---	---	---	---	---	---	112 « 50 «
g) Főzelék 94 ⁵ / ₈ m. a 4 fr., ölfá 145 öl a 5 fr., háznak 80 öl a 5 fr.	---	---	---	---	---	---	1163 « — «
i) Marhahús 1258 π a 12 kr., birkahús 240 π a 10 kr., háznak 300 π a 10 kr.	---	---	---	---	---	---	204 « 96 «
k) Tehénvaj 24 π a 50 kr., birkavaj 228 π a 40 kr.	---	---	---	---	---	---	103 « 20 «
l) Konyhasó 1040 π a 10 kr., 4 darab hizott sertés a 22 fr. 80 kr.	---	---	---	---	---	---	195 « 40 «
m) Kocsisok ruházatára	---	---	---	---	---	---	138 « — «
3) Beneficiatusokra:							
Készpénzben 239 fr. 10 kr., buza 34 m. a 3 fr., rozs 64 m. a 2 fr.	---	---	---	---	---	---	469 « 10 «
Árpa 40 m. a 1 fr. 20 kr., kukoricza 24 m. a 1 fr. 50 kr., ölfá 28 öl a 5 fr.	---	---	---	---	---	---	224 « — «

Hús 300 π a 12 kr., só 200 π a 10 kr., tehénvaj 40 itcze a 50 kr.	76 o. é. fr. — kr.
Faggyu 20 π a 24 kr.	4 " 80 "
4) Pápai székházra:	
Buza 50 m. a 3 fr., árpa 64 m. a 1 fr. 20 kr., kukoricza 32 m. a 1 fr. 50 kr., 2 sörtés a 22 fr.	318 " 80 "
5) Vetésre:	
Buza 71 m. a 3 fr., rozs 209 m. a 2 fr., árpa 61 m. a 1 fr. 20 kr., köles 7 m. a 1 fr. 50 kr.	713 " 70 "
6) Egyéb kiadások:	
Szent-Mártonba 26 mázsa gyapjú a 106 fr.	2756 " — "
Mustrák helyett egy pár ökörért 80 fr., marhasó 30 mázsa ...	226 " — "
Vasárusnak 567 fr., kovácsnak 600 fr., kötelesnek 50 fr., aszta- los 50 fr.	1267 " — "
Szijártónak 40 fr., timárnak bőrkért 60 fr., napszámosokra 300 fr. ...	400 " — "
Birkanyírásra 42 fr. 60 kr., gyapjú-szállításra 41 fr. 80 kr. ...	84 " 40 "
150 π parafinra a 12 kr., 150 π olajra a 22 kr., 26 itcze hal- zsirra a 40 kr.	70 " 40 "
500 m. zab-hiány pótlékra a 1 fr. 20 kr., orvosi szerekre 10 fr. ...	610 " — "
Épületek javítására 150 fr., utiköltségre 160 fr.	310 " — "
Előre nem látható szükségekre	200 " — "
Mindössze	18813 o. é. fr. 46 kr.

azaz egész kiadás 18813 fr. 46 kr.

« bevétel 10828 " 48 "

marad, adót ide nem számítva

költség-hiány ... 7984 o. é. fr. 98 kr.

7) Javaslatba hozott:

- az apátsági sz. egyház külső javítása,
- az örvényesi templomtető zsindelyezése,
- egy kovács fölvétele conventióra.

8) Marhák arányát véve a szántóföldekhez, esik 13 párra 28 hold páronként.

9) Takarmánykészlet találtatik szénából 1980 mázsa, szalmából 1254 mázsa, összesen 3234 mázsa; ezen készletet felosztva 154 darab marhára, esik egy darabra 22 mázsa. N. B. az egész készletből még levonandó conventiókra 540 mázsa széna, szalma s így marad takarmányozásra, sarjú, polyva, kukoriczszáron kívül, csak 2694 mázsa, melyből egy darabra jut 18 mázsa, melyhez hozzáadva a szecskát, kitelelhetnek a marhák.

Észrevétel:

Tihanyban a tiszteknek külön adatik 4 szekér széna, 8 szekér szalma. Véleményünk szerint megszüntetendő lenne eféle kiadása a takarmánynak s mint az uradalomban körülöttünk az uraság marhái között takarmányoztassák marháik.

Adó kimutatása.

N. B. egyes adóívek nem létében csak adóhivatalonként mutatható ki az összes cs. k. egyenes és egyenértékű adó, ú. m.:

Adóhivataloknál	Egyenes adó		Egyenértékű adó		Öszveg	
	fr.	kr.	fr.	kr.	fr.	kr.
1. Somogyban --- --- --- --- ---	5617	78 ¹ / ₂	1091	88	6709	66 ¹ / ₂
2. Szalában --- --- --- --- ---	2076	—	476	50	2552	50
3. Veszprém-ben --- --- --- --- ---	292	46	—	—	292	46
Öszvesen	7986	24 ¹ / ₂	1568	38	9554	62 ¹ / ₂

Feladatunk pontonkinti átnézete s betöltése:

- 1) Fiscus ügye? Felelet: Be van végezve $\frac{1}{2}$ vessző alatt.
- 2) Idei gabonakészlet? Felelet: Minden gazdaságban ki van mutatva.
- 3) Gazdaság czélszerű elrendelése s szükséges beruházások? Felelet: Helyenként javaslatba hozatott.
- 4) Némely terhek megszüntetése? Felelet:
 - a) ügyvéd elbocsátása új évre,
 - b) szántódi gulyás conventiójának okszerű rendezése,
 - c) kezelőtisztek marhatartásának szabályozása,
 - d) két kocsis ruhájának megszüntetése,
 - e) juhászok birkatartásának megszüntetése Somogyban,
 - f) Jabán, Tihanyban s Szántódon kovácsműhely fölállítása.
- 5) Szerződések megvizsgálása? Felelet: Tihanyi vendéglő bére emelendő 300 frtra.
- 6) Tisztek hűsége s tevékenysége? Felelet: Prior s igazgató urak elégedettek.
- 7) Erdők állapota? Felelet:
 - a) Szántódon igen ritka s vén lévén az erdő, annak vágatása s újból ültetése kívántatik,
 - b) Jabaira nézve az ültetés folytatandó,
 - c) Endrődi erdőben nagy darab vén s ritka, az is vágandó s ültetendő,
 - d) Endrődi Czinege-erdő megszünvén erdő lenni, tisztára kiirtandó s ültetendő,
 - e) Kaposi erdők jó karban vannak s rendesen kezeltetnek,
 - f) Tihanyi erdő a legelőelkülönítés alkalmával megszünt,
 - g) Aszófőn, Örvényesen s Füreden az erdőkezelés rendes,
 - h) Kis-szőlősi haraszterdő tisztítást igényel, erdőnek nevelendő,
 - i) Tósoki erdő pusztulásban van, mert a község használja legelőnek; tehát a tagosítás sietendő (!),
 - k) Fülöpi erdő rendes állapotban van.
- 8) Számadások 1863-tól 1864-ig első negyedig? Felelet: Az 1863-ig számadás, a mennyire boldogult Pius után lehetséges volt, elkészítettet; az utóbbi számadások rendben vannak.
- 9) Árendális földek? Felelet: Igen csekély számmal találhatunk, melyekről a hasznosítást lefolyta után rendelkezni fog a kormányzó.
- 10) A homok gátlására mi történt? Felelet: Ekkorig semmi; de nagy gond fog rá fordítani a kormányzó által.
- 11) Mennyi az apátság alaptőke pénze, mennyi idegenített el, mennyi van hátra s mennyi van meg? Felelet:
 - a) szőlősi bődézsma váltása 10.800 frt, ebből 1862. végeig részletekben s kamatok-

ban lefizettetett 9882 fr. 5⁶/₁₀ kr., mely összeg adósság törlesztésére fordított. 1863-ra fizettek a szőlősiek 317 fr. p. pénzben, ez az apátság pénztárába ment s el is költetett. Ismét fizettek 273 fr. s ez megvan a takaréktárban. Hátra van még 3743 fr. pengő p. tartozásban.

b) Füreden az egész földváltás 4010 fr. 53 kr. o. é. Ebből már lefizettek 436 fr. 6 kr., mely a takarékpénztárban kamatoz.

c) Vasuti kisajátítás 1480 fr., mely adósságtörlesztésre fordított.

d) Füredi bordézsma-váltás 4204 fr. 25 kr. o. é., míg befizetve semmi sincs.

12) Tagos vagy pörös jószágok? Felelet: Tihanynál elsoroltattak.

13) Patronatusi terhek? Felelet: Minden helységnél előszámláltattak, megjegyezvén, hogy a kapoli és aszófői templomok Tihanyból láttatnak el tömény-, gyertya- s egyéb apróbb költségekkel, mivel alaptőkéjük csekély.

14) Adó s aequivalens? Felelet: Már fölemlített.

15) Melegh ispán jelen körülménye? Felelet: Kétszeri kihirdetés után házasságra lépend a kérdéses személylyel.

16) Pénztár állapotja jun. 30-ig? Felelet: Maradék volt 100 fr. 79 kr. és 29 $\frac{1}{2}$, ehhez járult 3. negyedben füredi jövedelemből 2000 fr., melyből adóra ment 1000 fr., bevett 15 $\frac{1}{2}$ s kiadott 800 fr., maradt a cassában 300 fr. 70 kr. s 44 darab $\frac{1}{2}$.

17) Hofstetter követelése? Felelet: Külön jegyzőkönyv szól róla $\frac{1}{2}$. vessző alatt.

18) Pincze állománya? Felelet: Tihanyi pinczében találtatik 990 akó bor.

Szántódi " " 1200 " "

Borkiadás: Öszvesen 2190 akó bor.

1) Aszófői plebánosnak	---	---	---	magyar akó	12 ó és 24 uj
2) Szabó Dávid ügyvédnek	---	---	---	" "	12 " " 6 "
3) Hurai orvosnak	---	---	---	" "	12 " " — "
4) Écsi Lászlónak	---	---	---	" "	12 " " — "
5) Tihanyi ispánnak	---	---	---	" "	12 " " — "
6) Kéményseprőnek	---	---	---	" "	12 " " — "
7) Kárpitosnak Füreden	---	---	---	" "	— " " 6 "
8) Tihanyi mesternek	---	---	---	" "	— " " 12 "
9) Kertésznek	---	---	---	" "	— " " 9 "
10) Mosónénak	---	---	---	" "	— " " 6 "
11) Bognárnak	---	---	---	" "	4 " " 4 "
12) Révészgazdának	---	---	---	" "	— " " 2 "
13) Sekrestyésnek	---	---	---	" "	— " " 3 "
14) Gépésznek Füreden	---	---	---	" "	4 " " — "
15) Füredi interveniensekre	---	---	---	" "	17 " " — "

Házi szükségre:

a) asztalra	---	---	---	magyar akó	50 ó és — uj
b) cselédekre	---	---	---	" "	— " " 16 "
c) napszámosokra	---	---	---	" "	— " " 60 "
d) töltögetésre a két pinczénél	---	---	---	" "	— " " 50 "

Somogyban:

Zamárdi lelkésznek	---	---	---	magyar akó	12 ó és 24 uj
Endrédi	"	---	---	" "	12 " " 24 "

Kapodi lelkésznek	magyar akó	12 ó és 18 uj				
Szántódi ispánnak	«	«	12 «	«	—	«
Jabai	«	«	«	12 «	«	—	«
Kapoli erdőmesternek	«	«	12 «	«	—	«
Szántódi pintérnek	«	«	—	«	«	6 «
« kertésznek	«	«	—	«	«	3 «
« bognárnak	«	«	—	«	«	1 «
Egész kiadás ó-borban	219	akó	a 8 fr.	1752	o. é. fr.	—	kr.
« « uj-borban	294	«	« 4 «	1176	«	«	« — «

Mindössze a kiadás 513 akó a 6 fr. ... 2928 o. é. fr. — kr.

Borbevétel a fönnemlített okoknál fogva igen csekély remélhető.

V. Füred, tagosított birtok.

1) Kiterjedése:

- a) Szántófield 20 hold
- b) Legelő 214 «
- c) Erdő 312 «
- d) Belsőség 21 «

Összesen 567 ⁹⁰⁰/₁₂₀₀ (!) hold.

2) Állandó jövedelmek:

- a) Nagyvendégfogadótól ... 1155 fr. — kr.
- b) Fogadótól az istálónál ... 230 « — «
- c) Zsidó vendéglétől ... 630 « — «
- d) Péktől ... 100 « — «
- e) Boltoktól ... 1124 « 10 «
- f) Censzusokból ... 25 « 95 «
- g) Legelő-árendából ... 120 « — «

3) Fürdőintézetből ... 19310 « — «

4) Termésből:

- a) Buza 11 m. a 3 fr., rozs 13 m. a 2 fr. ... 59 « — «
- b) Erdőből 16 1/2 öl fa a 4 fr. ... 66 « — «

Összes bevétel 22820 fr. 05 kr.

Kiadások:

1) Conventiókra:

- a) Nyári idényrei személyzetre ... 1645 fr. — kr.
- b) Egész évre fizetendőkre ... 1202 « — «
- c) Személyzet kosztjára ... 1181 « 25 «
- d) Főorvosnak ... 420 « — «
- e) Buza 78 m. a 3 fr., rozs 208 m. a 2 fr. ... 650 « — «
- f) Ölfá 52 öl a 5 fr. ... 260 « — «

Egyéb kiadások:

Rendtársak élelmezésére ... 1030 fr. — kr.
Zabra 200 m. a 1 fr. 20 kr. ... 240 « — »

Savanyúvízes üvegekre ...	972 fr. 65 kr.
Szappanra ...	113 « 60 «
Tollra ...	132 « — «
Butorkelmékre ...	465 « — «
Dugaszokra ...	270 « — «
Butorjavításért ...	191 « 70 «
Fürdői hirdetések ...	384 « 34 «
Tűzkármentesítésre ...	164 « 87 «
Gyertya, olaj, szurok, gyántára ...	353 « — «
Épületfa kereskedőnek ...	669 « — «
Vasneműekre ...	438 « — «
Liberiákra ...	107 « — «
Széna, szalmára ...	597 « — «
Ács munkákra ...	302 « — «
Lakatosnak ...	112 « — «
Kovácsnak ...	175 « — «
Kőművesnek ...	213 « — «
Kötelesnek ...	175 « — «
Gouthardnak boltbeliért...	313 « — «
Különbfélékre ...	2460 « — «

Mindösszesen 15236 fr. 41 kr.

Azaz egész bevétel... 22820 « 05 «

« egész kiadás ... 15236 « 41 «

Marad, adót bele nem számítva, tiszta jövedelem ... 7583 fr. 64 kr.

Javaslatba hozatott:

1) Az inspector s kormányzó urak előterjesztések folytán a hidegfürdő, hogy a nélkül az intézet fönn nem állhat. Minthogy tehát a mostani fürdő oly rozoga állapotban van, hogy céljának többé meg nem felelhet, a víz pedig oly csekély, hogy azokban már csak térdig ér, javaslatba hozatott egy új hidegfürdőnek s mélyebb vízeni fölállítása, fölhasználva ahhoz a régiből, a mit csak lehet.

2) A Balaton lepadott szélén kezdett töltésnek folytatása.

3) Az ó-fürdőháznak teteje, stukaturája, ajtai, ablakai egészen újból építendőek.

4) Minthogy a zsidó traktér, a mesteremberek és cselédek lakhelyei szükségképen áthelyezendőek, egy új épületnek emelése szükségeltetik.

5) Legnagyobb figyelembe ajánlatik s mit kormányzó és inspector urak is okszerűen indokolnak, hogy a körülfekvő haszontalan dombok s üres helyek osztassanak ki házhelyeknek s kerteknek évi bérbe, hogy azokban mennél több vendég tartózkodhassék.

Jelen fölvételeket s javaslatokat főtiszt. tihanyi perjel, kormányzó s inspector urak jelenlétében jegyzékbe vették s ezzel jegyzőkönyvünket befejeztük.

Füreden, augusztus 13-án, 1865.

Borovszky Lénárd s. k.

F. T. Tihanyi Perjel s Convent megbizottja.

Ressni Bruno s. k.

főpátsági megbizott.

Eredetije a pannonthalmi rendi levéltárban.

Kivül: Jegyzőkönyv a tihanyi apátság javainak állapotjáról 1865-ben (Borovszky írása!), illetőleg a tihanyi apátság zilált állapotainak megvizsgálása végett kiküldött conventtagoknak jelentése (pannonhalmi hozzátoldás!).

Signatúrája: Act. archiabbat. fasc. 81., aaa.

124.

1865 november 30. — *Kruesz Krizosztom főapát az elődétől már kinevezett és királyi megerősítésben is részesült Simon Zsigmond tihanyi apát részére, mivel ezt elődje betege, majd halála miatt nem tevette, apáti kinevező okiratot állít ki.*

Mi *Kruesz Chrysostom*, Isten irgalmából a Szent Márton püspök és hitvallóról czimzett pannonhegyi Szent-Benedek-rendü főapátság, valamint egyéb a magyar szent korona alatt létező ugyanazon rendü apátságok főapátja és örökös elnöke, a szépművészetek és bölcsészet tudora sat. emlékezetül adjuk ezennel mindenkinek, a kit illet: hogy miután Istenben boldogult közvetlen elődünk, méltóságos és főtisztelendő Rimely Mihály főapát ur a Brestyenzky Béla utolsó törvényes tihanyi apátnak kimultával valósággal megürült tihanyi apátság betöltéséről és új birtokosáról az egyházi és polgári törvény s legfelsőbb királyi intézmények rendelete szerint tiszténél fogva gondoskodni és az özvegyült apátságot alkalmas és lelkes kormányzóval ellátni akarván, kedvelt, tisztelt és hív fiunkat és szerzetes rokonunkat, *Simon Zsigmondot*, pannonhegyi Szent-Benedek-rendi áldozárt, a szent-mártoni convent perjelét és olvasóját, a főapátsági lyceum aligazgatóját és szentszéki ülnököt az ő személye és a szent szerzet körül gyűjtött érdemei, nyájas társalgása, erkölcsi jámborsága és egyéb kitünő tehetségeiért, — melyekkel őt felruházva lenni mind saját ismeretéből tudá, mind szerzetes társainak irántai szeretetéből és bizalmából, kik által azon alkalommal, midőn a visszaállító kegyelmes királyi oklevél erejénél fogva tanácsukat kikéré, neki kiváltképen ajáltatott, — főapáti véduri joga és hatalmánál fogva, melylyel kétségtelenül minden fiókapátságok fölött áhitatos emlékü elődei példájára birt, s mely dicsőemlékezetű I. Ferencz királynak, a szent szerzet második alapítójának, 1802-ben kiadott visszaállító legkegyelmesebb oklevelében is megismertetvén s ujlag megerősítettvén, a főapátok által a legujabb korig háborítlanul gyakoroltatott, eltökélette a törvényesen megürült Szent Ányos püspök és hitvallóról czimzett tihanyi apátság apátjává kiszemelni, kiválasztani és kinevezni és az 1864-i december hó 29-ik napján tartott conventülésben nyilvánosan ki is nevezvén, elhatározta az említett apátság bármi néven nevezendő birtokait minden egyházi és világi jogokkal, kiváltságokkal, haszonvételekkel, melyek ahhoz tartoznak, vagy tartozni ismertettek, neki adományozni, mégis a következő nyilvános kikötések és föltételek mellett: hogy ezen jó szándéka és akarata a kegyelmes kir. visszaállító oklevél 8-ik szakaszának rendelete szerint csak a legfelsőbb helyen megkeresett és megnyert királyi helybenhagyás és megerősítés után nyerjen teljes és megváltozhatatlan sikert és foganatosítást, — hogy szíven hordozván szerzetes szent fogadalmát s esküjét, iránta és törvényes utódai iránt teljes hűséget, köteles engedelmisséget és tiszteletet tanúsítson, — hogy az istenszolgálatot és vallásosságot az egyházban, szabályszerű szigorú szerzetes fegyelmet a szerzetes lakban fentartani és előmozdítani törekedjék — hogy az apátság birtokait semmi szín s ürügy alatt

el ne idegenítse, el ne zálogosítsa, az elidegenítetteket, elzálogosítottakat egyházi tiszténél fogva visszaszerezni iparkodjék, — hogy az apátság egyházi és polgári jogait, kiváltságait szorosan megőrizze és védje, — hogy az apátság jövedelmeit mindinkább szaporítani, használni pedig úgy törekedjék, miként azt dicső emlékezetű második alapítónk kegyelmes oklevelelének 2-ik szakaszában kijelentett felséges akarata és királyi rendelete, a szent szerzet közös terhei és szükségsei, lelkiismeretének gyengédsége és szerzetes tökélye megengedik és kötelességévé teszik és azért a fenálló üdvös szokás szerint számadásait évenként neki és utódainak okvetetlenül bemutatandja.

Miután továbbá Istenben boldogult elődünknek ezen megválasztó és kinevező szándéka és eltökélt akarata általa a legfelsőbb helyen legmélyebb tisztelettel bemutatattván, felséges urunk és királyunktól folyó 1865-ik évi február hó 19-ik napján legkegyelmesebben helybenhagyott és megerősített; azonban tisztelettel említett elődünk a formaszertint kiállíttatni szokott adományozási és átruházási oklevelet folyó évi martius 8-án közbejött halála miatt maga sajátkezüleg már alá nem írhatta, ki nem adhatta és így az apátság átadását tetteleg nem eszközölhette: ennek következtében mi, mint Istenben boldogult Rimely Mihály főapátnak törvényes és közvetlen utódja, főtisztelendő Simon Zsigmond urnak a Szent Ányos püspök és hitvallóról címzett tihanyi apátság valóságos és törvényes apátjává történt kineveztetését teljesen törvényesnek s érvényesnek elismervén és minden formaszertüségi hiányt pótolni kívánván, főapáti jogunk és hatalmunknál fogva jelen levelünk ereje által neki átadjuk és adományozzuk a most nevezett apátságot minden birtokaival, hozzátartozandókkal, határaival és haszonvételeivel, egyházi és polgári jogaival és hatóságaival, a mint ezek törvényileg, gyakorlatilag az apátsághoz tartozandóknak tudatnak és ismertetnek, mégis a fentebb megírt óvások és föltételek alatt; meghagyván egyetemben, hogy a *Szent István apostoli királyunktól nyert és a szentséges pápák által megerősített egyházi kiváltságok szerint* az egyházi törvényben megrendelt időben és módon nevünkben magát felszenteltesse és egyházába beiktattassa.

Akarjuk tehát és legfelsőbb királyi tekintélynél fogva parancsoljuk: hogy kiki a mi Istenben boldogult elődünk által rendelt és kinevezett főtisztelendő *Simon Zsigmond* urat a Szent Ányos püspök és hitvallóról címzett tihanyi apátság törvényes, rendes, valóságos apátjának megismerje és tisztelje. Ugyanazért nektek, Krisztusban szeretett fiaink és szerzetes rokonaink! kik a tihanyi monostorban akaratunkkal laktok és Uratoknak, Isteneiteknek hiven és buzgón szolgáltok, esküvel fogadott szerzetes engedelmességtelknél fogva atyailag és erősen parancsoljuk: hogy főtisztelendő *Simon Zsigmondot*, kit az isteni gondviselés és törvényes hatalom előljárótoknak és vezéreknek rendelt, valóságos és törvényes apátotoknak elismervén és elfogadván, neki teljes tiszteletet és illő engedelmességet nyilvánítani el ne mulasztjátok. — Mely főapáti intézkedésünk és adományozásunk nagyobb hitelére és maradandó erősségére nevünk aláírásával és pecsétünkkel ellátott jelen oklevelünket kiadatni rendeltük.

Kelt Pannonhegyen levő szent-mártoni várunkban Krisztus Urunk születése után egyezernyolczszázhatvanötödik évi Szent András apostol ünnepén.

Kruesz Chrisostom m. k.
főapát.

Eredetije a pannonhalmi főapáti irattárban.

A pannonh. Sz. Benedek-Rend tört. XI.

125.

1894 ápril 7. Pannonhalma. — *Fehér Ipoly pannonhalmi főapát Halbik Cziprián főmonostori perjelt tihanyi apáttá nevezi ki.*

Fehér Ipoly, Isten irgalmából, az apostoli szentszék kegyelméből a Sz. Márton hitvalló-püspökről czimzett pannonhalmi Sz. Benedek-rendü főapátság főpásztora, ennek és a magyar sz. korona alá tartozó ugyanezen rendü összes apátságoknak főapátja s örökös elnöke, a Ferencz József-rend lovagja, a szerb királyi Sz. Száva-rend középkeresztese, stb., stb., emlékezetül adjuk ezennel mindenkinek, kit illet, hogy boldog emlékü Simon Zsigmond néhai tihanyi apátnak 1891. év márczius hó 13-án történt elhalálózásával a nevezett tihanyi apátság törvényesen és tényleg megüresedvén, czélszerűnek tartottuk az említett apátság betöltéséről az egyházi törvények és a legfelsőbb királyi rendeletek értelmében gondoskodni.

Kikérvén ez okból az összes rendtagok tanácsát s ebből megértvén, hogy ők kiválólág *Halbik Cziprián* kedvelt, tisztelt és hű fiunkat és szerzetes rokonunkat, pannonhalmi szt. benedek-rendi áldozárt és ez idő szerint főmonostori perjelt ajánlják az apáti székre: ennek okáért és tekintetbe vévén különben is az ajánlottnak az anyaszentegyház, a haza, szent szerzetünk és a mi személyünk körül gyűjtött kitünő érdemeit, erkölcsi jámborságát, tanultságát és egyéb jeles tehetségeit, főapáti véduri jogunknál és hatalmunknál fogva, melylyel a pannonhalmi Sz. Benedek-rend fiók-apátságai fölött királyi oklevelek és jelesen dicső emlékezetű I. Ferencz apostoli királyunknak 1802-ik évi márczius hó 12-én kiadott legkegyelmesebb visszaállító királyi oklevele, nem különben dicsően uralkodó I. Ferencz József apostoli királyunknak 1888-ik évi augusztus hó 12-én kelt és a zalavári apátságot a pannonhalmi főapátsággal egyesítő legkegyelmesebb királyi oklevele erejénél fogva és áhitatos emlékü elődeink példájára kétségtelenül birunk, a Sz. Ányos hitvalló-püspökről czimzett és jelenleg üresedésben levő tihanyi apátság apátjává említett *Halbik Cziprián* kedvelt fiunkat és szerzetes rokonunkat ezennel kiszemeljük, kiválasztjuk és kinevezzük, mégis a következő nyílt kikötések és feltételek mellett:

1) hogy megnyervén ő császári és apostoli királyi felségének jelen kinevezésünkre vonatkozó legkegyelmesebb megerősítését, az egyházi törvényekben megszabott időben és módon magát megáldattassa és egyházába beiktattassa;

2) hogy szíven hordozván szerzetesi szent fogadalmát, irántunk és törvényes utódaink iránt apáti minőségében is teljes hűséget, tiszteletet és engedelmességet esküdjék és tanusítson;

3) hogy egyházában az isteni szolgálatot és vallásosságot, szerzetesi házában pedig a szigorú szerzetesi fegyelmet fentartani és előmozdítani törekedjék;

4) hogy apátsága egyházi és polgári jogait, kiváltságait szorosan megvédje és megőrizze;

5) mivel ő császári és apostoli királyi felségének 1890-ik évi február hó 12-én kelt legfelsőbb elhatározásával életbe léptetett «Szabályrendelet» értelmében a pannonhalmi Sz. Benedek-rend összes, tehát ugy a fő-, mint a fiókapátságok birtokainak miként való kezeléséért a felelőség első sorban mireánk és törvényes utódainkra nehezedik; mivel továbbá dicső emlékezetű I. Ferencz apostoli királyunknak 1802-ik év márczius hó 12-én kelt és fönnebb már idézett legkegyelmesebb visszaállító oklevele a sz. szerzet összes kötelezett-

ségeinek hűséges és pontos teljesítéséről való gondoskodást nekünk és törvényes utódainknak teszi kötelességévé: ez okokból az anyagiakban, az apátsági birtokok kezelésében a közvetlen felügyeleti jogot a kinevezett apát urra bizzuk ugyan, de az intézkedési és rendelkezési jogot magunknak és törvényes utódainknak tartjuk fenn. Miért is meghagyjuk, hogy az 1890. évi rendkáptalannak II. ülésében hozott határozatához képest az apátság minden jövedelmei a pannonhalmi főmonostor központi pénztárába beszo­lgáltassanak, a honnan az apátság összess zükségletei, az említett rendkáptalan határozata értelmében, fődöz­tetni fognak; meghagyjuk továbbá, hogy az apátságnak mindennemű számadásai megbirálás céljából nekünk és törvényes utódainknak a meghatározott módon és időben beküldessenek.

Akarjuk tehát és legfőbb királyi tekintélynél fogva parancsoljuk, hogy kiki főtisztelendő *Halbik Cziprián* urat a Sz. Ányos hitvalló-püspökről címzett tihanyi apátság törvényes, rendes és valóságos apátjának elismerje és tisztelje.

Ugyanazért nektek, Krisztusban szeretett fiaink és szerzetes rokonaink, kik a tihanyi monostorban és apátsághoz tartozó plebániákon és egyéb helyeken a mi akaratunkkal lak­tok és Isteneteknek szolgáltok, esküvel fogadott szerzetesi engedelmességteknél fogva atyailag és erősen parancsoljuk, hogy főtisztelendő *Halbik Cziprián* urat, kit az isteni gondviselés és a törvényes földi hatalom előljárótoknak és vezéreteknél rendelt, valóságos és törvényes apátotoknak elismervén és elfogadván, neki teljes tiszteletet és illő engedelmisséget nyil­vánítani el ne mulasztjátok.

Mely főapáti intézkedésünk nagyobb hitelére és maradandó erősségére nevünk alá­írásával és pecsétünkkel ellátva jelen oklevelünket kiadatni rendeltük.

Kelt Pannonhalmán, Sz. György hava 7-ik napján az Ur ezernyolczszázkilenczven­negyedik évében.

Fehér Ipoly
pannonhalmi főapát.

Eredetije a pannonhalmi főapáti irattárban.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

Aágh Ámánd, tihanyi perjel 655., 667., 825.
 acrai perjel 743., 746., szerzetesek 17., 743.
 Acsády Pál 298., 717.
 Adelgunda, bajor hercegnő 696.
 Adler József, balaton-füredi fürdőorvos 415., 416.,
 438., 461., 493.
 Adolf György, schamburg-lippei trónörökös 695.
 adonyi fuvar 607.
 adó l. jobbágy-, királyi, megyei
 aequivalens 294—295.
 agilisok l. b.-füredi.
 Aigner József, telekii jegyző és tanító 261.
 ajkai kálvinista prédikátor 550., lakosok 537., 538.,
 729.
 Ajka, falu 547.
 Ajkai György, tihanyi lakos 133.
 akolii bíró 495.
 Albert Jónás, tihanyi szerzetes 659.
 Albrecht főherceg 401, 402.
 Alsó-Ausztria, főhercegség 273., 301., 709., 723.,
 724., 735., 737., 748., 752., 757., 760., 764., 785.,
 788., 792., 798., 856.
 Altenburg, benczés apátság, Tihany anyamonostora
 6., 7., 95., 709., 722., 760., 785., 786., 788. alten-
 burgiak 530., altenburgi apát a tihanyi apáti
 székre kiszemelő és bemutató jogot kapott 114.
 -i apát Tihany örökös visitatora 723. -i apát 11.,
 18., 96., 347., 670., 709—711. 735., 736., 738.,
 748., 749., 752., 753., 756., 757., 759., 764.,
 766., 767., 771., 772., 778., 782., 783., 790.,
 794., 856. -i apátság bécsi praefectura 11. jószág-
 kormányzója 11. -i benczések 8., 11., 39., 149.,
 741., 781—783. -i konvent 8., 10., 19. 723.,
 735., 736., 738., 748., 749., 753., 757., 765—767.,
 771., 774., 787., 789. -i konvent pecsétje 10.,
 19., i- monostor 749.
 Althán János Mihály gróf, zalamegyei főispán 279.
 Amaci Károly Antal 851.
 Amadé Antal gróf, Zalamegye administratora 373.,
 378.
 Ambrózy Lajos báró (Sédeni), a helytartótanács
 soproni osztályának elnöke 426.
 amerikai kivándorlás 221.

Andocs 694., 883., -i bucsújárás 158., 212, 224.,
 238., -i Ferencz-rendiek 234., 642.
 András (I.), magyar király 356., 716., 774., 779.,
 889. — (II.), 343., 712., 715., 844.
 Andrási l. Szent-András
 Andrassy Gyula gróf 407.
 Andreucci Jeromos jezsuita 55.
 Antal Dömötör, tihanyi szerzetes növendék, majd
 jószágkormányzó, endrédi plébános 209., 658.
 -János, csicsali birtokos 41., 623., 632., 636.
 Antalfa, falu 381.
 Antonelli Szilveszter biboros 839.
 Apa Benedek, tihanyi plébános 136, 664.
 apácza l. irgalmasnővér, klarissza.
 apátavató 56., 93., 121. s köv., 801., a főpásztor
 engedélyével más püspöktől 818.
 apátavató jog és főpásztori joghatóság 121—122.
 apátbemutató 721., 722., 751., 785., 788—791.,
 815—817., 835., 836., joga 765., 767.
 Apáti pusztá 8., 306., 322., 730., 861.,
 apáti czim adományozása 745., javadalmakkal járó
 köteleességek 808., 809., joghatóság adomány-
 zása 745.
 apátkinevezés 56., 788., 833., dija 836.
 apátkinevező jog 765., 767.
 apátmege erősítés 816., 833—835.
 apátság, apát, altenburgi, ábrahámí, babocsai, bajor,
 bakonybéli, bélai, dömölki, frank, göttweigi,
 gradecki, kapornaki, lukai, madocsaí, monte-
 cassinói, montserrati, osztrák benczés, pannon-
 halmi fő-, péterváradí, sváb, svájci benczés,
 telkii, tihanyi, zalavári, zebegény-hegyi, zirczi,
 zselicz-szent-jakabi.
 apátságadományozás 835., 836., átengedése 721.,
 722.
 apátságba való bevezetés 785., 792—795., 817.,
 834., 835., 838.
 apátság élére más monostorból apát nem választ-
 ható 772., 773.
 apátságok bekebelezése 106., l. javadalombekbebelezés.
 apátságról való lemondás 722.
 apátválasztás 772.
 Arad vára megerősítése 6., 709., 740., 780.

Arady József, tihanyi ispán 320.

Arács, falu 38., 42., 128., 245., 249., 357., 385., 386., 393., 424., 429., 430., 465., 501., 506., 521., 527—531., 729., 861., 875., 876., -i convertita 824. -i Eszterházy grófi jobbágyságok 358., jövedelme 878. -i ispán, Nagy Lőrincz, -i katolikusok 252., -i közbirtokosok 500., -i lakosság 521., -i temető 256., -i tized 527., arácsiak 364.

arbei püspök, Spáczay Pál

aréna, l. balaton-füredi fürdői

Aszalóy János, tihanyi lakos 133.

Aszófő, falu 8., 83., 128., 160., 173., 181., 182., 192., 198., 270., 271., 277., 290., 306., 322., 326—333., 342., 357., 381., 385., 389., 528., 696., 723., 730., 846., 861., 875., 887., 905., 908., 937., 940., betelepítése 188., filiája B.-K.-Szőlős, B.-Udvari, jobbágylakossága 327., 329—331., 727., jövedelme 877., Tihany filiája 172. tihanyi apátsági jövedelmei 858., 859., -i bíró 495., bucsú-sok 182., convertiták 823., 824., egyházfi 181., egyházlátogatás 113., 172., 175—177., 180—183., 185—187., 189—195., 200., 202., 920—929., építkezés 77., helyi ünnepek 182., hívek 124., 175., 178., 186., hívek bérmlása 159., hívek erkölcsi és vallási állapota 188., 904., iskola 184., 185., 847., 906., iskolások 187—188., 908., iskola vagyona 187., katolikusok 848., 904., kálvinista prédikátor 172., keresztek 183—184., 928., lakosok 39., 186., 730., malom eladása 94., Olvasó-kör 188., plébánia 62., 64., 112., 172—203., 856., 857., 941., -épület 174., 924., filiai 188. s köv., istentiszteleti nyelve 110., rendje 181—182., 901., 922., megszűnése 172., szervezése 109., 173., -i anyakönyvek 178., könyvtár 175., 109., -i plébánosok 173—174., 181., 189., jövedelmei 175—177., 188—189., 196—197., 199., 862., 906., 911—912., 923—925., kötelességei 177—178., 846., 905—906., Rózsafüzér-társulat 180., 188., tanítók 178., 184—185., 197., javadalma 185—186., 847., 862., 907., 912., 925—926., kötelessége 187., lakása 185., 926., temető 183., 903., 928., templom 72., 108., 172—173., 900., bucsúja 100., 173., 838., 839., és fiókegyházai lakossági és vallási viszonyai 303., felszerelése 178—180., 846., 909., kegyura 904., számadásai 181., 921., vagyona 181., 921.

atheni érsek, Falcinelli Marián

Aurél, tihanyi szerzetes 654.

Ausztria l. Alsó-Ausztria

ábrahám apát, Filó János

Ábrányi Kornélné 255.

Ádánd, falu 631., 648., -i ménés 619.

Ágh János, endrédi tanító 217.

áldás a monostorból való távozáskor 699.

árendások 308., 310., 312., 359., 538., 540—544., 554., 593., 594., 600., 601., 725., 726., 729.

árvaház 75.

Árva Mihály József endrédi plébános, volt jezsuita 208.

Babocsa város 12., -i apátság 12.

Babocsay Pálné, kis-kapolyi birtokos 631., 632., 731.

Babos György, magyar kamarai számvevőszéki kiadó 623.

Bach Sándor, osztrák belügyminiszter 475.

Bachmann János, a pécsi oskolamegye királyi inspektora 219.

Baden 86.

bajor benzés apátságok 5.

bajor hercegek, hercegnők 695., 696.

Bajzáth József, veszprémi püspök, királynéi kancellár 61., 62., 102., 104—110., 146., 158., 199., 223., 843., 849., 851., 889., 915.

Baki László 534.

Bakony 355., 537., 556.

Bakonybél 61., 70., 71., 654., 665., 692., 905., -i apát 62., 146., 774., l. Novák Krizosztom, Taucher Ágoston, Vidlics Ferencz, Villányi Szaniszló, apát somogyi tizedszedő 29. -i szék betöltése 91., 117. apátság 29., 267., 852., exemptiója 103., kormányzója l. Jankovich Márton, Pirnecker Emilián. -i bölcséleti iskola 684., plébánia 112., szerzetes 61., 655., 659.

bakony-szent-lászlói fürdő 44.

Bakos István, arácsi lakos 530.

Balaskó György, b.-k.-szőlősi tanító 198.

Balassa Ferencz gróf, Zala megye kir. biztosa, horvát bán, 418., 434., János, egyetemi tanár 416., 451.

Balaton 46., 202., 226., 282., 283., 381., 393., 405., 437., 452., 453., 455., 480., 491., 492., 499., 500., 512., 569., 612., 707., 709., 711., 723., 749., 791., 795., 797., 802., 835., -gőzhajózási társaság 523., 524., lecsapolása 454., vegyelemzése 436.

Balaton-Földvár 228.

Balaton-Füred, falu 8., 38., 42., 76., 77., 83., 128., 130., 132., 245., 249., 258., 282., 283., 289., 327., 328., 331., 342., 344., 345., 355—390., 393., 419., 424., 429—431., 457., 500—502., 513., 521., 523., 527., 528., 723., 861., 875., 887., 888., 938., 940., 942., «compossessor» 368. s köv., jobbágylakossága 728., jövedelme 364., 869., 877., -i agilisok 357., 358., 368. s köv., 382., bíró 357., 377., 495., convertita 824., czimeterium 356., előjárók 377., 378., esküdtek 357., 377—378., esperes, l. Fuxhoffler Demjén, Kulcsár István, Letenyei József, Schwartz

- József, hetivásár kérése 368., iskola 94., 388—390., -szék 389., jegyző 367., 378., jobbágyok 358—365., 377. s köv., 384., 496., 728., tanító 556., 531., katolikusok 252., kálvinista templom 826., kálvinisták 54., 158., 826., korcsma eladása 94., közbirtokosok 357., 368., 433., 500., kuriálisták 368. s köv., 382., 384., 386., 432., 496., lakosok 345., 378., 521., plébánia terve 173., 388—389., plébános 531., temető 158., 256., veszprémi káptalani jobbágy 365.
- Balaton-Füred, fürdő 54., 56., 70., 77., 79., 209., 226., 365., 368., 385—388., 390—526., 675., 693., 694., 703., 728., 827., 828., 875., 888., 941., eladása terve 408. s köv., elcserélésének gondolata 397., főfelügyelője Zalamegye 398., 425., igazgatása 411—412., jövedelme 409., 455., 877., 942., közlekedési viszonyai 521—525., lakásviszonyai 463—474., 860., megszerzése 393., orvosai 391., 395., 396., 412—417., Paloznak expositurája 245., pecsétje 442., politikai hatóságai 421—427., 428., postája 522., 525., savanyúvizei 397., 399., 402., 403., 406., 430—440., árúsítása 419., 420., megrontása 396., 435., palackozása 440—446., vegyelemezése 432., 438—440., sebészei 395., 396., 412., 417—418., sétat helyei 400., 406., 473., 491. s köv., szénsavas fürdői 94., színháza 398., 403., 425., 426., 493., 511—520., színházbizottsága 518., szórakozásai 508. s köv., távirója 525—526., temetője 256., tisztasági szabályai 507—508., vásárjoga 489—490., 870., világítása 93., 506—508., vízvezetéke 506., -i arena 400., 519., bérletek 391—392., 394., 396., 399., 408—411., 412., 413., 417—420., 443., 446., 448—450., 477—479., 485—489., biztos állás 395., 421—425., bőjt 409., cselédség 490—491., élelmezés 485—490., építkezés 77., 94., épületek házbéradója 474—477., felügyelő 398., 399., 406., 411—412., 426., I. Écsy László, fürdők díjszabása 446—454., fürdőforrás 431., 439., 440., 446., fürdoházak, fürdők 400., 450—455., gyógydíjakat kezelő bizottság 425—430., 496. s köv., 517., gyógyítások 456., gyógyszereszek, gyógyszerház 394., 396., 418—421., 694., hideg-fürdő 289., 293., 398., 943., helyi káplánok 245., 249., 458., ellátásuk 245., 250—252., kötelességeik 252., könyvtárak 250., lakásuk 249—250., helyi káplánság 244. s köv., 247., 249., egyházlátogatása 252., 253., 255., igazgató, I. Écsy László, Kovács Ábel, Lingl Valérián, ellenőrzése 671., fürdőigazgatóság 673., intéző 412., izraelita imaház és vendéglő 470., kath. templom és felszerelése 76., 108., 152., 244., 253—255., 400., 856., jövedelme 253., katonai ispotály 280., 396., lövész-egylet, lövölde 400., 510., 520., magánépületek 400., 423., 453., 464—467., 469., 479—485., 488., 490., 497., 498., 598., 645., plébánia megalapításának terve 245—249., rendtartás 399., 429., 445., 488., 508., savós-kút 431., 439., 440., 445—446., szegények kórháza 397., 425., 426., 456—463., felszerelése 461., szervezete 458., tisztviselői 458—459., vagyona 459—463., tüzek 398., 399., 466., 467., 493., tűzbiztonság 506., vendégek 394., 395., 400—402., 405—407., 425., 426., 428., 451., 456., 457., 464., 467., vitorlás hajó-egylet 520—521., zenedíjak 428—430., zenészek 425., 509—510., -n katonák 463., -e járatos újságok 509., -i hajózás 52., 409., 703., balatoni halászat 160., 296., 299., 302., 304., 306., 309., 310., 314., 316., 317., 331., 333., 352., 354., 534., 603., 612., 714., 726., 733., 858., 859., végházak 273.,
- Balaton-Kis-Szőlős, falu 8., 42., 52., 83., 128., 181., 277., 326., 333—347., 357., 381., 386., 389., 696., 723., 727., 848., 905., 909., 937., 938., 940., 941., Aszófő filiája 196., 901., jövedelmei 342., 859., 877., kegyurai 197—198., -i bírák 268., convertiták 823., 824., iskola 197—198., 928., iskolaszék 199., jobbágylakosság 334., 339—340., 729., katolikusok 175., 848., 904., kálvinisták 197., kereszt és alapja 197., 928., közbirtokosok 346., lakosok 328., 331., 345., 368., mesterlakás 198—199., plébániai javadalom 196—197., tanító javadalom 199., 908., tanítók 198., temető 197., 903., 929., tihanyi apátsági kuria 822., -melléki-Szamárd I. Zamárdi, menti vasút 200., tavi gőzhajózási társaság 525.
- Balaton-Udvari, falu 173., 193., 905., 909., Dörgicse, Csicsó, majd Aszófő filiája 199., 901., -i bíró 495., iskola és mesterház 201., 907., 927., katolikusok száma 904., kálvinista tanító 202., kálvinisták 201., 202., tanítók 200—201., javadalma 202—203., 908., 912., 927., temető 200., 903., 929., templom 183., 903., felszerelése 200., 911., istentiszleteti rendje 200., 923., számadásai 923., vagyona 200., 922.
- Balázs Ferencz, zamárdi segédtanító 229., balázsolás 182.
- Balog István, endrédi öreg bíró 219., kapolyi jegyző 241., színész 516., telekii tanító 261., zamárdi segédtanító 229., zalamegyei esküdt 9., 20., 752., Győrmegegye orvosa 396., 507., 509., 520.
- Balogh László (Galánthai), az urbárium ügyében kirendelt királyi biztos 317.
- Balogh Péter, b.-füredi agilis 382., b.-füredi lakos 374.
- Balományi Román, tihanyi szerzetes 135., 654., 813.

- Baracska, falu 153., kegysura Brunswick Antal gróf.
 Baranyai Benedek, tihanyi lakós 133., János, tihanyi plébános 36., 135., 159., tihanyi orgonista 163.
 Baranyai-regiment 279.
 Barbay Kolumbán, zamárdii lelkész 223.
 Barbély Gábor, b.-udvarii tanító 201., György, felesége Éva 823., István, b.-udvarii lakós 921., János, b.-k.-szőlősi lakós 921.
 Barcza Ádám (Nagy-alásónyi), a pápai, ugodi, deveseri uradalmak praefectusa 373., 380., 381., Erzsébet 400., Sándor, zalamegyei alispán 524.
 Barkó, marhaállás 8., 564., 581., 582., 631., 723., 732., 876., 879.
 Barkóczy Ferencz, primás 57., László báró, székesfehérvári püspök 180.
 Barnag, falu 308., -idek 328.
 Baross Gábor, kereskedelemügyi miniszter 525.
 Barta Imre, aszófői plébános, pannonthalmi theol. tanár, zamárdii lelkész 173., 179., 223.
 Bartakovics Pál, esztergomi káptalani vikárius 100.
 Bartal György, a helytartótanács alelnöke 481., minisztersége 407.
 Barthadeiszky János, udv. tan. 400.
 Barthély Geláz, kapolyi lelkész, tihanyi alperjel, házi lelkiatya 235., 237., 240., 664.
 Batthyány gróf 520., Alajos gróf, a balaton-füredi fürdő bérleje 412., 419., 420., Elemér gróf 695., József gróf, primás, esztergomi érsek 103., 106., 175., 222., 389., 853., 855., Károly gróf, 279., Lajos gróf, Vas megye örökös főispánja, főpohárnokmester, kir. kancellár 816., 817., László gróf 454.
 Baudics Gyula, Zala megye bizottsági tagja 524.
 Bauer Ferencz, cs. k. közbiztossági felügyelő 423.
 Bábólna 44.
 Bácsmegyei Domonkos, tihanyi szerzetes növendék 660.
 Bácsmegye örökös főispánja I. Patachich Gábor.
 Bády Izidor, tihanyi plébános 136., 664.
 Bálint István, endrédi lakós 823., János, endrédi lakós 823., Péter, kapolyi jegyző 241.
 Bálványos 42., 580., 631., 879., -i convertita 823., -i lakósok 571., 640.
 Bán János, benzés, pápai, majd pannonthalmi főisk. tanár 665., Oszvánd, a tihanyi apátság somogyi javainak kormányzója, endrédi plébános 58., 208., 209., 358., 625., 642., 655., 667., 668., 683., 690.
 Bánffy Pál báró 454.
 Bánics Domonkos, tihanyi szerzetes 653., Erzsébet, Török Andrásné 42., 43.
 Bányos I. Bálványos.
 Bárány-familia 533.
 Bárány Ferencz (Rendesi), kövágó-őrsi esküdt 532., Gergely (Rendesi) 534., György, somogy megyei szolgabíró 624., 647., Imre 532., István, somogy megyei szolgabíró 624., 647., Mihály 534., Pál 534., Sándor 534.
 bársonyosi plébánia 112.
 Becsey Zsuzsána, előbb Cseryné, majd Sall József felesége 537., 721.
 Bedegi István, b.-füredi esküdt 377., János, b.-füredi lakós 365.
 Beke Sándor, b.-k.-szőlősi tanító 198.
 Belák Cziprián, tihanyi plébános 136., 662.
 Belevár I. Bere.
 belga királyné I. Mária Henrika.
 Bem tábornok 281.
 Bencsik Mihály, esztergomi érseki szentszéki ügyész 797., 803.
 Benedek (XIV.), pápa 260., 828.
 Bendik Tamás, tihanyi uradalmi ügyész 368., 433., 489., 551., 552., 586.
 Beniczkyé Bajza Lenke 696.
 Benke Lőrincz, tihanyi szerzetes 657.
 Benyák Ottó, szántódi jószágkormányzó 294., 664.
 Benyovszky Móricz gróf 498., Pál, jezsuita 55.
 Berchtold, tihanyi szerzetes növendék 660.
 Berczik Árpád 696.
 Bercsényi Miklós gróf 132., 133., 298., 301., 302., 355., 713., 718.
 Bere, pusztá 570.
 Berénd, falu 537., 539., 546., 547., 551., -i plébános 542., 547., 550., 557.
 Berényi Tamás, zalamegyei esküdt 9., 736., Zsigmond gróf, mallosi püspök 809., 812.
 Berhida, falu 326., 727.
 Berkes Márton, endrédi lakos 219.
 Berki, marhaállás 8., 564., 581., 631., 723., 732., 876., 879.
 Bernát Gergely, endrédi lakós 219.
 Bernáth József, somogy megyei főszolgabíró 629.
 Bertalan, tihanyi laikus frater 567., 687.
 Bertalan Ferencz, endrédi ispán 219. György, orvos 413.
 Bertalanffy Teodóz, endrédi plébános 209.
 Bertók-familia, b.-füredi, tihanyi apátsági örökös jobbágy-család 359., 365.
 Bertók Ferencz, b.-füredi lakós 358., 365., Gergely 389., 530., István 359., 365., 389., 530., János 359., 365., Pál 358—359., 377., (Sipos) János 253.
 Bezerédjek 454.
 Bezerédj (Ignác?) 373., Péterné 64., Imre, zalamegyei esküdt 917., 920., 921., 929.
 Bezerményi Zakariás, tihanyi szerzetes 655., 667., 683.

- Bécs 18., 21., 49., 55., 58., 64., 67., 69., 254., 408., 523., 524., 527., 647., 666., 685., 688., 710., 721., 722., 748., 752., 754., 760., 762., 785., 787., 788., 790., 791., 793., 794., 796., 805., 816., 817., 835—837., 873., egyetem jogi karának dékánja 747., jogi karának véleménye Tihany megszerzéséről 13—18., 740., 747., 760., 765., 767., tanára I. Heller Flórián, építő-bizottság 466., érsek 55., hadipénztár 6., haditanács 740., 756., normális iskolákban használt katekizmus 129., pápai nuncius 36., 48., 55., 275., I. Falcinelli, Garampi, Taruffi apát, Severin-egylet 254., szobrász, Düll, vásár 688.
- Bég Gergely, endrédi lakos 219.
- Bék György, endrédi convertita 824.
- bélai apát 774., I. Erdélyi József, apátság 29., 32.
- Bémer László báró, volt váradi püspök 695.
- Béry Károly, örvényesi tanító 194.
- Biber Fülöp, tihanyi szerzetes, hitszónok 655., 697., 668., 683.
- Bielik Czelesztin, tihanyi hitszónok 661.
- bikapénz, büntetésdíj 733.
- Binder Péter, örvényesi tanító 193., felesége Erzsébet, leánya 193.
- Birkmayer, győri képfaragó 254.
- Birnbauer János, zamárdii segédtanító 229.
- Bíró Ferencz, zalamegyei szolgabíró 889., 899., Márton (Padányi), veszprémi püspök 101., 128., 279., 532., 684., Pál, endrédi lakos 219.
- birtokelkülönzés 77., -rendezés 290—291.
- Bizay Mihály, (nemzeti báró) 695.
- bizonyosság intő pecsét 42.
- Blaha Lujza, színésznő 255., 482., 519., 695.
- Bobisch Miklós és felesége 390., 391., 393.
- Bodonhely 336.
- Bodor György, aszófői bíró 899., József, aszófői lakos 921.
- Bogdány István, tihanyi szerzetes 656., 825.
- Boglár, falu 41., 42.
- Bogyai, ajkai birtokos 538. György 9., 736., Kristóf, tihanyi szerzetes növendék 658., Lajos, zalamegyei főszolgabíró, Zalamegye cs. k. főnöke 198., 384., 404., 425., 468., 469., 517.
- Bohunczki Antal 500.
- Bohus, ügyvéd 632.
- Bojtár István, balaton-főkajári lakos 823.
- Boka Péter, kővágó-őrsi nemes 824.
- Bokos István, arácsi jobbágy 389.
- Boldogasszony-kápolna Pannonhalmán 90.
- Bolgár László, tihanyi plébános 136.
- Bona Ferencz, endrédi lakos 219., István 219.
- Borbély Asztrik, tihanyi segédlelkész, könyvtáros, pinczester 662., Ferencz I. Nagy, Illés, tihanyi lakos 133.
- bor-collecta 926.
- Bori József, b.-k.-szőlősi lakos 921.
- Borhi Ferencz 806.
- Boronkay Károly 520.
- Boros János, aszófői tanító 184.
- Borovszky Lénárd, tihanyi perjel 293., 943., 944.
- Bors Gyula, endrédi tanító 217., Gyula, zamárdii segédtanító 229., Mihály, szántódi jószágkormányzó 73., 665.
- Borsi Ferencz, nemes, tihanyi lakos 133., 134., István 133., 134., János 133.
- Borsos György, telekii jegyző és tanító 261.
- Borsó Gellért, tihanyi, endrédi plébános 136., 209., 660., 874.
- bortizenhatod 199., 925.
- Borzavár, falu 233.
- Bosnyák Benedek, zamárdii plébános, tihanyi apátsági jószágkormányzó 111., 135., 222—223., 321., 466., 608., 661., 673., 686., 874. István, aszófői tanító 184., János, aszófői, balaton-udvari tanító, fazekas 184., 201., Mátyás, tihanyi tanító 162., Móricz, tihanyi, aszófői plébános 136., 173., 177., 661., 680., 905., Skolasztika, volt pozsonyi klárisza 608.
- Bossányi Mór, tihanyi szerzetes 660.
- boszniai püspök I. Patachich György.
- Bottyán János 37., 132., 133., 273., 298., 299., 301. 718.
- Boxberg báró, őrnagy 402.
- Bozmánszky Gyárfás, tihanyi plébános, házgondnok 136., 666.
- Bóry Nándor, zamárdii segédtanító 229.
- bölcséleti tanulmányok 40., 43., 683 686., vita 56., v. ö. pannonhalmi főiskola.
- börtön 37., v. ö. tihanyi apátsági.
- bőjt 806.
- Branischa József, győri akadémiai tanár 74.
- Brenner József, b.-udvari tanító 201.
- Bresztyenszky Antal, posztószövő 73., czimere 73., Béla, tanár, tihanyi apát 73—79., 93., 113., 118., 121., 170., 176., 197., 217., 245—247., 252—254., 284., 289., 290., 293., 323., 400., 424., 445., 467., 490., 496., 520., 585., 590—593., 611., 618., 620., 662., 677., 681., 914., 915., 917., 921., 944., -ek 593., 594., 611., 612.
- Briestanszky I. Bresztyenszky.
- Bruck 56., 837.
- Bruck Károly, osztrák pénzügyminiszter 474.
- Brunner György, zamárdii segédtanító 229.
- Brunswick Antal gróf 153.
- Bucsky Mihály, zamárdii segédtanító 229.
- bucsú, -járás 54., 57., 60., 100., 158., 182., 212., 228., 238., 240., 260., 614., 626., 829., 838., 839., 850., 851.

- Buda 24., 140., 321., 524., 685., 686., 764., 873., 874., -i egyetem 62., 412., 413., tanárai 431., 432., érczolvasztó 153., országos levéltár 611.
 Budai Simon, tihanyi szerzetes növendék 661.
 budai színjátszó társaság 516.
 buda-kanizsai vasút 524.
 Budapest 281., v. ö. Buda, Pest.
 Burgmann István, helytartótanácsi főszámvevő 68., 874., 876., Mátyás, budai fűszeres 443.
 Bursi János özvegye, Maczeka Ilona, tihanyi lakós 171.
 Buty Czelesztin, tihanyi szerzetes 657., 667., Pál, zala megyei szolgabíró, főszolgabíró 354, 422.
 Buzi András, tihanyi lakós 167.
 Büky Pál, somogymegyei esküdt 271.
- Canisius-féle káté 129.
 canonica visitatio l. egyházlátogatás.
 capellanus expositus l. Balaton-Füred fürdő, Kapoly, Teleki, Tihany.
 capitulares 118.
 capitulum culparum 700., 825.
 caputium-viselés 825.
 cardonumi szerzetesek 17., 743.
 Cervus Ádám, tihanyi tanár, alperjel, perjel 661., 686.
 Cianciavellus Péter Pál, apostoli jegyző 851.
 Clark Ádám, mérnök 497.
 clausura 132., 699., 714., 715., 820., 822
 Cometter Bernát, mérnök 470—472.
 confoederált statusok 716.
 Conkely Károly Lajos 817.
 Conrád József, a felség szállásrendezője 402.
 conventuales 118.
 convertiták 823., 824.,
 Crantz báró, a b.-füredi fürdő forrásainak vegy-elemzője 432.
 Cuendorff 837.
 Csaba, pusztá 637.
 Csajkovics János, endrédi segédtanító 217.
 csanádi püspök 801., l. Dolny István, Nádasdy László gróf, Telekesi István.
 Csapodi Ferencz 571., Gábor, somogymegyei főszolgabíró 257., József, somogymegyei főszolgabíró 271., Lajos, veszprémi kanonok, helyettes püspöki vikárius 103., Pál, somogymegyei táblabíró 591.
 Csátár, falu 345.
 csatorna a tihanyi félszigeten 281.
 Csákós György, aszföldi tanító 185.
 Csáky Albin gróf, vallás- és közokt. miniszter 483., Imre gróf, kalocsai érsek, a törvénykezés rendszerének kidolgozására rendelt bizottság elnöke 21., 753., István gróf, kurucz tábornok 298., 299., 301., 712., 717., 718., István gróf özvegye 255., János gróf 853., László gróf 520., Miklós gróf, nagyváradai püspök, esztergomi érsek beiktatása 53., 55., 56., 101., Sarolta grófnő 255., szül. Lazsánszky Ludmilla grófné 463.
 Csányi György, ügyvéd 569., Imre 649., László 400.
 Csár Kolumbán, tihanyi tanár, b.-füredi fürdői lelkész 173., 249., 250., 657., 684., 686., 694., 700., császári kincstár 5., 69., 760—762., 782., 783., 787., sereg l. labancz.
 Császár Konstantin, tihanyi házi lelkiatya 209., 664.
 Császárkőbánya 35.
 Csege 42.
 Čsehi 42.
 Cseh János, tihanyi lakós 161., 920., László, zala megyei szolgabíró 198.
 Cselin, pusztá 739.
 csepeli lakósok 623., 625.
 Csepely László 500., Pál, arácsi nemes 389., 530.
 Csepy Bálint, esperes 225.
 Cser Pál, b.-k.-szőlősi tanító 198.
 Csery Marián, tihanyi fogadalmas szerzetes 41., 149., 536., 537., 653., 686., 698., 699., 720., 721., 781., Mihály, felesége Becsei Zsuzsanna 721., Vid, zamárdi lelkész 223., 226.
 Csermely Klára, Oroszy Dániel özvegye 356.
 Csernakovics Nárcisz, Ferencz-rendi, endrédi lelkész 208.
 Csékut, falu 657., birtokosai 540.
 Csicsal, falu 42., 632., 636., -i birtokrész 41., major 632.
 Csicsó 199., -i esperes-plébános l. Jakab Károly.
 Csik Benignusz, tihanyi segédlelkész 662.
 Csillag Rupert, tihanyi plébános, könyvtáros, házi lelkiatya 136., 664., 681.
 Csissik Miklós, kamarai mérnök 342., 579., 584., 606.
 Csiszár Éva, Palkovics Józsefné 240.
 Csizmadia F. Gyula, zamárdi kántortanító 229., 230., Márton, endrédi lakós 216.
 Csizmazia Ádám, tósoki lakós 547., János, b.-füredi lakós 335., János, tósoki lakós 547., Jánosné, Farkas Julianna 161., László, tihanyi lakós 161., Mihály, tósoki lakós 547., Pál, b.-füredi esküdt 377—378.
 Csobráncz, kanonok 400.
 Csontos Venánt, tihanyi házi lelkiatya 664.
 Csók József, b.-füredi lakós 374.
 Csomai Máté, tihanyi kapitány 273., özvegye 273.
 csornai prépostság 11., 12.
 Csóta, falu 557.

- Csődy Pál, szombathelyi nagyprépost 65.
 Csupord Incze, pannonhalmi szerzetes, majd tihanyi alperjel 44., 45., 158., 654., 825., 826.
 Csupy Bálint, tabi esperes-plébános 239.
 Csusd, puszta 721.
 Csuti Anna, endrédi lakos 823.
 Csutor András, zalamegyei esküdt 335.
 Csúr 42.
 Czepléd 649.
 czéhek 193., 298., 349., 450., 624.
 Czigler Győző, műépítő 148.
 Czinár Mór, pannonhalmi főapáti titkár 72., 73., 373., 512.
 Czindery László 480., 481., 520.
 Czingraber Marcellin, tihanyi szerzetes, tanárjelölt 665.
 Czirák Konstantin, tihanyi plébános 136., 662., Mihály, endrédi tanító 217.
 Czirkelpach Károly, szántódi ispán 228., 931.
 ciszterci apátság Pétervárad, Zircz.
 ciszterciek 61., 537., 808.
 Czvitkovics Dénes, tihanyi szerzetes növendék 661., 686.
 Dallos György, zalamegyei szolgabíró 917., 920., 921., 929.
 Dankházi János, tihanyi bíró 133., 889., Jánosné, Kántor Zsófia, tihanyi lakos 161.
 Darab József, b.-füredi lakos 374.
 Dáka, falu 90.
 Dávid, Ferencz-rendi, kapolyi ideigl. lelkész 233.
 Dávid István, tihanyi esküdt 889.
 Deák Ferencz 400., 405–407., 509., -sétány a balaton-füredi fürdőn 405., 500., 503.
 Debreczen 282.
 Debreczenyi Ambrus, b.-füredi fürdői lelkész 249.
 Dely István 726., 734.
 Demeter, tihanyi apát 527., 528.
 Devecser, község 540., -i lakosok 537–539., 729., uradalom 368., 369., 373., 374., 379., 381., 382., 384., 386., 389., 538–540., 552., 553., ispánja 358.
 Devecsery György, tihanyi uradalmi kasznár 461.
 Dezső Bernát, növendék, majd rendtag Tihanyban, endrédi administrator, lázli plébános 657., 684.
 dékani testület 118.
 Déry Istvánné, színésznő 516.
 dézsma, -válság 326., 333., 346–347., 355., 387., 536., 595., 630., 645., 938., 940., 941.
 dicalis összeírás 325.
 Dienes Balázs 334., 335., Vincze 333., 335.
 Diskai-familia 532.
 Diskai Ferencz, kővágó-őrsi esküdt 532.
 Dobos Ferencz, ságvári lakos 824., János, tihanyi lakos 167., Judit, tihanyi lakos 824., Rebeka 824.
 Dodis Mihály, örvényesi tanító 194.
 Doll, pozsonyi könyvkereskedő 679.
 Dolny István, csanádi püspök, esztergomi nagyprépost 40.
 Domján József, b.-füredi esküdt 377.
 Domonkos-familia 532.
 Domonkos Károly, szolgabíró 868.
 Domsics Máttyás, pécsi őrkanonok 391.
 Dornetti Ambrus, festő 146.
 Dóczy Antal, zalamegyei főszolgabíró 338., 370., Ferencz, zalamegyei főszolgabíró 337., Gábor zalamegyei szolgabíró 382., Imre 400., László, zalamegyei esküdt 338., Péter, zalamegyei főszolgabíró 9., 334., 736.
 Döbrösy Béla, b.-udvari tanító 201.
 Dömölk, benczés apátság 29., 57., 70., 657., 661., exemptiója 103., -i apát 774., 854., I. Gácser Leó, Koptik Odó, benedictiója jogáról a szombathelyi püspök lemond 123., hadi segélye 67., jószágkormányzó 30., apáti szék betöltése 72–73., 117., apátság 852., kormányzója, Vajda Sámuel, apátsági székház 56., templom 774.
 Dömös Imre, arácsai bíró 427.
 Dörgicse, falu 42., 199.
 Döry Gábor, kerületi főispán 425., Lajos 482.
 Duna 36.
 Dunán-tul 718., -i színjátszó társaság 516.
 Düll A., bécsi szobrász 155.
 Ebner Lajos, festő 148.
 Ecsed, 716.
 Ecsér-puszta 531.
 Edelényi Mihály, szemesi lelkész 623.
 Edelsheim Gyulai báró 696.
 Eger 10., 716.
 egri egyházmegyei templom 153., érsek I. Samassa József, kanonok 181., püspök, Erdődy Gábor gróf, Telekesi István.
 Egerszeg I. Zala-Egerszeg.
 Egressy Gábor, színész 509., 515., 516.
 Egyed, tihanyi szerzetes 79.
 egyetem I. bécsi, budai, nagyszombati.
 Egyházas-Kapoly I. Kapoly.
 Egyházas-Szamárd I. Zamárdi
 egyházi javadalmak katonai czélokra való megadóztatása 275. s köv., javak eladása Magyarországon 32.
 egyházlátogatás 101., 113., 135., 138–139., 151., 160., 161., 163., 164., 166., 168., 172., 210–212., 217., 218., 229., 231., 239., 245., 247., 252., 253., 255., 856., 888., 912., 915., 916–929

«egyke» 231.

Ehemann N., örvényesi tanító 194.

Eisenbarth Terézia, aszófői lakós 181.

Ekker Kristóf, székes-fehérvári provisor és vámos 795., 795.

elbocsátó-levél 10., 736., 738., 765., 781.

előszállási ménés 619.

Elter Károly, b.-füredi fürdői lelkész 249.

Endréd, falu, 8., 12., 42., 52., 83., 128., 203., 270., 560. s. köv., 620., 631., 650., 676., 696., 723., 774., 822., 861., 863., 866., 876., 883—884., 887., 932., 933., 940., filiája, Zamárdi, 108., jövedelmei 572—578., 959., 878., kiadásai 581., 587., Kőröshegy filiája 221., lakossága 560., 563., 564., 572—577., 731—732., tartozékai 564., -i árendások 593., 594., -i basalak 210., 216., 595., 596., 860., 864., bíró l. Balog István, bucsújárók 212., convertiták 823., 824., dézsma-váltás 595., egyházlátogatás 210—212., 217., 217., 856., erdészlak 216., erdő 598., Ferencz-rendi lelkipásztorok 204., 268., gazdatiszt l. Ujváry Imre, halastó 564., 733., iskola 212., 216. s. köv., 810., vagyona 220., -i iskolások jutalmazása 220., ispán, Bertalan Ferencz, jegyzők 215., 217., 593., jobbágyság katonai terhei 561—562., szolgálmányai 564—568., kasznár 590., katolikusok 864., kálvária 215., kálvinista jegyző 823., kálvinista lelkész 52., 107., 204—208., 613., 821., 823., 856., kálvinista tanító 207., 218—219., 613., kálvinista templom 207—208., 821., 823., kálvinisták 203., 584., 820., 821., megtérése 208., 823., 824., községi földek 593., lakosság kulturális és vallási tekintetben 221., licentiatús 208., 217., majorság 571—572., malmok 595., misealapítványok 215., nemesek 859., nemzeti iskola 217—220., Nep. Szent János-kápolna 215—216., plébánia és filiái 108., 112., 125., 204. s. köv., 216., 822., 856., 857., 864., hiveinek száma 864., -lak 209—210., 584., plébánia rendkívüli ájtatosságai 212., plébániai javadalom 210., 862., 864., 865., könyvtár 210., plébánosok 108., 208—209., 222., 593., 595., 941., kötelességei 212., segédtanítói javadalom 220., Szent Anna-kápolna 213., tagosítás 77., 593—595., tanítók 211., 217., javadalma 217—220., 862., lakása 216—220., temető 215., templom, felszerelése, vagyona 212—215., 810., 811., tisztartó 267., tizedes 632., tó 595., vallásos társulatok 215., vár 29., l. basa-lak, vásár 580., vegyes iskola 208.

Engelhardt Anzelm, pannonhalmi perjel 251.

Eötvös József báró, vall. és közokt. miniszter 470.

Eöri l. Pordán.

Eösze Gáspár 534.

Erdélyi József, bélai apát, tihanyi hitszónok 135., 654., 813.

erdélyi választott fejedelem l. Rákóczi Ferencz.

Erdődy Gábor Antal, egri püspök 809., 811., Kristóf Antal gróf, varasdi főispán, koronaőr, főtanokmester 711., Nep. János gróf, Monoszló és Varasd örökös főispánja, zólyomi főispán stb. 834., 838.

Erdőffy Fülöp, tihanyi tanító 162.

Erembert, altenburgi alperjel 749.

erdő, erdőszítés 94., 372., 376., 598., 641., 881—883.

Erzsébet, magyar királyné 406., 470., 525., 526.

Esslinger János, zirci építőmester 506.

északi hid 60.

esztergáli hitelemző 665.

Esztergom 57., 69., 70., -i egyházmegye 802., érsek 9., 112., 275., 276., 737., 756., 852., 853., l. Barkóczy, Batthyány, Csáky, Eszterházy, Keresztély Ágost, Kollonics, Lippay, Pázmány, Scitovszky, Simor, Széchenyi, Szelepcsényi, Vaszary, apát-avató joga a tihanyi apátságban 121., 122., főpásztori joghatósága Tihanyban 46., 95—100., 102. s. köv., 122., 232., 257., 754., 757., 797—804., joghatósága Pannonhalmra s. fiókapátságai fölött 103., 853., 854., 856. -i bíróság 96—100., helyettes 799., l. Majthényi Ádám, Nagy István, érseki szentszék 22., 98., 799—801., 803., 804., jegyzője 798., ügyésze 801., -ség üresedése 101., kanonok 103., 818., káptalani vikárius, Bartakovics Pál, nagyprépost l. Dolny István, szent-tamási prépost l. Spáczay Pál.

Eszterházy Angelika grófnő 255., Amália grófnő 255., Antal gróf, kurucz tábornok 298., 301., 302., 303., 306., 712., 717., 718., -ak b.-füredi jobbágyságai 357., -család 357., 368., 387., 500., 501., Dániel gróf, kurucz tábornok 301., 302., 303., 306., Ferencz gróf 503., 532., 540., Francziska grófnő 255., gróf 520.

Eszterházy herczeg höfleinai fürdője 450., Imre gróf, primás, esztergomi érsek stb. 100., 275., 278., 818., János gróf 812., Károly gróf, püspök 358., 366., 393., 495., 540., 553., László gróf 482., 518., Mihály gróf 521., 524., 525., Miklós gróf 380., Miklós herczeg, százados 402., Pál gróf, sebastopolisi püspök, győri segédpüspök 69., Pál gróf gyermekei 408., Sarolta grófnő 255.

excommunicatio 44.

exemptio 95., 101., 103., -t élvező plébániáknak az illetékes egyházmegyékbe való bekebelezése 102.

exemptus plébániák 112.

extra-sessionalis földek 587.

Écsy Antónia 255., József, balaton-füredi fürdői intéző 412., László, balaton-füredi fürdőfelügyelő,

- fürdő igazgató 254., 255., 293., 399., 401., 411., 412., 427., 445., 454., 455., 462., 475., 476., 481., 482., 499., 500., 520., 526., 941.
- Édes Ferencz, örvényesi lakós 921., János, aszófői tanító 185.
- érsek l. atheni, bécsi, egri, esztergomi, kalocsai, reggioi.
- érczolvasztó 153.
- évdíj szerzetesnek 10., 35.
- Fabiánkovics György** 809.
- Fajsz, a tihanyi apátság zálogos jószágga 521., 646—648., -i előljárók és lakósok 647.
- Falcinelli Marián, atheni érsek, pápai nuncius 88., 470.
- Falkner, cs. k. tisz 402.
- Falu-Kapoly l. Kapoly.
- falutelepítés 38., 42., 221., 333., 348., 538., 578., 598—600., 616., 633., 640., 702.
- Faragó János, kapolyi lakós 240.
- Farkas Anna, tihanyi lakós 161., Fülöp, győri tanár, tihanyi, zamárdii plébános, tihanyi jószágkormányzó stb. 135., 223., 498., 589., 660., 694., 889., 899., Gergely, vámosi nemes 389., 530., Irén, tihanyi alperjel, perjel, levéltáros 663., István, tihanyi öreg esküdt 167., János, kapolyi lakós 236., Julianna, Csizmazia Jánosné 161., Mihály, telekii bérlő 630., Vincze, b.-füredi fürdői lelkész, tihanyi perjel 249., 662.
- fatenyésztő iskola 610.
- Fába Simon, esztergomi kanonok, székesegyházi főesperes 103—105., 852.
- Fáncsi, kapolyi tanító 241.
- fásítás 75.
- Fehér György, tihanyi takács, convertita 826., Ipoly, pannonhalmi főapát 91., 92., 131., 155., 165., 181., 190., 410., 412., 421., 477., 483., 490., 500., 521., 525., 673., 946., 947., pápai engedélylyel apátot avat 122., törekvése a fiókapátok megáldása jogáért 122—123., Lajos, telekii tanító 260., 261., 265.
- Fehérvár l. Székes-Fehérvár.
- Fehérvári János, endrédi jobbágy 570., Lőrincz, bakonybéli, tihanyi szerzetes 61., 62., 660., 701.
- Fejér János, tósoki lakós 538.
- Fekete György 103.
- Felber, endrédi segédtanító 217., Béla, zamárdii segédtanító 229., Mihály, zamárdii kántor-tanító 228.
- Felső-Örs 56., 335., -i bucsu 54., 158., 826., -i prépost h. Kövér János.
- Felső-révház, Tihany filiája 160.
- felszabadító hadjárat 5., 708., 709.
- Fenicius Mihály, endrédi tanító 217.
- Fenix Farkas, tihanyi perjel, zamárdii lelkész 85., 179., 223., 420., 481., 662., 676.
- Ferdinánd magyar király 708., (II.), 335. (V.) 425., 445., 496.
- Ferencz lotharingiai herczeg, kir. helytartó 811.
- Ferencz (I.), magyar király 65., 70., 395., 414., 456., 489., 870., 944., 946.
- Ferencz József (I.), magyar király 88., 119., 401., 402—404., 471., 946., -forrás a balaton-füredi fürdőn 404., 431., 439.
- Ferencz-rendi szerzetesek 43., 56., 108., 204., 208., 233., 249., 256., 823., 856., a tihanyi apátsági plébániákon 128., szombathelyi temploma 66.
- Ferenczy Marián, Ferencz-rendi, endrédi lelkész 208.
- Feroni József Mária, biboros, a ritusok congregatiójának praefectusa 839.
- Festetich gróf 590., Ernő gróf 400., 454.
- Festetics, kancelláriai tanácsos 834., Viktoria, térvázsonyi birtokos 341.
- festő l. képmű.
- Fiáth Asztrik, tihanyi szerzetes 653., 806., Józsa bárónő 255., József 454.
- Filó János, ábrahámí apát, a pesti generale-seminarium felügyelője 341.
- Filperger Rudolf, tihanyi levéltáros, alperjel, pannonhalmi alperjel 663., 677.
- Fink Jusztin, tihanyi alperjel, házgondnok, perjel, levéltáros, házi lelkiatya 79., 84., 663.
- Fitos Gergely, endrédi hajdú 570., János, endrédi lakós 219.
- Fix János, örvényesi tanító 194.
- Flach Rupert, tihanyi szerzetes 654.
- Fleischmann Jenő, aszófői plébános 173., 174., 177., 188., 199.
- Fligelli, ezredes 402.
- Florius, a ritusok congregatiója praefectusának helyettese 829.
- Fodor Benedek, endrédi lakós 206., Ferencz, b.-udvarii lakós 203., 921., Károly özvegye, b.-udvarii lakós 200.
- fogadalom l. szerzetesi.
- Fogarassy Mihály 696.
- fogyasztási szövetkezet Tihanyban 136.
- Fojczik Román, tihanyi szerzetes 660.
- Fojtényi Kasszián, benczés 85.
- Fok l. Siókfok.
- Foki János, tihanyi esküdt 917.
- Fonyó Tamás, somogy megyei esküdt 624.
- Forgách gróf és felesége 394., Simon gróf, kurucz tábornok 300.
- Forintos (Forintosházi) Gábor, zalamegyei táblabíró 373., 374.

- Forró András, kapolyi esküdt 634., János, kapolyi esküdt 634.
 földterhermentesítés 325., 326., 387., 405., 558., 559., 941., -i alap 558., kötelezők 291.
 földvári tó 715.
 főpásztori joghatóság a tihanyi apátsági területen 95—114., és apátavató jog 121—122.
 Franciscs Ferenc, a deveceri uradalom praefectura 538.
 francia főpapok 14., 742.
 francziák Győrött 135.
 frank benzés apátságok 5.
 Friedenfels, cs. k. miniszteri titoknok 402.
 Friedl, százados 402.
 Friedrich Jenő, vándortanító 242.
 Frisch Jakab, endrédi segédtanító, kapolyi tanító 217., 242.
 Frigyes (II.), porosz király 279.
 Fruhman Antal, győri építész 253., 438.
 Fuchs I. Róka.
 Fud 38.
 Fuxhoffer Demjén, aszófői plébános, b.-füredi esperes, tihanyi rendtag, 64., 155., 173—176., 188., 191., 196., 199., 280., 656., 659., 858., József ex-jesuita 155., 173.
 Füle, falu 326., 727.
 Fülöp, Fülöpi-pusztá 8., 42., 531—536., 728., 861., 876., 937., 938., 940., jövedelmei 859.
 Fülöp Gergely, tihanyi szerzetes 657., János, tihanyi szerzetes 656., József, cs. k. póstamester 480., 498., 515., 522., József, mérnök 381., 499. Sándor, b.-füredi agilis 382.
 Fülöp, tihanyi tanító 162.
 fürdő 44., I. Balaton-Füred, Höflein, Ischl, Karlsbad, Marienbad, szent-lászlói, szepesmegyei.
 Gaál Antal, somogymegyei főszolgabíró 602., Miklós, mérnökari tábornok 281—283., Placxid, tihanyi szerzetes 660.
 Galambos József, telekii jegyző és tanító 261.
 Galgovics Paulin, pannonhalmi spiritualis 54., 56., 829.
 Gamás 42.
 Garampi József gróf, bécsi pápai nuncius 62.
 Garay János 695.
 Gábor, Ferencz-rendi, endrédi lelkész 208.
 Gácsér Ambrus, örvényesi bíró 921., Leó, dömölki apát 73.
 Gál Klára, Putzné, endrédi segédtanító 217., József (Gyulai) 400., Mihály 535.
 Gánczely Anaklét, endrédi plébános 209.
 Gáspár Éva, Novotny Ferenczné, endrédi lakós 216., Ferencz, aszófői lakós 183,
 Gelencsér János, kapolyi lakós 240.
 Genotte báró, cs. k. kabineti tiszt 402.
 Genszky Ráfael, pannonhalmi szerzetes, tihanyi apátsági jószágkormányzó 68., 70., 117., 531., 660., 676., 858., 874.
 Georgicon 287., 590.
 Gerencsér Zsuzsána, b.-k.-szőlősi 824.
 Gergely pápa 14., 27., 742., 769.
 Giessmann József, balaton-füredi fürdői sebész, fürdő 418.
 Giesz Magdolna, aszófői lakós 181.
 Gombos Pál, szepezdi nemes 534.
 Gondos Máté, tihanyi lakós 150., Mihály 155.
 Góry Anasztáz, tihanyi, kapolyi plébános, alperjel 136., 235., 236., 239., 662.
 Gotthárd, az altenburgi apátság bécsi praefectura 11., tihanyi szerzetes növendék 651.
 Göllöncsér Gergely, kapolyi esküdt 634.
 Göncz Czelesztin, pannonhalmi főapát 8., 13., 18., 19., 21., 23—25., 32—34., 39., 40., 97., 115., 650., 724., 737., 749., 751., 756., 758—763., 780., 784., 786., 789—792., 794., 798., 856.
 Görgczin, pusztá 739.
 Görgey Arthur, tábornok, magyar hadügyminiszter 282—283., serege 281.
 Göttweig, Zalavár, anyamonostora 101., -i benzések 75.
 gradezci premontrei apátság 12.
 Graffy Ignác, örvényesi tanító 194.
 Grasso Vilebáld, pannonhalmi pinczester, kismegyeri jószágkormányzó, a győri főapáti-ház felügyelője, tihanyi apát 8., 9., 25., 34., 40., 43., 51., 58., 96—100., 115., 116., 125., 134., 139., 160., 204., 216., 221., 227., 266., 267., 275., 276., 285., 306., 333., 334., 347., 348., 350., 356., 357., 359., 360., 463., 526., 530—532., 538., 539., 541., 564., 568., 569., 598., 600., 612., 623., 632., 653., 671., 674., 678., 689., 691., 702., 721., 735., 777., 788., 791—795., 797—805., 811., 812., 815., 816., 817., 856., hagyatéka 43.
 Gráczér Zoerárd, bakonybeli apát 656., 843.
 Grátzer Pius, tihanyi, nyalkai plébános 136., 666.
 Gréber János, örvényesi tanító 194.
 Griller Asztrik, tihanyi szerzetes 661.
 Griszl Gábor, tihanyi alperjel, perjel 256., 656., 702.
 Grubanovics, veszprémi kanonok 840.
 Gruiber Margit, Tenkovics Miksa felesége 390.
 Grünner János, zamárdii segédtanító 229.
 Grünne Károly gróf, altábornagy 402.
 Gubicza Lajos, endrédi segédtanító 217.
 Gulden Ferencz, örvényesi tanító 193., 847.
 Gulyás Erzsébet, endrédi lakós 824., Katalin, endrédi lakós 824.
 Gundelinda, bajor hercegnő 696.

- Guyon Richárd grófné 696.
 Guzmics Izidor 72.
 Guzányai Bálint, szőládi plébános 258.
 gyaludi pusztá 637.
 Gyárfás Sándor, kalocsai érseki titkár 819.
 gyorskocsi 523.
 gyóntatási engedély 69.
 Gyöngkőd 8., 582., 631., 723., 732., 876., 879.
 Győreiek 336.
 Győrei István 335.
 Győr 21., 44., 48., 50., 56., 57., 67., 70., 88., 90., 97., 99., 655., 657., 692., 693., 724., 737., 759., 786., 789., 792., 819., 836., 838., 873., a francziák kezében 135.
 Győrfi-familia 532.
 Győrfi Ferencz, b.-füredi lakos 374., István 374.
 Győrffy György, kapolyi jegyző 241.
 győri akadémia 74.
 Győri Antal, tihanyi uradalmi fővadász 382.
 győri bölcséleti tanfolyam 74., egyházmegye 802., építész, Fruhman Antal, Ferencz-rendiek 56., főapáti ház 755., felügyelője 40., jezsuita-kollégium 796., kamarai igazgatóság 552., káptalan 8., 11., 44., 723., 737., 765., 777., 781., 821., képfaragó, Birkmayer, leánynevelő-intézet 75., nagyprépost, Nádasdy László gróf, papnevelő 44., püspök 50., 56., 103., 275., 801., I. Simor, Zichy, -ség 102., Keresztély Ágost herceg, esztergomi érsek kezében 97., segédpüspök I. Eszterházy Pál gróf, Szily János.
 Győr megye közgyűlése 820., orvosa 396., törvényhatósági bizottsága 92., -i örökös főispán, I. Keresztély Ágost, -i táblabíró 75., telekkatonák 820.
 Győr-Szent-Iván, falu 56.
 Győr-Szent-Márton, I. Pannonhalma.
 Győry gróf 461.
 Gyugy, pusztá 613.
 gyula-keszti bíró 495.
 gyűjtögetés 622.
- H**adanics Ignác, zamárdi kántortanító 228.
 Hadik gróf és családja 394.
 hadipénztár I. bécsi.
 hadi segély 67., 102.
 Haffner György, balaton-füredi fürdőbérlet 419.
 hajdu földek, rétek 714.
 Hajdu Tibor, pannonhalmi főapát 622.
 Hajmás, pusztá 739.
 Hajnal Orbán, endrédi, kapolyi plébános 209., 213., 235., 240.
 Hajnik Imre 696.
 hajózás 52., 409., 522. s köv. 703.
 halászat 714., 719., 726., 730., 733., 858., 859., 877., 878., 932., 937.
 Halász Péter, tihanyi tanító 163., 917.
 Halász-telep, Tihany filiája 160.
 Halász Máté, tihanyi szerzetes, telekii helyi káplán 104., 110., 258., 628., 659., 868.
 Halbik Cziprián, pannonhalmi hitszónok, győri tanár, komáromi igazgató, pannonhalmi könyvtáros, alperjel, perjel, kormányzó perjel, tihanyi apát 89—94., 140., 164., 165., 225., 665., 678., 681., 682., 946., 947., Gáspár 90.
 Halbsch Günther, tihanyi alperjel, plébános, házi lelkiatya 136., 662.
 Halimba 539.
 Hamar Lőrincz, aszófői lakos 921.
 Hankó Vilmos, vegyész. 439.
 Hanovszky János 400.
 hantai prépost I. Kopácsy József.
 Haraszti Didák, tihanyi hitszónok 658., 668.
 Hard, fehérmegyei falu 336.
 Hardy Ádám 338., Ferencz 336—338., Gergely 333., 334., 336—338., György 336—338., István 338., János 334., 336—338., József 338., Márton 336—338., Mihály 335—338., -ak nemessége 336—338.
 harminczados 678.
 Harrach Alajos gróf 41.
 Hatós József, kapolyi tanító 241.
 Haudek Ágoston, pannonhalmi benczés, tihanyi könyvtáros 412., 664.
 Hauer báró, zalamegyei főispán 401.
 Hauh József, kőmivespallér 179.
 Haulik Károly 695.
 Havranek, veszprémi orvos 413.
 Hayek Venczel, tihanyi uradalmi ácsmester 253.
 háboru I. felszabadító, hétéves, magyar szabadságharc, osztrák örökösödési, porosz-osztrák, II. Rákóczi Ferencz, török.
 Háczy Zsuzsána, Simon Lászlóné 85.
 Háy Ádám, telekii jegyző és tanító 261—262., Krizológ, tihanyi szerzetes 658.
 házberadó 474—476.
 Hedel Mátyás, tihanyi lakos 824.
 Hegedűs Kandid, miniszteri tanácsos 472., Nep. János, tihanyi alperjel 657.
 Hegyi János, tószoki nemes 542., 552., nemes ember, kővágó-őrsi esküdt 532., Pál 534.
 hegyvám 43., 300., 305., 311., 314., 316—318., 328., 331., 333., 334., 347., 352., 354., 364., 387., 530., 531., 533—535., 728., 729., 858., 859.
 Heinrich Ferencz budapesti lakos és felesége 228.
 Heissler dr., veszprémi orvos 78.
 Heissler tábornok 24.

- Heister Szigbert gróf 24., 30., 273., 777., 778.
 Heizer Ferencz, tihanyi tanító 163., 164.
 Heller Flórián, bécsi egyetemi tanár 438.
 Helmtrudisz Mária Amália, bajor hercegnő 696.
 helyi káplán l. capellanus expositus.
 helytartó l. Ferencz, lotharingiai herceg.
 helytartótanács 49., 63., 84., 85., 106., 118., 198., 206., 208., 232., 249., 319., 343., 394., 412—417., 419., 421., 424., 432., 434., 441., 447., 456., 457., 464., 465., 477., 479., 482., 484., 489., 491., 496—498., 504., 507., 517., 522., 524., 550., 551., 556., 582., 615., 679., 694., 809., 810., 834., 853., alelnöke, Bartal György, elnöke, Károlyi László, soproni osztálya 426., 427., 468., 469., 498., -i főszámvevő l. Burgmann István.
 Hembs Mária, Erzsébet, Turnay Jánosné 711.
 Hencz Jónás, tihanyi segédlelkész, aszófői, zamárdii plébános 173., 223., 662.
 Henye, falu 277.
 herceg l. bajor, jülich-klevei, lotharingiai schaum-burg-lippeai. szász.
 Herczeg Éva, Ilona, Katalin, endrédi lakosok 823.
 Herman István, zamárdii segédtanító 229.
 Herovics Mátyás, tihanyi apát 357.
 Herös Terézia, Schuster József savanyúvízi orvos, utóbb Mutz Ferencz sebész felesége 390., 393., 827., 828.
 Hertelendy György, zalamegyei alispán, táblabíró 374., 381., Imre, zalamegyei főszolgabíró 432., 434., Kálmán, Zalamegye bizottsági tagja 520., 524., Károly, zalamegyei táblabíró 400., 523., Zsigmond, zalamegyei főszolgabíró 335.
 Hetényi szintársulata 517.
 hevesi főispán l. Telekesi.
 hétszemélyes tábla 53.
 hétéves háború 279.
 Hiblár Zsigmond, pannonhalmi perjel, tihanyi szerzetes 52., 654.
 Hideghéti Bonaventura, endrédi plébános 209.
 Hidegkút 345., 373., -i jobbágyság 358., 372.
 Hidvég 281., 282.
 Hildegard Mária Krisztina, bajor hercegnő 696.
 Hipsák Jeromos, tihanyi szerzetes 660.
 hittérítés a tihanyi apátság népei közt 52., 128., 129., 256., 546., 547., 668., 821., 823—824., 848.
 hittudományi tanulmányok 43., vita 56.
 hitújítás terjedése a tihanyi apátságban 124.
 Hivatal Anikó l. Lendvayné.
 Hoch Lipót, örvényesi tanító 194.
 Hofer Ödön, tihanyi könyvtáros 663.
 Hofman Ádám, aszófői esküdt 899.
 Hofstetter Jakab, jabai ispán 240., 931., 941.
 Hohenzollern gróf 693.
 Hollósi Egyed, benzés, tihanyi perjel 60., 63—68., 233., 258., 395., 656., 867., 868.
 Hollósy Jusztián 85.
 Holzhauer Mihály aszófői lakos és felesége 181.
 Holczhauser János, aszófői lakos 921.
 Holtzhauser Boldizsár, örvényesi bíró 899.
 Hompolya Károly, endrédi lakos 216.
 Horgass Lajos, tihanyi, aszófői plébános 136., 173., 661.
 Hornig Károly báró, veszprémi püspök 159., 171., 183., 200., 202.
 Hornung, cs. k. udvaronc 402.
 Hornyik János, veszprémi püspöki helyettes 111—113.
 horpácsi prépost 41. l. Pintár Béla, -ság 11., 12.
 Horváth Antal, pannonhalmi benzés, a tihanyi apátság administratora 11., 12., 18., 20., 21., 39., 41., 538., 653., 751., 752., 756., tihanyi apátsági ügyész 271., 400., Ádám, a helvét vallású külső somogyi tractus curatusa 257., (Pálóczi), mérnök 422., 433., 434., 480., 616—618., Ágoston 469., (Szentgyörgyi), cs. k. kamarás 524., Ármin, b.-füredi főbírói lelkész 249—251., Bálint, tihanyi alperjel, plébános, könyvtáros 136., 663., 917.
 horvát bán l. Balassa Ferencz gróf.
 Horváth Borbála, Nagy Mihályné, kapolyi lakos 240.
 horvát csapatok Szántódon 77., 281., 620.
 Horváth Éva, Csizmadia Mártonné, endrédi lakos 216., Ferencz, kapolyi segédtanító 241., tihanyi lakos 167., veszprémi főkapitány 133., János, tihanyi lakos 167., Gábor, somogy megyei szolgabíró 242., György, kir. kincstári megbízott Tihanyban 20., 751., 752., Ildefon, tihanyi szerzetes 653., Imre, tihanyi tanító 162., b.-k.-szőlősi tanító 198., endrédi lakos 219., István, kapolyi jegyző 241., telekii jegyző és tanító 241., 261., 263., János, aszófői tanító 184., János, endrédi lakos 823., pécseli ispán, 382., (Szentgyörgyi) 461., József 400., 520., Klára, endrédi lakos 216., Lajos, zamárdii segédtanító 229., László, balaton-füredi főbírói biztos 422., 497., Lénárd, tihanyi szerzetes 655., 667., 683., Mária, b.-k.-szőlősi tanító 198., Máté, tihanyi segédlelkész, kapolyi lelkész 235., 663., b.-füredi lakos 374., tanár, varsányi lelkész, soproni igazgató, pannonhalmi perjel, coadiutor spiritualis, noviciusmester, komáromi házfőnök és igazgató, tihanyi apát s a Rend regens-apátja 68—72., 74., 79., 117., 118., 121., 136., 179., 228., 232—234., 236., 251., 379., 380., 397., 415., 443., 446., 450., 452., 461., 467., 511—513., 590., 642., 661., 913., veszprémi püspöki helyettes 388—389., Sándor, veszprémi építész 472., Teodorik, tihanyi házi lelkia, könyvtáros 663., 681., Zsigmond (Szentgyörgyi) 480.

- Hótai, kapolyi tanító 241.
 Hótay János, zamárdii segédtanító 229.
 hőfleini fürdő 450.
 Hrabovszky Antal, tanácsos 650.
 Hubenay Ferencz, színész 516., József, zamárdii jegyző és tanító, aszfófi tanító 184., 228.
 Huber, tihanyi organista 162.
 Hugó Károly 696.
 Hunfalvi Bonaventura, tihanyi szerzetes 664.
 Hunyadi gróf, százados 402., gróf 461., János gróf 427., 520.
 Hunyadi László, udv. kamarai titkár 711., 790., 793., 794., Lászlóné grófné 255.
 Hunyadi N. János gróf (Ketheli) 625., 629., Regi-náld, tihanyi perjel 658.
 Huray István, tihanyi apátsági orvos-sebész, balaton-füredi fürdőorvos 417., 462., 463., 482., 941.
 Hus Katalin, Halbik Gáspárné 90.
 Huyn gróf, tábornok 739., 740.
 Hyross Bernát, tihanyi, zamárdii plébános 136., 157., 158., 223., 227., 663.
 Igal, falu 42., -i esperesi kerület 863., 866., járási szolgabíró 596.
 Ildefonz, tihanyi fráter 653.
 Illés Ferencz, somogy megyei szolgabíró 636., György, b.-k.-szőlősi tanító 198.
 Illésházy Gáspár, zászlótartó 278., Miklós gróf, Trencsén örökös ura, Trencsén- és Liptó megye főispánja, kir. kancellár 25., 722., 790., 793., 794. imaszövegű 813., Pannonhalma s Tihany közt 670.
 Imre Elek, aszfófi plébános 111., 112., 173.
 incompatibilis javadalom 709.
 incorporatio l. javadalombekebelezés.
 Incze pápa (II.) 27., 769., pápai benzés igazgató 234.
 indigenatus 393.
 Inkey Ádám 695., Lajos 520.
 insurrectio 280.
 intrusus apát 116.
 iredi ménes 619.
 irgalmas nővérek bevezetésének terve a balaton-füredi fürdői kórházba 463.
 irtások 310., 313., 315., 317., 318., 323., 331., 332., 334., 338., 341., 357., 358., 385., 535., 540., 551., 553—555., 557., 558., 564., 565., 589., 590., 640., 643.
 Ischl, fürdő 456.
 iskola, iskolázás 40., 43., 44., 55., 60—61., 68., 69., 73—75., 84—86., 90., 93., 94., 129., 162. s köv., 177., 184—188., 193. s köv., 201—202., 208., 209., 212., 216—220., 228—229., 241—242., 254., 260—262., 412., 413., 416., 417., 431., 438., 590., 682., 686., 703., 715., 782., 816., 817., 821., 841., 846., 847., 888., 899., 905., 944. v. ö. népoktatás. iskolamegye l. pécsi.
 István főherceg, kir. helytartó, nádor 77., 400.
 Isvalies Péter, reggioi biboros-érsek, székszárdi és pécsváradi commendator 11.
 Jaba, patak 571., 578., 579., puszta 8., 76., 564., 578—582., 596., 597., 606., 631., 723., 732., 876., 879., 881., 887., 934—935., 940., Endréd fiátja 204., 216., jövedelme 582., 596—598., 631., 878., 934., kiadásai 935., -i cselédség 217., gazdatiszt 241., 942., keresztiek, temető 216., téglaház 620.
 Jager, kapolyi tanító 241.
 Jahn Mainlad, pannonhalmi perjel, 84., 88.
 Jakab Károly, csicsói esperes-plébános 202.
 Jalsovics Aladár, b.-füredi fürdői lelkész, tihanyi könyvtáros és házi lelkiatya 247—249., 252., 412., 665., 681.
 Jankovics László, kamarás 481., Márton, pannonhalmi alperjel, tihanyi perjel, bakonybéli kormányzó 54., 57., 279., 654., 667., 668., 825., 829.
 Jarotta György, b.-füredi fürdői lelkész 249.
 Jaszvitz János Ferencz, kir. tanácsos, iktató 816., 836.
 javadalmas jogai javadalomával 746.
 javadalomátengedés 750., 785., 786., 794., -bekebelezés 742—744., 746., 833., esetén a bekebelezett javadalom elveszti kiváltságait, önálló életét 775., 777., -csere 744., 746., 750., 782., -egyesítés 740., 775., 776., v. ö. királyi beleeegyezés javadalom-egyesítésbe, -elidegenítés 741. s köv.
 javadalomról való lemondás 746., 789., egyezkedés alapján 768., 769., kegyuri beleeegyezés nélkül 770.
 János, tihanyi laikus frater 660.
 Jánosháza, falu 54., 57.
 Jánosi Mihály, endrédi segédtanító 217.
 jászóvári prépostság 11., 18., 747.
 Jávorka, főapátsági jószágfelügyelő 44.
 Jedlik Ányos, pannonhalmi benzés 85.
 jenai minearologiai társulat 75.
 Jenei Ernő, pannonhalmi benzés 85., Mihály, endrédi kálvinista prédikátor 205., 206., felesége 206.
 Jenő, puszta 739.
 Jerger Adorján, tihanyi szerzetes, majd esztergáli hitelemző 665.
 jezsuiták 55., 154—155., 208., 747., 781., feloszlatása 60., generalisa l. Ricci Lőrincz. kollégiumai, residentiai 154—155., 782.
 Jézus-szive oltára, tisztelete Tihanyban 57., 145., 171., 183., -társulat 129., tisztelőinek búcsú 839—840., zsolozsma Tihanyban 145., 839.

- jobbágyköltség 297., 305., 307., 308., 311., 314., 326., 348., 359., 360., 538., 623., 624., 638. 713., 727., 728., -szolgalmányok 295., 320., 322., 323., 327—331., 334., 338—341., 348., 350—354., 360—367., 530., 538., 541—545., 564—568., 571—578., 586—589., 592., 599—608., 624—629., 633., 634., 636., 638—640., 713., 726., 728., 729., 731., 858—860., eltérőlése 77., 289., -szökés 727.
- Jóó Gábor, aszföldi lakos 181., István, aszföldi templomgondnok 187., 921.
- Jordanits József, zamárdi tanító 228.
- Jordán Ferencz 537.
- Jorsanits József, sebész 449.
- Jozafát, tihanyi laikus frater 660.
- Jód, pusztá 8., 570., 631., 723., 732.
- Jókai Mór 482., 695.
- József Ágost főherczeg 695.
- József főherczeg 408., 695.
- József (I.), magyar király 7., 12., 721., 722., (II.), 63., 80., 102., 105., 214., 341., 413., 441., 442., 497., 547—549., 555., nádor és felesége 398.
- jubileumi búcsú l. búcsú.
- Juhász József, kapolyi tanító 237., 241.
- Jut 631.
- juhlich-klevei herczeg l. Keresztély Ágost.
- Kaisersteinbruck, falu 35.
- Kajári Zsuzsa, Győrei István, majd Cszimazia János felesége 335.
- Kajáry Pál, veszprémmegyei esküdt 545.
- Kallóczy Mihály 834.
- Kalmár István, b.-udvari lakos 202.
- kalocsai érsek, 873. l. Csáky Imre gróf, Kollonics László, Patachich Gábor, Váradi Péter.
- kamara l. királyi, udvari.
- kamaraigazgatóság l. győri, pécsi.
- Kamiss Hugó, tihanyi könyvtáros 664.
- Kamocsai János, simontornyai, majd kapolyi kálv. tanító 241.
- Kampis Imre, tihanyi apátsági gazdatiszt 216.
- kanczellár 837., l. Batthyány Lajos gróf, Illésházy Miklós, Mattyasovszky László, Pálffy gróf.
- kanczellária 12., 18., 22., 23., 45., 49., 63., 86., 119., 316., 755., 757—759., 765., 786., 787., 816., 834., v. ö. udvari kanczellária; illetménybeszedő hivatala 816., 836., -i iktató 795., levéltári igazgató 914., számvevő 795., tisztviselők, szolgák 837., tisztviselők pénztára 837., titkár 795.
- Kanizsa, város 523.
- Kangar Márton 535.
- Kapolcsi János, b.-udvari lakos 202.
- Kapoly János, b.-udvari lakos 202.
- Kapoly, falu és pusztá, 8., 52., 83., 110., 128., 233., 277., 291., 566., 631—646., 668., 723., 861., 869., 876., 877., 881—883., 887., 936—937., 940., bérlete 645., és filiái erkölcsi, lakossági és vallási viszonyai 234., 243., filiái 240—241., jobbágy lakossága és szolgalmányaik 631., 632., 634., 636., 638—640., 731., jövedelmei 637—642., 644., 645., 860., 878., 936., kiadásai 644., 936—937., Tab filiája 111., 232., 857., -i búcsújárók 238., convertiták 823., dézsmaváltás 645., eljárók 634., erdő 513., erdőmester 942. egyházlátogatás 239., helyi káplánság 110—112., 232., 868., iskola 241—242., 638., iskolások 243., jegyzők l. Balogh István, Bálint Péter, Győrfy György, Horváth István, Klubetz Imre, Molnár Mihály, Pap István, Tolnai Péter; kath. hivek és lelki gondozásuk 236., 857., kálvinista lelkész 234., 240., templom 232., kálvinisták 232., 234., keresztek 240., major-ság 822., plébánia 856., alapítása 113., 232., anyakönyvei 238., javadalma 236—237., könyvtára 236., -lak 234—236., 638., plébánosok 233—235., 942., köteleességei 238., tagosítás 643., 644., tanítók 241—242., 862., javadalma 242—243., köteleességei 243., lakása 242., temető 239—240., templom és felszerelése 108., 238—239., mise-alapítványai 239., vagyona 239., tégláégető 638. kapornaki apát l. Turnay.
- Kapos szabályozása 288.
- Kaposvár 608., 869.
- Karakó 281., 282.
- Karangi Péter, siófoki plébános 571.
- Karácson József, devecseri ügyvéd 380.
- Karád 883., -i esperes, Csepely Bálint, Koller Ignác, Polák József.
- karima Tihanyban 145., 666—668., 824., 825., 839.
- karlsbadi gyógydíjak 426., 503.
- Kasó, pécsi kanonok 740.
- kassai dal- és színjátékos társaság 416., 516., tank. főigazgató l. Schmidt Szörény.
- Katalin czárnő 555.
- Katarincics József, kapolyi tanító 241.
- katonai ispótály B.-Füreden 396., parancsnokság 20. katonatartás 308., 318., 359., 561—562., 584., 642., 696.
- Kautz Gyula 696.
- Kazay Benjamin, b.-füredi nemes 374., Gábor 374., Márton, felesége Oroszy Julcsa 356.
- Kazinczy Ferencz 480.
- Káldi János, b.-füredi molnár 365., József, b.-füredi lakos 374.
- kánoni intézkedések a monostorokról 9., 11., választás 48., 58., 116., 117.
- Kápolna, pusztá 739.
- Kápolnás-Kapoly l. Kapoly.

- káptalan, győri, veszprémi.
- Kántor Gábor, b.-füredi sebész, bérlő 449., 450., József, b.-füredi sebész 417., Zsófia, Dankházi Jánosné 161.
- Károly (III.), magyar király 12., 13., 18., 23., 33., 34., 42., 96., 124., 275., 276., 528., 529., 532., 747., 749., 750., 751., 759., 760., 764. s köv., 788—791., 793., 808., 809.
- Károly Fábián, tihanyi plébános 135., 659., 845.
- Károly Róbert, magyar király 80.
- Károly-pusztá, Kapoly filiája 240.
- Károlyi 37., László, a helytartótanács elnöke 84.
- Kárpáti János, b.-udvari tanító 201.
- Kás 38.
- káté I. Canisius-féle, bécsi normális iskolákban használt.
- Kecskeméty Antal, zalamegyei főmérnök 500.
- Keglevich Gyula gróf özvegye 255., Istvánné grófné 255., Margit grófnő 255., Róza grófnő 255.
- kegyuraság 744., 771., 776.
- kegyuri bemutató jog 771.
- Kelcz Ádám 913.
- Kelemen (XI.), pápa 275., (XII.), pápa 172., 276., 838—840., 849.
- Kelemen József, kanonok 400.
- Keller Bálint, tihanyi szerzetes, segédlelkész 150., 151., 658., 694., 829., Ferencz, aszófői lakós 181., örvényesi tanító 194., István, örvényesi esküdt 350., József, aszófői lakós 181., palotai zsidó 379., 380.
- Kellner Lőrincz, tihanyi tanító 163., 895—896.
- Kempele, pozsonyi harminczados 678.
- Kenese, falu 523.
- Kenessey István 9., 736.
- Kenyeres Dávid, b.-füredi lakós 378., György, aszófői lakós 847., István 374., József, agilis 382.
- Kemnitz Károly 461.
- Kereki Mihály, aszófői tanító 184.
- Keresztes Ilona, endrédi lakós 824.
- Keresztély Ágost, szász herczeg, esztergomi biborosersek, a győri püspökség administratora 21., 22., 40., 96., 97., 99., 754., 757., 796., 797., 799., 800—802.
- Kergling Henrietta, nádori udvari festő 254.
- Kerkápolyi István, zalamegyei főszolgabíró, alispán 494., 495., 513—515., János, b.-udvari jegyző 201.
- Keszthely, város 402., 405., 475., 523., -i kőfaragó, I. Kugler, uradalom 621.
- Kethely 636.
- Kék, falu 526., 527.
- Kékkő 42.
- képfaragó 146., 183., 254., 259.
- képfő 148., 149., 179., 214., 221., 239., 254.
- Kéry János apát, veszprémi kanonok 921.
- Khefues István 392., József 392., 393., Marianna 392., Tóbiás, élelmezési mester 390., 392., 393.
- kilenczed 13., 302., 309., 329., 331., 339., 342., 351., 354., 361—364., 366., 367., 551., 567., 568., 577., 582., 583., 587., 599—602., 605., 624., 626., 632., 634., 636., 640., 642., 731., 739., 858., 859., 881., 883.
- Kiliti, veszprémi káptalani birtok 571., 631.
- kincstár I. császári, királyi.
- Király Czelesztin, tihanyi szerzetes növendék 661., János, endrédi lakós 219., József, pécsi püspök 461., Mór, tihanyi szerzetes 656., 688.
- király 451., I. András (I., II.), Ferdinánd (II., V.), Ferencz (I.), Ferencz József (I.), József (I., II.), Károly (III.), Károly Róbert, Lipót (I., II.), porosz, Szent István, Zsigmond.
- királyi adományozás 96., 736., 737., 748., 789., 790., 792., 794., -i adó 308., 327., 541., -i beleegyezés javadalom kapcsoláshoz 12., 19., 24., 32., 33., 736., 737., 750., 751., 759—762., 766., 776., 777., 783., 784., 786., 787., 789—792., -i díja 794., 795., -i biztos Pannonthalmán 70., 117., -i főpohárnokmester I. Batthyány Lajos gróf, -i főtárnokmester I. Erdődy Kristóf gróf, -i haszonvételek I. regale, -i helytartó I. István főherczeg, Pálffy Mór gróf, -i helytartótanács I. helytartótanács, -i kamara 5—7., 12., 13., 21., 96., 198., 280., 341., 343., 392., 623., 707., 711., 739., 747., 752—754., 757., 759., 763., 785., 793—795., 817., 834., levéltár 367., 707., mérnök I. Csissik Miklós, provisor 764., számvéviségi kiadó I. Babos György, tanács 739., 763., tisztek 68., 579., 616., 869., titkár 838., kanczellária I. kanczellária, kegyuri jog 12., 96., 710., 717., 777., kinevezés 833., kincstár 5., 12., 20—23., 96., 522., 623., 738., 739., 748., 750., 751., 755., 756., 758., 759., 762., 764., 766., 782., 784., 787., 804., kölcsöne, segítése 110., -i provisor 12., könyv I. liber regius, megerősítés 56., 91., 92., 114. s köv., 722., 789., 792., 794., 817., 833., pecsétőr 795., személynök 527., -i ítélőmester I. Szluha Ferencz, tábla 52., 58., 804., -i jegyző I. Rudnyánszky Mihály, ügyigazgató 13., 748., 752., 756., 757., I. Majthényi János, Németh János, -helyettes I. Kiss Mihály.
- királyné I. belga, Erzsébet.
- királynéi kanczellár I. veszprémi püspök.
- Király-püspök-féle ösztöndíj-alapítvány 91.
- Kirner József 520.
- Kis-Apáti I. Apáti.
- Kis-Endréd I. Endréd.

- Kisfaludy-gőzös 402., 523.
 Kisfaludy (Kisfaludi) Sándor, zalamegyei szolgabíró, táblabíró, a b.-füredi színház főkörmányzója 373., 453., 454., 493., 495., 511—513., 515., 517., örökösei 517., szobra a b.-füredi fürdőn 405., 408.
 Kis Ferencz, b.-füredi lakos 358., b.-kisszőllősi lakos 268.
 Kis-Hidegkut I. Hidegkut.
 Kis-Kapoly I. Kapoly.
 Kislak, falu 42.
 Kismarton, város 64.
 kis-megyeri jószágkörmányzó 40.
 Kis-Pécel 41—33., 332., -i uriszek 349.
 Kis-Szamárd I. Zamárdi.
 Kis-Szőlős I. Balaton-Kis-Szőlős.
 Kiss Ferencz, a deveçseri uradalom praefectusa 388., Gergely, b.-füredi jobbággy 393., György, tót-vázsonyi ispán 341., Gyula, zamárdii segéd-tanító 229., Jenő, endrédi segéd-tanító 217., József, telekii jegyző és tanító 261., Mihály, kir. helyettes igazgató 367., Venczel, endrédi plébános, tihanyi házi lelkiatya 209., 664., Pál, aszófői tanító 185.
 Kitaibel Pál 134.
 kiváltságok megújítása 715.
 kivándorlás 221., 231., v. ö. amerikai.
 Klapka György 695.
 klarissza I. pozsonyi.
 Klimó György, esztergomi oldalkanonok 278., 818.
 Klobusiczky grófné 394.
 Klotild főherczegasszony 408., 695.
 Klubetz Imre, kapolyi jegyző 241.
 klubbisták 67.
 Kocsis András, aszófői lakos 847.
 Koháry Ferencz herczeg 913.
 Koháry gróf özvegye 394.
 Kohl Medárd, samosatai püspök 225.
 Kolarics Mihály, tihanyi laikus fráter 660.
 kolera 405., 416.
 Kollár Henrik, b.-füredi fürdői lelkész, endrédi, füssi plébános 209., 211., 246., 247., 249., 252., 255., 256., 663.
 Koller báró, kancelláriai tanácsos 834.
 Koller Ferencz, kapolyi tanító 241., veszprémi címz. kanonok, karádi esperes, nágocsi plébános 216., Ignác (Nagymányai), veszprémi püspök 213., 636.
 Kollonics László (Kollegrádi) Zay-Ugrócz örökös ura, kalocsai érsek stb. 68., 874., 876. Lipót, esztergomi érsek 6., 11., 95., 709.
 Kolozsváry Miklós, veszprémi káptalani ügyvéd 378.
 Komárom 44., 70., 407., -i benzés házifőnök 70., igazgató I. Horváth Pál, védelmi művek 1848—1849-ben 283.
 Komárommegye közgyűlése 820., -i telekkatonák 820.
 Komlóssy Ferencz, színész, igazgató 517., 518., -né 517.
 Koncsek, kancelláriai tanácsos 834.
 Kondé, praelatus 394.
 Kontor Elek, zamárdii segéd-tanító 229., Gotthárd, tihanyi szerzetes 654., 667.
 konventuálisok 669.
 konventuálisok 72.
 Kopácsy József, zselicz-szent-jakabi apát, hantai prépost, veszprémi főesperes stb. 888., 899., címz. püspök, veszprémi püspök, esztergomi érsek 75., 76., 179., 199., 200., 397., 415., 435., 442., 446., 452., 461., 487., 492.
 Kopeckzy Vidor, tihanyi jószágkörmányzó, perjel, endrédi plébános 89., 147., 174., 209., 220., 290., 293., 596., 664., 931.
 Koptük Odó, dömölki apát 49.
 Korchmáros Irma, endrédi segéd-tanító 213., Lujza, zamárdii segéd-tanító 229.
 kordaviselek társulata 129.
 koronaőr I. Erdődy Kristóf gróf.
 Koronc László, veszprémi kanonok 79., 83.
 Kossuth Lajos 281.
 Kotta Mátyás, veszprémi káptalani erdőmester 382.
 Kovacsics Marcell, tihanyi könyvtáros 85., 662.
 Kovács András, tihanyi szónok, perjel 656., 668., Antal, lullai birtokos 579., Ábel benzés, balatonfüredi fürdőigazgató 409., 412., 665., Damaszczen, zamárdii lelkész 223., Dániel, tihanyi lakos 133., Ferencz aszófői esküdt 899., Ferencz, aszófői tanító 184., Flórián, tihanyi helyi káplán, plébános és jószágkörmányzó, endrédi plébános 135., 209., 256., 321., 657., 868., 896., György, tihanyi apát-sági jószágigazgató 606., György özvegye 532., János, tihanyi lakos 133., József dr. 451., József, telekii jegyző és tanító 261., József, zalamegyei szolgabíró 348., kaposvári törvényszéki ülnök 405., László özvegye 255., Lőrincz, b.-füredi lakos 358—359., Márk, b.-füredi helyi káplán, kapolyi lelkész stb. 83., 136., 233—235., 237., 243., 249., 251., 436., 515., 662., Márton, endrédi, regölyi tanító 217., Mihály aszófői lakos 823., Tamás, pannonthalmi főapát 72., 85., 136., 239., 399., 420., 493., 512., 693., 914., 915. Vidor, győri benzés tanár 665., Vilebáld, tihanyi, kapolyi plébános 136., 233., 662.
 Kovács Mihály, zamárdii jegyző 228.
 Kozáry István, telekii jegyző és tanító 261.
 Kozma István, kurucz katona 302., 718., József, zamárdii segéd-tanító 229.

- Kónyi János, strázsamester, író 60.
 köcsői birtokrész 41.
 könyvbírló 75.
 könyvkereskedők, könyvkötők 678—679., könyvtár
 1. pannonhalmi, pesti egyetemi, tihanyi s az egyes
 plébániáknál.
 Köp, pusztá 636.
 Körmendi Inre, veszprémi örkanonok 796., István,
 veszprémmegyei esküdt 552., zalamegyei esküdt
 350., 373., Kamill, pannonhalmi benczés 85.
 Körmendi pusztá 647.
 Kötél János, endrédi lakós 219.
 Kölesd 53.
 Köves János, felső-örsi prépost 82.
 Kövesd, pusztá 8., 333., 730., -iek 364.
 Köveskál, falu 38., 41., 277., 381., 532., -i bíró
 495.
 kőhegyi kereszt 227., szőlő 605., 608., 620., 622.,
 692., 860., 876.
 Königshoff, osztrák falu 67.
 Kőrös, város 555.
 Kőröshegy, falu 42., 228., 569., 624., 631., Endréd
 és Zamárdi anyaegyháza 221., -i lakósok 568—
 570., 613.
 Kőszeg, város 70., -i gymnasium 60., 61., 841.
 Kővágó-Örs 531., 532., -i bírák, esküdtek 532.,
 convertita 824., -iek 531., 532., 533., 535., 728.
 Kraml József, örvényesi tanító és jegyző 194., 907.
 Kramolin, balaton-füredi fürdői gyógyszerész 421.
 Krampmüller János, Mária Terézia királyné lelki-
 atyja 154—155.
 Krapf, udvari kamarai tanácsos 21.
 Krasczenics Jakab, tihanyi szerzetes növendék 661.
 Krausz dr., cs. k. törzsorvos 402.
 Krisztián Pius, tihanyi apátsági jószágkormányzó
 79., 159., 190., 240., 291—293., 324., 326., 346.,
 347., 384—386., 405., 411., 425., 427., 445., 462.,
 468., 469., 474., 490., 491., 504., 593—595., 611.,
 629., 630., 644., 663., 940.
 Kronperger Antal, veszprémmegyházmegyei pap 254.
 Krötzl Kálmán, aszófői plébános 174., 176., 181.
 Krusz Krizosztom, pannonhalmi főapát 84., 87—
 89., 121., 247—249., 254. 294., 295., 387., 388.,
 408., 417., 470., 472., 473., 481., 483., 559., 560.,
 598., 622., 645., 944., 945.
 Krug Bonifác, montecassinoi főapát 695.
 Kugler, keszthelyi kőfaragó 254., Lőrincz és Mihály,
 örvényesi lakósok 921.
 Kulcsár István Farkas, volt benczés növendék 67.,
 661., 686., balaton-füredi esperes, petendi plébá-
 nos 160., 161., 163.
 Kun János 537., Pál, somogy megyei esküdt 877.
 Kuncze Leó, tihanyi könyvtáros 664.
 Kunczy János, balaton-füredi fürdői patikárius 420.,
 421., 443., 444.
 Kunics József 812.
 Kurbély György, veszprémi püspök 71., 111—113.,
 159., 182., 232., 888., 899., 915.
 kuruczok 7., 37., 274., 297., 302., 355., 777.
 kurucz tábornokok 38.
 Kuty Antal, aszófői tanító 185., Dénes, pannon-
 halmi benczés, tihanyi perjel 50., 55., 657., Lajos
 696., Pál, zalamegyei főszolgabíró 424., 493.,
 494., 675., 876., főügyvéd 513.
 Kutnyánszky József, b.-udvari tanító 201., 921.
 Küllei János, veszprémi kanonok 373.
 külső-szolnoki főispán 1. Telekesi.
 Kűmives Anna, endrédi lakós 824.
 kürtösi ispán 647.
 Labanczok 37., 355.
 Laborfalvy Róza, Jókai Mórné 482., 695.
 Lacy (Ferencz gróf) 67.
 Ladányi György, tihanyi apátsági ügyvéd 309., 310.,
 312., felesége Vizkelety Juszina 350.
 Laffert Antal báró 400., 454.
 Lainz 92.
 Lajker Ferencz, örvényesi esküdt 350.
 Lajos, bajor herczeg 695., 696.
 Lakner Bernardin, fogadalmas növendék, tihanyi
 szerzetes 656., Ferdinánd, tihanyi szerzetes 658.
 Lantendorff 64.
 Latabár szintársulata 517.
 Latinovics Lajos 454., hitvese 400.
 Lauer János, örvényesi lakós 195.
 Lazarini, őrnagy 402.
 Lazsánszky Ludmilla, Csáky grófné 255., 463.
 Lász Ádám, örvényesi esküdt 350.
 Láda György, tihanyi apátsági ügyvéd 527., 528.
 László főherczeg 695.
 László Boldizsár, tihanyi pinczefelügyelő 666., Fe-
 rencz, örvényesi tanító 194.
 Látos Ferencz, arácsi lakós 824.
 Látrányi György, szőládi lelkész 623.
 Lázi, falu 44., -i plébánia 112., plébános 1. Decső
 Bernát.
 Lechner Mátyás, a bécsi építő-bizottság assessora
 466.
 lecsapolási munkák 77.
 Lednicze 716.
 legelőelkülönítés 323., 324., 346., 385., 386., 608.,
 610., 644., 937.
 Legrencz, cs. k. beludvaronc 402.
 Lehotay András, esztergomi érseki szentszéki jegyző
 798.
 Leidli Lőrincz, örvényesi lakós 195.

- Leitner Ferencz, devecséri uradalmi erdőmester 382.
 Leiwolf Lipót, endrédi plébános 209.
 leleszi prépostság 11., 18., 747.
 lelkészi pénztár 129., 287., -i bizottság 812.
 lelkészkedés a tihanyi apátság területén 124. s köv.,
 -sel foglalkozó szerzetesek vizsgálata 102. s köv.
 lelki joghatóság a tihanyi apátsági területen 95—
 114.
 lelkigyakorlatok 669.
 Lencsés István, b.-udvarii tanító 201., 907., János,
 aszófői tanító 184.
 Lendvai Béla, zamárdii segédtanító 229., Márton,
 színész 516., -né, Hivatal Anikó, színésznő 516.
 Lengyel András, endrédi lakos 214., Mátyás 732.,
 Sománé 255.
 Leó pápa 768.
 Lers Pál, főmérnök 472.
 Leskovics Béla, örvényesi tanító 194.
 Letenyei József, paloznaki plébános, b.-füredi espe-
 res 889., 899.
 levélkereső parancs 42.
 levéltár l. budai, kir. kamarai, kancelláriai, pannon-
 halmi országos, tihanyi apátsági.
 Lécs Ágoston, tanár, varsányi lelkész, pannonhalmi
 alperjel, noviciusmester, perjel, tihanyi apát 43—
 54., 56., 58., 80., 100., 107., 116., 134., 135.,
 139., 140., 144., 150., 172., 180., 189., 204—206.,
 213—215., 232., 259., 260., 266., 267., 269.,
 270., 276., 279., 308., 309., 314., 315., 327.,
 333—337., 349., 350., 356—359., 364., 365.,
 390—394., 412., 446., 448., 464., 479., 526.,
 530., 532., 540., 541., 546., 547., 564., 567.,
 569—571., 599—601., 613., 614., 623., 633.,
 646—650., 654., 666., 667., 674., 675., 678.,
 679., 683., 687—691., 696., 699., 700., 813—
 819., 821—824., 827—829., 834., 856., Ánzelm,
 Ferencz-rendi szerzetes 43.
 liber regius 22., 758.
 licentiatius 733., l. Törény Ferencz, -i utasítás 125—
 127., 806—808.
 Ligeti Antal 696.
 Lingl Valerián, balaton-füredi fürdőigazgató 255—
 412., 665.
 Lingzer György, fehérvári képiro 221.
 Lipót (I.), magyar király 6., 11., 18., 35., 95., 98.,
 114., 528., 707., 711., 721., 740., 742., 749.,
 757., 758., 764., 766., 771., 779., 783., 784.,
 786—788., 790., 797., (II.) 64., 65.
 Lippay György, esztergomi érsek 32., 782.
 lipótmegyei főispán l. Illésházy Miklós.
 Lisznyai Kálmán 696.
 Liszt, győri kanonok 57.
 Liszter Boldizsár, örvényesi öregbíró 350.
 Lobmayer, pesti gyorskocsi tulajdonos 523.
 Lonkay Antal családja 255.
 lotharingiai herczeg, Ferencz.
 Lotz Károly, festő 148.
 Loyolai Szent Ignác pannonhalmi mellszobra 155.,
 viaszképe Tihanyban 154—155.
 lovas pósta 104.
 Lóczy Lajos 696.
 Lóránth Pál, kapolyi lelkész, világi pap 233.
 Lóskay Jeromos, endrédi plébános 209.
 Lőrinte, falu 557.
 lövész-egylet l. balaton-füredi fürdői.
 Löwenburg János Jakab gróf, az udvari kamara
 magyar ügyekben való elnöke 748., 760., 787.
 lukai premontrei apátság 11., 18., 747.
 Lukács, tihanyi szerzetes növendék 661.
 Lukácsy József, tihanyi apátsági ügyész 213., 237.,
 379., 382., 642., 675., 677.
 Lukinics Pál, endrédi segédtanító 217.
 Lulla, Lullya, pusztá 8., 38., 41., 42., 578—580.,
 631., 723., 732., 879.
 Macedonius V., a ritusok congregatiójának titkára
 839.
 Maczeka Ilona, Bursi János özvegye, tihanyi lakos
 171.
 madocsa apát, Spáczay Pál.
 Magnus, altenburgi perjel 749.
 Magvassy Ádám, örvényesi tanító 194.
 magyar benzés apátságok 5., 6., 782., biboros fő-
 papok várerődítési segítség alól való mentessége
 275., egyházi javadalmak eladása 782., 783., ér-
 sekek 782., király, -i l. király, -i kir. kancellár l.
 kancellár, konviktusok 782., magyar korona öre
 l. koronaőr, monostorok 782.
 Magyarország 723., 740., 748., 796.
 magyar országbíró l. Pálffy Miklós gróf.
 Magyarország katonai és polgári kormányzója,
 Albrecht főherczeg, primása l. esztergomi érsek.
 magyar országgyűlés l. országgyűlés.
 magyarosítás 192—193., 702., 703.
 magyar-óvári piarista 678., uradalom 35., 709.
 magyar nyelv és szokások ismerete 8., 124., 723.,
 785., papság nagyszombati, pozsonyi értekezlete
 275., premontrei prépostságok 11., püspökök 754.,
 782., semináriumok 782., sereg 1849-ben 283.,
 szabadságharc 86., szent korona 69., Tud. Aka-
 démia 75., 77., utászkar 281.
 Majláth György, kancellár 406.
 Majláth-Sennyey miniszterium 407.
 majorsági föld, gazdálkodás 52., 318—321., 347.,
 534., 571., 572., 577., 579—580., 603., 605.,
 612., 613., 628., 640., 822., 860., 861., 883.

- Majthényi Ádám, esztergomi érseki helyettes 55., Antal, pannonhalmi szerzetes 58., György báró 41., János, kir. ügyigazgató 21—23., 758., 760., 761.
- Makovicza 716.
- mallosi püspök l. Berényi Zsigmond.
- Maltzan János gróf, szentbenedeki prépost 45., 819.
- Mangold Henrik, orvos 417.
- Mannhalter Donát, tihanyi segédlelkész 663.
- maradványföldek 332., 341., 355., 385., 557., 558., 593., 594., 611., 630., 643.
- Marczal, folyó 281.
- Marczali, falu, 206., 647.
- marhavész 601.
- Marián, altenburgi senior szerzetes 749., tihanyi laikus frater 660.
- Marich, füredi fürdővendég 400.
- Marics Hilár, tihanyi szerzetes növendék 658.
- Maricsek Dániel, b.-füredi zsidó 379., 380.
- Markl Ignác, apát, veszprémi kanonok, püspöki helyettes 82., 84., 917., 921.
- Marienbad 481., -i gyógydíjak 426., 503.
- Martinecz Vincze, tihanyi szerzetes 104., 659., 668., 687.
- Marton Dénes, örvényesi tanító 194.
- Martonfalvay Elek, az Eszterházy-család ügyésze 500.
- Martoss Arnold, tihanyi szerzetes, tanárjelölt 664.
- Massion, a pesti kőpartok építésének felügyelője 497.
- Maszni Szilveszter, tihanyi plébános 136., 662.
- Matékovics Teréz, Lengyel Sománé 255.
- Matkovics Ágoston, savanyúvízi polgári rendtartó 424.
- Mattyassovszky László, nyitrai püspök, nyitrai főispán, kir. tanácsos és kancellár 710., 711.
- Mákóczy Imre, pannonhalmi, tihanyi benczés 139., 654.
- Márfy Elek, tihanyi szerzetes 659., János, tihanyi kisbíró 917.
- Máriaczell 62.
- Mária Dorottya főhercegnő 398.
- Mária Henrika, belga királyné 408., 695.
- Mária Terézia, bajor hercegnő, osztrák főhercegeasszony 695., estei főhercegeasszony 696., magyar királyné 45., 49., 52., 56., 58., 101., 106., 112., 129., 154—155., 206., 276., 279., 669., 817., 820., 821., 834., 835., lelkiatya l. Krampmüller János.
- Márkus Marián, tihanyi plébános 135., 654.
- Másó István, zamárdi jobbágy 222.
- Mecsery Emilián, tihanyi szerzetes, b.-füredi fürdői lelkész 249., 660.
- Medgyaszay Vilma, színésznő 519.
- megyei adó 327., törvényszék 315.
- megyés püspököknek a szerzetesekre való felügyeleti kötelessége 102.
- Melegh, tihanyi apátsági ispán 941.
- Meran gróf 695.
- Merk János, endrédi tanító 217.
- Mersics György, zalamegyei szolgabíró 9., 20., 306., 736., 752.
- Mesterházi Ferencz, zalamegyei esküdt 796.
- Mezriczky György 534., József 534., Károly 535.
- méhészet 581., 617., 641., 880., 881., 882., 885., 886.
- ménés l. ádándi, előszállási, iregi, szántódi.
- Mérey-család, csabai birtokos 637., 646.
- Merei Kálmán benczés, esztergáli hitelemző 665.
- Mészáros Domonkos, aszófői plébános 173., 178., 179., 181., 199., Ferencz, egri kanonok 181.
- Mészáros-Komáromy Dániel, a devcseri uradalom ügyvédje 382.
- Mészely János, örvényesi, aszófői tanító 185., 194.
- Micsey F. György, szinigazgató 519.
- Milkovics Paulin, tihanyi szerzetes növendék 661.
- Miller Móricz, tihanyi szerzetes 658.
- Mindszent, pusztá 536., 721.
- mise 715.
- misealapítvány 608., l. a plébániáknál.
- Miske, falu 547.
- Miskei Kálmán, tihanyi szerzetes növendék 658.
- missió 161., 172.
- Mocska János, kapolyi lakós 236.
- Modor, város 43., 53., 684., -i benczés házfő és hitszónok 30., 774.
- mohácsi csatavesztés 779.
- Mohós Gyula, b.-udvarii tanító 201.
- Mohl József, endrédi segédtanító 217.
- Mollik Tóbiás, pannonhalmi benczés 70., 117.
- Molnár, szinigazgató 518., Alajos, b.-k.-szőlősi tanító 198., Ferencz, aszófői bíró 921., János, aszófői tanító 185., jobbágy 624., övényesi mester-helyettes 194., örvényesi körjegyző 476., Mihály, aszófői esküdt 899., b.-k.-szőlősi tanító 198., kapolyi jegyző 241., Zsuka, tihanyi lakós 155.
- Monni Lukács, tihanyi laikus, gyógyszerész 50., 654., 667.
- Monoszló 277., örökös ura l. Erdődy.
- Mons Claudii l. Monoszló.
- Mosony 837., 838.
- montecassinoi főapát l. Krug Bonifác, perjel 667.
- Montserrat, benczés apátság 155.
- morvaországi premontréi apátság, l. Luka.
- mosonmegyei táblabíró 75.
- Moys Bogomer, balaton-füredi fürdői intéző 412.
- Módli József, b.-udvarii lakós 202.
- Mór, város 693.

- Mórocza Béla, a tihanyi apátság anyagiakban s lelkiekben kormányzója 43., 135., 654., 683., 813., 820., István, kapolyi esküdt 634., 635., 809.
- Mórocza Kálmán, zalamegyei szolgabíró 500.
- Möraus, cs. k. főfelügyelő 402.
- Much Placid, altenburgi apát 8., 19., 39., 722., 723., 737., 749., 760., 761., 780., 785., 786., 789., 790., 798.
- Munkács 716.
- Munkácsy Flóra 696.
- Mura János, aszófői lakós 921.
- Muray János, aszófői lakós 823.
- Musich Vilebald, tihanyi szerzetes növendék 659.
- Mutz Ferencz sebész 392.
- Müller László, zamárdi segéd-tanító 229., Vincze, ezredes 402.
- Nagy András, tihanyi hadnagy 715., Antal, kapolyi lakós 236., Boldizsár, tihanyi plébános 136., 662.
- Nagy-Endréd l. Endréd.
- Nagy Erzsébet (Felsőbuki), Ribényi Andrásné 539., Ferencz, kapolyi lakós 236., pesti rendőrbiztos 423., 427., másként Borbély, b.-füredi fürdői bérlő 448., György, endrédi lakós 823., leánya 824., zalamegyei jegyző 327., Ignác, író 696., székesfehérvári püspök 61., 413., 454., István, endrédi lakós 824., István, esztergomi segédpüspök 69., kapolyi lakós 236., János, somogy megyei alispán 268., József, örvényesi tanító 194., balaton-füredi kath. tanító 256.
- nagy-kanizsai főgymnasium 88., pénzügyi felügyelőség 475.
- Nagy-Kapoly l. Kapoly.
- Nagy Lőrincz, arácsi ispán 358.
- Nagy-Lőrinte birtokosai 540.
- Nagy Magdolna (Felsőbuki), Révay Elek báróné 646—648., Mihály, kapolyi lakós 240., Pál, aszófői tanító 185., 921.
- Nagy-Pécsel, falu 38., 42., 332., 341—343., 345., 348., -iek 331.
- Nagy-Szamárd l. Zamárdi.
- Nagyszombat 99., 798., 802., -i egyetem 40., 43., 55., papi értekezlet 275., szentszék 97., 99.
- Nagy Teréz, endrédi lakós 216.
- nagy-váradi akadémia 74., v. ö. váradi.
- Nagy-Vászony 303., 449., 521., -i vár 306.
- Nane, pusztá 739.
- Nádasdy Ferencz gróf 524., 525., László gróf, csanádi püspök, győri nagyprepost 40., 44., 97., 798., 800., 803., Lipót 809., Lipót grófné 155., nádor 249., 344., 467., 819. l. István főherczeg, József főherczeg, -i adományozás 41., udvari festő, Kergling Henrietta.
- Nágocs 642., -i lakósok 634., 635., 640. plébános l. Koller Ignác.
- Nánai, veszprémi ötvös 151.
- Nedeczky Károly, veszprémi nagyprepost 380., 809., 812.
- Neffczér báró 649.
- Nemes Gáspár, pannonthalmi benczés 684.
- Nemes-Pécsel l. Nagy-Pécsel.
- nemzeti iskola l. iskola.
- Nemzeti Színház 516.
- neoacquistica commissio 804.
- Neumayer Gellért, tihanyi, zamárdi plébános 136., 161., 223., 224., 665.
- Németh Ádám, aszófői lakós 847., Dezső, örvényesi tanító 194., György, kapolyi lakós és fia 823., János, convertita 824., János (Nyéki), kir. ügyigazgató 344., 367.
- német jobbágyok telepítése 321., 331., 578., 640.
- Németh József, zamárdi segéd-tanító 229., Kelemen, tihanyi tanár, perjel 658., 684., 686.
- német nemzet védője l. Keresztély Ágost.
- Németh Pál, balaton-füredi gyógyszerész 421.
- német-prónai elemi iskola 73.
- Németh Ráfael, tihanyi szerzetes, kapolyi lelkész 235., 237., 239., 665.
- Német-Ujvár örökös ura l. Batthyány Lajos gróf.
- Németh Vilmos, tihanyi perjel 666.
- Némethy Bertalan, tihanyi szerzetes növendék 661., 686.
- népoktatás a tihanyi apátság területén 124. s köv. ll.
- Niczky György, zalamegyei alispán 306., Zsigmondné 54.
- Nidermayer József, székesfehérvári ácsmester 466.
- Nim, pusztá 38.
- Nimetz Imre, vallásalapítói kerületi jószágkormányzó 878.
- Novák Ede, tihanyi, zamárdi plébános 136., 223., 664., Gáspár, zalamegyei főszolgabíró 322., 373., 374., Krizosztom, pannonthalmi tanár, bakonybéli apát, pannonthalmi főapát 60—62., 65—68., 72., 74., 103—105., 108., 111—113., 117., 266., 321—323., 395., 413., 414., 420., 423., 442., 460., 461., 492., 522., 557., 586—589., 608., 658., 675., 679., 684—686., 701., 840., 842.
- Novotny Ferencz, endrédi lakós 216., Leánder, ex-benedictinus 676.
- Nugent Laval gróf, tábornagy 283.
- Nuss Ferencz és fia, gépészek 450.
- nyalkai plébános 666.
- Nyírlak, pusztá 536., 537., 721.
- nyitrai egyházmegye 152.
- Nyitrai Ignác, aszófői tanító 184.
- nyitrai püspök l. Matyassovszky László.
- Nyuli Vilmos, tihanyi könyvtáros 662.

Oberhauser János, pesti gyorskocsi tulajdonos 523.
obreptio 765., 766.

Odor László, tihanyi tanító 162.

Oesterreicher Manes József, savanyúvízi patikárius,
majd orvos 394—397., 412—415., 418—420.,
422., 435., 442., 443., 456., 457., 460., 487.,
492., 507., 522., 693.

Olasz Teréz, endrédi lakos 214.

olesznai templom 153.

olmüti kanonok, l. Zichy Domonkos gróf.

Orbán Ignác, balatonfüredi fürdői gyógyszerész
421.

orleáni püspök, Szent Ányos.

Orosz Ferencz, veszprémmegyei főszolgabíró 545.

Oroszy Ádám, b.-füredi birtokos 356—357., 364.,
Dániel 357., özvegye, Csermely Klára, Julcsa,
Kazay Mártonné 356., István 364., Józsa, Pap
Ferenczné 405., Pál 356—357., 373., 380., 381.

Oroszy-familia (Siskei), b.-füredi nemes család 338.,
357., 366., 368., 369., 371., 374., 375., 379—381.,
384—386., 405., 875.

Orray Kajetán, tihanyi apátsági jószágkormányzó
234., 288., 436., 437., 608., 662.

Orsonics János, pannonhalmi benczés 85.

országgyűlés 5., 53., 65., 77., 708., -i alsó tábla
266., meghívó 266.

Orzovenszky Károly, balaton-füredi fürdőorvos
411., 416—417., 421., 426., 427., 445., 451., 453.,
456., 463., 469., 481., 497., 503., 510.

Osvalt Ánzelm, tihanyi szerzetes növendék 661.

Oszterhueber Ferencz, veszprémi kanonok 83., zala-
megyei alispán 322., 373., 374., 518.

osztrák benczés apátságok 5., 6., hadak 282., 283.,
örökösödési háború 277.

Ónod 716., -i gyűlés 718.

óvári uradalom l. magyar-óvári.

Örvényes, falu 8., 83., 160., 173., 182., 192., 277.,
289., 290., 306., 347—355., 696., 729., 847., 875.,
887., 888., 905., 909., 937., 940., Aszófő filiája
109., 857., 901., jobbágy-lakossága 350., 353—
354., jövedelmei 354., 859., 877., német telepesei
348., Tihany filiája 188., -i asztalos 690., bírák
495., erdő 193., hegybirtokosok 193., helyi ünne-
pek 191., hivek 176., 182., 848., 904., iskola
194—195., 917., 926., kápolna 190., 847., keresz-
tek 193., 928., képfaragó 183., körjegyző 476.,
lakosok 328., malom 52., 822., molnár-czéh 193.,
molnárok 349., nép jelleme 196., plébániai jöve-
delem 188—189., tanítók 193—194., javadalma
195—196., 848., 862., 907—908., 912., 926—927.,
lakása 194—195., temető 189., 193., 903., 929.,
templom és felszerelése 52., 189—191., 291.,
823., 847., 856., 902—903., 911., 939., gondozása

191., istentiszteleti rendje 191., 923., számadásai
189., 190., 922., vagyona 190., 922.

Özséb, Ferencz-rendi, endrédi lelkész 208.

őszödi lakosok 623., 625.

Őrjeg, puszta 536., 721.

Packh János, építőmester 451.

Pacsay Tibor, tihanyi házfőnök, jószágkormányzó
135., 322., 369., 373., 608., 660., 676., 680., 896.,

Paintner Mihály, győri főigazgató 74.

Pajgoth Tibor, pannonhalmi szerzetes 56.

Pajor Simon, b.-füredi fürdői lelkész, tihanyi könyv-
táros és spiritualis 249., 662.

Palásthy Ferencz 816.

Palkovics József, fehérvári polgár 240.

pallosjog 268. s köv.

Palotay Ferencz, veszprémi egyházmegyei főtan-
felügyelő 202.

Paloznak 182., Balaton-Füred anyaegyháza 245.,
-i egyházlátogatás 247., 253., -i esperes-plébános
l. Letenyi József, Vaszary István.

Panghy Özséb, tihanyi szerzetes 664.

Pannonhalma, benczés főapátság 7., 9., 48., 50.,
55—57., 61., 63., 68., 69., 75., 88., 91., 173.,
234., 251., 291—293., 411., 467., 538., 588.,
597., 602., 656., 661., 663., 665., 669., 680.,
681., 684., 687—689., 692., 698., 701., 756.,
806., 812., 838., 856., 858., 869., 873., 874.,
915., 917., 933., 935., 939., 945., 947., a pápa
közvetlen joghatósága alá tartozik 105., exemp-
tiója 103., fegyelme 651., fiókapátságai 774.,
s fiókapátságai, az esztergomi érsek joghatósága
alatt 103., somogyi tizedei 12., 13., 29., 42.,
562—563., 567., 583., 587., 601., 624., 632.,
774., 804., 863., szegénysége 5., szokásai 651.,
825., Tihany anyamonostora 39., 40., 780., 782.,
785., 786., 790., 794., 816., 833., 856., -i alperjel
654., 663., l. Jankovics Márton, Lécs Ágoston,
Boldogasszony-kápolna 90., főapát 11., 13., 96.,
97., 167., 173., 189., 228., 293., 315., 316., 324.,
336., 347., 354., 384., 418., 422., 423., 426.,
428—430., 445., 467—469., 481., 490., 491.,
495., 497., 499., 503., 504., 510., 513., 524.,
585., 594., 595., 606., 608., 613., 621., 630.,
632—634., 656., 670., 671., 681., 682., 701.,
737., 739., 748., 749., 752—757., 759., 765.,
774., 777., 780., 782—784., 794., 796., 797.,
837., 843., 853., 866—868., l. Fehér Ipoly, Göncz
Czelesztin, Hajdu Tibor, Kovács Tamás, Kruesz
Krizosztom, Novák Krizosztom, Rimely Mihály,
Sajghó Benedek, Simoncsics Gellért, Somogyi
Dániel, Tolnai Máté, Vaszary Kolos, apátavató
joga a tihanyi apátságban 121., apátkinevező

- joga 116., 117., 120., a tihanyi apáti székre ki-
szemelőd és bemutató jogot kapott 115., coadiutor
spiritualisa 70., exemptiója 754., főpásztori jog-
hatósága 105., 112., Tihanyban 101., 106—108.,
111—113., 122., 855., 856., hadi segélye 67., lel-
készínevező joga a tihanyi plébániákon 109.,
megbízottja 735., pápai megerősítés előtt apát-
kinevező jogot gyakorol 120., főapáti ház Győ-
rött 48., 755., helyettes l. Pendl Alajos, szék be-
töltése 58., 72., 76., 86., 91., titkár l. Czinár Mór,
Petheő Demjén, visitatio Tihanyban 213., fő-
apátság 267., 277., 525., győrmegyei plébániái
103., -i egyhásterület esperese 91., 131., erdőmes-
ter 294., főiskola 40., 43., 44., 55., 74., 85., 684.,
gazdasági gyűlés 294., hittudományi intézet és tan-
folyam 74., 85., tanárai l. Lécs Ágoston, Vajda
Sámuel, jószágkormányzó 76., l. Rezsni Brúnó, hi-
teleshely 45., káptalani helynök 91., l. Szabó Dávid,
konvent 48., 86., 87., 103., 120., 248., 251., 472.,
483., 484., 488., 521., 560., 630., 724., 737.,
749., 755., 757., 759., 767., 774., 787., 789.,
816., 817., 819., 824., konvent beleszólást kíván
a fiókapátságok betöltésébe 116. s köv. II., idő-
sebbjei 71., 293., jegyzője 804., ülései 84., 92.,
119., 408., 410., 503., 525., 559., 645., könyvtár
681., levéltár 600., 632., 676., levéltárnok 675.,
noviciusmester l. Lécs Ágoston, növendékek
Tihanyban 135—136., országos levéltár őre és
olvasója 91., perjel 86., 593., 629., 817., 822., l.
Engelhardt Anzelm, Halbik Cziprián, Hiblár Zsig-
mond, Horváth Pál, Jahn Mainrád, Lécs Ágoston,
Schleicher Elek, Simon Zsigmond, Somogyi
Dániel, -i állás betöltése 88., installatio 86., pénztár
474., pinczemester 40., számvevőség 287., tanítói
nyugdíjalap 88., Szent-Benedek-Rend 409., 434.,
479., 483., 503., 582., 583., 808., apostoli visi-
tatora l. Scitovszky, birtokainak kezelése 946—947.,
eltörlése 63., esztergomi érseki joghatóság alatt
853., 854., 856., fiókapátjainak a főapát nevében
való megáldása 121—123., kinevező oklevelének
formája 120—121., rendi közterhekhez való hozzá-
járulása 118., fiókapátságai 29., főjószágkormány-
zója 284., 622., gazdasági helyzete 469—470.,
győri orvosa 414., jogtanácsosa 388., l. Ziskay
Antal, káptalangyűlései 70., 117., 408., 409., 473.,
484., 505., 622., 702., 806., regens-apátja l. Hor-
váth Pál, statumai 76., 669., 670., 689., senior-
jainak tanácsa 116., történetírója 91., ügyésze
841., ünnep. fogadalmas tagjainak szavazati joga
118., visszaállítás 64—68., 873—874., Szent
István kápolna 85., szerzetesek 11., 12., 36., 44.,
50., 52., 54., 56., 58., 60., 67., 68., 70., 84—85.,
117., 139., 150., 179., 412., 469., 651., 652.,
665., 751., 817., 820., 822., v. ö. bakonybéli,
tihanyi-szerzetesek és a főapát összeütközése 47.
s köv. II., nyilvános tanári működése 60.
Pap Ferenczné, Oroszy Józsa 405., István, kapolyi
jegyző 241., telekii tanító 241., 260., veszprémi
káptalani gazdatiszt 571., János, tihanyi esküdt
889., Mihály, endrédi lakos 219., kapolyi lakos
236., polgár, kapolyi tanító 241.
Papi György, tihanyi lakos 307., 308.
papnevelő-intézet, l. győri, pannonhalmi, pesti, vesz-
prémi.
Parcsami Henrik, tihanyi szerzetes, tanárjelölt 666.
Paraiz Ferencz, veszprémi püspöki megbízott 534.
Parot báró, altábornagy 402.
Paschalis pápa 27., 769.
Pasdan, falu 739.
Passioneo János biboros, a ritusok congregatiójának
praefectura 829.
Patachich Gábor, boszniai püspök, zalavári apát,
kalocsai érsek stb. 11., 45., 55., 818., 819.
Pauli Lipót, pulai ispán 382.
Paulinovic Hiláron, tihanyi szerzetes 653., 682.
Pausz Ámánd, tihanyi szerzetes növendék 660.
Pauzeván József, b.-udvari tanító 201.
Páhok, falu 536., 537.
Pákozdy István, b.-udvari lakos 202., Kázmér,
b.-füredi fürdői lelkész, tihanyi házi lelkiatya 249.,
663.
Pál János, szepezdi jobbágys 532., Mihály 532.
Pálffy Ferencz, tihanyi könyvtáros 664., Ignác,
zalamegyei esküdt 889., 899.
Pálffy János gróf 41., 809., Károly gróf, pozsonyi
gróf, pozsonymegyei örökös főispán, országbíró,
kanczellár 870., Miklós gróf (Erdődi) Vöröskő
örökös ura, Pozsonymegye örökös főispánja,
pozsonyi gróf és várkapitány, országbíró 834—836.,
Móricz gróf, kir. helytartó 84.
pálosok pápai kolostora 336., 338.
pápa 102. l. Benedek (XIII., XIV.), Gergely, Incze
(II.), Kelemen (XI., XIII.), Leó, Paschalis, Pius
(IV., V., IX.), Sándor (III., VI.), -i megerősítés
91, nuncius l. bécsi, oldalköveti jogok 62.
Pápa, város 64., 70., 90., 234., 381., 819., -i ben-
czés igazgató 234., székház 939., lakosok 347.,
729., pálos-kolostor 336., 338., plébános, Potyondi
László, uradalom 373., városában megyegyűlés
277., zenészek 690.
Pápa-Kovácsi, falu 154.
Pázmándy Karolina, Véghelyi Imréné 405.
Pázmány Péter 32., 782.
Pecz Ármin 500.
Pehám Máté, kapolyi lelkész, tihanyi alperjel 235.,
237., 239., 665.

- Pehm András 809., 812.
 Pelczmann Jeromos, aszófői plébános 173.
 Pendl Alajos, pannonhalmi főapáti helyettes 254., 255.
 Penner Román, tihanyi plébános, könyvtáros 136., 663.
 Perbely, pusztá 536., 721.
 Perzsell Tamás veszprémmegyei törvényszéki esküdt 796.
 Perényi Otmár, tihanyi hitszónok, pinczefelügyelő, plébános 136., 665.
 Perl Ambrus, aszófői esküdt 899.
 perneggi prépost 18., 747., l. Schöllingen Ferencz.
 Perneszy-család, bálványosi, kapolyi birtokos 571., 636., 638., 640., 641.
 Peske József, pesti képiró 179.
 Pest 51., 52., 74., 178., 184., 227., 281., 282., 523., 524., 632., 679., 805., -i egyetem 75., -i könyvtár 679., generale seminarium 341., felügyelője Filó János, Hollósi György, képiró, Peske József, kórház várerődítési segítség alól való mentessége 275., vásár 688.
 pestis 720.
 Pesty Frigyes 696.
 petendi plébános, Kulcsár István.
 Pethő Demjén, főapáti titkár 79., 85.
 Pethő György, tihanyi lakos 133., 134., István, endrédi lakos 823.
 Pető József, tihanyi lakos 167., 917., Mihály, tihanyi szabó 687.
 Petők István, endrédi jobbágys, a tihany apát helyett katona 277.
 Petrovich, balaton-füredi fürdőorvos 415.
 petrovci kórház 153.
 Pécs 53., 89., 140., 740.
 pécsmegyházmegyei papság 739.
 Pécsel, patak 195.
 pécseliek 327., 328.
 pécsi iskolamegye kir. inspectora, Bachmann János, kamaragazgatóság 553., kincstári provisor 12., 764., kanonok 740., őrkanonok, Domsics Mátyás 391., püspök, Király József, püspöki jószágfelügyelő 740.
 Pécsy Gergely, a tihanyi apátság plenipotentarius 267., 653.
 pécsváradi commendator l. Isvalies Péter.
 Pékli József, aszófői lakos 921.
 Péntek József, b.-k.-szőlősi tanító 198.
 Péntekhely 112.
 Pénzes Zsigmond, tihanyi plébános 136., 662.
 pénzértékek 8., 137., 177., 199., 259., 278., 279., 297., 300., 301., 309., 533., 724., 837.
 pénzügyi felügyelőség 475.
 Péter Bernát, tihanyi szerzetes 660.
 Péterffy János Ferencz 711., József báró (Somoskeői), kir. kamarai tanácsos 793., 817.
 Péterháza, pusztá 536., 721.
 pétervárad apátság 11., káplán l. Strossmayer József.
 piaristák 61., 630., 678.
 Pilissy Viktorin, tihanyi könyvtáros 665.
 Pinihi Pál, endrédi lakos 823.
 Pintár Béla, horpácsi prépost 267.
 Pintér, kapolyi tanító 241., András, aszófői tanító 185.
 Antal és fia Antal, örvényesi tanítók 194., 921., Géza, örvényesi tanító 194.
 Pirnecker Emilián, tihanyi szerzetes, bakonybéli kormányzó 57., 653., 682., 805.
 Pius (IV.), római pápa 27., 770., (V.), pápa 27., 770., (IX.), pápa 84.
 Plajer Miklós, Ferencz-rendi, b.-füredi fürdői lelkész 249.
 plébániák exemptiójának megszüntetése 102., 112.
 Plumbergi Károly báró 45., 649.
 podhagyi templom 152.
 Podmaniczky Lajos 480., 481.
 Pohl Athanáz, tihanyi szerzetes növendék 659.
 Pojányi Péter, b.-füredi esküdt 378.
 Pokorny Frigyes, tihanyi alperjel, jószágkormányzó 665., 681.
 Polák József, karádi esperes 227.
 Polányi János, tihanyi apátúr, B.-füred bírása 158., 360., 365.
 Polgár László, tihanyi, zamárdi lelkész 223., 661.
 Pollhammer Miksa, göttweigi házgondnok 75.
 Poor János, a devecseri uradalom kormányzója 393., 539.
 porosz király, Frigyes (II.).
 porosz-osztrák háború 406., 407.
 Pordán másként Eöri László, nemes 796.
 portio 307., 308., 359., 541., 556.
 Potyondi László, pápai plébános 798.
 Poványi Péter, b.-füredi jobbágys 359.
 Pozsgai János, színész 516.
 Pozsony 53., 54., 56., 69., 70., 97., 109., 407., 418., 420., 520., 679., 739., 753., 762., 763., 797., 805., 812., 818., 819., 834., 837., 838., 853., 855.
 Pozsonyi Flórián, tihanyi szerzetes 656.
 pozsonyi gróf és várkapitány l. Pálffy Miklós gróf harminczados 678., híd 407., kamara l. királyi, klarissza l. Bosnyák Skolasztika, könyvkereskedő 679., országgyűlés 77., orvos 433., papi értekezlet 275.
 Pozsonymegye 798., örökös főispánja l. Pálffy Miklós gróf.
 Pócsa, pusztá 42., 636.
 pósta, 104., 521. s köv. 525., -kocsi 522.

- Pósta Mátyás, aszódí tanító 184., 847., telekii jegyző és tanító 261.
- Pöschl Ferencz 645.
- Pracsek Antonin, tihanyi könyvtáros, segédlelkész 179., 662., 680.
- praecedentia 806., -pör 41., 267.
- praescriptio a megyés főpásztori joghatósággal szemben 108.
- Prager Ferenc, b.-k.-szőlősi tanító 198.
- Prandt Ignác, budai egyetemi orvos-tanár 432.
- Pray György 62.
- Preis Mór, pesti főreáliskolai tanár 417.
- premontrei apátság, l. Gradecz, Luka, -ek 808., prépostságok l. Csorna, Tűrje, Horpács, Jászó, Lelesz, Váradhegyfok, Pernegg.
- Prenner Odó, tihanyi szerzetes 660.
- Preszecker Mihály 853.
- prédikációk 44., 56., 668.
- Prépost János, b.-füredi nemes 382., László, b.-füredi lakós 374.
- prépost, (nagy-) l. csornai, esztergomi, esztergomi szent-tamási, felső-őrsi, győri, hantai, horpácsi, jászóvári, leleszi, premontrei, szent-benedeki, szombathelyi, veszprémi, tűrjei, váradhegyfoki.
- préposti javadalmakkal járó kötelességek 808., 809.
- Pribék István, veszprémi segédpüspök 159.
- Priczner Pál, örvényesi tanító 194.
- Prielle Kornélia, színésznő 519., 696.
- primás l. esztergomi érsek.
- Pritz Anna, Bresztyenszky Antalné 73.
- privigyei gymnasium 73.
- processiók 44.
- Prodanovics Dani 520.
- propriarius 44.
- Prucker Róbert, tihanyi szerzetes növendék 657.
- pruszinai templom 153.
- Puchner báró, püspök 56.
- Pummer Zakariás, sümegi és balaton-füredi patikárius 420., 448., 489.
- Pupos-familia 532.
- Puska László, b.-k.-szőlősi tanító 198.
- Pusztá-Födemes 40.
- Pusztá-Kapoly l. Kapoly.
- Pusztá-Pécsel l. Kis-Pécsel.
- Pusztá-Szemes l. Szemes.
- püspök, l. arbei, boszniai, csanádi, egri, francia, magyar, mallosi, nyitrai, orleansi, pécsi, roueni, samosatai, sebastopolisi, székes-fehérvári, szombathelyi, váradi, veszprémi.
- Püspöky Vazul, fogadalmas növendék, tihanyi szerzetes 655., 683.
- Rabsch Róbert 255.
- Rabutin, császári tábornok 355.
- Radmanics József, zamárdi segédtanító 229.
- Radoki Mihály, somogy megyei szolgabíró 569.
- Rakovecz örökös ura l. Patachich Gábor.
- Ramasetter Károly, veszprémi könyvnyomtató 80.
- Ramocsaházi, tihanyi apát 333—336., 389., 531., 532.
- Ranolder János, veszprémi püspök 159., 247., 463.
- Rapossa László, tihanyi tanító 162.
- Rauch Szaniszló, tihanyi perjel és jószágkormányzó, kapolyi, zamárdi lelkész 180., 223., 235., 293., 662., 676.
- Rába-Patona 336.
- Rácz Sámuel, a pesti egyetem orvoskari dékánja 417—418.
- rácok pusztítása Somogyban, Zalában 299., 714.
- Rákosi Viktor 696.
- Rákóczi Ferencz (II.), 7., 10., 31., 37., 132., 273—274., 298—300., 646., 712., 716., 717.
- Ráth György 696.
- recreatio 692.
- Redl Antal, örvényesi esküdt 350., 899., János, örvényesi esküdt 899., Mihály, aszódí lakós 193.
- regalék 320., 331., 352., 368., 370., 374., 375., 378., 379., 384—386., 388., 544., 556., 577., 602., 626., 628., 719., 726., 878.
- Regensburg 2., 22., 96., 754., 802.
- Regécz 716.
- reggioi bíboros-érsek, Isvalies Péter.
- Reglsbrunn 837.
- Regondi Gotthárd, altenburgi benzés 7., 35., 711., 735., 737., Rajmund, altenburgi és tihanyi apát 6., 35—36., 124., 652., 707., 709—711., 721., 749., 771., 779., 780., 775., 788., 792., 798.
- regőlyi tanító 217., 230.
- Rehák Ipoly, benzés 663.
- Reich Elek, laikus frater, tihanyi szerzetes 656.
- Rendek, falu 547.
- Reperger Pál, veszprémi kanonok 83.
- Reyser Ámánd, altenburgi benzés, tihanyi apát 7., 9., 10., 29., 36—39., 131., 133., 134., 159., 162., 164., 266., 269., 273—274., 295. s köv., 334., 355., 527—530., 598., 631., 646., 652., 670., 697., 699., 711—713., 717., 721., 736., 738., 771., 774., 785., 788., 792.
- Reznyák Albert, endrédi plébános 208., 209., 217.
- Rezzonico C., bíboros 840.
- Rezsni Brúno, pannonhalmi jószágkormányzó 293., 943.
- Récsai Farkas, aszódí plébános 173., 174., 183., 194., 199., Viktor, tihanyi könyvtáros 665.
- Répásy Mihály, tábornok 282.
- Répcze-Szemere 85.

- Réisch Pál, endrédi segédtanító 217.
 rév 714., I. szántódi, tihanyi.
 Révay Elek báró 646., 648., 649., László báró 461.,
 Polyxena báróné, Plumbergi Károly báró özvegye
 45., 47., 52., 649., 650.
 Rheinfeld Tádé, tihanyi szerzetes 659.
 Rhein-Pfalz 348.
 Ribényi András 539., 540.
 Ricci Lőrincz, jezsuita generalis 154—155.
 Ries János, orvos, b.-füredi fürdőorvos 396., 397.,
 414., 415., 487., 507., 509., 510.
 Rigler József 253.
 Rigó Ádám, magyar-óvári piarista 678.
 Rimely Mihály, pannonhalmi főapát 72., 78., 79.,
 82., 84., 85., 110., 113., 119., 176., 229., 235.,
 254., 289., 401., 402., 404., 411., 416., 423.,
 468., 481., 520., 611., 620., 677., 701., 917.,
 929., 944.
 ritusok congregatiója 839.
 Ritzl Antal, örvényesi, b.-k.-szőlősi, b.-udvarii tanító
 194., 201.
 Rohonczy Mihály, tihanyi conversus 659.
 Rosenberg 67., Mór, halászat-bérlő 160.
 Ross Mór, tihanyi plébános 136., 665.
 Rosy János, somogy megyei főszolgabíró 569., 647.
 roueni püspök 14., 742.
 Rozenics Lukács, aszófői plébános 111., 112., 173.
 rozsnói egyházmegyei templom 153.
 Róbert, altenburgi szerzetes, jószágkormányzó 11.,
 722., 735., 737.
 Róka Ádám, örvényesi helyettes tanító, majd tanító,
 b.-udvarii tanító 194., 201., István, b.-füredi
 lakos 378.
 Róma 61., 718., 829., 851., -i birodalmi herceg
 I. Rákóczi Ferencz, -i jezsuita kollégium 154—155.,
 pápa I. pápa, szentszék 22., 757.
 Rómer Flóris, tihanyi segédlelkész 662.
 Rózsa József, kapolyi lelkész, világi pap 233.
 Rózsahegy Kálmán, a nemzeti színház tagja 519.
 rudnói templom 153.
 Rudnyánszky Mihály, kir. táblai jegyző 532.
 Rupert Frigyes, örvényesi lakos 195.
 Rusa János, kővágó-őrsi törvénybíró 532., 534.
 Ruth Jeremiás, pannonhalmi benczés 85.
 Ruzicska Kálmán, kir. tanácsos, Zalamegye tan-
 felügyelője 164.
 Ruzsicska N. János, pannonhalmi benczés, budapesti
 egyet. tanár 85., 469.
 Saáry Károly, zalamegyei esküdt 500., László,
 zalamegyei szolgabíró, fő-, 373., 374., 416.
 Sajghó Benedek, pannonhalmi főapát 43—52.,
 54—58., 116., 138., 139., 156., 276., 277., 392.,
 564., 566., 567., 600—602., 624., 651., 656.,
 666., 667., 671., 674., 675., 683., 684., 687.,
 689., 691., 698—700., 702., 805., 806., 813—815.,
 817., 819., 820., 825., 829., 835., 836., arcz-
 képe 57. és a pannonhalmi szerzetesek viszály-
 kodása 47. s köv., Mihály 838.
 Sajnovics Placid, pannonhalmi szerzetes 44.
 Salamon, község 336.
 Salkovics Péter, mérnök 536.
 Sall József 537.
 Saller István 647.
 Samassa József, egri érsek 695.
 samosatai püspök I. Kohl Medárd.
 Sashegyi Damasczén János, tihanyi perjel, ház-
 gondnok 665.
 Sauska Ferencz, nemes 809., tihanyi szerzetes 53.,
 654., 655.
 Savanyúvíz I. Balaton-füred.
 Sághegy György 534.
 Ságvár, veszprémi káptalani birtok 571., 580., 631.,
 879., -i convertita 824.
 Sándor (III.), római pápa 15., 742., (VI.), pápa 11.
 Sándor Béla 809., Gergely, zalamegyei esküdt 306.
 Sánta Jánosné, aszófői lakos 183.
 Sári Ferencz 534.
 Sárkány Miklós, tihanyi könyvtáros 662.
 Sárosmegye örökös főispánja I. Rákóczi Ferencz.
 Sárospatak 716.
 Sárvány Ferencz, a tihanyi apátság telekkatonája
 277.
 Sárköz levezető társulat 288—289., szabályozása 288.
 Sávoly 289.
 Scenbach Rozália (Széppataki) I. Déry Istvánné.
 Schaffgotsche gróf, százados 402.
 Schaeffer, százados 402.
 schauburg-lippei trónörökös I. Adolf György.
 Schedl Arnulf, aszófői plébános 174.
 Schiebinger Emil, tihanyi perjel 664.
 Schiffer Miksa, mérnök 410.
 Schildknecht János, balaton-füredi fürdőbérő 419.
 Schiller János, balaton-füredi fürdői sebész 418.,
 438., 450., 522.
 Schinder, orvos 417.
 Schleicher Elek, pannonhalmi perjel 44., 45.
 Schmerling bukása 406.
 Schmid János, deveszeri uradalni lovagló 382.
 Schmidt Ágost, bécsi mérnök 326., Ágoston, tihanyi
 szerzetes 658., Ferencz 400., Herman, endrédi
 segédtanító 217., Szörény, pannonhalmi benczés,
 kassai főigazgató 84., 85., 118.
 Schodelné 695.
 Scholz Károly, festő 149.
 Schöberl Nándor, aszófői plébános 173.

- Schöllingen Ferencz, perneggi prépost 11.
 Schrott Róbert, aszófői plébános stb. 173., 176., 190., 664.
 Schulz Vendel, tihanyi pinczetelügyelő 666.
 Schuster József, savanyúvizi orvos 54., 390., 391., 393., 412., 417., 435., 436., 446., 463., 827., felesége Herös Terézia.
 Schwandorf 837.
 Schwarcz-féle fürdőkadák 451.
 Schwartz József, balaton-füredi esperes 183.
 Scitovszky János, esztergomi biboros érsek, a ph. Sz.-Benedek-R. apostoli visitatora 669.
 sebastopolisi püspök, Eszterházy Pál gróf.
 Sebestyén László, b.-udvardi lakos 203.
 Sebők Árkád, tihanyi könyvtáros, házigondnok 664., 681., Mihály 57.
 sedecima l. bortizenhatod.
 Seemann Anna, aszófői lakos 180.
 Seidl János l. Mészely.
 Seifert, cs. k. utazási számvevő 402.
 selyemhernyó-tenyésztés 77.
 senioratus 806.
 Sennyei Pál báró, főtárnokmester 406.
 Séd patak 193.
 Sgolonics, pozsonyi orvos 433.
 Sieber Jakab, jabai lakos 216.
 silentium 825.
 Simon István, b.-füredi lakos 529., László, Sopron-megye jegyzője, alispánja 85.
 Simon major, Kapoly filiája 237., 240.
 Simon N. János 88., Zsigmond, pannonthalmi hit-szónok, győri főgymn. és akadémiai tanár, igazgató, pannonthalmi perjel, tihanyi apát 84—90., 119—121., 149., 160., 161., 163., 180., 210., 216., 218., 225., 228., 235., 237., 242., 267., 284., 289—294., 346., 389., 454., 470—472., 474., 483., 503., 518., 519., 524—526., 559., 621., 645., 664., 681., 929., 930., 944., 946.
 Simoncsics Gellért, pannonthalmi főapát 5.
 simonia 11—18., 22., 25. s köv., 39., 741—743., 745., 747., 748., 753., 757., 760., 767. s köv., 777., 782.
 Simonics Gábor, tihanyi házi lelkiatya, perjel 255., 664.
 simontornyai kálv. tanító 241.
 Simonyi Imre, b.-füredi veszprémi káptalani job-bágy 357.
 Simor János győri püspök, primás, esztergomi érsek 88., 90., 695.
 Siófok, falu 38., 75., 524., 525., -i jobbágysok 571., plébános l. Karangi Péter.
 siófok-mocsoládi vasút 646.
 Sió szabályozása 288., zsilipjei 454.
 Sipőcz Benedek, tihanyi plébános 136., 665., 681.
 Siskey Sámuel, b.-füredi nemes 374., 382.
 Skerlecz Ferencz 853.
 Slett Mária, endrédi lakos 216.
 Sokoró, falu 326., 727.
 Soltmeyer 721.
 Somlyó 716.
 somlyó-vásárhelyi uradalom 197—198., pénztára 187.
 Somogyi, veszprémmegyei jószág 42.
 Somogyi-család 357., 358., 364.
 Somogyi András, b.-füredi nemes 374., Ádám 301., 374., 382., 717., Dániel, pannonthalmi theol. tanár, perjel, főapát 52., 54., 56—58., 63., 64., 67., 68., 103., 109., 154., 173., 392., 394., 395., 701., 702., 854., 858., Ferencz 722., Gábor, b.-füredi nemes 374., Gergely 374., István 374., János 374., 382., János (Meggyesi), consiliarius és itélőmester 344.
 József, b.-füredi nemes 374., Károly, b.-füredi nemes 382., szinigazgató 519., László, b.-füredi nemes 374., Lőrincz, b.-füredi törvénybíró 382., Márton, b.-füredi nemes 382., Mihály 374., Mik-lós 374., Pál, b.-füredi bíró 374., 427., Péter b.-füredi nemes 374., Sámuel 374., Sándor 374.
 somogyi tizedek 12., 13., 59., 42., 562—563., 567., 583., 587., 601., 624., 632., 739., 774., 804., 863., bérlete 42, 632., tizedszedő l. Vidlics.
 Somogyi Venczel zamárdi lelkész 223., 224.
 Somogy megye 582., 598., 599., 614., 618., 707., 718., 723., 804., 805., gyűlései 266—267., 561., 572., 636., 647., 804., követői 716., 777., pénz-tára 279., -i alispán 257., l. Nagy János, Somsich Antal, Tallián Boldizsár, Tallián János, árvaház 75., esküdtek 271., 624., 866., 867., 877., főmérnök 265., főszolgabíró 219., 257., 271., 509., 602., 629., 642., 866., 867., 877., szolgabíró 242., 569., 571., 596., 624., 636., 647., táblabíró 591., 889., tör-vényszék 612.
 Somsich Antal, somogy megyei alispán 570., Mária 400.
 Sopron 69., 70., 85., 282., 523., 594., főgymn. igaz-gató, Horváth Pál, Kis Venczel, főtörvényszék 323., 642., helytartótanács osztály elnöke, Ambrózy Lajos báró.
 só Tihany számára 715.
 sóbányák 715.
 Sörös Ferencz, b.-udvardi lakos 203.
 Söveg Márton, b.-udvardi lakos 921.
 Sövény Gábor, kapolyi tanító 242.
 Spáczay Pál, arbei püspök, esztergomi szent-tamási prépost, madocsa apát 97., 100., 797., 798., 800., 801., 803., 804.
 Spilák Regináld, endrédi plébános 179., 209.
 Splényi Henrik báró 520., Ödön báróné l. Blaha Lujza.

- Stajer János, számárdii takács 570.
 Stamborszky dr., Zalamegye orvosa 495.
 Stamler Ambrus, örvényesi esküdt 899.
 Stangelmayer, cs. k. hadnagy 402.
 Stapián Márton, b.-udvarii tanító 201.
 Starenberg Guidó-regiment 739.
 Stefánia, özvegy trónörökösne 410., 521., 695.
 Stephaits Beatrix 400., Gáspárné Barcza Erzsébet 400.
 Steyerlein Antal, örvényesi jegyző és tanító 194., 907.
 János, b.-udvarii, örvényesi tanító 194., József, endrédi jegyző 215., Mátyás, aszófői tanító 184—185., -né 180.
 Steixner Mátyás, örvényesi esküdt 899.
 Stümmer Antal, tihanyi hitelemző 662.
 Stipenics Anna Mária 827., 828.
 Stosz Pál, zalamegyei szolgabíró 350., 534.
 Streittenberger János, örvényesi tanító 193.
 Strobel János György (Adelheimi) 748., 760., 761., 784.
 Strossmayer József, péterváradai káplán 695.
 Stuhlhoif Sebestyén, a tihanyi apátság asztalos 142., 143.
 Sturm Károly, asztalos 254.
 subreptio 765., 766., 777.
 subsidium 66., 67.
 sulymértékek 561., 602.
 Sumer János, aszófői tanító 184.
 Supka Jeromos, zirczi apát 559.
 Sümeg 101., 279., -i bírák 495., patikárius 420.
 sváb benzés apátságok 5.
 svájci benzés apátságok 5., savó-intézetek 456.
 Swieten 67.
 Szabadhegyi Antal 454.
 Szabó, tihanyi apátsági praefectus 675., András, kővágó-őrsi esküdt 532., Antal, szántódi pusztagazda 228., Dávid, pannonhalmi káptalani helynök 76., tihanyi apátsági ügyész 292., 293., 323., 405., 536., 557., 701., 941., Erzsébet, zamárdii lakós 225., Ferencz, b.-füredi lakós 374., b.-udvarii lakós 202., 203., 921., tihanyi lakós 161., 917., 920., Gusztáv, zamárdii segédtanító 229., György, veszprémi káplán 82., Gyula, regölyi osztálytanító, zamárdii kántortanító 229., 230., István, b.-füredi jobbággy 359., b.-füredi lakós 365., Jakab, benzés, laikus frater 56., 684., János, b.-udvarii lakós 899., endrédi plébános 111., 209., 213., tihanyi apátsági képfaragó 146., tihanyi lakós 160., 389., 530., Márton, b.-füredi fürdői lelkész 249., b.-udvarii lakós 899., b.-füredi, tihanyi apátsági jobbággy 357., 365., endrédi lakós 219., Miklós, gazdász 590., Norbert, zamárdii segédtanító 229., Otmár, győri főgimn. igazgató 86., Péter, b.-füredi lakós 358., b.-füredi fürdői biztos 469.
 Szaczk, pusztá 739.
 Szakács János, b.-füredi lakós 824., Katalin, aszófői lakós 824.
 Szakmáry Kolumbán, tihanyi alperjel 654., 806.
 Szalay György, b.-füredi nemes 384., Imre, apát, veszprémi éneklő-kanonok 917., 921., János, zalamegyei esküdt 338., László 695., Zsigmond, somogymegyei esküdt 271.
 Szalavári Lajos, molnárlegény, aszófői segédtanító 185.
 Szalkay Lajos, szinigazgató 519.
 Szalóky Konrád, endrédi plébános 209.
 Szamárdi I. Zamárdi.
 Szapáry gróf 525., Géza gróf, Zalamegye főispánja 88.
 Szappanyos János, kapolyi templomatyja 240.
 Szarka Lukács 532.
 Szarvas Márton, kapolyi lakós 236.
 Szarvasi Sándor 524.
 Szatmáry János, tihanyi sekrestyés 889., 897.
 Szántó János, a tihanyi apát helyett katonáskodó jobbággy 277.
 Szántód, falu, pusztá 8., 42., 47., 52., 83., 112., 204., 205., 222., 233., 236., 281., 282., 289., 480., 586., 592., 597., 605., 612—623., 631., 648—650., 692., 723., 732., 733., 804., 822., 861., 876., 884—887., 931—935., 937., 940., 942., bérlete 616., Endréd filiája 204., 205., 207., jobbágylakóssága 612., 733., jövedelmei 615—617., 620., 621., 860., 878., 932., 933., kiadásai 620., 932., 933., Zamárdi filiája 227., -i bucsú 158., 228., 614., 616., csikós 613., halastó 733., iskolások 229., ispán 620., 933., 934., 942., jószágkormányzó I. tihanyi apátság somogymegyei javainak kormányzója, kápolna és fölszerelése 125., 227—228., 810., 811., katolikuskok 864., keresztek 228., lakósok 614., majorság 612. s köv., 861., ménes 613., 616., 619—622., 649., rév 289., 513., 614., 622., 822., temető 228., tégláégető 619., tó 304., 613., 614., 616., 619., vasuti állomás 228.
 Száraz György 787.
 Szárszó, falu 41.
 szász herczeg I. Keresztély Ágost.
 Szeged segélyezése 88.
 Szegedi, szombathelyi prépost 64.
 Szegedy Ferencz, veszprémmegyei alispán 42.
 Szekér János, telekii lakós 260.
 Szekszárd 53., -i commendator apát I. Isvalies Péter.
 Szelepcsényi György, esztergomi érsek 32., 782.
 Szele Ferencz, telekii jegyző és tanító 261.
 szemercze, festőfa 322., 346., 368. s köv.
 Szemere Bertalan 695.
 Szemes 641., -i lakósok 623., lelkész I. Edelényi Mihály.

- Szendy Sándor, tihanyi szerzetes 655., 667., 683.
 Szent-András, falu 536., 537., 721., Antal-kenyere, szobra Balaton-Füred fürdőn 255., Ányos, orlans-i püspök 7., Benedek-Rend 708., 709., 717., 749., 758., 778., 785., 788., -Békálla, falu 68., -benedeki prépost l. Maltzan, -Ferencz-rendiek l. Ferencz-rendiek, -Gál falu pecsétje 212., gáliak 212., 318., -György, város 9., 711., -István decretuma 718., 719., -kápolna Pannonhalmán 85., -Királya, puszta 536., 647., 721., -lászlói fürdő 44., -mártoni uradalmi jószágkormányzó 457., 458.
 Szentmiklós Gyula, zalamegyei főszolgabíró 164., -Klós, endrédi kálvinista prédikátor és családja katolikus lesz 208.
 szentségárulás l. simonia.
 szentszéki bíráskodás 757., v. ö. esztergomi érseki szentszék.
 szent-tamási prépost l. esztergomi szent-tamási.
 Szepesy Béla, tihanyi perjel 661.
 szepesi egyházmegyei templom 153.
 Szepesmegye fürdői 406.
 Szepezd, falu 531—533., -i compossessorok 534., -iek 534.
 Szerdahelyi, színész 519.
 Szerencs 716.
 Szerémmegye 153.
 szerzetes, benzés, ciszterci, Ferencz-rendi, jezsuita, pálos, premontréi.
 szerzetes előljáró csak a monostor fogadalmas tagja lehet 773.
 szerzetesek a megyés püspökök felügyelete alatt 102.
 szerzetesek, lelkipásztorkodók, megvizsgálása 102. s köv.
 szerzetesi fogadalom 9., 10., 698—700., 711., 712., 720.
 szerzetes más monostorba akarata ellen át nem helyezhető 773.
 Szeverin-egylet, bécsi 254.
 Széchenyi Antal gróf 822
 Széchenyi-féle papnevelő Győrött 44.
 Széchenyi gróf százados 402., György, esztergomi érsek 32., 782., Béla gróf 520., István gróf 523., Kristóf, zamárdii lelkész, tihanyi házi lelkiatya 223., 663., Mária Zichy László grófné 400., Zsigmond gróf 569.
 szécsényi gyűlés 715.
 Székely Bertalan, festő 148., Damáz, tihanyi hit-
 szónok, hitelemző, plébános 136., 665.
 székelyek ispánja l. Rákóczi Ferencz.
 Székes-Fehérvár 37., 61., 180., 301., 336., 588., -i bucsúsok 240., egyházmegye 153., gymnasium 73., katonai parancsnokság 20., képfaragó 259., képiró 221., kir. provisor és vámos 795., 796., könyvkötő 679., püspök l. Barkóczy, Nagy Ignác, püspökség 102., 112., színészek 511., szintársulat 519., vásár 687., 688.
 székes-fehérvár—komárom—uj-szőnyi vonat 524.
 Sziber János, jabai bérlet 579.
 Sziesz Péter, örvényesi esküdt 350.
 Szigeti Imre, színész 519., József, endrédi segéd-
 tanító 217.
 szigetvári kamarai provisor 764., Neficzter-kuria 649.
 Szij Márton, zamárdii tanító 228.
 Szikora György, endrédi segédtanító 717.
 Sziléziából visszatérő telekkatonák 820.
 Szily Ádám, czeplédi birtokos 649., János, győri
 segédpüspök, szombathelyi püspök 65—68.
 Szilveszter pápa bullája 32.
 színészet 510. s köv.
 színház l. b.-füredi fürdői, Nemzeti.
 Szirmay Imre, színész 519.
 Sztár István, tihanyi apátsági ügyvéd 318.
 Szakacsányi István, tihanyi hitszónok 207., 654.
 Szladovics Sándor, veszprémi káptalani ügyvéd 344.
 Szláv Ferencz, Zalamegye orvosa 432., Pál 870.
 Szluha Ferencz, kir. személynöki ítélőmester 527., 528.
 Szmodiss János, veszprémi püspöki helytartó 247.
 Szobathin János 41.
 szociális viszonyok Somogyban 295.
 Szokol, község 307.
 Szokoli István, b.-k.-szőlősi lakos 823., 921., János
 333., 334.
 Szolád, Teleki anyaegyháza 110., 256., 258., 259.,
 629., 857., -i lakosok 625., lelkész l. Guzrányi
 Bálint, Látrányi György, telekii jóvedelme 258.
 Szombathely 62., 64., 65., 258., 655., 868., 869.,
 -i Ferencz-rendiek temploma 65., prépost l. Szegedi,
 püspök 852—854., l. Szily János, püspök a dö-
 mölki apát megáldásának jogáról a pannonhalmi
 főapát javára lemond 123., püspökség, 102., 112.
 Szőlős l. Balaton-Kis-Szőlős.
 szőlő-ünnep 182.
 Sztankovics Mátyás, kancelláriai levéltári igazgató
 914.
 Szuhányi Márton 809.
 Szulovszky Lajos, somogymegyei esküdt 866., 867.
 Szuper Ferencz, b.-k.-szőlősi lakos 345.
 Szücs Ádám, endrédi lakos 219., István b.-füredi
 lakos 374., Lajos özvegye 482., Mihály, b.-füredi
 lakos 357—358.
 Szvetics Jakab, kancelláriai tanácsos 834., 837.
 Tab, falu 47., 238., 636., Kapoly anyaegyháza 111.,
 232., 857., -i esperes-plébános 232., l. Csúpy Pál,
 lutheránus lelkész 234.
 tagosítás 77., 326., 332., 333., 346., 355., 365.,

- 384—387., 530., 536., 557—559., 593—595., 611., 629., 630., 643—644., 937.
- Takaró Mihály, tihanyi várkapitány 599.
- Takács Mihály, zamárdii kántortanító 229., Kata, Gondos Mihályné 150.
- Takácsi György 461.
- Takács-Varga Mihály, b.-füredi jegyző 378.
- taksások l. árendások.
- Tallán Boldizsár, somogymegyei főszolgabíró, alispán 240., 642., János, somogymegyei alispán 279., 648., 650., József, tihanyi szerzetes 656.
- Tamás Sándor, zamárdii segédtanító 229.
- Tamási, falu 668.
- Tamássy József, színész 519., 696.
- tanárvizsgálat alól fölmentés 91.
- tanítói nyugdíjalap l. pannonhalmi.
- tanulmányalap kegyurasága 152., 153.
- Tapolcza, város, 54., 267., 282., 521., -i bíró 495., lakosság 521., szolgabíró 462., szoros 281.
- Tapsony, falu 598.
- Tarányi Ferencz, zalamegyei alispán 309.
- Tarnóczy János (Alsó-Lelöczy), kiérd. kancellária titkár, iktató, számvető, levéltáros és kir. pecsétőr 795.
- Tarródy Lajos, veszprémi káptalani ügyvéd 382.
- Taruffi apát, pápai nuncius 60.
- Tassara Kajetan 851.
- tatai porcellán készítő 690.
- tatárok pusztítása 80.
- Taucher Ágoston, bakonybéli apát 70—72., 79., 117., 118.
- Tác, falu 326., 727.
- Tánczos János, telekii molnár 629.
- Tárkány, falu 44.
- távíró 525., 526., -felügyelőség 525., 526., -igazgatóság 526.
- Tebery Antal, somogymegyei szolgabíró 877.
- Tecseley János, zala-csicsói, tihanyi tanító 164.
- Tegyei József, zamárdii segédtanító 229.
- Telekesi István, csanádi püspök, tihanyi apát, egri püspök 6., 7., 333., 709., 712., 740., 779., 785., 788., 791.
- Teleki, falu 8., 42., 83., 110., 326., 566., 622—630., 668., 723., 727., 804., 861., 876., 886—887., 932., 933., bérlete 630., jobbágylakossága 622., 623., 627—629., 730., jövedelmei 626—630., 859., 860., 878., Szolád filiája 110., 256., 258., 259., 857., -i bucsú 260., 626., convertiták 256., esküdtek 261., ház, háztelek eladása 94., helyi káplánság 110—112., 259—260., 868., iskola 260—262., iskolások 265., jegyzők 261., 264., kath. hivek 256—258., 857., plébániai tartozása 259., helyi káplánok 256., 258., javadalma 258—259., kötelességei 259., lakása 258., 887., kath. tanítók 260—261., javadalma 262—265., 862., lakása 261—262., kath. templom 256., 259., 260., bucsúja 100., 829., istentiszteleti rendje 260., kalvinisták 256., 257., 262—623., lelkipásztora 52., 256., 823., tanítója 256., 823., temploma 256., 257., 823., keresztek 260., malom 38., 52., 94., 822., öregbíró 261., plébánia 257., 259., tagosítás 629., 630., temető 260.
- telekkatonák 277., 278., 819., 820.
- telkii benczés apát, modori hitszónok 30., 774., apátság 29., 32.
- Temesvár 709.
- temetési gyászbeszéd 160.
- templomrablás 718.
- Tenkovics Miksa, savanyúvízi birtokos 390., 463., 464., felesége Gruiber Margit.
- Teringer Anna 255.
- Terlichs-Cron, pécsi püspöki jószágfelügyelő 740.
- Testori Antal, pesti kereskedő 520.
- Tetves, falu 42.
- Técsy Aladár, zamárdii segédtanító 229.
- Tényő, falu 336., 395., 656.
- térítés l. hittérítés.
- Thaly Kálmán 695.
- Thanhoffer Cziril, tihanyi szerzetes 665., 681.
- Theresianum 62.
- Thurszky András, tihanyi tisztartó 167., 269., 287—288., 320., 457., 458., 460., 555., 556., 579., 675., 869., 873., 874.
- Thury Géza, takácslegény, b.-udvari tanító 201.
- Tibold, cs. k. kabinet titkoknok 402.
- Tihany, benczés apátság, falu 6., 9., 24., 25., 36—39., 43., 48., 52., 53., 64., 70—72., 75., 87., 103., 128., 154., 186., 198., 199., 208., 226., 233., 234., 239., 247., 248., 251., 277., 281—283., 288—291., 295—326., 341., 350., 366., 368—371., 380—382., 384—386., 388., 393., 402., 429., 436., 437., 447., 448., 451., 467., 468., 471., 477., 480., 481., 484., 487., 491., 497., 498., 507., 512., 513., 515., 518., 523., 525., 526., 527., 530., 533., 536—538., 541., 546., 556., 559., 560., 564—568., 597., 614., 648., 686., 688., 693., 696., 698., 707., 709—711., 717., 720., 721., 723., 724., 730., 733., 736—740., 748—752., 755—756., 758., 759., 762. s köv., 777—779., 783., 785., 786., 791., 792., 795—797., 802., 809., 810., 814., 815., 822., 826., 828., 835., 840., 841., 843., 851., 852., 864., 869., 873., 875., 877., 887., 905., 917., 937., 938., 940., -i altemplom 139., apát 249., 278., 416., 428., 430., 432., 475., 476., 481., 520., 524., 532., 612., 687., 701., 713—716.,

740., 766., 785., 853., 855., I. Demeter, Grasso, Halbik, Herovics, Horváth, Lécs, Much, Ramocsa-házi, Reyser, Simon, Telekesi, Vajda, apát föl-
avatásának joga 121. s köv. ll., asztaltartása 689.,
691., 806., hadisegélye 67., hatásköre 670–671.,
hűség- és tisztelési esküje az esztergomi érseknek
99., 100., 801–803., Pannonhalmának 814., 833.,
kánoni választása 834., kinevezése díja 40., 56.,
795., 816., 836., királyi megerősítése 722.,
megáldása 796–804., megáldását a veszprémi
püspök a maga s utódai jogának tartja 123.,
országgyűlési alsótábla tagja 266., országgyűlési
költségei 317., 352., számadó kötelessége apátsági
jövedelmeiről 71., 913., 947., szék betöltése 70.,
72–73., 84., 91., 114–121., 670., 788., 815.,
816., apátság adója 940., aequivalens ügye 294–
295., alapításának emlékünnepe 78–84., alapít-
ványai 778., 781., Altenburghoz kapcsolásának
feltételei 7., 8., 651., 652., 760., 779., 785., 786.,
788., való viszonya 95., 723., alsó-dominiuma
606., alperjel kötelessége 671–672., átengedése
721., 722., belső élete 651–702., birtokai 5., 8.,
58., 284. s köv., 725–735., 822., 931–943.,
jövedelmei 60., 76., 287–295., 741., 858–861.,
877–888., -nek elidegenítése 71., 288., 290.,
kincstári birtoklásban 12., 13., 739., 787., kor-
mányzása 284., 294., 606., -n licentiatások 125.,
806–808., börtöne 37., 138., 269–272., foglyai-
nak lelki gondozása 272., cselédjei fizetésének
emelése 94., egyházjogi életének fejlődése 95–
123., eladása 722., 723. s köv., előljárói 824.,
eltörlése 63., 111., 151., 868., erdei 94., 293.,
861., 881–883., 940., erdőgazdasága 295., erdő-
mesteri hivatala 230., esztergomi érseki főpásztori
joghatóság alatt 9., 22., 40., 62., 95–100., 102.
s köv., 122., 232., 257., 754., 757., 797–804.,
exemptiója 103., főapáti visitatiója 213., 681.,
682., fogadalmas tagjai 765., 777., 778., I. Csery
Márián, Turnay Ányos, gazdasági felszerelése
734., 735., számadásai 71., 287., viszonyai 89., gazda-
tiszték fizetésének emelése 94., instructiója 285–
286., képzettsége 287., gazdálkodás ellenőrzése
287., hadügyi szereplése és katonai terhei 273–
283., 805., 819., 820., házfőnökei (superiores) I.
perjelei, jótékonyága 696., 697., 862., jószág-
kormányzói 655., 658., 660., 661., 662., 663.,
664., 665., 669., 673., karimája 666–668., 824.,
825., képfaragója 146., kiadásai 861–863., kon-
ventmiséi 669., konvente és ülései 119., 139.,
159., 165., 256., 293., 393., 630., 666., 667.,
681., 700–702., 751., 777., 778., 780., 864.,
kormányzói 11., 43., 267., 284., 671., 701., I.
Horváth Antal, Mórocz Béla, kölcsönei 88., 646.

s köv., 861–862., könyvtára 93., 678–682.,
könyvtárosa 673., közjogi helyzete 266–272.,
külső hatása 702–703., laikus fraterének teen-
dői 674., lelki joghatósága 95–114., levéltára
93., 629., 674–678., levéltárosa 672–673., nép-
iskolái 124. s köv., noviciatusa 37., orvos-sebésze
I. Gemál László, Huray István, pallosjoga 268.
s köv., 869., Pannonhalma fiókapátsága 24., 40.,
651., 723., 724., 780., 782., 783., 785., 786.,
790., 794., 816., 824., 833., 856., főapátjainak
főpásztori joghatósága alatt 101., 106–107., 122.,
855., 856., Pannonhalma szokásait követi 825.,
Pannonhalmával imaszövetségben 670., pecsétje
63., 72., 92., 119., pénztára 414., plébániái 124.
s köv., 670., 694., 810., 811., 858., 915., 917–
920., betöltése a pannonhalmi főapáthoz tartozik
109., javadalmának rendezése 131., pecsétje 119.,
rendi megvizsgálása 131., plébánosok 118., uta-
sítása 129–130., perjelei 63., 101., 119., 156.,
176., 177., 401., 411., 493., 651., 663., 670.,
692–694., 701., 843., 943., I. Turnay Ányos,
Aágh Ámánd, Jankovics Márton, Gritzl Gábor,
Hollósi Egyed, Kovács András, Kuty Dénes, Hu-
nyadi Regináld, Németh Kelemen, Farkas Fülöp,
Pacsay Tibor, Szepeszy Béla, Cervus Ádám, Orray
Kajetán, Rauch Szaniszló, Fenix Farkas, Farkas
Vincze, Farkas Irén, Fink Jusztin, Kopeczky Vidor,
Németh Vilmos, Sashegyi Damasczén János,
Schiebinger Emil, Simonics Gábor, Vaszary
Dózsa, Egyed hatásköre 671., pusztult állapota, sze-
gényisége 7., 38., 41., 64., 785., 810., rendi
közös terhei 290., 291., 293–295., soltmegyei
jóságai 536., somogy megyei jóságai 560. s köv.
77., jószágkormányzójuk 71., 261., 267., 618–
620., tizedbérlete 863., sókiváltság 715., szerze-
tesei 37., 50., 51., 79., 108., 132., 135., 136.,
158., 164., 188., 209., 232., 244., 247., 256.,
267., 274., 279., 651–667., 778., 805., 824–826.,
843., bőjtölése 691., ellátása 58., 689–691., 862.,
938., 941., fegyelmzése 698–701., gyógykezelése
693–695., iurisdictionalis vizsgálata 856., lakása
686–687., lelkipátlorlati 669., lelkipásztori vizs-
gálata 103–106., 852–853., lelkipátlorlatkodása
127., 668., 669., 703., 810., 811., 846., 856.,
857., 864., munkaköre 652., 670–674., nevelése
652., 697., 698., ruházata 687–689., száma 652.,
667., 668., 774., 779., szórakozásai 691., 692.,
telekkatonái 277–278., uriszéke 268. s köv., 309.,
310., 312., 315., 367., 556., 677., színhelye 271.,
tagjai 269., ügyésze 267., 387., 432., 593–595.,
676., 869., 931., 940., 941., I. Horváth Antal,
Ladányi György, Láda György, Szabó Dávid,
Sztár István, Zadubánszky, várerődítési segély

275., 276., várvédelmi adója 280., veszprémi püspöki főpásztori joghatóság alatt 62., 68., 101—103., 122., 852., 854., 856., veszprémmegyei javai 93., 537—560., világi papok birtokában 779., visitatora örökösen az altenburgi apát 723., visszaállítása 64. s köv., 874., vízlevezető munkálatai 288., zalamegyei jószágai 295—537., zálogos jószága I. Faisz, tihanyi árenda, árendások 719., 725—726., bírák 307., bucsúsok 54., 158., 182., catacumba 41., convertiták 824., csizmaziák czéhszabálya 298., egyházi jövedelme 919., 920., erősség lerontása 273., esküdtek 307., tihanyi félsziget, sziget 268., 269., mint praesidium 274., 281—283., tavai 726., -et szigetté alakító csatorna 281., fogyasztási szövetkezet 136., gazdaság 52., 76., 299. s köv., 320., 324., 734., 735., 822., 860. Tihanyi György, aszföldi tanító 184.

tiyhanyi hadnagy 715., helyi káplánság 135., hit-szónokok 672., hitelemző 677., iskola 93., 162. s köv., 895., egyházmegyei és kir. tanfelügyelői látogatásai 171., -szék 164., iskolások megjutalmazása 155., 170—171., száma 164., 165., 169., 170., 896—897.

Tihanyi István, endrédi tanító 217.

tiyhanyi jószágkormányzó 156. 189., 198., 232., 321., 379., 423., 424., -i számadás 582., kapitány 124., 274., 299., 713—715., 717., I. Csomai Máté, Takaró Mihály; katolikusok üldözése 132., katonáskodó nép 37., 273., 274., 299., 300., 303., 717., kálvária 161., kálvinista iskola 134., 715., parochia 133., prédikátor 131., 132., 168., 301., 715., 718., 893., I. Veszprémi Péter; tanító 168., templom 65., 133., 134., kálvinisták 131., 165., 168., 300., 717., erőszakoskodásai 132—134., kápolna 160., 810., külső tó 304., 306., 321—323., 887., lakósok 306—308., 319—321., 328., 347., 614., 712., 713., 715., 717—719., 725—726., 729., 752., erkölcsi és vallási állapota 171., 893., missio 161., 172., monostor 139., 714., 722., 810., 860., belső élete 813—814., restaurálása 93., clausurája 132., 699., 714., 715., 820., 822., égése 42., 811., építése 52., 139—140., 314., 646., 820., 822., felszerelése 733., 734., házgondozója 674., házi lelkiatyja 672., házi kápolnája 668., kertfelügyelője 674., kifosztása 712., környékének fásítása 75., közös ebédlője 820., pinczefelügyelője 674., rendi bölcséleti iskolája 683—686., vendégei 695—696., vízvezetéke 75., 93., orgonisták 161—162., osztálytanítói állás 164., javadalom 169., örökimádás-társulat 171., 849., plébánia 112., 124., 857., anyakönyvei 159—160., 848., 892., egyházlátogatása 101., 113., 135., 138., 139., 151., 160., 161., 163., 164., 166., 168., 172., 843—849.,

856., 888—899., filiái 160., 846. s köv., hivei 172., 848—849., keresztcjei 161., 920., személyi és anyagi viszonyai 131—161., 858., -i javadalom 137. 138., 845., 858., 915., 918., könyvtár 845., -n bérmlások 146., 158—159., 856., plébánosok 135—136., 156., 869., kötelességei 138—139., 844., 894—895., mellékshivatalai 672., porház 273., 301., porkolábság 715., praesidium 132., 713., praesidiariusok I. tihanyi katonáskodó nép; rév, révészek 233., 299., 304., 309., 321., 513., 719., 822., 858., Rózsafüzér társulat 150., 171., 849. s köv., segédlelkészek 137., 301., 672., 717., szabadosok 717., tanítók 162—163., javadalma 165—169., 846., 862., 896., 919., kötelessége 169., 846., 896., lakása 164—165., temető 65., 160., 893., 920., templom 58., 810., 823., 844., 860., 889—890., 939., égése 42., 139., 811., építése 52., 140., 147. s köv. 314., 646., festményei 148—149., fölszentelése 62., 146., 856., 889., fölszerelése, kincsei 13., 41., 52., 96., 149—154., 734., 753., 757., 780., 781., 810., 811., 823., 829—833., 843., 844., 890., 897—898., istentiszteleti rendje 156—158., 891., 918., Jézus-szive képének bucsúja 839., kegyura 844., 894., kriptája 72., 694., sekrestyéje 156., számadásai 155., 917., vagyona 917., 917., -i szónokok 135., tiszti számadás 582., uradalom 343., 344., -mi alkalmazottak I. javadalmasok 871—873., fővadász I. Győri Antal; kasznár I. Devecsery György, tisztartó I. Thurszky András, ügyész 268., 272., 553., I. Bendik Tamás, Lukácsy József, Ughy Ignác, városház 307., 308., vásár, vásárfog 320., 368., végvár 717.

Tinoj, pusztá 536., 721.

tisztujtás 266.

tized 12., 43., 298., 299., 303., 308., 309., 311., 314., 316—318., 320., 324., 326., 331., 333., 340., 341., 347., 349., 351., 352., 354., 366., 367., 527—530., 533., 534., 538., 541., 544., 555., 567., 572., 577., 583., 599—602., 605., 624., 626., 632., 634., 636., 640., 642., 707., 712., 713., 715., 718., 719., 725., 729—731., 804., 814., 858., 859., 863., 883., v. ö. somogyi tized.

Tokaj 716.

Tolheimb József Dózsa báró, magyar kamarai tanácsos 793.

Tollas János, kapolyi templomgondozó 240., Samu, kapolyi lakos 240.

Tolnai Ferencz, b.-füredi lakos 378., Máté, pannonhalmi főapát 11., Péter kapolyi jegyző 241.

Tomka Mihály, mérnök 434.

Topol, birtok 632.

Torda Mihály, aszföldi lakos 847.

Torma Dávid, endrédi jobbágy 570., Ferencz, tihanyi

- lakós 133., István, nemes 796., János, endrédi lakós 219., kőröshegyi jobbágys 570.
- Torna, patak 537., 545., 558.
- Toronyi Rajmund, tihanyi szerzetes 659.
- Torvaj, falu, 549., -i convertita 824.
- Tóköz, pusztá 228., 291., 572., 580., 593., 594., 605., 620., 621., 860., 883., 884., 932., 933., Endréd filiája 204., 216., Zamárdi filiája 216., 228., -i major 580., temető 228.
- Tósok, pusztá, majd falu, 8., 280., 290., 537—560., 696., 723., 729., 859., 888., 937., 938., 940., eladása 559—560., jövedelme 546., 557., 877—878., -i ispán 547., kálvinista tanító 550—552., kálvinisták 546—552., nemes árendások 545—546.
- Tóth Adorján, tihanyi szerzetes növendék 661., Anasztáz, tihanyi, endrédi plébános 136., 209., 661., Ádám, torvaji lakós 824., Árpád, veszprémi harangöntő 225., Endre, zamárdi kántortanító 229., Ferencz, aszófői esküdt 899., Incze, tihanyi pincze- és kertfelügyelő 666., István, aszófői esküdt 899., b.-k-szőlősi egyházatya 921., színész 516., János, b.-udvari tanító 201., kapolyi esküdt 634., Mihály, kapolyi öregbíró 634., Rudolf, zamárdi segédtanító 229.
- Tót-Vázsony 341—344., 360., 738., -i birtokosok 341.
- Törény Ferencz, endrédi licentiatús 204., 208.
- Török András, 42., 43., a győri jezsuita-kollégium jószágkezelője 796., Ferencz, kancelláriai tanácsos 278., 834., Gáspár 43., József 43., Sándor 43. török felé eső végvárok 278., háború 11., 336., 554., hódítás 740., 785., 788.
- Töröki, pusztá 8., 38., 570., 571., 631., 723., 732. törvénykezés rendezésének kidolgozására rendelt bizottság 21.
- Tör Vendel, örvényesi lakós 921.
- Trajcsik, kancelláriai tisztviselő 835.
- Trefort Ágoston, vallás- és közokt. minister 482., 483.
- Trencsén örökös ura I. Illésházy Miklós gróf. trencsénmegyei főispán I. Illésházy Miklós.
- Tréger István özevegye, telekii lakós 260.
- trienti zsinat 30.
- Trippamer Mátyás és felesége, fiuk (Szigeti) Imre színész 519.
- Trubentásik Miklós, tihanyi szerzetes 657.
- Tumler József, építőmester 465.
- Turányi Ferencz, telekii jegyző és tanító 261.
- Turnay Ányos, tihanyi szerzetes, noviciusmester, jószágkormányzó, perjel, pápai protonotarius, kapornaki apát 9., 10., 24., 25., 26., 31., 34., 39., 140., 267., 299., 561., 653., 696., 711., 712., 716., 722., 735., 737., 764., 778., 781., János 711.
- Tuschl János, balaton-füredi fürdőbérlet 418., 419. türelmi rendelet 207., 546., 547—550. türjei prépostság 11., 112. tűzbiztosítás 622.
- Udvari I. Balaton-Udvari.
- udvari kamara 13., 21., 32., 33., 280. 748., 753., 757., 760—762., 782—784., 787., -i tanácsos I. Krapf, titkár I. Hunyadi László, számvevőesség 23., 795., ügyész 748., kancellária 55., 527., 710., 750., 784.
- Ughy Ignác, tihanyi uradalmi ügyvéd 344., 366., 534., 555., 579.
- ugodi uradalom 373.
- Ujfalussy báró 632.
- Ujhely 806.
- Ujhelyi Ferencz, b.-füredi nemes 374., 382., György 358., János, tihanyi lakós 133., b.-füredi nemes 374., László 374., 382., Mihály (ifj. és öreg) 357., 358., 374., Pál 382., 382., Sámuel 374., Sándor 374. ujszerzeményi bizottság I. neoacquistica commissio.
- Ujvári Imre, endrédi gazdatiszt 571. Móríc, tihanyi szerzetes 267., 653., 806., urbárium 316., 327., 329., 338., 339., 350., 352., 360., 361., 366., 367., 369., 543., 567., 583., 588., 602., 625., 635., 636., ügyében kirendelt királyi biztos I. Balogh László. urbéres földek 325.
- urbéri bíróság 323., 325., 326., 355., 544., főtörvényszék 593., 594., kárpótlás 405., 470., 559., nyílt parancs 387., 594., szerződés 355., viszonyok megváltozása 289—290.
- uriszék I. kis-pécseli, tihanyi apátság uriszéke. utiköltség 837—838.
- utlevél 716.
- Ürményi József 497., 498.
- ürmértékek 533., 561.
- Vadász Lambert, tihanyi házi lelkiatya 664.
- vadászat 299., 310., 314., 572., 577., 591., 612., 633., 714.
- Vadászy Sándor Pál, tihanyi tanító 163., 166., 846.
- Vadnay Rudolf 500.
- Vajda Anna 62., Antal, vas megyei alispán 54., Mihály, endrédi tanító 217., Róza (Bucsa) 54., Sámuel, pannonhalmi theologiai tanár, a dömölki apátság kormányzója, tihanyi apát 50., 51., 54—68., 101—112., 116., 129., 135., 140., 142—146., 152., 153., 166., 171., 173., 174., 178., 181., 183., 189., 195., 200., 207., 208., 213., 214., 221—223., 225., 226., 232., 233., 235., 236., 238., 244., 253., 258., 266., 272., 279., 291., 317., 318., 327., 328., 331., 336., 338., 350., 358., 365—367., 388., 389., 392., 394., 413., 417., 419., 421., 433., 434.,

- 442., 448., 449., 464., 478., 479., 485., 486., 530., 533., 540., 544—547., 550—554., 567., 572., 602., 616., 629., 636—638., 648—650., 655., 667—669., 675., 679., 682., 685—688., 691., 696., 699., 701., 833—835., 838—843., 854—856., 858., 867—869., 900—902., Zsigmond, somogy megyei főszolgabíró 219., 222., 866., 867.
- vallásalap 186., 187., 257., 341., 345., 395., 405., 414., 420., 552., 555., 616., 617., 628., 637., 905., kerületi jószágkormányzója 878., somló-vásárhelyi pénztára 187.
- vallásgúnyolás 718.
- vallásgyakorlat szabadsága 715., 717., 821.
- vallásháborgatás 302., 826.
- vallásos társulatok 129., 150., 171., 180., 188., 215., 227., 849.
- vallásüldözés 718., 719.
- Vank Antal, örvényesi tanító 194.
- Varasd 523.
- varasdi főispán I. Erdődy Kristóf gróf.
- Varasdmegye örökös főispánja I. Erdődy Nep. János.
- Varga Antal, b.-füredi nemes 328., Ádám 374. 382., zalamegyei esküdt 876., -család, b.-füredi nemes familia 333., 335—336., 338., 365., Ferencz, b.-füredi nemes 374., 382., Gábor 374., Imre 374., 382., János, b.-füredi lakos 824., Jolán, tihanyi osztálytanító 164., József, b.-füredi nemes 336., Katalin, bálványosi lakos 823., Kálmán, zamárdii segédtanító 229., Károly, örvényesi tanító 194., Lajos, zalamegyei főszolgabíró 83., 84., 198., 423., 424., 462., László, b.-füredi nemes 335., 336., Lőrincz 335., 336., 365., zalamegyei esküdt 268., 348., 357., Pál, b.-füredi jobbágy 359., Zsigmond, b.-füredi nemes 382.
- Varju, pannonhalmi főmonostori jegyző 819., Mihály, barnagi jobbágy 308.
- Varsány, falu 44., -i plébános, Horváth Pál, Lécs Ágoston.
- Vas Gereben 481., 695., György, endrédi lakos 206., 219., István, tihanyi lakos 133.
- vasmegyei alispán I. Vajda Antal; vármegyei subsidium 66.
- Vasmegye örökös főispánja I. Batthyány Lajos gróf. vasút 522. s. köv., 646.
- Vaszy Dózsa, tihanyi perjel és házgondnok 665., Egyed, tihanyi, zamárdii, kapolyi plébános stb. 136., 223., 227., 235., 663., István, paloznaki esperes-plébános 200., 246., 917., 921., János, festőművész 239., Kolos, pannonhalmi főapát, primás, esztergomi bíboros, érsek 89., 91., 130., 147., 149., 164., 239., 408., 412., 455., 483., 484., 525.
- Vaszlai Gottfrid, pannonhalmi szerzetes 36., 653.
- Vavrek János, kir. főmérnök, közlekedésügyi miniszter. kiküldött 500.
- Vay Miklós báró 408.
- Váczai Dávid, kapolyi esküdt 634.
- Vághó János, devecseri uradalmi mérnök 500.
- Váli Gottfried, tihanyi szerzetes növendék 661.
- váradhegyfoki prépostság 11.
- Várad Páter, kalocsai érsek 11.
- várad püspök, Bémer László, Csáky Miklós.
- várerődítési segítségek 275., 276.
- Várkonyi Odilo, pannonhalmi főiskolai tanár 665.
- Város-Lőd, 282., 348., 547., -i orvos 281.
- várvédelmi adók 280.
- vásár 368., v. ö. balaton-füredi, füdői, tihanyi.
- Vászoly 42., -i hívek bérmlása 159.
- Váth, község 282.
- Vázsony I. Tót-Vázsony.
- Veckbecker, őrnagy 402.
- Velence, falu 326., 727.
- Velsei Mihály, tihanyi tanító 163.
- Verbovecz örökös ura I. Patachich Gábor.
- Vereb, falu 326., 727.
- Veszely Károly, tihanyi tanító 163.
- Veszler Ignác, veszprémi theologiai tanár 254.
- Veszprém 61., 283., 288., 309., 401., 403., 521., 524., 661., 693., 694., 701., 796., 840., 855., 899., 900., -i borbély és sebész czéh 450.
- egyházmegye 802., 852., 863., egyházmegyei alapítványi főpénztár 227., 239., 240., alapítványi hivatal 181., 199., egyházmegyei főtanfelügyelő, Palotay Ferencz, főesperes I. Kopácsy József, főkapitány, Horváth Ferencz, harangöntő, Tóth Árpád, hittudományi intézet igazgatója 888., kanonok 48., 83., 103., 216., 796., 917., 921., káptalan 11., 54., 197—199., 277., 334—336., 338., 340., 357., 365., 366., 368., 369., 371., 374., 378., 380—382., 384—386., 388., 389., 393., 394., 410., 441., 483., 484., 521., 527—530., 570., 571., 720., 721., 732., 777., 822., 827., 828., 905., káptalani ügyvéd I. Szladovics Sándor, könyvkötő 679., könyvnyomtató 80., lakosok 328., 364., nagyprépost 48., 103., I. Nedeczky Károly, Zádory Mihály, orvos 693., ötvös, Nánai.
- Veszprémi Péter, tihanyi prédikátor 133.
- veszprémi posta 521., 522., 525., püspök 117., 173., 201., 232., 233., 247., 249., 256., 259., 490., 531., 532., 843., 852—854., 856., 857., 905., I. Bajzáth, Biró, Hornig, Kopácsy, Kurbély, Ranolder, Volkra, Zichy Domonkos, főpásztori joghatósága Tihanyban 68., 98., 101—105., 109., 111—114., 122., 854., 856., 857., 916., püspök apátavató joga a tihanyi apátságban 121—123.
- egyházlátogatása Tihanyban 101., 102., -i helyettes

- 228., 280., I. Csapodi, Hornyik, Pribék, Szmodiss, Zsolnai Dávid, pénztár 927., uradalom 199., püspökség 102., 534., 923., takarékpénztár 470—473., urbéri szék 544., zenészek 690.
- Veszprémmegye 521., 550., 551., 552., 555., 723., kölcsöne katonai czélokra 280., követei 716., 777., közgyűlései 266., 267., 277., 540., 546., 820., -i alispán I. Szegedy Ferencz, esküdtek 539., 545., 547., 552., főszolgabíró 545., 547., táblabíró 889., törvényszéki esküdt 796.
- Vezerics Dávid, tihanyi szerzetes 659.
- Vezerle Antal, mérnök 590., 594., 609.
- Vécsey Ferencz báró 649.
- Végh László 533., 534., Péter 817.
- Véghegyi Imréné, Pázmándy Karolina 405., János 527., 529.
- végvárak megerősítésére segítség 278.
- Vértesi Leánder, tihanyi szerzetes 664.
- Viczay gróf iregi ménese 619.
- Vidlics Ferencz, bakonybéli apát 12., 20., 21., 751., 755., 774.
- Vidor József, zalamegyei alispán 421.
- Vig Ferencz, b.-füredi lakos 357., István 357., 358.
- Villax Ferdinánd, zirczi apát 78., 619.
- Villányi Szaniszló, bakonybéli apát 91., 92., 209.
- Vincze, tihanyi szerzetes 653.
- Vincze Márton, tihanyi szerzetes 653., Paulin, tihanyi plébános 136., 664.
- Viszló Mihály, kapolyi lakos özege 239.
- vízlecsapolás, szabályozás 77., 288., 289., 321., 703., 887.
- Vizkelety György, kis-pécseli birtokos 349—350., somogy megyei esküdt 271., József, nemes-pécseli birtokos 348., zalamegyei szolgabíró 20., 752., 796., Jusztina, Ladányi Györgyné 350., Pál 43.
- Vizy Tamás, tihanyi alperjel, endrédi plébános 208., 209., 656., 668., 858.
- Vlassits József, zamárdii, majd endrédi tanító, 217., 228.
- Vlaszák János, zamárdii segéd tanító 229., I. még Kárpáti.
- Vojnics Döme, a pannonhalmi Szent-Benedek-Rend főjósággal kormányzója 622., 673.
- Volkra Ottó János gróf, veszprémi püspök 24., 778.
- Vorrig Antal Ignác, csász. kincstári könyvvezető 762.
- Vörös János, b.-füredi lakos 378., László somogy megyei főmérnök 265., Márton, b.-füredi lakos 365., Pál 359., Tamás 365.
- Vöröskő örökös ura I. Pálffy Miklós gróf,
- Vurdics Ignác, tihanyi házi lelkiatya, könyvtáros, kertfelügyelő, alperjel 665.
- Wagenhofer Titus, tihanyi szerzetes 664.
- Wagner János Kristóf, pécsi és szigetvári kamarai provisor 12., 24., 41., 739., 740., 764., Lőrincz, pannonhalmi benzés 91.
- Wallsegg Ferencz Antal gróf 748., 760., 784.
- Wandrat Henrik, göttweigi apáti titkár 75.
- Weichsl János, zamárdii segéd tanító 229.
- Wenckheim Béla báró 406.
- Wener Lajos, örvényesi tanító 194.
- Werger Ferencz, b.-k.-szőlősi tanító 198.
- Wesselényi Miklós báró 400., 454., 509.
- Wiedl, cs. k. tiszt 402.
- Wieland Kolumbán, altenburgi szerzetes 39., 653., 722.
- Windischgrätz herceg 402.
- Winkler István, endrédi tanító 217.
- Winterl Jakab, budai egyetemi orvos-tanár 423., 434.
- Wlassits Gyula, vallás- és közokt. miniszter 484., 696., Zsigmond, somogy megyei szolgabíró 571.
- Wolfart Mihály, apát 804.
- Wunts Lénárd, balaton-füredi fürdői sebész 415., 417.
- Xantus János 695.
- Ybbs, folyó és város 36.
- Zadubanszky János, tihanyi apátsági ügyvéd 675., 676.
- Zahuménszky István, zamárdii segéd tanító 229.
- Zakariás, Ferencz-rendi, endrédi lelkész 208.
- Zala, falu 642.
- Zala folyó szabályozása 288.
- zala-csicsói tanító, Tecsely János.
- Zala-Egerszeg 267., 422., 475., 668., 869., -i katonai hatóság 422.
- Zalamegye 319., 344., 366., 400., 404., 414., 433., 434., 441., 442., 447., 448., 451., 477., 478., 484., 488., 490., 491., 493—496., 507., 511—514., 517., 518., 521., 524., 529., 709., 711., 721., 723., 749., 791., 795., 797., 835., administratora I. Amadé Antal gróf, Balaton-Füred fürdő főfelügyelője 398., 425., cs. k. főnöke 504., I. Bogyai Lajos, főispánja I. Althan János Mihály gróf, Balassa Ferencz gróf, Hauer báró, kir. biztos 423., I. Balassa Ferencz gróf, kölcsöne Tihanytól 646., követei 777., közgyűlése 41., 43., 54., 78., 206., 266—267., 277., 317., 337., 358., 412., 416., 422., 423., 428., 444., 445., 500., 531., mérnöke 495., 500., orvosa 415., 432., 495., segítése a tihanyi templom építésekor 140., 646., -i alispán 354., 431., 449., 522., I. Barcza, Her-

- telendy, Kerkápoly, Niczky, Oszterhueber, Tarányi, Vidor, állandó választmány 78., bizottsági tagok 524., esküdtek 20., 268., 306., 335., 338., 348., 357., 373., 422., 495., 500., 736., 752., 876., 889., 917., 920., 921., 929. zala- és veszprémmegyei főszolgabíró 796., főszolgabíró 9., 198., 322., 334., 335., 337., 338., 373., 416., 422., 424., 434., 493., 513., 517., 736., 752., 876., 889., 917., 920., 921., 929., főügyvéd l. ügyész, jegyző 327., közigazgatási bizottság 187., 202., szolgabíró 9., 20., 198., 306., 348., 350., 354., 370., 373., 382., 423., 462., 495., 496., 500., 736., 752., tanfelügyelő l. Ruzicska Kálmán, táblabíró 77., 373., 374., 511., 523., 889., törvényszék 354., ülnöke 421., uriszek 383., ügyész 354., 513.
- Zalavár, benczés apátság, Göttweig fiókapátsága 101., -i apát l. Patachich György, apáti szék betöltése 75.
- Zaller János, zamárdi segédtanító 229.
- Zamárdi, falu 8., 52., 83., 289., 563., 570., 571., 580., 598., 616., 631., 696., 723., 732., 861., 876., 883., 884., 887., 933., betelepítése 221., Kőröshegy, majd Endréd filiája 108., 204., 221., árendások 596., 600., 601., 614., -i bucsújárók 224., dézsmaváltás 595., egyházlátogatás 220., 231., filia plébániai jövedelmei 211., 859., 878., fürdővendégek 226., iskola 228—229., égése 94., iskolakötelesek 231., jegyző 228., kálvária 226., keresztek 227., községi földek 610., osztálytanítói fizetés 231., plébánia 62., 112., 207., 222., 223., 856., 857., anyakönyvei 224. és filiái erkölcsi, lakossági, vallási viszonyai 227., 231., javadalma 223—224., 862., 865—867., könyvtára 223., rendkívüli ájtatosságai 224., plébános kinevezése miatt joghatósági összeütközés 111., plébánosok 222—224., 603., 941., kötelességei 224., Rózsafüzértársulat 227., tanítók 228—229., javadalma 230., 862., lakása 229—230., telekeladás 94., temető 226—227., templom és folszerelése 221., 224—226., 823., égése 94., misealapítványai 226., vagyona 226., 610.
- Zay-Ugróc 874.
- Zádory Mihály, veszprémi nagyprépost, zebegény-hegyi apát 796.
- Zágráb 434.
- Zámbó Mihály, kapolyi lelkész, világi pap 233.
- zánkai bíró 495.
- zebegény-hegyi apát, Zádory Mihály.
- Zennegh György Kristóf 762., 764.
- Zich, falu 637.
- Zichy-család 637.
- Zichy grófnő 394.
- Zichy, kamarás, nágocsi birtokos 642., Domonkos gróf, veszprémi püspök stb. 77., 113., 159., 238., 245—247., 252., 915., 920., 929., Ferencz gróf, győri püspök 48., Ferencz gróf 400., 454., Imre gróf 308., János gróf 400., 481., 520., Károly gróf 253., 809., László gróf hitvese 400., Miklós gróf 400., 454., Nándor gróf, az Eszterházy-javak gondnoka 387., 408., 695., Ödön gróf 454., 695., Pál gróf 498.
- Zichy-Ferraris Manó gróf 407., 427., 497., 518., 520.
- zircei apát, Supka Jeromos, Villax Ferdinánd, -ság 546., 559., 560., 809.
- Ziskay Antal, a pannonhalmi Sz.-Benedek-R. jogtanácsosa 525.
- Zólyommegye főispánja l. Erdődy Nep. János.
- Zöch Fridolin, aszófői plébános 173.
- Züllich Rudolf (Czellkúti), szobrász 405.
- zselicz-szent-jakabi apát l. Kopácsy József.
- Zsemlér Bertalan, tószoki molnár 546., Károly 545.
- Zsiday Egyed, tihanyi szerzetes 267., 654., Vitál, endrédi plébános 208., 656., Egyed, tihanyi szerzetes 267.
- Zsigmond, magyar király 268., 368., 869.
- Zsigmond-major, Endréd filiája 216.
- Zsivolits, veszprémi deficiens, kapolyi ideigl. lelkész 233., József, zamárdi jegyző és tanító, aszófői tanító 184., 228.
- Zsivora György, 454.
- Zsoldos György, tihanyi szerzetes 660., Xavér Ferencz, kapolyi, b.-füredi fürdői helyi káplán 68., 110., 233., 235., 249., 250., 254., 660., 687., 868., 874.
- Zsoldosné, színésznő 519.
- Zsolnai Dávid, veszprémi püspöki helyettes 102., 104., 106., 223., 852., 855.

TARTALOM.

ELSŐ FEJEZET.

A tihanyi apátság Altenburg, majd Pannonhalma fiókapátsága lesz.

Lap

Az országgyűlés a benczés apátságokat jogos tulajdonosaiknak akarja adatni. Simoncsics Gellért pannonhalmi főapát a magyar benczés apátságok megváltása jogát külföldi monostoroknak engedi át. Az altenburgi apátság hadi czélokra adott pénzért királyi adományozásból Tihany birtokába jut. Telekesi tihanyi apát kárpótlás fejében lemond. Altenburgi szerzetes a tihanyi apáti széken. A belső mozgalmak s a hazai viszonyokban való járatlanság következményei. Much Placid altenburgi apát, pénzzel kárpótolva, Tihanyt Göncz Czelesztin pannonhalmi főapátnak engedi át. Turnay Ányos, az egyetlen tihanyi fogadalmas tiltakozásai az apátság elidegenítése ellen. Pannonhalma átveszi Tihanyt. A magyar kincstár simonia s a királyi jog megsértése, a királyi beleegyezés hiánya czimén nem ismeri el az egyességet, lefoglalja Tihanyt és pert indít az egvezkedő felek ellen. Göncz főapát a bécsi egyetem jogi karával bebizonyíttatja, hogy nem követett el simoniát, mikor Tihanyt megszerezte. Uj egyesség az altenburgi apáttal, mely csak egyszerű átengedésről szól s nem köt ki pénzbeli kártalanítást. Megegyezés a kancellárián. Uj zavarok a kincstár emberének kiűzése miatt. Nehézségek a pannonhalmi főapát ellen eljáró bíróság kirendelésénél. A főapát ismét kincstári birtoklásba creszti az apátságot. Tárgyalások a per megszüntetésére s a királyi hozzájárulás megszerzésére. A király elrendeli Tihany átadását. Turnay felségfolyamodványa és a simonia vádjának fölújítása. A kancellária a főapát mellett. Az apátság incorporatiója s az első apát kinevezése. Turnay jövő sorsa

5—34

MÁSODIK FEJEZET.

Az apátok története.

Az altenburgiak kormányévei: Regondi Rajmund és Reyser Ámánd apátok. Megegyezés Much Placid altenburgi apát és Göncz Czelesztin pannonhalmi főapát közt Tihanynak a magyar benczések kezébe vételére. Grasso Vilebáld. Az apátság ügyeit egy ideig kormányzó intézi. Lécs Ágoston. Vajda Sámuel. Az eltörlés ideje. A Rend visszaállítása után az apátság sokáig betöltetlen. Horváth Pál. Bresztyenszky Béla. Az apátság alapításának nyolczszázados emlékünnepe. Simon Zsigmond. Halbik Cziprián

35—94

HARMADIK FEJEZET.

Egyházjogi fejlődés.

Lelki joghatóság. Tihany az esztergomi érsek főpásztori joghatósága alá tartozott. Az érsek védi is a jogát s Grassot per útján elismerésére kényszeríti. A gyakorlat következtében Tihany a pannonhalmi főapát főpásztori joghatósága alá kerül, noha a veszprémi püspök is ki akarná rá terjeszteni a joghatóságát. Vajda apát alárendeli apátságát a veszprémi püspöknek. Királyi rendelet következtében újra az esztergomi érsek lesz Tihany főpásztora. Nehézségek a fiók-egyházakban. A Rend eltörlése alatt a veszprémi püspök főpásztori joghatósága erősödik meg

A pannonh. Sz. Benedek-Rend tört. XI.

124

az apátságban. A lelkészküldés miatt összeütközés támad Novák főapát s Kurbély veszprémi püspök közt. A főapátság belenyugszik a veszprémi püspök főpásztori joghatóságába. — *Az apátujtás.* A tihanyi apátot az anyamonostor apátja nevezi ki s a felség megerősíti. A pannonhalmi konvent az apátkinevezéshez kánoni választást követel, de siker nélkül. A szokásjog kifejleszti a pannonhalmi konvent megkérdésének kötelességét s a visszaállító oklevél meg-hagyja a főapátoknak, hogy apátkinevezéskor a seniorokat meghallgassák. Novák nem nevez ki apátot, mire a felség parancsára a rendi káptalan jelöl apátokat, kik közül a felség az első jelöltet kinevezi. Szokásba jő az összes rendtagok véleményének megkérdése. Agg-ságok, hogy az apát, ha a főapát kinevezte, a király megerősítette, de a főapáttól a kinevező-oklevelet át nem vette, elfoglalhatja-e a javadalmát. — *Az apátavatás joga.* Az esztergomi érsekek maguknak kívánják a tihanyi apátok megáldása jogát. Tihany a veszprémi püspök joghatósága alá kerülve, az apátavatás joga a veszprémi püspökre száll. Törekvések, hogy az apátavatás joga a főapátoké legyen. A veszprémi püspök ellenkezése

Lap

95—123

NEGYEDIK FEJEZET.

Lelkészkedés és népoktatás.

A hitujítás elterjedése az apátság területén. Az altenburgi bencések nem tudják a lelkipásztori teendőket végezni. A magyar bencések igyekezetei. Licentiatások az apátság területén. Grasso buzgólkodása a hitélet fölvirágoztatásáért. Lécs térítései. Vajda templomépítései, plébániaalapításai. II. József rendeletei. Utasítás az apátsági lelkészeknek. A rendi kormány esperesi látogatást tartat a tihanyi apátság plébániáin. A javadalmak rendezése. — 1. A tihanyi plébánia, filiái és iskolája. 2. Az aszófői plébánia és filiái: Örvényes, Balaton-Kis-Szőlős, Balaton-Udvari s a népiskolák. 3. Endréd. 4. Zamárdi. 5. Kapoly. 6. A savanyúvizi expositura. 7. A telekii helyi káplánság s az iskola

124—265

ÖTÖDIK FEJEZET.

Az apátság közjogi helyzete.

Az apátok az országgyűlésen s a megyei közgyűléseken. Praecedentia-per Grasso apát és Pintár horpácsi prépost közt. Az apátság uriszéke s pallosjoga. Uriszéki ítéletek. A bebörtönzöttek lelki gondozása

266—273

HATODIK FEJEZET.

Tihany hadügyi szereplése s katonai terhei.

A tihanyi végvár lerombolása. A régi várbeliek csatlakoznak II. Rákóczi Ferenczhez. Össze-ütközések a katonaság s az apátság közt. Kurucz, labancz hadak Tihanyban. Az 1715—1718-iki hadi segély. Várerődítési segélyek. Az apátság fegyveresei az osztrák örökösödési háborúban. Subsídiumok és várvédelmi czélokra fizetett összegek. A franczia háborúk. Horvát pusztítás Szántódon. Kísérlet a tihanyi félsziget erődde alakítására. Osztrák hadak Tihanyban

273—283

HETEDIK FEJEZET.

Az apátság birtokai.

Az apátsági birtokok kormányzása. Az apátság birtokai. Tiszti utasítás. Tiszti számadások. A száma-dások ellenőrzése. A gazdaságok jövedelme. Hűtlen kezelés. Balaton-lecsapolás. Az 1848-iki törvények hatása. Visszaélés a rendi vagyonnal. A rendi kormány vizsgálatot tartat az apát-sági birtokokon. Kruesz főapát buzgólkodása Tihany gazdasági föllendítése érdekében. Az újabb idők gazdálkodása. — I. *Az apátság zala- és veszprémmegyei birtokai:* 1. Tihany.

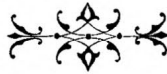
2. Aszófő. 3. Kis-Szőlős. 4. Örvényes. 5. Balaton-Füred falu. 6. Balaton-Füred fürdő (Savanyúviz). 7. Kék. 8. Arács. 9. Fülöp. 10. Szent-András. 11. Tósok. — II. Az apátság somogy-megyei jószágai: 12. Endréd (Jaba, Tököz). 13. Zamárdi. 14. Szántód. 15. Teleki. — 16. Kapoly. — Kölcsönök, zálogos jószág (Faisz) 284—650	Lap
---	-----

NYOLCZADIK FEJEZET.

Az apátság belső élete és külső hatása.

A belső élet nem önállóan fejlődik, hanem a rendtagok Altenburg, majd Pannonhalma szokásait hozzák magukkal. A tihanyi rendtagok. Az istentisztelet munkássága: karimádság, lelkipásztorkodás, prédikálás, térítések, lelkigyakorlatok, imaszövegség. A szerzetesek hivatalai. A levéltár s a könyvtár. A rendi bölcséleti iskola. Lakás. Butorzat. Ruházat. Étkezés. Bőjt. Szórakozások. Betegek gondozása. Vendégek. Szegények. A rendtagok nevelése s fegyelmezése. A hivek lelki gondozása, a hitujítás visszaszorítása. Falutelepítések, magyarosítás. Kulturális érdekek támogatása. A szövetkezeti eszme föllendítése 651—703	
---	--

OKLEVÉLTÁR 705—947	
---------------------------	--

KÉPEK JEGYZÉKE.

	Lap		Lap
Turnay Ányos aláírása és pecsétje	9.	Tihany község képe	325.
Az altenburgi konventtagok és pecsétjük ...	19.	A savanyúvíz képe az 1822-i Aurorában ...	397.
Regondi Rajmund altenburgi és tihanyi apátaláírása	35.	A savanyúvíz képe az 1848-i Balaton-albumban	401.
Reyser Ámánd tihanyi apát aláírása és pecsétje	36.	A füredi Kisfaludy-szobor	407.
Much Placid altenburgi apát aláírása és pecsétje	39.	A Ferencz József-forrás	441.
Grasso Vilebáld névaláírása és címeres pecsétje	41.	A balaton-füredi hideg fürdő	455.
Lécs Ágoston apát arczképe	46.	A balaton-füredi fürdő gyógy- és zeneterme	473.
Lécs Ágoston tihanyi apát aláírása és pecsétje	49.	Jaba-pusztá keletről	578.
A tihanyi monostor és templom délkelet felől	53.	Jaba : magtár	579.
Vajda Sámuel tihanyi apát névaláírása	56.	Jaba : birkaakol és kifutó birkákkal	595.
A tihanyi félsziget 1781-i rajza	59.	Jaba : rambouillet tenyészkosok a birkaistálló	
A tihanyi monostor déli oldala	61.	kapujában	597.
A tihanyi apátság pecsétje	63.	Jaba : ökrök a kifutóban, háttérben a dombon	
Horváth Pál névnap i üdvözlő verse	69.	majorrészlet	598.
Horváth Pál aláírása és pecsétje	71.	Jaba : őszi szántás	606.
A tihanyi apátság nagyobb pecsétje	72.	A tóközi tisztalak és udvara	607.
Bresztyenszky Béla arczképe	73.	Tóköz : balról göbolyistálló, jobbról magtár és	
Bresztyenszky Béla aláírása és pecsétje	76.	tinó kifutó	609.
A tihanyi monostor és templom északnyugatról		Szántód pusztá délkeletről	615.
tekintve	83.	A szántódi tisztalak délnyugatról	618.
Simon Zsigmond apát arczképe és aláírása ...	87.	Szántód : egyéves angol félvér csikók a karám-	
Halbik Cziprián apát arczképe és aláírása ...	90.	ban, oldalt a göré, háttérben a Kristóf-kápolna	619.
A tihanyi apátság mai pecsétje	92.	Szántód : egy cseléd lak	621.
A tihanyi monostor és templom északról ...	93.	A kapolyi majorudvar ökr- és göbolyistállóval	631.
Göncz főapát Grassot tihanyi apátnak nevezi ki	115.	Kapoly pusztá délnyugatról	635.
A tihanyi templom főoltára	141.	A kapolyi göbolyistálló, előtte a tinó-gulya ...	637.
A tihanyi templom Mária-oltára	143.	A kapolyi gazdasághoz tartozó Simon-major	
A tihanyi templom szószéke és kórusa	144.	keletről	643.
A tihanyi templom Jézus-szive-oltára	145.	Turnay Ányos fogadalom-levele	697.

JAVÍTÁSOK.

10. lap	6. jegyz.	Oklevéltár 12. és 14. sz.	helyett	Oklevéltár 12. és 13. sz.
11. "	2. "	" 14. "	" "	13. "
11. "	4. "	" 13. "	" "	14. "
113. "	felülről	5. sor Hornyak	"	Hornyik
208. "	2. jegyz.	lelki	"	telki
240. "	alulról	15. " Palkovies	"	Palkovics
240. "	"	9. " Gsiszár	"	Csiszár
243. "	felülről	23. " ágostai	"	helvét
275. "	"	3. " II.	"	III.
333. "	alulról	6. " Teleki	"	Telekesi
342. "	"	17. " Csizik	"	Csissik
390. "	"	1. " József	"	Miklós
395. "	felülről	10. " fürdőző kutlevelökkel	"	fürdőzők utlevelökkel
407. "	1. jegyz.	miniszterinum	"	miniszterium
447. "	alulról	2. " imitatioját	"	limitatioját
463. "	felülről	14. " József	"	János
584. "	alulról	3. " Csissek	"	Csissik
617. "	felülről	1. " hozott	"	hozta
621. "	"	7. " sáros	"	sásos
621. "	"	7. " sárosát	"	sásosát
697. "	"	2. " moderatus	"	moderatas
710. "	"	17. " praepositionem	"	propositionem
737. "	alulról	10. " Muck	"	Much
740. "	felülről	1. " infirmitarum	"	infinitarum
742. "	"	4. " excluditer	"	excluditur
743. "	alulról	10. " accesserie	"	accessorie
748. "	felülről	25. " denectorum	"	devectorum
750. "	"	1. " quatenus	"	quatenus
750. "	alulról	21. " auxie	"	anxie
750. "	"	14. " pluris	"	plures
751. "	felülről	15. " idem	"	ibidem
751. "	"	16. " subiectum	"	subiectum
752. "	"	3. " iudicialiter	"	iudicialiter
752. "	"	6. " nullatenus	"	nullatenus
755. "	"	9. " Revercndissime	"	Reverendissime
761. "	"	12. " ratihabitum	"	ratihabitum
764. "	"	1. " praecognonimato	"	praecognominato
768. "	"	4. " aliqui	"	aliquid
768. "	alulról	17. " tempore	"	temporale
769. "	felülről	18. " iurat	"	iuvat
771. "	alulról	5. " praesenc	"	praesen-
772. "	felülről	25. " habite	"	habito
775. "	"	19. " scricté	"	stricte

781.	lap	felülről	5. sor	quidem	helyett	quidam
783.	«	«	1. «	au	«	an
783.	«	«	21. «	licita	«	licite
786.	«	«	5. «	confratri	«	confratre
787.	«	«	19. «	praemorati	«	praememorati
789.	«	«	6. «	conditione	«	conditioni
789.	«	alulról	16. «	acque	«	aeque
791.	«	«	1. «	omnen	«	omnem
792.	«	felülről	13. «	regiis	«	regii
797.	«	«	1. «	archiepiscopati	«	archiepiscopali
798.	«	«	4. «	Saneti	«	Sancti
803.	«	«	16. «	actor	«	actorum
804.	«	alulról	17. «	commissionjs	«	commissionis
808.	«	felülről	5. «	licentiaton	«	licentiatos
809.	«	«	10. «	fnndationibus	«	fundationibus
815.	«	alulról	1. «	iustantiae	«	instantiae
816.	«	felülről	3. «	sexemno	«	sexennio
816.	«	«	4. «	iustituto	«	instituto
820.	«	«	4. «	nisi	«	nisi
822.	«	«	6. «	desolutissima	«	desolatissima
824.	«	alulról	1. «	Santo	«	Sancto
829.	«	felülről	6. «	visitaverunt	«	visitaverint
841.	«	alulról	5. «	amorum	«	amorem
843.	«	felülről	16. «	propituis	«	propitius
850.	«	«	2. «	mercantur	«	mereantur
850.	«	alulról	8. «	quatnor	«	quatuor
856.	«	felülről	22. «	lum	«	lam
877.	«	alulról	10. «	diversario	«	diversorio
877.	«	«	9. «	«	«	«
879.	«	«	12. «	molitorum	«	molitorem
882.	«	felülről	2. «	inseminda	«	inseminanda
884.	«	«	13. «	fessoribus	«	fossoribus
884.	«	«	17. «	metratarum	«	metretarum
884.	«	«	18. «	efformarii	«	efformari
893.	«	«	17. «	coementarium	«	coemeterium
895.	«	alulról	8. «	sufficientibus	«	sufficientibus
898.	«	felülről	1. «	ciboreum	«	ciborium
898.	«	«	17. «	abstantium	«	adstantium
903.	«	«	3. «	ceterqnin	«	ceteroquin
903.	«	«	7. «	filiales	«	filialis
904.	«	felülről	12. «	catholicis	«	catholicus
906.	«	«	9. «	matriculus	«	matriculas
908.	«	alulról	3. «	aeditus	«	aedituus
908.	«	«	3. «	matu	«	matre
908.	«	«	1. «	componare	«	componere
909.	«	felülről	3. «	pro	«	per
909.	«	«	14. «	admitsrator	«	administrator
909.	«	alulról	15. «	documentum	«	documentorum
909.	«	«	11. «	supellectiti	«	supellectili
910.	«	felülről	19. «	Horno	«	Homo
911.	«	«	12. «	inauratam	«	inauratam
911.	«	«	12. «	vitreos	«	vitreas

912. lap	alulról	14. sor	domino	helyett	dominio
915. «	«	3. «	consideratur	«	consideratum
915. «	«	3. «	sequento	«	sequenti.
917. «	«	21. «	kerülete	«	kerületi
918. «	«	6. «	kicsiny vagy	«	kicsiny, nagy
933. «	«	16. «	irak	«	urak
942. «	felülről	1. «	kapodi	«	kapoli
942. «	alulról	21. «	vendéglétől	«	vendéglőtől

